

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>



TURKISH STUDIES





Turkish Studies

Alternative Serial Title: Turkish Studies-International Periodical
for The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic

eISSN: 1308-2140

Founded in 2006



**INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY**

www.turkishstudies.net/turkishstudies

Volume(Issue): 15(8) 25 December / Aralık 2020

Sponsored by IBU

Publisher / Yayımcı

Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı
Bölümü, Emniyet Mahallesi Abant 1. Cad. No:10/2D, 06560, Yenimahalle
Ankara, Turkey
turkishstudiesbaski@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5731-2484
<https://www.ibu.edu.mk/rector/>

Managing Editor / Yazı İşleri Müdürü

Cemalettin Kömürcü
İntaş Eğitim Danışmanlık LTD, Ankara, Turkey 0000-0003-4469-596X

Editor in Chief / Baş Editör

Doç. Dr. Sibel Üst Erdem
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Turkey 0000-0003-2935-3574

Assistant Editors / Editör Yardımcıları

Dr. Öğr. Üyesi Ramazan Bölük
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Turkey 0000-0002-3535-3979
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak Çakın
Muş Alpaslan Üniversitesi, Muş, Turkey 0000-0003-0579-4850
Dr. Öğr. Üyesi Esra Kirik
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, Turkey 0000-0002-3964-065X
Sema Levent (PhD Candidate)
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Turkey 0000-0003-0763-3903

Section Editors / Alan Editörleri

Name Surname	Section	ORCID
Ali Utku <i>Atatürk Üniversitesi, Erzurum, Turkey</i>	Philosophy / Felsefe	0000-0002-9602-7042 aliutku@gmail.com
Katica Stoimenovska <i>International Balkan University, North Macedonia</i>	Psychological Counseling and Guidance / PDR	0000-0002-7598-8477 k.stoimenovska@ibu.edu.mk
Süleyman Şanlı <i>Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, Turkey</i>	Anthropology / Antropoloji	0000-0002-3826-201X suleymansanli@hotmail.com
Muhammed Göçgün <i>İbn Haldun Üniversitesi, İstanbul, Turkey</i>	Law / Hukuk	0000-0003-3918-759X muhammed.gocgun@ihu.edu.tr
Aleksandar Andovski <i>International Balkan University, North Macedonia</i>	Architecture / Mimarlık	0000-0002-3988-6027 a.andovski@ibu.edu.mk
Vasfi Hatipoğlu <i>Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara, Turkey</i>	Music / Müzik	0000-0002-2649-8885 vasfi.hatipoğlu@hbv.edu.tr
Emin Idrizi <i>International Balkan University, North Macedonia</i>	English / İngilizce	0000-0002-1924-2363 e.idrizi@ibu.edu.mk
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Burak Çakın <i>Muş Alpaslan Üniversitesi, Muş, Turkey</i>	Arabic / Arapça Persian / Farsça	0000-0003-0579-4850 m.burakcakin@alparslan.edu.tr

Cemil Bektovic
International Balkan University, North Macedonia

Art History / Sanat Tarihi

0000-0003-3938-2782
d.bektovic@ibu.edu.mk

Emilija S. Cnevskaja
International Balkan University, North Macedonia

Psychology /Psikoloji

0000-0001-9584-2128
e.stoimenova@ibu.edu.mk

Editorial Board / Yayın Kurulu

Name Surname / Adı Soyadı

Institution / Kurum

Prof. Dr. Selim Sırrı Kuru	University of Washington, USA
Prof. Dr. Fatma S. Kutlar Oğuz	Hacettepe Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Adnan İsmaili	Kalkandelen Devlet Üniversitesi, N. Macedonia
Prof. Dr. Ahmad Rafiq	Sunan Kalijaga State University of Islamic Studies, Indonesia
Prof. Dr. Ahmet Yıldırım	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Aimen Anuarbek	Dulati Taraz Devlet Üniversitesi, Kazakhstan
Prof. Dr. Aktam Burhanov	Taşkent Devlet İktisat Üniversitesi, Uzbekistan
Prof. Dr. Ali Akar	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Avdhesh Jha	Hindistan Girişimciliği Geliştirme Enst., India
Prof. Dr. Caner Kerimoğlu	Dokuz Eylül Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Cusup Pirimbayev	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kyrgyzstan
Prof. Dr. Dosay Kenjetay	Gumilev Eurasian National U. Kazakhstan
Prof. Dr. Evangelia Şarлак	Işık Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Felix Körner	Pontificia Università Gregoriana, Italy
Prof. Dr. Frank Griffel	Yale University, USA
Prof. Dr. Gisela Prochazka-Eisl	University of Vienna, Austria
Prof. Dr. Halil İbrahim Yalın	Gazi Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Lindita Khanari Latifi	Tiran Üniversitesi, Albania
Prof. Dr. Mehmet Dursun Erdem	Uluslararası Balkan Üniversitesi, N. Macedonia
Prof. Dr. Pavel Drujinin	Petrozavodsk Devlet Üniversitesi, Russia
Prof. Dr. Slavica Srbínovska	Aziz Kiril ve Metodiy Üniversitesi, N. Macedonia
Prof. Dr. Süleyman Baki	Kalkandelen Devlet Üniversitesi, N. Macedonia
Prof. Dr. Walter Andrews	University of Washington, USA
Prof. Dr. Yuu Kuribayashi	Okayama University, Japan
Prof. Dr. Zeki Salih Zengin	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Turkey
Doç. Dr. Elmira Faizova	Dulati Taraz Devlet Üniversitesi, Kazakhstan
Doç. Dr. Mitat Durmuş	Kafkas Üniversitesi, Turkey
Doç. Dr. N. Malta Muhaxheri	Priştina Devlet Üniversitesi, Kosovo
Doç. Dr. Turusbek Asanov	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kyrgyzstan

Board of Advisory / Danışma Kurulu

Name Surname / Adı Soyadı

Institution / Kurum

Prof. Dr. Ahmet Buran	Fırat Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Damira Caparova	Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Kyrgyzstan
Prof. Dr. Sevinç Gülseçen	İstanbul Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Timur Kocaoğlu	Michigan State University, USA
Prof. Dr. Gürer Gülsevin	Ege Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. Heidi Hadsell	President of Hartford Seminary, USA
Prof. Dr. Adem Karahoca	Bahçeşehir Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. İrfan Morina Hasan	Priştina Devlet Üniversitesi, Kosovo
Prof. Dr. Kımbat Karatışkanova	Ahmet Yesevi Üniversitesi, Kazakhstan
Prof. Dr. Asım Yapıcı	Çukurova Üniversitesi, Turkey
Prof. Dr. İlter Büyükdığan	Maltepe Üniversitesi, Turkey

Prof. Dr. İlyas Kemaloğlu
Prof. Dr. Ahmet Sertbaş
Prof. Dr. İrfan Albayrak
Prof. Dr. M. Fatih Köksal
Prof. Dr. Mehmet Aydın
Prof. Dr. Asuman Ahmed Abdo Shaban
Prof. Dr. Celaledin Serinkan
Prof. Dr. Cemal Güven
Prof. Dr. Ayşe Canan Çetinkanat
Prof. Dr. Ayşe Mentiş Taş
Prof. Dr. Adem Ölmez
Prof. Dr. Yakup Civelek
Prof. Dr. Adem Tutar
Prof. Dr. Asım Yediyıldız
Prof. Dr. Ayşe Çaylak Türker
Prof. Dr. Bayram Bayraktar
Prof. Dr. Burak Gümüş
Doç. Dr. Zekeriya İbrahimi

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Ü., Turkey
İstanbul Üniversitesi, Turkey
Ankara Üniversitesi, Turkey
Amasya Üniversitesi, Turkey
Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Turkey
Marmara Üniversitesi, Turkey
Kırgızistan-Türkiye Manas Ü., Kyrgyzstan
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turkey
Lefke Avrupa Üniversitesi, Northern Cyprus
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turkey
İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Turkey
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Turkey
Fırat Üniversitesi, Turkey
Bursa Uludağ Üniversitesi, Turkey
Çanakkale Onsekiz Mart Ü., Turkey
Dokuz Eylül Üniversitesi, Turkey
Trakya Üniversitesi, Turkey
Arnavut Manevi ve Kültürel Miras Ens., Albania

Turkish Studies is an international refereed journal that publishes studies in the field of Social and Human Sciences.

Scope / Kapsam

Turkish Studies Sosyal ve Beşerî Bilimler alanında hazırlanan çalışmaları yayımlayan uluslararası hakemli bir dergidir.

The aim of the journal is to provide an open access academic ground where researchers working in the field of Social and Human Sciences can share and disseminate their findings.

Aim / Amaç

Derginin amacı, Sosyal ve Beşerî Bilimler alanında çalışan araştırmacıların bulgularını paylaşabilecekleri ve yayabilecekleri açık erişimli akademik bir zemin sunmaktır.

The journal publishes six issues (February, April, June, August, October, December) annually.

Period / Periyot

Dergi, yılda altı sayı (Şubat, Nisan, Haziran, Ağustos, Ekim, Aralık) yayımlanır.

Turkish Studies requires an Article Processing Charge (APC) during the application of the article, regardless of the acceptance/rejection condition.

APCs

Makale başvurusu sırasında -kabul/red şartına bağlı olmaksızın- makale işleme ücreti talep edilir.

The journal uses a double-sided blind review system. The [referee list](#) is published on the web page at the end of each year.

Peer-review / Hakemlik

Dergi çift taraflı kör hakemlik sistemi kullanır. [Hakem listesi](#) her yılın sonunda dergi web sayfasında yayımlanır.

The journal is an Open Access (CC BY-NC).

OA

Dergi açık erişimlidir (CC BY-NC).

Indexing / Dizinlenme

İndeks Adı / Index Name

Başlangıç Tarihi/Indexing Start

Humanities Source Ultimate (EBSCO)	6.01.2006
Humanities Source (EBSCO)	6.01.2006
The Belt and Road Initiative Reference Source (EBSCO)	6.01.2006
MLA - Modern Language Association Database (EBSCO)	6.01.2006
Humanities International Index -EBSCO	6.01.2006
Humanities International Complete (EBSCO)	6.01.2006
IBZ Online (De Gruyter)	2011
ULAKBİM TR Dizin (TÜBİTAK)	2010

General Coordinator of Foreign Editors/ Dış Temsilciler Koordinatörü

Prof. Dr. Gürer GÜLSEVİN

Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dili ve Lehçeleri Anabilim Dalı, İzmir, Turkey
gurergulsevin@gmail.com

Representative of Foreign Country/ Dış Temsilciler

USA	Robert DANKOFF
Germany	Marcel ERDAL
Greece	Fatih KEMİK
Japan	Yuu KURIBAYASHI
Norway-Swedish	Bernt BRENDEMÖEN
England	Fikret TURAN
Albania	Xhemile ABDÛ
Central Asia	Seadet SHİKHİYEVA
Kazakhstan	Gülnar KOKUBASOVA
Kyrgyzstan	Ulanbek ALİMOV
Azerbaijan	Vusale MUSALİ
Uzbekistan	Cabbar İŞANKUL
Poland	Öztürk EMİROĞLU

Executive Office / Adres

Sibel Üst Erdem

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
Esenboğa Külliyesi, Dumlupınar Mahallesi, Atatürk Bulvarı No: 35, 06760, Çubuk, Ankara, Turkey
sibel.ust.erdem@gmail.com

www.turkishstudies.net/turkishstudies

Covid-19 Pandemisinin Konaklama Sektörü Üzerine Etkisi: Bodrum/ Türkiye’den Bir Araştırma

The Effect of Covid-19 Pandemic on Accommodation Sector: A Study from Bodrum/Turkey

Hale Eda Akduru*

Abstract: The accommodation sector is one of the most adversely affected sectors of the Covid-19 pandemic, which affects the entire world. The emergence of the mentioned epidemic has eliminated the demand for many tourism sector actors such as accommodation, transfer, entertainment, food and beverage, and this has caused many negative outcomes both economically and sociologically. Through this study, it was aimed to examine how the Covid-19 pandemic changes expectations from businesses that provide accommodation services. This is because the businesses which behaves proactively at this process will gain success and be more competitive. With the context analyses of the data obtained by video conferences from the 28 of 43 top managers of 5 star hotels operating in Bodrum (between the dates 25 December 2019- 15 January 2020) which is one of the tourism paradises of Turkey, it has been concluded that in 2020 the demands of tourists in accommodation establishments are mostly concentrated within the framework of activities that can be done individually such as using family rooms / renting villas, taking a la carte as catering service, and for entertainment services doing activities such as flyboard. These findings have shown us that in 2020 and after the focus of accommodation services is safety which means that being healthy and staying healthy comes first when having a holiday. In this context, our findings supports the practises of the Turkish Ministry of Culture and Tourism for ‘Safe Tourism’.

Structured Abstract: As with any major disaster, the Covid-19 pandemic has adversely affected some sectors around the world. Social isolation and cleaning practices are very important in order to prevent the transmission of this virus, which has a high contagiousness compared to other diseases, from this point of view, the hygiene conditions and the quality of service provided will affect customer preferences. At this process, businesses which behaves proactively will gain success and be more competitive

With this study, it was aimed to investigate the effects of Covid-19 pandemic on the accommodation sector, and an in-depth interview technique was used, which is one of the qualitative research methods. Accordingly, with the purposeful sampling, the top managers of five-star hotels in Bodrum District were interviewed and the effects of the epidemic were tried to be determined by content analysis under various headings.

According to the Ministry of Culture and Tourism data, there are 43 hotels with 5 stars in Bodrum. The top managers of these hotels were contacted by phone and mail one by one, and they were informed about our research and asked if they would like to participate. Semi-structured interviews with an average of 30-45 (avg = 37.5) minutes with 28 top managers who responded positively were conducted over the internet. The

* Dr. Öğr. Üyesi, Muğla Üniversitesi, Milas MYO, Yönetim ve Organizasyon Bölümü
Asst. Prof., Mugla University, Milas Vocational School, Department of Management and Organization
ORCID 0000-0003-4022-2364

haleedaakduru@mu.edu.tr

Cite as/ Atıf: Akduru, H. E. (2020). Covid-19 pandemisinin konaklama sektörü üzerine etkisi: Bodrum/ Türkiye’den bir araştırma. *Turkish Studies*, 15(8), 3359-3371. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45334>

Received/Geliş: 17 July/Temmuz 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

data is collected between the dates 25th of December 2019 and 15th of January 2020. Semi-structured questions asked to the participants were designed with the help of a specialist in terms of suitability for the purpose of the research, and the answers were recorded by the researcher. The deciphered responses were then subjected to content analysis. The following five open-ended questions were addressed to managers:

1- Do you think that the Covid-19 pandemic affects your industry? If yes, in what direction did it affect? (Positive / negative)

2- How has your occupancy rate changed compared to the same period of the previous year? (Please respond to the increase and decrease of your reservations based on 25%, 50%, 75%, 100% rates)

3- What is the most preferred accommodation type for your guests in 2020? (Please answer based on the accommodation type possibilities of your business)

4- What is the most preferred food service for your guests in 2020? (Answer based on the food service facilities of your business)

5- What is the most preferred entertainment service for your guests in 2020? (Answer based on the entertainment type possibilities of your business)

All hotel managers (100%) answered 'yes' to the first question, and all managers stated that the Covid-19 pandemic affects the hospitality industry. The direction of this effect was negatively stated by all managers (100%). Accordingly, the Covid-19 pandemic has had a negative impact on the accommodation sector, as in many other sectors.

66% of the hotel managers responded the second question examining the occupancy rate of the hotel compared to the same period of last year as 'decreased by 50% and above', while 22% of the managers stated that there was a decrease of 25% and above, 8% decreased by 100%. and 4% stated that there was a 75% decrease.

At the third question, the most preferred type of accommodation was asked to hotel managers based on the reservations made in 2020. Accordingly, 43% of the participants stated that the demands were concentrated around family room rentals, while 43% of the participants stated that they were concentrated around villa rentals, while 14% some stated that the requests were in the form of suites.

In the fourth question, the most preferred food service type of hotel guests in 2020 was asked, 61% of the hotel managers told us that they have a high demand for a la carte food service, 25% of the managers stated that their guests has high buffet requests and 14% of them stated that the guests have intensified requests to prepare individual meals in their own kitchen.

In the fifth and final question of the research, hotel managers were asked about the most preferred entertainment service of the guests in 2020. When the responses are examined, the individual sea activities are the most popular entertainment style by 61% of the managers. 29% of the managers stated that pool activities are preferred and 10% of the managers was stated that their guests were preferred the types of entertainment in the form of music.

When findings are summarized, it can be seen that the demands of tourists in accommodation businesses are mostly concentrated within the framework of activities that can be done individually such as using family rooms / renting villas, taking a la carte as catering service, and sea activities. So in the summer season of 2020, it is seen that tourist trends focus on health, hygiene and more isolated services in every stage of the accommodation process. This is important in maintaining the balance between coronavirus anxiety and the need for a holiday.

Keywords: Tourism Management, Covid-19, Pandemic, Accomodation Sector.

Öz: Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 pandemisinin en olumsuz etkilediği sektörlerin başında konaklama sektörü gelmektedir. Söz konusu salgının ortaya çıkması konaklama, transfer, eğlence, yiyecek-içecek gibi birçok turizm sektörü aktörüne olan talebi ortadan kaldırmış, bu durum ise hem ekonomik, hem de sosyolojik anlamda birçok olumsuz çıktıya neden olmuştur. Bu çalışma aracılığıyla Covid-19 pandemisinin konaklama hizmeti veren işletmelerden beklentileri nasıl değiştirdiğinin incelenmesi amaçlanmıştır. Çünkü

söz konusu süreçte proaktif davranan işletmeler başarı kazanacak ve rakiplerine göre daha rekabetçi olacaklardır. Türkiye’nin turizm cennetlerinin başında gelen Bodrum/Muğla’da faaliyet gösteren 5 yıldızlı toplam 43 adet otelin üst yöneticilerinden çalışmaya katılmayı kabul eden 28 adediyle görüntülü görüşme yöntemiyle yapılan derinlemesine mülakatlarda elde edilen verilerin (Veriler 25 Aralık 2019 ile 15 Ocak 2020 Tarihleri aralığında toplanmıştır) içerik analizi ile çözümlenmesi neticesinde 2020 yılında konaklama işletmelerinde turist taleplerinin konaklama amacıyla en yüksek oranda aile odası kullanma/ villa kiralama, yemek hizmetlerinin alakarte yemek hizmeti alma, eğlence hizmetlerinin flyboard gibi denizde bireysel yapılabilen aktiviteler çerçevesinde yoğunlaştığı sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bulgular bize 2020 ve sonrasında konaklama hizmeti alan misafirlerin odak noktasının güvenlik olduğunu göstermektedir ki bu da bireyler açısından tatil yaparken sağlıklı olmanın ve sağlıklı kalmanın öncelikli olduğu anlamına gelmektedir. Bu kapsamda araştırma sonuçlarımız ülkemizi ‘güvenli turizm’ merkezi haline getirmek adına Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın öncülük ettiği uygulamalarla paralel sonuçlara ulaşmıştır.

Anahtar Kelimeler: Turizm İşletmeciliği, Covid-19, Pandemi, Konaklama Sektörü.

Giriş

Yaşanan küresel salgının olumsuz etkilerini en yüksek oranda hisseden sektörlerin başında konaklama sektörü gelmektedir. Turizm ürününü oluşturan turizm işletmeleri içerisinde, konaklama işletmeleri önemli bir yere sahiptir. Turizm hareketlerine katılan insanlara, birincil olarak güvenli barınma olanağı sunmak olmak üzere, onların konfor, dinlenme, yeme-içme, eğlenme gibi gereksinimlerini de karşılayan konaklama işletmeleri kendi içerisinde; otel, motel, tatil köyü, pansiyon, dağ oteli, termal tesis gibi çeşitlere ayrılmaktadır (Okuyucu & Akgiş, 2016).

Yeni tip koronavirüs mikrobunun bulaşıcılığının yüksek olması ve ancak bireysel hijyen önlemleri aracılığıyla kontrol altına alınabilmesi özellikle konaklama sektöründe tercihlerin değişmesine sebebiyet vermiştir.

Değişen tercihler ise konaklama sektöründe faaliyet gösteren işletmeler açısından oldukça önem taşımaktadır. Çünkü turizm sektöründe ilerleme sağlanabilmesi ancak değişen turist eğilimlerinin iyi yorumlanması ve talebe uygun hizmet ortaya konulması sayesinde mümkün olabilecektir. 2008 küresel ekonomik krizi sonrasında, turizm sektöründe ortaya çıkan en önemli eğilimlerden biri de, dünya genelinde tüm sektörlerde özellikle seksenli yılların sonlarından itibaren giderek önem kazanmaya başlayan çevre koruma (Brown, 1996) ve bu bağlamda çevre duyarlı tercihlerde olan artışlardır (Güneş, 2011).

Benzer şekilde halen etkisini sürdürmekte olan Covid-19 salgınının turizm pazarını olumsuz etkilediği bilinmekte ancak alınan önlemler ve talebe uygun hizmetler ortaya konulması neticesinde sektörde bir hareketlenme olması beklenmektedir.

Turizmin ülke ekonomilerindeki öneminin giderek artması, günümüzde otel işletmelerinin sayıca çoğalmasına yol açmış ve rekabet ortamını güçlendirmiştir (Erdem, Gülcan, Tokmak, Asanova, Margazieva 2015). Bu durumda turist eğilimlerini yakından takip eden, değişen taleplere yönelik düzenlemeleri hızlıca gerçekleştiren ve kalite yönetimini başarıyla sürdüren konaklama işletmeleri rakiplerinden önde olarak bu yarışa dâhil olacaktır.

Kalite yönetiminde başarının ilk adımı ise müşterilerden gelen hizmet kalitesini geliştirme talebini algılayıp, onlara cevap verebilmektir. Özellikle bu hizmet sunumunda daha da önemlidir. Tüketicinin beklentisine uygun hizmet üretebilmek ve sonuçta müşteri tatminini yaratmak hizmet endüstrisindeki işgöreni odak noktasına getirmektedir (Özdipçiner & Kalınkara, 2005).

Konaklama işletmelerinde başarılı bir kalite kontrolü için, konaklama, yiyecek-içecek, güvenlik, personel, muhasebe, teknik servis, satışlar ve çamaşırhane gibi departmanların, turistlik işletmenin türüne göre içinde bulunan tüm departmanların, turistlerin ihtiyaçlarına cevap veren kalite

düzeylerinin yaratılmasındaki rolleri belirlenmeli ve katkılarının koordinasyonu sağlanmalıdır (Aymankuy, 2005).

Dolayısıyla konaklama hizmeti alan müşterilerin taleplerinin her aşamasında pandemi dolayısıyla meydana gelecek olan yeniliklerin belirlenmesi ve çözüm önerileri oluşturulması önem taşımaktadır.

Yeni tip koronavirüsün turizm sektörüne etkilerine ilişkin araştırmalar konunun yeni ve hâlihazırda devam eden bir süreçte olması nedenleriyle henüz başlangıç aşamasındadır. Bu bağlamda araştırmamız Türkiye'nin turizm konusunda en önde gelen destinasyonlarından ve talebin en yoğun olduğu noktalardan birisi olan Bodrum'da gerçekleştirilmesi nedeniyle literatüre katkı sağlayacaktır.

Literatür Taraması

Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19)

Koronavirüsler soğuk algınlığından Orta Doğu Solunum Sendromu ve Ağır Akut Solunum Sendromu gibi daha ciddi hastalıklara neden olan büyük bir virüs ailesidir. Esas olarak damlacık yoluyla bulaşan hastalık hasta bireylerin öksürme, hapşırma yoluyla ortaya saçtıkları damlacıklara diğer kişilerin elleri ile temas etmesi sonrasında ellerini ağız, burun veya göz mukozasına götürmesi ve temas etmesi ile bulaşmaktadır. (KTUSTHG, 2020).

Bu bakımdan kesin veya olası Covid-19 enfeksiyonu olan bir kişiyle damlacık enfeksiyonuna yönelik korunma önlemleri alınmadan yakın temas etmiş olan kişiler İl Sağlık Müdürlüğüne korunmasız son temaslarından sonraki 14 gün boyunca özellikle ateş ve solunum semptomları açısından telefon ile sorgulanarak izlenmelidir (KTUSTHG, 2020).

Bugün için virüsün atılım ve bulaştırıcılık süresi tam olarak bilinmediğinden temaslı ile ortak kullanılan alanlar iyi havalandırılmalı, temizlik ve hijyen kurallarına riayet edilmelidir. Solunum yolu sekresyonları veya vücut çıkartıları ile kontamine olması mümkün olan tüm yüzeylerin sodyum hipoklorit ile temizlenmesi gerekmektedir (KTUSTHG, 2020).

Covid-19 enfeksiyonunun tedavisinde genellikle destek tedavisi uygulanmakta olup, henüz virüse karşı bir aşı geliştirilmediğinden mümkün olduğunca hijyen kurallarına, bireyler arasındaki sosyal mesafeyi korumaya ve maske kullanımına önem verilmelidir.

Her büyük felakette olduğu gibi Covid-19 pandemisi de tüm dünyada bazı sektörleri olumsuz yönde etkilemiştir. Bulaşıcılığı diğer hastalıklara nazaran oldukça yüksek olan bu virüsün insandan insana bulaşmasının önlenmesi amacıyla sosyal izolasyon ve temizlik uygulamaları oldukça önemli olup, bu bakımdan bireylerin geçici bir vakit boyunca konaklama hizmeti aldıkları konaklama işletmelerine ait hijyen koşulları ve sunulan hizmet kalitesi müşteri tercihlerini etkileyecektir.

Günümüz tüketicileri, dünyada yaşanan olaylara karşı kendisi bireysel ya da demokratik kitle örgütleri aracılığıyla tepki verdiği gibi alışveriş yaptığı işletmelerin de aynı tepkiyi verdiğini görmek istemektedirler. Ekonomik, sosyal, kültürel, çevresel alanda yaşanan problemlere tepki göstermeyen, bu alanlarda çözümler üretmeyen işletmeler, tüketicilerin kendi mal ve hizmetlerini tercih etmemeleri ile cezalandırılabilmektedirler (Ateşoğlu & Türker, 2010).

Yeni normalleşme sürecinin başlamasıyla birlikte bireyler normal seyahat faaliyetlerine geri dönecek ve konaklama işletmelerine olan talep canlanacaktır. Ancak yeni süreçte hükümetçe yapılan düzenlemeler gereği işletmelerden bazı kurallara riayet etmeleri beklenmektedir. Aksi takdirde konaklama işletmeleri idari para cezaları ve işyeri kapatmaya kadar varabilen bazı yaptırımlara maruz kalabilecektir.

İçişleri Bakanlığı'nın konaklama işletmelerinde alınması gereken tedbirler hakkındaki genelgesine (KTUSTHG) göre (2020) alınması gereken tedbirler işletmeye yönelik genel tedbirler, personele yönelik tedbirler, temizlik ve hijyene yönelik tedbirler şeklinde sınıflandırılmıştır.

Konaklama hizmetlerine yönelik dikkat çeken bazı düzenlemeler arasında aşağıdaki bazı maddeler bulunmaktadır (2020):

-Misafir odalarında bulunan şampuan, sabun, duş bonesi vb. ürünler tek kullanımlık olacaktır.

-Misafir odalarında kullanıma sunulan yatak örtüsü, çarşaf, yastık kılıfı vb. malzemeler her misafir için ayrı ayrı planlanacak, konaklama süresince belli aralıklarla en az 60 derecede yıkanacaktır. Kişisel kullanıma sunulan malzemeler dezenfekte edilecektir.

-Misafirlerin sıklıkla temas ettiği tüm noktalar misafir odadan ayrıldıktan sonra dezenfekte edilecektir.

-Yemek salonları, toplantı salonu, konferans salonu, eğlence, animasyon alanları, satış üniteleri, açık alanlarda yer alan oturma/bekleme/yeme-içme düzenlemeleri ile havuz çevresi ve kıyıda bulunan gölgelikler/ şezlong grupları dâhil tüm genel kullanım alanları mesafe planına uygun olarak düzenlenecek, mesafeye ilişkin tüm önlemler alınarak gerekli işaretlemeler yapılacak ve plana uygun kapasiteden fazla misafir kabul edilmeyecektir.

Görüldüğü üzere yeni süreçte konaklama işletmelerine yönelik çeşitli yeni düzenlemeler getirilmiş olup, bu durum belirli bir maliyet, zaman ve kaynak kullanımı gerektirecektir. Tüm organizasyonlarda olduğu gibi konaklama işletmelerinde de örgüt kaynakları temel olarak, beşeri, fiziksel, finansal ve bilgi/teknolojik içeriklidir. Bu kaynakların temel amaçlar etrafında optimum seviyede kullanılması bir çok nedenden dolayı zor şartlar altında çalışmayı zorunlu kılmaktadır. Turizm sektöründe mevcut iç ve dış faktörlerin hassas ve dinamik özellikleri konaklama işletmelerinin uzun vadeli plan öngörülerinde sık sık değişiklik yapılmasını gerektirmektedir (Kaya, 2010).

Ancak özellikle pandeminin etkisiyle bu dönemde konaklama işletmelerinden beklentilerin daha fazla işgücü ve sabit yatırım gereksinimi ortaya çıkaracağı düşünülmektedir. Nitelikli işgücü ise konaklama sektöründe zorlukla elde edilmektedir.

Söz konusu yeni eğilimlerin takip edilmesi ve konaklama sektöründeki işletmelerde uygulanmaya başlanması aynı zamanda firmaların müşterileri nezdindeki kurumsal imajlarını korumaları bakımından da önem taşımaktadır. Çünkü kurumsal imaj, bir kurum veya kuruluşun toplumda algılanış biçimidir. Bu firmanın fiziksel ve davranışsal nitelikleriyle yakından ilgili olup: firmanın ismi, mimari yapısı, ürün çeşitliliği, servis hizmeti, gelenekleri ve güçlü iletişimi müşterilerin işletmeyi iyi bir şekilde algılaması açısından önemlidir (Nguyen & Leblanc, 2001, aktaran Zengin & Gürkan, 2009).

Müşterilerin işletmeye karşı olumlu algısı, taleplerini doğrudan etkileyen bir faktördür. Ancak talebin kırılgan yapısı ve kurumsal imaj algısını oluşturan en temel bileşenin insan faktörü olduğu yönetimlerce her zaman göz önüne alınmalıdır. Bu bakımdan konaklama sektöründe istihdam edilen personelin niteliklerinin öne çıktığı görülmektedir.

Türkiye’de ve çeşitli ülkelerde yapılan araştırmalar, turizm ve otelcilik sektöründe işgücü devir oranının yüksek, çalışanların iş tatmininin düşük, ücretlerin düşük fakat çalışma saatlerinin fazla olduğunu ortaya koymaktadır (Zengin, Şen, Taşar, 2011). Bu gerçek Covid -19 salgını sonrasında daha büyük bir problem ortaya çıkaracaktır. Zira özellikle oteller çok sayıda işgören ile faaliyetlerini sürdürebilmekte ve verdikleri hizmetlerin büyük bölümü sınırlı otomasyon olanakları ile yürütülebilmektedir (Çakıcı, Unur & Dönmez, 2010, aktaran Erdem, Gülcan, Tokmak, Asanova, Margazieva, 2015). Dolayısıyla salgınının konaklama sektörü açısından etkilediği faktörlerin başında işgücü talebi ve kalitesi gelmektedir.

Emek-yoğun yapısından dolayı konaklama işletmelerinde işgücünün önemi diğer sektörlerle göre daha fazladır (Üngören, 2008). Bu bakımdan hâlihazırda devir oranı yüksek ve nitelikli işgücü

arzının düşük olduğu konaklama sektöründe virüsün bulaşıcılığı göz önüne alındığında işletme yöneticileri bakımından istihdam politikalarında bazı değişiklikler yapılması gerekliliği açıktır. Ücretleri iyileştirme, sağlık sigortasına pandemi kaynaklı risklerin dâhil edilmesi, işletmede üst düzey önlemler alınması gibi yöntemler bu bağlamda faydalı olabilecektir.

Bununla beraber turistik bir bölgeye gelen turistler, konaklama, alışveriş, yiyecek-içecek, eğlence gibi etkinliklerde de artışa neden olmaktadır (Güneş, 2011). Ancak pandeminin etkisiyle konaklama işletmelerinde sunulan tüm bu hizmetlerin hijyen koşulları sağlanarak ve belirli düzenlemeler çerçevesinde verilmesi planlanmaktadır.

Netice itibarıyla Türkiye'de, turizme olan talep ve turizmle ilgili politikalar turizm sektörünün gelişmesinde katalizör görevi sağlamıştır (Okuyucu, 2016). Söz konusu pandeminin olumsuz etkilerinden de sektörel bazda en az etkilenmek adına verilen teşvikler ve uygulanan politikaların etkisini 2020-2021 sezonunda göstermesi beklenmektedir.

Yöntem

Bu çalışma ile Covid-19 pandemisinin konaklama sektörü üzerindeki etkilerinin incelenmesi amaçlanmış olup, nitel araştırma yöntemlerinden derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. Buna göre maksatlı örnekleme ile Bodrum İlçesindeki beş yıldızlı otellerin üst yöneticileri ile görüşülmüş ve salgının etkileri çeşitli başlıklar altında içerik analizi ile belirlenmeye çalışılmıştır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı verilerine göre Bodrum'da 5 yıldızlı toplam 43 adet otel bulunmaktadır. Bu otellerin üst yöneticilerine telefon ve mail aracılığıyla tek tek ulaşılmış, araştırmamız hakkında bilgi verilerek, katılımcı olmak isteyip istemedikleri sorulmuştur. Olumlu yanıt veren 28 üst yöneticiyle ortalama 30-45 (ort.=37,5) dakika aralığında süren yarı yapılandırılmış görüşmeler internet üzerinden görüntülü görüşme şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Veri toplama süreci 25 Aralık 2019 ile 15 Ocak 2020 tarihleri arasında tamamlanmış olup, katılımcılara sorulan yarı yapılandırılmış sorular araştırmanın amacına uygunluğu bakımından bir uzmandan yardım alınarak tasarlanmıştır. Cevaplar araştırmacı tarafından kaydedilmiştir. Akabinde deşifre edilen cevaplar içerik analizine tabi tutulmuş ve sonuçlar bulgular kısmında tablolanmıştır.

Yöneticilere aşağıdaki beş adet açık uçlu soru yöneltilmiştir:

- 1- Covid-19 pandemisinin sektörünüzü etkilediğini düşünüyor musunuz? Cevabınız evet ise hangi yönde etkilemiştir? (olumlu/olumsuz)
- 2- Geçen yılın aynı dönemine göre doluluk oranınız nasıl değişmiştir? (rezervasyonlarınızın artma azalma durumlarını %25, %50, %75, %100 oranlarını baz alarak yanıt veriniz)
- 3- 2020 yılında misafirlerinizin en çok tercih ettiği konaklama tipi nasıldır? (İşletmenizin konaklama tipi olanaklarını baz alarak yanıt veriniz)
- 4- 2020 yılında misafirlerinizin en çok tercih ettiği yemek hizmeti hangisidir? (İşletmenizin yemek servis olanaklarını baz alarak yanıt veriniz)
- 5- 2020 yılında misafirlerinizin en çok tercih ettiği eğlence hizmeti hangisidir? (İşletmenizin eğlence türü olanaklarını baz alarak yanıt veriniz)

Bulgular

Araştırmamıza katılan beş yıldızlı otel yöneticilerinin 6'sı kadın (%21,43), 22 adedi ise erkektir (%78,57). Katılımcıların yaş ortalaması yaklaşık olarak 47 (46,57) ve ortalama iş tecrübesi yaklaşık olarak 22 yıldır (22,46).

Unvan gruplarına bakıldığında yöneticilerin 6 adedi (%22) genel müdür, 9 adedi (%32) müdür, 5 adedi (%18) işletme müdürü, 4 adedi (%14) CEO, 2 adedi (%7) genel müdür yardımcısı ve 2 adedi (%7) müdür yardımcısı unvanını haizdir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik ve İstihdam Bilgileri

Katılımcılar	Yaş	Cinsiyet	İş Tecrübesi (Yaklaşık)	Unvan
K1	46	Erkek	23 Yıl	Genel Müdür
K2	48	Kadın	17 Yıl	CEO
K3	50	Erkek	25 Yıl	Müdür
K4	44	Erkek	21 Yıl	Genel Müdür
			Yrd.	
K5	39	Erkek	12 Yıl	Müdür
K6	46	Kadın	20 Yıl	Genel Müdür
			Yrd.	
K7	47	Erkek	26 Yıl	Genel Müdür
K8	43	Erkek	18 Yıl	İşletme
			Müdürü	
K9	48	Kadın	19 Yıl	Müdür
K10	51	Erkek	27 Yıl	Müdür
K11	46	Erkek	20 Yıl	CEO
K12	43	Erkek	24 Yıl	Genel Müdür
K13	53	Erkek	32 Yıl	Genel Müdür
K14	45	Erkek	23 Yıl	İşletme
			Müdürü	
K15	48	Kadın	20 Yıl	Müdür
K16	50	Erkek	26 Yıl	CEO
K17	43	Erkek	21 Yıl	İşletme
			Müdürü	
K18	44	Erkek	23 Yıl	Müdür
K19	47	Kadın	24 Yıl	Müdür
			Yardımcısı	
K20	52	Erkek	30 Yıl	İşletme
			Müdürü	
K21	57	Erkek	29 Yıl	Müdür
K22	48	Erkek	25 Yıl	Genel Müdür
K23	46	Erkek	23 Yıl	Müdür
			Yardımcısı	
K24	42	Kadın	19 Yıl	Müdür
K25	48	Erkek	26 Yıl	Genel Müdür
K26	43	Erkek	21 Yıl	İşletme
			Müdürü	
K27	42	Erkek	20 Yıl	Müdür
K28	45	Erkek	15 Yıl	CEO

Tablo 2: Katılımcıların Yanıtları (Özet)

Katılımcılar	Cevap 1	Cevap 2	Cevap 3	Cevap 4	Cevap 5
K1	Evet/ Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Villa Kiralama	Ala Karte	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K2	Evet / Olumsuz	% 25 ve üstü oranında Azaldı	Aile Odası	Açık Büfe	Gece Klübü, Müzik
K3	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Suit Kiralama	Ala Karte	Bireysel Deniz Aktiviteleri

K4	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Villa Kiralama	Açık Büfe	Havuz Aktiviteleri
K5	Evet / Olumsuz	% 25ve üstü oranında Azaldı	Aile Odası	Ala Karte	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K6	Evet / Olumsuz	% 75 ve üstü oranında Azaldı	Aile Odası	Ala Karte	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K7	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Villa Kiralama	Ala Karte	Havuz Aktiviteleri
K8	Evet / Olumsuz	% 25 ve üstü oranında Azaldı	Aile Odası	Açık Büfe	Havuz Aktiviteleri
K9	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Suit Kiralama	Ala Karte	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K10	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Aile Odası	Ala Karte	Gece Klübü, Müzik
K11	Evet / Olumsuz	% 100 oranında Azaldı	Aile Odası	Ala Karte	Havuz Aktiviteleri
K12	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Villa Kiralama	Açık Büfe	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K13	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Aile Odası	Ala Karte	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K14	Evet / Olumsuz	% 25 ve üstü oranında Azaldı	Villa Kiralama	Açık Büfe	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K15	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Aile Odası	Ala Karte	Havuz Aktiviteleri
K16	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Suit Kiralama	Kendi Mutfağında Hazırlama	Havuz Aktiviteleri
K17	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Villa Kiralama	Ala Karte	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K18	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Aile Odası	Ala Karte	Havuz Aktiviteleri
K19	Evet / Olumsuz	% 25 ve üstü oranında Azaldı	Villa Kiralama	Ala Karte	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K20	Evet / Olumsuz	% 100 oranında Azaldı	Aile Odası	Açık Büfe	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K21	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Villa Kiralama	Ala Karte	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K22	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Villa Kiralama	Ala Karte	Havuz Aktiviteleri
K23	Evet / Olumsuz	% 25ve üstü oranında Azaldı	Aile Odası	Açık Büfe	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K24	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Villa Kiralama	Kendi Mutfağında Hazırlama	Gece Klübü, Müzik

K25	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Aile Odası	Ala Karte	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K26	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Suit Kiralama	Kendi Mutfağında Hazırlama	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K27	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Villa Kiralama	Ala Karte	Bireysel Deniz Aktiviteleri
K28	Evet / Olumsuz	% 50 ve üstü oranında Azaldı	Villa Kiralama	Kendi Mutfağında Hazırlama	Bireysel Deniz Aktiviteleri

Katılımcıların cevaplarını gösterir Tablo 2’den de görüleceği üzere otel yöneticilerinin tamamı (%100) birinci soruya ‘evet’ yanıtını vermiş olup, tüm yöneticiler Covid-19 pandemisinin konaklama sektörünü etkilediğini belirtmişlerdir. Bu etkinin yönü tüm yöneticiler tarafından (%100) olumsuz olarak belirtilmiştir. Buna göre Covid-19 pandemisi birçok başka sektörde olduğu gibi konaklama sektörü üzerinde de olumsuz yönde etki yaratmıştır.

Turizm sektörü pek çok sektörle yakından ilişki içindedir (Özçatalbaş, Çukur, Çukur, 2019). Dolayısıyla sektörde daralma yaratan bu olumsuz etki, hükümet politikaları ve devlet destekleri ile aşılmaya çalışılmakta olup, sezonunun geri kalanında yaşanacak olan gelişmeler belirleyici olacaktır.

Geçen yılın aynı dönemine göre doluluk oranını inceleyen ikinci soruya otel yöneticilerinin % 66 ‘lık çoğunluğu ‘%50 ve üzerinde azaldı’ yanıtını verirken, % 22’lik kısım %25 ve üzeri azalma olduğunu belirtmiş, %8’lik kısım %100 oranında azalma olduğunu ve %4’lük kısım ise %75 oranında azalma olduğunu ifade etmişlerdir.

Dolayısıyla araştırmamıza katılan sektör temsilcilerinin büyük bir kısmı geçen seneye kıyasla bu sene yarı yarıya doluluk oranının azaldığını beyan etmişler ve buna ilişkin aşağıdaki tabloda belirtilen ifadeleri kullanmışlardır. Buna göre yöneticilerin bir kısmı söz konusu azalmaya rağmen umutlu bir tablo çizerken, bir kısım yöneticiler ise sezona ilişkin umutsuz olduklarını söylemişlerdir.

Tablo 3: Katılımcıların İkinci Soruya Verdikleri Yanıtlardan Örnekler

Katılımcılar	Yanıtlar
K13	“Maalesef bu sene doluluk oranımız yarı yarıya azaldı, ancak biz sektörün gerisine bakıldığında yine iyi durumdayız. Çünkü personel çıkarmak zorunda kalmadık. Ayrıca pandemi süreci devam etse dahi ülkemiz diğer destinasyonlarla kıyaslandığında daha güvenli bulunduğundan dolayı, farkı bu sezonda olmasa bile 2021 sezonunda kapatacağımızı düşünüyorum.”
K28	“Bizim hedef kitlemiz zaten daha belirli, elit ve bireyselliğe önem veren bir kitle. Bu nedenle önlemler alınırca doğru reklam ve pazarlama stratejileri kullanılırsa talepte bir artış söz konusu olacaktır. Bekleyip göreceğiz.
K7	“Sektörün durumu içler acısı. Bu seneden çok bir beklentimiz yok. Yüzde elli- altmış azalma yaşadık. Maalesef küçülmeye yoluna gideceğiz. Ancak maliyetleri karşılayabilmek için başka çaremiz yok. Destekler yararlı ancak yeterli olamadı bizler açısından. Ancak yine de süreç iyi yönetiliyor bence.”
K15	“Bizim belirli bir kalitenin altına düşmemiz mümkün değil. Dolayısıyla bu sene yüzde elliden fazla düşen misafir sayımız maliyetlerimizi daha da artırdı. Yine de ben kişisel olarak umutsuz değilim. Çünkü aşının bulunacağından ve talebin yeniden yükseleceğinden eminim.”
K20	“Yaşanan üzücü gelişmeler talepte geçen seneye göre %100 oranında bir daralma meydana getirmiş durumda. Ancak biz de rakiplerimiz de stratejik planlarımızda en kötü senaryoları göz önüne alarak planlama yapıyoruz. Bu durumun geçici bir süreç olduğunu göz önüne alarak hareket ediyoruz. Bu nedenle sektörde büyük bir panik havası yaşanmayacak, yakında toparlanacaktır.”

Üçüncü, dördüncü ve beşinci soruları her otel yöneticisinin kendi işletmelerinin sunduğu hizmetler çerçevesinde cevaplamaları hatırlatılmıştır.

Üçüncü soruda yapılan rezervasyonlardan yola çıkılarak otel yöneticilerine 2020 yılında en çok tercih edilen konaklama tipi sorulmuş olup, buna göre katılımcıların %43'lük kısmı taleplerin aile odası kiralama, %43'lük bir başka kısmı ise villa kiralama çevresinde yoğunlaştığını belirtirken, %14'lük bir kısım ise taleplerin suit kiralama şeklinde olduğunu ifade etmişlerdir.

Bu yanıtlardan hareketle konaklama hizmeti alan otel misafirlerinin 2020 sezonunda taleplerinin yoğunlukla bulaş riskini azaltmak amaçlı olarak daha steril, daha bireysel ve aile üyeleriyle toplu konaklamak yönünde olduğu görülmektedir.

Tablo 4: Katılımcıların Üçüncü Soruya Verdikleri Yanıtlardan Örnekler

Katılımcılar	Yanıtlar
K2	“Bu sezon misafirlerimizde family room olarak adlandırdığımız çoklu konaklama imkânı sağlayan aile odası kiralama ve beraber konaklama yönünde bir eğilim söz konusu. Bu durum gözetim ihtiyacından kaynaklanıyor olabilir. Çocuklarda hijyen kurallarına uyulmasını sağlamak çok kolay değil çünkü.”
K11	“Avrupalı misafir normalde birlikte konaklamaz ancak bu yaz aile odalarımız için rezervasyonlarımızı Türkler kadar Avrupalılar da dolduruyor. Sanırım daha butik bir konaklama imkânı doğurduğu için tercih ediliyor.”
K9	“Bu sezon sadece suitlerimizi konaklama hizmetine açtık, otelin diğer kısımları kapalı. Ancak suitlerimizin tüm rezervasyonları doldu. Ekim ayına kadar açık olacağız.”

Dördüncü soruda 2020 yılında otel misafirlerinin en çok tercih ettiği yemek hizmeti tipi sorulmuş olup, otel yöneticilerinin %61'lik çoğunluğu a la karte yemek hizmeti taleplerinin yoğun olduğunu, %25'lik kesim misafirlerin açık büfe taleplerinin yüksek olduğunu ve %14'lük kesim ise misafirlerin kendi mutfağında bireysel yemek hazırlama taleplerinin yoğunlaştığını belirtmişlerdir.

Bu durum Covid-19'un özellikle ağız mukozası yolu ile çok hızlı yayılıyor olması nedeniyle misafirlerin yemek hizmeti alırken teması mümkün olduğunca azaltmak amaçlı davranışlar sergilediklerini ortaya koymaktadır.

Tablo 5: Katılımcıların Dördüncü Soruya Verdikleri Yanıtlardan Örnekler

Katılımcılar	Yanıtlar
K25	“Biz misafirlerimize dünya mutfaklarından örnekler sunuyoruz. Sırf bu amaçla istihdam edilen ünlü şef sayımız 26. Ancak elbette gelen misafirlerimizin lezzetle hijyeni birleştiren servislere talebi artmış durumda. A la karte hizmetlerimiz en yoğunlukla tercih edilenler arasında başta geliyor. Tüm önlemler alınarak tek kullanımlık materyal kullanarak servislerimizi gerçekleştireceğiz.”
K19	“Açık büfe uygulamalarında hijyeni sağlamaya yönelik getirilen kurallar misafirler açısından bekleme süresini artıracak gibi gözüküyor. Ben tesisimizdeki a la karte yemek hizmetlerine olan talebin artışını bu duruma bağlıyorum. Çünkü büfenin başında çok fazla sayıda personel bekletme imkânımız yok. Dolayısıyla yemek servisleri eskiye göre zaman alacak.”
K4	“Misafirlerimiz açısından mutfağın zenginliği ve lezzeti önemli. Bu yüzden hizmetlerin aksamaması için bize bildirilen tüm zorunlu tedbirleri alarak açık büfe hizmetlerimizi başlattık. Haftasonları sadece brunch için bile gelen gruplarımız mevcut.”

Araştırmanın beşinci ve son sorusunda otel yöneticilerine 2020 yılında misafirlerin en çok tercih ettiği eğlence hizmeti sorulmuş olup, yanıtlar incelendiğinde turist taleplerinin %61'lik oranda

bireysel deniz aktiviteleri çerçevesinde yoğunlaştığı, %29’luk kısmın havuz aktiviteleri, %10’luk kısmın ise gece kulübü, müzik şeklinde eğlence tipleri tercih ettiği ifade edilmiştir.

Buna göre sezonda konaklama hizmeti alan misafirlerin genellikle eğlence hizmetleri alırken yine bireyselliği ön plana aldıkları ve daha butik gruplar veya aileler ile gerçekleştirilen aktivitelere eğilim gösterdikleri görülmüştür. Yeni tip koronavirüsün açık havada bulaşıcılığının daha düşük olması ve deniz veya havuz suyuyla bulaştığına dair herhangi bir veriye ulaşılamamış olması sebepleriyle misafirlerin deniz ve havuz aktivitelerine taleplerinin yükseldiği sonuçlarına ulaşılabilir.

Tablo 6: Katılımcıların Beşinci Soruya Verdikleri Yanıtlardan Örnekler

Katılımcılar	Yanıtlar
K1	“Misafirler haklı olarak korkulu. Bu sene su sporlarımıza olan talep bu nedenle daha yüksek. Rezervasyon yaptırmak için aradıklarında genellikle deniz aktivitelerimiz olup olmadığını soruyorlar.”
K6	“Her hafta ilçe sağlık müdürlüğünden çalışanlar deniz suyu numunesi almaya geliyorlar. Bu nedenle içimiz rahat. Ayrıca müşterilerimiz de çok bilinçli. Sosyal mesafeye dikkat ederek denize giriyorlar. Tesiste bir sıkıntı yaşamacağımızı düşünmüyoruz.”
K24	“ Biz teenage club hizmeti veriyoruz ve eğlenceyi müşterilerimizin odalarına götürüyoruz. Bu yüzden eğlence ve aktivite denildiğinde misafirlerimiz dj hizmetlerimizden vazgeçemiyorlar. Ancak elbette tüm hijyen önlemlerimizi aldık ve tüm personeli eğittik.”

Sonuç

Salgınlar tüm zamanlarda ekonomik ve sosyolojik olarak olumsuz etkiler yaratmışlardır. Benzer şekilde 2020 yılı başından itibaren karşı karşıya kalınan yeni tip koronavirüs (Covid-19) pandemisi de hem dünya hem de Türkiye’de birçok sektörde daralma ve küçülmeler yaşanmasına sebebiyet vermiştir.

Otelcilik sektörü, uzun ve yorucu çalışma saatleri, düşük ücret ve ilerleme olanaklarının azlığı ile tanımlanan özellikle ara elemanlar için, katlanılması zor bir çalışma alanıdır. Sektörde devir oranı hem ara çalışanlar hem de üst düzey yöneticiler arasında oldukça yüksektir (Tepeci & Birdir, 2003, aktaran Ersoy & Utku, 2005). Pandeminin etkisiyle 2020 yılında sektördeki bu olumsuz tablo daha da ağırlaşmıştır. Ancak alınan önlemler ve kontrollü sosyal hayat kuralları çerçevesinde tüm olumsuzluğuna rağmen haziran ayı itibariyle sektörde hareketlenme belirtileri görülmeye başlanmıştır.

Ticari nitelikteki konaklama işletmelerinin temel amaçlarının başında yüksek doluluk oranıyla çalışarak arzu edilen kar hedefine ulaşmak gelmektedir. Bu hedef doğrultusunda müşteri memnuniyeti, yüksek ürün ve hizmet kalitesi, rekabet edebilir bir yapı, maliyetlerin minimum seviyeye indirilmesi gibi diğer amaçların da gerçekleşmesi gerekmektedir (Kaya, 2010).

Ancak bilindiği üzere turizm sektöründe proaktif hareket etmek rekabet gücünü yükselterek işletmeleri başarıya götürür. Bu nedenle beklentilerin bilinmesi ve yeni trendlerin takip edilmesi stratejik anlamda önem arz etmektedir.

Bu bağlamda Türkiye turizminin en hareketli destinasyonlarından olan Bodrum/Muğla’da gerçekleştirilen bu çalışma aracılığıyla Covid-19’un konaklama sektöründeki etkileri çeşitli başlıklar çerçevesinde belirlenmeye çalışılmış, bu amaçla 5 yıldızlı otel yöneticileriyle yapılan görüşmelerden elde edilen veriler analiz edilerek bulgular kısmında açıklanmıştır.

2020 yaz sezonunda turist eğilimlerinin konaklama sürecinin her aşamasında sağlık, hijyen ve daha izole hizmet alma çerçevesine odaklandığı görülmektedir. Bu durum koronavirüs endişesiyle tatil yapma ihtiyacı arasındaki dengenin korunmasında önem taşımaktadır.

Turizm gelir getirici özelliği ve istihdam yaratma imkânı sayesinde ekonomik kalkınmaya önemli katkıda bulunmaktadır (Çukur & Kızılaslan,2018). Bu nedenle Kültür ve Turizm Bakanlığı da gerekli çalışmaları başlatmış olup, bu yıl ve bundan sonraki dönemlerde ‘Güvenli Turizm’ (Safe Tourism) başlığı altında konaklamadan geziye her noktada tüm önlemlerin alındığı işletmeler bünyesinde turizm faaliyetleri sürdürülecektir.

Her ne kadar Covid-19 salgınının olumsuz yansımaları devam etmekteyse de dünyada turizm hareketleri sayısı ve bu hareketlere katılan turist sayısı sürekli artmaktadır (Uygur, Göral, Bozkurt, 2015). Pandeminin 2020 yılı ve sonrasında bireylerin başka bireylerden izole şekilde ve hijyen koşulları altında gerek geleneksel gerekse de kültür turizmi taleplerini olumlu şekilde etkilemesi beklenmektedir. Kültür turizmi potansiyeli açısından Türkiye’yi incelediğimizde, son derece zengin değerlere sahip bulunmaktadır (Çulha, 2008). Ancak konaklama, eğlence, yeme-içme, hediyelik eşya gibi tamamlayıcı sektörlerde gerekli tedbirlerin alınmaması durumunda bu talebin ülkemizden başka ülkelere kayacağı gerçeği göz önüne alınmalı ve gereken düzenlemeler hızlı bir şekilde hayata geçirilmelidir.

Yapılan incelemeler ve sürecin işleyişi göz önüne alındığında konaklama tesislerine önerilebilecek bazı hususlar aşağıdaki gibidir:

- Konaklama işletmesinin müşteri profiline göre azami hijyen önlemlerinin alınması gerekmektedir.
- Pandemiye ilişkin süreçten sorumlu bir personel yetkilendirilerek, bu kişinin gözetim ve denetimlerinin sürekliliği sağlanmalıdır.
- Acil durum planına pandemiye ilişkin hususların eklenmesi önem taşımaktadır.
- Yaşanabilecek kayıp ve zararların giderilmesine yönelik bir bütçe ayrılması faydalı olabilir.
- Toplu aktiviteleri küçük gruplara bölerek pazarlama kampanyalarına dâhil etmek faydalı olabilir.
- Bireysel aktivite yapılabilen makinelere (flyboard, jetski vb.) ilişkin yatırımlar yapılması faydalı olabilir.

Bu çalışmanın önemli bir kısıtı sadece Muğla Bodrum’daki durumu göz önüne almasıdır. Gelecekte ülkemizde diğer turizm destinasyonlarında veya yurtdışında benzer çalışmalar gerçekleştirilerek milletler arası talep farklılaşmalarına dair sosyolojik veya kültürel kıyaslamalar yapılması literatüre katkı sağlayabilir.

Kaynakça

- Ateşoğlu, İ. & Türker, A. (2010). Konaklama işletmelerinin sosyal sorumluluk faaliyetlerine yaklaşımı: Muğla ili örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi*, 15(3), 207-226.
- Aymankuy, Ş. A. (2005). Konaklama işletmelerinde sendikaların hizmet kalitesine etkileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(14), 1-22.
- Brown, M. (1996). Environmental policy in the hotel sector: ‘green’ strategy or stratagem? *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 8(3), 18–23.
- Çakıcı, C., Unur, K., & Dönmez, B. (2010). Mersin üniversitesi turizm işletmeciliği ve otellilik yüksekokulu öğrencileri gözüyle turizm sektörü işgücü sorunları üzerine bir araştırma, 11. *Ulusal Turizm Kongresi*, (ss.720-732), 02 – 05 Aralık 2010, Kuşadası, Aydın, Türkiye.
- Çulha, O. (2008). Kültür turizmi kapsamında destekleyici turistik ürün olarak deve güreşi festivalleri üzerine bir alan çalışması. *Journal Of Yasar University*, 3(12), 1827- 1852.

- Çukur, T., & Kızılaslan, N. (2018). Milas ilçesinde zeytin hasat şenliğinin kırsal turizme katkısı. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 24(2), 233-241. <https://doi.org/10.24181/tarekoder.491281>
- Erdem, B., Gülcan, B., Tokmak, C., Asanova, K., & Margazieva, N. (2015). Kırgızistan konaklama sektöründe insan kaynakları profili araştırması. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4 (3),
- Ersoy, A., & Demirel Utku, B. (2005). Konaklama işletmeleri muhasebe müdürlerinde tükenmişlik sendromu-1. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 27 (1), 38-47.
- Güneş, G. (2011). Konaklama sektöründe çevre dostu yönetimin önemi. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (20), 45-51.
- İç İşleri Bakanlığı İller İdaresi Genel Müdürlüğü, (2020). Konaklama Tesislerinde Uygulanacak Standartlar ve Tedbirler Hakkında Genelge (KTUSTHG).
- Kaya, İ. (2010). Konaklama işletmeciliğinde stratejik yönetim süreci: kavramsal bir yaklaşım. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 12 (18), 27-35.
- Nguyen, N., & Gasten L. (2001). Corporate image and corporate reputation in customer’s retention decision in services, *Journal of Retailing and Customer Services*, 8 (1), 227-236.
- Okuyucu, A., & Akgış, Ö. (2016). Türkiye’de konaklama sektörünün yapısal ve mekânsal değişimi: 1990-2013. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 20 (1), 249-270. <https://doi.org/10.13140/RG.2.1.3268.7605>
- Özçatalbaş, O., Çukur, F., & Çukur, T. (2019). Milas'ta zeytin turizmi potansiyelinin kırsal kalkınma amaçlı değerlendirilmesi. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7 (98), 21-37. <https://doi.org/10.16992/ASOS.36641>
- Özdipçiner, N.S., & Kalınkara, V. (2005). Konaklama sektörü çalışanlarının örgüte yönelik düşünce ve bağlılık durumları: Denizli örneği. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 16(1), 82-92.
- Tepeci, M., & Birdir, K. (2003). Otel genel müdürlerinde tükenmişlik sendromu ve tükenmişliğin genel müdürlerin işlerini değiştirme eğilimlerine etkileri, *Anatolia Dergisi*, 14(2), 93-106.
- Uygur, A., Göral, R., & Bozkurt, İ. (2015). Muğla ili milas ilçesinin kültür turizmi açısından incelenmesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 34(1), 95-105.
- Üngören, E. (2008). Örgütsel çatışma yönetimi üzerine konaklama işletmelerinde bir araştırma. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 1(5), 880-911.
- Zengin, B., & Gürkan, Z. (2009). Konaklama sektöründe kurumsal imajın önemi ve tüketici tercihlerine etkileri, *Journal Of Azerbaijan Studies*, 12(2), 132-157.
- Zengin, B., Şen, L. M., & Taşar, O. (2011). Marmara Bölgesinde turizm lisans öğrencilerinin konaklama sektöründe cinsiyete göre kariyer düşünceleriyle ilgili bir araştırma. *International Conference On Eurasian Economies Bildiriler Kitabı*, 217-225.

Orta Çağ İslâm Coğrafyacılarına Göre Rey Şehrine Dair Bazı Tespitler

Some Determinations on the City of Rayy According to the Medieval Islamic Geographers

Mustafa Aylar* - Ataollah Hassani**

Abstract: Rayy, one of the ancient cities of Iran, which has been in an important position since the Ancient Ages, continued this position throughout the Middle Ages. The name of the city has been mentioned in various ways in both religious and other books due to its importance. In addition to being in an important place for Zoroastrians in terms of religion, being on the route of the Silk Road in terms of trade has further increased the importance of the city. The city, which was dominated by Islam during the reign of the Rashidun Caliphs, continued to be important geographically, religiously and commercially throughout the Middle Ages, and became an important crossroads for several centuries due to its geopolitical position. Due to its geopolitical location, the city has been an important crossroads for several centuries. Since the 8th and 9th centuries, as a result of the popularity of the science of geography by Muslim scientists, Muslim geographers wrote many works on the geography and cities of Islamic countries and gave important information about the city of Rayy in some of these works. Regarded as one of the cities of the Jibâl region by Islamic geographers, Rayy was described with superior titles by the authors. With the arrival of the Abbasid Caliph Mahdi to the city, some important developments took place in the city and the center of the city of Rayy was called Muhammadiyya. In this study, based on the works written by medieval Islamic geographers, some determinations about the city of Rayy were reached and this information was categorized and analyzed under different headings. For this purpose, in this research, basic information specific to the period was given by referring to subjects such as where the name of the city of Rayy came from, its geographical location, area, weather, rivers, canals and the inner structure of the city.

Structured Abstract: The city of Rayy, which had a significant position in ancient history, has kept this position during Middle Ages. Located on the junction of Silk Road, the city has kept its position in the Middle Age and played a key role in trade. The fact that there is a big fire temple in the area where the city of Rayy is located indicates that the city had been both a religious centre and a very old settlement. A radical transition and transformation process took place in the city which was captured by Muslims during the first conquests of Islam. On the other hand, as a result of the fact that the science of geography has been in demand by Muslim scientists as of 9th century, numerous works have been written containing important information about Muslim countries and cities. Having contacted cities in Iran, Muslim geographers have provided important information

* Dr. Öğr. Üyesi, Bitlis Eren Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü
Asst Prof. Dr., Bitlis Eren University, Faculty of Arts & Sciences, Department of History
ORCID 0000-0002-5536-283X
maylar@beu.edu.tr

** Doç. Dr., Şehid Beheshti Üniversitesi, Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi, Tarih Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Shahid Beheshti University, Faculty of Literature and Human Sciences, Department of History
ORCID 0000-0002-2892-2176
a-hassani@sbu.ac.ir

Cite as/ Atıf: Aylar, M. & Hassani, A. (2020). Orta Çağ İslâm coğrafyacılarına göre Rey şehrine dair bazı tespitler. *Turkish Studies*, 15(8), 3373-3388. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46689>

Received/Geliş: 01 October/Ekim 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

about the social, economic, architectural and religious structure of the city of Rayy. The city of Rayy has had various names through history and has been referred to in various ways in books. Many historian and geographer considered city of Rayy as a city of *Jibâl State*. According to the information provided by Islam geographers, it is understood that the city had plenty of water and it had been provided in various ways. In the light of this information, it is seen that *Sûrin River* is the most important river of Rayy. On the shores of this river, the first settlement of city of Rayy was established. In addition, another important river in Rayy is *Cîlânî* or *Gîlânî River*. When we look at the internal structure of city of Rayy, it is seen that it is composed of various parts. The first part of city of Rayy is on the south of *Cheshmeh Ali* and it was built before Islam. It was called *Rey-i Berîn*, which means Upper Rayy. This part of the city is divided into three; *Shahrestan*, *Citadel* and *Rabaz*. Shahrestan forms the oldest part of the area and it is also called as Inner City. Buildings in this part were made by the Caliph Muhammad Mehdî and it was named as *Muhammadiyya* after the Caliph. Citadel part was built on top a rocky hill mostly composed of limestone and it was called as Outer City. Citadel consists of two opposite lower sections called as northern and southern terraces. All the areas outside the Shahrestan and Citadel were included in Rabaz. All the shopping was made in this part of the city and the market was also located here. As the city of Rayy has been located on the junction of Great Silk Road since old times, it has had an economically significant position because it was frequently visited by trade caravans. Islam geographers have provided notable information about Rayy's trade. According to this information, merchants coming from all around the world made shopping here. Thus, the city has enriched economically and culturally. At the same time, markets were important in Rayy's trade and there were big trading houses and inns in those markets. Furthermore, Islam geographers have also provided impressive information about the mines that Rayy has. In Middle Age, various products were produced in Rayy and some of them were exported. Possibly, they were taken to various countries by means of merchants. Clothes especially made of cotton were important in Rayy. According to Islam geographers, Ray was rich in agricultural products and various products grew in Rayy. Since Rayy is suitable in terms of water and climate, it was suitable for growing various agricultural products. At the same time, livestock breeding was also important in the city. As the city was an economically developed place, the taxes were also high. The taxes collected here varied in time. Religious and sectarian structure of the city was also quite diverse. In the old times, Rayy was one of the main centres of Zoroastrian priests and it was under their administration. After the introduction of Islam in Iranian geography, the number of Muslims started to increase and the number of Zoroastrians started to decrease in the city. As there was no sectarian division in the early periods of Islam, it can easily be said that Muslims in Rayy had Sunni Islam belief. However, sectarian divisions in later periods of Islam have also occurred in Rayy. Shia Islam has gradually strengthened in Rayy and reached its peak during the reign of Buyid Dynasty. Although there are other sects in the city, the majority was composed of Sunni and Shi'ites.

Keywords: History, the Middle Ages, the City of Rayy, Muslim Geographers, Historical Geography, the History of Rayy

Öz: Eski Çağlar'dan itibaren önemli bir konumda bulunan İran'ın kadim şehirlerinden biri olan Rey, bu mevkiini Orta Çağ boyunca devam ettirmiştir. Şehrin adı, ehemmiyetinden dolayı gerek dinî gerekse diğer kitaplarda çeşitli şekillerde kaydedilmiştir. Dinî açıdan Zerdüştiler için önemli bir statüde bulunmasının yanında ticarî açıdan İpek Yolu güzergâhı üzerinde bulunması şehrin ehemmiyetini daha da artırmıştır. Hulefâ-yi Râşidîn zamanında İslâm hâkimiyetine geçen şehir, Orta Çağ boyunca coğrafi, dinî, ticarî açıdan ehemmiyetini sürdürmüş, jeopolitik konumundan dolayı birkaç yüzyıl boyunca önemli bir kavşak noktası olmuştur. Öte yandan VIII. ve IX. yüzyıllardan itibaren coğrafya ilminin, Müslüman ilim adamları tarafından revaç bulması neticesinde Müslüman coğrafyacılar bilhassa İslâm ülkelerinin coğrafyası ve şehirleri hakkında birçok eser telif etmişler ve bu eserlerin bir kısmında Rey şehri hakkında önemli bilgiler vermişlerdir. İslâm coğrafyacıları tarafından Cîbâl bölgesinin şehirlerinden biri sayılan Rey, müellifler tarafından üstün unvanlarla nitelendirilmiştir. Abbâsî Halifesi Mehdî'nin şehre gelişi ile birlikte şehirde bir takım önemli gelişmeler yaşanmış ve Rey şehrinin merkezi Muhammediyye olarak anılmıştır. Bu çalışmada Orta Çağ İslâm coğrafyacılarının telif ettiği eserler temel alınarak Rey şehri ile ilgili bazı tespitlere ulaşılmış ve bu bilgiler kategorize edilerek farklı başlıklar altında analiz edilmiştir. Bu amaçla araştırmada; Rey şehrinin adının nereden geldiği, coğrafi konumu, alanı, hava durumu, nehirler, kanallar ve şehrin içyapısı gibi konulara değinilerek döneme özgü temel bilgiler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tarih, Orta Çağ, Rey Şehri, Müslüman Coğrafyacılar, Tarihi Coğrafya, Rey Tarihi

Giriş

İnsanoğlunun yerleşik hayata geçişi tarih içerisinde bir dönüm noktası olmuş ve bunun bir neticesi olarak şehirler ortaya çıkmıştır. Şehirler insanların ekonomik, sosyal, dini, askeri ve başka açılardan bir araya geldiği ortak bir mekân olmuştur. Yeryüzünde bilinen ilk yerleşimler, M.Ö. 5000-4700 yıllarına ait olup, Mısır, Suriye, Filistin, Mezopotamya ve İran topraklarında ortaya çıkmıştır. Bu ilkel yerleşimler, M.Ö. 4400 yıllarında köy karakterini almış; daha sonra ise, bu köylerden şehirler teşekkül etmiştir (Can, 1995, s. 9).

Dünyada en eski şehirlere sahip olan yerlerden birisi İran topraklarıdır. Çok eskiden beri bu topraklarda yaşayan insanlar yerleşik hayata geçiş ile birlikte şehirleri meydana getirmişlerdir. Tahran'nın sekiz kilometre güney-güneydoğusunda yer alan Rey, bu şehirlerden bir tanesidir. Günümüzde Rey, Tahran'a bağlı bir şehir olmasına rağmen, Tahran eski zamanlarda Rey'e bağlı bir yer idi. Arkeolojik çalışmalarda Rey şehrinin çok eski bir tarihe ve ileri bir medeniyete sahip olduğu ortaya çıkmıştır. Kazılarda bulunan çömleklerde Rey tarihinin beş bin yıl öncesine kadar gittiği tahmin edilmektedir (Mahmûdpûr & Muhammedî, 1395, s. 1). Şehirde Geç Neolitik Dönem'de ilk yerleşimler oluşmaya başlamış ve Part döneminde daha da genişlemiştir. Ancak son yıllarda şehirde yapılan bazı kazılarda, I-II-III. Demir Çağına ait kalıntılar bulunmuştur (Rante, 2014, s. 11).

Şehir Eski Çağlar'da dinî açıdan mühim bir yere sahipti. Zerdüştiler'in kutsal kitabı Avesta'da Ragha'nın (Rey) Ahura Mazda tarafından yaratılan on ikinci yer olduğu belirtilmesi (Darmesteter, 1880, s. 8; V. Minorsky, 1964, s. 721), şehrin Zerdüşti inancına sahip olanlar için çok önemli bir konumda bulunmasına ve bu inancın temsilcilerinin merkezi durumuna gelmesine yol açmıştır. Şehir, dinî ehemmiyetinin yanında ticarî açıdan da ayrıca bir öneme sahiptir. İlk Çağ'dan itibaren İpek Yolu'nun kavşak noktasında yer alan şehir bu konumunu Orta Çağ'da da devam ettirmiş ve ticari açıdan mühim bir rol oynamıştır (Özgüdenli, 2008, s. 40).

Rey, Müslümanların İran fetihlerini müteakiben, son Sâsânî hükümdarı III. Yazdicerd'in Nihâvend Savaşı'nda yenilgiye uğratılmasından iki ay sonra Urve b. Zeyd et-Tâî tarafından barış yoluyla ele geçirildi (21/642). Ancak, Rey halkının bir süre sonra anlaşmayı bozması üzerine Karaza b. Kâ'b tarafından yeniden ele geçirildi (23/644). Fakat Rey'de Arap hâkimiyetinin yerleşmesi biraz zaman aldı ve fethin ardından şehirde ortaya çıkan isyanı (25/646) Kûfe Valisi Sa'd b. Ebû Vakkâs bastırdı (Özgüdenli, 2008, s. 40). Emevî hilafetinin kurulmasından sonra Rey, Emevî idaresine geçti; ancak Emevîler döneminde şehrin siyasi durumu sıkıntılı bir süreç geçirdi. Bununla birlikte Abbâsî ihtilal hareketinin başlamasından kısa bir süre sonra Rey, 131 (748) yılında Abbâsî hâkimiyetine geçti (Dineverî, 1960, s. 364; İbn Kesîr, 1994, s. 71; İbnü'l-Esîr, 1986, s. 326). Abbâsîler döneminde şehirde zaman zaman problemler olmasına rağmen Emevîler dönemine kıyasla istikrarlı bir dönem yaşandı.

Öte yandan VIII. yüzyılda Abbâsî Hilafeti'nin kurulmasından sonra Yunan, İran ve Hint astronomi-coğrafya çalışmalarının İslâm dünyası tarafından tanınmasıyla coğrafya bir ilim dalı olarak ortaya çıktı. Bu ilmin IX. yüzyıldan itibaren Müslümanlar ilim adamları tarafından revaç bulması neticesinde Müslüman ülkeleri ve şehirleri hakkında önemli bilgiler ihtiva eden birçok eser yazıldı (Ahmad, 1993, ss. 50–51). Bu eserlerde İran coğrafyası, şehirlerine de temas eden Müslüman coğrafyacılar, Rey şehri hakkında dikkate değer bilgiler verdiler.¹

1. Rey Şehrini Adı

Rey şehri tarih içerisinde farklı isimler almış ve kitaplarda çeşitli şekillerde geçmiştir. Şehrin Eski Çağ'daki önemine binaen, ismi bazı dini kitaplarda zikredilmiştir. *Tobit* kitabında² Rey şehri

¹ Müslümanlar'da coğrafya yazıcılığı için bkz. (Ağarî, 2002; Şeşen, 1998)

² M.Ö. 180 civarında Filistin'de Sami dillerinden birinde, muhtemelen Aramice yazılan Tobit, ilk eleştirmenlerin iddia ettikleri gibi, tarihî bir kitap değildir. Tobit, okuyucuya, Tanrı'nın dürüst insanlara yardım ettiğini açıklamak ve öğretmek için yazılmış hayali bir hikâyedir (Charlesworth, 2003, s. 389).

Med şehirlerinden *Rhages* olarak gösterilmiş (Mahmûdpûr & Muhammedî, 1395, s. 1); *Yudit* kitabında³ ise şehrin adı *Ragau* olarak kaydedilmiştir (Bosworth, 2007, s. 447; V. Minorsky, 1964, s. 721; V. Minorsky & [C. E. Bosworth], 1995, s. 471). Zerdüştiler'in kutsal kitabı *Avesta*'da Ahura Mazda'nın yarattığı yerlerden biri olarak *Raga* (Darmesteter, 1880, s. 8; Kadıyânî, 1387, s. 737), Ahamenişiler'e ait Bîsütûn kitabesinde *Raga* (Sharp, 1964, s. 48), Strabo'nun kitabında *Rhagea*, Selevkos hükümdarı I. Nicator zamanında *Europos* ve Partlar zamanında *Arsacia* (Strabo, 1928, ss. 273, 309) veya *Erşekiye*, (Kadıyânî, 1387, s. 100; Pîrniyâ, 1375, s. 2645) olarak yazılmıştır. Büyük İskender zamanında *Raghae* olarak belirtilen şehirden Yunan ve Latin âlimler *Rhagoe*, *Rhaga* ve *Rhageia* olarak bahsetmişler; bunların haricinde Yunanca'da *Rhagoe*, *Rhaga*, *Rhageia*; Süryanice'de *Rai*; Ermenice'de *Re*; Pehlevice'de *Râk*, *Rag*, *Râgh*, *Rai* olarak da ifade edilmiştir. (Karaçânlû, 1356, ss. 114–115).

Rey, Sâsânîler zamanında *Râges*, *Râjes* (İ'timâdü's-Saltana, 1363, s. 95), *Rey Şehr*, *Râm Fîrûz*, *Rey Erdeşîr*, *Râm Erdeşîr* (Karaçânlû, 1356, s. 115; Yâkût el-Hamevî, 1995b, s. 116) gibi isimlerle adlandırılırken bazı müellifler Rey'in cahiliye döneminde *Ezârî* ve *Erâzî*, olarak adlandırıldığını belirtmişlerdir (Belâzûrî, 1988, s. 312; İbn Fakîh, 1416, s. 538; Yâkût el-Hamevî, 1995b, s. 118). Bazı kaynaklara göre Pîşdâdîlerden Menuçehr bu şehri yaptığı için şehre *Mâh-ı Cân* adı verilmiştir (*Mücmelü't-Tevârîh ve'l-Kısas*, y.y., s. 43). Ayrıca İbn Fakîh ise mitolojik ve efsanevi rivayetler vererek şehrin *Bûr-i İncîr* adını aldığını da belirtmiştir (İbn Fakîh, 1416, s. 537).

Rey şehrinin İslâm hâkimiyetine geçmesinden sonra müellifler şehri daha çok *el-Reyy* ve buraya mensup olanları *Râzî* olarak kaydetmişler ve şehir için önemli unvanlar kullanmışlardır. Bazı kaynaklarda Rey, *Arûsu Dünya* (Dünya Gelini); (İbn Fakîh, 1416, s. 540; Makdisî, 1906, s. 385; Mâzenderânî, 1383, s. 20; Yâkût el-Hamevî, 1995b, s. 118); bazılarında *Ümmühâtü'l-Büldân* veya *Ümmühâtü'l-Bilâd* (Şehirlerin Anası) olarak nitelenmiştir (Abdülhakk el-Bağdâdî, 1412, s. 651; Makdisî, 1906, s. 390; Yâkût el-Hamevî, 1995b, s. 116; Zekeriyâ Kazvînî, 1998, s. 375). Hamdullah Müstevfî, şehrin İran şehirlerinin en köklü olmasından dolayı ona *Şeyhü'l-Bilâd* (Şehirlerin Şeyhi) unvanı da aldığını belirtmiş (Hamdullah Müstevfî, 1915, s. 52); İdrisî ise herhangi bir ünvan vermeyerek Rey'in mübarek şehirlerden olduğunu söylemiş (El-İdrisî, 1409, s. 665); İbn Hurdazbih ise "*hukemâ demiştir ki yaratılış olarak şehirlerin en güzeli Rey'dir. Buranın çok gizemli tarafları vardır*" diye ifade etmiştir (İbn Hurdâzbih, 1889, s. 171).

Rey'in isminin nereden geldiği konusunda müellifler arasında ortak bir görüş olmamakla birlikte Müslüman coğrafyacılar Rey kelimesi hakkında gerçeğe dayanmayan bilgiler vermişlerdir. Bazı İslam coğrafyacılarına göre, çok eski zamanlarda şehri kuran veya âbâd eden kişi nedeniyle Rey ismi oluşmuştur (İbn Fakîh, 1416, s. 537; Yâkût el-Hamevî, 1995b, s. 116). Yâkût el-Hamevî, Rey kelimesini Arapça sudan doyanaya kadar içtim anlamına gelen "*reveytu*" ve rivayet etme manasında olan "*reva*" kelimeleri ile ilişkilendirerek İran padişahlarından Keykâvus'un bir tekerlek yaptırıp üzerine bir alet yerleştirdiğini, Keyhüsrev b. Siyâvüş'un bu aleti Rey'e getirdiği zaman insanların "*Keyhüsrev Rey üzerinde geldi*" diyerek bu aleti Rey diye adlandırdıklarını ve bunun üzerine Keyhüsrev'in orada Rey şehrini inşa ettirerek ismini Rey olarak koyduğunu bildirmektedir (Yâkût el-Hamevî, 1995b, s. 116). Fakat Yâkût'un bu ifadeleri doğru görünmemektedir. Bunun dışında şehrin ismi konusunda başka bir hikâye daha anlatılmaktadır. Bu hikâyeye göre Rey ve Râzî adında iki oğlu olan bir hükümdar, kurmak istediği şehre hangi oğlunun ismini vereceği konusunda tereddüte düşmüş ve ardından şehrin adının Rey ve şehirde doğanlara da Râzî adının verilmesini emretmiştir (Dehhodâ, 1998, s. 12451). Bazı rivayetlere göre ise şehrin banisi Râz bin Horâsân olduğu için Râzî unvanıyla anılmıştır (Şîrvânî, y.y., s. 293; Zekeriyâ Kazvînî, 1998, s. 375).

Bazı müellifler Rey şehrini Fîrûz b. Yezdgerd'in inşa ettirdiğini ve şehre Râm-ı Fîrûz adını verdiğini söylemektedir (Dineverî, 1960, s. 59; Taberî, 1387a, s. 83). İbnü'l-Esîr, Hişâm b. el-

³ M. Ö. 150 civarında Filistin'de İbranice olarak yazılan bu kitap, çağın Yahudilerini kötü düşmanlara karşı direnmeye ve dinî kurallara sıkı sıkıya bağlanmaya teşvik etmek için yazılmıştır (Charlesworth, 2003, s. 391)

Kelbî'den nakille, Rey şehrini yaptıran kişinin Pişdâdîlerden Mehlâil ve dünyada ilk inşa edilen şehrin Rey olduğunu belirtirken (İbnü'l-Esîr, 1417, ss. 53–54), İbn Hurdâzbih ise Rey şehrinin Zülkarneyn'in emri ile kurulduğunu ifade etmektedir (İbn Hurdâzbih, 1889, s. 265). Nüzhetü'l-Kulûb ve diğer bazı kaynaklara göre Hz. Adem'in oğlu Şîr Peygamber Rey şehrini kurmuş, Hûşeng Pişdâdî buranın imareti ve ziraatı için çalışmış ve ondan sonra Menuçehr b. İrec burayı onarmıştır (Hamdullah Müstevfî, 1915, s. 52). Ardından Menûcehr, Efrasyab zamanında tahrip olan şehri yeniden inşa ettirmiş ve şehri Mâh-ı Cân olarak adlandırmıştır (*Mücmelü't-Tevârih ve'l-Kısas*, y.y., s. 43).

2. Rey Şehrinin Coğrafi Konumu ve Alanı

İklimsel olarak Rey, Elborz'un kuzey ve Batı Zagros bölgelerinin kapandığı, Hint Okyanusu etkilerine daha doğrudan erişim sağladığı bir bölgede yer almaktadır. Jeopolitik olarak ise, batısında Mezopotamya ve doğusunda Horasan ve Orta Asya arasında stratejik bir konumda bulunmaktadır. Bu stratejik öneminden dolayı şehir birkaç yüzyıl boyunca önemli bir kavşak olmuştur.



Resim 1, Rey Şehrinin konumu (Google Earth 2020)

İlk Çağ'dan itibaren büyük bir öneme sahip olan İpek yolu Çin'den gelip Part ülkesine gidiyor ve Rey üzerinden Hemedân'a ulaşıyordu. Bundan dolayı Rey, sürekli bir yol merkezi idi (Olmsted, 1383, s. 41). Bu özelliğini Orta Çağ boyunca devam ettiren şehrin büyük ticaret yollarının başında yer alması, şehri ekonomik açıdan oldukça geliştirmiştir. Rey, sadece doğu-batı yönünden gelenler için değil aynı zamanda güneyden, Basra Körfezi ve Hint Okyanusu kıyısındaki liman kentlerinden gelenler için bir ticaret noktasıydı. Bu konumu Rey'e oldukça refah bir yaşam sağlamasına rağmen şehri düşman işgallerine maruz bırakmıştır (Rante, 2014, s. 6).

Yâkût el-Hamevî, Batlamiyus'tan verdiği nakilde Rey'in boylamının 85 derece, enleminin 37 derece 36 dakika olduğunu belirtmiş (Yâkût el-Hamevî, 1995b, s. 116); Hamdullah Müstevfî, boylamının Hâlidât Adalarından⁴ enleminin ise ekvator çizgisinden olduğunu söylemiştir (Hamdullah Müstevfî, 1915, s. 52). İbn Rüste ve Hamdullah Müstevfî gibi müellifler Rey şehrini, dördüncü iklimde göstermişlerdir (Hamdullah Müstevfî, 1915, s. 52; İbn Rüste, 1892, s. 97).⁵ Yâkût el-Hamevî ise Batlamiyus'tan verdiği nakilde şehrin dördüncü iklimin dış tarafında, beşinci iklimin içinde olduğunu bildirmektedir (Yâkût el-Hamevî, 1995b, s. 116).

Rey'in Orta Çağ'da yer aldığı bölge Cibâl bölgesiydi.⁶ Bu bölge İslâm'dan evvel Pehle veya Pehleviyye olarak anılmaktaydı. İbn Hurdâzbih'in, *Bilâd-ı Pehleviyyîn* olarak kaydettiği bölgenin

⁴ Burası günümüzdeki Kanarya Adalarıdır.

⁵ İslâm coğrafyacılarındaki iklim anlayışı için bkz. (Ağarı, 2006)

⁶ Arapça'da dağ manasına gelen cebel kelimesinin çoğulu olan Cibâl'e Farsça'da kûh ve Cibâl bölgesine de Kûhistan denilmiştir. Zekeriyâ Kazvîni, Cibâl Bölgesi için "*Kûhistan olarak bilinen meşhur yer*" tanımını kullanmıştır (Zekeriyâ Kazvîni, 1998, s. 341). Ancak bu isim daha sonra kullanılmamış ve Selçuklular'ın hüküm sürdüğü XII. yüzyılda Arapların Aşağı Mezopotamya olan eski Irak'tan ayırmak üzere hatalı bir isimlendirmeye İran Irak'ını ifade eden Irak-ı Acem olarak anılmaya başlanmıştır (Strange, 1930, s. 185).

şehirlerinden biri de Rey idi (İbn Hurdâzbih, 2008, s. 56). Aynı şekilde İbn Nedîm, Rey'i *Pehleviyye* olarak bahsettiği bölgenin şehirlerinden biri olarak göstermekteydi (İbn Nedîm, 1417, ss. 24–25). Rûmlar tarafından ise buraya Media denilmekteydi (Strange, 1930, s. 185). İslâm döneminde Orta Çağ'da çoğu müverrih ve coğrafyacı Rey şehrini Cibâl bölgesinin şehirlerinden biri saymalarına rağmen bazı müellifler Rey'i Deylem bölgesinin şehirlerinden biri olarak zikretmişlerdir. İstahrî, Rey'i Deylem bölgesi içinde göstermiş; ancak başka bir yerde Rey'i Cibâl'den ve Horâsân arazisinden değerlendirmenin mümkün olduğunu belirtmiştir (İstahrî, 1927, ss. 195, 202, 204). İbn Havkal, Rey şehrini Deylem bölgesi içinde göstererek Cibâl bölgesi divanının ve emirlik sarayının Rey'de olduğunu bildirmiştir (İbn Havkal, 1938, ss. 373, 375). Makdisî'ye göre Rey şehri Cibâl bölgesinin içerisinde yer almaktaydı (Makdisî, 1906, s. 384). İbn Rüste, Rey'i Cebel bölgesine nisbet edilen ancak bu bölgeye ait olmayan Irak bölgesinin şehirleri içerisinde göstermiş ve Rey'in Taberistân bölgesinin güney sınırını oluşturduğunu belirtmiştir (İbn Rüste, 1892, ss. 106, 149). Yine Zekeriyâ Kazvîni, Rey şehrini Cibâl bölgesinin şehirlerinden biri olarak göstermiştir (Zekeriyâ Kazvîni, 1998, s. 342).



Resim 2, Cibâl bölgesi ve Rey şehrinin konumu (Strange 1930, s. 184)

Şehir, Eski Çağ'da büyük bir alana sahipti. Miladi ilk asırda yaşayan Yunanlı Hârâkisi'ye göre Rey şehri bütün Med şehirlerinden büyüktü (Pîrniyâ, 1375, s. 2645). Bununla birlikte şehir Ahemeniş İmparatorluğunun satraplığının başlıca, Media eyaletinin ana şehirlerinden birisi idi ve Med eyaletinin üç parçasından biri olarak Mâd-i Râzî olarak anılmaktaydı (Pîrniyâ, 1375, s. 2217). Bu durumda hiç şüphesiz şehrin dinî ve ticarî rolü büyüktü. Rey, Eski Çağ'da olduğu gibi Orta Çağ'da da büyük bir alana sahipti. Hudûd'l-Âlem'e göre Rey, mâmur ve büyük bir şehirdi (*Hudûd al-Âlam*, 1970, s. 132). Aynı şekilde şehir, X. yüzyılda büyük bir alanı kapsamaktaydı. İstahrî, "*Cibâl şehirleri içinde en büyüğü Rey'dir. İslâm'ın son dönemlerindeki Nişâbûr haricinde Rey'den daha bayındır, daha büyük ve halkı daha iyi bir şehir yoktur. ...1.5x1.5 fersah bir alana kuruludur.*" demektedir (İstahrî, 1927, s. 207). İbn Havkal, İstahrî'ye benzer bilgiler vererek "*Bağdâd'ın doğusunda Rey gibi bayındır bir şehir yoktur. Nişabur, Rey'den daha büyük ve geniş olmasına rağmen bayındırlık açısından Rey daha büyüktür. ...Rey'in uzunluğu ve genişliği 1.5x1.5 fersahtır.*" diye ifade etmiştir (İbn Havkal, 1938, s. 371). İdrîsî, Rey'i büyük bir şehir olduğunu belirterek uzunluğunun eskiden dört ve genişliğinin iki mil olduğunu belirtmiştir (El-İdrîsî, 1409, s. 673).

Rey şehrinin kalıntıları günümüzde Şâh Abdülazim Türbesinden Horasan Caddesine, İbn Bâbüye ve Devlet Âbâd'tan Bîbî Şehrbânû Dağı'nın eteklerine kadar uzanmaktadır. Rey'in kuzeybatı sınırı Mansûr Âbâd ve Civânmerd Kassâb arazisinden başlar, kuzey yönünde Hüseyin Âbâd, Nakî Âbâd ve Emin Âbâd, güneyde Fîrûz Âbâd istikametinde devam eder ve doğuda Hâcî Âbâd'dan geçerek Kûh-i Hisâr'a kadar uzanır. Kuzeydoğu istikmetinde Abdülazim Türbesi'nin doğusundan ve İmamzâde Abdullah türbesinin güneyinden kuzeybatı istikametine doğru uzanır ve bu arazi Civânmerd Kassâb ile bağlanır (Kerîmân, 1345, ss. 23, 30).



Resim 3, 1393 (2014) yılında Rey Şehrini idari taksimatı (*Dâneşnâme-i Cihân-i İslâm 1395, s. 3*) ve uydu görünümü (Google Earth, 2020)

2.1. Hava Durumu, Nehirler ve Kanallar

Müellifler şehrin havası ve suyu hakkında farklı bilgiler vermişlerdir. Bu bilgilere göre şehrin sularının çok olduğu ve farklı yollardan temin edildiği anlaşılmaktadır. Hudûdül-Âlem'e göre şehrin suları kanallardan temin edilmekteydi (*Hudûd al-Âlam*, 1970, s. 132). Ya'kûbî'ye göre ise Rey'in suları çok sayıdaki su kaynaklarından ve büyük vadilerden gelmekteydi (Ya'kûbî, 1422, s. 90). İstahrî'ye göre su ihtiyacı dış mahallelerden karşılanmaktaydı ve aynı zamanda su kanallarından da istifade edilmekteydi. Şehirden iki tane içme amaçlı nehir akmaktaydı. Bunların ilki Rûde'ye doğru akan Sûrkana, diğeri Sârbânân'a doğru akan Cîlânî idi. Bu iki nehrin suyu içme amaçlı kullanıldığı için kanalları çoktu. Ayrıca bu kanallar vasıtasıyla araziler sulanmaktaydı (İstahrî, 1927, s. 208). İbn Havkal'a göre şehrin suları, kuyular ve kanallar vasıtasıyla temin edilmekte ve şehirde iki adet nehir bulunmaktaydı. Bunlardan ilki Rûde caddesinden akan Sûrînî diğeri Sârbânân'dan akan Cîlânî idi. Bu iki nehrin her ikisi de içilmekteydi. Kanallardan ihtiyaç olunandan fazla su gelmekte ve artan su çiftliklere dağıtılmaktaydı (İbn Havkal, 1938, ss. 378–379). Makdisî'ye göre ise şehrin suyu bol ve havası temizdi (Makdisî, 1906, s. 385).

Ancak bazı müellifler şehrin suyu ve havası hakkında ise olumsuz görüş bildirmişlerdir. Makdisî'ye göre Rey şehrinin suyu bol, içmeye elverişliydi; ancak insanı ishal etmekteydi (Makdisî, 1906, s. 390). Ebû Dûle'f'e göre Rey'in suları tatlı ancak kirliydi (Ebû Dûle'f, 1354, s. 74). Zekeriyâ Kazvînî'ye göre şehrin suları çok kötüydü. Çünkü gider suları ve hamamlardan akan pis sular sokaklardan şehirden geçen sulara karışıyordu. Bu nedenle şehrin havası son baharda oldukça pis kokuyordu (Zekeriyâ Kazvînî, 1998, s. 375). Hamdullah Müstevfî'ye göre Rey'in kuzeyi kapalı olduğu için havası boğucuydu ve suyu da güzel değildi (Hamdullah Müstevfî, 1915, s. 52). Bu durumun sonraki asırlarda da devam ettiği görülmektedir. Safevî şahı Tahmasb'ın 950 (1543-44) tarihli bir fermanında “*Rey'in havasının ihtilâfından dolayı halk çok hasta olmaktadır*” diye ifade edilmiştir (Hidâyetî, 1344, s. 79).

2.1.1. Sûrîn veya Rûde/Rûze Nehri

Bazı kaynaklarda Sûrîn bazılarında Rûde veya Rûze bazılarında ise daha farklı kaydedilen Sûrîn nehri Rey'in en önemli nehridir. Ebû Dûle'f'e göre insanlar burayı uğursuz saydıkları için yaklaşmıyorlardı. Çünkü bu insanlara göre Ehl-i Beyt soyundan olan Yahya b. Zeyd'i öldüren kılıç bu nehirde yıkanmıştı (Ebû Dûle'f, 1354, s. 74). İstahrî bu nehrin adını Sûrkinî olarak kaydetmiş ve Rûde'ye doğru aktığını belirtmiştir (İstahrî, 1927, s. 208). İbn Havkal bu nehir için Sûrînî; Yâkût ise Sûrîn adını kullanmıştır (İbn Havkal, 1938, s. 378; Yâkût el-Hamevî, 1995b, s. 279). Bu nehrin adı muhtemelen Sâsânîler içinde önemli bir aile olan Sûrn veya Sûrîn ailesine dayanmaktadır.⁷ Bazı

⁷ Sûrn veya Sûrîn ailesi hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Christensen, 1368, ss. 38, 157; Pîrniyâ, 1375, s. 2304; Râvendî, 1382, s. 582)

kaynaklara göre bu nehir günümüzdeki Çeşme Ali'nin olduğu yerdir (Cevâhir Kelâm, 1357, s. 30; İ'timâdü's-Saltana, 1367, s. 2217). Bu nehir Rûde pazarından aktığı için bazen Rûde Nehri olarak da adlandırılmış, nehrin yanında Rey şehrinin ilk yerleşimi kurulmuştur. Burada yapılan kazılarda eski devirlere ait kalıntılar bulunmuştur. Nehir binlerce yıldır aktığından dolayı kendisine geniş bir yatak bulmuş, büyük olasılıkla Rey'in bayındır zamanlarında üzeri tuğla ile kapatılmıştır (Kerîmân, 1345, s. 132).

1796 yılında Tahran, Kaçar Hanedanı zamanında başkent olunca şehir gittikçe önem kazanmaya ve büyümeye başladı. İkinci Kaçar hükümdarı Feth Ali Şah saltanatı sırasında (1797-1834) sık sık Çeşme Ali'ye gezmek için giderdi. 1832-33 yılında Feth Ali Şah, Çeşme Ali kaynağının üstündeki kaya üzerinde Feth Ali Şah ve bazı şehzadelerin timsallerini yapmalarını emretti ve burada Çeşme Ali Kitabesi yapıldı (İ'timâdü's-Saltana, 1367, s. 2216). Bu kitabe günümüzde varlığını korumakta ve ziyaret edilmektedir.



Resim 4, Çeşme Ali Kitabesi (Aylar 2019)

2.1.2. Cîlânî veya Gîlânî Nehri

Rey'in diğer önemli nehri *Cîlânî* veya *Gîlânî* Nehri'dir. İstahrî ve İbn Havkal bu nehrin Sârbânân'a doğru aktığını, içme ve arazileri sulama amaçlı kullanıldığını söylemiştir (İbn Havkal, 1938, ss. 378-379; İstahrî, 1927, s. 208). Ebû Dülef ve Yâkût el-Hamevî, Rey'in doğu tarafında Ziyârî Hanedanının kurucusu Merdâvîc b. Ziyâr tarafından yaptırılan Cîlâbâd'dan bahsederek burada güzel balkonlar, yüksek sütunlar, havuzlar ve gezilecek çok güzel yerler olduğunu belirtmiştir (Ebû Dülef, 1354, s. 73; Yâkût el-Hamevî, 1995a, s. 201). Merdâvîc b. Ziyâr'a aynı zamanda Merdâvîc Gîl denildiği için (*Mücmelü't-Tevârih ve'l-Kısas*, y.y., s. 292; Reşîdüddîn, 1387, s. 11) bu nehrin adının aslen Gîlânî olan Merdâvîc'e dayanması muhtemeldir. Bu nehre Cîlâbâd'ın inşasından önce büyük ihtimalle Nehr-i Musa denilmekteydi (Strange, 1930, s. 215). Ya'kûbî'ye göre Nehr-i Musa, Deylem beldelerine kadar uzanmaktaydı (Ya'kûbî, 1422, s. 90).

3. Rey Şehrini İç Yapısı

Rey şehrinin ilk bölümü Çeşme Ali'nin güneyinde yer alan ve İslâm'dan önce inşa edilen kısımdır. Buraya *Rey-i Berîn* veya *Rey-i Ulyâ* yani *Yukarı Rey* adı verilmekteydi. Burası zamanla güneydoğu istikametine doğru genişlemiştir. Rey'in ikinci bölümü, ilk bölümün güney-güneybatısında, Bîbî Şehrbânû Dağı'nın güneyinde kurulmuştu ve buraya *Rey-i Zîrîn* veya *Rey-i Süflâ* yani *Aşağı Rey* adı verilmişti (Kerîmân, 1345, s. 167). Mücmelü't-Tevârih'e göre Yukarı Rey ve Aşağı Rey'i, Menûcehr Pîşdâdî inşa ettirmiştir ve Mehdî'nin Muhammediye olarak yaptırdığı yer Aşağı Rey'dir (*Mücmelü't-Tevârih ve'l-Kısas*, y.y., ss. 43, 526). Aşağı Rey'in doğu kısmında

Merdâvîc b. Ziyâr, Cîlâbâd Nehri ile aynı isme sahip Cîlâbâd adında yeni bir mahalle inşa ettirdi. Bu mahalle mimari olarak güzel yerlere sahipti (Ebû Dülef, 1354, s. 73; Yâkût el-Hamevî, 1995a, s. 179).

Yukarı Rey, Aşağı Rey'e göre daha eskidir. Bu bölüm, Partlar zamanında inşa edilmiş ve Partların bahar başkenti olmuştur. Buranın kuzeydoğusunda dikdörtgen benzeri bir yükseklik yer almaktadır. Bu yükseklik üzerinde sağlam bir kale inşa edilmiş ve muhtemelen burası *Dez-i Reşkân* veya *Dez-i Erşekân* yani Reşkân ya da Erşekân Kalesi olarak adlandırmıştı. Büveyhî hükümdarlarından Fahrüddevl'e'nin defnedildiği yer olan Fahrüddevl'e Kümbedi'nin Reşkân Kalesi'nin karşısında inşa edildiği bilinmektedir (Âmulî, 1348, ss. 18–19; İbn İsfendiyâr, 1366, s. 61; Mar'âşî, 1361, s. 108). Reşkân Kalesi'nin haricinde güney, güneybatı ve kuzeybatı yönlerinde bulunan başka kaleler de Yukarı Rey'i koruyordu. Mukaddes kitaplarda ve Bîsütûn Kitabesinde bahsedilen Rey burasıdır. Burası Müslümanların Rey'i fethi sırasında Nuaym b. Mukarrin'in emri ile harap edilmiştir (Taberî, 1387b, s. 150).

Yukarı Rey, eski zamandaki ihtişamını İslâm döneminde Aşağı Rey'e bırakmıştır. Abbâsî halifesi Mansûr, Ebû Müslim Horâsânî'nin öldürülmesinden sonra İran'da yaşanan karışıklıklardan dolayı oğlu Muhammed Mehdî'yi buraya göndermek zorunda kaldı. Mehdî'nin Rey'e gelmesi şehir için mühim gelişmelere sebep oldu. Rey'de basılan sikkelerde 149 (763-4) yılından itibaren *Muhammediyye* ismi kullanılmaya başlandı ve bu durum XI. yüzyıla kadar sürdü. (Miles, 1938, s. 31, 187). Ya'kûbî'ye göre (IX. yüzyıl) Rey'in şehir merkezinin ismi Muhammediyye idi (Ya'kûbî, 1422, s. 90). Bu bilgiye göre Muhammediyye dışında kalan kısım için Rey isminin kullanılmaya devam edildiği anlaşılmaktadır. Muhammediyye, zaman içerisinde Cibâl bölgesinin en önemli darphanelerinden biri olmuş ve bundan dolayı Muhammediye adı ve dönemin halifesinin ismi çoğu sikkede görülmüştür (Strange, 1930, s. 214).



Resim 5, Rey'de Halife Mehdî Dönemine ait 149 (766-67) tarihli sikke (Miles, 1938, s. 31)

Ön Yüz	Arka Yüz
لا اله الا الله وحده لا شريك له	مما امر به ا لمهدى محمد بن امير المؤمنين
Ön Kenar	
بسم الله ضرب هذا الدرهم بالمحمدية سنة تسع و اربعين و مئة	
Arka Kenar	
هو الذي ارسل رسوله بالهدى ودين الحق ليظهره على الدين كله ولو كره المشركون	

Mehdî, eski Rey şehrinin bulunduğu yerde, Bîbî Şehrbânû Dağı'nın eteklerinde bir imar faaliyeti başlattı (Mahmûdpûr & Muhammedî, 1395, s. 4). Şehrin etrafı hendeklerle çevrildi ve Ammar b. Ebî'l-Hasîb, şehirde büyük bir cami inşa etti. Bununla birlikte şehir, alçak duvarlarla çevrildi, tuğladan yapılan bu duvar şehri ikiye ayırdı ve buraya Muhammediyye adı verildi. Şehir halkı duvarın iç kısmındaki bölüme *İç Şehir* (el-Medinetü'd-Dâhile); duvarın ötesine de *Dış Şehir* (el-Medinetü'l-Hârice) adını verdiler. Bu binaların yapımı 158 (775) senesinde tamamlandı (Belâzûrî, 2013, s. 364; Kudâme b. Ca'fer, 1981, s. 375; Ya'kûbî, 1422, s. 90; Yâkût el-Hamevî, 1362, s. 43; Zekeriyyâ Kazvînî, 1998, s. 375).

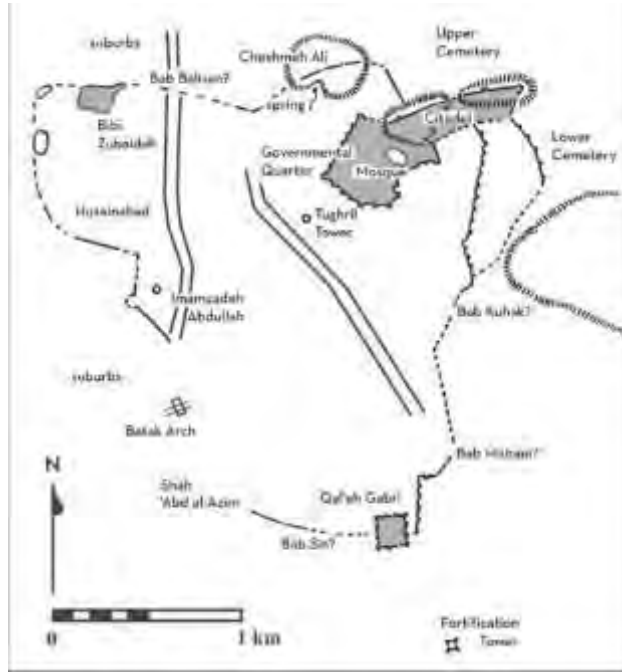
Mehdî'nin inşa ettirdiği Muhammediyye, İslâm ve Abbâsî döneminde inşa edilen diğer şehirler ile benzerlik göstermektedir. Abbâsîler döneminde surlarla kuşatılan şehirler, savunmayı güçlendirmek amacıyla genellikle sur dışından bir hendek veya kanalla da çevrilmekteydi. Örneğin Bağdâd ve Rusâfe şehirleri, surun dışından bir hendekle çevrilmişlerdi. Aynı şekilde, Basra ve Kûfe'de de sur duvarı önüne hendekler kazılmıştır. Sur ve hendekli savunma sistemi Kuzey Afrika'daki İslâm şehirlerinde de kullanılmaktaydı (Can, 1995, s. 99). Bununla birlikte burada inşa edilen caminin tıpkı diğer İslâm şehirlerinde olduğu gibi Muhammediyye'nin merkezinde olduğunu ifade edebiliriz.

Arap büyüklerinin binaları, İslâm dönemi şehrinin tamamı Aşağı Rey'in yanında, doğu tarafında yer almaktaydı ve X. yüzyılın ilk yarısında buranın doğusunda Merdâvîc b. Ziyâr'ın inşa ettirdiği Cîlâbâd bulunmaktaydı. Muhammediyye temelde *Şehristan* veya *Medine-i Dâhile* denilen *İç Şehir*; *Kale* veya *Medine-i Hârice* denilen *Dış Şehir* ve *Rabaz* veya *Pazar* denilen üç kısma ayrılmaktaydı (Kerîmân, 1345, s. 173).⁸



Resim 6, Rey Şehrinin İç Yapısı (Kerîmân 1345, s. 23)

⁸ Bu bölüm hakkında daha fazla bilgi için bkz. (Rante, 2007)



Resim 7, İslâm Dönemi Rey'in site yapısı (Treptow 2007, s. 14)

3.1. Şehristan

Şehristan veya İç Şehir (Medine-i Dâhile) olarak adlandırılan bölüm bölgenin en eski kısmını oluşturmaktaydı. Burası Kale'nin güney-güneybatı kesiminde yer almakta ve tepenin doğu savunma duvarını büyük kule ile birleştiren bir duvarın bulunduğu tepenin güneydoğu köşesinden başlamaktaydı (Rante, 2014, s. 34; Rante, 2007, s. 174). Zikrettiğimiz üzere buranın binalarını Halife Mehdî yaptırmış, buraya halifenin isminden dolayı Muhammediye adı verilmiş, şehrin etrafı tuğladan alçak duvarlarla çevrilmiş ve tuğladan yapılan bu duvar, şehri ikiye ayırmıştır.

İbn Havkal ve İstahrî, X. yüzyılda Mescid-i Câmî'nin şehirde bulunduğunu haber verdikten sonra Şehristan'ın çoğunun harap durumda olduğunu bildirirler (İbn Havkal, 1938, s. 378; İstahrî, 1927, s. 208). Buna karşın Makdisî, Şehristan'ın bayındır; ancak pazarının olmadığını belirtir. Ebû Dülef ise Rey'de kocaman demir ve taş kapıları bulunan tuhaf bir şehrin varlığından bahseder (Ebû Dülef, 1354, s. 72).



Resim 8, *Tepen zirvesinden Şehristan'ın surlarının görünümü (Rante, 2007, s. 175)*

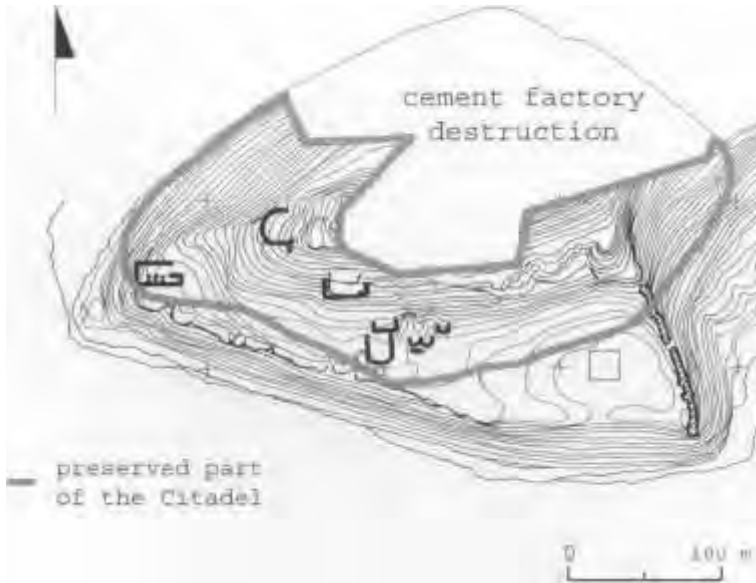
3.2. Kale

Kale, büyük ölçüde kireç taşından oluşan kayalık bir tepenin zirvesinde inşa edilmiştir ve buranın oturduğu tepe neredeyse üçgen bir profile sahiptir. Yüksek bir alanda yer alan Kale, güney terasları olarak adlandırılan, birbirinin karşısında duran iki alt kısımdan oluşmaktadır (Rante, 2014, ss. 34–36).

Burası, Köhendez, Dez ve Fasıl yani Kale olarak adlandırıldığı gibi Medine-i Hârice yani Dış Şehir olarak da adlandırılmaktaydı ve Şehristan'ın kuzeyinde, Bîbî Şehrbânû Dağı'nın güneyinde kurulmuştu. Mehdî, Muhammediye şehrinin inşasından sonra Şehristan'ı koruma amaçlı bir kalenin yapılmasını emretmiştir (İbn Fakîh, 1416, s. 537). İbn Havkal, Rey'in bir kalesinin olduğunu belirtir (İbn Havkal, 1938, s. 378). Makdisî, Mescid-i Câmî'nin kale yakınlarında yer aldığını ve kalesinin harap durumda olduğunu bildirmektedir (Makdisî, 1906, s. 391). İbn Rüste, kalenin Mescid-i Câmî'nin ön tarafında ve çıkılması zor bir dağın tepesinde bir kale bulunduğunu ve bu kaleye çıkılırsa tüm Rey şehrinin izlenilebileceğini belirtmiştir (İbn Rüste, 1892, s. 160).



Resim 9, *Kalenin tepesinden kalenin kuzeydoğu kısmının görünümü (Rante, 2007, s. 170)*



Resim 10, Kalenin topografik planı (Rante 2007, s. 170)

3.3. Rabaz veya Pazar

Şehristan ve Kale dışında kalan tüm yerler Rabaz içinde yer almaktaydı. Yukarı Rey'in batı, Cîlâbâd'ın doğu ve şehrin güney yönündeki yapılarından oluşmaktaydı. Şehrin bütün alışveriş işlemleri bu kısımda yapılmakta ve şehrin pazarı burada yer almaktaydı (Kerîmân, 1345, s. 182). İstahrî ve İbn Havkal, X. yüzyılda Şehristan'ın harap olduğunu ve yapılaşmanın Rabaz'da olduğunu bildirmektedirler (İbn Havkal, 1938, s. 378; İstahrî, 1927, s. 208). Makdisî ise şehristanda bir Pazar olmadığını pazarların ve imaretleri rabazda olduğunu bildirmiştir (Makdisî, 1906, s. 391).

Sonuç

Eski Çağ'da önemli bir mevkide bulunan ve bu konumunu Orta Çağ boyunca devam ettiren Rey şehri, birçok devlete ve medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu önemli konumundan dolayı şehrin adı, gerek dinî kitaplarda, gerekse diğer kitaplarda geçmiş ve çok farklı isimler almıştır. Diğer taraftan Rey, dinî açıdan Zerdüştiler için önemli bir merkez niteliği kazanmıştır. Bununla birlikte jeopolitik olarak mühim bir konumda bulunan şehir, birkaç yüzyıl boyunca önemli bir kavşak noktası olmuş, bunun doğal sonucu olarak da ticarî açıdan ehemmiyetli bir yere sahip olmuştur. Bundan dolayı İslâm döneminde müellifler tarafından önemli unvanlarla nitelendirilmiştir. Coğrafya ilminin Müslüman ilim adamları arasında revaç bulmasından sonra bu alanda eser veren müellifler, Rey şehrinin sosyal, ekonomik, toplumsal, mimari ve dini yapısı hakkında mühim bilgiler vermişlerdir. Çoğu coğrafyacı Rey şehrini Cibâl bölgesinin şehirlerinden biri saymıştır. İslâm coğrafyacılarının verdikleri bilgilere göre şehrin sularının çok olduğu ve farklı yollardan temin edildiği anlaşılmıştır. Sûrîn Nehri'nin Rey'in en önemli nehri olduğu görülmüş ve bu nehrin yanında Rey şehrinin ilk yerleşimi kurulmuştur. Bununla birlikte Rey'in diğer önemli nehri Cîlânî veya Gîlânî Nehri'dir. Rey şehrinin içyapısına bakıldığında çeşitli bölümlerden oluştuğu görülmektedir. Rey şehrinin ilk bölümü Çeşme Ali'nin güneyinde yer alır ve İslâm'dan önce inşa edilmiştir. Buraya Rey-i Berîn veya Rey-i Ulyâ yani Yukarı Rey adı verilmiştir. İkinci bölüm ise Bîbî Şehrbânû Dağı'nın güneyinde kurulmuş ve buraya Rey-i Zîrîn veya Rey-i Süflâ yani Aşağı Rey adını almıştır. Abbâsî halifesi Mehdî babası Mansûr zamanında Rey'e gelmiş ve 158 (775) yılında Muhammediyye'yi kurmuştur. Mehdî'nin Rey'e geçişinden sonra şehirde basılan sikkelerde Muhammediyye adı geçmiştir. Muhammediyye, Şehristan, Kale ve Rabaz (Pazar) olmak üzere üçe ayrılmıştır. Şehristan bölgenin en eski kısmını teşkil etmekte olup aynı zamanda burası İç Şehir olarak da adlandırılmıştır. Mehdî'nin yaptırdığı imaret esas itibariyle Şehristan içerisinde yer almıştır. Kale kısmı, büyük ölçüde kireç taşından oluşan

kayalık bir tepenin zirvesinde inşa edilmiştir ve burası Dış Şehir olarak adlandırılmıştır. Kale, kuzey ve güney terasları olarak isimlendirilen, birbirinin karşısında duran iki alt kısımdan oluşmaktadır. Şehristan ve Kale dışında kalan tüm yerler ise şehrin bütün alışveriş işlemlerinin yapıldığı ve pazarın yer aldığı Rabaz içinde bulunmaktadır.

Kaynakça

- Abdülhakk el-Bağdâdî, S. A. b. A. (1412). *Merâsidü'l-İttılâ' Alâ Esmâi'l-Emkine Ve'l-Bikâ: C. I* (A. M. Becâvî (Tah.)). Dâru'l-Cîl.
- Ağarı, M. (2002). *İslâm Coğrafyacılığı ve Müslüman Coğrafyacılar (Doğuştan-Gelişimi ve Temsilcileri)*. Kitabevi.
- Ağarı, M. (2006). İslam Coğrafyacılarında Yedi İklim Anlayışı. *AÜİFD*, 47(2), 195–214.
- Ahmad, S. M. (1993). Coğrafya. İçinde *DİA: C. VIII* (ss. 50–52).
- Âmulî, E. (1348). *Tarih-i Rûyân* (M. Sutûde (Tas.)). Bunyâd-ı Ferheng-i İran.
- Behâr, M.-Ş. (Ed.). (y.y.). *Mücmelü't-Tevârîh ve'l-Kısas*. Kelâle-i Hâver.
- Belâzûrî, A. b. Y. (1988). *Fütûhu'l-Büldân*. Dâr ve Mektebü'l-Hilâl.
- Belâzûrî, A. b. Y. (2013). *Fütûhu'l-Büldân (Ülkelerin Fetihleri)* (M. Fayda (Çev.)). Siyer Yayınları.
- Bosworth, C. E. (Ed.). (2007). *Historic Cities of the Islamic World*. Brill.
- Can, Y. (1995). *İslam Şehirlerinin Fiziki Yapısı (H. I-III/M. VII-IX Yüzyıl)*. Türkiye Diyanet Vakfı.
- Cevâhir Kelâm, A. (1357). *Tarih-i Tahran* (2. baskı). İntişârât-ı Kitâbhâne-i Menûcehrî.
- Charlesworth, J. H. (2003). Eski Ahit'in Apokrif Kitapları (M. Tarakcı, çev.). *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 385–411.
- Christensen, A. (1368). *İran der Zaman-i Sâsâniyân* (R. Yâsemi (Çev.)). Donyâ-yı Ketâb.
- Darmesteter, J. (1880). *The Zend-Avesta, Vendidad*. Clarendon Press.
- Dehhodâ, A. E. (1998). *Lügatnâme-yi Dehhodâ: C. VIII* (M. Mu'in & S. C. Şehîdî (Ed.)). Daneşgâh-ı Tahran.
- Dineverî, E. H. (1960). *el-Ahbâru't-Tivâl* (A. Âmir (Tah.)). Dâru İhyâ-i el-Kütübü'l-Arabî.
- Ebû Dülef. (1354). *Sefernâme-i Ebû Dülef der İran* (V. Minorsky (Ed.); S. E. Tabâtabâyî (Çev.)). İntişârât-ı Zevvâr.
- El-İdrîsî, Ş. E.-H. M. b. M. (1409). *Nüzhetü'l-Müşâtâk fî İhtirâkü'l-Âfâk: C. I-II*. Âlemü'l-Kütüb.
- Hamdullah Müstevfî. (1915). *Nüzhetu'l-Kulûb* (G. Le Strange (Nşr.)).
- Hidâyetî, M. A. (1344). *Âsitâne-i Rey*.
- Hudûd al-Âlam (The Regions Of The World)* (V. Minorsky, çev.; 2. baskı). (1970).
- İ'timâdü's-Saltana, M. H. b. A. (1363). *Tatbîk-i Lügât-i Coğrafyâ-yi Kadîm ve Cedîd-i İran* (M. H. Muhaddis (Tas.)). Emîr Kebîr.
- İ'timâdü's-Saltana, M. H. b. A. (1367). *Mirâtü'l-Büldân: C. I-IV* (A. Nevai & M. H. Muhaddis (Tas.)).
- İbn Fakîh, A. b. M. (1416). *Kitâbü'l-Büldân* (Y. El-Hâdî (Tah.)). Âlemü'l-Kütüb.
- İbn Havkal, M. b. H. (1938). *Kitâbu Sûretü'l-Arz: C. II*. Dâru Sâdr.

- İbn Hurdâzbih, E.-K. U. bin A. (1889). *el-Mesâlikü'l-Memâlik*.
- İbn Hurdâzbih, E.-K. U. bin A. (2008). *el-Mesâlikü'l-Memâlik* (M. Ağarı (Çev.)).
- İbn İsfendiyâr, M. b. H. (1366). *Tarih-i Taberistân* (A. İ. Âştîyânî (Ed.); 2. baskı). Pedîde-i Hâver.
- İbn Kesîr, E.-F. İ. İ. bin Ş. Ö. (1994). *el-Bidâye ve'n-Nihaye (Büyük İslam Tarihi): C. X* (M. Keskin (Çev.)). Çağrı Yay.
- İbn Nedîm, E.-F. M. b. İ. b. M. el-V. el-B. (1417). *el-Fihrist* (İ. Ramazân (Tah.)). Dârü'l-Muarriife.
- İbn Rüste, E. A. A. b. Ö. (1892). *Kitabu'l-A'lâku'n-Nefise*. Dâru Sâdr.
- İbnü'l-Esîr, E.-H. İ. A. b. M. b. M. eş-Ş. el-C. (1417). *el-Kâmil fi't-Tarih: C. I* (Ö. A. Tedmurî (Tah.)). Dârü'l-Kitâbü'l-Arabî.
- İbnü'l-Esîr, E.-H. İ. A. b. M. b. M. eş-Ş. el-C. (1986). *el-Kâmil fi't-Tarih: C. V* (Y. Apaydın (Çev.)). Bahar Yayınları.
- İstahrî, İ. b. M. (1927). *Mesâlikü'l-Memâlik* (A. b. S. Ebûzeyd (Tah.)). Dârü-Sâdr.
- Kadiyânî, A. (1387). *Ferheng-i Câmi-i Tarih-i İran: C. I-II*. Ârûn.
- Karaçânlû, H. (1356). Coğrâfyâ-yi Târîhî Rey. *Berresîhâ-yi Târîhî*, 70, 113–122.
- Kerîmân, H. (1345). *Rey-i Bâstân: C. I*. Silsile-i İntişârât-i Encümen-i Âsâr-i Millî.
- Kudâme b. Ca'fer, K. b. Z. el-K. el-B. (1981). *Kitâbü'l-Harâc ve Sinâ'ati'l-Kitâbe* (M. H. Zebîdî (Tah.)). Dârü'l-Reşîdü'n-Neşr.
- Mahmûdpûr, M., & Muhammedî, M. H. (1395). Rey. İçinde *Dâneşnâme-i Cihân-i İslâm: C. XXI*.
- Makdisî, M. b. A. (1906). *Ahsenü't-Tekâsîm fi Marifetü'l-Ekâlîm*. Brill.
- Mar'aşî, Z. b. N. (1361). *Tarih-i Taberistân ve Rûyân ve Mâzenderân*. Müessesesi-i Matbû'ât-i Şark.
- Mâzenderânî, H. Ş. (1383). *Sergüzeşt-i Tahrân*. Râh-i Mânâ.
- Miles, G. C. (1938). *The Numismatic History of Rayy: C. II*. American Numismatic Society.
- Minorsky, V. (1964). Rey. İçinde *İA: C. IX* (ss. 721–724).
- Minorsky, V. & [C. E. Bosworth]. (1995). al-Rayy. İçinde *EF²: C. VIII* (ss. 471–473).
- Olmsted, A. T. E. (1383). *Tarih-i Şâhenşâhî-yi Hahâmenişi* (M. Mukaddem (Çev.); 3. baskı). Şirket-i İntişârât-ı İlmi Ferhengî.
- Özgüdenli, O. G. (2008). Rey. İçinde *DİA: C. XXXV* (ss. 40–41).
- Pîrniyâ, H. (1375). *Tarih-i İran-i Bâstân: C. III*. Donyâ-yı Ketâb.
- Rante, R. (2007). The Topography of Rayy during the Early Islamic period. *Iran*, 45, 161–180.
- Rante, R. (2014). *Rayy: From Its Origins to the Mongol Invasion: an Archaeological and Historiographical Study*. Brill.
- Râvendî, M. (1382). *Tarih-i İctimâ'î-yi İran: C. I*. İntişârât-ı Nigâh.
- Reşîduddîn, F. H. (1387). *Câmiü't-Tevârih (Tarih-i İsmâiliyân)* (M. Rûşen (Tas.)). Merkez-i Pejûheşi-yi Mîrâs-i Mektûb.
- Şeşen, R. (1998). *Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı*. İsam Yay.
- Sharp, R. N. (1964). *The Inscriptions in Old Persian Cuneiform of the Achaemenian Emperors*.
- Şîrvânî, Z. b. İ. (y.y.). *Bustânü's-Seyâha*. Senâyî.

- Strabo. (1928). *The Geography of Strabo, with an English translation by Horace Leornard Jones: C. V.*
- Strange, G. Le. (1930). *The Lands of the Eastern Caliphate: Mesopotamia, Persia, and Central Asia from the Moslem conquest to the time of Timur.*
- Taberî, E. C. M. b. C. (1387a). *Tarih-i Taberî (Tarihü'l-Rusul ve'l-Mülûk): C. II* (M. E. İbrahim (Tah.)). Dâru't-Turâs.
- Taberî, E. C. M. b. C. (1387b). *Tarih-i Taberî (Tarihü'l-Rusul ve'l-Mülûk): C. IV* (M. E. İbrahim (Tah.)). Dâru't-Turâs.
- Treptow, T., & Whitcomb, D. (2007). *Daily Life Ornamented: The Medieval Persian City of Rayy.* Oriental Institute of the University of Chicago.
- Ya'kûbî, A. b. İ. (1422). *Kitâbü'l-Büldân* (M. E. Zanâvî (Tah.)). Daru'l-Kutubu'l-İlmiyye.
- Yâkût el-Hamevî, Ş. Y. b. A. el-R. (1362). *Müşterek-i Yâkût Hamevî* (M. P. Gonâbâdî (Çev.)). Emîr Kebîr.
- Yâkût el-Hamevî, Ş. Y. b. A. el-R. (1995a). *Mu'cemü'l-Büldân: C. II.* Dâru Sâdr.
- Yâkût el-Hamevî, Ş. Y. b. A. el-R. (1995b). *Mu'cemü'l-Büldân: C. III.* Dâru Sâdr.
- Zekeriyyâ Kazvînî, Z. b. M. (1998). *Asârü'l-Bilâd ve Ahbârü'l-İbâd.* Dâru Sâdr.



www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi



Covid-19 Sonrası Kent Planlamasında Yaşanacak Olası Değişimler Üzerine

On Possible Changes in Urban Planning After Covid-19

Damla Balcı* - Ali Türk**

Abstract: This article research; at the beginning of the spring months of 2020, while the Covid-19 pandemic affecting the whole world and Turkey was experienced, the urban planning of the changes of urban residents for urban uses was prepared with the aim of questioning the discipline. Within this framework, thoughts are expressed on the effects and possible consequences of Covid-19 epidemic on urban living spaces and the habits of urban residents. “Potential” changes are listed as much as possible, considering that the process of the epidemic is long and is involved in a stage that is not yet visible. This article research prepared in the process of dealing with a pandemic crisis in the World countries and Turkey, instead of a large source of literature by academic circles in urban planning and other disciplines, it presents an original research study that most of it takes its source from the process. In this context, in the article research, the method of evaluating is based on these changes that will be experienced in urban planning through the eyes of a city person and a city planner in the process. While ranking the possible urban changes to be experienced in the area of urban planning, it has been evaluated on the whole city scale and has been created in a connected way from the whole of urban life. These possible urban changes and urban planning oriented ideas, offer views and suggestions open to renewal. Considering that the results of the process and the progress of urban use have not yet been seen, flexibility or a different alternative is left in the evaluations. The article research reveals that urban planning understanding and operation is always open to change as long as the urban habits change.

Structured Abstract: Introduction and Research Purpose: In Turkey confront the epidemic in March in 2020 is given a struggle with the Covid-19 outbreak as in all world cities. Since protecting public health is the main goal in this struggle, policies to reduce the possibility of transmission have been implemented in the cities. Our cities and city dwellers have found themselves in a rapid transformation process with administrative decisions. Thus, a view that changed the flow and empties the streets has emerged in our cities. City planners who planned the cities were caught by focusing on solving a series of technological and fast-paced problems. While our cities drowned in other problems, the flowing life was suddenly stopped. This pause initiated the emergence of questions in the minds of the citizens and efforts to include urban life

* YL Öğrencisi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Master Student, Süleyman Demirel University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning
ORCID 0000-0003-3693-5601
dbalci29@outlook.com

** Prof. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Şehir ve Bölge Planlama Bölümü
Prof.Dr., Süleyman Demirel University, Faculty of Architecture, Department of City and Regional Planning
ORCID 0000-0002-9934-0915
aliturk@sdu.edu.tr

Cite as/ Atıf: Balcı, D. & Türk A. (2020). Covid-19 sonrası kent planlamasında yaşanacak olası değişimler üzerine. *Turkish Studies*, 15(8), 3389-3400. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45905>

Received/Geliş: 23 August/Ağustos 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

in their homes in this order. In the planning discipline, solution arrows are tried to be drawn first for the city dwellers, and then for the city. Inquiries about the new urban order that the pandemic process will create as a result of the persistence or the result of this rapid transformation on the cities have begun. In academic circles, the writing process has been made in the name of Covid-19 and urbanism. However, considering that the epidemic has not ended while it is still in the process, it is useful to give opinions that are more general and open to continuous renewal. In this period when the process is trying to be carried out from all areas and risk management is essential, any definitive planning provision will remain shallow. This article study also questions the changes that urban residents have experienced in urban planning in the course of the epidemic. As a city dweller and urban planner, it is aimed to reveal the changes and possible consequences of urban life in the Covid-19 outbreak.

Article Abstract and Basic Conclusions

With the introduction of Covid-19 into our lives, we have had time to observe many changes. At first, the appearance of the cities created different feelings for us all. The new images that emerged in the cities in this process showed once again that the creator of the city is human. Human movements are an integral part of urban life. For this reason, the decrease and changes in human movements both in public spaces and in closed spaces in urban life since the outbreak started may lead to the emergence of new planning principles. Possible changes in the urban planning area are conveyed in detail in the article;

- ✚ Population density planning in urban parcels,
- ✚ Increase in the amount of open and green areas in the city in accordance with spatial standards,
- ✚ Changes in requests for real estate purchase,
- ✚ Differentiation in working conditions and principles in education and business life, institutional field changes,
- ✚ Increase in agricultural areas and reappearance of agricultural cities in urban planning,
- ✚ Changes in standards in street and street planning,
- ✚ Diversity of transportation planning due to differentiation in transportation demands,
- ✚ Architectural and areal changes in the fields of socio-cultural reinforcement,

are listed as general titles. Each of these listed changes includes topics that urban planning has touched on to create healthy and livable cities for many years. At this point, no suggestions show a transformation that is difficult to make or turn the city into puzzles. On the contrary, it transfers practices towards correct urban use in the long run. This may perhaps provide an advantage for the importance and value of city planning.

Results

As we get to know the urban life we experienced before the epidemic and the fact of the epidemic today, what has been experienced has brought us small changes in some areas and big changes in some areas. Urban habits also show gradual changes as the process works gradually. The lifestyle, which is completely isolated from the beginning of the epidemic to the stages of control and in which all habits change, returns to urban life with new regulations with the transition of the epidemic process to normalization. For this reason, after observing the behavior of the city planning until the end of the process, the city planning area will be able to make decisions based on implementation. Because planning plans the city according to the city dweller. As a result, as this process teaches, it does not show any signs of life on any urban part without human movement. Human movements are more effective in shaping cities than many physical factors. If the city dweller changes its urban use, it will draw its direction in urban planning accordingly.

Keywords: city planning, Covid-19, urban changing, healthy environment, urban land use

Öz: Bu makale çalışması; 2020 yılının bahar aylarının başında, tüm Dünya'yı ve Türkiye'yi etkisi altına alan Covid-19 salgını yaşanırken, kentlilerin kentsel kullanımlara yönelik değişimlerinin kent planlaması disipliniince uygulanması amacı ile hazırlanmıştır. Bu çerçevede içerisinde, Covid-19 salgının kentsel yaşam alanlarında ve kentlilerin alışkanlıklarında yarattığı etkiler ve olası sonuçları üzerine düşünceler aktarılmaktadır. Makale çalışması içerisinde, salgının sürecinin uzun olduğu ve sonu henüz görünmeyen bir

aşamasında yer alındığı düşünülerek mümkün olduğunca “olası” değişimler sıralanmaktadır. Dünya ülkeleri ve Türkiye’nin pandemi düzeyinde bir kriz ile mücadele ettiği süreçte hazırlanmış olan bu makale çalışması şehir planlama ve diğer disiplinler içerisinde yer alan akademik çevrelerce geniş bir literatür kaynağı yerine, kaynağının büyük bir kısmını sürecin içerisinden alan özgün bir araştırma çalışması örneği sunmaktadır. Bu bağlamda makale çalışmasında, kent planlamanın yaşayacağı bu değişimlerin sürecin içerisinde bir kentli ve bir şehir plancısı gözüyle değerlendirilmesi yöntemi esas alınmaktadır. Kent planlama alanında yaşanacak olası kentsel değişimlerin sıralaması yapılırken tüm kent ölçeğinde değerlendirilmiş ve kentsel yaşamda bütünden gelecek şekilde bağlantılı bir şekilde oluşturulmuştur. Bu olası kentsel değişimler ve kent planlama odaklı fikirler, yenilenmeye açık görüş ve öneriler sunmaktadır. Sürecin sonuçlarının ve kentli kullanımlarının ilerleyişinin henüz görülmediği hesaba katılarak, değerlendirilmelerde esneklik veya farklı bir alternatif bırakılmaktadır. Makale çalışması ile kent planlama anlayış ve işleyişinin kentli alışkanlıkları değiştiği müddetçe her zaman değişime açık olduğu ortaya konmaktadır.

Anahtar Kelimeler: şehir planlama, Covid-19, kentsel değişim, sağlıklı çevre, kentsel alan kullanımı

Giriş

Kentler ve kent planlama, Şehir Plancıları tarafından 21.yy içerisinde hep afetlerle, doğal süreçlerle ve beşeri güçlerle ele alınmaktadır. Son zamanlarda, teknolojik gelişmelerin, endüstrilerin ve betonlaşmanın kentleri soktuğu kalıplardan yakınılmaktadır. Değiştirmeye, düzeltilmeye çabalanmakta, çözümler üretilmektedir. Planlama disiplinin akademik eğitim düzeylerinden itibaren, sürekli karmaşıklaşan kentlerimizi çözümlemeye, yaşatmaya çalışırken şehir planlama alanında yeni boyutlar, projeler keşfedilmektedir (Ersoy,2005). Planlama eğitiminde verilen derslerin arasına geleceği planlarken kentsel dijitalleşme, kentsel teknoloji gibi modern kavramların ve uygulamaların yoğun olarak sunulduğu içerikler eklenmektedir. Tüm bu hayat koşuşturması içerisinde kentlere verilen zararın ne kadar büyük olduğunu anlatmaya çalışan plancılar bile, bir gün kentlerdeki koşturmalı yaşamdan insanları soyutlayacak bir küresel salgını hiç düşünmemektedir. Evet, küresel ekonomiler, küresel iklim değişiklikleri vb. geniş çaplı düşünülmesi gereken her şey şehir plancıları tarafından düşünülmektedir. Peki, bu durum neden atlanmıştır? Oysa tarihten gelen olaylara bakıldığında şehirler ve nüfus sağlığı birbiri ile bağlantılıdır (Webster vd.,2020). Kentlerin planlama ile tanışması ve planlamanın yıllar boyu köklü gelişimlere uğraması da böyle kırılma noktaları ile çok yakın bir biçimde olmuştur. 14.yy’da hıyarcıklı veba; Rönesans’ın kentsel gelişimlerine ilham vermiş, 18. yüzyıl sarı humması ve 19. yüzyıl kolera ve çiçek hastalığı salgınları; geniş bulvarlar, şehir çapında kanalizasyon sistemleri, kapalı su tesisatı ile kentleri baştan yaratmıştır (Lubell,2020). 1800’lü yıllarda sanayi devriminin yol açtığı kırdan kente büyük nüfus hareketleri kent planlamanın tarihsel bir gereksinim olarak ortaya çıkışının ardında yatan gelişme olarak görülürken; bağlı biçimde sürecin neden olduğu yeni nüfus yoğunlaşmasının beraberinde getirdiği altyapı, konut, ulaşım ve çevre sorunlarına karşı devlet ve toplumun hazırlıklı olmayışı, 19.yy boyunca artan biçimde olumsuz etkisini sağlık alanında tifo, kolera gibi hijyen koşulları ile doğrudan ilişkili olan salgın hastalıkların hızlı artışı ile göstermiştir. Sağlık sorunları işçilerin yaşam süresini kısalttıkça üretim verimsizleşmiş ve işçi konutları gibi çözüm yolları denenmeye başlanmıştır. Fakat burjuvazinin altından kalkamayacağı boyutlara ulaştıkça devletin müdahalesi gelişmiş; kent planlama çalışmaları toplumsal destek ve meşruiyetini böyle bir ortamda kazanmış ve ilk planlama girişimleri de bu dönemde gündeme gelmiştir (Ersoy,2005). Bu durumun geçmişte kalması şehir plancılarının da o kent koşuşturması ve karmaşası içerisinde kaldığını göstermektedir. Ya da bir plancı olarak bilinenlerin, akademik eğitim hayatlarında kent planlamaya giriş derslerinin ilk paragraflarında kaldığını ortaya çıkartmaktadır. Lakin şehir plancıları için bu süreç pes etme süreci değil, yeni hayatın domino taşlarını oluşturma ve çözümlerle salgın sonrası hayata bir an evvel uygulama kararları getirme sürecidir. Çünkü planlama akılcı ve problemler karşısında çözüm odaklı bir disiplindir. Uzun vadede geleceği planlar, tüm ihtimalleri düşünerek önce insana sonra kentine en uygun yaşam alanlarını sunmayı hedefler. Tarihten çıkarılan dersler ile bugün gelinen noktada çok daha güçlü bir bilim çağı vardır.

Bu fırsatı değerlendirmek adına kentlerin daha sağlıklı ve gelecek için dirençli hale gelmesi şehir plancılarının ellerinde bulunmaktadır (Lai vd.,2020). Halk sağlığını; şehir planlaması, tasarım ve kamu politikasının merkezinde tutmak zorunlu olmalıdır. Ancak kültürel hafızanın en ufak bir parçası bir kez daha silinirse, geleceğin salgınları muhtemelen daha ölümcül olacaktır. Ve tarih bize bir şey öğretti ise, o da şu anki salgının son olmayacağıdır (Novakovic,2020).

Hemen herkesin dilinde söylediği gibi, ülkeler ve neredeyse tüm dünya bugün çok büyük bir sınavdan geçmektedir. Bu sınavın adı Covid-19. Eş zamanlı olarak bir sağlık krizi, sosyal kriz ve ekonomik kriz olan Covid-19, şehirlerin ne kadar iyi planlandığını ve yönetildiğini açığa çıkarmaktadır (Wahba ve Vapaavuori,2020). İnsan hayatını tehdit eden bu salgının içerisinde, sürece dahil iken hakkında kesin ve net konuşmalar yapmak hiçbir uzmanca kolay değildir. Etkilenen yaşam tarzlarına göre, yapılı çevrede dijital kanallara artan güven, pandemiden çok sonra da devam edebilir ve her yönü ile kentsel tasarımı etkileyebilir. Acil durumlarda alınan birçok önlem, günlük yaşamın, değişen alışkanlıkların ve davranışların bir parçası haline gelebilir, mimari ve şehir planlama yaklaşımlarına olumlu veya olumsuz bir müdahale olabilir (Megahed ve Ghoneim,2020). Planlama disiplini de bu küresel felaketin kentsel çapta yaygın bir kriz oluşturmasının ardından akademik yazıları kaleme almaya başladı. Fakat süreci henüz yaşarken kesin hüküm vermek sığ sonuçlar alınmasına neden olabilir. Ama elbette ki kentsel alanda değişimler yaşanmaya başlandığı sürece kent planlama alanında da değişimler yaşanacaktır. Şehir planlama ve sağlık kavramının bağlantı noktası 19.yy' dan bu yana süregelen uzmanlaşma alanları oluşturmuştur. Belki de Covid-19 ile beraber sağlık perspektifi yeni yollarla planlamaya entegre edilebilecektir (Roses vd., 2020). Bu makale içerisinde kentsel planlama alanında yaşanması olası değişimler üzerine sürecin yeniliği ve sürerliği göz önünde bulundurularak, biraz daha genel ve sürekli yenilenmeye açık öneri ve fikirler getirilmektedir.

1. Konuyla ilgili güncel yazın

Makale araştırması; henüz yaşanmaya devam eden bir sürecin içerisinde iken yazıya dökülmeye başlanmıştır. Bu sebeple, bilgi ve verilerinin büyük çoğunluğunu bir kentli ve bir şehir plancısı olarak günden güne değişen tecrübelerinden sağlamaktadır. Akademik camiada tek tük kaleme alınmaya başlayan yazılar arasından şehir ve bölge planlama alanında hazırlanan ilk Türkçe yayın Covid-19 ve Şehirler üzerine olmuştur. Özuduru (2020) yayınında; kentlerin pandemi sürecinde mekansal ve sosyolojik olarak yaşayacağı değişimlerin sorgulamasını yapmaktadır. Yerel ekonomiler, iklimsel süreçler ve kentlerdeki sosyal sermayelerin değişimleri üzerine sorular sormaktadır.

Yabancı literatürde de salgın sonrası kentlerde yaşanacak dönüşümler üzerine akademik çalışmaların yayına girmeye başladığı görülmektedir. Bunlardan biri olan 17 farklı yazar tarafından kaleme alınan *The Impact of COVID-19 on Public Space: A Review of the Emerging Questions* (COVID-19'un Kamusal Alan Üzerindeki Etkisi: Ortaya Çıkan Soruların Gözden Geçirilmesi) başlıklı makaledir. Makale her ülkenin farklı aşamalarda ve farklı yöntemler ile baş etmeye çalıştığı bir salgın sürecinde, kamusal alanlarda sosyal ilişkilerin ne şekilde etkileneceğine dair sorunları ele almaktadır. Bu sorunların şehir plancıları, mimarlar, kamu gözlemcileri vb. pek çok mesleki disiplinden uzmanlarca ele alınışını özetlemektedir.

Webster vd.,(2020)'nin hazırladıkları *The nature of cities and the Covid-19 pandemic* (Şehirlerin doğası ve Covid-19 salgını) başlıklı makale ise; Covid-19 ile mücadele esnasında sağlıklı kalmak için bireylere önerilen sosyal mesafe, evde kalma ve okulları kapatma gibi politikaları kentsel yapılı çevreye uyarlamak adına bir takım yorumlar aktarmaktadır. Nüfus, iç mekanda kişi başına düşen belirli bir alanla sınırlandırıldıkça, mahallelerde inşa edilmiş çevrenin rolünün her zamankinden daha önemli hale geldiği savunulmaktadır. Özellikle zihinsel ve duygusal sağlığı korumak adına çevresel güçlendirmelerin önemi vurgulanmaktadır.

Ahsan (2020)'ın *Strategic decisions on urban built environment to pandemics in Turkey: Lessons from COVID-19* (Türkiye'deki pandemilere kentsel yapıyı çevreye ilişkin stratejik kararlar: COVID-19'dan dersler) başlıklı makalesi; Türk hükümetinin kentsel yapıyı çevre perspektifi ile yeni normal döneme kadar aldığı kararları ve önlemleri sunmaktadır.

Matthew ve McDonald (2020)'ın hazırladıkları *Cities under Siege: Urban Planning and the Threat of Infectious Disease*(Hastalık Altındaki Şehirler: Kentsel Planlama ve Bulaşıcı Hastalık Tehdidi) makalesi; tarih boyunca doğal, kazara veya planlanmış şekilde oluşacak bulaşıcı hastalıklara karşı kentsel alanlarda hazırlıklı olmak gerektiğini savunmaktadır. Bu noktada planlıların krizler esnasında yönetimin orta noktasında yer alması, hazırlık yapması, tasarlayıp, bilgilendirmeler vermesi ve yardımda bulunması gereklidir denilmektedir.

Dietz vd.,(2020)'nin *2019 Novel Coronavirus (COVID-19) Pandemic: Built Environment Considerations To Reduce Transmission* (2019 Yeni Koronavirüs (COVID-19) Salgını: Bulaşmayı Azaltmak İçin Yapılı Çevre Hususları) başlıklı makalesinde; yapıyı çevre karar vericilerine, bina inşa sürecindekilere ve çevresel olarak aracılık edilen yollarla bulaşıcı hastalık bulaşmasını en aza indirmeye çalışan tüm iç mekan sakinlerine uygulanabilir ve ulaşılabilir rehberlik sağlamak için Covid-19 hastalığını ve yapıyı çevre etkisi sentezlenmektedir.

Slater vd.,(2020) *Recommendations for Keeping Parks and Green Space Accessible for Mental and Physical Health During COVID-19 and Other Pandemics*(COVID-19 ve Diğer Pandemiler Sırasında Parkları ve Yeşil Alanları Ruhsal ve Fiziksel Sağlık Açısından Erişilebilir Tutmaya Yönelik Öneriler) başlıklı makalesinde; salgın esnasında kapatılan park ve yeşil alanların fiziksel mesafeye dikkat etme koşulu ile tasarlanmasında kısa ve uzun vadede öneriler sunulmaktadır. Hem bedensel hem de zihinsel sağlığı korumak için park ve yeşil alanların önemine vurgu yapılmaktadır.

Megahed ve Ghoneim (2020) Covid-19 virüsüne karşı şehirlerin tasarlanıp planlamacılar ve mimarlarca yeniden inşa edilmesinin bir savunma olduğunu düşünmektedir. *Antivirus-built environment: Lessons learned from Covid-19 pandemic* (Antivirüs tabanlı ortam: Covid-19 salgınından alınan dersler) başlıklı makalelerinde de salgına karşı gerekli koruma sağlamak ve yapıyı çevrede savunma sistemini güçlendirmek için tasarım fikirleri sunmakta ve geçmişte yaşanan salgınlardan edinilen derslerle ortaya çıkan kent planlama pratiklerini aktarmaktadır.

Lee vd., (2020)'nin *Epidemic preparedness in urban settings: new challenges and opportunities* (Kentsel ortamlarda salgına hazırlık: yeni zorluklar ve fırsatlar) başlıklı makalesinde; ortaya çıkan bulaşıcı hastalıklara karşı kentsel ortamların korunmasının önemi ve kentsel ortamların özelliklerine göre salgın karşısında fırsat ve zorlukları vurgulamaktadır.

Bunun dışında yabancı internet kaynaklarında forum biçiminde araştırma yazıları, pandemi boyunca sürekli değişerek devam eden süreç hakkında bilgiler aktarmaktadır. Halen yaşamaya devam ettiğimiz bu süreçte hem makalenin önerilerine destekleyici bir fikir hem de yazına kaynak sağlayan bir takım online çalışmalar da şehir plancıları ve mimarlar tarafından yapılmıştır. Bu çalışmalardan biri sosyal medya platformu olan Instagram üzerinden yapılmıştır. Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi yürütücülüğünde alanında uzman kişiler ile “Salgın Hastalıklar Ve Şehircilik” üzerine iki hafta süren konferanslar düzenlenmiştir (Şehir Plancıları Odası Genel Merkezi,2020). Ayrıca yine sosyal medya platformu olan You tube üzerinden Marmara Belediyeler Birliği tarafından düzenlenen Şehir Konuşmaları “Kentleri Dönüştüren Salgınlar” temalı online konuşma dizisi, 4 gün süren bir uzman görüşleri ortamı sunmuştur (Marmara Belediyeler Birliği,2020).

Araştırma çalışmasının oldukça yeni ve kısıtlı bir alan içinde olduğu bu dönemde literatür kullanımı genellikle yabancı kaynaklardan oluşmaktadır. Sürecin yeniliği gereği yalnızca güncel yazını derleyen bu bölümünde de özellikle değinilmek istenen nokta; pandemi süreci içerisinde hazırlanan veya sunulan herhangi bir çalışmanın literatüründe bile yeni bir düzende gerçekleşen

çalışmalar ve ortamların varlığını sunmasıdır. Bundan sonraki akademik çalışmaların etkileneceği yeni bir düzen kurulması çokta uzak görülmektedir.

2. Covid-19'un Kentsel Etkilerine Kent Planlama Önerileri

Televizyonlarda, gazetelerde, dergilerde sürekli tekrarlanmaya başlayan bir şey varsa o da artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağıdır. Çünkü neredeyse 4 aydır sosyal hayatlar eskisinden oldukça farklı bir işleyiş içerisine girmiştir. İnsanların son yıllarda sürekli beton binalar içerisinde, sanal bir dünyada, karşılıklı ilişkilerden uzaklaşarak yaşadığını söylerken aslında ne kadar da bu kentsel yaşamı istemedikleri görülmektedir. Parklar, sahiller, toplanma alanları belli kararlarla kapatılmıştır. Kentliler kendi kabuklarında, kendilerine yeterek yaşamayı öğrenmeye çalışmaya başlamıştır. Bu değişimler kentsel yaşamın, yaşamı oluşturan tüm unsurlarında olmuştur. Halkın sağlığı ve kentsel planlama birbirine bu noktada çakışmıştır. Çünkü kentler çok kalabalıklaşmıştır ve bu insan yoğunluğu salgının yayılmasının en büyük etkenidir. Dünya çapında yayınlanan Covid-19 salgın haritalarında özellikle büyük metropol kentlerde oldukça belirgin ölçekte işaretlemelerle de bu durum en iyi şekilde açıklanmaktadır (Novakovic,2020). Böylelikle kentsel anlamda pek çok konu hakkında sorular oluşmaya başlamıştır. Bu sorular kentsel tasarım, bireylerin kentsel alan kullanımları, algıları ve davranışları gibi pek çok açıdan şekillenmektedir (Honey-Roses vd.,2020). Bu sebeple, aşağıda olası kentsel alan değişimleri sıralanmaktadır:

- ✚ Kentsel anlamda salgının yapacağı en büyük olası değişiklik nüfus yoğunluğu üzerinde olacaktır. Eğer bu hastalık ile yaşam öğrenmek durumunda kalırsa, sosyal hayatı tehlikeye atmamanın ilk yolu kentsel alanlarda bırakılacak boşluklarla sağlanacaktır. Çünkü yapılan çalışmalar gösterdi ki yoğun nüfuslu bölgeler salgın riskine karşı daha savunmasızdır (Chang, 2020). Kent planlarında dikeyde veya yatayda fark etmeksizin yüksek yoğunluklu parsellerden kaçınan planlar ön plana çıkacaktır ki bu sadece pandemiye bağlı bir durum olarak değil, çevresel bağlamda da doğru planlanmış bir kent gerekliliğidir. Bu noktada yerel ihtiyaçlara yönelik perakende satış ve hizmetlerle canlı, ana caddeleri destekleyecek kadar yoğun, ancak çok katlı olmayan; bisiklet ve toplu taşıma altyapısını destekleyecek kadar yoğun, ancak metrolara ve büyük yer altı otoparklarına ihtiyaç duyacak kadar yoğun olmayan; bir topluluk duygusu oluşturmak için yeterince yoğun, ancak herkesin bireyselliğe kayması kadar yoğun olmayan alanlar yaratılmalıdır (Alter, 2020).

Kentsel boşlukların, açık alanların öneminin anlaşıldığı bu dönem içerisinde, evlerinde kalmaya çalışan her birey çok bunaldığı noktada kendini ilk olarak insandan ve yerleşimlerden uzak ormanlık alanlara atmaya başlamıştır. Fakat büyükşehirlerin, metropollerin ve ekonominin belkemiği olan bacalı ve bacasız sanayi kentlerinin ise orman alanları, milli parkları, açık alanları uzun sürelerdir tahrip ve ranta kurban olmuştur. Bu nedenle;

- ✚ Belki de ikinci en büyük olası şehir planlama adımı yerleşim alanlarında ve güneybirlik yaşam merkezlerinin üzerinde yoğunlaşmaktan sıyrılıp doğa alanlarını, açık ve yeşil alanları kentsel planlarda en başa almak olacaktır. Her bir bireyin hareket ve gürültüden uzakta bir sığınma alanı veya spor yapma alanı olarak gördüğü yeşil alan ihtiyacının olacağı öngörülmektedir (Honey-Roses vd.,2020). Yoğun parsellerde konut ihtiyacını karşılamak adına köşe ada parçalarında konumlanan çocuk parkı ve yeşil alanları birbirinden ayrı düşünen uygulamalar yapılacaktır. Çünkü her yaşta birey için yeterli sayıda nefes alma alanına ihtiyaç vardır. Bu zamana kadar olması gereken metrekaresi kanunlarda kalmış kişi başına düşen yeşil alan miktarı, uygulamalarda oransal olarak yerini olabilecek en büyük rakamlarla almaya başlayacaktır. Zaten planlama disiplini uzun zamandır kentsel açık ve yeşil alanlar için bir mücadelenin içerisinde iken, salgınla beraber bu konu hakkında diğer kent aktörlerinden alacağı gücü uygulamalarda hemen kullanacaktır. Salgının odağı haline gelen yoğun yapılaşmış kentler için mevcutta çözümler plancılar öncülüğünde üretilecektir. Örnek olarak; yeşil alan miktarında artışı sağlamak adına kent içerisinde kullanılmayan boş alanların veya bina çatılarının değerlendirilmesi

mümkündür (Honey-Roses vd.,2020).Ayrıca, kentsel doku içindeki geniş açık alanlar, şehirlerin acil durum hizmetlerini ve tahliye protokollerini uygulamasına yardımcı olabilecektir (Berg,2020).

Açık ve yeşil alanları kentlerde artıran projelerin hayata geçme aşamasında bireylerin evlerinde veya pandemi tedbirleri ile sosyal alanda geçirdikleri epey uzun bir dönem yaşıyor olacaktır. Salgın tam anlamı ile kontrol altına alınsın veya alınmasın her iki durumda da ev hayatı üzerinde oldukça derin sorgulamalar yaşadığımız bir dönem yaşanmaktadır. Ev hayatı içerisinde bir bireyin yapması mümkün olan tüm eylemlerinin sorgulanmaya başlandığı bu sosyal uzaklaşma döneminde; apartman dairelerinin ve ana cadde üzeri binaların içerisinde bu pandemi sürecine kadar bireylerin sadece barınma ihtiyaçlarını karşılamak için yaşadığı fark edilmektedir. Hayatın akışı yüzünden zaman ayırlamayacağı düşünülen bahçeli evlere özenilmekte, bugüne kadar soyutlayıcı görülen ve içerisinde yaşam alanı sunan kapalı sitelere karşı olumlu bakılmaya başlanmaktadır.

- ✚ Covid-19 salgınının değiştirmesi muhtemel bir diğer büyük etkisi gayrimenkul talepleri üzerine olabilecektir. Talepleri hep kentsel ihtiyaç doğrultusunda gelişmiş kentliler, kentsel yaşamlarını değiştirmeye başladıkları bu dönemde önceliklerini de değiştirmek isteyeceklerdir. Eğitimin, iş hayatının eve taşındığı bu süreç, yaşanan yeri seçerken bugüne kadar düşünülmemiş olan belirli bir takım şartları aramaya itecektir. Fakat unutulmamalıdır ki; insanlar geçmiş dönem salgınlarında da kentsel kalabalıklardan kaçarak kurdukları banliyölerde yaşarken, yıllar sonra çekici alanlar yine kent merkezilerinde kümelenmiştir. Bu durumda bugün kentsel alanlardan kaçınmaya çalışan kesimin, belli zaman sonra tüm hayati imkanların daha geniş yer kapladığı merkezlere kayma düşüncesi belirebilecektir (Novakovic,2020).

Covid-19 salgını döneminde pek çok günlük iş ve işleyiş de evlerden yapılmaya başlanmıştır. Özellikle son dönemlerde teknolojinin de etkisi ile evlerden dijital platformlarda çalışma imkanı (home office) başta iş hayatları olmak üzere eğitim düzeylerinin hepsine entegre edilmiştir. Sürecin kontrolünde en başarılı adımlardan görülen eğitim alanlarından öğrencileri uzaklaştırmak, normalleşme döneminde de aynı kararlar devam ettirilmektedir.

- ✚ Eğitim ve iş alanları üzerinde kesin öngörmek zor olsa da muhtemel bir değişiklik ilerleyen dönemlerde mümkün olacaktır. Çünkü çoğu iş sektörü alana, binaya gereksinim duymadan da çalışmalar yapabildiğinin farkına varmıştır. Burada doğan iş gücü talebinin azalması durumu ise kritik bir eşik olduğu için bu dönüşümün varlığı da pek çok disiplinin değerlendirmesine açık gözükmektedir. Kentsel tasarım boyutunda görülen eksik ise; salgın dönemi ve sonraki dönemlerde çalışma alanlarını terk etmeden çalışan kesimin içerisinde kaldığı yapı ve yapı alanları olabilir. Planlama alanında merkezi iş alanları (MİA), büyük katlı ofislerin bulunduğu toplu iş alanları son dönem planlarında oldukça yoğun görülmektedir. Burada çok katlı, bahçesiz ve yol-bina formu açısından ciddi ölçek sorunu yaşayan alanların varlığı tekrar gözden geçirilmelidir. Mimarı açıdan özellikle salgın sonrası normalleşme süreçlerinde camsız, balkonsuz veya havalanma alanı bulunmayan çok katlı binalar içerisinde sağlanan çalışma ortamları değişmezse, oldukça sağlıksız ve tehlikeli olacaktır (Alter,2020). Bu öneriler sadece çalışan sağlığı için değil, aynı zamanda toplumsal sağlık açısından da gereklidir. Bugün resmi veya özel kurumlarda bahçelerinden taşan kuyruklarla işlemler yapılmaya çalışılmaktadır. Bu sosyal mesafeli bekleme süreci ne kadar devam edecek bilinmemekte, fakat bireyler bu şekilde yaşamayı öğrenecek ise özellikle kış mevsimleri için kurumsal alanların bahçelerine ve kent içerisinde konumlandırılmalarına yeniden düzenleme yapılması gerekecektir.

Buna karşı olarak; iş hayatını evden idare edebilen kesim dışında, çoğunlukla düşük gelirli büyük bir kesim iş için dışarıda olmak zorundadır. Yüksek gelirli kesim evinde izole çalışma imkanına sahipken, düşük gelirli kesim pandemi sürecinde de sokakta dolaşımına

devam etme mecburiyetindedir. Bu noktada sosyal ve sınıfsal ayrımların güçlendirilmesine dayalı bir sonuç ortaya çıkaracağı da öngörülmektedir (Valentino-Devires vd.,2020). Bir kent sınıflar arası adil olmazsa güvenli de olmayacaktır (Alter,2020).

✚ Eğitim alanları ise yeni bir dönüşümün varlığından söz etmek konusunda çelişkili olan donatı alanlarımızdandır. Çünkü Covid-19 salgının bulaşıcılığının özellikle gençler üzerinden güçlü taşındığı halk sağlığını açıkladıktan sonra salgın döneminin dönüm noktalarından olan öğrencilerin evlerinden eğitimlerine devam etmesine karar verilmiştir. Bu salgın sürecinde verilen kararın salgın bitince devamlı hale gelebilmesi çok mümkün görünmemektedir. Bunun sebebi dijital platformlarda eğitimin yararları, getirdikleri ve götördükleri konusu üzerinde tartışılır olmasıdır. Bu konu hakkında uzmanlarca değerlendirme yapılması gerekir, fakat eğitim alanlarımızın planlanmasına dair kentsel ölçekte olmasa da bina ölçeğinde verilecek karar sürece göre şekillenebilir. Bunlar sınıfların yerleşim düzenleri, bahçe alanın sosyal mesafelere duyarlı olarak geniş tutulması ve kantin vb. sosyalleşme alanlarında yapılacak tasarımlar olabilecektir. Yine sınıf içerisinde camların kullanımı ve öğrencilerin kışın eğitim dönemi yaşamaları doğrultusunda binalara havalanma alanlarının eklenmesi eğitim kurumlarına yönelik düzenlemeler olabilecektir.

İşleyişi eve sığdıran veya sığdıramayan çoğu sektörün yanında topraktan kopamayan bir alan bulunmaktadır; o da tarım sektörüdür. 21. yy'ın terk ettiği veya uzaklaştığı bu alan özellikle salgının başından beri insanlığın temel ve en gerekli ihtiyacı olan gıdaya ulaşmanın zorunlu yoludur. Planlama alanında uzun sürelerdir tartışılan tarım alanlarının korunmasına, kırdan kente göçlerin aşırılığının önüne geçerek genç nüfusun tarımdan kopmamasına yönelik pek çok çalıştay yapılmaktadır. Tarım alanlarında ve tarımsal üretimde yaşanan iklimsel krizler, tahribatlar yönünden kentsel planlamanın sürekli tekrarladığı fakat gelişen çağda çözümleri hayata geçirtmekte zorlandığı bir sektördür. Değerine, önemine ve insanlık var olduğu sürece hiç bitmeyeceğine dair fikirlerin yeniden gündeme geldiği tarım ve tarımsal üretim ile ilgili olarak bu salgın ile çıkardığımız derslerden kentsel alana öneriler yapılabilmektedir.

✚ Öncelikle tarımsal üretim kentsel veya bölgesel ölçekte korunması zorunlu ekonomik güçtür. Planlama alanlarında tarım alanının yeri her ölçekte özel önem arz eden alan olarak değerlendirmeye alınmalı ve sektörel büyüme adına geniş alanlarda tarımsal faaliyet kullanımları planlara işlenmelidir. İnsanların ekmek gibi gıdaları evlerinde yapmaya başlaması, balkonları olanların saksılarda maydanoz, biber, domates gibi sebzeler yetiştirmek istemesi sosyal yaşama yeni bir yön çizilebileceğini göstermiştir. Yine işgücü ve ekonomik durum nedeniyle kritik bir eşik olsa da kendi ekip biçtiğini yemeye karar veren bireyler oldukça fazla sayıda görülmektedir.

Bu oldukça küçük bir oranda olsa da tarım kentlerine bir dönüş yaşanması olasıdır. Salgın dönemi tatil anlayışında bile yoğunluklu şekilde büyükşehirlerden köylere ve kıra doğru bir talebin yaşandığı görülmektedir. Burada önemli nokta tarım kentlerine dönerken kenti yıpratın hiçbir unsurun kıra getirilmemesidir. Yeniçağın olumsuz getirilerinden kaçmak için gidilen yerleri de bozmamak gereklidir. Fakat kent yaşamında temel erişimlere olan erişebilirliğin tarım kentlerinde de sağlanmasına böyle bir durumda gereklilik olacaktır (Berg,2020).

Kentler böylesi farklı bir düzene doğru ilerlerken karantina süreçlerinde boş kalan sokaklara, caddelere hayretle bakılmaktadır. Araba trafiğine, insan koşturmacasına olan alışkanlık sebebi ile salgınla mücadelede yasaklarla oluşan görüntü büyük bir boşluk sunmaktadır. Ulaşım talepleri bile değişmeye başlamıştır. Günümüz dünyasını hava kirliliğinden, karbon salınımından kurtarmak adına verilen mücadelede, toplu taşıma kullanımına olan yönlendirmeler bu salgın ile tepetaklak oldu denilebilmektedir. İnsanlar kendilerini diğer araçlara kıyasla daha hijyenik ve güvende hissettikleri özel araçlarına yüksek oranda artan bir taleple yönelmektedir.

- ✚ Bu durum kentsel planlama alanında sokak ölçeğinde ulaşım planlamasında bir takım değişimler yaşanabileceğini göstermektedir. İlk değişimin kaldırımlarla başlayacağı öngörülmektedir. Kent içi yaya hareketliliğinin fazla olduğu cadde ve sokaklarda kaldırım genişliğini bir o kadar büyük tutmak gerekecektir. Özellikle insan sağlığı açısından tavsiye edilen sosyal mesafenin korunması adına, kaldırımların genişletilmesi ve yaya geçitlerinin tekrar tasarlanması bir ihtiyaç olarak görülmektedir (Alter,2020). Yalnızca yayalar için değil, taşıtlar içinde kaldırım planlaması önem kazanmaktadır. Çünkü eve sipariş ve taşımacılık sektörünün teması azaltmak adına alınan tedbirli bir süreçte, yoğun talep edilir hale gelmesi bina önu teslimat aracı park yerleri ihtiyacını ortaya çıkartmaktadır. Bu da caddeye araç parkı konusunda yeni tasarımların önünü açacaktır (Honey-Roses,2020).

Bazı kentlerde (Vişana, Boston gibi) yaya ve bisiklete alan sağlamak adına bu süreçte geçici yol kapatmaları gibi kısa vadeli önlemler alınmakta (Laker,2020) ve kentsel alanda böylesi projelerin uzun vadeye taşınması tartışılmaktadır (Bliss,2020). Ayrıca insanları hem bireysel olup hem de daha temiz bir ulaşım aracı olan bisiklete özendirmek adına bisiklet yollarında yapılacak yeni düzenlemeler mutlak suretle planlara işlenmelidir. Ulaşım planlamasının parçacıl çözüm üreten değil bütüncül çalışmalar yaratan bir alan olduğunu yeniden gündeme taşımak gerekecektir.

Kent içerisinde gelişenler dışında sosyal hayatlarda da yaşanan bazı tercihler söz konusudur. Kentsel hayatlar, sosyal hayatlar değişirken ekonomiye etkisi tartışılır olsa da kente yönelik olumlu bir dönüşüm alışveriş anlayışında oldu denilebilmektedir. Kentlerin büyük kullanım alanlı, çevreye zararlı, trafik sorunu yaratan alışveriş merkezi alanlarına olan talebin azaldığı görülmektedir. Alışveriş merkezleri yerine açık alışveriş alanlarını tercih eden kullanıcı sayısı gözle görülebilir düzeylere ulaşmıştır. Planlamanın sık eleştirisine uğrayan bu toplu alışveriş alanları özellikle bina ölçeği açısından düzenlemelere gitmesi gerekli yerlerdir. Aynı zamanda bireylerin bir mekana gitmeden internet üzerinden alışveriş yapmaya yönelik taleplerinde de artış gözlemlenmektedir. Bu durum ileriki süreçlere taşındığında bina kullanımlarını azaltan, kentsel alanlarda yeni boşluklar yaratan bir durum oluştursa da pek çok sektörel kayba da sebebiyet verecektir (Honey-Roses vd.,2020).

- ✚ Kapalı alışveriş yapılan alanlar yerine arasta veya açık alışveriş alanlarının çoğaltılması ve çarşı-pazar kültürünün yeniden canlandırılması hem sağlık açısından hem de küçük ölçekli ekonomilerde oldukça verimli olabilecektir. İnsanların tedirginlik duymadan tüketim yapabilmesi ekonomik açıdan da oldukça önemli yer tutmaktadır.
- ✚ Yine kafe, restaurant, sinema gibi toplu sosyal alanlarda henüz sürecin içerisindeyken başlayan fiziki anlamda değişimlerin bundan sonraki zamanlarda da değişmeye devam edecek mi noktasında çelişkiler bulunmaktadır. Bireylerin sık ve kalabalık toplandığı bu alanların fiziksel çözümlmeleri gerekecektir. Fakat bu değişim ne kadar süre devam edecek veya ekonomik anlamda (kısıtlı sayıda işleyen tesisler) nasıl dönüşler yaratacak konusunda da çalışmalar yapılmalıdır. Türkiye için bakıldığında, Akdeniz insanının sosyalleşmeyi seven yapısı sebebi ile sosyalleşme alanlarından uzaklaşma durumunu uzun vadeli görmemektedir.

Covid-19 sürecinde hastaların takibi ve salgının yayılımının önüne geçilmesi için temaslı takibi ve gözlemi için çeşitli uygulamalar hazırlanmıştır. Her ülke kendi akıllı sistemlerini kurmuştur (Honey-Roses,2020). Bu durum salgın sürecinin olumlu yönde yönetilmesini sağlamaktadır. Tüm bu Covid-19 değişimleri, dijital bağlantının ve siber güvenliğin merkezi yerini, insanların yaşadığı ve çalıştığı yerleşim alanlarının işlevlerini güçlendirmektedir. Ayrıca, şehirlerin genel vizyonlarını ve tasarımlarını göstermekte, yeniden tasarlanmaları gereken yolların altını çizmektedir (Muggah ve Ermacora,2020). Akıllı kent stratejilerinin ve planlarının 21.yy kentlerinde ve geleceğe yönelik kararlarında etkin bir rol üstleneceği öngörülmektedir.

Daha dirençli kentler ile geleceğe hazırlanmak adına kentsel tasarımın, kentsel planlama ve kent yönetiminde akıllı teknolojilerin entegrasyonu ve afet müdahale yaklaşımlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Ahsan,2020). Kentsel ortamlarda daha iyi hazırlığın sağlanması, salgınlar ve diğer sağlıkla ilgili acil durumlarla başa çıkma kapasitelerinin güçlendirilmesine yeni bir vurgu yapılmasını gerektirecektir (Lee vd.,2020). Ayrıca şehir plancılarının salgın ve diğer tüm felaketlerin yönetimine entegre olması gerekmektedir. Böylece, bulaşıcı hastalıklar karşısında halkın savunmasız kalacağı noktalara planlama kararlarında hassasiyetle yaklaşılabilecektir (Matthew ve McDonald, 2020).

3. Sonuç

Tüm bu verilen kentsel kullanım önerileri aslında planlama disiplininin mekana yönelik oluşturduğu çoğu standarttan farksızdır. Çok büyük değişimler veya hayata geçirilmesi mümkün olmayan öneriler değil, aksine olması gerekenin bir kez de halk sağlığı açısından gündeme gelmesini ifade etmektedir. Bu noktada yapılan her eleştiri ve verilen her öneri kent plancılarının veya yönetenlerinin ihtiyaçlarından değil, kentsel taleplerin varlığından ortaya çıkmaktadır. Planlama hiçbir zaman zorunluluk veya kenti yönetme içgüdüğü ile uygulamalar yapmaz ve yapmamalıdır. Bu noktadan, yani Covid-19 salgın sürecinin henüz içerisindeyken bakıldığında; kentsel kullanım alanlarında büyüklü küçüklü değişimlere gidilebileceği görülebilmektedir. Salgın başından itibaren her ülke kendi yöntemini ve önlemini kentlisine göre almaktadır. Bu durumun geçiciliği veya kalıcılığı üzerine düşünürken pek çok yönden ele almak gerekmektedir. Çünkü atılan her adımda, ülkeleri sosyal ve ekonomik açılarından da ciddi şekilde etkileyecek sonuçlar söz konusu olmaktadır. Geçmiş salgınlardan dersler çıkarılmalı ve gelecek olası salgınlara dirençli kentler yaratmanın önemi vurgulanmalıdır. Kentlerde sürdürülebilir yaşam için yeni bir kalıp olarak sağlık temaları oluşturulmalıdır. Kentsel planlamanın standart kalıpları sağlık terimleri ile bağdaştırılmalıdır. Bunlar kentsel planlamanın bugün yaşanan süreç karşısında göstermesi gereken ilk değişim noktalarıdır. Fakat tüm bu değişimleri önce kent kullanıcıları belirleyecektir. Şehircilik veya kentsel planlama standartları değişir mi gibi yorumları yapmak için kullanıcı davranışlarını biraz daha uzun vadede görmekte yarar vardır.

Sonuçta; eğer kentlinin alışkanlıklarında bir dönüşüm yaşanacak olursa, planlama anlayışında da o noktadan itibaren değişimler yaşanacaktır. En önemli hedeflerinden biri sağlıklı çevreler yaratmak olan bir disiplin içerisinde işleyiş gözlem ve sonuçlarla belirlenecektir. Bu dönem salgın içerisinde yaşananlar, kentsel karantina süreçlerinde yaşananlar ve normalleşme süreçlerinde yaşananlar yavaş yavaş kentsel anlamda da kendini göstermeye başlamaktadır. Özellikle insan davranışları her bir dönemde farklı farklı yönelimler göstermektedir. Fakat esas süreç, salgınla başa çıktığımız veya çıkmadığımız noktada başlayacaktır.

Kaynakça

- Ahsan, M.M. (2020).Strategic decisions on urban built environment to pandemics in Turkey: Lessons from COVID-19. Journal of Urban Management,9(3),281–285. <https://doi.org/10.1016/j.jum.2020.07.001>
- Alter, L.(2020,08 Nisan).Urban Design After the Coronavirus. Treehugger. <https://www.treehugger.com/urban-design-after-coronavirus-4848013>
- Berg, R.(2020,10 Nisan).How Will COVID-19 Affect Urban Planning?.TheCityFix. <https://thecityfix.com/blog/will-covid-19-affect-urban-planning-rogier-van-den-berg/>
- Bliss, L.(2020,03 Nisan). Mapping How Cities Are Reclaiming Street Space. Bloomberg Citylab. <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-04-03/how-coronavirus-is-reshaping-city-streets>

- Davies, A. (2020,13 Nisan). The pandemic could be an opportunity to remake cities. *Wired*. <https://www.wired.com/story/pandemic-opportunity-remake-cities/>
- De-Vrieess,J., Lu,D., & Dans,G. (2020, April 03).Location Data Says It All: Staying at Home During Coronavirus Is a Luxury.The New York Times. <https://www.nytimes.com/interactive/2020/04/03/us/coronavirus-stay-home-rich-poor.html>
- Dietz, L., Horve, P. F., Coil, D. A., Fretz,M., & Eisen,J.A., Wymelenberg,K.V.(2020). 2019 Novel Coronavirus (COVID-19) Pandemic: Built Environment Considerations To Reduce Transmission. *Msystem*, (5)2. <https://doi.org/10.1128/mSystems.00245-20>
- Ersoy, M. (2005). Türkiye’de Kent Planlamasının Güncel Sorunları. *Ulusal Halk Sağlığı Kongresi'nde sunulan bildiri*, 137-144.
- Honey-Roses, J., Anguelovski, I., Bohigas, J., Chireh, V., Daher, C., Konijnendijk, Litt, J., Mawani, V., McCall, M.,Orellana,A.,Oscilowicz,E.,Sánchez,U.,Senbel,M.,Tan,X., Villagomez,E.,Zapata,O.,Nieuwenhuijsen,M., (2020). The Impact of COVID-19 on Public Space: A Review of the Emerging Questions. <https://doi.org/10.31219/osf.io/rf7xa>
- Klaus, I. (2020,06 Mart). Pandemics are also an urban planning problem. *Citylab*. <https://www.citylab.com/design/2020/03/coronavirus-urban-planning-global-cities-infectious-disease/607603/>
- Laker, L., (2020, 11 Nisan). World cities turn their streets over to walkers and cyclists. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/world/2020/apr/11/world-cities-turn-their-streets-over-to-walkers-and-cyclists>
- Lee, V. J., Ho, M., Kai, C. W., Aguilera, X., Heymann, D. & Wilder-Smith, A. (2020). Epidemic preparedness in urban settings: new challenges and opportunities. *The Lancet Infectious Diseases*, 20(5), 527-529. [https://doi.org/10.1016/S1473-3099\(20\)30249-8](https://doi.org/10.1016/S1473-3099(20)30249-8)
- Lubell, S. (2020, 22 Nisan). Commentary: Past pandemics changed the design of cities. Six ways covid-19 could do the same. <https://www.latimes.com/entertainment-arts/story/2020-04-22/coronavirus-pandemics-architecture-urban-design>
- Markusen, A. (2020, 7 Nisan). Will COVID-19 drive us farther apart, or bring us together?. *Minnesota reformer*. <https://minnesotareformer.com/2020/04/07/will-covid-19-virus-drive-us-farther-apart-or-bring-u8s-together/>
- Marmara Belediyeler Birliği.(2020,Nisan 21).*Şehir Konuşmaları* [Video]. Youtube. https://www.youtube.com/playlist?list=PL6FT9NsPKXNF__au4ETIMzsRtfc0ChPzF
- Matthew, R. A., & McDonald, B. (2006). Cities under Siege: Urban Planning and the Threat of Infectious Disease. *Journal of the American Planning Association*, 72(1),109-117. <https://doi.org/10.1080/01944360608976728>
- Megahed, N.A., & Ghoneim, E.M.(2020). Antivirus-built environment: Lessons learned from Covid-19 pandemic. *Sustainable Cities and Society*,61,Makale 102350. <https://doi.org/10.1016/j.scs.2020.102350>
- Muggah, R., Ermacora, T. (2020,20 Nisan). Opinion: Redesigning the COVID-19 city. *NPR*. <https://www.npr.org/2020/04/20/839418905/opinion-redesigning-the-covid-19-city>
- Novakovic, S.,(2020,29 Mart) . Will COVID-19 spell the end of urban density? Don’t bet on it. *Azure*. <https://www.azuremagazine.com/article/will-covid-19-spell-the-end-of-urban-density-dont-bet-on-it/>
- Slater, S.J., Christiana, R.W., Gustat, J.,(2020) Recommendations for Keeping Parks and Green Space Accessible for Mental and Physical Health During COVID-19 and Other Pandemics.

Preventing Chronic Disease 2020, 17, Makale 200204.
<http://dx.doi.org/10.5888/pcd17.200204>

Şehir Plancıları Odası.(2020). [@spogenelmerkez]. (nd). [Instagram profili]. Instagram.
<https://www.instagram.com/spoistanbulsube/?hl=tr>

Özüduru, H. (2020). *Covid-19 ve Şehirler*. İdealkent Yayınları.

Wahba, S., Vapaavuori, J.(2020,29 Nisan). A functional city's response to the COVID-19 pandemic. Sustainable Cities. <https://blogs.worldbank.org/sustainablecities/functional-citys-response-covid-19-pandemic>

Webster C, V., Lai K., Kumari S., & Sarkar C. (2020). The nature of cities and the Covid-19 pandemic. Science Direct. <https://doi.org/10.1016/j.cosust.2020.08.008>

Tarih Bölümü Birinci Sınıf Öğrencilerinin Tarihsel Düşünme ve Araştırma Becerilerinin İncelenmesi*

Examination of Historical Thinking and Research Skills of First Year Students in History Department

Mehmet Suat Bal** - Necati Bozkurt***

Abstract: The way to create societies dominated by enlightened people is to emphasize and support thought development. During the recent years, especially in the United Kingdom and the United States, thought development has been the main focus of educational programs in the world and Turkey. Since history is also a social science that by its very nature requires high-level thinking skills, the development of thought in this field is of particular importance. Also, it is of great importance to train researchers with historical thinking skills to achieve the necessary success in historical research and to achieve objective results. Historical research skill, as a sub-dimension of historical thinking skill, is the most important condition for achieving historical truth and creating a historical product. For students to develop their historical thinking skills and achieve the level of democratic decision-making, it is necessary to activate their metacognitive understanding. For this purpose, teachers should use historical materials, draw students' attention to the subject, and conduct activities. The aim of this study is to examine the historical thinking skills and historical research skills of first grade students in history department. The study group of the study was consisting of 40 students who were studying in the history department of Science and Literature Faculty in Kahramanmaraş University in spring semester of 2014-2015 academic year. The survey method was used for examining historical research skills of the students. To collect of data, it was used semi structured interview form which was prepared by researchers. The data obtained was analyzed by used content analyzing technique. The result of the study indicate that the teachers candidates were not be successful adequately about selecting and limiting of the subject, could not inference largely about any subject which they studied, and were not been in desired level about historical research skills. To developed of the students' historical research skills, making research activities and analyzing of the historical research works are recommended.

* Bu makale “Tarih Bölümü Birinci Sınıf Öğrencilerinin Tarihsel Düşünme Becerilerinin İncelenmesi” adıyla 3. Uluslararası Tarih Eğitimi Sempozyumunda, (ISHE 2014, 25-27 Haziran 2014) Sakarya’da sunulan ve özeti basılan bildirinin genişletilmesi ile oluşturulmuştur.

** Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü.

Assoc. Prof., KSU Faculty of Arts and Science, Department of History.

ORCID 0000-0002-1426-9452

suatbal@hotmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Tarih Eğitimi ABD.

Asst. Prof. Dr., Hatay Mustafa Kemal University, Faculty of Education, History Education

ORCID 0000-0001-5187-8292

necati.bozkurt@mku.edu.tr

Cite as/ Atıf: Bal, M. S., & Bozkurt N. (2020). Tarih bölümü birinci sınıf öğrencilerinin tarihsel düşünme ve araştırma becerilerinin incelenmesi. *Turkish Studies*, 15(8), 3401-3413.
<https://dx.doi.org/10.47423/TurkishStudies.46556>

Received/Geliş: 24 September/Eylül 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

Structured Abstract: In our country, problems have occurred in the process of understanding and implementing constructivist educational programs implemented since 2005. The most important aspect of the constructivist curriculum is to ensure that information is structured in the students' minds. In other words, it is to keep our students away from memorization by moving away from the behaviorist approach. This study is important in terms of revealing the problems observed in the thinking skills of the students (in determining the mental processes experienced) after the implementation of the constructivist approach, which is the basic approach in the MEB curriculum in our country.

Purpose

The aim of this study is to examine the historical thinking skills and historical research skills of first grade students in history department.

The study group

In this study, 40 freshman students studying at Kahramanmaraş Sütçü İmam University, Faculty of Science and Literature in the spring semester of the 2014-2015 academic year constituted the study group of the study.

Data Collection Tool

In the study, a four-question interview form called "Views of Freshmen History Students on Determining the History Teacher Candidates' Efficacy in the Special Field" was used as a data collection tool.

After the interview form was prepared, 2 field experts were asked to re-check the clarity, comprehensibility, and suitability of the questions to the subject to be investigated, and the suitability of the items was accepted by the experts.

Freshman students of the History department have prepared 40 research papers on different topics within the scope of the Historical Methodology course. In accordance with the rules of their graduation thesis, students have prepared their research papers in 20-40 pages. The grade students got from this assignment was added to their average as a midterm grade. During the interviews, the students were asked the following questions about the assignments they prepared.

1. What did you choose as your research topic?
2. What is your reason to choose this as a research topic?
3. How do you determine the reliability of your resources while doing your research?
4. What are the main basis of your research results?

The research data were recorded and collected through face-to-face interviews with freshmen teacher candidates who were studying at Kahramanmaraş Sütçü İmam University Faculty of Science and Literature in the 2014-2015 academic year. Information was given about the purpose and content of the study, and it was stated that the study was purely scientific and that their names would not be used in any way.

Analysis of Data

The data obtained in the research were analyzed by content analysis. The main task in content analysis is to combine similar data within the framework of certain concepts and themes and to organize and interpret them in a way that the reader can understand (Yıldırım & Şimşek, 2011). In the study, the answers given by the history teacher candidates were grouped in terms of similarities, and also the statements of some teacher candidates were written exactly. The analysis of the data was repeated one month later and was compared by another researcher who is a field expert.

Results and Discussion

In this study, which was conducted to examine the historical research skills of history teacher candidates, it was observed that teacher candidates were not sufficiently successful in selecting and narrowing down the subjects. In addition, 25% of teacher candidates did not respond to the question of why they chose their research topic. This situation is thought to be that the teacher candidates, since they are still freshmen, did not adequately grasp the subject of what and how to do in historical research. It can also be

thought that this is because they are deprived of a thinking, investigative education in their primary, secondary, and high school education backgrounds.

In the research, about the reliability of sources, as well as choosing answers such as the fact that the sources are clear, consistent, and logical, and that they are the works of experts in the field, statements such as "I make comparisons" are deemed appropriate to the logic of historical research. It is noteworthy that 12.5% used the statement "I look at the bibliography" and 12.5% used the statement "I trust the main sources".

As a result of the research, it is understood from their expressions that the candidate teachers are largely unable to draw conclusions from a subject they are studying. This may mean that they are not fully aware of historical research procedures. However, although it is not enough to use the expression of resources, a rate of 32% shows that some of them understand the importance of resources. But when it comes to resources, it can be said that they understand only books, articles, encyclopedia-style works, and have not yet internalized resources such as archives, newspapers, historical places, and museums.

In conclusion, it was observed that teacher candidates did not have the desired level of historical research skills. This situation is thought to be related to the fact that students were not able to gain historical thinking skills due to the fact that they were freshmen students, and they were educated with the classical, rote-based exam system before undergraduate education.

When history teaching in primary, secondary, and high schools is applied with modern methods aimed at acquiring historical thinking skills, the problem can certainly be solved and students who receive university education will be prepared for this.

Awareness should be raised on this issue by placing a significant amount of emphasis on historical thinking skills in curricula and textbooks. In this way, individuals will acquire thinking skills, learn their sub-dimensions, and reach the level of metacognition.

Students' historical thinking skills can be developed through activity-based studies at the primary, secondary, and high school levels and research-based studies at the university level. To develop historical thinking skills and research skills, especially at the university level, many historical research works should be analyzed and students should be told how these analyzes were made. It should be ensured that students see the rights and wrongs in practice during the criticism of a work.

Keywords: History Education, History Teaching, Historical Thinking Skills, Historical Research Skills, History Teacher Candidates.

Öz: Aydın insanların hâkim olduğu toplumlar oluşturmalarının yolu düşünce gelişimini önemsemek ve desteklemektir. Son yıllarda başta İngiltere ve ABD olmak üzere dünyada ve Türkiye’de eğitim programlarının odak noktasını düşünce gelişimi oluşturmaktadır. Tarih bilimi de doğası gereği üst düzey düşünme becerileri gerektiren sosyal bir bilim olduğundan bu alanda düşünce gelişimi ayrı bir öneme sahiptir. Ayrıca tarih araştırmalarında gereken başarının sağlanması ve objektif sonuçlara ulaşılması için tarihsel düşünme becerilerine sahip araştırmacılar yetişmesi büyük önem arz etmektedir. Tarihsel araştırma becerisi ise tarihsel düşünme berisinin bir alt boyutu olarak tarihsel gerçeğe bizatihi ulaşmanın ve tarihsel ürün oluşturmalarının en önemli şartıdır. Öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin gelişmesi ve demokratik karar verme seviyesine ulaşılması için üst bilişsel anlayışlarını harekete geçirmek gerekmektedir. Bunu için de öğretmenler tarihsel malzemeleri kullanmalı öğrencilerin dikkatlerini konuya çekmeli ve etkinlikler yapmalıdır. Bu çalışmanın amacı tarih bölümü birinci sınıf öğrencilerinin tarihsel araştırma becerilerini incelemektir. Bu çalışmada 2014-2015 eğitim-öğretim yılı bahar dönemi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’nde okuyan 40 öğrenci, araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırmada tarih öğretmen adaylarının tarihsel araştırma becerilerini incelemek amacıyla tarama modeli kullanılmıştır. Veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Elde edilen veriler içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmen adaylarının konu seçimi ve sınırlamasında yeterince başarılı olmadıkları, çalıştıkları bir konuda sonuç çıkarmayı büyük oranda başaramadıkları, tarihsel araştırma becerileri konusunda istenilen seviyede olmadıkları gözlemlenmiştir. Tarihsel araştırma becerisinin gelişmesi için araştırma etkinlikleri yapılması ve tarih araştırma eserlerinin analiz edilmesi önerilebilir.

Anahtar Kelimeler: Tarih Eğitimi, Tarih Öğretimi, Tarihsel Düşünme Becerileri, Tarihsel Araştırma Becerisi, Tarih Öğretmen Adayı.

Giriş

Tarihsel bilginin üreticisi olabilmek ancak ve ancak tarihsel düşünme becerilerine sahip bireylerin yetişmesiyle mümkün olacaktır. Aksi halde tarih sadece “ezberlenen” bir ders olma niteliğinden kurtulamayacaktır (Safran, 2006: 201). Tarihsel araştırma becerisi ise tarihsel düşünme berisinin bir alt boyutu olarak tarihsel gerçeğe bizihi ulaşmanın ve tarihsel ürün oluşturunun en önemli şartıdır.

İngiltere’de 1970 de başlayan okullarda Tarih Projesi ile tarihsel kaynakları kullanma, analiz ve yoruma yönelme ve tarihsel düşünce gelişimine odaklanmaktaydı (Smart, Harnett, 2009: 113; Stradling, 2003:177). Jeanette Coltham’ın tarihsel öğrenme ve tarihsel düşünme arasındaki ilişkinin tanımıyla tarih öğretimine yeni bir bakış açısı kazandırıldı (Vass, 2004: 112-113). Tarihin yapısını tanımlamaya çalışan ve bir tarih müfredatını destekleyen Coltham ve Fines’in 1971’de yayımladıkları “Tarih Çalışmasında Eğitimsel Hedefler” (Booth, 1983) adlı çalışmaları bir tarih öğretimi taksonomisi geliştirmeye yönelik önemli bir adım oldu (Ata, 1999: 2).

Özetle 1960’lardan 1995’e kadar İngiltere’de tarih programları, çocukların düşünme süreçlerine uygun bir şekilde düzenlenirken, onların mantıksal düşünmelerini de sağlayacak ve hızlandıracak adımlar atıldı. Bu dönem içinde tarih programı, çocukların öğrenmeleri konusunda Piaget’in kötümser görüşüne karşı Jerome Bruner’in iyimser görüşünün hâkim olduğu rasyonaliteye dayanan bir süreç geçirdi. Ancak İngilizler Piaget’in zihinsel gelişim aşamalarını ihmal etmediler. Bu süreçte İngilizler, tarihi bir bilgi yığını olmaktan çıkarıp araştırma yöntemi olarak öğretilmesini benimsediler. Böylece öğrencilerin kaynakları kullanarak bir tarihçi edasıyla kendi tarihlerini kendilerinin yazması fikri hâkim oldu (Ata, 1999: 2-4).

Tarih dersinde davranışçı yaklaşımla hazırlanan ders programları Türkiye’de de eleştirilere maruz kalmış, bilişsel alanın güçlenmesi ve bunun duyuşsal alanla desteklenmesi gerektiği doksanlı yıllarda vurgulanmaya başlanmıştır (Paykoç, 1995: 330-332). Ancak ülkemizde son yıllarda ders programlarında yapılandırmacı yaklaşım odaklı değişikliklere rağmen henüz istenilen düzeye ulaşamamıştır (Demircioğlu, 2013: 127-128).

Tarihsel düşünce gelişimi sadece ilk ve orta öğretimde değil aynı zamanda yükseköğretim kurumlarımızda üzerinde durulması gereken bir konudur. Tarih araştırmalarındaki konu daralmasının düşünce gelişimi yüksek tarihçiler tarafından aşılacağı muhakkaktır (Faroqhi, 2011: 42).

Tarihsel Düşünme Becerilerinin Unsurları

Düşünme becerileri, Problem çözme becerisi, Karar verme becerisi, Yaratıcı düşünme becerisi ve Eleştirel düşünme becerisi olarak ele alınır (Eggen ve Kauchak’a, 1988 aktaran B. Kaya 2009: 179-203). Bu konudaki diğer taksonomiler için Tuckman, Marzano, Romizowski, Gerlach ve Sullivan, Hannah ve Michaelis’in sınıflamaları incelenebilir (Yüksel, 2007: 479-509). Düşünme becerisi öneminden dolayı ayrı bir ders olması bile literatürde önerilmiştir. (Sternberg, 1985: aktaran Kaya, 2009: 179-203).

ABD Milli Eğitim Standartları Komitesi, sosyal bilgiler ve tarih öğretmenleri için hazırladıkları standartlarda düşünme becerisi konusunda şöyle bir sıralama yapar: öğretmenler öğrencilerin düşünce gelişimini sağlamak için ortam hazırlamalıdır. Düşünme becerileri ise problem çözme, sorgulama, karşılaştırma, çıkarımlarda bulunma, fikirleri sentezleme, yaratıcı, mantıklı ve inandırıcı sonuçlar bulma (Social Studies, 2010: 34).

İngiltere’de Tarih dersleri aracılığıyla öğrencilerin ulaşmaları gereken genel hedefler şöyledir:

- Kronolojik anlama,
- Geçmişteki değişim, insan ve olayları anlama ve bilme,
- Tarihsel yorum,
- Tarihsel soruşturma, araştırma,
- Organizasyon ve iletişim (Demircioğlu, 2009: 229).

Türkiye’de Ortaöğretim Tarih Dersi Öğretim Programı’nda ise Tarihsel düşünme becerileri şöyle sıralanmıştır: kronolojik düşünme, tarihsel kavrama, neden sonuç ilişkisi kurma, değişim ve sürekliliği algılama, tarihsel sorgulamaya dayalı araştırma, tarihsel analiz ve yorum, tarihsel sorun analizi ve karar verme becerisi (MEB, TTKB, 2018: 13-17).

Tarihsel Düşünme ve Araştırma Becerisinin Önemi

Öğrenme, bilgiyi oluşturma, değerlendirme, yorumlama ve kişisel perspektif oluşturma sürecidir (Kabapınar, 2007: 16) Ancak her aşamada öğrenmenin gerçekleşmesi için öğrenme öncesi bireyin sahip olması gereken bilişsel giriş davranışları da önem kazanmaktadır (Bloom, 1998: 39). O halde tarihsel düşünce gelişimi için bilişsel sürecin doğru işlemesi gerekir. Bu bağlamda öğrencilerin tarihsel kanıtları kullanarak başkalarının yorumlarından ziyade kendi hayal güçleri ile soyut bir şekilde düşünüp, tarihsel anlamayı gerçekleştirmesi gerekmektedir (Dilek, 2002: 89,91,93). Ayrıca bireylerin sosyal problemleri çözebilmesi için de düşünme ve karar verme becerilerine sahip olmaları bir zorunluluktur (Öztürk vd., 2012: 3).

Öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin gelişmesi ve demokratik karar verme seviyesine ulaşılması için üst bilişsel anlayışlarını harekete geçirmek gerekmektedir. Bunu için de öğretmenler tarihsel malzemeleri kullanmalı öğrencilerin dikkatlerini konuya çekmeli ve etkinlikler yapmalıdır (Barton, 2012b: 131-142).

Ülkemizde 2005 yılından itibaren uygulanan yapılandırmacı eğitim programlarının anlaşılması ve uygulanması sürecinde problemler yaşanmıştır. Yapılandırmacı ders programlarının en önemli yanı bilginin öğrenci zihninde yapılanmasını sağlamaktır. Yani davranışçı yaklaşımdan uzaklaşarak ezberden öğrencilerimizi uzak tutmaktır. Bu araştırma ülkemizde MEB ders programlarında temel yaklaşım olan yapılandırmacı yaklaşımın uygulanması sonrasında üniversiteye gelen öğrencilerin düşünme becerileri konusunda (yaşanan zihinsel süreçleri belirleme konusunda) yaşanan aksaklıkların ortaya çıkarması bakımından önemlidir.

Amaç

Bu çalışmanın amacı tarih bölümü birinci sınıf öğrencilerinin tarihsel düşünme ve araştırma becerilerini incelemektir.

Yöntem

Araştırma geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan ve araştırmanın konusunu oluşturan kişi ya da nesnenin bulunduğu şartlar içinde ve olduğu gibi tanımlanmaya çalışıldığı tarama modelindedir (Karasar, 2009: 77). Araştırmada tarih öğretmen adaylarının tarihsel araştırma becerilerini incelemek amacıyla nitel bir yaklaşım benimsenmiştir. Nitel araştırmalar, gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik bir sürecin izlendiği araştırmalardır (Yıldırım ve Şimşek 201: 39). Görüşme yönteminde araştırmacı açık olmayan cevaplar için görüştüğü kişiye alternatif sorular sorabilir ve istenilen cevapları almak için görüşmenin yönünü kaydırabilir (Barton, 2015: 199).

Nitel araştırmalarda araştırmaya dâhil edilen bireylerin görüşleri önemli olduğundan bu çalışmada öğretmen adaylarının, tarihsel araştırma becerilerine yönelik, görüşlerini sınırlamadan ifade etmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Tarihsel düşünmenin ölçülmesinde kâğıt kalem anketleri ile çocukların boşlukları doldurmaları onların tarihi anlamak için kullandıkları temel zihinsel yapıları vermekten bir hayli uzaktır. Bu tür anketler bize, çocukların geçmiş hakkında neleri bilip neleri bilmedikleri yönünde bir fikir verse de, çocukların düşünce süreçlerine dair bir şey vermezler (Özbaş, Aslan, 2008: 110). Bu araştırmada görüşme yöntemi ile öğrencilerin tam olarak ne düşündükleri, nasıl düşündükleri neden böyle düşündükleri konularına odaklanılmıştır.

Çalışma grubu

Bu çalışmada 2014-2015 eğitim-öğretim yılı bahar dönemi Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü birinci sınıfta okuyan 40 öğrenci, araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Çalışma grubu cinsiyet dağılımı tablo 1 de verilmiştir.

Tablo 1. Cinsiyetine göre Tarih Öğretmen Adaylarının Dağılımı

Cinsiyetine Göre Tarih Birinci Sınıf Öğrencileri	f	%
Kız	20	50
Erkek	20	50
Toplam	40	100

Veri Toplama Aracı

Çalışmada veri toplama aracı olarak uzman görüşleri alınarak araştırmacılar tarafından hazırlanan “Tarih Birinci Sınıf Öğrencilerinin Tarihsel Araştırma Becerilerinin İncelenmesine Yönelik Görüşleri” adlı dört soruluk görüşme formu esas alınmıştır.

Görüşme formu hazırlandıktan sonra 2 alan uzmanından soruların açıklığı, anlaşılabilirliği ve araştırılacak konuya uygunluğunu tekrar kontrol etmeleri istenmiş, maddelerin uygunluğu uzmanlar tarafından kabul edilmiştir.

Tarih bölümü birinci sınıf öğrencileri, tarih metodolojisi dersi kapsamında farklı konularda 40 araştırma ödevi hazırlamışlardır. Öğrencilerin araştırma ödevlerini bitirme tezi kurallarına uygun olarak 20-40 sayfa aralığında hazırlamışlardır. Öğrencilerin bu ödevden aldıkları not vize notu olarak ortalamalarına katılmıştır. Öğrencilere görüşmelerde hazırladıkları bu ödevler konusunda aşağıdaki sorular sorulmuştur.

1. Araştırma konusu olarak neyi seçtiniz?
2. Araştırma konusunu seçme nedeniniz nedir?
3. Araştırmanızı yaparken kaynaklarınızın güvenilirliğini neye göre belirlersiniz?
4. Araştırmanızdan çıkardığınız sonuçların temel dayanağı nelerdir?

Araştırma verileri, 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih 1. Sınıfta okuyan öğretmen adayları ile birebir yüz yüze görüşme yoluyla kaydedilerek toplanmıştır. Yapılan çalışmanın amacı ve içeriği hakkında bilgiler verilmiş ve çalışmanın tamamen bilimsel amaçlı olduğu belirtilmiş ve isimlerinin herhangi bir şekilde kullanılmayacağı söylenmiştir.

Verilerin Analizi

Araştırmada elde edilen veriler içerik analizi yapılarak çözümlenmiştir. İçerik analizinde temel olarak yapılan iş, benzer verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde birleştirerek okuyucunun anlayabileceği şekilde düzenleyip yorumlamaktır (Yıldırım ve şimşek, 2011: 227-241). Çalışmada Tarih öğretmen adaylarının sorulara verdikleri yanıtlar benzerlikleri bakımından gruplandırılmış, ayrıca bazı öğretmen adaylarının ifadeleri aynen yazılmıştır. Verilerin analizi bir

ay sonra tekrar edilmiş ve alan uzmanı başka bir araştırmacı tarafından da yapılarak karşılaştırılmıştır.

Bulgular

Bu bölümde Tarih Öğretmen Adaylarının Tarihsel araştırma becerilerine ilişkin sorulara verdikleri cevaplar ve yorumlara yer verilmiştir.

Tablo 2: Tarih Öğretmen Adayları Tarafından Seçilen Araştırma Konuları

Sıra	S. 1. Araştırma Konusu		
1	Uygurlar	21	17-19. yy Osmanlı tarihçileri
2	19. yy da Sırp isyanları	22	Otlukbeli savaşı sebepleri
3	II. Bayazıd	23	Timur devletinde mimari yapı
4	VI. MehmedVahdedtin	24	Fatih Sultan Mehmet han
5	Oguzlar	25	Salgurlular
6	Eyyübiler	26	Mevlana
7	Ermeni tehcir kanunu	27	Fatih Sultan Mehmet'in siyaset dönemi
8	Lozan barış anlaşması	28	Karahanlılarda devlet teşkilat
9	Göktürk devleti	29	Tolunoğulları - İhşidiler
10	II. Mahmut dönemi	30	Osmanlı Devletinde Kanuni Sultan Süleyman dönemi
11	Dulkadiroğlu beyliği	31	Karahanlılarda sosyo-kültürel hayat
12	Osmanlıda şehirliiler	32	Fatih Sultan Mehmet'in siyasi hayatı
13	Osmanlı saray teşkilatı ve harem	33	Eyyübi devleti
14	II. Mahmut dönemi ıslahatları	34	Hititlerde hukuk
15	Hz alinin hayatı ve halifeliği	35	Osmanlı son döneminde ortaya çıkan fikir akımları
16	II. Abdülhamit'in hayatı ve siyasi faaliyetleri	36	Göktürk devleti
17	Martin Luther	37	İhşidiler
18	Hititler	38	Gazneliler
19	Asya hun devleti	39	Selçuklularda fikir akımları
20	Karahanlılarda Bilim Hayatı	40	Osmanlı devletinde Kanuni Sultan Süleyman

Tablo 2'den anlaşıldığı gibi Tarih Öğretmen Adaylarının Seçmiş oldukları konulara bakıldığında birçoğunun kısa bir süre içinde araştırılamayacak kadar kapsamlı olduğu görülmektedir. Tarih araştırmalarında konuyu sınırlama usulüyle çelişen bu durumda, öğretmen adaylarının henüz birinci sınıfta olmaları ve Tarih araştırma yöntemlerini yeterince bilemedikleri şeklinde düşünülmektedir. Ancak bazı öğrencilerin konuları sınırlandırdığı da görülmektedir.

Tablo 3: Tarih Öğretmen Adaylarının Araştırma Konularının Niçin Seçtiklerine İlişkin Görüşleri

S.2. Bu Araştırma Konusunu Neden Seçtiniz	f	%
Merak ve ilgi	21	62,5
Bilgi edinmek	14	35
Cevap Yok	10	25

Tablo 3'ten anlaşıldığı üzere öğretmen adaylarının araştırma konusunu niçin seçtikleri sorusuna verdikleri cevaplar genel olarak üç kategoride toplanmıştır. Bunların dışında “bize hayal gibi geliyordu, ana kaynağından öğrenmek, güncel olduğu için, örnek aldığım için, bildiklerim gerçekten doğru mu öğrenmek için, önem verdiğim için, sevdiğim için” cevaplarını verenler de olmuştur. Tablo incelendiğinde niçin bu konuyu seçtiklerine cevap vermeyenlerin oranının %25 olması dikkat çekicidir. Ayrıca soruya sadece bilgi edinmek cevabını verenlerin de %35 oranında olması da ilginçtir. Çünkü öğretmen adayından beklenen seçilen konunun bir amaç doğrultusunda

araştırılmasıdır. Ayrıca bazı öğretmen adaylarının seçtikleri konular ile niçin o konuyu seçtiklerine dair verdikleri cevapların da çeliştiği görülmektedir. Örneğin;

ÖA. 9. Göktürkler gibi genel bir konu seçmesine rağmen, Niçin bu konuyu seçtiniz sorusuna “*Göktürk Abidelerini merak ettiğim için*” cevabını vermiştir. Hâlbuki burada konusunu direkt “Göktürk Abideleri” olarak seçebilirdi.

Bunun yanında Konu Sınırlaması ve Niçin konuyu seçtiğine dair mantıklı cevaplar verenler de olmuştur. Örneğin;

ÖA. 20. “*Karahanlılarda Bilim Hayatı*” seçmiş seçme sebebi olarak da “O dönemde kaleme alınan Kutadgu Bilig gibi büyük eserlerin nasıl yazılabildiğini merak ettim” şeklinde cevap vermiştir.

ÖA. 22. Konu olarak Otlukbeli Savaşının sebeplerini seçmiş ve konuyu niçin seçtin sorusuna “*Fatih ve Uzun Hasanın Kişiliklerini ve mücadelelerini merak ettim*” şeklinde cevap vermiştir.

Tablo 4: Tarih Öğretmen Adaylarının Araştırma Yaparken Yararlandıkları Kaynakların Güvenirliğini Neye Göre Belirlediklerine İlişkin Görüşleri

S. 3. Araştırmanızı yaparken yararlandığınız kaynakların güvenirliliğini neye göre belirlersiniz?	f	%
Anlaşılır, net, tutarlı ve mantıklı olanlara güvenirim	12	30
Alanında uzman olanların eserlerine güvenirim.	7	17,5
Karşılaştırma Yaparım	6	15
Ana kaynaklara güvenirim	5	12,5
Kaynakçasına Bakarım	5	12,5
Genel kabul görenlere güvenirim	3	7,5
Ansiklopedi,	3	7,5
Ayrıntılı anlatmışsa güvenirim	2	5
Yeni Yazarlara Güvenirim	1	2,5
Cevap Yok	3	7,5

Tablo 4 incelendiğinde öğretmen adaylarının yararlandıkları kaynakların güvenirliliğini en çok kendileri açısından net, tutarlı, anlaşılır ve mantıklı olmasına bağlamaktadırlar (%30). İkinci olarak Alanında uzman olanları eserlerine güvenirim (%17,5), üçüncü olarak da Karşılaştırma yaparım (%15) cevabı vermişlerdir. Bu durumda öğretmen adaylarının bir eseri incelerken kendilerine mantıklı ve tutarlı geliyorsa eserin güvenilir olduğuna inandıkları anlamı çıkabilir. Bu durumun tarihsel araştırma mantığına uygun olduğu düşünülebilir. Çünkü tarihsel araştırmada olay, olgu ve görüşleri bir mantık süzgecinden geçirme ve tutarlılığını ayırt edebilme önemlidir. Ancak bu durumda araştırmacı değişik ve güvenilir kaynakları inceleyerek karşılaştırmalar yaparak mantıklı ve tutarlı olup olmadığına karar vermesi gerekir. Yoksa bana göre mantıklıysa doğrudur anlayışı bilimsellikten uzak bir yaklaşımdır. Örneğin;

ÖA. 10. “*Kendimce tutarlı olana güvenirim*”.

ÖA. 32. “*Benim anlatmak istediğime uyuyor ise doğrudur*”.

ÖA. 36. “*Bana göre doğru ise güvenirim*”.

şeklinde ifadelerin çoğunlukta olduğu görülmektedir. Bunun yanında;

ÖA. 6. “*Kaynakları fikir ve ideoloji açısından değerlendiririm, mantık kullanan kaynakları daha doğru bulurum*” ifadesini kullanmıştır.

Genelde “bana göre, bana uyuyorsa” tarzında ifadelerin çoğunlukta olması öğretmen adaylarının bilimsel araştırmanın mantığını yeterince kapmadıklarından kaynaklanabilir. Bu durum, öğretmen adaylarının daha birinci sınıfta olmaları ile ilgili olabilir. Yine de öğrencilerin mantıklı ve

tutarlı ifadelerini kullanmaları, onların yazılan her bilginin doğru olmayabileceği ve tarihçiler arasında yanlışlığın olabileceği mantığını kaptıklarını gösterebilir.

Tablo 5: Tarih Öğretmen Adaylarının Araştırmalarından Çıkardıkları Sonucun Temel Dayanaklarına İlişkin Görüşleri

S. 4. Araştırmanızdan Çıkardığınız Sonucun Temel Dayanakları Nelerdir?	f	%
Herhangi Bir Sonuca Ulaşamadım	19	47,5
Kaynaklar	13	32,5
Konunun İçeriği	4	10
Hislerim	1	2,5
Günümüze Karşılaştırma	1	2,5
Cevap Yok	3	7,5

Tablo 5'te görüldüğü gibi Tarih Öğretmen adaylarının büyük bir kısmı %47 araştırmalarından herhangi bir sonuç çıkarmamışlardır. Bu durum öğretmen adaylarının henüz birinci sınıfta olmalarıyla münasebetiyle muhtemelen araştırdıkları konudan bir sonuca ulaşmaları gerektiğini bilmediklerinden kaynaklanmaktadır. Sonuca ulaşanları ise büyük bir kısmı %32,5 araştırmalarında “kaynaklar temel dayanağımdır” demiştir. Bu durumun tarihsel araştırma becerileri açısından uygun ancak eksiktir. Muhtemelen öğretmen adayı kaynak olarak sadece kitap ve makaleleri kastetmekte olup kaynağın çeşitliliğini (belgeler, mektuplar, gazeteler mekanlar vs.) tutarlılığı, güvenilirliği, düşünmedikleri söylenebilir. Çünkü birçok öğretmen adayından bu yönde herhangi bir ifadeye rastlanmamıştır. Ancak bazı öğrenciler;

ÖA. 34. “Çeşitli kaynaklarda erişilen ifadelerle göre sonuç çıkardım”.

ÖA.38. “Kaynaklardan bir derleme yaptım”.

Şeklinde ifadeler kullanmışlardır. Ayrıca bir kısım öğretmen adayı çıkarmış oldukları sonuçlara yorumlarını da kattıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir;

ÖA. “Kaynakları okudum, kaynaklardan yola çıkarak yorumladım”.

ÖA. 14. “Okuduğumu anlayabiliyorum, yani hissediyorum” diyerek duygularını kattığını belirtmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Tarih Öğretmen adaylarının tarihsel araştırma becerilerinin incelenmesine yönelik yapılan bu araştırmada öğretmen adaylarının konu seçiminde ve sınırlandırmasında yeterince başarılı olmadıkları görülmüştür. Ayrıca araştırma konusunu neden seçtiniz sorusuna öğretmen adaylarına %25'i cevap vermemiştir. Bu durum öğretmen adaylarının, henüz birinci sınıf olmaları münasebetiyle, tarih araştırmalarında neyi nasıl yapacakları konusunda yeterince kavrayamadıkları şeklinde düşünülmektedir. Ayrıca ilk, orta lise öğrenim hayatlarında düşünen araştıran bir eğitimden mahrum olmalarından kaynaklandığı da düşünülebilir. Nitekim yapılan araştırmalarda ezbere dayanan eğitim nedeni ile öğrencilerin tarihsel düşünme becerilerinin gelişmediği, tarihsel yorum analiz ve değerlendirme yapamadıkları ve öğrencilerin konu hakkında klişe birkaç ifadeden başka bir şey söyleyemedikleri belirlenmiştir (Çelik vd., 2013). Bu açıdan çalışmamızın sonuçları Çelik vd. (2013) ile benzerlik gösterir.

Araştırmada öğretmen adaylarının kaynakların güvenilirliği konusunda genelde net, tutarlı olması, mantıklı olması, alanında uzman kişilerin eserleri olması gibi cevapların yanında karşılaştırma yaparım gibi ifadeler tarihsel araştırma mantığına uygun görülmektedir. Dikkat çekici bir durum %12,5 kaynakçaya bakarım %12,5 ise ana kaynaklara güvenirim ifadesini kullanmıştır. Özmen ve Kuşçu'nun (2019) yaptıkları çalışmada; Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının, tarihsel sorgulama becerilerinin kullanımına ilişkin sorulara verdiği cevapları, somut veya birinci elden kaynak şeklinde tanımlanan kanıtlarla desteklemediklerini ifade etmişlerdir. Barton (2012a) yaptığı

araştırmada da öğrencilerin kaynakları değerlendiremedikleri, dipnotları ve kavramları anlamada problem yaşadıklarını, İlköğretim, lise ve üniversitede de bu tarz araştırmalarda benzer sonuçlar olduğunu, öğrencilerin ana kaynaklara daha fazla güvendikleri ve kendilerine hazır sunulan ders kitaplarındaki bilgileri önyargılı olarak ele aldıklarını belirtmiştir. Ayrıca araştırmalarda öğrencilerin kaynakları belirleme ve kullanmada tarihçi gibi araştırma yapmada bilgi ve deneyim sorunları ile karşılaştıkları görülmektedir. (Dilek, 2002: 89,91,93). Bu konuda ise çalışmamızın sonuçları Barton (2012a) ve Dilek'in (2002) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir.

Araştırma sonucunda, ifadelerinden anlaşıldığına göre, öğretmen adaylarının çalıştıkları bir konudan sonuç çıkarmayı büyük oranda beceremedikleri görülmektedir. Bu durum tarih araştırma usullerine tam vakıf olmadıkları anlamına gelebilir. Ancak %32 oranında kaynaklar ifadesini kullanmaları yeterli olmasa da bir kısmının kaynakların önemini kavradıklarını göstermektedir. Fakat kaynak deyince sadece kitap, makale, ansiklopedi tarzı eserleri anladıkları; arşivler, gazeteler, tarihi mekânlar, müzeler vs. gibi kaynakları henüz içselleştirmedikleri söylenebilir. Aynı şekilde tarih öğretmen adaylarının sorgulama becerileri ile eleştirel düşünme eğilimlerinin araştırıldığı bir araştırmada Tarih öğretmen adaylarının orta düzeyde puan aldıkları görülmüştür (Arseven vd., 2015). Bu çalışmada öğrencilerin düşünme becerilerinin bir ürünü olarak değerlendirme yapma ve sonuç çıkarma konusunda istenilen düzeyde olmamaları durumu Arseven vd. nin (2015) çalışmaları ile benzerlik göstermektedir. Özmen (2015), Özmen ve Kuşcu'nun (2019) Sosyal Bilgiler öğretmen adayları üzerinde yaptığı çalışmalarında, Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının tarihsel düşünme becerilerinin uygulaması konusunda yeterli düzeyde olmadıklarının anlaşılması, çalışmamızın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Bayramoğlu'nun (2016) yaptığı çalışmaya göre; Sosyal bilgiler öğretmenleri genel olarak öğrencilerdeki tarihsel düşünme becerilerinin eksik olduğunu ifade etmişlerdir. Yine Turan (2016) yaptığı çalışmada tarihsel düşünme becerilerinin lise tarih derslerinde öğrencilere yeterli düzeyde kazandırılmadığını sonucuna ulaşmıştır.

Sonuç olarak, öğretmen adaylarının tarihsel araştırma becerileri konusunda istenilen seviyede olmadıkları gözlemlenmiştir. Bu durumun henüz birinci sınıf olmalarının yanında öğrencilerin lisans eğitimi öncesi klasik, ezbere dayalı sınav sistemiyle yetişmeleri münasebetiyle tarihsel düşünme becerileri kazanamadıkları ile ilgili olduğu düşünülmektedir.

İlk, orta ve liselerde tarih öğretimi, tarihsel düşünme becerileri kazandırmaya yönelik modern yöntemlerle uygulandığında, sorunun çözülebileceği ve üniversite eğitimi alan öğrencilerin buna hazırlıklı olacağı muhakkaktır.

Tarihsel düşünme becerilerine ders programları ve ders kitaplarında fazlaca vurgu yapılarak bu konuda farkındalık sağlanmalıdır. Bu yolla bireyler düşünme becerilerini ve alt boyutlarını öğrenecek üsbiliş düzeyine ulaşabileceklerdir.

İlk orta ve lise düzeyinde etkinlik temelli, üniversite düzeyinde de araştırma temelli çalışmalarla öğrencilerin tarihsel düşünme becerileri geliştirilebilir. Yapılan araştırmalarda kaynak kullanımı ve etkinlik temelli çalışmalarla tarihsel düşünme becerilerinin geliştiği belirlenmiştir (Işık, 2011).

Özellikle üniversite düzeyinde tarihsel düşünme becerisi ve araştırma becerilerinin gelişmesi için bolca tarih araştırma eseri analiz edilmeli ve öğrencilere bu analizlerin nasıl yapıldığı anlatılmalıdır. Öğrencilerin eser kritikleri sırasında doğruları ve yanlışları uygulamalı olarak görmeleri sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Akıncı, B. A. G., & Dilek, D., (2012). Sosyal Bilgiler Öğretiminde Temsilî Resim Kullanımıyla Tarihsel Düşüme Becerilerinin Geliştirilmesi. *M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 36, 5-23.
- Arseven, A., Dervişoğlu, M. F., & Arseven, İ., (2015). Tarih Öğretmen Adaylarının Sorgulama Becerileri İle Eleştirel Düşünme Eğilimleri Arasındaki İlişki. *International Journal of Social Science*, Winter III., 32, 171-185, <http://dx.doi.org/10.9761/JASSS2753>
- Ata, B. (2009). The Turkish prospective History teachers' understanding of analogy in History education. *International Journal of Historical Learning Teaching and Research*, 8(1), 6-19.
- Ata, B. (1998). John Dewey ve Türkiye'de İlköğretimde Tarih Öğretimi (1923-1930). *Atatürk'ün Cumhuriyetin İlanından Sonraki Hedefleri Sempozyumu*, Kocaeli Üniversitesi ile Atatürk Araştırma Merkezi, 4-5 Haziran.
- Ata, B. (1999). İngiltere'de Piaget ve Bruner'in Görüşlerinin İlköğretimde Tarih Öğretimine Yansıması Üzerine Bir Araştırma. *PAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, (6), 1-9.
- Barton, K.C., (2015). Elicitation Techniques: Getting People to Talk About Ideas They Don't Usually Talk About. *Theory & Research in Social Education*, 43(2), 179-205.
- Barton, K.C., (2012a) "I Just Kind a Know": Elementary Students' Ideas about Historical Evidence. *Theory & Research in Social Education*, 25(4), 407-430.
- Barton, K.C., (2012b) Agency, choice and historical action: How history teaching can help students think about democratic decision making. *Citizenship Teaching and Learning*, 7, 131-142.
- Bayramoğlu, A.Ç., (2016). *Sosyal Bilgiler Programında Yer Alan Tarih Konularının Tarihsel Düşünme Becerileri Açısından Değerlendirilmesi*, [Yayımlanmamış YL tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi.
- Bloom, B.S. (1998). *İnsan Nitelikleri ve Okulda Öğrenme*, D. A. Özçelik, (Çev), MEB Yayınları.
- Booth, M. B. (1983). Skills, Concepts, and Attitudes: The Development of Adolescent Children's Historical Thinking. *History and Theory*, (4, Beiheft 22: The Philosophy of History Teaching): 22, 101-117.
- Çelik, A., Öztürk, A.A., Akar Vural, R., & Baysan, S., (2013). 8. sınıf öğrencilerinin Türkiye'de çağdaşlaşmaya yönelik adımlar konusundaki görüşlerinin tarihsel düşünme becerisi açısından değerlendirilmesi. *International Journal of Human Sciences*, 10(2), 420-442.
- Demircioğlu, İ. H., (2009) Tarih Öğretmenlerinin Tarihsel Düşünme Becerilerine Yönelik Görüşleri. *Millî Eğitim*, Güz,184, 228-238.
- Demircioğlu, İ. H., (2013) Tarih Ders Kitabı Yazımında Yeni Yaklaşımlar, *Karadeniz Araştırmaları*, 38, 119-133.
- Dilek, D. (2002). *Tarih Derslerinde Öğrenme Düşünce Gelişimi*, Nobel Akademik Yayıncılık.
- Drake, D. F., & Brown S.D., (2003). A Systematic Approach to Improve Students' Historical Thinking. *The History Teacher*, California State University Press, (36), (4). Aug., 465-589. Öğrencilerin Tarihsel Düşüncelerinin Gelişimine Dair Sistematik Bir Yaklaşım, Trk. Trc. H. Işık, *Turkish History Education Journal*, 2 (1), 166-190, 2013.
- Erden, M., (1996). *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, Alkım Yayınevi.
- Faroghi, S., (2011). *Osmanlı Tarihi Nasıl İncelenir?*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

- Işık, H., (2011). Ortaöğretim Tarih Derslerinde Birinci Ve İkinci El Kaynaklar İle Etkinlik Temelli Ders İşlemenin Öğrencilerin Tarihsel Düşünme Becerilerine Etkisi. *Turkish Studies*. 6(1), 1287-1301.
- Kabapınar, Y. (2007). *İlköğretimde Hayat Bilgisi ve Sosyal bilgiler Öğretimi*, Maya Akademi.
- Karasar, N. (2009). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Kaya, B., (2009). Sosyal Bilgiler Derslerinde Kullanılabilecek Düşünme becerilerinin Öğretimine Yönelik farklı Yaklaşım ve Modeller, *Sosyal Bilgiler Öğretimi*, M. Safran, (Edt), Pegem Akademi.
- MEB, TTKB, (2018). *Ortaöğretim Tarih Dersi 9, 10, 11. Sınıflar Öğretim Programı*.
- Özbaş, B.Ç., Aslan, E., (2008). Çocuklarla Birlikte Tarihsel Düşünme: 12-14 Yaş Grubu Öğrencilerinin Tarihsel Kanıta Yönelik Görüşlerinin Belirlenmesinde Kaynak Çalışması Geliştirme Etkinliklerinin Değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 105-112.
- Özmen, C., (2015). Social Studies Teacher Candidates Views On Historical Thinking Skills. *Educational Research And Reviews*, 10(14), 2031-2042. <https://doi.org/10.5897/ERR2015.2294>
- Özmen, C., Kuşçu, S., (2019). Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Tarihsel Sorgulama Becerilerinin Değerlendirilmesi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (2), 342-362. <https://doi.org/10.33437/ksusbd.523967>
- Öztürk, C., Keskin, S.C., Oltuoğlu, R., (2012). *Sosyal Bilgiler Öğretiminde Edebî Ürünler ve Yazılı Materyaller*, Pegem Akademi Yayıncılık.
- Paykoç, F., (1995). Tarih Öğretiminde Duyuşsal Alanın Rolü, *Tarih öğretimi ve ders kitapları: 1994 Buca Sempozyumu*, Yay. Haz. S. Özbaran, Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Safran M., (2006). Avrupa Birliğinin Tarih Öğretimine İlişkin Önerilerinin Bilimsel Temelleri ve Sınırlılıkları, *Tarih Eğitimi Makale ve Bildiriler*, Gazi Kitabevi.
- Smart, D., Harnett, P., (2009). İngiltere’de Tarih Öğretim Programı: Tartışmalı Anlatılar, *Çok Kültürlü bir Avrupa için Tarih ve Sosyal Bilgiler Eğitimi*, S. Aktekin vd. (Edt), Harf Yayıncılık.
- Social Studies–History Standards for teachers of students ages 7–18+. (2010). *National Board for Professional Teaching Standards*, ADB, (Committees: Keith C. Barton vd) erişim tarihi: 25.09.2015. <http://www.nbpts.org/sites/default/files/documents/certificates/nbpts-certificate-ea-ssh-standards.pdf>
- Stradling, R., (2003) *20. Yüzyıl Avrupa Tarihi Nasıl Öğretilmeli*, Tarih Vakfı Yayınları.
- Şimşek, A., & Bal, M.S., (2010). Tarih Şeridi Aracılığıyla Öğretmen Adaylarının Tarihsel Zaman Algılarının İncelenmesi. *Journal of Social Studies Education Research*, 1(1), 124-151.
- Turan, Refik, (2016) Tarih Öğretmenlerinin Öğrencilere Temel ve Tarihsel Düşünme Becerilerinin Kazandırılma Düzeyine İlişkin Görüşleri. *Journal of Turkish Studies*, 11(14), 705–730. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.9706>
- Yıldırım, A., Şimşek, H., (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, K., (2007). Historical Empathy and Its Implications for Classroom Practices in Schools, *The History Teacher*, 40(3), 331-337

-
- Yüksel, S., (2007). Bilişsel Alanın Sınıflamasında (Taksonomi) Yeni Gelişmeler ve Sınıflamalar, *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 5(3), 479-509.
- Vass, P. (2004). Thinking Skills and the Learning of Primary History: Thinking Historically through Stories. *History Education Research Journal*, 4 (2),112-125
<https://doi.org/10.18546/HERJ.04.2.12>

COVID 19 Pandemisinin Finansal Etkileri: BİST İmalat Sektörü Uygulaması

Financial Effects of COVID 19 Pandemic: Application of BIST Manufacturing Sector

Ahmet Bayraktar*

Abstract: COVID19 first time in December 2019 in Wuhan province in China, first in Turkey on March 11, 2020 is beyond many social, political and economic impact was. Especially international restrictions within the framework of quarantine practices and interruptions in supply chains led to a contraction in economic activities. During this period, investments in some sectors decreased and demand cases were announced, especially in the food sector. After COVID 19 was described as a pandemic, there was an increase in only one health problem. With the pandemic, sales in stock markets lowered stock prices. In the following period, a recovery movement was observed in the stock markets. In this study, the effect of Covid 19 pandemic on BIST Manufacturing Sector stocks was examined. According to the stock return results, it is seen that the stocks of the manufacturing sector, which are traded in BIST 100, produce negative returns on average on a daily basis. The said return is more noticeable one day after the announcement date (Dt + 1: -0.07). On this date, there was a decrease in BIST in parallel with the decrease seen in the world stock markets due to the pandemic effect. In the research, it has been observed that in the uncertainty environment created by the pandemic, price volatility is high, especially around the date of the Announcement. When the research data are analyzed on a process basis, it is seen that it produced an average of 0.12% in the period 130 days before the announcement date (Dt-130), and an average of 0.46% positive return in the 130 days after the announcement date (Dt + 130). According to these data, it is seen that the manufacturing sector stocks traded in the BIST 100 generate higher returns than the period before the pandemic. These data are interpreted as the sector eliminated the negative effects of the pandemic and recovered on the basis of BIST.

Structured Abstract: The COVID-19 Pandemic, which emerged in China towards the end of 2019, started to be seen in Turkey in March. With the geographical spread of the pandemic, it has affected many countries and sectors directly and indirectly. This effect still continues. Apart from being a health problem, the pandemic also affects countries economically. With the restrictions and social isolation practices, tourism, transportation, sports and education have been the sectors most affected by the pandemic. The food sector, on the other hand, faced a sudden and intense demand during this period. Another sector affected by the pandemic was the manufacturing sector. Especially with the restriction of international transportation, the disruptions in the supply chains have adversely affected the manufacturing sector. Similarly, stock markets have been one of the sectors most affected by the pandemic. The aim of the study is to determine how the stocks of companies operating in the BIST manufacturing sector are affected by the pandemic.

* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, SBMYO, Muhasebe ve Vergi Bölümü
Asst. Prof Dr., Aksaray University, VSSS, Department of Accounting and Tax
ORCID0000-0002-2616-0825
ahmetbayraktar61@yahoo.com

Cite as/ Atıf: Bayraktar, A. (2020). COVID 19 pandemisinin finansal etkileri: BİST imalat sektörü uygulaması. *Turkish Studies*, 15(8), 3415-3427. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46807>

Received/Geliş: 08 October/Ekim 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

As the COVID-19 Pandemic news increased, this situation caused panic globally and brought the global economy to a halt. Global financial market risks, especially systematic risk, have increased significantly with the pandemic. The uncertainty and financial losses caused by the pandemic caused the markets to become highly unpredictable. With COVID-19, the volatility of stocks has increased in financial markets. In this process, the expectation that the announcement of social distance measures will have a negative impact on economic activities negatively affected stock market returns.

According to the results of the study, it is seen that the stocks of the manufacturing sector traded in BIST 100 produced negative returns on average on a daily basis. The said return is more noticeable one day after the announcement date ($Dt + 1$: -0.07). On this date, there was a decrease in BIST in parallel with the decrease seen in the world stock markets due to the pandemic effect. In the study, it was observed that in the uncertainty environment created by the pandemic, similar to the data obtained in literature studies, price volatility was high especially around the date of the Announcement. On the basis of the process, it is seen that in the period 130 days before the announcement date ($Dt-130$), it produced an average of 0.12%, and in the 130 days after the announcement date ($Dt + 130$), it produced an average of 0.46% positive return. The results obtained are also statistically significant. According to these data, it is seen that the manufacturing sector stocks traded in the BIST 100 generate higher returns than the period before the pandemic. These data are interpreted as the sector eliminated the negative effects of the pandemic and recovered on the basis of BIST. At this point, it is thought that the demands of the new investors who joined the market during the pandemic process for the BIST 100 Manufacturing sector stocks are effective. In addition, it can be said that the depth of the sector stocks, strong stocks, is also effective. Investor risk appetite is also considered as another important factor. In addition, it can be said that the funds transferred to the markets during the COVID 19 process are directed to the stock market. This is thought to have an impact on the performance of the manufacturing sector stocks. However, the uncertainty continues with the recovery in stock markets, which prevents the stock markets from rising. Foreign investor outflow from BIST is increasing, at this point, it is necessary to ensure that economic policies are sustainable and increase direct and portfolio investments, especially by providing trust in foreign investors.

In general, it can be said that there is a positive process in the markets as of October. However, inflation increases with the effect of the increase in exchange rates, the depreciation of the TL negatively affects the import-export balance, and increases the production input costs. Also, second wave expectations create uncertainty in the markets. Therefore, the positive economic process experienced is defined as recovery and it is thought to be early for normalization. In general, it can be said that there is a decrease in the export revenues of the countries during the pandemic process. In a period where global economies are negatively affected, it becomes difficult to export. Therefore, with new technology-intensive investments, it is necessary to increase exports by producing products with high brand value. In addition, reducing foreign dependency in energy is considered as an important factor for a strong economy. At this point, it is thought that the newly discovered energy reserves will positively affect the sector in the future. Similarly, supply chains are negatively affected due to the restrictions of countries in transportation due to the COVID-19 pandemic, so it is clear that reducing international restrictions will affect the sector positively.

When the performance of the manufacturing sector stocks is evaluated within the framework of PMI data, the sector that contracted in the second quarter of the year with the impact of COVID-19 shows that the economy will show a growth performance in general due to the positive data in the third quarter. In addition, the capacity utilization rate in the sector increased in the third quarter. The data announced are interpreted as the sector reduced the negative effects of the pandemic, provided employment and growth, and therefore it will continue to improve. It is clear that this situation will positively affect the performance of the sector stocks. Considering that the sector is in a recovery period, it is important for individual investors to make medium and long term investments rather than short term. Also, when purchasing stocks, it is necessary to analyze their real value and growth potential. The quality, risks and past performances of the stocks should be considered as important factors.

Keywords: Finance, COVID 19, BIST, Manufacturing Sector, Stock Return

Öz: COVID 19 ilk olarak Çin Wuhan eyaletinde Aralık 2019 ayında tespit edildi, Türkiye’de ise 11 Mart 2020 tarihinde ilk vaka duyuruldu. COVID 19 pandemi olarak nitelendirilmesinden sonra sadece bir sağlık sorunu olmasının ötesinde birçok sosyal, siyasal ve ekonomik etkileri oldu. Özellikle karantina uygulamaları çerçevesinde uluslararası sınırlandırmalar ile birlikte tedarik zincirlerindeki kesintiler ekonomik faaliyetlerde

daralmaya yol açtı. Bu süreçte bazı sektörlerde yatırımlar azaldı ve özellikle gıda sektöründe talep artışı görüldü. Pandemiyle birlikte menkul kıymet borsalarında satışlar hisse senedi fiyatlarını düşürdü. Daha sonraki süreçte ise borsalarda toparlanma hareketi gözlemlendi. Bu çalışmada BİST İmalat Sektörü hisse senetleri üzerinde COVID 19 pandemisinin etkisi incelenmiştir. Hisse senedi getiri sonuçlarına göre, BİST 100'de işlem gören İmalat sektörüne ait hisse senetlerinin gün bazında ortalama olarak negatif getiri ürettikleri görülmektedir. Söz konusu getiri duyuru tarihinden bir gün sonrasında daha belirgindir (Dt+1: -0,07). Bu tarihte pandemi etkisiyle Dünya borsalarında görülen düşüşe paralel BİST'te de düşüş gerçekleşmiştir. Araştırmada pandeminin yarattığı belirsizlik ortamında özellikle Duyuru tarihi etrafında fiyat oynaklığının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Araştırma verileri süreç bazında incelendiğinde ise duyuru tarihinden 130 gün önceki süreçte (Dt-130) ortalama olarak %0,12, duyuru tarihinden sonraki 130 günlük süreçte (Dt+130) ortalama olarak %0,46 pozitif getiri ürettiği görülmektedir. Bu verilere göre BİST 100 de işlem gören imalat sektörü hisse senetlerinin pandemiden önceki süreçten daha fazla getiri ürettikleri görülmektedir. Bu veriler BİST bazında sektörün pandeminin olumsuz etkilerini giderdiği ve toparlandığı şeklinde yorumlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Finans, COVID 19, BİST, İmalat Sektörü, Hisse Senedi Getirisi

1.Giriş

COVID-19 ilk olarak Çin'in Wuhan eyaletinde Aralık 2019, Türkiye'de ise 11 Mart 2020 tarihinde duyurulmuştur. COVID-19 Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak nitelendirilmesinden sonra sadece bir sağlık sorunu olmasının ötesinde birçok sosyal ve ekonomik etkileri olmuştur. Özellikle karantina uygulamaları çerçevesinde sosyal izolasyon ve uluslararası sınırlandırmalar ile birlikte ülkeleri etkilemeye başlamıştır. Uluslararası tedarik zincirlerindeki kesintiler ekonomik faaliyetlerde daralmaya yol açmıştır. Bu süreçte bazı sektörlerde yatırımlar azalmış, bununla birlikte özellikle gıda sektöründe talep artışı görülmüştür.

COVID-19 küresel olarak toplumları, işletmeleri, devletleri dolaylı olarak da finansal piyasaları ve küresel ekonomiyi etkilemeye devam etmektedir. Hükümetlerin önlemleri ve sınırlandırmaları tedarik zincirlerinde kesintilere yol açmasının yanı sıra sermaye piyasalarını da etkilemektedir. McKibbin & Fernando (2020)'nin belirttiği gibi, genel olarak, pandemilerin oluşturduğu şoklar, tüketim ve yatırımlarda keskin bir düşüşe neden olmaktadır. Toplam talepteki düşüş, risk artışları ile birlikte hisse senedi piyasalarında düşüşe neden olmaktadır. Bu süreçte hisse senedi piyasalarında hem risk artışı hem de ekonomik yavaşlama ile birlikte beklenen getiriler azalmakta ve hisse senedi fiyatlarında keskin düşüşler yaşanabilmektedir. Benzer şekilde, Altın (2020) çalışmasında vurguladığı gibi Etkin Piyasalar Hipotezine göre finansal varlık bilgileri elde edilebilir bilgilerin toplamını içermektedir. Piyasaya yeni bilgi ulaştığı zaman varlık fiyatları hızlı bir şekilde yeni denge durumunda oluşmaktadır. Bu çerçevede pandemiyle birlikte menkul kıymet borsalarında piyasaya ulaşan yeni bilgiden kaynaklanan tepki satışları ilk olarak hisse senedi fiyatlarını düşürmüş, daha sonraki süreçte ise borsalarda kayıplarını telafi etme ve toparlanma hareketi gözlenmiştir. Nicola vd. (2020) çalışma sonuçlarına göre bu süreçte küresel hisse senedi piyasalarındaki düşüş oynaklığı artırmış ve likiditeyi kritik seviyelere getirmiştir. Goodell (2020)'e göre pandemi, aynı zamanda, hemen hemen her ülke genelinde iç talebi de büyük ölçüde etkilemektedir. Kamu ve özel sektör işgücü verimliliğinde azalma, sosyal mesafenin ekonomik aktivitelerde yol açtığı kayıplarla birlikte doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde de etkisi görülmektedir. Ramelli & Wagner (2020)'e göre ise, pandemi koşullarında yüksek kurumsal borç ve nakit sıkıntısı olan firmaların faaliyetlerini devam ettirebilmeleri güçleşmektedir. Dolayısıyla bu süreçte hisse senedi piyasası katılımcıları pandeminin sağlık sorunu olmasının yanı sıra gerçek ekonomik etkilerini de göz önüne alarak yatırım kararları almaktadır.

2.Literatür Çalışmaları

COVID-19 Pandemisinin finansal piyasalar üzerindeki etkilerinin araştırıldığı çalışmalar aşağıda özetlenmektedir:

Zhang vd. (2020) COVID-19 sürecinin finansal piyasalar üzerindeki etkisinin incelendiği çalışma sonuçlarına göre, pandemiyle birlikte küresel finansal piyasa riskleri önemli ölçüde artmıştır. Ayrıca, bireysel borsa tepkileri, her ülkedeki salgının ciddiyetiyle açıkça bağlantılıdır. Yazarlara göre, pandeminin yol açtığı belirsizlik ortamı ve bununla bağlantılı ekonomik kayıplar, piyasaların oldukça değişken ve öngörülemez hale gelmesine neden olmaktadır.

Ali vd. (2020) Finansal piyasalarda pandemi etkisini araştırdıkları çalışma sonuçlarına göre, COVID-19'un ortaya çıkmasıyla birlikte finansal piyasalarda yüksek oynaklık ve belirsizlik seviyesi artmıştır. Bu süreçte 100 gün içerisinde küresel olarak zenginliğin yüzde 30 azalmıştır. Pandeminin yayılmasıyla birlikte güvenli emtiaların getirileri ABD'de negatife dönmüş, fakat oynaklığı azalmıştır.

Liu vd. (2020) COVID-19'dan etkilenen başlıca ülkelerin borsaları üzerindeki anlık etkisinin analiz edildiği çalışmada, korkulan bir hastalığın finansal piyasaları üzerindeki beklenmedik salgın etkileri araştırılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre: (1) COVID-19 pandemisi, etkilenen tüm ülkelerde ve bölgelerde borsa getirileri üzerinde önemli bir olumsuz etkiye sahiptir. (2) Asya ülkelerinin borsaları pandemiye daha hızlı tepki vermiş ve bazıları salgının ilerleyen safhalarında biraz iyileşmiştir. (3) Onaylanmış COVID-19 vakaları, büyük hisse senedi endekslerinin performansları üzerinde Asya'dakilerle anormal getiriler açısından daha büyük bir düşüşe neden olan önemli olumsuz etkilere sahiptir. (4) Yatırımcının korku duyarlılığının, COVID-19 salgınının borsalar üzerindeki etkisi olduğu kanıtlanmıştır. Yazarlara göre, COVID-19 salgını artık bir pandemi haline geldiğinden, yalnızca gelecekteki halk sağlığı sorunlarından kaçınmanın yollarını değil, aynı zamanda finansal sorunları da düşünmemiz gerektirmektedir. Salgın korkusu ve hastalık bulaşmasını kontrol etmeye yönelik politika önlemleri, özellikle emek yoğun ve imalat sektöründe küresel bir arz şokuna katkıda bulunmuştur. Hisse senedi fiyatları gelecekteki kazançların potansiyelini temsil ediyor ve yatırımcılar salgını ekonomik faaliyetlerin azalması olarak görüyor ve gelecekteki gelirlerle ilgileniyorlar. Yazarlara göre, bu süreçte normal yatırımcıların tepkisi hisse senetlerini satmak olacaktır.

Topçu & Gulal (2020) Gelişmekte olan piyasalar üzerinde COVID-19 etkisinin araştırdıkları çalışmada, salgının gelişmekte olan borsalar üzerindeki olumsuz etkisinin kademeli olarak azaldığı ve Nisan ortasına kadar azalmaya devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Ülkelere ve bölgelere göre bakıldığında ise, Asya'daki yükselen pazarların pandemiden en kötü etkilendiği, Avrupa'da ise sınırlı etkinin olduğu görülmektedir. Çalışmada, ayrıca, pandemi etkisinin, hükümetlerin gerekli önlemleri zamanında aldığı ve daha büyük canlandırma paketlerinin açıklandığı gelişmekte olan piyasalarda nispeten daha az olduğunu belirlenmiştir.

Ashraf (2020) Hükümet tedbirlerinin hisse senedi getirilerine etkilerinin araştırdığı çalışmada ise, hükümetlerin sosyal mesafe önlemi uygulamalarının hisse senetlerinin piyasa getirileri üzerinde doğrudan negatif ve dolaylı pozitif etkileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada sosyal mesafe önlemlerinin duyurulmasının ekonomik faaliyetler üzerinde olumsuz etkisinin olacağı beklentisinin hisse senedi piyasa getirilerini negatif etkilediği bulunmuştur. Bununla birlikte söz konusu duyuruların pandemi olgusunu azaltacağı gerekçesiyle piyasa getirilerini pozitif etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, benzer şekilde, hükümetlerin farkındalık programları, test ve karantina uygulamaları ve gelir destekleme teşvikleri piyasa getirilerini pozitif olarak etkilemektedir.

Baker vd. (2020) COVID-19'un hisse senedi piyasasına etkisi üzerine çalışma sonuçlarına göre, hükümet kısıtlamalarının bireysel hareketlilik ve ticari faaliyet üzerindeki rolü ve gönüllü sosyal mesafe uygulamaları hizmet odaklı bir ekonomide güçlü etkilere sahiptir. Ayrıca günümüz ekonomisinde daha hızlı bilgi yayılımı ve uluslararası tedarik zincirlerindeki aksamaların rolü önemlidir. Yazarlara göre, tedarik zincirleri borsa oynaklığının önemli bir tetikleyicisi olsaydı, Çin ve Avrupa'nın bazı kısımları üretimlerini keskin bir şekilde kısıtlayan sosyal mesafe, karantina ve

piyasa kapatma önlemleri aldığında, güçlü piyasa tepkileri daha erken gözlemlenmeliydi. Yazarlara göre, uluslararası tedarik zincirlerindeki kesintiler kesinlikle ekonomik faaliyette bir daralmaya katkıda bulunmuş olsa da bunların ABD borsasındaki sıçramaların ve Şubat sonundan bu yana genel piyasa oynaklığının ana nedeni olmadığını göstermektedir.

Mazura vd. (2020) Hisse senedi piyasalarında Mart 2020 düşüşünün araştırdıkları çalışma sonuçlarına göre ise, hisse senedi fiyatlarının düşüşü, tarihin en büyük borsa çöküşlerinden birine işaret etmektedir. Çalışmada, Mart 2020'de borsa çöküş sürecinde sağlık, gıda, doğalgaz ve yazılım sektörlerindeki hisse senetlerinin yüksek getiri sağladığını, buna karşın ham petrol, gayrimenkul, eğlence ve konaklama sektörlerinde önemli ölçüde düştüğü sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu firmalar piyasa değerlerinin %70'inden fazlasını kaybetmişlerdir. Yazarlara göre, kaybeden hisse senetleri daha asimetrik hareketlere sahiptir ve hisse senedi getirileri ile negatif ilişkili olarak aşırı oynaklık sergilemektedir.

Mirza vd. (2020) COVID-19 sürecinde fiyat tepkisi, oynaklık, zamanlama ve fon performansının araştırdıkları çalışmada küresel bir salgının yatırım fonları üzerinde ne gibi etkileri olabileceği araştırılmıştır. Çalışmada, küresel ve finansal stres dönemlerinde yatırımcılar için güvenli bir sığınak sağlayabilecek önceden gözden kaçan yatırım alternatiflerinin önemi vurgulanmaktadır. Çalışmada sosyal girişimcilik fonlarının, özellikle yüksek dalgalanma dönemlerinde yatırım portföylerinde geçerli bir alternatif olarak ortaya çıktığı sonucuna ulaşılmıştır.

Yoshino vd. (2020) COVID-19 ve Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri (SKH) çerçevesinde optimal portföy seçiminin inceledikleri çalışmada, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündeminin, başta pandemi ve buna bağlı ekonomik gerileme olmak üzere çeşitli küresel sorunlarla karşı karşıya olduğu vurgulanmaktadır. Küresel durgunluk, yatırımcıları yalnızca getiri oranını ve yatırım riskini dikkate almaya zorlamıştır ve yatırımcılar çevresel faktörlere veya SKH göstergelerine daha az ilgi göstermektedir. Yazarlara göre bu da, COVID-19 sonrası dönemde SKH'lerin başarılarının daha fazla hükümet desteği gerektireceği anlamına gelmektedir. Bu nedenle, SKH'lere yönelik yatırımları teşvik etmek için kurumsal yatırımcılar tarafından en uygun portföy dağılımını aramak esas olmalıdır. Bu çerçevede SKH doğrultusunda politika değişiklikleri, temiz enerji ve çevreye duyarlı yatırımlar önemli olmaktadır. Özellikle uluslararası vergilendirme sistemi optimal varlık dağılımına ve sürdürülebilir büyümeye ivme kazandırabilecektir. Yazarlara göre, kirlilik yaratan şirketler üzerindeki emisyon vergisi gibi vergiler yeşil projeleri artıracak, bu durum da getiri oranını artıracaktır. Sonuç olarak özellikle bireysel yatırımcıların çevreye duyarlı varlıklara yatırım yapma konusundaki isteklerinde artış olacaktır.

Ortmann vd. (2020) COVID-19 ve yatırımcı davranışı üzerinde çalışmalarında, yatırımcıların kriz dönemlerinde kaldıraç kullanımlarını azalttığı, korkuları nedeniyle daha fazla riskten kaçınan seçimler yaptıkları ifade edilmektedir. Çalışmaya göre bazı yatırımcıların uzun hisse pozisyonları alması, yatırımcıların farklı beklentileri olduğunu vurgulamaktadır. Yazarlara göre, uzun hisse senedi veya endeks pozisyonu alan yatırımcılar, pandemi geçtikten sonra hızlı ekonomik toparlanmanın beklentisini satın almaktadır. Yatırımcıların kısa vadeli ve uzun vadeli beklentileri arasındaki tutarsızlıklar, belirsiz yatırımcı davranışlarına daha fazla katkıda bulunabilmektedir. Çalışma sonuçları, yatırımcıların, COVID-19 salgını ortaya çıkmasıyla birlikte hem kapsamlı hem de yoğun marjda ticaret faaliyetlerini artırdıklarını göstermektedir. Broker ile ilk hesap açan yatırımcı sayısı artarken, aynı zamanda mevcut yatırımcılar da ortalama alım satım faaliyetlerini artırmaktadır. Yazarlara göre, yatırımcılar daha fazla hisse senedi ve endeks pozisyonu açar, ancak güvenli liman (altın) veya özellikle riskli (hisse senetleri, kripto para birimleri) yatırımlara geçmezler. Çalışma sonuçlarına göre günümüz pandemi koşullarında daha önceki belirsizlik yaratan olaylara tezat oluşturacak şekilde, yatırımcılar alım satım yoğunluğunu artırıp daha kolay yeni pozisyonlar açmaktadır.

Haroon & Rizvi (2020) Medya haberleri ve finansal piyasa davranışını araştırdıkları çalışma sonuçlarına göre ise, pandemi haberleri yayıldıkça bu durum tüm dünyada paniğe neden olmuş ve finansal piyasalarda oynaklık artışına neden olmuştur. Yazarlara göre, bu süreçte sermaye piyasalarında yatırımcı davranışları tahminler doğrultusunda gerçekleşmektedir.

Azimli (2020) COVID-19'un risk-getiri ilişkisine etkisinin incelendiği çalışmada, değişim bağımsızlığı ve risk-getiri ilişkisinin yapısı açısından COVID-19'a piyasa tepkisinin önceki literatür tarafından belirtilen 2008 krizi ile benzerlikler gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır.

Rizvan vd. (2020) COVID-19'un sistematik risk üzerindeki etkisinin araştırdıkları çalışmada, COVID-19'un küresel ekonomiyi yavaşlattığı sonucuna ulaşılmıştır. Yazarlara göre, finansal kuruluşlar yüksek seviyelerde likidite riski, kredi temerrütleri ve aracılık gelirlerinin kaybı ile karşı karşıyadır. Çalışma sonuçları, çalışmaya dahil edilen ülkeler için COVID-19 döneminde sistemik riskte keskin bir artış olduğunu göstermektedir.

Li vd. (2020) COVID-19 pandemisi ve sermaye düzenlemesinin sigorta şirketlerinin faiz marjı ve yönetim kurulu işlevleri üzerindeki etkilerini araştırdıkları çalışmada, COVID-19 pandemisi ve sermaye düzenlemesinin sigorta sektörünü, optimum garanti oranlarını ve yönetim kurulunun kullanışlılığını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, COVID-19, piyasa oynaklığının birincil gücü olmuştur.

Corbet vd. (2020) Altın ve Kripto para üzerinde COVID-19 etkisinin araştırdıkları çalışmada hem Şangay hem de Shenzhen Menkul Kıymetler Borsaları göz önüne alındığında, COVID-19'un her bir borsanın oynaklığı üzerinde güçlü ve önemli bir pozitif etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Çalışmada Bitcoin'in fiyat dinamikleriyle ölçülen ne altın ne de kripto para birimlerinin Çin hisse senedi piyasalarıyla önemli bir ilişkiye sahip olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmada ayrıca Çin piyasalarının pandemi sürecinde oldukça iyi durumda kaldığı vurgulanmaktadır. Bununla birlikte, COVID-19'un coğrafi olarak yayılmasının finansal istikrarsızlık derecesiyle yakından ilişkili olduğunu sonucuna ulaşılmıştır.

Mnif vd. (2020) COVID-19 sürecinde Kripto Para Piyasasının performansının araştırdıkları çalışmada en iyi beş kripto paranın verimlilik düzeyi incelenmiştir. Çalışmada COVID-19'un kripto para birimi verimliliği üzerindeki etkisi, Magnitude of Long-Memory endeksi kullanarak ölçülmüştür. Çalışma sonuçlarına göre, incelenen tüm kripto para birimleri pandeminin yayılmasından sonra daha verimli hale gelmiştir. Bu süreçte Bitcoin pandemiden önce en verimli iken, pandemiden sonra Ethereum'dan daha az verimlidir.

Salisu vd. (2020) Emtia fiyat getirilerinin COVID-19 ile tahmin edilebilirliğinin araştırdıkları çalışma sonuçlarına göre, emtia fiyat getirileri ve küresel korku endeksi arasında pozitif ilişki bulunmaktadır. Emtia getirileri pandemi korkusu artışı ile birlikte artmaktadır. Ayrıca OECD hisse senetlerinin performansını değerlendirdiği çalışmada pandemi periodunda, hisse senedi getirileri ve global korku endeksi arasında negatif ilişki hesaplanmıştır. Çalışma sonuçlarına göre kriz ve tirbülans dönemlerinde emtialar, hisse senedi piyasalarının düşüşüne ve oynaklığına karşı hedge rolü oynamaktadır.

Sharif vd. (2020) Petrol fiyatları ve hisse senedi piyasalarında coğrafi riskin COVID-19 çerçevesinde analiz ettikleri çalışma sonuçlarına göre, COVID-19 salgını ekonomik bozulmaya, ABD ekonomi politikası belirsizliğinde olağanüstü bir artışa ve borsada benzeri görülmemiş bir tepkiye neden olmaktadır. Yazarlara göre petrol dalgalanma şokları, OPEC anlaşmalarıyla bastırılabilir bir risk olarak algılanabilirken, COVID-19 krizi, pandemi sırasında dünya çapında seyahat kısıtlamaları nedeniyle petrol fiyatını daha da etkileyebilir. Bu sonuç sadece petrol arama ve üretim şirketleri için değil, ulaşım ve konaklama sektörlerindeki şirketler ile petrol fiyatı ve emtia türevlerine duyarlı hisse senetlerinde yatırımı olan yatırımcılar için de önemlidir.

Çalışmaya göre, ABD borsasını sarsan sistematik bir risk olarak COVID-19'un yayılması, ekonomik politika belirsizlik endekslerini muazzam seviyelere yükseltmiştir.

Gharib vd. (2020) COVID-19'un petrol ve altın piyasalarındaki büyümeye etkisinin araştırdıkları çalışmada, COVID-19 pandemisi sırasında petrol ve altın piyasalarında genişlemenin olası etkileri tespit edilmeye çalışılmıştır. Özellikle petrol fiyatları ile diğer emtia fiyatları da dahil olmak üzere genel ekonomik aktivite arasındaki bağlantı tespit edilmiştir. Yazarlara göre söz konusu bağlantılar, aynı zamanda, farklı piyasa katılımcıları için de geçerlidir (fiyat değişiklikleri tahminleri, portföy çeşitliliği, çapraz riskten korunma ve çapraz spekülasyon).

Bartik vd. (2020) Küçük işletmeler üzerinde pandemi etkisinin araştırdıkları çalışmada ise, ABD'de birçok küçük işletmenin mali kırılganlığı ve mevcut krizden derinden etkilendiği vurgulanmaktadır. Çalışma sonuçlarına göre, perakende sektöründe, işletmelerin %43'ü geçici olarak kapanmış ve işsizlik %40 düşmüştür. Yazarlara göre, pandeminin başlangıcında bu firmaların çoğunda çok az nakit bulunmaktadır, bu durum da ya masrafları önemli ölçüde kısımları, ek borç almaları ya da iflas etmeleri anlamına gelmektedir.

3.Çalışmanın Amacı, Kapsamı ve Yöntemi

Çalışmada COVID 19 Pandemisinin BİST üzerindeki etkisi İmalat sektörü özelinde araştırılması amaçlanmıştır. Bu kapsamda 6 Eylül 2019-22 Eylül 2020 tarihleri arasında BİST 100'de işlem gören imalat sektörüne ait 39 adet hisse senedi belirlenmiştir. Çalışmada Ülkemizde ilk vakanın duyurulduğu 11 Mart 2020 tarihi baz alınmış ve bu tarihten bir gün öncesi, bir gün sonrası ve duyuru tarihi gün bazında, duyuru tarihi öncesi 130 gün ve duyuru tarihi sonrası 130 gün süreç bazında incelenmiştir. Çalışmada incelenen periyotta hisse senetlerinin getiri üretip üretemedikleri araştırılmıştır. Çalışmada ulaşılan sonuçlara gün ve süreç bazında t testi ile anlamlılık testi yapılmıştır. T testi kullanılmasındaki amaç ortalama getiri farklılıklarını tespit edebilmektir. Çalışmada hisse senedi getiri hesaplamalarında aşağıdaki formül kullanılmıştır:

Hisse Senedi Getirisi % = (Cari Gün Hisse Senedi Kapanış Fiyatı – Bir Önceki Gün Hisse Senedi Kapanış Fiyatı) / Duyuru Tarihi Hisse Senedi Kapanış Fiyatı

Çalışmanın Hipotezleri:

Fiyat Hipotezleri

H 0: duyuru tarihinden önceki ve sonraki süreçte hisse senedi getirileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır

H 1: duyuru tarihinden önceki ve sonraki süreçte hisse senedi getirileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır

Tablo 1: Hisse Senedi Getiri Verileri

Hisse Senedi	Dt-130	Dt-1	Dt	Dt+1	Dt+130
akçansa	0,26	-0,01	-0,02	-0,08	0,72
Aksa	0,26	-0,02	-0,04	-0,02	0,19
Arçelik	-0,02	0,00	-0,02	-0,08	0,40
Aygaz	0,06	0,01	-0,01	-0,07	0,10
Bagfas	0,07	-0,07	-0,02	-0,09	0,46
Brsan	-0,04	-0,07	-0,04	-0,11	0,70
Brisa	0,24	-0,05	-0,02	-0,01	0,56
Buçim	0,12	-0,05	-0,02	-0,09	0,93
Ccola	0,13	0,02	-0,03	-0,08	0,10
Cemtaş	0,02	-0,04	0,02	-0,12	1,31
Çimsa	0,17	-0,02	-0,05	-0,11	0,62
Deva	0,18	-0,07	0,17	0,07	0,92
Doco	-0,39	-0,06	-0,06	-0,12	-0,17
Egeen	0,10	-0,07	-0,04	-0,04	0,45
Ereğli	0,24	0,02	-0,02	-0,04	0,12
Frtoto	0,19	-0,05	-0,01	-0,06	0,34
Goodyr	0,27	-0,09	-0,02	-0,13	0,29
Gurfb	0,70	-0,09	0,05	-0,10	0,77
Hektaş	0,33	-0,01	0,01	-0,01	0,40
İsdmr	0,13	-0,02	-0,04	-0,05	0,08
Kard	0,09	-0,08	-0,03	-0,08	0,50
Karsan	0,28	-0,10	0,02	-0,18	0,87
Kartn	0,04	-0,07	-0,04	-0,09	1,19
Kerevit	0,18	-0,09	0,06	-0,04	0,67
Klmsan	0,31	-0,01	0,03	-0,04	-0,16
Kordsa	-0,06	-0,04	-0,01	-0,09	0,03
Kçhol	-0,11	-0,03	-0,07	-0,05	-0,10
Otokar	0,02	-0,05	-0,05	-0,05	0,17
oyakçim	0,47	-0,01	0,00	-0,01	0,49
Petkim	-0,07	-0,01	-0,02	-0,08	0,29
Sasa	0,14	-0,08	-0,01	-0,15	1,40
Soda	-0,09	-0,03	-0,05	-0,06	0,57
Tatgd	0,18	-0,02	0,08	-0,09	0,59
Toaso	0,20	0,00	-0,01	-0,06	0,13
Tmsn	0,17	-0,08	-0,06	-0,16	0,57
Tüpraş	-0,44	-0,02	-0,03	-0,06	-0,11
Ttrak	0,26	-0,08	-0,03	-0,06	1,03
Ülker	0,07	-0,06	0,03	-0,07	0,09
Yataş	0,10	0,00	-0,08	-0,11	0,35
Topl. Getiri%	4,74	-1,63	-0,51	-2,88	17,87
Ort. Topl. Getiri%	0,12	-0,04	-0,01	-0,07	0,46

Dt-130: duyuru tarihinden 130 gün öncesi, Dt-1: duyuru tarihinden 1 gün öncesi, Dt: duyuru tarihi,

Dt+1: duyuru tarihinden 1 gün sonrası, Dt+130: duyuru tarihinden 130 gün sonrası

Tablo 1 hisse senedi getiri sonuçlarına göre, BİST 100 de işlem gören İmalat sektörüne ait hisse senetlerinin gün bazında ortalama olarak negatif getiri ürettikleri görülmektedir. Söz konusu getiri duyuru tarihinden bir gün sonrasında daha belirgindir (Dt+1: -0,07). Bu tarihte pandemi etkisiyle Dünya borsalarında görülen düşüşe paralel BİST'te de düşüş gerçekleşmiştir. Araştırmada pandeminin yarattığı belirsizlik ortamında özellikle Duyuru tarihi etrafında fiyat oynaklığının yüksek olduğu gözlemlenmiştir. Tablo verileri süreç bazında incelendiğinde duyuru tarihinden 130 gün önceki süreçte (Dt-130) ortalama olarak %0,12, duyuru tarihinden sonraki 130 günlük süreçte (Dt+130) ortalama olarak %0,46 pozitif getiri ürettiği görülmektedir. Ulaşılan sonuçlar istatistiksel olarak da anlamlıdır (Tablo 2). Bu verilere göre BİST 100 de işlem gören imalat sektörü hisse senetlerinin pandemiden önceki süreçten daha fazla getiri ürettikleri görülmektedir. Bu veriler BİST bazında sektörün pandeminin olumsuz etkilerini giderdiği ve toparlandığı şeklinde yorumlanmaktadır. Bu sonuçlara göre H 1: duyuru tarihinden önceki ve sonraki süreçte hisse senedi getirileri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmaktadır hipotezi kabul edilmektedir.

Tablo 2: T Testi

		N	Ortalama	Std. Sapma	t	p
Analiz 1	a1	39	0,122	0,200	-5,431	0,000*
	a5	39	0,458	0,398		
Analiz 2	a2	39	-0,041	0,034	-2,895	0,006*
	a3	39	-0,012	0,046		
Analiz 3	a2	39	-0,041	0,034	4,194	0,000*
	a4	39	-0,074	0,046		
Analiz 4	a2	39	-0,041	0,034	-7,490	0,000*
	a5	39	0,458	0,398		
Analiz 5	a3	39	-0,012	0,046	7,422	0,000*
	a4	39	-0,074	0,046		
Analiz 6	a3	39	-0,012	0,046	-7,564	0,000*
	a5	39	0,458	0,398		
Analiz 7	a4	39	-0,074	0,046	-8,067	0,000*
	a5	39	0,458	0,398		

*p<0,05

4.Sonuç

Çalışma sonuçlarına göre ilk vakanın duyurulması ile birlikte sektörde günlük bazda satış gerçekleşmekle birlikte süreç bazında zaman ilerledikçe toparlanmanın olduğu gözlenmektedir. Süreç bazında toparlanma ilk vaka duyurusunun olduğu günden sonraki 130 günlük süreçte (Dt+130) ortalama olarak %0,46, önceki 130 günlük süreçten (Dt-130) ortalama olarak %0,12, daha fazla olarak ölçülmüştür. Bu noktada pandemi sürecinde piyasaya katılan yeni yatırımcıların BİST 100 İmalat sektörü hisse senetlerine taleplerinin etkili olduğu düşünülmektedir. Ayrıca sektör hisse senetlerinin derinliği olan güçlü hisseler oluşunun da etkili olduğu söylenebilir. Yatırımcı risk iştahı da bir diğer önemli faktör olarak değerlendirilmektedir. Ek olarak, COVID 19 sürecinde piyasalara aktarılan fonların hisse senedi piyasasına yöneldiği söylenebilir. Bunun da imalat sektörü hisse senetlerinin performansında etkili olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte borsalarda toparlanma ile birlikte belirsizlik ortamı da devam etmekte, bu durum da borsaların yükselmesini

engellemektedir. BİST'ten yabancı yatırımcı çıkışı artmakta, bu noktada ekonomi politikalarının sürdürülebilir olması, özellikle yabancı yatırımcılarda güven sağlayarak doğrudan ve portföy yatırımlarını artırmak gerekmektedir.

Genel olarak Ekim ayı itibariyle piyasalarda olumlu bir sürecin olduğu söylenebilir. Bununla birlikte, birlikte döviz kurlarındaki artışın etkisiyle enflasyon artmakta, TL'nin değer kaybı ithalat ihracat dengesini olumsuz etkilemekte, üretim girdi maliyetlerini artırıcı etki yapmaktadır. Ayrıca, ikinci dalga beklentileri piyasalarda belirsizlik oluşturmaktadır. Dolayısıyla, yaşanan olumlu ekonomik süreç iyileşme olarak tanımlanmakta, normalleşme için erken olduğu düşünülmektedir. Genel olarak pandemi sürecinde ülkelerin ihracat gelirlerinde azalma olduğu söylenebilir. Küresel ölçekte ekonomilerin olumsuz etkilendiği bir süreçte ihracat yapabilmek zorlaşmaktadır. Dolayısıyla yeni yapılacak teknoloji yoğun yatırımlarla marka değeri yüksek ürünler üretilerek ihracatın artırılması gerekmektedir. Ayrıca güçlü bir ekonomi için enerjide dışa bağımlılığı azaltmak da önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada yeni keşfedilen enerji rezervlerinin sektörü ilerleyen süreçte olumlu etkileyeceği düşünülmektedir. Benzer şekilde, COVID-19 pandemisi nedeniyle ülkelerin ulaştırmadaki kısıtlamaları nedeniyle tedarik zincirleri olumsuz etkilenmekte, dolayısıyla, uluslararası kısıtlamaların azaltılmasının sektörü olumlu etkileyeceği açıktır.

İmalat sektörü hisse senetleri performansı PMİ verileri çerçevesinde değerlendirildiğinde, COVID-19 etkisiyle Nisan, Mayıs ve Haziran aylarında daralma yaşanan sektör PMİ (bmd.com.tr, 2020), Temmuz ve Ağustos, (bloomberght.com, 2020) verilerinin olumlu olması nedeniyle ekonominin genel olarak büyüme performansı sergileyeceğini göstermektedir. Ayrıca sektörde kapasite kullanım oranı Ağustos'ta %73,3, Eylül'de %74,6 olarak gerçekleşmiştir (tcmb, 2020). Açıklanan veriler sektörün pandeminin olumsuz etkilerinin azalttığı, istihdam ve büyüme sağladığı, dolayısıyla iyileşmeye devam edeceği şeklinde yorumlanmaktadır. Bu durumun da sektör hisse senetlerinin performansını olumlu etkileyeceği açıktır.

Türkiye ekonomisini hızla bu kriz ortamından çıkartarak küresel tedarik zincirinin bir parçası haline getirmek gelecekteki fırsatları yakalamak açısından önemli görülmektedir (21yyte.org). Bu çerçevede pandeminin yaratabileceği uluslararası talep kaymaları ve tedarik zincirlerindeki değişimden Türkiye için fırsatlar oluşması Dış Ticaret Dengemizi olumlu etkileyebilecektir (Adıgüzel, 2020). Özellikle İmalat sanayii şirketleri için krizden çıkışın V şeklinde olacağını söyleyebiliriz. Çünkü bu sektörlerde talep büyük ölçüde ötelenecek ve kriz sonrasında geri dönecektir (Şahbaz, 2020). Türkiye içinde bulunduğumuz bu durumu fırsata çevirebilecek bir potansiyele sahiptir. Avrupalı otomotiv üreticilerinin, lojistik alanındaki sıkıntıları görerek daha çok Türkiye gibi yakın bölgelerdeki tedarik sanayisine yöneleceklerini öngörüyoruz. Çin'e alternatif bir tedarik sanayisi yaratmak için en elverişli ülkelerden biri olduğumuzu söyleyebiliriz (Ölekli, 2020). Pandemi süreci Türkiye için bir avantaj da yaratmış olduğu söylenebilir. Küresel ara mal tedarik altyapısının ve alternatifsiz konumdaki Çin'in ciddi olarak sorgulanmaya başlaması, orta ve uzun vadede tekstil sektörü gibi alanlarda ön plana çıkmak isteyen Türkiye adına önemli bir avantaj yaratmaktadır. Tedarik zincirinin çeşitliliğinin ne derece önemli olduğunun anlaşılmasıyla, ara malı talebinde öne çıkan birçok üründe üretim çeşitliliğini ve dönüşümünü sağlamada yetkin hale gelmiş Türkiye, en önemli alternatif olarak ön plana çıkmıştır. Türkiye, dinamik ve rekabetçi özel sektörünün yanında sürdürülebilir borç stoku, dinamik bir iç pazarı ve en önemlisi kalifiye genç insan kaynağı ile salgın sonrası dönemin önemli aktörlerinden biri olmaya adaydır (Yorulmaz ve Kaptan, 2020).

Sektörün toparlanma sürecinde olduğu göz önünde bulundurulduğunda, araştırmacılara, ilerleyen süreçte, pandeminin uzun vadeli etkisinin araştırılması ve özellikle bireysel yatırımcılara kısa vadeden ziyade orta ve uzun vadeli yatırım yapmaları önerilmektedir. Ayrıca, hisse senetleri satın alınırken gerçek değerinin ve büyüme potansiyelinin analiz edilmesi gerekmektedir. Hisse

senetlerinin kalitesi, taşıdığı riskler ve geçmiş performansları önemli birer unsur olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynakça

- Adıgüzel, M., (2020). COVID-19 Pandemisinin Türkiye ekonomisine etkileri makroekonomik analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, Yıl:19, Sayı:37, Bahar (Özel Ek), 191-221 <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1166150>
- Ali, M., Alam, N. & SAR, R. (2020). Coronavirus (Covid-19)-An epidemic or pandemic for financial markets. *Journal of Behavioral and Experimental Finance* 27, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100341>
- Altın, H., (2020). Efficient Market Hypothesis for Islamic Capital Markets. *Handbook of Research on Theory and Practice of Global Islamic Finance*, 489-523. <https://doi.org/10.4018/978-1-7998-0218-1.ch027>
- Ashraf, B.N., (2020). Economic impact of government interventions during the COVID-19 pandemic: International evidence from financial markets. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, Volume 27, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100371>
- Azimli, A. (2020). The impact of Covid-19 on the degree of dependence and structure of risk-return relationship: A quantile regression approach. *Finance Research Letters*, 1-5. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101648>
- Baker, S.R., Bloom, N., Davis, S.J., Kost, K.J. & Sammon, M.C. (2020). The unprecedented stock market impact of COVID-19. *NBER Working Paper* No. 26945, 1-24. <https://www.nber.org/papers/w26945.pdf>
- Bartik, A. W., Bertrand, M., Cullen, Z., Glaeser, E.L., Luca, M. & Stanton, C. (2020). The impact of COVID-19 on small business outcomes and expectations. *PNAS*, 17656–17666 <https://www.pnas.org/content/pnas/117/30/17656.full.pdf>
- Corbet, S., Larkin, C. & Lucey, B. (2020). The contagion effects of the Covid-19 pandemic: Evidence from gold and crypto currencies. *Finance Research Letters*, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101554>
- Gharib, C., Mefteh-Wali, S. & Jabeur, S.B. (2020). The bubble contagion effect of Covid-19 outbreak: Evidence from crude oil and gold markets. *Finance Research Letters*, 1-10. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101703>
- Goodell, J. W. (2020). COVID-19and finance: Agendas for future research. *Finance Research Letters* 35, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101512>
- Haroon, O. & SAR, R. (2020). Covid-19: Media coverage and financial markets behavior-A sectoral inquiry. *Journal of Behavioral and Experimental Finance* 27, 1-5. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100343>
- Li, X., Lin, P. & Lin, H. (2020). COVID-19, Insurer Board utility, and capital regulation. *Finance Research Letters*, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101659>
- Liu, H.Y., Manzoor, A., Wang, C.Y. & Zhang, L. (2020). The Covid-19 outbreak and affected countries stock markets response. *International Journal of Environ. Res. Public Health*, 17(8), 1-19. <https://doi.org/10.3390/ijerph17082800>

- Mazura, M., Dang, M. & Vega, M. (2020). Covid-19 and the march 2020 stock market crash: Evidence from S&P1500. *Finance Research Letters*, 1-8. <https://pdf.sciencedirectassets.com/273054/AIP/>
- McKibbin, W. & Fernando, R. (2020). The global macroeconomic impacts of Covid-19: Seven scenarios. *CAMA Working Paper* 19, February, 1-45. [file:///C:/Users/user/AppData/Local/Packages/MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/SSRN-id3547729%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/AppData/Local/Packages/MicrosoftEdge_8wekyb3d8bbwe/TempState/Downloads/SSRN-id3547729%20(1).pdf)
- Mirza, N., Naqvi, B., Rahat, B. & Rizvi S.K.A. (2020). 'Price reaction, volatility timing and funds' performance during Covid-19. *Finance Research Letters*, 1-8. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101657>
- Mnif, E., Jarboui, A. & Mouakhar, K. (2020). How the crypto currency market has Performed during Covid-19? A Multifractal analysis. *Finance Research Letters*, 1-14. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101647>
- Nicola, M., Alsafi, Z., Sohrabi, C., Kerwan, A., Al-Jabir, A., Losifidis, C., Agha, M. & Agha, R. (2020). The socio-economic implications of the coronavirus pandemic (COVID-19): A review. *International Journal of Surgery*, Jun: 78, 185-193. <https://doi.org/10.1016/j.ijssu.2020.04.018>
- Ortmann, R., Pelster, M. & Wengerek, S.T. (2020). Covid-19 and investor behavior. *Finance Research Letters*, 1-9. <https://pdf.sciencedirectassets.com/273054/AIP/Expires=300&hash=fde09bf6bdfe31fb04a281156a2578f088996351aa1e9bffe30023b28965857a>
- Ramelli, S. & Wagner, A.F. (2020). Feverish stock price reactions to COVID-19. *Discussion Paper DP14511*, 1-61. <https://repec.cepr.org/repec/cpr/ceprdp/DP14511.pdf>
- Rizwan, M. S., Ahmad, G. & Ashraf, D. (2020). Systemic risk: The impact of Covid-19. *Finance Research Letters* 36, 1-7. <https://pdf.sciencedirectassets.com/273054/>
- Salisu, A., Akanni, L. & Raheem, I. (2020). The Covid-19 global fear index and the predictability of commodity price returns. *Journal of Behavioral and Experimental Finance*, Volume 27, 1-7. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100383>
- Sharif, A., Aloui, C. & Yarovaya, L. (2020). Covid-19 pandemic, oil prices, stock market, geopolitical risk and policy uncertainty nexus in the US economy: Fresh evidence from the wavelet based approach. *International Review of Financial Analysis* 70, 1-9. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2020.101496>
- Topcu, M. & Gulal, O. S. (2020). The impact of Covid-19 on emerging stock markets. *Finance Research Letters*, 1-4. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101691>
- Yorulmaz, R., Kaptan, S., (2020), Kovid-19 ile mücadele sürecinde maliye politikalarının rolü. *ULİSA* 12, Sayı 1, Nisan, 24-30. https://aybu.edu.tr/yulisa/contents/files/ULISA12_Kovid_19_Ekonomik_Etkiler.pdf
- Yoshino, N., Taghizadeh, F. & Otsuka, M. (2020). Covid-19 and optimal portfolio selection for investment in sustainable development goals. *Finance Research Letters*, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101695>
- Zhang, D., HU, M. & Ji, O. (2020). Financial markets under the global pandemic of Covid-19. *Finance Research Letters* 36, 1-6. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101528>

İnternet Kaynakları

- Ölekli, H., <https://www.haberturk.com/turkiye-salgini-firsata-cevirebilir-haberler-2680235-ekonomi> (Erişim Tarihi: 09.11.2020)
- Şahbaz, U., Korona'nın Türk Ekonomisine Sunduğu Fırsatlar, 1 Nisan 2020, <https://www.perspektif.online/koronanın-turk-ekonomisine-sundugu-firsatlar/> (Erişim Tarihi: 09.11.2020)
- <https://www.bloomberght.com/turkiye-imalat-pmi-temmuz-2261413> (Erişim Tarihi: 23.09.2020)
- <https://finans.mynet.com/borsa/hisseler/tarihselveriler/> (Erişim Tarihi: 1-23.09.2020)
- <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/9c32cdb1-30ba-467b-9cf5-30b05fca38a7/KKO-Rapor.pdf?> (Erişim Tarihi: 02.10.2020)
- <https://www.21yyte.org/tr/koronavirus-salgini/koronavirus-krizi-sonrasi-gelismeler-turkiye-acisindan-firsatlar> (Erişim Tarihi: 09.11.2020)
- https://bmd.com.tr/page/rapor_detay/4273/imalat-sanayi-pmi-temmuz-2020.htm (Erişim Tarihi: 23.09.2020)

A Different Way of Increasing the Variety of Wellness and Health Tourism: Cupping Therapy (Hijama)

Wellness ve Sağlık Turizmi Çeşitliliğini Artırmanın Farklı Bir Yolu: Kupa Terapisi (Hacamat)

Buket Buluk Eşitti* - Tülay Güzel**

Abstract: Individuals travel locally and globally in order to find alternative treatments which are less-toxic and more beneficial to their health and wellness. Cupping therapy is based on the principle that different sized cups create a vacuum effect on the skin and increase the blood flow in the area to a high level. Thus, while increasing the amount of oxygen and blood in the tissues, the excretion of toxins and carbon dioxide through the lymph is accelerated. Despite the popularity of western system of medicine, cupping therapy started to attract great attention in Turkey as a traditional and complementary medicine system to improve the quality of people's life. It is also a source of attraction for wellness and health tourism. In this context, the present study aims to examine the effectiveness of Cupping Therapy (CT) on health-seeking travelers in the sample of visitors who have had cupping therapy at least once in their life. The findings of the study indicated that the participants who visited the thermal facilities to have CT considered the CT as an alternative and complementary treatment method without side effects. The participants also indicated that CT made them feel good and healthy. From this point of view, it can be said that CT positively affects individuals' perception of physical and psychological health and increases people's health and general quality of life. Based on the study results, with the reason of cupping therapy has very common knowledge and demand within Turkey, it can also be said that CT is a different way of increasing the variety of wellness and health tourism.

Structured Abstract: Introduction: Cupping therapy (Hijama in Arabic; Cupping or Hajamat in English; Hacamat in Turkish,) is the method of treatment for accelerating the blood circulation by cutting the certain parts of the body and hitting the cup and removing the dirty blood in the capillaries (Benli, 2017). Cupping therapy is also the method of using glass or plastic cups to create localized pressure by a vacuum.

Cupping therapy is especially handled in terms of history and religion because of very important for muslims. Prophet Muhammad had applied cupping therapy many times. And it is mentioned as preventive medicine in the hadith of him (Şeker, 2013). Just as the famous physicians of ancient times used the practice

* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği
Dr., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Tourism, Tourism Management
ORCID 0000-0001-5646-6166
bulukbuket@comu.edu.tr

** Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği
Assoc. Prof., Çanakkale Onsekiz Mart University, Faculty of Tourism, Tourism Management
ORCID 0000-0002-3323-3287
tguzel@comu.edu.tr

Cite as/ Atıf: Buluk Eşitti, B., & Güzel, T. (2020). A different way of increasing the variety of wellness and health tourism: Cupping therapy (hijama). *Turkish Studies*, 15(8), 3429-3444.
<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46868>

Received/Geliş: 12 October/Ekim 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

of different cupping therapy methods, Islamic physicians were influenced by them and they developed and used this method of treatment, because it was also the sunnah of Prophet Muhammad's.

Cupping therapy was found in ancient records dating back to 5000 years and it is still used today by many alternative medicine practitioners. New advancements in technology and materials have been integrated with cupping therapies and its uses now range for many different treatments and applications. According to a lot of research, quality and quantity of randomized controlled trials (RCTs) on cupping therapy appears to be improved during the past 50 years in China, and majority of studies show potential benefit on pain conditions, herpes zoster and other diseases (Huijuan et al., 2010).

Cupping therapy is located in between manual-pressure based and manipulative body-based therapies in the context of wellness and health tourism. There is no statistical information about cupping therapy as an alternative wellness and health tourism (cupping therapy centers, statistics of national and international tourists who visit destinations for cupping therapy etc.) of the world or Turkey in the literature. Thus, this study aims to fill the gap in the literature by giving the views of participants who had cupping therapy in Turkey and to examine the potential of Turkey in the context of cupping therapy as a different way of increasing the variety of wellness and health tourism.

Method

In the study, survey technique was applied as data collection. The sample of this research consists of people who have benefited from cupping therapy for at least once. In determining the sample, simple random sampling technique was used. An online questionnaire was used during the data collection process. The data obtained from 212 questionnaire forms were analyzed through the SPSS program.

Findings

The 212 respondents were asked about their descriptive informations including gender, age, occupational status, monthly household income and education level. The respondents were also asked about if they go on holiday/travel for health reasons. After all, factor analysis was performed. Factor analysis was consisted of two stages. As a result of the first analysis with 12 items in the scale, the KMO sample adequacy coefficient was 0.748 and the significance value was $p < 0.001$. The KMO value of the second factor analysis was 0.854 and the significance value was $p < 0.000$. The remaining 10 items are called "Knowledge of Cupping Therapy" and "Demand and Advice for Cupping Therapy". According to the results of the independent samples t-test, no difference was found between the first dimension included in the analysis and the gender variable at the significance level of $p < 0.05$. In other words, female and male perceive the dimension in the same way. The attitudes of female and male within the scope of the dimension are not different. For the second dimension "Demand and Advice for Cupping Therapy" there is a significance difference between females and males. According to the results, males demand and advice for cupping therapy more than females (mean differences: .40348; $p=,000$). According to the One-Way ANOVA result, participants in the 21-30 age group and 31-40 age group ($I-J= ,80692$; $p=,000$), 21-30 age group and 51-60 age group ($I-J= -1,01381$; $p=,000$), 21-30 age group and 60 and over age group ($I-J= -1,03906$; $p=,003$) and 41-50 age group and 51-60 age group ($I-J= -,69270$; $p=,044$). By looking at these results, it can be said that as the age group level of the participants increases, their demand and advice for cupping therapy perceptions also increase. According to the One-Way ANOVA result, participants who are in the employed group have higher "Knowledge of Cupping Therapy" level more than the participants who are in the student group. As a result of the Post Hoc (TUKEY) test, it was also revealed that the difference for "Demand and Advice for Cupping Therapy" between the participants who are in the employed and retired group ($I-J= -,74007$; $p=,012$) and student and retired group ($I-J= -1,04466$; $p=,009$). According to this result, participants who are retired have demand and advice for cupping therapy more than the participants who are employed and student. As a result of the TUKEY test, it was seen that there were significant differences between "Knowledge of Cupping Therapy" dimension and the participants who earn 2324 TL and less monthly and 5.501 TL and above monthly household income ($I-J= -,72958$; $p=,016$); and 2325 TL-3500 TL and 5.501 TL and above monthly household income ($I-J= -,69386$; $p=,048$). According to this result, participants who have 5501 TL and above monthly household income have higher "Knowledge of Cupping Therapy" level more than the participants who have 2324 TL and less and 2325 TL-3500 TL monthly household incomes. As a result of the TUKEY test, it was seen that there were significant differences between "Demand and Advice for Cupping Therapy" dimension and the participants who earn 2324 TL and less monthly and 2325 TL-3500 TL household income ($I-J= -,90794$; $p=,002$); and 2324 TL and less monthly and 5.501 TL and above monthly

household income ($I-J = -.69049$; $p = .041$). According to this result, participants who have 5501 TL and above monthly household income have higher “Demand and Advice for Cupping Therapy” level more than the participants who have 2324 TL and less and 2325 TL-3500 TL monthly household income. As a result of one-way analysis of variance, significant differences were found in “Knowledge of Cupping Therapy” ($5,965$, $p > 0,005$) according to education level variable. As a result of the TUKEY test, it was seen that there were significant differences in the participants who have postgraduate degree and primary degree ($I-J = -1,14773$; $p = .041$); postgraduate degree and middle/secondary education degree ($I-J = -1,08586$; $p = .000$); postgraduate degree and vocational degree ($I-J = -.83002$; $p = .012$); undergraduate degree and middle/secondary education degree ($I-J = -.61187$; $p = .026$). Lastly, correlation analysis was performed. According to the results of the correlation analysis, there was seen a positive relationship between the “Knowledge of Cupping Therapy” and the “Demand and Advice for Cupping Therapy” at the level of 0.01 significance.

Conclusion

The findings of the study indicated that the participants who visited the health tourism facilities like treatment centers, healthcare institutions and thermal facilities to have cupping therapy considered the cupping therapy as an alternative and complementary treatment method without side effects. The participants also indicated that cupping therapy made them feel good and healthy. From this point of view, it can be said that cupping therapy positively affects individuals' perception of physical and psychological health and increases people's health and general quality of life.

Health tourism facilities should maintain their current positive guest attitudes and service levels towards cupping treatment, but they should also seek ways to increase the possibilities of establishing the cupping treatment. The internet and social media should also be used in marketing the facilities and promoting cupping treatment both at home and abroad. In addition that, considering the first three treatment methods benefited by the participants in thermal facilities and considering that they stay in thermal facilities for at least two days, it is beneficial for the thermal facilities to add the cupping therapy to alternative treatment options. Thus, the facilities will be able to earn more profit and the awareness of the cupping therapy will be increased.

Keywords: Tourism, Cupping Therapy, Hijama, Turkey, Wellness and Health Tourism.

Öz: Günümüzde bireyler, sağlıkları için toksik maddelerin daha zararsız bir şekilde vücuttan dışarıya atılmasını sağladığı düşüncesinden hareketle geleneksel ve tamamlayıcı tedavi uygulamaları için yerel ve küresel bağlamda seyahat etmektedirler. Kupa terapisi, farklı büyüklükteki kupaların deride bir vakum etkisi oluşturarak bölgedeki kan akımını yüksek düzeye çıkarması esasına dayanır. Böylece dokulardaki oksijen ve kan miktarı artırılırken toksinler ve karbondioksitin lenf yoluyla atılımı hızlandırılır. Batılı tıp sisteminin popülaritesine rağmen kupa terapisi (hacamat), geleneksel ve tamamlayıcı bir tedavi yöntemi olarak Türkiye’de büyük bir ilgi görmeye başlamıştır. Bu tedavi yöntemi aynı zamanda wellness ve sağlık turizmi için de bir çekim kaynağıdır. Bu bağlamda mevcut çalışma, en az bir kez kupa terapisini deneyimlemiş bireyler örnekleminde kupa terapisinin sağlık arayışında olan bireyler üzerindeki etkinliğini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın bulguları, termal tesisleri kupa terapisi amacıyla ziyaret eden bireylerin kupa terapisini alternatif ve yan etkisi olmayan tamamlayıcı bir tedavi yöntemi olarak gördüklerini göstermiştir. Katılımcılar ayrıca kupa terapisinin kendilerini daha iyi ve sağlıklı hissettirdiğini belirtmişlerdir. Bu açıdan bakıldığında kupa terapisinin genel anlamda bireylerin fiziksel ve psikolojik sağlık algılarını olumlu yönde etkilediği, bireylerin sağlık ve genel yaşam kalitesini artırdığı söylenebilir. Çalışma sonuçlarına göre, kupa terapisinin Türkiye’de çok yaygın bir bilinirliğe ve talebe sahip olması nedeniyle, wellness ve sağlık turizmi çeşitliliğini artırmanın farklı bir yolu olduğu da söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Kupa Terapisi, Hacamat, Türkiye, Wellness ve Sağlık Turizmi.

Introduction

Cupping is a therapy used in traditional Chinese medicine to remove stagnation and stimulate the flow of qi (chi). Qi is the free flow of vital energy circulating through the body and

the world around us, if the qi is disrupted or disturbed, it can create stagnation (blockages) or imbalances in the body. Cupping therapy is an ancient form of alternative medicine in which a therapist puts special cups on your skin for a few minutes to create suction. People get it for many purposes, including to help reduce pain and inflammation; to accelerate blood flow; to have relaxation and well being; and to experience it as a type of deep-tissue massage.

Cupping therapy might be trendy now, but it's not new. It dates back to ancient Egyptian, Chinese, and Middle Eastern cultures. One of the oldest medical textbooks in the world, the Ebers Papyrus, describes how the ancient Egyptians used cupping therapy in 1,550 B.C. Although there is no definite information about where and when cupping therapy started for the first time, it is known that the history of it goes back to 5000 years ago.

According to the World Health Organization (WHO), health is a state of physical mental and social well-being and not merely the complete absence of disease or infirmity. In accordance with this definition wellness can be equated with health. Health and wellness involve several well-being dimensions including physical, mental, social, sexual, emotional, cultural, spiritual, educational, occupational, financial, ethical and existential dimensions. Today, individuals travel locally and globally in order to find alternative treatments which are less-toxic and more beneficial to their health and wellness. Despite the popularity of western system of medicine, cupping therapy started to attract great attention in the world and Turkey as a traditional and complementary medicine system to improve the quality of people's life. It is also a source of attraction for wellness and health tourism. In this context, this study aims to examine the effectiveness of Cupping Therapy (CT) on health-seeking tourists in the sample of visitors who had cupping therapy at least once in their life in thermal facilities in Turkey. The study also aims to determine whether cupping therapy has potential for wellness and health tourism as an alternative type of tourism and whether it can be evaluated within this scope. As a result of the literature review, since no previous study has been seen on this subject it is thought that the study results will contribute to the related literature.

Cupping Therapy and Its History

Cupping therapy (Hijama in Arabic; Cupping or Hajamat in English; Hacamat in Turkish,) is the method of treatment for accelerating the blood circulation by cutting the certain parts of the body and hitting the cup and removing the dirty blood in the capillaries (Benli, 2017). Cupping therapy is also the method of using glass or plastic cups to create localized pressure by a vacuum.

Although there is no definite information about where and when cupping therapy started for the first time, its history goes back to 5000 years ago. It is known that in ancient China, Mesopotamia, Egypt and some Asia Minor civilizations, the method of taking blood from the body was used against some diseases. It was determined from some documents belonging to that period that Cupping therapy was used systematically by the Egyptians for the first time. It was used to reinstate balance and treat diseases and structural disorders. At that time, horn, bamboo, ceramic and glass mugs were used for this method. Nowadays, cupping sets use suction to create the vacuum. The vacuum inside the cups causes the blood to form in the area and help the healing in that area (El Sayed, Mahmoud & Nabo, 2013).

There are seven major types of cupping therapy practice (Huijuan et al., 2010). Usually, cupping therapy practitioners utilize the flaming heating power to achieve suction (minus pressure) inside the cups to make them apply on the desired part of the body. This basic suction method of cupping therapy is called retained cupping, which is most commonly used in clinics as the first type of cupping. Besides this kind of suction, different types of cupping are composed with different methods. The second type of cupping therapy is bleeding cupping (or wet cupping), which contains two steps: before the suction of the cups, practitioners should make some small incisions with a triangle-edged needle or plum-blossom needle firmly tapping the acupoint for a short time to cause

bleeding; the third one is moving cupping, which practitioners should control the suction by gently moving the cup toward one direction; then is empty cupping, which means the cups are removed after suction without delay; or needle cupping, which should apply the acupuncture first, then apply the cups over the needle. Cupping therapy practitioners may also use other methods of suction, such as medicinal (herbal) cupping, which uses bamboo cups. They usually put the cups and herbal into a deep pan with water and boil them together, after 30 minutes apply the cup suction on specific points according to steam instead of fire. Another one is water cupping which is a technique that involves filling a glass or bamboo cup one-third full with warm water and pursuing the cupping process in a rather quick fashion. Each kind of cupping therapy may be used for different diseases or different purposes of therapy. But in Arab and Muslim culture, cupping therapy refers to wet cupping (Albedah etc., 2011).

Cupping therapy is especially handled in terms of history and religion because of very important for muslims. Prophet Muhammad had applied cupping therapy many times. And it is mentioned as preventive medicine in the hadith of him (Şeker, 2013). Just as the famous physicians of ancient times used the practice of different cupping therapy methods, Islamic physicians were influenced by them and they developed and used this method of treatment, because it was also the sunnah of Prophet Muhammad's.

Ancient Chinese medicine believed that the body would contain "Meridians". These meridians would be the pathways in the body which the energy of life called Qi ("chi") would flow through. It would flow through every body part, tissue, and organ. Cupping therapy is mainly performed on one's back because there are five meridians on your back. When these meridians are opened, the internal energy is able to flow through the whole body.

Another healing aspect of cupping therapy is through the release of toxins in your body. The suction from the cups can penetrate deep into your tissues causing the tissues to release harmful toxins. It triggers the lymphatic system, clears the blood vessels, and stretches and activates the skin.

Cupping therapy was found in ancient records dating back to 5000 years and it is still used today by many alternative medicine practitioners. New advancements in technology and materials have been integrated with cupping therapies and its uses now range for many different treatments and applications. According to a lot of research, quality and quantity of randomized controlled trials (RCTs) on cupping therapy appears to be improved during the past 50 years in China, and majority of studies show potential benefit on pain conditions, herpes zoster and other diseases (Huijuan et al., 2010).

Cupping therapy is a novel, safe, effective, promising iron-reducing therapy. Increasing the number of cups during cupping therapy session or increasing the number of sessions may induce stronger excretion of iron and ferritin with a subsequent stronger reduction in iron overload. This therapy is effective safe percutaneous iron excretion therapy through percutaneous iron excretion with minimal blood loss in agreement with the evidence-based Taibah mechanism. And also is an effective outpatient hematological procedure that is safer than many pediatric procedures such as hemofiltration, catheterization and dialysis (El-Shanshory et al., 2018).

Cupping Therapy in the World and Turkey

Today, medical scientific researches on cupping therapy is mostly done in Iran. In the USA, cupping therapy had been used intensely until the 1900s, but it succumbed to the lobbying activities of very strong pharmaceutical companies and pharmaceutical companies have introduced synthetic drugs as modern medicine to the people of the USA, they and have forgotten cupping therapy by imposing that it is out of date as it was in Turkey. In recent years, many associations have been established with the efforts of muslim doctors living in England and people from both Muslim and British people have started to show great interest in cupping therapy in England.

In the context of cupping therapy in Germany, dry cupping method applies which is known as “Das Schröpfen”. The German health ministry allows cupping to graduate from the medical school and have cupping in a clinical setting, provided that they have received cupping training from a professional institution. Although Saudi Arabia is an Islamic state, cupping therapy is not yet completely legal. They still discuss who should do it and how. They are working on measures that make it difficult to implement such as cupping treatment, which is possible to learn in one week, can go through compulsory education such as six months, only doctor or people with medical education. Cupping therapy was used in Russia in 1675 to reduce the effect of the epidemic and to strengthen the immune system of patients when there was a cholera epidemic. In Malaysia, where the majority of Christians and Muslims are, cupping therapy is practiced in many provinces. In addition, in the past five years, the number of cupping therapy clinics in the Netherlands has increased from 28 to 141. Cupping therapy gained great popularity of the Dutch (Cri, 2018).

China a significant and growing share of this lucrative market. Because cupping therapy is widely used in Chinese folklore culture, the technique has been inherited by the modern Chinese practitioners. In the 1950s the clinical efficacy of cupping was confirmed by Co-Research of China and acupuncturists from the former Soviet Union, and was established as an official therapeutic practice in hospitals all over China (Chirali, 1999). This issue substantially stimulated the development of further cupping research.

Following Shanghai, Hainan also Province published a plan to build a special zone for medical tourism, the first in the country. Some have also suggested that China promote its traditional Chinese medicine (TCM) to draw in medical tourists. For example, Sanya TCM Hospital in Sanya, Hainan Province, has been promoting TCM therapies such as acupuncture, massage and cupping therapy to attract tourists. Since 2002, the hospital has received over 25,000 overseas patients, mainly from Russia and Central Asia. The program has proven so popular that the hospital last year set up a travel agency to help expand its medical tourism business (Songwanich, 2013).

In the past five years, the number of cupping therapy clinics in the Netherlands that used the treatment of Chinese medicine has increased from 28 to 141. Cupping therapy gained great popularity of the Dutch.

In Turkey, the "Traditional and Complementary Medicine Center" clinics, which was established after the regulation published by the Ministry of Health in 2016 continues its activities under the name of "Traditional and Complementary Medicine Practices" in order to prevent the application of traditional medicine under the stairs under unsanitary conditions (Yılmaz, 2018). Traditional Complementary Medicine in Turkey, opened the first training center in Sakarya about 3 years ago. In Sakarya Education University and Research Hospital (SAUEAH) Korucuk Campus, it has started to serve citizens as Complementary Medicine. In the polyclinic in Sakarya, a total of four applications are carried out with cupping application, leech, acupuncture, and prolotherapy application known as cupping. After this, Selçuk Hatun Thermal Center which opened in April 2018 in Bursa, combines traditional complementary treatment methods such as cupping, leech, ozone, mesotherapy, acupuncture, reflexology, phytotherapy and hypnosis with health tourism.

In the Selçuk University Medical Faculty Hospital, after the Acupuncture and Hypnosis applications at the Traditional and Complementary Medicine Practices Center, cupping therapy and leech therapy (hirudotherapy) service was also started. Head of Department of Traditional, Complementary and Alternative Medicine Practices, General Directorate of Health Services, Ministry of Health Mehmet Zafer Kalaycı (2017) stated that traditional and complementary medical treatments such as cupping therapy and leech therapy should be applied to physicians and application centers with a certificate approved by the Ministry of Health. As it is seen in Turkey, cupping therapy is applied in various thermal facilities, medical centers and healthcare institutions.

Cupping Therapy in Wellness and Health Tourism

In this century, health, wellness and medical tourism are recognized as one of the most developed and growing sector of today's thriving tourism industry that has increased its activity worldwide, due to a lot of social and economic circumstances that leads people to achieve and pursue a better quality of life. In 2004, global output value of this industry was 40 billion dollars. In 2006, this figure increased to 60 billion dollars. In 2012, the number of worldwide health and medical tourists increased to 40 million from 20 million of 2006. In 2012, the amount of health and medical tourism services in Asia reached 100 billion dollars. For instance, Thailand received annually about 400.000, Singapore 374.000 international health and medical tourists in 2005. That figure increased to more than one million in 2012. Malaysia received 296.687 international health and medical tourists in 2006, who contributed 5.9 million dollars to Malaysian tourism industry (Zhan, 2014). In these countries, cupping treatment is mostly used health and medical treatment methods.

Nowadays, cupping therapy is increasingly garnering the attention of the members of the society (Ismail, 2016). It is also a source of attraction for wellness and health tourism. However, since cupping therapy is a different and bloody operation from other wellness applications, all hygiene and safety measures must be carried out in the facilities. The fact that the trust in the organization and the manager is higher than the accommodation businesses in health enterprises (Kasap, 2020) is also among the issues that health enterprises that implement this practice should pay attention to. Traditional Chinese Medicine (TCM) practitioners here say they have seen a growing number of athletes, fitness enthusiasts and working professionals turning to the healing therapy of cupping. Many people around the world, -even including athletes- have been searching for information about cupping therapy and their interest increased for cupping therapy because of traces that are thought to be caused by cupping therapy seen on the body of American swimmer Michael Phelps who won five gold and one silver medals at the Olympic Games held in Rio de Janeiro, Brazil in 2016.

While acknowledging that wellness and health tourism services and facilities are constantly changing and evolving, a closer look at wellness and health tourism provider offerings all over the world suggests the following list of modules wellness and health tourism products can be composed of (Voigt & Pforr, 2013: 28-29):

- Body and facial beauty treatments (e.g. facials, body wraps, body scrubs, exfoliation, manicure, pedicure, hair removal)
- Water-based and sweat bathing treatments and facilities (e.g. thalassotherapy, hydrotherapy, floating tanks, Vichy showers, ice grottos, sauna, hammam, caldarium)
- Manual-pressure based and manipulative body-based therapies (e.g. massages, acupressure, reflexology, cupping, chiropractic, osteopathy)
- Herbal medicine and natural remedies (e.g. homeopathic medicines, Bach flowers, vitamins and other dietary supplements, aromatherapy, natural cosmetics, sulphur therapy, fangotherapy)
- Healthy nutrition and diet (e.g. cooking demonstrations, detoxing, fasting, weight management seminars, specific diets (vegan, organic, vegetarian etc.))
- Exercise and fitness (e.g. group classes, private classes with personal trainer or self-guided activities, indoor activities, outdoor activities)
- Mind/body interventions (e.g. yoga, Tai Chi, Qi Gong, Pilates, Feldenkrais method, Body-Mind Centring, Rolfing)
- Meditation and relaxation techniques (e.g. transcendental meditation, Vipassana, prayer, chanting, progressive muscle relaxation, autogenic training, hypnotherapy, guided imagery)

- Expressive therapies and creative arts (e.g. dance therapy, drumming, poetry, photography, journalling)
- Energy therapies and New Age (e.g. Reiki, healing touch, magnet therapy, rebirthing, astrology, tarot card readings, channelling, crystals)
- Educational activities (counselling, workshops and seminars, religious teachings) (e.g. stress management, relationship management, emotional health, work-life balance, seminars on specific health issues such as menopause, burnout, insomnia or pregnancy, dharma or bible classes)

As seen above, cupping therapy is located in between manual-pressure based and manipulative body-based therapies in the context of wellness and health tourism. There is no statistical information about cupping therapy as an alternative wellness and health tourism (cupping therapy centers, statistics of national and international tourists who visit destinations for cupping therapy etc.) of the world or Turkey in the literature. Thus, this study aims to fill the gap in the literature by giving the views of participants who had cupping therapy in Turkey and to examine the potential of Turkey in the context of cupping therapy as a different way of increasing the variety of wellness and health tourism.

Methodology

In the study, survey technique was applied as data collection. The sample of this research consists of people who have benefited from cupping therapy for at least once. The questionnaire technique is defined as the response to the questions created in a predetermined order and structure (Altunışık et al., 2007: 68). It was benefited from the questionnaire forms which developed by Saad (2015), Majeed et al. (2019) and Tosun et al. (2019) in this study. In determining the sample, simple random sampling technique was used. In simple random sampling technique, every element in the universe has the chance to be selected equally and independently (Altunışık et al., 2007: 129). An online questionnaire was used during the data collection process. The data obtained from 212 questionnaire forms were analyzed through the SPSS program.

Findings

The respondents were asked about their descriptive informations including gender, age, occupational status, monthly household income and education level. As it is seen on the Table 1, out of 212 respondents, 55,2 percent of people were female; 44,8 percent were male. Out of 212 respondents, 30,2 percent of people were 21-30 age; 26,4 percent of people were 31-40 age; 18,4 percent of people were 41-50 age; 15,6 percent of people were 51-60 age; 8,0 percent of people were 60 and above age and 1,4 percent of people were under 20 age. Out of 212 respondents, 69,9 percent of people were employed; 10,8 percent of people were unemployed; 10,4 percent of people were retired; 8,9 percent of people were student. Out of 212 respondents, 33,5 percent of people were 5501 TL and above monthly household income; 21,2 percent of people were 2324 TL and less monthly household income; 16,5 percent of people were 2325 TL-3500 TL monthly household income; 14,6 percent of people were 3501 TL-4500 TL monthly household income; 14,2 percent of people were 4501 TL-5500 TL monthly household income. Out of 212 respondents, 50,0 percent of people were undergraduate degree; 15,6 percent of people were postgraduate degree; 15,6 percent of people were middle and secondary degree; 15,1 percent of people were vocational degree; 3,8 percent of people were primary degree.

Table 1. The Baseline Characteristics of Participants

	Frequency (f)	Percentage (%)		Frequency (f)	Percentage (%)
Gender (N: 212)					
Female	117	55,2	Male	95	44,8
Age (N: 212)					
Under 20	3	1,4	41-50	39	18,4
21-30	64	30,2	51-60	33	15,6
31-40	56	26,4	60 and above	17	8,0
Occupational Status (N: 212)					
Employed	148	69,9	Student	19	8,9
Retired	22	10,4	Unemployed	23	10,8
Monthly Household Income (N: 212)					
2324 TL and less	45	21,2	4501 TL-5500 TL	30	14,2
2325 TL-3500 TL	35	16,5	5501 TL and above	71	33,5
3501 TL-4500 TL	31	14,6			
Education Level (N: 212)					
Primary degree	8	3,8	Undergraduate degree	106	50,0
Middle/Secondary degree	33	15,6	Postgraduate degree	33	15,6
Vocational degree	32	15,1			

As it is seen on the Table 2, the respondents were asked about if they go on holiday/travel for health reasons. Out of 212 respondents, 72,2 percent of people answered this question as “yes”; 27,8 percent of people answered this question as “no”. Second question was “How many times a year do you go to a thermal facility for your health?”. Out of 212 respondents, 45,8 percent of people answered this question as “once in a year”; 38,2 percent of people answered this question as “I never go”; 11,8 percent of people answered this question as “twice in a year”; 4,2 percent of people answered this question as “three times in a year”. Third question was “Which one of the following of the applications you use for health reasons? (You can choose more than one option.)”. Out of 212 respondents, 55,4 percent of people answered this question as “massage”; 51,6 percent of people answered this question as “thermal bath”; 50,2 percent of people answered this question as “cupping therapy”; 39,0 percent of people answered this question as “spa”; 13,6 percent of people answered this question as “leech therapy”; 12,7 percent of people answered this question as “sand, snow, ice therapy”; 10,3 percent of people answered this question as “acupuncture”; 0,4 percent of people answered this question as “other (mud bath)”. Fourth question was “How many times have you done Cupping therapy before?.” Out of 212 respondents, 62,4 percent of people answered this question as “1 time”; 22,5 percent of people answered this question as “3 times and above”; 15,0 percent of people answered this question as “2 times”. Fifth question was “Where did you get Cupping therapy? (You can choose more than one option.)”. Out of 212 respondents, 62,9 percent of people answered this question as “treatment center”; 29,6 percent of people answered this question as “thermal facility”; 27,2 percent of people answered this question as “healthcare institution”. Sixth question was “What do you think will be good for your health/disease in Cupping therapy? (You can choose more than one option.)”. Out of 212 respondents, 65,7 percent of people answered this question as “removal of toxins from the body”; 61,5 percent of people answered this question as “improving blood circulation”; 49,3 percent of people answered this question as “physical comfort”; 21,1 percent of people answered this question as “psychologically (place)”; 13,4 percent of people answered this question as “other (Cupping treatment helps to reduce my pain, makes me feel energetic, reduces my joint pain, helps to clean dirty blood from the body, balance my blood pressure, good for my vascular stiffness, provides flexibility to my body, provides my sleep pattern, good for depression, good for my current illness etc.)”. Seventh question

was “Have you ever been to a thermal facility for Cupping therapy?”. Out of 212 respondents, 76,5 percent of people answered this question as “yes”; 23,5 percent of people answered this question as “no”. Depending on the seventh question, eighth question was “If your answer is yes, please mark your average stay in a thermal facility”. Out of 163 respondents, 42,3 percent of people answered this question as “2 days and above”; 38,0 percent of people answered this question as “1 day”; 19,7 percent of people answered this question as “daily”.

Table 2. The Frequency Distribution of the Questionnaire of Respondents Who Benefited from Cupping Therapy

Question 1. Do you go on holiday/travel for health reasons? (N: 212)					
	Frequency (f)	Percentage (%)		Frequency (f)	Percentage (%)
Yes	153	72,2	No	59	27,8
Question 2. How many times a year do you go to a thermal facility for your health? (N: 212)					
I never go	81	38,2	Twice in a year	25	11,8
Once in a year	97	45,8	Three times in a year	9	4,2
Question 3. Which one of the following of the applications you use for health reasons? (You can choose more than one option.) (N: 212)					
Leech therapy	29	13,6	Spa	83	39,0
Acupuncture	22	10,3	Massage	118	55,4
Thermal bath	110	51,6	Sand, snow, ice therapy	27	12,7
Cupping therapy	107	50,2	Other (please specify)	1	0,4
Question 4. How many times have you done Cupping therapy before? (N: 212)					
1 time	133	62,4	3 times and above	48	22,5
2 times	32	15,0			
Question 5. Where did you get Cupping therapy? (You can choose more than one option.) (N: 212).					
Treatment center	134	62,9	Thermal facility	63	29,6
Healthcare institution	58	27,2			
Question 6. What do you think will be good for your health/disease in Cupping therapy? (You can choose more than one option.) (N: 212).					
Removal of toxins from the body	140	65,7	Improving blood circulation	131	61,5
Psychologically (place)	45	21,1	Other (please specify)	22	13,4
Physical comfort	105	49,3			
Question 7. Have you ever been to a thermal facility for Cupping therapy? (If your answer is no, please go to question 9.) (N: 212).					
Yes	163	76,5	No	50	23,5
Question 8. If your answer is yes, please mark your average stay in a thermal facility. (N: 163).					
Daily	32	19,7	2 days and above	69	42,3
1 day	62	38,0			

Factor Analyses

Factor analysis consists of two stages. As a result of the first analysis with 12 items in the scale, the KMO sample adequacy coefficient was 0.824 and the significance value was $p < 0.001$. These values indicate that the data can be subjected to factor analysis. In the first factor analysis, 12 items were gathered under 2 factors with an eigenvalue above 1. However, due to loading of items 7 and 8 overlapping more than one factor, they were removed from factor analysis and a second factor analysis was performed with the remaining 10 items. The KMO value of the second factor analysis was 0.854 and the significance value was $p < 0.001$. The remaining 10 items are called

"Knowledge of Cupping Therapy" and "Demand and Advice for Cupping Therapy". Results related to factor analysis are given in Table 3.

Table 3. Factor Analyses				
Factors	Factor Loading	Eigenvalue	Explained variance %	Alpha
Knowledge of Cupping Therapy		5,071	50,709	,849
I regularly go on vacations in thermal facilities.	,920			
I try to benefit from all health therapies in thermal facilities.	,715			
It is important for me to have a cupping application in thermal facilities.	,855			
The existence of cupping application is important in my thermal facility selection.	,775			
Demand and Advice for Cupping Therapy		2,693	26,930	,832
I would consider going to the thermal facility for the cupping therapy.	,961			
For cupping application, I prefer thermal facilities more than treatment centers.	,934			
If I knew about cupping application in thermal facilities, I would make my thermal facility preference accordingly.	,981			
I think the presence of cupping therapy will increase the demand for thermal facilities.	,915			
For cupping application, I prefer thermal facilities more than treatment centers.	,968			
I would recommend the thermal facilities that I went to cupping therapy to others.	,729			

Notes: Varimax Rotation Basic Components Factor Analysis Kaiser-Meyer-Olkin Sample Sufficiency =, 854, Bartlett’s Test of Sphericity: p <0,000 (Chi-Square 2460,030, df = 45) Total Variance: 77,639

According to the results of the independent samples t-test, p value shows the difference between the means of the groups. No difference was found between the first dimension included in the analysis and the gender variable at the significance level of p <0.05. In other words, female and male perceive the dimension in the same way. The attitudes of female and male within the scope of the dimension are not different. For the second dimension “Demand and Advice for Cupping Therapy” there is a significance difference between females and males. According to the results, males demand and advice for cupping therapy more than females (mean differences: ,40348; p:;000)

Table 4. Independent Samples T-Test of Gender Variable					
Factors	Female Mean	Male Mean	Mean Differences	t-value	p-value
Knowledge of Cupping Therapy	3,99	4,07	-,08273	,827	,055
Demand and Advice for Cupping Therapy	3,45	3,85	-,40348	2,754	,000

The mean difference is significant at the 0.05 level.

As a result of one-way analysis of variance, significant differences were found in the dimensions of “Demand and Advice for Cupping Therapy” according to age variable. According to the results, there were significant differences between the participants in the 21-30 age group and 31-40 age group (I-J= ,80692; p=,000), 21-30 age group and 51-60 age group (I-J= -1,01381; p=,000), 21-30 age group and 60 and over age group (I-J= -1,03906; p=,003) and 41-50 age group and 51-60 age group (I-J= -,69270; p=,044). By looking at these results, it can be said that as the

age group level of the participants increases, their demand and advice for cupping therapy perceptions also increase.

Table 5. Anova Test of Age Variable (One-Way Anova-TUKEY)

Factors	Mean	Levene	P	F	p
Knowledge of Cupping Therapy	4,03	3,579	,415	10,006	,004
Demand and Advice for Cupping Therapy	3,63	13,850	,314	7,714	,000

The mean difference is significant at the 0.05 level.

As a result of one-way analysis of variance, significant differences were found in “Knowledge of Cupping Therapy” (4,03, $p>0,005$) and “Demand and Advice for Cupping Therapy” (3,63, $p>0,005$) according to occupational status variable. As a result of the TUKEY test, it was seen that there were significant differences in the “Knowledge of Cupping Therapy” dimension between the participants who are in the student and employed group (I-J= -,68593; $p=,011$). According to this result, participants who are in the employed group have higher “Knowledge of Cupping Therapy” level more than the participants who are in the student group. As a result of the Post Hoc (TUKEY) test, it was also revealed that the difference for “Demand and Advice for Cupping Therapy” between the participants who are in the employed and retired group (I-J= -,74007; $p=,012$) and student and retired group (I-J= -1,04466; $p=,009$). According to this result, participants who are retired have demand and advice for cupping therapy more than the participants who are employed and student.

Table 6. Anova Test of Occupational Status Variable (One-Way Anova)

Factors	Mean	Levene	P	F	p
Knowledge of Cupping Therapy	4,03	3,323	,055	3,563	,021
Demand and Advice for Cupping Therapy	3,63	14,084	,062	5,199	,000

The mean difference is significant at the 0.05 level.

As a result of the TUKEY test, it was seen that there were significant differences between “Knowledge of Cupping Therapy” dimension and the participants who earn 2324 TL and less monthly and 5.501 TL and above monthly household income (I-J= -,72958; $p=,016$); and 2325 TL-3500 TL and 5.501 TL and above monthly household income (I-J= -,69386; $p=,048$). According to this result, participants who have 5501 TL and above monthly household income have higher “Knowledge of Cupping Therapy” level more than the participants who have 2324 TL and less and 2325 TL-3500 TL monthly household incomes. As a result of the TUKEY test, it was seen that there were significant differences between “Demand and Advice for Cupping Therapy” dimension and the participants who earn 2324 TL and less monthly and 2325 TL-3500 TL household income (I-J= -,90794; $p=,002$); and 2324 TL and less monthly and 5.501 TL and above monthly household income (I-J= -,69049; $p=,041$). According to this result, participants who have 5501 TL and above monthly household income have higher “Demand and Advice for Cupping Therapy” level more than the participants who have 2324 TL and less and 2325 TL-3500 TL monthly household income.

Table 7. Anova Test of Monthly Household Income Variable (One-Way Anova)

Factors	Mean	Levene	P	F	p
Knowledge of Cupping Therapy	4,03	2,892	,053	2,234	,006
Demand and Advice for Cupping Therapy	3,63	10,126	,067	3,778	,007

The mean difference is significant at the 0.05 level.

As a result of one-way analysis of variance, significant differences were found in “Knowledge of Cupping Therapy” (5,965, $p>0,005$) according to education level variable. As a result of the TUKEY test, it was seen that there were significant differences in the participants who have postgraduate degree and primary degree (I-J= -1,14773; $p=,041$); postgraduate degree and

middle/secondary education degree (I-J= -1,08586; p=,000); postgraduate degree and vocational degree (I-J= -,83002; p=,012); undergraduate degree and middle/secondary education degree (I-J= -,61187; p=,026).

Table 8. Anova Test of Education Level Variable (One-Way Anova)

Factors	Mean	Levene	P	F	p
Knowledge of Cupping Therapy	4,03	2,193	,071	1,029	,008
Demand and Advice for Cupping Therapy	3,63	15,877	,393	5,965	,000

The mean difference is significant at the 0.05 level.

Correlation analysis was performed in Table 9, which is a method used to measure the degree of this relationship if there is a linear relationship between two variables or if a variable has two or more variables (Kalaycı, 2005: 116-123). Since the distribution of variables is normal, Pearson Correlation Coefficient was used in the correlation analysis. According to the results of the correlation analysis, there was seen a positive relationship between the “Knowledge of Cupping Therapy” and the “Demand and Advice for Cupping Therapy” at the level of 0.01 significance. By looking at these results, it can be said that as the education level of the participants increases, their knowledge of cupping therapy also increase.

Table 9. Relation of Knowledge of Cupping Therapy and Demand and Advice for Cupping Therapy

Factors	1	2
Knowledge of Cupping Therapy	-	,662**
Demand and Advice for Cupping Therapy	,662**	-

Conclusion

It is possible to evaluate the results obtained as a result of the analyzes as follows. Participants benefiting from cupping therapy are mainly female participants. The majority of the participants are 30 and above years old. The majority of the participants are employees and have a monthly income level of 3000 TL and above. Participants generally have undergraduate degree.

It is seen that most of the participants go on holiday/travel for health reasons and they go to a thermal facility at least once a year for health reasons. It is also seen that “massage”, “thermal bath” and “cupping therapy” are the first three applications of the participants benefited for health reasons. It is seen that most of the participants have had cupping therapy at least once before. It was observed that the majority of the respondents benefited from cupping therapy at a treatment center. Most of the participants stated the benefits of cupping treatment as the first three as “removes toxins from the body”, “improves blood circulation” and “provides physical comfort”. The majority of the participants stated that they had previously gone to a thermal facility for cupping therapy and stayed average of 2 days and above.

When the study results are examined, no significant difference was found between the “Knowledge of Cupping Therapy” factor and the gender variable. But it was seen there is a significant difference was found between the “Demand and Advice for Cupping Therapy” factor and the gender variable. According to the results, males demand and advice for cupping therapy more than females. Secondly, it was seen there is a significant difference was found between the participants who are 21-30, 31-40, 41-50 and 51-60 age groups and “Demand and Advice for Cupping Therapy” factor. The results showed that as the age group level of the participants increases, their demand and advice for cupping therapy perceptions also increase.

It is seen that, the participants who are in the employed group have higher “Knowledge of Cupping Therapy” level more than the participants who are student group. Secondly, participants who are retired demand and advice for cupping therapy more than the participants who are

employed and student groups. It is also seen that, the participants who have 5.501 TL and above monthly household income have higher “Knowledge of Cupping Therapy” level more than the participants who have 2.324 TL and less and 2.325 TL-3500 TL monthly household incomes. In addition, the participants who have 5.501 TL and above monthly household income have higher “Demand and Advice for Cupping Therapy” level more than the participants who have 2.324 TL and less and 2.325 TL-3500 TL monthly household incomes.

The last difference was between the participants who have primary degree, middle/secondary degree, vocational degree, undergraduate degree and postgraduate degree. The results showed that as the education level of the participants increases, their knowledge of cupping therapy also increase.

The findings of the study indicated that the participants who visited the health tourism facilities like treatment centers, healthcare institutions and thermal facilities to have cupping therapy considered the cupping therapy as an alternative and complementary treatment method without side effects. The participants also indicated that cupping therapy made them feel good and healthy. From this point of view, it can be said that cupping therapy positively affects individuals' perception of physical and psychological health and increases people's health and general quality of life.

The findings of the correlation analysis showed that there was seen a positive relationship between “Knowledge of Cupping Therapy” and “Demand and Advice for Cupping Therapy”. This result means that, as knowledge of cupping therapy increases, demand and advice for cupping therapy also increases. The fact that the knowledge of cupping therapy increases its demand and advice indicates that cupping therapy is an application that has the potential of health tourism and it is a different way in increasing the diversity of health tourism.

Within the framework of these results, the suggestions that can be brought to health tourism facilities -especially to thermal facilities- are as follows. For health tourism facilities, it is necessary to attract, to increase the level of the knowledge of cupping therapy and to increase the demand and advice for cupping therapy males as well as female; the young people as well as middle and older people; the students as well as employees and retired people; the people from other income groups as well as 5501 TL and above; the people from other education groups as well as undergraduate and postgraduate degrees to these facilities. In addition, health tourism facilities should increase and expand the knowledge of cupping treatment and demand and advice for cupping therapy by these ways.

Health tourism facilities should maintain their current positive tourist attitudes and service levels towards cupping treatment, but they should also seek ways to increase the possibilities of establishing the cupping treatment. The internet and social media should also be used in marketing the facilities and promoting cupping treatment both at home and abroad. In addition that, considering the first three treatment methods benefited by the participants in thermal facilities and considering that they stay in thermal facilities for at least two days, it is beneficial for the thermal facilities to add the cupping therapy to alternative treatment options. Thus, the facilities will be able to earn more profit and the awareness of the cupping therapy will be increased.

Lastly, it is also seemed that most of participants having cupping therapy prefer treatment centres and healthcare institutions compared to thermal facilities. It was observed that only 29,6 percent of the people having cupping therapy preferred thermal facilities. However, 54,9 percent of the participants who preferred treatment centers or health institutions for cupping therapy stated that if they knew the application of cupping therapy in thermal facilities, they would prefer thermal facilities accordingly. This finding shows that those who having cupping therapy tend to participate in health tourism activities. Furthermore, although cupping therapy is an old treatment method, it is seen that it has a high level of awareness by young participants. From this point of view, it is

necessary to make the necessary investments to improve the application of cupping therapy as an alternative health and wellness tourism type in thermal enterprises. It is also necessary to increase the cupping treatment application in thermal facilities and to develop marketing and promotional strategies. In addition that, with the reason of cupping therapy has a very common knowledge and demand within Turkey, it can also be said that cupping therapy is a different way of increasing the variety of wellness and health tourism. in countries like Turkey which have the potential of cupping therapy with its health facilities, cupping therapy will provide economic gains for these countries by introducing cupping therapy and pulling the foreign tourists into their countries will make foreign exchange earning for themselves.

Limitations and Recommendations

This study was performed with limited participants in a limited area. Therefore, it may not be an objective approach to argue that the results of the study may represent the general. However, it is thought that it may contribute to the related literature as one of the limited research conducted in the field determined as a sample. In new researches, the results of this study can be compared by reaching more participants. Another limitation of the study is that the age group of 60 years and above remained low due to the collection of the study data online. Therefore, it is recommended to pay particular attention to this factor for future studies. In addition, similar studies conducted in different countries and similar studies in Turkey can be interpreted and points that can be advantageous and disadvantageous can be revealed. It should also be examined with new studies whether the cupping therapy can be evaluated as an alternative type of tourism depending on wellness and health tourism. In accordance with the results of the study, it is appeared that Turkey has a great potential of cupping therapy so the creation of the infrastructure required for this type of tourism and the promotion and marketing activities should be initiated.

References

- AlBedah A., Khalil M., Alolemy A., Elsubai, I. & Khalil A. (2011). Hijama (cupping): a review of the evidence. *Focus on Alternative and Complementary Therapies*, 16(1), 6-12. <http://dx.doi.org/10.1111/j.2042-7166.2010.01060.x>
- Altunışık, R., Coşkun, R., Bayraktaroğlu, S. & Yıldırım, E. (2005). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri*. Sakarya Kitabevi.
- Benli, Z. (2017). Hacamat tedavisi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(6), 46-53.
- Chirali I. Z. (1999). *Benefits of cupping therapy. Traditional Chinese Medicine Cupping Therapy*. Churchill Livingstone.
- Cri, (2018). Hollandalılar, Çin tıbbındaki hacamat tedavisiyle ilgili, <http://turkish.cri.cn/1781/2018/09/12/1s193191.htm>, 19.04.2020.
- Huijuan, C., Mei, H., Xun, L., Shangjuan, D., Yongmei, S., Qian, W., Shu, X. & Jianping, L. (2010). Clinical research evidence of cupping therapy in China: a systematic literature review. *BMC Complementary and Alternative Medicine*, 10(1), 1-10.
- El Sayed, S. M., Mahmoud, H. S. & Nabo, M. M. H. (2013). Methods of wet cupping therapy (Al-Hijamah): in light of modern medicine and prophetic medicine. *Alternative & Integrative Medicine*, 2(3), 1-16. <http://dx.doi.org/10.4172/2327-5162.1000111>
- El-Shanshory, M., Hablas, M. N., Shebl, Y., Fakhreldin, R. A., Attia, H. H. Almaramhy, B. H., Ayat, M., Albeihany, A., El-Dardear, A., Ali Ibrahim, H., Salah, M. H., Manal, M. Helmy, N. & Mohamed, E. S. S. (2018). Al-hijamah (wet cupping therapy of propheti medicine) Significantly and Safely Reduces Iron Overload and Oxidative Stress in Thalassemic Children: A Novel Pilot Study, *Journal of Blood Medicine*, 9, 241-251. <http://dx.doi.org/10.2147/JBM.S170523>

- Ismail, A. A. S. (2016). Blood Cupping Therapy. <https://books.google.com.tr/books?id=aTaxDQAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=inauthor:%22Aziz+Al+Safi+Ismail,+MD;PhD%22&hl=tr&sa=X&ved=0ahUKEwienb-czNToAhWtUUIHWJ5CD8Q6AEIJzAA#v=onepage&q&f=false>, 22.03.2020.
- Kalaycı, M. Z. (2017). Hacamat için sertifikalı hekimleri tercih edin. <https://www.aa.com.tr/tr/saglik/hacamat-icin-sertifikali-hekimleri-tercih-edin/887840>, 01.04.2020.
- Kalaycı, S. (2005). *SPSS uygulamalı çok değişkenli istatistik teknikleri*. Asil Yayın Dağıtım.
- Kasap, M. (2020). Hizmet işletmelerinde dışlanma ve örgütsel güven ilişkisi: Güney Marmara örneği. *Turkish Studies - Economy*, 15(2), 1055-1066. <http://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.43382>
- Majeed, S., Majeed, M. & Ajike, M. A. (2019). Dry cupping therapy and the wellness management of health travelers. *Traditional Medicine Research*, 4(1), 12-24. <http://dx.doi.org/10.12032/TMR201915095>
- Saad, A. (2015). Reviving the Cupping therapy “Al-Hijama” through the frame work of developing health care tourism in Egypt. *Journal of Tourism and Hospitality*, 4(5), 1-7. <http://dx.doi.org/10.4172/2167-0269.1000178>
- Songwanich, S. (2013). The emergence of Chinese medical tourism. <https://www.nationthailand.com/opinion/30213940>, 02.04.2020.
- Şeker, N. (2013). Hz. Peygamber’ in hadislerinde koruyucu hekimlik: hacamat örneği. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 156-188.
- Voigt, C. & Pforr, C. (2013). Wellness Tourism: A Destination Perspective. [https://books.google.com.tr/books?id=N9skAgAAQBAJ&pg=PA28&lpg=PA28&dq=%20Body+and+facial+beauty+treatments+\(e.g.+facials,+body+wraps,+body+scrubs,+exfoliation,+manicure,+pedicure,+hair+removal\)&source=bl&ots=xdrem5NTNt&sig=ACfU3U2sliqnObcl dau19gGCcda7mZzkDA&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwja-KYzdToAhU8SRUIHskVA5IQ6AEwAHoECAwQKw#v=onepage&q=%20Body%20and%20facial%20beauty%20treatments%20\(e.g.%20facials%2C%20body%20wraps%2C%20body%20scrubs%2C%20exfoliation%2C%20manicure%2C%20pedicure%2C%20hair%20removal\)&f=false](https://books.google.com.tr/books?id=N9skAgAAQBAJ&pg=PA28&lpg=PA28&dq=%20Body+and+facial+beauty+treatments+(e.g.+facials,+body+wraps,+body+scrubs,+exfoliation,+manicure,+pedicure,+hair+removal)&source=bl&ots=xdrem5NTNt&sig=ACfU3U2sliqnObcl dau19gGCcda7mZzkDA&hl=tr&sa=X&ved=2ahUKEwja-KYzdToAhU8SRUIHskVA5IQ6AEwAHoECAwQKw#v=onepage&q=%20Body%20and%20facial%20beauty%20treatments%20(e.g.%20facials%2C%20body%20wraps%2C%20body%20scrubs%2C%20exfoliation%2C%20manicure%2C%20pedicure%2C%20hair%20removal)&f=false), 22. 03.2020.
- Yılmaz, E. (2018). Hacamat Sgk'lı Oluyor. <https://www.milliyet.com.tr/yerel-haberler/sakarya/hacamat-sgkli-oluyor-12679752>, 26.03.2020.
- Zhan, L. (2014). Attractive forces and risks of international medical tourism: A study based on India, *Journal of Chemical and Pharmaceutical Research*, 6(8), 125-129.



www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi



INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY

Sponsored by IBU

Öğretmen Görüşlerine Göre, Covid-19 Küresel Salgını Döneminde Gerçekleştirilen Uzaktan Eğitim Sürecinin Değerlendirilmesi

Investigation of the Distance Education Process by the Teachers 'Opinions in the Period of the Covid-19 Pandemia

Serkan Demir* - Mustafa Kale**

Abstract: The aim of this study is to examine the opinions of teachers about the distance education process in the course of Covid-19 global epidemic, to reveal the positive and negative aspects of distance education and to make suggestions for the improvement of distance education. The research was carried out with case study (case study model), one of the screening models. The study group of the research consists of 44 teachers who work as preschool, primary, secondary and special education teachers in Ankara. In the research, the data were realized by applying online through a structured interview form developed by the researchers. The collected data were analyzed by content analysis. Themes and codes were created from the answers given to the interview questions and frequency distributions were determined. As a result of the research, it has been determined that the majority of teachers find themselves sufficient and moderate enough in distance education, many of those who do not have experience and proficiency develop themselves and increase their competence in the distance education process, while some teachers consider themselves inadequate. More than half of the teachers have expressed their views that the infrastructure is sufficient and some teachers have had difficulties in accessing distance education especially due to the deficiencies resulting from the students' current opportunities. The most problematic situations regarding access to distance education; that students have difficulties in accessing distance education due to lack of internet, lack of hardware tools, lack of technological knowledge of parents and individual characteristics of their students; It has been determined that especially the students in small age groups and students with special needs face various difficulties and limitations, their motivation and attention to the lessons are less, and the distance education process is adversely affected due to infrastructure problems. In online education, it is not possible to establish eye contact with the student, the parents support the distance education process to a large extent, the awareness of distance education, the status of parents to support the distance education process vary depending on the situations such as work intensity, the curriculum is not fully implemented, some courses and gains are not covered by distance education. It has been determined that they do not allow to practice,

* Dr., T.C. Milli Eğitim Bakanlığı, Şehit Emre Tunca İlkokulu
Dr., Ministry of National Education, Şehit Emre Tunca Primary School

ORCID 0000-0002-0478-1831

serkandemirgazi@gmail.com

** Doç. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sınıf Eğitimi Anabilim Dalı

Associate Prof. Dr., Gazi University, Faculty of Education, Classroom Education Department

ORCID 0000-0002-3727-1475

mkale@gazi.edu.tr

Cite as/ Atıf: Demir, S. & Kale M. (2020). Öğretmen görüşlerine göre, Covid-19 küresel salgını döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 15(8), 3445-3470.
<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44492>

Received/Geliş: 24 June/Haziran 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

lack of communication, interaction and feedback with distance education, access to all students, technology addiction, still life and health problems, low motivation of students. Distance education has positive aspects such as offering educational opportunities and opportunities, supporting face-to-face education, saving time and space, and affecting students psychologically, socially and physically negatively in the distance education process; It was determined that he had a chance to spend. In extraordinary situations that require students to stay at home, it is recommended to develop activity programs that can protect their psychological, social and physical health in the distance education process and to gain the necessary competencies to the students beforehand.

Structured Abstract: Introduction: COVID-19 spread rapidly all over the world and as of June 15, more than 7.5 million people were affected according to the World Health Organization (WHO) data and about 400 thousand people died due to this reason (WHO, 2020). In Turkey, 178 thousand more than the human virus has picked up, 4800 has lost more than human life (Ministry of Health, 2020) .400 Covidien causing the death of more than a thousand people-19 World Health Organization (WHO) by pandemic (global epidemic), respectively (WHO , 2020).

Covid-19 global epidemic, which affects many areas such as health, economy, tourism, art, sports, trade, industry in the world, has directly affected education. According to the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization data, schools have been closed in many countries of the world, approximately 70% of students have been affected by this process (UNESCO, 2020). Due to the global epidemic, face-to-face education has been paused around the world and millions of students have started to receive distance education (Can, 2020).

In Turkey, the Ministry of National Education (MONE), students have set up a distance education system in terms of academic and social support, psychosocial spent his life support system (Özer, 2020), although; Covidien-19 with global outbreak quickly entered our lives, especially how distance education process being carried out in Turkey, more online media which are used, is not known as to what is encountered positive and negative processes. In this sense, determining the opinions of teachers about the distance education process is important in terms of improving and developing the distance education system. The aim of this study is to examine the opinions of teachers about the distance education process in depth, to reveal the positive and negative aspects of distance education and to make suggestions for the improvement of distance education.

Method

The research was carried out with case study (case study model), one of the screening models. The study group of the research consists of 44 teachers who work as preschool, primary, secondary and special education teachers in Ankara.

In the research, the data were realized by applying online through a structured interview form developed by the researchers. The collected data were analyzed by content analysis. Themes and codes were created from the answers given to the interview questions and frequency distributions were determined.

During the distance education, MEB carried out studies to meet the personal development and psychological needs of students through Education Information Network, TRT, social media and teachers. The fact that teachers can teach live lessons through the Education Information Network and that students can follow their lessons at scheduled times contributed to the distance education process. However, it has been stated by teachers that there are problems for planning sufficient lesson hours for all students, especially in the first time due to lack of infrastructure problems, some students could not be included in the educational content due to the lack of internet and hardware tools.

Results and Conclusion

As a result of the research, it has been determined that the majority of teachers find themselves sufficient and moderate enough in distance education, many of those who do not have experience and proficiency develop themselves and increase their competence in the distance education process, while some teachers consider themselves inadequate.

More than half of the teachers have expressed their views that the infrastructure is sufficient and some teachers have had difficulties in accessing distance education especially due to the deficiencies resulting from the students' current opportunities.

The most problematic situations regarding access to distance education; that students have difficulties in accessing distance education due to lack of internet, lack of hardware tools, lack of technological knowledge of parents and individual characteristics of their students; It has been determined that especially the students in small age groups and students with special needs face various difficulties and limitations, their motivation and attention to the lessons are less, and the distance education process is adversely affected due to infrastructure problems.

In online education, it is not possible to establish eye contact with the student, the parents support the distance education process to a large extent, the awareness of distance education, the status of parents to support the distance education process vary depending on the situations such as work intensity, the curriculum is not fully implemented, some courses and gains are not covered by distance education. It has been determined that they do not allow to practice, lack of communication, interaction and feedback with distance education, access to all students, technology addiction, still life and health problems, low motivation of students.

Distance education has positive aspects such as offering educational opportunities and opportunities, supporting face-to-face education, saving time and space, and affecting students psychologically, socially and physically negatively in the distance education process. It was determined that he had a chance to spend.

In extraordinary situations that require students to stay at home, it is recommended to develop activity programs that can protect their psychological, social and physical health in the distance education process and to gain the necessary competencies to the students beforehand.

Keywords: Educational Sciences, Education Management, Covid-19, Distance Education, Teacher Opinions

Öz: Bu araştırmanın amacı Covid-19 küresel salgını döneminde öğretmenlerin uzaktan eğitim süreci hakkındaki görüşlerini derinlemesine incelemek, uzaktan eğitimin olumlu ve olumsuz yanlarını ortaya çıkarmak ve uzaktan eğitimin iyileştirilmesi için önerilerde bulunmaktır. Araştırma tarama modellerinden durum çalışması (örnek olay tarama modeli) ile gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın çalışma grubunu Ankara’da resmi okulöncesi, ilkököl, ortaokul ve özel eğitim kurumlarında görev yapmakta olan toplam 44 öğretmen oluşturmaktadır. Araştırmada veriler, araştırmacılar tarafından geliştirilen yapılandırılmış görüşme formu ile çevrimiçi ortamda uygulanarak toplanmıştır. Araştırma verilerinin toplanması aşamasında, Gazi Üniversitesi’ne etik kurul izni için başvurulmuş ve araştırma için 11.12.2020 tarih ve E.133138 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Toplanan veriler içerik analizi ile analiz edilmiştir. Görüşme sorularına verilen cevaplardan tema ve kodlar oluşturulmuş, frekans dağılımları belirlenmiştir. Araştırma sonucunda öğretmenlerin büyük çoğunluğunun uzaktan eğitim konusunda kendini yeterli ve orta düzeyde yeterli gördüğü, deneyimi ve yeterliği olmayanların birçoğunun ise uzaktan eğitim süreci içerisinde kendilerini geliştirdikleri ve yeterliklerini artırdıkları, bazı öğretmenlerin ise kendisini yetersiz gördüğü belirlenmiştir. Öğretmenlerin yarısından fazlası alt yapının yeterli olduğu, bazı öğretmenler ise özellikle öğrencilerin mevcut imkânlarından kaynaklanan eksiklikler sebebiyle uzaktan eğitime erişim konusunda sıkıntı yaşandığı görüşlerini ortaya koymuştur. Uzaktan eğitime erişim konusunda en fazla problem yaşanan durumların; öğrencilerin internetlerinin olmaması, öğrencilerin donanımsal araçlarının yetersizliği, velilerin teknolojik bilgi eksikliği, öğrencilerinin bireysel özellikleri sebebiyle uzaktan eğitime erişim konusunda sıkıntı yaşandığı; özellikle küçük yaş gruplarındaki öğrenciler ile özel gereksinimli öğrencilerin çeşitli zorluklarla ve kısıtlılıklarla karşılaştığı, öğrencilerin motivasyonlarının ve derse olan dikkatlerinin daha düşük olduğu, alt yapıdan kaynaklanan sorunlar sebebiyle uzaktan eğitim sürecinin olumsuz yönde etkilendiği belirlenmiştir. Çevrimiçi olarak yapılan eğitimlerde öğrenci ile göz teması kurulamadığı, velilerin büyük ölçüde uzaktan eğitim sürecine destek olduğu, uzaktan eğitime ilişkin farkındalık, velilerin iş yoğunluğu gibi durumlara bağlı olarak uzaktan eğitim sürecini destekleme durumlarının değişkenlik gösterdiği, müfredatın tam anlamıyla uygulanamadığı, bazı derslerin ve kazanımların uzaktan eğitimle uygulama yapmaya imkân vermediği, uzaktan eğitimle yeterli iletişim, etkileşim ve geri dönüt sağlanamaması, öğrencilerin tümüne erişim sağlanamaması, teknoloji bağımlılığı, hareketsiz yaşam ve sağlık sorunlarına sebep olması, öğrencilerin motivasyonlarının düşük olması gibi olumsuz yanlarının olduğu belirlenmiştir. Uzaktan eğitimin küresel salgın döneminde farklı eğitim fırsatları ve imkânları sunması, yüz yüze eğitimi desteklemesi, zamandan ve mekândan tasarruf sağlaması gibi olumlu yanlarının olduğu ortaya konulmuştur. Öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde psikolojik, sosyal ve fiziksel açıdan olumsuz yönde etkilendiği, bununla birlikte bu süreçte aileleriyle daha fazla vakit geçirme şansı bulduğu belirlenmiştir. Öğrencilerin evde kalmasını gerektirecek

olağanüstü durumlarda uzaktan eğitim sürecinde psikolojik, sosyal ve fiziksel anlamda sağlığını koruyabileceği etkinlik programlarının geliştirilmesi ve öncesinde öğrencilere gereken yeterliklerin kazandırılması önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Bilimleri, Eğitim Yönetimi, Covid-19, Uzaktan Eğitim, Öğretmen Görüşleri.

Giriş

İnsanlık tarihi boyunca, ölümlere yol açan birçok doğal afet ya da salgın hastalık görülmüştür. Salgın hastalıkları oluşturan en önemli etken virüslerdir. Geçmişte insanların ölümüne neden olan ve Koronavirüs ailesinde yer alan, 2002’de uzak doğuda SARS, 2012’de Suudi Arabistan’da MERS salgınları yaşanmıştır. Yine aynı virüs ailesinden yeni Koronavirüs ilk defa Aralık 2019’da Çin’in Wuhan şehrindeki bazı insanlarda akut solunum yetmezliği sendromu tespit edildiğinin açıklanmasıyla saptanmıştır. Hastalardan alınan örneklerin incelenmesi sonucunda 7 Ocak’ta, hastalığa neden olan virüsün Koronavirüs ailesinden olduğu anlaşılmış ve virüse Yeni Koronavirüs 2019 (2019-nCoV) adı verilmiştir. Yeni Koronavirüs resmi olarak SARS-CoV-2 olarak adlandırılmış, yol açtığı hastalığın adı Covid-19 olarak belirlenmiştir (Sari Yanartaş ve Hancerli Torun, 2020).

Tüm dünyada Covid-19 hızlıca yayılmış ve 15 Haziran itibarıyla Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre 7,5 milyondan fazla insan etkilenmiş ve yaklaşık 400 bin kişi bu sebeple vefat etmiştir (WHO, 2020). Türkiye’de de 178 binden fazla insan virüsü kapmış, 4800 den fazla insan hayatını kaybetmiştir (Sağlık Bakanlığı, 2020). 400 binden fazla insanın ölümüne neden olan Covid-19 Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) tarafından pandemi (Küresel salgın) olarak tanımlanmıştır (WHO, 2020).

Covid-19 küresel salgını, tüm dünyayı etkisi altına alan ve Ebola, MERs, SARs gibi salgınlardan daha büyük bir salgın olarak kabul edilmektedir (Yılmaz, 2020). Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, henüz aşı ve ilaç geliştirilmemesi sebebiyle çaresiz kaldığı Covid-19 virüsünün dünyadaki etkisini tam olarak ne zaman yitireceği kestirilememektedir.

Dünyada sağlık, ekonomi, turizm, sanat, spor, ticaret, sanayi gibi birçok alanı etkileyen Covid-19 küresel salgını, eğitimi de doğrudan etkilemiştir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü verilerine göre, dünyanın pek çok ülkesinde okullar kapatılmış, öğrencilerin yaklaşık % 70’i bu süreçten etkilenmiştir (UNESCO, 2020). Küresel salgın nedeniyle, dünya genelinde yüz yüze eğitim duraklatılmış, milyonlarca öğrenci uzaktan eğitim görmeye başlamıştır (Can, 2020).

Türkiye’de Cumhurbaşkanlığınca yayımlanan genelge kapsamında (T.C. Resmi Gazete, 2020a) Milli Eğitim Bakanlığı tarafından eğitim ve öğretim faaliyetlerinin uzaktan eğitim yöntemiyle gerçekleştirileceği (MEB, 2020a), kararı alınmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı, Covid-19 küresel salgını kapsamında idari izin, dönüşümlü ve uzaktan çalışmaya ilişkin usul ve esasları (MEB, 2020b) düzenlemiş ve böylece resmi olarak uzaktan eğitimin yol haritası ortaya konulmuştur. Bu yol haritasına uygun olarak uzaktan eğitim 18.108.860 öğrenci ve 1.077.307 öğretmeni ile tüm Türkiye’de başlatılmıştır (MEB, 2019).

Covid-19 küresel salgını nedeniyle hem dünya genelinde hem de Türkiye özelinde ani bir şekilde başlanan uzaktan eğitimin dünyadaki ilk uygulamalarının, 1728 yılında Boston gazetesinde yayımlanan “Steno Dersleri” ilanı ile başladığı belirtilmektedir (Telli Yamamoto ve Altun, 2020). Türkiye’de ise uzaktan eğitim tartışmaları 1923 yılından sonra başlamış, 1970’li yıllarda orta eğitim düzeyini, 1980 sonrası yükseköğretimi, 1990’lı yıllarda ilk, orta ve yükseköğretimi kapsayarak uzaktan eğitim, büyük öğrenci kitlelerini bünyesinde barındıran bir sistem haline gelmiştir (Bozkurt, 2017).

Okullar açısından bakıldığında, uzaktan eğitim öğrenci, öğretmen ve öğrenme kaynakları arasındaki sınırlılıkları ortadan kaldırmak için mevcut teknolojileri pragmatist bir yaklaşımla

kullanan disiplinler arası bir alan olarak tanımlayan Bozkurt (2017), Türkiye’de uzaktan eğitim sürecini dört dönem halinde Şekil 1’deki gibi belirtmiştir.



Şekil 1: Uzaktan Eğitimin Türkiye Bağlamında Dönem ve Evreleri.

Mektup, radyo, televizyon, internet-web vb. yöntemlerle insan hayatında yerini alan uzaktan eğitim süreçleri şüphesiz tüm toplumları Covid-19 küresel salgınıyla birlikte daha fazla etkisi altına almıştır. Özellikle günümüzde bilişim tabanlı yaklaşımlarla farklı çevrim içi ortam uygulamaları uzaktan eğitim sürecine dâhil olmuştur. Çevrim içi öğrenme ortamları, öğrencilerin ve öğretmenlerin birbirleriyle iletişim kurup çevrim içi teknolojiler yoluyla ders içerikleriyle etkileşimde bulunduğu ortamlardır (Bolliger ve Wasilik, 2009; Miltiadou ve Yu, 2000; Yıldız ve Seferoğlu, 2020). Bu ortamlarda öğrenciler diğer katılımcılarla ve öğretmenle gerek eşzamanlı gerekse eşzamanlı olmayan çevrim içi iletişim araçlarını kullanarak etkileşim kurmaktadır (Wang, 2008). Türkiye’de TRT ve Milli Eğitim Bakanlığı iş birliği ile Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden uzaktan eğitim süreçleri yönetilmektedir. EBA üzerinden tüm sınıf seviyelerine eğitim verilmekte fakat karşılaşılan sorunlar sebebiyle farklı çevrim içi uygulamalara da gereksinim duyulmaktadır. Milli Eğitim Bakanlığı tarafından EBA Canlı Ders uygulamasının ülke genelinde kullanıma açılmasına kadar EBA dışındaki Zoom, Teams, Hangouts, Meet, Skype ve benzeri platformların ücretsiz olanlarıyla sanal sınıf uygulamalarının kullanımına izin verilmiştir (MEB, 2020c).

Uzaktan eğitim süreçlerinde birçok çevrim içi teknolojileri kullanmada çeşitli güçlüklerle karşılaşmaktadır (Altıparmak, Kurt ve Kapıdere, 2011; Miltiadou ve Yu, 2000). Aynı zamanda Covid-19’un yol açtığı olumsuz psikolojik etkiler ile başa çıkmak için MEB, yardım hattı ve rehberlerden oluşan bir psikososyal destek sistemi kurmuştur. Sonuç olarak MEB, öğrencileri akademik ve sosyal açıdan destekleyen bir uzaktan eğitim sistemi kurmuş, psikososyal destek sistemini hayata geçirmiş (Özer, 2020) olmasına rağmen Covid-19 küresel salgını ile birlikte hızlı bir şekilde hayatımıza giren uzaktan eğitim süreci, özellikle Türkiye’de nasıl yürütülmekte, daha çok hangi çevrim içi ortamlar kullanılmakta, ne gibi olumlu ve olumsuz süreçlerle karşılaşmakta bilinmemektedir. Bu anlamda öğretmenlerin uzaktan eğitim süreci hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi uzaktan eğitim sisteminin iyileştirilmesi ve geliştirilmesi açısından önemlidir. Bu araştırmanın amacı öğretmenlerin uzaktan eğitim süreci hakkındaki görüşlerini derinlemesine incelemek, uzaktan eğitimin olumlu ve olumsuz yanlarını ortaya çıkarmak ve uzaktan eğitimin iyileştirilmesi için önerilerde bulunmaktır. Bu amaca ulaşabilmek için aşağıdaki sorulara cevap aranmıştır.

- Uzaktan eğitimle ilgili bilgi, deneyim ve yeterlik durumunuzu nasıl değerlendirirsiniz?
- Teknolojiye erişim ve uzaktan eğitimin alt yapı yeterlikleri konusunda nasıl değerlendirirsiniz?
- Sizin ve öğrencilerinizin teknolojiye erişim konusunda karşılaştığınız problemleri nasıl değerlendirirsiniz?
- Öğrencilerinizin ders işleme sırasındaki motivasyon ve derse katılım durumlarını nasıl değerlendirirsiniz?

- Velilerin uzaktan eğitim sürecine destek ve katılım durumlarını nasıl değerlendirirsiniz?
- Dezavantajlı durumda olan öğrencilerinizin uzaktan eğitimden yararlanma süreçlerini nasıl değerlendirirsiniz?
- Uzaktan eğitim sürecinde, müfredatın uygulanması ve derslerin işleniş sürecini nasıl değerlendirirsiniz?
- Sizce uzaktan eğitim-öğretim faaliyetlerinin olumlu ve olumsuz yanları nelerdir?
- Uzaktan eğitim sürecinde evde kalmak zorunda olan öğrencilerinizin (sosyal, fiziksel ve psikolojik) durumlarını olumlu/olumsuz yönleriyle nasıl değerlendirirsiniz?
- Yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitimi karşılaştıracak olursanız neler söylersiniz?

Yöntem

Araştırma tarama modellerinden durum çalışması (örnek olay tarama modeli) ile gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma yaklaşımları içerisinde durum çalışması araştırmacıya bir olaya müdahale etmeden derinlemesine inceleme, anlama ve birey, katılımcı ya da toplum üzerindeki etkisi ya da ilişkisi konusunda çıkarımlarda bulunma fırsatı sunmaktadır. Dolayısıyla durum çalışması, incelenen güncel bir duruma özgü olarak nasıl ya da neden soru kipleriyle başlayan sorulara cevap arayan, araştırmacıya derinlemesine zengin veri toplama olanağı sağlayan görgül bir araştırma türüdür (Yin, 2014'ten aktaran Saban ve Ersoy, 2016). Araştırmanın çalışma grubu, Ankara ilinde, amaçlı örnekleme yöntemlerinden gözlem birimlerinin belirli niteliklere sahip olmasını gerektiren ölçüt örnekleme kullanılarak belirlenmiştir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018, s.95). Çalışma grubunun resmi okullarda görevli okulöncesi öğretmenlerinden 10, İlkokul öğretmenlerinden 20, ortaokul öğretmenlerinden 10 ve lise öğretmenlerinden 10 kişi olmak üzere, uzaktan eğitim sürecinde ders veren, gönüllülük esasına göre araştırmaya katılmak isteyen ve araştırma onamını kabul eden öğretmenler arasından belirlenmesi hedeflenmiştir. Çalışma grubuna her eğitim kademesinden öğretmenler dâhil edilerek hem uzaktan eğitime ilişkin tüm tarafların görüşünü yansıtmak hem de veride çeşitliliği sağlamak amaçlanmıştır. Hedeflenen çalışma grubu okulöncesi 9, ilkokul 20, ortaokul 10 ve özel eğitim 5 olmak üzere toplam 44 öğretmenle sınırlı kalmıştır. Lise öğretmenleri arasından katılım olmaması araştırmanın bir sınırlılığıdır. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlere ilişkin bilgiler Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1:Uzaktan Eğitime Katılan Öğretmenlere İlişkin Demografik Bilgiler

Özellikler	Sayı (N)	Toplam (N)
Cinsiyet	Erkek	14
	Kadın	30
	1-5 Yıl	9
Hizmet süresi	6-10 Yıl	18
	11-15 Yıl	9
	16-20 Yıl	7
	21 Yıl ve üzeri	1
	Lisans	30
Öğrenim düzeyi	Yüksek lisans	13
	Doktora	1
	Anaokulu/Anasınıfı	9
Görev yaptığı eğitim kademesi	İlkokul	20
	Ortaokul	10
	Özel eğitim	5

Tablo 1 incelendiğinde, çalışma grubunda 14 erkek ve 30 kadın öğretmenin bulunduğu, katılımcıların 9'unun okulöncesi, 20'sinin ilkokul, 10'unun ortaokul ve 5'inin özel eğitim öğretmeni olduğu, 9'unun 0-5 yıl, 18'inin 6-10 yıl, 9'unun 11-15 yıl, 7'sinin 16-20 yıl ve 1'inin 21

yıldan daha fazla kıdeme sahip olduğu; yine katılımcıların 30'unun lisans, 13'ünün yüksek lisans ve 1'inin doktora diplomasına sahip olduğu görülmektedir.

Araştırmada verilerin toplanma süreci, araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme formunun çevrimiçi ortamda uygulanması ile gerçekleştirilmiştir. Araştırma verilerinin toplanması aşamasında, Gazi Üniversitesi'ne etik kurul izni için başvurulmuş ve araştırma için 11.12.2020 tarih ve E.133138 sayılı etik kurul onayı alınmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorular oluşturulurken literatür taraması yapılmıştır. Geliştirilen form öncelikle taslak olarak hazırlanmış, eğitim bilimleri alanında 2 uzmandan görüş alınmıştır. Alınan görüşler sonrası 1 dil uzmanının incelemesi sonrası görüşme formu oluşturulmuştur. Görüşme formunda 10 adet açık uçlu soru bulunmaktadır. Toplanan veriler öncelikle düzenlenmiş, her soru bazında öğretmenlerin verdiği cevaplar incelenerek, göze çarpan kelime, cümle ya da olaylar araştırmacılar tarafından belirlenerek kodlar oluşturulmuştur. Güvenirlik, öğretmenlerle yapılan görüşmelerden sonra elde edilen verilerin, araştırmacılar tarafından kodlanması ve daha sonra Miles ve Huberman'ın (1994) belirttiği “Güvenirlik=Görüş birliği/Görüş Ayrılığı+Görüş Birliği x 100” formülü ile hesaplanmıştır. Daha sonra veriler özetlenmiş, temalar oluşturulmuştur. Elde edilen kod ve temalar yorumlanarak içerik analizi gerçekleştirilmiştir. Öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde kullandıkları iletişim araçları Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2: Öğretmenlerin Uzaktan Eğitim Sürecinde Kullandıkları İletişim Araçları

İletişim şekli	Sayı (N)
Telefonla Arama	1
Telefonla Arama ve Whatsap, telegram	13
Telefonla Arama ve Whatsap, telegram ve EBA canlı ders	1
Telefonla arama yaparak, Whatsapp, Telegram vb., Elektronik posta yoluyla	3
Telefonla arama yaparak, Whatsapp, Telegram vb., Youtube, Facebook vb.	2
Telefonla arama yaparak, Whatsapp, Telegram vb., Zoom, Skype, Adobe Connect vb.	8
Telefonla arama yaparak, Whatsapp, Telegram vb., Zoom, Skype, Adobe Connect vb., Youtube, Facebook vb.	7
Whatsapp, Telegram vb.	2
Whatsapp, Telegram vb., Zoom, Skype, Adobe Connect vb.	3
Zoom, Skype, Adobe Connect vb.	3
Zoom, Skype, Adobe Connect vb., Elektronik posta yoluyla	1
Toplam (N)	44

Tablo 2 incelendiğinde uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin çoğunun birden fazla iletişim aracı ile öğrencilerle iletişim kurduğu, telefonla arama, Whatsap ve telegram gibi araçların çoğunlukla tercih edildiği, yine öğretmenlerin Telefonla arama yaparak, Whatsapp, Telegram vb., Zoom, Skype, Adobe Connect vb. gibi araçları çoğunlukla kullanmayı tercih ettikleri, yalnızca telefonla arama yaparak iletişim kuranların sayısının ise sınırlı olduğu görülmektedir.

Bulgular

Bulgular, katılımcıların 10 soruya verdikleri cevaplar doğrultusunda bu bölümde sunulmuştur. Katılımcılar, branşları bazında harf ve sayı ile farklı rumuzlarla isimlendirilmiştir (A1, İ1,O1,Ö1).

Uzaktan Eğitimle İlgili Bilgi, Deneyim ve Yeterlik Durumunuzu Nasıl Değerlendirirsiniz? Sorusuna İlişkin Bulgular

Öğretmenlerin, uzaktan eğitimle ilgili bilgi, deneyim ve yeterlik durumuna ilişkin bulgular Tablo 3’te verilmiştir.

Oluşturulan kodlar incelendiğinde “Öğretmen Öz Yeterlik” temasında, anasınıfı öğretmenlerinin 3’ü kendini yeterli, 3’ü orta düzeyde yeterli, 2’si ise yetersiz gördüklerini, ilkökul öğretmenlerinin 6’sı kendini yeterli, 6’sı orta düzeyde yeterli, 6’sı ise yetersiz gördüklerini, ortaokul öğretmenlerinin 3’ü kendini yeterli, 3’ü orta düzeyde yeterli, 2’si ise yetersiz gördüklerini, özel eğitim öğretilerinin 1’i orta düzeyde yeterli 2’si ise yetersiz gördüklerini belirtmiştir (Tablo3).

Tablo3: Öğretmenlerin Uzaktan Eğitim Yeterlik Durumuna İlişkin Veriler

Temalar	Kodlar	Anasınıfı Öğrt. / (f)	İlkokul Öğrt. / (f)	Ortaokul Öğrt. / (f)	Özel Eğitim Öğrt. / (f)	Toplam (f)
1. Öğretmen Öz yeterlik	1-Yeterli	A1, A2, A5/ (3)	İ5, İ6, İ7, İ8, İ14, İ20/ (6)	O2, O8, O10/ (3)	-	12
	2-Orta düzeyde yeterli	A3, A4, A8/ (3)	İ3, İ4, İ9, İ10, İ11, İ12/ (6)	O1, O6, O7/ (3)	Ö3/ (1)	13
	3-Yetersiz	A6, A7/ (2)	İ1, İ2, İ13, İ15, İ17, İ19/ (6)	O3, O5/ (2)	Ö1, Ö5/ (2)	12

Öğretmenlerin uzaktan eğitimle ilgili bilgili, deneyim ve yeterliklerine ilişkin yazdıklarına bakıldığında; “İlk defa deneyimledim. Bu konuda kendimi yetersiz hissediyorum (A7)”, “Herhangi bir sorun yaşamadım. Teknolojik olarak neredeyse tüm imkânları kullandım (İ7)”, “Deneyim sahibi değildim. İlk kez uzaktan eğitim yaptım (İ17)”, “Orta yeterlilikte olduğumu düşünüyorum (O1)”, “Deneyimsiz olduğumu düşünüyorum (Ö1)” ve “Başlangıçta yetersizdi, deneyimledikçe yeterliliğim arttı (Ö3)” şeklinde görüşlerini ifade ettikleri görülmektedir.

Bu bulgular ışığında öğretmenlerin büyük çoğunluğunun uzaktan eğitim konusunda kendini yeterli gördüğünü, deneyimi ve yeterliği olmayanların ise süreç içerisinde kendilerini geliştirdikleri ve yeterliklerini artırdıkları anlaşılmaktadır.

Teknolojiye Erişim ve Uzaktan Eğitimin Alt Yapı Yeterlikleri Konusunu Nasıl Değerlendirirsiniz? Sorusuna İlişkin Bulgular.

Öğretmenlerin teknolojiye erişim ve uzaktan eğitimin alt yapı yeterlikleri konusundaki görüşlerine Tablo 4’te yer verilmiştir.

Tablo 4: Teknolojiye Erişim ve Uzaktan Eğitimin Alt Yapı Yeterliklerine İlişkin Veriler

Temalar	Kodlar	Anasınıfı Öğrt. (f)	İlkokul Öğrt. (f)	Ortaokul Öğrt. (f)	Özel Eğitim Öğrt. (f)	Toplam (f)
1. Alt yapı yeterlik durumu	1-Yeterli	A1/ (1)	İ2, İ4, İ7/ (3)	O1, O2, O4, O5, O10/ (5)	Ö2/ (1)	10
	2-Orta düzeyde yeterli	A9/ (1)	İ14, İ16, İ18/ (3)	O3, O6, O7, O8, O9/ (5)	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5/ (4)	13
	3-Yetersiz	A3, A4, A5, A6, A7, A8/ (6)	İ1, İ3, İ5, İ6, İ8, İ9, İ10, İ11, İ13, İ15, İ17, İ19, İ20/ (13)			19
	1-Donanımsal yetersizlik	A1, A2, A3, A7/ (4)				4
	2-İnternet aboneliğinin olmaması	A3, A4, A8/ (3)				3
2. Öğrencilerin teknolojiye erişim durumu	3-Teknolojik bilgi eksikliği	A1, A2, A3/ (3)				3

Öğretmenlerden alınan görüşlere dayanarak bu konuda 2 tema oluşturulmuştur. “Alt yapı yeterlik durumu” temasında; yeterli (f:10), orta düzeyde yeterli (f:13), yetersiz (f:19) olmak üzere 3 adet kod belirlenmiştir. “Öğrencilerin teknolojiye erişim durumu” temasında; Donanımsal yetersizlik (f:4), internet aboneliğinin olmaması (f:3), teknolojik bilgi eksikliği (f:3) olmak üzere 3 adet kod oluşturulmuştur. Oluşturulan kodlar incelendiğinde 19 öğretmen alt yapının yetersiz, 13 öğretmen orta düzeyde yeterli ve 10 öğretmen yeterli olarak nitelendirirken; öğrencilerin teknolojiye erişimi konusunda 4 öğretmen donanımsal açıdan öğrencilerin yetersiz olduğu, 3 öğretmen internet aboneliklerinin bulunmadığı, 3 öğretmen ise öğrencilerin teknolojik açıdan bilgi eksikliği olduğunu belirtmiştir (Tablo4).

Öğretmenlerin teknolojiye erişim ve uzaktan eğitimin alt yapı yeterlikleri konusundaki yazdıklarına bakıldığında; “*Maalesef bazı çocuklarımızın teknolojiye erişim ve kullanım konusunda eksik kaldığını düşünüyorum (A2)*”, “*Alt yapıyı yetersiz buluyorum. İnternet yavaş kalıyor. Çalışmalar için yeterli süre verilmediği için resmi olmayan “whatsapp” gibi programlar kullanmak zorunda kaldık (A5)*”, “*Halen istenilen düzeyde değil. Teknolojik imkânlar etkileşimi daha fazla arttıracak şekilde dizayn edilmeli. Bununla birlikte yine de teknolojik imkânlar bazen elde olmayan nedenlerden dolayı dersin ahengini bozabiliyor (İ20)*”, “*Evinde telefon, tablet ya da bilgisayarı ile interneti olan öğrenci ve öğretmenler, rahatlıkla uzaktan eğitime dâhil olabilir. EBA yeterli alt yapıya sahip (O1)*” ve “*Teknik sorunlar oldukça fazla yaşanıyor. Orta yeterlikte bence (O7)*” şeklinde ifade ettikleri görülmektedir.

Bu bulgulardan anlaşılabacağı üzere öğretmenlerin yarısından fazlası alt yapının yeterli olduğunu, bazı öğretmenlerin alt yapıyı yetersiz bulduğu, bazılarının ise özellikle öğrencilerin mevcut imkânlarından kaynaklanan eksiklikler sebebiyle uzaktan eğitime erişim konusunda sıkıntı yaşadığı sonucu elde edilmiştir.

Sizin ve Öğrencilerinizin Teknolojiye Erişim Konusunda Karşılaştığınız Problemleri Nasıl Değerlendirirsiniz? Sorusuna İlişkin Bulgular.

Öğretmenlerin kendilerinin ve öğrencilerinin teknolojiye erişim konusunda karşılaştığı problemlere ilişkin görüşlere Tablo 5’te yer verilmiştir.

Bu soruya ilişkin öğretmenlerden alınan görüşlere dayanarak 4 tema oluşturulmuştur. “Alt yapı yeterlik durumu” temasında yetersiz (f:6), yeterli (f:2), Eğitim Bilişim Ağına erişimde sorun yaşanması (f:1) olmak üzere 3 adet kod belirlenmiştir. “Öğrencilerin teknolojiye erişim durumu” temasında donanımsal yetersizlik (f:13), İnternet aboneliğinin ya da yeterli internet paketinin olmaması (f:18), öğrencilerin bireysel farklılıkları, gelişimleri sebebiyle erişim sorunu yaşaması (f:4), Öğrencilerin isteksiz ve motivasyonlarının düşük olması (f:1) olmak üzere 4 kod belirlenmiştir. “Öğretmenlerin teknolojiye ilişkin öz yeterlikleri” temasında yetersiz (f:2) 1 kod belirlenmiştir. “Velilerden kaynaklanan teknolojiye erişim sorunları” temasında velilerin teknolojik bilgi eksikliği (f:5), velilerin ilgisiz olması (f:1) olmak üzere 2 kod oluşturulmuştur.

Oluşturulan kodlar incelendiğinde; 6 öğretmen alt yapının yetersiz olduğu, 2 öğretmen yeterli olduğu 1 öğretmen ise Eğitim Bilişim Ağına erişimde sorun yaşandığını; 13 öğretmen öğrencilerin teknolojiye erişimi konusunda donanımsal açıdan yetersizliklerinin olduğunu, 18 öğretmen internet aboneliği ya da yeterli internet paketlerinin olmadığını, 4 öğretmen öğrencilerin bireysel gelişimleri ve farklılıkları sebebiyle erişim sorunu yaşadığını; 2 öğretmen öğretmenlerin teknolojik açıdan yetersiz olduğunu; 5 öğretmen velilerin teknolojik bilgi eksikliğinin olduğunu, 1 öğretmense velilerin ilgisizliği sebebiyle öğrencilerin uzaktan eğitime erişimde sorun yaşadığını belirtmiştir (Tablo5).

Bazı öğretmenler kendilerinin ve öğrencilerinin teknolojiye erişim konusunda karşılaşılan problemlere ilişkin; “Genellikle velilerin telefon veya internetlerinin bulunmaması (A1)”, “Bazı öğrencilerimin evinde internetinin olmaması, kendinden büyük abi ve ablalarının eba canlı yayınlarına internetlerin harcanması dolayısıyla okul öncesine giden küçük kardeşlere sıra gelmiyor maalesef (A7)”, “Herhangi bir sorun yaşamadık (İ4)”, “Ekonomik koşulların yetersizliği yüzünden internet altyapısı olmayan aileler, sadece tek telefon ile internete girebilen öğrenci dolayısıyla sadece akşam baba eve gelince eba ya girebilmektedir. Motivasyon düşüklüğü eba tv yi bile düzenli izlememe. İlgisiz ailelerin internete giremiyoruz bahanesi (İ10)”, “Teknolojiye erişim konusunda öğrencilerin çoğu sıkıntı yaşamaktadır. Evinde bilgisayarı, interneti olmayan pek çok öğrenci var. Sadece telefon interneti ile canlı derslere katılamıyor çocuklar. Ancak yeterli donanımı olan öğrencilerim ile verimli bir süreç yaşamaktayız (O1)”, “Ebaya giriş bazen sorun yaratıyor. Çocuklar için giriş sorunları daha fazlaydı (Ö2)” ve “Ağır düzeyde yetersizliği olan öğrenciler olmaları nedeniyle teknoloji ile uzaktan eğitim sürecine katılımları çok sınırlı ve veli desteği belirleyici olmuştur (Ö3)” görüşlerini belirtmişlerdir.

Tablo 5: Öğrencilerin ve Öğretmenlerin Teknolojiye Erişim Konusunda Karşılaştıkları Problemlere İlişkin Veriler

Temalar	Kodlar	Anasınıflı Öğrt. (f)	İlkokul Öğrt. (f)	Ortaokul Öğrt. (f)	Özel Eğitim Öğrt. (f)	Toplam (f)
1. Alt yapı yeterlik durumu	1-Yetersiz	A2,A3, İ3/ (3)		O3, O8, O9/ (3)		6
	2-Yeterli		İ4, İ15/ (2)			2
	3- Eğitim Bilişim Ağına erişimde sorun yaşanması				Ö2/ (1)	1
2. Öğrencilerin teknolojiye erişim durumu	1-Donanımsal yetersizlik	A1, A2, A3, A5, A7, A9/ (6)	İ6, İ7, İ8, İ10, İ19, İ20/ (6)	O1/ (1)		13
	2-İnternet aboneliğinin ya da yeterli internet paketinin olmaması	A1, A2, A4, A5, A7, A8, A9/ (7)	İ3, İ6, İ7, İ8, İ9, İ10, İ16, İ19, İ20/ (9)	O1, O4/ (2)		18
	3-Öğrencilerin bireysel farklılıkları, gelişimleri sebebiyle erişim sorunu yaşaması	A5/ (1)			Ö3, Ö4, Ö5/ (3)	4
	4-Öğrencilerin isteksiz ve motivasyonlarının düşük olması				Ö1/ (1)	1
3. Öğretmenlerin teknolojiye ilişkin öz yeterlikleri	1-Yetersiz	A6, A8/ (2)				2
4. Velilerden kaynaklanan teknolojiye erişim sorunları	1-Velilerin teknolojik bilgi eksikliği	A2,A3, A5, A6/ (4)	İ16/ (1)			5
	2-Velilerin ilgisiz olması		İ10/ (1)			1

Bu bulgular ışığında, öğretmenlerin uzaktan eğitime erişim konusunda en fazla problem yaşanan durumların, öğrencilerin inernetlerinin olmaması, donanımsal araçlarının yetersizliği, velilerin teknolojik bilgi eksikliği konularında yoğunlaştığı, bazı öğretmenlerin öğrencilerinin bireysel özellikleri sebebiyle uzaktan eğitime erişim konusunda sıkıntı yaşadıkları, bazı öğretmenlerin ise alt yapıdan kaynaklanan sorunlar olduğunu belirttikleri anlaşılmaktadır.

Öğrencilerinizin Ders İşleme Sırasındaki Motivasyon ve Derse Katılım Durumlarını Nasıl Değerlendirirsiniz? Sorusuna İlişkin Bulgular.

Öğretmenlerin, öğrencilerinin ders işleme sırasındaki motivasyon ve derse katılım durumlarına ilişkin görüşleri Tablo 6’da belirtilmiştir.

Bu soruya ilişkin görüşler incelendiğinde 2 tema ortaya çıkmaktadır. “Öğrenci motivasyon durumu” temasında yüksek düzeyde (f:5), orta düzeyde (f:3), düşük düzeyde (f:12), bireysel farklılıkların etkisi (f:4), dikkat sürelerinin kısa olması (f:6) olmak üzere 5 kod belirlenmiştir.

“Uzaktan eğitim ve derse katılım” temasında yüksek düzeyde (f:9), orta düzeyde (f:6), düşük düzeyde (f:14) olmak üzere 3 kod oluşturulmuştur (Tablo 6).

Oluşturulan kodlar incelendiğinde 5 öğretmen öğrencilerin motivasyonlarının yüksek olduğunu, 3 öğretmen orta düzeyde, 12 öğretmen ise motivasyonlarının düşük olduğunu, 4 öğretmen motivasyon konusunda bireysel farklılıklar olduğunu, 6 öğretmen ise öğrencilerin dikkat sürelerinin kısa olduğunu; uzaktan eğitim ve derse katılımın 9 öğretmen yüksek düzeyde, 6 öğretmen orta düzeyde, 14 öğretmen ise düşük düzeyde gerçekleştiğini belirtmiştir (Tablo 6).

Tablo 6: Öğrencilerin Motivasyon ve Derse Katılım Durumlarına İlişkin Veriler

Temalar	Kodlar	Anasınıfı Öğrt. (f)	İlkokul Öğrt. (f)	Ortaokul Öğrt. (f)	Özel Eğitim Öğrt. (f)	Toplam (f)
1. Öğrenci motivasyon durumu	1-Yüksek düzeyde	A3, A7, A8/ (3)	İ11, İ17 (2)			5
	2-Orta düzeyde		İ2, İ4, İ10/ (3)			3
	3-Düşük düzeyde	A1, A6/ (2)	İ5, İ9, İ14, İ15/ (4)	O3, O8, O9, O10/ (4)	Ö1, Ö2/ (2)	12
	4-Bireysel farklılıkların etkisi	A2/ (1)	İ8/ (1)	O1, O2/ (2)		4
	5- Dikkat sürelerinin kısa olması	A1, A6, A7, A9/ (4)	İ3/ (1)		Ö5/ (1)	6
2. Uzaktan eğitim ve derse katılım	1-Yüksek düzeyde	A3, A4, A8/ (3)	İ11, İ12, İ13, İ20/ (4)	O1, O4/ (2)		9
	2-Orta düzeyde		İ2, İ4, İ10, İ19/ (4)	O6, O7/ (2)		6
	3-Düşük düzeyde	A2, A6, A9/ (3)	İ5, İ6, İ14/ (3)	O3, O5, O10/ (3)	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5/ (5)	14

Öğretmenlerin, öğrencilerinin ders işleme sırasındaki motivasyon ve derse katılım durumlarına ilişkin yazdıkları incelendiğinde “Çocuklar bir süre sonra sıkılıyor ve dikkatleri dağılıyor (A6)”, “Dikkat süreleri zaten kısa olan çocuklara uzaktan eğitimle bir şeyler yaptırmaya çalışmak çok zor oluyor (A9)”, “Yüz yüze eğitim kadar etkili bir sonuç görülüyor (İ7)”, “Sınıfın yarısından fazlasının motivasyonu düşük (İ15)”, “Açıkgası çalışkan ve sorumluluk sahibi öğrencilerin motivasyonları çok yüksek. Gerek whatsapp’tan gerekse EBA üzerinden verilen tüm derslere katılım sağlayabiliyorlar. Ödevlerini yapıyor, öğretmene dönüt verebiliyorlar. Bunda velinin ilgisinin de etkili olduğunu düşünüyorum (O1)”, “Canlı derslere katılım düşük fakat katılan öğrenciler derse odaklanıp dinleyebiliyor (O5)” ve “Özel eğitim öğrencilerimiz için verimsiz olduğunu düşünüyorum (Ö4)” şeklinde ifade ettikleri görülmektedir.

Öğretmenlerin görüşlerinden elde edilen bu bulgulara göre, öğretmenlerin çoğu uzaktan eğitim sürecinde, öğrencilerin motivasyonlarının düşük olduğu, bununla birlikte öğrencilerin derse katılım gösterdiği, öğrencilerin bireysel özellikleri sebebiyle derse katılım ve motivasyon durumlarının farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır.

Velilerin Uzaktan Eğitim Sürecine Destek ve Katılım Durumlarını Nasıl Değerlendirirsiniz? Sorusuna İlişkin Bulgular.

Öğretmenlerin, velilerin uzaktan eğitim sürecine destek ve katılım durumlarına ilişkin görüşlerine Tablo 7’de yer verilmiştir.

Bu soruya ilişkin görüşlerin 1 tema altında toplandığı görülmektedir. “Veli desteği” temasında yeterli düzeyde (f:13), orta düzeyde yeterli (f:6), yetersiz (f:12), veli iş yoğunluğu sebebiyle yetersiz (f:4), internet paketlerinin yetersizliği sebebiyle yetersiz (f:1), velilerin uzaktan eğitime yönelik farkındalık düzeylerine göre farklılaşmakta (f:7), büyük çocuklara öncelik vermeleri sebebiyle küçük çocuklara daha az destek sağlanması (f:1) olmak üzere 7 adet kod oluşturulmuştur (Tablo 7).

Oluşturulan kodlar incelendiğinde uzaktan eğitim sürecinde veli desteği ile ilgili 13 öğretmen yeterli gördüğünü, 6 öğretmen orta düzeyde yeterli, 12 öğretmen yetersiz gördüğünü, 4 öğretmen velilerin iş yoğunlukları sebebiyle yeterli desteği sağlayamadığını, 1 öğretmen internet paketlerinin yetersizliği sebebiyle desteğin yetersiz kaldığını, 7 öğretmen velilerin uzaktan eğitime yönelik farkındalık düzeylerine göre farklılaşmakta olduğunu, 1 öğretmen ise büyük çocuklara öncelik vermeleri sebebiyle küçük çocuklara daha az destek sağlandığını belirtmiştir (Tablo7).

Tablo 7: Velilerin Uzaktan Eğitim Sürecine Destek ve Katılım Durumlarına İlişkin Veriler

Temalar	Kodlar	Anasınıfı Öğrt. (f)	İlkokul Öğrt. (f)	Ortaokul Öğrt. (f)	Özel Eğitim Öğrt. (f)	Toplam (f)
1. Veli desteği	1-Yeterli	A3, A8/ (2)	İ2, İ9, İ12, İ13, İ17, İ18, İ19/ (7)	O3, O4, O6, O7/ (4)		13
	2-Orta düzeyde yeterli	A5/ (1)	İ11, İ14, İ15/ (3)	O8, O9/ (2)		6
	3-Yetersiz	A1,A6/ (2)	İ1,İ4, İ5, İ6, İ7, İ16/ (6)	O2, O5/ (2)	Ö3, Ö5/ (2)	12
	4- Velilerin iş yoğunluğu sebebiyle yetersiz	A2, A4/ (2)		O10/ (1)	Ö1/ (1)	4
	5- İnternet paketlerinin yetersizliği sebebiyle yetersiz	A4/ (1)				1
	6- Velilerin uzaktan eğitime yönelik farkındalık düzeylerine göre farklılaşmakta	A9/ (1)	İ8, İ10, İ15, İ19/ (4)	O1/ (1)	Ö2/ (1)	7
	7-Büyük çocuklara öncelik vermeleri sebebiyle küçük çocuklara daha az destek sağlanması	A7/ (1)				1

Uzaktan eğitim sürecinde velilerin destek ve katılım durumlarını ele alan öğretmenlerin yazdıkları incelendiğinde; “*Velilerimizin yarısı sürece katılmakta ve desteklemekte diğer yarısı katılmamaktadır. Bu nedenle sınıfımın yarısı eğitimden faydalanamamaktadır (A5)*”, “*Takip etmeye çalıştıklarını fakat yeterli olmadıklarını düşünüyorum (İ6)*”, “*Olabildiğince öğretmene destek olarak yürütüyorlar (İ13)*”, “*Destek konusunda fazlasıyla yük almış durumdalar, çok fazla sorumlulukları var, eğitim sürecinin ilgili velileri yorduğunu söyleyebilirim (O7)*” ve “*Velilerin*

bazıları ilgilenirken, bazılarına ulaşmak bile mümkün olamıyor (Ö2)” şeklinde ifadelerle durumu anlatmışlardır.

Konuya ilişkin bulgulara bakıldığında, öğretmenlerin çoğu velilerin büyük ölçüde uzaktan eğitim sürecine destek olduğunu, uzaktan eğitime ilişkin farkındalık, velilerin iş durumları gibi sebeplere bağlı olarak öğrencilerin uzaktan eğitim durumlarını takip ettikleri ve destekledikleri anlaşılmaktadır.

Dezavantajlı Durumda Olan Öğrencilerinizin Uzaktan Eğitimden Yararlanma Süreçlerini Nasıl Değerlendirirsiniz? Sorusuna İlişkin Bulgular.

Öğretmenlerin dezavantajlı durumda olan öğrencilerin uzaktan eğitimden yararlanma süreçlerine ilişkin görüşlerine Tablo 8’de yer verilmiştir.

Bu soruya ilişkin görüşler incelendiğinde 3 tema ortaya çıkmaktadır. “Öğrencilerin bireysel gelişim özelliklerine uygunluk ve yararlanabilme durumları” temasında yeterli (f:1), orta düzeyde yeterli (f:3), yetersiz (f:22) olmak üzere 3 kod belirlenmiştir. “Alt yapı ve içeriklerin uygunluğu” temasında yetersiz (f:3), internet paketi ve donanımsal araç yetersizliği (2) olmak üzere 2 kod belirlenmiştir. “Veli desteği” temasında velilerin ilgisizliği (f:3) olmak üzere 1 adet kod oluşturulmuştur.

Oluşturulan kodlar incelendiğinde dezavantajlı öğrencilerin uzaktan eğitimden yararlanabilmeleri konusunda 1 öğretmen yeterli düzeyde yararlanabildiğini, 3 öğretmen orta düzeyde yararlanabildiğini, 22 öğretmen ise yararlanabilme durumlarının yetersiz olduğunu, 3 öğretmen alt yapı ve içerik bakımından yetersiz olduğunu, 2 öğretmen, dezavantajlı öğrencilerin internet paketi ve donanımsal araç bakımından yetersiz kaldığını, 3 öğretmen ise veli desteğinin süreçte yetersiz olduğunu belirtmiştir (Tablo 8).

Tablo 8: Dezavantajlı Durumda Olan Öğrencilerin Uzaktan Eğitimden Yararlanma Süreçlerine İlişkin Veriler

Temalar	Kodlar	Anasınıfı Öğrt. (f)	İlkokul Öğrt. (f)	Ortaokul Öğrt. (f)	Özel Eğitim Öğrt. (f)	Toplam (f)
1. Öğrencilerin Bireysel Gelişim Özelliklerine uygunluk ve yararlanabilme durumları	1-Yeterli	A6/ (1)				1
	2-Orta düzeyde yeterli		İ19/ (1)	O3, O6/ (2)		3
	3-Yetersiz	A2, A5, A9/ (3)	İ7, İ17, İ20, İ2, İ4, İ6, İ8, İ9, İ11, İ16/ (10)	O5, O7, O8, O9/ (4)	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5/ (5)	22
2. Alt yapı ve içeriklerin uygunluğu	1-Yetersiz	A2/ (1)	İ5/ (1)			3
	2-İnternet paketi ve donanımsal araç yetersizliği	A4/ (1)	İ14/ (1)			2
3. Veli desteği	1-Velilerin İlgisizliği	A8/ (1)		O1/ (1)	Ö3/ (1)	3

Öğretmenlerin dezavantajlı durumda olan öğrencilerin uzaktan eğitimden yararlanma süreçlerine ilişkin görüşlerine bakıldığında; “*Dezavantajlı olan bazı öğrencilerim okullara ara verildiğinden beri hiçbir etkinliğe katılamadım (A9)”, “Büyük sıkıntı yaşıyorlar. Okulda birebirde bile zorluk yaşarken, bu şekilde çok verimsiz (İ9)”, “Bu süreçte de dezavantajlı durumdayken bence, birebir eğitim kısmı gerçekleşmediği için pek verimli olduğunu düşünmüyorum (O7)” ve*

“Yararlanamıyor. Verimli geçmiyor. Onları derste tutabilmek dikkatlerini verdirebilmek çok zor (Ö2)” şeklinde ifadeler kullandıkları görülmektedir.

Elde edilen bu bulgular ışığında, öğretmenlerin büyük çoğunluğu uzaktan eğitim sürecinde dezavantajlı durumda olan öğrencilerin yeterince eğitimden yararlanamadığı, uzaktan eğitimin bu grupta yer alan öğrencilere çok uygun olmadığı, öğrencilerin bireysel özellikleri nedeniyle kısıtlı bir ölçüde uzaktan eğitim imkânlarından yararlanabildikleri anlaşılmaktadır.

Uzaktan Eğitim Sürecinde, Müfredatın Uygulanması ve Derslerin İşleniş Sürecini Nasıl Değerlendirirsiniz? Sorusuna İlişkin Bulgular.

Öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde, müfredatın uygulanması, derslerin işleniş sürecine ilişkin görüşlerine Tablo 9’da yer verilmiştir.

Bu soruya ilişkin görüşler incelendiğinde 1 tema altında toplandığı görülmektedir. “Müfredatın uygulanması” temasında, yeterince uygulandı (f:7), orta düzeyde uygulandı (f:6), müfredatın uygulanışı açısından yetersiz (f:15), müfredatı uygulamak için yeterli sürenin olmaması (f:2), internet alt yapı yetersizliği (f:1), müfredatın uzaktan eğitimle uygulama yapmaya imkân vermemesi (f:2) olmak üzere 6 kod oluşturulmuştur.

Oluşturulan kodlar incelendiğinde uzaktan eğitim sürecinde müfredatın uygulanması ve derslerin işlenmesi konusunda 7 öğretmen yeterince uygulanabildiğini, 6 öğretmen orta düzeyde uygulanabildiğini, 15 öğretmen ise yeterince uygulanamadığını, 2 öğretmen müfredatı uygulamak için yeterli sürenin olmadığını, 1 öğretmen internet alt yapısının yetersizliği sebebiyle uygulanamadığını, 2 öğretmen müfredatın uzaktan eğitimle uygulama yapmaya imkan vermediğini belirtmiştir (Tablo 9).

Tablo 9: Uzaktan Eğitim Sürecinde, Müfredatın Uygulanması ve Derslerin İşleniş Sürecine İlişkin Veriler

Temalar	Kodlar	Anasınıfı Öğrt. (f)	İlkokul Öğrt. (f)	Ortaokul Öğrt. (f)	Özel Eğitim Öğrt. (f)	Toplam (f)
1. Müfredatın uygulanması	1- Yeterince uygulandı	A4/ (1)	İ2, İ12/ (2)	O2, O4, O5, O6/ (4)		7
	2- orta düzeyde uygulandı	A2, A3/ (2)	İ11, İ20/ (2)	O8, O9/ (2)		6
	3-Müfredatın uygulanışı açısından yetersiz	A1, A5, A6/ (3)	İ3, İ4, İ5, İ6, İ9, İ18, İ19/ (7)	O7/ (1)	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5/ (4)	15
	4- Müfredatı uygulamak için yeterli sürenin olmaması		İ17/ (1)	O1/ (1)		2
	5- İnternet alt yapı yetersizliği	A9/ (1)				1
	6-Müfredatın uzaktan eğitimle uygulama yapmaya imkân vermemesi		İ10, İ16/ (2)			2

Uzaktan eğitimin uygulanması sürecinde müfredatın uygulanması ve derslerin işlenişine ilişkin öğretmenlerin görüşlerini incelendiğinde; “Müfredatın uzaktan eğitim yoluyla kazandırılması mümkün gözükmemektedir. Çocukların kazanımları kazanıp kazanmadıklarını gözlemlemek mümkün olmamaktadır (A5)”, “Müfredatı yeteri kadar uygulayamıyoruz (İ3)”,

“Uzaktan eğitim sürecinde müfredat ve derslerin uygulanması esnasında eksiklikler oluyor. Teknolojinin sunduğu imkânlar sayesinde dersler yapılıyor fakat bir tarafı eksik gibi oluyor. Sanal ortam sınıf ortamını tutmuyor (İ18)”, “Eba tv daha belirleyici, öğrencilerin müfredatı takibini kolaylaştırmakta (O3)”, “Ben düzenli bir şekilde uyguluyorum. Tabiki yüz yüze eğitim daha etkili (O4)” ve “Aile desteği ile kısmen eğitsel ihtiyaçları karşılanmakta olup uzaktan eğitim kapsamında yeterli düzeyde değildir (Ö4)” görüşlerini dile getirdikleri görülmektedir.

Bu bulgulardan da anlaşılacağı üzere öğretmenlerin çoğu müfredatın tam anlamıyla uygulanmadığını, bazı öğretmenlerin ise büyük ölçüde müfredatı uyguladığını ve dersleri işleyebildiğini bununla birlikte bazı derslerin ve kazanımların uzaktan eğitimle uygulama yapmaya imkan vermediği görülmektedir.

Sizce Uzaktan Eğitim-Öğretim Faaliyetlerinin Olumlu ve Olumsuz Yanları Nelerdir? Sorusuna İlişkin Bulgular.

Öğretmenlerin uzaktan eğitim-öğretim faaliyetlerinin olumlu ve olumsuz yanlarına ilişkin görüşlerine Tablo 10’da yer verilmiştir.

Bu soruya ilişkin görüşler incelendiğinde 2 tema ortaya çıkmaktadır. “Olumsuz yanlar” temasında yeterli iletişim, etkileşim ve geri dönüt sağlanamaması (f:14), öğrencilerin tümüne erişim sağlanamaması (f:9), öğrencilerin derse katılım ve motivasyonlarının düşük olması (f:7), öğrencilerde teknolojik bağımlılık ve zararlı etkilere yol açması (f:2), teknolojik alt yapı yetersizliği (f:4), yeterli düzeyde teknolojik bilgi ve teknolojik farkındalık gerektirmesi (f:1), öğretmenlerin iş yükünün artması (f:3), öğrencilerin erişimi için yeterli internet paketi ve teknolojik donanım gerektirmesi, öğrencilerin yeterli imkânlarının olmaması (f:5), öğretmen - veli iletişimini olumsuz yönde etkilemesi (f:1), ders saatlerinin yetersizliği (f:3), bireyselleştirilmiş eğitime uygun olmaması (f:3), Öğrencilerin uzaktan eğitime katılımlarının zorunlu olmaması (f:1) olmak üzere 12 kod belirlenmiştir. “Olumlu yanlar” temasında ise zamandan ve mekândan tasarruf sağlanması (f:4), teknolojik okuryazarlık yeterlilik düzeyini artırması (f:4), yaygın hastalık döneminde öğrencilerle iletişim ve ders tekrarı imkânı sağlaması (f:10), veli desteğini artırmış olması (f:1), zenginleştirilmiş eğitim içeriklerine ulaşım imkânı sağlaması (f:1) olmak üzere 5 kod oluşturulmuştur (Tablo 10).

Oluşturulan kodlar incelendiğinde uzaktan eğitimin, 14 öğretmen yeterli iletişim, etkileşim ve geri dönüt sağlanamaması, 9 öğretmen öğrencilerin tümüne erişim sağlanamaması, 7 öğretmen, öğrencilerin derse katılım ve motivasyonlarının düşük olması, 2 öğretmen, öğrencilerde teknolojik bağımlılık ve zararlı etkilere yol açması, 4 öğretmen teknolojik alt yapı yetersizliği, 1 öğretmen yeterli düzeyde teknolojik bilgi ve teknolojik farkındalık gerektirmesi, 3 öğretmen öğretmenlerin iş yükünün artması, 5 öğretmen öğrencilerin erişimi için yeterli internet paketi ve teknolojik donanım gerektirmesi ve öğrencilerin yeterli imkânlarının olmaması, 1 öğretmen velilerle iletişimi olumsuz yönde etkilemesi, 1 öğretmen ders saatlerinin yetersizliği, 3 öğretmen bireyselleştirilmiş eğitime uygun olmaması, 1 öğretmen öğrencilerin uzaktan eğitime katılımlarının zorunlu olmaması sebebiyle olumsuz yanlarının bulunduğunu ifade etmektedir (Tablo 10).

4 öğretmen zamandan ve mekândan tasarruf sağlanması, 4 öğretmen teknolojik okuryazarlık yeterlilik düzeyini artırması, 10 öğretmen yaygın hastalık döneminde öğrencilerle iletişim ve ders tekrarı imkânı sağlaması, 1 öğretmen veli desteğini artırmış olması, 1 öğretmen zenginleştirilmiş eğitim içeriklerine ulaşım imkânı sağlaması açısından olumlu yanlarının olduğunu belirtmiştir (Tablo 10).

Tablo 10: Uzaktan Eğitim Sürecinin Olumlu ve Olumsuz Yanlarına İlişkin Veriler

Temalar	Kodlar	Anasınıfı Öğrt. (f)	İlkokul Öğrt. (f)	Ortaokul Öğrt. (f)	Özel Eğitim Öğrt. (f)	Toplam (f)
1. Olumsuz	1- Yeterli iletişim,	A2, A3,	İ5, İ15/	O2, O4,	Ö1, Ö2,	14

yanlar	etkileşim ve geri dönüt sağlanamaması	A4, A5, A8/ (5)	(2)	O5, O7/ (4)	Ö3/ (3)	
	2- Öğrencilerin tümüne erişim sağlanamaması	A2, A6/ (2)	İ5, İ8, İ11, İ12, İ13/ (5)	O1/ (1)	Ö3/ (1)	9
	3- Öğrencilerin derse katılım ve motivasyonlarının düşük olması	A5, A7/ (2)	İ1, İ2, İ9/ (3)		Ö4, Ö5/ (2)	7
	4- Öğrencilerde teknolojik bağımlılık ve zararlı etkilere yol açması	A5/ (1)	İ19/ (1)			2
	5- Teknolojik alt yapı yetersizliği		İ6, İ8, İ18/ (3)	O8/ (1)		4
	6- Yeterli düzeyde teknolojik bilgi ve teknolojik farkındalık gerektirmesi		İ7/ (1)			1
	7- Öğretmenlerin iş yükünün artması		İ8, İ12, İ13/ (3)			3
	8- Öğrencilerin erişimi için yeterli internet paketi ve teknolojik donanım gerektirmesi, öğrencilerin yeterli imkânlarının olmaması	A9/ (1)	İ19, İ20, İ12, İ13/ (4)			5
	9- Öğretmen - veli iletişimini olumsuz yönde etkilemesi		İ12/ (1)			1
	10- Ders saatlerinin yetersizliği		İ17/ (1)			1
	11- Bireyselleştirilmiş eğitime uygun olmaması		İ20/ (1)		Ö3, Ö5/ (2)	3
	12- Öğrencilerin uzaktan eğitime katılımlarının zorunlu olmaması			O3/ (1)		1
2. Olumlu yanlar	1- Zamandan ve mekândan tasarruf sağlanması	A1, A3, A6/ (3)	İ18/ (1)			4
	2- Teknolojik okuryazarlık yeterlilik düzeyini artırması	A2/ (1)	İ12, İ13, İ20/ (3)			4
	3- Yaygın hastalık döneminde öğrencilerle iletişim ve ders tekrarı imkânı sağlaması	A5, A7/ (2)	İ3, İ5, İ6, İ19/ (4)	O1, O2, O8/ (3)	Ö1/ (1)	10
	4- Veli desteğini artırmış olması	A8/ (1)				1
	5- Zenginleştirilmiş eğitim içeriklerine ulaşım imkânı sağlaması		İ10/ (1)			1

Öğretmenlerin uzaktan eğitim-öğretim faaliyetlerinin olumlu ve olumsuz yanlarına ilişkin yazdıklarına bakıldığında; “*Olumlu yanı zamandan mekândan tasarruf. Olumsuz yanı ulaşım eksikliği, etkileşim eksikliği, sosyal alan eksikliği (A3)*”, “*Olumlu yanı pandemi sürecinde*

öğrencilerin okuldan kopmamasını ve kazanımların tekrarını sağlaması. Olumsuz yanı yaş grubu nedeniyle veliye bağımlılık, motivasyon düşüklüğü, dönüt sağlanmasında güçlük, eğitimsel süreçlerin değerlendirilmesinde güçlükler, eğitimin sosyal beceri kazandırma yönteminin desteklenememesi (A5)”, “Uzaktan eğitim, destekleyici olmalı. Yüz yüze eğitime alternatif değil (İ16)”, “Teknoloji bağımlılığı ve hareketsizlik. Olumlu tarafı okuldan bağı koparmayı engelliyor (İ19)”, “Olumlu yanları: Yaşanan tehlikeli durumdan uzakta, eğitime evimizden devam edebilmek çok güzel. Uzaktan eğitime geçilmeseydi okullardaki kalabalık nüfus yüzünden corona virüsün yayılması daha çok olacaktı. Olumsuz yanları: Tüm öğrenciler uzaktan eğitime dâhil olamıyor. Öğrencilerin çoğunda uyku düzeni bozuldu. Ramazan ayı ve sahur dolayısıyla öğrencilerin çoğu sabaha kadar uyumayıp uykusuz kaldığı için sabahları yapılan EBA canlı derslere katılamıyor. Bir de maalesef birçok öğretmen öğrenciler ile irtibata geçmiyor. Kimi öğretmenler ilk günden itibaren çocukları boş bırakmadı kimisi de hiç ilgilenmedi (O1)” ve “Özel gereksinimli olan öğrenciler için çok uygun değil dikkat süreleri çok kısa (Ö5) şeklinde ifadelerle izah ettikleri görülmektedir.

Bu bulgular ışığında, öğretmenlerin çoğu uzaktan eğitimle yeterli iletişim, etkileşim ve geri dönüt sağlanamaması, öğrencilerin tümüne erişim sağlanamaması, bazı öğretmenler öğrencilerin motivasyonlarının düşük olması gibi olumsuz yanlarını; bununla birlikte bazıları da uzaktan eğitimin yaygın hastalık döneminde eğitim fırsatları ve imkânı sunması, zamandan ve mekândan tasarruf sağlaması gibi olumlu yanlarını ortaya koymuşlardır.

Uzaktan Eğitim Sürecinde Evde Kalmak Zorunda Olan Öğrencilerinizin (Sosyal, Fiziksel Ve Psikolojik) Durumlarını Olumlu/Olumsuz Yönleriyle Nasıl Değerlendirirsiniz? Sorusuna İlişkin Bulgular.

Öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde evde kalmak zorunda olan öğrencilerin (sosyal, fiziksel ve psikolojik) durumlarının olumlu/olumsuz yönlerine ilişkin görüşlerine Tablo 11’de yer verilmiştir.

Bu soruya ilişkin olarak 3 tema oluşturulmuştur. “Psikolojik etkiler” temasında öğrencilerin olumsuz yönde etkilenmesi (f:18), teknolojik bağımlılığa yol açması (f:1), derse ilişkin ilginin ve motivasyonun düşmesi (f:19), temizlik ve hijyen takıntısı oluşması (f:1) olmak üzere 4 kod bulunmaktadır. “Sosyal etkiler” temasında Sosyal iletişim, etkileşim becerilerini geliştirme fırsatlarının kısıtlı olması (f:12), aileleri ile daha çok vakit geçirme imkânının olması (f:8), kişisel gelişim için yeterince zaman olması (f:1) olmak üzere 3 kod bulunmaktadır. “Fiziksel etkiler” temasında ise sağlık açısından olumsuz etkilerinin olması (f:4), hareketsiz yaşamları ve kilo problemlerinin olması (f:10), temizlik ve hijyen takıntısı sebebi ile ellerde alerji oluşması (f:1) olmak üzere 3 kod oluşturulmuştur (Tablo 11).

Oluşturulan kodlar incelendiğinde 18 öğretmen uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin psikolojik açıdan olumsuz yönde etkilendiğini, 1 öğretmen sürecin teknolojik bağımlılığa yol açtığını, 1 öğretmen uzaktan eğitim sürecinin derse ilgi ve motivasyon düzeyini düşürdüğünü, 1 öğretmen öğrencilerde temizlik ve hijyen takıntısı oluştuğunu belirtmiştir. Sosyal yönlerden bakıldığında 12 öğretmen sosyal iletişim, etkileşim becerilerini geliştirme fırsatlarının kısıtlı olduğunu, 8 öğretmen öğrencilerin aileleri ile daha çok vakit geçirme şansının olduğunu, 1 öğretmen kişisel gelişim için yeterince zamanlarının olduğunu görüşündedir. Fiziksel yönler bakımından 4 öğretmen öğrencilerde sağlık açısından olumsuz etkilerinin olduğunu, 10 öğretmen öğrencilerde hareketsiz yaşam ve kilo problemlerine yol açtığını, 1 öğretmen temizlik ve hijyen takıntısı sebebi ile ellerde alerji oluşmasına sebep olduğunu belirtmiştir (Tablo 11).

Tablo 11: Uzaktan Eğitim Sürecinde Evde Kalmak Zorunda Olan Öğrencilerin Sosyal, Fiziksel ve Psikolojik Durumlarına İlişkin Veriler

Temalar	Kodlar	Anasınıfı Öğrt. (f)	İlkokul Öğrt. (f)	Ortaokul Öğrt. (f)	Özel Eğitim Öğrt. (f)	Toplam (f)
1. Psikolojik etkiler	1-Öğrencilerin olumsuz yönde etkilenmesi	A1,A2,A5, A7, A8/ (5)	İ2, İ6, İ7, İ10, İ18, İ19/ (6)	O5, O6, O10/ (3)	Ö2, Ö3, Ö4, Ö5/ (4)	18
	2-Teknolojik bağımlılığa yol açması		İ14/ (1)			1
	3-Derse ilişkin ilginin ve motivasyonun düşmesi		İ15/ (1)			1
	4-Temizlik ve hijyen takıntısı oluşması	A7/ (1)				1
2. Sosyal etkiler	1-Sosyal iletişim, etkileşim becerilerini geliştirme fırsatlarının kısıtlı olması	A5/ (1)	İ7, İ12, İ19/ (3)	O1, O2, O5, O6/ (4)	Ö1, Ö3, Ö4, Ö5/ (4)	12
	2-Aileleri ile daha çok vakit geçirme imkânının olması	A2, A6, A8, A9/ (4)	İ5, İ18/ (2)	O2, O5/ (2)		8
	3-Kişisel gelişim için yeterince zaman olması			O3/ (1)		1
3. Fiziksel etkiler	1-Sağlık açısından olumsuz etkilerinin olması	A4/ (1)	İ19/ (1)		Ö3, Ö5/ (2)	4
	2-Hareketsiz yaşamları ve kilo problemlerinin olması	A5, A6, A7, A8, A9/ (5)	İ5, İ12/ (2)	O1, O6/ (2)	Ö4/ (1)	10
	3-Temizlik ve hijyen takıntısı sebebi ile ellerde alerji oluşması	A7/ (1)				1

Öğretmenlerin uzaktan eğitim sürecinde evde kalmak zorunda olan öğrencilerin (sosyal, fiziksel ve psikolojik) durumlarının olumlu/olumsuz yönlerine ilişkin yazdıkları incelendiğinde “Genellikle çocuklarımla konuştuğumda onlardan çok sıkıldıklarını, artık okula gelmek istediklerini duyuyorum. Bu süreç onları psikolojik olarak olumsuz etkiledi (A1)”, “Öğrencilerimiz uzaktan eğitim sürecinde sosyal ve fiziksel etkinliklere katılamadıkları için psikolojik olarak olumsuz yönde etkilenmişlerdir. Sosyal hayatın gerekliliği olan sosyal yaşam kurallarını öğrenememektedirler. Yeterli fiziksel aktivite yapamamakta bu nedenle kaslarda zayıflama ve fazla kilo alma durumları gözlemlenmektedir (A5)”, “Aileleriyle daha fazla zaman geçirmeleri olumlu olsa da arkadaşlarından uzak kalmak ve fiziksel aktivitelerden yeterince faydalanamamaları ciddi problemlere sebebiyet verebilir (İ5)”, “3 alanda da çocuklarımız dezavantajlı durumda, uzaktan eğitim bunu bi nebze olumlu etkiledi fakat yine de teneffüs eksikliği, fiziksel aktivite yoksunluğu ve sosyal fakirliğin telafisi uzaktan eğitim ile yapılamaz (O6)” ve “Özel öğrencilerimiz en çok yaşam becerilerinin geliştirilmesine ihtiyaç duymaktadırlar. Uzaktan eğitim çalışmalarında; Öğrencilerin

sosyal ve psikolojik ihtiyaçları karşılanamamaktadır. Fiziksel ihtiyaçları ise çok sınırlı karşılanmaktadır (Ö4)” şeklinde görüş belirttikleri görülmektedir.

Bu bulgulardan anlaşılacağı üzere, öğretmenlerin çoğunun görüşüne göre, uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin psikolojik, sosyal ve fiziksel açıdan olumsuz yönde etkilendiği, bununla birlikte bazı öğretmenler, bu süreçte öğrencilerin aileleriyle daha fazla vakit geçirme şansı bulduğu görüşlerini ortaya koymuştur.

Yüz Yüze Eğitim ile Uzaktan Eğitimi Karşılaştıracak Olursanız Neler Söylersiniz? Sorusuna İlişkin Bulgular.

Öğretmenlerin yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitimin karşılaştırılmasına ilişkin görüşlerine Tablo 12’de yer verilmiştir.

Bu soruya ilişkin 4 tema oluşturulmuştur. “Eğitim tercihi” temasında yüz yüze eğitimi tercih ederim (f:36), uzaktan eğitimi tercih ederim (2) olmak üzere 2 kod belirlenmiştir. “Uzaktan eğitimin olumlu yanları” temasında zamandan ve mekândan tasarruf sağlaması (f:1), aile katılımını ve desteğini artırması (f:1), yüz yüze eğitimin tamamlayıcısı olması (f:6), olağanüstü durumlarda alternatif olması (f:4) olmak üzere 4 kod belirlenmiştir. “Uzaktan eğitimin olumsuz yanları” temasında küçük yaş grupları için uygun olmaması (f:3), sosyalleşme, duygu aktarımı ve geri dönüt sağlama konusunda yetersiz olması (f:10), eğitimin tüm alanlarında kullanılamaması (f:1), zaman ve planlamanın kısıtlı olması (f:1) olmak üzere 4 kod belirlenmiştir. Yine “Yüz yüze eğitimin olumlu yanları” temasında yaparak yaşayarak ve uygulamalı öğrenme fırsatı sunması (f:5), özel gereksinimli öğrenciler için en uygun yöntem olması (f:3), sosyal etkileşim, somut yaşantı ve yüksek motivasyon sağlaması (f:8) olmak üzere 3 kod oluşturulmuştur (Tablo 12).

Oluşturulan kodlar incelendiğinde 36 öğretmen yüz yüze eğitime tercih ettiğini, 2 öğretmen uzaktan eğitimi tercih ettiği görülmektedir. Uzaktan eğitimin olumlu yönleri açısından, 1 öğretmen zamandan ve mekândan tasarruf sağladığını, 1 öğretmen aile katılımını ve desteğini artırdığını, 6 öğretmen yüz yüze eğitimin tamamlayıcısı olduğunu, 4 öğretmen olağanüstü durumlarda alternatif olduğunu belirtmiştir (Tablo 12).

Uzaktan eğitimin olumsuz yanları açısından 3 öğretmen küçük yaş grupları için uygun olmadığını, 10 öğretmen sosyalleşme, duygu aktarımı ve geri dönüt sağlama konusunda yetersiz olduğunu, 1 öğretmen eğitimin tüm alanlarında kullanılamadığını, 1 öğretmen zaman ve planlamanın kısıtlı olduğunu görüşündedir. Yüz yüze eğitimin olumlu yanları açısından 5 öğretmen yaparak yaşayarak ve uygulamalı öğrenme fırsatı sunduğunu, 3 öğretmen özel gereksinimli öğrenciler için en uygun yöntem olduğunu, 8 öğretmen sosyal etkileşim, somut yaşantı ve yüksek motivasyon sağladığını belirtmiştir (Tablo 12).

Öğretmenlerin yüz yüze eğitim ile uzaktan eğitimin karşılaştırılmasına ilişkin yazdıkları incelendiğinde; “*Kesinlikle yakından eğitim yakından ilgi. Uzaktan eğitimde her ne kadar arasan, görüntülü konuşsan çocuğun yanında onunla oyun oynamanın yerini tutmuyor. Sabah onları günaydın diye karşılamanın, öğretmenim sen hep burada mı yaşıyorsun sorusu ile karşılaşmanın, kışın beraber dışarı çıkarken aaa seninde mi montun var şaşkınlığını görmenin, gözlerine bakarak kitap okumanın, beslenme saatinde boğazlarından bensiz gecmeyen lokmalalarının avucumun içine doluşturulmasının, öğretmenim senin bir sürü çocuğun var demi sözlerinin yerini hiç şey tutmuyor (A2)”, “Etkileşim ve geri dönüt kesinlikle yüz yüze eğitimin en değerli unsurlarıdır. Maalesef uzaktan eğitimle bu durum yeterli düzeyde mümkün olamamaktadır (İ5)”, “Yüz yüze eğitim temel eğitim yaklaşımıdır. Uzaktan eğitim ancak ona destek olarak yer alabilir (O9)” ve “Yüz yüze eğitim en başarılı eğitim ve gerekli olan eğitimdir (Ö5)” şeklinde görüşlerini dile getirdikleri görülmektedir. Bu bulgular ışığında öğretmenlerin büyük çoğunluğu yüz yüze eğitimi tercih ettiğini, bazı öğretmenler uzaktan eğitimin sosyalleşme, duygu aktarımı ve geri dönüt sağlama konusunda yetersiz kaldığını, bazı öğretmenlerse uzaktan eğitimin ancak yüz yüze eğitimi*

desteklemek amacıyla kullanılabileceği görüşünü ortaya koymakta ve yüz yüze eğitimin öğretmenlerce tercih edilen yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 12: Yüz Yüze Eğitim ile Uzaktan Eğitimin Karşılaştırılmasına İlişkin Veriler

Temalar	Kodlar	Anasınıfı Öğrt. (f)	İlkokul Öğrt. (f)	Ortaokul Öğrt. (f)	Özel Eğitim Öğrt. (f)	Toplam (f)
1. Eğitim tercihi	1-Yüz yüze eğitimi tercih ederim	A1, A4, A6, A7, A9/ (5)	İ1, İ2, İ3, İ4, İ5, İ6, İ7, İ8, İ9, İ10, İ11, İ12, İ13, İ14, İ15, İ16, İ18, İ20/ (18)	O2, O4, O5, O6, O7, O8, O9, O10/ (8)	Ö1, Ö2, Ö3, Ö4, Ö5/ (5)	36
	2-Uzaktan eğitimi tercih ederim	A8/ (1)		O1/ (1)		2
2. Uzaktan eğitimin olumlu yanları	1-Zamandan ve mekândan tasarruf sağlaması	A3/ (1)				1
	2-Aile katılımını ve desteğini artırması	A8/ (1)				1
	3-Yüz yüze eğitimin tamamlayıcısı olması		İ6, İ12, İ13, İ16/ (4)	O8, O9/ (2)		6
	4-Olağanüstü durumlarda alternatif olması		İ20/ (1)	O1, O6/ (2)	Ö3/ (1)	4
3. Uzaktan eğitimin olumsuz yanları	1-Küçük yaş grupları için uygun olmaması	A6/ (1)	İ20/ (1)	O4/ (1)		3
	2-Sosyalleşme, duygu aktarımı ve geri dönüt sağlama konusunda yetersiz olması	A2, A3, A5, A7/ (4)	İ5, İ10, İ12, İ13, İ14, İ18/ (6)			10
	3-Eğitimin tüm alanlarında kullanılamaması	A5/ (1)				1
	4-Zaman ve planlamanın kısıtlı olması		İ17/ (1)			1
	1-Yaparak yaşayarak ve uygulamalı öğrenme fırsatı sunması	A6/ (1)	İ14, İ18, İ19/ (3)	O3/ (1)		5
4. Yüz yüze eğitimin olumlu yanları	2-Özel gereksinimli öğrenciler için en uygun yöntem olması				Ö1, Ö3, Ö4/ (3)	3

3-Sosyal etkileşim, somut yaşantı ve yüksek motivasyon sağlaması	A2, A3,A5, A7/ (4)	İ10, İ12, İ13/ (3)	Ö3/ (1)	8

Tartışma ve Sonuç

Araştırma kapsamında Covid-19 küresel salgını döneminde gerçekleştirilen uzaktan eğitim sürecinin değerlendirilmesine ilişkin okulöncesi, ilkökul, ortaokul ve özel eğitim öğretmenlerinin görüşleri incelenmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı uzaktan eğitim süresince, Eğitim Bilişim Ağı, TRT, sosyal medya ve çevrimiçi programlar aracılığıyla öğrencilerin kişisel gelişim ve psikolojik ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirmektedir. Öğretmenlerin Eğitim Bilişim Ağı üzerinden canlı ders anlatabilmesi, öğrencilerin kendileri için planlanan saatlerde derslerini takip edebilmeleri uzaktan eğitim sürecine katkı sağlamıştır. Bununla birlikte tüm öğrenciler için yeterli ders saati planlaması konusunda problemler olduğu, özellikle ilk zamanlarda alt yapı yetersizliğine bağlı bağlantı sorunları yaşandığı, bazı öğrencilerin internet ve donanımsal araçlar yetersizliği sebebi ile eğitim içeriklerine dâhil olmadıkları öğretmenlerce ifade edilmiştir. Bu süreci daha etkin kılmak öğrencilerle iletişimi artırmak adına Milli Eğitim Bakanlığı tarafından bazı web araçlarının kullanımına izin verilmiştir. Öğretmenlerin, uzaktan eğitim sürecinde daha çok “Telefonla arama yaparak, Whatsapp, Telegram vb., Zoom, Skype, Adobe Connect vb.” yollarla öğrencilerle iletişim kurdukları ve çoğu öğretmenin birden fazla iletişim aracını kullandığı, az sayıda öğretmenin yalnızca telefonla arayarak öğrencisi ile iletişim kurduğu belirlenmiştir.

Araştırma sonucunda öğretmenlerin büyük çoğunluğunun uzaktan eğitim konusunda kendini yeterli ve orta düzeyde yeterli gördüğü, deneyimi ve yeterliği olmayanların birçoğunun ise uzaktan eğitim süreci içerisinde kendilerini geliştirdikleri ve yeterliklerini artırdıkları, bazılarının ise kendisini yetersiz gördüğü belirlenmiştir. Öğretmenlerin çoğunluğunun uzaktan eğitime hızlı bir şekilde uyum sağladığı ve yeterliklerini artırdığı görülmektedir. Yapılan araştırmada, öğretmenlerin çoğu uzaktan eğitime uyum sağlama konusunda başarı gösterirken; Gürer, Tekinarslan ve Yavuzalp (2016) tarafından yapılan araştırmada öğretim elemanlarının derslerini tamamen çevrimiçi olarak sunmaya yönelik dirençlerinin olduğu ve öğretim elemanlarının daha önce çevrimiçi olarak ders verme tecrübelerinin olmaması sebebiyle ortaya çıkmış olabileceği ortaya konulmuştur. Yapılan araştırmada bazı öğretmenler ise uzaktan eğitim konusunda kendilerini yetersiz gördüklerini belirtmişlerdir. Külekçi Akyavuz ve Çakın (2020) tarafından yapılan araştırmada; öğretmenlerin bilgi eksikliğinin olması ve yeterince uzaktan eğitime ilgi göstermemeleri bulguları ile yapılan araştırmanın bulguları örtüşmektedir. Bu anlamda öğretmenlerin yeterliklerini artırmak adına zenginleştirilmiş ve çeşitli içeriklerin geliştirilebilmesi amacıyla eğitimcilere e-içerik geliştirme eğitimleri verilmesi geliştirilen içeriklerin mobil uyumlu olması önerilmektedir (Özbay, 2015).

Uzaktan eğitim sürecinde, öğretmenlerin yarısından fazlası alt yapının yeterli olduğu, bazı öğretmenler ise özellikle öğrencilerin mevcut imkânlarından kaynaklanan eksiklikler sebebiyle uzaktan eğitime erişim konusunda sıkıntı yaşandığı görüşlerini ortaya koymuştur. Bakioglu ve Çevik (2020) tarafından yapılan araştırmada da benzer şekilde öğrencilerin; internet bağlantısı, iletişim ve derse erişim konularında sorunlar yaşandığı belirlenmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde alt yapının yeterli düzeyde olması ve öğrenci ve öğretmenlerin erişim sağlamada karşılaşabilecekleri sorunlara anında çözüm üretilmesinin önemli olduğu görülmüştür. Yapılan araştırmanın bulgusunu destekler şekilde, Bilgiç ve Tüzün (2015) tarafından yapılan araştırmada uzaktan eğitim sürecinde, doğru teknolojilerin seçimi, kullanılan yazılım ve sistemlerin birbiri ile entegrasyonunun yapılması, sistemler için ön gereksinimlerin doğru tanımlanması ve ortaya çıkabilecek teknik sorunlara anlık çözümler üretebilecek alt yapının oluşturulmasının önemli olduğu ortaya konulmuştur.

Uzaktan eğitime erişim konusunda en fazla problemin; öğrencilerin internetlerinin olmaması, öğrencilerin donanımsal araçlarının yetersizliği, velilerin teknolojik bilgi eksikliği, öğrencilerinin bireysel özellikleri sebebiyle uzaktan eğitime erişim konusunda sıkıntı yaşandığı; özellikle küçük yaş gruplarındaki öğrenciler ile özel gereksinimli öğrencilerin çeşitli zorluklarla ve kısıtlılıklarla karşılaştığı, öğrencilerin motivasyonlarının ve derse olan dikkatlerinin daha düşük olduğu, alt yapıdan kaynaklanan sorunlar sebebiyle uzaktan eğitim sürecinin olumsuz yönde etkilendiği belirlenmiştir. Bu sonuç, Kuru, Kaşkaya ve Calp (2017) tarafından yapılan “İlkokul 4. Sınıf Öğrencilerinin Kâğıttan ve Ekrandan Okuduğunu Anlama Becerilerinin Sınanması; Öğretmen ve Öğrenci Görüşleri” konulu araştırmanın, ilkokul öğrencilerinin eğitiminde bilgisayar ve teknolojinin, kitabın ve öğretmenin destekleyicisi olması, ancak önüne geçmemesi gerektiği bulgusu ile benzerlik göstermektedir.

Yüz yüze yapılan eğitim ortamlarında öğrencilerle bire bir iletişim ve öğrencilerle göz temasının olması, öğrencilerin sınıf içindeki bireysel durumlarının rahatça gözlemlenebilmesi mümkünken çevrimiçi olarak yapılan eğitimlerde öğrenci ile göz teması kurulmadığı için, öğrenci pasif kalabilmektedir (Gürer, Tekinarslan ve Yavuzalp, 2016). Benzer şekilde Kaleli Yılmaz ve Güven (2015) tarafından yapılan çalışmada öğretmen adaylarının uzaktan eğitimi sıkıcı, verimsiz, etkileşimsiz, duygusuz ve geri dönüş sağlanamayan bir iletişim olarak gördükleri belirlenmiştir. Bu durum sebebiyle yapılan çalışmada da uzaktan eğitim sürecinde, öğrencilerin motivasyonlarının düşük olduğu, bununla birlikte öğrencilerin derse katılım gösterdiği, öğrencilerin bireysel özellikleri sebebiyle derse katılım ve motivasyon durumlarının farklılık gösterebildiği ortaya çıkarılmıştır. Yapılan çalışmada uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin motivasyonlarının düşük olduğu belirlenmiştir. Uzaktan eğitim derslerinde animasyon, video ve simülasyon gibi etkileşime dayalı materyallerin kullanılması ile öğrencilere verilen eğitimin daha verimli hale geldiği (Kör, Çataloğlu ve Erbay, 2013), bu nedenle öğrencilerin motivasyonlarını ve derse katılımlarını artırmak için benzer içeriklerin kullanılmasının faydalı olacağı düşünülmektedir.

Velilerin büyük ölçüde uzaktan eğitim sürecine destek olduğu, uzaktan eğitime ilişkin farkındalık, velilerin iş yoğunluğu gibi durumlara bağlı olarak uzaktan eğitim sürecini destekleme durumlarının değişkenlik gösterdiği belirlenmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde dezavantajlı durumda olan öğrencilerin yeterince eğitimden yararlanamadığı, uzaktan eğitimin bu grupta yer alan öğrencilere çok uygun olmadığı, öğrencilerin bireysel özellikleri nedeniyle kısıtlı bir ölçüde uzaktan eğitim imkânlarından yararlanabildikleri anlaşılmaktadır.

Uzaktan eğitimle müfredatın tam anlamıyla uygulanamadığı, bazı derslerin ve kazanımların uzaktan eğitimle uygulama yapmaya imkân vermediği belirlenmiştir. Tüm öğretim kademelerinde açık ve uzaktan eğitim kapsamında öğrencilerin ulaşabileceği nitelikli müfredat içeriklerinin sağlanması gerekmektedir (Can, 2020).

Uzaktan eğitimle yeterli iletişim, etkileşim ve geri dönüş sağlanamaması, öğrencilerin tümüne erişim sağlanamaması, teknoloji bağımlılığı, hareketsiz yaşam ve sağlık sorunlarına sebep olması, öğrencilerin motivasyonlarının düşük olması gibi olumsuz yanlarının yanı sıra; uzaktan eğitimin yaygın hastalık döneminde eğitim fırsatları ve imkânları sunması, yüz yüze eğitimi desteklemesi, zamandan ve mekândan tasarruf sağlaması gibi olumlu yanlarının da olduğu ortaya konulmuştur. Uzaktan eğitimin, eğitime katılacak öğrenci kapasitesini sınırlayan bina, derslik, öğretmen, eğitim materyali gibi birçok konuda yüzü yüze eğitimde gerekli unsurlardan farklılaştığı ve eğitim maliyetinin düşmesinde de önemli bir katkısının olduğu görülmektedir (Kırık, 2014; Özbay, 2015).

Covid-19 küresel salgını sebebiyle hızlı bir şekilde hayatımıza giren uzaktan eğitim sürecinin, tüm dünyada insanların kullanmak durumunda kalacağı ana öğrenme yapısı haline gelebileceği (Telli Yamamoto ve Altun, 2020), bu anlamda Milli Eğitim Bakanlığı yetkililerince Türkiye’de uzaktan eğitim sisteminin altyapı, erişim, içerik, tasarım, uygulama, kalite, güvenlik, mevzuat ve pedagojik açıdan güçlendirilmesi gerektiği (Can, 2020) anlaşılmaktadır.

Yapılan araştırmada, uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin psikolojik, sosyal ve fiziksel açıdan olumsuz yönde etkilendiği belirlenmiştir. Bununla birlikte bu süreçte öğrencilerin aileleriyle daha fazla vakit geçirme şansı bulduğu, süreci iyi değerlendirebilen öğrencilerin kişisel gelişim fırsatlarını yakaladıkları belirlenmiştir. Uzaktan eğitimin sosyalleşme, duygu aktarımı ve geri dönüt sağlama konusunda yetersiz kalması sebebiyle öğretmenlerin büyük çoğunluğunun yüz yüze eğitimi tercih ettiği, uzaktan eğitimin ancak yüz yüze eğitimi desteklemek amacıyla kullanılabileceği ve yüz yüze eğitimin öğretmenlerce öncelikle tercih edilen bir yaklaşım olduğu anlaşılmaktadır.

Öneriler

Öğrencilerin yaş gruplarına göre uzaktan eğitim öncesi öz yeterlik algılarının ölçülmesi, öğrencilerin pedagojik özellikleri dikkate alınarak, dikkat süresi ve motivasyonlarını artıracak içeriklerin geliştirilmesi önemlidir.

Öğretmenlerin uzaktan eğitim ile ders işleme yaklaşımları ve teknolojik yeterliklerinin artırılmasına yönelik hizmet içi eğitimlere katılması, okul öncesi, ilkökul ve özel eğitim öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecinde yararlanabilecekleri içeriklerin artırılması faydalı olacaktır.

Uzaktan eğitimin tek başına uygulanmasının gerektiği durumlarda sınırsız internet ve gerekli alt yapı hizmetlerinin sağlanması için Milli Eğitim Bakanlığınca gerekli önlemlerin alınması, olağanüstü durumlarda devreye sokulabilecek uzaktan eğitim yaklaşımlarının geliştirilmesi önerilmektedir.

Velilerin uzaktan eğitim hakkında bilgilendirilmesi, teknolojik farkındalıklarını artıracak çalışmaların yapılması, öğrencilerin evde kalmasını gerektirecek olağanüstü durumlarda uzaktan eğitim sürecinde psikolojik, sosyal ve fiziksel anlamda sağlığını koruyabileceği etkinlik programlarının geliştirilmesi ve öncesinde öğrencilere gereken yeterliklerin kazandırılması, öğrencilerin bireysel gelişimlerine uygun, ölçme ve değerlendirme açısından kendi hızında ilerleyebileceği ve geri dönüt sağlayabilen içeriklerin geliştirilmesi ve planlanması süreçlerin başarısı açısından önemlidir.

Uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin ve velilerin karşılaştıkları problemleri ele alan ve farklı kademelerde ve branşlarda görev yapan öğretmenlere yönelik araştırmaların yapılması alana katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Altıparmak, M., Kurt, İ. D. & Kapıdere, M. (2011). E-öğrenme ve uzaktan eğitimde açık kaynak kodlu öğrenme yönetim sistemleri. *XI. Akademik Bilişim Kongresi*. Erişim adresi: https://ab.org.tr/ab11/kitap/altiparmak_kurt_AB11.pdf
- Bakioğlu, B., Çevik, M. (2020). COVID-19 pandemisi sürecinde fen bilimleri öğretmenlerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 109-129. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.43502>
- Bilgiç, H. G. & Tüzün, H. (2015). Yükseköğretim kurumları web tabanlı uzaktan eğitim programlarında yaşanan sorunlar. *AUAd*, 1(3), 26-50. Erişim adresi: http://yunus.hacettepe.edu.tr/~htuzun/html/academic/Bilgiç_Tuzun_2015_AUAD.pdf
- Bolliger, D. U. & Wasilik, O. (2009). Factors influencing faculty satisfaction with online teaching and learning in higher education. *Distance Education*, 30(1), 103-116. <https://doi.org/10.1080/01587910902845949>
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *AUAd*, 3(2), 85-124. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/403827>

- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö., E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2018). *Eğitimde bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Can, E. (2020). Coronavirüs (Covid-19) pandemisi ve pedagojik yansımaları: Türkiye’de açık ve uzaktan eğitim uygulamaları. *AUAd*, 6(2), 11-53. Erişim adresi: <http://auad.anadolu.edu.tr/yonetim/icerik/makaleler/515-published.pdf>
- Gürer, M., D., Tekinarsan, E. & Yavuzalp, N. (2016). Çevrimiçi ders veren öğretim elemanlarının uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 7(1), 47-78. DOI: 10.17569/tojqi.74876
- Kaleli Yılmaz, G. & Güven, B. (2015). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 6 (2), 299-322. <https://doi.org/10.16949/turcomat.75936>
- Kırık, A., M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye’deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, (21), 73-94. DOI: 10.17569/tojqi.74876
- Kör, H., Çataloğlu, E. & Erbay, H. (2013). Uzaktan ve örgün eğitimin öğrenci başarısı üzerine etkisinin araştırılması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(2), 267-279. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/223274>
- Kuru, O., Kaşkaya, A. & Calp Ş. (2017). İlkokul 4. sınıf öğrencilerinin kâğıttan ve ekrandan okuduğunu anlama becerilerinin sınanması; öğretmen ve öğrenci görüşleri. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 70-84. Erişim adresi: <http://web.a.ebscohost.com/ehost/pdfviewer/pdfviewer?vid=2&sid=ed53c328-edfb-4771-ac69-867bbf02ac2a%40sessionmgr4008>
- Külekçi Akyavuz, E., Çakın, M. (2020). Covid-19 salgınının eğitime etkisi konusunda okul yöneticilerinin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(4), 723-737. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44140>
- Miles, M. B. & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative Data Analysis*. London: Sage Publication.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2019). Millî Eğitim İstatistikleri Örgün Eğitim 2018-2019 (http://sgb.meb.gov.tr/www/icerik_goruntule.php?KNO=361). 31.05.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2020a), sayı:5497866.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2020b), sayı:5926009.
- Milli Eğitim Bakanlığı, (2020c). Yenilik ve Eğitim Teknolojileri Genel Müdürlüğü, Sanal sınıf uygulamaları. (<https://www.memurlar.net/haber/899781/meb-den-zoom-skype-teamsaciklamasi.html>. 31.05.2020) tarihinde erişilmiştir.
- Miltiadou, M. & Yu, C. H. (2000). Validation of the Online Technologies Self-Efficacy Scale (OTSES). ERIC. Erişim adresi: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED445672.pdf>
- Özbay, Ö. (2015). Dünyada ve Türkiye’de uzaktan eğitimin güncel durumu. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(5), 376-394. DOI: 10.16991/INESJOURNAL.174
- Özer, M. (2020). Educational policy actions by the ministry of national education in the times of COVID-19. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1124-1129. doi: 10.24106/kefdergi.722280
- Saban, A. ve Ersoy, A. (2016). *Eğitimde Nitel Araştırma Desenleri*. Anı yayıncılık.

- Sari Yanartas, M. & Hancerli Torun, S. (2020). COVID-19 and Child. *Sağlık Bilimlerinde İleri Araştırmalar Dergisi* 2020; 3(Suppl.1), S40-S48. <https://doi.org/10.26650/JARHS2020-S1-0005>
- T.C. Resmi Gazete, 22 Mart 2020a, sayı:31076 (Mükerrer).
- Telli Yamamoto, G. & Altun, D. (2020). Coronavirüs ve çevrimiçi (Online) eğitimin önlenemeyen yükselişi. *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 25-34. DOI: 10.32329/uad.711110
- UNESCO, (2020). Education: From disruption to recovery. (<https://en.unesco.org/covid19/educationresponse>). 31.05.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Wang, S. K. (2008). The effects of a synchronous communication tool (yahoo messenger) on online learners' sense of community and their multimedia authoring skills. *Journal of Interactive Online Learning*, 7(1), 59-74. Erişim adresi: <http://www.ncolr.org/jiol/issues/pdf/7.1.4.pdf>
- WHO, (2020). WHO Director-General's opening remarks at the media briefing on COVID-19 - 11 March 2020. (<https://www.who.int/dg/speeches/detail/who-director-general-s-opening-remarks-at-the-media-briefing-on-covid-19---11-march-2020>). 31.05.2020 tarihinde erişilmiştir.
- Yıldız, E. & Seferoğlu, S. S. (2020). Uzaktan eğitim öğrencilerinin çevrim içi teknolojilere yönelik öz yeterlik algılarının incelenmesi. *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(1), 33-46. Doi: 10.18026/cbayarsos.514904
- Yılmaz, S. (2020). COVID-19'u kim üretti? Aşısı ne zaman bulunacak?.. (<http://ankaenstitusu.com/covid-19u-kim-uretti-asisi-ne-zaman-bulunacak/>). 31.05.2020 tarihinde erişilmiştir.

Türkçe Öğretmeni Adaylarının Türkçe Öğretmenliği Öz Yeterlik Algıları

Self-Efficacy Perceptions of Prospective Turkish Language Teachers Regarding Turkish Language Teaching

Mehmet Nuri Gömleksiz* - Ahmet Turan Sinan** - Fatma Nur Doğan***

Abstract: Self-efficacy, which was theorized Albert Bandura, is a motivation theory that reveals how an individual feels, thinks, motivates himself and behaves. In other words, self-efficacy is a feature that is effective in the formation of behavior and the judgments of the individual about organizing the necessary activities to show a certain performance and performing these activities successfully. The aim of this study is to determine self-efficacy perceptions of prospective Turkish language teachers regarding Turkish language teaching. Mixed research model including both quantitative and qualitative dimensions was used in the study. Study group of quantitative part included a total of 809 prospective Turkish language teachers enrolled at Turkish Language Education Departments of Education Faculties in Fırat University, Cumhuriyet University, İnönü University, Siirt University, Erzurum Binali Yıldırım University, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Dicle University, Adıyaman University and Erciyes University during Spring term of 2018-2019 academic year. Qualitative part included 54 prospective Turkish language teachers enrolled at universities mentioned above. “Self-Efficacy Belief Scale in Turkish Language Teaching” developed by Çocuk, Alıcı ve Çakır (2015) and “Prospective Turkish Language Teachers’ Self-Efficacy Beliefs Interview Form” developed by the researchers were used as the data collection tools. Self-efficacy beliefs of prospective Turkish language teachers were compared in terms of gender, grade level and university variables and it was determined that prospective teachers’ beliefs differed based on the variables mentioned. Study results revealed that prospective Turkish Language teachers had a high level of self-efficacy regarding Turkish language teaching.

Structured Abstract: Self-efficacy which was developed by the pioneer of social learning theory, Albert Bandura, is a motivation theory that reveals how an individual feels, thinks, motivates himself and behaves. One of the important stakeholders of education and training is undoubtedly teachers. Self-efficacy of Teachers

* Prof. Dr., Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü
Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Education, Department of Educational Sciences
ORCID 0000-0002-8268-0163
nurigomleksiz@yahoo.com

**Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
Asst. Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education
ORCID 0000-0003-1208-7724
atsinan35@gmail.com

***Doktora Öğrencisi, Fırat Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü
PhD Student, Fırat University, Institute of Educational Sciences, Department of Turkish and Social Sciences Education
ORCID 0000-0001-7933-9741
fatmadgn1414@gmail.com

Cite as/ Atıf: Gömleksiz, M. N., Sinan, A. T., & Doğan, F. N. (2020). Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretmenliği öz yeterlik algıları. *Turkish Studies*, 15(8), 3471-3505. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.47259>

Received/Geliş: 30 October/Ekim 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

is defined as the beliefs of the teachers in their own abilities regarding their teaching performance in their fields.

Method

Research Model

Mixed method was used as the data collection technique in this study which aims to determine self-efficacy beliefs of prospective Turkish language teachers on teaching Turkish. In this context, quantitative and qualitative data were used together in this study, and the research was supported with qualitative data after obtaining the quantitative data.

The Goal of the Research

The general purpose of the study is to determine the self-efficacy perceptions of prospective Turkish language teachers on teaching Turkish. In line with this general purpose, the following sub-goals have been determined:

Sub-Aims Regarding Quantitative Dimension

What are the perceptions of prospective Turkish language teachers on individualizing and guiding the process in Turkish language teaching, measurement and evaluation, professional-academic development competencies and the scale as a whole and do these perceptions change according to their gender, grade and universities they study?

Sub-Aims Regarding Qualitative Dimension

What are the opinions of prospective Turkish language teachers regarding what kind of features a Turkish language teacher should have for an effective mother language education, regarding being able to create suitable educational environments for effective Turkish language teaching, being able to organize the Turkish language teaching process according to the student level, developing, monitoring and evaluating students' language skills, their abilities in using technology in the Turkish language teaching process and developing materials and strengths and weaknesses in Turkish language teaching?

Study Group

The study group for the quantitative dimension of this research consists of 809 prospective Turkish language teachers studying in 1st and 4th grade in 2018-2019 Spring Term in Turkish Education Departments of Education Faculties of Fırat University, Cumhuriyet University, İnönü University, Siirt University, Erzurum Binali Yıldırım University, Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Dicle University, Adıyaman University and Erciyes University. Since it is possible to reach the entire population, the entire study group was taken as a sample. For the qualitative aspect of the study, 3 students from each of the 1st and 4th grades of the 9 universities mentioned above were selected by purposeful sampling method. A total of 54 prospective teachers were reached.

Data Collection Tools

Two types of data collection tools were used in the study. The Turkish Teaching Self-Efficacy Scale developed by Çocuk, Buyer and Çakır (2015) was used to collect the data of the quantitative dimension of the study. In the study, the self-efficacy perception levels of prospective Turkish language teachers were compared in terms of four sub-dimensions identified as individualizing and guiding the process; using technology and developing material; measurement and evaluation, and professional-academic development. The scale includes a total of 22 items. While the alpha reliability for the whole scale was obtained as 0.941, the reliability for each factor was calculated as 0,911; 0,897; 0,857 and 0,761 respectively. A semi-structured interview guide developed by the researchers was used to collect data on the qualitative dimension of the study. An interview guide consisting of 6 questions was formed by the researchers.

Data Analysis

In the analysis of quantitative data, independent samples t-test was used in comparisons of gender and grade level variables and one-way variance analysis was used in the comparisons made in terms of the variable of the university being studied. Arithmetic mean and standard deviation analyzes were performed in the whole

of the scale. Content analysis was performed in the analysis of qualitative data. In this context, the qualitative data analysis tool called MAXQDA was used.

Findings

Findings Regarding the Quantitative Dimension

When the findings of the quantitative dimension are examined, It is seen that the opinions of the prospective teachers regarding individualizing and guiding the process, using technology and developing materials, measurement and evaluation sub-dimensions and the whole scale differ significantly in favor of prospective female teacher in terms of gender.

The opinions of the prospective teachers regarding individualizing and guiding the process, using technology and developing materials, professional-academic development, sub-dimensions and the whole scale don't differ significantly in terms of grade level. The opinions regarding the sub-dimension of measurement and evaluation competencies in teaching Turkish differ significantly in favor of 1st graders in terms of grade level variable.

The opinions of the prospective teachers regarding individualizing and guiding the process in teaching Turkish, using technology and developing materials, measurement and evaluation sub-dimensions and the whole scale don't differ significantly in terms of university variable. The opinions regarding the sub-dimension of professional-academic development in Turkish language teaching differ significantly in terms of university variable. It is determined that such difference is in favor of Fırat University between Fırat University and Cumhuriyet University, Siirt University, Erciyes University and in favor of İnönü and Adıyaman Universities between Erciyes University and İnönü University, Adıyaman University.

Findings Regarding the Qualitative Dimension

The data obtained in the qualitative part of the study were handled with content analysis. Most of the prospective Turkish language teachers expressed their views towards Turkish language teacher's attitudes and values for an effective mother language education. It is frequently emphasized that a Turkish language teacher should pay attention to the use of standard Turkish and has communication skills. They also stated that the teachers should love Turkish, has a high self-confidence and an investigative personality.

The vast majority of the prospective Turkish language teachers stated that they find themselves competent in creating educational environments for teaching Turkish, using technology and developing materials. Some of the prospective teachers who found themselves insufficient stated that they were inadequate in developing material. Finally, some of the prospectiev Turkish language teachers found themselves competent and strong in the subjects such as teaching Turkish, effective language use, field knowledge, professional skills, and reading habits but some others found themselves inadequate and weak in terms of Turkish language teaching, grammar teaching, written expression, self-confidence, and professional experience.

Discussion, Conclusion and Suggestions

In the research, it was concluded that Turkish language teacher's self-efficacy perception levels for Turkish language teaching were high. There are similar studies in the literature which finds a significant difference in favor of women as in the research (Özdemir, 2008; Çevik, 2011; Akkuş, 2013). Again, as in this study, there are also studies finding that the grade level does not cause difference (Kırımlı, 2017; Lüle Mert, 2016; Biçer & Alan, 2017). However, it is observed that the university variable in the sub-dimension of professional-academic development causes difference. Similarly, there are studies in the literature which determines that the university variable causes difference (Özdemir, 2008; Dönmez & Uslu, 2014). Especially that the prospective Turkish language teachers, assuming a key role in effective language use, have high self-efficacy perceptions, will increase the quality and success of language teaching. In this context, the number of studies can be increased. For example, similar studies can be more generalized by reaching more prospective Turkish language teachers at different universities.

Keywords: Turkish language teaching, Prospective Turkish language teacher, prospective teacher, teacher self-efficacy, self-efficacy.

Öz: Sosyal öğrenme kuramının öncüsü Albert Bandura tarafından geliştirilen öz yeterlik, bireyin kendini nasıl hissettiğini, nasıl düşündüğünü, nasıl motive ettiğini ve kendine nasıl davrandığını ortaya çıkaran bir motivasyon kuramıdır. Başka bir deyişle öz yeterlik, davranışın oluşmasında etkili olan bir özellik ve bireyin belirli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri organize edip bu etkinlikleri başarılı bir şekilde yapabilmesine ilişkin oluşturduğu yargılardır. Bu araştırmanın amacı Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretmenliğine ilişkin öz yeterlik algılarını belirlemektir. Araştırmada hem nicel hem nitel boyutları içeren karma araştırma modeli kullanılmıştır. Araştırmanın nicel boyutuna ilişkin çalışma grubunu 2018-2019 Bahar Dönemi'nde Fırat Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Siirt Üniversitesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültelerinin Türkçe Eğitimi Bölümlerinde öğrenim gören 809 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Araştırmanın nitel boyutunda ise yukarıda adı geçen üniversitelerde öğrenim gören 54 Türkçe öğretmeni adayı bulunmaktadır. Araştırmada veri toplama araçları olarak Çocuk, Alıcı ve Çakır'ın (2015) geliştirdiği "Türkçe Öğretmenliği Öz Yeterlik Algısı Ölçeği" ve araştırmacılar tarafından geliştirilen "Türkçe Öğretmeni Adaylarının Öz Yeterlik Algısı Görüşme Formu" kullanılmıştır. Türkçe öğretmeni adaylarının öz yeterlik algıları cinsiyet, sınıf düzeyi ve öğrenim görülen üniversite değişkenleri açısından karşılaştırılmış ve bazı alt boyutlarda cinsiyet, sınıf düzeyi ve üniversite değişkenlerine göre farklılaşmaların olduğu tespit edilmiştir. Çalışmanın sonuçlarına genel olarak bakıldığında Türkçe öğretmeni adaylarının yüksek öz yeterlik algısına sahip oldukları belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türkçe öğretimi, Türkçe öğretmeni adayı, öğretmen adayı, öğretmen öz yeterliği, öz yeterlik.

Giriş

Eğitim ve öğretimin önemli paydaşlarından biri hiç kuşkusuz öğretmenlerdir. Öğretmenlik; insanlık tarihi boyunca en saygın meslekler arasında yer alan, toplumsal değerleri gelecek kuşaklara aktaran, çağın hızlı gelişme ve değişmelerine kayıtsız kalamayan, bilgi ve bilgiye talepte bulunanlar arasında köprü vazifesi gören bir meslek grubudur (MEB, 2017). Özel bilgi ve becerilere sahip olması gereken bu meslek, değişen ve gelişen günümüz dünyasında da önemi yitirmemiş; eğitim sistemlerinin amaçlarına ulaşmasında belirleyici ve yönlendirici unsur olmasıyla her zaman dikkatleri çekmiştir.

Öğretmen eğitimi, akademik bir konuda (matematik, fizik, kimya vb.) bir derece kazanmayı ve hizmet öncesi öğretmeni profesyonelliğe hazırlayan bir pedagojik eğitimi tamamlamayı içeren karmaşık bir ulusal programdır (Juuti, Christophersen, Elstad, Solhaug ve Turmo, 2018: 422). Yine bu karmaşık program kapsamında öğretmenlik etkinliği; öğrenci katılımı, öğretim stratejileri ve sınıf yönetimi gibi farklı alanlardaki etkinliklere bölünebilecek geniş bir yapıdır (Roberts, Harlin ve Briers, 2007: 56). Çünkü öğretmenlik sınıf içi bilgi aktarımından ibaret olmayan çok yönlü bir olgudur. Öyle ki öğretmenlik mesleği, zamanla birtakım yeni bilgi ve uzmanlık becerilerine ihtiyaç duymaya başlamıştır. Bu kapsamda öğretmenlerden "mesleki bilgi", "mesleki beceri" ve "tutum ve değerler" şeklinde birbiriyle ilişkili ve birbirini tamamlayan üç temel yeterlik alanına hâkim olması beklenmektedir (MEB, 2017). Bununla birlikte eğitim alanında yapılan son çalışmalar, bilgi ve becerilerin aktif öğretim için yeterli olmadığını; öğretmenlerin kendilerine olan inançlarının ve hedef yönelimlerinin eğitim ortamlarındaki başarı üzerinde önemli etkileri olduğunu göstermektedir (Uçar ve Yazıcı Bozkaya, 2016: 15). Yine literatür, öğretmenlerin öğretme ve öğrenme kavramlarının kendi eğitim deneyimlerinden kaynaklanan inançlarından etkilendiğini doğrulamaktadır (Gray, Pascoe ve Wright, 2018: 5). Bu bakımdan öğretmenlik mesleğinde öğretmenlerin kendilerini bu mesleği yürütmede ne derece yeterli olarak algıladıkları da performansı etkileyen unsurlardan biri olarak kabul edilmektedir (Berkant, 2017: 2). Belirtilen yeterlik alanları yanında bir öğretmenin etkili ve verimli öğretim yapabilmesi için öncelikle görev ve sorumluluğunu iyi bir şekilde yerine getirebileceğine dair olumlu bir bakış açısına sahip olması gerekmektedir. Bu kapsamda da öğretmenlerin kendilerine yönelik inançlarına işaret eden "öz yeterlik" kavramı dikkat çekmektedir.

Sosyal öğrenme kuramının öncüsü Albert Bandura tarafından geliştirilen öz yeterlik, bireyin kendisinde var olan psikolojik süreçlerin bireyin yeterlik beklentisini geliştirme ve yeniden meydana getirmesine hizmet ettiğini öne süren bir motivasyon kuramıdır (Akar, 2008: 185-186). Ona göre öz yeterlik inancı insanın kendini nasıl hissettiğini, nasıl düşündüğünü, nasıl motive ettiğini ve kendine nasıl davrandığını belirlemektedir. Yine Bandura'ya göre öz yeterlik, davranışın oluşmasında etkili olan bir özellik ve bireyin belirli bir performansı göstermek için gerekli etkinlikleri organize edip başarılı bir şekilde yapabilmesine ilişkin oluşturduğu yargılardır (Kabaran, Altıntaş ve Göçen Kabaran, 2016: 2). Yokuş, Cücük, Başaran ve Yıldırım (2017: 152) ise öz yeterliği, kişinin bir işi yerine getirebilmek için yapılması gerekenleri yapabileceğine ve bu iş için gereken özelliklere sahip olduğuna inanması olarak tanımlamaktadır. Yine Kavrayıcı ve Bayrak (2016: 625), öz yeterliğin bireyin belirlenen şartlarda göstermesi beklenen gelecek odaklı bir inanç olduğunu öne sürmektedir. Tüm tanımlarda da görüldüğü üzere Bandura'nın sosyal öğrenme kuramı üzerine temellenen öz yeterlik, bireylerin kendi kapasitelerine ilişkin inançlarını ifade eden bir kavramdır.

İnsan davranışlarının veya yaşantılarının önemli bir kısmını oluşturan öz yeterlik inancı; insanların kişisel mutluluğunu, hayatta başarılı ve huzurlu olmasını, olumlu hedeflere yönelmesini, zor durumlarda ve stresle başa çıkarken gösterdikleri çabayı etkilemektedir (Şenol ve Ergün, 2015: 300; Çapri ve Çelikkaleli, 2008). Bu bakımdan öz yeterliğin bir nevi bireyi harekete geçiren temel bir güç olduğunu söylemek mümkündür. Öz yeterliği yüksek bireylerin daha katılımcı olduklarına, daha çok çalıştıklarına, daha uzun süre dayandıklarına ve yeteneklerinden şüphe edenlere göre güçlükler yaşadıklarında daha az olumsuz duygusal tepkilere sahip olduklarına dair kanıtlar bulunmaktadır (Zimmerman, 2000: 86). Bu da olumlu özelliklere sahip nitelikli bireylerde öz yeterliğin daha yüksek olduğunu göstermektedir. Yine öz yeterlik, motivasyonlu olmada ve karşılaşılabilecek problemlerle mücadele etmede bireylere büyük yararlar sağlamakta; onların diğer kişilere göre daha kararlı, mücadeleci ve sakin olmalarını kolaylaştırmaktadır (Akt. Akın, 2016: 349-350). Yani düşük ya da yüksek düzeyde öz yeterlik inancının başarı ya da başarısızlığa güç yetiren bir kavram olduğunu söylemek mümkündür.

Öğretmen öz yeterliği ise öğretmenlerin kendi alanlarına yönelik öğretme performanslarına ilişkin kendi yeteneklerine olan inançları olarak tanımlanmaktadır (Ekinci, 2013: 191). Bu inanç öğretmenlerin öğretime harcadıkları çabayı, hedeflerini ve istek seviyelerini belirler; öğretmenlerin başarısızlıklara karşı dayanıklılıklarını etkiler. Daha yüksek öz yeterlik, öğretmenlerin hata yaptıklarında öğrencilerin daha az eleştirel olmasını sağlar (Moran ve Woolfolk Hoy, 2001: 783). Çünkü yüksek öz yeterlik inancına sahip öğretmenler, hatalarını düzeltme ve kendilerini yeni bilgilerle donatma bakımından daha büyük bir çaba içinde olacaklardır. Birçok çalışma öğretmenlerin sahip oldukları inançların kendi algılarını, yargılarını ve davranışlarını etkilediğini ifade etmekte; öğretmen ve öğretmen adaylarının inanç yapılarının anlaşılmasının mesleki hazırlık ve öğretim uygulamalarını geliştirmek için şart olduğunu ortaya koymaktadır (Pajares, 1992: 307). Bu bilgilere göre öğretmenlik mesleğini yapmaya ilişkin inanç, bir öğretmenin başarısını etkileme gücüne sahiptir. Öğretmenlik yenilenme gerektiren bir meslek olduğundan öğretmenlerin öz yeterliklerinin yüksek olmasının kendilerini sürekli geliştirmeleri için bir motivasyon kaynağı olacağı düşünülmektedir. Aynı şekilde öz yeterliği yüksek bir öğretmenin bu duygu durumunu öğrencilerine de aktararak onların da motivasyonlarını yükselteceği, sınıf ortamında eğitimin kalitesini ve akademik başarıyı arttıracığı benimsenmektedir (Yokuş vd., 2017: 152). Dolayısıyla öğretmenlerin meslek yaşamında üstlerine düşen görev ve sorumluluğu yapabileceklerine yönelik yargıları, doğrudan onların mesleki başarılarını dolaylı olarak da eğitimin kalitesini etkilemektedir.

Çağımızda dil eğitim ve öğretimi bütün insani ve sosyal bilimlerin alanı hâline gelmiştir (Yalçın, 2018). Bu bakımdan eğitim sistemlerinde ana dili öğretimine ayrı bir özen gösterilmektedir. Ana dili; ilk olarak anneden ve yakın çevreden, daha sonra da ilişki içinde olunan diğer çevrelerden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireylerin ait oldukları toplumla en güçlü bağını oluşturan dildir (Aksan, 2009: 81). Başka bir deyişle ana dili, çocuğun içinde yaşadığı ve mensubu bulunduğu

toplumun dilidir (Onan, 2017: 11). Doğuştan dil öğrenme yetisine sahip olan her birey; gözlem, taklit, işitme gibi çeşitli yollarla çevresindekilerin çıkardığı sesleri taklit edip bunları içselleştirir ve dil ediniminin ilk adımlarını atar. Ana dili edinimi, okul döneminin başlamasıyla bilimsel ve sistematik olarak öğretilmeye ve geliştirilmeye devam eder. Ülkemizde bu öğretimin ve gelişimin sağlanmasında Türkçe dersi önemli bir yere sahiptir. Türkçe dersi aracılığıyla gerçekleştirilen dil öğretiminin algılamaya yönelik olmak, iletişime yönelik olmak, işlevsel olmak, planlama becerisine yönelik olmak gibi çeşitli amaçları vardır (Yalçın, 2018). Bu amaçlar neticesinde öğrencilerin etkili iletişim kurma yeteneklerini, anlama-anlatma becerilerini, düşünce yapılarını, yorum güçlerini güçlendirerek Türkçeyi doğru ve güzel kullanmalarını sağlamak hedeflenmektedir. Çünkü birey kendi dilinde yetkinliğe ulaştıkça düşünce yapısı ve yorum gücü gelişir, duygu ve beğeni inceliği artar; ulusal ve evrensel kültür birikimini algılayınca kimliği gelişir (İskender, Çanak ve Bektaş, 2015: 307).

Türkçe öğretimine ilişkin uygulamalar incelendiğinde yapılandırmacı dil öğretim yaklaşımının bir gereği olarak öğrencilere ana dili öğretiminde rehberlik eden Türkçe öğretmenlerinin işlevsel bir role sahip oldukları görülür. Özellikle günümüzde dil öğretimi, yöntemler tarafından dayatılan katı kuralların etkisinden çıkmış ve öğretmenlerin daha özerk bir biçimde hareket edebildiği bir yapıya dönüşmüştür (Bekleyen, 2015: 14). Bu durumda etkili ve başarılı bir ana dili öğretimi için alanında uzmanlaşmış, yeterli ve iyi yetişmiş Türkçe öğretmenlerine ihtiyaç duyulmaktadır. Bu noktada Türkçe öğretmeni olmak amacıyla dört yıllık lisans eğitimi alan öğretmen adaylarının eğitimleri sonunda öğretmenlik mesleğinin gereklerini yerine getirebilecek bir donanımına ulaşmış olmaları gerekir (Ülper ve Bağcı, 2012: 1116). Çünkü Türkçe öğretmeni adayları ana dilini en iyi kullanan ve dili nasıl kullanacağını iyi öğretebilen bireyler olarak kabul edilir (Takıl, 2018: 37). Bu beceri ve donanımına sahip olmayan Türkçe öğretmeni adayları ile başarılı bir Türkçe öğretimi gerçekleştirmek mümkün değildir. Ancak etkili bir ana dili eğitimi için yalnızca bu beceri ve donanımlara sahip olmak da yeterli değildir. Öğretmen adaylarının mesleklerine ilişkin yerine getirmeleri gereken görev ve sorumluluklar için en iyi düzeyde eğitim almalarının yanında eğitim süreçlerinde öğrendiklerini uygulayabileceklerine dair inançlarının da yeterli düzeyde olması önem taşımaktadır (Şenol ve Ergün, 2015: 300). Bu bakımdan genelde tüm öğretmenlerin, özelde Türkçe öğretmenlerinin başarılarını etkileyen faktörlerden biri de mesleği yapabileceklerine olan inançları yani öz yeterlik algılarıdır.

Yukarıda bahsedildiği üzere ana dilinin kullanım olanaklarını ve inceliklerini sezdiren, öğreten ve sevdiren özellikle Türkçe öğretmenleridir. Bu eğitimin istenen hedeflere ulaşması ise ancak yüksek öz yeterlik inancına sahip, kendine güvenen Türkçe öğretmenleriyle mümkündür. Dolayısıyla henüz eğitim alma aşamasında olan Türkçe öğretmeni adaylarının, mesleki deneyimler ışığında yüksek öz yeterlik inancına sahip olarak mesleğe atılmaları gerekmektedir. Bu da onlara mesleki başarı açısından güven kazandıran eğitim ve uygulamalarla sağlanacaktır. Alan yazında öğretmen adaylarının öz yeterliklerine yönelik çalışmalar önemli bir inceleme konusudur. Yapılan bu çalışmaların bir kısmının öğretmen adaylarının öz yeterliklerine yönelik olduğu (Koç 2015; Yokuş vd., 2017; Gamsız, Hikmet ve Yazıcı, 2013) bir kısmının da Türkçe öğretmen adaylarının öz yeterliklerine yönelik olduğu tespit edilmiştir (Ülper ve Bağcı, 2012; Lüle Mert, 2017; Kırımlı, 2017). Bu kapsamda Türkçe öğretmeni adaylarının öz yeterlik algılarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmanın alana katkı sunacağı düşünülmektedir.

Yöntem

Araştırmanın Modeli

Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretimi öz yeterlilik inançlarını belirlemeyi amaçlayan bu çalışmada veri toplama tekniği olarak hem nicel hem nitel boyutları içeren karma yöntem kullanılmıştır. Karma araştırma nicel ve nitel yöntem ya da paradigmaların karması bir yaklaşımdır (Balcı, 2016: 44). Bu yöntem; felsefi varsayımları ve kuramsal çerçeveleri içeren farklı

araştırma desenlerinin kullanılmasını, nitel ve nicel verilerin toplanmasını, bu iki veri türünün bütünleştirilmesini kapsayan bir araştırma yaklaşımıdır. Bu araştırma yaklaşımına göre nitel ve nicel yaklaşımların beraber kullanılması araştırma problemi ile ilgili daha kapsamlı bir anlayışın oluşturulmasını olanaklı kılar (Creswell, 2017: 4). Önemli olan nokta farklı yöntemlerle toplanan verilerin birbirini teyit amacıyla kullanılması ve böylece sonuçların inandırıcılığının artırılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016: 323). Bu kapsamda bu çalışmada nicel ve nitel verilerden birlikte yararlanılmış, nicel verilerin elde edilmesinden sonra nitel verilerle araştırma desteklenmiştir.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın genel amacı Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretmenliğine ilişkin öz yeterlik algılarını tespit etmektir. Bu genel amaç doğrultusunda araştırmanın nicel ve nitel boyutlarına yönelik aşağıdaki alt amaçlar belirlenmiştir:

Nicel Boyuta İlişkin Alt Amaçlar

Türkçe öğretmeni adaylarının,

1. Türkçe öğretiminde süreci bireyselleştirme ve yönlendirme yeterliklerine ilişkin algıları nedir ve bu algılar cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine ve öğrenim gördükleri üniversitelere göre değişmekte midir?
2. Türkçe öğretiminde teknolojiye yararlanma ve materyal geliştirme yeterliklerine ilişkin algıları nedir ve bu algılar cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine ve öğrenim gördükleri üniversitelere göre değişmekte midir?
3. Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme yeterliklerine ilişkin algıları nedir ve bu algılar cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine ve öğrenim gördükleri üniversitelere göre değişmekte midir?
4. Türkçe öğretiminde mesleki-akademik gelişim yeterliklerine ilişkin algıları nedir ve bu algılar cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine ve öğrenim gördükleri üniversitelere göre değişmekte midir?
5. Türkçe öğretimine ilişkin öz yeterlik algıları cinsiyetlerine, sınıf düzeylerine ve öğrenim gördükleri üniversitelere göre değişmekte midir?

Nitel Boyuta İlişkin Alt Amaçlar

Türkçe öğretmeni adaylarının,

1. Bir Türkçe öğretmenin etkili bir ana dili eğitimi için ne tür özelliklere sahip olması gerektiğine ilişkin görüşleri nedir?
2. Etkili bir Türkçe öğretimi gerçekleştirmek için uygun eğitim ortamlarını oluşturabilme yeterliklerine ilişkin görüşleri nedir?
3. Türkçe öğretimi sürecini öğrenci seviyesine göre düzenleyebilme yeterliklerine ilişkin görüşleri nedir?
4. Öğrencilerin dil becerilerini geliştirme, izleme ve değerlendirme yeterliklerine ilişkin görüşleri nedir?
5. Türkçe öğretimi sürecinde teknolojiye yararlanma ve materyal geliştirme yeterliklerine ilişkin görüşleri nedir?
6. Türkçe öğretimi konusundaki güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri nedir?

Çalışma Grubu

Karma yöntemin kullanıldığı bu araştırmanın nicel boyutuna ait çalışma grubunu 2018-2019 Bahar Dönemi Fırat Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Siirt Üniversitesi,

Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Eğitimi Bölümlerinin 1 ve 4. sınıflarında öğrenim gören 809 Türkçe öğretmeni adayı oluşturmaktadır. Bu öğretmen adaylarının 99'u Fırat Üniversitesinde, 97'si Cumhuriyet Üniversitesinde, 68'i İnönü Üniversitesinde, 102'si Siirt Üniversitesinde, 145'i Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesinde, 57'si Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinde, 69'u Dicle Üniversitesinde, 76'sı Adıyaman Üniversitesinde, 96'sı Erciyes Üniversitesinde öğrenim görmektedir. Katılımcıların 562'si kadın, 247'si erkektir. 412'si 1. sınıf, 397'si 4. sınıfta öğrenim görmektedir. Evrenin tamamına ulaşmak mümkün olduğundan ayrıca bir örneklem seçimine gidilmemiş, çalışma grubunun tamamı örneklem olarak alınmıştır.

Araştırmanın nitel boyutu için ise yukarıda adı geçen 9 üniversitenin 1 ve 4. sınıflarının her birinden 3 öğrenci amaçlı örnekleme yöntemi ile seçilmiş böylelikle her üniversiteden 6 öğrenci belirlenmiştir. Bu bağlamda toplamda 54 öğretmen adayı çalışmaya dâhil olmuştur. Bu öğretmen adaylarından 34'ü kadın, 20'si erkektir. 27'si 1. sınıfta, 27'si 4. sınıfta öğrenim görmektedir. Aşağıdaki tabloda çalışma grubuna ait detaylı bilgilere yer verilmiştir:

Tablo 1. Çalışma Gruplarına Ait Bilgiler

Değişken	Gruplar	Nicel Çalışma Grubu		Nitel Çalışma Grubu	
		n	%	n	%
Cinsiyet	Kadın	562	69,5	34	63,0
	Erkek	247	30,5	20	37,0
Sınıf Düzeyi	1. Sınıf	412	50,9	27	50,0
	4. Sınıf	397	49,1	27	50,0
Üniversite	Fırat Üniversitesi	99	12,2	6	11,1
	Cumhuriyet Üniversitesi	97	12,0	6	11,1
	İnönü Üniversitesi	68	8,4	6	11,1
	Siirt Üniversitesi	102	12,6	6	11,1
	Erzincan Binalı Yıldırım Üniversitesi	145	17,9	6	11,1
	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	57	7,0	6	11,1
	Dicle Üniversitesi	69	8,5	6	11,1
	Adıyaman Üniversitesi	76	9,4	6	11,1
	Erciyes Üniversitesi	96	11,9	6	11,1
	Toplam	809	100,0	54	100,0

Veri Toplama Araçları

Araştırmada iki tür veri toplama aracı kullanılmıştır. Araştırmanın nicel boyutuna ait verilerinin toplanmasında Çocuk, Alıcı ve Çakır'ın (2015) geliştirdiği Türkçe Öğretmenliği Öz Yeterlik Algısı Ölçeği kullanılmıştır. Ölçek sahiplerinden ölçeğin kullanım izni alınmıştır. Araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının öz yeterlik algı düzeyleri süreci bireyselleştirme ve yönlendirme, teknolojiye yararlanma ve materyal geliştirme ölçme ve değerlendirme, mesleki-akademik gelişim şeklinde belirlenen dört alt boyut açısından karşılaştırılmıştır. Ölçekte toplam 22 madde yer almaktadır. Verinin faktör analizine uygunluğu için yapılan Bartlett testinin sonucunda ki-kare istatistiği manidar bulunmuştur ($\chi^2 = 5638,962$; $p < 0,05$). Kaiser-Meyer-Olkin değeri ise oldukça yüksektir (0,941 > 0,60). Bu iki bulgu veri setinin faktör analizine uygun olduğunu ortaya koymaktadır. Elde edilen sonuçlara göre 4 faktörün açıkladığı toplam varyans %64,886'dır. Her bir faktörün açıkladığı toplam varyans ise sırasıyla %47,071; %7,324; %5,572 ve %4,918'dir. Her faktöre ilişkin öz değerler sırasıyla 10,356; 1,611; 1,226; 1,082'dir. Ölçeğin bütününe ilişkin alfa güvenirliği 0,941 olarak elde edilirken her bir faktör için güvenirliği ise sırasıyla 0,911; 0,897; 0,857 ve 0,761 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgu, geliştirilen ölçeğin güvenirliği yüksek ölçümler yaptığının bir göstergesi olarak kabul edilebilir. Ölçekte yer alan maddeler 0-100 arasında derecelendirilmiştir.

Araştırmanın nitel boyutuna ait verilerin toplanmasında ise araştırmacılar tarafından geliştirilen yarı yapılandırılmış görüşme kılavuzu kullanılmıştır. Görüşme kılavuzu hazırlanırken öncelikle ilgili alan yazın taranmış, araştırma ile yoklanmak istenen durumlar ortaya konmuş ve bu doğrultuda taslak ölçek hazırlanmıştır. Hazırlanan taslak ölçek Fırat Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü ile Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü Türkçe Eğitimi Anabilim Dalında görev yapan 2 öğretim üyesinin görüş ve değerlendirmelerine sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda gerekli düzenlemeler yapılmış ve 6 sorudan oluşan görüşme kılavuzu oluşturulmuştur. Veri toplama aracındaki maddelerin her biri farklı boyutları açığa çıkarmak amacıyla geliştirilmiş, kısa veya tek cevaplı sorulardan kaçınılmış; bağımsız ve çok yönlü düşünebilmenin önünü açmak amacıyla açık uçlu, anlaşılabilir sorulardan yararlanılmıştır.

Verilerin Çözümlemesi

Nicel verilerin analizinde cinsiyet ve sınıf düzeyi değişkenlerine yönelik karşılaştırmalarda bağımsız gruplar t testi, öğrenim görülen üniversite değişkeni açısından yapılan karşılaştırmalarda tek yönlü varyans analizi kullanılmıştır. Ölçeğin tümünde ise aritmetik ortalama ve standart sapma analizleri yapılmıştır. Anlamlılık düzeyi olarak $p < 0,05$ kabul edilmiştir. Böylelikle Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretimine ilişkin öz yeterlik algı düzeylerinin cinsiyet, sınıf düzeyi ve üniversite değişkenlerine göre farklılaşp farklılaşmadığı tespit edilmiştir.

Nitel verilerin analizinde MAXQDA adlı nitel veri analizi aracından yararlanılmıştır. Öncelikle nitel araştırma desenine uygun olarak verilerin içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi; betimsel analizi yapılan metnin tekrar eden sözcükler veya temalar açısından taranması, elde edilen bulguların anlamlandırılma çabası şeklinde tanımlanmaktadır (Patton, 2014). Bu tür araştırmalarda bir bakıma tanımlama, ortaya koyma, gösterme yani anlamı aydınlatma amacına hizmet edebilecek nitelikte bir kategorilendirmeye başvurulur (Bilgin, 2014: 2). Nitel veri toplama yoluyla elde edilen veriler, elektronik ortama aktarılmıştır. İlk aşamada incelemeler sonucunda genel bir çerçeve içinde kodlamalar yapılmıştır. İkinci aşamada kodlar aralarındaki ortaklıklara göre bir araya getirilerek tematik kategoriler oluşturulmuştur. Sonrasında tematik kategoriler ve kodlar frekansları dikkate alınarak tablolastırılmıştır. Her tabloya ait frekanslar ise tabloların altında yorumlanmıştır. Tablo altlarında katılımcıların ifadelerinden direkt alıntılara yer verilmiştir. Son olarak MAXQDA yardımıyla tablolar model üzerinde görselleştirilmiştir.

Bulgular

Bu bölümde nicel ve nitel boyutlara ait elde edilen bulgular tablolar ve şekiller hâlinde ele alınmış ve her bir tablo ve şekil ayrı ayrı yorumlanmıştır.

Nicel Boyuta Ait Bulgu ve Yorumlar

Tablo 3'te Türkçe öğretiminde süreci bireyselleştirme ve yönlendirme, teknolojiyen yararlanma ve materyal geliştirme, ölçme ve değerlendirme, mesleki-akademik gelişim yeterlikleri alt boyutlarına ilişkin aritmetik ortalama ve standart sapma sonuçlarına yer verilmiştir:

Tablo 2.Öğretmen Adaylarının Türkçe Öğretiminde Süreci Bireyselleştirme ve Yönlendirme, Teknolojiden Yararlanma ve Materyal Geliştirme, Ölçme ve Değerlendirme, Mesleki-Akademik Gelişim Yeterlikleri Alt Boyutlarına İlişkin Görüşlerine Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Sonuçları

Alt Boyutlar	Maddeler	AO	S
Süreci Bireyselleştirme ve Yönlendirme	1. Okuma süreçlerine (okuma, anlama, yorumlama, eleştirel düşünme) bütün öğrencilerimin katılımını sağlama	75,96	17,87
	2. Okuma süreçlerini geliştirmeye yönelik etkinlikler düzenleme	79,77	17,39
	3. Öğrencilerimin okuma stratejileri geliştirmelerine ve kullanmalarına rehberlik etme	80,89	17,23
	4. Öğretim sürecini öğrencilerimin öğrenme stillerine göre düzenleme	76,42	18,73
	5. Öğretim sürecini öğrencilerimin ihtiyaçlarına göre düzenleme	79,05	17,68
	6. Öğrencilerimin dili farklı amaçlar ve durumlar için uygun biçimde kullanmalarını sağlama	77,05	18,38
	7. Tüm öğrencilerimin dili doğru ve etkili kullanmalarına yönelik okul içi ve okul dışı etkinlikler düzenleme	77,95	18,37
	8. Öğrencilerime yazınsal, işitsel ve görsel ürünleri Türkçenin doğru ve etkili kullanımı açısından değerlendirme becerisi kazandırma	79,94	17,28
	9. Öğretim sürecinde bütün öğrencilerimin ilgi ve gereksinimlerini dikkate alma	81,73	17,41
	10. Öğretim sürecinde bütün öğrencilerimin aktif katılımlarını sağlama	81,24	17,49
Toplam		79,00	13,91
Teknolojiden Yararlanma ve Materyal Geliştirme	11. Öğrencilerimin anlama ve anlatım güçlüklerini belirlemeye yönelik olarak gözlem, görüşme gibi yöntemleri sistematik olarak kullanma	77,96	17,43
	12. Öğrencilerimin anlama ve anlatım güçlüklerini belirlemek ve gelişmelerini izlemek amacıyla kullandığım yöntemleri ve elde ettiğim sonuçları meslektaşlarımla paylaşma	77,34	19,54
	13. Öğretim Sürecini özgün materyaller hazırlayarak zenginleştirme	78,73	19,15
	14. Öğretim Sürecinde içeriğe, öğrenci düzeyine ve çevre koşullarına uygun materyalleri ve kaynakları geliştirme konusunda bilgi ve deneyimlerimi meslektaşlarımla paylaşma	77,96	19,27
	15. Öğrencilerimin Türkçe öğrenimde ihtiyaç duydukları teknolojik kaynakları eleştirel gözle değerlendirerek etkin kullanmalarını sağlama	78,97	18,08
Toplam		78,19	14,97
Ölçme ve Değerlendirme	16. Öğretim sürecinde kullanacağım ölçme ve değerlendirme araç ve yöntemlerinin kullanılabilirliğini, geçerliliğini ve güvenilirliğini test etme	78,15	18,62
	17. Türkçe öğretiminde kullanılabilecek ölçme ve değerlendirme konusundaki bilgi ve deneyimlerimi meslektaşlarımla paylaşma	77,75	19,98
	18. Kullanışlılığı, geçerliği ve güvenirliliği uygun ölçme-değerlendirme araçları geliştirmede meslektaşlarımla iş birliği yapma	78,92	19,60
Toplam		78,27	16,91
Mesleki-Akademik Gelişim	19. Dil ve yazın alanıyla ilgili kaynak ve dokümanları inceleyip derleyerek Türkçe öğretiminde kullanabileceğim arşiv oluşturma	77,52	20,00
	20. Farklı edebi türlerde ürünler ortaya koyma	71,06	23,53
	21. Alanla ilgili akademik çalışmalar yapma	69,43	23,71
	22. Bilimsel araştırma yöntem ve tekniklere göre hazırlanmış Türkçeye yönelik makale, proje gibi ürünler ortaya koyma	68,99	24,28
Toplam		71,75	18,85

Tablo 2’de ilk olarak öğretmen adaylarının Türkçe öğretiminde süreci bireyselleştirme ve yönlendirme yeterlikleri alt boyutuna ilişkin görüşleri incelendiğinde ‘okuma süreçlerine (okuma,

anlama, yorumlama, eleştirel düşünme) bütün öğrencilerimin katılımını sağlama' ($\bar{X}$ =75,96), 'okuma süreçlerini geliştirmeye yönelik etkinlikler düzenleme' ($\bar{X}$ =79,77), 'öğretim sürecini öğrencilerimin ihtiyaçlarına göre düzenleme' ($\bar{X}$ =79,05), 'öğrencilerime yazınsal, işitsel ve görsel ürünleri Türkçenin doğru ve etkili kullanımı açısından değerlendirme becerisi kazandırma' ($\bar{X}$ =79,94), 'öğretim sürecinde bütün öğrencilerimin ilgi ve gereksinimlerini dikkate alma' ($\bar{X}$ =81,73), 'öğretim sürecinde bütün öğrencilerimin aktif katılımlarını sağlama' ($\bar{X}$ =81,24) şeklinde yeterlik algılarına yönelik görüşlerinin "yapabileceğimden kesinlikle eminim" düzeyine yaklaştığı belirlenmiştir. Türkçe öğretiminde süreci bireyselleştirme ve yönlendirme yeterliklerialt boyutuna ilişkin toplam aritmetik ortalama ($\bar{X}$ =79,00) dikkate alındığında da yine öğretmen adaylarının bu alt boyutta "yapabileceğimden kesinlikle eminim" düzeyine yakın görüş bildirdikleri ve kendilerini bu konuda yeterli gördükleri saptanmıştır.

Tablo 2'de öğretmen adaylarının Türkçe öğretiminde teknolojiyen yararlanma ve materyal geliştirme yeterlikleri alt boyutuna ilişkin görüşleri incelendiğinde 'öğrencilerimin anlama ve anlatım güçlüklerini belirlemeye yönelik olarak gözlem, görüşme gibi yöntemleri sistematik olarak kullanma' ($\bar{X}$ =77,96), 'öğrencilerimin anlama ve anlatım güçlüklerini belirlemek ve gelişmelerini izlemek amacıyla kullandığım yöntemleri ve elde ettiğim sonuçları meslektaşlarımla paylaşma' ($\bar{X}$ =77,34), 'öğretim sürecini özgün materyaller hazırlayarak zenginleştirme' ($\bar{X}$ =77,96) şeklinde yeterlik algılarına yönelik görüşlerinin "yapabileceğimden kesinlikle eminim" düzeyine yakın olduğu belirlenmiştir. Toplam aritmetik ortalama ($\bar{X}$ =78,19) da yine öğretmen adaylarının görüşlerinin bu alt boyutta "yapabileceğimden kesinlikle eminim" düzeyine yakın olduğunu ve kendilerini bu alt boyutta yeterli gördüklerini ortaya çıkarmaktadır.

Öğretmen adaylarının Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme yeterlikleri alt boyutuna ilişkin görüşleri incelendiğinde 'öğretim sürecinde kullanacağım ölçme ve değerlendirme araç ve yöntemlerinin kullanılabilirliğini, geçerliliğini ve güvenilirliğini test etme' ($\bar{X}$ =78,15), 'Türkçe öğretiminde kullanılabilecek ölçme ve değerlendirme konusundaki bilgi ve deneyimlerimi meslektaşlarımla paylaşma' ($\bar{X}$ =77,75), 'kullanılabilirliği, geçerliliği ve güvenilirliği uygun ölçme-değerlendirme araçları geliştirmede meslektaşlarımla iş birliği yapma' ($\bar{X}$ =78,92) şeklindeki yeterlik algılarına yönelik görüşlerinin "yapabileceğimden kesinlikle eminim" düzeyine yakın olduğu görülmüştür. Toplam aritmetik ortalama ($\bar{X}$ =78,27) ise öğretmen adaylarının bu alt boyuta ilişkin yeterlik algı düzeylerinin yüksek olduğunu ve kendilerini bu kapsamda yeterli bulduklarını göstermektedir.

Öğretmen adaylarının bir diğer alt boyut olan Türkçe öğretiminde mesleki-akademik gelişim yeterliklerine ilişkin görüşleri incelendiğinde 'dil ve yazın alanıyla ilgili kaynak ve dokümanları inceleyip derleyerek Türkçe öğretiminde kullanabileceğim arşiv oluşturma' ($\bar{X}$ =77,52) şeklindeki görüşlerinin "yapabileceğimden kesinlikle eminim" düzeyine yaklaştığını; 'farklı edebi türlerde ürünler ortaya koyma' ($\bar{X}$ =71,06), 'alanla ilgili akademik çalışmalar yapma' ($\bar{X}$ =69,43), 'bilimsel araştırma yöntem ve tekniklere göre hazırlanmış Türkçeye yönelik makale, proje gibi ürünler ortaya koyma' ($\bar{X}$ =68,99) şeklinde görüşlerinin ise "kısmen yapabilirim" düzeyine daha yakın ortalamalara sahip olduğunu söylemek mümkündür. Toplam aritmetik ortalamaya ($\bar{X}$ =71,75) bakıldığında ise öğretmen adaylarının bu alt boyuttaki görüşlerinin "kısmen yapabilirim" düzeyine daha yakın olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3.Cinsiyete Göre Türkçe Öğretiminde Süreci Bireyselleştirme ve Yönlendirme, Teknolojiden Yararlanma ve Materyal Geliştirme, Ölçme ve Değerlendirme, Mesleki-Akademik Gelişim Yeterlikleri Alt Boyutlarına ve Ölçeğin Tümüne İlişkin Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Gruplar	N	AO	S	Sd	Levene	t	p	
Süreci Bireyselleştirme ve Yönlendirme	Kadın	562	80,09	14,16	807	F	P	3,377*	0,001
	Erkek	247	76,52	13,00		1,407	0,236		
Teknolojiden Yararlanma ve Materyal Geliştirme	Kadın	562	79,58	15,03	807	F	P	4,023*	0,000
	Erkek	247	75,03	14,37		0,224	0,636		
Ölçme ve Değerlendirme	Kadın	562	79,53	17,33	807	F	P	2,159*	0,031
	Erkek	247	76,97	16,38		0,896	0,344		
Mesleki-Akademik Gelişim	Kadın	562	70,94	19,25	807	F	P	-1,243	0,214
	Erkek	247	72,59	18,42		0,657	0,418		
Ölçeğin Tümü	Kadın	562	78,45	13,66	807	F	P	3,369*	0,001
	Erkek	247	75,00	12,87		0,981	0,322		
Toplam		809							

*p<0,05

Tablo 3'teki bulgular incelendiğinde öğretmen adaylarının süreci bireyselleştirme ve yönlendirme [$t_{(807)}=3,377$, $p<0,05$], teknolojiden yararlanma ve materyal geliştirme [$t_{(807)}=4,023$, $p<0,05$], ölçme ve değerlendirme [$t_{(807)}=3,640$, $p<0,05$] alt boyutlarına ve ölçeğin tümüne [$t_{(807)}=3,369$, $p<0,05$] ilişkin görüşlerinin cinsiyete göre kadın öğretmen adayları lehine anlamlı bir biçimde farklılaştığı görülmektedir. Gruplara ait aritmetik ortalamalara bakıldığında Türkçe öğretiminde, süreci bireyselleştirme ve yönlendirme alt boyutunda kadın öğretmen adaylarının ($\bar{X}=80,09$) erkek öğretmen adaylarından ($\bar{X}=76,52$); teknolojiden yararlanma ve materyal geliştirme alt boyutunda kadın öğretmen adaylarının ($\bar{X}=79,58$) erkek öğretmen adaylarından ($\bar{X}=75,03$); ölçme ve değerlendirme alt boyutunda kadın öğretmen adaylarının ($\bar{X}=79,53$) erkek öğretmen adaylarından ($\bar{X}=76,97$) ve ölçeğin tümünde kadın öğretmen adaylarının ($\bar{X}=78,45$), erkek öğretmen adaylarından ($\bar{X}=75,00$) daha yüksek ortalamalara sahip olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu durum kadın öğretmen adaylarının bu alt boyutlardaki ve ölçeğin tümündeki görüşlerinin “yapabileceğimden kesinlikle eminim” düzeyine daha yakın olduğunu ve kendilerini bu alt boyutlarda daha yeterli bulduklarını göstermektedir. Türkçe öğretiminde mesleki-akademik gelişim yeterlikleri alt boyutuna yönelik görüşler ise cinsiyet değişkeni açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır [$t_{(807)}=0,615$, $p>0,05$]. Hem kadın ($\bar{X}=70,94$) hem erkek ($\bar{X}=72,59$) öğretmen adaylarının aritmetik ortalamaları incelendiğinde her iki grubun bu alt boyuta ilişkin algılarının “kısmen yapabilirim” düzeyine daha yakın ortalamalara sahip olduğu görülmektedir. Bu durum her iki grupta öğretmen adaylarının kendilerini bu konuda orta düzeyde yeterli gördüklerini ortaya koymaktadır.

Tablo 4. Sınıf Düzeyine Göre Türkçe Öğretiminde Süreci Bireyselleştirme ve Yönlendirme, Teknolojiden Yararlanma ve Materyal Geliştirme, Ölçme ve Değerlendirme, Mesleki-Akademik Gelişim Yeterlikleri Alt Boyutlarına ve Ölçeğin Tümüne İlişkin Bağımsız Gruplar T Testi Sonuçları

Alt Boyutlar	Gruplar	N	AO	S	Sd	Levene		t	p
Süreci Bireyselleştirme ve Yönlendirme	1. Sınıf	412	79,70	14,35	807	F	P	1,457	0,145
	4. Sınıf	397	78,27	13,42		2,262	0,133		
Teknolojiden Yararlanma ve Materyal Geliştirme	1. Sınıf	412	78,73	15,49	807	F	P	1,036	0,300
	4. Sınıf	397	77,64	14,41		1,932	0,165		
Ölçme ve Değerlendirme	1. Sınıf	412	79,53	17,33	807	F	P	2,159*	0,031
	4. Sınıf	397	76,97	16,38		0,896	0,344		
Mesleki-Akademik Gelişim	1. Sınıf	412	72,02	18,77	807	F	P	0,615	0,539
	4. Sınıf	397	71,13	19,06		0,051	0,822		
Ölçeğin Tümü	1. Sınıf	412	77,86	13,99	807	F	P	0,995	0,320
	4. Sınıf	397	76,92	12,99		1,544	0,214		
Toplam		809							

*p<0,05

Tablo 4’teki bulgulara göre öğretmen adaylarının Türkçe öğretiminde süreci bireyselleştirme ve yönlendirme [$t_{(807)}=1,457$, $p>0,05$], teknolojiden yararlanma ve materyal geliştirme [$t_{(807)}= 1,036$, $p>0,05$], mesleki-akademik gelişim [$t_{(807)}=-1,243$, $p>0,05$] alt boyutlarına ve ölçeğin tümüne [$t_{(807)}=0,995$, $p>0,05$] ilişkin görüşleri sınıf düzeyi açısından istatistiksel olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmamaktadır. Gruplara ait aritmetik ortalamalar incelendiğinde süreci bireyselleştirme ve yönlendirme, teknolojiden yararlanma ve materyal geliştirme alt boyutlarında ve ölçeğin tümünde hem 1. sınıf hem de 4. sınıfta öğrenim gören öğretmen adaylarının “yapabileceğimden kesinlikle eminim” düzeyine yakın görüş bildirdikleri ve kendilerini bu konularda yeterli buldukları sonuçlarına ulaşılmaktadır. Mesleki-akademik gelişim alt boyutunda ise her iki grubun “kısmen yapabilirim” düzeyine daha yakın görüş bildirdikleri saptanmaktadır. Türkçe öğretiminde ölçme ve değerlendirme yeterlikleri alt boyutuna yönelik görüşler ise sınıf düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır [$t_{(807)}=2,159$, $p<0,05$]. Her iki grubun aritmetik ortalamaları incelendiğinde 1. sınıftakilerin aritmetik ortalamalarının ($\bar{X}=79,53$) 4. sınıftakilerden ($\bar{X}=76,97$) daha yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır. Her iki grup da “yapabileceğimden kesinlikle eminim” düzeyine yaklaşan görüşler sunmalarına rağmen 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları ölçme ve değerlendirme yeterlikleri alt boyutunda kendilerini daha yeterli bulmaktadır.

Tablo 5. Üniversite Değişkenine Göre Türkçe Öğretiminde Süreci Bireyselleştirme ve Yönlendirme, Teknolojiden Yararlanma ve Materyal Geliştirme, Ölçme ve Değerlendirme, Mesleki-Akademik Gelişim Yeterlikleri Alt Boyutlarına İlişkin Varyans Analiz Sonuçları

Alt Boyut	Üniversite	n	AO	S	sd	F	P	Fark
Süreci Bireyselleştirme ve Yönlendirme	Fırat Üniversitesi	99	80,82	14,73				
	Cumhuriyet Üniversitesi	97	78,56	15,88				
	İnönü Üniversitesi	68	82,74	11,28	8			
	Siirt Üniversitesi	102	78,50	15,65				
	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	145	77,90	13,89	800	1,248	0,248	-

	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	57	80,04	13,26					
	Dicle Üniversitesi	69	76,81	11,57	808				
	Adıyaman Üniversitesi	76	79,07	13,73					
	Erciyes Üniversitesi	96	78,00	12,48					
	Toplam	809	79,00	13,91					
	Levene=1,646 p=0,108								
Teknolojiden Yararlanma ve Materyal Geliştirme	Fırat Üniversitesi	99	80,28	16,03					
	Cumhuriyet Üniversitesi	97	78,00	16,86					
	İnönü Üniversitesi	68	82,06	13,03	8				
	Siirt Üniversitesi	102	77,33	14,26					
	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	145	77,66	15,13	800	1,241	0,272	-	
	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	57	78,67	14,11					
	Dicle Üniversitesi	69	75,39	14,23	808				
	Adıyaman Üniversitesi	76	77,82	14,93					
	Erciyes Üniversitesi	96	77,25	14,46					
	Toplam	809	78,19	14,97					
	Levene=1,199 p=0,296								
Ölçme ve Değerlendirme	Fırat Üniversitesi	99	79,26	17,49					
	Cumhuriyet Üniversitesi	97	77,97	18,49					
	İnönü Üniversitesi	68	82,45	16,73	8				
	Siirt Üniversitesi	102	77,32	17,40					
	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	145	78,92	16,69	800	1,189	0,302	-	
	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	57	80,18	13,68					
	Dicle Üniversitesi	69	76,23	13,87	808				
	Adıyaman Üniversitesi	76	77,63	17,37					
	Erciyes Üniversitesi	96	75,49	17,74					
	Toplam	809	78,27	16,91					
	Levene=0,999 p=0,435								
Mesleki-Akademik Gelişim	Fırat Üniversitesi	99	76,49	17,51					
	Cumhuriyet Üniversitesi	97	69,38	18,49					
	İnönü Üniversitesi	68	74,96	19,59	8				
	Siirt Üniversitesi	102	70,17	21,45					
	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	145	71,79	18,99	800	2,086*	0,035	1-2,4,9 9-3,8	
	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	57	71,62	15,16					
	Dicle Üniversitesi	69	71,85	15,08	808				
	Adıyaman Üniversitesi	76	73,42	18,20					
	Erciyes Üniversitesi	96	67,27	20,80					
	Toplam	809	71,75	18,85					
	Levene=1,863 p=0,063								
Ölçeğin Tümü	Fırat Üniversitesi	99	79,70	13,76					
	Cumhuriyet Üniversitesi	97	76,68	14,99					
	İnönü Üniversitesi	68	81,13	12,32	8				
	Siirt Üniversitesi	102	76,56	14,87					
	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	145	76,87	13,26	800	1,550	0,136	-	
	Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi	57	78,21	11,85					
	Dicle Üniversitesi	69	75,51	11,70	808				

Adıyaman Üniversitesi	76	77,56	13,66
Erciyes Üniversitesi	96	75,54	12,99
Toplam	809		
Levene=1,316 p=0,232			

Tablo 5’te yer alan varyans analizi sonuçları incelendiğinde öğretmen adaylarının Türkçe öğretiminde süreci bireyselleştirme ve yönlendirme [$F_{(8-800)}=1,248$ $p>0,05$]; teknolojiden yararlanma ve materyal geliştirme [$F_{(8-800)}=1,241$, $p>0,05$]; ölçme ve değerlendirme [$F_{(8-800)}=1,189$, $p>0,05$] alt boyutlarına ve ölçeğin tümüne [$F_{(8-800)}=1,550$, $p>0,05$] ilişkin görüşlerinin üniversite değişkeni açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmadığı görülmektedir. Üniversitelerin aritmetik ortalamaları incelendiğinde bu alt boyutlarda ve ölçeğin tümünde öğretmen adaylarının “yapabileceğimden kesinlikle eminim” düzeyine yakın görüş bildirdikleri tespit edilmektedir. Öğretmen adaylarının Türkçe öğretiminde mesleki-akademik gelişim yeterlikleri alt boyutuna ilişkin görüşleri ise üniversite değişkeni açısından anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır [$F_{(8-800)}=2,086$ $p<0,05$]. Farkın kaynağını belirlemek için yapılan LSD testi sonuçları incelendiğinde bu farklılaşmaların Fırat Üniversitesi ($\bar{x}=76,49$) ile Cumhuriyet Üniversitesi ($\bar{x}=69,38$), Siirt Üniversitesi ($\bar{x}=70,17$), Erciyes Üniversitesi ($\bar{x}=67,27$); Erciyes Üniversitesi ($\bar{x}=67,27$) ile İnönü Üniversitesi ($\bar{x}=74,96$), Adıyaman Üniversitesi ($\bar{x}=73,42$) arasında olduğu saptanmıştır. Fırat Üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının mesleki-akademik gelişim alt boyutuna ilişkin görüşleri “yapabileceğimden kesinlikle eminim” düzeyine yaklaşırken Cumhuriyet Üniversitesi, Siirt Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesi öğretmen adaylarının görüşleri “kısmen yapabilirim” düzeyine daha yakındır. Bu durum Fırat Üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adaylarının bu alt boyutta kendilerini daha yeterli bulduklarını göstermektedir. Diğer farklılaşma ise Erciyes Üniversitesi ile İnönü Üniversitesi ve Adıyaman Üniversitesi arasındadır. Bu alt boyutta Erciyes Üniversitesi öğretmen adaylarının ortalamaları “kısmen yapabilirim” düzeyine daha yakın iken İnönü ve Adıyaman Üniversitelerinde öğrenim gören öğretmen adaylarının görüşleri “yapabileceğimden kesinlikle eminim” düzeyine daha fazla yakındır. Elde edilen bu sonuç da Erciyes Üniversitesi öğretmen adaylarının bu konuda kendilerini diğer üniversitelerin öğretmen adaylarından daha yetersiz bulduklarını ortaya çıkarmaktadır.

Nitel Boyuta Ait Bulgu ve Yorumlar

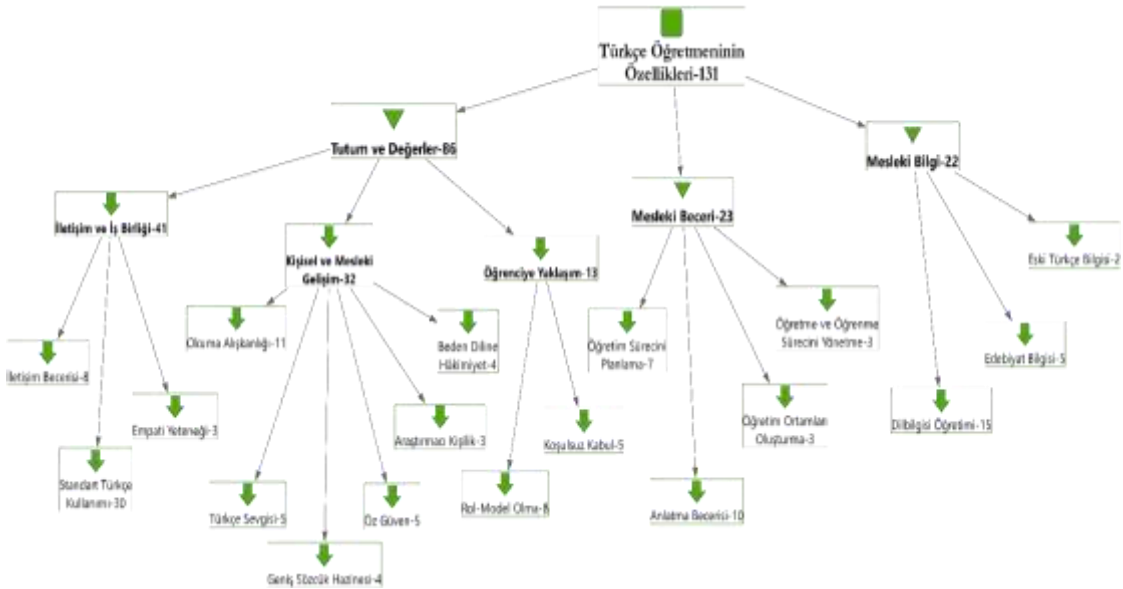
Araştırmanın bu bölümünde ulaşılan veriler belirlenen alt amaçlar çerçevesinde çözümlenmiş, elde edilen kodlar ve kodlara ait frekanslar başlıklar hâlinde bir araya getirilmiş ve tablolastırılmıştır. Her bir tablo ile ilişkili olarak bulguları desteklemek amacıyla tablo altlarında katılımcılardan direkt alıntılara yer verilmiştir. Verilen bu alıntılarda öğretmen adaylarının cinsiyeti, sınıf düzeyi ve üniversitelerini belirtmek için bazı kısaltmalara da başvurulmuştur. Cinsiyet için “K ve E”, sınıf düzeyi için “1 ve 4” şeklinde; üniversite için Fırat Üniversitesi “FÜ”, Cumhuriyet Üniversitesi “CÜ”, İnönü Üniversitesi “İÜ”, Siirt Üniversitesi “SİÜ”, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi “EBYÜ”, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi “NEVÜ”, Dicle Üniversitesi “DÜ”, Adıyaman Üniversitesi “ADYÜ”, Erciyes Üniversitesi “ERÜ” şeklinde kısaltmalardan yararlanılmıştır. Ayrıca çözümlemelere ilişkin modeller de sunularak tabloların daha net bir zemine oturması sağlanmaya çalışılmıştır.

Çalışmanın ilk amacına yönelik olarak katılımcılara sorulan Türkçe öğretmenin etkili bir ana dili eğitimi için taşıması gereken özelliklere ilişkin görüşlerine ait tablo aşağıda sunulmuştur.

Tablo 6. Türkçe Öğretmeninin Etkili Bir Ana Dili Eğitimi İçin Taşınması Gereken Özellikler

Görüşler		f	f	F
Tutum ve Değerler	İletişim ve İş Birliği	Standart Türkçe Kullanımı	30	41
		İletişim Becerisi	8	
		Empati Yeteneği	3	
		Okuma Alışkanlığı	11	
		Türkçe Sevgisi	5	
	Kişisel ve Mesleki Gelişim	Öz Güven	5	32
		Geniş Sözcük Hazinesi	4	
		Beden Diline Hâkimiyet	4	
		Araştırmacı Kişilik	3	
		Öğrenciye Yaklaşım	8	13
		Rol-Model Olma	5	
Mesleki Beceri	Anlatma Becerisi		10	23
	Öğretim Sürecini Planlama		7	
	Öğretim Ortamları Oluşturma		3	
	Öğretme ve Öğrenme Sürecini Yönetme		3	
	Öğretme ve Öğrenme Sürecini Yönetme		3	
Mesleki Bilgi	Dil Bilgisi Öğretimi		15	22
	Edebiyat Bilgisi		5	
	Eski Türkçe Bilgisi		2	
Toplam				131

Araştırma kapsamında Türkçe öğretmeninin etkili bir ana dili eğitimi için taşınması gereken özellikler hakkında sorulan soruya katılımcıların “tutum ve değerler (f=86)”, “mesleki beceri f=23)” ve “mesleki bilgi (f=22)” olmak üzere üç alt tema altında görüş bildirdikleri belirlenmiştir. En fazla yükleme sayısına sahip olan tutum ve değerler teması da kendi içinde “iletişim ve iş birliği (f=41)”, “kişisel ve mesleki gelişim (f=32)”, “öğrenciye yaklaşım (f=13)” şeklinde üç alt başlık olarak sınıflandırılmıştır. Tema ve alt temalara ilişkin model aşağıda verilmiştir:

**Şekil 1. Türkçe Öğretmeninin Etkili Bir Ana Dili Eğitimi İçin Taşınması Gereken Özelliklere İlişkin Model.**

Tutum ve değerler alt temasına ait “iletişim ve iş birliği” alt başlığında katılımcılar, etkili bir ana dili eğitimi için Türkçe öğretmeninin standart Türkçe kullanımına (f=30) özen göstermesi, iletişim becerisinin (f=8) güçlü olması, empati yeteneğinin (f=3) gelişmiş olması gerektiği yönünde

görüş bildirmişlerdir. Kişisel ve mesleki gelişim alt başlığında bir Türkçe öğretmenin okuma alışkanlığı (f=11) edinmiş olması, Türkçeyi sevmesi (f=5), öz güveninin (f=5) yüksek olması, geniş bir sözcük hazinesine (f=4) sahip olması, beden diline hâkim olması (f=4) ve araştırmacı bir kişiliği (f=3) olması gerektiği yönünde fikir belirtmişlerdir. Öğrenciye yaklaşım alt başlığı altında ise katılımcılar bir Türkçe öğretmenin öğrenciye yaklaşımının nasıl olması gerektiğine dair görüş bildirmişlerdir. Katılımcılara göre bir Türkçe öğretmeni her anlamda öğrenciye rol-model (f=8) olmalı, öğrencileri doğru veya yanlışlarıyla koşulsuz bir biçimde kabul (f=5) etmelidir. Katılımcılara göre bu alt becerilere sahip olmayan bir Türkçe öğretmenin etkili ve verimli olması oldukça zordur.

(K1-FÜ): Bir Türkçe öğretmeni dilini iyi bilmelidir. Dilin kurallarına, gramerine hâkim olmalıdır. İyi bir ana dili eğitimi almış olmalıdır. Empati yapabilen, araştıran bir yapıya sahip olmalıdır. İletişim becerisi gelişmiş olmalıdır. Bunları sağlayabildiği müddet etkili olabileceğini düşünüyorum.

(E4-EBYÜ): Etkili bir Türkçe öğretmenin okuma, anlama ve anlatma yeteneği olmalıdır. Ana dili düzgün ve etkili kullanılmalıdır. Bunu yapabilmesi için geniş bir sözcük hazinesi olmalıdır. Kendine güvenmelidir. Öz güveni sağlam olmalıdır. Öğrencilerle sağlıklı iletişim kurabilmelidir. İletişim kuramayan bir Türkçe öğretmenin ana dili eğitimi vermesi düşünülemez.

(E1-İÜ): Türkçe öğretmenin etkili bir ana dil eğitimi vermesi için öncelikle çok iyi bir eğitim almış, kararlı, ana dilini ve iletişimi etkili kullanabilen biri olması gerekmektedir. Karşısındaki kişileri bu özellikleriyle etkileyip bir şeyler öğretebilmelidir. Özellikle tavırlarıyla öğrencilere model olmalıdır. Rehberlik edebilmelidir.

Bir diğer alt tema olan mesleki beceri başlığı altında katılımcılar bir Türkçe öğretmenin anlatma becerisinin gelişmiş olması (f=10), öğretim sürecini planlayabilmesi (f=7), öğretim ortamları oluşturabilmesi (f=3), öğretme ve öğrenme sürecini etkili bir biçimde yönetebilmesi (f=3) gerektiği konusunda fikir sunmuşlardır. Ancak bu şartlar sağlandığında etkili bir ana dili eğitiminin mümkün olduğunu ifade etmişlerdir.

(K1-SİÜ): Öncelikle dili iyi kullanabilmeli ve dile hâkim olmalı. Kelime hazinesinin zengin olması gerekir. Diksiyonun zengin olması gerekir. Anlatma yeteneğinin gelişmiş olması gerekir. Öğrenme ortamlarını oluşturabilmelidir. Planlı olmalıdır. Derse planlı girmelidir. Plan yapmazsa dersler savruk bir biçimde geçer. Bu da eğitimin etkili olmasını engeller.

(E4-ADYÜ): Ortamı öğrenmeye uygun hale getirmek gerekir. Bunun için öğretim strateji yöntem ve tekniklerini kullanmalıdır. Yöntem ve teknikleri yeri ve zamanında kullanmayı bilmelidir. Bunları kullanırken iyi bir yönetici ve lider olmalıdır.

(K4-NEVÜ): Bir Türkçe öğretmeni etkili bir ana dili öğretimi için öncelikle anlatma becerisine sahip olmalı, dilini iyi bir şekilde kullanabilmeli, dil bilgisine hâkim olmalı, bilgileri aktarabilmelidir. Anlatma becerisinin çok iyi olması gerekir. Öğretmen çeşitli ve zengin öğrenme ortamları oluşturabilmeli, öğrencinin ilgisini sürekli canlı tutabilmelidir. Yoksa ders sıkıcı olur. Öğrenmeler ezbercilikten öteye gitmez.

Daha az yükleme sayısına sahip olan son alt tema ise mesleki bilgidir. Bu başlık altında öğretmen adaylarının alan bilgisine yönelik görüş bildirdikleri tespit edilmiştir. Katılımcılara göre bir Türkçe öğretmeni dilinin kurallarına hâkim olarak dil bilgisi öğretimi (f=15) açısından yeterli olmalı; şiir, roman gibi edebî eserlere ilgi duyarak edebiyat bilgisini (f=5) geliştirmeli, eski Türkçe (f=2) hakkında da bazı bilgilere sahip olmalıdır. Katılımcılara göre tüm bunlar sağlandığı zaman etkili bir ana dili eğitiminin gerçekleşmesi kaçınılmazdır.

(E1-CÜ): Bir Türkçe öğretmeni dilbilgisi öğretimi başarılı bir biçimde yapabilmelidir. Dilin kurallarını bilmeli, dili doğru kullanmalı ve öğretebilmelidir. Şiir, roman gibi edebiyat ürünleri hakkında da bilgi sahibi olmalıdır. Gerektiği zaman edebiyat hakkında da bir şeyler söyleyebilmelidir.

(K4-ERÜ): Bir Türkçe öğretmeni ana dili eğitimi verirken okuma, dinleme, konuşma ve yazma kazanımlarını takip ederek bu aşamaları göz önüne alarak eğitim vermelidir. Gerekli teknik bilgilere sahip olması gerekmektedir. Alanında uzman olması gerekmektedir. Eski Türkçe hakkında fikir sahibi olmalı ve edebiyatı sevmelidir. Alanına hâkim olmayan bir öğretmenin başarılı olması imkânsızdır.

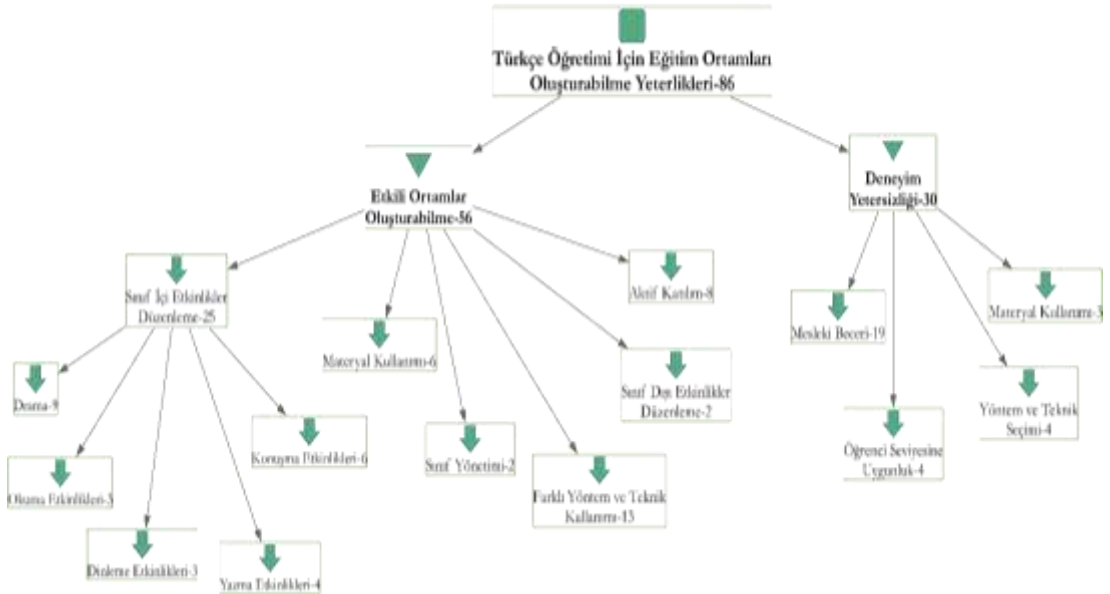
(K4-FÜ): Türkçe öğretmenin etkili bir ana dil öğretimine sahip olması için öncelikle kendinin dile fazlası ile hâkim olması gerekmektedir. Sadece dili bilmek yeterli değildir. Öğretim ortamında dili kullanımı ile rol model olmalıdır. Dilbilgisini ustalıkla öğrenmeli ve öğretmelidir. Öğretmen dili kullanmada ve aktarmada uzman olmalıdır. Çünkü dili ve bazı kurallarını bilmek öğretimde tek başına yeterli olmamaktadır. Ses kullanımı, etkili cümle kurulması ve güdüleme öğretmende olması gereken özellikler arasındadır.

Araştırma kapsamında öğretmen adaylarının etkili bir ana dili eğitimi için Türkçe öğretmeninde bulunması gereken özelliklere yönelik çeşitli görüşler sundukları tespit edilmiştir. Bu görüşlerde dikkat çeken en önemli husus Türkçe öğretmenin tutum ve değerlerine yönelik özellikler üzerinde daha fazla durulmasıdır. Bu kapsamda öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu Türkçe öğretmenin iletişim ve iş birliği kurma becerisine sahip olması gerektiği yönünde görüş bildirmişlerdir. Öyle ki vurguladıkları en temel özellik bir Türkçe öğretmenin standart Türkçeye uygun bir dil kullanması gerektiğidir. Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğuna göre iletişim becerisinin yüksek olması ve okuma alışkanlığına sahip olması da bir Türkçe öğretmeninden beklenen niteliklerdir. Bu noktalarda öğretmenin öğrencilere örnek olması gerektiğini belirtmişlerdir. Mesleki beceri olarak ise bir Türkçe öğretmenin özellikle anlatma becerisine sahip olması gerektiğinin altını çizmişlerdir. Öğretmen adaylarına göre kendini sözlü veya yazılı olarak ifade edemeyen bir öğretmenin öğrencilere bu konularda öncülük etmesi, iletişimi başlatması veya devam ettirmesi oldukça zordur. Öğretim ortamları oluşturma, süreci yönlendirme vb. beceriler de mesleki anlamda taşınması gereken diğer özelliklerdir. Öğretmen adaylarının alan bilgisine yönelik de görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Dil bilgisi, edebiyat bilgisi ve eski Türkçe bakımından bir Türkçe öğretmenin donanımlı olması gerektiğini bildiren görüşler mevcuttur. Bu noktada özellikle dikkat çeken unsur dil bilgisi öğretimidir. Bir Türkçe öğretmenin özellikle dilin kurallarına hâkim olması ve bunu öğrencilere aktarabilmesi gerektiği çoğu öğretmen tarafından belirtilmiştir. Bu durum da Türkçe öğretiminin dil bilgisi temelli yürütülmesi anlayışına bağlı kaldıklarını ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 7. Öğretmen Adaylarının Türkçe Öğretimi İçin Uygun Eğitim Ortamları Oluşturabilme Yeterliklerine İlişkin Görüşleri

Görüşler	f	f	F
Etkili Ortamlar Oluşturabilme	Drama	9	25
	Konuşma Etkinlikleri	6	
	Yazma Etkinlikleri	4	
	Dinleme Etkinlikleri	3	
	Okuma Etkinlikleri	3	
	Farklı Yöntem ve Teknik Kullanımı	13	56
	Aktif Katılım	8	
	Materyal Kullanımı	6	
	Sınıf Yönetimi	2	
	Sınıf Dışı Etkinlikler Düzenleme	2	
Deneyim Yetersizliği	Mesleki Beceri	19	30
	Öğrenci Seviyesine Uygunluk	4	
	Yöntem ve Teknik Seçimi	4	
	Materyal Kullanımı	3	
Toplam			86

Araştırma kapsamında öğretmen adaylarının Türkçe öğretimi için eğitim ortamları oluşturabilme yeterlikleri hakkında sorulan soruya “etkili ortamlar oluşturabilme (f=56)” ve “deneyim yetersizliği (f=30)” olmak üzere iki alt tema altında görüş bildirdikleri belirlenmiştir. En fazla yükleme sayısına sahip olan etkili ortamlar oluşturabilme alt teması kendi içinde sınıf içi etkinlikler düzenleme (f=25), farklı yöntem ve teknik kullanımı (f=13), aktif katılım (f=8), materyal kullanımı (f=6), sınıf yönetimi (f=2), sınıf dışı etkinlikler düzenleme (f=2) alt başlıklarından oluşmaktadır. Deneyim yetersizliği alt teması ise mesleki beceri (f=19), öğrenci seviyesine uygunluk (f=4), yöntem ve teknik seçimi (f=4), materyal kullanımı (f=3) alt başlıkları etrafında şekillenmektedir. Bu sınıflandırmaları aşağıdaki model üzerinde somutlaştırmak mümkündür:



Şekil 2. Türkçe Öğretmen Adaylarının Etkili Eğitim Ortamları Oluşturabilme Yeterliğine İlişkin Model.

Etkili ortamlar oluşturabilme alt temasında sınıf içi etkinlikler düzenleme başlığı altında katılımcılar konuşma (f=6), yazma (f=4), dinleme etkinlikleri (f=3) okuma (f=3) ve drama (f=9) etkinlikleri yaptırabileceklerinden, böylelikle etkili eğitim ortamları oluşturabileceklerinden söz etmişlerdir. Bazı katılımcılar farklı yöntem ve tekniklerden (f=13) faydalanma, öğrencilerin derse aktif bir biçimde katılımını sağlama (f=8), ilgi çekici çeşitli materyallerden yararlanma (f=6) yoluyla öğretim ortamını etkili ve verimli bir hâle getirebileceklerini vurgulamışlardır. Yine gezi gibi sınıf dışı etkinlikler (f=2) ile öğretim ortamları yaratabileceklerinin altını çizen katılımcılar mevcuttur. Bazı katılımcılar ise sınıf yönetimi (f=2) açısından kendilerini olumlu olarak değerlendirmişler ve bunun eğitim ortamları yaratmada işlevsel bir rolü olduğundan söz etmişlerdir.

(K4-DÜ): Bu alanda kendime olan güvenim tamdır. Sınıf içerisinde Türkçe eğitimine uygun olarak çeşitli materyaller yerleştiririm ve kullanırım. İşleyeceğim konuların öğrenci hafızasında yer edebilmesi için etkili anlatım yöntem ve tekniklerini kullanırım. Dersin eğlenceli ve rahat geçmesine özen gösteririm. Öğrencilerin aktif katılımını sağlarım.

(E4-SİÜ): Bir Türkçe öğretmeni adayı olarak özellikle etkili Türkçe öğretimi konusunda üniversitede gerekli eğitimi aldığımı ve bu konuda yeterli olduğumu düşünüyorum. Öğretimi etkin bir şekilde gerçekleştirerek planlamaları yapabileceğime inanıyorum. Sınıf içinde dinleme, konuşma, okuma ve yazmaya yönelik çeşitli etkinlikler planlarım. Ayrıca drama yöntemini kullanırım. Böylece hem öğrenciler aktif katılım sergiler hem de kalıcı öğrenmeler sağlarım.

(E4-ADYÜ): Türkçe öğretimi için uygun eğitim ortamı oluşturabilirim. Hatta materyal kullanarak eğitim ortamını zenginleştirebilir; öğrencileri samimiyetimle, örnek davranışlarımla derse motive edebilirim. Yeter ki isteyeyim, gerisi gelir.

Deneyim yetersizliği alt temasında ise katılımcılar etkili eğitim ortamları oluşturmak açısından birtakım deneyim eksikliklerinin olduğundan bahsetmişlerdir. Katılımcılar özellikle mesleki beceri (f=19) açısından deneyimlerinin olmadığını belirtmiş, bu durumun etkili ortamlar oluşturmayı olumsuz yönde etkileyeceğinden söz etmişlerdir. Bununla birlikte öğrenci seviyesine hitap etme (f=4), yöntem ve teknik seçimi (f=4) ve materyal kullanımı (f=3) bakımından henüz yeterli düzeyde deneyim sahibi olmadıkları için eğitim ortamları oluşturmada da sıkıntılar yaşayabileceklerini dile getirmişlerdir.

(K1-İÜ): Doğal olarak kendimi şu an yeterli görmüyorum. Çünkü daha çok pratiğe ve mesleki tecrübeye ihtiyacım var. Uygun eğitim ortamını oluşturabilmek için yeri geldiğinde kendimizi, yeri geldiğinde de öğrenciyi merkeze koymalıyız.

(E4-EBYÜ): Uygun eğitim ortamları oluşturabilmek, sınıfın dikkatini canlı tutmak, yaratıcı ve özgün olmakla ilgilidir. Henüz yeterli bir seviyeye ulaşmamış olduğumu düşünüyorum. Bunun da ancak mesleki tecrübeyle olacağını düşünüyorum. Şu anda kendimi öğrencinin seviyesine hitap etmede bile yetersiz görüyorum. Çeşitli kademelerde çalışarak bunun düzeleceğini düşünüyorum.

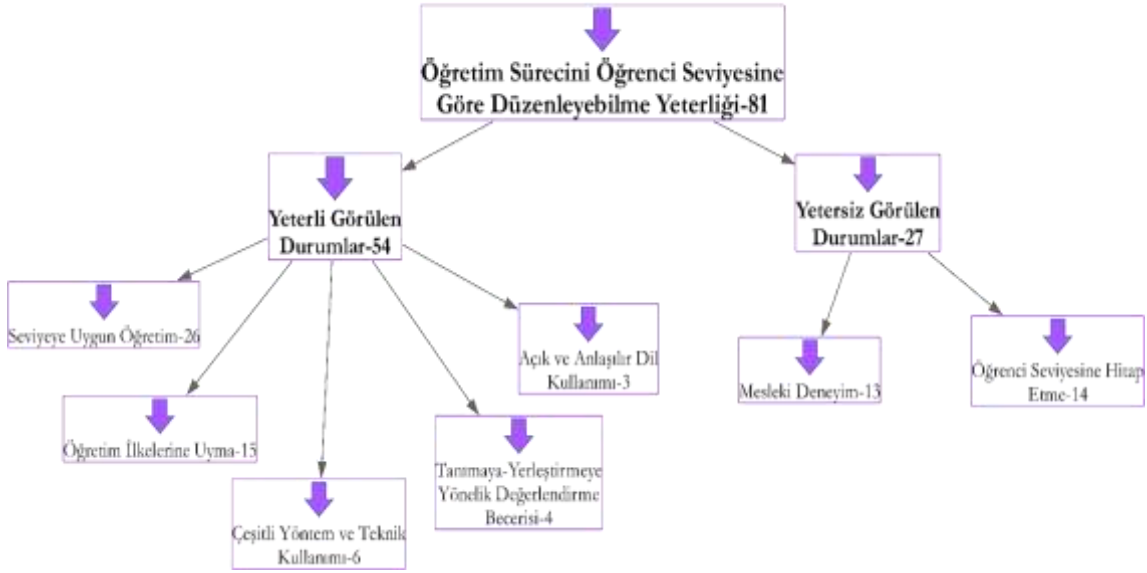
(K1-CÜ): Etkili bir Türkçe eğitimi gerçekleştirmek için kendimi şu anda tam olarak yeterli görmüyorum. Mezun olup göreve başladıktan sonra edineceğim tecrübelerin beni gerekli yeterliliğe ulaştıracağını düşünüyorum.

Araştırma kapsamında öğretmen adaylarının Türkçe öğretimi için eğitim ortamları oluşturabilme konusunda çeşitli görüşler sundukları tespit edilmiştir. Bu görüşlerin daha çok etkili ortamlar oluşturabilme yeterliğine yönelik olumlu düşünceler etrafında şekillendiği görülmektedir. Öğretmen adayları sınıf içinde yapılacak dramalardan, temel dil becerilerine yönelik etkinliklerden, farklı yöntem-teknik ve materyal kullanımından yararlanarak eğitim ortamları oluşturabileceklerini ifade etmişlerdir. Bu konularda kendilerini yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Bazı öğretmen adayları ise mesleki beceri, öğrenci seviyesine uygunluk, yöntem ve teknik seçimi gibi konularda deneyim eksikliği yaşadıkları için eğitim ortamları oluşturma bakımından yetersiz olduklarını bildirmişlerdir. Bu durum öğretmen adayları açısından mesleki deneyimin oldukça etkili olduğunu göstermektedir.

Tablo 8. Öğretmen Adaylarının Türkçe Öğretim Sürecini Öğrenci Seviyesine Göre Düzenleyebilme Yeterliklerine İlişkin Görüşleri

Görüşler	f	F
Yeterli Görülen Durumlar	Seviyeye Uygun Öğretim	26
	Öğretim İlkelerine Uyma	15
	Çeşitli Yöntem ve Teknik Kullanımı	6
	Tanımayı-Yerleştirmeye Yönelik Değerlendirme Becerisi	4
	Açık ve Anlaşılır Dil Kullanımı	3
Yetersiz Görülen Durumlar	Öğrenci Seviyesine Hitap Etme	14
	Mesleki Deneyim	13
Toplam		81

Araştırma kapsamında öğretmen adaylarının Türkçe öğretim sürecini öğrenci seviyesine göre düzenleyebilme yeterlikleri hakkında sorulan soruya katılımcıların “yeterli görülen durumlar (f=54)” ve “yetersiz görülen durumlar (f=27)” olmak üzere iki alt tema çerçevesinde görüş sundukları belirlenmiştir. Tabloda yer alan sınıflandırmalar ve kodlar aşağıdaki modelde verilmiştir:



Şekil 3. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Öğretim Sürecini Öğrenci Seviyesine Göre Düzenleyebilme Yeterliğine İlişkin Model.

Yeterli görülen durumlar alt teması çerçevesinde öğretmen adaylarının seviyeye uygun öğretim ($f=26$) gerçekleştirebilecekleri; kolaydan zora, bilinenden bilinmeye gibi öğretim ilkelerine uyabilecekleri ($f=15$) çeşitli yöntem ve teknikleri kullanabileceklerini ($f=6$) vurguladıkları tespit edilmiştir. Yine bazı katılımcılar açık ve anlaşılır dil kullanımı ($f=3$) konusunda kendilerini olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Bazıları ise tanıma-yerleştirmeye yönelik değerlendirmeden ($f=4$) faydalanan sınıf düzeyini tespit edebileceklerini dile getirmişlerdir.

(K1-FÜ): Türkçe öğretimi süresince öğrencinin anlayıp kullanabileceği bir dille eğitim vermem gerektiğinin bilincindeyim. Bu konuda sınıf içerisinde yaşayan Türkçeyle, açık ve anlaşılır ifadelerle, farklı yöntem ve tekniklerin kullanımıyla başarılı bir eğitim öğretim süreci geçireceğime inanıyorum.

(K4-DÜ): Bir Türkçe öğretmeni öncelikle öğrencilerini tanımalıdır. Öğrencilerini tanıdıktan sonra etkinliklerini düzenlemelidir. Basitten zora, bilinenden bilinmeye şeklinde öğretim ilkelerine uyarak eğitimi düzenleyebileceğimi düşünüyorum. Türkçe eğitimini öğrenci seviyesine indirgeyerek öğrenciye uygun şekilde yapabileceğime inanıyorum.

Yetersiz görülen durumlar alt teması çerçevesinde ise katılımcıların öğrenci seviyesine hitap etme ($f=14$) ve mesleki deneyim ($f=13$) başlıkları altında görüş bildirdikleri belirlenmiştir. Bazı katılımcılar öğrenci seviyesine hitap etmede kendilerini yetersiz bulduklarını dile getirmişlerdir. Bazıları ise henüz mesleki bir deneyim yaşamadıkları için meslek hayatında bu konuda eksikliklerinin olacağını ifade etmişlerdir.

(E1-SiÜ): Bu konuda henüz hazır değilim. Çünkü sınıf deneyimim olmadı. Bu konuda pratik yapmalıyım. Eğer gerekli şartlar olursa bunun altından kalarım.

(E1-iÜ): İlk görev yıllarımda bunun biraz zor olacağını ama ilerleyen yıllarda çocuk dünyasına ve onların seviyesine göre yöneleceğimi düşünüyorum. Ancak şu an için kendimi seviyeye hitap etmede yetersiz görüyorum. Çünkü henüz bir deneyimim olmadı.

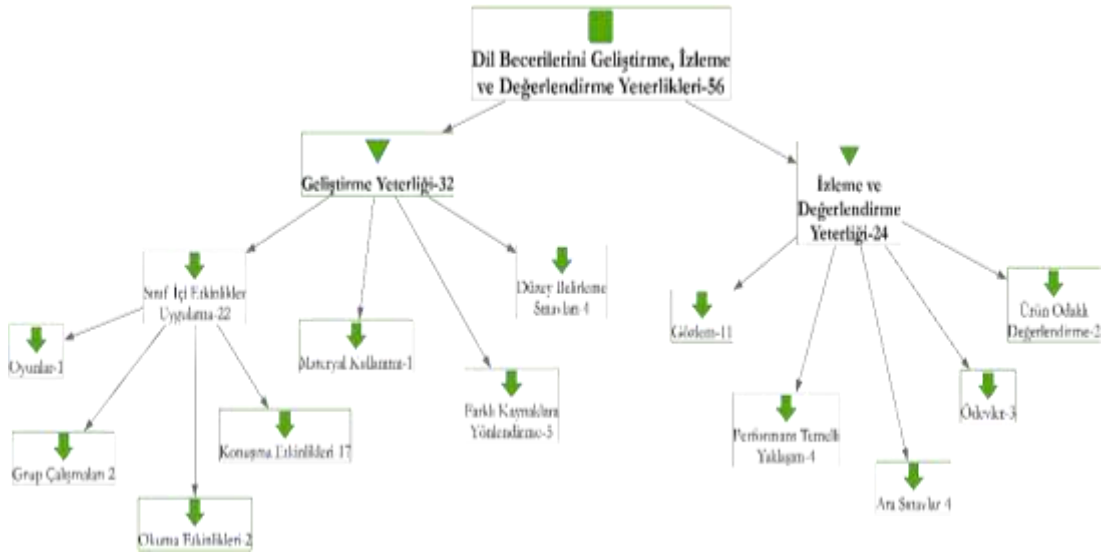
(K4-NEVÜ): Kendimi bu konuda çok yeterli bulmuyorum fakat zamanla mesleki deneyim elde ettikçe bu konudaki eksikliği en aza indireceğime eminim.

Araştırma kapsamında öğretmen adaylarının öğretim sürecini öğrenci seviyesine göre düzenleyebilme konusunda yeterli ve yetersiz görülen durumlar şeklinde iki farklı görüşe sahip oldukları tespit edilmiştir. Yeterli görülen durumlar çerçevesinde daha fazla görüş bildiren öğretmen adayları bu noktada seviyeye ve öğretim ilkelerine uygun öğretim yapabileceklerinden, çeşitli yöntem ve teknik kullanabileceklerinden söz etmişlerdir. Bu yollarla her seviyeden öğrenciye hitap etmenin de kolaylaştığını belirtmişlerdir. Ayrıca seviyeyi belirlemek için tanımaya yönelik değerlendirme uygulamalarından yararlanabileceklerinden bahsetmişlerdir. Bu durumlar da öğrenciye göre öğretim ortamları oluşturmayı kolaylaştıracaktır. Bununla birlikte bu konuda olumsuz görüşe sahip katılımcılar da vardır. Bu katılımcılar çocuğun seviyesine hitap etmede yetersizlikleri olduğundan söz etmişlerdir. Ayrıca mesleki deneyim açısından yetersiz olduklarını ifade eden katılımcılar da mevcuttur. Onlara göre meslek hayatına atılmadan önce daha fazla deneyim elde etme imkânı sunulmalıdır. Ancak bu yolla seviyeye uygun öğretim ortamları düzenleyebilme yeterlikleri yüksek düzeye ulaşacaktır.

Tablo 9. Öğretmen Adaylarının Dil Becerilerini Geliştirme, İzleme ve Değerlendirme Yeterliklerine İlişkin Görüşleri

Görüşler		f	f	
Geliştirme Yeterlikleri	Sınıf İçi Etkinlikler Uygulama	Konuşma Etkinlikleri	17	32
		Okuma Etkinlikleri	2	
		Grup Çalışmaları	2	
		Oyunlar	1	
	Farklı Kaynaklara Yönlendirme	5		
	Düzey Belirleme Sınavları	4		
	Materyal Kullanımı	1		
	İzleme ve Değerlendirme Yeterlikleri	Gözlem	11	
Ara Sınavlar		4		
Performans Temelli Yaklaşım		4		
Ödevler		3		
Ürün Odaklı Değerlendirme		2		
Toplam		56		

Araştırma kapsamında öğretmen adaylarının dil becerilerini geliştirme, izleme ve değerlendirme yeterlikleri hakkında sorulan soruya “geliştirme yeterlikleri (f=32)”, “izleme ve değerlendirme yeterlikleri (f=24)” olmak üzere iki alt tema çerçevesinde görüş sundukları tespit edilmiştir. Bu alt temaların içeriklendirilişini aşağıdaki model üzerinde somutlaştırmak mümkündür:



Şekil 4. Türkçe Öğretmen Adaylarının Dil Becerilerini Geliştirme, İzleme ve Değerlendirme Yeterliklerine İlişkin Model.

Geliştirme yeterlikleri kendi içinde dört alt boyuta ayrılmaktadır. Öğretmen adayları öğrencilerin dil becerilerini geliştirmek için öncelikle sınıf içinde etkinlikler uygulama ($f=22$) yoluna başvuracaklarını ifade etmişlerdir. Sınıf içi etkinliklerde de özellikle konuşmaya ($f=17$) ve okumaya ($f=2$) yönelik etkinlikler üzerinde durmuşlardır. Daha sonra grup çalışmaları ($f=2$) ve oyunlardan ($f=1$) faydalanabileceklerini ve kendilerini bu uygulamaları yapabilecek düzeyde bulduklarını ifade etmişlerdir. Yine geliştirme yeterlikleri başlığı altında öğrencilerin düzeylerini belirlemeye olanak sağlayacak sınavlardan ($f=4$) ve materyal kullanımından ($f=1$) yararlanmak gerektiğini dile getiren görüşler belirlenmiştir.

(K4-FÜ): Öğrencilerin dil becerilerini geliştirmede kullanacağım en etkili yöntemlerden birinin sınıf içerisinde yapılacak etkinlikler olduğunu düşünüyorum. Grup çalışmaları bu konuda destekleyici, tamamlayıcı nitelikte olacaktır. Özellikle konuşmaya yönelik etkinliklerin dil becerilerini geliştireceğini düşünüyorum. Kendimi bu konuda yeterli buluyorum.

(K4-EBYÜ): Gittiğim yerdeki öğrencilerin İstanbul Türkçesi konuşması için etkinlikler düzenlerim. Dili nasıl kullandıklarını öğrenmek için anketler düzenlerim ve bu anketler sonucunda öğrencilerimin seviyelerine göre onları geliştirmeye çalışırım. Onları sözlük gibi farklı kaynaklara yönlendirerek dil becerilerini geliştirmeye öncülük ederim.

(E4-ADYÜ): Öğrencilerimin dil becerilerini geliştirebilmek için onları kitap okumaya teşvik ederim. Derslerde en azından bir ders saatini kitap okuma için ayırırım. Ayda bir sınıf ortamında sesli bir okuma yaptırarak gelişimini ve öz güvenini sağlamasını sağlarım. Böyle olunca da dil becerilerini geliştirebilmede aktif bir rol oynayabileceğini düşünüyorum.

İzleme ve değerlendirme yeterlikleri de kendi içinde beş alt boyuttan oluşmaktadır. Bu görüşlere göre katılımcıların kendilerini en yeterli buldukları izleme yolu gözlemdir ($f=11$). Katılımcılar gözlem yolu ile öğrencilerin dil becerilerini, becerilerdeki ilerleme ve eksikleri izleyebileceklerini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte ara sınavlardan ($f=4$), ödevlerden ($f=3$), performans ($f=4$) ve ürün odaklı değerlendirme ($f=2$) yöntemlerinden yararlanarak öğrencilerin dil becerilerini izleyip değerlendirebileceklerini belirtmişlerdir.

(K1-CÜ): Çok iyi bir gözlemci olduğum için bu konuda şu an bir tecrübem olmamasına rağmen kendimi daha fazla geliştirip fazlasıyla yeterli olmaya çalışacağım. Çeşitli zamanlarda ara sınavlar yaparak öğrencilerin gelişimlerini izleyeceğim. Ödevlerle öğrenmelerini kontrol edeceğim.

(E1-NEVÜ): Öğrencilere bol bol kitap okuturum ve onları takip ederim. Okuma seviyelerinin değişip değişmediğini, kelime hazinelerinin gelişip gelişmediğini takip eder ve gözlemlerim.

(E4-İÜ): Öğrencilerin dil becerilerini geliştirebilmek için olabildiğince farklı etkinlikler ve her zekâyâ hitap eden uygulamalarla yaparak yaşayarak öğrenecekleri bir yol izlerim. İzlerken ise gözlemlerden, amacı puan vermek olmayan ara sınavlardan, etkinliklerden yararlanırım. Değerlendirmede ise geleneksel yani ürün odaklı değerlendirme araçlarına ek olarak performansa dayalı değerlendirme yöntemlerine başvururum.

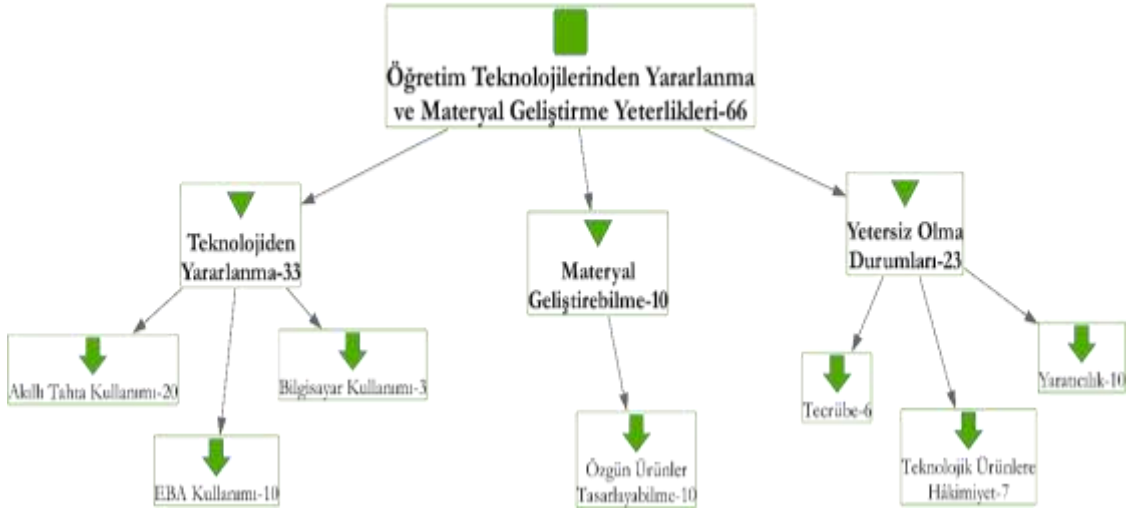
(E4-SİÜ): Öğrencilerin dil becerilerininideğerlendirmede dört temel dil becerisinin bir bütün olarak değerlendirilmesine dikkat edeceğim. Bu konuda gerek performans değerlendirme gerekse ürün değerlendirmesi yapacağım. Bu değerlendirmelerde rubrikler kullanırım.

Araştırma kapsamında öğretmen adaylarının dil becerilerini geliştirme, izleme ve değerlendirme yeterlikleri konusunda çeşitli görüşler öne sürdükleri tespit edilmiştir. Dikkat çeken en önemli husus öğretmen adaylarının daha çok geliştirme yeterliklerine yönelik görüş bildirmeleridir. Özellikle sınıf içinde yapılacak çeşitli uygulamalarla öğrencilerin dil becerilerini geliştirebileceklerini ifade etmişlerdir. İzleme ve değerlendirme açısından ise en çok gözlem üzerinde durmuşlardır. Bununla birlikte ara sınavlardan ve ödevlerden yararlanabileceğini bildiren görüşler mevcuttur. Performans temelli değerlendirme yaklaşımına değinen az sayıda öğretmen adayı vardır. Bu durum bazı öğretmen adaylarının hâlâ geleneksel bir anlayışla hareket ettiklerini göstermektedir. Genel olarak öğretmen adayları bu kapsamda kendilerini yeterli bulduklarına dair olumlu görüşlerde bulunmuşlardır.

Tablo 10. Öğretmen Adaylarının Öğretim Teknolojilerinden Yararlanma ve Materyal Geliştirme Yeterliklerine İlişkin Görüşleri

Görüşler		f	F
Teknolojiden Yararlanma	Akıllı Tahta Kullanımı	20	33
	EBA Kullanımı	10	
	Bilgisayar Kullanımı	3	
Materyal Geliştirme	Özgün Ürünler Tasarlayabilme	10	10
	Yaratıcılık	10	
Yetersiz Olma Durumları	Teknolojik Ürünlere Hâkimiyet	7	23
	Tecrübe	6	
Toplam			66

Araştırma kapsamında katılımcıların öğretim teknolojilerinden yararlanma ve materyal geliştirme yeterlikleri hakkında sorulan soruya “teknolojiden yararlanma (f=33)”, “materyal geliştirme (f=10)” ve “yetersiz olma durumları (f=23)” olmak üzere üç alt tema çerçevesinde görüş sundukları tespit edilmiştir. Alt temalar ve bunlara ait kodlamalar aşağıdaki modelde verilmiştir:



Şekil 5. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Öğretim Teknolojilerinden Yararlanma ve Materyal Geliştirme Yeterliklerine İlişkin Model.

Teknolojiden yararlanma (f=33) alt teması kendi içinde akıllı tahta kullanımı (f=20), EBA kullanımı (f=10) ve bilgisayar kullanımı (f=3) şeklinde üçe ayrılmaktadır. Öğretmen adaylarının materyal geliştirme alt teması adı altında özgün ürünler tasarlayabilme (f=10) becerisine sahip olduklarını vurguladıkları görülmüştür.

(K4-FÜ): Öğretim teknolojilerinden yararlanmak görsel ve işitsel zekâya hitap edeceği için sıklıkla başvuracağım teknolojik yöntemler olacaktır. Özellikle çoğu sınıfta mevcut olan akıllı tahta, bilgisayar gibi teknolojik araçlardan faydalanabilirim. EBA'dan sıklıkla yararlanır zengin içeriklerle öğrencileri buluştururum.

(E1-ADYÜ): Henüz pek fazla materyal deneyimim olmadı. Fakat akıllı tahta kullanımı, EBA kullanımı, konu içerikli kitapların kullanımı konusunda kendimi yeterli buluyorum.

(K4-EBYÜ): Günümüzteknolojileriyle bağlantılı bir Türkçe öğretimi yaparım. Oyunlaştırma yoluyla çocukların ilgilerini çekebilirim. Mesela ağaç veya bir renkli kartona yabancı kelimelerin Türkçe karşılığı ile ilgili bir materyal yaparak daha etkili bir öğrenme oluştururum.

Katılımcıların ana başlık altında yetersiz olma durumlarından da söz ettikleri görülmüştür. Bazı öğretmen adayları yaratıcılık (f=10) açısından kendilerini yetersiz hissettiklerini dile getirmişlerdir. Bazı öğretmen adayları teknolojik ürünlere hâkimiyet (f=7) bazıları da tecrübe (f=6) konusunda kendilerini yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu görüşlere sahip katılımcılar teknolojiden yararlanma ve materyal geliştirme bakımından kendilerini yeterli bulmadıklarına dair olumsuz görüş bildirmişlerdir.

K.9. Çok yaratıcı bir eğitimci olmayacağımı tahmin ediyorum. Ancak bu konuda kendimi geliştirmeye çalışıp belirli bir noktaya gelinceye dek tavsiye edilen materyalleri öğrencilerimle buluştururum. Okulun sunduğu teknolojik faaliyetleri de yeri ve zamanı geldikçe hem kendim kullanır hem de öğrencilerime kullandırırım. Ama şu an için tecrübem olmadığından kendimi yeterli bulmuyorum.

K.31: Kendimi bu konuda yetersiz görüyorum. Çok fazla yaratıcı değilim. Teknolojik ürünlerle de aram pek iyi değil, kullanmada sıkıntılar yaşıyorum. Bu konuda daha iyi bir eğitim olarak kendimi geliştireceğime inanıyorum.

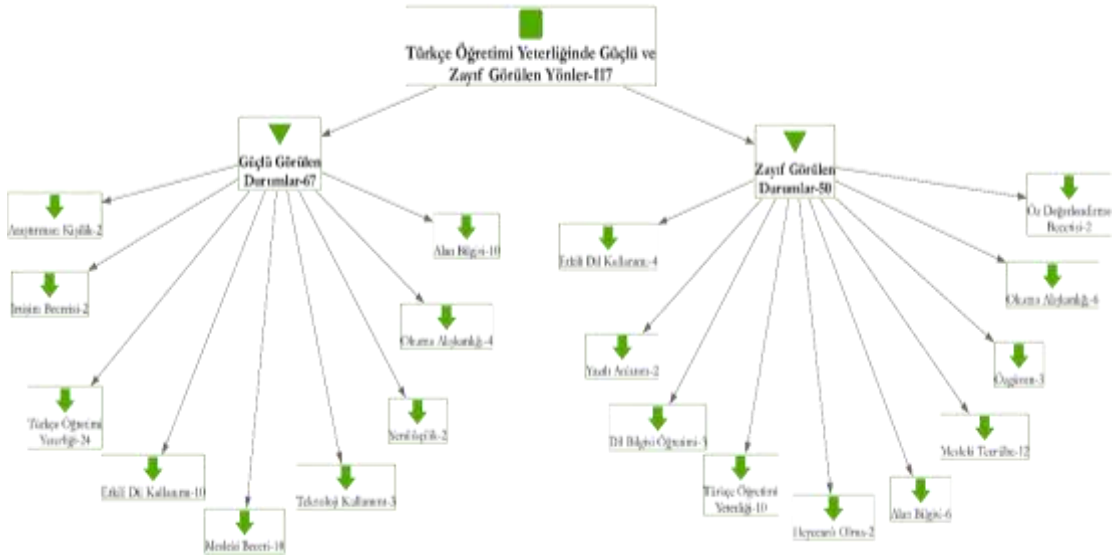
K.57. Teknolojiyi kullanmayeterliğine çok fazla sahip olduğumu düşünmüyorum. Ama çeşitli materyaller kullanabileceğimi düşünüyorum. Süreç içerisinde teknolojik araçlara daha hâkim olacağıma inanıyorum.

Araştırma kapsamında öğretmen adaylarının teknolojiden yararlanma ve materyal geliştirme konusunda görüşleri incelenmiştir. Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğunun teknolojiden yararlanma ve materyal geliştirme konusunda kendilerini yeterli bulduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle akıllı tahta, EBA gibi Milli Eğitim Bakanlığı tarafından FATİH Projesi kapsamındaki bilgi paylaşım platformlarından söz ettikleri görülmüştür. Yine bazı öğretmen adaylarının kartonlar, renkli oyuncaklar şeklinde özgün ürünler tasarlayabileceklerini vurguladıkları görülmüştür. Genel olarak bu konularda kendilerini yeterli bulmuşlardır. Bununla birlikte bu kapsamda kendilerini yetersiz bulan bir kısım katılımcı da vardır. Kimileri teknolojik ürünlere hâkim olmadıklarını vurgulayarak teknolojiden yararlanma konusunda kimileri de yeterince yaratıcı olmadıklarını dile getirerek materyal geliştirme konusunda yetersiz olduklarını ifade etmişlerdir.

Tablo 11. Öğretmen Adaylarının Türkçe Öğretimi Yeterliklerinde Güçlü ve Zayıf Yönler

Görüşler	f	f
Güçlü Görülen Durumlar	Türkçe Öğretimi Yeterliği	24
	Etkili Dil Kullanımı	10
	Alan Bilgisi	10
	Mesleki Beceri	10
	Okuma Alışkanlığı	4
	Teknoloji Kullanımı	3
	İletişim Becerisi	2
	Yenilikçilik	2
	Araştırmacı Kişilik	2
Zayıf Görülen Durumlar	Mesleki Tecrübe	12
	Türkçe Öğretimi Yeterliği	10
	Alan Bilgisi	6
	Okuma Alışkanlığı	6
	Etkili Dil Kullanımı	4
	Dil Bilgisi Öğretimi	3
	Özgüven	3
	Öz Değerlendirme Becerisi	2
	Yazılı Anlatım	2
	Heyecanlı Olma	2
Toplam		117

Araştırma kapsamında katılımcıların Türkçe öğretimi yeterliklerinde güçlü ve zayıf yönleri hakkında sorulan soruya “güçlü görülen durumlar (f=67)” ve “zayıf görülen durumlar (f=50)” şeklinde iki alt tema çerçevesinde görüş sundukları tespit edilmiştir. Bu alt temaların içeriklendirilişini aşağıdaki modelle somutlaştırmak mümkündür:



Şekil 6. Türkçe Öğretmeni Adaylarının Türkçe Öğretimi Yeterliklerinde Güçlü ve Zayıf Yönlerine İlişkin Model.

Güçlü görülen durumlar olarak katılımcılar Türkçe öğretimi yeterliği ($f=24$), etkili dil kullanımı ($f=10$), mesleki beceri ($f=10$), alan bilgisi ($f=10$), okuma alışkanlığı ($f=4$), yenilikçi olma ($f=2$), araştırmacı kişilik ($f=2$), iletişim becerisi ($f=2$) şeklinde bazı olumlu yönlerini sıralamışlardır. Zayıf görülen durumlar olarak da mesleki tecrübe ($f=12$), Türkçe öğretimi yeterliği ($f=10$), alan bilgisi ($f=6$), okuma alışkanlığı ($f=6$), etkili dil kullanımı ($f=4$), dil bilgisi öğretimi ($f=3$), öz güven eksikliği ($f=3$), heyecanlı olma ($f=2$), yazılı anlatım ($f=2$), öz değerlendirme becerisi ($f=2$) şeklinde olumsuz veya yetersiz gördükleri yönlerini belirtmişlerdir.

(K1-DÜ) Henüz birinci sınıf öğrencisi olarak yolun başında olduğumu düşünüyorum. Belirli bir seviyeye ulaşabileceğimi düşünüyorum. Ama henüz o seviyenin çok aşağısındayım. Güçlü yönlerim bu mesleği yapabileceğimi ve kendimi geliştirebileceğimi düşünmem. Okuyacağım çok kitap, öğreneceğim çok konu var.

(K4-FÜ): Bu konuda kendimi geliştirilebilir seviyede buluyorum. Güçlü yönlerim: Türkçe dersinin önemi, milli bilinç konusunda ne kadar etkili olduğumu biliyorum. Bu sebeple gerekli eğitimi verme konusunda daha dikkatli ve başarılı olacağıma inanıyorum. Alan bilgisi ve mesleki bilgiye yeterince sahip olduğumu düşünüyorum. Zayıf yönlerim: Sahaya inme konusunda yeterince tecrübe yaşamadığımı düşünüyorum. Bu yönlerimin geliştirilebilir olduğunu düşünüyorum.

(E1-İÜ): Diksiyon vehitabet konusunda iyiyim, bu güçlü yönüm. Zayıf yönüm ise bilgimi yetersiz hissettiğimde heyecana kapılmam.

(E4-SiÜ) Bir Türkçe öğretmeni olarak telaffuzum, anlatımım ve materyal seçimim güzel olmasına karşın yazı yazmam kötü; bunu ne kadar düzeltmeye çalışsam da tam olarak kendimde yeterliliği görmemekteyim.

(K4-NEVÜ): Bu derse dair özellikle dil bilgisi konularında sorunlar yaşamaktayım. Dil bilgisi öğretiminde de sıkıntı yaşayacağımı düşünüyorum. Ancak özellikle edebi derslerde kendimi daha iyi hissetmekteyim. Bu dersin konuşma yeterliliğiyle ilişkisi de ortadayken biraz daha kendimi bu açıdan geliştirmem halinde bu işin üstesinden gelebileceğimi düşünmekteyim.

Araştırma kapsamında son olarak öğretmen adaylarının Türkçe öğretimi yeterlikleri konusundaki güçlü ve zayıf yönlerine ilişkin görüşleri incelenmiştir. Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu Türkçe öğretimi noktasında kendilerini güçlü ve yeterli bulduklarını ifade etmişlerdir.

Bununla birlikte etkili dil kullanımlarını, alan bilgilerini, mesleki becerilerini, okuma alışkanlıklarını, araştırmacı ve yeniliklere uyum sağlayan kişiliklerini güçlü yönleri olarak sıralamışlardır. Bazı öğretmen adayları ise Türkçe öğretimi, alan bilgisi, mesleki tecrübe, yazılı anlatım, dil bilgisi öğretimi, okuma alışkanlığı, öz güven noktalarında kendilerini yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma Fırat Üniversitesi, Cumhuriyet Üniversitesi, İnönü Üniversitesi, Siirt Üniversitesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Dicle Üniversitesi, Adıyaman Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesinde öğrenim gören Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretmenliği öz yeterlik algılarını belirlemek ve bu algıların cinsiyet, sınıf düzeyi ve öğrenim görülen üniversite değişkenlerine göre anlamlı bir farklılık oluşturup oluşturmadığını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının süreci bireyselleştirme ve yönlendirme, teknolojiye yararlanma ve materyal geliştirme, ölçme ve değerlendirme, mesleki-akademik gelişim alt boyutlarını içeren öz yeterlik algı düzeylerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Araştırmada öğretmen adaylarının süreci bireyselleştirme ve yönlendirme, teknolojiye yararlanma ve materyal geliştirme, ölçme ve değerlendirme ile ölçeğin tümüne ilişkin yeterlik algı düzeylerinin cinsiyet açısından kadın öğretmen adayları lehine anlamlı bir biçimde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Adı geçen alt boyutlar ve ölçeğin tümüne ilişkin görüşlerde kadın öğretmen adaylarının kendilerini erkek öğretmen adaylarından daha yeterli buldukları belirlenmiştir. Farklı bölümlerin öğretmen adaylarına yönelik olmakla beraber kadınların lehine anlamlı farklılaşmanın olduğunu tespit eden benzer çalışmalar da mevcuttur (Özenoğlu Kiremit, 2006; Özdemir, 2008; Koçak Macun, Macun ve Safalı, 2019; Çevik, 2011; Akkuş, 2013). Bu bulgular mevcut araştırmanın sonucunu destekler niteliktedir. Bazı çalışmalarda ise erkek öğretmen adayları lehine anlamlı bir farklılaşmanın olduğu tespit edilmiştir (Yeşilyurt, 2013; Çalışkan, Selçuk ve Özcan, 2010; Morgil, Seçken ve Yücel, 2004; Demirtaş, Cömert ve Özer, 2011; Yüksel, Diken, Aksoy ve Karaaslan, 2012). Çalışmalar her ne kadar farklı bölümler üzerinde gerçekleştirilmiş olsa da cinsiyet değişkeninin öz yeterliğe ilişkin görüşleri farklılaştırabileceğini ortaya koymuştur. Bu yönüyle bu çalışmanın bulgularını desteklemektedir. Bu bulgular bazı alt boyutlarda cinsiyete göre beklentilerin ve öz yeterlik algılarının değiştiğini, bu algıların bireysel inançları yönlendirici olduğunu düşündürmektedir.

Araştırma kapsamında mesleki-akademik gelişim alt boyutunda ise cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kadın ve erkek öğretmen adaylarının mesleki-akademik gelişim öz yeterliği konusunda kendileri ile ilgili değerlendirmelerinin benzer olduğu belirlenmiştir. Aynı şekilde Türkçe öğretmeni adaylarına yönelik gerçekleştirilen bazı çalışmalarda da cinsiyete göre öz yeterlik inançlarında bir farklılaşmanın olmadığı tespit edilmiştir (Ülper ve Bağcı, 2012; Çetinkaya, 2007; Lüle Mert, 2016; Lüle Mert, 2017; Yılmaz, 2010; Biçer ve Alan, 2017). Bununla birlikte farklı bölümlerin öğretmen adaylarına yönelik yapılan çalışmalarda da yine cinsiyete göre anlamlı bir farklılaşmaya rastlanmamıştır (Tabancalı ve Çelik, 2013; Yenice, 2012; Baykara, 2011; Oğuz ve Topkaya, 2008; Dönmez ve Uslu, 2014; Şahin Taşkın ve Hacıömeroğlu, 2010; Üstün ve Tekin, 2009; Yağcı ve Aksoy, 2015; Kavrayıcı ve Bayrak, 2016; Aydemir, Duran, Kapıdere, Kaleci ve Aksoy, 2014; Ekinci, 2013; Akkuş, 2013). Bu sonuçlar hem kadın hem de erkek öğretmen adayları için bazı beceri alanlarındaki bireysel beklenti ve öz yeterlik inançlarının değişmediğini ortaya çıkarmaktadır.

Araştırmada öğretmen adaylarının süreci bireyselleştirme ve yönlendirme, teknolojiye yararlanma ve materyal geliştirme, mesleki-akademik gelişim alt boyutları ile ölçeğin tümüne ilişkin yeterlik algı düzeylerinin sınıf düzeyi değişkeni açısından anlamlı bir biçimde farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Yani araştırmanın örnekleminde yer alan 1 ve 4. sınıf öğrencilerinin bu alt boyutlar ve

ölçeğin tümüne ilişkin yeterlik algı düzeyleri birbirine benzemektedir. Bununla birlikte ölçme ve değerlendirme yeterlikleri alt boyutunda sınıf düzeyinin 1. sınıflar lehine anlamlı bir farklılık yarattığı tespit edilmiştir. Başka bir deyişle 1. sınıfta öğrenim gören öğretmen adayları 4. sınıfta öğrenim görenlere göre ölçme ve değerlendirme bakımından kendilerini daha yeterli bulmaktadırlar. Alan yazında benzer sonuçlara ulaşan çalışmaların olduğu görülmüştür. Doğrudan Türkçe öğretmeni adaylarına yönelik gerçekleştirilen bazı çalışmalarda sınıf düzeyi değişkenine göre anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı benzer bir biçimde tespit edilmiştir (Kırımlı, 2017; Lüle Mert, 2016; Lüle Mert, 2017; Biçer ve Alan, 2017). Yine farklı bölümlerin öğretmen adaylarına yönelik yapılan bazı çalışmalarda da sınıf düzeyine yönelik anlamlı bir farklılaşmanın olmadığı saptanmıştır (Yenice, 2012; Akkuş, 2013; Yağcı ve Aksoy, 2015; Ekinci, 2013). Bu çalışmalarda sınıf düzeyinin görüşler üzerinde farklılık yaratan bir değişken olmadığı belirlenmiştir. Bu bulgular mevcut araştırmanın sonuçlarını destekler niteliktedir. Bununla birlikte alan yazında sınıf düzeyine göre öz yeterlik algılarında farklılaşmaların olduğunu tespit eden çalışmalar da mevcuttur (Çalışkan Selçuk ve Özcan, 2010; Özenoğlu Kiremit, 2006; Baykara, 2011; Çevik, 2011; Dönmez ve Uslu, 2014; Yüksel, Diken, Aksoy ve Karaaslan, 2012). Bu sonuçlar yer yer mevcut araştırmanın sonuçlarıyla örtüşmektedir.

Araştırmada üniversite değişkeninin süreci bireyselleştirme ve yönlendirme, teknolojiden yararlanma ve materyal geliştirme, ölçme ve değerlendirme alt boyutlarında ve ölçeğin tümünde anlamlı bir farklılaşma yaratmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yani bu alt boyutlarda ve ölçeğin tümünde adı geçen üniversitelerde öğrenim gören Türkçe öğretmeni adaylarının yeterlik algı düzeyleri birbirine benzer düzeydedir. Bununla birlikte mesleki-akademik gelişim alt boyutunda üniversite değişkeninin anlamlı bir fark yarattığı tespit edilmiştir. Bu bulguya göre Fırat Üniversitesinde öğrenim gören Türkçe öğretmeni adayları kendilerini Cumhuriyet Üniversitesi, Siirt Üniversitesi ve Erciyes Üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adaylarından daha yeterli bulmaktadır. Başka bir farklılaşma ise Erciyes Üniversitesi ile ‘İnönü Üniversitesi ve Adıyaman Üniversitesi’ arasındadır. Bu bulguya göre Erciyes Üniversitesinde öğrenim gören öğretmen adayları diğer iki üniversitede öğrenim görenlere göre kendilerini daha yetersiz bulmaktadırlar. Araştırmanın bulgularıyla örtüşen benzer çalışmalara da alan yazında rastlanmaktadır. Özdemir (2008) tarafından yürütülen sınıf öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz yeterlik inançlarının incelendiği çalışmada öğrenim görülen üniversite değişkeninin öz yeterlik inancı üzerinde anlamlı bir farklılaşmaya neden olmadığı tespit edilmiştir. Benzer şekilde Dönmez ve Uslu (2014) tarafından yürütülen araştırmada da inançların öğrenim görülen üniversiteye göre anlamlı bir şekilde farklılaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Akkuş (2013) tarafından yürütülen çalışmada ise sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öz yeterlik inanç düzeylerinde bazı alt boyutlarda Atatürk Üniversitesinde okuyanların lehine anlamlı bir fark olduğu sonucu ortaya çıkmıştır. Özenoğlu Kiremit (2006) tarafından yürütülen fen bilgisi öğretmeni adaylarının biyoloji öğretimine yönelik öz yeterlik inançlarının araştırıldığı bir çalışmada da öğrenim görülen üniversite değişkeninin 4. sınıflarda anlamlı bir farklılaşmaya neden olduğu tespit edilmiştir.

Çalışmanın nitel kısmında elde edilen veriler içerik analizi ile ele alınmış ve öğretmen adaylarının Türkçe öğretimine ilişkin öz yeterlikleri konusundaki görüşleri incelenmiştir. Türkçe öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğu etkili bir ana dili eğitimi için Türkçe öğretmenin tutum ve değerlerine yönelik görüş bildirmiştir. Bu kapsamda Türkçe öğretmenin standart Türkçe kullanımına dikkat etmesi, empati yeteneğinin gelişmiş olması ve iletişim becerisine sahip olması gerektiği üzerinde sıklıkla durmuştur. Kişisel ve mesleki gelişimi sağlaması açısından okuma alışkanlığı olan, zengin bir sözcük hazinesine sahip, Türkçeyi seven, öz güveni yüksek, insancıl, araştırmacı bir kişiliğe sahip olması noktasında görüş sunmuştur. Bununla birlikte Türkçe öğretmeni adaylarının çoğu, etkili bir ana dili eğitimi için mesleki beceri ve alan bilgisine de hâkim olunması gerektiğini dile getirmiştir. Bu noktada özellikle dil bilgisi öğretimi üzerinde durmuştur. Mesleki bilgi anlamında bir Türkçe öğretmenin özellikle dilin kurallarına hâkim ve bunu dil bilgisi öğretimi yoluyla aktarabilen bir nitelik taşıması gerektiği düşünülmektedir. Bu niteliklere Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri (MEB, 2017) kılavuzunda da yer verildiği görülmektedir.

Bu durum araştırmanın sonuçlarıyla Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri (MEB, 2017) kılavuzundaki yeterliklerin örtüşüğünü göstermektedir.

Türkçe öğretmeni adaylarının büyük çoğunluğu Türkçe öğretimi için eğitim ortamları oluşturabilme konusunda kendisini yeterli bulduğunu ifade etmiştir. Özellikle sınıf içinde temel dil becerilerinin geliştirilmesine yönelik etkinlikler ve dramalar yoluyla etkili ortamlar oluşturabileceğini belirtmiştir. Hatta çeşitli yerlere geziler düzenleyerek sınıf dışı etkinlikler yoluyla da etkili ortamlar oluşturabileceğini dile getirmiştir. Coşkun, Özer ve Tiryaki (2010) tarafından yürütülen çalışmada da Türkçe öğretmeni adaylarının öğretim ortamlarını düzenleyebilme açısından kendilerini yeterli buldukları sonucuna ulaşılmıştır. Arseven, Moroğlu ve Aldıĝ (2015) tarafından yürütülen çalışmada da Türkçe ve Edebiyat bölümleri öğretmen adaylarının etkili eğitim ortamları oluşturmak için grup çalışması, beyin fırtınası tekniği, sınıftaki öğrenme ortamını düzenleme, problem çözme tekniği gibi unsurlardan yararlanacaklarını vurguladıkları görülmüştür. Öte yandan bazı öğretmen adayları eğitim ortamları oluşturma, planlama, yönetme gibi becerileri de içeren mesleki beceri açısından ve doğru yöntem-teknik seçimiyle materyal kullanımı bakımından kendilerini yetersiz bulduklarını ifade etmişlerdir. Bu noktalarda özellikle deneyim eksikliği yaşadıkları dikkat çeken en önemli husustur. Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu Türkçe öğretim sürecini öğrenci seviyesine göre düzenleyebilme bakımından da kendisini yeterli olarak kabul etmektedir. Bunun yanında bazı öğretmen adayları da mesleki deneyim açısından yetersiz olduğunu, henüz öğrenci seviyesine hitap etmede kendisini yeterli bulmadığını belirtmiştir. Bu öğretmen adayları mesleki deneyim kazandıracak uygulamaların kendilerine olan inançlarını arttıracaklarını düşünmektedir.

Yine Türkçe öğretmeni adayları dil becerilerinin geliştirilmesi, izlenmesi ve değerlendirilmesi noktasında olumlu bir yeterlik algısına sahiptir. Özellikle dil becerilerinin geliştirilmesinde çağdaş bir eğitim anlayışından hareketle yaparak yaşayarak öğrenmeye fırsat veren uygulamalardan yararlanabileceklerini dile getirmişlerdir. Benzer şekilde Maltepe (2011) tarafından yürütülen çalışmada Türkçe öğretmeni adayları dil becerilerini geliştirme, izleme ve değerlendirme açısından kendilerini yeterli bulduklarını belirtmişlerdir. Coşkun, Özer ve Tiryaki (2010) tarafından yürütülen çalışmada da Türkçe öğretmeni adaylarının dil becerilerini geliştirme, izleme ve değerlendirme yeterlik algılarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Arseven, Moroğlu ve Aldıĝ (2015) tarafından yürütülen çalışmada ise benzer bir biçimde Türkçe öğretmeni adaylarının dil becerilerinin geliştirilmesi için grup çalışması, kompozisyon, not alma tekniği, öğretim programı, metin değerlendirmesi, görsel kitaplar, hikâye dinletimi gibi çağdaş uygulamalara değindikleri tespit edilmiştir. Dil becerilerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi noktasında gözlem, ödev, ara sınav, ürün odaklı değerlendirmeyi vurgulayan görüşler tespit edilmiştir. Bu durum bazı öğretmen adaylarının geleneksel eğitim anlayışı çerçevesinden tam olarak çıkamadıklarını göstermektedir.

Öğretmen adaylarının büyük çoğunluğu teknolojiye yararlanma ve materyal geliştirme konusunda kendisini yeterli bulmaktadır. Özellikle günümüz okullarında bulunan akıllı tahta ve EBA kullanımına yönelik olarak teknolojiye faydalanabileceğini ifade etmiştir. Yine renkli kartonlardan yararlanarak ilgi çekici materyaller geliştirebileceğinden bahsetmiştir. Eyüp (2012) tarafından yürütülen Türkçe öğretmeni adaylarının öğretim teknolojilerini kullanmaya yönelik öz yeterliklerinin tespit edildiği araştırmada da öğretmen adaylarının bu konuda yüksek yeterlik algısına sahip oldukları tespit edilmiştir. Dargut ve Çelik (2014) tarafından yürütülen çalışmada Türkçe öğretmeni adaylarının teknolojiye yararlanmaya ilişkin görüşlerinin olumlu olduğu görülmektedir. Benzer olarak Altunkaya ve Başkan (2019) tarafından yürütülen çalışmada ise Türkçe öğretmeni adaylarının öğretim teknolojileri ve materyal kullanımına yönelik özellikle öğrenmeyi ve öğretmeyi kolaylaştırması, birden çok duyuya hitap etmesi, motivasyonu artırması ve kalıcı öğrenmeyi sağlaması bakımından olumlu görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Bunun yanında bazı öğretmen adayları teknolojik ürünlere hâkim olmadıklarını bu sebeple bu konuda yetersiz

olacaklarını belirtmişlerdir. Yine kendilerini yaratıcı bulmayan bazı öğretmen adayları materyal geliştirme konusunda yetersiz olduklarını ifade etmişlerdir.

Son olarak bazı Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretimi, etkili dil kullanımı, alan bilgisi, mesleki beceri, okuma alışkanlığı, teknoloji kullanımı gibi konularda kendilerini yeterli ve güçlü buldukları; bazılarının ise Türkçe öğretimi, alan bilgisi, etkili dil kullanımı, dil bilgisi öğretimi, yazılı anlatım, öz güven, mesleki tecrübe, okuma alışkanlığı, öz değerlendirme becerisi, heyecanlı olma gibi noktalarda kendilerini yetersiz ve zayıf buldukları tespit edilmiştir.

Öğretmen adaylarının öz yeterlik algılarını zaman zaman belirlemek ve bu yeterlik algılarını arttırmaya çalışmak oldukça önemli bir durumdur. Özellikle etkili bir dil kullanımı için kilit görevi üstlenen Türkçe öğretmeni adaylarının yüksek öz yeterlik algılarına sahip olarak mesleğe atılmaları dil öğretim çalışmalarının da kalitesini ve başarısını arttıracaktır. Bu araştırmada Türkçe öğretmeni adaylarının Türkçe öğretmenliğine yönelik öz yeterlik algılarının yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak alan yazında Türkçe öğretmeni veya Türkçe öğretmeni adaylarının mesleğe yönelik öz yeterlik algılarına ilişkin hem nicel hem de nitel boyutlarda az sayıda çalışma olduğu dikkat çekmektedir. Bu kapsamda çalışma sayısı artırılabilir. Örneğin benzer çalışmalar farklı üniversitelerde daha fazla sayıda Türkçe öğretmeni adayına ulaşılarak daha genellenebilir sonuçlara ulaşılabilir. Yine doğrudan Türkçe öğretmenlerinin öz yeterliklerine yönelik daha kapsamlı çalışmalar yapılabilir. Böylelikle çeşitli veri toplama araçları veya farklı çalışma gruplarıyla yapılan araştırmaların alana katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Kaynakça

- Akar, C. (2008). Öz-yeterlik inancı ve ilk okumaya etkisi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 185-198.
- Akın, E. (2016). Türkçe öğretmen adaylarının eğitsel internet kullanım öz yeterliliklerinin çeşitli değişkenler açısından değerlendirilmesi. *International Journal of Language Academy*, 4(1), 348-359.
- Akkuş, Z. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının öz yeterlik inanç düzeylerinin belirlenmesi üzerine bir çalışma. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20, 102-116.
- Aksan, D. (2009). *Her yönüyle dil ana çizgileriyle dilbilim*. TDK Yayınları.
- Altunkaya, H. & Başkan, A. (2019). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretim teknolojilerinden yararlanma ve materyal hazırlamaya yönelik görüşleri. *Conference: I. Uluslararası Bilim Eğitim Sanat ve Teknoloji Sempozyumu*, İzmir, 2044-2055.
- Arseven, A., Moroğlu, B. & Aldıg, E. (2015). Türkçe ve Türk dili ve edebiyatı öğretmeni adaylarının öğretmen öz yeterlik inançlarının incelenmesi. *IJOESS*, 6(21), 48-66.
- Aydemir, H., Duran, M., Kapıdere, M., Kaleci, D. & Aksoy, D. N. (2014). Selfefficacy of teacher candidates intended teaching profession. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 152, 161-166.
- Balcı, A. (2016). *Sosyal bilimlerde araştırma-yöntem, teknik ve ilkeler*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Bandura, A. (1994). Self-efficacy. In V.S. Ramachaudran (Ed.), *Encyclopedia of Human Behavior*, 8, 71-81.
- Baykara, K. (2011). Öğretmen adaylarının bilişötesi öğrenme stratejileri ile öğretmen yeterlik algıları üzerine bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 40, 80-92.
- Bekleyen, N. (2015). Dil öğretiminin tarihsel gelişimi. N. Bekleyen (Ed.) *Dil öğretimi (1. basım, ss. 4-20)*. Pegem Akademi Yayıncılık.

- Berkant, H. G. (2017). Öğretmen adaylarının öğretmen öz-yeterlik algılarının incelenmesi. *The Journal of Educational Reflections*, 1(2), 1-17.
- Biçer, N. & Alan, Y. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının kitap okuma alışkanlıklarının genel öz yeterlikleri üzerindeki etkisi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 19(1), 100-116.
- Bilgin, N. (2014). *Sosyal bilimlerde içerik analizi*. Siyasal Kitabevi.
- Coşkun, E., Özer, B. & Tiryaki, E. S. (2010). Türkçe öğretmeni adaylarının özel alan yeterlik algılarının değerlendirilmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, 27, 123-136.
- Creswell, J. W. (2017), *Araştırma deseni-nitel, nicel ve karma yöntem yaklaşımları*. (Çeviren: S. B. Demir). Eğiten Kitap.
- Çalışkan, S., Selçuk, G. S. & Özcan, Ö. (2010). Fizik öğretmen adaylarının özyeterlik inançları: cinsiyet, sınıf düzeyi ve akademik başarının etkileri. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 18(2), 449-466.
- Çapri, B. & Çelikkaleli, Ö. (2008). Öğretmen adaylarının öğretmenliğe ilişkin tutum ve mesleki yeterlik inançlarının cinsiyet, program ve fakültelerine göre incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(15), 33-53.
- Çetinkaya, R. (2007). *Türkçe öğretmeni adaylarının yeterlilik algıları ve öğretmenlik mesleğine yönelik tutumları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Çevik, D. B. (2011). Sınıf öğretmeni adaylarının müzik öğretimi özyeterlik düzeylerinin incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12(1), 145-168.
- Çocuk, H. E., Alıcı, D. & Çakır, Ö. (2015). Türkçe öğretmenliği özyeterlik algısı ölçeğinin geliştirilmesi: güvenirlik ve geçerlik çalışması. *Ankara University, Journal of Faculty of Educational Sciences*, 48(2), 1-18.
- Dargut, T. & Çelik, G. (2014). Türkçe öğretmeni adaylarının eğitimde teknoloji kullanımına ilişkin tutum ve düşünceleri. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 2(2), 28-41.
- Demirtaş, H., Cömert, M. & Özer, N. (2011). Öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançları ve öğretmenlik mesleğine ilişkin tutumları, *Eğitim ve Bilim*, 36(159), 96-111.
- Dönmez, C. & Uslu, S. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının özel alan yeterliklerine ilişkin öz-yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(1), 460-481.
- Ekinci, H. (2013). Öğretmen adaylarının özyeterlik algıları: müzik, resim ve beden eğitimi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkic*, 8(3), 189-196. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.4582>
- Eyüp, B. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretim teknolojileri kullanmaya yönelik öz güvenleri. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(9), 77-87.
- Gamsız, Ş., Yazıcı, H. & Altun, F. (2013). Öğretmenlerde a tipi kişilik, stres kaynakları, öz yeterlik ve iş doyumu. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkic*, 8(8), 1475-1488.
- Gray, C., Pascoe, R. & Wright, P. (2018). I felt that I could be whatever I wanted: pre-service drama teachers' prior experiences and beliefs about teaching drama. *International Journal of Education & The Arts*, 19(10), 1-35.

- İskender, H., Yiğit, F. & Bektaş, R. (2015). Türkçe öğretmenlerinin özel alan yeterliklerine yönelik görüşlerinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(1), 305-317.
- Juuti, K., Christophersen, K. A., Elstad, E. & Turmo, A. (2018). Finnish teacher education and its contributions to pre-service teachers' instructional self-efficacy. *Issues in Educational Research*, 28(2), 422-437.
- Kabaran, H., Altıntaş, S. & Göçen Kabaran, G. (2016). Öğretmen adaylarının eğitsel internet kullanım öz-yeterlik inançları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *EKUAD JETPR Eğitim Kuram ve Uygulanma Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 1-11.
- Kavrayıcı, C. & Bayrak, C. (2016). Öğretmen adaylarının öz-yeterlik algıları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(23), 623-658.
- Kırımlı, B. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının bölüm ve meslekleriyle ilgili tutum ve yeterlilikleri üzerine bir araştırma (KTÜ örneği). *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 6(3), 1630-1655.
- Özenoğlu Kiremit, H. (2006). *Fen bilgisi öğretmenliği öğrencilerinin biyoloji ile ilgili öz-yeterlik inançlarının karşılaştırılması*. (Yayımlanmamış Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Koç, C. (2015). Öğretmenlik uygulamasının sınıf öğretmeni adaylarının öz yeterlik kaynaklarına etkisi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkic*, 10(11), 1037-1060.
- Koçak Macun, B., Macun, B. & Safalı, S. (2019). Öğretmen adaylarının öğretmen özyeterlik inanç düzeyleri ile iş hayatına hazırbulunuşluklarının incelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 8(1), 549-567.
- Lüle Mert, E. (2016). An assessment on self-efficacy of candidate Turkish and primary school teachers for teaching profession. *Eurasian Journal of Educational Research*, (65), 55-70.
- Lüle Mert, E. (2017). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine dönük öz-yeterlik algılarının değerlendirilmesi. *International Journal of Language Academy*, 5(1), 125-134.
- Maltepe, S. (2011). Türkçe öğretmeni adaylarının özel alan yeterliklerine sahip olma durumlarına ilişkin görüşleri. *E-Journal of New World Sciences Academy*, 6(2), 1868-1877.
- MEB (2017). Öğretmenlik mesleği genel yeterlikleri. http://oygm.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2017_12/11115355_YYRETMENLYK_MESL_EYY_GENEL_YETERLYKLERY.pdf
- Moran, M. T. & Hoy, A. W. (2001). Teacher efficacy: capturing an elusive construc. *Teaching and Teacher Education*, (17), 783-805.
- Morgil, İ., Seçken, N. & Yücel, S. (2004). Kimya öğretmen adaylarının öz-yeterlik inançlarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *BAÜ Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 62-72.
- Oğuz, A. & Topkaya, N. (2008). Ortaöğretim alan öğretmenliği öğrencilerinin öğretmen özyeterlik inançları ile öğretmenliğe ilişkin tutumları. *Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, (14), 1-20. <http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423868303.pdf>
- Onan, B. (2017). *Dil eğitimi temel kavramları*. Nobel Akademi Yayınları.
- Özdemir, S. M. (2008). Sınıf öğretmeni adaylarının öğretim sürecine ilişkin öz-yeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, (54), 277-306.

- Pajares, M. F. (1992). Teachers' beliefs and eresearch: cleaningup a messy construct. *Review of Educational Research*, 62(3), 307-332.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.), Pegem Akademi.
- Roberts, T. G., Harlin, J. F. & Briers, G. E. (2007). The relationship between teaching efficacy and personality type of cooperating teachers. *Journal of Agricultural Education*, 48(4), 55-66.
- Şahin Taşkın, Ç. & Hacıömeroğlu, G. (2010). Sınıf öğretmeni adaylarının özyeterlik inançları: nicel ve nitel verilere dayalı bir inceleme. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(1), 21-40.
- Şenol, F.B. & Ergün, M. (2015). The comparison of teacher self efficacy beliefs between pre-service preschool teachers and preschool teachers. *Kurumsal Eğitimbilim Dergisi*, 8(3), 297-315.
- Tabancalı, E. & Çelik, K. (2013). Öğretmen adaylarının akademik öz-yeterlikleri ile öğretmen öz-yeterlilikleri arasındaki ilişki. *International Journal of Human Sciences*, 10(1), 1167-1184.
- Takıl, N. B. (2018). Türkçe öğretmeni adaylarının ölçme ve değerlendirmeye ilişkin öz yeterlikleri. *Okuma Yazma Eğitimi Araştırmaları*, 6(1), 32-43.
- Ucar, H. & Yazıcı Bozkaya, M. (2016). Pre-service teachers self-efficacy beliefs, goal orientations and participations an online learning environment. *Turkish Online Journal of Distance Education-Tojde*, 17(2), 15-29.
- Ülper, H. & Bağcı, H. (2012). Türkçe öğretmeni adaylarının öğretmenlik mesleğine dönük öz yeterlik algıları. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turcic*, 7(2), 1115-1135.
- Üstün, A. & Tekin, S. (2009). Amasya eğitim fakültesindeki öğretmen adaylarının özyeterlik inançlarının çeşitli değişkenler açısından karşılaştırılması. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 9(1), 35-47.
- Yağcı, U. & Aksoy, V. (2015). Müzik öğretmeni adaylarının akademik az yeterlikleriyle öğretmenlik öz yeterlikleri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (33), 89-104.
- Yalçın, A. (2018). *Son bilimsel gelişmeler ışığında Türkçenin öğretimi yöntemleri*. Akçağ Yayınları.
- Yenice, N. (2012). Öğretmen adaylarının öz-yeterlik düzeyleri ile problem çözme becerilerinin incelenmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(39), 36-58.
- Yeşilyurt, E. (2013). Öğretmen adaylarının öğretmen öz-yeterlik algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(45), 88-104.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yılmaz, İ. (2010). *Türkçe öğretmeni adaylarının özel alan ve öz yeterlik algıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Yokuş, E., Cüçük, E., Başaran, M. & Yıldırım, İ. (2017). Öğretmen adaylarının mesleğe ilişkin öz yeterlikleri ile bilgisayar destekli eğitime yönelik tutumları arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turcic*, 12(32), 147-161. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12564>
- Yüksel, K., Diken, İ. H., Aksoy, V. & Karaaslan, Ö. (2012). Rehber öğretmen adaylarının özel eğitimde psikolojik danışma ve rehberliğe ilişkin öz-yeterlik algıları. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, (31), 137-148.

Zimmerman, B. J. (2000). Self-efficacy: an essential motive to learn. *Contemporary Educational Psychology*, (25), 82-91.

Early Warning Signals From Global Financial Markets at the Beginning of Covid -19 Pandemic

Covid-19 Salgını Başlangıcında Küresel Finansal Piyasalardan Erken Uyarı Sinyalleri

Samiye Ekim Dertli* - Hakan Eryüzlü**

Abstract: The Covid-19 Pandemic pose health security risks all over the world and makes its effects felt in every field. The objective of this paper is to observe the response of the financial markets of countries with the highest global health security index (GHSI) when the pandemic cases started and to guide investors. The main areas of the index are prevention, detection, reporting, rapid response, health system, compliance with international norms and risk environment. Many indicators are monitored under these basic areas. The motivation point of the study is that comparing the financial markets of countries with the highest global health security index has never been investigated. The top 5 countries selected are as follows: The United States, The United Kingdom, The Netherlands, Australia and Canada. In the selection of the stock exchange, the most known indexes of the countries on a global scale and the highest trading volume are taken. The common transaction days are taken as a basis short period that starts on 28 February 2020 and ends on 15 May 2020. This study showing early warning signals from global financial markets will also be a guide for future studies and long-term analysis. Dumitrescu Hurlin Panel Causality Test applied to the data; the causality from death and case rates to stock market returns is investigated. Hidden causality is important in decision making. Investors should make international investments by thinking in detail about the assets in their portfolio. In the near future, the importance of hidden causality relations research and early warning signals that occur with the effect of financial contagion will increase.

Structured Abstract: This study is a multi-country analysis and observes the global contagion effect and hidden causality. Under the Covid-19 Pandemic, the financial markets are uncertain, and investors cannot predict their next steps. Today, technological developments and the momentum gained by communication networks have simplified the transfer of investment instruments. Countries are in financial competition with the development of their stock exchanges, although sometimes there are restrictions for countries, opening up capital markets and gaining an international identity has become a common goal. International portfolio investments are made by savers purchasing securities from international markets in order to get returns.

* Dr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik

Asst. Prof. Dr., İskenderun Technical University, Faculty of Business and Management Sciences, International Trade and Management

ORCID 0000-0003-4904-4373

samiye.ekimdertli@iste.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, İskenderun Teknik Üniversitesi, İşletme ve Yönetim Bilimleri Fakültesi, Ekonomi

Asst. Prof. Dr., İskenderun Technical University, Faculty of Business and Management Sciences, Economics

ORCID 0000-0003-3715-0021

hakan.eryuzlu@iste.edu.tr

Cite as/ Atıf: Ekim Dertli, S., & Eryüzlü, H. (2020). Early warning signals from global financial markets at the beginning of Covid -19 pandemic. *Turkish Studies*, 15(8), 3507-3520. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45964>

Received/Geliş: 08 August/Ağustos 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

Another feature of the international investments is that they provide investors with more alternative investment opportunities at different risk and return levels. Investors maintain balance by diversifying while creating their portfolios. Investing in one security or one sector or one country can be very risky, as different investment instruments increase in different sectors and different countries in the portfolio, success increases. It is important to distribute the risk and keep the balance. Portfolio integrity should be ensured without complicating management. Faced with the problem of uncertainty during the pandemic process, the investor does not have objective information about the possibilities of possible consequences. If international capital markets were fully integrated with each other, it would not be meaningful to pursue international portfolio diversification. The differences make international diversification attractive to investors. With diversification, the risk can be reduced, but the uncertainty problem cannot be completely eliminated, and the investors do not have an objective knowledge of the probabilities of possible outcomes.

The unknown timing of the pandemic and the inability to predict its future affect all areas of life, it is necessary to carry out studies in terms of health, but its contagiousness to all sectors, social factors, difficulties in economic and financial decisions are important. Other dimensions should not be overlooked while focusing on health.

The crisis in health sector is also a threat to financial markets and investors. Investment alternatives are compared to countries that are considered to be safe for the continuation of financial stability. It is important to show safe direction to investors in a crisis environment so that they can provide portfolio diversification. Reducing risks in an uncertain environment supports financial stability. This research article, which deals with the first period of the pandemic, examines the early reactions and signals in financial markets. This study is based on answers from following questions:

- Does the Pandemic death and case rates affect global financial market returns?
- Are market returns of countries with high score of health security index affected by the pandemic?
- Is financial markets returns volatility an early warning signal with the effect of global contagion?

The COVID-19 is confirmed as an ongoing pandemic according to WHO on the 11th March 2020 but situation reports of the Coronavirus disease can be accessible since late 2019 when first observed in Wuhan city, Hubei, China. Worldwide studies have been examined in detail. Studies in the literature are covered and compared in a comprehensive way.

The countries selected for this study are The United States, The United Kingdom, The Netherlands, Australia and Canada. For country selection, the 5 countries with the highest global health security index created by John Hopkins University are considered. This index is a tool developed to evaluate the global health security of a country. It is the first comprehensive health security index in which 195 countries are included in the calculations. The index average is 40.2 out of 100. For the index, it is seen that international preparations for epidemic and pandemic are very weak, even in high-income countries, the index average has increased to 51.9 level. The index evaluates the health security capabilities of countries with 6 categories and 34 indicators and 85 sub indicators, findings are obtained from open source answers from countries with 140 questions (GHSI, 2019).

All of the stock returns data are obtained in the period beginning from February 28, 2020 to May 15, 2020, considering the days when all stock markets are open. The reason why the panel causality test, which is used as a research method, is preferred is due to the non-linear properties of the financial data. Nonlinear structures of financial data should be captured and observed clearly before and after the pandemic. One-way panel causality test is applied following the assumption that international investors invest in these 5 countries which affect one another.

This study provides panel causality analysis of the impact of the COVID-19 pandemic on financial markets. The great uncertainty of the pandemic and its associated economic losses has caused financial markets to become highly volatile and unpredictable. Global stock markets linkages display clear different patterns before and after the pandemic announcement. Financial markets give early warning signals. General results are:

- Positive shocks in the rate of COVID-19 cases bring about negative shocks in stock market indexes.
- Negative shocks in the rate of COVID-19 cases bring about positive shocks in stock market indexes.

As a result of the study, it can be suggested that researchers should conduct longer-term research, examine different investment instruments, consider the transaction volumes of investors, observe more countries, examine the behavioral finance dimension, and compare with previous health crises.

Keywords: Finance, Covid-19 Pandemic, Global Health Security Index, Financial Markets, Dumitrescu Hurlin Panel Causality Test.

JEL Codes: C58, G10, I15

Öz: Covid-19 Pandemisi tüm Dünyada sağlık güvenliği riski oluşturmakta ve her alanda etkilerini hissettirmektedir. Bu çalışmanın amacı, Covid-19 pandemisi vakaları başladığında en yüksek küresel sağlık güvenlik endeksine (GHSI) sahip ülkelerin finansal piyasalarının tepkisini gözlemlemek ve yatırımcılara rehberlik etmektir. Endeksin temel alanları önleme, tespit, raporlama, hızlı karşılık verme, sağlık sistemi, uluslararası normlara uygunluk ve risk ortamıdır. Bu temel alanlar altında birçok gösterge izlenmektedir. Çalışmanın motivasyon noktası, en yüksek küresel sağlık güvenliği endeksine sahip ülkelerin finansal piyasaları karşılaştırmasının hiçbir zaman araştırılmamış olmasıdır. Seçilen ilk 5 ülke şu şekildedir: Amerika Birleşik Devletleri, Birleşik Krallık, Hollanda, Avustralya ve Kanada. Borsa seçiminde ise ülkelerin küresel ölçekte en bilinen ve işlem hacimleri en yüksek endeksleri alınmaktadır. Ülkeler için vaka başlangıçlarına göre ortak işlem günleri alınmakta olup 28 Şubat 2020'de başlayan ve 15 Mayıs 2020'de sona eren kısa vade ele alınır. Küresel finansal piyasalardan erken uyarı sinyallerini gösteren bu çalışma diğer yandan gelecekteki çalışmalar ve uzun vadeli analizler için bir rehber olacaktır. Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi uygulanan verilerde; ölüm ve vaka oranlarından borsa getirilerine doğru nedensellik araştırılmaktadır. Salgının yatırım davranışlarını değiştireceği beklenmektedir. Saklı kalmış nedensellikler karar vermede önemlidir. Yatırımcılar portföylerindeki varlıklar üzerinde detaylı düşünerek uluslararası yatırım yapmalıdır. Yakın gelecekte ise finansal bulaşma etkisiyle meydana gelen saklı nedensellik ilişkileri araştırmaları ve erken uyarı sinyallerinin önemi artacaktır.

Anahtar Kelimeler: Finans, Covid-19 Pandemisi, Küresel Sağlık Güvenliği Endeksi, Finansal Piyasalar, Dumitrescu Hurlin Panel Nedensellik Testi.

1. Introduction

The Covid-19 Pandemic threatens health security worldwide. The Global Health Security Index¹ (GHSI, 2019) also questions whether countries are ready for a pandemic while calculating their scores based on many criteria. By the end of the year 2019, the first Covid-19 case was detected in the Wuhan City in the Hubei province of China. Due to the high mobility in the world, the Coronavirus spread in a very short time, and the process continued with the pandemic announcement of the World Health Organization on 11 March 2020 (WHO, 2020).

As the number of cases increased, countries introduced tighter quarantine precautions. The global financial markets and the world economy experience one of the largest negative information shocks. Sectoral restrictions have also been a sign of great economic uncertainty and unpredictability. The extent of the pandemic process and its negative effects on the economy will cover the coming years, and it may change behavioral finance trends and increase fears in the stock market (Naidenova et al., 2020). In order to avoid economic losses, investors started to look for secured areas and alternative investment instruments from the first days.

This study looks for an answer to the question of how financial markets reacted to the Covid-19 pandemic spread effect. Figure 1 illustrates ratios from daily confirmed cases for the selected countries (Appendix A-1). Figure 2 illustrates the stock markets indexes for the selected countries (Appendix A-2). The paper is organized as follows. The introduction section provides general information about the pandemic, GHSI and stock markets. The data and methodology section gives the properties and source of the sample. The empirical results/findings section focuses on uncovering

¹ GHSI is the abbreviation of The Global Health Security Index.

the nonlinear structure in the financial markets and observing movements in hidden structure by Panel Causality Analysis. Empirical results are explained step by step. The conclusion section discusses and interprets the results and makes recommendations for future studies. All proofs are in the Appendix.

2. Literature Review

The unknown timing and unpredictable future of the pandemic affects all areas of life. It is undoubtedly the health sector that comes to mind first, and research is increasing day by day. While focusing on healthy individuals in a human-centered approach, it is important not to overlook other dimensions, especially economic and financial ones.

When the literature is analyzed from a conceptual perspective, the effects of the pandemic are based on economic indicators and commercial dimensions (Cardona-Arenas & Serna-Gómez 2020; Ayittem et al., 2020; Baker et al., 2020; Ma et al., 2020; Mzoughi et al., 2020), especially the responses of the aviation sector (Lau et al., 2020) and tourism sector (Acar 2020; Günay et al., 2020), the volatility of stock index returns (Ahmar & Del Val 2020; Al-Awadhi et al., 2020; Alber 2020; Ceylan 2020; Eloriaga 2020; Estrada et al., 2020; Günay 2020; İzzeldin 2020; Kanno 2020; Liu 2020; Naidenova et al., 2020; Onali 2020; Pata 2020; Sansa 2020; Yılmazkuday 2020; Wang & Enilov 2020; Zeren & Hızarcı 2020), investors' portfolio preferences, recommendations of alternative investment instruments and discussions on transition to digital life (Corbet et al., 2020a; Kakushadze & Liew 2020; Yarovaya et al., 2020), investor sentiment by fears and biases (Albulescu 2020; Bansal 2020), scenarios and policies for a new normal (Chohan 2020; McKibin & Fernando 2020; Meier & Smith 2020; Elenev et al., 2020), sustainability-based corporate resilience (Albuquerque 2020; Cheema-Fox et al., 2020; Ding et al., 2020) and also comparing the process to previous crises (Alfaro et al., 2020; Arner et al., 2020; Goodell 2020).

Different situations stand out in studies related to the effects of the Covid-19 Pandemic on stock index returns in the financial markets. Country selection is carried out through similar criteria, which have a high spread of outbreak or poor number of confirmed cases (Alber 2020; Zeren & Hızarcı 2020). The Chinese stock markets are the most preferred by authors to investigate pandemic effects on return volatility over the world (Al-Awadhi et al., 2020; Alber 2020; Estrada et al., 2020; Günay 2020; Liu 2020; Naidenova et al., 2020; Sansa 2020; Zeren & Hızarcı 2020). The Chinese financial markets are monitored in almost every study, especially since being the starting point of the outbreak and having a high share of the global supply chain. There are also studies dealing with the economies of the most developed countries (G7) (İzzeldin 2020; Pata 2020; Wang & Enilov 2020). According to authors who select stock market index from sectors and customize their results, the general finding is that the pandemic affects sector index returns (Kanno 2020; Liu 2020). The health and services sectors are the most affected sectors, and the telecommunication and technology sectors are the least affected sectors by the pandemic (İzzeldin 2020). This situation may be explained by individuals in quarantine maintaining communication, technological tool requirements in remote working methods and alternative hobby searching. Finally, some studies focus on stock market returns by addressing a single country (Ahmar & Del Val 2020; Eloriaga 2020; Onali 2020; Yılmazkuday 2020), but other ones question whether there are contagious effects considering links among many countries (Corbet et al., 2020b; Estrada et al., 2020; Günay 2020; Yarovaya et al., 2020).

The similarity of this study is using the “Dumitrescu - Hurlin (2012)” method for causality (Wang & Enilov 2020). The difference of this study is the criterion of country selection by the highest GHSI scores.

3. Data and Methodology

The countries selected for this study are The United States, The United Kingdom, The Netherlands, Australia and Canada. The selection criteria were based on the GHSI. GHSI was created to evaluate health security and related skills in 195 countries that were party to international health regulations. It is a project of Nuclear Threat Initiative (NTI) and Johns Hopkins Center for Health Security (JHCHS), developed by the Economist Intelligence Unit (EIU). The calculation of the index is an elaborate and comprehensive work based on 140 questions in 6 categories, 34 indicators, and 85 sub-indicators. The purpose of calculating the GHSI is to encourage countries to improve national health security and to reduce the risk of infectious outbreaks that could lead to pandemics. Countries with higher scores on the GHSI have better health security than others. In the study, the top 5 countries in the GHSI according to 2019 data, namely the USA, UK, Netherlands, Australia and Canada were selected as target countries. Table 1 shows the GHSI Scores for the selected countries (Appendix A-3). The most recognized stock market indexes of the most important stock exchanges in these 5 countries were taken as the first data set. Information about the stock indexes of the selected countries within the scope of the study is given respectively. The Standard and Poor's 500 Index (SPX) consists of 500 stocks weighted by their capital. The index is designed to measure the performance of the local economy through the collective market value of 500 shares representing all major industries. The UK Financial Times Exchange 100, commonly known as FTSE 100 or 'Footsie', is the stock price index of the 100 largest companies listed on the London Stock Exchange (LSE). FTSE 100 represents approximately 81% of the entire market size of LSE and is considered the best indicator of UK shares, although it does not cover the entire market. S&P ASX 200 is Australia's primary stock market index. The index comprises the 200 largest ASX-listed stocks and acts as the benchmark for Australian equity performance. S&P TSX Composite Index has provided investors with a primary indicator of market activity for the Canadian equity markets since it launched in 1977. With approximately 95% coverage of the Canadian equities market, it is the primary gauge for Canadian-based, Toronto Stock Exchange listed companies (Bloomberg, 2020). AEX is a free float market capitalization weighted index that reflects the performance of the 25 largest and most actively traded shares listed on the Euronext Amsterdam, and it is the most widely used indicator of the Dutch stock market. The index serves as an indicator for structured products, funds, exchange traded funds, options and futures (Euronext, 2020). The second data set comprised of the daily rates of COVID-19 cases in these 5 countries. All data were obtained in the period beginning from February 28, 2020 to May 15, 2020, considering the days when all stock markets were open.

The aim of the study was to seek an answer for the following question: does the COVID-19 pandemic affect the stock markets in the 5 countries which are the most secure (on account of the presence of international financial investors) according to the GHSI during the COVID-19 pandemic? For this purpose, one-way panel causality test was applied following the assumption that international investors invest in these 5 countries which affect one another. The reason that the causality test was performed in one-way from the rate of COVID-19 cases to stock market indexes was because a relation in the reverse direction, *i.e.* stock market indexes affecting COVID-19 cases was not likely.

First of all, panel unit root tests were performed on the series. The tests applied were the panel unit root test of Levin, Lin & Chu (LLC), Breitung's (2000) panel unit root test, the panel unit root test by Im, Pesaran, & Shin (2003), and the Fisher-type unit root test. Panel unit root degrees of the series were found as a result of these tests. One of the first panel unit root tests, the Levin, Lin & Chu (LLC) was first proposed by Levin and Lin in 1992, generalized for autocorrelation and heteroscedasticity analysis in 1993, and finally published in 2002 with primary study findings. Breitung's (2000) panel unit root test is quite similar to LLC panel unit root test. Its main difference is the use of ordered versions of series as opposed to the LLC test where the series themselves are used. Im, Pesaran & Shin (2003) developed the LLC test under the alternative hypothesis to allow

heterogeneity for the value of p and proposed a simple test procedure based on the average of individual unit root test statistics. Furthermore, Maddala & Wu (1999) and Choi (2001) developed a nonparametric test that combined the p -values of test statistics obtained from individual unit root tests. The basic and alternative hypotheses of these two unit root tests are the same as the IPS panel unit root test. Maddala & Wu (1999), arguing that calculating the mean value of ADF test statistics was not the most effective way to evaluate stationarity, suggested to use Fisher test statistics, which led to the development of Fisher-type panel unit root tests (Liew *et al.*, 2009:5).

As for an inter-series causality test, Dumitrescu and Hurlin’s (2012) panel causality test was used. Dumitrescu and Hurlin (2012) argue that the causality relation that applies to a particular economic event is likely to be valid also for other countries. For this reason, they proposed a panel causality test, suitable for a greater number of observations. The test they developed was a Granger-causality test developed as a panel.

In the Dumitrescu-Hurlin panel Granger-causality test, where X and Y represent two stationary processes observed for N units during the period T , the following linear pattern for the heterogeneous model is taken into account for each unit (i) at the time t :

$$y_{i,t} = \alpha_i + \sum_{k=1}^K \gamma_i^{(k)} y_{i,t-k} + \sum_{k=1}^K \beta_i^{(k)} x_{i,t-k} + \varepsilon_{i,t}$$

(Equation1.)

Here, it is assumed that individual effects (α_i) are constant and the lag length K is the same in horizontal sections. The basic and alternative hypotheses tested with this model are as follows:

- $H_0 = \beta_i = 0$

$\forall i = 1, \dots, N$
- $H_1 = \beta_i = 0$

$\forall i = 1, \dots, N_1$
- $H_1 = \beta_i \neq 0$

$\forall i = N_1 + 1, \dots, N$

The basic hypothesis entails that there is no Granger-causality relation between variables, whereas in the alternative hypothesis there is a Granger-causality relation between variables at least in one unit. Even though a heterogeneous model was used, the expected result was homogeneous for the basic hypothesis and a heterogeneous one for the alternative hypothesis. The basic hypothesis was tested with the simple average of individually calculated Wald statistics.

4. Empirical Results

First of all, the panel unit root tests of the series were tested. Table 2 below summarizes the unit root test results:

Table 2: Panel Unit Root Test Results

Stock Market Indices						
TEST	On Level			1st Difference		
	Model*	Statistic	Prob.	Model*	Statistic	Prob.
Levin, Lin & Chu t	C + T	-1.44242	0.0746**	C + T	-7.49916	0.0000**
Breitung t-stat	C + T	0.37421	0.6459	C + T	-8.57121	0.0000**
Im, Pesaran and Shin W-stat	C + T	-0.11868	0.4528	C + T	-8.28803	0.0000**
ADF - Fisher Chi-square	C + T	7.67731	0.6603	C + T	75.8176	0.0000**
PP - Fisher Chi-square	C + T	6.16902	0.8009	C + T	183.152	0.0000**
COVID-19 Case Rates						

TEST	On Level			1st Difference		
	Model*	Statistic	Prob.	Model	Statistic	Prob.
Levin, Lin & Chu t	C + T	-1.62970	0.0516**	-----	-----	-----
Breitung t-stat	C + T	-2.98947	0.0014**	-----	-----	-----
Im, Pesaran and Shin W-stat	C + T	-5.21270	0.0000**	-----	-----	-----
ADF - Fisher Chi-square	C + T	48.1547	0.0000**	-----	-----	-----
PP - Fisher Chi-square	C + T	124.089	0.0000**	-----	-----	-----

*Model: constant and trend.
**Significant

According to the results summarized in Table 2, stock market data of 5 countries is stationary in the 1st difference in the fixed and trending model as a panel. As for the rate of COVID-19 cases in these 5 countries, it is stable as a panel at the level of fixed and trending model.

The Dumitrescu and Hurlin (2012) test was applied to the series for causality calculation based on the rate of COVID-19 cases to stock market indexes, with stock market data I(1) and COVID-19 cases I(0). Table 3 below summarizes the test results:

Table 3: Dumitrescu and Hurlin (2012) Panel Causality Test Results

Causality Status	Lags	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
Causality From COVID-19 Case Rate To Stock Market Index	1	4.66724	5.30254	1.E-07
Causality From COVID-19 Case Rate To Stock Market Index	2	9.43122	7.46472	8.E-14
Causality From COVID-19 Case Rate To Stock Market Index	3	11.1067	6.48167	9.E-11

According to the results summarized in Table 3, there is no causality between stock exchange indexes and COVID-19 cases of the 5 countries from the rate of cases towards the stock market indexes. Nonetheless, it should be noted that in a short-term analysis like this hidden causations might exist between positive/negative components of series. In consideration of this, at this stage of the study the series were divided into positive/negative components and unit root tests, as well as the Dumitrescu and Hurlin (2012) test were performed again. Table 4 summarizes the unit root test results of the series components:

Table 4: Panel Unit root Test Results of Positive and Negative Components

Stock Market Indices (positive component)						
TEST	On Level			1st Difference		
	Model*	Statistic	Prob.	Model*	Statistic	Prob.
Levin, Lin & Chu t	C + T	2.49836	0.9938	C + T	-6.56864	0.0000**
Breitung t-stat	C + T	-0.98826	0.1615	C + T	-8.71641	0.0000**
Im, Pesaran and Shin W-stat	C + T	3.50620	0.9998	C + T	-8.05098	0.0000**

ADF - Fisher Chi-square	C + T	1.43801	0.9991	C + T	73.3286	0.0000**
PP - Fisher Chi-square	C + T	1.86285	0.9973	C + T	161.135	0.0000**
COVID-19 Case Rates (positive component)						
TEST	On Level			1st Difference		
	Model*	Statistic	Prob.	Model	Statistic	Prob.
Levin, Lin & Chu t	C + T	-4.81604	0.0000**	C + T	-----	-----
Breitung t-stat	C + T	-6.20401	0.0000**	C + T	-----	-----
Im, Pesaran and Shin W-stat	C + T	-7.48669	0.0000**	C + T	-----	-----
ADF - Fisher Chi-square	C + T	66.9962	0.0000**	C + T	-----	-----
PP - Fisher Chi-square	C + T	192.867	0.0000**	C + T	-----	-----
Stock Market Indices (positive component)						
TEST	On Level			1st Difference		
	Model*	Statistic	Prob.	Model*	Statistic	Prob.
Levin, Lin & Chu t	C + T	-8.23792	0.0000**	C + T	-1.48138	0.0693**
Breitung t-stat	C + T	-----	-----	C + T	3.31815	0.9995
Im, Pesaran and Shin W-stat	C + T	-4.87639	0.0000**	C + T	1.24720	0.8938
ADF - Fisher Chi-square	C + T	44.6696	0.0000**	C + T	3.63385	0.9624
PP - Fisher Chi-square	C + T	28.4662	0.0015**	C + T	2.00594	0.9963
COVID-19 Case Rates (negative component)						
TEST	On Level			1st Difference		
	Model*	Statistic	Prob.	Model	Statistic	Prob.
Levin, Lin & Chu t	C + T	-8.46125	0.0000**	C + T	-1.70759	0.0439**
Breitung t-stat	C + T	-----	-----	C + T	2.37719	0.9913
Im, Pesaran and Shin W-stat	C + T	-6.15577	0.0000**	C + T	0.35347	0.6381
ADF - Fisher Chi-square	C + T	61.2625	0.0000**	C + T	18.9265	0.0412**
PP - Fisher Chi-square	C + T	102.580	0.0000**	C + T	45.9727	0.0000**

According to the results summarized in Table 4, the positive component of the stock market data is stationary in the 1st difference in the stationary and trending model as a panel and the negative component is stationary at the degree of stationary and trending model as a panel. Both positive and

negative components of the data on the rate of COVID-19 cases are stationary at the degree of the stationary and trending model as panel.

The Dumitrescu and Hurlin (2012) test was performed again on the series for causality calculation based from the rate of COVID-19 cases to stock market indexes with the stock market data positive component I(1), negative component I(0), and the rate of COVID-19 cases positive and negative components I(0). Table 5 below summarizes the test results:

Table 5: Dumitrescu and Hurlin (2012) Panel Causality Test Results (Separated into Series Components)

Causality Status	Lags	W-Stat.	Zbar-Stat.	Prob.
Causality From COVID-19 Case Rate ⁺ To Stock Market Index ⁺	1	0.69591	-0.51014	0.6100
	2	3.22967	1.15434	0.2484
	3	7.70120	4.28239	4.E-07
Causality From COVID-19 Case Rate ⁺ To Stock Market Index ⁻	1	4.10608	4.49009	7.E-06
	2	7.60653	5.62243	2.E-08
	3	6.25195	2.53520	0.0112
Causality From COVID-19 Case Rate ⁻ To Stock Market Index ⁻	1	10.7489	14.2292	0.0000
	2	5.96669	3.95020	8.E-05
	3	5.92666	2.26934	0.0232
Causality From COVID-19 Case Rate ⁻ To Stock Market Index ⁺	1	0.81503	-0.33579	0.7370
	2	7.07120	5.06329	4.E-07
	3	8.70928	4.52777	6.E-06

According to the results summarized in Table 5, two causations were identified:

- Positive shocks in the rate of COVID-19 cases bring about negative shocks in stock market indexes.
- Negative shocks in the rate of COVID-19 cases bring about positive shocks in stock market indexes.

5. Conclusion

Global health security may not be sufficient even for a country in the high-income group. This situation contains threats and indicates that they are not prepared for epidemic and pandemic. It is stated that health security is a very comprehensive process, and the scoring and weighting system for the index should be reconsidered (Razavi et al., 2020). According to the GHSI of 195 countries with an average score of 40.2 out of 100, it causes bio-security, laboratory systems, trade restrictions, recovery plans, investor sentiment and portfolio diversification and financing problems and many more. The health security capacity in every country should be transparent and regularly measured, and the results should be published.

In this study, in which the financial markets were observed, we could state that investors who love risk have turned into investors who avoid risk with the Covid-19 pandemic. Volatilities in the stock markets increased. While evaluating investment alternatives from different countries, one may see that investors shape their portfolios according based on the case rates. Research findings support investors and decision-makers for next steps.

In the study by Wang and Enilov (2020) who examined the effects of the epidemic process on stock market index returns by considering G7 Economies, for Canada and USA Stock Exchanges,

causality from cases to stock market returns was determined by the same method. Estrada et al. (2020) determined that USA S&P 500 Index was affected by the outbreak process, but this market reaction tendency had a short period. Onali (2020) also stated that USA S&P 500 Index was mostly affected by China's case reports.

For further studies, it may be recommended to update the analysis with current data and reach new results. Additionally, analysis may be carried out by considering the ranking of countries according to different income groups or different geographical regions based on GHSI sub-filters.

References

- Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21. <https://doi.org/10.32572/guntad.703410>
- Ahmar, A. S., & Del Val, E. B. (2020). SutteARIMA: Short-term forecasting method, a case: Covid-19 and stock market in Spain. *Science of The Total Environment*, 729, Article 138883. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138883>
- Al-Awadhi A. M., Al-Saifi K., Al-Awadhi A., & Alhamadi S. (2020). Death and contagious infectious diseases: Impact of the COVID-19 virus on stock market returns. *Journal of Behavioral Experimental Finance*, Article 100326. <https://doi.org/10.1016/j.jbef.2020.100326>
- Alber, N. (2020). *The Effect of Coronavirus Spread on Stock Markets: The Case of the Worst 6 Countries*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3578080>
- Albulescu, C. (2020). *Coronavirus and Financial Volatility: 40 Days of Fasting and Fear*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3550630>
- Albuquerque, R. A., Koskinen, Y. J., Yang, S., & Zhang, C. (2020). *Resiliency of Environmental and Social Stocks: An Analysis of the Exogenous COVID-19 Market Crash*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3583611>
- Alfaro, L., Chari, A., Greenland, A., & Schott, P. (2020). *Aggregate and Firm-Level Stock Returns During Pandemics, In Real Time*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3562034>
- Arner, D. W., Barberis, J. N., Walker, J., Buckley, R. P., Dahdal, A. M., & Zetzsche, D. A. (2020). *Digital Finance & The COVID-19 Crisis*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3558889>
- Ayittey, F. K., Ayittey, M. K., Chiwero, N. B., Kamasah, J. S., & Dzuovor, C. (2020). Economic Impacts of Wuhan 2019-nCoV on China and the World. *Journal of Medical Virology*, 92(5), 473-475. <https://doi.org/10.1002/jmv.25706>
- Baker, S. R., Farrokhnia, R. A., Meyer, S., Pagel, M., & Yannelis, C. (2020) *How Does Household Spending Respond to an Epidemic? Consumption During the 2020 COVID-19 Pandemic*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3565521>
- Bansal, T. (2020). *Behavioral Finance and COVID-19: Cognitive Errors that Determine the Financial Future*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3595749>
- Bloomberg. (2020, May 15). <https://www.bloomberg.com/markets/stocks>
- Breitung, J. (2000). The Local Power Of Some Unit Root Test For Panel Data. *Advances in Econometrics*, 15, 161-167. [http://dx.doi.org/10.1016/S0731-9053\(00\)15006-6](http://dx.doi.org/10.1016/S0731-9053(00)15006-6)
- Cardona-Arenas, C. D., & Serna-Gómez, H. M. (2020). *COVID-19 and Oil Prices: Effects on the Colombian Peso Exchange Rate*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3567942>

- Ceylan, Z. (2020). Estimation of COVID-19 prevalence in Italy, Spain, and France. *Science of The Total Environment*, 729, Article 138817. <https://doi.org/10.1016/j.scitotenv.2020.138817>
- Cheema-Fox, A., LaPerla, B. R., Serafeim, G., & Wang, H. S. (2020). *Corporate Resilience and Response During COVID-19*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3578167>
- Chohan, U. W. (2020). *A Post-Coronavirus World: 7 Points of Discussion for a New Political Economy*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3557738>
- Choi, I. (2001). Unit Root Tests For Panel Data. *Journal of international money and Finance*, 20(2), 249-272. [https://doi.org/10.1016/S0261-5606\(00\)00048-6](https://doi.org/10.1016/S0261-5606(00)00048-6)
- Corbet, S., Larkin, C. J., & Lucey, B. M. (2020a). *The Contagion Effects of the COVID-19 Pandemic: Evidence from Gold and Cryptocurrencies*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3564443>
- Corbet S., Hou G., Hu Y., Lucey B. M., & Oxley L. (2020b). Aye Corona! The Contagion Effects Of Being Named Corona During The COVID-19 Pandemic. *Finance Research Letters*, Article 101591. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101591>
- Ding, W., Levine, R., Lin, C., & Xie, W. (2020). *Corporate Immunity to the COVID-19 Pandemic*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3578585>
- Dumitrescu, E. I., & Hurlin, C. (2012). Testing for Granger Non-Causality in Heterogeneous Panels. *Economic modelling*, 29(4), 1450-1460. <https://doi.org/10.1016/j.econmod.2012.02.014>
- Elenev, V., Landvoigt, T., & Van Nieuwerburgh, S. (2020). *Can the COVID Bailouts Save the Economy?* <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3593108>
- Eloriaga, J. (2020). *Have Our First Responses for COVID-19 Eased Financial Markets? Case of the Philippines*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3602535>
- Estrada, M. A. R., Koutronas, E., & Lee, M. (2020). *Staggression: The Economic and Financial Impact of COVID-19 Pandemic*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3593144>
- Euronext Amsterdam. (2020, May 15). <https://live.euronext.com/en/product/indices/NL0000000107-XAMS>
- Gunay, S. (2020). *A New Form of Financial Contagion: COVID-19 and Stock Market Responses*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3584243>
- Günay, F., Bayraktaroğlu, E., & Özkul, K. (2020). Assessing the short-term impacts of COVID-19 pandemic on foreign visitor's demand for Turkey: A scenario analysis. *Journal of Ekonomi*, 2(2), 80-85.
- Global Health Security (GHS) Index: Building Collective Action and Accountability (2019). Nuclear Threat Initiative And Johns Hopkins School Of Public Health. <https://www.ghsindex.org/wp-content/uploads/2019/10/2019-Global-Health-Security-Index.pdf>
- Goodell J. W. (2020). COVID-19 and Finance: Agendas For Future Research, *Finance Research Letters*, 35, Article 101512. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101512>
- Im, K. S., Pesaran, M. H., & Shin, Y. (2003). Testing For Unit Roots In Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1), 53-74. [https://doi.org/10.1016/S0304-4076\(03\)00092-7](https://doi.org/10.1016/S0304-4076(03)00092-7)

- Izzeldin, M., Muradoglu, Y. G., Pappas, V., & Sivaprasad, S. (2020). *How COVID-19 Affected the G7 Stock Markets: Early Evidence from a ST-HAR Model*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3607842>
- Kakushadze, Z., & Liew, J. K. S. (2020). Coronavirus: Case for Digital Money?. *World Economics*, 21(1), 177-190.
- Kanno, M. (2020). *Risk Contagion of COVID-19 on Japanese Stock Market: A Network Approach*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3599609>
- Lau, H., Khosrawipour, V., Kocbach, P., Mikolajczyk, A., Ichii, H., Zacharski, M., Bania, J., & Khosrawipour, T. (2020). The association between international and domestic air traffic and the coronavirus (COVID-19) outbreak. *Journal of Microbiology, Immunology and Infection*, 53(13), 467-472. <https://doi.org/10.1016/j.jmii.2020.03.026>
- Levin, A., Lin, C. F., & Chu, C. S. J. (2002). Unit Root Tests In Panel Data: Asymptotic And Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108(1), 1-24.
- Liew, V. K. S., Chia, R. C. J., & Pua, C. H. (2012). Does Hysteresis in Unemployment Occur in OECD Countries? Evidence From Parametric and Non-Parametric Panel Unit Roots Tests. *Int. Journal of Economics and Management*, 6(2), 446 – 458.
- Liu, K. (2020). *The Effects of COVID-19 on Chinese Stock Markets: An EGARCH Approach*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3612461>
- Ma, C., Rogers, J. H., & Zhou, S. (2020). *Modern Pandemics: Recession and Recovery*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3565646>
- Maddala, G. S., & Wu, S. (1999). A Comparative Study Of Unit Root Tests With Panel Data And A New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(S1), 631-652.
- McKibbin, W. J., & Fernando, R. (2020). *The Global Macroeconomic Impacts of COVID-19: Seven Scenarios*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3547729>
- Meier, J. M., & Smith, J. (2020). *The COVID-19 Bailouts*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3585515>
- Mzoughi, H., Urom, C., Uddin, G. S., & Guesmi, K. (2020). *The Effects of COVID-19 Pandemic on Oil Prices, CO₂ Emissions and the Stock Market: Evidence from a VAR Model*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3587906>
- Naidenova, I., Parshakov, P., & Shakina, E. (2020). *Idiosyncratic and Systematic Shocks of COVID-19 Pandemic on Financial Markets*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3574774>
- Onali, E. (2020). *COVID-19 and Stock Market Volatility*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3571453>
- Pata, U. K. (2020). *Is the COVID-19 Pandemic a Financial Disaster for G7 Countries? Evidence from a Fourier Cointegration Test*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3603068>
- Razavi A., Erondü, N. A., & Okereke, E. (2020). The Global Health Security Index: what value does it add?. *BMJ Global Health*, 5(4), 1-3. <http://dx.doi.org/10.1136/bmjgh-2020-002477>
- Sansa, N. A. (2020). The Impact of the COVID-19 on the Financial Markets: Evidence from China and USA. *Electronic Research Journal of Social Sciences and Humanities*, 2(2), 29-39.
- Wang, W., & Enilov, M. (2020). *The Global Impact of COVID-19 on Financial Markets*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3588021>
- World Health Organization. (2020, May 15). *Coronavirus Disease 2019 (COVID-19) Situation Report-116*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/situation-reports/>

Yarovaya, L., Matkovskyy, R., & Jalan, A. (2020). *The COVID-19 Black Swan Crisis: Reaction and Recovery of Various Financial Markets*. <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3611587>

Yilmazkuday, H. (2020). *COVID-19 Effects on the S&P 500 Index*. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3555433>

Zeren, F. and Hızarcı, A. E. (2020). The Impact Of Covid-19 Coronavirus On Stock Markets: Evidence From Selected Countries. *Muhasebe ve Finans İncelemeleri Dergisi*, 3(1), 78- 84. <https://doi.org/10.32951/mufider.706159>

Appendix A

A-1:

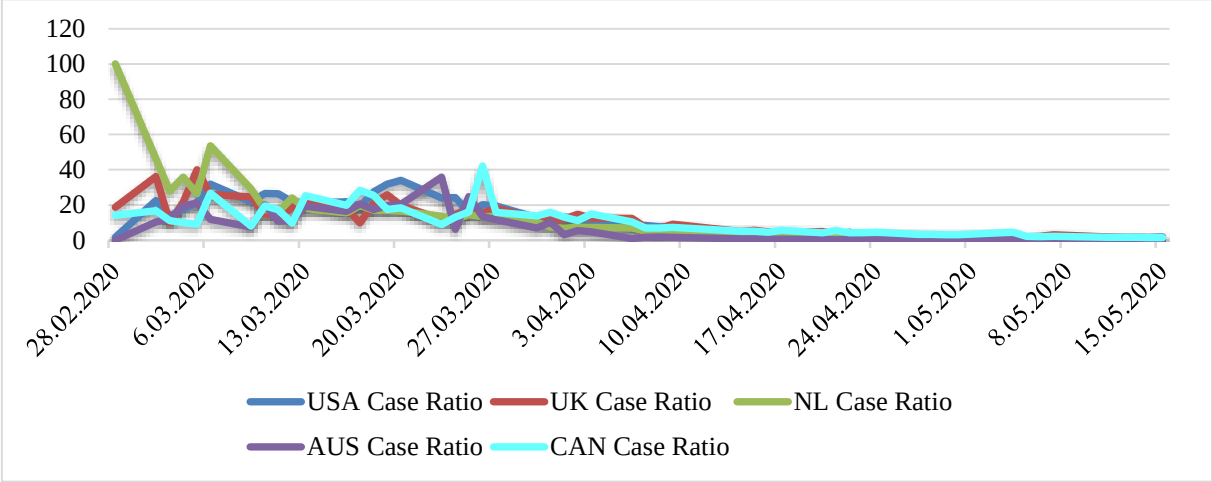


Fig. 1: Covid-19 Pandemic Daily Case Ratios From Selected Countries

A-2:

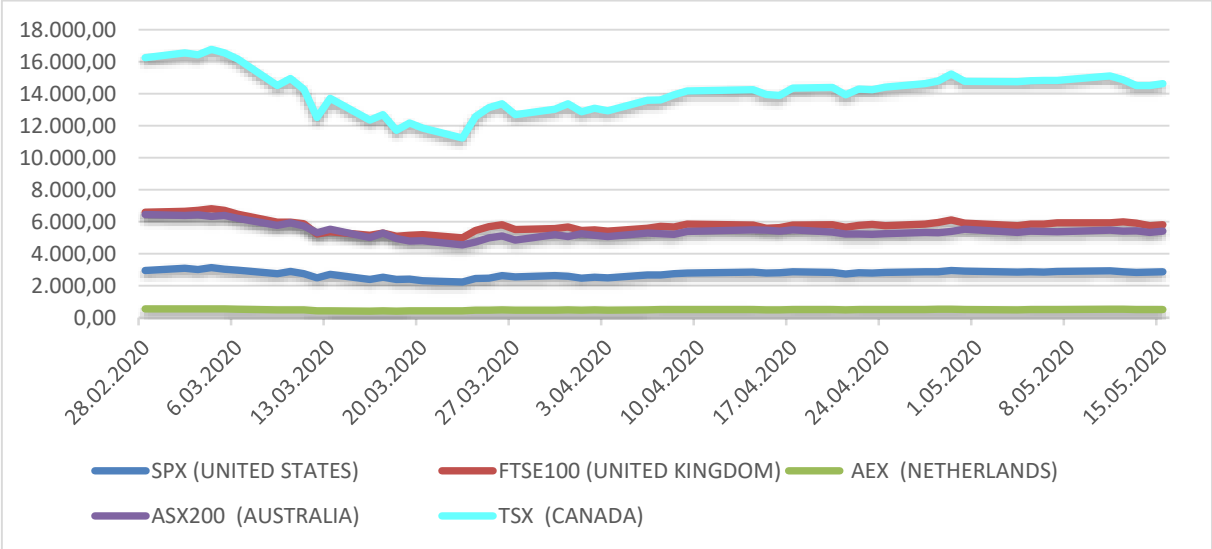


Fig. 2: Stock Markets Indexes From Selected Countries

A-3:

Table 1: Global Health Security Index Scores

GLOBAL HEALTH SECURITY INDEX SCORES*					
Rank	Country	Index Score	Region	Population	Income
1	United States (USA)	83.5	Northern America	100m+	High income
2	United Kingdom (UK)	77.9	Europe	50-100m	High income
3	Netherlands (NL)	75.6	Europe	10-50m	High income
4	Australia (AUS)	75.5	Oceania	10-50m	High income
5	Canada (CAN)	75.3	Northern America	10-50m	High income

*<https://www.ghsindex.org/>

Atatürk Döneminde Türkiye’de Halk Eğitimi Faaliyetleri

Public Educational Facilities in Turkey in Atatürk’s Era

Ayşe Erkmen*

Abstract: Public education has always been in different forms in Turkish history. First attempt was done in Tanzimat era for teaching public writing, reading and accounting. Nevertheless, public education studies weren’t limited with İstanbul in Ottoman era. Türk Ocakları have given a start to education studies outside İstanbul. These attempts for being done about education is important as it occurred a public education basement for Turkish Republic. The aim of this study is to investigate and determine the studies on public education in Turkey, in Atatürk’s Era. The subject of the research is the public education studies carried out during the Atatürk period. In the study, it was argued that studies on public education started during the years of the War of Independence. During this period, the first work on public education was initiated by the establishment of the "Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiye", a Public Education Branch was established in 1923 and this branch was assigned to carry out public education activities, and the subject of public education of the Fethi Bey Government, which was established in the same year, was included in the Government program. It has been determined that in 1927, it is seen that the Public Education Centers were opened to teach people how to read and write, as well as to make the public knowledgeable about various issues, but these studies did not achieve the desired goals in public education. After the Letter Revolution, it was determined that Nation Schools were opened to teach the society to read and write with new letters, as well as to provide education for the people to continue their life and livelihood and to adopt the republican philosophy, and with the public education carried out in the Nation schools, the rate of literacy was doubled in a period of 7 years. It is seen that Literacy Courses opened by the Turkish Hearths and the Army, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Teachers' Union and Community Centers have contributed to the Nation Schools in public education. Either national newspaper and local newspapers make nation learned, reading and writing and also increase attending public schools, which was occurred by their publications.

Structured Abstract: The Republic of Turkey had inherited a feudal structure with primitive techniques and poor production and a legacy features like fatalistic mentality and commitment to the local culture. from the Ottomans. The founders of the new Turkish State acted with the idea that the only way to get rid of this negative situation is to fight against ignorance. With this in mind, the Education Congress was held during the National Struggle period. In the congress, it was emphasized that a national education system should be established in accordance with the republic’s philosophy.

* Öğr. Gör. Dr., Gaziantep Üniversitesi Fen ve Edebiyat Fakültesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü
Lecturer Dr., Gaziantep University, Faculty of Science and Letters, Department of Atatürk's Principles and Revolution History

ORCID 0000-0003-1157-0714

aerkmen@gantep.edu.tr

Cite as/ Atıf: Erkmen, A. (2020). Atatürk döneminde Türkiye’de halk eğitimi faaliyetleri. *Turkish Studies*, 15(8), 3521-3544. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46351>

Received/Geliş: 14 September/Eylül 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

The education problem of this period was not limited to the education of the education age. The education of people beyond school age was a big problem in the country. There were very few literated citizens. For this reason, the administrators of the Republic have initiated studies to provide a wide range of public education in parallel with the efforts they carry out to provide education to school-age children. In realizing public education that covers a wide segment of the society; In addition to teaching them how to read and write, it was aimed to provide them with knowledge on subjects such as simple calculation, grammar, health knowledge and dormitory knowledge.

When we look at public education works before the Alphabet Revolution in the Republic of Turkey; It is seen that the autonomous organization named "Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiye" started the first public education in the form of conferences and first education. The council has carried out its activities in order to teach the nationalism and populism and to explain the importance, the aim and characteristics of the national struggle to the public. With this in mind, while conducting public education activities, it also issued training certificates to those who enrolled in the High Classes and attended regularly.

John Dewey came to Turkey in 1924 to assist for the solution to educational problems. He also mentioned public education as a result of his research. Dewey stressed that public education is necessary for the resolution of the many problems in Turkey. He recommended that Danish education sampling for adults must be examined and be used.

The General Directorate of Primary Education accelerated the public education activities and before the Letter Revolution took place in 1927 ", the Public Training Center and Conferences Instruction" was published. In line with the instruction, "First Public Classrooms" and "Public Classrooms" were opened. It is planned to provide education to children who have passed the primary school age and have never received any education and adults who cannot read and write with First Public Courses. "In the Public Education Centers, various ways were asked to be tried in order to enlighten the public. It was stated that subjects that might be of interest to the public and appropriate to their level could be told with conferences. It was also emphasized that congresses and demonstrations related to education and citizenship could be organized. Public conferences are divided into two groups as conferences to be given to the public and conferences to be given to the intellectuals. Training was provided in this way. However, the desired success could not be achieved in the public education given with Arabic letters in the private teaching institutions. This situation accelerated the realization of the Letter Revolution. Thus, the Letter Revolution was realized on 1 November 1928. With the War Revolution, a literacy campaign was started with new letters and Nation Schools were opened for this purpose. Public Classrooms were not successful, but the practices in these classrooms created the infrastructure for the Millet Schools.

When we look at the public education activities after the Letter Revolution; In the Nation Schools, which were opened after the Letter Revolution, it was aimed to teach illiterate people who have passed the school age in parallel with formal education and could not go to school for various reasons, and to teach them to read and write with new letters and it is ensured that they have knowledge about their life and livelihood. An instruction for the Nation Schools was prepared in 1928. A second directive was prepared in 1929 in order to eliminate the deficiencies of this directive. II. The directive is the directive that remained in practice after 1929.

Education in the Millet Schools was carried out in fixed and mobile classrooms (A) and (B). (A) classes were taught on reading and writing with new letters and simple math. In (B) classrooms, in (A) courses, literacy learners were given training on subjects such as reading and writing, calculus, health information and dormitory knowledge. By preparing textbooks for the lessons given, education was continued with the help of these books. Village Yacht Classrooms were opened in accordance with the 1929 instruction of the Nation Schools. In these classrooms, education was given to village children who could not go to school. Also, Reading Rooms have been opened. In these rooms, activities were carried out in order to instill the habit of reading and writing in literacy to make it permanent.

It is seen that Literacy Courses opened by Turkish Hearths, the Army, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Teachers' Union and People's Houses made significant contributions to the Nation Schools on public education. After 1935, his work slowed down. Later it was named "Ulus Schools". As a result, an intense effort was made between 1928 and 1935 to teach literacy with Turkish letters and to provide citizens with knowledge on issues

that concern themselves and their country, albeit superficially, and this was successful compared to previous years. In this process, the literacy rate has been doubled.

Keywords: History of the Republic of Turkey, Atatürk, Public Education, Public Courses, National Schools.

Öz: Türk tarihinde halk eğitimi farklı şekillerde hep var olmuştur. Ancak halka okuma yazma ve hesap işlerini öğretme konusunda ilk adım Tanzimat döneminde atılmıştır. Bununla birlikte Osmanlı Devleti’nde halk eğitimi çalışmaları İstanbul ile sınırlı kalmıştır. Sadece 1911 yılında kurulan Türk Ocakları İstanbul dışında da bu çalışmaları başlatmıştır. Bu gelişmeler halk eğitimi konusunda Türkiye Cumhuriyeti’ne alt yapı oluşturduğu için önemlidir. Bu çalışmanın amacı Atatürk döneminde halk eğitimi konusunda yapılan çalışmaları araştırıp belirlemektir. Araştırmanın konusunu Atatürk döneminde yapılan halk eğitimi çalışmaları oluşturmaktadır. Araştırmada, halk eğitimi konusundaki çalışmalara Milli Mücadele yıllarında başladığı görülmüştür. Bu dönem Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiye kurularak halk eğitimi yönünde ilk çalışmanın başlatıldığı, 1923 yılında bir Halk Terbiyesi Şubesi’nin kurulduğu ve bu şubenin halk eğitimi çalışmalarını yürütmekle görevlendirildiği, aynı yıl kurulan Fethi Bey Hükümeti’nin halk eğitimi konusuna Hükümet programında yer verdiği tespit edilmiştir. 1927 yılında Halk Dershaneleri açılarak halka okuma-yazmayı öğretmenin yanı sıra halkı çeşitli konularda bilgi sahibi yapma yoluna gidildiği, ancak bu çalışmalarla halk eğitimi konusunda istenilen hedeflere ulaşılamadığı görülmüştür. Harf İnkılabı sonrası ise topluma yeni harflerle okuma-yazmayı öğretmenin yanı sıra halka hayatını ve geçimini sürdürmesi, cumhuriyet felsefesini benimsemesi amacıyla eğitim verilmek üzere Millet Mektepleri açıldığı, Millet Mekteplerinde yürütülen halk eğitimi çalışmalarıyla 7 yıllık bir sürede okur-yazar oranının Harf İnkılabı öncesinin iki katına çıkarıldığı görülmektedir. Çalışmada, başta Türk Ocakları ve ordu olmak üzere Himaye-i Etfal Cemiyeti, Muallimler Birliği, Halkevlerinin açtığı Okuma Yazma Kurslarının yaptıkları çalışmalarla halk eğitimi konusunda Millet Mekteplerine katkı sağladıkları sonucuna varılmıştır. Ayrıca, hem ulusal gazeteler hem de yerel gazeteler tarafından halkın okuma yazma öğrenmesine ve Millet Mekteplerine katılımın artmasına yönelik yayınlar yapıldığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, Atatürk, Halk Eğitimi, Halk Dershaneleri, Millet Mektepleri.

Giriş

Toplum eğitimi, yetişkinlerin eğitimi ve yaygın eğitim gibi sözcüklerle eş anlamlı olarak kullanılan halk eğitimi, yetişkinlere ve herhangi bir sebeple okula gidemeyenlere yönelik örgütlü ve düzenli bir eğitim faaliyetidir. Halk eğitimi kapsamına giren kitle cinsiyet, eğitim düzeyi, yaş vb. nitelikleri ve özellikleri birbirinden farklı kişilerden oluşmaktadır. Halk eğitimi kapsamına alınan bu geniş kitle içindeki bireylerin önemli özelliği okul dışında bulunmaları ya da okula gitmenin esas işleri olmamasıdır. Halk eğitimi çalışmaları kapsamına alınan kişilerin zorunlu öğrenim çağını geride bırakmış olmalarıyla birlikte önemli bir nitelikleri de bunların toplumda sorumlu birer rol almış ve üretici durumuna geçmiş olmalarıdır (Geray, 1978:1).

Güçlü ve büyük devletler tarihin her döneminde uluslararası alanda belirleyici görevler üstlenmişlerdir. Bununla birlikte devletlerin büyüklüğünü ve gücünü belirleyen bazı özellikler yaşanan süreçte değişme özelliği göstermiştir. Eskiden devletler, sahip olduğu askeri gücü, topraklarının genişliği ve sahip olduğu nüfusun oranı ile etkin olurken, bu durum zamanla değişikliğe uğramış, devletlerin sosyal ve ekonomik alandaki gücü her şeyin önüne geçmiştir. Bu gelişme milletlerin, ekonomik olarak gelişmesiyle birlikte toplum kalkınmasını da gerçekleştirmesini zorunlu hale getirmiştir. Toplumlardaki eğitim eksikliği halkı boş inançlara yöneltebilmektedir. Bu nedenle toplumun kalkınması için ona çağdaş eğitim verilmesi zorunlu hale gelmiştir (Çakım, 1964:59-70).

Türkiye Cumhuriyeti’nin Osmanlıdan devraldığı mirasa baktığımızda, sosyal yapı şu şekilde tanımlanmaktadır: “Değişme yokluğu, ilkel teknik-zayıf üretim, feodal ve paylaşılmayan bir siyasi yapı, kaderci zihniyet ve mahalli kültüre bağlılık.” (Yücekök, 1971: 17-18; aktaran, Ataş, 2003:2).

Bu şekilde bir yapıya sahip olan toplumda tek çözüm yolu eğitim olmalıdır. Geri kalmış toplumlarda toplumun kalkınması için izlenecek yol eğitimidir (Ataş, 2003:2).

Başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin idarecileri sosyal alanda ve ekonomik konularda gelişme olgusunun önemli olduğunun bilinci ile ekonomik gelişmeyi sağlamanın yanı sıra eğitim imkânlarından faydalanarak toplumun kalkınmasının da sağlanması gerektiği düşüncesiyle hareket etmişlerdir (Ataş, 2003:2). Sakarya Savaşı öncesi, 15 Temmuz 1921 tarihinde açılan Maarif Kongresi'nin açılış konuşmasını yapan Mustafa Kemal Paşa, eğitimin her türlü etkiden uzak ve milli olması gerektiğini belirtmiştir (Hâkimiyet-i Milliye, 21.07.1921, aktaran Ataş, 2003:2). Yabancı etkilerden uzak milli karaktere sahip cumhuriyet eğitiminin felsefesi de bilimsel düşünen ve bağımsızlığı koruyan insanlar yetiştirmek şeklindedir. Kurtuluş savaşı yıllarında başlatılan eğitime milli olma niteliğini kazandırma çalışmalarının 1930'lara kadar sürdüğü görülmektedir (Sarıhan, 1998:111-112; Ataş, 2003:2).

Bu dönemin eğitim sorunu sadece eğitim çağındakilerin eğitimiyle sınırlı değildi. Ülkede okul çağını aşmış insanların da eğitim sorunları vardı. Okuma yazma bilen vatandaş sayısı çok azdı. Cumhuriyet yöneticileri bu nedenle okul çağındaki çocuklara eğitim verilebilmesi için yürüttükleri çalışmalarla birlikte geniş anlamda bir halk eğitimi gerçekleştirmek için de çalışmalar başlatmışlardır. Toplumun geniş bir kesimini kapsayan halk eğitimi gerçekleştirmede; onlara okuma yazma öğretmenin yanı sıra, basit matematik işlemleri yapabilmek, dil bilgisi, sağlık bilgisi ve yurt bilgisi gibi konularda bilgi sahibi olmalarını sağlama hedeflenmiştir. Ayrıca çağdaş düşüncüyü ve yapılan inkılapları benimsetme ve onları demokratik rejimin önemi hakkında bilinçlendirme gibi amaçlarla hareket edilmiştir.

Türkiye, hedefini çağdaş uygarlık seviyesine ulaşmak olarak belirlemişti. Cumhuriyet idarecileri bu hedefe uygun bir toplumsal yapı oluşturmak adına eğitime önemli bir rol biçmişlerdir. Çağdaş bir toplum oluşturabilmek için yürütülen örgün eğitimin yanı sıra halk eğitiminin de gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesiyle hareket edilmiştir. Harf inkılabı öncesi Arap harfleri ile halk eğitimi hareketi başlatılmış ancak bu çalışmalarda istenilen sonuçlar elde edilememiştir. Bu durumun harf inkılabının gerçekleştirilmesini hızlandırdığını söyleyebiliriz. Harf İnkılabı gerçekleştirildikten sonra yeni harflerle halk eğitimi çalışmaları başlatılmış ve 1928-1935 yılları arasında halk eğitimi konusunda başarılı çalışmalar yapılmıştır. Halk eğitimi kapsamında açılan Millet Mekteplerinde öğretilen okuma yazma işlevseldi. Amaç yetişkinleri geleceğe hazırlamaktı. Yeni devletin idarecilerinin başlattığı okuma-yazma savaşına millet mektepleri büyük katkı sağlamıştır (Arayıcı, 1999: 131).

Bu çalışmanın amacı Harf İnkılabı öncesinde ve sonrasında halk eğitimi amacıyla yapılan çalışmaları araştırıp tespit etmektir. Bu amaçla Atatürk döneminde halk eğitime yönelik araştırma yapılmıştır. Çalışmada kronolojik belge taraması yapılmıştır. Çalışma, "Eski Türk devletlerinde halk eğitimi, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Harf İnkılabı öncesi halk eğitimi, Harf İnkılabı, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde Harf İnkılabı sonrası halk eğitimi faaliyetleri, diğer kurumların halk eğitimine katkısı ve Millet Mekteplerine gazetelerin yaklaşımı, başlıkları altında incelenmiştir. Çalışmanın kaynaklarını Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü kaynakları, TBMM tutanak dergileri, talimatnameler ve araştırma eserleri oluşturmıştır.

1.Eski Türk Devletlerinde Halk Eğitimi

Türk tarihinde halk eğitimi uygulamaları Orta Asya Türk devletlerine kadar gitmektedir. Göktürk anıtları, Dede Korkut masalları, aşıklar, düzenlenen şöenler ve av partileri halk eğitime katkıda bulunan uygulamalardır (Duman, 2000:145-146, aktaran; Ataş, 2003:35). Osmanlı Devleti'nde halk eğitime baktığımızda, orduda uygulanan devşirme usulü, medreseler, tekke ve zaviyeler ve kitaplıklar halk eğitimi açısından ilk akla gelen kurumlardır. Bu kurumlarda verilen dinsel ve mesleki eğitimin yanında kurumların halka genel bir formasyon kazandırma amacı da taşıdığı görülmektedir. Buna en güzel örneklerinden biri Ahilik teşkilatıdır (Albayrak, 1989:468;

Türkoğlu ve Uça, 2011:53). İstanbul’un 1453 yılında fethedilmesinin ardından “Terbiye Ocakları” adında kurulan kuruluş Trakya’dan İstanbul’a göç edenlere yönelik düzenlediği kurs halk eğitimi örneklerindendir (Duman, 2000:145-146, aktaran; Atas, 2003:35-36).

Tanzimat döneminde resmi olarak ilk halk eğitimi çabasını yükseköğretim kurumu başlatmış ve 1862 yılında genel tarih, kimya, fizik ve başka konularda halk için dersler verilemeye başlanmıştır. Dersleri eğitimciler, bilim adamları, yüksek dereceli kamu görevlileri ve gönüllüler vermiştir. Bu dönem “Numunehane”, “Kimyahane” adındaki kuruluşlar aracılığıyla halka açık dersler verilmesine başlanmıştır (Geray, 1978:255). Tanzimat döneminde gönüllü dernekleri de halk eğitimi yönünde çalışmalar yürütmüştür. Ancak bunlar sadece İstanbul ile sınırlı kalmıştır. “Cemiyet-i İlmiye-i İslamiye” (1864) isimli dernek, Kapalı Çarşı’da çalışanlara boş vakitlerinde kısa süreli de olsa okuma-yazma, hesap bilgileri ve bazı toplumsal bilgileri öğretmeyi planlamış ve bir “Çırak Okulu” açmıştır (Geray, 1978:255). Cemiyet, daha sonra birkaç yerde de şubeler açmıştır. 1965-1966 yılları arasında 1129 kişi bu kurslara devam etmiş, bunlardan 723’ü belge almıştır. Kurum 1874 yılında dönemin Maarif Nazırı Münif Paşa tarafından kapatılıncaya kadar çalışmalarını sürdürmüştür (Köymen, 1952: 83; aktaran Albayrak, 1989:469). “Darüşşafaka” da aynı derneğin kurduğu, günümüze kadar ayakta kalan bir eğitim kurumudur.

Sultan İkinci Abdülhamid döneminde de Tanzimat dönemi gibi eğitim öğretimin geliştirilip yaygınlaştırılması için çalışmalar sürdürülmüştür. Ancak bu dönem de eğitim-öğretimde istenen başarı sağlanamamıştır. Bunu bizzat Sultan Abdülhamit’in sözlerinde görüyoruz. Sultan: “Bunca masraf yapıldığı halde afif, müstakim ve malumatlı olarak mekteplerden çıkan gençlerimizin sayısı Hristiyan mekteplerinden çıkanlara nispetle aşağı bulunuyor.” değerlendirmesini yapmış ve bu konunun her yönüyle incelenmesini istemiştir. Bu dönem vilayetlerin yönetimi konusunda yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bu düzenleme yapılırken Sultan tarafından okumanın yaygınlaşması için vilayetlerin her birinin merkezinde Türkçe veya halkın konuştuğu dilde birer gazete çıkarılması öngörülmüştür. Tuna Vilayetinde Mithat Paşa tarafından Türkçe ve Bulgarca yayınlanması sağlanan “Duna” adlı gazete bunun ilk örneğini oluşturmuştur (Taşdemir, 2006: 34). Bu dönem eğitim öğretime büyük önem verilmiştir. Ancak yapılan araştırmada bu dönem halk eğitimine yönelik yeni bir uygulamanın başlatıldığı tesbit edilememiştir.

Yukarıda bahsedilen “Çırak Okulu” Darüşşafaka Mezunları Derneği tarafında 1908 yılında yeniden açılmış ve 1928 yılında Devletin halk eğitimi konusunu üstlenmesine kadar bu okul çalışmalarını sürdürmüştür. Bu konuda çalışma yapan diğer kuruluşlara baktığımızda, “Osmanlı Bilim Derneği” 1860, “Beşiktaş Bilim Derneği” 1869, “İttihat ve Terakki Fırkası” 1910, “Türk Ocağı” 1911 yıllarında kurulan kuruluşlardır. Bu kuruluşlar konferanslar ve gece kursları düzenleyerek halk eğitimi için görevler üstlenmişlerdir. Bu kurslarda Kur’an okuma-yazma, saymanlık, tarih ve coğrafya konularında dersler verilmiştir (Geray, 1978:255).

Ayrıca bu tarihlerde (1911), İzmir Öğretmen Okulu Müdür Ethem Nejat, hazırladığı “Terbiye-i İptidaiye Islahatı” adlı broşüründe halk eğitimi üzerinde durmuş, çocuğun eğitimiyle halk eğitimi arasında sıkı ilişki olduğunu, halkın cahil, tutucu olmasının çocuğun gelişmesi ve ilerlemesi için özlenen çevreyi oluşturmadığını belirtmiş ve halk eğitimi için yapılması gerekenleri; “ilköğretim müfettişlerine konferanslar verdirmek”, “sinemadan, projeksiyondan yararlanmak”, “müzik, tiyatro, bahçe, müze, anma törenleri, gezinti, koşu, okul bayramı, spor yarışması, yürüyüş, sinema” gibi araçlardan yararlanmak, “eğitim müzeleri açmak”, “aydınlardan danışma kurulları kurmak” şeklinde açıklamıştır (Geray, 1978:256).

1913 yılında hazırlanan “İlköğretim Geçici Yasası” ile ilköğretim kurumlarına; ilkokul çağını aşmış kişilere yönelik genel konularda ve tarımla ilgili dersler verilmesi, yetişkinlere el becerileri öğretmek için kurslar, derslikler ve sanat okulları açılması görevi yüklenmiştir. Aynı yıl kabul edilen “Özel Okullar Yönetmeliği” ile özel kişilerin açacağı dersliklerden ve kurslardan öğrenim çağını aşmış olanların, çırakların ve işçilerin yararlanmaları amaçlanmıştır. “1914 İl Genel

Yönetmeliği Yasası” ile de yoksullar ve işçiler için gece okulları açılması hedeflenmiştir. Önemli eğitimcilerden olan İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), bir konferansında eğitimin önemi üzerinde durmuş ve "Halkın çürüyen ciğerlerini, kuvvetsiz bacaklarını kurtarmak, gözlerini açmak, donmuş kalbini işletmek, azmini ve teşebbüslerini canlandırmak gerektir" değerlendirmesini yapmıştır. İsmail Hakkı, bir ülkede halkın eğitimi gerçekleştirilmedikçe birkaç düşünür ve aydının isteği ve görüşü ile ilerlemenin mümkün olmadığı görüşünü ileri sürmüştür (Geray, 1978:256-257).

Ancak Osmanlı Devleti’ndeki halk eğitimi girişimleri “Türk Ocağı” dışında, İstanbul ile sınırlı kalmış, ülke genelini kapsayan halk eğitimi çalışmaları yapılmamıştır (Ataş, 2003:38). Osmanlı Devleti’nin Tanzimat Dönemi ve Meşrutiyet Dönemi idarecilerinin yukarıda belirtildiği gibi bütün iyi niyetli çalışmalarına rağmen halk eğitimi konusunda başarılı olunamadığı görülmektedir. Osmanlı Devleti’nden Türkiye Cumhuriyetine aktarılan okur-yazar oranı yüzde 5 civarındadır. Bu oran halkın eğitim durumunun cumhuriyet öncesini ortaya koyması bakımından önemlidir (Gedikoğlu, 1953:73; Albayrak, 1989:469). Cumhuriyet idarecileri bu olumsuz tablo karşısında düşmanı yurttan atmak için başlattığı milli mücadeleyle birlikte eğitim sorununu aşmak, milli eğitim sistemini oluşturmak ve eğitimi çağdaş yapıya kavuşturmak için de mücadele başlatmışlardır.

2. Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde Harf İnkılabı Öncesi Halk Eğitimi

Bir ülkenin toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik yapısından eğitim sistemini ayrı tutmak mümkün değildir. Bugünkü eğitim sistemimiz hem tarihi gelişim süreci içindeki değişkenlerin hem de siyasi, ekonomik, toplumsal ve kültürel alanlardaki değişkenlerin sonucudur (Kıran, 2008:62).

19 Mayıs 1919 tarihinde başlatılan Milli Mücadele sadece düşmanı yurttan atma mücadelesi değildi. Aynı zamanda Yeni Türk Devleti’nin temellerinin atılması mücadelesiydi. Çağdaş bir devlet kurabilmek için cehaletle mücadele etmek gerekiyordu. Bunun için eğitim konusunda yapılacaklar önemliydi. 16 Temmuz 1921’de savaş koşulları içinde toplanan I. Maarif Kongresinde Mustafa Kemal Paşa yaptığı konuşmada; “Asırların mahmûl olduğu derin bir ihmali idarinin bünye-i devlette vücuda getirdiği yaraları tedaviye masruf olacak himmetlerin en büyüğünü hiç şüphesiz irfan yolunda ibzal etmemiz lazımdır.” demiştir. Konuşmasının devamında yabancıların etkisinden uzak bir milli eğitim sistemi kurulması ve belirlenen çağdaş hedefler doğrultusunda bireyler yetiştirilmesi gerektiğini vurgulamıştır (Atatürk’ün Söyler ve Demeçleri I-III, 1997: 19).

2.1. Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiye

Atatürk döneminde halk eğitimine yönelik ilk çalışmalara Milli Mücadele’nin merkezi Ankara’da başlanmıştır. Burada Maarif Vekâletinin bünyesinde dönemin eğitimcilerinin ve fikir insanlarının bulunduğu “Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiye” isimli bir yaygın yükseköğretim kurumu kurulmuştur. I. Maarif Kongresi toplanmadan önce kuruluş çalışmaları başlatılan kurumun açılması yönünde ilk adım Maarif Vekâleti bünyesinde bir komisyon oluşturularak atılmıştır. Kurumun ilk toplantısı 16 Haziran 1921 tarihinde gerçekleştirilmiş ve toplantıda “vaaz ve konferanslar” ile “yüksek dersler,” şeklinde yaygın eğitim verilmesi kararlaştırılmıştır. 20 Haziran 1921 tarihinde yapılan ikinci toplantıda da verilecek derslerin herkese açık olması, “Ankara’da ve Anadolu’nun diğer şehir ve kasabalarında “konferanslar” verilmesi, ayrıca, “Ankara’da tedrisat mahiyetinde muntazam dersler verilmesi” kararı alınmıştır. Kurulun üyelerinin amacı milliyetçilik ve halkçılık anlayışı içinde ders vermek ve halka milli mücadelenin önemi, hedefi ve özelliklerini anlatmaktır. Komisyonun, 23 Haziran 1921’de gerçekleştirdiği üçüncü toplantısında “bir yönetim kurulu” seçilmiştir. Bu kurulun görevleri arasında kurumun yürüteceği faaliyetler hakkında bir yönetmelik hazırlamak da vardır (Öztürk, 1994:57-58).

Özerk bir yapıya sahip olan “Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiye” çalışmalarını 1921 yılının Haziran ayında başlatmış, derslerin aynı yılın Kasım ayının 15’de açılması planlanmış, ancak derslerin verilmesine Aralık ayında başlanabilmiştir. Hazırlanan programda dersler; Türk dili ve edebiyatı, tarih, sosyoloji, Batı edebiyatı, eğitim bilimleri, iktisat ve hukuk bilimi dallarından

oluşuyordu. Encümenin hazırladığı tezkereye göre, bir ders en az 15 öğrenci kayıt yaptırırsa açılacaktı. Öğrenciler istediği dersi seçebiliyordu. Dersler cuma günü dışında haftanın altı günü saat 09:00-10:00 arasında işlenecekti. 1921-1922 öğretim yılında; “Serbest Âlî Dersler”in; “İktisadiyat, Terbiye”, “Asr-ı Hâzır Tarihi ve Şark Meselesi”, “Türkiyat”, “Hukuk-ı Düvel ve İlm-i Malî” gibi dersler verildiği görülmektedir. 1922-1923 Öğretim yılında verilen derslere bakıldığında bunlar; “Serbest Âlî Dersler”, “İslâm ve Türk Sanayi-i Nefise Tarihi”, “İlâhiyat”, “İktisadiyat”, “Asr-ı Hâzırda Devlet”, “Ruhiyat, Hukuk-ı Düvel Nazariyatı”, “Türk Edebiyatı Tarihi”, “Medeniyet Tarihi”, “Hukuk-ı Hususiye-i Düvel”, “Lisaniyat”, “İlm-i Malî”, “Türk Tarihi”, “XIX. Asırda Avrupa Tarihi”, “İçtima-i Hıfzıssıhha”, “Terbiye Tarihi”, “İktisat Tarihi ve Hukuk-ı Umumiye-i Düvel” gibi dersleri içermektedir. 1921-1922 ve 1922-1923 yıllarındaki ders programlarına ihtiyaç duyulduğunda yeni dersler eklenmiştir. Bunlara örnek olarak; 1922-1923 öğretim yılının bahar döneminde programa eklenen “Garp Edebiyatı Tarih” dersi gösterilebilir. “Serbest Âlî Dersler Müessesesi-i İlmiyyesi”nde verilen derslerden daha geniş kitlenin faydalanması için anlatılan derslerin tam metinleri veya özetleri Maarif Vekâleti tarafından Hâkimiyet-i Milliye Gazetesinde, yayımlanmıştır. Kurumun açtığı derslere herkes katılabiliyordu. Ancak bu kurumdan tasdikname alabilmek için kayıtlı öğrenci olmak ve derslere devam etmek zorunluluğu vardı. Kurum zaman zaman Milli Eğitim Bakanlığı’na ait bazı binalardan faydalansa da çalışmalarının büyük bir bölümünü Milli Mücadele yıllarında Ankara’da önemli bir kültür merkezi görevini üstlenen “Dârülmuallimini”nde sürdürmüştür. Kurum, İstanbul işgalden kurtulduktan sonra kapanmış ancak Cumhuriyetin ilanından sonra açılan fakülte ve yüksekokullar Milli Mücadele yıllarının bu yaygın yükseköğretim faaliyetinin örgünleşmesini, dolayısıyla da bugünkü Ankara Üniversitesi’nin temelini oluşturmasını sağlamışlardır (Öztürk, 1994:57-63).

2.2. Halk Eğitiminin Devlet Politikası Haline Gelişi

Yürütülecek eğitim faaliyetleri içinde halk eğitiminin de Türkiye koşullarında çok gerekli olduğunun bilinciyle hareket eden Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922 tarihinde TBMM’de yaptığı açılış konuşmasında nüfusun çoğunluğunun köyde yaşadığını ve bunların hemen hemen hepsinin okuma yazma bilmediğini ifade etmiştir. Bu kesime okuma yazmanın yanı sıra, vatan, din, coğrafya, tarih ve ahlak gibi konularda bilgi verilmesi gerektiğini belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 3. İçtima Senesi, 18. Cilt, 01.03.1338: s.8).

Halk eğitiminin devlet politikası haline geldiğini 14 Ağustos 1923 tarihinde kurulan Ali Fethi (Okyar) Hükümeti’nin hükümet programında görüyoruz. Halk eğitimi; “Halkın talim ve terbiyesi için gece dersleri ve çırak mektepleri tesis olunacak, halk lisaniyle ve halkın ihtiyacına muvafık kitaplar yazdırılarak tabı ve teksir ve memleketin her tarafına tevzi edilecektir.” sözleriyle hükümet programına alınmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 2.Devre, 1. Cilt, 1. İçtima Senesi, 05.09.1339:423).

Milli Eğitim Bakanı İsmail Safa (Özler) 25 Kasım 1923 tarihinde 8 maddelik bir genelge yayınlarak “Sevgili yurdumun her köşesi cehalet ve irfansızlığın acısı altında muzdarip durumda.” diyerek bütün illerdeki idarecileri halk eğitimi çalışmaları yapmaya davet etmiştir. Feyzullah Sacit Ülkü ise Milli Eğitim Bakanı’nın yayınladığı genelgeyi yetersiz bulmuş, 3 madde ile özetlenebilecek bir yazı kaleme alarak konu hakkında bir “Halk Maarif Projesi” geliştirilmesi önerisinde bulunmuştur. Bu teklif dikkate alınmış, öneriler doğrultusunda çalışmalar yürütülmüş ve İlköğretim Genel Müdürlüğü’ne bağlı bir “Halk Terbiyesi Bürosu” kurulmuştur. Kabul edilen 3087 sayılı kanunla da bu umum müdürlüğü, “halk terbiyesi etrafındaki mesaiyi idare ile mükellef tutulmuştur.” Böylece “halk eğitimi” kanuni hüviyet kazanmıştır (Gedikoğlu, 1953: 73-77; Albayrak, 1994:472; Ataş, 2003:42).

2.3. John Dewey'in Türkiye'ye Gelişi

Türkiye'de eğitim-öğretim sorununun çözümü için çalışmalar sürerken; ABD'li zenginlerden olan ve ABD'de okuyan Türk öğrencilere burs sağlayan Mr. Charles R. Crane¹ bu sorunların çözümüne katkı sağlamak istemiştir. 1923 yılında, Crane Türkiye'deki eğitim sorunlarının çözümü yönünde araştırmalar yapıp çözüm önerileri sunmak üzere Kolombiya Üniversitesi profesörlerinden eğitimci John Dewey'in Türkiye'ye getirilmesini talep etmiştir. Crane, Dewey'in Türkiye'ye gelmesi için gereken masraflarını da karşılayacağını bildirmiştir. Crane'nin bu isteği Türkiye'de olumlu karşılanmıştır (BOA, HR.İM../8/10/Sayı 1-2/M.06.08.1923). Böylece dönemin Maarif Vekili İsmail Safa tarafından John Dewey Türk ilköğretiminin şekillendirilmesinde yardımcı olması için, bir mektupla, Türkiye'ye davet edilmiştir (BOA, HR.İM../84/57/Sayı 1-5/M-26.09.1923; BOA, HR.İM../86/15/Sayı 1-3/15.10.1923). Bu süreçte Milli Eğitim Bakanı değişmiştir. Böylece İsmail Safa tarafından davet edilen Dewey yeni Maarif Vekili Vasıf Bey (Çınar) döneminde 1924 yılında Türkiye'ye gelmiş ve İstanbul, Ankara ve Bursa'da eğitim konusunda incelemelerde bulunmuş, eğitimcilerle ve yetkililerle konu ile ilgili görüşmeler yapmış, yaptığı çalışmalar sonucunda Türkiye'de iken eğitim konusundaki sorunlar hakkında bir ön rapor hazırlamıştır. Dewey'in 19 Temmuz 1924'de başlayan seyahati, 10 Eylül'de bitmiştir. (Ata, 2001:194). Dewey ABD'ye gidince 30 sayfalık ve giriş bölümünden sonra sekiz temel başlıktan oluşan "Türkiye Maarifi Hakkında Rapor" başlıklı, kurulacak yeni eğitim sistemi ile ilgili görüş ve önerilerine yer verdiği bir rapor daha hazırlamıştır. Bu raporun başlıkları; "Program", "Maarif Vekilliği Teşkilatı", "Muallimlerin Yetiştirilmesi ve Terfihi", "Muallimlerin Yetiştirilmesi", "Mektep Sistemi", "Sihhat ve Hıfzıssihha", "Mektep İnzibatı", "Muhtelif Mevat", şeklinde hazırlanmıştır (TEDMEM,2020). Dewey, önerilerinde özellikle okuma-yazma, kütüphanecilik, okuma alışkanlığı, tarım- ziraat, ilköğretim programları gibi konular üzerinde durmuştur (<https://ugurckaya.wixsite.com/websitem/single-post/2023/02/01/John-Dewey>). John Dewey, raporunda halk eğitimi üzerinde de durmuştur: "Ülkenin ileriye götürülmesi, Cumhuriyetin gelişmesi, halkın mutlu olması ve refah içinde yaşaması isteniyorsa; vatandaşların heyet-i mecmuası memleketin siyasi, iktisadi ve harsi inkişafına iştirak edecek bir terbiye almalıdır." demiştir. "Sosyal yaşamın ürünlerinden yoksun kalmış olan köylülerin cemaat hayatının merkezini teşkil etmesini," istemiştir (Şahin, 1992:213). Dewey, halk eğitimi konusunda Danimarka'da uygulamaya konulan "yetişkinler eğitimi"nin incelenip, örnek alınmasını tavsiye etmiştir (Kılıç 2017: 209). Dewey'in Türkiye'ye gelmesine öncülük eden ABD'li Crane'e, Maarif Vekaleti bir teşekkür mektubu göndermeyi unutmamıştır (HR.İM../96/38/ Sayı 1-5/M-3.2.1924). Dewey'in başta köylüler olmak üzere okul çağını aşmış kişilerin eğitilmesi hakkındaki önerileri doğrultusunda Millet Mekteplerinin ve Köy Enstitülerinin açıldığı görülmektedir.

22 Mart 1926 tarihinde kabul edilen 789 numaralı maarif teşkilatına dair kanun ile halk eğitimi konusunda bir adım daha atılmıştır. Bu kanunun 6. maddesi ile İlköğretim çağını geçirmiş ve hiç öğrenim görmemiş çocukları çalıştırmak için alan kuruluşların bu çocuklara temel eğitimi vermesi yasalaşmış ve bu yasa 3 Nisan 1926 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe konmuştur (TBMM Kanunlar Dergisi,4. Cilt, s. 522; Resmi Ceride, 03. 04. 1926). Kanunun uygulamaya konmasıyla özel kuruluşların halk eğitimiyle ilgilenmesi zorunlu hale getirilmiştir (Geray, 1978: 258). 430 numaralı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabulüyle (TBMM Kanunlar Dergisi, 2. Cilt, s. 242) eğitim- öğretimin birleştirilmesi sonrasında İlköğretim Genel Müdürlüğü çalışmalarını hızlandırmış, Harf İnkılabı gerçekleşmeden, 1927 yılında "Halk Dershane ve Konferansları Talimatnamesi" hazırlanmış ve talimatname doğrultusunda "Halk Dershaneleri" açılmıştır (Demir ve Altunay Şam 2017: 339; Albayrak, 1994:472).

¹ Bazı kaynaklarda, Carain veya Krain şeklinde yazılmıştır.

2.4. Halk Dershane ve Konferansları Talimatnamesi Doğrultusunda Yürütülen Halk Eğitimi

Türkiye’de Cumhuriyetin ilanı ile birlikte çağdaşlaşma sürecine girilmiştir. Bu dönem toplumun büyük bir kesimi okuma yazma bilmiyordu. Bu sorunla Kurtuluş Savaşı yıllarında ilgilenilmeye başlanmış, sorun sık sık tartışılmış ve hep gündemde tutulmuştur. Sorunun çözümü için halk dershanelerinin açılması, gece okullarının ve seyyar okulların açılması gibi konular tartışılmıştır (Ergün, 1997: 125.126; Ataş, 2003:42). Bu konuda atılan ilk ciddi adım “Halk Dershaneleri”nin açılması ve bu dershanelerin işleyişine yönelik hazırlanan Halk Dershaneleri ve Konferansları Talimatnamesidir.

Halk Dershaneleri ve Konferansları Talimatnamesi, Maarif Vekâleti’nin Halk Terbiyesi Şubesi tarafından 1927 yılında hazırlanmıştır. Bu talimatnameye göre “Halk Dershaneleri”nin açılmasında amaç çeşitli sebeplerle hiç okuyamamış, istediği eğitimi alamamış ve geri kalmış kişilere cumhuriyet vatandaşlarının bilmesi gereken bütün medeni ve hayati bilgileri vermek ve milli kültür ve ülküyü güçlendirmektir (Gedikoğlu, 1953:77). Talimatnameye göre halk dershaneleri “İlk Halk Dershaneleri” ve “Umumi Halk Dershaneleri” olarak iki grup şeklinde çalışmalarını yürütmüştür.

“İlk Halk Dershaneleri” adı verilen birinci grupta, ilköğretim çağını aşmış ve hiç eğitim almamış çocuklara ve hiç okuma yazma bilmeyen yetişkinlere iki yıl süreyle eğitim verilecek, eğitim süresi her yıl asgari beş ay olacak ve bu beş aylık eğitimin ne zaman verileceği bölgelerin koşullarına göre bölgesel olarak belirlenecektir. 20 yaşın altında olan ve hiç okuma yazma bilmeyenlerin bu dershanelere devamı zorunlu tutulurken 20-40 yaş arası olanlara devam zorunluluğu getirilmemiştir. Bu dershanelerin her bölgede açılması planlanmış ve kararnamede koşullara göre karma eğitim verilebileceği gibi kadın ve erkeklere ayrı gruplar halinde de eğitim verilebileceği belirtilmiştir. Talimatnamede, verilecek derslerin günü ve saatleri belirtilmiş, programa göre kadınlar haftanın üç günü (pazartesi, Perşembe ve Cuma) öğleden sonra iki saat ders alacak, erkekler ise haftada beş gece ve her gece ikişer saat ders alacaktır (Kılıç 2017: 209; Ataş, 2003:42-43). Talimatnamede derslerin içeriğinin eğitim ilkelerine dayandırılması, medeni, hayati ve milli kültüre uyum sağlaması, derslerin uygulamaya dayalı olması ve mümkün olduğu derecede somutlaştırılması gerektiği belirtilmiştir. Talimatnamede ayrıca kadın dershanelerinde diğer derslere ilaveten ev idaresi, çocuk bakımı, dikiş nakış gibi derslerin verilmesinin gerekli olduğu belirtilmiştir (Demir ve Altunay Şam 2017: 345). Talimatnameye göre sınıfları başarı ile geçen öğrenciler istediklerinde eğitim derecelerini gösteren bir belge ve “İlk Halk Mektebini” bitirenler de bir tasdikname alabilecekti (Ataş, 2003:44). Özel kuruluşlar da çalışanlarından eğitim alamamış ve eğitim çağını aşmış olanların eğitim almasını sağlamakla zorunlu tutulmuştur. Bu dershanelerden hapishanelerde de açılması ve tutuklulara da okuma yazma öğretilmesi kararlaştırılmıştır (Kılıç 2017: 209; Ataş, 2003:42-43). Dershanelerin başarılı olabilmesi için açıldıkları bölgelerdeki bütün belediye ve devlet memurları dershanelere gerekli desteği vermekle sorumlu tutulmuştur (Demir ve Altunay Şam 2017: 347).

İkinci gruptaki dershaneler “Umumi Halk Dershaneleri” olarak adlandırılmıştır (Ataş, 2003:43). Talimatnamede her Maarif Eminliğinin kendi bölgesindeki halkı aydınlatmak amacıyla çeşitli yollar denemesi istenmiş ve halkın ilgisini çekebilecek ve seviyesine uygun konuların konferanslarla anlatılabileceği belirtilmiştir. Ayrıca eğitim ve vatandaşlıkla ilgili kongrelerin ve gösterilerin düzenlenebileceği vurgulanmıştır. Halk konferansları halka verilecek olan konferanslar ve aydınlara verilecek konferanslar olarak iki gruba ayrılmıştır. Talimatnamede halk konferanslarının genel salonlar, sinema ve tiyatrolar gibi yerlerde yapılacağı, aydın kesime yönelik yapılacak konferansların kütüphanelerde, halk dershanelerinde ve diğer uygun yerlerde yapılacağı belirtilmiştir (Demir ve Altunay Şam 2017: 347). Bu dershanelerde birinci gruptakilere göre daha geniş bir kitleye eğitim verilmesi amaçlanmıştır. Dershanelerde konferanslar şeklinde öğretim yapılmış, buralar herkese açık tutulmuş ve konferanslara katılımda devam zorunluluğu getirilmemiştir (Ataş, 2003:43).

Talimatnamede “Halk Dershaneleri”nin maarif bölgelerinde bulunan ilk mektep binalarında öğretim verilebileceği belirtilmiştir. Dershanelerde görev alan öğretmenlerin işledikleri ders saatine elli kuruştan az olmamak koşuluyla maarif emînliklerince ücret ödeneceği bildirilmiştir. Dershanelerin gelirleri; Maarif Vekâleti tarafından gönderilen tahsisat, kuruluşlar, cemiyetler ve bölgenin ileri gidenlerinin yaptığı yardımlar ve belediyeler ve özel idarelerden sağlanacak tahsilatlar olarak belirlenmiştir (Demir ve Altunay Şam 2017: 344-346).

1927-1928 yılları arasında faaliyet yürüten Halk Dershanelerinin sayısı 3.304; dershanelerde eğitim alan kişi sayısı ise 64.302 olarak belirtilmiştir. Halk dershanelerinin açılmasıyla birlikte harcanan bütün çabaya rağmen Türkiye Cumhuriyeti’nde okuryazar sayısı istenilen oranın çok çok altında kalmıştır. Bunda tarihi ihmallerin yanı sıra Arap harflerinin de Türkçeye uymaması ve öğrenilmesinde yaşanan güçlüklerin rol oynadığı görülmektedir. 1928 yılında Türkiye’deki okuryazar oranı yüzde 8.16’dır. (Gedikoğlu, 1953:77; Ataş, 2003:43). Program doğrultusunda verilen konferanslarda halkı vatandaşlık, tarım, ekonomi bilgileri bakımından geliştirmeye ve dünyada olup bitenlerle alakadar etmeye çalışılmıştır (Gedikoğlu,1953:77). Halk dershane ve konferansları talimatnamesi doğrultusunda yürütülen faaliyetler harf inkılabından sonra açılacak olan millet mekteplerinde yürütülecek faaliyetlerin alt yapısını oluşturmıştır.

3. Harf İnkılabı

Orta Asya’da kendi alfabeleri olan Göktür ve Uygur alfabelerini kullanan Türkler, tarih boyunca farklı coğrafyalarda yaşadıkları için yaşadıkları coğrafyanın etkisiyle farklı alfabeler kullanmışlardır. Müslümanlığı kabul eden Türkler Arap harflerini kullanmaya başlamıştır. Müslüman bir devlet olan Osmanlı Devleti de Arap harflerini kullanmayı sürdürmüştür. Eğitim hayatında Arap harfleri Türkçe ses yapısına uygun olmadığı gibi nedenlerle sorunlar yaşayan Osmanlı Devleti’nde Arap harflerinin kullanılmasından kaynaklı güçlüklerin tartışılmasına 19. yüzyılın sonlarına doğru başlanmıştır. Bu konuda ilk ciddi adım Münif Paşa tarafında atılmıştır. Paşa 1962 yılında “Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’de bir konferans vererek Arap harflerinin Türkçe okuyup yazmada oluşturduğu güçlükler üzerinde durmuş ve Avrupalıların kullandığı harflerde böyle zorluklar olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle buralarda eğitim alan çocukların 6-7 yaşlarında okuma yazma öğrendiklerini ancak Osmanlı toplumunda Arap harfleri ile okuma yazma zor olduğu için halkın eğitiminin istendiği gibi olmadığını savunmuştur. Bu yöndeki tartışmaları Azerbaycanlı Şair Ahun-zade Feth Ali Cemiyet-i İlmiye-i Osmaniye’de yaptığı konuşmalarla sürdürmüştür. Bu dönem harf inkılabı dile getirilmemiş harf ıslahı üzerinde durulmuştur. Bu tartışmalara Namık Kemal, Ebuz-ziya Tefik, Ali Suavi, Şinasi gibi önemli şahsiyetler de katılmış ve konu ile ilgili tartışmalar İkinci Meşrutiyet dönemine kadar bu düzeyde devam etmiştir (Aydın & Aydın, 2011: 333).

İkinci Meşrutiyet döneminde dilde sadeleşme, Türkçeye dönüş gibi konulara yönelik yapılan tartışmalar Arap harflerinin ıslahı veya terki gibi iki konunun gündemde olmasını sağlamıştır. Arap harflerinin ıslahı taraftarları problemi bir imla meselesi olarak ele almışlar ve Arapça ve Farça kelimelerin kendi kuralları içinde, Türkçe kelimelerin ise belirlenecek kurallar içerisinde yazılmasını teklif etmişlerdir (Yalçın vd. 2005: 110-111). Bu tartışmalar sürerken Enver Paşa, Arap harflerinin ayrı ayrı yazıldığı ve sesli harf eklenerek Latin alfabesine benzeyen “Enver Paşa Yazısı”, “Ordu Elifbası”, “Hatt-ı Cedit” gibi isimlerle anılan bir harf ıslahı denemesini gerçekleştirmiş ancak bu girişimde başarı sağlanamamıştır (Biçici & Yıldız Özlü, 2020: 184). Arap harflerinin bırakılmasını ve Latin harflerinin kullanılmasını savunanlar ise “Arap harflerinin kutsal olduğu ve bırakılırsa eski kültürün unutulacağı” iddialarının doğru olmadığını savunmuşlardır. Tartışmalar Birinci Dünya Savaşı ortamında da devam etmiş ve bu tartışmalar Cumhuriyet dönemi için bu konunun fikri altyapısını hazırlamıştır (Yalçın vd. 2005: 110-111).

Mustafa Kemal Paşa 1919 yılında Birinci Dünya Savaşının sonuçlarının oluşturduğu koşullar içinde Erzurum’da iken Mashar Müfit Kansu’ya diğer devrimlerle birlikte harf inkılabından da söz etmiş ve Kansu’dan vakti gelmeden konuşulanları başkalarıyla paylaşmamasını istemiştir.

Bundan sonra da harf inkılabından uzun bir süre söz etmemiştir. Mustafa Kemal Paşa, 12 Eylül 1922 yılında İzmir’te gazetecilerle yaptığı toplantı Cahit Yalçın’ın “Niçin Latin yazısını kullanmıyoruz?” sorusuna zamanının gelmediği cevabını vermiştir. 17 Şubat 1923’te İzmir’de toplanan İktisat Kongresi’nde İzmirli Ali Nazım isimli bir işçinin dile getirmesi ile harf inkılabı tartışılmıştır. Bu tartışmada harf inkılabına karşı çıkan Kazım Karabekir Paşa, bu konuda yaptığı bir değerlendirmede harf inkılabının zararları üzerinde durmuş ve bu demeçle basında konunun belli bir süre tartışılmasına vesile olmuştur. TBMM’de ise ilk defa 24 Şubat 1924 tarihinde harf inkılabı tartışması yapılmıştır (Aydın & Aydın, 2011: 334-335).

Türkiye’de bunlar yaşanırken Türk dünyasında da alfabe değişikliği yaşanıyordu. İlk Yakut Türkleri alfabe değişikliğini gerçekleştirmişti. 1 Mayıs 1925 yılında Bakü’de yapılan Türkoloji Kongresi’nden sonra Türkistan coğrafyasında yaşayan Türk toplulukları Latin harflerini kullanmaya başlamıştı (Aydın & Aydın, 2011: 335). Azerbaycan ise daha önceden 1922 yılında Latin harflerine geçmişti (Akyüz vd.2007: 264). Kongrede yapılan tartışmalar ve kardeş devletlerin Latin harflerini kullanmaya başlaması Türkiye’de harf inkılabı konusunun yönünü değiştirmesine etki ettiği görülmektedir.

Bu gelişme ile birlikte Türkiye’de 1925 yılında Rumi Takvim yerine Milladi Takvimin kullanımına geçilmesi ve milletlerarası rakamların kabul edilmesi, 1927 yılında reçetelerin Latin harfleriyle yazılmasına başlanması Latin harflerinin kullanımına geçileceği yönünde kanaatleri artırmıştır. 1926 yılında kurulan Dil Encümeni, Latin harflerinin nasıl kullanılacağına yönelik bir rapor hazırlamıştır (Akyüz vd.2007: 264). Mustafa Kemal Paşa’ya sunulan raporda harf inkılabının bir on beş yıllık döneme yayılan uzun bir dönemde veya beş yıla yayılacak kısa bir sürede yapılabileceği belirtilmiştir. Teklif sahipleri ilk devirlerde iki yazının bir arada öğretilmesini, gazetelerin yarım sütunundan başlayarak yeni yazılı kısmın artırılmasını teklif etmişlerdir. Daireler ve yüksekokullar içinde kademeli olarak bazı yöntemler belirlenmiştir. Mustafa Kemal Paşa’nın buna cevabı ise “Bu iş ya üç ayda olur, ya da hiç olmaz.” şeklinde olmuştur. Bunun üzerine Komisyon çalışmalarını bu yönde sürdürülmüştür. Mustafa Kemal Paşa İstanbul Sarayburnu Parki’ndeki gazinoda 8 Ağustos 1928’de yaptığı konuşma ile harf inkılabını başlatmıştır. Bundan sonra her yerde harf inkılabını anlatmış ve alt yapının hazır olmasıyla Latin temelli Yeni Türk Harflerinin kabulü konusundaki inkılap 1 Kasım 1928 günü TBMM’de kabul edilen kanunla gerçekleştirilmiştir (Yalçın vd. 2005: 110-115). Bundan sonra yeni harflerle okuma yazma seferberliği başlatılmış, okul çağındakiler okullarda yeni harflerle okuma yazmayı öğrenirken okul yaşını aşmış kişilere yeni harflerle okuma yazma öğretmek için Millet Mektepleri açılmıştır.

4.Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nde Harf İnkılabı Sonrası Halk Eğitimi Faaliyetleri

Harf inkılabıyla birlikte Türkiye Cumhuriyeti yöneticilerinin başlıca hedefi Türkiye’deki geniş halk kesiminin okur-yazar olmasını sağlamak ve onları cumhuriyetin çağdaş bireyleri olarak yetiştirmektir. Bu durum o zamanın Türkiye’si koşullarında gerçekleştirilmesi zor ve yüksek bir hedefti. Harf inkılabının gerçekleştirildiği gün Başbakan İsmet Paşa (İnönü), TBMM’de yaptığı konuşmada; “Türk Harfleriyle büyük Türk milleti yeni bir nur âlemine girecektir. Biz buna samimiyetle ve vicdanî bir itimatla inanıyoruz. Teşebbüs, esasen milleti cehaletten kurtarmak teşebbüsüdür.” sözleriyle harf inkılabı ile milletin cehaletten kurtarılacağı vurgusunu yapmıştır (TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Devre, 2. İctima senesi, 5. Cilt, 1. İnikat: s.7). Yine İsmet Paşa TBMM’de 8 Kasım’da yaptığı konuşmada yeni Türk harflerinin bütün topluma işlerinin başında, kapılarının önünde öğretilmesi için sene içinde millet mektepleri teşkilatının kurulacağını ve bu teşkilatın bütün yurdu kaplayacağını belirtmiştir. Vatandaşın işinin en müsait zamanında iki veya dört aylık kurslar açılacağını, kurs yerlerine gelemeyecek durumda olanlar için seyyar muallim teşkilatı kurulacağını bildirmiştir. Gerektiğinde en büyüğünden en küçüğüne bütün devlet memurlarının mekteplerin ihtiyacına göre görev alacağını, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa’nın da mektep teşkilatının Genel Başkanı ve Başöğretmeni olmayı kabul ettiğini belirtmiştir (TBMM Zabıt

Ceridesi, 3. Devre, 5. Cilt, 3 İnikat, 8 Teşrinisani 1928, s 26). Böylece Millet Mekteplerinin açılması kararlaştırılmıştır. Bu amaçla 52 maddelik “Millet Mektepleri Talimatnamesi” adıyla hazırlanan bir program 11 Kasım 1928 tarihinde Hükümetin onaylaması ve 24 Kasım 1928 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanmasıyla yürürlüğe konmuştur (Ataş, 2003: 61-62). 25 Aralık 1928 tarihli kararla da Millet Mekteplerinin 1 Ocak 1929 tarihinde faaliyete geçeceği kabul edilmiştir (BCA, 490-1-0-0/ 1/ 2/ 13/25.12.1928/Sayı 1 ve2). Böylece Millet Mekteplerinin açılması için ülkede yoğun bir hazırlık süreci başlatılmış ve Millet Mektepleri planlandığı tarih olan 1 Ocakta açılmıştır. Böylece 1928 tarihli “I. Millet Mektepleri Talimatnamesi” uygulamaya konmuştur.

Kasım 1928 tarihli ve 52 maddelik I. Millet Mektepleri Talimatnamesinin bir yıl bir uygulandıktan sonra talimatnamede bazı eksiklikler görülmesi üzerine 1929 yılında eski talimatnamenin eksiklerini tamamlayan 56 maddelik ve 1929 tarihli II. talimatname hazırlanmıştır. Yeni talimatname Maarif Vekâletinin 334 numaralı tezkeresiyle yaptığı teklif üzerine İcra Vekilleri Heyeti’nin 22 Ağustos 1929 tarihli toplantısında görüşülerek kabul edilmiş ve uygulamaya konmuştur (BCA, 30-18-1-2/5/48/16/ Sayı1/22.09.1929).

4.1. Millet Mektepleri

1929 yılında hazırlanan Millet Mektepleri Talimatnamesine göre millet mektepleri halkı okur-yazar duruma getirmek ve onlara hayatını ve geçimlerini sürdürebilecek bilgileri kazandırmak amacıyla kurulmuştur (BCA, 490-1-0-0/1/3/12/sayı 9/28.10.1929). Bu mekteplerin genel yapısı sabit ve seyyar olmak üzere (A) ve (B) dersaneleri şeklinde oluşturulmuştur. Şehirlerde, kasabalarda ve okulu olan köylerde açılan mekteplere sabit; mektepsiz köylere bir devre için muallim gönderilmek suretiyle açılan dersanelere de seyyar dersane adı verilmiştir 1928 yılı talimatnamesine göre (A) dersliklerinde hiç okuma-yazma bilmeyenlere, (B) dersliklerinde ise Arap harflerini bilenlere eğitim verilmiştir. Bu uygulamada 1929 yılında kabul edilen talimatnamede değişikliğe gidilmiş ve sabit ve seyyar (A) dersanelerinin görevi hiç okuma yazma bilmeyenlere okuma yazma öğretme ve Arap harflerini öğrenmiş olan yetişkinleri de okur-yazar hale getirmektir. Sabit ve seyyar (B) dersanelerinin hedefi (A) dersanelerinde okuma yazma öğrenmiş vatandaşlara hayat ve geçimlerinin ve vatandaşlık sıfatlarının iltizam ettiği ana bilgilerle donatmak olarak belirlenmiştir. 1928 talimatnamesine göre (A) dersliklerinde eğitim süresi 4, (B) dersliklerinde ise 2 ay olarak belirlenirken 1929 talimatnamesiyle hem (A) hem de (B) dersliklerinde eğitim süresi 4’er aylık olarak belirlenmiştir. Dersler (A) ve (B) gurubu dersanelerde 1 Kasım’da başlayıp şubat ayında sona erecektir. 1928 yılı talimatnamesinde halk eğitimine katılacakların yaşı 16-40 yaş arası olarak belirlenirken 1929 talimatnamesinde bu 16-46 yaş arası olarak değiştirilmiştir. Her bir derslikte 15 ile 40 arası öğrenciye eğitim verilecektir. Ancak gerektiğinde bu sayı artırılabilir (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929:4-6; Morkoç, 2011:1549). Millet Mekteplerinde (A) ve (B) dersliklerine katılım kadın, erkek veya karma olarak ihtiyaca göre belirlenmiştir. Bunu belirleme yetkisi yönetim kurumlarına bırakılmıştır. Her Millet Mektebi dersliklerinde Cuma günü dışında haftada altı ve her gün birer saat ders yapılacak, bununla birlikte ihtiyaç olması ve mahalli idare heyetinin karar vermesi durumunda gün sayısı üçe düşürülebilecek ancak haftada 6 saatlik ders verilmesinde eksiklik olmayacaktır. Ders işleme saatlerinin günün hangi saatinde olacağını bölgenin durumuna göre mahalle idare heyetleri belirleyecektir (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929:13-14). 1929 talimatnamesine göre Millet Mekteplerinde eğitim her yıl 1 Kasım’da bayram havası içinde başlayacak, her mektebin ilk dersinde öğretmenler mekteplerin açılmasının sebebini, okuyup yazmanın önemini ve faydalarını anlatan 15 dakikalık konuşma yapılacaktır. Millet Mekteplerinin (A) ve (B) dersanelerinde dörder aylık eğitim tamamlandıktan sonra sınav yapılacak sınavda başarılı olan öğrenciler Mart ayı içinde mezuniyet belgelerini alabilecektir (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929:14-16). Bu mekteplerde verilen derslerin üçte ikisine katılmayanlar sınavlara katılamayacaktır. Derslere devam etmiş ancak sınavlarda başarısız olanlar ise bir sonraki dönem açılacak kurslara devam edecektir. Söz konusu mekteplere hiç katılmayanlara para cezası uygulanacaktır. Ayrıca 1931 yılından itibaren “Okuma-yazman bilmeyenler köy ve mahalle

kurullarında, devlet kuruluşlarında, tekellerde, belediyelerde, bankalarda, demiryolları, liman idareleri, bankalar, en az yirmi işçi ve yirmi memur çalıştıran fabrika ve şirket ve çiftliklerde çalıştırılmayacaktır,” kuralı getirilmiştir (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929: 22-23; Kılıç 2017: 213-214). Bu kararla daha çok kişinin Millet Mekteplerine katılımını sağlamanın amaçlandığı görülmektedir.

4.2. Sabit, Seyyar Millet Mektepleri, Köy Yatı Dershaneleri ve Halk Okuma Odaları

Millet Mektepleri için hazırlanan 1928 ve 1929 tarihli talimatnamelerde üç tür Millet Mektebi örgütlenme şekli benimsenmiştir. Bunlar “sabit, seyyar ve özel Millet Mektepleri dershaneleridir. 1929 yılı talimatnamesi ile bunlara ek olarak “Köy Yatı Dershaneleri” ve “Okuma Odaları” kurma yoluna gidilmiştir. Sabit Millet Mektepleri; genel olarak okulu, camisi, kahvehanesi, toplantı yeri ve gençler odası vb. yerlerin olduğu sabit mekânı olan alanlarda eğitimin yürütüldüğü yerlerdir. Seyyar Millet Mektepleri; Maarif Vekilliklerinin resmi örgütünün henüz oluşturulmadığı yerlerdeki vatandaşlara okuyup yazmayı öğretmek için uygulamaya konmuştur. Bunun için Seyyar Muallim Teşkilatı oluşturulmuştur. Bu teşkilat kış ve yaz olmak üzere senede iki dönem öğretim faaliyeti yürütmüştür. Kış heyetleri, Sabit Millet Mekteplerinde olduğu gibi her yıl Kasım başında çalışmaları başlatmış ve bunu Şubat ayına kadar sürdürmüştür. Okulu bulunmayan ve kış aylarında öğretmen gönderilemeyen köylerde ise yaz dershaneleri açılmış ve buralarda üç ay süreyle okuma-yazma çalışmaları sürdürülmüştür. Özel Millet Mektepleri de sabit mektepleriyle aynı şekilde eğitim faaliyeti yürütmüşlerdir. Bu mektepler devlet kuruluşlarındaki ya da özel kuruluşlardaki çalışanları okur-yazar yapmak amacıyla açılmışlardır. Uygulamanın yürürlüğe konması ile okuma-yazma faaliyetleri daha geniş bir kesimi kapsar hale getirilmiştir. Bu uygulamaya hapishaneler de dâhil edilmiş altı aydan fazla mahkûmiyeti olanlara okuma-yazma öğretme çalışmaları başlatılmıştır (Şahin, 1992:216-217). Köy Yatı Dershaneleri; okula sahip olmayan köylerde yaşayan 12-18 yaşları arasındaki çocuklara okuma-yazma öğretilmesi ve bu köy çocuklarının aydın birer insan olarak yetiştirilmesi amacıyla il ve ilçe merkezlerinde açılmışlardır. Bu okullardan eğitim alan köy çocuklarından yılda dört taksitle yüzer lira alınmıştır. Fakir köylülerin çocuklarından bu dershanelere katılanlardan ücret alınmamıştır. Halk Okuma Odaları 1930 yılında açılmaya başlanmıştır. Bu odaların açılmasındaki amaç okuma-yazmayı öğrenen kişilere okuma-yazmayı sevmelerini ve yetişkinlerin istedikleri konularda bilgi sahibi olmalarını sağlamaktır (Albayrak, 1994:477).

4.3. Millet Mekteplerinin Teşkilatı ve İllere Göre Örgütlenmesi

Millet Mekteplerinin teşkilat yapısına baktığımızda; talimatnamelere göre kadın erkek bütün Türk vatandaşları millet mekteplerinin uzuvları ve asli talebesidir. Genel Başkanı ve Başöğretmeni Mustafa Kemal Paşa’dır. TBMM Başkanı, Başbakan, Bakanlar, Genel Kurmay Başkanı, Halk Fırkası genel sekreteri de bu teşkilatın yürütücüleri durumundadır. Ancak Milli Eğitim Bakanlığı, Millet Mekteplerinin örgütlenmesinde asıl yön verici durumda idi. Milli Eğitim Bakanlığı’nın verdiği emirler ve yaptığı yönlendirmeler doğrultusunda ülkenin her yerinde Millet Mektepleri kurma, işletme ve idare etme görevi valiliklere verilmişti. Millet Mektebi dershanelerine öğretmen atama, dershanelerin türünü belirleme gibi görevler de derece derece maarif idarelerine aitti. Talimatnameye göre Maarif idarecileri onlar için hazırlanan talimatname doğrultusunda hareket edeceklerdi (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929: 6-7; Ataş, 2003: 64).

1929 tarihli talimatnameyle Millet Mektepleri örgütlenmesinin merkezi idaresi devlet kademeleriyle paralel bir şekilde düzenlenmiştir. İllerdeki Millet Mektepleri için merkezde uygulananın aynısı geçerliydi. Her ildeki Millet Mektebinin kuruluşu ve idaresi il idari bölünmesine uygun şekilde vilayet, kaza, nahiye, köy veya mahalle heyetlerine verilmişti. İl yönetimi valilin başkanlığında, milli eğitim müdürü, il encümeninden bir üye, Halk Fırkası saymanı, belediye başkanı, Türk Ocağı başkanından oluşuyordu. Bu kurul yetki ve sorumluluklarını vali, milli eğitim müdürü ve Halk Fırkası saymanından oluşan bir komiteye bırakabilecektir. İl yönetim kurulları

kendi sınırları içinde çok fazla vatandaşa eğitim verebilmek için; il özel bütçesinden maarif kısmına parasal kaynak sağlamak, yayınları ve öğretim araçlarını zamanında temin etmek, etkin bir şekilde vatandaşları özendirme faaliyeti yürütmek, Halk Okuma Odalarını açmak, bu odaların aydınlatılmasını, döşenmesini, ısıtılmasını sağlamakla görevlendirilmiştir. Ayrıca, CHP ve Türk Ocağı gibi kuruluşlarla iş birliği yapmak, bu kuruluşlardan ve yardım sever vatandaşlardan bağış toplamak, parasal imkânların uygun olması durumunda il ve ilçe merkezlerinde Köy Yatı Dershaneleri açmak gibi görevler verilmiştir. Valiler il yönetim kurulu başkanlığı görevini üstlenmiştir. Valilere her yıl 15 Aralık tarihine kadar, açılmış millet mektebi, görevlendirilen öğretmen ve kurslara devam eden öğrenci sayısını bir raporla bildirme, 15 Marta kadar hazırlanacak olan ikinci bir raporla da birinci rapordaki değişiklikleri ve eğitim sonrası belge alanların sayısını bildirme görevi verilmiştir. Talimatnameye göre il yönetim kurulları gibi ilçe yönetim kurulları, bucak yönetim kurulları ve köy/mahalle ihtiyar kurulları oluşturulacaktır. Bu kurullar da kendi aralarında il yönetim kurulları ile benzer şekilde örgütlenecektir. Kaza idare heyeti kaymakamın, nahiye idare heyeti nahiye müdürünün, köy ve mahalle ihtiyar heyetleri köy veya mahalle muhtarlarının başkanlığında Millet Mektepleri teşkilatında yürütücülük görevini üstlenecekleridir (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929:7-13; Albayrak, 1994:474-475; Kılıç 2017: 212).

4.4. Millet Mekteplerinde Eğitim Kadrosu

Millet Mekteplerinde oluşturulacak eğitim kadrosunun Türkiye'deki genel eğitim kadrosuyla paralel bir şekilde olması kararlaştırılmıştır. Buna göre ilköğretim mektebi bulunan her yerde, oradaki öğretmen sayısı oranında Millet Mektebi dershanesi açılacaktır. Maarif emînleri, Maarif müdürleri, ilköğretim müfettişleri, ilköğretim okullarındaki müdürler, başöğretmenler ve öğretmenler, asıl görevlerinin yanında Millet Mekteplerinin eğitiminden ve teftişinden de sorumlu olacaklardır (Ataş, 2003: 67). Bu genel eğitim kadrosunun yanı sıra yabancı ve azınlık okullarında görevli olan Türkçe, tarih ve coğrafya öğretmenleri de görev alacaklardır (Kılıç 2017: 215). Devlet kuruluşları, hapishaneler, özel ve ticari kuruluşlar da bünyelerinde barındırdıkları okuma-yazma bilmeyen herkese yeni harflerle okuma yazma öğretmekle zorunlu tutulmuşlardır (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929:19-20). Türk Ocaklarına üyeleri içindeki aydınları öğretmen yapma ve (A) ve (B) dersaneleri açarak bu öğretmenlerle halk eğitimine katkıda bulunma yetkisi verilmiştir (Kılıç 2017: 215). Millet Mektepleri kapsamına orduda alınmış ve orduya okuma-yazma bilmeyen askerlere subaylar tarafından eğitim verilmesi yoluna gidilmiştir (Sungu, 1941, 15 aktaran Kılıç 2017: 215). Seyyar dershanelere öğretmen bulunmadığı durumlarda aydınların bir sınavla öğretmenlik belgesi alarak buralarda öğretmen olarak görev almaları sağlanmıştır (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929:17-18).

4.5. Millet Mekteplerinin Gelir Kaynakları ve Çalışanların Ödenekleri

1928 yılında, Milli Eğitim Bakanlığına Millet Mektepleri için ayrılan bütçenin yanı sıra muayyen olan başka işler için tahsis edilen bütçelerden de aktarım yapılması yoluna gidilmiştir. Bu konuda, İçişleri Bakanlığı'nın 20.12. 1928 tarihli ve 12204 950 numaralı tezkeresiyle yapılan teklif Bakanlar Kurulu tarafından 26.12. 1928 tarihinde onaylanmış ve Millet Mektepleri bütçesinin bu şekilde artırılması yoluna gidilmiştir (BCA, 30-18-1-2/1/11/11/ Ek:76 51/ Sayı:1/26.12.1928). Bunun yanı sıra Millet Mektepleri bütçesi için il özel bütçelerinden, yerel ticaret ve ziraat odalarından, belediyelerden yardım alınmıştır. Ayrıca idare kurullarının bölge halkından bağış toplaması yoluna gidilmiştir. CHP teşkilatı, Türk Ocakları ve buna benzer kurumlardan da yardım alınmıştır. Büyük Söylev'in plak satışlarından elde edilen gelir (Şahin, 1992: 222), Millet Mekteplerine devam etmeyenlerden ceza olarak kesilen para da söz konusu bütçeye aktarılmıştır. Millet Mektepleri dershanelerinin öğretim malzemeleri, araç-gereç ve donanımı, öğretim için malzeme sağlanmasının yanı sıra öğretim kadrosunun ödenekleri, bazı zorunlu masraflar ve harcırahlar bu bütçeden karşılanmıştır (Kılıç, 2017:218).

Öğretmenlere ve diğer görevlilere ödenen ücret 1929 talimatnamesine göre; dört aylık eğitim sürecinde görev alan öğretmenlere, başöğretmenlere ve kaza milli eğitim memurlarına 50 lira, ilk tedrisat müfettişlerine 60 lira, maarif müdürlerine her bir devre için 90 lira ücret ödenecektir. “Bu mekteplerin maarif müdürleri ve ilk tedrisat müfettişleri tarafından teftişini sağlamak için her yıl il maarif bütçesinden hususi faslına kâfi miktarda harcırah ayrılacaktır,” şeklinde hazırlanmıştır (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929:13).

Millet Mekteplerinin ihtiyaçlarını karşılamak için nasıl bir politika uygulandığı yukarıda belirtilmiştir. Millet Mekteplerinin ihtiyacını karşılamak için Milli Eğitim Bakanlığı bütçesine bazı vekâletlerin ve dairelerin 1928 yılı bütçelerinin zorunlu olmayan kalemlerinden kesintiler yapılarak 5.11.1928 tarihinde 400.000 lira ek ödenek konmuştur. Bu dönem yaşanan bütün ekonomik sıkıntılara rağmen Millet Mekteplerinin 1928-1935 yılları arası eğitim öğretim dönemlerinde yaklaşık 2.619.436 liralık harcama yapılmıştır (Kılıç, 2017:218). O dönemin koşulları içinde Millet Mekteplerine ek ödenekle sağlanan bu miktar başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere dönemim yönetim kadrosunun halk eğitimine verdiği önemi göstermesi bakımından önemlidir.

4.6. Millet Mekteplerinin (A) ve (B) Dersliklerinde Okutulan Dersler ve Ders Kitapları

Millet Mekteplerinde verilen derslerde amaç vatandaşa günlük hayatta yararlanabileceği bilgileri vermektir. Millet Mekteplerinin (A) dershanelerinde okutulan dersler şu şekildedir: Bu dershanelerde eski ve yeni harfleri bilmeyenlere okuma-yazma öğretilmesi planlanmıştır. Bunun için (A) dershanelerinde alfabe, imla, okuma-yazma öğretmenin yanı sıra matematik dersinde de sayıların okunup yazılması, toplama ve çıkarma işlemlerinin yapılması öğretilmiştir (Şahin, 1992:219). (A) dersliklerinde verilen haftalık altı saatlik dersin iki saatinde hesap dersi verilmiştir. (B) dershanelerinde ise derslerin kapsamının genişletilmesi yoluna gidilmiş, kıraat, hesap tahriri ve ölçüler, sağlık bilgisi, yurt bilgisi gibi dersler verilmiştir (Kılıç, 2017: 216). Okutulan derslerde görüldüğü gibi (B) dershanelerinde amaç topluma sağlık kurallarını öğretmek sağlıklı bir toplum yaratmak, yüzeysel de olsa yurt bilgisi öğretmektir. Onları, ülkesini seven ve tanıyan, milliyetçi, görevlerini yerine getiren, yöneticilerini bilen zihinsel faaliyetleriyle çaba harcayan bireyler olarak yetiştirmek amaçlanmış ve açılan mektepler de bu görevi yerine getirmeye çalışmışlardır (Şahin, 1992:219). Haftada altı saat ders verilen (B) dershanelerinde bu sürenin bir saati sağlık bilgisi dersine, bir saati de yurt bilgisi dersine ayrılmıştır (Kılıç, 2017: 216).

Millet Mekteplerinin (A) dershanelerinde “Alfabe, Kıraat, Yazı ve İmla Tedrisi Usulü” başlıklı kitap yardımıyla dersler anlatılmıştır. Bu kitap, “İmla”, “Kıraat”, “Eski Harflerle Okuyup Yazanları Yeni Harflere Ağıştırma Usulü”, “Arap Harfleriyle Okuyup Yazdıkları Halde Garp Lisanından Hiçbirinin Alfabetesini Bilmeyenleri Yeni Harflere Ağıştırma Usulü” şeklinde bölümler halinde hazırlanmıştır. Kitapla ders veren öğretmenlerin bir harfi öğretmek için o harfin geçtiği kelimeleri anlaşılır örneklerle kolay bir şekilde öğrencilere öğretmesi amaçlanmıştır. Ayrıca (A) dersliklerinde verilen derslerde “Millet Mektepleri Elifbası” adlı kitaptan da faydalanılmıştır (Ataş, 2003: 82-84; Ateş vd. 2019:94).

Millet Mekteplerinin (B) dershanelerinde okutulan derslerden ilki “Kıraat ve Tahrir Dersi”dir. Bu derste öğrenciye okuma sevgisi verilmeye çalışılmıştır. Ders için “Millet Mektepleri Kıraati” başlıklı kitap ana kaynak olarak kullanılmıştır. Kitap kolay okunacak şekilde hazırlanmıştır. Kitapta kısa şiirlere, hikâyelere, bilgilendirici yazılara, Mustafa Kemal Paşa’nın ve Başbakan İsmet Paşa’nın harf inkılabı konusundaki yazılarına yer verilmiştir. Ancak bu ders için tek kitap yeterli görülmemiş, 15 günde bir gazete ve dergilerden, makale ve fıkralar alınarak okutulması yoluna da gidilmiştir. Okutulan parçalar konusunda öğrenciler tartışılmış, bununla hem okuma meraklarının gelişmesi hem de düzgün konuşmayı öğrenmeleri amaçlanmıştır (Ataş, 2003: 89-90; Ateş vd. 2019:95-96). Millet Mekteplerinde okutulan derslerden biri de “Hesap ve Ölçüler” dersidir. Bu derste “Kıraat ve Tahriri Dersi” gibi her hafta iki saat okutuluyordu. Derste “Millet Mektepleri ile Halk Dershanelerine Mahsus Hesap ve Ölçüler” adlı bir kitap okutuluyordu. Bu kitapta; “sayı

saymak ve sayıları yazmak, ölçüler ve Türk paraları, yüzler, onlar ve birlerden ibaret adetler, uzunluk ölçülerinden metre, eldeli ve eldesiz hesaplar, Türkiye Cumhuriyeti'nde kullanılan para çeşitleri" gibi başlıklara yer verilmiştir. Bu derste, toplama, çıkarma, çarpma ve bölme iyice öğretildikten sonra, ondalık kesirlerin toplama ve çıkarması, ağırlık ölçüleri (okka- dirhem, kilo- gram), uzunluk ölçüleri (metre-santim-metre, kilometre, arşın), para birimleri (lira, kuruş, para, kuruş- santim) ile çok sıklıkla kullanılan mahalli ölçülerin öğretilmesi amaçlanmıştır (Ataş, 2003: 95-96). (B) dersanelerinde verilen derslerden biri de " Sağlık Bilgileri" dersi idi. Bu dersin haftada bir saat verilmesi planlanmıştır. Derste okutulan kitap " Her İşin Başı Sağlıktır" başlığı ile başlatılmıştır. "Vücudun Yapısı ve İş" başlıklı ikinci bölümde insan bedenindeki organlar ve organların görevleri okutulmuştur. Kitapların devam eden bölümlerinde salgın hastalıklara yer verilmiş ve öğrencilere " Bulaşıcı Hastalıklar" başlığı altında; frengi, verem, sıtma gibi salgın hastalıklar ve onlardan nasıl korunması gerektiği öğretilmiştir. Kazalar başlığı altında zehirlenme durumunda ve hayvan ısırması halinde neler yapılması gerektiği anlatılmıştır. Bu derste ayrıca sağlıklı giyim, içkinin zararları, çocuk bakımı gibi başlıklar altında dersler de okutulmuştur (Ataş, 2003: 97-101). Çevrenin korunması ve temiz tutulması konusu üzerinde de durmuştur (Albayrak, 1994: 478). (B) dersanelerinde okutulan derslerden sonuncusu ise "Yurt Bilgisi Dersi"dir. Bu derste sağlık bilgisi dersi gibi haftada bir saat okutulmuştur. Derste " Millet Mektepleri ile Halk Dersanelerine Mahsus Yurt Bilgisi" başlıklı kitap okutuluyordu. Kitabın içeriğinde; "Türk Bayrağı", "Türk Bayrağının dalgalandığı Yerler: Türkiye", "Türk Devleti ve Türk Milleti", "Yeni Türk Cumhuriyeti'nin Kuruluşu", "Türklerin Umumi Hakları", "Türkiye Büyük Millet Meclisi", "Teşkilatı Esasiye Kanunun Esas Maddeleri", "Cumhuriyet", "Türk İstiklal ve Hürriyeti", "İstiklal Muharebesi", "Büyük Harpte Türkiye'nin Düşmanlar Tarafından İstilas", "Büyük Gazi'nin Hizmetleri", "Milli Hâkimiyet", "Vatandaşlık Haklarından: hürriyet, müsavat, meskenlerin masuniyeti", "Söz ve Fikir Hürriyeti", "Vicdan Hürriyeti", "Neşir, Akit ve İştirak Hürriyeti", "Çalışma ve İş Hürriyeti", "Seyahat Hürriyeti", "Temellük ve Tasarruf Hürriyeti", "Büyük Millet Meclisi'nin Vazifeleri", "Kanun ve Kanunlara İtaat", başlıkları altında dersler okutulmuştur (Ateş vd. 2019:98). Bu içerikten derste, Cumhuriyet yönetiminin amacının vatandaşını yüzeysel de olsa vatan, millet, vatandaşlık hak ve görevleri hakkında bilgi sahibi yapmak olduğu görülmektedir.

Millet Mekteplerinde ders dönemlerinin sonunda (A) ve (B) dersanelerindeki öğrenciler sınava tabi tutulmuştur. (A) dersanelerindeki öğrenciler "alfabe, okuma-yazma, yazım kuralları ve basit hesap işleri" konularında; (B) dersanelerindeki öğrenciler ise "okuma-yazma, hesap ve ölçüler, sağlık bilgileri ve yurt bilgisi derslerinden sınav yapıyordu (Cumhuriyet Gazetesi, 02.11.1929; Kılıç, 2017: 217). Bu dersanelerin hedef kitlesi okul çağını geçmiş, hayatın içinde kişiler olduğu için onların hayatta kullanabileceği, işlerine yarayan temel bilgiler kazandırılması hedeflenmiştir.

Talimatnamede ayrıca toplumun millet mekteplerine katılımının artırılması için teşvik kampanyalarının yapılması gerektiği ve mekteplere devam edenlerin elde edecekleri avantajlarla devam etmeyenlere verilecek cezalar belirtilmiştir. Talimatnamenin son kısmında da müteferrik konulara yer verilmiştir (Millet Mektepleri Talimatnamesi, 1929:13-24).

4.7. Millet Mekteplerinin Açılması Yoluyla Halk Eğitimi Konusunda Elde Edilenler

Bütün hazırlıkları tamamlanan Millet Mektepleri 1 Ocak 1929 tarihinde düzenlenen törenlerle büyü bir coşkuyla açılmış ve çalışmalarına başlamıştır. Mekteplerin açıldığı ilk gün "Maarif Bayramı" olarak ilan edilmiştir. İlk günden itibaren halk Millet Mekteplerine büyük ilgi göstermiştir. Bu mekteplere ilk yıl 1milyondan fazla insan kayıt yaptırmış, bunların yaklaşık 6 yüz bini mezun olmuştur. Bu başarılı gelişmenin Mustafa Kemal Paşa'yı mutlu ettiği 1 Kasım 1929 tarihinde TBMM'de yaptığı konuşmadan anlaşılmaktadır. Konuşmasında, "Millet mektepleri normal eğitim dışında, kadın ve erkek, yüz binlerce, vatandaşın nurlanmasına hizmet etti." değerlendirmesini yapmış ve Millet Mekteplerinin daha fazla gayret ve şevkle çalışmalarını sürdürülmesi gerektiğini belirtmiştir (TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Devre, 3. İctima, II. İnikat, 1.11.1929: 3). Bununla birlikte

Millet Mekteplerine ilk yıl halk tarafından gösterilen yoğun ilgi zaman geçtikçe azalmıştır. 1928-1929 öğretim döneminde (A) dersanelerinden 485.682, (B) dersliklerinden ise 111.378 kişi belge alırken bu durum sonraki yıllarda düşüş göstermiştir (Albayrak, 1994: 482).

Millet Mektepleri 1928-1929 öğretim yılında çok başarılı olurken bu başarı zamanla düşüş göstermiştir. Bunun, başta ekonomik olumsuzluklar olmak üzere çeşitli sebepleri vardır: Söz konusu yıllarda Türkiye’nin ekonomik imkânları oldukça yetersizdi, hatta ülke yıkıntı içindeydi diyebiliriz. Bu durumun Millet Mektepleri için ekonomik bir alt yapı oluşturulmasını engellediği anlaşılmaktadır. O yılların Türkiye’si Osmanlı Devleti’nin yıkıntıları üzerine kurulmaya çalışıyordu. Ekonomik kaynaklara ve beyin gücüne sahip olmayan, teknolojik gelişmelerden yoksun durumdaydı. Buna karşılık devletin en büyük gelir kaynağı olan Aşar vergisi 1925 yılında kaldırılmıştı. 1929 Dünya ekonomik buhranı Türkiye’yi de ekonomik açıdan olumsuz yönde etkilemişti. Bu yıllarda ayrıca Lozan Antlaşması hükümleri doğrultusunda Osmanlı’dan Türkiye’ye kalan dış borçların ilk taksiti de ödenmişti (Şahin, 1992:227-228). 1930’larda sanayinin gelişmesi yönündeki çalışmalara ağırlık verilmeye başlanmıştır. Harf inkılabının gerçekleşmesi ve Millet Mekteplerinin oluşturulmasında çok katkısı olan Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati Bey hayatını kaybetmiştir. Bütün bunlar halk eğitimi çalışmalarını olumsuz yönde etkilemiştir (Cumhuriyet 03.01.1929; Kılıç, 2017:219). Diğer sebeplere baktığımızda; yerel idarecilerin bu konunun önemini gerektiği ölçüde kavrayamadığı ve konu ile yeterince ilgilenmediği görülmektedir. Ayrıca Türkiye, o dönem Millet Mekteplerinin ihtiyacını karşılayacak oranda öğretmene sahip değildi (Kara, 2020: 135).

1925 ile 1935 yılları arasında Millet Mekteplerinin köy ve kentlerdeki (A) dersanelerinden toplam olarak 12.853’ü kadın, 35.957’si erkek ve 165’i karma olan 48.993 adet dersane açılmıştır. Bu dersanelere 1.376.074’ü erkek, 729.818’i kadın olmak üzere toplam 2.105.892 yetişkin vatandaş devam etmiş, bunlardan 684.561’i erkek, 285.579’u kadın toplam 970.140 yetişkin insan belge almıştır. Dışarıdan özel eğitim alanlardan 93.631’i erkek, 22.388’i kadın toplam 116.019 yetişkin belge almıştır. Yedi yıllık süreçte kentlerde ve köylerde 9.080’i erkek, 2.222 ‘i kadın ve 78’i karma olmak üzere toplam 11.380 (B) dersliği açılmıştır. Bu dersliklere 266.989’u erkek, 107.964’ü kadın toplam 380.953 yetişkin kişi devam etmiştir. Bunlardan 174.202’si erkek, 65.880’i kadın toplam 240.982 yetişkin insan belge almıştır. Dışarıdan özel öğrenim alan 23.787 erkek ve 3.327 kadın olmak üzere toplam 27.114 kişi belge almıştır. Dışardan belge alanlar da dâhil edildiğinde (B) dersliklerinden 198.895’i erkek ve 69.206’si kadın olmak üzere toplam 268.096 yetişkine belge verildiği görülmektedir (Albayrak, 1994: 481-482). 1935 yılındaki okur-yazar oranı 1928 yılı oranıyla yukarıda belirtilen oran karşılaştırıldığında bu oranın iki katına çıkarıldığı söylenebilir (Gedikoğlu, 1953:77).Yapılan çalışmalar gösteriyor ki yeni Türk harfleri ile okuma yazmanın öğretilmesi ve vatandaşın yüzeysel de olsa kendisini ve ülkesini ilgilendiren konularda bilgiye sahip olması için yoğun bir çaba harcanmış ve bunda da geçmiş yıllar ile kıyaslandığında başarılı olunmuştur.

5. Diğer Kurumların Halk Eğitime Katkısı

Yeni Türk harfleri kabul edildikten sonra Türk Ocakları, toplumun yeni harflerle okuyup-yazabilmesi konusunda önemli görevler üstlenmiştir. İnkılap sonrası yürütülen halk eğitimi sürecine örgütlü yapısı, sahip olduğu 200 şubesi ve bünyesinde barındırdığı aydın insanlarla büyük katkı sağlamıştır (Sarıay, 1994:331; Kılıç, 2017:225). Ocak şubelerinde 20 -31 Ağustos 1928 tarihleri arasından itibaren birer veya birden çok dershaneli kurslar açılmış ve buralarda yeni Türk harfleri halka öğretilmeye başlanmıştır. Yeni alfabe Ocağın matbaasında basılarak ilk alfabe kurslarının açıldığı yerler olan Samsun, Ankara, Gelibolu, İnebolu, Keşan Cide, Civril, Elmalı Adana, Edremit, Kula ve Yozgat gibi geniş bir alana gönderilmiştir. Türk ocakları Türkiye’de çok geniş bir alana yayılmış bütün şubelerinde yeni alfabeyi topluma öğretmeye ve harflerle toplumu tanıştırmaya büyük çaba harcamıştır. Türk Ocakları bunu yaparken başta kendi yayın organı Türk Yurdu olmak üzere

hem ulusal hem de yerel basın Kurumun çalışmalarına ilgi göstermiş onu çalışmalarında desteklemiştir (Kılıç, 2017:226-229).

Türk Ocakları'nın yanı sıra, Türk ordusu, Himaye-i Etfal Cemiyeti ve Muallimler Birliği de bu dönem sürdürülen halk eğitime önemli oranda katkı sağlamışlardır. Türk Ocaklarının 10 Nisan 1931 tarihinde kapanmasından sonra açılan Halkevleri (1932) açtığı "Okuma Yazma Kursları" ile bu görevi üstlenerek sürdürmüştü. Bu çalışmaların bir örneği Türk Ocağı ile Muallimler Birliği'nin Mardin'de birlikte açtıkları kursta 20'si kadın olmak üzere toplam 200 kişiye verdikleri kurstur. (Kılıç, 2017:227-231). Yeni harflerin okunup yazılması ve halk eğitiminin sürdürülmesi yönünde başta Cumhuriyet Gazetesi olmak üzere gazeteler de katkı sağlamıştır (Cumhuriyet Gazetesi,09.10.1928; 01.09.1928; 29.09.1928). 1930 yılında açılan Okuma Odaları da okuma yazma öğrenen vatandaşların bu faaliyetlerini sürdürmelerine yardımcı olmak üzere çalışmalarını sürdürmüştür. 1928 yılından itibaren mesleki ve teknik alandaki halk eğitimi çalışmaları "Akşam Erkek Sanat" ve "Akşam Ticaret" okullarına verilmiştir. 1935 yılından sonra çalışmaları iyice yavaşlayan Millet Mektepleri 1935- 1950 yılları arasında "Ulus Okulları" adıyla faaliyetlerini sürdürmüştür (Geray, 1978: 258-259).

6. Millet Mekteplerine Gazetelerin Yaklaşımı

Genel olarak toplumsal olayların kamuoyunda yankılanmasına ve halka duyurulmasında aracı kurum görevini üstlenen basının geniş bir kesimi Millet Mektepleri hakkında olumlu yazılar yaparak sürece katkı sağlamıştır. Bu konuda yapılan çalışmalar gözden geçirildiğinde gazetelerin önemli bir bölümünün Millet Mekteplerinin halka tanıtımı, onun faaliyetlerini sergilemek ve heyecanı artırmak amacıyla yazılar yazarak üzerlerine düşen görevi layıkıyla yerine getirmişlerdir. Millet Mekteplerinin açıldığı 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren gazetelerin çoğunluğu sayfalarının bir bölümünü "Millet Mekteplerine Mahsus Kıraat Sütunları" şeklinde açmışlardır. Örneğin Milliyet Gazetesi okuma yazmanın daha hızlı öğrenilmesi amacıyla, 6. sayfasını "Halka Mahsus Sahife" adı ile ve yeni okuma yazma öğrenenlerin kolay okuyabileceği şekilde yazdığı yazılara ayırmıştır. Bazı gazeteler ise yeni harflerin tanınması ve okuma yazmanın hızlanması amacıyla "Cep Alfabeleri" dağıtmıştır (Şahin,1992: 225-226).

1 Ekim 1928 tarihinde "Türkçe Gazete" adı ile basılan gazete yeni Türk harfleriyle basımı yapılan ilk gazete olma özelliğine sahiptir. Gazete 24 Aralıkta 25. sayısından başlayarak haftada bir gün çocuk gazetesi olarak yayımlanmıştır. Ayrıca mezun olmuş kişilerin okuma yazmasını geliştirmesi için Milli Eğitim Bakanlığı tarafından haftalık yayın yapan bir dergi olan "Halk Mecmuası" yayımlanmıştır. "Muhit Dergisi" de sürece katkı sağlayan yazılar kaleme aldığı için Talim Terbiye Kurulu tarafından okunması tavsiye edilen dergilerden olmuştur (Kılıç, 2017: 217).

Millet Mekteplerinin açılış günü olan 1 Ocak 1929 günü gazetelerin sayfaları mektepleri öven yazılarla doldurulmuştur. İdam Gazetesi "Seferberlik Bitti, Bugün Memlekette Cehaletle Harp Başlıyor" başlığını atarken, Milliyet Gazetesi "Tarihin İlk İrfan Seferberliği Başladı" başlığını kullanmıştır. Halk Gazetesi ise "Ümmiliğe Karşı Başlayan Harp Muzafferiyetle İnkişaf Ediyor" derken Hizmet'de yazar Kemal Talat: "Türk milletine saadet kapısı açılmıştır." sözleriyle yeni açılan millet mekteplerinin önemini vurgulamıştır (Şahin,1992: 226). Konuya, "Bugün Maarif Bayramı Var, Millet Mektepleri Bugün Merasimle Açılacak" başlığı ile yer veren Cumhuriyet Gazetesi, İstanbul'da açılan Millet Mekteplerinin hepsinin birbiri ile rekabet edercesine süslenerek açılışa hazırlandığını yazmıştır. Yine Cumhuriyet gazetesi mekteplerin açılışının ikinci günü İstanbul'da tam olarak 1208 mektebin açıldığını ve 45000 kişinin eğitime başladığını yazmıştır. Cumhuriyet Gazetesi, mekteplerin açılışının dördüncü günü yayınladığı "Millet Mektepleri Taşıyor Kadınlar İçin Açılan Mekteplerde Düenden Derslere Başlandı" başlıklı yazısında: "Gündüz ders görmeye talip olan hanımlar yalnız pazartesi, perşembe günleri öğleden sonra bir çeyrek fasıla ile iki ders alacaklardır. Birçok mektep dün kayıt olmak üzere müracaat eden kimseleri reddetmeye mecbur olmuşlardır. Hristiyan halktan henüz bir şube bile mektebe müracaatları kaydedilmemiştir. Bunu nazarı dikkate

alan Maarif Müdürü civardaki Ticaret Mektebi ile Bezezya Mektebi’nin Millet Dershaneleri olarak açılmasına karar vermiştir.” ifadeleriyle İstanbul’da mekteplere büyük ilgi gösterildiğin göstermiştir. Cumhuriyet Gazetesi, mekteplerin açılışının beşinci günü “Millet Mekteplerine, Millet Hücum Ediyor, Mekteplere Kadınların Rağbeti Daha Fazla” başlıklı haberi yayınlamıştır. Bu yazı Millet Mekteplerine milletin gösterdiği ilginin giderek arttığını göstermektedir (Cumhuriyet Gazetesi, 01.01.1929, s.1; 02 01. 1929, s.1-3; 04. 01.1929, s.1; , 05.01.1929, s.1; aktaran Kılınç, 2018: 95-97).

Gazeteler mektepleri destekleyici yazılarının yanı sıra İzmir’de olduğu gibi zaman zaman ortaya çıkan aksaklıkları da kaleme almışlardır. İzmir’deki “Ahenk Gazetesi,” “Bir Tenkit ve Temenni” başlıklı yazısında “Millet Mekteplerinin kurulması gerçekte bir medeniyet inkılâbıdır” değerlendirmesini yapmıştır. Yazısının devamında ise İzmir’deki Millet Mekteplerinin aydınlatma lambalarının yetersizliğinden, camları kırık sınıflar olduğundan, ısınmak için gerekli olan mangal kömürünün olmadığından ve bunların alınacak tedbirlerle giderilmesi gerektiğinden söz etmiştir. Gazetelerin yazdığına göre 1928-1929 yılları arasında İzmir’deki Millet Mekteplerine 60.000 civarında kişi katılmış ve dönem sonunda yapılan sınavlarda bunların çoğunluğu başarılı olarak belgelerini almıştır. Gazetelerde, Millet Mekteplerine katılarak belge alanların devlet memuru olmalarına öncelik verileceği haberlerine yer verilmesinin de katılımın artmasına katkı sağladığı görülmektedir (Morkoç, 2011: 1552-1553).

Zonguldak ve Kastamonu basınında görüldüğü gibi yerel basında da Millet Mekteplerini destekleyen yazılar yazılmıştır. Zonguldak yerel gazetelerindeki yazarlar: “Harf İnkılabının Çok Feyizli Neticeleri,” “Kalem Muhaberesi,” “Cahil Ana Baba İstemiyorlar,” “Büyük Harfler Nerede Kullanılır,” gibi başlıklarla süreci destekleyen köşe yazıları kaleme almışlardır (Ateş vd., 2019: 143-151). Kastamonu’da da “Millet Mektepleri Kastamonu’da görkemli bir şekilde açılmıştır.” “İlk gün bütün dershaneler dolmuştur.” gibi halk eğitimi yönünde Millet Mekteplerini destekleyen yazılar yazılmıştır. Açıksoz Gazetesi’nin bildirdiğine göre mekteplerin ilk yılının Ocak ayı sonunda belirtilen rakamlara göre, Kastamonu merkezi ve köylerinde açılan Millet Mekteplerine 14.117 öğrenci eğitim almaya başlamıştır. Kastamonu’nun merkezinde Mart ayına gelindiğinde 1550’si erkek ve 485’i kadın olan toplamda 2035 öğrenci eğitim almaktaydı. Yine bu gazeteye göre Kastamonu’da 500’den fazla mahkûma da ders verilmiştir (Yılmaz, 2009: 75-77).

Millet Mekteplerinin açıldığı ilk günlerin heyecanına dış basın da katılmıştır. Amerika Birleşik Devletleri’ndeki gazeteler Millet Mektepleri vasıtasıyla Türk vatandaşlarının okuma yazması için başlatılan kampanyayı alkışladıklarını yazmışlardır. Amerika Birleşik Devletleri’nin ünlü dergilerinden olan “The Nationa Geographic” “Turkey Goes to School” başlıklı yazısında Millet Mekteplerini değerlendirmiş ve “Kalem kılıçtan daha güçlüyse Türkiye yeni zaferler kazanma yolundadır...” değerlendirmesi yapmıştır (Şahin,1992: 226).

Halk eğitimi çalışmaları hızla devam ederken Aksaray ve Isparta halkı adına Başbakanlığa çekilen telgraflarda halkın bu şehirlerde Millet Mekteplerinde eğitim almaya çok ilgi gösterdiği belirtilmiştir. Hatta Isparta’nın bir mahallesinde Millet Mekteplerinden vesika alanlar için büyük ziyafet verildiği de ifade edilmiştir. Ayrıca Karaağaç köylerinden birinde de önceden hiç okuma yazma bilmeyen bir çobanın yeni Türk harfleriyle okuma yazma öğrenerek ehliyetnamesini aldığı ve böylece kendi köyündeki dershaneye öğretmen tayin edildiği ifade edilmiştir (BCA,30-10-0-0/ 64-431-43/29.12.1929/Ek 72/Sayı 1). Bu belge Türkiye’nin 1920’li yıllardaki eğitim kadrosunun ne kadar yetersiz olduğunu ve Millet Mektepleri vasıtasıyla yürütülen halk eğitimi çalışmalarının halka kattığı heyecanı göstermektedir. Ayrıca bir çobanın eğitim kadrosunda yer alması Türkiye Cumhuriyeti’nde hangi konumda olursa olsun çalışıp başarılı olanın her kadememde yüksek mevkilerde görev alabilme imkânının olacağını göstermesi bakımından önemlidir.

Sonuç

Eğitim, bir ülkenin siyasi, kültürel ve ekonomik yapısına büyük oranda etki etme özelliğine sahiptir. Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarının idarecileri bunun bilinciyle hareket etmişlerdir.

Bir taraftan düşmanı yurttan atmaya çalışırken diğer taraftan milli temellere dayalı çağdaş ve demokratik yeni bir devlet kurma çalışmalarını başlatmışlardır. Bu özellikteki bir devletin toplumunun eğitilmiş olması ve çağdaş bilgilerle donatılması gerekiyordu. Bunun için cehaletle savaş başlatılmalıydı. Bu düşünceyle bir taraftan milli mücadele sürerken diğer taraftan cehaletle mücadele için eğitim çalışmaları sürdürülmüştür. Bu yönde atılan önemli adımlardan biri I. Maarif Kongresi'nin toplanmasıdır. Mustafa Kemal Paşa bu kongrede ve bu dönem yaptığı diğer konuşmalarda eğitimin milli karaktere sahip olması ve halk eğitimi konusunda bir savaş yürütülmesi gerektiği vurgusunu yapmıştır. Bu dönem eğitimde birliği sağlama, milli ve çağdaş eğitimi yerleştirmenin yansira halk eğitimi konusunda da çalışmalar başlatılmış ve bu çalışmalar o dönemin ekonomik zorlukları içinde başarılı bir şekilde yürütülmüştür.

Halk eğitimi konusu bu günkü anlamda olmasa da Türk tarihinde eskiden beri var olan bir durumdur. Osmanlı Devleti'nin Tanzimat döneminde bu günkü anlamda denilebilecek ilk halk eğitimi çalışmalarının başlatıldığı ve bu çalışmaların devletin yıkılışına kadar sürdürüldüğü görülmektedir. Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde harf ıslahı ve inkılabı konusunda yapılan tartışmaların ve halk eğitimi faaliyetlerinin Cumhuriyet Türkiye'sinde başta halk eğitimi ve harf inkılabı olmak üzere eğitim konusunda yapılacaklara bir zemin oluşturulduğu görülmektedir. Bu hem yapılan uygulamalarla hem de aydınların yaptığı eğitim konulu tartışmalarla sağlanmıştır.

Milli Mücadele yıllarında halk eğitimi konusunda ilk adım “Serbest Âli Dersler Müessesesi-i İlmiye”nin Ankara’da kurulmasıyla atılmıştır. Kurumun kuruluş amacı “vaaz ve konferanslar” ile “yüksek dersler” şeklinde yaygın eğitim yürütmektir. Özerk olarak kurulan kurulun üyelerinin amacı, milliyetçilik, halkçılık anlayışıyla ders vermek ve halka Milli Mücadele’nin hedefini ve önemini anlatmaktır. Kurumun verdiği derslere ve konferanslara toplumun her kesiminden kişi katılmıştır. Derslere kayıt yaptırıp devam edenlere tasdikname verilmiştir. Yaygın eğitim kurumu olarak kurulan bu kurum halkı farklı konularda aydınlatmasının yanı sıra ileride örgün eğitim olarak kurulacak Ankara Üniversitesi’nin de alt yapısını hazırlamıştır.

1923 yılında kurulan Ali Fethi (Okyar) Hükümetinin halk eğitimi konusunu hükümet programına almasıyla halk eğitimi devlet politikası halini almıştır. 1923 yılında halk eğitimi çalışmalarının yürütülmesi için İlköğretim Genel Müdürlüğüne bağlı bir “Halk Terbiyesi Şubesi” kurulmuştur. Bu dönem Milli Eğitim Bakanı olan İsmail Safa (Özler) yayınladığı genelgeyle bütün illeri halk eğitimi yapmaya davet etmiştir. Bu genelgeyi yetersiz bulan Feyzullah Sacit Ülkü’nün tavsiyeleri doğrultusunda İlköğretim Genel Müdürlüğü’ne bağlı bir “Halk Terbiyesi Bürosu” kurulmuş ve 3087 numaralı kanunun kabulüyle halk eğitimi kanuni hüviyet kazanmıştır.

Türk Milli Eğitim Bakanlığı’nın davetiyle John Dewey, 1924 yılında Türkiye’ye gelmiş, eğitim konusunda incelemelerde bulunmuş, toplantılar, incelemeler yapmış ve önerilerde bulunmuştur. Dewey halk eğitimi üzerinde de durmuş ve bu konuda Danimarka’da uygulanan yetişkinler eğitimi uygulamasının incelenip örnek alınması teklifinde bulunmuştur.

Eğitim ve öğretimin birleştirilmesiyle İlköğretim Genel Müdürlüğü eğitim alanındaki çalışmalarına hız vermiştir. 1926 yılında kabul edilen 789 numaralı maarif teşkilatına dair kanunun 6. Maddesiyle halk eğitimi konusunda bir adım daha atılmıştır. Bununla ilköğretim çağını aşmış ve hiç eğitim almamış kişileri çalıştıran kurumlar bu kişilere temel eğitimi vermekle yükümlü hale getirilmiştir.

1927 yılında halk eğitimi konusunda Halk Terbiyesi Şubesi tarafından Halk Dershaneleri ve Konferansları Talimatnamesi hazırlanmıştır. Bu talimatnameye uygun şekilde “Halk Dershaneleri” açılmıştır. “Halk Dershaneleri” “İlk Halk Dershaneleri ve Umumi Halk Dershaneleri olarak iki farklı şekilde açılmıştır. İlk Halk Dershanelerinin amacı hiç okuma yazma bilmeyenlere Arap harfleriyle okuma yazma öğretmek iken Umumi Halk Dershaneleri ile Cumhuriyet Türkiye’sinde toplumun bilmesi gereken medeni ve hayati bilgileri alması ve böylece milli kültürün ve ülkenin güçlendirilmesi amaçlanmıştır. Halk Dershaneleri bir yıllık çalışmalarını tamamladıktan sonra

yapılan araştırmalar bu çalışmada halk eğitimi konusunda istenilen hedeflere ulaşılamadığını göstermiştir. Bu olumsuz durumun nedeninin Arap harfleri olduğu sonucuna varılmış ve böylece harf inkılabı çalışmalarına hız verilmiştir.

Osmanlı Devleti’nde Tanzimat dönemiyle birlikte harf ıslahı ve İkinci Meşrutiyet Dönemi’nde de harf inkılabı tartışılmış ve böylece Cumhuriyet Türkiye’sinde yapılacak harf inkılabının alt yapısı oluşturulmuştur. Cumhuriyet döneminde de 1928 yılına kadar harf inkılabı her yönüyle tartışılmıştır. Yapılan tartışmalarla birlikte Türki Devletlerinin Latin harflerini kullanmaya geçmesi, 1823-1928 yılları arasında bütün çalışmalara rağmen okuma yazma oranının yüksilememesi, Miladi takvimin ve milletlerarası rakamların kullanılmaya başlanması, reçetelerin Latin harfleri ile yazılmaya başlanması sürece katkı sağlamıştır. Bu ortamda 1926 yılında oluşturulan Dil Encümeni’nin çalışmaları ve bu çalışmalara 1928 yılında Mustafa Kemal Paşa’nın önerileri doğrultusunda son şeklinin verilmesiyle inkılap için hem çalışmalar hem de toplumun hazır hale geldiği fikri oluşmuş ve böylece 1 Kasım 1928 tarihinde Harf İnkılabı gerçekleştirilmiştir. Böylece toplumun her kesimine yeni harflerle okuyup yazmayı öğretme çalışmaları başlatılmıştır. Okul çağındaki kesim yeni harflerle okuma yazmayı okullarda öğrenirken, okul çağını aşmış halkın yeni harflerle okuma yazma öğrenmesi, hayatını ve geçimini sağlayacak bilgilere sahip olması için Millet Mektepleri açılması yönünde çalışmalar başlatılmıştır.

1928 yılının Kasım ayında 52 maddeden oluşan bir Millet Mektepleri talimatnamesi hazırlanmıştır. Bu talimatname bir yıl uygulamada kaldıktan sonra bunda bazı eksiklikler görülmüş ve eksikliklerin giderilmesi için 1929 yılında 56 maddeden oluşan bir Millet Mektepleri Talimatnamesi daha hazırlanmış ve böylece eksiklikler giderilmiştir.

Millet Mekteplerinde; okul çağını aşmış kişilere yeni harflerle okuma yazma ve basit hesap işlerini öğretmek için (A) derslikleri açılmıştır. (B) dersliklerinin açılış amacı (A) dersliklerinde okuma yazma öğrenen kişilere hayatlarını ve geçimlerini sağlayacak vatandaşlık bilgilerine sahip olacakları dersleri vermektir. (A) ve (B) derslikleri ihtiyaca göre sabit veya seyyar dershaneler şeklinde açılmıştır. (A) ve (B) dershanelerinde haftada altı saat ders verilmesi yoluna gidilmiştir. Okula gidemeyen köy çocuklarını okutmak için Köy Yatı Dershaneleri açılırken, 1930 yılından itibaren okuma yazmayı öğrenenlerin bunu devam ettirmesi amacıyla Halk Okuma Odaları açılmıştır. Millet Mekteplerinde kadınlara ve erkeklere ayrı derslikler açıldığı gibi koşullar doğrultusunda karma eğitim de yapılmıştır.

Millet Mekteplerinde derslerin verilmesinde öğretmen sayısının yetmediği yerlerde aydın kesimden de faydalanılması yoluna gidilmiştir. Millet Mekteplerinin idaresi için merkezden taşraya doğru teşkilatlanma yoluna gidilirken; gelirini devletin ayırdığı bütçe, kurum ve kuruluşların ayırdığı bütçe ile halkın yardımları oluşturmuştur. Başta öğretmenler olmak üzere Millet Mekteplerinde çalışanlara belli bir ücret ödenmiştir. Bu dönem halk eğitimi faaliyetleri yoğun olarak Millet Mekteplerinde yürütülmüştür. Bununla birlikte, Türk Ocakları, Halk Odaları, Ordu, Himaye-i Etfal Cemiyeti, Muallimler Birliği ve Halkevlerinin açtığı Okuma Yazma Kursları da halk eğitimi yönündeki çalışmalara katkı sağlamışlardır. Bu dönem mesleki ve teknik alandaki halk eğitimi çalışmaları “Akşam Erkek Sanat” ve “Akşam Ticaret” okullarına tarafından yürütülmüştür.

Basın da Millet Mekteplerini kaleme aldıkları yazılarla desteklemiştir. Basın hem okuma yazmanın geliştirilmesine yönelik ayırdıkları sütunlarla, hem de Millet Mekteplerine halkın katılımı için teşvik amaçlı olumlu yazılarıyla katkı sağlamıştır.

Millet Mektepleri ilk yıl büyük başarılar elde etmiş ancak zamanla çalışmalar yavaşlamıştır. Bunun en büyük nedeninin o dönem ekonomi alanında yaşanan olumsuzluklar olduğu görülmektedir. Bununla birlikte öğretmen sayısının yetersizliği, idarecilerin halk eğitiminin önemini kavrayamaması nedeniyle buna yeterli önemi vermemesi gibi nedenlerde etki etmiştir. Buna rağmen 1928-1935 yılları arasında okuma yazma bilenlerin oranının 1928 yılı ile karşılaştırıldığında iki katına çıktığı görülmektedir. Bu büyük bir başarıdır.

Osmanlı Devleti'nde Tanzimat döneminde eğitim öğretimi geliştirme yaygınlaştırma çalışmaları başlatılmış, İkinci Abdülhamit Dönemi ve İkinci Meşrutiyet döneminde de eğitim konusu üzerinde önemle durulmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nde ise Milli Mücadele ile birlikte cehaletle mücadele başlatılmıştır. Ancak 2020 yılını yaşadığımız bu dönemde Türkiye hala eğitim sorunlarını tam olarak çözüme kavuşturamamıştır. Okuryazar oranını yüzde yüze çıkaramamıştır. Yakın dönemde bağımsızlığını elde edenve kardeş ülkeler olan Türk Devletleri'nde okuma-yazma oranı yüzde 99, yüzde 100 iken bunu bizim başaramamış olmamız önemle üzerinde durulması gereken bir konudur.

Bu çalışmayla literatüre katkı sağlamak amaçlanmıştır. Konu ile ilgili bundan sonra yapılacak çalışmalara bu araştırmayla katkı sağlanacağı umut edilmektedir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

Cumhur Başkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı /Cumhuriyet (BOA/BCA) Arşivi

- BOA, HR. İM./86-15/ / sayı 1,2/3/.M.15.10.1923.
 BOA, HR. İM./8/10/Sayı 1-2/M.06.08.1923.
 BOA, HR. İM./84/57/sayı 1-5/M-26.09.1923.
 BOA, HR. İM./86/15/sayı 1-3/15.10.1923.
 BOA, HR. İM./96/38/ sayı 1-5/M-3.2.1924.
 BCA, 490-1-0-0/ 1/ 2/ 13/sayı 1ve2/25.12.1928.
 BCA, 30-18-1-2/5/48/16/ sayı1/.22.09.1929.
 BCA, 30-18-1-2/1/11/11/ Ek:76 51/ Sayı:1/26.12.1928.
 BCA, 490-1-0-0/1/3/12/sayı 9/28.10.1929.
 BCA,30-10-0-0/ 64-431-43/29.12.1929/Ek 72/sayı 1.

Resmi Belgeler

Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) Arşivi

- TBMM Zabıt Ceridesi, 1. Devre, 3. İctima Senesi, 18. Cilt, 01.03.1338 (1922) s.1-26.
 TBMM Zabıt Ceridesi, 2.Devre, 1. Cilt, 1. İctima Senesi, 05.09.1339 (1923), s. 417-445.
 TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Devre, 5. Cilt, 3 İnikat, 8 Teşrinisani 1928, s.26-29.
 TBMM Zabıt Ceridesi, ,3. Devre, 2. İctima senesi, 5. Cilt, 1. İnikat: s.1-5.
 TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Devre, 3. İctima, II. İn'ikat, 1.11.1929, s. 1-5.
 TBMM Kanunlar Dergisi, Maarif Teşkilatına Dair Kanunun, 4. Cilt, s. 522- 525.
 TBMM Kanunlar Dergisi, Tevhid-i Tedrisat Kanunu, 2. Cilt, s. 242.

Gazeteler ve Talimatnameler

- Resmi Ceride, Sayı: 338, 3 Nisan1926.
 Cumhuriyet Gazetesi, 02.11.1929.

Cumhuriyet Gazetesi, 03.01.1929.

Cumhuriyet Gazetesi, 09.10.1928.

Cumhuriyet Gazetesi, 01 09.1928.

Cumhuriyet Gazetesi, 29.09.1928.

Cumhuriyet Gazetesi, 01.01.1929.

Cumhuriyet Gazetesi, 02 01. 1929.

Cumhuriyet Gazetesi, 05.01.1929.

Cumhuriyet gazetesi, 04. 01.1929.

Hâkimiyet-i Milliye, 21.07.1921.

Millet Mektepleri Talimatnamesi (1929). Millet Mektepleri Talimatnamesi ve Tatbikine Rehberlik Edecek Dâhili Talimatnameler, Köy Hocası Matbaası, Ankara.

Telif Eserler

Albayrak, M. (1989). Yeni Türk harflerinin kabulü öncesinde, halk eğitimi ve yazı değişimi konusunda türk kamuoyunda bazı tartışmalar ve millet mektepleri’nin açılması (1862-1928). *Atatürk Yolu Dergisi* 2 (4), 463-495.

Albayrak, M.(1994). Millet mekteplerinin yapısı ve çalışmaları (1928-1935). *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, X (29), 471-483.

Arayıcı, A. (1999). *Kemalist dönem Türkiye’sinde eğitim politikaları ve köy enstitüleri*. Ceylan Yayınları.

Ata, B. (2001). *1924 Türk basını ışığında Amerikalı eğitimci John Dewey’in Türkiye seyahati*. G.Ü. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi, 21 (3), 193-207.

Ataş, U. (2003). *Millet mektepleri (1928-1935)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi] Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atatürk’ün Söyler ve Demeçleri I-III (1997). *Atatürk’ün söyler ve demeçleri I-III*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırmaları Merkezi, Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Ateş, S.& Namal Y.& Erdoğan, M. (2019). *Harf inkılabı ve millet mektepleri 1928-1935* Ötügen Yayınları.

Aydın, M. & Aydın, K. (2011). *Türk inkılabı tarihi*, Cantekin Yayıncılık.

Biçici, M. Yıldız Özlü, Z. (2020). Harf inkılabı üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde çıkan tartışmalar ve karşıt görüşler, *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 6 (1), 180-197.

Çakım, B. (1964). Toplum kalkınmasında başarıyı sınırlandıran nedenler. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt:19, Sayı:2, s. 59-84.

Demir, G.T. & Altunay Şam, E. (2017). Millet mekteplerinin fikri temelini oluşturan halk dersane ve konferansları talimatnamesi üzerine bir inceleme. *Asos Journal*, 5 (49), 337-350.

Duman, A. (2000). *Türkiye’de yetişkinler eğitiminin gelişimi*. Ütopya Yayınları.

Ergün, M.(1997). *Atatürk dönemi Türk eğitimi*. Ocak Yayınları.

Gedikoglu, Şevket (1953), *Halk eğitimi*. İdeal Basımevi.

- Geray, C. (1978). *Halk eğitimi; I. kitap- halk eğitimine giriş, II. kitap- kitle iletişim araçlarıyla halk eğitimi, III. kitap- Türkiye’de halk eğitimi*. Genişletilmiş Yeniden Yayına Hazırlanmış 2. Baskı, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları No 78.
- <https://ugurckaya.wixsite.com/websitem/single-post/2023/02/01/John-Dewey-T%C3%BCrk-Maarifi-Raporu> (28.08.2020).
- Kara, A. (2020). Türkiye’de alfabe değişiminden sonra yeni harflerin yaygınlaştırılması ve halk eğitiminde millet mekteplerinin rolü ve önemi. *Oğuz-Türkmen Araştırmaları Dergisi (OTAD)* IV (1), 114-141.
- Kılıç, F. (2017). Yeni Türk alfabesinin yaygın eğitim yoluyla öğretilmesi. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 61, 207-248.
- Kılınç, M. (2018). Reflections of the Millet Mektepler according to the Cumhuriyet Gazetesi of 1929 education activities. *International Journal of Social Science Research*, 93-102.
- Kıran, İ. (2008). *Yaşam boyu eğitimin sağlanmasında halk eğitimi merkezlerinin değerlendirmesi: yüreğir merkezi örneği*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Büro Yönetimi Eğitimi Anabilim Dalı.
- Köymen, N. (1952). *Demokrasiyi kurtaralım, demokrasiyi kurtaracak halk eğitimidir*. Türkiye Basımevi Yayınları.
- Morkoç, A. (2011). Türk harf inkılabı ile millet mektepleri ve İzmir’deki uygulamalar. *Turkish Studies*, 6 (1), 1543-155.
- Öztürk, C. (1994). Milli Mücadele Ankara’sında Bir yükseköğretim kurumu: Serbest Ali Dersler Müessesesi-i İlmiyesi. *Atatürk Yolu Dergisi*, 7,4 (13), 55-63.
- Sarıhan, Z. (1998). *Cumhuriyetin eğitim mirası ve halkçı eğitim, devrimci Cumhuriyet’in eğitim politikaları*.111-112, Kaynak Yayınları.
- Sarınay, Y. (2004). *Türk milliyetçiliğinin tarihi gelişimi ve Türk Ocakları (1921-1931)*. Ötügen Yayınları.
- Sungu, İ. (1941). Harf İnkılabı ve Milli Şef İsmet İnönü. *Tarih Vesikaları Dergisi*. Maarif Vekâleti Yayınları 1(-), 10-19.
- Şahin M. (1992). Bir halk eğitim çalışması örneği olarak millet mektepleri. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 2, Sayfa 0-0.
- Taşdemir, A. (2006). *Harf Devrimi ve Halk Mecmuası*, [doktora tezi] Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TEDMEM (2020), <https://tedmem.org/mem-notlari/degerlendirme/john-deweyin-turkiyede-nasil-karsilandigina-dair-izlenimlerin-amerikan-belgelerine-yansimasi> (Erişim tarihi: 25.08.2020).
- Türkoğlu, A. & Uça, S. (2011). Türkiye’de halk eğitimi: tarihsel gelişimi, sorunları ve çözüm önerileri. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi eğitim bilimleri dergisi*, 2(2), 48-62.
- Yahya A. vd. (2007). *Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi*, Ayra Yayınları.
- Yalçın, D. & Akbıyık, Y. vd. (2005). *Türkiye cumhuriyeti tarihi II*. Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
- Yücekök, A. (1971). *100 soruda Türkiye’de din ve siyaset*. Gerçek Yayınevi Yayınları.

Epikürosçu Adalet ve Sözleşme Kavramlarının Mahkûm İkilemi Açısından Tahlili

Analysis of Epicurean Justice and Contract Concepts in Terms of Prisoner's Dilemma

Recep Batu Günör*

Abstract: Epicurus, one of the important thinkers of antiquity, has important thoughts about society and political philosophy, although he is generally associated with the idea of hedonism in the history of philosophy. This is because he developed his political philosophy in opposition to the views of important thinkers in antiquity such as Plato and Aristotle. Epicurus doubted the concept of justice, which was seen as a virtue in ancient philosophy, and claimed that justice is not a virtue in itself, but a means that serves people's benefits. At the same time, the thinker, who defends a benefit-based social contract, asked questions about the socialization of human beings and sought answers to these questions. The idea of social contract, which is mentioned with Thomas Hobbes, John Locke and Jean-Jacques Rousseau in the history of philosophy, is an answer to the question of why individuals come together and form a society and a state apparatus, based on the idea that the state is not a natural institution in general. Although Epicurus actually recommends staying away from society as much as possible, he emphasized the necessity of living in a community because of the long-term benefits. But an important question arises here: "When people's own interests and the rules of the social contract conflict, what is the force to stop them from obeying the rules of the contract?". The prisoner's dilemma theory can be used to help the thinker answer this question. Although emerging in the field of mathematics, the prisoner's dilemma theory, which has recently been used especially in the field of social sciences, is a game theory that reveals the advantages of cooperating with people. The factor in the practical philosophy of Epicurus to enable people to abide by the rules of the social contract lies in the Epicurean understanding of the wise man.

Structured Abstract: Epicurus is one of the important names in ancient philosophy. The thinker who advocated hedonism especially in the field of ethics, sought ways to make people happy in their life. In this respect, he claimed that the basic principle of bringing people to happiness is pleasure. The main purpose of this study is to deal with the politics and social philosophy, which are not considered much rather than this known feature of Epicurus in general, and the thoughts of justice and social contract in particular. The importance of taking Epicurus understanding of justice and the idea of social contract in connection with this is that it shapes his own philosophy in a way that is completely opposite to the views prevailing in ancient philosophy.

Epicurus primarily opposes Plato and Aristotle's acceptance of justice as a virtue with great emphasis on justice, and sees justice as a means that serves people's benefits. For him, justice is clearly an agreement of benefit. Epicurus also opposes Plato's idea of the division of labor and Aristotle's acceptance of man as a zoon

* Dr. Öğr. Üyesi, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü,
Asst. Prof. Dr., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Arts, Department of Philosophy

ORCID 0000-0002-4791-4059

b.gunor@hbv.edu.tr

Cite as/ Atıf: Günör, R. B. (2020). Epikürosçu adalet ve sözleşme kavramlarının mahkûm ikilemi açısından tahlili. *Turkish Studies*, 15(8), 3545-3554. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.47524>

Received/Geliş: 10 November/Kasım 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

politikon, arguing that man should stay away from social life as much as possible. According to this, people should avoid actions that lead them to pain and unhappiness, since they should always seek pleasure and therefore happiness.

It can be claimed that there is a contradiction in Epicurus philosophy on this point. Epicurus answers the question of why a person, who should avoid society as much as possible, will make a deal of justice with other people by the terms of benefit. In other words, man signs an agreement in order to apply justice to his own life and to live in social life. According to him, justice will be valid to the extent that it serves the social benefit. In other words, there is no good or evil in the essence of justice. Likewise, if justice does not serve a purpose in achieving social benefit and happiness, it ceases to be a value to be pursued.

Human is an entity that must sign a social contract just like the concept of justice. This view, which has been called the social contract in the history of philosophy, is essentially a view taken by enlightenment philosophers such as Thomas Hobbes, John Locke and Jean-Jacques Rousseau. The concept of social contract claims that individuals come together for a specific purpose and form the institution of the state by their own will, based on the idea that the state is not a natural institution. Epicurus also defends this idea and says that people create the life of society through an agreement between them. There is an important question that arises in this thought of Epicurus, which is exactly this question that constitutes the subject of this study. What is the reason why a person who must look after his own benefit individually obeys the rules of a social contract that requires sacrifice? In other words, when individual benefit and the rules of the social contract conflict, what will be the power that will prevent people from pursuing their own interests?

In this study, it is claimed that the prisoner dilemma theory can be used to answer these questions in Epicurus philosophy. The prisoner dilemma theory, which is a type of game theories especially used in fields such as mathematics and economics, has been applied in the field of social sciences especially in recent years. In general, the purpose of game theories is to analyze how individuals will behave under certain circumstances. The prisoner dilemma theory, which is based on the question of whether individuals will take care of their own interests or cooperate with other individuals, can be applied to people in the field of philosophy, especially in the state of nature. The prisoner dilemma, which is an example in which the moral problems that arise especially in contemporary philosophy, aims to find a solution to the problem of whether people are prone to cooperation.

In the case of the prisoner's dilemma, the general question is whether two different prisoner agents will consider themselves or each other. In fact, although it turns out to be the best outcome for both perpetrators to act by looking after each other rather than themselves, it appears that both offenders do not cooperate because they cannot trust each other and choose the outcome that will bring less benefit than the best outcome. In the case of the prisoner's dilemma, this is called a dominant strategy. In other words, the dominant strategy in the prisoner's dilemma is that individuals do not cooperate by considering their own interests and take the action that is worse for them.

Looking for the Epicurus philosophy, he is possible to get rid of this dominant strategy and to cooperate. Given the example of the state of nature in which the state and society do not exist, the Epicurean individual will cooperate with other people and consent to the rules of the contract, despite the possibility of self-sacrifice. A question arises here: What is the reason why people choose to give up their benefits? Epicurus gives the answer "wise man" as the answer to this question. The wise man is the human being who acts according to the principle of proportionality, just like the thinker's doctrine of hedonism. Likewise, there will be no reason for people not to trust each other in the society created by wise people together. In other words, people will easily cooperate and consent to the rules of the contract, since they do not hesitate to keep other people's words.

Keywords: Philosophy, Epicurus, Justice, Social Contract, Prisoner's Dilemma, Wise Man

Öz: Antik dönemin önemli düşünürlerinden olan Epiküros, felsefe tarihinde genellikle hedonizm düşüncesi ile birlikte anılmasına rağmen, toplum ve siyaset felsefesi açısından önemli düşüncelere sahiptir. Bunun nedeni, Antik dönemdeki Platon ve Aristoteles gibi önemli düşünürlerin görüşlerine zıt olarak kendi siyaset felsefesini şekillendirmesidir. Epiküros, Antik dönem felsefesinde bir erdem olarak görülen adalet kavramına şüphe ile yaklaşarak adaletin kendi başına bir erdem olmadığını, insanların faydalarına hizmet eden bir araç olduğunu iddia etmiştir. Aynı zamanda da yine fayda temelli bir toplum sözleşmesini savunan düşünür, insanın

toplumsallaşması ile ilgili sorular sormuş ve bu soruların cevaplarını aramıştır. Felsefe tarihinde özellikle Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau ile birlikte anılan toplum sözleşmesi düşüncesi, genel anlamda devletin doğal bir kurum olmadığı fikrinden hareketle bireylerin neden bir araya gelip bir toplum ve devlet aygıtı oluşturduğu sorusuna verilen bir cevaptır. Epiküros, aslında mümkün olduğu kadar toplumdan uzak durmayı salık verse de, uzun vadede elde edilecek faydalardan ötürü toplum halinde yaşamının zorunluluğuna vurgu yapmıştır. Fakat burada önemli bir soru ortaya çıkmaktadır: “insanların kendi faydaları ile toplum sözleşmesinin kuralları çatıştığı zaman, onları sözleşmenin kurallarına uymaktan vazgeçirecek güç nedir?” Düşünürün bu soruya cevap verebilmesi için mahkûm ikilemi teorisi kullanılabilir. Matematik alanında ortaya çıkmasına rağmen son zamanlarda özellikle sosyal bilimlerde kullanılarak mahkûm ikilemi teorisi, insanlarla işbirliği yapmanın avantajlarını ortaya koyan bir oyun teorisidir. Epiküros’un pratik felsefesinde insanların toplum sözleşmesi kurallarına uymasını sağlayacak unsur, Epikürosçu bilge insan anlayışında yatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Felsefe, Epiküros, Adalet, Toplum Sözleşmesi, Mahkûm İkilemi, Bilge Kişi

Giriş

Genel olarak pratik felsefe olarak adlandırılan felsefe disiplinleri arasında en önde gelenleri ahlak ve siyaset felsefeleri olmuştur. Bunun en büyük nedenlerinden birisi Antik dönem düşünürlerinden itibaren toplumdan bağımsız olarak yaşayamayacağı kabul edilen insanın, bu toplumsallaşma sürecindeki eylemlerinin mahiyetini araştırma zorunluluğudur. Bu bağlamda hem ahlak felsefesi hem de siyaset felsefesi toplumsallaşan yani diğer insanlarla etkileşimde bulunan insan eylemlerinin nedenlerini araştırmaktadır. İnsanların neden kurallara uydukları veya diğerleri ile neden işbirliği yaptıkları türünden sorular, yüzyıllar boyu tartışılmalıdır. Buna göre toplum halinde ve işbirliği içerisinde yaşayan insanların birbirlerine karşı olan eylemlerini neyin motive ettiği başka bir deyişle o eylemlerin neye göre şekillendiği problemi, siyaset felsefesi ve ahlak felsefesi disiplinlerinin kesişme kümesini oluşturmaktadır. Bu yüzden de özellikle pratik felsefe ile ilgilenen düşünürler, bu probleme çözüm aramaya çalışmışlardır. Bu düşünürler özellikle hukuk, yasalar, devlet, adalet, toplum sözleşmesi gibi kavramlar üzerinde durmuşlar ve insanları bir arada barış içerisinde yaşayabilmesinin formülünü aramışlardır.

İster zorunlu isterse gönüllü olsun bir arada yaşayan insanların birbirlerine karşı olan eylemlerinin mahiyetini incelemek tabii ki çok zor bir çabadır. Oldukça karmaşık bir yapıya sahip insanların aynı şekilde eylemlerinin de oldukça karmaşık bir yapıya sahip olduğunu iddia etmek yanlış olmayacaktır. Bu karmaşıklık yüzündendir ki günümüzde dahi her insan tarafından doğru şekilde kabul edilip, bir arada barış içerisinde yaşamayı mümkün kılacak bir ilke bulunamamıştır. Günümüzde evrensel bir ilke olarak kabul edilebilecek “adalet”, “insan hakları”, “barış” gibi kavramlar bile farklı insanlar tarafından farklı şekillerde yorumlanmakta, dolayısıyla da evrensel bir uzlaşıya ulaşılamamaktadır. Aynı şekilde her bir insanın farklı yapısı olduğu düşünüldüğünde, insan eylemlerini motive edecek genel geçer bir ilke bulmanın da zorluğu görülecektir. Bu zorluklara rağmen özellikle siyaset ve ahlak felsefeleri ile ilgilenen düşünürler, toplumsallaşmış insanın eylemlerini araştırırken bazı teorik varsayımlardan da yararlanmışlardır. Özellikle Thomas Hobbes ile birlikte sistematik hale gelen “toplum sözleşmesi” kavramı da bu varsayımlardan birisi belki de en bilinenidir. İnsanların bir araya geldiklerinde birbirlerine nasıl eylemde bulunacakları, birbirlerine kötü mü yoksa iyi mi davranacakları, kendilerinden daha üstün bir kurumun varlığına neden rıza gösterecekleri gibi konulara cevap arayan toplum sözleşmesi kavramı, esasen Antik dönem düşünürleri tarafından ortaya atılmasına rağmen, zirve noktasına 17. Yüzyılda “sözleşmecî düşünürler” olarak da adlandırılan Thomas Hobbes, John Locke ve Jean-Jacques Rousseau ile ulaşmıştır.

Felsefe tarihi açısından toplum sözleşmesi kavramı, adı geçen düşünürler tarafından insanların kendilerinden daha üst bir konumda yer alan ve onun kurallarına rıza gösterdikleri “devlet” olgusuna karşı duruşlarını şekillendirmek için kullanılmıştır. Başka bir deyişle bu düşünürler,

insanların neden devlet çatısı altında yaşamaları gerektiğini, toplum sözleşmesi kavramıyla açıklamışlardır. Her ne kadar bu düşünürlerin “devlet” kavramına yüklediği anlamlar birbirlerinde oldukça farklı olsa da, onlara göre toplum sözleşmesi vazgeçilmez bir unsur teşkil etmiştir. Daha sonraları David Hume gibi düşünürler tarafından varsayımsal olmakla suçlanan (Türkan, 2016: 170) toplum sözleşmesi fikri, genel olarak bakıldığında günümüzde bile geçerliliğini sürdürmektedir. Daha önceden de belirtildiği gibi toplum sözleşmesi fikrini Antik döneme kadar götürmek mümkündür. Bu döneme damgasını vurmuş Platon ve Aristoteles gibi düşünürlerden farklı bir şekilde siyaset felsefesini şekillendiren Epiküros, toplum sözleşmesi fikrini ilk defa sistematik bir biçimde kullanan düşünürlerden birisi olmuştur. MÖ 341-270 yılları arasında yaşamış olan Epiküros, daha çok atomcu varlık anlayışı ve etik alanında hedonizmi savunması ile tanınmasına rağmen, toplum sözleşmesi fikrine yeni bir bakış açısı getirmiştir.

Epiküros’un sözleşme anlayışı, her şeyden evvel kendi ahlak öğretisi ile paralel bir şekilde oluşmuştur. Hedonizmin ateşli bir savunuculuğunu yapan düşünür, insanın hayattan mümkün olduğu kadar haz almasını ve bunun için de mümkün olduğu kadar acıdan uzak durmasını önermiştir. İşte toplum sözleşmesi fikrine de bu şekilde yaklaşan Epiküros’a göre sözleşme, insanlara fayda sağlamak yani esasen onların barış içerisinde yaşayabilmelerine imkan sağlayarak sonuçta acıdan uzak durmalarını mümkün kılmak için gereklidir. Hayatı boyunca öğrencilerine acıdan uzak durmaları şeklinde öğütler veren Epiküros için siyaset, esasında uzak durulması gereken bir unsurdur. Bu konu ile ilgili olarak her ne kadar Epiküros, “tabiat bizi toplum için yaratmıştır” (Epiküros, 1962: 71) demiş olsa da ona göre insanlara fayda getirmeyecek kalabalıklardan uzak durmak da gereklidir. Bu konu ile ilgili olarak “tam bir güvenlik ancak başkalarının işine karışmadan ve kalabalıktan uzak olarak yaşamakla sağlanır” (Epiküros, 1962: 58) diyerek, insanların mümkün olduğu kadar toplumsallaşmadan uzak durması gerektiğini salık vermiştir. Aynı şekilde Epiküros, toplum halinde yaşamının temel ilkelerinden olan adalet, sosyal sözleşme, hukuk gibi kavramlara da bu “haz” penceresinden bakmış ve özellikle de yaşadığı dönemden çok farklı bir adalet ve sosyal sözleşme düşüncesi geliştirmiştir. Düşünür, sosyal sözleşme ve adalet kavramlarını birbirleri ile birlikte ele aldığı için de sosyal sözleşmenin ne olduğunu anlayabilmek için onun adalet teorisini anlamak gereklidir.

Epiküros’un Adalet Teorisi

Antik çağdan günümüze kadar pratik felsefenin en önemli kavramlarından biri olan adalet kavramı, farklı yüzyıllarda farklı anlamlar içermiştir. Adalet kavramının bu denli önemli olmasının nedeni, Antik çağdan itibaren insanlar arası ilişkileri düzenleme ve şekillendirme gücünden kaynaklanmaktadır. Felsefe tarihinde adalet kavramı hakkında kapsamlı ve sistematik görüşler ortaya koyan düşünürler Platon ve Aristoteles olmuşlardır. Bu düşünürler adalet kavramını bir erdem olarak görmüşler ve böylelikle ona evrensellik atfetmişlerdir. Aristoteles adaleti, “kendisine ulaşılması amaçlanan bir erdem” (Aristoteles, 2014: 107) olarak tanımlayarak, adaletin insanlar arasındaki ilişkileri düzenleme konusundaki öneme vurgu yapar. Hatta Aristoteles adalet kavramına o denli önem vermektedir ki hiçbir erdemın adalet kadar güzel olmadığını ve bütün erdemlerin onda toplandığını (Aristoteles, 2014: 108) iddia eder. Yani Aristoteles’e göre adalet bir erdem olmanın ötesinde bütün erdemlerden daha iyi ve ulaşılması gerekli bir kavramdır. Epiküros’un adalet kavramı ile farklılığının ortaya konması açısından Aristoteles’in adalet anlayışının bireysel değil aksine toplumsal bir boyutu olduğunun belirtilmesi gereklidir. İnsanın toplumsal ve politik tarafına önemle vurgu yapan Aristoteles bu anlamda adalet kavramını da bireysel değil toplumsal olarak şekillendirmiştir.

Aristoteles’in Antik döneme damgasını vuran bu görüşüne karşıt olarak ise Epiküros, adaletin kavramının bireysel tarafına gönderme yapar. Her şeyden önce Epiküros; “bilge insanın kendisini alışlagelen mesleklerle, siyasetin hapisanesinden kurtarması gerektiği” (Arslan, 2008: 146) söyleyerek insanın doğası gereği siyasal bir varlık olduğu şeklindeki görüşe karşı çıkar.

Epiküros'un bu görüşü yani insanın siyasetle ve toplumla doğrudan zorunlu bir bağının olmadığını iddia etmesi onun sözleşme anlayışının da temelini oluşturmaktadır. Platon'un işbölümüne ve Aristoteles'in de insanın siyasal doğasına yaptıkları vurguyu reddeden Epiküros, oldukça önemli ve radikal değişikliklere olanak sağlamıştır. Genel anlamda devletin doğal bir kurum olduğunu reddetmek ve insanın etik ve politik yönünün ayrı ayrı değerlendirilmesini sağlamak, öncelikle Epiküros gibi adalet, hukuk, sözleşme gibi kavramların bireysel temelli ve insanın doğasından kaynaklı olmadığını kabul ederek mümkün hale gelmiştir.

İnsan doğasında zorunlu bir siyasallaşmanın veya toplumsallaşmanın olmadığını iddia etmenin devamında önemli bir soru ortaya çıkacaktır: o halde insanların toplum halinde yaşamasını mümkün kılacak unsur nedir? Epiküros'un bu soruya vermiş olduğu cevap "adalet" kavramı olacaktır. Adalet düşünüre göre kısaca "bir çıkar anlaşmasıdır" (Epiküros, 1962: 62). Bu anlaşma, kişiler arasında rızaya dayanan bir anlaşmadır. Burada Epiküros felsefesinin temel ilkesi devreye girmektedir. Başka bir deyişle Epiküros, adalet ve sözleşme kavramlarına bakışı aslında felsefesinin temel kriteri ile açıklamaktadır ki bu da "mutluluk"tur. Mutluluk ile ilgili olarak çok açık bir biçimde "şüphesiz, mutluluk verecek şeyleri vaktinde öğrenmek gerekir çünkü her şeyimiz ondadır" (Epiküros, 1962: 33) diyen düşünürün mutluluğa ulaşmak için kullandığı ölçüt ise hazzır. Genel olarak Antik dönemde hazcılığın önemli temsilcilerinden bir olarak kabul edilen Epiküros, hayatın yegane amacının hazzın peşinden koşmak ve dolayısıyla da acıdan uzak durmak olduğunu iddia etmiştir.

Düşünür için haz ilkesi sadece belirli bir alanda geçerli değil aksine hayatın her alanında belirleyici olmaktadır. Hazzın kendisine mutluluk veren yegane belirleyici olduğunun farkına varan insan, kendisine haz verecek eylemlerin peşinden koşmalı ve kendisini hazdan uzaklaştıracak başka bir deyişle acı verecek eylemlerden ise sakınmalıdır. Burada Epiküros'un özellikle çağdaşı Aristippos gibi niceliksel bir hazcılığı benimsemediğini vurgulamak gereklidir. Epiküros'a göre insan, maddi hazlar geçici oldukları için, eninde sonunda kişiyi acıya yaklaştırabileceği için onlardan ziyade manevi hazlara önem vermelidir. Manevi hazlar daha uzun soluklu ve kalıcı oldukları için kişiyi haza ve nihayetinde mutluluğa daha kolay ulaştırır.

Haz kavramı Epiküros felsefesine o denli merkezde yer almaktadır ki düşünür, adalet ve sözleşme gibi kavramları bile haz çerçevesinde değerlendirmektedir. Yani insan, adalet veya sözleşme gibi kavramlara eğer kendisine uzun süreli haz sağlıyor ise inanmalı veya uymalıdır. Bu görüş aslında adalet kavramını bir kendinde iyi olarak gören Aristoteles düşüncesine tabana tabana zıt bir görüştür. Aristoteles'e göre insanlar adalet kavramı bir erdem olduğu için adaletin peşinden koşmalı ve daimi olarak ona uymalıdır. Oysa Epiküros'a göre adalet bir kendinde iyi değildir. İnsanın olmadığı yerde adaletten bahsetmek anlamsızdır. Hatta adalet, insana bir haz veya yarar sağlamadıkça da var olan bir şey değildir. Düşünür, bununla ilgili olarak; "adalet kendiliğinden hiç bir zaman var olmamıştır. Bütün hukuk herhangi bir yerde ve herhangi bir zamanda, toplum içinde, kötülük etmemek ve kötülük görmemek için yapılmış bir 'anlaşmadan başka şey değildir'" (Epiküros, 1962: 63) demektedir. Yani insanlar bir anlamda kendi yararları doğrultusunda adaletin peşlerinden giderler. Tersine anlamda da insanlar, eğer kendi yararlarına hizmet etmiyorsa adaletin peşinden gitmek veya onu amaçlayan eylemlerde bulunmak zorunda değildirler. Düşünürün bu anlayışına göre adaletin kendinde iyi olduğu iddia edilemeyeceği gibi aynı şekilde adaletsizliğin de kendi başına kötü olduğunu da iddia etmek yanlış olacaktır. Ona göre; "adaletsizlik, kendi başına kötü bir şey değildir; bu tür eylemleri cezalandırmakla görevli insanların dikkatinden kaçamama korku ve şüphesidir" (Epiküros, 1962: 65). Yani bir anlamda adaletsiz eylemlerde bulunmanın kişiye ceza alma dışında bir zararı yoktur.

Epiküros'un adalet anlayışının tam olarak anlaşılması için aslında onun insanların hayatta sürekli olarak peşlerinden koşmalarını salık verdiğini amacın tam olarak belirlenmesi ile ilgilidir. Bu amaç ise hedonizm görüşüne paralel olarak daimi olarak haz peşinden koşmaktır. Epiküros, acının

ve huzursuzluğun tamamen olmadığı bir beden ve ruh durumunun herkesin nihai hedefi olduğunu ve bu duruma ulaşmanın da en yüksek iyi olduğunu iddia eder. Ayrıca, “herhangi bir birey için huzurlu bir zihin ve acıdan uzak bir bedenden daha öz bir değer yoktur. Adalet özünde iyi değildir, adaletsizlik de özünde kötü değildir. Onların değeri veya değersizliği, amacı oluşturup oluşturamadıklarına göre belirlenir” (Armstrong, 1997: 324). Buna göre Epiküros’un adalet anlayışı tıpkı sözleşme anlayışı gibi insanlığın ortak amacına hizmet ettiği ölçüde anlamlıdır ve takip edilmesi gereklidir. Aksi halde yani adalet ilkesi insanlara haz ve faydadan ziyade zarar verdiğinde artık insanlar için geçerli bir ilke olamayacaktır.

Toplum Sözleşmesi

Epiküros düşüncesinde adalet ile birlikte ele alınan bir diğer kavram sözleşme, başka bir deyişle toplum sözleşmesi kavramıdır. Toplum sözleşmesi kavramı genel anlamda, herhangi bir yönetim altında ve kurallar bütünü olmaksızın “doğa durumunda” yaşayan insanların, kendi istek ve rızalarıyla siyasal bir yapının egemenliği altına girmesi demektir. Sözleşme kavramı, günümüzde dahi insanların neden bir arada ve işbirliği içerisinde yaşadıkları, neden bir siyasal buyruğa tabii oldukları sorularına bir cevap içermektedir. Sözleşme kavramına göre insanlar, farklı nedenlerden dolayı olsa da, belirli kurallar içerisinde yaşamaya rıza göstererek hayali bir sözleşme imzalarlar. Bu sözleşmenin kuralı da diğer insanlar ile aynı kurallara uymak ve bazı fedakarlıklar göstermektir. Toplum sözleşmesi kavramı, özellikle devletin doğal bir kurum olduğu şeklindeki görüşe karşı çıkan düşünürler tarafından geliştirilmiştir. Devletin doğal bir kurum değil de yapay bir kurum olduğu şeklindeki iddiayı temellendirebilmek için toplum sözleşmesi oldukça işlevsel bir rol oynamıştır.

Epiküros’un sözleşme kavramına yaklaşımı, adalet kavramına olduğu gibi haz ve yarar temellidir. İnsanlara, amaçlarına ulaşma konusunda yardımcı bir ilke olan adalet kavramının sözleşme olmadan bir anlamı yoktur. Ona göre; “zarar vermeyi ve zarar görmeyi engelleyen bir sözleşme olmadan adalet yoktur” (Brown, 2009: 191). Buna göre Epiküros’a göre sözleşmenin anlamı insanların zarar görmelerini yani acı çekmelerini engellemektir. Aynı şekilde sözleşme, içlerinden diğer insanlara zarar verme potansiyeline sahip insanları da engelleyici bir vazife üstlenmektedir. Fakat Epiküros’un benimsemiş olduğu hazcılık görüşü ile sözleşme esasına dayanan adalet anlayışı arasında bazı sorunlar ortaya çıkmaktadır.

Her şeyden önce bireysel temelli olan hazcılık doktrinini benimseyen ve insan hayatının temeline bu ilkeyi koyan bir düşünürün, gerçekte var olmadığını iddia ettiği bir adalet anlayışı için diğer insanlarla bir sözleşme imzalaması tutarlı gözükmemektedir. Bu tutarsızlığın en büyük nedeni sözleşmeye uyacağını beyan etmenin, içinde fedakarlık etme potansiyelini barındırmasıdır. Bahsedilen bu fedakarlıklar arasında her şeyden evvel insanın kendi özgürlüğünden kısmen de olsa vazgeçmesi yatmaktadır. Toplumsal sözleşme herkesin bireysel ilgilerini göz önüne alamayacağı için genel kapsamda bir ilkeler ve kurallar bütünü ortaya koymakta ve bu ilkeler ve kurallara rıza gösteren insanların bireysel kimliklerinden ziyade toplumsal nitelikleri önem kazanmaktadır. Daha başka bir deyişle toplumsal sözleşme özünde tek tek insanlarla ilgilenmek yerine genel olarak insanlık kavramı ile ilgilenmekte ve insanlığın genel ilgileri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Bu ise daha önceden de belirtildiği gibi özünde bireysel nitelikte olan hazcılık doktrini ile örtüşmemektedir.

Burada ortaya çıkan en önemli sorulardan biri bireyselliği benimseyen Epiküros’un nasıl olur da bireyselliği ve bireysel ilgileri arka plana iten toplum sözleşmesi ilkesini benimsediği sorusudur. Yani Epikürosçu sosyal düzen anlayışında, insana sağladığı haz yüzünden sadece bir araç olarak görülüp bu yüzden de sadece “araçsal” bir değer olarak görülebilecek sözleşme kavramına Epiküros’un neden ihtiyaç duyduğu konusu açıklığa kavuşturulmalıdır. Açıklığa kavuşturulması gereken bir diğer konu da adalet kavramı ile ilgilidir. Daha önceden de değinildiği gibi, Epiküros’un benimsediği sosyal düzende adalet ilkesinin varlığı bireylerin mutluluk ve dinginlikleri tesis etmek için ise “bir yurttaşın adaletsiz bir eylemi yapması daha fazla yarar sağladığı zaman o yurttaşın

adaletsiz bir eylemde bulunmasını ne engelleyecektir?” (Thrasher, 2013: 1) sorusu ortaya çıkmaktadır.

Felsefe tarihine bakıldığında toplum sözleşmesi düşüncesi ile ilgili olarak ortaya çıkabilecek bu sorulara karşı en iyi cevabı ünlü İngiliz filozof Thomas Hobbes vermiştir. Hobbes’un insanın doğa durumuna yüklediği en önemli nitelik, doğa durumunda insanın güvensiz bir ortamda olup, bu güvensiz ortamın eninde sonunda savaş durumunu getireceğidir. Bunun nedeni ise Hobbes’un insanın her eyleminde kendi ilgilerini gözettiği fikridir (Hobbes, 1993: 94-96). Buna göre Thomas Hobbes, devlet gibi korkulacak ve saygı gösterilecek bir otorite olmadığı yerde, sürekli olarak kendi ilgilerini gözetken insanların güvensiz bir durumdan kurtulamayacaklarını iddia eder. O halde yapılması gereken şey insanların bu güvensiz durumdan kurtularak toplum sözleşmesi aracılığıyla devleti oluşturmalarıdır. Yani Hobbes’un düşüncesinde, bireylerin sözleşmeye rıza göstermeyi tartışmalarına veya sözleşmenin onlara ileride zarar getirip getirmeyeceklerini hesaplamaya gerek yoktur zira sözleşmenin olmadığı yerde güvensizlik ve savaş durumu olduğu için her zaman sözleşme tercih edilmesi gereken ilke olacaktır.

Epiküros düşüncesinde ise sözleşme, esasen olumlu bir ilkedir. Başka bir deyişle Epiküros için sözleşmenin olumlu bir amacı varken, Hobbes için temelde olumsuz bir amaç vardır. Hobbesçu sosyal sözleşme, doğanın yapısında var olan savaşı sonlandırmak için bir yoldur. Epiküros ise mutluluğu ve işbirliğini koruma amacıyla toplumsal sözleşmeye katılma eğilimindedir. Hobbes düşüncesinde doğa durumundaki insanlar savaştan yani ölümden korktukları için sözleşmeye rıza gösterirler. Oysa Epiküros ölüm korkusunun ne kadar gereksiz ve saçma bir şey olduğu üzerinde durur. Artık neredeyse kendisiyle özdeşen ünlü deyişinde Epiküros; “ölüm bizim için bir hiçtir. Biz var oldukça o yoktur, o varken de biz yokuz” (Epiküros, 1962: 35) diyerek ölüm korkusundan dolayı insanın hiçbir şey yapmaması gerektiğini salık verir. Böylelikle Epikürosçu birey için korku yüzünden bırakın sözleşmeye rıza göstermek herhangi bir şey yapmak bile rasyonel değildir.

İnsanın doğa durumuna Hobbes gibi olumsuz bir nitelik yüklemeyen Epiküros’un daha önceden bahsedilen tüm sorulara tabii ki bir cevabı olmakla birlikte bu çalışmada bu sorulara cevap vermenin bir yolunun da Epikürosçu sosyal düzenin oyun teorisine göre modellenmesi olduğu iddia edilecektir.

Oyun Teorisi

Oyun teorisi genel anlamda, bireylerin karmaşık ve nasıl davranacaklarını tam olarak bilemedikleri durumlarda, “kendilerini mi yoksa diğerlerini düşünerek mi davranmaları konusunda doğru stratejiyi belirlemelerini sağlayan matematiksel bir düşünce” (Raouf & Al-Raweshidy, 2010: 1) şeklinde tanımlanır. Her ne kadar matematiksel bir kavram olsa da özellikle son yıllarda oyun teorilerinin sosyal bilimler alanında da kullanıldığı iddia edilebilir. Buna göre özellikle sosyal bilimler alanında oyun teorilerinin temel amacı bireylerin toplumsal işbirliğine uygun olarak eylemde bulunup bulunmayacaklarını araştırmaktır. 20. Yüzyılın ortalarından itibaren kullanılmaya başlanan oyun teorilerinde; “oyun, iki veya daha fazla oyuncunun bulunabilir alternatifler arasından seçim yaptığı bir durumdur. Seçimlerin toplamı oyunun sonucunu belirler ve sonuçlar için tercihlerin sırasının her oyuncu için farklı olduğu varsayılır” (Şener & Toktaş, 2015: 258). Oyun teorileri bu anlamda insan davranışları arasındaki bir çatışmadan ve karışıklıktan hareket ederek, bu çatışma sürecinde insanların nasıl eylemde bulunacaklarına yönelik bir teoridir. Özellikle matematik alanında ortaya çıkan ve uygulanan oyun teorilerinin sosyal bilimler açısından önemi, insan davranışlarındaki çatışmanın ve bu çatışma neticesinde alınan kararların hem bireye hem de topluma nasıl yansıtacağını tahmin etmektir.

Sosyal bilimler alanında insanların belirli durumlarda nasıl davranmaları gerektiği sorusu üzerine yoğunlaşan oyun teorilerinin farklı örnekleri olsa da en fazla bilinen oyun teorisinin “mahkûm ikilemi” olduğu iddia edilebilir. Özellikle çağdaş felsefede ortaya çıkan ahlaki

problemlerin de etkilendiği bir örnek olan mahkûm ikilemi, insanların işbirliğine yatkın olup olmadıkları problemine bir çözüm yolu bulmayı hedeflemektedir. Adından da anlaşılacağı gibi “mahkûm ikilemi”, mahkûm olma ve olmama arasında bir karar vermesi gereken iki insanın ve onları sorgulayan polis veya savcının varsayıldığı bir durumdur. Bu varsayıma göre polis veya savcı olarak adlandırılabilir yargı gücü, basit bir suçtan dolayı yakaladığı iki kişinin arasında çok daha büyük bir suç işlediklerinden şüphelenmektedir ve bu suç itiraf etmeleri için zanlıları ayrı ayrı sorguya alarak onlara şöyle bir teklif yapar:

“Seni ve ortağını gasp ile suçlamak için elimde yeterince delil yok ama ikinizi de illegal silah taşımaktan suçlayabilirim ki onun da cezası bir yıl haptir. Ancak sen yaptığınızı itiraf eder ve ortağın aleyhinde kanıt verersen, o ise suçunuzu itiraf etmezse, hiç ceza almadan serbest bırakılırsın. O da itiraf ederse, ikiniz de beş yıl hapis cezası alırsınız. Sen itirafta bulunmaz da ortağın bulunursa, sen yirmi yıl hapis cezası alırsın, o ise serbest kalır” (Metin, 2014: 236).

Polisin bu teklifine göre mahkûm adayları için en kötü sonuç failin kendisinin itiraf etmemesi ortağının itiraf etmesi olacaktır. Böylelikle itiraf eden 20 sene hapis cezası alırken ortağı serbest kalır. İkinci kötü sonuca göre ise her iki fail de itiraf eder ve her ikisi de 5'er yıl ceza alır. Üçüncü kötü sonuca göre ise fail itiraf etmez ortağı da itiraf etmez ve böylelikle her ikisi de 1'er sene ceza alırlar. Fail için en iyi sonuç ise kendisinin itiraf etmesi, ortağının ise itiraf etmemesi olacaktır. Bu durumda fail serbest kalacakken ortağı ise 20 sene ceza alacaktır. Bu şekilde bakıldığında fail için ne yapmayı seçmesi kolay gibi görülmekle birlikte bazı zamanlarda karşı tarafa duyulan güvensizlikten ötürü, bireyler işbirliğine gitmek yerine itiraf etme yolunu seçerek her iki taraf için de daha kötü olan sonuçla karşılaşmaktadırlar. Bu duruma mahkûm ikilemi oyununda baskın strateji denilmektedir. Yani baskın stratejiye göre birey, diğer bireye/bireylere güvenemediğinden ötürü işbirliğine yanaşmaz.

Devlet aygıtının doğal bir kurum olmaktan ziyade yapay bir kurum olduğunu iddia ederek, bireylerin bir araya gelerek bir anlaşma yoluyla devleti oluşturduğu şeklindeki önermeyi savunan her bir düşünür için bu mahkûm ikilemi oyununu modellemek mümkündür. Bunun için sözleşmenin kurallarına uymayı itiraf etmemek (işbirliği yapmak), kurallara uymamayı ise itiraf etmek (işbirliği yapmamak) gibi düşünmek gereklidir. Bu açıdan bakıldığında sözleşme, bireylerin bazı haklarına sınırlandırma getirmesine rağmen, eğer her bir birey bu sözleşmenin kurallarına uyarsa sonuçta toplumsal olarak büyük bir fayda sağlanacaktır. Tabii ki sözleşme, doğa durumunda tamamen özgür olan birey üzerinde bir sınırlandırma getirecektir. Bu durumda birey için en rasyonel sonuç, diğer bireylerin bu kurallara uyacağını düşünerek kendisinin sözleşmenin kurallarına uyması ve böylelikle uzun vadede daha faydalı sonuçlara ulaşmaktır. Fakat daha önce de belirtildiği gibi mahkûm ikilemi oyununda baskın strateji işbirliği yapmamak şeklindedir. Yani bireyin sözleşmenin kurallarına uymaktan vazgeçmesi yani işbirliği yapmamasını engellemektir peki bu nasıl mümkün olacaktır? Epiküros'un bu soruya cevabı adalet ilkesi olacaktır. Epiküros'un düşüncesine göre de bireyler, daha sonradan elde edecekleri haz ve faydayı düşünerek veya potansiyel olarak sahip olacakları acıdan kaçınmak için diğer bireylerle işbirliği yaparak bir sözleşme imzalarlar. Doğa durumunda var olan her bir bireyin, sözleşme yoluyla acıdan uzak kalmak ve bir arada barış içerisinde yaşamının sağlayacağı faydaları elde edebilmek için sözleşmenin kurallarına uyarak işbirliği yapması gereklidir.

Epiküros'un sosyal felsefesine göre adaletin sosyal sözleşmenin bir sonucu olması kaçınılmazdır. O halde Epiküros için adaletin şahsi bir erdem olmaktan ziyade sosyal bir erdem olmak zorunda olduğu iddia edilebilir. Epiküros felsefesinde sosyal sözleşme, “toplum üyeleri arasındaki eylemleri koordine ettiği, toplumdaki herkesin adalet kurallarına uyması konusunda bir güvence yarattığı ve bu kuralların karmaşadan kurtulmak için olduğunu belirttiği” (Thrasher, 2013: 8) için zorunludur. Sözleşme fikrinin bu faydalı özelliklerine rağmen, mahkûm ikilemi örneği göz önüne alındığında Epikürosçu birey için karşı tarafta yer alan bireylerin sözleşme kurallarına uyup

uymayacağı konusu halen tartışmaya açıktır. Başka bir deyişle insanlar kavgadan ziyade işbirliğini tercih ederler fakat diğerlerinin ne yapacağı konusunda veya kuralların ne olduğu konusunda emin değillerse, işbirliği yapmaya korkacaklardır. Daha da ötesi, anlaşmazlıklar ortaya çıktığı zaman bu anlaşmazlıkları çözmek için tarafsız araçlara ihtiyaç duyulacaktır. Aksi halde diğerleri ile yaşayarak ve işbirliği yaparak elde edilebilecek kazançlar ve faydalar kaybedilecektir. Bunun en büyük nedenlerinden birisi Epiküros'un doğa durumundaki insana Hobbes'un yaptığı gibi kesin ve katı bir olumsuzluk yüklememesidir. Epiküros, Hobbes gibi insanın doğa durumunda savaştan kaçınamayacağını iddia etmediği için, sözleşmenin kurallarına uymayan insanların karşılaşacakları olumsuz bir durum tasvir etmez. Dolayısıyla da tam olarak kısa vadede olumsuz bir durumla karşılaşmak zorunda olmayan birey de işbirliğine yönelmeyerek sözleşmenin kurallarını ihlal edebilir. Dolayısıyla da Epiküros felsefesinde insanların neden sözleşme kurallarına uyacakları sorusunu mahkûm ikilemi örneğinin tam olarak cevaplayabilmesi için "Epikürosçu bilge insan" kavramını kullanmak gereklidir.

Etik alanda hazcılığı benimsemesine rağmen hazdan ziyade acıdan uzak durmayı salık veren Epiküros, ölçülülüğü kendisine ilke edinen kişinin bilge insan olduğunu ve gerçek mutluluğa sadece bu bilge insanın ulaşabileceğini iddia eder. Epikürosçu bilge insan, nasıl sınırsız haz peşinde koşmanın kendisini acıya yaklaştıracığını biliyorsa aynı şekilde kendisini toplumdan ve diğer insanlardan tamamen soyutlayan kişinin de gerçek mutluluğa tam olarak ulaşamayacağını iddia eder. Ona göre "yüce bir ruh her şeyden fazla bilgelik ve dostluğa değer verir; bunlar, biri ölümlü öteki ölümsüz iki iyiliktir" (Epiküros, 1962: 69). Dostluk ile bilge kişi arasında ayrılmaz bir bağ olduğunu iddia eden Epiküros, bilge insanın bütün hayatı boyunca dostluk peşinde koşacağını söyler. Ona göre "bilgelğin bütün yaşadığımız sürece mutlu olmamız için bize sağladığı iyilikler arasında, dostluk en büyüğüdür" (Epiküros, 1962: 61). Dostluk kavramı sayesinde bireyler, birbirleri ile daha kolay işbirliği yapabilirler.

Mahkûm ikilemi örneğinde ortaya çıkan baskın stratejinin yani insanların birbirlerine olan güvensizliklerinin çözümü o halde dostluğun önemini bilen, dostluğun kendisine getireceği faydaların farkında olan Epikürosçu bilge insandır. "Toplumun geneli ile değil de hepsi Epikürosçu olan bir topluluğun üyeleri, hırs ile dolu olmak yerine, hayatın amacını ve onu nasıl elde ettiklerini anladıkları için, diğer toplum üyelerinin de bunu bildiklerini düşünür ve böylelikle birbirlerine karşı tehlike içermediklerini bilirler" (Armstrong, 1997: 324). Başka bir deyişle, Epiküros için kendi öğretisini bilen kişilerden oluşan bir toplum insana güven vereceği için birey, diğerlerinin sözleşmenin kurallarına uymayacağını düşünmez. "Epiküros'un benimsediği bilge kişi, grubun karşılıklı faydası için doğrudan bireysel faydadan vazgeçecektir ki zaten bundan kendisi de fayda görecektir. Farklı bir bakış açısı ve modelleme ile kişi, dostluk kavramı ile hem bireysel hem de toplumsal olarak faydaya ulaşabilir" (Campbell, 2002: 7). Böylelikle de bireyin işbirliğine gitmemesi için ortada bir neden kalmayacaktır.

Yaşadığı dönemdeki egemen fikirlere karşı çıkarak, orijinal bir adalet ve sözleşme düşüncesi ortaya koyan Epiküros, neredeyse her sözleşmecî düşünürün yüzleşmekten kaçınmayacağı "neden toplumsal sözleşme kurallarına uymalıyım?" sorusuyla karşılaşmıştır. Pratik felsefeyi de tıpkı genel felsefe anlayışı gibi haz ve acı denklemi üzerine şekillendiren düşünür, daha fazla haz elde edebilmek ve dolayısıyla da daha fazla mutlu olabilmek için adalet ilkesini ve toplum sözleşmesi fikrini ortaya koymuştur. Haz elde etmek peşinde olan insan, kısa vadedeki geçici hazlardan ziyade uzun vadede kalıcı hazların peşinden koşmalıdır. Toplum hayatında da bu uzun vadeli hazlar, sözleşme yoluyla adalet ilkesini tesis edebilme yoluyla gerçekleştirilebilir. Oyun teorilerinin sosyal bilimler alanındaki belki de en önemli uygulaması olan mahkûm ikilemi teorisi, Epiküros'un sosyal felsefesi için modellenebilir. Toplumdaki diğer bireyler ile işbirliği yoluna giden insanın, bu işbirliğini gerçekleştirmesinin yolu uzun vadedeki hazzını ve faydasını gözetmesidir. Mahkûm ikilemi teorisinde baskın strateji olan işbirliği yapmak yerine işbirliğinden kaçınma sorununu ise Epiküros, bilge insan anlayışı ile aşmıştır. Uzun vadedeki mutluluğu için bireysel ilgilerinden vazgeçen

Epikürosçu bilge kişi, toplumu oluşturan diğer bireyler ile işbirliği yapması gerektiğini bilerek, işbirliğini bozmaz ve böylelikle de sözleşmenin kurallarına uyar. Bu şekildeki insanların oluşturduğu toplum ise Epiküros düşüncesinde yaşanabilir ve güvenli bir toplum olacaktır.

Kaynakça

- Aristoteles. (2014). *Nikomakhos'a Etik*. çev: Furkan Akderin. Say Yayınları
- Armstrong, J. M. (1997). Epicurean Justice. *Phronesis*, 42(3), 324-334
- Arslan, A. (2008). *İlkçağ Felsefe Tarihi IV*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları
- Brown, E. (2009). *Politics and Society*. (Ed.) James Warren. Cambridge University Press
- Campbell, G. (2002). The Origins of Justice and the Prisoner's Dilemma. *Leeds International Classical Studies*, 1(3), 1-13
- Epiküros. (1962). *Mektuplar ve Maksimler*. çev: Hayrullah Örs. Remzi Yayınevi
- Hobbes, T. (1993). *Leviathan*. çev: Semih Lim, Yapı Kredi Yayınları
- Metin, S. (2014). Oyun Teorileri Işığında Thomas Hobbes'un Sosyal Sözleşme Kuramının Analiz ve Yorumu. *Journal of Istanbul University Law Faculty* 72 / 1, 235-264
- Raoof, O. & Al-Raweshidy H. (2010). *Theory of Games: An Introduction*. IntechOpen Press
- Şener, E. & Toktaş, I (2015). *Kritik Düşünme Ekseninde Empati ve Mahkûm İkilemi*. ISCAT2015
- Türkan, M. (2016). David Hume'da Doğal Hukuk ve Sözleşme Kuramının Eleştirisi. *Beytulhikme An International Journal of Philosophy*, 6(2), 169-203
- Thrasher, J. J. (2012). Reconciling Justice and Pleasure in Epicurean Contractarianism. *Ethical Theory and Moral Practice* 16(2), 423-436



www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi



INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Sosyal Bilgiler 2018 Öğretim Programı'nda Vatandaşlık Eğitimi ve Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşleri

Citizenship Education and Social Studies Teachers' Opinions in the Social Studies Curriculum

Mehmet Şükrü Durmuş* - Meryem Hayır-Kanat**

Abstract: The curriculum, textbook and teacher constitute the main triad that help students understand a course. In our country, program changes are made frequently and textbooks are reshaped accordingly. Teachers, on the other hand, try to fulfill their duties in the education system under the leadership of the constantly changing programs and textbooks with the help of the teaching style they have mastered and the professional experience they have acquired. Social Studies course is taught in 4th, 5th, 6th and 7th grades and is given by social studies teachers in 5th, 6th and 7th grades?. Citizenship education distributed within the units aims to raise individuals who are beneficial to society. In our study, the current status of the 2018 Social Studies Curriculum in terms of citizenship was evaluated and the opinions of the social studies teachers were taken. In addition, it was examined whether there is a relationship between the demographic knowledge of the teachers and the results of the study. Interview technique; one of the qualitative research methods, was used to reach the research findings. The case study was used to analyze the findings. The main purpose of the research is to determine the adequacy of the Social Studies Curriculum in terms of citizenship education. The study was conducted in Samsun in December 2019 and 18 teachers were included in the study. In the study, 5 teachers did not criticize the curriculum as they found it sufficient. The views of 13 teachers who found the program incomplete were divided into 3 thought groups in terms of the inadequacies they expressed. The most expressed problem among these was stated as the lack of sufficient applied activities of the program according to the opinions of 8 participants.

Structured Abstract: Introduction: Social Studies has undertaken the concept of core lesson task, in which citizenship education is provided directly. Article 1 in the Special Objectives section of the Social Studies Curriculum strives to uphold constitutional values such as "Loving the country as a citizen of the Republic

* YL Öğrencisi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı
Gr. Student, Yıldız Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish and Social Sciences, Social Studies Education Program

ORCID 0000-0002-6389-0886

mail: msdurmus1995@gmail.com

** Doç Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi Programı

Assoc. Prof. Dr., Yıldız Technical University, Institute of Social Sciences, Department of Turkish and Social Sciences, Social Studies Education Program

ORCID 0000-0002-3190-3144

mail: meryemhayir@hotmail.com

Cite as/ Atıf: Durmuş, M. Ş., & Hayır-Kanat, M. (2020). Sosyal Bilgiler 2018 Öğretim Programı'nda vatandaşlık eğitimi ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(8), 3555-3571.
<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45866>

Received/Geliş: 19 August/Ağustos 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

of Turkey, knowing and exercising their rights, fulfilling their responsibilities, being aware of national consciousness as a citizen” (MEB, 2018: 8). Concern to raise responsible citizens has played an important role on the origins of the social studies discipline. In the definition made by the National Council of Social Studies (NCSS), it is stated that Social Studies constitutes an area that integrates social and human sciences to improve citizenship competencies (Öztürk, 2011: 4). Barr et al. (2013) to raise citizens in the guidance of social studies. They outlined three basic approaches, stated as: "Social Studies as Citizenship Transfer, Social Studies as Social Sciences, Social Studies as Reflective Studies". The oldest and most traditional approach among these was defined as the transfer of citizenship, expressing the instinct with which the norms of the society are protected. In this approach, the primary goals are to provide citizenship and believe in the values required to maintain the continuity of the society. (Barr et al., 2013: 18-20).

Method: Research findings were analyzed by qualitative research method. Qualitative research uses words as data to describe human behavior or experience. Qualitative research accepts and interprets the individual's written, oral or observed behavior as a source. It is the non-numerical analysis of the data obtained to comprehend the meaning and the type of relations (Gürsakal, 2001: 119). Case study, one of the qualitative research methods, was used. Case study; observation, interview, audiovisual elements, documents, reports etc. about real life, a current system or a situation applied in a certain time period. It is called the method of describing the situations in which information is collected and presented in detail, or the creation of themes. (Creswell, 2013: 97). Encodings were made to prevent loss of information and corruption while data was obtained also to avoid confusion when comparing. The way Social Studies Education Program provided citizenship education, the effect and basis of this education in the curriculum were questioned, teacher's opinions on the subject were asked. Interview technique refers to the process of collecting data by answering the questions asked in the research by the relevant participants. In this study, semi-structured interview technique, one of the interview techniques, was used. While the questions are prepared in advance in the semi-structured interview, the order of asking questions can be changed or the questions can be supplemented according to the status of the interview (Büyüköztürk et al., 2016: 153-154). By semi-structured interview technique content analysis was performed on the data obtained. Content analysis is to summarize the words in the existing text with smaller meanings and categories by coding in accordance with pre-determined rules. It is the method of determining the meanings and relations of the concepts in the text and making inferences about the messages in the text (Büyüköztürk et al., 2016: 250).

Findings and Discussion: The main problem of the research was to determine the adequacy of the Social Studies curriculum on citizenship education and to get the opinions of the social studies teachers on the insufficiencies of the curriculum. Some teachers think that the Curriculum of Social Studies Lesson is insufficient in regards to citizenship education. In the research it is also stated that there should be a separate course related to citizenship. Some teachers claimed that the exclusion of the Citizenship and Human Rights Education course from the 8th grade curriculum increases the burden on the social studies teachers. They stated that since the issue of citizenship does not only belong to the Social Studies course, an interdisciplinary approach should be implemented. Topal & Haçat (2019: 11), according to research on social studies teachers, 79,5% of the study group found the abolition of this course negative. At the time of the study, the name of the subject was Citizenship and Democracy Education and today it is named as Human Rights, Citizenship and Democracy, the conclusion regarding the decision to exclude the aforementioned lesson from the 8th grades and to add it to the curriculum of the 4th grades Er et al. (2013: 190) was to teach the subject as a separate course" and "link it to all courses with the aid of an interdisciplinary approach. In the study of Çelik (2009), teaching citizenship education as a separate course was widely accepted, in line with the opinions of social studies teachers. The idea of "teaching Citizenship Education as a core subject" in order to fully ensure the adoption of the concept of democracy and human rights, was observed to have parallel views with this research (Topal & Haçat, 2019: 18). Another study, Ersoy (2016: 74), states that the interdisciplinary approach contradicts the results of this research, and is not approved by teachers. However, there is some common ground regarding the difficulties of teaching Citizenship Education as a sub branch of Social Studies and the necessity to teach it as a separate course.

Conclusion: The reasons why the program is inadequate are summarized as follows: the program was found to be insufficient in terms of applied activities, and the lack of activities that would otherwise increase active participation was stated. Citizenship education should not only be the responsibility of the Social Studies course, but offered as a separate course if necessary, and should be taught by social studies teachers or by specialist teachers. There are also cases where the curriculum is sufficient in terms of citizenship education. Such as: the program is suitable for the class levels; the skills and value concepts

of each course are distributed in a way to provide meaningful learning within the learning domains, Turkish citizenship and global citizenship are accurately reflected.

Keywords: Social Studies Education, Citizenship, Citizenship Education, Curriculum, Learning Domains

Öz: Bir dersin öğrenciler tarafından anlaşılmasında öğretim programı, ders kitabı ve öğretmen esas üçlüyü oluşturmaktadır. Ülkemizde sık sık program değişikliklerine gidilmekte, ders kitapları buna göre yeniden şekillenmektedir. Öğretmenler ise oluşturdukları tarz ve edindikleri mesleki deneyim ile sürekli değişen program ve ders kitaplarının öncülüğünde eğitim sisteminde üstlendikleri görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Sosyal Bilgiler dersinin 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda öğretimi yapılmakta 5, 6 ve 7. sınıflarda sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından verilmektedir. Üniteler içerisine dağıtılmış olan vatandaşlık eğitimi, topluma faydalı bireyler yetiştirme amacındadır. Bu araştırma ile topluma faydalı bireyler yetiştirmeyi sağlamada lider konumda olması gereken sosyal bilgiler öğretmenlerinin penceresinden 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda vatandaşlık eğitimi yaklaşımı konusunda işin mutfağında çalışan öğretmenlerin görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmamızda 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın vatandaşlık açısından son durumu değerlendirilmiş ve sosyal bilgiler öğretmenlerinden bu konu hakkında görüşleri alınmıştır. Ayrıca öğretmenlerin demografik bilgileri ile ortaya çıkan sonuçlar arasında ilişki olup olmadığına da incelenmiştir. Araştırma bulgularına ulaşma hususunda nitel araştırma yöntemlerinden görüşme tekniği kullanılmıştır. Bulguların analiz edimesinde durum çalışması kullanılmıştır. Araştırmanın temel gayesi Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi açısından yeterliliğini belirlemektir. Çalışma Aralık 2019'da Samsun ilinde yapılmış ve çalışmaya 18 öğretmen dâhil olmuştur. Bunlardan 5 öğretmen müfredat programını yeterli bularak herhangi bir eleştiride bulunmamıştır. Programı eksik bulan 13 öğretmenin görüşleri, dile getirdiği yetersizlikler açısından 3 düşünce grubuna ayrılmıştır. Bunlardan en çok dile getirilen sorun, 8 katılımcının görüşüyle programın yeterince uygulamalı etkinlikler barındırmaması olarak belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler eğitimi, vatandaşlık, vatandaşlık eğitimi, müfredat, öğrenme alanları, öğretmen görüşleri

1. Giriş

Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Özel Amaçları kısmında 1. madde "Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olarak vatanını ve milletini seven, haklarını bilen ve kullanan, sorumluluklarını yerine getiren, millî bilince sahip birer vatandaş olarak yetişmeleri" cümlesiyle ifade edilmiştir (Millî Eğitim Bakanlığı(MEB), 2018: 8). Bu durum Sosyal Bilgiler eğitiminin amaçlarının başında yurttaş (vatandaş) yetiştirmenin geldiğini göstermektedir.

Sosyal Bilgiler dersi, insanın sosyal hayatını yönlendirmede ve bilgi edinmesinde önemli yer tutarak yurttaşlık eğitiminin en ehemmiyetli alanını oluşturmaktadır. Vatandaş yetiştirme kaygısı Sosyal Bilgiler'in doğmasında etkili olmuştur. Sosyal Bilgiler Ulusal Konseyi (NCSS) yapmış olduğu tanımda sosyal bilgileri sosyal ve insani bilimleri vatandaşlık yeterliliklerini geliştirmek için kaynaştıran bir alan olarak belirtmiştir (Öztürk, 2011: 4). Sosyal bilgilerin tanımı noktasında NCSS belli bir standart getirmeye çalışmıştır. İşin kaynağındaki isimlerden Barr vd. (2013: 16) sosyal bilgileri yurttaşlık eğitiminin öğretilmesi amacıyla sosyal bilimlerin ve beşeri bilimlerin birleşimi olarak tanımlamışlardır. Bilgili (2013: 4) ise sosyal bilgilerin, öğrencileri sorumlu yurttaş olarak yetiştirme, öğrencilere toplumsal yaşamla ilgili temel bilgi, beceri, tutum ve değerleri kazandırma, bireyin kendini gerçekleştirme gibi amaçları olduğunu belirtmiştir. Sosyal bilgilerin gerek yurt içi gerek yurt dışındaki tanımları göze alındığında vatandaşlık ve vatandaşlık eğitimiyle derin ve çok ilişkili bir bağlantısından söz edilmektedir.

Barr vd. (2013) Sosyal bilgiler öğretilmeye ve yurttaş yetiştirmeye kılavuz niteliğindeki tespitlerinde, üç temel yaklaşım ortaya koyarak Sosyal Bilgilerin ana hatlarını çizmişlerdir. Bunlar:

- Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler,

- Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler,
- Yansıtıcı İnceleme Olarak Sosyal Bilgiler, şeklinde belirtilmiştir.

Bunlardan en eski ve geleneksel yaklaşım **vatandaşlık aktarımı** olarak nitelendirilmiş ve toplumun normlarını koruma içgüdüleriyle hareket edilen anlayışı ifade etmiştir. Bu yaklaşımda birinci amaç vatandaşlık kazandırmaktır. Yaklaşımdaki diğer önemli amaç, toplumun devamlılığını sürdürmek için gerekli görülen değerlere inanmayı sağlamaktır (Barr vd., 2013: 18-20).

1.1. Vatandaşlık Kavramının Ortaya Çıkışı

Vatandaşlık kavramı, köken olarak Antik Yunan'dan beri ileri gelen şehir devletlerini ifade eden "cite" veya "city" kelimelerinin türetilmiş halleridir. Şehir devletleri anlamına gelen bu sözcüklere aidiyet anlamı ise "citizen" veya "citoyen" kelimeleri ile kazandırılmıştır (Boineau, 1998: 109). Vatandaşlık kavramı devlet-halk ilişkisinin resmi ifadesi olarak dikkat çekmektedir. Ancak bu kavram sosyal bir olguyu temsil etmekle birlikte tarih, sosyoloji, antropoloji, siyaset bilimi vb. sosyal bilim dallarından ayırt edilemeyeceği belirtilmelidir. Bu nedenle kelime anlamı toplumdan topluma farklılık göstermiş ve tarihsel süreçte değişimlere uğramıştır (Şit, 2008: 64). Vatandaşlık, birey ile devlet arasında olan hukuksal bağı ifade etmektedir (Aybay, 1982: 4). Tarih boyunca vatandaşlık, kişiler tarafından istenen haklar ve devletler tarafından verilen statü olarak süregelmiştir (Polat, 2011: 129).

Site şeklinde isimlendirilen ve tarihte bilinen en eski uygarlık olan Sümer şehir devletlerinde sınıf farklılıkları bulunmaktaydı. Şehir devletlerinde sadece erkekler aktif nüfus olarak kabul edilmiş ve yurttaş olarak sayılmışlardır. Devletin topluma karşı hak ve ödevleri de bu grup özelinde hareket etmiştir. Hak sahibi olanlar ve olmayanların arasındaki derin uçurum, derebeyliklerin ortaya çıkmasına kadar devam etmiştir. Derebeylik şekli yönetimlerin oluşmasıyla bu kez de gücü elinde bulunduran krala karşı sadakat duygusunun olup olmaması, halka yönelik tutumda ayrışmalara sahne olmuştur. Krala karşı sadakat borcu olanlar kralın tebaasını yani halkını meydana getirmekte ve gerekli olduğunda haklarını kullanabilmekle ödüllendirilmiştir. Sömürgeci düzenin yerleşmesiyle birlikte sadece yeni sınıflar ortaya çıkmakla kalmamış, sömürülen bölgelerin halkları ile sömüren devlet arasında vatandaşlık yönünden kavram karmaşasına yol açılmıştır. Sömürgeci devletin esas tebaası vatandaş olarak görülmüş ve haklardan yararlanmış, sömürülen bölgedeki halk ise krala bağlılık buyruğunu yerine getirmek zorunda olan "tebaa" konumunda kabul edilmiştir (Aybay, 1982: 5-6).

Vatandaşlık, insanın var oluşundan beri sosyal bir statü belirtse de, Fransız İhtilali'ne kadar üzerinde durulmayan bir kavram olmuştur. 1789 yılında gerçekleştirilen ihtilalden sonra aynı yıl yayınlanan Fransız İnsan ve Vatandaşlık Bildirgesi ile hukuk devletlerinde yaşayan insanların, devlet tarafından tanınan haklardan yararlanabilmeleri için o devlete vatandaşlık bağıyla bağlı olma şartı getirilmiştir (Memişoğlu, 2014: 1567). Böylece vatandaşlık kavramı nesnel bir varlık kazanarak tüm dünyada yayılım göstermeye başlamıştır. İnsanlar devlet karşısında güvence isteyen haklar talep etmeye başlamış ve bu akım gücünü yıllar ilerledikçe arttırmıştır. Vatandaşlık, hukuk alanında tanımı belirlenen bir anlam barındırırken; kişi hak ve özgürlüklerinin yanında, kişinin yerine getirmesi gereken ödevleri de belirten kavramın adı olmuştur. Vatandaşlık, hukuk kuralları bazında sınırları çizilen kararlaştırılmış normları belirtse de, kişi hak ve özgürlükler devletlerin bu unsurlardaki farklı tavırlarıyla başkalılık göstermiştir (Aybay, 1982: 6). Hukuk kuralları kişilerin özel hayatı gibi her devlette ayrımlara yol açmış, o devletin gelenek ve görenekleri ile toplumun değer yargılarının karışımı sonucunda çeşitliliğe sebep olmuştur. Her devletin vatandaşı kendine has özellikler barındırmaktadır. Ancak kabul edilen evrensel tanımlamalar nedeniyle bu sorun yalnızca devlet içi bir mesele olarak görülmemiş, uluslararası ölçütlerle belirlenen bazı kurallar ile nizam korunmaya çalışılmıştır.

Vatandaşlık kavramına devlet açısından baktığımızda din, dil, kültür gibi toplumsal ilkelerin hâkim olduğu temellerden meydana geldiği göze çarpmaktadır. Devletin bu ilişkide bir üye olarak gördüğü bireyi koruması ve ödevlerini yerine getirmesi karşılığında bireylerden bağlılıklarını yerine getirme ve görevlerini yapma olarak geri dönüş beklediğini söylemek mümkündür. Karşılıklı sorumluluk duygusunun gelişmesi devletin ömrünü belirleyen faktörlerden biri olmuştur. Vatandaşlık, devletlerin sahiplenme güdüsüyle kendi soyundan veya tabiiyetinden kişileri sığınılan liman olarak görmesi ve bu hislerle koruyucu davranış sergilemesi olarak tanımlanabilir.

1.2. Vatandaşlık Kavramının Eğitim Sistemine Girişi

Vatandaşlık kelimesi Antik Çağ'dan beri insanların hafızasında yer etmekle birlikte anlam kazanarak kimlik konumuna erişmesi Fransız İhtilali'yle bağlantılı bir şekilde Fransa topraklarında gerçekleştiği kabul edilmektedir. Batı dünyasını genel olarak incelediğimizde vatandaşlık kelimesinin taşıdığı anlam ve insana bahsettiği değer olarak öncü konumda olduğunu görmekteyiz. Vatandaşlık kavramının eğitim sistemine girmesi ve vatandaş yetiştirme noktasında yaşanan kaygıların bu eğitimi nasıl şekillendirdiği ise zaman içerisinde değişikliklere uğramıştır. Çalışmamızın bu bölümünde öncelikle vatandaşlık ile vatandaşlık eğitiminin çıkış noktası olan Avrupa ve Batı toplumları ele alınmış, ardından vatandaşlık kavramının Osmanlı Devleti eğitim sistemindeki yerini kazanma seyri kısaca özetlenmiştir.

Batı'da çocukların geleceğin yetişkinleri olarak görülmeye başlaması insan yetiştirmenin önemini arttırmıştır. Avrupa ve Rusya genelinde çeşitli yazarlar ve düşünürlerin etkisiyle çocuğun masum olduğu kanaati oluşturulmaya çalışılırken, çocuk eğitiminin gereklilikleri vurgulanmıştır. Topluma öncülük eden bu fikir adamları "Yurttaşlık Bilgisi" alanının oluşmasında, yayınladıkları eserler ve toplumsal yaşamdaki kritikleriyle katkıda bulunmuştur. Ancak Avrupa'da vatandaşlık konusunda en etkin ülke Fransa olmuştur. Fransız İhtilali'ni takiben cumhuriyetçi yönetim zihniyetiyle sırasıyla vatandaş kelimesinin kimlik edinmesi ve yasalarla teminat altına alınması işlemleri yürürlüğe girmiştir. Bu ülkede vatandaşlık eğitiminin sistemsel olarak tam anlamıyla bir düzenlemeye girmesi ve disiplin olarak kabul edilmesi ise III. Cumhuriyet dönemine denk gelmiştir. 1882 yılından sonra ülkede vatandaşlık eğitimi okullar vasıtasıyla verilerek çocuk eğitiminin tertibi sağlanmıştır (Üstel 2008, 11-18).

Vatandaşlık, Türk toplumunda 19. yüzyıla kadar üzerinde çok fazla düşünülmeyen kavram olmuştur. Fransız İhtilali ile birlikte yayılmaya başlayan milliyetçilik akımının Osmanlı Devleti'ndeki olumsuz etkileri, devlet görevlilerini birtakım önlemler almaya itmiştir. Eğitim sisteminin çağın gereklerini yakalayamaması ve Osmanlı toplumunda var olan eşitsizlik gayrimüslimlerin eğitim sisteminde kendi yapılanmalarına neden olmuştur. Gayrimüslim tebaanın eğitim kurumlarına devletin hiçbir müdahale de bulunmaması, milliyetçilik düşüncesinin yaygınlaşmasına sebebiyet vermiştir (Demir, 2010: 286). Bir kısır döngü halini alan bu görüntü devlet-halk ilişkisindeki kopmalara örnek teşkil etmektedir. Osmanlı yönetimi bu kopukluğu gidermek için Osmanlıcılık fikir akımı çerçevesinde politikalar izlemeye çalışmış, devletin parçalanmasına mani olmak istemiştir.

Osmanlı Devleti'nde II. Mahmut Dönemi demokratikleşme hareketlerinin başlaması yanı sıra eğitim alanında da yeniliklerin yapıldığı dönem olmuştur. Bu dönemde Avrupa'ya öğrenciler gönderilmiş böylece başta Fransızca olmak üzere Avrupa dillerinin öğrenilmesi istenmiştir. Dil öğrenen öğrenciler Tercüme Odaları'nda görevlendirilerek Avrupa'daki gelişmelerin takibini kolaylaştırmak hedeflenmiştir. Ancak Abdülmecit döneminde kurulan Encümen-i Daniş'e kadar eğitimle ilgili gidişatı kontrol edebilecek bir yapı bulunmamaktaydı. II. Mahmut zamanında yapılan yeniliklerde ilk ve orta seviyedeki okulların düzenlenmesi yapılmamış, Mekteb-i Tıbbiye-yi Şahane, Mekteb-i Harbiye gibi askeri-teknik öğretimli kurumlar hayata geçirilmiştir. İlk ve orta dereceli okulların düzenlenmemesi sebebiyle bazen okuma yazmayı bile bilmeyen çeşitli yaşta öğrenciler bu yüksekokullarda yer edinerek büyük aksaklıklara sebep olmuştur. II. Mahmut yalnızca 2 tane

ortaokul seviyesinde açtığı Mekteb-i İrfan, Mekteb-i Maarif-i Edebiyye isimli okullarla alt seviyedeki eğitim açığını kapatmaya çalışmıştır (Ortaylı, 1987: 145).

Tanzimat Dönemi ile birlikte vatandaş yetiştirme konusu Osmanlılık fikri etrafında gelişerek çeşitli düzenlemelere sahne olmuştur. Öncelikli hedef, eğitim sisteminde çağın gerektirdiği ölçüde yenilikler yaparken, gayrimüslimlerin milliyetçilik duygusunu azaltarak Osmanlı Devleti'ne bağlılıklarını arttırmaktır. Buna müteakip 19. yüzyılın başlarında ordu ve sivil idarelerde başlayan modernleşme hareketi, laiklik anlayışına yakın çağdaş eğitim kurumlarının da kurulmasının önünü açmıştır. Eski okul diyebileceğimiz ulema sınıfının geleneksel eğitimi modern eğitim karşısında kan kaybetmeye devam etmiş, özellikle II. Meşrutiyet'te çokça darbe almıştır (Erdoğan, 1997: 187). 1869 yılında çıkarılan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile eğitim sisteminde daha düzenli ve özenli bir çalışma yöntemi getirilmeye çalışılmıştır. Ayrılkçı hareketlerin önüne geçmek için gayrimüslim okullarının denetlenmesi sağlanmıştır. II. Mahmut döneminde zorunlu kılınmasına karşın pek hayata geçirilemeyen ilköğretimin zorunluluğu konusu bu nizamnamede yeniden vurgulanmıştır. Ayrıca halkın din, dil, mezhep ayırt etmeden Türkçe eğitim görmesi maddesi eklenerek Osmanlıcılık politikanın gereği yapılmıştır (Ortaylı, 1987: 147).

19. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik akımlarıyla mücadele şeklinde geçerken ilk kez vatandaşlık kavramının hayata girmeye başladığı görülmektedir. Tanzimat Fermanı ile hız kazanan vatandaşlık anlayışı; Islahat Fermanı, Tabiiyet-i Osmaniye Kanunnamesi ve Kanun-i Esasi'nin ilanı ile giderek güçlenmiştir. Kanun-i Esasi'nin yürürlüğe girmesi ve I. Meşrutiyet'in ilanının ardından II. Abdülhamit'in meclisi kapatması ve Kanun-i Esasi'yi kaldırması bu ilerlemeye ket vurmuştur. Tanzimat döneminde Osmanlıcılık fikri temel alınırken, Abdülhamit döneminde İslamcılık fikri devletin ana siyasetini oluşturmuştur (Alkan, 2019: 311-312). Başta Fransa olmak üzere Avrupa genelinde yaşanan vatandaşlık tabanlı özgürlük, eşitlik, adalet gibi hareketler II. Abdülhamit baskısından kaçarak Avrupa'ya yerleşmiş Türk aydınlar tarafından yakından takip edilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanının ardından Malumat-ı Medeniye dersinin yürürlüğe girmesi ve ders kitaplarının yayımlanması bu konu üzerinde aydınların hazırlıklı olduğunu göstermektedir. Meşrutiyet rejimi devamlılığını sağlamak ve vatansever vatandaşlar yetiştirmek için öğretim programlarında bazı değişikliklere gitmiştir. Böylece Malumat-ı Medeniye dersi iptidai (ilkokul) mekteplerinde okutulmaya başlamıştır (Üstel, 2008: 23-24). Böylece çalkantıda giden Osmanlı siyasetinin iç işlerinde de Avrupai düşünce ile geleneksel Osmanlı düşüncesinin bir savaşı verilmiş, bu süreçte vatandaşlık kimliği olgunlaşmaya çalışmıştır. Osmanlı toplumunda var olan müslim-gayrimüslim eşitsizliği giderilmek istenirken, yönetim anlayışında da bir takım değişiklikler hayata geçirilmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı, yeni yönetim sisteminin küçük yaşta benimsetilerek sadık vatandaşlar yetiştirmenin ve vatan-millet gibi kavramlara kendi düşündüğü gibi aktarmanın yolları aranmıştır. İlk kez Malumat-ı Medeniye dersi vasıtasıyla ders kitapları çıkarılmış ve çocuk eğitimi vatandaş yetiştirmenin yolu olarak kabul edilmiştir.

1.3. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda Vatandaşlık Eğitime Bakış

Öğretim programları diğer adıyla müfredat programları Milli Eğitim Bakanlığı (MEB)'na bağlı birim olan Talim Terbiye Kurulu Başkanlığı (TTKB) tarafından hazırlanıp onaylanmaktadır. Öğretim programları genellikle usul bildiren metinlerdir. Bu başlıkta bilgi metinleri ve yönlendirmeleri üzerinden vatandaşlık eğitime dair neler istendiği ve vatandaşlık eğitiminin öğretim programında ele alınış biçimi incelenmiştir. Araştırmanın konusu kapsamında 2018 Sosyal Bilgiler Müfredatı vatandaşlık eğitimi yönünden değerlendirilerek, ülkemizin güncel vatandaş yetiştirme politikasının hedefleri belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırmanın bu bölümünde Sosyal Bilgiler Öğretim Programı dâhil tüm öğretim programlarında bulunan Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi (TYÇ)'nin kazandırmış olduğu yetkinlikler değerlendirilmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın Yapısı başlığında öğrenme alanları vasıtasıyla verilen kazanım ve becerilerin vatandaşlık eğitime yönelik yorumlaması detaylı bir biçimde incelenirken, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda temel beceriler ve değerler eğitimi başlıklarından da yararlanılmıştır.

1.4. Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi

Türk eğitim sistemi genel amaçlarında TYÇ, öğrencilere bilgi, beceri ve davranışlar kazandırmada aracı görevi üstlenmektedir. Öğrencilerin ulusal ve uluslararası seviyede; kişisel, toplumsal, akademik ve iş hayatı gibi yaşantısında ihtiyaç duyduğu alanlarda sahip olması düşünülen sekiz adet yetkinlik belirlenmiştir (MEB, 2018: 4). Yetkinlikler, bir vatandaşın yetiştirilmesinde temel yetenekleri belirten anahtar ifadeler olmuştur. Öğrencinin eğitim-öğretim faaliyetlerinde ve sosyal hayatta bu kavramların çerçevesinde gelişimini sürdürmesi hedeflenmiştir. Bu yetkinlikler:

- Anadilde iletişim
- Yabancı dillerde iletişim
- Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler
- Dijital yetkinlik
- Öğrenmeyi öğrenme
- Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler
- İnisiyatif alma ve girişimcilik
- Kültürel farkındalık ve ifade (MEB, 2018: 4-5).

1.5. Öğrenme Alanları

Öğrenme alanları, kazandırılması hedeflenen beceri ve değerlerin birbirleriyle ilişkili olan, öğrenmeyi organize eden disiplinler arası yaklaşımı temele alan bir yapıdır. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı 7 öğrenme alanı kapsamında hazırlanmıştır. Öğretim programı öğrenme alanlarının esaslarına göre biçimlenmiştir. Ders kitabının hazırlanmasında üniteler; öğrenme alanlarının çerçevesini çizdiği hatlarda, öğrenme alanlarının kapsam ve içeriğine yaraşır, her sınıf seviyesine göre farklılıklar barındıran yapı olması istenmiştir (MEB, 2018: 11). Öğrenme alanları yedi adet olup araştırmamızda alt başlıklar halinde kısaca açıklamaları yapıp vatandaşlık eğitimiyle ilişkisi açıklanmaya çalışılmıştır.

Birey ve Toplum

Birey ve Toplum öğrenme alanı “ben” ve “biz” kavramlarının içselleştirilerek sosyal bilim dallarıyla ilişkilendirmesi istenmektedir. Başta psikoloji, sosyoloji ve sosyal psikoloji olmak üzere disiplinler arası yaklaşımın kullanılması gerektiği belirtilmiştir (MEB, 2018: 11). Sorumluluk değerinin ön plana çıktığı bu öğrenme alanında sınıf düzeylerine göre farklı öğrenme durumları belirlenerek çocuk psikolojisi yansıtılmaya çalışılmıştır. Öğrencinin, kendini ve çevresini anlayarak özgürlüklerinin yanında sorumluluk bilinciyle de hareket etmenin gerekliliği vurgulanmış, vatandaş olmanın insani yükümlülüklerini kavraması amaçlanmıştır.

Kültür ve Miras

Tarih disiplinine odaklı bir öğrenmenin gerçekleştiği bu alanda, kültür ve miras kavramlarının üzerinde durulmuştur. Türk kültürünü oluşturan ilkelerin korunması ve geliştirilmesini sağlayan millî bilincin kazanılması gerektiği vurgulanmıştır. Kültürel ilkelerin, bir toplumun diğer toplumlardan farkını ortaya koyan unsurlardır düşüncesi öğrencilere kazandırılmak istenmiştir. Ancak her kültürün eşit olduğu, dünya kültür mirasında farklı bir renk ve zenginlik olduğu vurgusu yapılmıştır (MEB, 2018: 11). Tüm sınıf düzeylerinde “*Kültürel mirasa duyarlılık*” değeri ana kazanım maddesi olmuştur. Kültürel mirasın bir emanet olduğu anlayışı yerleştirilerek sahip çıkma ve koruma gerekliliği vurgulanmıştır. Bunun yanında dünyanın değişen şartları ve teknolojik gelişmeler göz önüne alınarak “*Zaman ve kronoloji algılama becerisi*” çeşitli sınıf düzeylerinde kazandırılması hedeflenen temel becerilerden biri olmuştur.

İnsanlar, Yerler ve Çevreler

Bu öğrenme alanı, insanın hayatını sürdürebilmesi için gerekli temel bilgi, beceri ve değerleri öğrencilere kazandırmayı hedefleyen, coğrafya disiplini tabanında gelişmiştir. İnsanın çevreyle ilişkisini tanımlamak, bu etkileşimin neden-sonuç bağıntısını keşfetmek ve geleceğe yönelik kişisel ve toplum nazarında bakış açısı oluşturabilmek amaçlanmıştır. Sosyal Bilgiler dersinin okutulduğu tüm sınıf seviyelerinde öğrencilere “*Araştırma, çevre okuryazarlığı, değişim ve sürekliliği algılama, gözlem, harita okuryazarlığı ve makânı algılama*” becerilerinin kazandırılması hedefinde olunmuştur. Bu öğrenme alanı işlenirken basitten karmaşığa, yakından uzağa gibi öğretim ilkeleri kullanılmalı, öğrenci bulunduğu yerden çevreye doğru genişleyen bir bakış açısı yaklaşımıyla ders işlenmesi hedefi konulmuştur (MEB, 2018: 11).

Bilim, Teknoloji ve Toplum

Öğrenciler bu öğrenme alanı sayesinde; yenilikçi, eleştirel ve bilimsel düşüncenin bilim ve teknolojiye ileriye giden yolları başlıca nedenleri olduğunu öğrenmelidir. Bilim ve teknolojinin kat ettiği ilerleme safhalarında sosyal hayattaki etkilerini kavrayarak bilgiye ulaşmada teknolojiyi kullanabilme kapasitesine sahip olmaları beklenmiştir. Akademik dürüstlük kazandırılması istenen ahlaki öğreti olmuştur (Milli Eğitim Bakanlığı, 2018: 11). Bu öğrenme alanında “*Bilimsellik*” değeri en önemli kazanım olarak göze çarparken, 5. sınıf düzeyinde “*Bilim etiği*” değeri öğrencinin ilköğretim düzeyinden ortaokula geçişi ve sınıf öğretmenliğince verilen Sosyal Bilgiler dersinin sosyal bilgiler öğretmenlerince verilmesinde adeta bir geçiş kavramı olarak kazanılması beklenen ahlaki öğretiyi işaret etmektedir. 4. ve 5. Sınıf düzeyinde “*Öz denetim, dijital okuryazarlık*” becerileri kazandırılması gereken temel yetenekler olmuştur. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2018: 18) 5. sınıf ikinci kazanım maddesinde “Sanal ortamda ulaştığı bilgilerin doğruluk ve güvenilirliğini sorgular” cümlesi ile bu iki beceriye ders kazanımlarında yer vermiştir.

Üretim, Dağıtım ve Tüketim

Bu öğrenme alanında temel kazanımlar girişimci ve bilinçli tüketici vatandaşlar yetiştirmek olmuştur. Milli şahıslar üretmek adına ülke ekonomisindeki kaynakların doğru kullanımı, kendi ekonomik yaşantısı ile başkalarının ekonomik yaşantısını karşılaştırma yetisini kazandırarak benzerlik ve farklılıkların ayrımını gözetebilme hedefleri bulunmaktadır. Ekonomi alt disiplininin egemenliğinde gelişen öğrenme alanında; öğrencilerin üretim, dağıtım ve tüketim hakkında temel kavramları öğrenmesi, meslekleri tanıyarak ilgi ve yeteneğine uygun işlere yönelmesi hedeflenmiştir (MEB, 2018: 11). Ülke kaynaklarının doğru kullanılarak ekonomide gelişim sağlama hedefi “*Sorumluluk*” değerinin önemli görülmesine sebep olmuştur. Ayrıca bu konuda öğrencilerin “*Araştırma, girişimcilik*” becerileri ile öğrenme alanının amaçları olan ülke kaynaklarının kullanımı, ekonominin gelişimi ve meslek tanıma özelliklerinin kavratılması sağlanmıştır.

Etkin Vatandaşlık

Etkin vatandaşlık, Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda vatandaşlık eğitimiyle ilgili doğrudan kazanım barındıran tek öğrenme alanıdır. Amaç öğrencinin; grup, kurum ve sosyal örgütlerin nasıl oluştuğunu, bireyleri ve kültürel faaliyetleri nasıl kontrol ettiğini, kendilerini nasıl güncel tuttuklarını öğrenmesidir. Ayrıca bu kurumların toplumumuzda ve diğer toplumlardaki rolü sorgulanmıştır. Öğrencinin kendini merkeze alarak grup, kurum ve sosyal örgütlerle karşılıklı etkileşimini yordaması hedeflenmiştir. Vatandaş olarak devlet güvencesinin önemi ve bireylerin egemenlik haklarıyla, kişisel hakların ve toplum düzeninin nasıl sağlandığı öğrenci tarafından fark edilir. Ayrıca girişimcilik, bu öğrenme alanının ruhunu oluşturan toplumsal etkinliklere aktif katılımı sağlayan kavramı belirtmektedir. Sosyoloji, siyaset bilim ve hukuk alt disiplinleriyle etkin vatandaşlık kavramına odaklanma sağlanmıştır 4 ve 5. sınıf düzeyinde “*Bağımsızlık*” değeri ile “*Sosyal katılım*” becerilerinin ortak ana kazanımlar olduğu dikkat çekmektedir (MEB, 2018: 12-19).

Küresel Bağlantılar

Teknolojik gelişmeler ve değişen çağ ile birlikte inançlar, fikirler, insanlar, sermaye, bilgi, kültür gibi unsurlar ülkelerin sınırlarını aşarak küresel çapta faaliyet alanı bulmaktadır. Bu nedenle devletlerarasında iş birliği ve rekabet son sürat devam etmektedir. Öğrencilerin, devletler ve insanların arasındaki bu hızlı ilişkiyi kavraması ve değerlendirmesi öğrenme alanının en önemli kazançları olarak belirlenmiştir. Öğrenciler, gelişen dünyanın gündemini takip etmeli, karşılaştığı problemlere çözüm üreten etkin ve sorumlu birer Türk vatandaşı olma hedefiyle yetiştirilmelidir (MEB, 2018: 12). Küresel bağlantılar son öğrenme alanı olarak etkin vatandaşlık öğrenme alanıyla ilişkili ve ona göre daha geniş çapta düşünmeyi gerektiren, dünyaya karşı sorumlu Türk vatandaşı hüviyetinde eğitim vermeyi amaçlamıştır. Öğrencilerin sorumluluklarını bilmesi ve iyi vatandaş olarak dünyadaki gelişmelere duyarlı kalması ‘‘Araştırma’’ becerisinin etkin kullanımını gerektirir.

2. Araştırmanın Amacı

Bir dersin öğrencilere aktarılmasında öğretim programı, ders kitabı ve öğretmen temel üçlüyü oluşturmaktadır. Ülkemizde sürekli olarak program değişikliklerine gidilmekte, ders kitapları buna göre yeniden şekillenmektedir. Öğretmenler ise sahip oldukları mesleki formasyon ve edindikleri mesleki tecrübe ile sürekli değişen program ve ders kitaplarının kılavuzluğunda hakkı ile eğitim sisteminde üstlendikleri görevlerini yerine getirmeye çalışmaktadırlar. Sosyal Bilgiler Dersi 4, 5, 6 ve 7. sınıflarda öğretimi yapılmakta 5, 6 ve 7. sınıflarda sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından verilmektedir. Sosyal bilgiler öğretmenleri ayrıca 8. Sınıftaki Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi derslerini de vermektedirler. Bu iki ders kapsamında sosyal bilgiler alanının üç temel ögesinden birisi olan ‘‘ Vatandaşlık Eğitimi’’ verilmeye çalışılmaktadır. Farklı üniteler içerisine dağıtılmış olan bu eğitim, bütüncül olarak bakıldığında; topluma faydalı bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu araştırma ile topluma faydalı bireyler yetiştirmeyi sağlamada lider konumunda olması gereken sosyal bilgiler öğretmenlerinin penceresinden 2018 Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nda vatandaşlık eğitimi yaklaşımı konusunda işin mutfağında çalışan öğretmenlerin görüşleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Araştırmada öğretmenlerden aşağıdaki sorulara yanıt vermesi istenmiştir:

- Öğretmenlerin kişisel bilgileri (yaş, cinsiyet, mezun olunan okul, mesleki deneyim) nedir?
- Vatandaşlık eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemi nasıldır?
- Vatandaşlık eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin diğer derslerden farklı yönleri nelerdir?
- Sosyal Bilgiler müfredatının vatandaşlık eğitimi konusundaki yeterliliği nasıldır?

3. Yöntem

3.1. Araştırma Modeli

Bu araştırmada öğretmenlerin vatandaşlık eğitiminde sosyal bilgiler dersinin yeri ve önemi, 2018 programının vatandaşlık eğitimi yönünden yeterliliği, eksiklikleri konusunda görüş ve düşünceleri ortaya konmuştur. Analizlerde öğretmenlerin demografik bilgileri ile ortaya çıkan sonuçlar arasında ilişki olup olmadığına da bakılmıştır. Araştırma bulgularına ulaşmak için bir nitel araştırma yöntemi olan mülakat tekniği kullanılmıştır. Nitel araştırma, insan davranışlarını ya da deneyimlerini açıklamak için sözcükleri veri olarak kullanır. Nitel araştırmalar bireyin yazdıklarını, söylediklerini ya da gözlemlenen davranışları kaynak olarak kabul eder ve yorumlar. İlişkilerin anlamına ve çeşidine ulaşmak için elde edilen verilerin sayısal olmayan biçimde incelenmesidir (Gürsaka, 2001: 119). Bu çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden durum çalışması kullanılmıştır. Durum çalışması literatürde örnek olay incelemesi veya vaka çalışması olarak da

anılmaktadır (Subaşı & Okumuş, 2017: 419). Durum çalışması; gerçek hayat, güncel bir sistem ya da belli zaman diliminde uygulanan durumlar hakkında gözlem, mülakat, görsel-işitsel materyaller, dökümanlar, raporlar vb. araçlarla detaylı bir şekilde bilgi toplanan ve belirlenen durumların betimlenmesi veya temalarının oluşturulması yöntemine denir (Creswell, 2013: 97). Bir başka tanıma göre durum çalışması, bir ya da birden fazla olayın, ortamın, programın, sosyal bir zümrenin ya da herhangi birbiriyle ilişkili olan sistemsel verilerin derin olarak incelendiği yöntemidir. Durum çalışması, bir varlığın yere ve zamana göre tarif edilerek ve özelleştirilerek araştırılmasıdır (Mcmillan, 2000, aktaran Büyüköztürk vd., 2016: 22).

3.2. Çalışma Grubu

Araştırmayı, Samsun ilinde üç farklı ilçeden 8 ortaokulda görev yapmakta olan 18 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Öğretmenler Atakum, İlkadım ve Canik ilçelerinde görev yapmaktadırlar. Çalışma grubu olarak Samsun ili ve söz konusu ilçelerin belirlenmesinde kolay erişilebilirlik faktörü etkili olmuştur. Aralık 2019'da saha çalışması yapılan araştırma bulgularına görüşme formları üzerinden nitel bir yöntem olan içerik analizi ile ulaşılmıştır. Veriler elde edilirken veri kaybını ve bozulmalarını engellemek, kıyaslama yaparken karışıklıkların önüne geçmek için kodlamalar yapılmıştır. Araştırmaya katılan öğretmenlerin kişisel bilgilerini korumak amacıyla öğretmenler Ö1, Ö2, Ö3...şeklinde kodlanarak çalışmaya eklenmiştir.

3.3. Veri Toplama Aracının Geliştirilmesi

Çalışma, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersi kapsamında vatandaşlık eğitiminin rolünü belirleme olarak belirlenmiştir. Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi barındırma biçimi ve bu eğitimin ders programındaki etkisi ve yeri sorgulanmış, öğretmenlerin konu hakkında görüşlerine başvurulmuştur. Öğretmenlerin görüşleri açık uçlu sorular aracılığıyla yarı yapılandırılmış form üzerinden gerçekleştirilmiştir. Görüşme tekniği araştırmada cevabı aranan soruların ilgili katılımcılar tarafından cevaplanarak veri toplama işlemini ifade etmektedir. Bu çalışmada görüşme tekniklerinden yarı yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşmede sorular önceden hazırlanırken, soruların sorulma sırası değiştirilebilir veya görüşmenin durumuna göre sorular esnetilebilmektedir. Sorular açık uçlu olarak hazırlanarak analiz etmenin kolaylaştırılması sağlanmaktadır (Büyüköztürk vd., 2016: 153-154).

Veri toplama aracının geliştirilmesi sürecinde ilk aşamada amaca uygun problemlerler ortaya konulmuş ve alan yazında konu hakkında yapılmış çalışmalarda elde edilmiş sonuçlar ile kıyaslanmıştır. Yapılan bu çalışma sonrasında görüşme formu uzman görüşüne açılmıştır. Sosyal bilgilerde vatandaşlık eğitimi konusunda uzman üç akademisyenden görüşme formu hakkında değerlendirmeler alınarak araştırmada uygulanacak son şekli verilmiştir. Sonrasında yarıyapılandırılmış mülakat formunda uygulamada ortaya çıkabilecek eksiklikleri tespit amacı ile üç sosyal bilgiler öğretmeni ile pilot çalışma yapılmıştır. Pilot çalışmada mülakatların sesli kayıt ile gerçekleştirilmesinin araştırmanın bulguları açısından daha sağlıklı olacağına karar verilmiş ve tüm görüşmeler görüşme formu ve ses kayıt cihazı ile birlikte gerçekleştirilmiştir.

Veriler öğretmenlerin çalıştığı kurumlarda yüz yüze görüşmeler sonucu oluşturulmuştur. Görüşmelerden önce öğretmenlere araştırmanın amacı ve değerlendirmek istediği ölçütlerin bilgisi verilmiş, öğretmenlerin istekleri doğrultusunda müsait zaman ve ortamın oluşturulmasıyla birlikte görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerin gerekçeleri belirlenirken öğretmenlerden ses kaydı alınmış ve ses kayıtlarıyla beraber not tutulmuştur. Yapılan her görüşmenin ardından ses kayıtları yazıya dökülerek kayıt altına alınmıştır. Toplamda 21 öğretmenle yapılan görüşmelerde 3 öğretmenin sorulara verdiği yanıtların kusurlu olduğu tespit edilmiş ve öğretmenler kapsam dışı bırakılarak sağlıklı cevap veren 18 öğretmenin verileri üzerinden analizler yapılmıştır.

Yarı yapılandırılmış görüşme tekniği ile elde edilen veriler üzerinde içerik analizi yapılmıştır. İçerik analizi, önceden belirlenmiş kurallara uygun kodlamalarla var olan metindeki

kelimelerin daha küçük anlamlar barındırarak kategorilerle özetlendirilmesidir. Metin ve metindeki kavramların anlamları ve ilişkilerinin belirlenerek çözümleme, metinden mesaja ilişkin çıkarımda bulunma yöntemidir (Büyüköztürk vd., 2016: 250). İçerik analizi süreci şu kademlerden oluşmuştur:

- Öğretmenlerin sorulara verdiği yanıtlar not edildikten sonra birkaç defa okunmuş ve önemli görülen yerler işaretlenerek kavramlar belirlenmiş ve yanlarına notlar düşülmüştür.
- İkinci aşamada öğretmenlerin vermiş olduğu cevaplar kodlanarak tabloların özünü oluşturmuştur.
- Sorulara benzer cevaplar veren öğretmenler aynı başlık altında toplanarak değerlendirme kısmı için veri analizi sağlamıştır.
- Kodlamar neticesinde başlıkların belirlediği tablolar oluşturulmuş, cevaplar frekanslarıyla birlikte belirtilmiştir.

4. Bulgular

Katılımcılardan vatandaşlık eğitimi konusunda görüşleri alınırken, Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık eğitiminin verilmesindeki yeterliliği ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi konusundaki yeterliliği hakkında düşünceleri sorulmuştur. Elde edilen bulgulardan vatandaşlık eğitiminde programın ve sosyal bilgiler dersinin vatandaşlık eğitiminin işlenmesindeki yeri sorgulanmıştır.

4.1. Öğretmenlerin Demografik Özellikleri

Araştırmanın çalışma grubunu yaşları 31 ile 55 arasında değişiklik gösteren 18 sosyal bilgiler öğretmeni oluşturmaktadır. Örneklem yöntemleri seçkisiz örneklem yöntemi ve seçkisiz olmayan örneklem yöntemi olarak ikiye ayrılmaktadır. Bu çalışmada seçkisiz olmayan örneklem yöntemlerinden amaçsal örnekleme maksimum çeşitlilik örnekleme deseni kullanılmıştır. Maksimum çeşitlilik örnekleme, incelenen problemin kendi içinde benzeşik farklılıklarını ortaya koyma hedefindedir. Temel amaç, belirlenen farklı durumların ortak veya ayrı yönlerinin ortaya çıkarılmasıdır (Büyüköztürk vd., 2016: 84-91).

Katılımcıların cinsiyetlerini incelediğimizde %67 (f =12) kadın, %33 (f =6) erkek öğretmen olarak dağılım gösterdiği görülmektedir. Katılımcıların hepsi sosyal bilgiler öğretmenliği görevini yapmakla birlikte, mezun oldukları okul ve aldıkları eğitim biçiminin farklılıkları göze çarpmaktadır. 18 öğretmen arasından yalnızca %28 (f =5) sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu olması dikkat çekicidir. En çok alan mezunu ise %44 (f =8) ile tarihçilerdir. Katılımcıların %33 (f=6) tarih öğretmenliği ve %11(f =2) tarih bölümünden mezundur. Öğretmen grubumuzda %22 (f=4) coğrafya öğretmenliğinden, %6 (f =1) sınıf öğretmenliğinden mezundur.

Tablo 1: Öğretmenlerin Mezun Oldukları Alan ile Cinsiyet Arasındaki İlişkisi

Mezun	Kadın	Erkek	Toplam	
	f	f	f	%
Coğrafya Öğretmenliği	3	1	4	22
Tarih Bölümü	1	1	2	11
Tarih Öğretmenliği	4	2	6	33
Sosyal Bilgiler Öğretmenliği	3	2	5	28
Sınıf Öğretmenliği	1	0	1	6
<i>Toplam</i>	12	6	18	100

Tüm branş mezunları arasında tecrübesi daha az olan öğretmenlerin sosyal bilgiler öğretmenliğinden mezun bireylerden oluşması Sosyal Bilgiler Öğretmenliği programlarının

ülkemizde 1998 yılından sonra faaliyete geçmesi ile ilgilidir. 1968 yılında sosyal bilgiler dersinin ortaokul müfredatına girmesiyle birlikte bu alanda oluşan açıklık, sayısı sadece 5 olan Eğitim Enstitülerinin Edebiyat Bölümlerinde açılan sosyal bilgiler adındaki programlar ile giderilmek istenmiştir. Bu uygulama 1978 yılına kadar devam ettikten sonra takip eden süreçte 1998 yılına kadar 20 yıl boyunca Yüksek Öğretmen Okulları adı altında yapılandırılmıştır. 1978 yılında kaldırılan Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Programı 1998 yılında eğitim fakültelerinde yeniden yer almaya başlasa da ilk mezunlarını 2000’li yılların başında vermiştir (İnan, 2014, 13). Bu süreçte sosyal bilgiler dersinde öğretmen açığı genellikle tarih ve coğrafya öğretmenliği mezunu kişiler tarafından kapatılmaya çalışılmıştır. Öğretmenlik tecrübe süresi 8 ile 13 yıl arasında değişen Ö2, Ö8, Ö9, Ö13 ve Ö15 sosyal bilgiler öğretmenliği mezunudur ve araştırmamıza dâhil olan diğer katılımcılara göre daha kısa süreli öğretmenlik deneyimine sahiptirler.

Katılımcıların mezun oldukları fakülteler incelendiğinde Ö3 ve Ö17 kodlu öğretmenlerin tarih bölümünden mezun olması nedeniyle Fen-Edebiyat Fakültesi çıkışlı oldukları, diğer katılımcıların ise Eğitim Fakültelerinden mezun oldukları tespit edilmiştir. Yalnızca 1 katılımcı yüksek lisans mezunu olarak (Ö9) dikkat çekmektedir. Öğretmenimizin lisans düzeyi Sosyal Bilgiler Öğretmenliği alanındayken, yüksek lisansı eğitim, Yönetim ve Denetim alanında olduğu belirtilmiştir.

4.2. Vatandaşlık Eğitiminin Verilmesinde Sosyal Bilgiler Dersi

Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimi kapsayan bir program olması, araştırmanın temel dayanaklarından birini oluşturmaktadır. Bu doğrultuda öğretmenlerden konu hakkında görüş alırken öncelikle vatandaşlık eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin yeri ve önemi hakkında düşünceleri sorulmuştur. Ayrıca vatandaşlık eğitiminin verilmesinde Sosyal Bilgiler dersinin diğer derslerden farklı yönleri de araştırma kapsamında sorgulanmıştır.

Tablo 2: Vatandaşlık Eğitiminde Sosyal Bilgiler Dersinin Yeri ve Önemi

<i>Kategoriler</i>	Kadın	Erkek	Toplam
Vatandaş yetiştirmede sosyal bilgiler dersi en önemli konumda	5	3	8
Temel hakların öğretilmesinde önemli	2	1	3
Vatan, millet gibi kavramların nesillere kazandırılmasını sağlıyor	1	1	2
Sosyal bilgiler yeterli değil vatandaşlık ayrı bir ders olmalı	2	1	3
Vatandaşlık eğitiminde disiplinler arası bir yaklaşım olmalı	2	0	2
<i>Toplam</i>	12	6	18

Tablo 2 incelendiğinde öğretmenlerin görüşlerinin ağırlık kazandığı noktanın “*Vatandaş yetiştirmede Sosyal Bilgiler dersinin en önemli ve yegâne ders*” olduğunu düşündükleri anlaşılmaktadır. Bu görüşü savunan 8 katılımcının 3 tanesi sosyal bilgiler öğretmenliği mezunuyken, 5 katılımcı diğer alanlara dengeli olarak dağılım göstermiştir. Bu görüşü savunan katılımcılardan Ö1 “Tabii ki önemi diğer derslere göre çok büyük. 5. sınıftan 8. sınıfa kadar sosyal bilgiler dersi içinde vatandaşlık eğitimi veriyoruz” şeklinde ifade ederken Ö8’de benzer görüşle “Sosyal bilgiler dersinde özellikle 5. sınıflardan itibaren vatandaşlık eğitimi derinlemesine işlemeye başlıyoruz. Sosyal bilgiler dersini diğer derslerden bu yönde farklı ve anlamlı buluyorum” sözleriyle belirtmiştir. Ö15 ise “Sosyal bilgiler dersi bu eğitimin verilmesinde başı çekiyor” diyerek net bir cevap vermiştir.

Sosyal Bilgiler dersinde vatandaşlık eğitiminin verilmesinin “*Temel hakların öğretilmesi*” konusunda faydalı bulan görüşün dikkat çeken tarafı ise 3 katılımcının da tarih öğretmenliğinden mezun olmuş olmasıdır. Tarih öğretmenliğinden mezun olan katılımcılar, vatandaşlık eğitimi temel hakların öğretilmesi noktasında daha yararlı görmektedir. Ö16 konu hakkında “Sosyal Bilgiler dersi hak aramak, sorumluluklarını yerine getirmek gibi vatandaşlığın özünü yansıtan kavramlar var. Bunları da Sosyal Bilgiler dersi öğretmek farkını gösteriyor” sözleriyle temel haklardan bazılarını örnekler vererek görüşünü savunmuştur.

“*Vatan, millet gibi kavramların nesillere kazandırılması*” görüşü ise tarih bölümün ve coğrafya öğretmenliği mezunu 2 öğretmen tarafından dile getirilmiştir. Ö12 “Çocukların vatanını, milletini, bayrağını, ülkesini tanımasında Sosyal Bilgiler dersinin büyük önemi var” şeklinde görüşünü bildirmiştir.

Vatandaşlık eğitiminin sosyal bilgiler dersi içerisinde pasif kaldığını düşünerek, kendisine ait bir ders programının olması gerektiğini savunan katılımcılar, vatandaşlık eğitimi disiplininin oluşturularak sosyal bilgiler öğretmenleri veya o dersin branş öğretmeni tarafından verilmesi gerektiği belirtmişlerdir. Bu görüşte olan 3 katılımcının 2’si coğrafya öğretmenliği, 1 katılımcı ise tarih bölümü mezunudur. Konu hakkında Ö7 “Sosyal bilgiler vatandaşlık eğitimi vermede yeterli değil, ayrı bir ders olarak da verilmeli” diyerek durumu kısaca özetlemiştir.

Vatandaşlık eğitiminin yalnızca Sosyal Bilgiler dersinin işi olmadığını diğer derslerle birlikte “disiplinler arası bir yaklaşım” ile eğitim verilmesi gerektiğini savunan görüşte her 2 katılımcının da sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu bireyler olması dikkat çekicidir. Ö17 bu konu hakkında “Son derece önemli ancak bu görev sadece bizim branşımıza yüklenmemeli. Diğer branş öğretmenleri de bize yardımcı olmalı. Eğitim camiasında görev yapan herkesin sorumluluğudur vatandaş yetiştirmek” sözleriyle kendisini ifade etmiştir.

Yukarıdaki soru ve görüşler Sosyal Bilgiler dersinin vatandaşlık eğitimi konusunda yeterliliğini sorgulamıştır. Öğretmenler Sosyal Bilgiler dersinin vatandaş yetiştirme düzeyini kendilerince değerlendirmiş ve yorumlamışlardır. Dersin genel bir yorumlaması yapılmış ve sosyal bilgiler-vatandaşlık ilişkisinin verimliliği inceleme konusu olmuştur. Tablo 3’de ise konunun özünü oluşturan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı’nın vatandaşlık eğitimindeki yeterliliğini sorgulamıştır. Öğretmenlerden Sosyal Bilgiler müfredatının vatandaşlık eğitimi konusunda kısaca bilgi vermeleri ve “Yeterli mi değil mi, ya da ne kadar yeterli” gibi sorulara verdikleri kısa cevapların kategorilendirilmesi tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3: Sosyal Bilgiler Programının Vatandaşlık Eğitimi Konusunda Yeterliliği

Cevaplar	Frekans	Yüzde
Evet	5	28
Kısmen Yeterli	3	17
Hayır	10	55
<i>Toplam</i>	18	100

Araştırma kapsamında temel alınan 18 katılımcıdan 5 tanesi Sosyal Bilgiler Öğretim Programının vatandaşlık eğitimi konusunda yeterli (%28) olduğunu düşünürken 10 katılımcı ise ders programını yetersiz (%55) bulmuştur. 3 katılımcı (%17) programı bazı noktalarda yeterli bulmasına karşın eksikliklerini de söylemiştir (Tablo 3). Sosyal Bilgiler ders programının yetersiz ya da kısmen yetersiz olduğu durumlar 13 katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Araştırmamızın en kalabalık grubunu oluşturan tarih öğretmenliği mezunu katılımcıların (6 kişi) hiçbiri programı tam anlamıyla yeterli bulmamıştır. Araştırmaya katılan 6 erkek öğretmenden hiçbirinin Sosyal Bilgiler Öğretim Programını vatandaşlık eğitimi konusunda tam olarak yeterli bulmaması da dikkat çekicidir. Programı yeterli bulduğunu söyleyen 5 katılımcıdan 2’sinin sosyal bilgiler öğretmenliğinden mezun, 2’sinin coğrafya öğretmenliğinden mezun ve 1 katılımcının da tarih bölümünden mezun öğretmenler olduğu tespit edilmiştir.

Araştırmada katılımcı olarak yer alan 18 öğretmenden 13’ü (%72) müfredat programının yetersizliklerinin olduğunu düşünmektedir. Programın eksikliklerinin olduğunu düşünen 13 öğretmenden 8’i, ders programının uygulamalı olmadığını bu konuda çok zorluk çektiklerini söylemiştir. Öğretmenler, işlenen konuların öğrenci düzeyine uygun olduğunu düşünse bile öğrenilen bilgilerin kalıcı hale gelmesi için çocuğun yaparak-yaşayarak öğrenmesi gerektiğini düşünmektedir. Araştırmamıza katkı sağlayan 5 sosyal bilgiler öğretmenliği mezunu kişilerden 3’ü, programın uygulamalı olmadığını, bilgilerin teoride kalarak pratiğe dökülmeden çoğunun unutulup

gittiğini düşünmektedir. Programın yetersiz olduğu görüşünü savunan 2 coğrafya öğretmenliği mezunu öğretmen de yine bu düşüncededir. 2 tarih öğretmenliği ve 1 tarih bölümü mezunu öğretmen de bu fikir doğrultusunda görüş bildirerek programın uygulamalı etkinlikler konusunda yetersizliğini öne sürmüşlerdir.

Tablo 4: Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Eksiklikleri

Kategoriler	Kadın	Erkek	Toplam
Programın uygulamalı etkinlikler barındırması gerekiyor	5	3	8
Etkin vatandaş yetiştirme konusunda yetersiz	1	0	1
Konular daha anlaşılır ve geniş olmalı	1	3	4
Toplam	7	6	13

Bu düşünceye sahip katılımcılardan Ö8 “Çocukları eğitirken etkinlikler ve uygulamalarla pekiştirmeye zaman kalmıyor. Müfredatın biraz daha yalınlaştırılırken öğrencilerin bakış açılarını geliştirecek etkinlikler eklenebilir. Konu başlıklarını doğru buluyorum ancak bilgiler teoride kalıyor yaparak yaşayarak öğrenemiyorlar” diyerek programın kısmen doğru olduğunu savunmuştur. Ayrıca konuların yoğunluğundan da şikâyet edilerek öğretmenin çaresiz durumda bırakıldığı, öğrencilere yaparak-yaşayarak öğretim sağlamak için zaman kalmadığını belirtmiştir. Ö16 ise bilgilerin uygulamalı olması konusun da en büyük sorumluluğun ailede olduğu görüşünü şu sözlerle savunmuştur “Öğreniyoruz ama uygulama yapamıyoruz. Ailesinde gördüğü şeyler bazen öğrenciyi olumsuz etkiliyor. Ailesi söz hakkı vermiyorsa sınıfta da söz hakkı almasını bilmiyor. Veli profilinin yansımasını görüyoruz bu nedenle önce ailenin eğitilmesi gerekiyor” demiştir. Katılımcılardan Ö18 dersin yapısının öğretmenle de ilgili olduğunu söylemiştir. “Sadece not odaklı anlatılması hiçbir şey kazandırmaz. Bilgilerin pratiğe dökülmesi gerekiyor bu konuda öğretmene de çok iş düşüyor. Öğretmenin kişiliğine göre değişebilir. Programın da uygulamalı ve güncel olması gerekir” diyerek kendisini ifade etmiştir.

Son yıllarda özellikle sosyal bilgiler dersi üzerinde önemle durulan etkin vatandaşlık konusu ise araştırmaya katılan öğretmenler tarafından göz ardı edilmiştir. Yalnızca bir katılımcı programın etkin vatandaş yetiştirmesi gerektiği durumuna değinerek bu noktaya dikkat çekmiştir.

Verilen cevaplar içerisinde “Konular daha anlaşılır ve geniş olmalı” görüşü de 4 katılımcı tarafından dile getirilmiştir. Konuların yeterince anlaşılır olmadığını düşünen Ö6 “Hak ve özgürlük kavramlarının birbirinden ayırt edilmesi konusunda sıkıntı yaşıyoruz. Sosyal bilgiler müfredatında ve ders kitaplarında bu ayrımın yeterli derecede belirtilmediğini düşünüyorum” demiştir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın özü, 2018 yılı Sosyal Bilgiler Öğretim Programında vatandaşlık eğitiminin nasıl bir rol üstlendiği ve ne kadar yer edindiğinin ortaya konması ve sosyal bilgiler öğretmenlerinin bu konu hakkındaki görüşlerinin belirlenmesidir. Öğretmenlerin program hakkındaki düşünceleri nitel bir yöntem olan görüşme tekniği ile yapılan yarı yapılandırılmış mülakat formları aracılığı ile alınmıştır. Bulguların çözümlenmesi aşamasında içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Samsun ilinde gerçekleştirilen görüşmeler İlkadım, Canik ve Atakum ilçelerindeki ortaokullarda görev yapmakta 8 farklı ortaokuldan toplam 18 sosyal bilgiler öğretmenini kapsamaktadır.

Araştırmanın ilk hedefi Sosyal Bilgiler Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi açısından yeterliliğini belirlemek olmuştur. 18 öğretmenin görüşlerine bakıldığında; 5 öğretmen müfredat programını yeterli bularak herhangi bir eleştiride bulunmamıştır. Programı değerlendiren 13 öğretmenin görüşleri dile getirdiği yetersizlikler açısından 3 düşünce grubuna ayrılmıştır. Bunlardan en çok bahsi geçen sorun 8 katılımcının görüşü ile programın yeterince uygulamalı etkinlikler barındırmaması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu görüş başlığı altında uygulamaların ya yetersiz olduğu ya da hayatilik ilkesinin göz ardı edildiği belirtilmiştir. Bu sonuç Şahin & Ekici'nin (2019: 94) yapmış olduğu çalışmada ortaya koyduğu “Öğretimsel Sorunlar” temasında

“Uygulamaların Yaşama Dönük Olmaması” ve “Bilginin Davranışa Dönüşmemesi” sonucu ile benzerlik göstermektedir. Vatandaş yetiştirme getirdiği sorumluluklar öğretmenlerin görüşlerinde benzerlikler oluşturmuştur. Topal & Haçat (2019: 18) çalışmada “Teorik bilgileri uygulamaya geçirme” ile “Yaparak yaşayarak öğrenme” bulguları elde edilmiş ve böylece bu araştırmadaki öğretmenlerle benzer görüşleri dile getirmişlerdir. Programın uygulamalı etkinlikler barındırmaması vatandaşlık eğitiminde öğretmenlerin çokça yakındığı nokta olmuştur.

Bu araştırmada Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi konusunda yetersiz olduğunu düşünen bazı öğretmenler, vatandaşlıkla ilgili ayrı bir ders olması gerektiğini görüşünü ileri sürmüşlerdir. Vatandaşlık ve İnsan Hakları Eğitimi dersinin 8. sınıflardan kaldırılması, sosyal bilgiler öğretmenlerinin yükünü ağırlaştırdığını ileri sürmüşlerdir. Vatandaşlık konusunun sadece Sosyal Bilgiler dersine ait olmadığını, disiplinler arası bir yaklaşımın gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu sonuç Topal & Haçat'ın (2019: 11) sosyal bilgiler öğretmenleri üzerine yapmış olduğu araştırma sonuçları ile bezerlik göstermektedir. Söz konusu araştırmada çalışma grubunun %79,5'i bu dersi kaldırılmasını olumsuz bulmuştur. Çalışmanın yapıldığı dönemde ismi Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi olan günümüzde ise İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi olan dersi 8. sınıflardan kaldırılarak 4. sınıflara okutulmasıyla ilgili karara yönelik Er vd. (2013: 190) bulgularında “Ayrı bir ders olarak okutulması” ve “Ara disiplin yaklaşımıyla bütün derslerle ilişkilendirilmesi” sonuçlarına ulaşmıştır. Çelik (2009) çalışmada da sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri doğrultusunda vatandaşlık eğitiminin ayrı bir ders olarak verilmesini önermektedir. Demokrasi ve insan hakları kavramının benimsetilmesi için “Vatandaşlık eğitiminin ders olarak okutulması” görüşünün bu araştırma ile paralel düşünceler içerdiği tespit edilmiştir (Topal & Haçat, 2019: 18). Ersoy (2016: 74) bu araştırma sonuçlarına zıt bir fikir olan disiplinlerarası yaklaşımın öğretmenler tarafından tasvip edilmediği algısı bulunduğunu ortaya koken, vatandaşlık eğitiminin Sosyal Bilgiler dersinde verilmesinde zorluklar yaşandığının dile getirilmesi ve ayrı bir ders olarak verilmesini savunmaları bu çalışma ile paralellik göstermektedir.

2005 Öğretim programı ile başlayan yapılandırmacı eğitim doğrultusunda hazırlanan en güncel program olan 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın vatandaşlık eğitimi konusunda yeterliliği belirlenmeye çalışılmış ve programın yetersiz olduğu konular ortaya konmuştur. Katılımcılar tarafından ortaya konulan 2018 öğretim programının yetersizlikleri kısaca şu şekildedir:

- Program uygulamalı etkinlikler konusunda yetersizdir.
- Vatandaşlık eğitimi yalnızca Sosyal Bilgiler dersinin sorumluluğu olarak görülmemeli, gerekirse ayrı bir ders olarak verilmeli ve sosyal bilgiler öğretmenleri veya kendine has branş öğretmenleri bu dersi vermek için görev almalıdır.
- Öğretmenlerin sınıf içi ve sınıf dışında öğrencilerin etkin katılımını sağlayacak uygulamaları hayata geçirmeleri zaman kısıtlaması ve programın ağır yükü nedeniyle zorlaşmıştır.

Ders programının vatandaşlık eğitimi konusunda yeterli bulunduğu durumlar şu maddelerle özetlenebilir:

- Program sınıf seviyelerine uygun şekilde hazırlanmıştır.
- Her derse ait beceri ve değer kavramları öğrenme alanları içerisinde anlamlı öğrenmeler sağlayacak şekilde dağıtılmıştır.

Kaynakça

- Alkan, M. Ö. (2019). "II. Abdülhamit döneminde eğitim ve ideoloji." *Sultan II. Abdülhamit Dönemi*. (Der.) Mehmet. Bulut, Muhammet. Enes. Kala, Nuri. Salık, & Maşallah. Nar. s. 309-367. İzü Yayınları.
- Aybay, R. (1982). *Yurttaşlık (Vatandaşlık) hukuku*. Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Barr, R., Barth, J. L. & Shermis. S. S. (2013). *Sosyal bilgilerin doğası*. Çev. Cengiz Dönmez. Pegem Akademi
- Bilgili, A. S. (2013). Sosyal Bilgilerin Temelleri, *Geçmişten Günümüze Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler*. (Editör: A. Sinan Bilgili), ss. 2-35. Pegem Akademi.
- Boineau, J. (1998). *Fansa'da Devrim Dönemi'nde yurttaşlar ve yurttaşlık*. Çev. Yeşim Küey. Kesit Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E. K., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2016). *Bilimsel araştırmanın temelleri*. Pegem Akademi.
- Creswell J. W. (2013). *Nitel araştırma yöntemleri*. Çev. Mesut Bütün, Selçuk Beşir Demir. Siyasal Kitabevi.
- Çelik, H. (2009). *Sosyal bilgiler öğretmenlerinin vatandaşlık eğitiminin bugünkü durumu ve geleceğine ilişkin görüşleri* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Demir, Ş. (2010). Tanzimat dönemi eğitim politikalarında osmanlılık düşüncesinin etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*. 9(31), 284-294.
- Er, H., Ünal, F., & Özmen, C. (2013). 8. Sınıf Vatandaşlık ve Demokrasi Eğitimi Dersinin 4. Sınıfa Alınmasına İlişkin Görüşler Üzerine Bir Araştırma. *International Journal of Social Science*. c. 6. s.8:,179-196.
- Erdoğan, T. (1997). Maarif-i Umumiyye Nezareti Teşkilatı. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*. 52(1), 183-247. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001983
- Ersoy, A. F. (2016). Vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersine ilişkin sosyal bilgiler öğretmenleri ve öğrencilerinin algısı. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(3), 67-83. <https://doi.org/10.17679/iuefd.17345163>
- Gürsakaç, N. (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Uludağ Üniversitesi Basımevi.
- İnan, S. (2014). *Sosyal bilgiler eğitimi: nedir, ne zaman ve neden? tanımlar, tarihi kökleri ve açıklamalar*. Anı Yayıncılık.
- Memişoğlu, H. (2014). Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Görüşlerine Göre Vatandaşlık Eğitimi. *Turkish Studies*, 9(5), 1565-1584. <https://doi.org/10.19126/suje.356903>
- Ortaylı, İ. (1987). *İmparatorluğun en uzun yüzyılı*. Hil Yayın.
- Öztürk, C. (2011). *Sosyal bilgiler: Toplumsal yaşama disiplinlerarası bir bakış*. 'Sosyal Bilgiler Öğretimi'. (Der.) Cemil. Öztürk. 1-31. Pegem Akademi.
- Polat, E. G. (2011). Osmanlıdan günümüze vatandaşlık anlayışı. *Ankara Barosu Dergisi*. 3, 127-157.
- Subaşı, M. & Okumuş, K. (2017). Bir araştırma yöntemi olarak durum çalışması. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 21(2), 419-426.

- Şahin, İ. F., & Ekici, Ö. (2019). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin perspektifinde ortaokullarda vatandaşlık eğitiminde yaşanan sorunlar. *Tarih Okulu Dergisi*. 39, 85-116. <http://dx.doi.org/10.14225/Joh1524>
- Şit, B. (2008). Modern vatandaşlık kavramına bir bakış. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*. 76, 64-82.
- MEB. (2018). *Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı*. <https://mufredat.meb.gov.tr/Dosyalar/201812103847686-SOSYAL%20B%C4%B0LG%C4%B0LER%20%C3%96%C4%9ERET%C4%B0M%20PROGRAMI%20.pdf>, erişim 10.01.2019
- Topal, M., & Haçat, S. O. (2019). Demokrasi ve insan hakları kavramlarına ilişkin sosyal bilgiler öğretmenlerinin görüşleri. *Türk Akademik Yayınlar Dergisi*. 3(2), 1-24.
- Üstel, F. (2008). *Makbul vatandaşın peşinde*. İletişim Yayınları.

Covid-19'un Türk Havayolu İşletmeleri Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Swot Analizi

A Swot Analysis on the Effects of Covid-19 on Turkish Airline Companies

Harun Karakavuz*

Abstract: The Covid-19 virus, which emerged in Wuhan, China and became an epidemic by affecting the whole world, seriously affects the air transport industry and all sectors. Due to the Covid-19 outbreak, airlines lost most of their revenues while their costs also increased. Due to the loss of revenue and increasing costs, many airlines began to face financial difficulties, while some airlines declared bankruptcy, others had to separate their way with a certain number of employees to avoid bankruptcy. Airline companies are trying to survive during the Covid-19 pandemic period, not to earn above average income or gain competitive advantage. Therefore, airlines need to develop various strategies to survive. In this study, the airline companies in Turkey, SWOT analysis was performed during an outbreak of Covid-19, various strategies have been proposed and analyzed according to the results. The data of the research were collected from academic studies, business activities and financial reports and news in the media. As a result of the analysis, it was seen that the strengths of the airline companies are very few. On the other hand, it seems that the weaknesses of the companies and the threats that may arise in their environment are quite high. Various strategies have been proposed based on the results of the analysis. Strategies such as the use of passenger planes for cargo transportation, domestic and international information activities, hedging low-price fuel, evaluating regional aircraft, long-term and low-interest loans, lobbying for government support, renting or selling excess aircraft in the fleet, and increasing the number of domestic lines is recommended.

Structured Abstract: The Covid-19 global virus epidemic, which emerged in China in December 2019 and affected the world in a short time, has a serious impact on the way societies live. After Covid-19 emerged in China, countries stopped all flight activities, first with China and then with the countries where the virus spread. As of July 2020, a limited number of domestic and international passenger transportation activities are carried out worldwide. Seat occupancy rates are also very low in these flight activities. In the United States, where air transport activities are most intense, it is estimated that by 2020, air traffic in the world will decrease by 44% to 80% (ICAO, 2020a), and air line passenger transport activities are estimated to decrease 94% (Chokshi, 2020). The International Air Transport Association estimates that airlines will experience \$ 314 billion in revenue loss in 2019 compared to 2020 (IATA, 2020a). Decreasing air traffic and financial difficulties can initiate the processes until the airline companies go bankrupt. News from various countries of the world is due to the bankruptcy or dismissal of its employees. For example, the British Flybe airline had to announce its bankruptcy in early March as a result of the drop in demand due to Covid-19 (Perper & Slotnick, 2020). After this bankruptcy, nearly 2,000 employees lost their jobs (Webber, 2020). Managers of the Air New Zealand airline stated that they earned \$ 3.5 billion in 2019, but would earn \$ 300 million in 2020, so they had to lay off about 3,500 employees because the situation was unsustainable (Nainan, 2020). It is stated that American

* Dr. Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Çaycuma Sivil Havacılık Yüksekokulu, Havacılık Yönetimi
PhD., Zonguldak Bülent Ecevit University, Çaycuma School of Civil Aviation, Aviation Management

ORCID 0000-0002-3989-5249

harunkarakavuz@gmail.com

Cite as/ Atıf: Karakavuz, H. (2020). Covid-19'un Türk havayolu işletmeleri üzerindeki etkilerine ilişkin bir Swot analizi. *Turkish Studies*, 15(8), 3573-3591. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45677>

Received/Geliş: 07 August/Ağustos 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

Airlines, one of the largest airline companies in America, is dismissed by approximately 2,500 pilots and the pilots that continue to work accept 23% less salary with the airline (Aratani, 2020). Lufthansa airline states that 700 aircraft could not fly and therefore applied for a short-time working allowance for approximately 87,000 employees (Gönültaş, 2020). Similar news almost everyday in the media during the Covid-19 period. In this context, airlines should develop various strategies to survive.

In order to develop a strategy, businesses should analyze and adapt to changes in their external environment as well as their internal environment. Organizations that cannot adapt to or manage their environment do not seem able to survive (Smircich & e Stubbart, 1985). In this context, one of the activities carried out by organizations to adapt to or manage their environment is strategic management. Strategic management is the effective and productive use of the production factors that organizations have in order to survive in the long term, gain competitive advantage and provide above average profit (Ülgen & Mirze, 2013). Organizations analyze the changes occurring in their environment in order to use production factors effectively and efficiently. These analyzes are named as strategic analyzes. Strategic analysis refers to the processes that examine the objectives of the organizations, examine the internal and external environment of the organization, and more specifically, the analysis of the organization-environment interaction (Dinçer, 2004). In this study, SWOT analysis, which is one of the methods used by companies within the scope of strategic analysis, was performed based on the situations of airline companies in the Covid-19 period. With the realization of the study, during the Covid-19 period, the strengths and weaknesses of the airline companies in the internal environment, opportunities and threats in the sectoral and general environment were revealed, and various strategies were proposed for the survival of the airline companies.

This study was conducted SWOT analysis of the airline in Turkey. In the research, full count sampling method was used. In this context, all the airlines companies operating in Turkey constitute the sample of the research. The data of the research were collected through academic publications, airline companies' financial and activity reports, news on traditional and social media, and e-mails sent to the airline companies.

As a result of the analysis, it was observed that the airline companies had few strengths during the Covid-19 period. Strengths include the ability of fleet capacity to meet demand, sufficient number of qualified employees, reduced catering costs, and extra carbon emission fees are not paid. The fact that fleet capacity is more than demand, loss of qualified personnel, loss of income, increase in costs and decrease in seat occupancy rates have been determined as weaknesses. As the opportunities in the sector and the general environment of the organization, increase of cargo transport opportunities, lower in comparison to other countries of the virus spreading in Turkey, low fuel prices, high perception of the risk of a pandemic in other modes of transportation, not to apply restrictions to citizens of other countries and declining competitiveness factors have been identified. As for threats in the sectoral and general environment, factors such as the perception of globalization and tourism have started to change, the unwillingness of passengers for travel, the quarantine practices of countries, the possibility of countries requiring health report practices, the travel restrictions of the states and the possibility of prolonging the pandemic process.

As a result of the analysis of the data, various strategies that airline companies can apply have been proposed. Some of these strategies are; Using passenger aircraft in freight transport, hedging low-priced fuel, trying to obtain the rights of bankrupt enterprises, conducting information studies on the low risk of virus in air transport, conducting information studies abroad for low pandemic risk in the country, trying to lease excess aircraft in the fleet, lobbying for more state support, working on recruiting qualified staff for the post-pandemic, increasing the number of domestic flights, evaluating regional aircraft, researching long-term and low-interest loan opportunities, and selling excess aircraft in the fleet.

Key Words: Civil Aviation Management, Strategic Management, Airline Companies, Covid-19, SWOT analysis

Öz: Çin'in Wuhan şehrinde ortaya çıkarak tüm dünyayı etkisi altına alarak bir pandemi haline gelen Covid-19 virüsü, tüm sektörleri olduğu gibi hava taşımacılığı sektörünü de ciddi anlamda etkilemektedir. Covid-19 pandemisi nedeniyle havayolu işletmeleri gelirlerinin çok büyük bir kısmını kaybederken, aynı zamanda maliyetlerinde de artış meydana gelmiştir. Gelirlerin kaybedilmesi ve maliyetlerin artmasına bağlı olarak birçok havayolu işletmesi finansal zorluk yaşamaya başlamış, bazı havayolu işletmeleri iflas ettiklerini açıklamış, bazıları da iflas etmemek için belirli sayıda çalışan ile yollarını ayırmak zorunda kalmıştır. Havayolu

işletmeleri Covid-19 pandemi sürecinde gelir elde etmeye ya da rekabet avantajı elde etmeye değil, hayatta kalmaya çalışmaktadırlar. Dolayısıyla havayolu işletmelerinin hayatta kalabilmeleri için çeşitli stratejiler geliştirmeleri gerekmektedir. Bu çalışmada Türkiye’de faaliyet gösteren havayolu işletmelerinin Covid-19 pandemisindeki SWOT analizleri gerçekleştirilmiş ve analiz sonuçlarına göre çeşitli stratejiler önerilmiştir. Araştırmanın verileri akademik çalışmalar, işletmelerin faaliyet ve finansal raporları ve medyada yer alan haberlerden toplanmıştır. Yapılan analiz sonucunda havayolu işletmelerinin çok az güçlü yönü olduğu görülmüştür. Buna karşın işletmelerin zayıf yönlerinin ve sektörel ve genel çevrelerinde ortaya çıkabilecek tehditlerin oldukça fazla olduğu görülmüştür. Tüm bunlara bağlı olarak havayolu işletmeleri için yolcu uçaklarının kargo taşımacılığı için kullanılması, yurtiçi ve yurtdışında bilgilendirme çalışmaları yapılması, düşük fiyatlı yakıtın hedge edilmesi, bölgesel uçakların değerlendirilmesi, uzun dönemli ve düşük faizli kredilerin araştırılması, filoda bulunan talep fazlası uçakların kiralınması ya da satılması, devlet desteği için lobi faaliyetleri yapılması ve yurtiçi destinasyonların sayısının artırılması gibi stratejiler önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sivil Havacılık Yönetimi, Stratejik yönetim, Havayolu işletmeleri, Covid-19, SWOT analizi

Giriş

2019 yılının Aralık ayında Çin’de ortaya çıkan ve kısa süre içerisinde tüm dünyada etkisi görülen Covid-19 virüs salgını, toplumların yaşayış şekillerini çok ciddi anlamda etkilemiştir. Örgürlükler anlamında en ileride olan ülkeler bile vatandaşlarını korumak adına geçici bir süreliğine kafe, restoran ve alışveriş merkezi gibi sosyal yaşam alanlarını kapatmış, bireyler arasındaki mesafelerin korunmasına yönelik önlemler almış, spor müsabakaları, konserler, toplantılar ve diğer etkinlikler iptal edilmiş, çalışma yaşamında uzaktan çalışma yöntemlerinin kullanılması tavsiye edilmiş ve hatta sokağa çıkma yasakları getirilmiştir. Bu durum ülke ekonomileri üzerinde çok ciddi sonuçlar ortaya çıkarmaya başlamış, başta turizm ve ulaştırma alanları küresel salgından en fazla etkilenen sektörler olmuştur. Dünya Turizm Örgütü (DTÖ)’ne göre dünya genelinde turizm faaliyetleri 2020 yılının ilk çeyreğinde bir önceki yıla göre yaklaşık %22 azalmıştır. 2020 yılının genelinde ise turizmin 2019 yılına göre %60 ile %80 arasında azalabileceği tahmin edilmektedir (DTÖ, 2020). 2020 yılının ilk çeyreğindeki turizm kaynaklı ekonomik kaybın yaklaşık maliyetinin 80 milyar dolar olacağı tahmin edilmektedir (DTÖ, 2020). Hava taşımacılığı sektöründe de durum turizm sektöründen farklı değildir. Hava taşımacılığı sektörü tarih boyunca 1973 petrol krizi, İran-İrak savaşı, Körfez krizi, Asya krizi, 11 Eylül terör eylemleri, SARS virüsü, 2008-2012 finansal krizi gibi birçok krizle karşılaşmıştır. Ancak sektörün yaşadığı krizlerin hiçbirinde bulunduğumuz Covid-19 virüsünün ortaya çıkarmış olduğu kriz ile karşılaştırılamaz. Covid-19’un Çin’de ortaya çıkmasından sonra ülkeler önce Çin ile olan, ardından da virüsün yayılım gösterdiği ülkeler ile karşılıklı olarak tüm uçuş faaliyetlerini durdurmuşlardır. Temmuz 2020 tarihi itibarı ile küresel anlamda çok kısıtlı sayıda iç ve dış hat yolcu taşımacılığı faaliyetleri gerçekleştirilmektedir. Gerçekleştirilen bu uçuş faaliyetlerinde de doluluk oranları çok düşük seviyelerde gerçekleşmektedir. Örneğin Amerika’da iç hatlarda faaliyet gösteren havayolu işletmeleri ortalama 23 yolcu ile seferlerini gerçekleştirmektedirler (Chokshi, 2020). Diğer bir yandan Amerika’da havayolu yolcu taşımacılığı faaliyetleri %94 oranında azalırken (Chokshi, 2020), tüm dünyada 2020 yılında hava trafiğinin %44 ile %80 arasında düşebileceği tahmin edilmektedir (International Civil Aviation Organization-ICAO, 2020a). Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (International Air Transport Association-IATA), 2020 yılında havayolu işletmelerinin 2019 yılına kıyasla 314 milyar dolar gelir kaybı yaşayacaklarını tahmin etmektedir (IATA, 2020a).

Hava taşımacılığı sektörüne daha mikro düzeyde bakıldığında Covid-19’un etkileri daha net bir şekilde görülebilmektedir. Örneğin virüsün ortaya çıktığı Çin’de borçlanma ile hızlı bir şekilde büyüyen Hainan Airlines, talebin düşmesi nedeniyle finansal yükümlülüklerini yerine getirememeye başlamış ve Çin hükümeti işletmeye el koyma çalışmalarına başlamıştır (Bloomberg, 2020). Avrupa’daki virüsle ilişkili ilk iflas haberi ise Flybe havayolu işletmesinden gelmiştir. Hâlihazırda

finansal zorluklar yaşayan ve İngiltere iç hat havayolu taşımacılığının yaklaşık %40'ını gerçekleştiren İngiliz havayolu işletmesi Flybe, Covid-19 nedeniyle talebin düşmesi sonucunda Mart ayının başında iflasını açıklamak zorunda kalmıştır (Perper & Slotnick, 2020). Bu iflasın ardından yaklaşık 2.000 çalışan işini kaybetmiştir (Webber, 2020). Yaşanan kriz, havayolu işletmelerinin borsalardaki değerlerini düşürmüş ve yatırımcılar havayolu işletmelerinin hisse senetlerini ellerinden çıkarmaya başlamışlardır. Örneğin dünyanın en zengin insanlarından biri olan Warren Buffett, yatırım yaptığı United Airlines, American Airlines, Southwest ve Delta Airlines'a ait yaklaşık değeri 4 milyar dolar olan hisseleri elinden çıkarmıştır (Klebnikov, 2020). Berkshire Hathaway yatırım işletmesinin başkanı olan Warren Buffett, Covid-19 virüsünün havayolu işletmeleri üzerindeki etkisine ilişkin şu ifadeleri kullanmaktadır (Klebnikov, 2020);

“Önceleri havayolu işletmelerine yatırım yapmak mantıklıydı. Yeterince para kazanıyorduk. Ancak Covid-19 işleri değiştirdi ve havayolu işletmelerinin kendilerinden kaynaklanmayan nedenlerden dolayı artık yatırım yapmak mantıklı olmamaya başladı. Hata yaptık. Bu dönemde bir havayolunun CEO'su olmak hiç de eğlenceli değildir sanırım”

Sektörde yaşanan iflaslar ve ekonomik sıkıntılar havayolu işletmelerini maliyetlerini azaltmaya zorlamaktadır. Havayolu işletmeleri maliyetlerini azaltabilmek için ilk olarak çalışanları ile yollarını ayırma kararı vermektedirler. Örneğin Air Canada yönetimi, 15.200 çalışan ve 1.300 yönetici ile yolların ayrılmasına, çalışmaya devam eden yöneticilerin %25-50 arasında değişen oranda maaşlarında kesinti yapılmasına, yönetim kurulu üyelerinin de %25 oranında maaş indirimi yapmasına karar vermiştir (CBC, 2020). Yaklaşık 12.500 kişi istihdam eden Air New Zealand yetkilileri ise yıllık ortalama 3,5 milyar dolarlık kazançları olduğunu, ancak 2020 yılında 300 milyon dolarlık bir gelire sahip olacaklarını tahmin ettiklerini, dolayısıyla durumun sürdürülebilir olmamasından kaynaklı olarak yaklaşık 3.500 çalışan ile yollarını ayıracaklarını ifade etmektedirler (Nainan, 2020). Virgin Atlantic Airways de yine maliyetlerini azaltabilmek için çalışanlarını işten çıkaracağını açıklamıştır. Konuya ilişkin olarak işletmenin sahibi Richard Branson işletme çalışanlarına gönderdiği bir iç yazıda, işletme operasyonlarının azaldığını, 1.000 pilottan 550 tanesine ihtiyaç duyduklarını, devletten destek alamazlarsa işlerini devam ettiremeyeceklerini, dolayısıyla yaklaşık 10.000 civarında olan çalışandan 1/3'ünün işten ayrılmak zorunda kalacağını ifade etmektedir (Mason & Young, 2020). Amerika'nın en büyük havayolu işletmelerinden biri olan American Airlines'da yaklaşık 2.500 pilot işten çıkarılmış, işe devam eden pilotların da %23 daha az maaş almak için havayolu işletmesi ile anlaştıkları belirtilmektedir (Aratani, 2020). İngiliz British Airways ise virüs salgını nedeniyle çok ciddi bir kriz yaşandığını ve yaklaşık 12.000 çalışanını işten çıkarmak zorunda kalacağını, bir diğer İngiliz işletme EasyJet ise sadece kabin görevlilerinde yaklaşık 4.500 kişinin işten çıkarıldığını ifade etmiştir (BBC, 2020a). İşletme yapmış olduğu tahminde 2020 yılının sonunda yaklaşık 1,1 milyar dolarlık bir zarara uğrayacağını açıklamıştır (Sardana, 2020). Ortadoğu'nun yükselen havayolu işletmelerinden biri olan Emirates de virüs salgınından etkilenmiş ve çalışanlarının maaşlarında %25-50 arasında kesinti yapacaklarını ifade etmiştir (Emirates, 2020). Alman Lufthansa ise 700 uçağını yere indirdiğini, dolayısıyla yaklaşık 87.000 çalışanı için kısa çalışma ödeneğine başvurduğunu ifade etmiştir (Gönültaş, 2020). Latin Amerika'nın en büyük ikinci havayolu işletmesi olan Avianca, Covid-19 nedeniyle Mart ayından beri uçaklarının yerde olduğunu, gelirlerinin %80'den daha fazla düştüğünü ve yüksek sabit maliyetlerle başa çıkmaya çalıştıklarını ifade etmiş ve Mayıs ayının ortalarına doğru Amerikan mahkemelerine iflas koruma başvurusunda bulunduğunu beyan etmiştir (BBC, 2020b). Bu durum Avianca'da çalışan yaklaşık 17.000 kişinin işsiz kalmasına neden olabilecek bir sürecin başlangıcı olarak değerlendirilebilir. Şüphesiz bu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Salgının devam etmesi durumunda daha da fazla havayolu işletmesinin benzer duruma düşmesi olası görünmektedir.

ICAO, virüs salgınının olası etkilerine ilişkin 2 farklı senaryo tahmininde bulunmaktadır. Bu senaryolardan ilki hava taşımacılığına olan talep eğrisinin V şeklinde hareket ederek eski seviyesine gelmesidir. Daha açık bir ifade ile V şekli, en düşük seviyeye gelen talebin, dip noktada yatay bir

seyir izlemeden artışa geçmesidir. ICAO bu senaryoda havayolu işletmelerinin uluslararası yolcu trafiğinde 2020 yılında arz ettikleri koltuk kapasitesinin %38 ile %55 arasında, yolcu sayısında 861-1,293 milyon kişi arasında, gelirlerinde ise brüt 151-228 milyar dolarlık kayıp yaşayacaklarını tahmin etmektedir (ICAO, 2020a). Bir diğer yandan sektörde V şeklindeki bir toparlanma durumunda ulusal yolcu trafiğinde arz edilen koltuk kapasitesinin %28 ile %43 arasında, yolcu sayısının 953-1,477 milyon kişi arasında ve gelirlerde brüt 85-131 milyar dolarlık bir azalma meydana gelebileceği tahmin edilmektedir (ICAO, 2020a). Senaryolardan bir diğeri ise hava taşımacılığına olan talep eğrisinin U şeklinde hareket ederek eski seviyesine gelmesidir. Bir diğer deyişle U şekli, en düşük seviyeye gelen talebin, dip noktada bir miktar yatay seyir izlemesi, ardından tekrar yükselişe geçmesini ifade etmektedir. Bu senaryoya göre talepteki iyileşmenin 2020 yılının 3. çeyreğinde ya da daha sonra başlayacağı, uluslararası yolcu trafiğinde koltuk arzının %48 ile %71 arasında, yolcu sayısının 1.108-1.524 milyon kişi arasında ve brüt 194-269 milyar dolarlık bir gelir azalması yaşanacağı tahmin edilmektedir (ICAO, 2020a). Aynı senaryoda ulusal hava trafiğine ilişkin olarak ise koltuk arzının %35 ile %51 arasında, yolcu sayısının 1.209-1.690 milyon kişi arasında ve brüt 180-150 milyar dolar arasında bir gelir azalması meydana geleceği tahmin edilmektedir (ICAO, 2020a). Görüldüğü üzere hava taşımacılığı sektöründe çok ciddi bir daralmanın ortaya çıkması beklenmektedir.

Sektörde yaşanan krizin etkilerini azaltabilmek ve havayolu işletmelerinin hayatta kalmalarını sağlamak amacıyla, devletler havayolu işletmelerine çeşitli destekler vermektedirler. IATA (2020)'ya göre Mayıs 2020 tarihi itibari ile devletler havayolu işletmelerine yaklaşık 123 milyar dolarlık yardımda bulunmuşlardır (IATA, 2020b). Bu yardımlar kredi, maaş desteği, kredi garantileri, özkaynak finansmanı, bilet, yakıt ve işletme vergilerinde indirim, işletme sübvansiyonları, rota fonları ve nakit yardımlar şeklinde gerçekleşmektedir (IATA, 2020b). Örneğin Amerika, havayolu işletmelerinin çalışanlarına Eylül ayına kadar ödenmek üzere 25 milyar dolarlık bir kaynak planlamıştır (Chokshi, 2020). Bunun yanında Amerikan hükümeti sektörün tamamını desteklemek için yaklaşık 2 trilyon dolarlık bir paket açıklamıştır (Wolfsteller, 2020). Avrupa'nın en büyük havayolu işletmelerinden biri olan Lufthansa, Alman hükümetinden %20'lik hisse karşılığında yaklaşık 10 milyar euroluk bir yardım paketi anlaşması yapmıştır (Ziady, 2020). Bu yardım paketinin, kredi, nakdi destek ve hisse senedi alımı şeklinde gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Avrupa'nın bir diğer büyük havayolu işletmesi Air France-KLM ortaklığı da Fransız hükümetinden 7 milyar Euro ve Hollanda hükümetinden 2-4 milyar Euro arasında bir kredi desteği anlaşması yapmıştır (Amaro, 2020). Benzer şekilde Rus hükümeti havayolu işletmelerine tahsis edilmek üzere yaklaşık 317 milyon dolarlık bir yardım paketi açıklamıştır (Kaminski-Morrow, 2020). Yine Amerika'da hükümetle Southwest arasında 3.2 milyar dolar, Amerikan Airlines ile ise 5.8 milyar dolarlık bir yardım anlaşması yapılmıştır (Wolfsteller, 2020). Buna benzer örnekleri diğer ülkelerde de görmek mümkündür. Nitekim uluslararası uçuşların çok büyük bir kısmının gerçekleştirilemediği, iç hat pazarlarında ise çok kısıtlı uçuşların yapıldığı bir dönemde havayolu işletmelerinin devlet desteği olmaksızın hayatta kalabilmesi imkânsız görünmektedir. Bu kapsamda çevresel belirsizliklerin çok yüksek olduğu böyle bir ortamda havayolu taşımacılığı sektörüne yönelik stratejik analizlerinin yapılması kritik derecede önemlidir. Dolayısıyla bu çalışmada hava taşımacılığı sektörünün en önemli bileşenlerinden biri olan havayolu işletmelerinin Covid-19 sürecindeki SWOT analizi gerçekleştirilmiştir.

1. Swot Analizi

Günümüzde büyüklüğü, faaliyet alanı ve sektörü her ne olursa olsun tüm örgütler yaşamlarını devam ettirebilmek için çevrelerinde meydana gelen faaliyetlere ve değişimlere dikkat etmek zorundadırlar. Çevrelerine uyum sağlayamayan ya da çevrelerini yönetemeyen (Smircich & Stubbart, 1985) örgütlerin hayatta kalabilmeleri mümkün görünmemektedir. Bu kapsamda örgütlerin çevrelerine uyum sağlamak ya da çevrelerini yönetebilmek adına uygulamış olduğu faaliyetlerden biri de stratejik yönetimdir. Stratejik yönetim, örgütlerin uzun dönemde yaşamını devam

ettirebilmek, sürdürülebilir rekabet avantajını elde edebilmek ve ortalamanın üzerinde kar sağlayabilmek için sahip olduğu üretim faktörlerini etkili ve verimli olarak kullanmasıdır (Ülgen & Mirze, 2013). Örgütler, üretim faktörlerinin etkili ve verimli kullanılması amacıyla çevrelerinde meydana gelen değişimleri analiz etmektedirler. Bu analizler stratejik analizler olarak isimlendirilmektedir. Stratejik analiz, örgütlerin amaçlarının gözden geçirildiği, örgütün iç ve dış çevresinin incelendiği, daha açık bir ifade ile örgüt-çevre etkileşiminin analiz edilmesini kapsayan süreçleri ifade etmektedir (Dinçer, 2004).

Stratejik analiz, stratejik yönetim sürecinin ilk aşamasıdır. Bu ilk aşamada örgütler, örgütün tarihsel gelişim süreçleri, yasal yükümlülükler, mevzuat incelemesi, sektörün, faaliyet alanının, ürün ve hizmetlerin belirlenmesi, paydaş analizi, iç ve dış çevre analizi, BDG analizi, PIMS analizi ve değer zinciri analizi gibi analizleri gerçekleştirmektedirler. Bu çalışmada örgütlerin kullanmış olduğu analiz yöntemlerinden iç ve dış çevre analizi yöntemi ele alınmaktadır. İç çevre analizi, örgütte var olan güçlü ve zayıf yönleri ortaya çıkarmayı amaçlarken, dış çevre analizi örgütlerin faaliyetlerini sürdürdüğü sektörel ve genel çevrelerindeki fırsat ve tehditleri ortaya çıkarmayı amaçlamaktadır (Kanbur & Karakavuz, 2017). Örgütler iç ve dış çevrenin analizi, stratejik planlama ve karar verme süreçlerinde genellikle SWOT analizinden yararlanmaktadırlar (Kurttila vd., 2000; Kangas vd., 2003; Ajmera, 2017). SWOT kelimesi, İngilizce **S**trength, **W**eakness, **O**pportunity ve **T**hreat kelimelerinin baş harflerinden oluşturulmuş bir kısaltmadır. Bu analizde örgütler, örgütün güçlü (strength) ve zayıf (weakness) yönlerine ilişkin iç çevre analizi yaparken, dış çevre bağlamında ise sektörel ve genel çevrelerinde ortaya çıkabilecek fırsatları (opportunity) ve tehditleri (threat) analiz etmektedirler (Yüksel ve Dağdeviren, 2007). Ancak SWOT analizinin karar verme ve stratejik planlama sürecinde tek etken olarak düşünülmesi yanlış olacaktır. Bu kapsamda SWOT analizi, karar verme ve stratejik planlama süreçlerine katkı sağlayıcı bir araç olarak düşünülmelidir. Karar alma ve stratejik planlama süreçleri için belirlenen tehdit ve fırsatların, güçlü ve zayıf yönlerin örgüt bağlamında görece ağırlıklarının da bilinmesi gerekmektedir (Hill & Westbrook, 1997; Dyson, 2004). Bu çalışmada önerilen stratejiler, güçlü ve zayıf yönlerin, fırsatların ve tehditlerin görece ağırlıklarından bağımsız bir şekilde belirlenmiştir.

Örgütler SWOT analizini gerçekleştirirken çoğunlukla SWOT matrisinden yararlanmaktadırlar. Şekil-1’de basit bir SWOT matrisi gösterilmektedir.

	<i>Strength</i>	<i>Weakness</i>
<i>Opportunity</i>	SO	WO
<i>Threat</i>	ST	WT

Şekil 1: SWOT Matrisi

Şekil-1’de de görüldüğü üzere örgütler SWOT matrisi sayesinde güçlü yönleri ile fırsatları, zayıf yönleri ile fırsatları, güçlü yönleri ile tehditleri ve zayıf yönleri ile tehditleri eşleştirerek bunlara ilişkin stratejiler geliştirilebilmektedir. SO stratejileri örgütün güçlü yönleri kullanılarak fırsatların avantaja dönüştürülmesine yönelik iken, WO stratejileri örgütün zayıf yönlerini geliştirmeye çalışarak fırsatların avantaja dönüştürülmesine yöneliktir (Reihanian vd., 2012; Ajmera, 2017). Diğer yandan ST stratejileri, tehditlerden korunmak amacıyla örgütün güçlü yönlerinin kullanılmasına ilişkin, WT stratejileri örgütün zayıf yönlerini en alt düzeye indirgeyerek tehditlerden sakınılmasına yöneliktir (Reihanian vd., 2012; Ajmera, 2017).

2. Türk Havayolu İşletmeleri

Türkiye’de hava taşımacılığı sektöründe yolcu taşımacılığı faaliyeti gerçekleştiren toplam yedi havayolu işletmesi bulunmaktadır. Tablo-1’de Türkiye’de faaliyet gösteren havayolu işletmeleri gösterilmektedir.

Tablo 1: Türkiye’de faaliyet gösteren havayolu işletmeleri

Sıra	Havayolu İşletmesi
1	Türk Hava Yolları A.O
2	Güneş Ekspres Havacılık A.Ş.
3	Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.
4	Onur Air Taşımacılık A.Ş.
5	Hürkuş Havayolu Taşımacılık ve Ticaret A.Ş.
6	Turistik Hava Taşımacılık A.Ş.
7	Tailwind Havayolları A.Ş.

Kaynak: Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü¹

Türkiye’nin bayrak taşıyıcısı ve en büyük havayolu işletmesi Türk Hava Yolları’dır. 20 Mayıs 1933 yılında 5 uçaklık filosuyla Devlet Hava Yolları adıyla kurulmuş olan işletme, 1955 yılında Türk Hava Yolları (THY) ismini almıştır. THY, Covid-19 salgını öncesinde 127 ülkede, 319 şehirde ve 323 havalimanında hizmet sunarak dünyada en fazla noktaya uçuş gerçekleştiren havayolu işletmesi unvanını taşımaktaydı (THY, 2020a). Tüm bu hizmetleri bazıları kendine ait, bazılarını ise finansal kiralama yöntemiyle edindiği çeşitli tiplerdeki dar ve geniş gövdeli toplam 361 uçağıyla İstanbul Havalimanı merkezli olarak gerçekleştirmektedir (THY, 2020b). THY bünyesinde yaklaşık 29,500 çalışan istihdam edilmektedir (THY, 2020b). THY, geleneksel iş modelini benimsemiş olup yolcu, kargo ve yük taşımacılığı faaliyetlerini tarifeli, tarifesiz ve charter olarak gerçekleştirmektedir. İşletmenin hisseleri Borsa İstanbul’da işlem görmekte olup, hisselerinin % 49,12’si Varlık Fonu’nda ve %50,88’i halka arz edilmiş durumdadır. İşletme, 2008 yılında düşük maliyetli taşıyıcılarla rekabet edebilmek için bir alt marka oluşturmuş ve bu markaya AnadoluJet ismini vermiştir. AnadoluJet 36 uçaklık dar gövdeli filosuyla 43 havalimanında ve 80 parkurda hizmet sunmaktadır (Anadolujet, 2020).

Türkiye’de faaliyet gösteren bir diğer havayolu işletmesi Güneş Ekspres Havacılık A.Ş.’dir. 1989 yılında %40 hissesi Alman Lufthansa SICAV-FIS, %10 hissesi Barbaros Hayrettin Çağa ve %50 hissesi THY’ye ait olarak kurulan Güneş Ekspres Havacılık A.Ş. (SunExpress), dar gövdeli 49 uçaklık bir filoya sahiptir (THY, 2020b). Filosunda bulunan 18 adet uçağı AnadoluJet operasyonlarını icra etmektedir. Sunexpress geriye kalan 31 uçağı ile 23 iç ve 58 dış hat olmak üzere toplam 81 noktada tarifeli ve tarifesiz uçuşlar gerçekleştirmektedir. İşletmede yaklaşık 4200 kişi istihdam edilmektedir (Sunexpress, 2020).

Türkiye’de faaliyet gösteren havayolu işletmelerinden bir diğeri Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.’dir. 1990 yılından itibaren charter seferler düzenleyen işletme, 2005 yılında Esas Holding tarafından devralınmış ve iş modeli düşük maliyetli ağ taşıyıcısı olarak değiştirilmiştir. İşletme operasyonlarını İstanbul Sabiha Gökçen Havalimanı merkezli olarak gerçekleştirmektedir. İşletmenin hisseleri Borsa İstanbul’da işlem görmekte olup hisselerinin %62,91’i Esas Holding’e, %34,53’ü halka açık ve geri kalan hisseler işletme ortakları olan şahıslara aittir (Pegasus, 2020a).

¹ http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/havacilik_isletmeleri/Havayolu_isletmeleri.pdf

İşletme, operasyonlarını dar gövdeli 89 uçaklık filosuyla gerçekleştirmektedir (Pegasus, 2020b). İşletmede 6320 kişi istihdam edilmektedir (Pegasus, 2020a).

Türkiye’de faaliyet gösteren bir diğer havayolu işletmesi Onur Air Taşımacılık A.Ş.’dir. İşletme, 1992 yılında kurulmuş olup, 2003 yılında iç hat taşımacılığının özel sektör havayolu işletmelerine açılması ile iç hatlarda uçuş gerçekleştiren ilk havayolu işletmesi olmuştur. İşletmede 1662 kişi istihdam edilmektedir (Onurair, 2020a). İşletme, operasyonlarını geniş ve dar gövdeli toplam 33 uçaklık filosuyla gerçekleştirmektedir (Onurair, 2020b).

Türkiye’de faaliyet gösteren bir diğer havayolu işletmesi Hürkuş Havayolu Taşımacılık ve Ticaret A.Ş. (Freebird)’dir. İşletme 2000 yılında kurulmuş olup, ilk operasyonunu 2001 yılında 3 uçaklık filosuyla gerçekleştirmeye başlamıştır. İşletme, operasyonlarını charter olarak, 8 uçaklık dar gövdeli filosuyla gerçekleştirmektedir (Freebird, 2020). Türkiye’de faaliyet gösteren bir diğer havayolu işletmesi Turistik Hava Taşımacılık A.Ş. (Corendon)’dir. 2004 yılında kurulan işletme, 45 ülkede 145 uçuş noktasında hizmetlerini 24 adet dar gövdeli uçağı ile charter olarak sunmaktadır. İşletmenin ayrıca Corendon Dutch Airlines ve Corendon Airlines Europe olmak üzere iki iştiraki de bulunmaktadır (Corendon, 2020). Türkiye’de faaliyet gösteren son havayolu işletmesi ise Tailwind Havayolu A.Ş.’dir. Tailwind havayolu işletmesi 2006 yılında kurulmuş olup, ilk uçuşunu 2009 yılında gerçekleştirmiştir (Tailwind, 2020a). İşletme, hizmetlerini charter uçuş modeli kapsamında 5 uçaklık dar gövdeli filosu ile sunmaktadır (Tailwind, 2020b).

3. Metodoloji

3.1. Araştırmanın amacı ve önemi

Araştırmanın amacı, stratejik analiz kapsamında Türkiye’de faaliyet gösteren havayolu işletmelerinin Covid-19 sürecindeki SWOT analizlerini yapmak ve elde edilen veriler ışığında uygulanabilecek strateji önerilerinde bulunmaktır. SWOT analizi, örgütlerin güçlü ve zayıf yönleri ile örgütsel alanlarında ortaya çıkan fırsat ve tehditleri görebilmeleri, bunlara ilişkin stratejiler geliştirerek sürdürülebilirliği sağlaması, rekabet avantajını ve ortalamanın üzerinde kar edebilmeleri sağlayacak stratejilerin geliştirilmesi açısından oldukça önemlidir. Havayolu işletmelerinin çok dinamik bir sektörde faaliyet gösterdikleri düşünüldüğünde, çevrelerinde meydana gelen değişimleri anlayabilmeleri, bu değişikliklere uyum sağlayabilmeleri ya da bu değişiklikleri yönetebilmeleri kritik derecede öneme sahiptir. Özellikle Covid-19 virüsünün ortaya çıkarmış olduğu aşırı belirsizlik ortamı, havayolu işletmelerinin sürdürülebilirliklerinin sağlanmasını zorlaştırmaktadır. Ülkeler hava sınır kapılarını anlık olarak kapatıp-açabilmekte, başka ülkelere ziyaretçi kabul etmemekte, ülkeler arası ticari faaliyetlerini askıya alabilmekte ve virüsün etkisi dolayısıyla karantina uygulamalarına gidebilmektedirler. Böylesi belirsiz bir çevrede havayolu işletmeleri varlıklarını sürdürebilmek için uygun stratejileri geliştirmek zorundadırlar.

3.2. Araştırmanın evreni ve örnekleme

Araştırmanın evrenini Türkiye’de faaliyet gösteren havayolu işletmeleri oluşturmaktadır. Bu kapsamda araştırmada tam sayım örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Ancak bazı havayolu işletmelerinin faaliyet raporlarının olmaması, web sitelerindeki bazı bilgilerin eksik ya da güncel olmaması, elektronik postalara yanıt verilmemesi gibi nedenlerden dolayı bazı verilere ulaşılamamıştır. Bu kapsamda ulaşılamayan veriler çalışma kapsamı dışında tutularak, elde edilen verilerle SWOT analizi süreci gerçekleştirilmiştir.

3.3. Araştırmanın veri toplama yöntemi ve kısıtları

Türkiye’de faaliyet gösteren havayolu işletmelerinin güçlü ve zayıf yönleri, fırsatları ve tehditleri ile ilgili veriler, havayolu işletmelerinin web sayfaları, faaliyet ve finansal raporları ve akademik yayınlar yoluyla toplanmıştır. Elde edilen veriler SWOT analizine tabi tutulmuş ve stratejiler geliştirilmiştir. Araştırmada çeşitli kısıtlılıklarla karşılaşmıştır. Tüm havayolu işletmelerinin verilerine erişilememesi, havayolu işletmelerinin elektronik postalara dönüş

yapmaması ve özellikle borsada işlem gören havayolu işletmeleri haricindeki işletmelerin mali verilerini paylaşmak istememesi bu kısıtlardan bazılarıdır.

4. Bulgu ve Yorumlar

Araştırmada Türkiye’de faaliyet gösteren havayolu işletmelerinin internet siteleri, faaliyet ve finansal raporları, akademik yayınlar, havacılık sektöründeki uluslararası düzenleyici ve ilgili kuruluşların raporları ve son olarak Covid-19’un havayolu işletmeleri üzerindeki etkisine yönelik yazılı, görsel ve sosyal medyada yer alan haberlerden yararlanılarak SWOT analizi gerçekleştirilmiştir. SWOT analizi ve oluşturulan stratejiler Tablo 2’de gösterilmektedir. Tablo 2’de SO stratejilerinde görüldüğü üzere geliştirilen ilk strateji, havayolu işletmelerinin yolcu uçaklarını kullanarak kargo taşımacılığı faaliyetlerini artırmalarıdır. Bu strateji ile havayolu işletmeleri sürdürülebilirliklerini sağlayabilmek adına bir miktar gelir elde edebileceklerdir. Nitekim IATA verilerine göre (ICAO, 2020b) dünyadaki havayolu işletmelerinin pandemi sürecinde yolcu uçaklarının bir kısmını kargo operasyonları için kullandıkları belirtilmektedir.

Bir diğer SO stratejisi, gerek talebin azalması gerekse de ülkeler arasındaki petrol üretim anlaşmazlıkları nedeniyle² düşen yakıt fiyatlarının hedge edilmesidir. İşletmeler genellikle piyasanın daha kötüye gideceğini bekledikleri dönemlerde hedge yöntemini kullanarak uzun dönemli bir pozisyon almak eğilimindedirler (Chang vd., 2011). Ancak Covid-19 süreci ve ülkeler arası anlaşmazlıklar yakıt fiyatlarında olağanüstü dönemlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Pandemi sürecinin bitmesi sonrasında yaşanacak olan talep artışı petrol fiyatlarının da artmasına neden olabilecektir. Bu nedenle tarihinin en düşük fiyat seviyelerine inen yakıtın hedge edilmesinin havayolu işletmelerinin gelecekteki operasyonları üzerinde ciddi etkiler göstereceği değerlendirilmektedir. Nitekim literatürde havayolu işletmelerinde uygun koşullarda gerçekleştirilen hedge işleminin, havayolu işletmelerinin karlılıklarını sürekli hale getirmeye, iflas ya da büyük zararlardan korunmaya ve işletme yönetiminin yeterliliğinin paydaşlara ve yatırımcılara ispatlanmasına katkı sağlayacağı ifade edilmektedir (Morrell & Swan, 2005). Ancak belirtmek gerekir ki, havayolu işletmeleri pandemi sürecinde hâlihazırda büyük ekonomik sorunlarla boğuşmaktadırlar. Bu kapsamda işletmelerin hayatta kalıp kalamayacağı bile belli değilken yakıtın hedge edilebilmesi ancak finansal durumu güçlü olan işletmeler tarafından gerçekleştirilebilecektir.

Tablo 2: SWOT Analizi ve Stratejiler

Güçlü Yönler	Zayıf Yönler
-Filo kapasitesinin talebi karşılayabilmesi -Yeterli sayıda nitelikli personelin var oluşu -İkram maliyetlerinin azalması -Ekstra karbon salınım ücretlerinin ödenmemesi	-Filo kapasitesinin talepten fazla olması -Nitelikli personelin kaybedilmesi -Gelir Kaybı (Yolcu ve reklam gelirleri vb.) -Maliyet artışı (Kişisel koruyucu donanımların kullanılması, birim maliyetlerin artması, uçak dezenfeksiyon maliyetleri vb.) -Doluluk oranlarının düşmesine bağlı bilet fiyatlarını artırma zorunluluğu
Fırsatlar	Tehditler
-Kargo taşımacılığı fırsatlarının artması -Virüsün bitmesi sonrası yolcu sayısının normalleşecek olması	-Kabin içi düzenlemeler için yapılacak yeni yatırımlar -Küreselleşmeye olan bakış açısının değişmeye başlaması

² Petrol fiyatlarının düşüşüne ilişkin daha detaylı bilgi için bakınız: <http://petroturk.com/makale/petrol-fiyatlari-neden-dusuyor>

-Türkiye'de virüsün yayılımının nispeten düşük olması -Yakıt fiyatlarının düşüklüğü -Diğer ulaşım ulaşım modlarında pandemi riskinin yüksek algılanması -Türkiye'nin ülkelere kısıtlama uygulamaması -Sektörde işsiz nitelikli personelin varlığı -Devlet destekleri (KDV desteği,kısa çalışma ödeneği vb.) -Belirli hatlarda faaliyetlerini sonlandıracak işletmelerin olması nedeniyle azalan rekabet -Virüse karşı teknolojik aletlerin tasarlanması	-Yolcuların seyahat için isteksizliği -Gidilen ülkedeki karantina uygulamaları -Ülkerin sağlık raporu uygulamalarını zorunlu tutma ihtimali -Turizme olan bakış açısının değişmesi -İş seyahatlerinin azalması -Pandemi sürecinin uzama ihtimali -Covid-19 testininin seyahat için zorunlu tutulmasının talebi azaltma ihtimali -Devletlerin seyahat yasakları
SO	WO
-Yolcu uçaklarının kargo taşımacılığı için kullanımı -Düşük fiyatlı yakıtın hedge edilmesi -İflas eden işletmelerin haklarının elde edilmesi -Havayolu taşımacılığındaki risklerin azlığına ilişkin bilgilendirmelerin yapılması -Yurtdışı bilgilendirme çalışmalarının yapılması	-Pandemi sonrası için işsiz nitelikli personelin kazanılmasına yönelik çalışmalar yapılması -Filodaki fazla kapasite oluşturan uçakların orta vadeli kiralanmaya çalışılması -Daha fazla devlet desteği için lobi faaliyetleri gerçekleştirilmesi -Belirli hatlarda azalan rekabet nedeniyle bilet fiyatlarının artırılması
ST	WT
- Yeterli sayıda uçak için kabin içi düzenlemesi yapmak - Yurtiçi destinasyonların sayısının artırılması - Bölgesel uçakların değerlendirilmesi	-Uzun dönemli ve düşük faizli kredilerin araştırılması -Yurt dışında işbirliği haline olunan işletmeler aracılığı ile lobi faaliyetleri yürütülmesi -Filodaki talep fazlası uçakların satılıp, geri kiralanması

Diğer bir SO stratejisi, pandemi sürecinde belirli hatlardan çekilen ya da iflas eden işletmelerin slotlarının elde edilmesi ile bu hatlarda faaliyet gösterilmeye çalışılmasıdır. Örneğin 2019 yılında iflas eden İngiliz turizm işletmesi Thomas Cook'un ortaya çıkarmış olduğu kapasite, çeşitli havayolu işletmeleri tarafından doldurulmaya çalışılmış, Türkiye pazarındaki kapasitenin çok büyük bir kısmını ise Alman TUI işletmesi almıştır (Turizmğüncel, 2020). Elde edilen bu haklar sayesinde TUI, geçmiş dönemde giriş engelleriyle karşılaştığı Türkiye pazarına giriş yapabilmiş, dahası pazarda kendine ciddi bir yer edinmiştir. Benzer şekilde pandemi sürecinde iflas eden ya da ekonomik gerekçelerle bazı hatlardan çekilen havayolu işletmelerinin sahip olmuş olduğu hak ya da slotların elde edilmesi, havayolu işletmelerinin gelecek dönemlerde karlılıklarını artıracak bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

Bir diğer SO stratejisi, Covid-19 bağlamında havayolu ulaşımının diğer ulaşım modları karşısında daha az riskli olduğuna (Haber3, 2020) yönelik bilgilendirmelerin etkin bir şekilde yürütülmesidir. Uçaklarda kullanılan havalandırma sistemleri ve kullanılan HEPA filtreleri, sektördeki yoğun düzenlemeler sayesinde ortaya çıkan standartlaşma, havacılık sektöründeki çalışanların daha eğitilmiş ve profesyonel olmaları, yolculara verilen kişisel koruyucu donanımlar ve virüse yönelik geliştirilen teknolojik araçların kullanılması gibi unsurların yolculara doğru bir şekilde aktarılması havayolu ulaşımına olan güveni artıracak unsurlardır. Nitekim havayolu işletmeleri özellikle uçak içi havalandırma sistemlerine ilişkin bilgilendirmeleri medyada yer alan reklamları

aracılığı ile paylaşmaktadırlar (Pegasus, 2020c). Ancak bahsedilen diğer unsurlar hakkında bilgilerin de verilmesi yolcuların seyahat korkularının giderilmesi anlamında etkili olabilecek unsurlardır.

Bir diğer yandan havayolu işletmelerinin yurtdışında bilgilendirme çalışmaları gerçekleştirmeleri de gerekmektedir. Türkiye'de pandemi sürecinin İtalya ve İspanya gibi turizm anlamında rekabet edilen ülkelerden daha hafif seyretmesi (Dünya Sağlık Örgütü, 2020), Türk havayolu işletmeleri açısından bir avantaj oluşturabilir. Özellikle Avrupa ve Rusya pazarında Türkiye'deki pandemi sürecinin nispeten hafif geçtiği, Türkiye'nin ülkelere kısıtlama uygulamadığı ve turistlerin gelmesi durumunda karantinaya alınmayacakları gibi konulara ilişkin gerçekleştirilecek bilgilendirmeler havayolu işletmelerinin doluluk oranlarını yükseltmelerine yardımcı olabilecektir.

Tablo 2'de görüldüğü üzere WO stratejilerinin ilki, pandemi sonrası için sektörde var olan işsiz nitelikli personelin kazanılmasına yönelik çalışmaların yapılmasıdır. Havayolu işletmeleri normal zamanlarda özellikle nitelikli pilot bulmakta zorlanmakta, yüksek maaşlar vererek diğer işletmelerdeki pilotları kendilerine çekmeye çalışmaktadırlar (Airporthaber, 2019). Bu kapsamda pandemi sürecinde işten ayrılmış ya da çıkarılmış nitelikli personelin, pandemi sonrasındaki ihtiyaçlar da göz önünde bulundurularak kazanılmaya çalışılmasının havayolu işletmelerinin gelecekteki operasyonlarının sağlığı açısından önem taşıdığı düşünülmektedir. Bir diğer WO stratejisi, filoda fazla kapasite oluşturan uçakların kiraya verilmesi ya da kiralık olarak elde bulunan uçakların geri gönderilmesidir. Nitekim dar gövdeli bir uçağın aylık sabit maliyetinin yaklaşık 500 ile 600 bin dolar, geniş gövdeli bir uçağın aylık sabit maliyetinin ise yaklaşık 700 bin ile bir milyon dolar civarında olduğu belirtilmektedir (Cinokur, 2020). Bu kapsamda filolarında çok çeşit ve sayıda uçağı bulunan havayolu işletmelerinin bu maliyetlerinden kurtulması gerekmektedir. Ancak belirtmek gerekir ki, yaşanan virüs salgını bölgesel olmayıp tüm dünya ülkeleri üzerinde etkisini göstermektedir. Bu kapsamda hem yolcu taşımacılığına olan talep hem de diğer ülkelerdeki havayolu işletmelerinin yaşadığı zorluklar, Türk havayolu işletmelerinin yaşadığı zorluklardan farklı değildir. Dolayısıyla talep fazlası halde bulunan uçakların kiralama ihtimalinin oldukça düşük olduğu değerlendirilmektedir.

WO stratejileri kapsamında öngörülen bir diğer strateji, daha fazla devlet desteği için lobi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesidir. Literatürde havayolu işletmelerinin çok çeşitli konularda lobi faaliyetleri gerçekleştirdikleri ifade edilmektedir (Pang vd., 2020). Ancak özellikle Avrupa bölgesinde devletlerin havayolu işletmelerine doğrudan nakdi destek sağlaması kısıtlandırılmıştır (Göktepe, 2015). Diğer bir yandan Covid-19 nedeniyle hava taşımacılığı sektöründe meydana gelen olağanüstü koşullar bu kısıtlamaların gevşetilmesine neden olmuştur. Türkiye bağlamında devlet, pandemi sürecinin başlaması ile gerek diğer sektörler gerekse hava taşımacılığı sektörüne yönelik çeşitli destek paketlerini açıklamıştır. Hava taşımacılığı sektörüne yönelik kısa çalışma ödeneği, katma değer vergisinin uçuş operasyonları için %18'den %1'e indirilmesi, ruhsat ve temdit ücretlerinde yarı yarıya indirim, Eurocontrol ücretlerinin 2020 yılı sonuna kadar ötelenmesi ve yolcu hakları kapsamındaki tazminatların bir yıl ötelenmesi bu desteklerden bazılarıdır (Şimşek, 2020a). Ancak bu maliyetler havayolu işletmelerinin toplam maliyetleri içinde çok küçük yer tutmaktadır. Bu kapsamda uçak park ücretlerinin alınmaması ya da ötelenmesi, Devlet Hava Meydanları İşletmesi (DHMİ)'nin tazmin ettiği kira ve operasyona yönelik ücretlerde indirimle gidilmesi ya da ötelenmesi sektörün hayatta kalabilmesi için önemli görülmektedir. Bir diğer yandan Türkiye'nin bayrak taşıyıcısı THY'ye yönelik bir desteğin sağlanacağı belirtilmekte (Airporthaber, 2020), ancak özel sektör havayolu işletmeleri için bir destekten bahsedilmemektedir. Bu kapsamda havayolu işletmelerinin gerek doğrudan mali yardım için gerek var olan ödemelerin ve kredilerin ötelenmesi için gerekse de operasyonlara yönelik maliyetler bağlamında lobi faaliyetleri gerçekleştirerek devlet desteğini almaları sürdürülebilirliklerini sağlamak adına önemli görülmektedir.

WO stratejileri kapsamındaki son strateji, belirli hatlardaki rekabetin azalması nedeniyle bilet fiyatlarının artırılmasıdır. Yukarıda bahsedildiği üzere pandemi sürecinde birçok havayolu

işletmesi ya belirli uçuş hatlarından çekilmiş ya da faaliyetlerini tamamen durdurmuştur. Bu kapsamda pandemi öncesinde rekabet nedeniyle düşük tutulan bilet fiyatları, rekabetin azalması ile artırılabilir. Literatürde azalan rekabet nedeniyle bilet fiyatlarının ortalama %5 ile %6 oranında arttığı ifade edilmektedir (Kwoka & Shumilkina, 2010). Bu kapsamda azalan rekabet nedeniyle bilet fiyatlarında yukarı yönlü bir düzenlemenin yapılması düşünülebilir. Ancak Türkiye bağlamında bilet fiyatlarının belirlenmesinde düzenleyici otoritelerin de söz hakkı bulunmaktadır. Örneğin 2019 yılında iç hatlarda gerçekleşecek uçuşlarda ekonomi sınıfı bilet için 450 TL tavan fiyat belirlenmiştir (Nergiz,2020). 2020 yılı için ise herhangi bir değişim bu makalenin yazıldığı tarih itibari ile açıklanmamıştır. Ancak 450 TL’lik tavan fiyatın sektörün beklentilerini karşılamadığı belirtilmektedir. Nitekim THY yönetim kurulu başkanı İlker Aycı konuya ilişkin şu ifadeleri kullanmaktadır (Cebeci, 2020); “Maliyetlerimiz çok yükseldi. Bugün otobüs yolculuklarında bile tavan ücreti 500 TL olarak belirlendi. Uçaklarda iç hatlarda bu ücret Ekim 2019’da belirlenen şekliyle tek yön 450 liraydı. Bu tavan ücreti ile uçmak şirketin sağlığını bozar”. Bir diğer yandan bilet fiyatlarının artırılmasının yolcuların diğer ulaşım modlarına yönelmelerine ya da seyahatlerini iptal etmelerine yol açabileceği göz ardı edilmemelidir. Bu kapsamda bilet fiyatlarında artışa gidilecek olan uçuş noktalarının potansiyelinin iyi bir şekilde analiz edilmesi doğru kararın verilmesinde etkili olacaktır.

Tablo 2’de görüldüğü üzere ST stratejileri kapsamındaki ilk strateji, yeterli sayıda uçak için kabin içi düzenlemelerinin yapılmasıdır. Örneğin çeşitli teknoloji işletmeleri Covid-19’dan yolcuları korumak amacıyla uçakların kabinlerine yönelik bazı yenilikçi koltuk tasarımları yapmaktadırlar (Şimşek, 2020b). Her ne kadar bu tasarımlar henüz ilgili otoriteler tarafından onaylanmamış da olsa, pandeminin devam etmesi durumunda bu tasarımların onaylanabileceği düşünülebilir. Dolayısıyla tasarımların onaylanması durumunda havayolu işletmeleri tüm uçaklarında düzenleme yapmak yerine, operasyonları için yeterli sayıda uçağa düzenleme yapması maliyetleri açısından önemli görülmektedir. Bir diğer ST stratejisi, havayolu işletmelerinin yurtiçi destinasyonlarının sayısının artırılmasıdır. Özellikle Avrupa Birliği üyesi 27 ülkenin ve Schengen bölgesinde yer alan İzlanda, Lihtenştayn, Norveç ve İsviçre’nin Türkiye’ye seyahat kısıtlaması uygulaması (Şeker, 2020), seyahat kısıtlaması uygulamayan bazı ülkelerde yurda girişte karantina uygulamaları, bazı ülkelerin Covid-19 testi istemesi ve bunun ücretinin yolcudan tahsil edilmesi, turizm ve küreselleşmeye olan bakış açısının pandemi sürecinde değişmesi, iş seyahatlerinin azalması gibi unsurlar Türk havayolu işletmeleri için büyük zorluklar oluşturmaktadır. Bu kapsamda yurtiçi destinasyonların sayısının artırılması, Türk havayolu işletmelerinin kapasitelerini daha etkin kullanabilmelerine katkı sağlayacaktır. Bir diğer ST stratejisi, bölgesel uçakların değerlendirilmesidir. Yolcuların seyahat için isteksizliği ve pandemi sürecinin uzama ihtimali doluluk oranlarını düşürmektedir. Bir diğer yandan havayolu işletmelerinin pazara arz etmiş olduğu koltuk sayısında da önemli bir azalma görülmektedir. Örneğin Avrupa bölgesinde 2019 yılının ilk 5 ayında arz edilen koltuk sayısı ile 2020 yılının aynı döneminde arz edilen koltuk sayısı arasında negatif yönde %93’lük fark bulunmaktadır (ICAO, 2020c). Bu kapsamda daha düşük kapasiteli ve birim maliyetleri daha düşük turboprop ya da turbofan motorlu bölgesel uçakların filoya katılımının düşünülmesi doluluk oranlarının artırılması anlamında fayda sağlayabilecektir. Bununla birlikte bölgesel uçakların kullanımı yakıt verimliliği anlamında da havayolu işletmelerine katkı sağlayacaktır. Nitekim literatürde bölgesel uçakların, havayolu işletmelerinin kullanmış olduğu dar ve geniş gövdeli uçaklara göre %40 ile %60 arasında değişen oranlarda yakıt verimliliği sağladığı ifade edilmektedir (Babikian vd., 2002). Covid-19 sürecinde hem havayolu taşımacılığına olan talebin düşüklüğü hem de yurtiçi hatlarda daha fazla faaliyet gösterilmesi, bu uçakların havayolu işletmeleri için -bazı hatlarda- daha verimli olacağını düşündürmektedir.

Tablo 2’de görüldüğü üzere WT stratejilerinden ilki, uzun dönemli ve düşük faizli kredilerin araştırılmasıdır. Havayolu işletmeleri pandemi sürecinde gelirlerinin çok büyük bir kısmını kaybetmiş (ICAO, 2020d), maliyetleri artmış ve filolarındaki kullanılmayan uçaklar yüksek

maliyetler ortaya çıkarmıştır. Bir diğer yandan pandemi süreci tüm dünyadaki ticari faaliyetleri kısıtlamış (ICAO, 2020b), turistik ya da iş amaçlı yolculuklar durma noktasına gelmiştir (Dünya Bankası, 2020). Havayolu işletmelerinin mevcut ödemelerini yapabilmeleri ve sürdürülebilirliklerini sağlayabilmeleri için uzun dönemli ve düşük faizli kredi bulmaları gerekmektedir. Bu kapsamda ticari devlet bankaları ve Eximbank gibi kamu bankalarının havayolu işletmelerine destek sağlaması, sektörün hayatta kalabilmesi ve beklenen faydalarının gelecek dönemlerde ortaya çıkarılabilmesi için kritik derecede öneme sahiptir. Bir diğer WT stratejisi, havayolu işletmelerinin yurtdışında işbirliği yaptığı işletmeler aracılığı ile lobi faaliyetleri gerçekleştirmesidir. Örneğin THY üç büyük küresel havayolu işbirliği grubundan biri olan Star Alliance üyesidir. Bu kapsamda Star Alliance üyesi havayolu işletmeleri vasıtasıyla ilgili ülkelerde lobi faaliyetleri gerçekleştirilerek Türkiye'ye uygulanan kısıtlamaların ve karantina uygulamalarının kaldırılması yönünde girişimlerde bulunulmalıdır. Bu sayede işletmelerin elindeki talep fazlası kapasitenin etkin kullanımına katkı sağlanabileceği değerlendirilmektedir. Bir diğer WT stratejisi, havayolu işletmelerinin elindeki talep fazlası uçakların satılması ve geri kiralanmasıdır. Özellikle pandemi sürecinin beklenenden uzun sürmesi durumunda havayolu işletmelerinin ellerindeki talep fazlası uçakların maliyetlerini karşılama ihtimallerinin düşük olduğu değerlendirilmektedir. Bu kapsamda talep fazlası uçakların satılarak geri kiralanması işletmenin hayatta kalma şansını artırabilecektir. Havayolu işletmeleri talep fazlası uçakları satın geri kiralama ile sermaye çıkışını önleme, vergisel yüklerden kurtulma ve nakit akışını sağlayabilme gibi faydalar elde edebilirler (Yılmaz, 2020). Ancak Covid-19 pandemisi sürecinde uçakların satış fiyatlarının normal zamanlardan daha düşük olabileceği düşünülebilir. Tersinden pandemi sonrasında artacak olan uçak talebi doğrultusunda uçak fiyatlarının artacağı da değerlendirilebilir. Bu kapsamda havayolu işletmelerinin filolarında bulunan uçakları satın geri kiralamayı ayrıca değerlendirmeleri gerekmektedir.

5. Sonuç

Bu çalışmada Türk havayolu işletmelerinin pandemi sürecindeki işletme içi güçlü ve zayıf yanları, çevrelerindeki tehdit ve fırsatları araştırılmış, kısaca SWOT analizleri gerçekleştirmiştir. Covid-19 süreci tüm sektörleri etkilediği gibi hava taşımacılığı sektörünü de ciddi bir şekilde etkilemiş ve etkilemeye devam etmektedir (ICAO, 2020b). ICAO'nun yapmış olduğu tahminlerde en iyimser normale dönüş sürecinde bile 2020 yılı Aralık ayında sektörün pandemi öncesi rakamlarına ulaşamayacağı belirtilmektedir (ICAO, 2020b). Bu kapsamda havayolu işletmelerinin pandemi süreci ve sonrası için çeşitli stratejilerini belirlemeleri gerekmektedir. Bu çalışma ile havayolu işletmelerinin pandemi sürecindeki güçlü ve zayıf yanları, sektörel ve genel çevrelerinde meydana gelen fırsatlar ve tehditler ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Bu veriler ışığında havayolu işletmelerinin uygulayabilecekleri bazı stratejiler önerilmiştir. Ancak belirtmek gerekir ki sektörel ve genel çevredeki tehditler ve fırsatlar bütün havayolu işletmeleri için ortak iken, işletmelerin güçlü ve zayıf yanları benzer değildir. Bu kapsamda havayolu işletmelerinin kendi güçlü ve zayıf yönlerini göz önünde bulundurarak en uygun stratejiyi benimsemeleri sürdürülebilirliklerini sağlamak anlamında kritik derecede öneme sahiptir.

Havayolu işletmeleri için sektörel ve genel çevrelerindeki fırsatlar ortaktır. Ancak her ne kadar fırsatlar ortak olsa da bu fırsatlardan yararlanabilmek, havayolu işletmesinin büyüklüğü, iş modeli, öz sermayesi, personeli ve filo yapısı gibi çeşitli unsurlardan etkilenmektedir. Ortak fırsatlar olarak; pandemi sürecinde özellikle medikal malzemelerin hız faktöründen dolayı hava taşımacılığı ile daha fazla taşınması, gerek siyasi gerilimler gerekse de talebin azalması nedeniyle petrol fiyatlarında yaşanan düşüş, Türkiye'de salgının yayılımının diğer bazı ülkelere nispeten daha az olması, Türkiye'nin diğer ülkelere seyahat kısıtlaması uygulamaması, diğer ulaşım modlarında pandemi riskinin daha yüksek algılanması, devletin havayolu işletmelerine desteği ve belirli hatlarda faaliyetini sonlandıran havayolu işletmelerinin olmasından kaynaklı azalan rekabet sayılabilir. Ortak tehditler olarak ise küreselleşme (Macar & Asal, 2020; Hanioglu, 2020) ve turizme (Gössling, 2020) olan bakış açısının değişmeye başlaması, havayolu işletmelerinin gelirlerinin yüksek bir kısmını

oluşturan iş seyahatlerinin azalması, pandemi sürecinin uzama ihtimali, kabin içinde virüsten korunmak için yapılacak tasarım değişiklikleri, ülkelerin seyahat için sağlık raporu talepleri, Covid-19 testi ve karantina uygulamaları nedeniyle ortaya çıkabilecek seyahat isteksizlikleri ve devletlerin seyahat kısıtlamaları olarak sayılabilir.

Çalışma kapsamında havayolu işletmelerinin pandemi sürecindeki güçlü ve zayıf yanları da ortaya çıkarılmıştır. Güçlü yönler olarak filo kapasitesinin yeterli olması, yeterli sayıda nitelikli personelin işletmelerde var olması, ikram hizmetlerinin çok büyük bir kısmının kısıtlanması nedeniyle maliyetlerin azalması ve havayolu işletmelerinin Avrupa bölgesindeki uçuşlarında kendilerine tahsis edilen kotalarını aştıklarında ödedikleri karbon salınım ücretlerini operasyonlarının azlığı nedeniyle ödemeyecek olmaları gösterilebilir. Mevcut filo kapasitesinin talepten fazla olması, nitelikli personelin ekonomik nedenlerle işten çıkarılarak kaybedilmesi, yolcu ve diğer alanlardan elde edilen gelirlerin azalması, doluluk oranlarının düşmesi ile birim maliyetlerin artması, çalışanlar ve yolcular için sağlanan kişisel koruyucu donanımların maliyetleri, uçakların dezenfeksiyon maliyetleri gibi maliyet artışları ise havayolu işletmelerinin zayıf yönleri olarak sayılabilir.

Havayolu işletmelerinin güçlü ve zayıf yanlarını, ayrıca sektörel ve genel çevrelerindeki fırsatları ve tehditleri analiz etmeleri Covid-19 döneminde yaşadıkları olağanüstü krizden çıkabilmelerine, krizi minimum zararlarla atlatabilmelerine, sektörde var olan riskleri en iyi şekilde yönetebilmelerine ve belki de yaşadıkları krizi gelecekte fırsata çevirebilmelerine yardımcı olabilecektir. Bu kapsamda çalışmada havayolu işletmelerinin uygulayabileceği çeşitli stratejiler önerilmiştir. Yolcu uçaklarının kargo taşımacılığı amacıyla kullanılması, düşük fiyatlı seyreden yakıtın hedge edilmesi, iflas eden işletmelerin haklarının elde edilmeye çalışılması, yurtiçi ve yurtdışı bilgilendirme çalışmalarının yapılması SO stratejileri kapsamında önerilen stratejilerdir. İşsiz nitelikli personelin pandemi sonrası için kazanılmasına yönelik çalışmalar, fazla kapasite oluşturan uçakların orta vadeli kiralanmaya çalışılması, devlet desteği için lobi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve belirli hatlarda azalan rekabet nedeniyle bilet fiyatlarında artışa gidilmesi WO stratejileri olarak önerilmektedir. ST stratejileri olarak ise yeterli sayıda uçak için kabin içi tasarım değişikliklerinin yapılması, yurtiçi destinasyonların sayısının artırılması ve bölgesel uçakların değerlendirilmesi stratejileri önerilmektedir. Son olarak WT stratejileri kapsamında, uzun dönemli ve düşük faizli kredi imkânlarının araştırılması, yurtdışında işbirliği yapılan işletmeler aracılığı ile lobi faaliyetlerinin gerçekleştirilmesi ve filodaki fazla kapasite oluşturan uçakların satılıp geri kiralanması stratejileri önerilmektedir. Ancak daha öncede belirtildiği üzere her havayolu işletmesinin yapısı, kaynakları ve iş modeli farklılık göstermektedir. Covid-19 süreci, havayolu işletmeleri için kârlılığın artırılması ya da rekabet avantajının elde edilmesi sürecinden ziyade, işletmelerin hayatta kalmaya çalıştığı bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Bu kapsamda havayolu işletmelerinin kendi yapılarına en uygun stratejileri benimseyerek hayatta kalmaya çalışmaları gerektiği düşünülmektedir.

Bu çalışmada havayolu işletmelerinin Covid-19 sürecindeki güçlü ve zayıf yanları ile çevrelerindeki fırsatları ve tehditleri belirlenmeye çalışılmıştır. Literatürde Türk havayolu işletmelerinin SWOT analizine yönelik az sayıda çalışma (Şevkli vd., 2012; Sezgin ve Yüncü, 2016; Kanbur & Karakavuz, 2017) ile karşılaşmıştır. Bu çalışma ile literatürdeki araştırma eksikliğinin giderilmesine katkı sağlandığı gibi gelecekte gerçekleştirilecek benzer çalışmalara da katkı sağlanabileceği değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Airporthaber, (2019, Ocak 23). *Qatar Airways Türk pilot arıyor*, <https://www.airporthaber.com/havacilik-haberleri/qatar-airways-turk-pilot-ariyor.html>
- Airporthaber, (2020, Mart 18). *THY'ye devlet desteği geliyor*, <https://www.airporthaber.com/havacilik-haberleri/thy-ye-devlet-destegi-geliyor.html>
- Ajmera, P. (2017). Ranking the strategies for Indian medical tourism sector through the integration of SWOT analysis and TOPSIS method, *International Journal of Health Care Quality Assurance*, 30(8), 668-679, <https://doi.org/10.1108/IJHCQA-05-2016-0073>
- Amaro, S. (2020, Nisan 27). *Air France-KLM to receive up to \$12 billion in state aid to deal with Covid-19 blow out*, CNBC, <https://www.cnn.com/2020/04/27/coronavirus-air-france-klm-to-receive-up-to-12-billion-in-state-aid.html>
- Anadolujet, (2020). *Hakkımızda*, <https://www.anadolujet.com/tr/kurumsal/hakkimizda>
- Aratani, L. (2020). *American Airlines says as many as 25,000 employees could be furloughed*, Washingtonpost, https://www.washingtonpost.com/local/trafficandcommuting/american-airlines-says-as-many-as-25000-employees-could-be-furloughed/2020/07/15/3cc8c7e2-c6e8-11ea-b037-f9711f89ee46_story.html
- Babikian, R., Lukachko, P. S. & Waitz, A. I. (2002). The historical fuel efficiency characteristics of regional aircraft from technological, operational, and cost perspectives, *Journal of Air Transport Management*, 8(6), 389-400, [https://doi.org/10.1016/S0969-6997\(02\)00020-0](https://doi.org/10.1016/S0969-6997(02)00020-0)
- BBC, (2020a, Nisan 28). *British Airways to cut up to 12,000 jobs as air travel collapses* <https://www.bbc.com/news/business-52462660>
- BBC, (2020b, Mayıs 11). *Colombian airline Avianca files for bankruptcy in US court* <https://www.bbc.com/news/world-latin-america-52612335>
- Bloomberg, (2020, Şubat 19). *China Nears Takeover of HNA Group as Virus Hits Business* <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-02-19/china-said-to-near-takeover-of-hna-group-as-virus-hits-business>
- CBC, (2020, Mart 30). *Air Canada to lay off 16,500 employees amid pandemic-related flight cancellations*, <https://www.cbc.ca/news/business/air-canada-layoffs-1.5515197>
- Cebeci, U. (2020), *Bu fiyatlar şirketin sağlığını bozar*, Hürriyet, <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/ugur-cebeci/bu-fiyatlar-sirketin-sagligini-bozar-41525776>
- Chang, L. C., McAleer, M. & Tansuchat, R. (2011). Crude oil hedging strategies using dynamic multivariate GARCH, *Energy Economics*, 33(5), 912-923
- Chokshi, N. (2020). The Airline Business Is Terrible. It Will Probably Get Even Worse, NYT, <https://www.nytimes.com/2020/05/10/business/airlines-coronavirus-bleak-future.html>
- Corendon, (2020). Kurumsal, <https://www.corendonairlines.com/tr/kurumsal>
- Dinçer, Ö. (2004). *Stratejik Yönetim ve İşletme Politikası*, (7. Baskı), Alfa Yayınları.
- Dünya Sağlık Örgütü, (2020), *WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard*, <https://covid19.who.int/> Erişim tarihi: 21.07.2020
- Dyson R.G. (2004). Strategic development and SWOT analysis at the University of Warwick, *European Journal of Operational Research*, 152, 631-640.

- Cinokur, F. (2020, Mayıs 22), *Bir uçağın aylık sabit maliyeti 1 milyon dolar*, Dünya, <https://www.dunya.com/yurttan-haberler/bir-ucagin-aylik-sabit-maliyeti-1-milyon-dolar-haberi-470967>
- Dünya Bankası, (2020, Mayıs). *World Bank Group COVID-19 Crisis Response Approach Paper*, <http://documents1.worldbank.org/curated/en/136631594937150795/pdf/World-Bank-Group-COVID-19-Crisis-Response-Approach-Paper-Saving-Lives-Scaling-up-Impact-and-Getting-Back-on-Track.pdf>
- Dünya Turizm Örgütü, (2020, Mayıs 7). *International Tourist Numbers Could Fall 60-80% in 2020*, *Unwto Reports* <https://www.unwto.org/news/covid-19-international-tourist-numbers-could-fall-60-80-in-2020>
- Emirates, (2020). *The Emirates Group's business response to Covid-19*, <https://www.emirates.com/media-centre/the-emirates-groups-business-response-to-covid-19-updated/>
- Freebird, (2020). *Hakkımızda*, <https://www.freebirdairlines.com/tr/freebird.asp>
- Göktepe, H. (2015). *Havayolu taşımacılığı sektörü ve rekabet hukuku*, (içinde Havayolu Taşımacılığı ve Ekonomik Düzenlemeler: Teori ve Türkiye uygulaması), Ed. Ender Gerede, ss. 209-244, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü Yayınları
- Gönültaş, B. (2020, Nisan 1). *Lufthansa applies for short-time work assistance*, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/en/economy/lufthansa-applies-for-short-time-work-assistance/1788026>
- Gössling, S., Scott, D. & Hall, M. C. (2020). *Pandemics, tourism and global change: a rapid assessment of COVID-19*, *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20 <https://doi.org/10.1080/09669582.2020.1758708>
- Haber3, (2020, Haziran 1). *Bilim Kurulu üyesi açıkladı: Uçak mı, tren mi otobüs mü daha güvenli?*, <https://www.haber3.com/guncel/bilim-kurulu-uyesi-acikladi-ucak-mi-tren-mi-otobus-mu-daha-guvenli-haberi-5512999>
- Hanioglu, Ş. M. (2020). *Covid-19 Sonrası Küresel Düzen: İki Seçenek*, (İçinde: Covid-19 sonrası Küresel Sistem: Eski Sorunlar Yeni Trendler), ss:24-29, SAM yayınları
- Hill, T. & Westbrook, R. (1997). *SWOT analysis: it's time for a product recall*, *Long Range Planning*, 30(1), 46-52
- IATA, (2020a, Nisan 24). *COVID-19 Impact on Asia-Pacific Aviation Worsens*, <https://www.iata.org/en/pressroom/pr/2020-04-24-01/>
- IATA, (2020b, Mayıs 26). *COVID-19 Government financial aid for airlines* <https://www.iata.org/en/iata-repository/publications/economic-reports/government-aid-and-airlines-debt/>
- ICAO, (2020a). *Economic Impacts of COVID-19 on Civil Aviation*, <https://www.icao.int/sustainability/Pages/Economic-Impacts-of-COVID-19.aspx>
- ICAO, (2020b). *Effects of Novel Coronavirus (COVID-19) on Civil Aviation: Economic Impact Analysis*, https://www.icao.int/sustainability/Documents/COVID-19/ICAO_Coronavirus_Econ_Impact.pdf
- ICAO, (2020c). *Operational Impact on Air Transport*, <https://data.icao.int/coVID-19/operational.htm>
- ICAO, (2020d). *Revenue/Pax/Seat Losses*, <https://data.icao.int/coVID-19/economic.htm>

- Kaminski-Morrow, D. (2020, Mayıs 14). *Russian government grants subsidies to coronavirus-hit airlines*, <https://www.flightglobal.com/airlines/russian-government-grants-subsidies-to-coronavirus-hit-airlines/138372.article>
- Kanbur, E. & Karakavuz, H. (2017). Stratejik Yönetim Kapsamında Küresel Havayolu İşbirliklerinin SWOT Analizi, *Journal of Aviation*, 1(2), 74-86, <https://doi.org/10.30518/jav.336347>
- Kangas, J., Kurttila, M., Kajanus, M. & Kangas, A. (2003). Evaluating the management strategies of a forestland estate-the S-O-S approach, *Journal of Environmental Management*, 69, 349-358, <https://doi.org/10.1016/j.jenvman.2003.09.010>
- Klebnikov, S. (2020). *Warren Buffett Sells Airline Stocks Amid Coronavirus: 'I Made A Mistake'*, Forbes, <https://www.forbes.com/sites/sergeiklebnikov/2020/05/02/warren-buffett-sells-airline-stocks-amid-coronavirus-i-made-a-mistake/#5aff1d885c74>
- Kurttila, M., Pesonen, M., Kangas, J. & Kajanus, M. (2000). Utilizing the analytic hierarchy process (AHP) in SWOT analysis-a hybrid method and its application to a forest-certification case, *Forest Policy and Economics*, 1, 41-52, [https://doi.org/10.1016/S1389-9341\(99\)00004-0](https://doi.org/10.1016/S1389-9341(99)00004-0)
- Kwoka, J. & Shumilkina, E. (2010). The price effect of eliminating potential competition: Evidence from an airline merger, *The Journal Of Industrial Economics*, 58(4), 767-793
- Macar, D. O. & Asal, Y. U. (2020). Covid-19 İle Uluslararası İlişkileri Yeniden Düşünmek: Tarih, Ekonomi Ve Siyaset Ekseninde Bir Değerlendirme, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Covid-19 Sosyal Bilimler Özel Sayısı*, 19(37), 222-239
- Mason, J. & Young, S. (2020). *Virgin Atlantic job cuts will help win new investment -internal memo*, Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-virgin-atlantic/virgin-atlantic-job-cuts-will-help-win-new-investment-internal-memo-idUSKBN22J2Q6>
- Morrell, P. & Swan, W. (2005). Airline Jet Fuel Hedging: Theory and Practice, *Transport Reviews*, 26(6), 713-730, <https://doi.org/10.1080/01441640600679524>
- Nainan, K. N. (2020, Mart 2020). *Air New Zealand to lay off 3,500 employees as virus halts travel*, Reuters, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-air-new-zealand/air-new-zealand-to-lay-off-3500-employees-as-virus-halts-travel-idUSKBN21H3BU>
- Nergiz, A. (2020, Mayıs 14). *İç Hat Uçak Biletlerindeki Tavan Fiyat Yükseltilecek mi?*, Havayolu101, <https://www.havayolu101.com/2020/05/14/ic-hat-ucak-biletlerindeki-tavan-fiyat-yukseltilecek-mi/>
- Onurair, (2020a). *Hakkımızda*, <https://www.onurair.com/tr/kurumsal/detay/Hakkimizda/3/1/0>
- Onurair, (2020b), *Uçuş filosu*, <https://www.onurair.com/tr/seyahat-bilgileri/detay/Ucus-Filosu/33/30/0>
- Pang, M., Funk, R. & Hirschman, D. (2020). We Fly Congress: Market Actions as Corporate Political Activity in the U.S. Airline Industry, *Academy of Management Proceedings*, <https://doi.org/10.31235/osf.io/7xvd3>
- Pegasus, (2020a). 1. Çeyrek faaliyet raporu, http://www.pegasusyatirimciiliskileri.com/medium/image/1-ceyrek-faaliyet-raporu_960/view.aspx
- Pegasus (2020b), *Pegasus Hakkında*, <https://www.flypgs.com/pegasus-hakkinda/filo>
- Pegasus, (2020c). *Uçak içindeki hava her 3 dakikada bir yenileniyor. Nasıl?*, <https://www.flypgs.com/ucak-icin-deki-hava-her-3-dakikada-bir-yenileniyor-nasil/?15>

- Perper, R. & Slotnick, D. (2020, Mart 5). *UK airline Flybe declares bankruptcy as coronavirus dooms the already struggling carrier*, Businessinsider, <https://www.businessinsider.com/uk-airline-flybe-declares-bankruptcy-flights-grounded-2020-3>
- Reihaniana, A., Noor Zalina, A., Mahmooda, B., Kahromb, E. & Hin, W. T. (2012). Sustainable tourism development strategy by SWOT analysis: Boujagh National Park, Iran, *Tourism Management Perspectives*, 4, 223-228
- Sardana, S. (2020, Ekim 8). *EasyJet forecasts a loss of \$1.1 billion, its first annual loss, as the pandemic continues to ravage the airline industry*, Businessinsider, <https://www.businessinsider.com/easyjet-11-billion-loss-covid19-demand-airlines-coronavirus-2020-10>
- Sezgin E. & Yuncu D. (2016). *The SWOT Analysis of Turkish Airlines Through Skytrax Quality Evaluations in the Global Brand Process*, Mandal P., Vong J. (Ed.), İçinde Development of Tourism and the Hospitality Industry in Southeast Asia, Springer
- Smircich, L. & Stubbart, C. (1985). Strategic Management in an Enacted World. *The Academy of Management Review*, 10(4), 724-736. <https://doi.org/10.2307/258041>
- Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü, (2020). *Havayolu İşletmeleri*, http://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/havacilik_isletmeleri/Havayolu_isletmeleri.pdf
- Sunexpress, (2020). *Şirket Profili*, <https://www.sunexpress.com/tr/sirket/sunexpress-duenyasi/sirket-profil/>
- Şevkli, M., Oztekin, A., Uysal, Ö., Torlak, G., Türkyılmaz, A. & Delen, D. (2012). Development of a fuzzy ANP based SWOT analysis for the airline industry in Turkey, *Expert Systems with Applications*, 39(1), 14-24, <https://doi.org/10.1016/j.eswa.2011.06.047>
- Şeker, U. A. (2020, Temmuz 16), AB seyahat kısıtlaması getirdiği ülkelere yenilerini ekledi, *Anadolu Ajansı*, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/ab-seyahat-kisitlamasi-getirdigi-ulkelere-yenilerini-ekledi/1912941>
- Şimşek, G. (2020a, Nisan 15). *Havayollarına destek!*, Habertürk, <https://www.haberturk.com/yazarlar/guntay-simsek-1019/2647363-havayollarina-destek>
- Şimşek, G. (2020b, Haziran 21), *Covid-19 için en ilginç 5 uçak koltuğu*, Habertürk, <https://www.haberturk.com/yazarlar/guntay-simsek-1019/2719844-covid-19-icin-en-ilginc-5-ucak-koltugu>
- Ülgen, H. & Mirze, K. S. (2013). *İşletmelerde Stratejik Yönetim*, (6. Baskı). Beta
- Tailwind, (2020a), *Hakkında*, <https://www.tailwind.com.tr/tailwind-hakkinda#>
- Tailwind, (2020b). *Teknik Özellikler*, <https://www.tailwind.com.tr/teknik-ozellikler>
- THY, (2020a). *Sayılarla Türk Hava Yolları*, <https://www.turkishairlines.com/tr-tr/basin-odasi/hakkimizda/sayilarla-turk-hava-yollari/>
- THY, (2020b). *1. Çeyrek Faaliyet Raporu*, <https://investor.turkishairlines.com/documents/yk-faaliyet-raporu-2020-1c-tr.pdf>
- Turizmgüncel, (2020). Thomas Cook'un Türkiye'deki kaç oteli TUI'ye geçti?, <https://www.turizmguncel.com/haber/thomas-cookun-turkiyedeki-19-oteli-tuiye-gecti>

-
- Webber, A. (2020, Mart 5). *Flybe collapses with loss of 2,000 jobs*, Personneltoday, <https://www.personneltoday.com/hr/flybe-administration-job-losses/>
- Wolfsteller, P. (2020, Nisan 15). *Southwest and American announce government aid deal*, Flightglobal, <https://www.flightglobal.com/strategy/southwest-and-american-announce-government-aid-deal/137880.article>
- Yılmaz, M. (2020, Temmuz 1). *Havayolları neden satın almak yerine uçak kir alıyor*, Boardinginfo, <http://boardinginfo.com/havayolları-neden-satın-almak-yerine-ucak-kiriliyor/>
- Yüksel, İ. & Dağdeviren, M. (2007). Using the analytic network process (ANP) in a SWOT analysis – A case study for a textile firm, *Information Sciences*, 177(16), 3364-3382, <https://doi.org/10.1016/j.ins.2007.01.001>
- Ziady, H. (2020, Mayıs 25). *Lufthansa clinches \$10 billion bailout from German government*, CNN, <https://edition.cnn.com/2020/05/25/business/lufthansa-agrees-bailout-with-germany/index.html>

Propagandanın Değişen Görünümü *The Changing Appearance of Propaganda*

Gökhan V. Köktürk*

Abstract: During the globalization process, many aspects of scientific life that have changed, including mass movements and propaganda, have led to the emergence of new ideas and the observation of new fields of study. In this study, it is aimed to reveal the emerging and changing aspects of mass movements and propaganda in their characteristics by trying to trace mass movements and propaganda in the historical development process by means of literature review. Today, mass movements turn into mass actions and reflect on social life. In this context, the focal point of this changing perspective is that the propaganda created for the masses is started to be made with subconscious messages. The character of sociology based on anthropological research makes cultural meaning codes and subconscious messages important. In addition, the fact that mass movements and propaganda have become a separate subject of expertise in sociology, and when the historical process of propaganda until today is examined, it includes many of the criteria used to define a society, revealing the multidimensional character of the masses. Multidimensional and interdisciplinary studies make mass movements and propaganda the subjects of new study fields such as neuro sociology, neuro economics, neuro politics and neuro communication within the scope of human understanding and neuroscience. In this context, the digital society and smart individual call becomes more meaningful. The digital society and smart individuals, which will be put forward by the rapid technological changes, will reduce the effect of the acceptance of the masses without asking and questioning in the coming years and the propaganda, which has been used systematically since the world wars, will change its appearance and quality as it is today.

Structured Abstract: Propaganda includes systematic efforts that started with the gathering of people in the historical process and carried out by using persuasion and suggestion with the purpose of spreading ideas. Propaganda became a systematic tool in World War I. During World War II and with Hitler and Hitler's propaganda minister Goebbels turned into a structure used like diplomacy and the army, followed by a process of change that has come to the present day. In this context, the definitions and evaluations made by researchers on the concept of propaganda in the historical process have been revealed by highlighting different aspects and features of propaganda with the effect of the changes in the world. Especially after the world wars, with the persuasion studies that occurred with the effective use of mass media tools, and the modern society became a consumer society in line with mass culture, propaganda has become an important research object in the field of communication. People's gathering forms, suggestion and tendency to be influenced have caused propaganda to have a certain function in societies in every period. In this sense, it is possible to say that the field of propaganda is unlimited but its scope and power is limited.

Because propaganda has individual characteristics, its psychological level and its political level with the aim of spreading ideology should be considered as an important detail in the evaluation of propaganda. It

* Dr. Öğr. Üyesi, Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Asst. Prof. Dr., Akdeniz University, Faculty of Letters, Sociology Department
ORCID 0000-0002-8453-4063
gkokturk@akdeniz.edu.tr

Cite as/ Atıf: Köktürk, G. V. (2020). Propagandanın değişen görünümü. *Turkish Studies*, 15(8), 3593-3608.
<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46274>

Received/Geliş: 10 September/Eylül 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

is known that propaganda existed before the emergence of mass media due to the existence of social and political structure elements that affect the whole of societies. However, with the world wars, propaganda has become a more systematic and technical structure. Although the radio in particular showed a great improvement in the field of propaganda after World War I, it turned into a much more important and dangerous propaganda tool with World War II and Hitler. As a matter of fact, the fact that the radio system managed by the Vatican, established in the 1930s, has become more systematic with technological developments and continues its existence, essentially, it shows that the Western world continues to be a part of its propaganda against other societies.

Nazi propaganda, which made use of all the features of the masses, also served and served as a source for the West's desire to direct other societies and masses, to give them the desired shape and to rule them. In this direction, it is seen that the masses have preserved their basic qualities from past to present, especially the characteristics of not asking and not questioning, in other words being firm blind faith. In addition, propaganda has an increasing trend in our age due to the increase in conflict levels and inequalities in societies. Thus, propaganda can be observed in all segments of society. From another point of view, it can be said that an evaluation is made about mass movements by giving more weight to mass actions. To be able to talk about mass actions, not mass movements, requires including propaganda in all fields of social sciences, especially sociology, philosophy, communication, and economics. However, mass is essentially one of the basic forms of sociology. The fact that the research object of sociology is the modern society makes the masses the product of modern society. The changes experienced in the globalization process, which continues at a dizzying pace, have brought the necessity of making new determinations on mass movements and propaganda, especially in terms of sociology. The first determination we will make about this issue should be the increase in the use of the concept of mass action instead of mass movement.

The fact that mass actions are generalizable to the social reveals the transgression groups as a new and distinct sociological category in sociology. Transgression means going and appearing beyond borders and returning to its previous position.

It can be said that the reason for using the concept of mass action instead of mass movement is that transgression groups are frequently observed in the social structure in order to express the discomfort experienced today. The changes experienced in the projections of the masses in the social life have also led to radical changes in the structure of the masses. In this case, the masses; not as striking, shattering, breaking, burning down; It is possible to see them as crowds who express their discomfort through the transgression groups and then return to their normal life. The criterion that determines the transgression groups reflected in social life in the form of crowds is common mind rather than physical proximity. Going beyond the boundaries that the current authority has set, thought to put or determined to set is valid for the first 24 hours, and then returning to normal life is the common feature of transgression groups. In other words, transgression groups consist of people who express their discomfort through mass actions and then continue their lives as if nothing had happened. If transgression groups come together in large crowds, the loss of mass control by propagandists may cause the masses to be systematically used by illegal organizations.

Studies to be carried out on propaganda activities in the field of sociology today, would be an important resource for the solution of international and national problems of Turkey. However, understanding the nature, changing appearance and content of the propaganda activities carried out by the West and the USA with the aim of redesigning the world since the historical process and taking the necessary measures also reveals the importance of interdisciplinary studies. In this direction, it is necessary to understand human beings through Neuroscience, to have knowledge in areas such as Neuro Sociology, Neuro Economics, Neuro Communication. Evaluating the quality of today's propaganda activities and the masses requires interdisciplinary work in the fields of Psychology, Sociology, Communication, and even Anthropology. It is inevitable that subliminal messages in the field of propaganda will gain new appearances at the Community 5.0 point and in the rapidly changing digital age.

Keywords: Sociology, Mass Action, Propaganda, Subliminal, Transgression, True Believer

Öz: Yaşanan küreselleşme süreci içinde bilimsel hayatın değişime uğrayan birçok yönü, kitle hareketleri ve propagandayı da kapsayarak yeni fikirlerin ortaya çıkmasına ve yeni çalışma alanlarının gözlemlenmesine yol açmıştır. Bu çalışmada literatür taraması yolu ile kitle hareketleri ve propagandanın tarihsel gelişim sürecindeki

izi sürülmeye çalışılarak, kitle hareketleri ve propagandanın niteliklerinde meydana gelen ve değişen görünümünün ortaya konulması amaçlanmıştır. Günümüzde kitle hareketleri, ağırlıklı kitle eylemlerine dönüşerek toplumsal yaşama yansımaktadır. Bu bağlamda kitlelere yönelik oluşturulan propagandanın bilinçaltı mesajlar yolu ile yapılmaya başlanması, bu değişen görünümün odak noktasını oluşturmaktadır. Sosyolojinin ise antropolojik araştırma kökenli karakteri, kültürel anlam kodlarını ve bilinçaltı mesajları önemli bir hale getirmektedir. Ayrıca kitle hareketleri ve propagandanın sosyolojide ayrı bir uzmanlık konusu haline gelmesi ve propagandanın günümüze kadar olan tarihsel süreci incelendiğinde, bir toplumu tanımlayabilmek için kullanılan kriterlerden birçoğunu ihtiva eder nitelikte olması, kitlelerin çok boyutlu niteliğini de gözler önüne sermektedir. Çok boyutlu ve disiplinler arası çalışmalar, kitle hareketleri ve propagandayı, insanı anlama ve nöro bilim kapsamında, nöro sosyoloji, nöro ekonomi, nöro politika ve nöro iletişim gibi yeni çalışma alanlarının konuları haline getirmektedir. Bu bağlamda dijital toplum ve akıllı birey çağrısı daha anlamlı hale gelmektedir. Hızla yaşanan teknolojik değişimlerin ortaya koyacağı dijital toplum ve akıllı bireyler, kitlelerin soru sormadan ve sorgulamadan kabul etme özelliğinin gelecek yıllarda etkisinin azalmasına ve dünya savaşlarından bu yana sistemli bir şekilde kullanılan propagandanın da bugün olduğu gibi görünümünün ve niteliğinin değişmesine neden olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Bilinçaltı, Kesin İnançlı, Kitle Eylemi, Propaganda, Transgresyon

Giriş

Propaganda insanların bir araya gelmeleri ile birlikte başlayan ve insan düşüncelerini yayma isteği ile devam eden ve günümüze kadar gelen bir değişme süreci izlemiştir. Çeşitli toplumsal olaylarda, bireylerin ileri sürdükleri görüşlerde amaçlı ya da amaçsız olarak propagandanın etkilerini görmek mümkündür. Din, siyaset, ahlâk, eğitim, ekonomi, spor gibi toplumsal konularda propaganda farklı şekillerde etkisini göstermektedir. XX. yüzyılda yaşanan dünya savaşları ve teknolojik gelişmelerin bir araya gelmesi, propaganda kavramına olumsuz anlam yüklenmesinin önemli nedenlerinden biridir. Başka bir ifade ile propagandaya olumsuz anlam yüklenmesinin ana sebebi olarak, propaganda kavramının dünya savaşları ile çok fazla dile getirilmiş olması ve Hitler'in sergilediği soykırımı hatırlatması söylenebilir. Tüm bunların yanında Domenach (2003: 5)'in belirttiği gibi kökeni Aristo'ya kadar dayanan propaganda, insanların birbirini ikna etmek için yararlandıkları bir bilgi alanı olarak retorik adı altında günümüzde politik alanın en önemli aracı olarak varlığını sürdürmektedir. Retorik söylemin içerikten ziyade dinleyenleri istenilen şekilde yönlendirmek (Rüzgar & Akdemir, 2017:259),

kişiyi ikna etmek amacı taşıyan bir söylem türü olduğu düşünüldüğünde, XX. yüzyıla kadar birbirinden daha bağımsız olan bilginin alanı ile bilgilerin iletilmesi ve propaganda, XXI. yüzyılda tamamen bir arada kullanılan bir yapıya dönüşmüştür.

Propaganda kavramı üzerine yapılan açıklamalar ise propagandanın geçirdiği tarihsel süreç içerisinde, olaylara göre şekillenmiş, farklı boyutlar kazanmıştır. Propaganda kavramı, sosyolojik anlamda ilk kez Roma Katolik Kilisesi tarafından uygulanmıştır (Geçikli, 1

999: 266). Berkes (1942)'in belirttiği gibi Papa XV. Gregorie, 1622 yılında Katolik inancını dünyaya yaymak amacı ile "Congregatio de propaganda Fide" (İnanç Propagandası Cemaati) adlı kuruluşu kurmuştur. Ardından 1627 yılında Papa VIII. Urban tarafından propaganda amacı ile misyonerler için "Collegium Urbanum" kurulmuştur (Qualter, 1980: 256). Görülmektedir ki Katolik kilisesi, halk kitleleri üzerinde etki yapmak ve görüşlerini hâkim kılmak amaçları ile özel olarak örgüt ve kuruluşlar oluşturmuştur. XVII. yüzyıldan itibaren, daha sonra propaganda alanında büyük bir yer bulacak olan 1648 ile 1649 yılları arasında siyasi ve halkın düşüncelerini etkilemek amaçlarıyla Protestanlar tarafından ilk siyasi gazete yayımlanmaya başlamıştır (Berkes, 1942: 54). XVIII. yüzyılda Papalık tarafından kullanılan propaganda, XIX. yüzyıl sonlarında gerek siyasi gerekse ekonomik alanlarda din ve kültür yayma örtüsü altında örgüt ve şahıslar tarafından kullanılan yeni araçlarla şekillenmiştir.

Propaganda, I. Dünya Savaşı'na kadar birkaç ülkenin genişleme siyaseti ve ekonomik hakimiyet kurmak amaçlarıyla kullanılan bir faaliyettir. Ancak bu ülkeler arasındaki rekabetler beraberinde çözölemeyen sorunları ortaya çıkarınca propaganda, savaşla birlikte sistemli bir araç olarak kullanılmaya başlanmıştır (Berkes, 1942: 62). Başka bir ifade ile I. Dünya Savaşı sırasında savaşın aynı zamanda yaygınlaşan ve ulaşılabilir hale gelen kitle iletişim araçları ile yürütülmesi propagandanın boyutunu değiştirmiş ve artık propagandayı kullanılan bir savaş yöntemi haline getirmiştir. I. Dünya Savaşı'ndaki propaganda hem ulusal çerçevede hem de uluslararası boyutta oldukça uzun bir zaman kamuoyunun kontrol altına alınması için girişilmiş ilk sistemli çaba olarak karşımıza çıkmaktadır (Qualter, 1980: 258). Bu sistemli çabaya gerekçe olarak ise 1917 yılında İngiltere tarafından Alman topraklarında hava propagandasının kullanılması ve daha sonraki süreçte savaşlarda hava propagandasının yapılabileceğinin kabul edilmesi gösterilmektedir (Avşar, 2004: 32). I. Dünya Savaşı'nda yazılı propaganda faaliyetlerinin yanında, en önemli propaganda araçlarından biri posterler olmuştur. Çakı (2018: 115)'nin ifade ettiği gibi elektronik kitle iletişim araçlarının bu dönemde etkin olmaması nedeniyle basılı kitle iletişim aracı olarak posterlerin, ülkeler tarafından yaygın bir biçimde kitleleri ikna amaçlı kullanıldıkları görölmektedir. Savaşa katılan ülkelerin kamuoyu oluşturmak için kullandıkları bu propaganda faaliyetleri, 1914-1918 dünya savaşı ile ekonomik ve askerî savaşın yanında, propaganda savaşlarının da başladığının göstergesidir. I. Dünya Savaşı'nın başlarında devletlere ait merkezileştirilmiş propaganda örgütleri görülmez iken, savaşın ilerleyen zamanlarında propaganda, özellikle İngiltere, Almanya, Fransa, A.B.D ve Rusya tarafından bir güç olarak kullanılmış ve bu devir propagandanın tarihinde bir dönüm noktası olmuştur. Bu durum ise birçok propaganda usul ve kaidelerinin tanınmasına yol açmıştır.

1933 yılında Hitler'in Alman şansöyeliğine getirilmesi ile Nazi Partisi propagandayı, iktidarını sağlamlaştırmak için tüm yönleriyle etkilemek için kullanmıştır. Hitler ve propaganda bakanı Goebbels, propagandayı değiştirip, geliştirmişler ve propagandanın kendine özgü yasaları bulunan, diplomasi ve ordu gibi kullanılan bir araç haline gelmesine neden olmuşlardır (Bektaş, 2002: 152-153). Nazi propagandasının en başta özellikle Hitler ve Goebbels'in konuşmaları için radyoyu ve bunun yanında sinema, fotoğraf, poster ve basın gibi araçları kamuoyu oluşturmak ve Alman halkını arkasına almak için kullanması, II. Dünya Savaşı'nda propagandayı çok daha farklı boyutlara taşımıştır.

Propagandanın Konusu ve Kapsamı

Görölmektedir ki propaganda kavramının geçirmiş olduğı tarihsel süreç ile birlikte sosyal bilimlerin farklı alanlarında propagandaya ilişkin çeşitli tanımlarla karşılaşmak mümkündür. Propagandanın çok eski çağlardan beri kullanılmasına karşın, kavramın özellikle dünya savaşları ile ilişkilendirilmesi nedeni ile işaret ettiği olumsuz anlamlandırmalar, son yıllardaki araştırmalarla farklı boyutlarda tanımlanmasına olanak sağlamıştır. Propaganda latince "Propagare" kökünden gelmektedir ve bir inancın, bir düşünüşün yayılması için yapılan fiil ve hareketlerdir (Ziyaoğlu, 1963: 21). Başka bir tanımda ise propaganda; bir harekete, bir işe ya da bir soruna yardım sağlamak, dayanak kazanmak için sistemli bir şekilde harcanan gayret olarak belirtilmektedir (Çoruh, 1969: 9).

Garth S. Jowett ve Victoria O'Donnell (2014)'in, *Propaganda & Persuasion* adlı kitabında propaganda, propaganda yapanların arzulanan niyetlerini ortaya koyan bir tepkiyi elde etmek için algıları şekillendirmek, bilişleri manipüle etmek ve davranışı yönlendirmek için kasıtlı, sistematik bir girişim olarak tanımlanmaktadır. Qualter (1980) propagandayı, bir bireyin veya grubun haberleşme araçlarından yararlanarak başka bireylerin veya grupların tutumlarını belirleyip biçimlendirmek, kontrol altına almak veya değiştirmek için giriştikleri bilinçli bir faaliyet olarak açıklamaktadır. Siyaset bilimci Lasswell (1995)'e göre ise propaganda en geniş anlamda, temsillerin manipölasyonu ile insan eylemini etkileme tekniğidir ve bu etkileme biçimleri, sözlü, yazılı resim ya da müzikal bir formda olabilir. Bu tanımlardan hareketle genel olarak Bektaş (2002: 20)'ın belirttiğı gibi propaganda, belli çıkarları olan bireylerin ya da grupların, başkalarının kanaatlerini ve

davranışlarını etkilemek amacıyla, önceden tasarlayarak, ikna ve telkin yöntemlerini kullanarak yaptıkları eylemdir. Buradan hareketle propagandanın tanımlarında, propagandanın farklı yönlerinin ve özelliklerinin dikkate alınarak değerlendirilmeler yapıldığı görülmektedir.

Özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonraki gelişmeler doğrultusunda kitle iletişim araçlarının etkin kullanımı ile meydana gelen ikna çalışmalarına "Modern Propaganda" adı verilmiştir. Dolayısıyla Vatikan'ın Katolik kilisesi ile başlayan süreç, modern toplumun kitle kültürü doğrultusunda tüketim toplumu haline gelmesi ile devam etmiştir. Bu nedenle propaganda, iletişim araştırmalarında önemli bir araştırma nesnesi konumunu sürdürmek için II. Dünya Savaşı ve Hitler'in neden olduğu istenmeyen tanımlamalardan kurtulmaya çalışmıştır. Bu nedenle Bektaş (2002: 188)'in belirttiği gibi iletişim bilimciler propagandayı böylesine bir kavram olarak irdelemekte, olumsuz anlamlarından mümkün olduğu ölçüde soyutlayarak, çağdaş dünyanın kaçınılmaz bir gerçeği biçiminde sunmaktadırlar.

İnsanların bir araya gelme formları ve görüşlerini yayma şekilleri propagandanın amacı, konusu ve sınırları hakkında belirleyici niteliktedir. Her yaştan insanın telkin ve etki altında kalma eğiliminde (Çoruh, 1969: 16) olması, bireylerin toplum yaşantısına eriştikleri günden bu yana propagandanın toplumlar içerisinde belli bir fonksiyona sahip olmasına yol açmıştır. Propagandanın bu özelliği hem farklı toplumlar arasında hem de aynı toplum içinde çeşitlilik, farklılık, anlaşmazlık ve çatışma durumlarında etkin bir araç olarak kullanımını sağlamaktadır. Propagandanın amacının, belirli konular üzerinden bireylerin genel bir kanaat üzerinde birleşmesini ya da bir hareket tarzı meydana getirmesini sağlamak olduğu düşünüldüğünde, propagandanın sahasının sınırsız ancak etki alanının ve gücünün sınırlı olduğunu söylemek mümkündür. Propaganda böylelikle ülkelerin, siyasi partilerin ya da ticaret ve iş sahalarının faaliyetlerinde bir hareket aracı haline gelmektedir. Bu hareketle propaganda, ekonomik ve sosyal yaşamın her alanında yer alarak, siyasal eylemlerin kitleler tarafından seçilen bir yolu ya da sanayi, ticaret ve turizmin kuvvetli bir aracı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Propagandanın amacı ve sınırları açısından ikili bir kategorileştirme yapmak mümkündür. İlki propagandanın bireysel özellikleri olması dolayısıyla psikolojik düzeydeki propagandadır. İkincisi ise teorik düzeyde olup, daha çok ideolojiyi yayma amacı taşıyan siyasi düzeydeki propagandadır. Propagandayı değerlendirirken psikolojik düzey ve siyasi düzey ayrımının devamlı akılda tutulması gerekmektedir. Toplumsal olan başka bir deyişle toplumun bütününe yönelik olan olay ve olgulara yönelik propagandanın, makro analizler yolu ile şekil aldığı görülmektedir. Makro düzeydeki analizleri gerçekleştirebilmek için düşünsel bir zemin diğer bir deyişle kuramsal bir arka plan olması gerekir. Bu durum aynı zamanda makro düzeydeki toplumsal analizlerin hem akla uygun olması hem de süreklilik göstermesini gerekli kılmaktadır. Nitekim günümüzde insanlar üzerindeki alışveriş davranışını şekillendirmeye yönelik olan ve reklam ile aynı işleve sahip psikolojik propaganda iken, ABD'nin tüm dünyaya demokrasi götürme vaadindeki söylemleri siyasi propagandaya açık bir örnek teşkil etmektedir. Nitekim Berkes (1942: 43)'in belirttiği gibi insan davranışları üzerine odaklanmış bir propaganda aynı zamanda yapılan propagandanın sınırlarını belirlemektedir.

Propaganda, Uluslararası ilişkilerde tarihi gerilere gitmekle beraber I. Dünya Savaşı'na kadar bu alanda etkili bir yer bulamamıştır. I. Dünya Savaşı sırasında İngiltere ilk defa siyasal amaçlarla propagandayı örgütlü ve sistematik bir şekilde kullanmıştır (Özsoy 1998: 16). Böylelikle propagandanın etkisi I. Dünya savaşı ile birlikte daha belirgin hale gelmiştir ve diğer ülkeler de propagandayı bir araç olarak kullanmaya başlamışlardır. Dolayısıyla propagandanın varlığı kitle iletişim araçları ile ortaya çıkmış değildir. Bu araçlardan çok daha önce tarihsel bir süreci olduğu göz önünde tutulmalıdır. Propagandayı (Özkök 1985: 255) makro düzeyde toplumsal bir olgu haline getiren en önemli etkenler, toplumun bütününe etkileyen konjonktürlerdir.

Propaganda ve Radyo

Tarihsel süreçte propaganda faaliyetlerinin yürütülmesinde radyonun oldukça önemli ve etkin bir propaganda aracı olduğu söylenebilir. Başka bir ifade ile radyonun XIX. yüzyılda icadı ile birlikte, I. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük bir gelişme göstererek propagandanın en önemli araçlarından biri haline gelmesi, özellikle ABD'nin 1930'lu yıllarda genel halk kitlelerine ulaşmasına neden olmuştur. Bu durum daha sonraki yıllarda ABD'nin "Amerika'nın sesi" radyosu aracılığı ile dünya üzerinde kurduğu tahakkümde etkili bir araç haline gelmiş, radyoyu ABD'de uluslararası bir yayın gücüne ulaştırmıştır. Amerika'nın sesi radyosu propaganda teknikleri ile daha sonraki süreçte yaşanacak olan soğuk savaşın temellerinin hazırlanmasında önemli bir rol oynamıştır (Street ve Matelski, 1997: 30-33).

Radyonun II. Dünya Savaşı'na damgasını vuran teknolojik bir araç haline gelmesi, Hitler tarafından propaganda alanında çok daha önemli ve tehlikeli bir hale dönüşmesi ile gerçekleşmiştir. Hitler ve onun propaganda bakanı Goebbels'in inanılmaz sayıda ve çeşitlilikte kullanılan posterlerin yanı sıra radyonun, kitlelere kolay ulaşan ve etkileyen bir araç olduğunun farkında olmaları, Nazi Almanyası'nın radyo yayınları sayesinde güç kazanmasını sağlamıştır (Kuroğlu, 2006: 9). Böylelikle propaganda, radyo aracılığı ile gerçek eylem alanını da II. Dünya Savaşı sırasında ortaya koymuştur. Bektaş (2002: 109)'ın belirttiği gibi II. Dünya Savaşı başladığında yaklaşık 25 ülke yabancı dillerde uluslararası yayın yapmaktadır ve savaşın uluslararası boyutta radyo yayıncılığına inanılmaz bir ivme kazandırdığı görülmektedir. Diğer yandan 1930 yıllarında kurulan Vatikan'ın yönettiği radyo sisteminin yayınları, özünde Batı dünyasının diğer toplumlara karşı yaptığı propagandanın bir parçasını sürdürdüğünü göstermektedir. Bu anlamda denilebilir ki Katolik mezhebi ve İtalyan ordusu için kitleleri ve toplumları etkilemek, ikna etmek üzere propaganda ve onun en önemli aracı haline gelen Vatikan radyosunun kullanımı, bu zaman zarfında oldukça dikkatleri çekmiştir. Günümüzde ise iletişim teknolojilerini en etkin bir şekilde kullanan Vatikan, görüşlerini, dijital teknolojinin getirmiş olduğu en yeni olanaklar ve Papa propagandası ile Esperanto da dahil olmak üzere 38 dilde yayın yaparak, çok geniş kitlelere ulaştırabilmektedir (Aliyev, 2015: 159-160).

Soğuk savaş yıllarına gelindiğinde ortaya çıkan her türlü uluslararası krizde politika ve diplomasi açısından radyo, yapılan propagandanın kitle insanı özelliklerine dayanması ve etkisini sürdürmesi nedeni ile propaganda da önemli bir yer bulmaya devam etmiştir. Özellikle savaştan çıkan ABD, sarsılan ekonomisinden etkilenen halkın motivasyonu ve ulus birliğinin sağlanması için radyoyu Amerikan halkı üzerinde etkin bir şekilde kullanmıştır (Kuroğlu, 2006:10).

Radyodan sonra televizyonun icadı ve kitlelerin genel özelliklerinin bilinmesi propaganda aracılığı ile beklenen işlevleri tamamıyla yerine getirmiştir. Bu anlamda sosyolojinin araştırma nesnesi olan toplum, toplumsal olanın sorgulanmaya başlamasıyla değişime uğramış ve sosyolojide mikro alanlara yönelerek yeni döneminin özelliklerini oluşturmuştur. Bu konuda verilebilecek en güzel örnek artık bilgi toplumu, tüketim toplumu, risk toplumu veya ekonomik toplum gibi bütüne yönelik tanımlamaların yapılmamasıdır. Yaşanılan küreselleşme süreci ile birlikte ulus-devletlerin sınırlarının tartışılması ve ulus-devlet yapılanmasının değerlendirme dışı kalması, toplumsal olanın diğer bir ifade ile toplumun tümüne yönelik olanın da değerlendirme dışı kalmasına yol açmıştır.

Propagandanın Değişen Görünümü

Batı'nın propagandayı tarih boyunca fikirlerini yaymak amacı ile önemli bir araç olarak gördüğü bilinmektedir. I. Dünya Savaşı, propagandanın yanında kitle hareketlerinin de başlangıcını oluşturmaktadır. Nitekim bu dönemde Hitler ve onun propaganda bakanı Goebbels, kitlelerin bütün özelliklerinden faydalanarak aynı zamanda Batı dünya egemenliğine hizmet etmişlerdir. Kuroğlu (2006: 21)'nin belirttiği gibi Hitler ve Goebbels'in elinde özellikle radyonun propaganda da önemli bir araç haline gelmesi ile diğer batılı ülkeler de propagandayı uluslararası alanda kullanmışlardır. Özellikle II. Dünya savaşını takip eden yıllarda uluslararası yayıncılık faaliyetlerinin görülmemiş ölçülere ulaşması ile Hindistan, Arap ülkeleri, Afrika gibi toplumlara daha fazla ilgi gösterilmeye

başlanmıştır ve böylece soğuk savaş döneminde uluslararası radyo yayınları, propaganda silahı haline gelmiştir (Kuruoğlu, 2006: 17).

Bu doğrultuda Batı'nın diğer toplumları ve kitleleri yönlendirme, onlara istenilen şekli verme ve onları yönetme isteği özellikle kıta Avrupası'nda giderek yükselen pozitivist dünya görüşünün temel özellikleriyle örtüşmektedir. Sonraki süreçte yaşanan teknolojik değişimler ve beraberinde yaşanan toplumsal olaylar propagandanın niteliğinin değişmesine de neden olmuştur. Sözgelimi yaşanan 11 Eylül olaylarından sonra, toplumsal olanın sorgulanması sırasında etkili bir araç olarak kullanılan propaganda, Batı'da yükselen pozitivist dünya görüşünün dünyayı dizayn etme istediğinde yine başat rolü üstlenmiştir. Böylelikle 11 Eylül olayları ile propagandanın önemi daha da belirgin hale gelmiştir. 11 Eylül olayları, Batı dünyasının diğer toplumları dizayn etme anlayışının ve isteğinin yeniden şekillenmesine ve bu anlayışın başlangıç noktasını ifade eden bir dönüm noktası olmasına yol açmıştır. Nitekim Kaplan (2006: 244)'ın belirttiği gibi 11 Eylül'de Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırıların hemen ardından ABD hükümeti tarafından yeni kurulan ve yeniden inşa ile görevli kuruluşlar, sadece Dünya Ticaret Merkezi'nin değil, dünyanın yeniden dizaynı için görüşler ileri sürmüşlerdir. Wall Street Journal'de yayınlanan bir makalede ABD'nin resmi görüşü niteliğinde sunulan bir görüşe göre, 11 Eylül saldırısı sonrası gelişmeler ve ABD'nin eylem planı karşısında, konumları ve alacakları rollere göre ülkelerin kategorilendirilmesi ABD'nin yeni dünya düzeninde atmış olduğu adımlardan birini göstermektedir (Özer, 2007: 1143). Soğuk savaş sonrası Ortadoğu'da çözemediği sorunlarını ABD, 11 Eylül sonrası kapsamlı bir politika değişikliğine giderek çözmeye çalışmıştır (Özpek, 2012: 191). Bu bağlamda dünyanın yeniden dizaynında başrol üstlenen ABD, Ortadoğu'ya yönelik dış politika uygulamalarında özellikle İslamofobiye öne çıkarak, 11 Eylül öncesi ve sonrası dönemlerde izlenen politikalarda belirli değişiklikleri gerçekleştirmiştir. Demir ve Aşan (2014: 747)'in belirttiği gibi İkiz Kule saldırısından sonra Amerika Birleşik Devleti askerî, siyasal ve kültürel olarak İslâm devletlerine yönelik tutumunda değişikliğe yönelmiştir ve ABD'de Müslümanlara yönelik baskılar artmış, İslamofobi yaygınlaşmıştır. Bu durum bize bir yandan ABD'nin dünyanın geri kalanını yeniden dizayn etme anlayışını gösterirken bir yandan da propagandanın içeriğinin de değişime uğradığını ve yeniden şekillendiğini göstermektedir. Sözgelimi Babayev (2019: 865)'in belirttiği gibi ABD, özellikle propagandanın önemli bir aracı olan Hollywood sinemasını ve dünya çapındaki filmleri ile Amerikan toplumsal yapısını, diğer toplumlara ve kültürler için örnek olarak göstermek suretiyle, bu toplumların yapısındaki değişimlerin de yol haritasını çizmeye çalışmıştır. Dünya sinema piyasasını elinde tutan Hollywood film şirketleri, dünya ve özellikle Müslümanlar için milât kabul edilen 11 Eylül 2001 saldırısı sonrası yapımlarında, İslâm'ı ötekileştiren metaforlara ağırlık vermiştir (Demir & Aşan 2014: 748). Böylece ABD'ye yönelik saldırıların aslında dünya barışı ve refahına yapılmış olduğu vurgusu üzerinden ABD'nin, 11 Eylül sonrası saldırgan politikalarına sinema aracılığı ile meşru bir zemin kazandırılmaya çalışılmıştır (Babayev, 2019: 865). Darıcı ve Özdemir (2020: 2100)'in bir internet sitesinde 14 sinema filmi, 6 çizgi film, 29 dijital oyun ve 2 müzik olmak üzere toplam 51 yayın üzerinde analiz yaparak gerçekleştirmiş olduğu araştırmada İslâmî sembollere saldırı ve İslâm-terör ilişkilendirilmesi ile ilgili mesajların yer aldığı görülmüştür. Diğer bir yandan Batı dünyasında siyasal propaganda yayını yapan pek çok radyo istasyonu da faaliyetlerini sürdürürken, 11 Eylül 2001 sonrası Müslüman ülkelere ve Arap dünyasına yönelik yayınlarda gerek içerik gerek yayın saati olarak önemli değişiklikler gözlemlenmiştir (Bektaş, 2002: 111). Örneklerde de görüldüğü üzere Batı ve ABD, diğer toplumları yönlendirme ve kitleleri etkileme propagandalarında, teknolojinin getirmiş olduğu değişimlerden de faydalanarak dünyayı dizayn etme çalışmalarını sürdürmektedir.

Kitle hareketleri ve propagandanın içeriğini daha net görebilmek için I. Dünya Savaşı'nda Hitler'in ve onun propaganda bakanı Joseph Goebbels'in söylemlerine odaklanmak yeterlidir. Hitler, kitlelere başka bir deyişle Frey (2005: 225)'in ifade ettiği gibi geniş tabakaların gereksinimlerine ve özlemlerine ikna edici bir şekilde hitap ederek, bu gereksinimleri ve özlemleri propaganda uygulamalarında kullanarak, kitleleri harekete geçirmiş ve bağlılıklarını muhafaza etmiştir. Bektaş

(2002: 153)'ın ifade ettiği üzere ve Goebbels'in söylemine göre, yeteri kadar tekrar ederek ve psikolojilerini anlayarak, bir insan topluluğuna bir karenin aslında bir daire olduğunu ispat etmek sanıldığı kadar zor değildir ve kitleler istenildiği biçimde şekillendirilebilir. II. Dünya Savaşı'nda kitlelere yönelik olarak etkin bir psikolojik etkileme ve destek aracı olarak kullanılan propaganda, çağımızda da kişilerin olduğu kadar toplumların tutumlarını düzenlemek ve yaymak için de kullanılmaktadır (Avşar, 2004: 21). Benzer biçimde Müslümanlara karşı daha önce de belirtildiği üzere Batı'nın ötekileştirici tutumu ve İslâmoafobi söylemleri, kitleleri şekillendirmeye yönelik örneklerdendir.

Bu doğrultuda günümüzde kitleleri hedef alan propagandanın kitlelere yönelik kısımları, kitlelerin duygusal ve her şeye çabuk inanır olma özellikleri ve kitlelerin otoriteye dayalı bilgi edinme özelliği ile birleştirilerek değerlendirme yapıldığında, kitlelerin geçmişten günümüze duygusal olma ve otoriteye dayalı bilgi edinme niteliklerini koruduğu söylenebilir. Nitekim kitlelerin siyasi tercih yapmaları aşamasında oy verme davranışlarını yapılan propagandalar şekillendirmektedir. Temel (2013: 240)'ın vurguladığı gibi seçmenlerin kitle iletişim araçlarını, özellikle propagandanın araçlarından biri olan televizyonu, büyük ölçüde bilgi kaynağı olarak kullandıkları, kısa vadede çok etkili olmasa da uzun vadede farkına varmadan kararlarını değiştirebileceği, yapılan araştırmalarda ortaya konulmuştur.

Kitlelerin soru sormama ve sorgulamaması yani kesin inançlı olması günümüz toplumsal yapısında da önemli bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. 19. yy'da kitlelerin önemli özelliklerini ortaya koyan Fransız sosyal bilimci Gustave Le Bon (2014) kitlelerin genel karakterlerinden birinin de kitlelerin aşırı bir şekilde telkine kapılmaya uygun olduğunu, telkinin kitle insanının zihninde kabul gördüğünü ve bu sayede duyguların belli bir tarafa çabuk yönelmesine sebep olduğunu belirtmiştir. Nitekim kitlelere hitap eden propagandacı, elindeki malzemeyi duyurarak onların kendisinin istediği gibi edim ve eylemde bulunmasını sağlamayı amaçlar ve bu durumda bir şeyin propaganda olması için öğrettiği şeyin gerçek olmasına ya da gerçek olmasına inanılmasına gerek yoktur (Övür, 2016: 60). Bu bağlamda kitlelerin kesin inançlılığı günümüz toplumsal yapısında da farklı şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Özellikle teknolojinin gelişmesi ve kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması ile siyasal alanda birçok propaganda örneklerine rastlanabilir. Bu durumu en çok kullanan devletlerin başında gelen ABD, geçmişte olduğu gibi günümüzde de propaganda aracılığı ile kitleleri yönlendirmeye devam etmektedir. Amerikan propagandası kendisinin niyet olarak sunduğu görüş ve amaçların uluslararası ortamda kabul edilmesini sağlamak amaçlarıyla faaliyetlerini sürdürürken, küresel pazar içindeki diğer ülkelere Amerikan kaygı ve amaçlarını benimsetmeyi ve istenen ölçülerde kabulünün sağlanmasını amaçlamaktadır (Çetin, 2014: 253). Ayrıca günümüzde sosyal medya üzerinden yürütülen propaganda faaliyetlerinde kitlelerin kesin inançlı olma özelliği üzerinden, kitlelerde kartopu etkisi yaratarak, dezenformasyon ve yalan haberlerle kitleler yönlendirilebilmekte ve bu durum olumsuz sonuçlar ortaya çıkarabilmektedir (Köseoğlu & Al, 2013: 120).

Çağımızda propagandaya sıklıkla başvurulması, propagandanın toplumlardaki eşitsizliğin ve çatışmaların da destekleyicisi haline gelmesine neden olmaktadır. Bu sıklıkla başvurma temelinde toplum içi hedef kitlelere ve toplumun tümüne yönelik kültürel ve ahlâki yozlaşmaya yol açan propaganda faaliyeti olarak gerçekleştirilen etik dışı uygulamalar yatmaktadır (Avcı, 2018: 84). Bu anlamda propaganda olgusu, en küçük bir el ilanından belli bir kesimin egemenliğini sürdürmeye yönelik ideolojileri yaymakla görevli tüm toplumsal kurumlara kadar gözlemlenebilmektedir. Bu noktada en dikkat çekici örnek özellikle ABD ve Avrupa'nın hedef kitle olarak bilinçaltı söylemler ve postmodern bakış açısıyla Doğu ülkelerine Batı hayranlığı ve modern yaşam tarzını benimsetmeye çalışan propagandalarıdır ve Batı, Doğu'yu bu şekilde kontrol altında tutmaktadır (Doyuran, 2013: 22).

Kitle hareketlerinin özelliklerini, kitle insanının davranışlarını ve kitlelerin özelliklerini tam betimlemek, kitle hareketleri ve onun temel argümanı olan propagandadaki değişimin anlaşılmasında öncelikli niteliktedir. Oldukça net olarak söylenebilir ki bir sosyoloğun baş ucu kitabı olması gereken Gustave Le Bon'un "Kitleler Psikolojisi", Erich Hoffer'in "Kesin İnançlılar" adlı eserleri kitle davranışlarını öğrenebilme açısından yol göstericidir.

Kitle insanının davranışlarını öğrenmeye çalışmak okuyucuyu edinilen bilginin türü konusunda düşünmeye götürür. Nitekim kitle insanı bugün, otoriteye dayalı bilgiyle magazinsel bilginin sarıp sarmaladığı insan türüne dönüşmüştür. Bu durum aynı zamanda kitlelerin soru sormama ve sorgulamama özelliği ile örtüşmektedir. Kitle, tüm özellikleriyle beraber modern toplumun, toplumsal olan tanımlamasına damgasını vurmuştur. Bu anlamda kitle, modern toplum yapısı içinde toplumsal tabakalaşmanın kilit kavramı haline gelmiştir. Bu köklü değişim yeni medya başlığı altında iletişim alanında yapılan araştırmalarda kendini net bir şekilde göstermektedir. Yeni medya olgusu günümüz kitle davranışlarını belirleme açısından en ön saflarda yer almaktadır. Bu bağlamda Dolgun (2016: 349)'un belirttiği gibi hedef kitle anlayışının öne çıkması ile içeriği belirlenmiş mesajların, çok geniş alanlarda ve türdeş olmayan kitlelere iletilmesi yerine; daha dar alanlarda ve spesifik beklentileri olan belli hedef kitlelere ulaştırılması anlayışı öne çıkmaktadır. Bu durum ise propaganda olgusundaki değişikliklerinin boyutunu gösteren bir öneme sahiptir.

Tarihsel gelişim süreci içinde devam eden değişimler doğrultusunda I. Dünya Savaşı'nda siyasi olarak kullanılan radyo ve televizyonun, kitle iletişim araçları olarak gündeme gelmesi ile sosyal bilimlerde iletişim alanı öne çıkmış ve alandaki araştırmalar devam etmiştir. Böylelikle sosyal medyayı çalışmalarına dahil eden iletişim araştırmacıları, "yeni medya" söylemi ile günümüzde sosyal medyayı değerlendirmeye almaktadır. Ancak iletişim araştırmalarının da ötesine geçmek suretiyle bu alanda sosyolojiyi daha çok ilgilendiren bilinçaltı mesajlarına yönelim olmuştur. Weber kökenli günümüz anlamacı sosyolojisi açısından Gerver ve Bensman (1995:56)'ın belirttiği gibi bilinçaltı mesajların semboller ve anlamlar aracılığı ile sağlandığı düşünüldüğünde kitle hareketleri ve kitleleri yönlendirmeye yarayan propagandanın diğer bir kullanım şeklinin, subliminal mesajlarda ortaya çıktığı görülmektedir. Subliminal mesajlar yani bilinçaltına yönelik telkinler insanların farkına varmadan bilinçaltılarına gönderilen saklı (gizli) mesajlardır (Övür, 2017: 25).

Bilinçaltına yönelmenin işlevselliğinin 1960'lı yıllarda farkedilmesi ile bu yöntem reklamlarda kullanılır hale gelmiştir ve gözün devamlı bir tarama içinde ve farkında olmadan etraftaki nesneleri ve anlık pozisyonları bilinçaltına atmasıyla gerçekleşmektedir (Sungur, 2007: 178). Bilinçaltına yönelik uygulamaların çokça yer aldığı günümüz reklam faaliyetlerinde, subliminal mesajların marka ve ürün reklamlarından, kitlelerin ihtiyaçlarını, ilgilerini ve algılarını değiştirmeye kadar geniş bir kullanım alanının olması, bu mesajların aynı zamanda propaganda alanlarında da sıklıkla kullanılmasına neden olmaktadır.

. Bireyin farkında olmadan ve beyinde oldukça büyük bir yer kaplayan bilinçaltında gerçekleşen faaliyetlerin yönünün belirli konularda harekete geçmesi anlamına gelen bilinçaltı reklamcılık (Sığınç & Koç, 2017: 87), günümüzde subliminal mesajların en yaygın kullanım alanlarından biridir. Bununla birlikte internet, sinema, basılı yayınlar ve televizyon gibi birçok kitle iletişim araçları, beyinlere gönderdikleri komutlarla istenilen şeyleri yaptırmak amacı ile bilinçaltı mesajlarını kullanılabilmektedir (Küçükbezirci, 2013:1 881). Bilinçaltı reklamlarındaki amaç, hedef olarak belirlenen kitleyi belirli bir konuda ikna etmektir ve bu alandaki subliminal mesajların hedef kitle tarafından açık bir şekilde görülememesi nedeni ile kullanım alanları da oldukça geniştir (Sığınç & Koç, 2017:88). Bilinçaltı reklamların amaçlarında olduğu gibi propagandayı da kaynaktan hedefe yöneltilen, tutum ve davranışı değiştirme amacını taşıyan tek yönlü bir iletişim içermesinden dolayı, etkileyici iletişimle eş anlamlı kullanmak mümkündür (Bektaş, 2002: 57).

Kitle iletişim araçlarının günümüzde oldukça yüksek bir kullanım alanının olması subliminal mesajlar yolu ile yapılan propagandanın ölçeğinin genişlemesine ve maliyetinin düşürülmesine

olanak sağlamıştır. Benzer şekilde Bektaş (2002: 57)'ın ifade ettiği gibi kitle iletişim araçlarının gelişmesi propaganda yapanlara, milyonlarca kişi ile kolaylıkla ve hızlı bir şekilde temas kurabilme olanağı getirmiştir.

Bu bağlamda bireylerin ve kitlelerin yönlendirilmesinde, satın alma davranışlarında etki kurmayı hedeflemek günümüzde subliminal mesajların en yaygın kullanım şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Sözgelimi subliminal mesajlar ürün ambalajlarında, reklamlarda ya da afişlerde kullanılarak ve kaliteli/kalitesiz ya da pahalı/ucuz gibi özelliklere bakılmaksızın bireylere ürün(ler) aldırma hedeflemektedir (Ceylan & Ceylan, 2015: 124). Başka bir açıdan subliminal mesajlar, bilinçaltı propaganda ve reklam yapılabilmesine olanak sağlarken, bu tür propagandaya maruz kalan kişilerin hiç düşünmedikleri bir ürünü satın alabildikleri gözlemlenebilmektedir (Sungur, 2007:181). Bu durum aynı zamanda bize subliminal mesajlarda kültürel anlam kodlarının bilinmesinin önemini göstermektedir. Bir araya gelen insanların ortak akıl yolu ile hareketlerinin yönünün tayin edilmesinde başlangıç noktasını oluşturan bilinçaltındaki anlam kodları ve bu kodların nelere işaret ettiği propaganda çalışmalarının en göz alıcı kısmıdır. Başka bir ifade ile bir arada yaşama esasına dayanan kültürel anlam kodlarını bilmek ve onlara göre hareket etmek, toplumları ve kalabalıkları propaganda yolu ile hareket ettirmek, tarihi ve ekonomik boyutların hepsini birden göze almayı gerektirir. Bu durum bilinçaltı mesajları yolu ile yapılan propagandanın aynı zamanda çok boyutlu olduğunun en önemli göstergesidir. Bugün dünyada Darıcı ve İsmayıl (2018: 44)'ın da belirttiği gibi terör örgütlerinin terör eylemlerinde, kültürel değerler ve sembolik anlamı yüksek olan çağrışımlarla kitleleri harekete geçirerek, halkı korku ve paniğe sevk etmeyi amaçladıkları görülmektedir. Kültürel anlam kodlarının propaganda üzerindeki önemi açısından diğer bir örnek, bilinçaltındaki dürtülerin motivasyonel analiz adı altında birtakım yeni çalışmalarla ortaya çıkarmayı hedefleyen reklam şirketlerinin “tüketicilerin” ya da politikacıların “seçmenlerin” geçmiş deneyimlerine ya da hatıralarına kısacası kültürel anlam kodlarına göre hareket etmeleri gösterilebilir (Övür, 2017: 28). Özellikle yeni medya düzeninde teknoloji ve ekonominin gücünü elinde bulunduran ülkelerin, uydu yayınlarından sinemaya ve müzik endüstrisinden yazılı basını kadar dünya pazarlarını ele geçirmesi ve ABD gibi ülkelerin kültürel olarak propaganda yolu ile Amerikan yaşam tarzını dayatan bir kültür imparatorluğunu özellikle gelişmekte olan ülkelere dayatması da önemli bir örnektir (Dolgun, 2016: 367). Günümüzde küresel güçlerin kültürel alanda sıklıkla kullandıkları postmodern söylemler, toplumsal ve kişisel yaşamların da küresel ve Batı merkezli olması noktasında reklam ve propaganda niteliğindedir (Doyuran, 2013:26).

Bu bilgiler ışığında 1980 öncesi dönemi, klasik propaganda dönemi olarak değerlendirilirken 1980 sonrasını “subliminal mesajlar temelinde bir modern propaganda” dönemi olarak nitelendirmek mümkündür. Nöro bilimcilerin beyindeki zihinsel faaliyet alanlarını, sıklıklarını ve zamanlamasını belirlemede yaptıkları keşiflerin ve Nöro görüntüleme tekniklerinin bir araştırma izleği ve standart bir araştırma aracı olarak kullanılmaya başlanmasıyla Nöro Ekonomi, Nöro pazarlama gibi alanlar ortaya çıkmıştır (Ural, 2008: 422). Bu bağlamda Nöro Bilim, Nöro Sosyoloji, Nöro Ekonomi, Nöro Politika, Nöro Pazarlama şimdinin yeni araştırma alanlarının başlıklarını oluşturmaktadır. Sözgelimi Nöro Politika, insanların politik eğilimlerini ve karar verme süreçlerini inceleyerek, beynin herhangi bir söylem, olay, kişi ve/veya partiye nasıl reaksiyon gösterdiğini ölçümlemeye çalışır (Dağdemir, 2019). Ancak bu noktada Nöro Politika alanında kullanılan yöntemlerle, bireylerin ve kitlelerin karar verme süreçleri hakkında değerlendirmeler yapabilmek için, kültürün içermiş olduğu anlam kodlarını çözümlemek önem arz etmektedir. Benzer bir şekilde sinir sisteminin anatomisi, fizyolojisi, biyokimyası alanlarında faaliyet gösteren bilim dalı olan Nöro Bilim (Winally, 2019) günümüzde reklam ve tüketim yönetimi açısından oldukça sık bir şekilde kullanılmaktadır. Tüketici davranışları ve Nöro Bilim arasında yer alan Nöro Pazarlama, insanların beyninin reklam ve pazarlama uyarılarına verdiği yanıtı hangi markadan nasıl etkilendiğini bilimsel metodlarla saptayabilmektedirler (Yeşilot & Dal, 2018: 37). Ancak bu türden pazarlama çalışmalarında konuların etik boyutlarının tartışılması sebebi ile Nöro Bilim'in sınırları içerisinde kalınmalıdır.

Başka bir ifade ile tüketicinin beyinde bireylerin direnç gösteremeyeceği reklam kampanyaları oluşturmaya Nöro Bilimciler, etik açıdan karşı çıkmaktadırlar ((Ural, 2008: 423). Ayrıca Darıcı (2015)'nın ifadesine göre “düşünmeden/düşünmeden satın alan insan” profilini yaratacağı endişesinin yanı sıra, bu yöntem kişilik haklarının ihlali ve insanın zihinsel zaafından faydalanmak olarak görülmektedir. Yücel ve Şimşek (2018: 133)'in ifadesine göre tüketicinin o ürün ve dizaynı hakkında gerçekten ne düşündüğü, Nöro Bilim ile doğru bir şekilde tespit edilerek tüketicinin hangi tür ürünlere ilgi gösterdiği belirlenebilir. Her ne kadar Nöro Pazarlamada, bilinçaltı reklamcılıkta (Yücel & Çubuk, 2013: 175) olduğu gibi, gizli bir ikna çabası olmasa da Nöro Bilim'in günümüz propaganda çalışmalarında bir araç olarak kullanılabileceğini söylemek mümkündür.

Bütün dünyayı etkilemeye devam eden Covid 19 salgını sürecinde, hemen hemen her gün reklamlarını izlediğimiz bağışıklık güçlendirici ürünler, maske ya da hijyen ürünlerini içeren çeşitli görsel ve basılı metaryeller, markalar tarafından kitlelere, kitle iletişim araçları ile ulaştırılmaktadır. Sözgelimi bağışıklık ile ilgili ürün ya da ürünlerin, pandemi sürecinde bireylerde koruma gerçekleştireceğini ileri sürmek, şirketlerin Nöro bilim ve propaganda tekniklerini birleştirmesine bağlanabilir. Bu bağlamda propaganda ayrıca bir tanıtım mekanizmasına da dönüşerek, artık günümüzde farklı bilim alanları ile farklı boyutlar kazanmaktadır. Böylece özellikle reklam ve tanıtım sektörü, propagandanın özelliklerinden faydalanarak ve toplumun kültürel yapısını inceleyerek ürün ve hizmet tanıtımında rakip firmanın, ürün ve hizmetlerinin açıkları, hataları veya eksikleri üzerinden, sürekli tekrarlanan söylemlerle, halkın bu konudaki düşüncelerini kendine çekmeye çalışmaktadır (Karaca, 2010).

Propagandanın değişen görünümünden bir diğeri günümüzde kitle hareketlerinin yerine kitle eylemlerinden söz edebiliyor olmamızdır. 19. Yy da hitap tarzına dayanan propaganda günümüzde radyo, televizyon, gazete ve yeni bilişim teknolojilerinin de gelişmesi ile mesajlarını anında kitlelere iletebilmekte dolayısıyla kitleler istendiğinde yoğun bir propaganda ile karşı karşıya bırakılabilmektedirler (Bektaş, 2002: 58). Böylelikle Kitlelerde her ne kadar fiziki yakınlıktan söz edilmese de ortak duygu ve düşünceler, kitleleri oluşturan en önemli unsurlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Nitekim günümüzde kitle hareketleri konusunda kitle eylemlerine daha fazla ağırlık vererek değerlendirme yapıldığı söylenebilir. Ancak bu noktada kitle eylemi kavramı ile yasa dışı gruplar ya da terör örgütlerinin eylemleri karıştırılmamalıdır. Böylelikle sosyolojide yeni ve ayrı olarak nitelendirilebilecek bir sosyolojik kategori gün yüzüne çıkmaktadır. Bu karşılaştığımız sosyolojik kategori transgresyon gruplarına karşılık gelmektedir. Transgresyon, sınırların ötesine geçme, sınırların ötesinde gözükmek ve tekrar önceki konumuna gelmeyi ifade etmektedir (Wiktionary, 2020). Bu anlamda transgresyon grubu, çok büyük gruplara veya sınıflara özgü değildir. Konuya sosyolojik açıdan baktığımızda ise transgresyon gruplarının kalabalıklar şeklinde toplumsal hayata yansıdığını görmekteyiz. Buradaki belirleyici kriter, fiziksel yakınlıktan ziyade ortak akıldır. Dolayısıyla toplumsal yapı içerisinde rahatsızlığını ya da şikâyetini yasaların dışına çıkmadan dile getiren küçük gruplar olarak nitelendirilebilir. Sözgelimi çocuklarının okula güvenle gidebilmeleri (Sözcü, 2015) için üst geçit isteyen bir grubun bir araya gelerek pankart açması ve şikâyetlerini dile getirdikten sonra gündelik yaşamlarına devam etmeleri transgresyon gruplarına örnek olarak gösterilebilir.

Bir araya gelen insanların terör örgütleri ve yasa dışı grupların iştahlarını kabarttığı asla unutulmamalıdır. Mevcut otoritenin koymuş olduğu, koymayı düşündüğü ya da koyacağını belli ettiği sınırların ötesine geçmek, ötesinde görünmek ilk 24 saat için geçerli olup, sonrasında normal hayatına dönmek, transgresyon gruplarının ortak özelliği olarak belirtilebilir. Başka bir ifade ile transgresyon grupları, kitle eylemleri yoluyla rahatsızlığını dile getirip, sonrasında hiçbir şey olmamış gibi hayatına devam eden insanlardan oluşmaktadır. İlk 24 Saatten sonraki süreçte kalabalıkların artması ve illegal örgütlerin transgresyon gruplarına dahil olması ile kontrol

kaybedilmektedir. Dolayısıyla ilk 24 saat sonrası süreçte gerçekleşmeye başlayan yakma, yıkma ya da yağmalama gibi eylemler, bu grupların artık transgresyon grubu olmadığını göstermektedir.

Kitle, özü itibarıyla sosyolojinin temel formlarından bir tanesidir. Sosyolojinin araştırma nesnesinin modern toplum olması kitleleri de modern toplumun ürünü olarak karşımıza çıkarmaktadır. Ancak burada saptanmak istenen, toplumsal olanın sorgulanmaya başlanması, sosyolojinin araştırma nesnesinin modern toplum olarak kabul edilmesinden uzaklaşılması nedeni ile kitlelerde görülen köklü yapısal değişimin transgresyon grupları olarak görülmesine yol açmasıdır. Böylelikle kitle hareketleri başta sosyoloji, felsefe, iletişim, iktisat olmak üzere tüm sosyal bilimlerin ilgi alanına girmektedir. Başka bir deyişle kitle hareketlerinden değil, kitle eylemlerinden söz etmek, oluşan yeni dünya düzeninin gerekliliklerinden biridir.

Propagandanın en önemli işlevi aynı zamanda kamuoyu oluşturmaktır. Günümüz açısından uluslararası platformda yaşanan çoğu kriz, propagandanın kamuoyu oluşturma işleviyle ilgili görüşlere dayanmaktadır. Qualter (1980: 280)'ın belirttiği gibi propaganda da kamuoyu üzerinde kontrol kurmak için girişilen eylemlerde temel varsayım, bireylerin tutumlarını belirleyebilecek dış etkenleri bilinçli olarak kontrol altına almaktır. Psikolojik düzeyde ele alındığında bireysel bazda tutumların kaynağının sevgi ve nefretler olması, siyasi boyutta ele alınan propagandanın da toplumları, sevgi ve nefret tutumları ile harekete geçirmesine neden olmaktadır. Nitekim Türkiye ve Yunanistan arasındaki Ege ve Akdeniz'de yaşanan ve zaman zaman savaşa varabilecek krizler, bir araya gelmiş insanların propaganda yolu ile yönlendirilmelerini içermektedir. Bu özellik subliminal mesajlar yolu ile oluşturulan kamuoyu ile kesin inanç boyutu kazanmaktadır. Özsoy (1998)'ün kamuoyu oluşturma yollarını açıklayan "Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma" adlı yayını fotoğraf ve karikatür, sergi ve fuarlar, gazete, dergi ve kitaplar, turizm özellikle inanç turizmi, cemaat ve dernekler, lobi faaliyetleri gibi alanları önemli kamuoyu oluşturma yolları olarak sıralarken, Türkiye'nin günümüzde yaşadığı uluslararası krizlerin değerlendirmesinde araştırmacılara yol gösterici niteliktedir. Bu anlamda Özsoy'un belirtmiş olduğu kriterler, bilinçaltı mesajlar için de geçerli olup, kamuoyunun propaganda yolu ile kesin inançlı haline getirilmesi noktasında önem arz etmektedir. Günümüz açısından özellikle sosyal medya paylaşımları görselleri, kamuoyu oluşturmada propaganda yapanlar tarafından etkili bir araç haline gelmiştir. Bu noktada fotoğraf ve onun yarattığı etkiler daha ön plana çıkmaktadır. Propagandanın bu şekli alması kültür endüstrisi kavramı ile açıklanabilir. Batı dünyası Doğu'ya kültürünü transfer ederken propagandanın bu işlevini kullanmaktadır.

1800'lü yılların sonuna doğru ortaya çıkan fotoğraf, iletişim ve sanat alanlarını doğrudan etkileyen bir unsur olarak, Harper (2000: 718)'ın belirttiği gibi teleskop ve mikroskoptan sonra insanlık tarihinde üçüncü bir önemli kırılma noktasıdır. Değirmencioglu (2016: 15)'nin belirttiği gibi XIX. yüzyılda fotoğraf, "gerçekliğin aynası" olma niteliği atfedilen ve temelde nesnelliği ortaya çıkaran bir form olarak görülmüştür ve bu kültürel inanç günümüze kadar az çok etkisini sürdürmüştür.

Fotoğraf, kamuoyu oluşturma ve kitleleri etkileme aracı olarak tarihsel süreç içinde de Hitler ile birlikte Almanya'da gelişen Nazi propagandasında ve Sovyet Rusya'sının Lenin propagandasında önemli bir araç olarak kullanılmıştır. Ancak fotoğrafın bu yıllarda her ne kadar belirli ideolojilerin kitleleri etkilemesi amacı ile kullanılmış olduğunu görsek de fotoğrafın günümüz teknolojilerinden o yıllarda uzak olması, önemli bir ayrıntıdır. Günümüzde ise hızla değişen teknolojik gelişmelerin çatısı altında fotoğraf teknolojisinin XXI. yüzyılda gelmiş olduğu noktada artık neyin gerçek neyin doğru bir görsel olduğunu tespit edebilmek ancak uzmanlık gerektiren bir alan haline gelmiştir.

Yaşadığımız dijital çağda teknoloji olanaklarının en üst seviyeye çıkması, propaganda da fotoğrafın kitleleri ikna etme ve inandırma işlevi ile en etkili yol olmasına neden olmuştur. Zira fotoğraf makinasının kadrajından yansıyanlar kitleleri yönlendirmek için fotoğraf anlatılarına yol

açmıştır. Örneğin savaş ortamlarında oyun oynayan çocukların fotoğraflarının çekilmesi ile bulundukları ortamın güvenilir ve huzurlu olduğu propagandası yapılmaktadır.

Fotoğrafın birçok anlamı barındırabilme özelliği propagandanın iddia etme, inandırma ve değiştirme yönündeki işlevini fotoğrafın üstlenmesine neden olmuştur. Fotoğraf, gerçekliğin düzlemsel olarak somutlaştırıldığı bir iletişim aracıdır. Günümüzde özellikle sosyal paylaşım platformlarında sıklıkla yer alan fotoğraf, iletişim araştırmaları alanında propagandanın bugünkü şeklini oluşturmaktadır. Fotoğraf, içerdiği anlamlarla beraber kitle insanının ve kesin inançlıların sorgulamadan kabul edebileceği anlamlar sunmaktadır. Bu durum günümüzde, fotoğrafla yapılan propaganda üzerinde tamamen etkisini göstererek, toplumun bütününe yönelik olan etik ve ahlâki ilkelerin bu alanda da yoğun bir şekilde tartışılmasına neden olmaktadır. Öyle ki günümüz teknolojisi ile istenilen bir forma sokulabilen fotoğraf, artık zaman, imkân, yer, kaynak gibi temel argümanlardan sıyrılıp propagandanın en etkili silahı konumuna gelmiştir. Sosyal paylaşım platformlarının bugün dünyada her yaştan ve her kesimden bireyler tarafından sıklıkla kullanılabilir olması, bilgiye ve teknolojiye ulaşmada mesafe ve zaman sınırlamalarının neredeyse ortadan kalkması, fotoğrafın artık çok geniş bir sahada ve hemen her alanda propaganda amacı ile kullanılmasına olanak tanımaktadır. Sosyal paylaşım platformlarındaki görülen fotoğrafları, kişinin kendini ifade etme aracı, durum ve konum bildirme işlevi, etkinlik duyurma ve kamuoyu oluşturma aracı olarak kategorize ettiğimizde propagandanın kamuoyu oluşturma yönündeki işlevinin de had safhaya çıktığını söylemek mümkündür. Sosyal medyadaki fotoğraf tabanlı paylaşımlar hem propagandanın kamuoyu oluşturma işlevine hizmet ederken hem de insanların soru sormadan ve sorgulamadan bilgi sahibi olmalarının önemli bir aracı haline gelmektedir. Sosyal paylaşım platformlarında propaganda amaçlı yer alan fotoğrafların, tekrarlayıcı ya da sürekli olarak paylaşılması, propagandanın etkili olmasındaki önemli bir faktör olan süreklilik işlevini de yerine getirmektedir. Bu durum ise görsel verilerin toplumsal hafızada uzun süreli kalması ile ilgilidir. Toplumdaki bireylerin ortak hatıralarını oluşturan toplumsal hafıza üzerinde, bugün fotoğrafın yanında özellikle diğer bir görsel alan sinema ve basılı kaynaklarla propaganda faaliyetleri tüm dünyada sürdürülmeye devam etmektedir. Toplumsal hafızanın sağlığı ve korunabilmesi için dijital çağda enformasyon kaynaklarının doğru bir şekilde değerlendirilmesi ve ortaya konması oldukça gereklidir. Bu bağlamda toplumundaki bireylerin dijital okur yazarlığının gelişmesi için alınacak önlemler, bireylere verilecek eğitimler ön plana çıkmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Yaşadığımız küreselleşme süreci tüm boyutları ile baş döndüren bir hızla devam ederken yaşanan değişme süreci kitle hareketleri ve propaganda konusunda da yeni saptamalar yapma zorunluluğunu beraberinde getirmiştir. Bu bir zorunluluktur; zira özellikle propaganda, bir araya gelmiş insanları ilgilendiren ve onlara yönelik olan sosyolojik bir olgudur. Bu konuda ilk yapacağımız saptama, mass movement (kitle hareketi) yerine günümüzdeki gelişimler doğrultusunda mass action (kitle eylemi) kavramının kullanımının artmasıdır. Böylesi bir kullanımın nedeni olarak transgresyon gruplarının günümüzdeki yaşanan rahatsızlıkları dile getirme yönünde toplumsal yapıda sıklıkla gözlenmesinin olduğu söylenebilir. Bu doğrultuda kitlelerin toplumsal yaşamdaki iz düşümlerine yönelik yaşanan değişme, kitlelerin yapısında köklü değişimler yaşanmasına yol açmıştır. Zira kitleleri vuran, parçalayan, kıran, yakıp yıkan olarak değil; transgresyon grupları aracılığı ile rahatsızlıklarını dile getiren ve sonrasında normal hayatına dönen kalabalıklar olarak görmek mümkündür. Ancak kitlelerin toplumsal yapıya bu şekilde yansımalarının ilk 24 saat için geçerli olduğunu unutmamak gereklidir. Bu süreden sonra illegal grupların ve terör örgütlerinin kitle insanının tüm özelliklerinden yararlanarak devreye girmesi söz konusudur.

Propagandanın birey ve birey üzerinden kitlelere olan etkisi günümüzde özellikle propaganda olgusunu, sosyologlar tarafından incelenmesi gereken bir alan haline getirmiştir. Propagandanın yapısında, propaganda öncesi bir plan ve hazırlık aşamasının bulunması ve

propagandacının nihai hedefinin aslında kitleler üzerindeki sonuçlar olması, propagandayı sosyolojinin ilgi alanı içine sokmaktadır.

Günümüz sosyoloji alanında propaganda faaliyetleri ile ilgili yapılacak çalışmalar ve araştırmalar, kitlelerin bugünkü yapısının anlaşılmasında özellikle Türkiye'nin gerek uluslararası gerekse ulusal problemlerinin çözümünde önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Batı'nın ve ABD'nin tarihsel süreçte olduğu gibi, günümüzde de dünyayı yeniden dizayn etme amacı ile yürütmüş olduğu propaganda faaliyetlerinin niteliğinin, değişen görünümünün ve içeriğinin anlaşılabilmesi ve gerekli önlemlerin alınabilmesi aynı zamanda disiplinlerarası çalışmaların da önemini ortaya koymaktadır. Çalışmada da bahsedildiği gibi Nöro Bilim üzerinden insanı anlamak, Nöro Sosyoloji, Nöro Ekonomi, Nöro İletişim gibi alanlarda bilgi sahibi olabilmek, bugünün propaganda faaliyetlerinin niteliğini ve kitleleri değerlendirebilmek, Psikoloji, Sosyoloji, İletişim ve hatta Antropoloji alanlarında da disiplinlerarası çalışmayı gerekli kılmaktadır.

Toplum 5.0 anlayışında akıllı bireyler söz konusudur. Akıllı bireylerin yetiştirilmesi ve topluma kazandırılması kitlelerin en önemli özelliği olan soru sormadan ve sorgulamadan kabul etme özelliğini en alt düzeye indirecektir. Le Bon (2014)'un "Kitleler Psikolojisi" adlı kitabında bahsettiği şekilde; "cahil bir insan ve bir bilgin bir kere kitle içinde yer alınca olayları objektif olarak değerlendirme bakımından aynı kabiliyet seviyesine iner ve çok yüksek bir zekaya sahip olmanın hiçbir önemi yoktur" görüşünün gelecek yıllarda gerçekliğini koruyamayacağı ön görülebilir. Bu bağlamda dünya savaşlarından beri toplumlarda sistemli bir şekilde var olan propagandanın da Toplum 5.0 noktasında, hızla değişerek, ilerleyen dijital çağda daha çok bilinçaltı mesajlara yönelmesi ve yeni görünüm kazanması kaçınılmazdır.

Kaynakça

- Aliyev, V. (2015). Dinin Yaygınlaştırılmasında Çağdaş Bilgi Teknolojileri: Vatikan Örneği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(2), 157-163.
- Avcı, Ö. (2018). Propaganda Çeşitleri. *İletişim ve Propaganda* (Ed. Mustafa Karaca, Caner Çakı). Eğitim Yayınevi. 75-114.
- Avşar, S. (2004). *Birinci Dünya Savaşı'nda İngiliz Propagandası*. Kim Yayınları.
- Babayev, R. (2019). ABD Dış Politikasında Bir Tanıtım Aracı Olarak Hollywood. *Social Sciences Studies Journal*, 5 (30), 850-867. <http://dx.doi.org/10.26449/sssj.1292>
- Berkes, N. (1942). *Propaganda Nedir?*. Recep Usluoğlu Basımevi.
- Bektaş, A. (2002). *Siyasal Propaganda*. Bağlam Yayıncılık.
- Ceylan, İ. G., Ceylan, H. B. (2015). Ambalaj Tasarımında Bilinçaltı Mesaj Öğelerinin ve Nöropazarlama Yaklaşımının Kullanımlarının Karşılaştırılması. *Turkish Studies*, 10(2), 123-142. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.7631>
- Çakı, C. (2018). Birinci Dünya Savaşı'nda Propaganda Amacı ile Kullanılan Posterlerin Korku Çekiciliği Bağlamında İncelenmesi: Büyük Britanya Örneği. *Atatürk İletişim Dergisi*, 15, 111-136. <https://doi.org/10.32952/atauniiletisim.404361>
- Çetin, B. N. (2014). Propaganda Olgusu ve Propagandanın Amerikanlaşması. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2), 239-265.
- Çoruh, S. (1969). *Propaganda Reklam Halkla İlişkiler*. Güven Matbaası.

- Dağdemir, E. (2019). NöroPolitika, Politik Eğilimler ve Karar Verme Süreci. <http://noroleitisim.blogspot.com/>
- Darıcı, S. (2015). Tüketicinin beynini okumak: Nöröpazarlama ve etik, <https://www.milliyet.com.tr/yazarlar/dusunenlerin-dusuncesi/tuketicinin-beynini-okumak-noropazarlama-ve-etik-2003526>, Erişim Tarihi: 13 Ekim 2020.
- Darıcı, S., Özdemir, Z. (2020). Medya İçeriklerinin İslamofobik Olarak Değerlendirilme Kriterleri: farkındayiz.gov.tr. *Opus Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 15(23), 2079-2107. <https://doi.org/10.26466/opus.587279>
- Darıcı, S., İsmayıl, E. K. (2018). Popüler Kültür, Oyunlar ve Propaganda: Terörizmin Antropolojik Kodları. *Bilge Strateji*, 10(19), 39-65. <https://doi.org/10.35705/bs.543811>
- Değirmencioglu, K. (2016). *Fotoğrafın İmgeleri Temsil, Gerçeklik ve Dijital Çağda Fotoğraf*. Doğu Kitabevi.
- Demir, T., Aşan, N. (2014). Hollywood Kamerasında İslam'ın Ötekileştirilmesi. *Turkish Studies*, 9 (5), 741-748.
- Domenach, J. M. (2003). *Politika ve Propaganda*. Varlık Yayınları.
- Dolgun, U. (2016). Kitle İletişim Araçları ve Yeni Medya. *Sosyoloji: Günlük Yaşamı Anlamak* (Ed. Ali Arslan, Mustafa Çağlayandereli). Paradigma Akademi. 345-369.
- Doyuran, L. (2013). Küresel Yeni Dünya Düzeninde Postmodern Söylem. *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1), 11-35. <https://doi.org/10.7816/ulakbilge-01-01-02>
- Frei, N. (2005). *Fuhrer Devleti*. İlyaz İzmir Yayıncılık.
- Geçikli, F. (1999). Geçmişten Günümüze Propaganda Kavramı. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, (9), 265-276.
- Gerver, I., Bensman, J. (1995). Towards a Sociology of Expertness. *Propaganda* (Ed. Robert Jackall, Arthur J. Vidich). New York University Press. 54-73.
- Harper, D. (2000). Reimagining Visual Methods: Galileo to Neuromancer. *Handbook of Qualitative Research* (Ed. Norman K. Denzin, Yvonna S. Lincoln). Sage Publications. 717-732.
- Jowett, G. S., O'Donnell, V. (2017). *Propaganda ve İkna*. Artes Yayınları.
- Kaplan, S. J. (2006). Visualizing Absence: The Function of Visual Metaphors in the Effort to Make a Fitting Response to 9/11. *Propaganda and Persuasion* (Ed. Garth S. Jowett, Victoria O'Donnell). Sage Public. 243-257.
- Karaca, M. E. (2010). Reklam ve Propaganda. <https://reklam.com.tr/blog/reklam-ve-propaganda>
- Köseoglu, Y., Al, H. (2013). Bir Siyasal Propaganda Aracı Olarak Sosyal Medya. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8 (3), 103-125.
- Kuruoğlu, H. (2006). *Propaganda ve Özgürlük Aracı Olarak*. Nobel Yayın.
- Küçükbeziirci, Y. (2013). Bilinçaltı Mesaj Gönderme Teknikleri ve Bilinçaltı Mesajların Topluma Etkileri. *Turkish Studies*, 8 (9), 1879-1894.
- Lasswell, H. D. (1995). Propaganda. *Propaganda* (Ed. Robert Jackall, Arthur J. Vidich). New York University Press. 13-25.

- Le Bon, G. (2014). *Kitleler Psikolojisi* (Çev. Hasan Can). Tutku Yayınları.
- Övür, A. (2016). Kitle İkna Tekniklerinin Kullanılması Bakımından Günümüz Televizyon Yayıncılığı. *İletişim Çalışmaları Dergisi*, 2 (2), 55-79.
- Övür, A. (2017). Bilinçaltı Etkileme Yöntemleri ve Kitle İletişim Araçlarındaki Uygulamaları. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication*, 7(1), 25-35.
- Özer, A. (2007). 11 Eylül, Bölünen Dünya, Huntington ve Çatışma. *Journal of Human Sciences*, 4 (2), 1141-1160.
- Özkök, E. (1985). *İletişim Kuramları Açısından Kitlelerin Çözülüşü*. Tan Yayınları.
- Özpek, B. B. (2012). En Uzun On Yıl: 11 Eylül Sonrası Ortadoğu. *Ortadoğu Etütleri*, 3(2), 183-215.
- Özsoy, O. (1998). *Propaganda ve Kamuoyu Oluşturma*. Alfa Basım Yayın.
- Qualter, T. (1980). Propaganda Teorisi ve Propagandanın Gelişimi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 35 (01), 255-307. https://doi.org/10.1501/SBFder_0000001406
- Rüzgar, N., & Akdemir, A. (2017). Retorik Söylemin İçerik Kalitesi ve Etkileme Amacına Yönelik Algının Akademisyenler Düzeyinde Araştırılması. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 258-282. <https://doi.org/10.20491 / isarder.2017.271>
- Sığınç, H., Koç, B. (2017). Subliminal Mesajlar ve Gıda Tüketimi Üzerine Bir Değerlendirme. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(14). 83-96. <https://doi.org/10.29029/busbed.313571>
- Sözcü (2015). Çocuklar Güvenle Okula Gidebilsin, <https://www.sozcu.com.tr/2015/gunun-icinden/cocuklar-guvenle-okula-gidebilsin-865186/>, Erişim Tarihi: 12 Ekim 2020.
- Street, N. L., & Matelski, M. J. (1997). Introduction. *Messages From The Underground* (Ed. Nancy Lynch Street, Marilyn J. Matelski). Greenwood.11-23.
- Sungur, S. (2007). Bilinçaltı reklamcılık ve toplumsal etkileri. *İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 29, 169-182.
- Temel, F. (2013). Siyasal Tercihlerin Oluşum Sürecinde Kitle İletişim Araçlarının Rolü. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 29, 239-250.
- Ural, T. (2008). Pazarlamada Yeni Yaklaşım: Nöropazarlama Üzerine Kuramsal Bir Değerlendirme. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 421-432.
- Wiktionary (2020). Transgression. <https://en.wiktionary.org/wiki/transgression>
- Winally (2019). Nörobilim ne işe yarar? Ya da işe yarar mı?. <https://www.winally.com/2019/11/norobilim-ne-ise-yarar-ya-da-ise-yarar-mi/>
- Yeşilot, F., & Dal, N. E. (2018). Duyuların Ötesinde: Bilinçaltı Etkiler ve Nöropazarlama. *Göller Bölgesi Aylık Hakemli Ekonomi ve Kültür Dergisi Ayrıntı*, 5(62), 37-45.
- Yücel A., & Çubuk, F. (2013). Nöropazarlama ve Bilinçaltı Reklamcılık Yaklaşımlarının Karşılaştırılması. *Niğde Üniversitesi İİBF Dergisi*, 6(2), 172-183.
- Yücel, A., & Şimşek, A. İ. (2018). Tüketici Davranışlarını Analiz Etmede Nöropazarlama Yöntem ve Araçlarının Kullanımı. *İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 118-142.
- Ziyaoğlu, R. (1963). *Propaganda ve Sanatı*. Halk Basımevi.

Vergi Denetiminin Vergi Tahsilatına Etkisi: Türkiye İçin Bir Zaman Serisi Analizi

The Impact of Tax Audit on Tax Collection: A Time Series Analysis for Turkey

Ahmet Köstekçi* - Ulvi Sandalcı**

Abstract: It is important that taxes, which have a significant share in public revenues, are collected fully within the scope of fiscal and extra fiscal purposes. For this purpose, public administrations use various deterrents and incentives and try to establish an effective tax audit system. Within the scope of tax audits, it is examined whether taxpayers fulfill their tax duties in accordance with the legal legislation through various techniques and it is aimed to collect tax revenues with the least loss. Accordingly, by ensuring fairness and equality in taxation with an effective tax audit, tax ethics, tax culture, tax awareness and tax compliance are improved, which leads to an increase in tax revenues. In this study, the relationship between the tax audit rate and accrual-collection rate was analysed by time series analysis using annual data covering the period 1985-2018 for Turkey. In the analysis, the series were observed to be cointegrated in the long term and, when the long term cointegration coefficient was examined, it was found that a 1% increase in the audit ratio (AR) increased the accrual-collection ratio (ACR) by 5.35%. On the other hand, according to the results of the short-term analysis between the series, a 1% increase in the audit rate (AR) led to an increase in the accrual-collection rate (ACR) by 0.45%, and this result showed the existence of a linear relationship between AR and ACR. Finally, according to the Granger causality test result, the existence of a one-way causality relationship from the audit rate to the accrual-collection rate has been reached.

Structured Abstract: The effectiveness and success of the tax audit mechanism, which aims to collect tax revenues with minimal loss, is undoubtedly important for the public administration and taxpayers. Thus, with an effective tax audit, taxpayers fulfill their tax obligations fully and on time, which ensures the complete collection of revenues for the public administration. Accordingly, in this study, the effect of tax audits in the tax system on tax revenues was tried to be measured by determining the change in the tax collection rates with these audits. In this study, which aimed to investigate to what extent the ratio of tax audits affected the accrual-collection rate for the period between 1985-2018 in Turkey, the literature review was included after the theoretical framework was created. Subsequently, the findings were evaluated by conducting cointegration analysis and causality test and the study was completed with the conclusion part. The study is expected to contribute to the literature in terms of focusing on the situation in Turkey, where the tax morality and consciousness is low, but tax avoidance and evasion is high.

* Dr. Öğr. Üyesi, Fırat Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
Asst. Prof. Dr., Fırat University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance
ORCID 0000-0001-8485-887X
akostekci@firat.edu.tr

** Dr., Dumlupınar Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü
Dr., Dumlupınar University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Department of Public Finance
ORCID 0000-0003-1527-0815
ulvi.sandalci@dpu.edu.tr

Cite as/ Atıf: Köstekçi, A., & Sandalcı U. (2020). Vergi denetiminin vergi tahsilatına etkisi: Türkiye için bir zaman serisi analizi . *Turkish Studies*, 15(8), 3609-3627. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45894>

Received/Geliş: 22 August/Ağustos 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

Method

In this study, it was investigated how Turkey's tax audit rates affected accrual-collection rates for the period after 1985. Thus, the accrual-collection rate was selected as the dependent variable, while the tax audit rate was selected as the independent variable in percentages and annual data covering the period 1985-2018 were used to determine the relationship between the relevant series. There are 34 observations related to these series. The data were obtained from the Activity reports of the Tax Inspection Board and the statistics indicators of the Revenue Administration, and the Eviews 9.0 package program was used to perform the analyses. In the study based on time series analysis, the relationship between variables was tested using the cointegration analysis and causality test.

Findings and Discussion

In the study, the stationarities of the series were investigated by using the Augmented Dickey Fuller (ADF) unit root test developed by Dickey Fuller in 1979 and the Phillips Perron (PP) unit root test developed by Phillips and Perron in 1989. In the PP test, as in the ADF unit root test, the stationarity is determined by considering the critical values of MacKinnon (1996). The Newey West error correction mechanism was used to eliminate the autocorrelation problem for the PP test. The existence of the long-term relationship of the series, which became stationary after taking the first difference, was tested by the analysis method developed on the basis of Johansen (1988) and Johansen and Juselius (1990). Before testing the cointegration relationship between the series, the lag length was examined and the appropriate lag length was determined to be $k=1$ as a result of the test. During the long-term dynamic movements of the series, deviations occur at various levels. There are mostly short-term determinants that are found in the series with a long-term cointegration relationship. The error correction model was used to solve this problem. In the analysis, the series were observed to be cointegrated in the long term. When the long-term cointegration coefficient was examined, it has been determined that an increase of 1 % in the audit rate increases the accrual-collection rate by 5.35 %; and according to the results of the short-term analysis, an increase of 1 % in the audit rate increases the accrual-collection rate by 0.45 %. The Granger causality test (1969), which was performed in the following part of the study, confirmed the existence of a one-way causality relationship from the audit rate to the accrual-collection rate.

Conclusion and Suggestions

According to the results of the cointegration analysis, it has been determined that increased audits have a positive effect on tax collection. The results obtained from the Granger causality test showed the existence of a causality relationship from the audit rate to the accrual-collection rate. It has been observed that the increasing effect of the audit rates on tax collection achieved in the study is in line with most of the studies in the literature. Accordingly, as in most of the studies in the literature, a linear relationship was found between tax audit rates and tax collection.

The increasing impact of tax audit rates on tax revenues undoubtedly manifests itself on many factors. Accordingly, the existence of an effective tax control mechanism positively affects tax ethics, tax awareness, tax perception, tax psychology, tax culture and ultimately tax compliance in taxpayers within the scope of the principles of justice, equality and generality in taxation. The development of tax compliance, which means that taxpayers perform their tax duties properly and in a timely manner, undoubtedly increases the accrual/collection rates of tax revenues. However, one of the important points to be considered is the establishment of an effective and well-equipped tax control mechanism. Another important point is that the communication network with the taxpayers should be diversified and developed. In this sense, it is very important that the taxpayer is centralized in all transactions of the tax administration. Furthermore, deterrence of penalties, low tax compliance costs, elimination of tax system complexity, and making the taxpayers believe in the justification and necessity of tax auditing are also important. As a matter of fact, a tax audit system developed by considering the material and moral situation of the taxpayer together with the factors of place and time and taking all aspects of the taxpayer into consideration will create a positive perception towards the administration and will facilitate the aim to achieve with the audit. Therefore, the establishment and functioning of an effective and efficient tax control mechanism will contribute to the voluntary tax compliance of taxpayers and will result in an increase in tax collection. Governments that want to collect tax revenues with the least losses through tax audits should first establish and operate an effective tax control mechanism, and then create the perception that this control mechanism protects the rights of taxpayers by serving principles such as justice,

equality, and generality in taxation. However, effective audit and compliance strategies should be determined first in order to achieve this goal; while voluntary compliance was ensured with soft audits and tax collection should be increased with intensive audits.

Keywords: Public Finance, Tax Audit, Accrual-Collection Rate, Turkey, Cointegration Analysis, Granger Causality Test.

Öz: Kamu gelirleri arasında önemli bir paya sahip olan vergilerin mali ve mali olmayan amaçlar kapsamında eksiksiz olarak tahsil edilmesi önem arz etmektedir. Bunun için kamu idareleri çeşitli caydırıcı ve teşvik edici yollara başvurmakta ve etkin bir vergi denetim sistemi kurmaya çalışmaktadır. Vergi denetimleri mükelleflerin vergisel ödevlerini yasal mevzuata uygun olarak yerine getirip getirmediği çeşitli teknikler ile denetlenmekte ve vergi gelirlerinin en az kayıpla tahsil edilmesi hedeflenmektedir. Buna göre etkin bir vergi denetimi ile vergilemede adalet ve eşitlik sağlanarak mükelleflerin vergi ahlakı, vergi kültürü, vergi bilinci ve vergi uyumu iyileştirilmekte, bu da vergi gelirlerinde artışa yol açmaktadır. Buradan hareketle çalışmada, Türkiye için 1985-2018 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak vergi denetim oranı ile tahakkuk-tahsilat oranı arasındaki ilişki zaman serisi analiziyle incelenmiştir. Analizde, serilerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu görülmüş ve uzun dönem eşbütünleşme katsayısına bakıldığında, denetim oranındaki (DO) % 1’lik artışın tahakkuk-tahsilat oranını (TTO) % 5,35 seviyesinde artırdığı tespit edilmiştir. Öte yandan seriler arasındaki kısa dönem analiz sonucuna göre denetim oranındaki (DO) % 1’lik artış, tahakkuk-tahsil oranını (TTO) % 0,45 düzeyinde artırmış ve bu sonuç, DO ile TTO arasında doğrusal bir ilişkinin varlığını göstermiştir. Son olarak Granger nedensellik testi sonucuna göre, denetim oranından tahakkuk-tahsilat oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığına ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Maliye, Vergi Denetimi, Tahakkuk/Tahsilat Oranı, Türkiye, Eşbütünleşme Analizi, Granger Nedensellik Testi.

Giriş

Kamu gelirleri arasında vergilerin payı, hemen hemen tüm ülkelerde önemli boyutlara ulaşmıştır. Toplumun sosyal refahını artırmayı amaçlayan devletler, bu amaç çerçevesinde sunmuş oldukları kamu hizmetlerini büyük oranda vergiler ile finanse etmektedir. Buna göre yasal dayanak içinde vergi salma ve salınan vergileri gereği gibi toplama, idarenin kamu gücü ile desteklenmiş temel hizmet çıkarına dayanmaktadır. Buna karşılık vergiler nedeniyle maddi kayba uğrayan mükellefler, kayba uğradıkları maddi güç nedeniyle psikolojik olarak vergi kaçakçılığı ve vergiden kaçınma ile sonuçlanan vergi yükümlülüğünün yerine getirilmesi konusunda isteksiz davranmaktadırlar. Bu süreçte kamu idaresi ise mükelleflerin vergiye gönüllü uyumunu sağlamak için vergi muafiyeti, istisna ve indirimleri ile mükellef eğitimi, bürokratik azaltım, vergi mevzuatının sadeleştirilmesi, vergi ödemede kolaylık gibi çeşitli politikalar yürütmektedir. Ancak kamu idaresinin sunmuş olduğu bu teşvikler ve yürüttüğü politikalarla rağmen mükellefler, yasal ve yasal olmayan yollarla vergi yükünden kurtulmaya yönelebilmektedir.

Mükelleflerin yasadışı yollara başvurarak vergi yükümlülüklerini azaltması veya tamamen ortadan kaldırması, sonuçların kamu aleyhinde gelişmesine neden olmaktadır. Buna göre vergisel ödevlerini tam ve zamanında yerine getirmeyen mükellefler nedeniyle kamu, ihtiyacı olan vergi gelirlerini zamanında tahsil edememekte ve bu da idari işleyişi sekteye uğratmaktadır. Diğer bir ifade ile vergilerin gerektiği gibi tahsil edilmemesi nedeniyle yeterli düzeyde kamu harcaması yapılmamakta, kamu hizmetlerinin miktar ve kalitesi düşmekte ve sonuç olarak devletin mali ve mali olmayan amaçların gerçekleşmesinde önemli sorunlar çıkmaktadır. Bu nedenle devletler; vergileri tam ve zamanında tahsil edebilmek, yani mükelleflerin vergisel ödevlerini doğru olarak ve zamanında yerine getirebilmelerini sağlamak için sundukları çeşitli teşviklerin yanı sıra denetim mekanizmasını da işletmektedir. Vergi denetimi aracılığıyla mükelleflerin vergisel yükümlülüklerine ilişkin ödevlerini denetleyen kamu idaresi, vergi kayıp ve kaçagını önleyerek vergi gayretini

arttırmayı amaçlamaktadır. Buna göre tahsil edilmesi gereken ancak çeşitli nedenlerle devletin kasasına girmeyen ve kayıt dışı kalmış gelirler, vergi denetim mekanizması ile kayıt içine aktararak hazinenin kaybı önlenmektedir. Bu sayede devletler, kamu hizmeti sunumunun karşılığı olan vergi gelirlerini tahsil ederek hem hizmet sunumunda devamlılığı sağlamakta hem de mali ve mali olmayan amaçları gerçekleştirmektedir. Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında vergilerin eksiksiz ve zamanında tahsilini amaç edinen vergi denetimlerinin büyük bir öneme sahip olduğu daha iyi anlaşılmaktadır.

Vergi gelirlerinin en az kayıpla tahsilini amaç edinen vergi denetim mekanizmasının etkinliği ve başarısı şüphesiz kamu idaresi ve mükellefler açısından önem arz etmektedir. Öyle ki etkin olan bir vergi denetimi ile mükellefler vergisel yükümlülüklerini tam ve zamanında yerine getirmekte, bu da kamu idaresi açısından gelirlerin eksiksiz olarak tahsilini sağlamaktadır. Bu doğrultuda hazırlanan çalışmada, vergi sisteminde yer alan vergi denetimlerinin, vergi tahsilat oranlarında neden olduğu değişim tespit edilerek vergi gelirleri üzerindeki etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Verilerin ulaşılabilirliği koşulu altında Türkiye için 1985-2018 dönemi baz alınarak vergi denetim oranının, tahakkuk-tahsilat oranını ne düzeyde etkilediğini araştırmayı amaçlayan bu çalışmada, teorik çerçeve oluşturulduktan sonra literatür taramasına yer verilmiştir. Devamında eşbütünleşme ve nedensellik analizleri yapılarak bulgular değerlendirilmiş ve çalışma sonuç kısmıyla tamamlanmıştır. Çalışmanın, vergi ahlakı ve bilincinin düşük, vergi kayıp ve kaçığının ise yüksek olduğu Türkiye’de durum tespitine odaklanması ve tahakkuk-tahsilat oranındaki değişimin vergi denetimlerinden ne düzeyde etkilendiğinin saptanması açısından literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. Teorik Çerçeve

Devlet ve devlet tarafından yetkilendirilmiş diğer idarelerin mali ve mali olmayan amaçlara yönelik gerçek ve tüzel kişilerden karşılıksız, egemenlik gücüne dayalı olarak aldığı ve para olarak ifade edilen ekonomik değerlere vergi denilmektedir (Çelikkaya, 2013: 4). Devlet gelirin en güvenilir kaynağı olarak kabul edilen vergi, hükümetin vatandaşlarının yaşam standardını yükseltmek için gereken harcamaları karşılamak üzere mali bütçelerini finanse edebileceği temel bir araç olarak hizmet etmektedir (Enofe vd., 2019: 47). Vergiyi diğer kamusal gelirlerden ayıran en temel unsur, alınan ekonomik değer karşılıksız olmasıdır. Karşılıksız ifadesiyle, devletin elde ettiği vergiler karşılığında bireylere özel menfaat sunmayacağı anlatılmaktadır. Verginin bu yönü, bireylerin algılarında negatif bir kavramı çağrıştırmaktadır. Vergilerin bu negatif çağrışımı ile bireylerin harcanabilir gelirini azaltması, mükellefe ödenecek verginin düşürülmesi yollarını aratmaktadır. Bu yolla vergi yükünden kurtulmak temel bir amaç olmaktadır. Gelirini olabildiğince elinde tutarak ödeyeceği vergiyi azaltmaya çalışan mükellef, vergiden kaçınma, vergiyi yansıtmaya, vergi ikamesine başvurma veya vergi kaçırma yollarından biri veya birkaçına başvurarak vergi erozyonuna neden olmaktadır (Yoruldu ve Yoruldu, 2016: 52-53).

Vergi erozyonu nedeniyle gelir kaybına uğrayan idare bunu engelleyebilmek, vergileri etkin bir mali politika aracı olarak kullanabilmek ve mükelleflerin vergisel ödevlere uyup uymadığını saptamak amacıyla vergi sisteminde denetim mekanizmasını işletmektedir. Buradan vergi denetimine olan ihtiyacın, mükelleflerin bilerek veya bilmeyerek vergi kaçırmaya neden oldukları davranışlarından doğduğu anlaşılmaktadır (Abdioğlu, 2007: 162). Dolayısıyla vergi denetimi, yürürlükteki yasalara uygunluk düzeyini belirlemek için bilgi edinmeyi, yani bilgilerin geçerliliğini ve güvenilirliğini kapsamaktadır (Oyedokun, 2016; Adediran vd., 2013: 172-173).

Vergi denetimi, kamu otoritesi tarafından çeşitli nedenlerle ekonomik işleyişi doğrudan veya dolaylı müdahalelerle yönlendirmede kullandığı araçlardan biridir. Bu kapsamda vergi sisteminin etkin ve verimli işleyişi yasal düzenlemelerin yanı sıra yönetim ve denetimle de yakın ilişkilidir. Vergi sisteminin düzgün işleyişinin devam edebilmesi için güvenlik ve denetim mekanizmalarına ihtiyaç duyulmaktadır. Özellikle günümüzde vergilerin çoğunluğu beyan esasına dayandığından, mükellefler tarafından beyan edilen vergilerin doğruluğunun araştırılıp tespit edilmesi;

vergileendirme işlemlerinde aksaklıkların ve sistemin kötüye kullanılmasının önlenmesi ve vergilerin sorunsuz olarak tahsil edilmesi amacıyla etkin bir denetim mekanizmasına ihtiyaç duyulmaktadır (Sandalcı, 2018: 35). Temelde vergi sisteminin önemli bir bölümü olan vergi denetimi de bu anlamda mükelleflerin vergisel yükümlülüklerini yerine getirmelerini sağlamaya çalışmaktadır (Kircher, 2008: 217-218).

Vergi denetimi, vergi idaresi tarafından, mükelleflerin vergi mevzuatında yer alan hükümlere uyum sağlayıp sağlamadıklarını tespit etmek amacıyla gerçekleştirilen işlemlerin tümü olarak ifade edilebilir (HUD, 2004: 131). Vergi denetimi, devletin en önemli gelir kaynağı arasında yer alan vergilerin tahsilini kolaylaştırma özelliğine sahiptir. Bununla birlikte denetim sonucu tarh edilen vergi ve kesilen cezalar yönünden de tahsil aracı niteliğine haizdir. Ancak, vergi denetimi ile amaçlanan sadece mali nitelikteki işlemlerdeki aksaklıkların ortaya çıkarılması değil, bununla birlikte kayıt dışı ekonomiyle mücadele ve vergilemede adalet ve eşitliğin sağlanmasıdır (Ergen ve Kılınçkaya, 2014: 283). Vergi denetiminin temel işlevi ödenmesi gereken vergilerin doğruluğunun araştırılması, tespit edilmesi ve varsa eksikliklerin ve yanlışların düzeltilmesinden oluşmaktadır (Abdioğlu, 2007: 161-172). Bu kapsamda vergi denetimleri ile vergi kaçakçılığı işleminden şüphelenilen tüzel kişi veya tüzel kişiliğe haiz vergi mükellefinin hesap defterleri, vergi denetçileri adı verilen gelir idaresi yetkilisi bir grup deneyimli uzman personel tarafından bağımsız olarak incelenmektedir (Olaoye ve Ogundipe, 2018: 81).

Vergi denetimi yoluyla vergi kayıp ve kaçakları denetlenerek hem vergi adaletinin sağlanması hedeflenmekte hem de vergi tahsilat oranı yükseltilerek kamu idaresinin vergisel etkinliği ve alanı genişlemektedir. Bundan dolayıdır ki hemen hemen tüm vergi sistemlerinde, vergi erozyonuna neden olacak mükellef veya idare taraflı faaliyetlerin denetlenmesi amacıyla bu tür mekanizmalar mevcuttur. Nitekim vergi denetiminin amaçları arasında en temel ve eski olan mali amaç, bu noktaya işaret etmektedir. Genel bir değerlendirme yapıldığında vergi denetiminin amacı, beyan sisteminin bütünlüğüne olan güveni korumak (Adediran vd., 2013), vergi ödemelerinde gönüllü uyumu artırmak, (Nwaiwu ve Okoro, 2018), vergileri en uygun şekilde tahsil etmek, yürürlükteki vergi yasalarına uymayı sağlamak ve vergi uyumu seviyesinin iyileştirilmesini sağlamaktır (Appah ve Eze, 2013; Harelimana, 2018). Tüm bunlarla birlikte vergi denetiminin en temel amacı, vergi kaçakçılığını önleyerek (Allingham ve Sandmo, 1972; Olaoye ve Ogundipe, 2018), vergi gelirlerindeki kaybı en aza indirmek ve mali amacı tesis etmektir (Amah ve Nwaiwu, 2018; Onoja ve Iwarere, 2015; Wuyah vd., 2018).

Vergi denetimleri yoluyla vergi erozyonuna neden olan vergi kayıp ve kaçakları ile mücadele edilmesi ve vergi tahakkuk-tahsilat arasındaki farkın en aza indirilmesi amaçlanmaktadır. Nitekim özellikle gelişmekte olan ülkeler ile gelirleri yer altı veya yer üstü doğal kaynağa dayanmayan, yani gelirlerinin önemli bir kısmı vergilerden oluşan ülkelerde vergiler, toplam kamu gelirlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Doğaldır ki mali ve mali olmayan amaçlar kapsamında vergileri kullanarak kamu hizmeti sunmak isteyen devletler bu hizmetlere ilişkin harcamaların önemli bir kaynağını teşkil eden vergileri en az maliyet ve kayıpla tahsil etmek zorunda kalmaktadır. Vergi gelirlerini en az kayıpla tahsil etmek amacıyla oluşturulan vergi denetimi sayesinde devletin gelir kayıpları en aza indirilmekte ve başta zorunlu olarak yerine getirilmesi gereken kamu hizmetleri olmak üzere halkın istek ve talepleri doğrultusunda yapılması gereken birçok hizmetin kaynağı sağlanmış olmaktadır. Ayrıca vergi denetimleri yoluyla en az kayıpla toplanan vergi gelirlerinin kamu harcamalarını karşılaması da mükellefleri ek bir mali yükümlülüğünden kurtarmış olmaktadır.

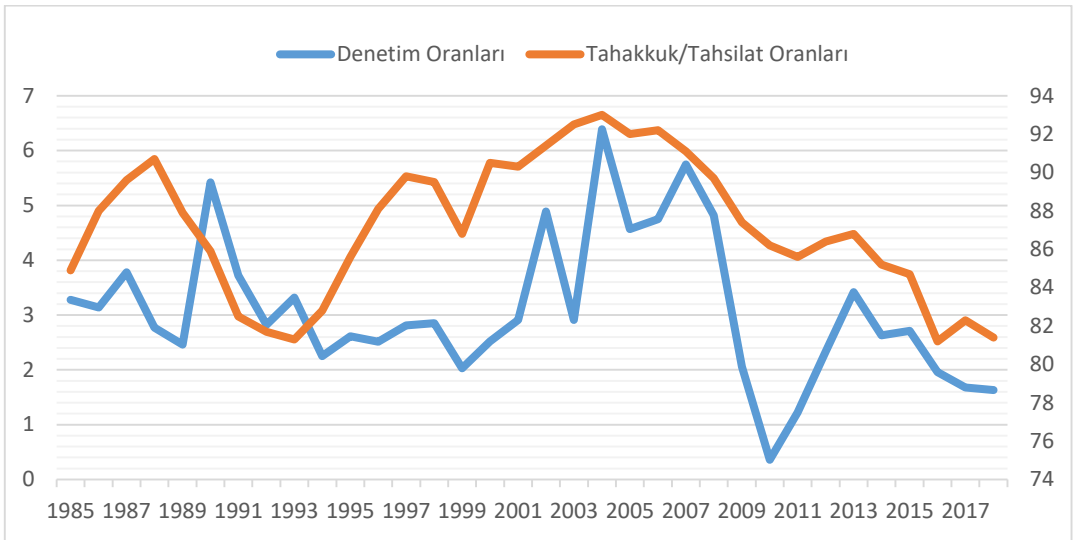
Vergi Usul Kanununda iki tür denetim yolu bulunmaktadır. Bunlar: “yoklama” ve “vergi incelemesi” olarak iki başlık altında değerlendirilmektedir. Yoklamaya ilişkin hükümler kendi içinde “yoklama” ve “yaygın ve yoğun vergi denetimi” olarak, vergi incelemesine ilişkin hükümler ise “vergi incelemesi” ve “aramalı inceleme” olarak alt gruplara ayrılmaktadır. Bu kapsamda Türkiye’de vergi denetim yolları; yoklama, yaygın ve yoğun vergi denetimi, vergi incelemesi ve aramalı

incelemedir (Tekin ve Çelikkaya, 2018: 133). Ülkemizde vergi denetiminin önleyici rolünden ziyade, vergi kaçakçılığı, vergi zıyaı, vergi usulsüzlüğü vb. bir olay meydana geldikten sonra yani mükellefin hatasından sonra yapılan kontrol rolü ön plandadır. Denetimin daha çok mükellefin kayıtlı işlemlerinden sonra yapılması, yüksek cezalarla sonuçlanmaktadır. Bu doğrultuda mükelleflerde de denetimlerin kasıtlı olarak geç yapıldığı ve asıl amacın önlemek veya yol göstermekten ziyade ceza kesmek olduğu algısı oluşmaktadır (Uğur, 2016: 124).

Türkiye’de vergi denetimin mali amacı kapsamında yer alan vergi gelirlerindeki kaybı en aza indirmek, yukarıda da ifade edildiği gibi kamu idaresinin devamı için önem arz etmektedir. Öyle ki kamu idaresinin devamlılığını sağlayan kamu hizmeti sunumdur. Kamu harcamaları ile topluma hizmet sunan kamu idaresinin en önemli ve büyük paya sahip finansman kaynağını vergiler oluşturmaktadır. Devletler vergiler aracılığıyla kamu harcamalarını finanse ederek gerekli ve yeterli ölçüde hizmet sunumu gerçekleştirmektedir. Bununla birlikte ekonomik krizlerle beraber değişen ve gelişen ekonomik sistemlerde vergiler, kamu harcamalarının finansmanını sağlama haricinde mali olmayan amaçlar kapsamında da kullanılmaktadır. Buna göre devletler tarafından mali ve mali olmayan amaçlar kapsamında kullanılan vergilerin erozyona uğramasını engellemek, yapılan vergi denetimleri yoluyla mümkün olmaktadır.

Vergi gelirlerinin eksiksiz olarak zamanında tahsilinin sağlanması için vergi sistemleri içinde yer alan vergi denetimlerinin etkin olup olmadığı, yani vergi gelirlerinin denetimlere bağlı olarak değişip değişmediği ayrıca üzerinde önemle durulması gereken bir konudur. Nitekim kamu faaliyetlerin yürütülmesinde etkinliği sağlamak için bu faaliyetlerin kaynağını oluşturan gelirlerin de etkin bir şekilde toplanması gerekmektedir. Etkin bir şekilde tahsil edilip verimli kullanılan kamu kaynakları idari örgütün hedef ve amaçlarına ulaşmasında önemli bir unsur oluşturmaktadır. Kamu kaynaklarının önemli bir payını oluşturan vergilerin etkin bir şekilde tahsil edilebilmesi bu noktada önem arz etmektedir. Bundan dolayıdır ki vergi denetiminin etkin olup olmadığının tespiti önem kazanmaktadır. Bu anlamda etkin bir vergi denetimin başarısı kaçırılan vergi miktarını bularak vergi gelirlerindeki azalmayı önlemekle ölçülmektedir (Gemmell ve Ratto, 2012: 35).

Vergi denetiminin mali amaç kapsamında etkin olduğu, yani vergi denetimleri sonucunda vergi gelirlerinde artış veya azalış olduğunun belirlenmesi bundan sonraki denetim politikalarına yön verecektir. Öyle ki denetimlerin sıklığı mükellef üzerinde iki durumun ortaya çıkmasına neden olabilmektedir. Bunlardan ilki denetimlerin sıklığıyla birlikte mükelleflerin vergi uyumlarının artmasıdır. Mükellefler denetimlerin sürekliliği ve sıklığına bağlı olarak cezaların da caydırıcılığıyla birlikte vergisel ödevlerini yerine getirmede daha dikkatli davranabilmektedir (Alm vd., 2004). Diğer durum ise denetimlerin sıklığına bağlı olarak mükelleflerin gönüllü vergi uyumundan vazgeçmeleridir. Mükellefleri devamlı olarak denetim altına almaya çalışan, denetimlerle sıkboğaz eden, mükellefler üzerinde zorbacı bir algıya neden olan bir denetim politikası, istenenin aksine mükelleflerin vergi uyumlarında azalmalara neden olarak vergi gelirlerinde erozyona yol açabilmektedir. Bununla birlikte etkin ve yeterli bir idari yapıya ve araçlara sahip olmayan denetim örgütü de vergi denetiminde istenen amaca ulaşmayı zorlaştırmaktadır. Buna göre ekonomi politikası ile uyumlu olmayan, vergilemede adalet ve etkinlik çerçevesinde işleyemeyen, mükelleflerin gönüllü vergi uyumlarını arttıracak teknikte bir yapıya sahip olmayan, tarafsız ve sübjektif bir denetim sistemi içerisinde hareket etmeyen ve günün koşulları ile gelecekteki beklenti ve durumlara göre hem mükellef hem de vergi idaresi açısından sistemi revize etmeyen vergi denetim sisteminde vergi gelirleri tam ve zamanında tahsil edilemeyecektir. Tüm bu gelişmeler dikkate alındığında vergi sistemi içerisinde öncelikle etkin denetim ve uyum stratejileri belirlenmeli, yumuşak denetimler ile gönüllü uyum sağlanırken yoğun denetim ile de vergi tahsilatında artış sağlanmalıdır. Söz konusu böylesi bir yapıda vergi denetimi ile tahakkuk-tahsilat oranları arasında doğrusal yönde ve paralel bir ilişki mümkün olabilecektir. Grafik 1’de Türkiye’de 1985-2018 döneminde vergi denetim oranları ile tahakkuk/tahsilat oranlarının seyri gösterilmektedir.



Grafik 1: Vergi Gelirleri-Tahakkuk/Tahsilat Oranları Bileşimi (1985-2018)

Grafik 1’de yer alan vergi denetim oranları ile tahakkuk-tahsilat oranlarına bakıldığında hemen hemen dönem boyunca aynı doğrultuda hareket ettikleri görülmektedir. Buna göre vergi denetim oranlarının arttığı/azaldığı dönemlerde tahakkuk-tahsilat oranları da artmakta/azalmaktadır. Bu da aslında denetim oranları ile tahakkuk-tahsilat oranları arasındaki ilişkinin açık bir göstergesi niteliği taşımaktadır. Denetim oranlarına bakıldığında yıllar itibariyle artış ve azalışlar gösterdiği görülmektedir. Tabi bu artış ve azalışlarda birçok faktör etkili olmaktadır. Bu faktörler arasında yapısal değişiklikler, vergi afları, ekonomik ve mali krizler gibi birçok etken yer almaktadır. 1900, 2001 ve 2008 kriz yılları ile 1985, 1988, 1990, 1998, 2003, 2008, 2013, 2014, 2016, 2017 ve 2018 yıllarındaki vergi afları vergi denetim oranlarında azalışlar ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte; 1996 yılında Mali Suçları Araştırma Kurulu, 2002’de Kamu İhale Kurumu, 2005 yılında Gelirler Genel Müdürlüğü kaldırılarak yerine Maliye Bakanlığına bağlı olarak Gelir İdaresi Başkanlığı, 2010 yılında Maliye Bakanlığı bünyesinde Vergi İnceleme ve Denetim Koordinasyon Kurulu ve 10.07.2011 tarih 646 sayılı KHK ile Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı’nın (VDK) kurulması yönündeki yapısal değişiklikler vergi denetim oranları ve dolayısıyla tahakkuk-tahsilat oranlarında artışlara neden olmuştur. Grafik 1’den de görüleceği üzere vergi denetim oranları ülkede yaşanan ekonomik, mali, siyasi vb. birçok faktöre bağlı olarak değişiklik göstermekte, bu da vergi tahakkuk-tahsilat yapısını doğrudan etkilemektedir.

Daha önce de ifade edildiği gibi vergi denetimi aracılığıyla bir yandan mükelleflerin vergi kanunlarına uyumunun sağlanması hedeflenirken diğer yandan bunun bir neticesi olarak vergi gelirleri tahsilatında artış beklenmektedir. Bu noktada vergilerin tahakkuk-tahsilat oranları bir ölçüde idarenin etkinliğinin de göstergesi olduğundan söz konusu oranlar, kurumsal değerlendirme açısından bir veri niteliğine sahiptir (Acar ve Merter, 2005: 21). Bu anlamda normal koşullarda vergi denetim oranlarının yüksek olduğu dönemlerde vergi tahsilat oranlarının da yüksek olması beklenmektedir. Nitekim tahsilat oranlarının düşmesinde birçok unsur etkili olmakla birlikte bu unsurların başında etkin bir vergi denetim planının olmayışı yer almaktadır (Aykın, 2017). Etkin bir vergi denetimi sağlandığı ölçüde vergi gelirleri tam ve zamanında tahsil edilebileceğinden, vergi tahsilat oranlarında da artışın görülmesi muhtemel bir sonuç olacaktır.

2. Literatür Taraması

Literatürde vergi denetiminin vergi tahsilatı üzerindeki etkisini inceleyen teorik ve ampirik düzeyde çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Ancak Türkiye için ilgili literatür incelendiğinde, vergi denetimi ve vergi tahsilatı ilişkisini konu edinen çalışmalar noktasında literatürün zayıf kaldığı göze

çarpılmaktadır. Ayrıca yapılan çalışmalarda vergi denetimi ile vergi tahsilatı ilişkisine odaklanmaktan ziyade vergi denetimi ile vergiye gönüllü uyum ilişkisi üzerinde durulduğu ve bu anlamda vergi denetiminin vergi gelirleri üzerinde belirleyici olup olmadığı dolaylı yoldan ve daha çok istatistiki yöntemlerle araştırılmıştır. Bu nedenle ekonometrik çalışmanın, Türkiye’de durum tespitine odaklanması açısından alana katkı sağlayacağı, ilgili literatürdeki eksikliği giderebileceği ve sonraki süreçte yapılacak çalışmalara katkı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Yerli literatürde Savaşan ve Odabaş (2005), Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarının nedenleri üzerine yaptıkları ampirik çalışmada, denetimde etkinsizlik ile vergi ahlakı ve bilincindeki yetersizliğin vergi kayıplarına neden olduğunu tespit etmişlerdir. Acar ve Merter (2005) tarafından Türkiye’de 1991-2002 dönemine ait vergi denetim oranları ile tahakkuk-tahsilat oranlarının karşılaştırıldığı çalışmada ulaşılan sonuca göre, vergi denetim oranları ile tahakkuk-tahsilat oranları arasında doğrusal bir ilişkiye rastlanılmamıştır. Buna göre bazı yıllarda denetim oranlarına bağlı olarak tahakkuk-tahsilat oranları artarken bazı yıllarda artış gözlenmemiştir. Söz konusu dönemde vergi denetim oranı ortalaması % 2,94 olarak tespit edilirken tahakkuk-tahsilat oranı ortalaması ise % 86,7 olarak tespit edilmiştir. Akbey (2014) tarafından 1995 yılından itibaren vergi denetim elemanlarında ortaya çıkan artışın vergi tahsilatına, kayıt dışılığın azaltılmasına ve vergilemede adalete olan etkilerinin incelendiği çalışmada, vergi gelirlerindeki artış ile vergi denetim elemanlarındaki artış arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Güler ve Kaba (2018) tarafından, Türkiye’de vergi yönetiminin etkinliği üzerine yapılan çalışmada, vergi denetiminin oldukça düşük düzeyde kalması ve vergi mükelleflerinin vergiye gönüllü uyum sağlayamamaları nedeniyle vergi denetimin artırılmasının bir gereklilik olduğu ifade edilmiştir.

Yabancı literatürde vergi denetiminin mükellef davranışı ve vergi tahsilatı üzerindeki etkisini inceleyen Erard (1992), vergi denetiminin sonraki yıl beyan ve raporlamalarını olumlu etkilediğini belirlemiştir. Niu (2011), firmaların denetlendikten sonraki süreçte vergiye gönüllü uyumlarını araştırdığı çalışmada, denetlenen firmaların denetlenmeyen firmalardan önemli düzeyde ayrıştığını tespit etmiştir. Bortey (2011) tarafından Gana’da vergi denetimi uygulamasının vergi idaresinde önemli bir rol oynayıp oynamadığını ortaya çıkarmak ve vergi idaresi kapasitesinin güçlendirilmesinde vergi denetiminin önemini analiz etmek, ayrıca vergi gelirini artırmada vergi denetiminin rolünü ve önemini analiz etmek amacıyla yapılan çalışmada, denetiminin vergi tahsilatı üzerinde olumlu etkiler yaratacağını belirlemiştir. Modugu ve Anyaduba (2014) tarafından, Nijerya’da seçilmiş işletme personellerine uygulanan anketlerden elde edilen verilerle yapılan analiz, vergi denetiminin vergi uyumluluğunu önemli ölçüde etkileme eğiliminde olduğunu ve gelirlerin elde edilebilirliğini güçlendirdiğini göstermiştir. Ladi ve Henry (2015) tarafından Nijerya’da vergi denetiminin vergi gelirleri üzerindeki etkisini belirlemeye yönelik yapılan benzer bir diğer çalışmada, vergi denetimi ile vergi gelirleri arasında doğrusal bir ilişkiye rastlanılmıştır. Buna göre vergi denetiminde etkinlik ve verimliliğine bağlı olarak vergi gelirlerinde artışlar meydana gelmiştir. Bununla birlikte çalışmada, vergi gelirlerindeki artışın daha da fazla olabilmesi için daha etkin ve verimli vergi denetiminin sağlanabildiği özerk vergi idaresine ihtiyaç duyulduğu da ulaşılan bir diğer sonuç olmuştur. Adediran vd. (2013) ve Samuel ve Jean De Dieu (2014) tarafından yapılan çalışmalarda da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

Santoro (2008) ve Fioria vd. (2013) tarafından denetimin vergi gelirleri üzerindeki etkisinin incelendiği çalışmalarda, denetimin gelir üzerindeki etkisinin pozitif olduğu kanıtlanmıştır. Bu yönde D’Agosto (2017), 2004-2009 dönemini baz alarak İtalya’da seçilmiş küçük işletmeler için yaptığı çalışmada, vergi denetiminin caydırıcılık açısından olumlu sonuçlar yarattığı ve vergi beyanı ile raporlamaların doğruluğu üzerinde büyük bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Saffay (2019) tarafından istatistiksel analiz metotları ile yapılan çalışma sonuçları, Afganistan’da yapılan vergi denetimlerinin vergi tahsilatını artırdığı, ancak mükellefin vergiye gönüllü uyumunu iyileştirmede etkisiz kaldığını göstermiştir.

Harelimana (2018) tarafından Ruanda'da vergi denetiminin gelir tahsilatı üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik yapılan çalışmaya göre, vergi denetiminde ortaya çıkan bir birimlik artışın gelir tahsilatında 0,162 düzeyinde bir artışa neden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre çalışmada, vergi denetiminin sıklığına bağlı olarak vergi gelirlerinde o derece yüksek tahsilata ulaşılacağı ortaya çıkmıştır. Kipilimba (2018) tarafından Tanzania için yapılan bir diğer çalışmada da benzer sonuçlara ulaşılmıştır. Blaufus vd. (2020) tarafından çoğunluğu OECD ülkelerinden oluşan 33 ülke için yapılan çalışma sonuçları, vergi denetçilerine yasal denetim raporlarına erişim izni vermenin firmaların vergi uyumunu olumlu etkilediğini, vergi gelirlerini artırdığını ve vergi denetim sıklığını ise azalttığını göstermiştir.

3. Veri Seti ve Ekonometrik Analiz

Çalışmanın amacı, Türkiye'nin vergi denetim oranlarının (DO) 1985 yılı sonrası dönem için tahakkuk-tahsilat oranlarını (TTO) ne düzeyde etkilediğini araştırmaktır. Bu amaç kapsamında kullanılan değişkenler; Savaşan ve Odabaş (2005), Bortey (2011), Ladi ve Henry (2015), Fioria vd. (2013), Kipilimba (2018) ve Blaufus vd. (2020) tarafından yapılan çalışmalar dikkate alınarak belirlenmiştir. Böylece bağımlı değişken olarak tahakkuk-tahsilat oranı; bağımsız değişken olarak vergi denetim oranı yüzdesel olarak seçilmiş ve verilerin ulaşılabilirliği göz önünde bulundurularak ilgili seriler arasındaki ilişkiyi saptamak amacıyla 1985-2018 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılmıştır. Söz konusu serilere ilişkin toplamda 34 gözlem sayısı bulunmaktadır. Veriler, Vergi Denetim Kurulu Başkanlığı Faaliyet Raporları ile Gelir İdaresi Başkanlığı istatistik göstergelerinden elde edilmiş, analiz için ise Eviews 9.0 paket programından yararlanılmıştır. Aşağıda vergi denetim oranı ile tahakkuk-tahsilat oranı arasındaki ilişkiyi tespit etmek amacıyla kullanılan matematiksel ve ekonometrik modeller sunulmuştur.

$$TTO = f(DO) \quad (1)$$

$$TTO_t = \beta_0 + \beta_1 DO_t + u_t \quad (2)$$

2 No'lu eşitlikte sunulan t : Zaman ; β_0 : Sabit Terimi; u_t : Hata Terimini ifade etmektedir. Bu çerçevede çalışmada aşağıdaki hipotezler test edilmiştir.

H_0 = Vergi Denetim Oranlarının Tahakkuk – Tahsilat oranlarına etkisi yoktur.

H_1 = Vergi Denetim Oranlarının Tahakkuk – Tahsilat oranlarına etkisi vardır.

Bununla birlikte Tablo 1'de serilerle ilgili tanımlayıcı istatistikler verilmiştir.

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

	TTO	DO
Mean	87.205	3.096
Median	87.100	2.815
Maximum	93.000	6.390
Minimum	81.200	0.3600
Std. Dev.	3.592	1.319
Çarpıklık	-0.174	0.631
Basıklık	1.917	3.199
Jarque-Bera	1.832	2.314
Olasılık Değeri	0.399	0.314
Sum	2965.500	105.290
Sum Sq. Dev.	425.878	57.464
Gözlem Sayısı	34	34

Tablo 1'de sunulan tüm değişkenlere ait tanımlayıcı istatistiklerde, tahakkuk-tahsilat oranı ortalaması % 87.2; denetleme oranı ortalaması ise % 3.09 olduğu tespit edilmiştir. TTO'nun en yüksek olduğu oran % 93, DO'nun en yüksek olduğu oran % 6 seviyesinde iken, TTO'nun en düşük

olduğu oran % 81.2, DO'nun ise % 0.36 olarak görülmüştür. Standart sapmalarına bakıldığında; TTO'nun standart sapmasının DO'ya kıyasla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Regresyon analizinde kullanılan temel ölçütlerden birinin, standart sapmanın tespiti olduğu söylenebilir. Bilindiği üzere regresyon denkleminin tahmini, ana kütle hata terimi varyansının kareköküdür. Verilerin regresyon doğrusu etrafındaki dağılmasının ölçüsü olan tahminin standart hatasının ($\hat{\sigma}_u$) büyüklüğü Y_i ile $\hat{Y}_i$ arasındaki farkın büyüklüğüne bağlıdır. Söz konusu farkın görece küçük çıkması $\hat{Y}_i$ 'lerin verilere (Y_i) yaklaştığını, regresyon doğrusunun verilere uyduğunu ifade etmekte, ilgili farkın büyük çıkması ise $\hat{Y}_i$ 'lerin verilere (Y_i) uzaklaştığını regresyon doğrusunun verilerden sapmalara yol açtığını göstermektedir (Yavuz, 2014; Gujurati, 2004: 78). Fakat regresyon tahmini için yalnızca standart sapmayı göz önünde bulundurmak yeterli değildir. Bu nedenle diğer analizlere geçilmiştir. Ayrıca Jarque-Bera (JB) testinde serilerin normal dağılıma sahip olduğu gözlemlenmiştir.

3.1. Durağanlık Analizi

Birim kök ya da durağanlık analizi esas itibarıyla sahte regresyon sorununu ortadan kaldırmak ve analizin sapmalı sonuçlar doğurmasını engellemek amacıyla gerçekleştirilmektedir. Bir zaman serisinin durağan olması için ortalaması ile varyansının zaman içinde değişmemesi ve iki dönem arasındaki kovaryansının, bu kovaryansının hesaplandığı döneme değil de yalnızca iki dönem arasındaki uzaklığa bağlı olması gerekir (Gujarati, 1999: 713). Çalışmada serilerin durağanlıkları Dickey Fuller tarafından 1979 yılında ortaya konulan Genişletilmiş Dickey Fuller (ADF) ile Phillips ve Perron'un 1989 yılında geliştirdiği Phillips Perron (PP) birim kök testlerinden yararlanılarak araştırılmıştır. ADF birim kök testi serileri, aşağıda belirtildiği üzere üç denklem doğrultusunda analiz edilmektedir:

$$\text{Yalın hali: } \Delta Y_t = \gamma Y_{t-1} + \mu_t \quad (3)$$

$$\text{Sabit Terimli: } \Delta Y_t = a_0 + \gamma Y_{t-1} + \mu_t \quad (4)$$

$$\text{Sabit Terimli ve Trendli: } \Delta Y_t = a_0 + a_1 t + \gamma Y_{t-1} + \mu_t \quad (5)$$

Serilerin yukarıdaki modeller yardımıyla gerçekleştirilecek testler sonucunda elde edilecek test istatistikleri MacKinnon (1996) kritik değerleriyle karşılaştırılarak durağan olup olmadığı değerlendirilir. Bu testin hipotezleri, çalışmadaki değişkenler temel alındığında aşağıdaki gibidir:

$H_0: \gamma = 0$, sıfır hipotezi serinin birim kök içerdiğini yani TTO'nun veya DO'nun durağan olmadığını ifade etmektedir;

$H_1: \gamma \neq 0$, alternatif hipotez serinin birim kök içermediğini yani TTO'nun veya DO'nun durağanlaştığını göstermektedir.

Analizde faydalanan bir diğer birim kök testi olan PP, ADF'nin hata terimleriyle olan belirli düzeydeki varsayımlarını geliştirmiştir. Trendli serilerin durağanlık analizinde PP birim kök testi, ADF'den daha kuvvetli sonuçlar vermektedir. PP testinde, ADF birim kök testinde olduğu gibi MacKinnon (1996) kritik değerleri dikkate alınarak durağanlık tespiti yapılmaktadır. Newey West hata düzeltme mekanizması, PP testi için otokorelasyon sorununu ortadan kaldırmak amacıyla kullanılmaktadır. PP birim kök testi serileri aşağıdaki denklem üzerinden sınanmaktadır.

$$\Delta Y_t = \beta_1 + \alpha Y_{t-1} + \beta_2 \left(t - \frac{T}{2} \right) + \mu_t \quad (6)$$

6 No'lu denklemdeki (T) gözlem sayısı, (t) trendi (μ_t) hata terimi göstermektedir. İlgili testin hipotezleri, çalışmadaki serilere uyarlandığında aşağıdaki gibidir:

$H_0: \epsilon = 0$, sıfır hipotezi serinin birim kök içerdiğini yani TTO'nun veya DO'nun durağan olmadığını ifade etmektedir;

$H_1: \epsilon < 1$, alternatif hipotez serinin birim kök içermediğini yani TTO'nun veya DO'nun durağanlaştığını göstermektedir.

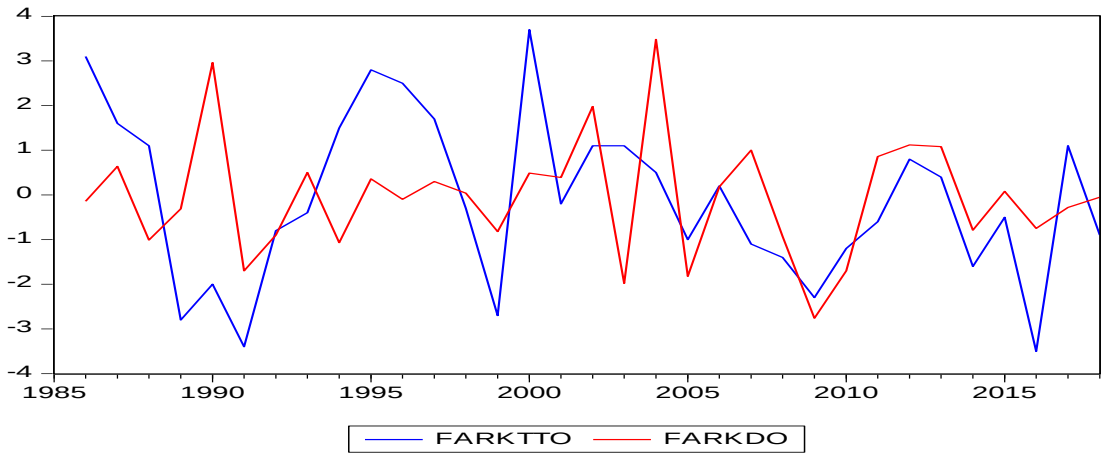
ADF ve PP birim kök testlerine ilişkin metodolojik arka plan incelendikten sonra söz konusu testler kullanılarak elde edilen sonuçlar Tablo 2'de sunulmuştur.

Tablo 2: Birim Kök Testi Sonuçları

	ADF Testi Sonuçları				Phillips-Perron Testi Sonuçları				Karar
	Düzye Değerleri	Birinci Fark Değerleri	Düzye Değerleri	Birinci Fark Değerleri	Düzye Değerleri	Birinci Fark Değerleri	Düzye Değerleri	Birinci Fark Değerleri	
TTO	(-1,16)	[0.90]	(-4,36)	[0.00*]	(-1,39)	[0.84]	(-4,34)	[0.00*]	I(1)
DO	(-3.19)	[0.10]	(-7.34)	[0.00*]	(-3.17)	[0.10]	(-8,55)	[0.00*]	I(1)

Not. Veriler, sabit terimli ve trendli model çerçevesinde analiz edilmektedir. Parantez içleri () verilerin t-istatistiği değerini, kareli parantez [] içleri ise olasılık değerleri bulgularını göstermektedir. * işareti serilerin %1'lik anlamlılık düzeyinde durağan olduğunu simgelemektedir. ADF ve PP için söz konusu kritik değerler MacKinnon (1996) tarafından ortaya konulmaktadır.

Tablo 2'de TTO ve DO serileri için yapılan birim kök testi sonucuna göre, Genişletilmiş Dikey Fuller (ADF) ve Phillips Peron (PP) testi çerçevesinde serilerin birinci farklarında durağan hale geldiği gözlenmektedir. Bu sonuç, analizin sonraki safhasında kullanılacak testlere dair ipuçları vermektedir. Serilerin birinci farkta durağanlaşması, eşbütünleşme analizine geçebilmek için en kilit şartı olduğu söylenmelidir. Bu doğrultuda analizin ileri aşamasında serilerin uzun dönemli ilişkisini saptayan Johansen Eşbütünleşme Analizi kullanılmıştır. Grafik 2'de birinci farkları alınarak durağanlaşan serilerin grafiksel gösterimi sunulmuştur.



Grafik 2: Birinci Farkları Alınarak Durağanlaşmış Serilerin Grafiksel Gösterimi

Durağanlık analizine ilişkin metodolojide, serilerin sapmalı sonuçlara yol açmasının önüne geçmek ve sahte regresyon sorununa çözüm üretmek için kullanıldığından bahsedilmiştir. Yapılan analizde kullanılan seriler için düzey değerlerinde yapılacak analizlerin sapmalı sonuçlar ürettiği gözlenmiştir. Bu sorunu ortadan kaldırmak amacıyla seriler, birinci farkları alınarak durağanlaştırılmıştır. Grafik 2'de görüldüğü üzere, seriler birinci farkları alındıktan sonra belirgin merkezler etrafında dalgalanma hareketi sergilenmiş ve sapmasız bir seyir izlemiştir.

3.2. Johansen Eşbütünleşme Analizi

Birinci farkı alındıktan sonra durağanlaşan serilerin uzun dönem ilişkisinin varlığı Johansen (1988) ve Johansen ile Juselius (1990) temelinde geliştirilen analiz yöntemi ile sınanmaktadır. Seriler

arasındaki eşbütünleşme ilişkisi test edilmeden önce gecikme uzunluğu tespit edilmelidir. Yapılan test sonucunda uygun gecikme uzunluğunun $k=1$ olduğu saptanmıştır (bkz. EK 1). Bu bağlamda, Tablo 3'te uzun dönem eşbütünleşme analizi test sonuçları verilmiştir.

Tablo 3: Johansen Eşbütünleşme Analizi Sonuçları

Ho Hipotezi	Özdeğer İstatistiği	İz İstatistiği	%1 Kritik Değer	Olasılık Değerleri.**	Max Özdeğer İstatistiği	%1 Kritik Değer	Olasılık Değerleri**
None *	0.495396	29.48813	12.32090	0.0000	21.20344	11.22480	0.0007
At most 1 *	0.234517	8.284689	4.129960	0.0047	8.284689	4.129906	0.0047

Not. * işareti %1'lik anlamlılık düzeyinde boş hipotezin reddedildiğini sembolize eder. ** işareti Mackinnon-Haug-Michells (1999) göre olasılık değerlerini gösterir.

Tablo 4: Normalize Edilmiş Uzun Dönem Eşbütünleşme Katsayısı Sonucu

Değişkenler	Eşbütünleşme Katsayısı	Standart Hata	t-İstatistiği
DO	5,35	-0,97	5,51

Tablo 3'teki eşbütünleşme sonuçlarına göre, seriler arasında iz istatistiğinin ve maksimum öz değer istatistiğinin olasılık değerinin % 1'den küçük olması nedeniyle boş hipotez reddedilmiş, alternatif hipotez ise kabul edilmiştir. Bu sonuç, seriler arasındaki uzun dönem eşbütünleşme ilişkisinin varlığını ispatlamaktadır. Ayrıca en az bir eşbütünleşme vektörü tespit edilmektedir. Tablo 4'teki normalize edilmiş uzun dönem eşbütünleşme katsayısı sonuçlarına göre, denetim oranındaki (DO) %1'lik artış tahakkuk-tahsilat oranını (TTO) % 5,35 seviyesinde artırdığı tespit edilmiştir.

3.3. Kısa Dönem Analizi: Hata Düzeltme Modeli

Serilerin uzun dönemli dinamik hareketleri süresince çeşitli düzeylerde sapmalar meydana gelmektedir. Daha çok uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisinin bulunduğu serilerde tespit edilen ve kısa dönemli belirleyenleri bulunmaktadır (Johnstan ve Dinardo,1997). Bu sorunun çözümüne ilişkin olarak ise hata düzeltme modeli (error correction model) kullanılmaktadır. Aşağıda, çalışmada kullanılan modele ilişkin hata düzeltme modeli denklemi sunulmuştur.

$$\Delta TTO_t = \alpha_0 + \alpha_1 ECT_{t-1} + \alpha_2 \Delta DO_t + \varepsilon_t \quad (7)$$

7 No'lu eşitlikteki " ECT_{t-1} ", uzun dönem analizinden elde edilen hata terimi serisinin bir dönem gecikmelisini ifade etmektedir.

Tablo 5: Model 1'in Hata Düzeltme Modeli Test Sonuçları

Değişkenler	Katsayı	t-İstatistik	Olasılık Değerleri
D(DO)	0,45	1,77	0,08
ECT (-1)	-0,11	-0,98	0,33
Sabit Terim(C)	-0,07	-0,22	0,82

Not: * işareti anlamlılık düzeyini ifade etmektedir.

Tablo 5'teki hata düzeltme modeli test sonuçları incelendiğinde, uzun dönemde beraber hareket eden serilerin kısa dönem sapmalarını ortadan kaldırmakta kullanılan hata düzeltme modeli katsayısının -0,11 ve olasılık değerinin ise 0,33 olduğu tespit edilmiştir. Hata düzeltme modelinin çalışması için hata düzeltme katsayılarının negatif ve olasılık değerinin ise anlamlı olması beklenmektedir. Elde edilen bulgulara göre hata düzeltme modeli çalışmamaktadır. Öte yandan seriler arasındaki kısa dönem analizi sonucuna göre, denetim oranındaki (DO) % 1'lik artış, tahakkuk-tahsil oranını (TTO) % 0,45'lik düzeyde artırdığı, yani denetim oranı ile TTO arasında doğrusal bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Uzun ve kısa dönem analiz sonuçlarından elde edilen bulgular dikkate alındığında, denetim oranı ile tahakkuk-tahsilat oranı arasında doğrusal bir ilişkinin olduğu ve denetim oranlarındaki artışın tahakkuk-tahsilat oranını pozitif yönde etkilediği görülmüştür. Türkiye için yapılan çalışmadan elde edilen bu sonuç, vergi denetiminin gelir tahsilatıyla doğrudan ilişkili olduğunu ve denetimlerdeki artışın gelir tahsilatını artırdığını göstermektedir. Devlet bütçesi ve kamu hizmetlerinin finansmanının sağlanması için gerekli vergi gelirlerinin tahsilatında kritik bir öneme sahip olan vergi denetimi, ekonomik ve mali yapının güçlü ve istikrarlı bir yapıya sahip olmasına da önemli katkılar sağlamaktadır. Güçlü mali yapının tesis edildiği böylesi bir durumda kamusal hizmetlerin finansman kolaylığı, kamusal hizmetlerin daha etkin ve verimli sunumunu mümkün kılmaktadır. Vergi ahlaki ve bilincini olumlu yönde etkileyen bu gelişmeler; vergi mükelleflerinin beyannamelerinin daha tatmin edici olmasını, vergi kaçırma düzeyinin düşürülmesini, vergiye gönüllü uyum derecesinin yükseltilmesini ve sonuç olarak ödenmesi gereken potansiyel vergi gelirlerinin devlet bütçesine aktarılmasını teşvik etmektedir. Tüm bu sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde ise etkin, iyi işleyen, sağlam prosedürlere sahip olan bir vergi denetim mekanizmasının önemi daha da iyi anlaşılmaktadır.

3.4. Granger Nedensellik Analizi

Granger nedensellik analizi (1969), değişkenler arasında herhangi bir etkileşimin bulunup bulunmadığını eğer bulunuyorsa hangi yönde olacağını tespit etmek amacıyla kullanılmaktadır. Granger nedensellik analizi iki değişkenli model için aşağıdaki denklemler aracılığıyla incelenmektedir.

$$TTO_t = \beta_0 + \sum_{i=1}^m \beta_i TTO_{t-i} + \sum_{i=1}^m \alpha DO_{t-i} + v_{1t} \quad (8)$$

$$DO_t = \alpha_0 + \sum_{i=1}^m \alpha_i DO_{t-i} + \sum_{i=1}^m b TTO_{t-i} + v_{2t} \quad (9)$$

Denklem (7) ve (8)'daki (m) gecikme uzunluğunu, (t) zaman boyutunu, (v_t) hata terimini ifade etmektedir. Granger nedensellik analizine geçmeden önce serilerin durağanlaştırılması ön şarttır (Granger, 1988: 554). Bu temelde Granger Nedensellik testi için ortaya konulan hipotezler aşağıdaki gibidir:

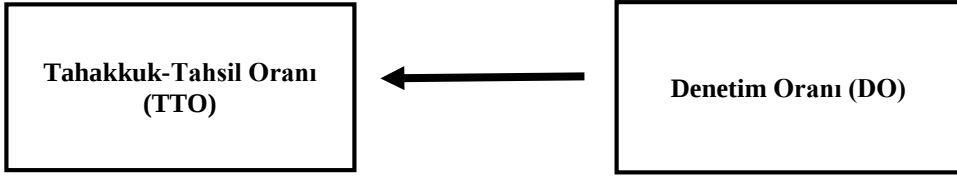
$H_0: \mu = 0$; sıfır hipotezine göre TTO, DO'nun Granger nedeni olarak ifade edilir.

$H_1: \mu \neq 0$; alternatif hipoteze göre TTO, DO'nun Granger nedeni değildir.

Yukarıdaki denklem ve hipotezler çerçevesinde, analizi yapılan serilerle ilgili Granger Nedensellik test sonuçları Tablo 6'da verilmiştir.

Tablo 6: Granger Nedensellik Test Sonuçları

Nedenselliğin Yönü	F-İstatistiği	Olasılık Değeri	Karar
DO→TTO	5,38467	0,0273	Nedensellik testi sonucuna göre, DO'dan TTO'ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Bu anlamda vergi idaresinin denetim oranlarındaki artışına paralel olarak tahakkuk-tahsilat oranlarının artırabileceğini söylemek mümkün olmaktadır.
TTO→DO	1,22515	0,2771	



Grafik 3: Seriler Arasındaki Nedensellik İlişkisinin Genel Görünümü

Grafik 3'teki Granger nedensellik testi sonuçlarına göre, DO'dan TTO'ya doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Burada nedensellik ilişkisi; denetim oranındaki değişimlerin, tahakkuk-tahsilat oranındaki değişimlerin nedeni olduğunu göstermektedir. Yukarıda da ifade edildiği gibi bu sonuç, denetim oranlarındaki artışa paralel olarak tahakkuk-tahsilat oranlarının artabileceği şeklinde yorumlanabilir. Özellikle vergi kayıp ve kaçığının yüksek, vergi ahlakı ve bilincinin ise düşük olduğu Türkiye'de etkin bir vergi denetim mekanizmasının kurulması ve etkin bir vergi denetiminin yapılması, potansiyel vergi gelirlerinin tahsilinde stratejik bir değere sahip olabilir. Ayrıca bu sonuç, uyum stratejileri altında vergi gelirlerini korumak ve artırmak için siyasi kaygılardan uzak bir vergi denetim yapılmasının elzem olduğunu göstermekle birlikte vergi denetiminin etkinliğini olumsuz etkileyen ve yüksek kalitede denetim yapma imkanlarını sınırlayan popülist politikalarından kaçınılması gerektiğini de göstermektedir.

Sonuç

Çalışmada, Türkiye için 1985-2018 dönemini kapsayan yıllık veriler kullanılarak denetim oranı ile tahakkuk-tahsilat oranı arasındaki ilişki zaman serisi analiziyle incelenmiştir. Analizin ilk aşamasında yapılan birim kök testinde serilerin birinci farkları alındıktan sonra durağanlaştığı sonucuna ulaşılmıştır. Birinci farkı alındıktan sonra durağanlaşan serilerin uzun dönem ilişkisinin varlığı Johansen (1988) ve Johansen ile Juselius (1990) temelinde geliştirilen analiz yöntemi ile sınanmıştır. İz istatistiği ve maksimum öz değerlerine göre serilerin uzun dönemde eşbütünleşik olduğu görülmüş ve en az bir eşbütünleşme vektörü tespit edilmiştir. Normalize edilmiş uzun dönem eşbütünleşme katsayısına bakıldığında, denetim oranındaki (DO) % 1'lik artış, tahakkuk-tahsilat oranını (TTO) % 5,35 seviyesinde artırdığı tespit edilmiştir. Öte yandan seriler arasındaki kısa dönem analizi sonucuna göre, denetim oranındaki (DO) % 1'lik artış, tahakkuk-tahsil oranını (TTO) % 0,45 düzeyinde artırmış ve bu sonuç, DO ile TTO arasında doğrusal bir ilişkinin varlığını göstermiştir. Son olarak Granger nedensellik testi sonucuna göre, denetim oranından tahakkuk-tahsilat oranına doğru tek yönlü nedensellik ilişkisinin varlığına ulaşılmıştır.

Çalışmada ulaşılan denetim oranlarının vergi tahsilatını artırıcı etkisinin literatürde yer alan çalışmaların önemli bir kısmı ile aynı doğrultuda olduğu görülmektedir. Buna göre literatürde yer verilen çalışmaların büyük bir kısmında olduğu gibi vergi denetim oranları ile vergi tahsilatı arasında doğrusal bir ilişki ortaya çıkmıştır. Vergi denetim oranlarının vergi gelirleri üzerinde artırıcı bir etki ortaya çıkarması şüphesiz birçok faktöre bağlı olarak kendini göstermektedir. Buna göre etkin bir vergi denetim mekanizmasının varlığı vergilemede adalet, eşitlik ve genellik ilkeleri kapsamında mükelleflerde vergi ahlakı, vergi bilinci, vergi algısı, vergi psikolojisi, vergi kültürü ve nihayetinde vergi uyumunu pozitif yönde etkilemektedir. Mükelleflerin vergisel ödevlerini doğru olarak tam ve zamanında yerine getirmeleri anlamına gelen vergi uyumunun gelişmesi de şüphesiz vergi tahakkuk/tahsilat oranlarını artırmaktadır.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri etkin ve donanımlı bir denetim mekanizmasının kurulmuş olmasıdır. Diğer önemli husus ise mükellefler ile olan iletişim ağının çeşitlendirilmiş ve geliştirilmiş olmasıdır. Bu anlamda vergi idaresinin tüm işlemlerinde mükellefin merkeze alınmış olması, cezaların caydırıcılığı, vergi uyum maliyetlerinin düşüklüğü,

vergi sistem karmaşıklığının azaltılması, vergi denetiminin haklılığı ve gerekliliğine olan inancın mükelleflere yerleştirilmesi büyük öneme sahiptir. Nitekim yer ve zaman faktörleri ile birlikte mükellefin maddi ve manevi durumunu gözeterek, yani mükellefi her yönüyle dikkate alarak yapılan bir vergi denetimi hem idareye karşı pozitif bir algı oluşturacak hem de denetim ile ulaşılmak istenen amacı kolaylaştıracaktır. Bundan dolayıdır ki etkin ve verimli bir vergi denetim mekanizmasının kuruluş ve işleyişi, vergi ahlakı ile vergi bilinç düzeyine ve mükelleflerin gönüllü vergi uyumuna katkı sağlayarak vergi tahsilatında artışa neden olacaktır. Vergi denetimleri ile vergilerden elde edilen gelirleri en az kayıpla tahsil etmek isteyen devletlerin öncelikli olarak etkin bir vergi denetim mekanizması kurması ve işletmesi, sonrasında ise bu denetim mekanizmasının vergilemede adalet, eşitlik, genellik gibi ilkelere hizmet ederek mükelleflerin haklarını gözettiği algısını bireylerde oluşturması gerekmektedir. Ancak bu hedefin gerçekleştirilmesi için öncelikle etkin denetim ve uyum stratejileri belirlenmeli, yumuşak denetimler ile gönüllü uyum sağlanırken yoğun denetim ile de vergi tahsilatı artırılmalıdır. Artan vergi gelirleri kamu harcamalarını finanse etmek, ekonomik büyüme sürecine işlerlik kazandırmak ve güçlü bir mali yapı oluşturmak için devlete yeterli düzeyde gelir sağlayarak vergiye gönüllü uyum ile vergi ahlak ve bilinç düzeyini iyileştirecektir.

Kaynakça

- Abdioğlu, H. (2007). Vergi denetiminde kırmızı bayrakların kullanımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 36, 161–72.
- Acar, İ. A. & Merter, M. E. (2005). Türkiye’ de 1990 sonrası dönemde vergi denetimi ve vergi denetiminde etkinlik sorunu. *Maliye Dergisi*, 147, 5-27.
- Adediran, S. A., Alade, S. O. & Oshode, A. A. (2013). The impact of tax audit and investigation on revenue generation in Nigeria. *European Journal of Business and Management*, 5(26), 171-176
- Akbey, F. (2014). Türkiye’de vergi denetimi ve gelirleri üzerine bir inceleme. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 29(1), 63-103.
- Allingham, M. G. & Samdmo, A. (1972). Income tax evasion: A theoretical analysis. *Journal of Public Economics*, 1(4), 323-338. doi: 10.1016/0047-2727(72)90010-2
- Alm, J., Blackwell, C. & McKee, M. (2004). Audit selection and firm compliance with a broad-based sales tax. *National Tax Journal*, 57(2), 209–27.
- Amah, C. O. M. & Nwaiwu, J. N. (2018). Tax audit and practice and down south tax revenue generation in Nigeria. *International Journal of Innovative Finance and Economic Research*, 6(1), 99-112.
- Appah, E. & Eze, G. P. (2013). A causality analysis between tax audit and tax compliance in Nigeria. *European Journal of Business and Management*, 5(2), 107-120.
- Augustine, E., Embele, K. & Obazee, E. P. (2019). Tax audit, investigation, and tax evasion. *Journal of Accounting and Financial Management*, 5(4), 47-66.
- Aykın, H. (2017). Vergi gelirlerinde tahsilat/tahakkuk oranında trend ne yönde? (1970-2017 Dönemi). vergidosyasi.com, Erişim tarihi: 14.07.2020.
- Blaufus, K., Schöndube, J. R. & Wielenberg, S. (2020). Strategic Interactions between tax and statutory auditors and different information regimes: implications for tax audit efficiency. *Arbeitskreis Quantitative Steuerlehre Quantitative Research in Taxation*, Discussion Papers, No: 249.

- Bortey, E. N. (2011). *Improving revenue collection through tax audit practice: the case of Ghana revenue authority* [Master's Thesis]. Kwame Nkrumah University Of Science And Technology.
- Çelikkaya, A. (2013). "Verginin tanımı, amaçları, tarihsel ve teorik gelişimi". Vergi Teorisi, (Ed.) İsa Sağbaş, Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayını, Yayın No: 1915.
- Dickey, D. A. & Fuller, W. A. (1979). Distribution of the estimators for autoregressive time series with a unit root. *Journal of the American Statistical Association*, 74(366), 427-431. doi:10.1080/01621459.1979.10482531. JSTOR 2286348
- D'Agosto, E., Manzo, M., Pisani, S. & D'Arcangelo, F. M. (2018). The effect of audit activity on tax declaration: evidence on small businesses in Italy. *Public Finance Review*, 46(1), 29-57. DOI: 10.1177/1091142117698035
- Ergen, Z. & Kılınçkaya, L. (2014). Türkiye'de vergi denetim sistemi ve sistemin aksaklıklarının değerlendirilmesi. *Sosyoekonomi*, 21(21), 281-304. DOI: 10.17233/se.02348
- Erard, B. (1992). "The influence of tax audits on reporting behavior." In *Why People Pay Taxes: Tax Compliance and Enforcement*, (Edit.) Joel Slemrod, 95-114. The University of Michigan Press
- Fiorio, C. V., Iacus, S. M. & Santoro, A. (2013). *Taxpaying response of small firms to an increased probability of audit: some evidence from Italy*. Management and Statistics Working Paper 251.
- Gemmell, N. & Ratto, M. (2012). Behavioral responses to taxpayer audits: evidence from random taxpayer inquiries. *National Tax Journal*, 65(1), 33-58. DOI: dx.doi.org/10.17310/ntj.2012.1.02
- Granger, C. W. J. (1969). Investigating causal relations by econometric models and cross-spectral methods. *Econometrica*, 37, 424-438.
- Granger, C. W. J. & Newbold P. (1974). Spurious regressions in econometrics. *Journal of Econometrics*, 2(2), 111-120.
- Gujurati, D. (1999). *Basic Econometrics*, Mc Graw Hill, Third Edition.
- Gujurati, D. (2004). *Basic Econometrics*, Mc Graw Hill, Fourth Edition.
- Güler, H. & Kaba, H. (2018). "The efficiency of tax administration in Turkey". (Edit) Alexandra Górecka, Altuğ M. Köktaş, Agnieszka Parlińska, *Economic Issues in Retrospect and Prospect içinde*, 301-315, IJOPEC Publications.
- Harelimana, J. B. (2018). Effect of tax audit on revenue collection in Rwanda. *Global Journal of Management and Business Research: D Accounting and Auditing*, 18(2), 1-11.
- Hesap Uzmanları Derneği. (2004). Denetim ilke ve esasları. Yıldız Ofset.
- Jean, B. H. (2018). Effects of tax audit on revenue collection in Rwanda. *Global Journal of Management and Business Research: The Accounting and Auditing*, 18(2), 1-11.
- Johansen, S. (1988). Statistical analysis of cointegration vectors. *Journal of Economic Dynamics and Control*, 12(2-3), 231-254. https://doi.org/10.1016/0165-1889(88)90041-3
- Johansen, S. & Juselius, K. (1990). Maximum likelihood estimation and inference on cointegration with applications to demand for money. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 52, 169-210. https://doi.org/10.1111/j.1468-0084.1990.mp52002003.x
- Johnston, J. & Dinardo, J. (1997). *Econometric Methods*. Fourth Edition, McGraw-Hill Companies.

- Modugu, K. P. & Anyaduba, J. O. (2014). Impact of tax audit on tax compliance in Nigeria. *International Journal of Business and Social Science*, 5(9), 207-2015.
- Kipilimba, T. F. (2018). Impact of tax administration towards government revenue in tanzania- case of Dar-Es Salaam region. *Social Sciences*, 7(1), 13-21. doi: 10.11648/j.ss.20180701.13
- Kircher, E. E. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: the supplementary framework. *Journal of Economic Psychology*, 29(2), 210-225.
- MacKinnon, J. G. (1996). Numerical distribution functions for unit root and cointegration tests. *Journal of Applied Econometrics*, 11, 601-618.
- Niu, Y. (2011). Tax audit impact on voluntary compliance. *Journal of Economic and Social Measurement*, 36, 237-51.
- Nwaiwu, J. N. & Okoro, I. (2018). Government regulations on tax audit and government tax revenue in Nigeria. *International Journal of Advanced Academic Research/ Accounting and Economic Development*, 4(2), 74-93.
- Olaoye, C., O., Ogunleye, S., A. & Solanke, F., T. (2018). Tax audit and tax productivity in Lagos state. *Asian Journal of Accounting Research*, 3(2), 202-210.
- Olaoyea, C. O. & Ogundipeb, A. A. (2018). Application of tax audit and investigation on tax evasion control in Nigeria. *Journal of Accounting, Finance and Auditing Studies*, 4(1), 79-92.
- Onoja, M. L. & Iwarere, T. H. (2015). Effects of tax audit on revenue generation, Federal Inland Revenue Service, Abuja experience. *Journal of Good Governance and Sustainable Development in Africa*, 2(4), 67-80.
- Oyedokun, G., E. (2016). Relevance of tax audit and tax investigation. *SSRN Electronic Journal*. 1-16. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2910322>
- Peron, P. (1989). *Testing for a unit root in a time series with a changing mean*. Princeton University and C.R.D.E, Economic Research Program, Research Memorandum No: 347.
- Saffay, M. H. (2019). *The effects of tax audit on tax revenue collection in afghanistan revenue department* [Master's Thesis]. Ritsumeikan Asia Pacific University.
- Samuel, M. & Jean De Dieu, R. (2014). The impact of taxpayers' financial statements audit on tax revenue growth. *International Journal of Business and Economic Development (IJBED)*, 2(2), 51-60.
- Sandalcı, İ. (2018). *Vergi ihbarını etkileyen faktörlerin belirlenmesine yönelik bir alan araştırması* [Doktora Tezi]. Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Santoro, A. (2008). Taxpayers' choices under studi di settore: what do we know and how we can interpret it?. *Giornale degli Economisti e Annali di Economia*, 67, 161-84.
- Savaşan, F. & Odabaş, H. (2005). Türkiye'de veri kayıp ve kaçaklarının nedenleri üzerine ampirik bir çalışma. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(10), 1-28.
- Tekin, F. & Çelikkaya, A. (2018). *Vergi denetimi*. Seçkin Yayıncılık.
- Uğur, A. A. (2016). Vergi denetimi etkinliğinde risk analizi sisteminin uygulanabilirliği (Gaziantep halı sektörü üzerine örnek bir uygulama). *International Journal of Public Finance*, 1(2), 122-145. DOI: 10.30927/ijpf.319881
- Yavuz, Ç. N. (2014), *Finansal Ekonometri*. Der Yayınları.

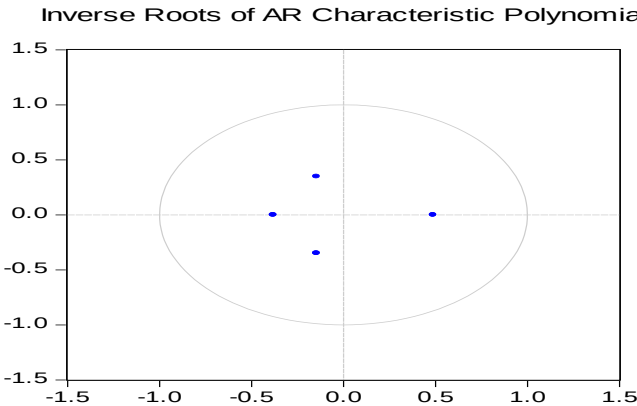
- Yoruldu, M. & Yoruldu, N. Z. (2016). Türkiye’de vergi kayıp ve kaçaklarının önlenmesinde vergi denetimi ve muhasebe meslek mensuplarının rolü üzerine bir değerlendirme. *Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 51-70. <https://doi.org/10.21733/IBAD.31>
- Wuyah, Y. T., Aku, Y. Y. & Ahmad, M. D. (2018). Impact of tax audit and investigation on value added tax generation in Kaduna state. *American Journal of Business and Society*, 2(3), 52-56.

EK 1: Uygun Gecikme Uzunluğunun Tespiti

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-125.1065	NA	21.98297	8.765968	8.860264	8.795500
1	-98.56676	47.58855*	4.651698*	7.211501*	7.494390*	7.300098*
2	-97.05068	2.509375	5.551175	7.382806	7.854287	7.530468
3	-94.65510	3.634680	6.278534	7.493455	8.153529	7.700182
4	-91.81116	3.922678	6.957064	7.573183	8.421850	7.838975
5	-88.75105	3.798749	7.706187	7.638004	8.675263	7.962860

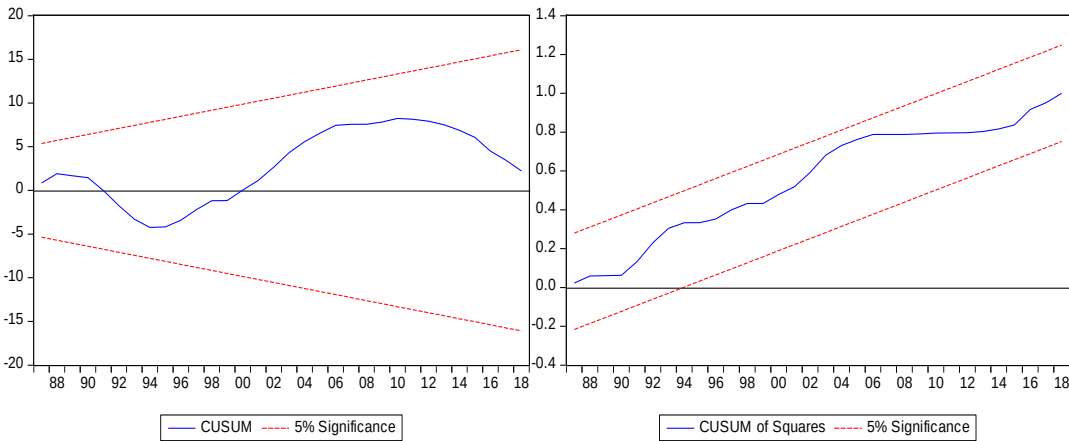
Not. * işareti ilgili kriterler tarafından belirlenen en uygun gecikme uzunluğunu belirtmektedir.

EK 2: AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri



Test sonuca göre, modelin tüm ters köklerinin birim çemberin için yer alması, kurulan VAR modelinin durağan yani istikrarlı bir yapıda olduğunu ortaya koymaktadır.

EK 3: Çalışmada Kullanılan Serilerin CUSUM Testleri



Cusum testinde ardışık hata terimleri ile hesaplamalar yapılmaktadır. Modelin hesaplanan hatalarına bakıldığında, değerlerde % 5 güven aralığından zamanla herhangi sapma olmadığına ve böylece yapısal bir kırılma gerçekleşmediğine karar verilmiştir.



Evliya Çelebi'nin Diliyle Yaşadığı Dönemdeki Padişahların Tasvirleri

Depictions of Ottoman Sultans from Evliya Çelebi's Point of View Who Lived in His Era

Fatma Küçük Ak* - Abdulkadir Dündar**

Abstract: Evliya Çelebi (1611-1684) witnessed the 17th century of the Ottoman Empire and collected these observations in his ten volume work titled *Seyahatnâme*. Evliya Çelebi's *Seyahatnâme* is not just a traveler's notes. Since he had the opportunity to meet with the sultans of the period as well as numerous issues ranging from folk culture to music, from architecture to medicine, from food to geographic narratives, he also included their descriptions in his works. We can find information about topics which we are still curious about today, such as the physical appearance of the Ottoman sultans, the literary depictions such as *kaside* and *sehnâme*, the visual depictions of the period miniatures and portraits. The portraits performed by the palace artists in the miniature tradition by working at the nakkashane of the *Ehl-i Hiref* organization reflected the physical characteristics of the sultans in a very realistic way. Evliya Çelebi's *Seyahatnâme*, which is the basis of our research subject, gave a place to the biographies of nineteen sultans and their princes starting with Osman Gazi and ending with Mehmed IV. Although there are literary works, images such as miniatures and portraits to describe the sultans, the depictions of Evliya Çelebi in *Seyahatnâme* are different from other sources. Because Evliya Çelebi frequently had the opportunity to meet with the rulers of his time - (Ahmed I (1603-1617), Mustafa I (1617-1623), Osman II (1618-1622), Murad IV (1623-1640), İbrahim I (1640-1648), Mehmed IV (1648-1687)- and even knew Murad IV very well as a result of Murad's acquaintance with him. We will try to examine the daily life and physiognomy of the period's sultans with the help of the first-hand source *Seyahatnâme*. In this study, the literary descriptions of the sultans in Evliya Çelebi's *Seyahatnâme* will be examined comparatively with the existing miniatures and portraits.

Structured Abstract: Depiction is a detailed description of the distinctive features of the person, nature, or anything in a general expression. This expression is conducted in two different ways, as literary and visual depiction.

Literary depiction is a kind of painting made with words. If the reader embodies the description in his mind as if he had seen it, this is considered the most successful literary depiction. (Elmalı, 2012, p. 135-136). It is known that the narratives of the depictions of the sultan, in which the physical and spiritual portraits are made visible in the literary publications, are included in the narratives of the sultan, in the nesib

* Öğr. Gör., Aksaray Üniversitesi, Güzelyurt Meslek Yüksekokulu, El Sanatlar Bölümü
Lecturer, Aksaray University, Güzelyurt Vocational School, Department of Handicrafts

ORCID 0000-0002-1979-1995

fatma_kucuk@hotmail.com

**Prof. Dr., Ankara Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi ve Sanatları Bölümü

Prof. Dr., Ankara University, Faculty of Theology, Department of Islamic History and Arts

ORCID 0000-0002-2713-6675

abdulkadirdundar@yahoo.com

Cite as/ Atıf: Küçük Ak, F., & Dündar A. (2020). Evliya Çelebi'nin diliyle yaşadığı dönemdeki padişahların tasvirleri. *Turkish Studies*, 15(8), 3629-3653. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45930>

Received/Geliş: 24 August/Ağustos 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

and fahriyye sections of the odes, in literary genres such as *zafername*, *şehname*, *hünername*. These were joined by the tradition of *hilye* in the time of the Ottomans. *Hilye* generally means "creation, form and beautiful qualities". *Hilye* was also written for sultans from time to time.

Depiction with visual expression has been treated as an issue considered forbidden in Islam and efforts have been made to stay away. Ottoman painting gained a different dimension through miniature art and portraiture, where the physical characteristics of the sultans could be seen. Miniatures and portraits are treated in two different techniques. The first examples of miniatures seen in Uyghurs under the influence of Manichaeism are small-sized paintings in the book arts, in which their content narratives are transformed into visual forms (Mahir, 2012, s. 15). Although historical documents prove that miniature art was made in the fourteenth century, the earliest surviving example is a copy of the poet *Ahmadi's Iskendername* dated 1416 in Amasya. (Picture 1) (Mahir, 2012, p. 42). The development of palace-based Ottoman painting was continued by the Sultan's portraiture, which was transformed into a new school with the desire to have the portrait of Sultan Mehmed the Conqueror commissioned (Picture 2). Portraits of Sultans in Ottoman painting were produced for the purpose of introducing Sultans in manuscripts or as independent works with Sultanate images (Konak, 2013, s. 425).

In our research, the descriptions of six sultans, Ahmed I (1603-1617), Mustafa I (1617-1623), Osman II (1618-1622), Murad IV (1623-1640), İbrahim I (1640-1648), Mehmed IV (1648-1687), who ruled in the 17th century, in which Evliya Çelebi lived, were tried to be examined. Although Evliya Çelebi frequently mentions the calligraphy works he wrote on the walls in his travels and the plans drawn by some castles he saw, unfortunately, no known drawing has survived to the present day, except for the Nile Map preserved in Biblioteca Apostolica Vaticana, which is highly probable from his hand (Dankoff, Tezcan, 2011). For this reason, 17th century sultan depictions appear as literary depictions in Evliya Çelebi *Seyahatnâme*. The portraits and miniatures made by the artist who are members of the *Ehl-i Hiref* are likely to be realistic; the reason for this is emphasized as the miniaturists who serve the palace see the Sultans in person. However, Evliya Çelebi has seen some of the aforementioned sultans closely, took the field with them, existed many times in their intimate environments, and even had a close friendship with Murad IV, who took him to the palace for many years. It is therefore important that Evliya Çelebi's depiction narratives reflect the truth.

In our research, we first identified and analyzed the existing depictions of the sultans of the period mentioned in the travelogue (*seyahatnâme*), and then we compared the literary and visual depictions of the sultans with the depictions of Evliya Çelebi. Thus, we will recognize the physiognomy of the sultans from the language of Evliya Çelebi, one of the important witnesses of the period.

Evliya Çelebi's traveled for 51 years, visited places where 18 sultans dominated all over the world and wrote down in 247 languages in order to be able to speak with the people of every land. With its unique style, language and expression aesthetic, Çelebi travelogue has gone beyond the classical patterns and has copyrighted a work that has no edge. The travelogue is unlike any source of the period, not only in terms of language but also in terms of its content. With his work, Evliya Çelebi's, witnessed the 17th century of Anatolia, Asia, Europe and Africa, included anecdotes that are not found anywhere else. For example, brain surgery in Austria, Egypt's recipe for snake soup, the role of Mohammed in the restoration of the dome of Hagia Sophia, the financial resource of the Irgandi Bridge, Hazarfen Ahmed Çelebi flying from Galata, Lagari Hasan ascending to the sky, Pishkindes celebrations in Venice, Nile festivities in Egypt and etc.

The Evliya Çelebi travelogue features a number of depictions of 19 sultans from Osman Gazi to Mehmed IV. The basis of our work is the depiction of six sultans starting with Ahmed I and ending with Mehmed IV. Çelebi, who stated that he only wrote about what he saw and what he went through, also displays this attitude in the depictions of the sultan during his time. The scope of the depictions parallels Çelebi's relationship with the Sultan. For this reason, Çelebi wrote *hilye* of Murad IV whom he was a companion with and Mehmed IV whom he travelled with. These *hilyes*, which present many details about the appearance of the sultans, overlap with other sources of the 17th century.

This suggests that Çelebi, who used many sources when writing the travelogue, may have also benefited from another source in his depictions of the sultan. However, the fact that Çelebi had written extensive depiction texts unique to the sultans, who had only dialogue, reveals that his writings were narrations from his own observations. Aware of the classical praises of the century he lived in, Çelebi went beyond the line of the period with his original depictions and displayed a realistic expression of the mental

worlds and physiognomies of the sultans about whom people were always curious. Although the first source referred to in the depictions of the sultan is usually miniatures and portraits of the period, the Evliya Çelebi travelogue is an important reference due to the unusual depiction texts it contains.

Keywords: History of Islamic Arts, Evliya Çelebi, *Seyahatnâme* (The Book of Travels), Ottoman Sultans, Depiction, Portrait, Miniature.

Öz: Evliya Çelebi (1611-1684?) Osmanlı Devleti'nin 17. yüzyılına tanıklık ederek gözlem yapmış ve bu gözlemlerini *Seyahatnâme* adlı on ciltlik eserinde toplamıştır. Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi* sadece bir gezginin notlarından ibaret değildir. Halk kültüründen müziğe, mimariden tıp alanına, yemeklerden coğrafi anlatılara kadar sayısız konuların yanı sıra dönemin padişahlarıyla görüşme imkânı bulduğu için onların tasvirlerine de eserinde yer vermiştir. Günümüzde de merak konusu olan Osmanlı padişahlarının fiziksel görünüşlerine dair bilgilere, *kaside* ve *şehnâme* gibi edebi tasvirlerden, görsel tasvirlerine ise dönemin minyatürleri ve portrelerinden ulaşırız. Saray sanatçılarının *Ehl-i Hiref* teşkilatı nakkaşhanesinde çalışarak minyatür geleneğinde yaptığı portreler, padişahların fiziksel özelliklerini oldukça gerçekçi bir biçimde yansıtmıştır. Araştırma konumuzun temelini oluşturan *Seyahatnâme*'de Evliya Çelebi ise, Osman Gazi'den (1281-1326) başlayarak IV. Mehmed'e (1642-1693) kadar hüküm sürmüş on dokuz padişah ve onların şehzadelerinin biyografilerine yer vermiştir. Dönemin padişah tasvirlerinin anlatıldığı *kaside*, *şehnâme vb.* edebi eserlerinin yanı sıra, minyatür ve portre gibi görsellerin de var olmasına rağmen Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sindeki tasvirler diğer kaynaklardan farklıdır. Çünkü Evliya Çelebi, yaşadığı dönemin hükümdarlarıyla -I. Ahmed (1603-1617), I. Mustafa (1617-1623), II. Osman (1618-1622), IV. Murad (1623-1640), I. İbrahim (1640-1648), IV. Mehmed (1648-1687)- ile sık sık yüz yüze görüşme fırsatı bulmuş hatta IV. Murad'ın musahibi olarak onu yakından tanımıştır. Dönem padişahlarının günlük yaşantılarına ve fizyonomisine dair bilgileri, birinci el kaynak olarak *Seyahatnâme*'de irdelemeye çalışacağız. Araştırmada, Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde adı geçen padişahların edebi tasvirleri, mevcut minyatür ve portreleri yani tariften tasvire karşılaştırmalı olarak ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslam Sanatları Tarihi, Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, Osmanlı Padişahları, Tasvir, Portre, Minyatür.

Giriş

Tasvir, genel bir ifadeyle kişinin, doğanın veya herhangi bir şeyin ayırt edici özelliklerinin ayrıntılı olarak anlatılmasıdır. Bu anlatım edebi ve görsel tasvir olarak iki farklı şekilde yapılmaktadır.

Edebi tasvir, bir nevi sözcüklerle yapılan resimlerdir. Anlatılan betimlemeyi okuyucu gözle görmüşçesine zihninde somutlaştırırsa bu en başarılı edebi tasvir olarak kabul edilmektedir (Elmalı, 2012, s. 135-136). Edebi neşriyatlarda fiziki ve ruhi portrelerin görünür kılındığı padişah tasvirleri anlatılarına, *şemâilnâmelerde*, *kasidelerin* nesib ve fahriyye bölümlerinde, *zafernâme*, *şehnâme*, *hünernâme* gibi edebi türlerde yer verildiği bilinmektedir. Bunlara Osmanlılar zamanında *hilyecilik* geleneği de katılmıştır. *Hilye* genel ifadeyle, “yaratılış, sûret ve güzel vasıflar” demektir. Peygamber sevgisini her şeyin üstünde tutan Türklerin şevkle yazdığı *hilyeler*, bilhassa Hz. Peygamber'in fizikî özelliklerini anlatır ve ilk defa İslami Türk edebiyatında görülmektedir (Uzun, 1998, s. 44-47). *Hilyeler*, zaman zaman padişahlar içinde yazılmıştır.

Görsel anlatımla tasvir ise, İslamiyet'te yasak olduğu düşünülen bir mesele olarak ele alınmış ve uzak durulmaya gayret edilmiştir. Bu düşünceye rağmen, erken dönem örneklerine Emevi halifelerinin özel hanelerinde rastlanmış, Emevi döneminden itibaren halifelerin saraylarında heykel ve figürlü resimlere yer verdikleri gözlenmiştir¹. Düşünülen bu yasak meselesi bir bakıma sanatta olumlu katkılara sebep olmuş, yasağa paralel Hat sanatıyla, tasviri İslam

¹ Detaylı bilgi için bakınız: Yılmaz C. (2019). Erken Dönem İslam Sanatı, *Türk İslam Sanatları*, DÜNDAR A. (Ed.) Grafiker Yayınları, 133-155.

felsefesine kabul ettiren Minyatür sanatı gelişim göstermiştir. Osmanlı resim sanatı, sultanların suretlerinin, fiziksel özelliklerinin görülebildiği minyatür sanatı ve portrecilikle farklı bir boyut kazanmıştır. Minyatürler ve portreler iki farklı teknik olarak ele alınmaktadır. İlk örnekleri Uygurlarda Maniheizmin etkisiyle görülen minyatür, kitap sanatları içinde yer alan, içerikteki anlatıların görsel şekle dönüştürüldüğü küçük boyutlu resimlerdir (Mahir, 2012, s. 15). Osmanlı Devleti'nde el yazma eserlerinde minyatür sanatının, 14. yüzyılda yapıldığı tarihi belgelerle kanıtlanırsa da 1416 tarihli şair Ahmedî'nin *İskendernâme*'nin Amasya'da kopya edilmiş nüshası günümüze ulaşan en erken tarihli örnek kabul edilmiştir (Resim 1) (Mahir, 2012, s. 42). Saray merkezli Osmanlı resim sanatının gelişimi, Fatih Sultan Mehmed'in portresini yaptırma arzusuyla yeni bir ekole dönüşen padişah portreciliğiyle sürdürülmüştür (Resim 2). Osmanlı resim sanatında padişah portreleri, el yazmalarında veya bağımsız çalışmalar olarak saltanat imgeleriyle padişahların tanıtılması amacıyla üretilmiştir (Konak, 2019, s. 425).



Resim 1: İskender'in Tamgac zaferini kutlaması. Ahmedi, *İskendernâme*, 1416, PBNF, Turc, 309, y. 161b. (Bağcı vd. 2006, s. 22).



Resim 2: Gentile Bellini'nin yaptığı Fatih Sultan Mehmed Portresi, 1480. (Londra National Gallery, 3099. Bu portre II. Abdülhamid'in ressamı Fausto Zonaro tarafından kopya dılmıştır.)

Minyatürlerde padişahlar, tarihsel bir olayın anlatımını mekân kurgusunun yanında kişilerle birlikte, bazen de yalnız genel görünüşleriyle geniş açılı tasvir edilirken (Resim 3) padişah portreciliğinde ise sultanların vücutlarının dörtte üç ön ve yan profilden, cepheden resmedilmesi söz konusu olmuştur (Resim 4). Fatih Sultan Mehmed'in öncü olduğu portrecilik, sonrasında haleflerinin de yaptırmasıyla ivme kazanmıştır². Osman Gazi'den III. Murad'a kadar on iki Osmanlı padişahının fiziksel özelliklerinin edebi ve görsel olarak tasvir edildiği ilk tarihî metin, 16. yüzyılın ikinci yarısında *Nakkaş Osman*'in resmettiği *Seyyid Lokman*'in kaleme aldığı *Kıyafetü'l insâniye fî şemâ'ilü'l osmâniye (Şemâ'ilnâme)* adlı eserdir (Bağcı, Çağman, Renda, & Tanındı, 2006, s. 128). Bu örneklerde önceki dönemlere ait padişah portreleri tarihi metinlerdeki bilgilere dayalı veya hayali olarak resmedilmiştir.



Resim 3: Hz. Muhammed'in kılıcının Sultan III. Murad'a hediye edilmesi. Seyyid Lokman, Şehinşâhnâme I, 1581, İÜK. F. 1404, y. 25a. (Bağcı vd. 2006, s. 128).



Resim 4: Sultan III. Murad. Seyyid Lokman, *Kıyafetü'l insâniye fî şemâ'ilü'l osmâniye*, 1579, TSM, h. 1563, y. 73a. (Bağcı vd. 2006, s. 129).

Araştırmamızda, Evliya Çelebi'nin diliyle yaşadığı 17. yüzyılda hüküm sürmüş altı padişahın, I. Ahmed, I. Mustafa, II. Osman, IV. Murad, I. İbrahim, IV. Mehmed tasvirleri incelenmeye çalışılmıştır³. Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde gittiği yerlerde duvarlara yazdığı hat

² Portreler farklı teknik ve üsluplarla yapılmıştır. Bunlar; büyük tuval üzerine portre, madalyon portre ve fildişi üzerine kabartma portre şeklindedir. Portreler 17. yüzyıldan itibaren Osmanlı padişahlarının silsilenameleri şeklinde de karşımıza çıkmaktadır.

³ Evliya Çelebi Seyahatnamesi transkripsiyonu için bakınız: Kahraman, S. A., Dağlı Y., Dankoff R., Kurşun Z., Sezgin İ. (2011). *Evliyâ Çelebi bin Derviş Mehmed Zillî Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi-1*, 1 ve 6. Kitaplar, Koz S. M. (Ed.), Yapı

eserlerden, gördüğü bazı kalelerin çizdiği planlarından sık sık bahsetse de onun elinden çıktığı kuvvetle ihtimal olan Biblioteca Apostolica Vaticana'da korunan Nil Haritası dışında bilinen bir çizimi ne yazık ki günümüze ulaşmamıştır (Dankoff, Tezcan, 2011). Bu nedenle Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde 17. yüzyıl padişah tasvirleri, edebi tasvir olarak karşımıza çıkmaktadır. Öte yandan, dönemin *Ehl-i Hiref* nakkaşlarının yaptığı portre ve minyatürlerin gerçekçi olma olasılığı kuvvetli görülür. Bunun sebebinin ise saraya hizmet eden nakkaşların padişahları bizzat görmeleri olarak vurgulanır. Oysaki yazarımız Evliya Çelebi bahsi geçen padişahların bazılarını yakından görmüş, onlarla seferlere katılmış, bulundukları samimi ortamlarda defalarca var olmuş ve hatta onu saraya alan IV. Murad'la uzun yıllar sohbet arkadaşlığı dahi yapmıştır. Bu nedenle Evliya Çelebi'nin tasvir anlatıları gerçeği yansıtacağından mühimdir. Her ne kadar bazı araştırmacılar Evliya Çelebi'nin abartılı anlatımından hatta bunun bazen yalan boyutuna geçtiğinden bahsetse de düşünüldüğü gibi olmadığı, bunun bir anlatım üslubu olduğu farklı konularda, birçok kez karşılaştırılmalı olarak kanıtlanmıştır⁴. Kendisi de eserinde, güvenmediği veya bizzat şahit olmadığı bir bilgiyi aktarırken “*Yalancı ümmetimden değildir*”, “*İşitmek nasıl görmek gibi olur*”, “*Ben görmedim, yalan haramdır*” vb. cümleleri görüşümüzü desteklemektedir (Dankoff, Kahraman, & Dağlı, 2011, s. 216,337).

Araştırmamızda, öncelikle *Seyahatnâme*de adı geçen dönem padişahlarının var olan tasvirleri tespit ve analiz edilmiş, sonrasında ise adı geçen padişahların ulaşabildiğimiz edebi ve görsel tasvir örnekleri Evliya Çelebi'nin tasvirleriyle karşılaştırılarak incelenmiştir. Böylelikle dönemin önemli şahitlerinden Evliya Çelebi'nin dilinden padişahların fizyonomilerini tanımış olacağız.

1. Evliya Çelebi'nin Hayatı ve Seyahatnâmesi

Evliya Çelebi hakkındaki bilgilere sadece 10 ciltlik kendi eserinden ulaşabilmekteyiz. Evliya Çelebi, Sultan Ahmed Han'ın saltanatında 1020 yılında Muharrem ayının 10'unda aşure günü (25 Mart 1611) doğduğunu söylemektedir (Dankoff, Kahraman, & Dağlı, 2006). Çocukluğu İstanbul'da geçmiştir. *Seyahatnâme*de, öğrenimine sıbyan mektebinde başladığı, sonra da Unkapanı Fil Yokuşu'nda *Şeyhülislam Hamid Efendi'nin* medresesinde hücre-nişin olarak *Müderriş Ahfeş Efendi*'den yedi sene ders gördüğünü belirtmiştir. Evliya Çelebi daha sonra Sadizâde Darülkurrâsı'nda hocası *Evliya Mehmed Efendi* yönetiminde hafızlığa çalışmış, babasından da yazı yazma sanatını öğrenmiştir (Demircanlı, 1989, s. 9). Ardından saraya intisap ederek Enderun'da tahsilini sürdürmüştür. İyi bir eğitim gören Evliya Çelebi'nin babası Derviş Mehmed Zıllı Saray kuyumcubaşısıdır. Sanatkâr ve varlıklı olduğu anlaşılan babası sebebiyle entelektüel bir çevrede yetişmiş ve bu sayede çevresindekilerin katkılarıyla farklı diller ve kitaplar tanıma fırsatı bulmuştur. Hemen hemen birçok alanda eğitim gördüğünü söylemek mümkündür.

Evliya Çelebi'nin, I. Süleyman'dan IV. Murad'a kadar saray kuyumcubaşılığı yapmış babası Derviş Mehmed Zıllı'nın ötesinde büyük atalarının da sarayla yakın teması olduğunu söylemek mümkündür. Atası Ece Yakup'un Orhan Gazi'nin sütkardeşi olduğunu belirtir. Ertuğrul Gazi ile Anadolu'ya beraber gelmişlerdir. Aslen Kütahyalı olan Dedesi Kara Ahmet Bey'in dedesi olan Yavuz Özbek (Er) Fatih Sultan Mehmet'in akıncılarından (Dankoff, Kahraman, & Dağlı, 2006, s. 40). Atalarının sarayla olan münasebeti akabinde Evliya'nın saraya intisabı yirmili yaşlarındadır. 1045 yılının Ramazan-ı şerifin Kadir Gecesi (5 Mart 1636), Ayasofya Câmii'nde teravihten sonra okuduğu hatim-i şerif tilavetinin Sultan IV. Murad tarafından beğenilmesi ve akrabası Melek Ahmed Paşa'nın yardımıyla saraya alınmasıyla başlamış, sonrasında da IV. Murad'a musahiplikle devam etmiştir. Hayatının sonuna kadar saray ile olan bağı hiç kopmamıştır. Seyahatlerini saray himayesinde gerçekleştirmiştir. Doğumundan ölümüne kadar sarayla olan

Kredi Yayınları. Kahraman S. A., Dağlı Y., Dankoff R. (2011). *Evliyâ Çelebi bin Derviş Mehmed Zıllı Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi-2, 7 ve 10. Kitaplar*, Koz M. S. (Ed.), Yapı Kredi Yayınları.

⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz: Duman M. (2011). Evliyâ Çelebi Yalancı mıydı?, *Evliyâ Çelebi Konuşmaları/Yazılar*, Koç S. M. (Haz.), Yapı Kredi Yayınları, 171-187.

kuvvetli bağı onu, Osmanlı hanedanlığına en yakın şahitlerden yapmıştır. Hanedanlığın en önemli temsilcileri olan Osmanlı padişahlarının zihin dünyalarını anlamak, fiziksel özellikleri hakkında bilgi sahibi olmak için Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâmesi* oldukça önemli bir kaynaktır.

Evliya Çelebi'nin seyahât isteği, onun kadar olmasa da gezgin olduğunu anladığımız babasından ve babasının dostlarından dinlediği seyahat maceralarının ona ilham vermesiyle başlamıştır. Evliya Çelebi, *Seyahatnâmesi*'nde seyahatlerinin sebebini, 1040 Muharrem'in aşure gecesi (19 Ağustos 1630) gördüğü bir rüyaya bağlamaktadır. Buna göre İstanbul'da Yemiş İskelesi civarında Ahî Çelebi Câmîi'nde Hz. Peygamber'i kalabalık bir cemaatle görür, heyecana kapılıp Hz. Peygamber'in elini öperken, “*Şefaât yâ Resûllah*” diyecekken “*Seyahat yâ Resûlallah*” der. Hz. Peygamber ise tebessüm ederek, şefaati, seyahati ve ziyareti Evliya Çelebi'ye müjdelir. Bu rüyayı tabir ettirdiği Kasımpaşa Mevlevihanesi Şeyhi Abdullah Dede'nin “*Sa'd. b. Ebû Vakkâs'ın tavsiyesi üzerine ibtida bizim İstanbulcağızı tahrir eyle*” tavsiyesiyle önce doğduğu ve yaşadığı şehri gezmeye, gördüklerini yazmaya karar verir (İlgürel, 1995, s. 529). Bursa'yla başlayan seyahatleri 7 iklim, 18 padişahlık yerde 51 yıl devam etmiştir. Osmanlı toprakları ve komşu ülkelerini ziyaret eden Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde birçok toplum ve kültür hakkında benzersiz bilgiler aktarmaktadır. Bu bilgiler kişisel gözlemlerinden, yorumlarından ve başından geçen anekdotlardan oluşmaktadır. Evliya Çelebi seyahatleri boyunca bazı notlar almış ve bu notlardan 10 ciltlik hacimli eseri *seyahatnâme*yi kaleme almıştır. Son 10 yılını geçirdiği Mısır'da 1685'te vefat ettiği düşünülmektedir⁵.

2. Seyahatnâme'de Tasvir Edilen Osmanlı Padişahları

Evliya Çelebi *Seyahatnâme*'sinde Osman Gazi'den IV. Mehmed'e kadar on dokuz padişahı bahsedilmektedir. Padişahlarla ilgili bölümde bilgileri, kendine has bir şablon üzerinden aktarmaktadır. Bu şablonda padişahların; doğum yeri ve tarihi, ebeveyn bilgileri, cülus (tahta çıkış) tarihleri, saltanat yılları, yönetim düzenleri, günlük yaşamları, imar faaliyetleri, fiziksel görünüşleri, özel yetenekleri, sanatkar kişilikleri, harem bilgileri (izdivaçlarını, hanımlarının adını hatta nikâhlı olup olmadıklarını, evlatlarının sayısını ve isimlerini) seferleri, ölüm sebebiyle ölüm yılları ve türbelerine dair kapsamlı bilgiler yer almaktadır. Bu anlatım düzeni dışında Osmanlı Devleti'nin kuruluş dönemlerinde yaşanan zorluklardan, Osmanlı Devleti'nin kurucusu Osman Bey'e verilen “bey” unvanının sebebine, Murad Hüdavendigâr'ın savaş alanında şehit düşmesinden, Bursa'da Yıldırım Bayezid'a Emir Sultan'ın Yıldırım lakabını verme sebebine, Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethinden, II. Bâyezid'in nefsi ile başından geçen olaya, Yavuz Sultan Selim'in Şam'da Muhyiddin İbnü'l Arabî'nin mezarını nasıl bulduğundan, Mısır'ı fethetmesine, Kanuni Sultan Süleyman dönemindeki imar faaliyetlerinden, II. Selim'in Selimiye Câmî'yi Edirne'ye yaptırma sebebine ve daha birçok olayı eserinde uzun uzun anlatmaktadır. Bu anlatımlarda Osmanlı hükümdarlarına olan bağlılığı ön planda olsa da onları eleştirmekten de çekinmediği görülmektedir. Örneğin, Sultan IV. Murad *bâde*⁶ içmekte ve Sultan İbrahim umarsızca devlet hazinesini telef etmektedir.

Evliya Çelebi, sırasıyla I. Ahmed, I. Mustafa, II. Osman, IV. Murad, I. İbrahim, IV. Mehmed saltanat dönemlerine tanıklık etmektedir. Tanıklık ettiği dönem padişahlarının şahsiyetleri hakkında özellikli veya genel bilgileri farklı ciltlerde tekrarlayarak aktarmaktadır. Sultanların biyografisi niteliğindeki aktarımlarda daha çok ruhsal portreler ön plandadır. Fizyonomik portreler ise istisnai iki padişah dışında detaylı bir biçimde ele alınmamıştır. Bu iki istisna Çelebi'nin musahibi olduğunu söylediği IV. Murad Han ve birlikte seyahat ettiği IV. Mehmed Han'dır. Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde, yakın temasta olduğu anlaşılan iki sultana ait görsel tasvir metinlerini

⁵ Evliya Çelebi'nin ölüm tarihi net olarak bilinmemektedir. *Seyahatnâmede* geçen son tarih 1095 (M. 1683-84)'tir. Herhangi başka bir bilgi olmadığı için bilim dünyasında bu tarih, ölüm yılı olarak kabul edilmektedir.

⁶ *Bâde* kelimesi *seyahatnâmede* alkollü içecek anlamında kullanılmıştır.

hilye metoduyla yazarak kapsamlı bir şekilde kaleme almıştır. Söz konusu padişahların tasvirleri, *Seyahatnâme*'nin tüm ciltleri taranarak değerlendirilmeye çalışılmıştır.

2.1. I. Ahmed (1590-1617)

Sultan I. Ahmed⁷, sarayda kuyumcubaşı olarak görev yapan Evliya Çelebi'nin babasına, Abaza kökenli bir cariye ihsan etmiştir. I. Ahmed Han'ın hediyesi olan bu cariyeden Evliya Çelebi 1611 yılında dünyaya gelmiştir. Çelebi bu bilgiyi *Seyahatnâmesi*'nde şöyle aktarmaktadır;

"Ve bu Melek huzûr-ı Sultan Ahmed Hân'a geldiği gün huzûr-ı pâdişâhîde olan huzzâr meclislere birer gulâm ihsânlar edüp bu hakîrin pederi Ser-zergerân-ı Dergâh-ı âlî Dervîş Mehmed Ağa'ya Sultan Ahmed Hân tâbe serâhu bu hakîrin vâledesin ihsân edüp eydir:

"Koca Ağa, ihtiyâr oldun, ammâ inşâallâhu Ta'âlâ bu kızdan melek gibi cihân-ârâ bir oğlun olur" buyurdularında,

Üsküdârî Mahmûd Efendi eydir: "Bu yakın inşâallâh rûh bulur ve bir necîb ü reşîd erkek evlâdın olur" dedikde,

Evliya Efendi eydir: "İnşâallâh biz okudup terbiye ederiz" buyururlar.

Hamd-i Hudâ tokuz ay on günden sonra bu hakîr Sultan Ahmed Hân asrında sene (---) târihinde vücûda gelüp..." (*Seyahatnâme*, C.VI, s. 79)

Evliya Çelebi, Sultan I. Ahmed'in saltanatında doğduğu için mutluluk duymaktadır. Altı yaşına kadar bu döneme tanıklık etmiştir. Çelebi, küçük yaşlarda olmasına karşın ar ve edebi artık bilecek kadar kendini tanımaktadır. O yılları ve padişahı hatırladığını hatta *Yeni Câmi* olarak bahsettiği Sultan Ahmed Câmi'nin açılışında hazır olduğunu ifade etmektedir.

"Bu hakîr-i pür-taksîr Evliya-yı bî-riyâ ibn Dervîş Mehmed Zillî rahm-ı mâderden müştak olup rû-yı arza kadem basdığımız bu Sultan Ahmed Hân'ın zamân-ı saltanatında bin yigirmi Muharremü'l-harâm'ın onuncu günü yevm-i âşûrâda vücûda gelüp yigirmi altı târihinde nâmûs u ârı fark edüp Sultan Ahmed Hân'ın Edirne seferin ve Yeni câmi' binâsına mübâşeret olunduğun a'lâ bilürdüm. Hamd-i Hudâ kim böyle bir azîmü's-şân pâdişâh-ı Cem-cenâb asrında vücûda gelmişiz." (*Seyahatnâme*, C.I, s. 99)

Evliya Çelebi, Sultan I. Ahmed Han'a dair ilk bilgileri *Seyahatnâme*'nin ilk cildinde "*İcmâl-i saltanat-ı Sultan Ahmed Hân*" başlığıyla okuyucuya sunmaktadır. Kronolojik olarak sırasıyla Sultan Ahmed'in doğduğu günden şehzadelerine, dönemin vezirlerinden şeyhlerine, fetihlerinden vakıflarına ve ölüm yılına dair bilgileri kısaca özetlemektedir. Evliya Çelebi bu fasılın sonunda padişaha ait düşüncelerini şu sözlerle ifade etmektedir.

"Bir hâlûk sebûk-rûh u sâhib-i kerem ve sâhibü'l-hayrât bir pâdişâh-ı zîşân idi. Şehr-i İslâmbol zamân-ı adlinde ol kadar emn ü emân ve ma'mûr u âbâdân oldu kim diller ile ta'bir olunmaz. Hattâ cümleden hayrât-ı azîminin biri Atmeydânı'nda binâ ettiği câmi'-i cediddir kim tahrîr olunur." (*Seyahatnâme*, C.I, s. 100)

Çelebi'nin bu saltanat yılına iyi bir tanık olarak düşünülmesinin en önemli nedeni babasının Sultan Ahmed himayesinde saray kuyumcubaşı olması ve padişahla birçok kez yüz yüze görüşmesidir. Evliya Çelebi, o dönemde çok küçük bir yaştaydı. Bu nedenle padişahı yakından tanıma fırsatı bulamadı. Ancak Sultan Ahmed Han, babasından defalarca dinlediği bir padişahı. Bundan dolayı, Sultan Ahmed'in tasvirini, dindar, tez canlı, kerem ve hayrat sahibi, cömert, adil bir yönetici gibi genel ifadelerle sınırlı tutmuş, görünüşüne dair bilgilere değinmemiştir.

⁷ I. Ahmed hakkında ayrıca bkz: Borekçi G. (2009). Ahmed I, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Ágoston G., Masters B. (Ed.), Facts On File Inc. An imprint of Infobase Publishing, 22-23.



Resim 5: Sultan I. Ahmed Han, İstanbullu Musavvir Hüseyin, *Silsilenâme*, 1682 (*Silsilenâme*, s. 38).

Sultan Ahmed'in portrelerine bakıldığında, kendi döneminde yapılan portre sayısı çok azdır (Jale Alguadiş, 2000, s. 306). IV. Mehmed döneminde *İstanbul Musavvir Hüseyin*'in hazırladığı *Silsilenâme*'de I. Ahmed'in portresi çizilmiş, ve bu portre sonraki dönemlere de örnek teşkil eden ilk örneklerden olmuştur (Resim 5)⁸. Sultan I. Ahmed döneminde yaşayan *Bostanzade Yahya Efendi*'nin "*Tarih-i Saf Tuhfetu'l-Ahbab*" adlı eserinde Sultan I. Ahmed; "*dindar ve hayır sahibi, sert tabiatlı, adil, mutluluk ve devlet sahibi padişah, adalet ve şeriat yolunda, temiz ve aydınlık yüzlü, beyaz tenli, uzun boylu, dedesi Sultan Murad Han'a benzer*" ifadeleriyle tasvir edilmiştir (Bostanzâde Yahyâ Efendi, 1978). Bu tasvir, Evliya Çelebi'nin anlattığı Sultan Ahmed'in vasıflarıyla örtüşmektedir. Fakat Çelebi, Sultan Ahmed tasvirini birkaç genel ifadeyle sınırlı tutarak, fizyonomik tasvire yer vermemiştir. Bu nedenle Çelebi'nin I. Ahmed tasviri ile dönem kaynaklarının (minyatür, portre, yazılı kaynaklar) karşılaştırmalı incelenmesi bu çerçevede kalmıştır.

Sultan Ahmed 1603'te, 14 yaşındayken tahta çıkıp saltanatı 14 yıl sürmüştür. Çelebi'nin ifadelerine göre, hayır sahibi padişah *Atmeydanı*'nda yaptırdığı câminin (Sultan Ahmed Câmi) dış avlusunu, medresesini, türbesini tamamlatmadan 1617'de vefat etmiştir (*Seyahatnâme*, C.I, s. 100). Sultan Ahmed Han'dan sonra tahta kardeşi şehzade Mustafa geçmiştir.

2.2. I. Mustafa (1591-1639)

Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde, Sultan Ahmed Han'ın ardından şehzadelerinin küçük olması sebebiyle tahta, kardeşi Mustafa Han'ın geçtiğini belirtmektedir⁹. "*İcmâl-i cülûs-ı Sultan Mustafa ibn Sultan Mehmed Han*" başlığı altında Sultan Mustafa ile ilgili genel bilgiler aktarmaktadır. Evliya Çelebi altı yaşından on bir yaşına kadar bu yılların tanığı olmuştur. Çelebi, o dönemde henüz saray görevlisi değildir. Padişahı yüz yüze gördüğünü ifade eden bir cümlesi de yoktur. Bu sebepten o yıllarda sarayda kuyumcubaşı olan babasını şahit göstererek aktarımlarını gerçekleştirmektedir. Kronolojik olarak verdiği bilgilere padişahın cülusu ile başlamaktadır.

⁸İstanbul Musavvir Hüseyin'in hazırladığı *Silsilenâme* hakkında detaylı bilgi için bkz: Bayram S. (1981). Musavvir Hüseyin Tarafından Minyatürleri Yapılan ve Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Muhafaza Edilen Silsile-nâme, *Vakıflar Dergisi*, Başbakanlık Matbaası. XIII. Nigar M. M. (1963). *Silsilenâme ve Musavir Hüseyin*, *Forum*, 228,

⁹ I. Mustafa hakkında ayrıca bkz: Borekçi G. (2009). Mustafa I, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Ágoston, G., Masters B. (Ed.), Facts On File Inc. An imprint of Infobase Publishing, 409.

“Fî 23 Zilka‘de sene 1026. Ahmed Hân'ın şehzâdeleri henüz sağır olmağıle bürâder-i cân-berâberi Sultan Mustafa pâdişâh oldu. Ammâ sehel aklında hiffet olup beytî'l-mâl-ı müsîlmîni itlâf ettiği ecilden cümle vükelâ-yı devlet cem‘ olup Mustafa Hân'ı hal‘ etdiler. Saltanat (---) andan yerine Sultan Osmân'ı halîfe etdiler.” (*Seyahatnâme*, C.I, s. 102)

Evliya Çelebi, Sultan Mustafa Han'ın aklında biraz noksanlık olduğunu ve Müslüman hazinesini yok yere harcamasından söz ederek tahtan indirildiğini söylemektedir. Esasında Çelebi bu tavrı eleştirel bir yaklaşımla ele almaktadır. Çelebi'ye göre Sultan Mustafa Han keramet ve hâl sahibi dünya işlerinden el çekmiş kendi halinde halim selim bir padişaktır.

“Ammâ bu Mustafa Hân sâhib-i kerâmet bir pâdişâh idi. Devlet-i cihândan el çeküp yine kendü hâline komazlardı” (*Seyahatnâme*, C.I, s. 171)

Evliya Çelebi, tahtan indirilen Sultan Mustafa Han'ın yerine yeğeni Sultan Osman'ın geçtiğini, onun şehit edilmesinden sonra ise Sultan Mustafa'nın ikinci kez tahta çıkarıldığını söylemektedir. Bu önemli olayın kaydını sanatlı bir tarihle bildirmektedir. Sultan Mustafa Han'ın ikinci saltanat dönemi de kısa sürmüştür. Evliya Çelebi, padişahın tahtan ikinci kez indirilme sebebini ise yine meczup olarak görülmesi şeklinde aktarmıştır.

“... Mustafa Hân halîfe olup (---) andan kul fetretiyle meczûbdur deyü hal‘ edüp...” (*Seyahatnâme*, C.I, s. 171)

Evliya Çelebi eserinde, tahta geçen IV. Murad'ın, I. Mustafa'yı yıllarca Eski Saray'da tutsak olarak tuttuğunu bildirir. IV. Murad Han Revân muhasarasındayken (1635) kardeşlerini şehid ettirdiği gün, Sultan Mustafa odasında ölü bulunmuştur. Evliya Çelebi, Mustafa Han'ın ölümünü şaibeli bulduğunu, halkında bu konuda şüpheleri olduğunu ve onun kuvvetle ihtimal IV. Murad Han tarafından öldürtülmüş olabileceğini düşünmektedir.

“Evvelâ bu hakîr-i pür-taksîrin akl-ı kâsırı üzre Mustafa Hân hakkında şöyle mazbûtumuzdur kim Sultan Murâd Hân-ı Râbî‘ kaçan kim Revân muhâsarası esnâsında iken kapucular kethudâsı yediyle karındaşı Bâyezîd Hân'ı ve Süleymân Hân'ı ma‘nûkan şehîd edüp Sultan Ahmed Hân türbesinde defn etdiler. Ertesi gün Mustafa Hân'ı dahi hânesinde merhûm olmuş buldular. Bu husûsda niçe güft u gû vardır. Ammâ anı dahi ol gece şehîd etdiler deyü efvâh-ı nâsda gûnâ-gûn kıyl u kâl vardır.” (*Seyahatnâme*, C.I, s. 172)

Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde, 1635'te ölen Mustafa Han'ın günümüzde bilinmeyen türbesi hakkında yegâne bir bilgi aktarmaktadır. Sultan Mustafa Han öldüğünde naaşı 17 saat ortada kalmıştır. 17 saat sonunda Çelebi'nin babasının önerisiyle Ayasofya Câmi'nin avlusunda atıl durumdaki yağhane (vaftizhane) içine Hasbahçe'den toprak getirtilerek defnedilmiştir.

“Mustafa Hân'a dünyâda bir câ-yı râhat bulunmayup on yedi sâ‘at na‘ş-ı şerîfi meydân-ı musallâda kaldı. Âhir bu hakîrin pederi ilkâsıyla Ayasofya-i Kebîr'in haremde zamân-ı kadîmde bir yağhâne kubbesi var idi, niçe yüz sene mu‘attal idi, Mustafa Hân'ı anda kârgîr-binâ içre defn edüp üzerine Hâs bâğçeden türâb getirüp sütür etdiler. Ba‘dehu cânib-i erba‘asına revzenler açup bir türbe-i envâr olup atebe-i âlîsi üzre târîh...” (*Seyahatnâme*, C.I, s. 172)

Evliya Çelebi, Sultan Mustafa Han'la ilgili verileri derli toplu olarak I. Ciltte sunmaktadır. Diğer ciltlerde de bazı bilgilerin pek çok kez tekrarı görülmektedir. Çelebi'ye göre akli melekelerinin yerinde olmadığı iddia edilen Sultan I. Mustafa, esasında saltanatta gözü olmayan, gayette akıl sahibi ancak yaşadığı esaretler sonucu iç dünyasına kapanmış bir şahsiyettir, Hatta Çelebi, II. Bayezid'ı (Bâyezîd-i Velî) anlatırken Orhan Gazi ve Sultan Mustafa'ya benzediğini söyleyerek, Sultan Mustafa'yı da bir nevi “veli” mertebesine taşımaktadır.

“Çünkü takdîr-i Hudâ bu imiş kim bî-günâh Osmân Hân'ı cümle asker gulûsıyla şehîd edüp yerine Mustafa Hân'ı yine pâdişâh etdiler. Ammâ "Mükellef değil aklında hiffet

vardır" deyü seng-i mezâr mesâbesine kodular. Ammâ terk-i dünyâ Behlül-i dâna-reviş bir âkıl ve dâna ve ednâ Sultan idi. Ammâ zamân-ı sa'âdetlerinde rûz-merre fitne ve fesâd olup cümle asker zorba oldular. Ve niçe hânedânları gâret edüp bir cübbeye mâlik olmayan bin kîseye mâlik olup hâne sâhibleri bir habbeye muhtâc kaldı." (Seyahatnâme, C.I, s. 150)

"Bâyezîd-i Velî, Zîrâ Orhân Gâzî gibi ve Sultan Mustafa Hân gibi hâl sâhibi pâdişâh idi." (Seyahatnâme, C.I, s. 162)



Resim 6: Sultan I. Mustafa Han'ın saltanat yıllarında yapıldığı düşünülen İspanyol asıllı ressama atfedilen yağlı boya tablo (Alguadiş vd. 2000, s. 316).



Resim 7: Sultan I. Mustafa Han, İstanbullu Musavvir Hüseyin, *Silsilenâme*, 1682 (*Silsilenâme*, s. 39).

Sultan Mustafa'nın saltanat sürecinde Osmanlı sanatçıların yaptığı portresi yoktur ancak o dönemde İspanyol bir ressam tarafından yapılmış yağlı boya tablonun mevcudiyeti bilinmektedir

(Resim 6). Osmanlı sanatçılarının yaptığı ilk portre ise IV. Mehmed döneminde yapılmış *İstanbulu Musavvir Hüseyin*'in *Silsilenâmesi*'nde yer almaktadır (Resim 7). Bu portre kalıp gibi benimsenmiş, sonraki dönemlerde yapılan tasvirli eserlerde de kullanılarak devam ettirilmiştir (Alguadiş vd. 2000, s. 308). Kendisini gören Venedik balyosu tarafından solgun çehreli, seyrek sakallı, iri siyah gözlü donuk bakışlı, nahif vücutlu olarak tasvir edilmiştir (Emecen, 2006, s. 272-275) Çelebi, günümüzde dahi akıl sağlığıyla ilgili farklı bilgiler verilen I. Mustafa'nın yaşadığı dönemde de yanlış anlaşıldığına dikkat çekmektedir. Bahsi geçen dönemde ortaya çıkan söylentilerin farkında olduğunu bildiren Çelebi'nin esasında padişahın sağlıklı olduğuna vurgu yaptığını söylemek mümkündür. Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde, I. Mustafa'nın tasvir anlatımını sultanın ruhsal portresiyle sınırlı tutmuş, fiziksel özelliklerinden bahsetmemiştir. Bu durumda dönemin mevcut tasvirleriyle Çelebi'nin tasvirini karşılaştırmamız mümkün olmamıştır. Sultan I. Mustafa'nın tahtan ilk indirilişinin ardından Sultan I. Ahmed'in oğlu şehzade Osman tahta çıkmıştır.

2.3. II. Osman (1604-1622)

Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde, Sultan II. Osman'a (Genç Osman) ait bilgileri "*İcmâl-i saltanat-ı Sultan Osmân ibn Ahmed Hân Eş-şehîd tâbe serâhümâ*" başlığıyla sunmuştur. II. Osman, Sultan I. Ahmed'in büyük oğludur ve 1618'de tahta geçmiştir.

II. Osman'ın saltanatı, Evliya Çelebi'nin çocukluk dönemine rastlamaktadır¹⁰. Çelebi o yıllarda hem küçüktür hem de henüz sarayda değildir. Aktardığı bilgilerin, önceki padişah anlatımları gibi babasından ve babasının arkadaşlarından dinledikleri olduğunu belirtmektedir. Zira babası I. Süleymân'dan itibaren on padişahın hizmetinde bulunmuş *muhâsib-i şehriyârî*'dir (*Seyahatnâme*, C.II, s. 88). Babası, Sultan I. Ahmed devrinde geleceğin üç padişahının (II. Osman, IV. Murad, I. İbrahim) akıbeti niteliğindeki bir olaya şahit olmuştur. Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde bu ilginç olayı babasının dilinden okuyucuya aktarmıştır. Bu olayda; Sultan I. Ahmed Girit'le ilgili Venedik'ten gelen üzücü bir haber üzerine *def-i gam* için şehzadelerinin bir oyun oynamasını ister. Hasbahçe'de oynanan bu oyun gelecekte haber veren esrarengiz bir metafordur. Oyunda, üçü padişah olacak şehzade Osman, şehzade Murad, şehzade İbrahim, şehzade Mehmet, şehzade Bayezid ve şehzade Süleyman yer almaktadır. Şehzade Osman hepsinden büyük, fidan boylu sülün gibi bir şehzadedir. Osman'ın attığı top Mehmet'in, Murad'ın attığı top Süleyman ve Bayezid adlı iki şehzadenin burnunu kanatır. Saltanatlarında, Osman Hotin seferine giderken, Murad Revan seferine giderken adı geçen şehzadelerin katlini vacip görmüşlerdir. Ateş kırmızısı süslü kaftan giyinmiş olan İbrahim sonradan gelir. İbrahim'in attığı top Osman'a çarpar ve Osman hayalarını tutar. Bu da gelecek yıllarda Sultan II. Osman'ın yeniçeriler tarafından Yedikule'de aldığı darbelerle öldürülmesidir. Murad'a top atan İbrahim babasının tahtına oturup hayalarıyla oynar. Buda gelecekte İbrahim'in cinselliğe düşkün olduğunun delaletidir. Babasının İbrahim'e "*Girit'i alırmısın*" sorusuna ise İbrahim'in "*Oğlum Yusuf sıfatlı Mehmed'le alırız*" cevabı da gelecekte İbrahim'in tahta geçeceğine sonrasında ise oğlu Mehmed'in (IV. Mehmet) saltanatına ve Girit'i fethetmesine işaretir (*Seyahatnâme*, C.I, s. 86-87).

Evliya Çelebi'ye göre II. Osman "*eden bulur*" gereğince Hotin Seferine giderken öldürttüğü kardeşi şehzade Mehmet'e yaptıklarının cezasını çekmiştir ve kardeşini katlettiren II. Osman yeniçeriler tarafından acımasızca öldürülmüştür. Çelebi, 18 yaşındayken öldürülen genç padişah II. Osman'ı şehit olarak anmaktadır¹¹.

"Ve Şehzâde Sultan Mehmed ibn Ahmed Hân, bunlar Sultan Osmân'ın li-eb ve ümm bürâder-i kihteridir. Hotin'e giderken Osmân Hân bu fakîri şehîd edüp gitdi. Âkıbet hûn-ı nâ-hakkı Kemâ tûdînü tûdân mazmûnı üzre anı dahi şehîd edüp bu Şehzâde Mehmed Hân ile bir yerde defn etdiler." (*Seyahatnâme*, C.I, s. 171- C.II, s. 87)

¹⁰ Evliya Çelebi II. Osman'ın devrinde 7-10 yaşlarındadır.

¹¹ Evliya Çelebi "şehit" kelimesini öldürülen tüm şehzadeler ve padişahlar için kullanmıştır.

Evliya Çelebi, II. Osman Han'ı mazlum görmektedir. II. Osman'ın Hotin seferi dönüşünde yaşadığı hazin son Çelebi'yi çok etkilemiş olmalı ki, birçok ciltte detaylı bir biçimde ele almıştır. Çelebi, padişahın ölümünü ayrıca Şanlıurfa'daki acayip ve garip bir ağaçla da ilişkilendirmektedir. Üzerinden kanlar akan ağacın, padişah öldüğünde dalının kırıldığını söylemektedir (*Seyahatnâme*, C.III, s. 96).

"Kal'a-i Hotin'i feth edemeyüp sene 1031 târîhinde alay-ı azîm ile Mahmiyye-i Kostantiniyye'ye dâhil olup "Neûce-i kelâm Hotin gibi sarây-misâl kal'ayı bana feth etdirmediniz" deyü Osmân Hân dilgîr olup İslâmbol'dan Şâm'a ve Mısır'a gidüp anda karâr etmeğiçün tuğlar Üsküdar'a çıkmışken kul gulû-yı âm edüp Osmân Hân Ağakapusu'na dahil düşdü ve anda kabûl etmediler. Andan Yeniodalar içinde Orta Câmî'e dahil düşdü, anda dahi kabûl etmeyüp Binyâz nâm bir pehlivân-ı haylazkâm müşt-i pehlivânî ile Osmân Hân'ı ura ura arabaya koyup Yedikulle'de hayâlarından sıkup şehîd etdiler." (*Seyahatnâme*, C.I, s. 103)



Resim 8



Resim 9



Resim 10

Resim 8-9-10: Resim 8-9, Sultan II. Osman, Ahmed Nakşî'ye atfedilir, 1620 civarında. (Resim 8. TSM, H. 2169. y. 13a. Resim 9, Londra British Library. Or. 2709, y.3a.) Resim 10, minyatür detayı, Sultan II. Osman, Ahmed Nakşî, *Şehnâme-i Nâdirî*, 1622 civarı, TSM H. 1124. Y. 53a. (Alguadiş vd. 2000, s. 320, 322).

II. Osman döneminin nakkaşı, padişah hamiliğinde eserler veren *Ahmed Nakşî*'dir¹². Resmettiği portrelerde Sultan II. Osman'ı, genellikle temiz yüzlü, sakalsız ve bıyiksız olarak gösterişli koşum takımlarıyla at üstünde tasvir etmiştir (Resim 8, 9,10). Dönemin tarihçisi *Nâima*¹³ ise eserinde II. Osman'ı, "*Pâdişâhı âlem-ârâ*" yani dünyanın süsü olan padişah kumral saçlı ve gözleri ejderha kabuğu renginde, mavi üzerine lacivert nakışlı, pehlivan vücutlu bir genç olarak tanımlamıştır (Naima Mustafa Efendi, 1968, s. 785-786). Evliya Çelebi'nin eserinde, II. Osman'ın tasvirine dair tek söylemi çocukken oynadığı top esnasındadır. Heybetli, fidan boylu ifadeleriyle sınırlı tuttuğu anlatımının dönemin mevcut tasvirleriyle karşılaştırılması pek olası değildir. Onunla ilgili anlattıkları, doğum yılı, çocukluk yıllarında kardeşleriyle olan top oyunu, tahta çıkışı, citrit atması (*Seyahatnâme*, C.I, s. 220), Hotin seferi, şehit edilmesi ve türbesinin yerine dair bilgilerden

¹² Ahmed Nakşî: 17. yüzyılda eserler vermiş Osmanlı minyatür sanatçısı. Ayrıca bkz: Atıl E. (1978). Ahmed Nakşî, An Eclectic Painter of the 17th Century, *Fifth International Congress of Turkish Art*, Féher G. (Ed.), Akademia Kiado, 103-121.

¹³ Nâimâ: (1655-1716) İlk resmî Osmanlı vak'anüvisi, tarihçi. Ayrıca bkz: İpşirli M. (2006). Nâimâ, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32, 316-318.

oluşmaktadır. İstanbul içine eser koyamadan 1631 yılında ebedi hayata göç eden II. Osman, Sultan Ahmet meydanındaki I. Ahmed'in türbesine defnedilmiştir (*Seyahatnâme*, C.I, s. 171).

II. Osman'dan sonra tahta yeniden amcası I. Mustafa getirilmiştir. I. Mustafa'nın kısa süren ikinci saltanatından sonra, Sultan I. Ahmed'in diğer oğlu şehzade Murad tahta geçmiştir.

2.4. IV. Murad (1612-1640)

IV. Murad, amcası I. Mustafa'nın üç aylık kısa süren saltanatından sonra 1623 yılında tahta geçmiştir¹⁴ (*Seyahatnâme*, C.I, s.103). Evliya Çelebi'nin hayatında, Sultan IV. Murad'ın değeri çok farklıdır. Çelebi'nin seyahatlerini gerçekleştirmesi ve *seyahatnâme*yi yazma düşüncesi Sultan IV. Murad'ın teşvikiyle oluşmuştur (*Seyahatnâme*, C.I, s. 13). Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde IV. Murad'a dair anlatımlarında onunla olan özel bağını okuyucuya sık sık fark ettirmektedir. İsmi pek çok kez zikrettiği Sultan IV. Murad, Evliya'nın yüz yüze en çok vakit geçirdiği padişah'tır. Bundan dolayı Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde, IV. Murad'ın gerçekçi bir portresini tasvir etmiştir. Çelebi, diğer padişah anlatımlarında görülmeyen bir detayla sultanın fizyonomisini bildiren anekdotları farklı ciltlerde pek çok kez tekrar eder. Tasvir metinlerindeki nitelik, okuyucunun IV. Murad'ı görmüşçesine tasarruf edebilmesini sağlayacak boyuttur.

Evliya Çelebi ile onunla aynı yaşlarda olan IV. Murad'ın yolları 1635'te kesişmektedir. O yılın Kadir Gecesi'nde iyi bir hafız olan Çelebi, Ayasofya Câmî'nde Hatm-i Şerif okumaktadır. Sesinin güzelliği orada olan padişah IV. Murad'ı etkilemiştir. Padişah tarafından beğenilen Çelebi, akrabası olan IV. Murad'ın damadı Melek Ahmed Paşa sayesinde padişahın huzuruna çıkartılmıştır. Böylelikle Evliya Çelebi'ye saray kapısı açılmıştır. Çelebi, padişahla olan ilk konuşmasını *seyahatnâmede* şöyle aktarmaktadır;

"Merhûm u mağfûrun-leh pederimiz Dervîş Mehemed Ağa'nın ibrâm u ilhâhıyla ol senenin leyle-i kadrinde Ayasofya-i Kebîr'in mü'ezzinân mahâfili makâm-ı Bilâl-i Habeşî'de ba'de't-terâvîh Hafz kırâ'ati üzre hatm-i şerîfi tilâvete bed' edüp sûre-i En'âm'ı itmâm edince Kozbekci Mehemed Ağa ve Silihdâr Melek Ahmed Ağa mahfele çıkup bu hakîri yüz bin cemâ'at-i kesîre içinde başıma zer-ender-zer bir tâc-ı Yûsufi geydirüp,

"Buyurun sizi sa'âdetlü Pâdişâh ister" deyü elimden yapışup mahfel-i Pâdişâhî'ye varup Gâzî Murâd Hân'ın cemâl-i bâ-kemâlin müşâhede edüp huzûruna varınca zemîn-bûs edüp ba'de's-selâm ve'l-kelâm vâfir tebessüm edüp,

"Kaç sâ'atde hatm-i şerîf edebilirsin" dediler.

"Pâdişâh'ım sür'at etsem yedi sâ'atde ederim, ammâ lahn-i hafî ve lahn-i celî olmasın için ne ifrât ve ne tefrît olmadan sekiz sâ'atde inşâ'allâhu Ta'âlâ hatm-i şerîf ederim" dedükde buyurdular kim,

"İnşâ'allâh merhûm sa'îd u şehîd Mûsâ'mın yerine yed-i beyzâ gibi yed-i tûlâsını ayân edüp musâhibim olur" buyurduklarında iki avuç altun ihsân etdiler kim cümle altı yüz yigirmi üç sikke-i hasene idi." (*Seyahatnâme*, C.I, s. 114)

Evliya Çelebi saraya alındığında henüz yirmili yaşlarındadır. Önceleri kilercibaşına teslim edilen Evliya, eğitimine sarayda devam etmiş ve sonrasında da akrabası Melek Ahmed Paşa sayesinde padişahın huzuruna tekrar çıkarılmıştır. Çelebi, Sultan IV. Murad'ı görünce "*dünyayı aydınlatan güneş burcundan doğmuş gibi*" (*Seyahatnâme*, C.I, s. 114) ifadesini kullanarak hemen bir şiir okumuş¹⁵, ardından padişahın sorularına verdiği bilgili ve zekice cevaplarla *nedîm-i*

¹⁴ IV. Murad hakkında ayrıca bkz: Borekçi, G. (2009). Murad IV, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Ágoston, G., Masters B. (Ed.), Facts On File Inc. An imprint of Infobase Publishing, 403.

¹⁵ Evliya'nın IV. Murad'a okuduğu şiir;

Âfâkı şehâ ma'deletin nûr pür etsin
Hûrşid gibi encümen-i dehre cerâğ ol

*şehriyârî*¹⁶ olmayı başarmıştır. Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde, bizzat padişah tarafından musahipliğe kabul edildiğini Sultan IV. Murad'ın dilinden aktarmaktadır.

"- Evliya şimden gerü mahrem-i râz-ı nihânımızsın, fâş mekûn.

"- Evliya sana destûr ve seni afv edüp vâcibü'l-ri'âye eyledim ve şimden gerü sana çün-çerâ ve kapu-baca yokdur, musahibimsin, deyü bir sammûr kürk ihsân etdikde..." (*Seyahatnâme*, C.I, s. 115)

Evliya Çelebi, musahibi olduğu IV. Murad'ın gündelik yaşamına ve özel anlarına tanıklık etmiştir. Çelebi'nin ifadeleri padişahın kudretine yönelik olsa da, Çelebi, sultanın *çakır* denilen içkiden içtiğini ve hatta içki içtiği için öldüğünü söylemekten de çekinmemiştir. Bu sebeplerden yola çıkarak, dönemin canlı tanığı Çelebi'nin IV. Murad tasvirini çağdaşlarından daha özgün ve daha gerçekçi ifade ettiğini söylemek mümkündür. Evliya Çelebi, IV. Murad'ı yakından tanıdığını yazdığı *hilye* ile ortaya koymaktadır. Bu hilyeyi "*Hîn-i hilye-i Sultan Murâd Hân*" başlığıyla okuyucuya sunmaktadır.

"Hîn-i hilye-i Sultan Murâd Hân: Kâmetleri bülend-bâlâ ve vücûd-ı şerîfleri cesîm ü şahîm ve vech-i hüsnleri müdevver ve lihye-i şerîfleri siyâha mâ'il ve açık kaşlı ve âlâ gözlü beyâzı çok idi ve kitîfleri vâsi' ve mübârek miyânı rakîk ve bâzûları kalın ve mübârek dest-i şerîfleri şîrâne pençe idi. Devlet-i Âl-i Osmân'da böyle bir zâbit ü râbıt ve âdil-i hunhâr, celâlî ve eşkiyâ-küş asker-keş, Rüstem-salâbet, bedî'-şecâ'at pâdişâh gelmemişdir." (Uzun boylu, iri ve şişman vücutlu, yuvarlak güzel yüzlü, siyah sakallı, açık kaşlı, beyazı çok ela gözlü, geniş omuzlu, ince belli ve pazuları kalın ve mübarek elleri aslanpençesi gibiydi. Osmanlı devletinde böyle bir güçlü yönetici, adaletli, isyancıların kanını içen, eşkiyayı kıran, asker sürücü, Rüstem gibi güçlü ve yiğit bir padişah gelmemiştir) (*Seyahatnâme*, C.I, s. 103)

Evliya Çelebi'nin, IV. Murad'ı ayrıntılı olarak tasvirlediği yukarıda belirtilmişti. *Seyahatnâme*'de, "*Evsâf-ı Murâd Hân*" başlığı altında Murad'ın neredeyse tüm vasıflarını maddeler halinde sıralamıştır. Çelebi'ye göre, Bağdat ve Revan Fatihi Murad Han geniş omuzları, kalın ve düzgün parmakları, kaslı pazuları ile çok güçlü, çevik bir yiğittir. Mesela bir seferinde ikisi de insan ejderhası gibi olan Melek Ahmed Paşa ile Musa Ağa'yı kemerlerinden yakaladığı gibi başının üzerine kaldırıp bir gürz sallarmışçasına havada yedi sekiz kere döndürmüştür. (*Seyahatnâme*, C.I, s. 118) Diğer bir örnekte de Eski Saray'dan attığı cirit Beyazıt Câmî minaresine isabet etmiştir ve Çelebi'ye göre bu atış mucize derecesindedir. (*Seyahatnâme*, C.I, s. 119). Matrakbazlıkta da hızlı ve yaman olan hüner sahibi padişahın, sürekli yanında duran 200 okkalık (1okka:1215gr) somaki taşından gürzünü her an sağ eliyle kaldırıp çevirdiğine Çelebi defalarca şahit olmuştur (*Seyahatnâme*, C.I, s. 120). İpekli elbiseler ve poladi kumaşlar giyinmeyi seven padişah, yıldırım gibi at süren bir binici, aldığı hedefi vuran bir kemaneş ve avcı, gürbüz er aslan gibi gerçek bir pehlivan, iyi bir yönetici, düşmanlarını avlayan vakar sahibi bir şahsiyettir. Evliya Çelebi, sultanı çok kan döküp her gün onlarca adam öldürten bir *hünhar* (kan dökücü) ve kassapbaşı gibi tabirlerle niteleyerek IV. Murad'ın imtiyazsız, sert ve otoriter mizacını vurgulamaktadır (*Seyahatnâme*, C.I, s. 120). Ayrıca, halkla hasbihal eden, yoksul ve zayıfın yanında olmaya gayret eden, küçük büyük her kesimle aracısız konuşan derviş huylu bir padişah olarak da tanımlamaktadır. Çelebi, böylece IV. Murad'ın yeri geldiğinde mutlakiyetçi, yeri geldiğinde de yumuşak huylu olduğunu aktarmaktadır. Evliya, tüm bu anlattıklarının kendi gözlemleri olduğunu ve başka hükümdarlara yapılan övgüler gibi anlaşılmamasını özellikle vurgulamıştır.

*Geh nâfe gibi eyle diri deşt-i mu'attar
Geh gonca-sıfat gülşene gel ziyet-i bâğ ol
Dâdâr-ı cihân eylesin âlemi sensiz
Her kande isen Padişehim dünyede sağ ol* (*Seyahatnâme*, C.I, s. 114)

¹⁶ Padişah musahibi.

“Bu mertebeler kemâl-i kuvvetinden nâşî zor-âverlikdendir. Ba-husûs ni‘met-i Perverdigâr ile ni‘met-i na‘îmiyle perveriş bulmuş ekûl pâdişâh idi. Böyle Rüstemâne etdiği işleri ne Sâîm ü Zâl ve ne Nerîmân ne Efrâsiyâb ü Güstehem etmemişdir. Anlar meddâhlar dilinde memdûhdur ammâ bu pâdişâhın niçe kerre şecâ‘atleri manzûrumuz olmuştur.” (*Seyahatnâme*, C.I, s.119)

Seyahatnâme’de IV. Murad aynı zamanda, kültür-sanat yönü kuvvetli ve sanat hamisi bir sultan olarak da tasvir edilmektedir. Döneminde İstanbul’un, imaretlerini, alametlerini, hayrat ve hasenatlarını ve diğer bütün vasıflarını tahrir ettirme emrini vermiştir. Evliya Çelebi, bu istek üzerine Tarihçi *Solakzâde*’nin¹⁷ *Evsaf-ı Konstantiniyye* adlı eseri yazdığını bildirir (*Seyahatnâme*, C.I, s. 247-250). Padişah, sadece İstanbul’u değil Mısır dâhil tüm Osmanlı şehirleri için de bu emri vermiştir (*Seyahatnâme*, C.X, s. 105,146). IV. Murad hat sanatında ve diğer hünerli işlerde zamanının birincisidir (*Seyahatnâme*, C.I, s. 119). Dönemin şairleri *Nef’i* ve *Cevri* ayarında şiirleri vardır. 600 sayfalık divan sahibidir ve ayrıca bestekârdır.

Çelebi, IV. Murad’ın alışkanlıklarını da konu olarak almaktadır. Padişah, bir haftayı sekiz güne çıkarmıştır. Cuma günleri âlimlerle dini ilimler konuşur. Cumartesi günleri musiki dinler. Pazar günleri meddah ve şairlerle can sohbeti eder. Pazartesi günü oyuncu, çengi ve taklitçilerle eğlenir. Salı günlerini koca bilgelerinin tecrübelerini dinler. Çarşambaları salihlerle ve perşembeleri de dervişlerle vakit geçirmektedir (*Seyahatnâme*, C.I, s. 120). Evliya’nın anlatımlarından yola çıkarak IV. Murad’ın ilimden, bilimden, şiirden, müzikten, içmekten ve sohbetten keyif aldığını söylemek mümkündür (Taştan, 2011, s. 254). Evliya Çelebi padişahın vasıflarını her fırsatta dile getirmiştir. Tüm ciltlerde IV. Murad’ın gücüne, kuvvetine, savaşı ruhuna ve hünerlerine atıfta bulunarak, tarihte İslam dünyasına böyle haşmetli ve kudretli başka bir padişahın gelmediğini söylemektedir.



Resim 11



Resim 12



Resim 13

Resim 11-12-13: Resim 11, IV. Murad, tahta çıktığı ilk yıllarda, İspanyol asıllı bir ressam tarafından çizilmiştir, TSM, 17-390 (Algundiş vd. 2000, s. 310). Resim 12-13, Sultan IV. Murad Bağdat Seferine çıkarken, anonim, 1640 sonrası, TSM, H. 2134. Y. 1a. (Algundiş vd. 2000, s. 330, 331)

Sultan IV. Murad, döneminin Avrupalı ressamı tarafından yapılan portrelerin bazılarında sakalsız genç sultan görünümündedir (Resim 11). Osmanlı minyatür geleneğindeki tasvirlerde ise değişik tiplerde tasvir edilse de en karakteristik olanı Bağdat Seferi’ne çıkarken resmedilmiş at

¹⁷ Solakzâde Mehmed Hemdemî: (Ö. 1658) Osmanlı tarihçisi. Bkz. Özcan A. (2009). Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 37, 370-372.

üzerindeki portresidir (Resim 12-13). Bu portre sonraki dönemlerde yapılan IV. Murad tasvirlerine de etki etmiştir. IV. Murad döneminde yazılmış Evliya Çelebi'nin dışındaki önemli eserlerde de IV. Murad'ın tasviri yapılmıştır. Bunlardan *Peçevi*¹⁸ ve *Katip Çelebi*¹⁹'nin aktarımları şöyledir;

Peçevi; “Boyu uzun, vücudu iri ve şişman, mübarek yüzü yuvarlak, sakalı seyrek ama köse değil, açık kaşlı, gözleri ela beyaz tenli, tahta oturduğunda tahtı dolduran, vücudu öyle heybetli bir padişah ki, yalnız Osmanlı sultanlarında değil, belki öteki İslam hükümdarları arasında bile, bu kadar güçlü, kuvvetli, eli kanlı, gözü pek ve savaşkan bir padişah görülmuş değildir, huyu gayet neşeli ve şendir, tereddütsüz herkesle konuşur, tek başına dolaşarak, çevrede olan biteni anlamakta ondan üstün bir kişi düşünülemez idi”der.” (Alguadiş vd, 2000, s. 311).

Katip Çelebi; “... cümle zamânımızda anlar kadar pâdişâh-ı âl-i câh görülmedi. Kuvvet-i yed ve şiddet-i batş- de yegâne ve isti'mâl-i silâh ve alâtı ve harbde müfred-i zamâne idi. Musâ Paşa'dan menkûldür ki harem-i hümayûnda silâhdârlığı hizmeti ile müşer- ref iken nice defa gel silâhdâr deyip sağ elleri ile kuşağından kaldırıp yâl ü bâl ile Hâsoda'yı devr ederlerdi. Nice ref' eyleser öyle indirip kuvvetlerine fütur gelmezdi.” (Taştan, 2011, s. 253)



Resim 14: IV. Murad sarayda iştret meclisinde, anonim, 17. yüzyıl, TSM, H. 2148, y.11b.

Evliya Çelebi'nin IV. Murad tasviri ile çağdaşları *Peçevi* ve *Katip Çelebi*'nin betimlemeleri karşılaştırıldığında benzer ifadelerle rastlanılmaktadır. IV. Murad, verilen tasvirlerde ordusunun başında sefere çıkan bir sultan modeli olarak, gücüyle, kuvvetiyle ve yetenekleriyle tasvir edilmiştir. Dönem minyatürleri, Çelebi'nin tasviriyle paralellik gösterse de Çelebi göz rengine varana kadar daha detaylı bir betimleme yapmaktadır. Ayrıca Çelebi'nin Sultan IV. Murad'la ilgili verdiği özellikli bilgileri doğrular nitelikteki diğer bir tasvir ise, IV. Murad'ın bir meclis sahnesidir. Sarayda tahta oturan sultan, elinde bir içki kadehiyle resmedilmiştir (Resim 14).

¹⁸ Târîh-i Peçevî: Peçuyly İbrahim Efendi'nin (ö. 1059/1649 [?]) Kanûnî Sultan Süleyman dönemi başından 1640 yılına kadar gelen Osmanlı tarihi. Bkz: Hanz E. (2007). Peçuyly İbrahim, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 34, 216-218.

¹⁹ Kâtip Çelebi: XVII. yüzyıl Türk ilim dünyasının müsbet düşüncüyü temsil eden büyük siması ve çeşitli konulara dair pek çok eserin müellifi. Bkz: Gökyay Ş. O. (2002). Kâtip Çelebi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, 36-40.

Saltanatı 17 yıl süren IV. Murad, 1640'ta 28 yaşında ebedi hayata göçmüştür. Çelebi padişahın ölümü için iki sebep belirtmektedir. Bunlardan birisi Bursa'da Yıldırım Bayezıt'a kızıp Türbesi'ni tekmelemesidir (*Seyahatnâme*, C.II, s. 28). Diğeri ise içkiye tövbesi olmasına rağmen, tövbesini bozup yeniden içkiye başlamasıdır (*Seyahatnâme*, C.I, s. 104). Evliya Çelebi, yaklaşık beş yıl nedimi olduğu IV. Murad'ın vefatıyla derinden üzülmüştür. Bu üzüntüyü eserinde sultana ithaf yazdığı mersiyeyle ifade etmektedir²⁰. Ölümünün ardından babası I. Ahmed'in türbesine kardeşlerinin yanına defnedilen. IV. Murad'ın sonrasında tahta kardeşi şehzade İbrahim geçmiştir.

2.5. I. İbrahim (1615-1648)

Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde Osmanlı padişahlarını, tahta geçiş sırasına göre kronolojik bir silsilesiyle birinci ciltte aktarmaktadır. Çelebi, ilgili bölümde IV. Murad'ın ardından "*İcmâl-i cülûs-ı Sultan İbrâhîm Hân-ı Şehîd ibn Sultan Ahmed Hân*" başlığıyla Sultan İbrahim'in (1615-1648) saltanat yıllarına yer vermektedir²¹ (*Seyahatnâme*, C.I, s.126).

Sultan I. Ahmed'in yedi şehzadesinin en küçüğü olan Sultan İbrahim 1640'ta saltanat makamına çıkmıştır. Aynı yıl Evliya Çelebi, yarım asırdan fazla sürecek seyahatlerine başlayacaktır. Seyahatleri sebebiyle uzun yıllar payitahttan ayrı kalan Çelebi'nin, padişah anekdotlarında sıkça kaynak gösterdiği babası kuyumcubaşı Derviş Mehmed Zıllı'de bu yıllarda vefat etmiştir (*Seyahatnâme*, C.III, s. 246). Öte yandan aynı yıllarda Azak, Eflak-Boğdan ve Hanya-Girit gibi önemli fetihler olmuş ve Evliya'da bu fetihlere bizzat katılmıştır (*Seyahatnâme*, C.I, s. 128). Bundan mütevellit Çelebi ilk ciltte, Sultan İbrahim'e ait bölümde genel olarak kullandığı anlatım düzenini oluşturmuş, başlıkları atmış fakat bu başlıkların altını boş satır olarak bırakmıştır (*Seyahatnâme*, C.I, s. 127). Evliya'nın bu alanları boş bırakmasındaki sebep payitahttan uzun yıllar ayrı kalması gibi gözükse de tek sebep bu değildir. Diğer bir sebep de Çelebi'nin ilgili bölüme dair notlarını kaybetmiş olma olasılığıdır. Çünkü *Seyahatnâme*'de Sultan İbrahim'in bölümünde olduğu gibi bazı kısımlarda da boş bırakılan satırlar bulunmaktadır. Seyahatlerinin sonunda *seyahatnâme*yi kaleme alan Çelebi, muhtemelen seyahatleri esnasında aldığı notlardan bazılarını kaybetmiş ve başlığını attığı bölümleri bu sebeple dolduramamıştır. Elbette ki farklı ciltlerde Sultan İbrahim'e ait bilgiler yer almaktadır. Bunlar daha çok Çelebi'nin daha önemli gördüğü gazalarla ilgilidir. Çelebi, bu gazalara genişçe yer vermesine rağmen, padişahın tasvirinde ketum davranmıştır. Tasvir konusunu sadece birkaç cümleyle sınırlı tutmuştur. Tüm padişahlar için kullandığı şablona sadık kalarak anlatımına cülûs tarihi ile başlamıştır. Çelebi'nin, tahta çıkan Sultan İbrahim'in 25 yaşında olmasına rağmen aklının olgunlaşmamış, kemale ermemiş olduğunu belirtmesi dikkat çekicidir. İlgili cümle aşağıda yer almaktadır (*Seyahatnâme*, C.I, s. 126).

"Fî şehîr (---) sene 1049 (1639-1640). Merhûm Sultan Ahmed Hân'ın yedi şehzâdesinden İbrâhîm Hân küçük idi. Mevlûdu Tershâne bâğçesi'nde mütevellid olmuşdur. Hîn-i cülûsunda (---) seneye bâliğ idi. Ammâ âkıl u bâliğ değil idi."
(*Seyahatnâme*, C.I, s. 125)

Evliya Çelebi, Sultan İbrahim dönemine dair anlatımlarını aynı bilgiler çerçevesinde tutarak farklı ciltlerde defaten aktarmaktadır. Çelebi'nin tasvir denilebilecek birkaç cümlesine göre; Sultan İbrahim, oğlu şehzade Mehmed gibi uzun boylu (*Seyahatnâme*, C.I, s. 131), gürbüz, güçlü, kuvvetli ve dinç bir vücuda sahiptir (*Seyahatnâme*, C.I, s. 129/C.II, s. 246). Buna karşın temiz kalpli, hile bilmeyen, karşısındakine inanmaya hazır saflıktadır (*Seyahatnâme*, C.V, s. 238).

²⁰ Evliya Çelebi' *Seyahatnâmesi*'nde Sultan IV. Murad için yazdığı mersiye;

"Mersiye-i merhûm Gâzî Murâd Hân:

Dâd elinden bî-bekâ gerdiş-i devvâr âh-dâd

Sen murâdın aldın ammâ halkı etdin nâ-Murâd

Böyle bir şîr-i Hudâ'yı hâke saldın âh-kâr

Kime dâd etsen elinden kim ede feryâd u dâd" (*Seyahatnâme*, C.I, s. 125)

²¹ I. İbrahim hakkında ayrıca bkz: Börekçi G. (2009). İbrahim I, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Ágoston G., Masters B. (Ed.), Facts On File Inc. An imprint of Infobase Publishing, 262-263.

Evliya Çelebi'nin Hamit Efendi Medresesi'nden ders arkadaşı olan fakat ilim sahibi olmayan padişahın musahibi Cinci Hoca, musahibesi Şekerpere Hatun ve bunlar gibi çok yakınında tuttuğu kişiler onu rahatlıkla kandırarak kötü alışkanlıklara sevk etmiştir (*Seyahatnâme*, C.I, s.128-129). Sultan İbrahim, iktidarda hedefini şaşırarak, sadece hazzın ve beden mutluluğunun peşine düşmüştür. Kadın sohbetine düşkünlüğü, rüşvet alması, köşkleri bile samur kürkle döşeterek savurganlık yapması, etrafındakilere yüklü miktarda paralar dağıtması ve vasıfsız kişileri önemli mevkilere ataması büyük tepkilere yol açmıştır (*Seyahatnâme*, C.I, s.171,172/C.V, s.31). İmparatorluk hazinesini telef ederek tüketen ve bir padişaha yakışmayan hareketleri olduğu düşünülen Sultan İbrahim 1648 yılında tahtan indirilmiştir.

“Bir Hâtem-i Tay ve Ca'fer-i Bermekî haslet sâhib-i kerem pâdişâh idi. Eyle cömerd ehl-i kerem idi kim ednâ bir âdeme ve bir musâhibe hâtûna birer Mısır hazînesin kerrât ile ihsân etmişdir. Ve dâ'imâ fukarâlara in'âm edüp çerâğ-efrûhte ederdi.” (*Seyahatnâme*, C.I, s. 171-172)

Evliya Çelebi, yukardaki cümlede Sultan İbrahim'in kişisel yönlerini aktaran ruhsal bir portre çizmektedir. İfadelere baktığımızda Çelebi'nin olumlu gibi gözükken cümlelerinde kinayeli bir anlatım söz konusudur. Çelebi, padişahın çok cömert olduğunu söyler ancak öte yandan o kadar cömerttir ki en değersiz insanlara ve kadınlara defalarca fazla miktarda paralar verdiğini bildirerek aslında Sultan İbrahim'i eleştirmektedir. Çelebi'nin sultana dair anlatımları genel olarak bu çerçevede kalarak kapsamlı bir fiziksel tasvir içermez.



Resim 15



Resim 16

Resim 15-16: Resim 15, Sultan İbrahim Han, anonim, 1645 civarında, İstanbul Deniz Müzesi Kitaplığı, 2380, s. 29-28 (Algundiş vd. 2000, s. 334). Resim 16, Sultan İbrahim Han, anonim, 1640-48, Varşova, Biblioteka Narodowa, Boz. 165, y. 1b. (Algundiş vd. 2000, s. 335).

Evliya Çelebi, Sultan İbrahim'in tasvir anlatımında yer verdiği fiziksel güç ifadelerini IV. Murad tasvirinde de kullanmıştır. Her ne kadar Çelebi, Sultan İbrahim'i oğlu şehzade Mehmed'e benzetse de döneminin kaynaklarında Sultan İbrahim'in kardeşi IV. Murad ile benzerliği ön plandadır. Tarihçi *Nâima*'da bu duruma dikkat çekerek, Sultan İbrahim'in boyu, posu ve heybetliliği ile kardeşi Sultan IV. Murad'a benzediğini bildirmiştir. (Algundiş vd., 2000, s. 313). Bu benzerlik Sultan İbrahim döneminde üretilmiş minyatürler incelendiğinde de farkedilmektedir (Resim 15-16). Hatta tahta oturur vaziyetteki I. İbrahim'in minyatürü, IV. Murad'ın işret meclisi minyatüründeki biçiminin tekrarıdır (Resim 14-15) (Algundiş vd., 2000, s. 334). Evliya Çelebi anlatımlarında bu benzerliği ifade etmez, ancak söz konusu iki padişahın tasvirlerinde aynı tabirlerin olması dikkat çekicidir.

Sultan I. İbrahim, tahtan indirildikten bir hafta sonra tutsak olduğu saraydaki odasında cellat Kara Ali tarafından boğularak öldürülmüştür (*Seyahatnâme*, C.I, s. 129/C.II, s. 246). Evliya Çelebi eserinde, şehit olarak tabir ettiği Sultan İbrahim'in öldürüldükten sonra amcası Sultan I. Mustafa'nın yanına defnedildiğini bildirmektedir (*Seyahatnâme*, C.I, s. 129/C.II, s. 246). Sultan İbrahim'in ardından oğlu şehzade Mehmed Osmanlı tahtına geçmiştir.

2.6. IV. Mehmed (1642-1693)

Evliya Çelebi'nin eserinde tasvir ettiği son Osmanlı padişahı IV. Mehmed'tir²². Sultan Mehmed, henüz yedi yaşındayken 1648'de saltanat makamına çıkmış ve saltanatı 39 yıl sürmüştür (*Seyahatnâme*, C.I, s. 130/C.II, s. 247). *Seyahatnâme*'de geçen son tarih dikkate alınarak (1683) Çelebi'nin, Sultan IV. Mehmed'in saltanat yıllarına, en azından 35 yıl tanıklık ettiğini söylemek mümkündür. Çelebi'nin neredeyse ömrünün yarısı bu döneme rastlamaktadır.

IV. Murad'ın musahipliğinden sonra saraydan uzaklaşan Çelebi, IV. Mehmed'in 1650'de akrabası olan Melek Ahmed Paşa'yı sadrazam atamasından sonra, sarayla yeniden sıkı bağlar kurmuştur (*Seyahatnâme*, C.I, s. 93). Melek Ahmed Paşa IV. Murad'ın kızı İsmihan Kaya Sultan ile evlidir. Kaya Sultan aynı zamanda IV. Mehmed'in kuzenidir. Paşanın sarayına sık sık uğrayan Çelebi, bu ortamlarda Sultan IV. Mehmed'e kendini tanıtmaya fırsatı yakalamış ve sonrasında da bir takım görevlerle padişahın huzuruna pek çok kez kabul edilmiştir.

Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde, IV. Mehmed'le olan diyaloglarını aktarırken onu birden çok gördüğünü ve padişahında onu pekiyi bildiğini ifade etmektedir (*Seyahatnâme*, C.V, s. 58/C.V, s. 283/C.VIII, s. 32/ C.VIII, s. 342). Seyahatleri yarım asırdan fazla süren Çelebi'nin V. Ciltte “*İşbu sene bin altmış dokuz târîhi mâh-ı Receb'inde (Nisan 1659) sa'âdetlü pâdişâh-ı âlem-penâh Sultan Mehmed Hân-ı Gâzî ile Anadolu vilâyetlerinde celâlîler üzre sefer-i hümâyûn olup gitdiğimiz konakları ve âsâr-ı acibe ve garibeleri menzil-be-menzil beyân eder*” başlığıyla yer verdiği bölümde bu seferki seyahatinin IV. Mehmed ile olduğu anlaşılmaktadır (*Seyahatnâme*, C.V, s. 136). Anadolu'da Celaliler üzerine IV. Mehmed öncülüğünde gerçekleşen bu seyahat “Pendik-Gebze- Heleke Kalesi, İzmit, İzmit, Kara Kilise, Pazarköy, Engürücük, Gemlik, Filedar Kalesi, Bursa, Boğazhisar” istikametinde oldukça uzundur. Çelebi'nin hayatında bir ilk olan bu gezi onu, IV. Mehmed'in yakın tanıklarından biri yapmaktadır. Tüm bunlardan dolayı Çelebi *Seyahatnâmesin*'de IV. Mehmed'in fizyonomisine dair kapsamlı bir tasvir yapabilmiş ve bunu “*Hilye-i Sultan Mehmed Hân-ı Râbi*” başlığıyla kaleme almıştır. İlgili bölüm aşağıda sunulmuştur.

“Hilye-i Sultan Mehmed Hân-ı Râbi”: Gerçi hîn-i cülûsda (---) yaşında gâyet za'îf ü nahîf sabî idi. Ammâ gâyet reşîd ü necîb ve akl-ı Arasto ve halîm u selîm idi. Ba'dehu yigirmiye bâliğ oldukda sayd ü şikâra mâ'il olup kesb-i hevâ etmeden tarâvet hâsıl edüp vasatü'l-hâl ve cesmîn ü cesmî olup cesedi cüssedâr ve sînesi ber-karâr ve mübârek kitîfleri vâsî' ve zahîrî vâsî' ve mübârek miyânlarından aşağısı tavîl idi. Ve kadd ü kâmetleri pederi gibi kadd-i bâlâ idi. Ve bâzûları semîn ve yed-i mübârekleri arslan pençesi gibi vâsî' idi. Ve vech-i şerîfî vecîhü'l-manzar idi. Açık kaşlı ve ala gözlü ve şîrîn sözlü ve münevver yüzlü idi. Ve şekl ü şemâyilde ve güftâr u reftârda gûyâ bir sâhib-kırân idi. Hakkâ ki yine şân-ı şerîfleriyçün cemî'i ilm-i nücûmda ve ilm-i cifrde İbrâhîm Hân oğlu Yûsuf nâm bir pâdişâh olup hüsn-i Yûsuf-misâl olup kırân sâhibi olup şarka ve garba velvele salup cümle kâfiristâna ve re'âyâ ve berâyâyâ ve celâlî ve cemâlîlere vâveylâ salup Venedik ve Nemse ve Leh ve Çeh ve Rûs ve Maskov diyârların harâb ü yebâb edüp Yûsuf-sıfat bir pâdişâh-ı gayyûr ola deyü cümle ceffârlar böyle istihrâc edüp tahrîr etmişler idi. (IV. Mehmed'in dış görünüşü; Gerçi tahta çıkışında (7) yaşında gayet zayıf ve ince bir çocuktü. Ancak gayet yetişkin, zekî, Aristo akıllı, sessiz ve sakîn idi. Yaşı yirmiye ulaştığında avcılığa merak saldı. Açık havada dolaşmaktan dolayı dinçlik

²² IV. Mehmed hakkında ayrıca bkz: Börekçi G. (2009). Mehmed VI, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, Ağoston G., Masters B. (Ed.) Facts On File Inc. An imprint of Infobase Publishing, 370-371.

kazandı. Orta şişmanlıkta ve iri olup vücudu cüsseli, göğsü yerinde, omuzları geniş, sırtı enli ve belinden aşağısı uzun idi. Boyu, babasının boyu gibi uzundu. Pazuları kalın ve elleri arslan pençesi gibi genişti. Yüzünün görünüşü güzeldi. Açık kaşlı, elâ gözlü, şirin sözlü ve aydınlık yüzlü idi. Görünüşünde, davranışında ve sözlerinde sanki bir sahip-kıran idi.” (*Seyahatnâme*, C.I, s. 131)

Gözlemlerini çok dikkatli yapan Çelebi'nin çizdiği bu portreden anlaşıldığı üzere Sultan IV. Mehmet heybetli bir görünüşe sahiptir. Yirmili yaşlarında avcılığa merak salmış ve bu merakı vücuduna dinçlik kazandırmıştır. Yüzünün güzelliğine vurgu yapan Çelebi, Sultan IV. Mehmed doğduğunda babası Sultan İbrahim'in ona aslında Yusuf ismini koyduğunu Yusuf Efendi'nin kulağına bu ismi okuduğunu ve sekiz saat sonra adını Mehmed olarak değiştirdiğini aktarmaktadır (*Seyahatnâme*, C.I, s. 131). Çelebi'nin ifadesine göre akıllı, güçlü, kuvvetli, uzun boylu, güzel yüzlü ve şirin sözlü olan padişah aynı zamanda *hünhâr*'dır (*Seyahatnâme*, C.V, s. 140). Sonraki yıllarda “avcı” lakabıyla anılan IV. Mehmed'in av tutkusu *Seyahatnâme*'de de sık sık dile getirilmiştir (Özcan, 2003, s. 414). Hatta Çelebi, Heyhât sahrasının meşhur *sunkur ve toykun* cinsi kuşlarını padişaha getirmiş ve padişahın hediyelerine mazhar olmuştur (*Seyahatnâme*, C.VIII, s. 32).



Resim 17



Resim 18

Resim 17-18: Resim 17, IV. Mehmed Han, Baltazar Moncornet, tahta çıktığı yıllar, 1650 civarı (Algundiş vd. 2000, s. 352). Resim 18, IV. Mehmed Han, Jonnes Meyssens, 1660 civarı (Algundiş vd. 2000, s. 355).

17. yüzyılın ikinci yarısından sonra Osmanlı Devleti'nin Batıyla ilişkileri yoğunlaşmış bu durum kültürel alışverişe ve çok sayıda portrenin yapılmasına sebep olmuştur. Bu etkileşimle beraber Batıda, Osmanlı hükümdarları merak konusu olmuştur. Avrupalı sanatçıların yaptıkları çok sayıda portre de bu merakın göstergesidir. IV. Mehmed dönemi portrecilik açısından oldukça zengindir. Çocuk yaşıta tahta çıkan Sultan'ın tasvirleri, çocuk, genç ve sakallı yaşlı sultan şeklinde sınıflandırılmıştır. Bu tasvirlerin, minyatür, aside yedirme ve oyma baskılar, yağlı boya tablolar ve madolyan gibi birçok teknikle yapılmıştır (Alguadiş vd., 2000, s. 336). IV. Mehmed'in tahta çıktığı yıllara ait ilk örnek kabul edilen çocuk portesi *Baltazar Moncornet*'in elinden çıkmıştır (Resim 17). Sanatçı bu portrede Sultanı, İstanbul'daki bir diplomatın 1651'de Viyana'ya yolladığı raporda belirttiği gibi “*ağırbaşlı, sessiz ve melankolik kişiliğini*” betimlenmiştir (Alguadiş vd., 2000, s. 337). IV. Mehmed'in genç halindeki portreleri, biri dışında Avrupalı ressam tarafından

yapılmıştır. Bu portrelerin bazılarında Sultan, gözleri iri, dudakları dolgun, küçük bıyıklı ve sevimli bir kişi olarak tasvir edilmiştir²³ (Resim 18). Osmanlı sanatçılarının yaptığı tek bıyıklı portrede sultan, iri koyu renk gözlü, küçük ağızlı ve kıvrık bıyıklıdır (Alguadiş vd., 2000, s. 338).



Resim 19: Sultan IV. Mehmed Han, İstanbul’lu Musavvir Hüseyin, *Silsilenâme*, 1682 (*Silsilenâme*, s. 40).

Döneminde Venedik balyosları ve çağdaşlarının yazdığı raporlarda IV. Mehmed’in pek çok yazılı betimlemesi mevcuttur. 1648’de *Giambattista Donado* sultanı soluk buğday tenli, iri siyah gözlü, iri burunlu, ölçülü ağızlı, koyu kestane saçlı ve seyrek sakallı olarak tasvir etmiştir (Alguadiş vd., 2000, s. 340). 1683’ten sonra yapılmış sultanın sakallı portresi ise IV. Mehmed’in çağdaşı olan *Musavvir Hüseyin* imzalıdır (Resim 19). Bu portrede IV. Mehmed gür sakalı ve seyrek bıyığıyla ön plandadır. Sanatçının *Silsilenâme*’deki bu tasviri sultanın en gerçekçi portresi olarak kabul edilmektedir. Bunun sebebi ise *Musavvir Hüseyin*’in saraya rahatça girip çıkarak sultanı bizzat görmesi olarak gösterilir. Oysaki Çelebi, IV. Mehmed’i defalarca görmüş hatta sultanla seyahat etmiştir. Bu durum, Evliya Çelebi’yi, IV. Mehmed tasvirinde başvurulacak güçlü bir referans haline getirmektedir. Zaten Çelebi, bu düşüncemizi kanıtlar nitelikte kapsamlı bir IV. Mehmed tasviri kaleme almıştır. Betimlemeleri diğer dönem kaynaklarına nazaran daha derin detaylar içermektedir. Okuyucu, Çelebi’nin çizmiş olduğu bu portreyi incelediğinde IV. Mehmed’i zihninde rahatlıkla canlandırabilir.

Sonuç

Evliya Çelebi kendi ifadesiyle, 51 sene seyahat etmiş, yedi iklimde 18 padişahlık yere ayak basmış ve her diyarın insanıyla konuşabilmek için 247 lisan tahrir etmiştir. Çelebi, kendine özgü üslubu, zengin içeriği, dil ve anlatım estetiğiyle klasik kalıpların dışında ve çağının ötesinde bir eser kaleme almıştır. Anadolu, Asya, Avrupa ve Afrika coğrafyalarının 17. yüzyılına tanıklık eden Çelebi *Seyahatnâme*’de, Avusturya’daki beyin ameliyatından Mısır’ın yılan çorbası tarifine, Ayasofya’nın yıkılan kubbesinin onarımından, İrgandi köprüsünün mali kaynağına, Galata’dan uçan Hazarfen Ahmed Çelebi’den göğe çıkan Lagari Hasan’a, Venedik’in pişkinde

²³ Bu tip portrelerin bilinen iki örneği Joannes Meyssens (1612-1670) ve Fred Bouttats tarafından Ansvers’te yapılmıştır. Bkz: Alguadiş J. vd. (2000). *Padişahın Portresi: Tesavir-i Al-i Osman*, İş Bankası Yayınları, 338.

kutlamalarından Mısır'da Nil kesimi şenliklerine ve daha pek çok anektoda yer vermiştir. Bu sebeple *seyahatnâme*, zengin içeriğiyle birçok alanda başvurulacak önemli bir kaynak olarak karşımıza çıkmaktadır.

Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi*'nde, Osman Gazi'den, IV. Mehmed'e kadar 19 padişahın biyografilerini kapsamlı bir biçimde kaleme almıştır. Çalışmanın temelini seyahatnamedeki I. Ahmed ile başlayan IV. Mehmed ile son bulan altı padişah tasviri oluşturmaktadır. *Seyahatnâme*'den analiz edilen padişah tasvirleri dönemin görsel ve yazılı tasvirleriyle karşılaştırılarak incelenmiştir. Karşılaştırma için seçilmiş minyatür ve portrelerin ilgili padişahın çağdaşı sanatçılar tarafından yapılmış olmasına dikkat edilmiştir. Eğer padişahın yaşadığı dönemde yapılan minyatür ve ya portesi yoksa en yakın zaman diliminde ve bilim dünyasında en çok kabul gören görseli tercih edilmiştir. Padişah görselleri en fazla üç örnekle sınırlı tutulmuştur. Çelebi'nin tasvir anlatımlarıyla dönemin yazılı kaynakları da karşılaştırılmıştır. Böylelikle Evliya Çelebi tasvirleriyle çağdaşlarının tasvirleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar tespit edilmiştir. Sadece gördüklerini ve başından geçenleri yazdığını dile getiren Çelebi, dönemindeki padişah tasvirlerinde de bu tutumu sergilemektedir. Nitekim tasvirlerin kapsamı, Çelebi'nin padişahla olan münasebetiyle paralellik göstermektedir. Bu durum, I. Ahmed, I. Mustafa, II. Osman ve I. İbrahim tasvirlerinde belirgin bir şekilde gözlenmektedir. Çelebi, ilgili padişahların betimlemelerini yüzeysel kaleme alarak, birkaç genel cümleyle sınırlı tutmuştur. Oysaki musahipliğini yaptığı IV. Murad'ın ve birlikte seyahat ettiği IV. Mehmed'in *hilyelerini* yazarak kapsamlı bir anlatım sergilemiştir. Padişahların fizyonomisine dair pek çok detayı sunan bu *hilyeler*, 17. yüzyılın ilgili diğer dönem kaynaklarıyla karşılaştırılmış ve uyum sağladığı tespit edilmiştir. Bu durum seyahatnameyi yazarken birçok kaynaktan faydalanan Çelebi'nin padişah tasvirlerinde de başka bir kaynaktan faydalanmış olabileceğini düşündürmektedir. Ancak Çelebi'nin kapsamlı tasvir metinlerini, sadece diyalogu olan padişahlara özgü yazmış olması, yazdıklarının kendi gözlemlerinden aktarımlar olduğunu ortaya koymaktadır. Yaşadığı yüzyılın klasik övgülerinden haberdar olan Çelebi, özgün tasvirleriyle, dönemin çizgisinin dışına çıkmış, her zaman merak edilen padişahların zihin dünyalarını ve fizyonomilerine dair gerçekçi bir anlatım sergilemiştir. Padişah tasvirlerinde başvurulacak ilk kaynak genellikle dönemin minyatür ve portreleri olsa da Evliya Çelebi *Seyahatnâmesi* de içerdiği sıradışı tasvir metinleriyle başvurulacak önemli bir kaynaktır.

Kaynakça

- Alguadiş J., Bağcı S., Bulutsuz S., Rona Z., Sarıkartal K. Ç., & Yavuz N. (2000). *Padişahın Portresi: Tesvir-i Al-i Osman*, İş Bankası Yayınları.
- Bağcı S., Çağman F., Renda G., & Tanındı Z. (2006). *Osmanlı Resim Sanatı*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Bayram S. (1981). Musavvir Hüseyin Tarafından Minyatürleri Yapılan ve Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Muhafaza Edilen Silsile-nâme, *Vakıflar Dergisi*, Başbakanlık Matbaası, XIII.
- Bostanzâde Yahyâ Efendi, (1978). *Tuhfetü'l-ahbâb: Târîh-i Sâf: Duru Tarih*, Necdet Sakaoğlu (Haz.).
- Demircanlı Y. Y. (1989). *İstanbul Mimarisi İçin Kaynak Olarak Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Dankoff R., & Tezcan N., (2011). *Evliya Çelebi'nin Nil Haritası "Dürr-i bî-misîl in ahbâr-ı Nîl"*, Yapı Kredi Yayınları.
- Elmalı H. (2011). Tasvir, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 40, 135-136.

- Emecen F. (2006). Mustafa I, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 31, 272-275.
- Dankoff R., Dağlı Y., & Kahraman S. A. (Haz.), (2006). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 1. Kitap, Yapı Kredi Yayınları.
- Kurşun Z., Kahraman S. A., & Dağlı Y. (Haz.), (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* 2. Kitap, Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman S. A., & Dağlı Y. (Haz.), (1999). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* 3. Kitap, Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman S. A., & Dağlı Y. (Haz.), (2001). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* 4. Kitap, Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman S. A., Dağlı Y., & Sezgin İ. (Haz.), (2001). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* 5. Kitap, Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman S. A., & Dağlı Y. (Haz.), (2002). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* 6. Kitap, Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman S. A., Dağlı Y., & Dankoff R. (Haz.), (2003). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* 7. Kitap, Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman S. A., Dağlı Y., & Dankoff R. (Haz.), (2003). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* 8. Kitap, Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman S. A., Dağlı Y., & Dankoff R. (Haz.), (2005). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* 9. Kitap, Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman S. A., Dağlı Y., & Dankoff R. (Haz.), (2007). *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi* 10. Kitap, Yapı Kredi Yayınları.
- Gökyay, Ş. O. (2002). Kâtip Çelebi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 25, 36-40.
- Hanz E. (2007). Peçuylu İbrahim, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 34, 216-218.
- İpşirli M. (2006). Nâimâ, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 32, 316-318.
- Kahraman S. A., Dağlı Y., Dankoff R., Kurşun Z., & Sezgin İ. (Haz.), (2011). *Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zillî Evliya Çelebi Seyahatnâmesi-1*, 1 ve 6. Kitaplar, M. Sabri Koz (Ed.), Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman S. A., Dağlı Y., & Dankoff R. (Haz.), (2011). *Evliya Çelebi bin Derviş Mehmed Zillî Evliya Çelebi Seyahatnâmesi-2*, 7 ve 10. Kitaplar, M. Sabri Koz (Ed.), Yapı Kredi Yayınları.
- Konak R. (2013). Osmanlı Minyatür Sanatında Padişah Portreciliğinin İlk Örnekleri Ve Geleneğe Katkıları, *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(5), 425-439.
- Mahir B. (2012). *Osmanlı Minyatür Sanatı*, Kabalcı Yayınevi.
- Nâma Mustafa Efendi, *Nâimâ Tarihi*, (1968). (Çev. Danışman Zuhuri), Zuhuri Danışman Yayınevi.
- Özcan A. (2003). Mehmed IV, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 28, 414-418.

-
- Özcan A. (2009). Solakzâde Mehmed Hemdemî, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 37, 370-372.
- Renda G. (1980). Osmanlılarda Padişah Portreciliği, *Osmanlı Kültür Ve Sanat Ansiklopedisi*, Yeni Türkiye Yayınları, 11, 415-422.
- Bayram S. (Haz.), (2000). *Silsile-nâme*, Tıpkıbasım, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Uzun M. İ. (1998). Hilye, *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınevi, 18, 47-51.
- Taştan Y. K. (2011). Evliya Çelebi'nin Osmanlı Hanedanına Bakışı, *Doğumunun 400. yılında Evliya Çelebi*, Tezcan N., Tezcan S. (Ed.), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 251-252.

Uzaktan Eğitim Uygulamalarına İlişkin Öğretmen Görüşleri: Ölçek Çalışması

Teachers' Views on Distance Education Applications: Scale Study

Ramazan Özkul* - Dilek Kırnık** - Oktay Dönük*** - Yusuf Altunhan**** - Yahya Altunkaynak*****

Abstract: In the field of education, it is essential for teachers to catch up technology and to use distance education tools effectively in their personal and professional development. In this sense, scale development studies have been carried out to determine teachers' opinions on distance education applications. Opinions from 1 faculty member who is a field expert and 3 experts have been taken during the item determination phase. A pre-application has been carried out with an item pool consisting of 26 items. For the research, the necessary permission was obtained from the Scientific Research and Publication Ethics Board of Inonu University with the date and number of 28/08/2020-E.55315. The items in the scale are formed in a five-point Likert scale and the level of participation of individuals in the items has been classified. Distance education evaluation scale which is developed specifically have been applied to 600 teachers and school administrators. Structure validity, content validity, coefficient of total correlation of items, Cronbach Alpha coefficient and test-retest correlation coefficient of the study have been determined. As a result of these analyzes, the distance education evaluation scale consists of two dimensions and 15 items. The item-total correlation coefficients of the factors are between ".55" and ".87", and the internal consistency coefficient (Cronbach Alpha) is between ".96" and ".89".The Distance Education Evaluation Scale was developed to

* Doktora Öğrencisi, İnönü Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitim Yönetimi
PhD Student, Inonu University, Faculty of Education, Department of Educational Science, Educational Administration
ORCID 0000-0001-9757-6062

ramazan-sefidetrak@hotmail.com

** Dr. Öğretmen MEB

Dr. Teacher, Ministry of Education

ORCID 0000-0002-7261-7259

dilek1984_melek@hotmail.com

*** Uzm. Öğretmen, MEB

Qualified Teacher, Ministry of Education

ORCID 0000-0002-4620-4944

okittay@hotmail.com

**** Öğretmen, MEB

Teacher, Ministry of Education

ORCID 0000-0003-1329-854X

yusufaltunhan@gmail.com

***** Öğretmen, MEB

Teacher, Ministry of Education

ORCID 0000-0002-3128-7396

yahya5870@hotmail.com

Cite as/ Atıf: Özkul, R., Kırnık D., Dönük, O., Altunhan, Y., & Altunkaynak, Y. (2020). Uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin öğretmen görüşleri: Ölçek çalışması. *Turkish Studies*, 15(8), 3655-3667.
<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46557>

Received/Geliş: 24 September/Eylül 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

evaluate the trainings attended or organized by teachers and school administrators, and it can be stated that the validity and reliability levels of this scale are sufficient in the evaluation of distance education. Evaluation of the trainings that teachers and school administrators have attended or organized in the distance education process and researches conducted in this context will contribute to the literature in terms of the quality of the education.

Structured Abstract: Introduction: In addition to the responsibility of educational institutions to meet the learning needs of the society, it is to follow the daily updated and developing living conditions and to raise individuals suitable for these conditions. Education systems should produce information suitable for changing conditions. This situation made it necessary for the individual to learn faster and to benefit from a more enriched environment. For this reason, distance education in which information technologies are used effectively in learning processes has become inevitable. Distance education, which we are not familiar with in our learning life, is a system that provides learning comfort to individuals who receive training in online environment via technological devices and internet without the necessity of time and space.

During the epidemic, where our country and the whole world were adversely affected, student training and teachers' professional study programs were also transferred to the virtual environment. In this context, it was deemed important to determine teachers' views on the implementation and efficiency of distance education after the distance education they received. This study aims to determine teachers' views on distance education practices.

Method

The Distance Education Evaluation Scale (UEDÖ) was applied to teachers and school administrators who participated in distance education organized by the Malatya Provincial Directorate of National Education in the 2nd semester of the 2019-2020 academic year in order to conduct validity and reliability studies of the scale. After examining the collected forms, the data collected from 600 participants (308 participants AFA, 292 participants DFA) were evaluated for analysis after eliminating the incorrectly or incompletely filled forms.

Results

In the study, corrected item-total correlation coefficients were calculated within the scope of validity studies, and exploratory and confirmatory factor analysis was performed. Corrected item-total correlation coefficients were calculated within the scope of validity studies of scale. It is seen that the item total correlation values of the items for the Distance Education Evaluation Scale vary between ".055 and 0.87". It is stated in the literature that item total correlation values should be ".30" and above (Büyüköztürk, 2015; Pallant, 2011).

The ability to perform the exploratory factor analysis (AFA) is dependent on some conditions. In this context, univariate normality analysis of the data was examined. Descriptive statistics were calculated in order to test the univariate normality of the UEDÖ scale.

While naming each factor obtained as a result of factor analysis, the contents of the items in the factors and their classifications in the literature were taken into consideration. In the examination, it was determined that the items in the first factor are related to the learning process of distance education and this factor was named "Learning Process". It was determined that the items in the second factor are related to the technical dimension of distance education and this factor was named "Technical".

The values obtained by AFA show that model data fit for the scale is at a good level. Therefore, the data obtained as a result of explanatory and confirmatory factor analyzes provided evidence confirming the validity of the two-dimensional (technical and learning process) structure of the Distance Education Evaluation Scale.

Conclusion and Recommendations

The distance education assessment scale developed was applied to 600 teachers and school administrators. In terms of validity and reliability studies; Content validity, construct validity, item-total correlation coefficient, internal consistency (Cronbach Alpha) coefficient, test-retest correlation coefficient were determined. As a result of the analysis, the distance education evaluation scale consists of two dimensions and 15 items. Item-total correlation coefficients of the factors are between ".55" and ".87" and the internal consistency (Cronbach Alpha) coefficient is between ".96" and ".89".

The Distance Education Evaluation Scale (UEDÖ) was developed to evaluate the trainings attended or organized by teachers and school administrators, and it can be said that this scale has sufficient validity and reliability in the evaluation of distance education.

There are two dimensions in the developed scale, namely "technical" and "learning process". When looking at the studies on distance education, it can be said that positive or negative perspectives on distance education are gathered in these two dimensions. Güler, Tekinarslan, and Yavuzalp (2016) found that online lecturers had both positive (technical assistance, online course preparations, course contents and materials) and negative opinions (job satisfaction, internet access problem, technical infrastructure, online education) about distance education. lesson process, student learning characteristics). Kaleli-Yılmaz and Güven (2015) found that there were teacher candidates who had positive opinions, and that there were also teacher candidates who were faced with negative situations such as making block lessons for distance education, not being able to ask questions to the teacher outside the classroom, and experiencing technical problems from time to time.

The scale data prepared in this context will be effective in making distance education an integral part of life, improving the learning services offered and offering enriched learning options to individuals. With this study, a scale was developed for the purpose of evaluating distance education for teachers and school administrators and analyzes were made to calculate the validity and reliability of the scale.

Keywords: Educational sciences, Distance Education, Scale development, Teacher, Online Education.

Öz: Eğitim alanında öğretmenlerin teknolojiyi takip etmesi, kişisel ve mesleki gelişimlerinde uzaktan eğitim araçlarını etkin kullanması önemli görülmektedir. Bu kapsamda öğretmenlerin uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşlerini belirlemek için ölçek geliştirme çalışmaları yapılmıştır. Madde belirleme aşamasında alan uzmanı olan 1 öğretim üyesinden ve 3 uzmandan görüş alınmıştır. 26 maddeden oluşan madde havuzu ile ön uygulama yapılmıştır. Araştırma için 28/08/2020-E.55315 tarih ve sayı ile İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan gerekli izin alınmıştır. Ölçek maddeleri, 5' li likert tipindedir ve katılımcıların maddelere katılma dereceleri sınıflandırılmıştır. Özel olarak geliştirilen uzaktan eğitim değerlendirme ölçeği, 600 öğretmen ve okul yöneticisine uygulanmıştır. Araştırmanın yapı geçerliği, kapsam geçerliği, madde-toplam korelasyon katsayısı, Cronbach Alpha katsayısı, test-tekrar test korelasyon katsayısı belirlenmiştir. Yapılan analizler sonucunda uzaktan eğitim değerlendirme ölçeği, 15 madde ve iki boyuttan oluşmuştur. Boyutların madde-toplam korelasyon katsayıları “.55” ile “.87” arasında, iç tutarlık (Cronbach Alpha) katsayısı ise “.96” ile “.89” arasında değer almaktadır. Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği (UEDÖ) ile öğretmen ve okul yöneticilerinin katıldıkları veya düzenledikleri eğitimlerin değerlendirilmesine yönelik geliştirilmiş olup, bu ölçeğin uzaktan eğitimlerin değerlendirilmesinde geçerlik ve güvenirlik düzeylerinin yeterli olduğu ifade edilebilir. Öğretmen ve okul yöneticilerinin uzaktan eğitim sürecinde katıldıkları veya düzenledikleri eğitimlerin değerlendirilmesi ve bu kapsamda araştırmaların yapılması eğitimi niteliği noktasında alan yazına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Eğitim bilimleri, Uzaktan Eğitim, Ölçek geliştirme, Öğretmen, Online Eğitim.

Giriş

Eğitim kurumlarının toplumun öğrenme ihtiyaçlarını karşılama gibi sorumluluğu yanında her gün güncellenen ve gelişen yaşam koşullarını takip etmek, bu koşullara uygun bireyler yetiştirmektir. Eğitim sistemleri değişen şartlara uygun bilgi üretmelidir. Bu durum bireyin daha hızlı öğrenmesini, daha zenginleştirilmiş ortamdan faydalanmasını zorunlu kılmıştır. Bu nedenle öğrenme süreçlerinde bilişim teknolojilerinin etkin kullanıldığı uzaktan eğitim kaçınılmaz olmuştur. Öğrenme yaşantımızda pek de yabancı olmamız uzaktan eğitim, zaman ve mekan zorunluluğu olmaksızın teknolojik aletler ve internet vasıtasıyla online ortamda sekron ya da asekron olarak eğitimlerin alındığı bireylere öğrenme rahatlığı sağlayan bir sistemdir.

Farklı dezavantajlar yaşayan kişilere fırsat eşitliği sağlamanın yanında öğrenci merkezli uygulamaları, bireyin istediği zaman yapacağı tekrarlarla bireysel algılamaya hızına göre öğrenme imkânları sunması, gelişmiş materyallerle etkinlikler yapılması, bilgilere 7/24 erişim fırsatı tanınması

gibi özellikleri ile uzaktan eğitim uygulamaları tüm bireylerin dikkatini çekmiştir (Bozkurt, 2017; Kaleli-Yılmaz ve Güven, 2015; Özbay, 2015; Eygü ve Karaman, 2013; Horzun vd., 2013; Balaban, 2012; Şenkal ve Dinçer, 2012; Akdemir, 2011; Tuncer ve Taşpınar, 2008; Toker-Gökçe, 2008, Falowo, 2007; Adıyaman, 2002; Cronje, 2001).

Uzaktan eğitim çalışmalarda en fazla dikkat edilen nokta katılımcıların uzaktan eğitim çalışmaları sonrasında hedeflenen kazanımları alma düzeyidir. Horzum vd (2013) uzaktan eğitimle ilgili birçok bilimsel çalışmalarda ortam değişkenine göre yüz yüze ve uzaktan eğitimin karşılaştırıldığında önemli bir farklılık olmadığını vurgulamıştır. Demir (2014) göre öğrenme yönetim sistemi, e-içerik, sanal sınıf, ölçme-değerlendirme unsurlarından oluşan uzaktan eğitimin bütün unsurları arasında sarmal bir yapı vardır. Uzaktan eğitimdeki başarı bu sarmal yapının etkili ve verimli kurgulanmasına ve uygulanmasına bağlıdır. Tuncer ve Taşpınar (2008) sanal ortamda eğitim ve öğretimin okullarda öğrenme verimliliğini arttırabileceği vurgulanırken gelecekteki eğitim modelleri içinde sanal öğrenmenin kapsamlı bir model niteliğine bürüneceğini ifade etmişlerdir. Cronje (2001) çalışmasında internet tabanlı öğrenimde de sanal derslerin kâğıt tabanlı notlardan, metin dosyalarından, yaratıcı olmayan sıkıcı dijital içeriklerden oluşmasını olumsuz bir durum olarak belirtmiştir. Gerçek bir sınıfın fiziksel özellikleri, yani kara tahta, sınıf dolabı, öğretmen çalışma alanı, öğrencilerin çalışma alanları, posterler ve portföyler siber alanda sanal olarak kolayca yeniden oluşturulabilir. Öğrencilerin bu yeni oluşumlara verdiği tepkiler, fiziksel bir ortamdaki öğrencilerinkine benzerdir. Bu doğrultuda öğrencilerin öğrenme motivasyonları süreçte arttırılmalıdır. Ekici (2003) göre uzaktan eğitim sürecinde başarı ölçütlerinden biri katılımcıların öğrenme stillerinin özelliklerine göre uzaktan eğitim uygulamalarının düzenlenmesi ve katılımcıların öğrenme özelliklerine göre uygun öğrenme ortamlarını seçebilmelerine imkân tanınmasıdır.

Uzaktan eğitim konusu her zaman öncelikli olarak erişim sorunuyla ilgilenmiştir. Erişim, coğrafi mesafeyle ilgili basit düşüncelerin çok ötesine uzanan bir dizi alt faktörleri ifade eder. Bunlar; zaman, içerik, satın alınabilirlik, teknoloji kullanma becerileri, sistemin kullanılabilirliği ve etkinlik olarak sıralanabilir. Kullanıcılarına öğrenme türü açısından erişim ve özgürlük tanıyan uzaktan eğitimin 150 yıllık gelişimi boyunca teknoloji ve pedagojiyi bir amaç doğrultusunda anlamlı bir şekilde işe koşulması önemsenmiştir (Anderson, 2009). Ülkemizde öğrenme çağındaki kişilerin nicelik olarak fazla olması, coğrafi koşulların öğrenmeye erişim noktasında zora sokması ve dijital araçların sürekli gelişimi uzaktan eğitim konusunu cazip hale getirmektedir. Bahsedilen bu kolaylık uzaktan eğitim uygulamalarının sayısını arttırmakla birlikte bu uygulamaların istenen düzey ve kalite de olma durumunu tartışmaya açmıştır (Adıyaman, 2002, 96). Uzaktan eğitimle hazırlanmış eğitimler kısa zamanda birçok bireyin gelişimini sağlamak gibi olumlu etkileri yanında uygulamalarda teknik sorunlar yaşanabilmesi, eğitimlere erişimde zorlanılması, yüz yüze öğrenme kadar verimli olup olmayacağı, bireylerin öğrenme stillerine uygunluk düzeyi gibi farklı soruları hatırlatmıştır. Bilgiç ve Tüzün'e (2015) göre uzaktan eğitimle planlanan programlarda yüz yüze etkileşimin eksikliğinden dolayı olumsuz bir algının oluşması uzaktan eğitimin başarısızlıkla sonuçlanacağına ilişkin önyargının artmasına sebep olmaktadır. Bu süreçte uzaktan eğitimin olumlu yönlerini nasıl kullanacaklarını bilerek ve karşılaşılan sorunların sebeplerini belirleyerek bilinçli adımlarla planlamalar yapmaları gerekmektedir. Yılmaz ve Düğenci'ye (2010) göre uzaktan eğitim uygulamaları, yüz yüze eğitimin alternatifi olarak değil, belli durumlarda en az yüz yüze eğitim kadar etkili bir yol olarak görülmeli, uzaktan eğitim her alanda (tıp, mühendislik, öğretmen eğitimi, master eğitimi) ve her düzeyde verimli olacaktır. Bu kapsamda uzaktan eğitim farklı disiplinlerde faaliyet gösteren yetişkinlere yönelik uygulamaları da içermektedir. Kırık'a (2014) göre İnternet tabanlı uzaktan eğitim ile bilgiye ulaşmak kolaylaştığı gibi her yaştan her kesimin eğitim alma isteğini arttırmıştır. Türkiye yıllardır uygulanan uzaktan eğitim öğrenenlerin bireysel başarılarını arttırdığı gibi bağımsız çalışmaların da daha kaliteli bir şekilde hazırlanmasını kolaylaştırmıştır. Galusha'a (1998) göre uzaktan eğitim yetişkinlerin eğitiminde esneklik özelliğinden dolayı mükemmel bir

yöntemdir ancak yüz yüze iletişim, maliyet, kurum desteği olmaması gibi nedenlerle motivasyon kaybı sorununu beraberinde getirebilir.

Ülkemizin ve tüm dünyanın olumsuz etkilendiği salgın sürecinde öğrenci eğitimleri ile birlikte öğretmenlerin mesleki çalışma programları da sanal ortama taşınmıştır. Bu kapsamda öğretmenlerin uzaktan eğitimle aldıkları mesleki eğitimler sonrasında uzaktan eğitimin uygulanması ve verimliliğine ilişkin görüşlerini belirlemek önemli görülmüştür. Bu çalışma öğretmenlerin uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla.

Yöntem

Çalışma Grubu ve Denemelik Ölçek Formunun Oluşturulması

Uzaktan Eğitimi Değerlendirme Ölçeği (UEDÖ) geliştirilmesi sürecinde; madde havuzu oluşturma, uzman görüşlerine başvurma, denemelik ölçek formunu oluşturma, geçerlilik ve güvenilirlik ile ilgili hesaplama adımları (Balcı, 2004; Karasar, 2015) izlenmiştir. Madde belirleme aşamasında alan uzmanı olan 1 öğretim üyesinden ve 3 uzmandan görüş alınmıştır. Uzman görüşleri alındıktan sonra bazı maddeler çıkarılarak ölçeğin kapsam geçerliliği sağlanmaya çalışılmıştır. 26 maddelik madde havuzu ile ön uygulama yapılmıştır. Araştırma için 28/08/2020-E.55315 tarih ve sayı ile İnönü Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulundan gerekli izin alınmıştır.

Ölçekteki maddeler, beşli likert tipinde oluşturulmuş ve bireylerin maddelere katılma dereceleri sınıflandırılmıştır. Katılımcıların vermiş olduğu cevapların puanlanması, “1=Hiç Katılmıyorum” ile “5 = Tamamen Katılıyorum” aralığında belirlenmiştir. Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmalarının yapılabilmesi için 2019-2020 eğitim-öğretim yılı 2. Döneminde Malatya İl Milli Eğitim Müdürlüğü’nün düzenlemiş olduğu uzaktan eğitimlere katılan öğretmen ve okul yöneticilerine uygulanmıştır. Eksik veya hatalı doldurulan 35 form elenerek, 600 katılımcıdan (308 katılımcı AFA, 292 katılımcı DFA) elde edilen veriler analiz için değerlendirmeye alınmıştır. Elde edilen verilerin faktör analizi için uygun olup olmadığını test etmek için KMO ve Bartlett testleri kullanılmıştır. Bu aşamadan sonra geçerlik çalışmaları kapsamında Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA), Doğrulayıcı Faktör analizi (DFA) ve toplam madde korelasyonları hesaplanmıştır. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek amacıyla ise Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ve test-tekrar test korelasyonları hesaplanmıştır.

Bulgular

Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği (UEDÖ) Geçerlik Çalışmaları

Yapılan araştırmanın geçerlikle ilgili bölümünde madde-toplam korelasyonu hesaplanmış, AFA ve DFA yapılmıştır. UEDÖ’nün düzeltilmiş madde-toplam korelasyon katsayıları hesaplanmış ve Tablo 1’de belirtilmiştir.

Tablo 1: UEDÖ için Elde Edilen Düzeltilmiş Madde Toplam Korelasyon Katsayıları

Maddeler	Madde Toplam Korelasyonu	Maddeler	Madde Toplam Korelasyonu
m1	.71	m14	.86
m2	.65	m15	.86
m3	.69	m16	.84
m4	.68	m17	.86
m5	.65	m18	.85
m6	.68	m19	.85
m7	.55	m20	.87
m8	.74	m21	.87
m9	.78	m22	.86
m10	.84	m23	.85
m11	.85	m24	.72
m12	.86	m25	.81
m13	.84	m26	.84

Tablo 1 incelendiğinde Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeğinin madde toplam korelasyon katsayı değerlerinin “0.55 ile 0.87” arasında değiştiği görülmektedir. Alanyazında madde toplam korelasyon katsayısı değerlerinin en az “.30” olması (Büyüköztürk, 2015; Pallant, 2011) ifade edilmektedir.

Açımlayıcı faktör analizinin (AFA) yapılabilmesi bazı koşullara bağlanmıştır. Araştırma kapsamında veriler üzerinden tek değişkenli normallik analizi incelenmiştir. UEDÖ ölçeğinin tek değişkenli normalliğinin test edilebilmesi için betimsel istatistikler hesaplanmıştır.

Tablo 2. UEDÖ’nün Betimsel İstatistikleri

İstatistikler	Değerler
Ortalama	4.07
Standart Sapma	.731
Çarpıklık	-.82
Basıklık	.44

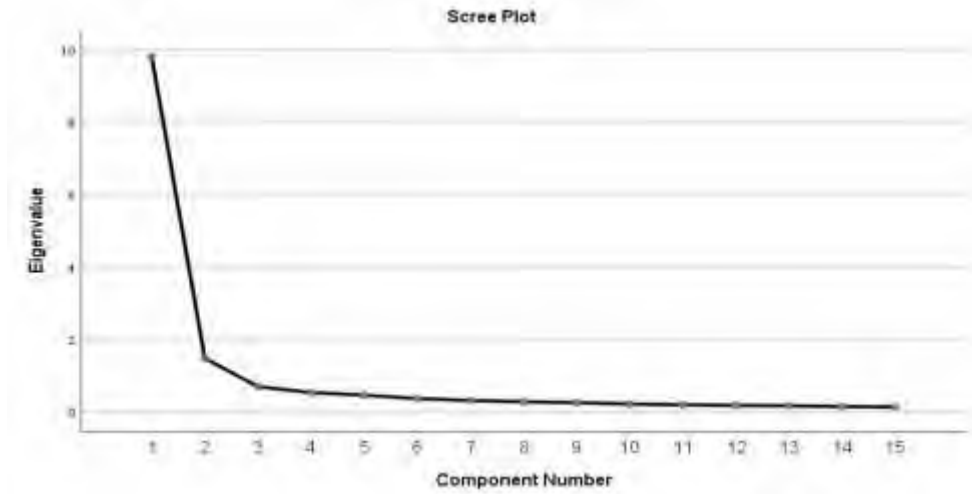
Tablo 2’ye bakıldığında Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği için $\bar{x}=4.07$ ve standart sapmanın .731 olduğu görülmektedir. Çarpıklık ve basıklık katsayıları değerlerin sırasıyla -.82 ve .44 olduğu belirlenmiştir. Çarpıklık ve basıklık katsayı değerlerinin -1 ile +1 arasında bulunmasının verilerin normal dağıldığı şeklinde yorumlanmaktadır (Büyüköztürk, 2015; Çokluk ve diğ., 2010). Tek değişkenli normallik testi incelendiğinde, verilerin normal dağılım gösterdiği ifade edilebilir.

Araştırma kapsamında verilerin faktör analizine uygunluğu açısından Kaiser Meyer Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett testi uygulanmıştır. Analizler sonucunda verilerin faktör analizi için uygun olduğu (KMO = .973, Bartlett Test of Sphericity = 9089.578, $p=.000$) belirlenmiştir. Yapı geçerliliğinin belirlenmesi için veriler üzerinden AFA uygulanmıştır.

Yapılan faktör analizi sonucunda ölçekte yer alan bazı maddelerin düşük faktör yüküne sahip oldukları, aynı anda birden fazla faktörde yüksek yük değeri aldıkları belirlenmiştir. Bazı maddelerin çıkarılmasından sonra tekrarlanan faktör analizinden elde edilen bulgular Tablo 3'te ifade edilmiştir.

Tablo 3. Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği'ne İlişkin Açıklayıcı Faktör Analizi Sonuçları (N=308)

Maddeler	1	2
m21	.970	
m22	.927	
m20	.892	
m18	.889	
m14	.860	
m26	.860	
m23	.844	
m10	.831	
m16	.829	
m2		.959
m3		.938
m1		.822
m5		.716
m7		.607
m6		.577
Özdeğer	9.799	1.461
Açıklanan Toplam Varyans (%75.069)	65.326	9.743
Cronbach Alfa (Ölçek .96)	.96	.89



Şekil 1. AFA'ya İlişkin Scree Plot Grafiği

Yapılan AFA sonucunda 26 maddelik ölçeğin 11 maddesinin çıkarılmasıyla 15 maddeden oluşan ve iki boyutlu bir ölçek elde edilmiştir. Ölçek boyutlarının özdeğerleri “9.799” ve “1.416” olarak; açıklanan varyanslar ise % 65.326 ve % 9.743 olarak belirlenmiş ve Tablo 3’de gösterilmiştir. Özdeğerlerin yanı sıra Şekil 1’deki Scree Plot grafiği incelenerek ölçeğin iki boyutlu olmasının

uygun olacağına karar verilmiştir. Ölçek boyutlarının toplam varyansı %75.069 olarak belirlenmiştir. 2 boyutta toplanan 15 madde faktör yük değerleri “.577” ile “.970” arasında değişmektedir.

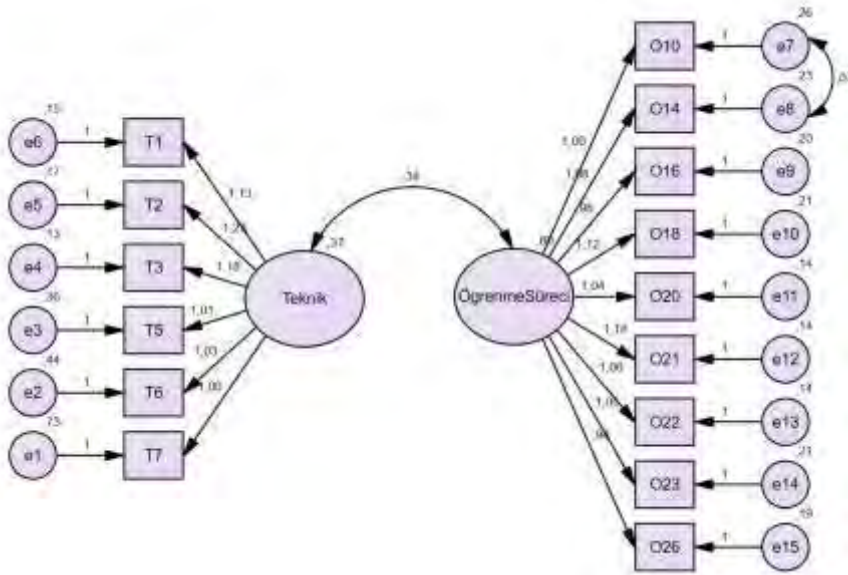
Faktör analizi sonucunda elde edilen her bir faktör adlandırılmıştır. Madde içerikleri ve alanyazına incelenerek birinci boyuttaki maddelerin uzaktan eğitimin öğrenme süreci ile ilgili olduğu belirlenmiş ve bu boyut “Öğrenme Süreci” olarak adlandırılmıştır. İkinci boyuttaki maddelerin uzaktan eğitimin teknik boyutu ile ilgili olduğu belirlenmiş ve bu boyut “Teknik” olarak adlandırılmıştır.

AFA sonucunda belirlenen faktör yapısına ilişkin belirlenen model ile veri uyumunun değerlendirilmesi amacıyla (N=292) DFA yapılmıştır. Bu kapsamda yapılan DFA sonucunda oluşan uyum iyiliği değerleri Tablo 4’te gösterilmiştir.

Tablo 4. UEDÖ’ye İlişkin DFA Sonucu Belirlenen Uyum İyiliği Değerleri

İncelenen Uyum İndeksleri	Mükemmel Uyum için Kriterler	İyi Uyum için Kriterler	Elde Edilen Uyum İndeksleri	Sonuç
χ^2 /sd	$0 \leq \chi^2 /sd \leq 2$	$2 < \chi^2 /sd \leq 5$	2.844	İyi Uyum
RMSEA	$.00 \leq RMSEA \leq .05$	$.05 < RMSEA \leq .08$	0.077	İyi Uyum
CFI	$.95 \leq CFI \leq 1.00$	$.90 \leq CFI < .95$	0.96	Mükemmel Uyum
NFI	$.95 \leq NFI \leq 1.00$	$.90 \leq NFI < .95$	0.94	İyi Uyum
TLI	$.97 \leq TLI \leq 1.00$	$.95 \leq TLI \leq .97$	0.95	İyi Uyum
IFI	$.95 \leq IFI \leq 1.00$	$.90 \leq IFI \leq .95$	0.96	Mükemmel Uyum
GFI	$.95 \leq GFI \leq 1.00$	$.90 \leq GFI < 95$	0.90	İyi Uyum
AGFI	$.95 \leq AGFI \leq 1.00$	$.90 \leq AGFI < 95$	0.86	İyi Uyum

Tablo 4’e bakıldığında tüm değerlerin uyum iliklerinin beklenen aralıklarda olduğu belirlenmiştir. AGFI değerinin bazı kaynaklarda .85 ve üzeri değer almasının da kabul edilebilir olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda UEDÖ’nün, DFA sonucunda, uyum iyiliği değerleri göz önüne alındığında, ölçeğin yapı geçerliğine sahip olduğu ve iki boyutlu yapısının doğrulandığı ifade edilebilir. UEDÖ’ye ait DFA sonucunda elde edilen yol diyagramı şekil 2’de verilmiştir.



Şekil 2. Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği'ne İlişkin DFA Sonucunda Standardize Edilmiş Değerler Diyagramı

Ölçek için model veri uyumunun iyi düzeyde olduğu, ayrıca açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri sonucu elde edilen verilerin Uzaktan Eğitim Değerlendirme ölçeğinin iki boyutlu (teknik ve öğrenme süreci) yapısının geçerliğini doğrulayan kanıtlar sunmuştur. Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği ve boyutlarında yer alan maddeler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği Boyut ve Maddeleri

Ölçek	Boyutlar	No	Maddeler
Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği	Teknik	1	Uzaktan eğitimle verilen derslere istediğim zaman ulaşırım.
		2	Uzaktan eğitimle verilen derslere istediğim yerde ulaşırım.
		3	Uzaktan eğitimle verilen derslere ulaşmak benim için kolaydır.
		4	Uzaktan eğitimle verilen derslerin uygulama takvimleri konusunda bilgiye sahibim.
		5	Uzaktan eğitimde tercih edilen online platformları (zoom, discord vb.) etkili kullanırım.
		6	Uzaktan eğitimle verilen derslere erişimde sıkıntı yaşadığımda teknik destek alırım.
	Öğrenme Süreci	7	Uzaktan eğitim öğrenme süreçleri açısından verimlidir.
		8	Uzaktan eğitim süreci öğrenme motivasyonumu artırır.
		9	Uzaktan eğitim aracılığıyla kendi öğrenme sürecimi değerlendiririm.
		10	Uzaktan eğitim öğrenme özelliklerime uygundur.
		11	Uzaktan eğitim süreci yeni öğrenmelere beni teşvik eder.
		12	Uzaktan eğitim kalıcı öğrenmemi kolaylaştırır.
		13	Uzaktan eğitimle verilen derslerin kişisel ve mesleki gelişimime katkı sunar.
		14	Uzaktan eğitimle verilen derslerin öğretim tasarımı etkilidir.
		15	Uzaktan eğitim öğrenme sürecimi zenginleştirir.

Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği'ne (UEDÖ) ilişkin güvenirlik çalışmaları

Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği'nin (UEDÖ) güvenirliğini incelemek için iç tutarlılık ve test tekrar test güvenirlik analizleri yapılmıştır. Test-tekrar-test güvenirlik analizi Malatya İlinde görev yapan 30 öğretmen ve okul yöneticileriyle 3 hafta arayla UEDÖ uygulanmıştır. Cronbach Alfa ve test-tekrar-test analiz sonuçları Tablo 6'da belirtilmiştir.

Tablo 6. UEDÖ'ye ilişkin Cronbach Alpha ve Test-Tekrar-Test Değerleri

Boyutlar	Madde Sayısı	Cronbach Alpha	Test Tekrar Test Katsayısı
Teknik	6	0.89	0.84
Öğrenme Süreci	9	0.96	0.86
Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği (Genel)	15	0.96	0.85

Tablo 6'da görüldüğü gibi Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği ve alt boyutlarına ait Cronbach Alpha değerlerinin istenen düzeyde olduğu ifade edilebilir. Ölçek aynı katılımcı grubuna 3 hafta sonra uygulanmış ve her iki uygulamadan elde edilen puanların korelasyon değerlerinin ölçek ve alt boyutları için 0.70 den yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu sonuç ölçeğin zamana karşı tutarlılık gösterdiği şeklinde ifade edilebilir (Canlı, Demirtaş ve Özer, 2018; Özkul ve Dönmez, 2019). Güvenirlik katsayısı .70 ve üzeri olan ölçekler güvenilir kabul edilmektedir (Büyüköztürk, 2015). Bu bağlamda, Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği'nin Cronbach Alpha ve Test-tekrar-test güvenirlik katsayılarının beklenen düzeyde olduğu söylenebilir.

Sonuç

Dünyamızda yaşanan değişimlerle birlikte hızlı ve etkin öğrenme isteği hayatımızda uzaktan eğitim uygulamalarının yerini arttırmıştır. Bu kapsamda eğitim alanında yapılan uzaktan eğitim uygulamalarına ilişkin görüşleri belirlemek ve verimliliği arttırmaya yönelik öneri geliştirmek önemli görüldüğünden ölçek geliştirme çalışması yapılmıştır.

Geliştirilen uzaktan eğitim değerlendirme ölçeği, 600 öğretmen ve okul yöneticisine uygulanmıştır. Yapılan analizler sonucunda uzaktan eğitim değerlendirme ölçeği, iki boyut ve 15 maddeden oluşmuştur. Faktörlerin madde-toplam korelasyon katsayıları “.55” ile “.87” arasında, iç tutarlılık (Cronbach Alpha) katsayısı ise “.96” ile “.89” arasında değer almaktadır.

Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği (UEDÖ) ile öğretmen ve okul yöneticilerinin katıldıkları veya düzenledikleri eğitimlerin değerlendirilmesine yönelik geliştirilmiş olup, bu ölçeğin uzaktan eğitimlerin değerlendirilmesinde geçerlik ve güvenirlik düzeylerinin yeterli olduğu ifade edilebilir.

Geliştirilen ölçekte “teknik” ve “öğrenme süreci” olmak üzere iki boyut bulunmaktadır. Uzaktan eğitim ile ilgili yapılan çalışmalara bakıldığında uzaktan eğitimle ilgili olumlu ya da olumsuz bakış açıları bu iki boyutta toplandığı söylenebilir. Güner, Tekinarslan ve Yavuzalp (2016) online ders veren öğretim üyelerinin uzaktan eğitimle ilgili hem pozitif (teknik yardım, çevrim içi ders hazırlıkları, ders içerikleri ve materyalleri) hem de negatif görüşlere (iş doyumu, internet erişim sorunu, teknik alt yapı, çevrim içi ders süreci, öğrenci öğrenme özellikleri) sahip olduğunu belirtmiştir. Kaleli-Yılmaz ve Güven (2015) yaptığı çalışmada olumlu görüşe sahip olan öğretmen adaylarının olması ile birlikte uzaktan eğitime yönelik blok dersler yapılması, ders dışı öğretmenlere soru sorma olanaklarının olmayışı, derslerde teknik sorunların ortaya çıkması gibi olumsuz durumlarla karşılaşan öğretmen adaylarının da olduğunu tespit etmiştir. Keskin ve Özer-Kaya (2020) uzaktan eğitim uygulamalarında öğrencilerin öğretim elemanlarıyla rahatça iletişim kuramadıklarını, web tabanlı eğitimin kendi hızlarında öğrenmelerine olanak sağladığını ancak öğrenilenin çabuk unutulduğunu ve eğitimler sırasında teknik sorunlar yaşadığını belirlemişlerdir. Eygü ve Karaman (2013) lisans düzeyindeki öğrencilerle yaptığı çalışmada öğrencilerin yaşları ile kişisel uygunluk, öğrenme, program değerlendirilme memnun olma faktörleri arasında bir ilişki bulmuşlardır. Kör,

Çataloğlu ve Erbay'a (2013) göre öğrencilerin öğrenme sürecinde dikkatini ele alan konuya çekmek ve varolan süreçte öğrenmenin kalıcılığını sağlamak adına ders materyallerinin dijital ortamda verilmesi ve öğrenme durumlarının uzaktan eğitimle desteklenmesi eğitimde niteliği arttırmasına yönelik önemli bir adımdır. Ağır (2007) yaptığı çalışmada öğretmenlerin uzaktan eğitime olumlu yaklaştıkları ve eğitimsel süreçlere yapıcı katkılarının olacağını tespit etmiştir. Demografik verilerin (Cinsiyet, kurum, mezuniyet durumu ve branş) öğretmenlerin uzaktan eğitime yönelik bakış açılarında bir etki düzeyinin olmadığı tespit edilmiştir.

Öğretmen ve okul yöneticilerinin uzaktan eğitim sürecinde katıldıkları veya düzenledikleri eğitimlerin değerlendirilmesi ile birlikte alanda farklı çalışmaların olması eğitimin niteliği noktasında alanyazına katkı sağlayacaktır. Xin, Yian ve Yanhui (2010) uzaktan eğitimde gelişim trendleri olarak; uzaktan eğitimin yaşam boyu öğrenme süreçlerinde etkin olması, öğretim ihtiyaçlarının teknolojik gelişmelere öncülük etmesi, öğretim modlarının ve öğrenme destek hizmetlerinin gelişmesi, kalite güvence sisteminin geliştirilmesi ve uzaktan eğitim uygulamalarının (disiplin, program, yetenek) zenginleştirilmesini belirlemişlerdir. Bu kapsamda hazırlanan ölçek verileri uzaktan eğitimin hayatın ayrılmaz bir parçası haline gelmesi, sunulan öğrenme hizmetlerinin gelişmesi ve bireylere zenginleştirilmiş öğrenme seçeneklerinin sunulması konularında etkili olacaktır. Bu çalışma ile öğretmen ve okul yöneticilerinin uzaktan eğitimi değerlendirmesi amacı ile bir ölçek geliştirilerek ölçeğin geçerlik ve güvenilirliğinin hesaplanmasına yönelik analizler yapılmıştır.

Kaynakça

- Adıyaman, Z. (2002). Uzaktan eğitim yoluyla yabancı dil öğretimi. *The Turkish Online Journal of Educational Technology – TOJET*, 1(1), 92-97.
- Ağır, F. (2007). *Özel okullarda ve devlet okullarında çalışan ilköğretim öğretmenlerinin uzaktan eğitime karşı tutumlarının belirlenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Akdemir, Ö. (2011). Yükseköğretimimizde uzaktan eğitim. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 1(2), 69-71. DOI: 10.5961/jhes.2011.011
- Anderson, T. (2009). The dance of technology and pedagogy in self-paced distance education. Paper presented at the 17th ICDE World Congress. Maastricht, The Netherlands. <https://auspace.athabasca.ca/handle/2149/2210>
- Balaban, M. E. (2012). Dünyada ve Türkiye’de uzaktan eğitim ve bir proje önerisi, Işık Üniversitesi.
- Balcı, A. (2004). *Sosyal bilimlerde araştırma*. Pegem Yayıncılık.
- Bilgiç, H. G. & Tüzün, H. (2015). Yükseköğretim kurumları web tabanlı 26. uzaktan eğitim programlarında yaşanan sorunlar. *AUAd*, 1(3), 26-50.
- Bozkurt, A. (2017). Türkiye’de uzaktan eğitimin dünü, bugünü ve yarını. *Açıköğretim Uygulamaları ve Araştırmaları Dergisi AUAd*, 3(2), 85-124.
- Büyüköztürk, Ş. (2015). *Sosyal bilimler için veri analizi el kitabı*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Canlı, S., Demirtaş, H. & Özer, N. (2018). Okul iklimi ölçeğinin geçerlik ve güvenirlik çalışması. *İlköğretim Online*, 17(4), 1797-1811. doi 10.17051/ilkonline.2019.506842
- Cronje, J. C. (2001). Metaphors and models in internet-based learning. *Computers and Education*, 37(3-4), 241-256. [https://doi.org/10.1016/S0360-1315\(01\)00049-5](https://doi.org/10.1016/S0360-1315(01)00049-5)

- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2010). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik: SPSS ve LISREL uygulamaları*. Pegem Akademi.
- Demir, E. (2014). Uzaktan eğitime genel bir bakış. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 39, 203-211.
- Ekici, G. (2003). Uzaktan eğitim ortamlarının seçiminde öğrencilerin öğrenme stillerinin önemi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 48-55.
- Eygü, H. & Karaman, S. (2013). Uzaktan Eğitim Öğrencilerinin Memnuniyet Algıları Üzerine Bir Araştırma. *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 36-59.
- Falowo, R. O. (2007). Factors impeding implementation of web-based distance learning. *AACE Journal*, 15(3), 315-338.
- Galusha, J. M. (1998). Barriers to Learning in Distance Education, 1-24. <https://eric.ed.gov/?id=ED416377>.
- Gürer, M. D., Tekinarslan, E. & Yazvuzalp, N. (2016). Çevrimiçi ders veren öğretim elemanlarının uzaktan eğitim hakkındaki görüşleri. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry (TOJQI)*, 7(1), 47-78.
- Horzum, M. B., Özkaya, M., Demirci, M. & Alpaslan, M. (2013). Türkçe uzaktan eğitim araştırmalarının incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 79-100.
- Kaleli-Yılmaz, G. & Güven, B. (2015). Öğretmen adaylarının uzaktan eğitime yönelik algılarının metaforlar yoluyla belirlenmesi. *Turkish Journal of Computer and Mathematics Education*, 6(2), 299-322.
- Karasar, N. (2015). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Akademik Yayıncılık.
- Keskin, M. & Özer-Kaya, D. (2020). COVID-19 sürecinde öğrencilerin web tabanlı uzaktan eğitime yönelik geri bildirimlerinin değerlendirilmesi. *İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 5(2), 59-67.
- Kırık, A. M. (2014). Uzaktan eğitimin tarihsel gelişimi ve Türkiye’deki durumu. *Marmara İletişim Dergisi*, 21, 73-94. DOI: 10.17829/midr.20142110299
- Kline, P. (1994). *An Easy Guide to Factor Analysis*. Routledge.
- Kör, H., Çataloğlu, E. & Erbay, H. (2013). Uzaktan ve örgün eğitimin öğrenci başarıları üzerine etkisinin araştırılması. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(2), 267-279.
- Özbay, Ö. (2015). Dünyada ve Türkiye’de uzaktan eğitimin güncel durumu. *Uluslararası Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2(5), 376-394.
- Özkul, R. & Dönmez, B. (2019). Sınıf yönetimi kaygısı: Bir ölçek geliştirme çalışması. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 673-694. <https://doi.org/10.17679/inuefd.521575>
- Pallant, J. (2011). *SPSS survival manual: A step by step guide to data analysis using SPSS for Windows*. Open University Press.
- Şenkal, O. & Dinçer, S. (2012). Geleneksel sınıfların uzaktan eğitim platformuna dönüştürülmesi: bir model çalışması. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 5(1), 13-17.
- Toker-Gökçe, A. (2008). Küreselleşme sürecinde uzaktan eğitim. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11, 1-12.

- Tuncer, M. & Taşpınar, M. (2008). Sanal ortamda eğitim ve öğretimin geleceği ve olası sorunlar. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 125-144.
- Xin, D., Jian, N. & Yanhui, H. (2010). Research on distance education development in China. *British Journal of Educational Technology*, 41(4), 582–592. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8535.2010.01093.x>
- Yılmaz, H. & Düğenci, M. (2010). Hizmet içi eğitime farklı bir yaklaşım: e-hizmet içi eğitim, Akademik Bilişim’10 - XII. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri, 67-74.

Ek. Uzaktan Eğitim Değerlendirme Ölçeği

Madde No	Maddeler	Hiç Katılmıyorum	Az Katılıyorum	Orta Düzeyde Katılıyorum	Çoğunlukla Katılıyorum	Tamamen Katılıyorum
1	Uzaktan eğitimle verilen derslere istediğim zaman ulaşırım.	①	②	③	④	⑤
2	Uzaktan eğitimle verilen derslere istediğim yerde ulaşırım.	①	②	③	④	⑤
3	Uzaktan eğitimle verilen derslere ulaşmak benim için kolaydır.	①	②	③	④	⑤
4	Uzaktan eğitimle verilen derslerin uygulama takvimleri konusunda bilgiye sahibim.	①	②	③	④	⑤
5	Uzaktan eğitimde tercih edilen online platformları (zoom, discord vb.) etkili kullanırım.	①	②	③	④	⑤
6	Uzaktan eğitimle verilen derslere erişimde sıkıntı yaşadığımda teknik destek alırım.	①	②	③	④	⑤
7	Uzaktan eğitim öğrenme süreçleri açısından verimlidir.	①	②	③	④	⑤
8	Uzaktan eğitim süreci öğrenme motivasyonumu artırır.	①	②	③	④	⑤
9	Uzaktan eğitim aracılığıyla kendi öğrenme sürecimi değerlendiririm.	①	②	③	④	⑤
10	Uzaktan eğitim öğrenme özelliklerime uygundur.	①	②	③	④	⑤
11	Uzaktan eğitim süreci yeni öğrenmelere beni teşvik eder.	①	②	③	④	⑤
12	Uzaktan eğitim kalıcı öğrenmemi kolaylaştırır.	①	②	③	④	⑤
13	Uzaktan eğitimle verilen derslerin kişisel ve mesleki gelişimime katkı sunar.	①	②	③	④	⑤
14	Uzaktan eğitimle verilen derslerin öğretim tasarımı etkilidir.	①	②	③	④	⑤
15	Uzaktan eğitim öğrenme sürecimi zenginleştirir.	①	②	③	④	⑤

Özel Eğitim Öğretmenliği Öğrencilerinin Koronavirüs (COVID-19) Salgın Sürecinde Uygulama Derslerine İlişkin Deneyimleri

Experiences of the Special Education Teaching Students in the Applied Courses During Coronavirus Disease (COVID-19) Pandemic Process

Pelin Piştav Akmeşe* - Nilay Kayhan**

Abstract: This study aimed to investigate the experiences of the students who continue higher education, specialize in the special education teaching hearing impairment sub-field about the applied courses that are performed through distance education during coronavirus disease (COVID-19) pandemic process, which started in the December of 2019 and is a global pandemic now. The study, designed as qualitative research, was conducted with 9 students in total; 6 students who take the School and Institution Experience in Special Education course and 3 students who take Teaching Practice in Special Education course. The data collected with the semi-structured interview form which was developed specific to the study by the researchers in May of 2020 was obtained via telephone or online due to the pandemic. Ethics committee approval was obtained for the study (03.11.2020; Number: E--804.01-BABBFCE3). NVivo program was used to analyze the data in a detailed and holistic way. As a result of the analysis of the data obtained from the interviews, four main themes which are *What process brought, What happened in the process, what coronavirus disease (COVID-19) pandemic process taught, Expectations and suggestions* were obtained. The students stated that equality of opportunities became prominent in the institutions which meet the criteria of being prepared for education in the digital environment during the COVID-19 pandemic process. Besides, as teacher candidates, they emphasized the lack of technology use in face-to-face courses. They stated that the applied courses can be transferred to the digital environment to some extent as in the face-to-face education, however, the audio-visual systems should be established for this. They especially suggested that distance education research application centers should be established in the higher education institutions; local administrations should open support centers for accessibility and for the students who have limited opportunities.

Structured Abstract: Introduction: The most critical period of development is the early period and preschool years. Quality of the communication of parents and teachers with the students is significant in terms of the language, speech, and social skills of the children. Because the environments in which the children experience rich language inputs, play games, and individual differences are taken into account are highly effective on the

* Doç, Dr. Ege Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Ege University, Faculty of Education, Department of Special Education
ORCID 0000-0001-8269-3899
pelinakmese@gmail.com

** Doç, Dr. Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü
Assoc. Prof. Dr., Hasan Kalyoncu University, Faculty of Education, Department of Special Education
ORCID 0000-0002-0937-8013
nilaykayhan@gmail.com

Cite as/ Atıf: Piştav Akmeşe, P., & Kayhan, N. (2020). Özel eğitim öğretmenliği öğrencilerinin Koronavirüs (COVID-19) salgın sürecinde uygulama derslerine ilişkin deneyimleri. *Turkish Studies*, 15(8), 3669-3688.
<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44410>

Received/Geliş: 22 June/Haziran 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

academic, social, and emotional language and communication skills in the following years. However, all these arrangements cannot be limited to the duties of only parents or only teachers. For example, the peers of the child, other personnel who work in the educational environment, support services personnel also have roles and responsibilities in the educational process. One of the special needs that require intervention in the early period is hearing loss and teachers, audiologists, language speech therapists and other experts are as responsible as the families for the infants to reach quality services in the early period. In this context, it has been expected that the personnel who will be responsible for the education, health services of the children with hearing loss receive a quality education; evidence-based practices are carried out in terms of knowledge, skills, and competences.

Another group responsible for the education of the hearing impaired children is the special education teacher candidates in the higher education institutions which train professionals through undergraduate and postgraduate education. Thus, it is important to investigate the opinions of the students who go on their education in the department of special education teaching, will specialize in the hearing field, and accordingly, are practicing in the schools for the deaf. This study aimed to investigate the experiences of the students who continue higher education, specialize in the special education teaching hearing impairment sub-field about the applied courses that are performed through distance education during coronavirus disease (COVID-19) pandemic process, which started in the December of 2019 and is a global pandemic now.

Method

The study, designed as qualitative research, was conducted with 9 students in total; 6 students who take the School and Institution Experience in Special Education course and 3 students who take Teaching Practice in Special Education course. The data collected with the semi-structured interview form which was developed specific to the study by the researchers in May of 2020 was obtained via telephone or online due to the pandemic. Ethics committee approval was obtained for the study (03.11.2020; Number: E--804.01-BABBF3). NVivo program was used to analyze the data in a detailed and holistic way. The study is limited to the experiences of the teacher candidates who are in the third of the final year of special education teaching and who will specialize in hearing impairment about the applied courses conducted through distance education during the COVID-19 pandemic process.

Results

As a result of the analysis of the data obtained from the interviews, four main themes which are *What the process brought, what happened in the process, what coronavirus disease (COVID-19) pandemic process taught, expectations and suggestions* were obtained. The students stated that equality of opportunities became prominent in the institutions which meet the criteria of being prepared for education in the digital environment during the COVID-19 pandemic process. Besides, as teacher candidates, they emphasized the lack of technology use in face-to-face courses.

They stated that the applied courses can be transferred to the digital environment to some extent as in the face-to-face education, however, the audio-visual systems should be functional for this. They especially suggested that distance education research application centers should be established in the higher education institutions; local administrations should open support centers for accessibility and for the students who have limited opportunities. Another remarkable finding is the opinions about the development of foreign language knowledge as well as the use of information communication technology-based tools to give application experiences in the digital world in a qualified way.

Conclusion

The teacher training system is a whole. Although the first thing that comes to mind when the teacher training is mentioned in the prevocational training (undergraduate education) of the teacher candidates, the development of knowledge and skills is also provided through on-the-job training when the teachers begin the profession. Thus, the training should be primarily based on the professional needs of the teachers and should be supportive in terms of the knowledge and skills required in this age. When thinking that digital accessibility and technology-based planning becomes prominent in our age, distance education and applications should be frequently used besides face-to-face education. Accordingly, professional on-the-job training should take the current conditions of the teachers into account and be planned with a holistic perception which allows experiencing the skills as well as working together and knowledge. For this purpose, besides written and visual

materials, safe online supportive web environments can be prepared for the teacher candidates. In order for the teacher candidates to effectively use the content prepared by the Council of Higher Education and Ministry of National Education, local administrations can prepare mobile applications taking the accessibility features of the place into account in the internet and infrastructure services. Web-based online seminars, web conferences in which the teacher candidates meet the teachers and academicians in the profession can be organized. As the graduates have anxiety about the competency and job anxiety about the future, graduates who had previously taken these courses in the pandemic and homeschooling processes can give digital applied education to small groups with the teachers in the profession. Interactive instructional plans can be developed. To support the teacher candidates in terms of knowledge and skills, cooperation with other institutions and people can be suggested.

Keywords: Special education, coronavirus disease, COVID-19, pandemic, distance education.

Öz: Bu çalışmada 2019 yılı Aralık ayında başlayan ve küresel bir salgın olan koronavirüs (Covid-19) salgın sürecinde yükseköğretime devam eden özel eğitim öğretmenliği işitme yetersizliği alt alanında uzmanlaşan öğrencilerin, uzaktan eğitim ile yürütülen uygulama derslerine ilişkin deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Nitel araştırma desenindeki araştırma, işitme yetersizliği alanında uzmanlaşan *Özel Eğitimde Okul ve Kurum Deneyimi* dersini alan 6 öğrenci ve *Özel Eğitimde Öğretmenlik Uygulaması* dersini alan 3 öğrenci olmak üzere toplamda 9 öğrenci ile gerçekleştirilmiştir. 2020 Mayıs ayında yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinde çalışmaya özgü geliştirilen görüşme formu ile toplanan veriler, salgın nedeni ile mobil telefon veya online olarak görüşmelerle elde edilmiştir. Çalışma için etik kurul izni alınmıştır (03.11.2020 Sayı:E--804.01-BABBFCF3). Verilerin ayrıntılı ve bütünsel biçimde analiz edilmesi amacıyla NVivo programı kullanılmıştır. Araştırmada yapılan görüşmelerden elde edilelen verilerin analizi sonucunda *Sürecin getirdikleri, Süreçte yaşananlar, Koronavirüs (Covid-19) salgın sürecinin öğrettikleri, Beklentiler ve öneriler* olmak üzere toplam dört ana temaya ulaşılmıştır. Öğrenciler COVID-19 pandemic process dijital ortamda eğitime hazırlıklı olma ölçütünü karşılayan kurumlarda fırsat eşitliğinin öne çıktığını belirtmişlerdir. Ayrıca öğretmen adayları olarak yüz yüze derslerde teknoloji kullanımının eksikliğini vurgu yapmışlardır. Yüz yüze eğitim gibi uygulama derslerinin de belirli oranda dijital ortama aktarılabilirliğini, ancak bunun için ses-görüntü sistemlerinin işlevsel olması gerektiğine ilişkin görüşler belirtmişlerdir. Özellikle yükseköğretim kurumlarında, uzaktan öğretim araştırma uygulama merkezlerinin kurulmasını, erişilebilirlik ve imkanları sınırlı olan öğrenciler için yerel yönetimler tarafından destekleyici merkezler açılmasını önermişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Özel eğitim, koronavirüs, Covid-19, küresel salgın, uzaktan eğitim.

Giriş

Eğitim, her bireyin temel bir hakkı olup, yasal düzenlemelerle güvence altına alınmıştır. Anayasa’da ifade edilen haklar, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi gibi düzenlemeler bu güvenceye örnekler arasında yer almaktadır (MEB, 2020, MEV, 2014:7-2-8; TBMM, 2011; UNICEF, 2020). Gelişimsel farklılıkları veya doğum öncesi, sırası ya da sonrasında oluşabilen bir nedene bağlı özel gereksinimleri olan çocukların da bu temel haktan yararlanmaları esastır (Batu, 2014:10-11; MEB-Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği, 2018). Özel gereksinim alanı işitme engelli olan öğrencilerin, okul öncesi dahil zorunlu eğitim kademeleri ile yükseköğretim fırsatlarından yararlanması anayasal bir haktır. Öncelikle dil becerileri olmak üzere diğer gelişim alanlarında etkisini gösteren işitme yetersizliğinde erken tanı ve erken müdahalenin önemi büyüktür. İşitme yetersizliği olan çocukların eğitim süreçlerinin niteliği erken tanı, erken müdahale, aile katılımı, cihazlandırma koşulları ile uygun iletişim becerileriyle destek hizmetlerin sağlanmasına bağlıdır (Piştav Akmeşe, 2018:72; Kirazlı, 2020:12). Ancak tüm bunların temeli, doğru bir değerlendirme ile işitme kaybının erken dönemde belirlenmesidir. Alan yazında Belgin tarafından her yıl yaklaşık olarak 2500 bebeğin işitme kaybı ile doğduğu ifade edilirken (2011:187); işitme engelli çocuklar için yeni doğan taramalarının, erken tanı ve müdahale açısından önemli bir veri olduğuna dikkat çekilmiştir (Piştav Akmeşe, 2020:47). Türkiye’de yeni doğan işitme taraması programı sonuçlarına göre işitme kaybı görülme oranı %0.2’dir. 2002 yılında Türkiye Cumhuriyeti

Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Engelliler Araştırması verilerine göre, toplumda görülen sağrlık oranı % 0.38 (Bolat ve Genç, 2012) iken Dünya Sağlık Örgütü verileri incelendiğinde (Mart ayı-2020) yeryüzünde 466 milyon işitme engelli bireyin yaşadığı ve bu grubun 34 milyonunu çocukların oluşturduğu ifade edilmiştir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020a). Özellikle sosyal ve duygusal etkiler bakımından bireyin içinde yaşadığı topluma katılımını sınırlandıran işitme engeli, soyut kavramların anlaşılmasını zorlaştırmakta, iletişim ve etkileşimde güçlükler yaşanmasına yol açabilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020a; Piştav Akmeşe, 2020:48-49). Alanyazında doğuştan veya sonradan oluşan işitme engelli bireylerin bilişsel, sosyal, duygusal, dil ve iletişim becerileri açısından desteğe gereksinimleri bulunmaktadır. Özellikle erken tanıyı takiben özel eğitimden yararlanmaları ve iletişim, okuryazarlık becerileri açısından konuşmaya dayalı dil ya da işaret dili gibi iletişim yöntemleri ile desteklenmeleri gerekmektedir (Piştav Akmeşe, 2020:53). Çünkü ev ortamındaki dil girdilerinin eksikliği, uzun vadede bilişsel ve dil gelişimi yönünden işitme engeli olan çocuklar için olumsuz bir etki oluşturmaktadır (Göl Güven, 2016). Dolayısıyla işitme engelli bebeklerin ev ortamında ebeveynleri ile kuracakları etkileşimin niteliği, okul çağında da öğretmenleri ve akranları ile etkileşimlerine temel oluşturmaktadır. Dil edinimi bakımından kritik dönemlere dikkat çeken Piştav Akmeşe ve Acarlar (2016:1362) erken çocuklukta ailenin işitme engelli çocuğu ile kuracağı iletişimin önemli olduğunu; Girgin ve Kemaloğlu (2017) ise evde zengin dil girdilerinin sağlanması, çocuğa karşı nitelikli bir dinleme davranışı sergilenmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Okul çağı çocuklarının bulundukları sınıf ve sosyal çevrede iletişimlerinin desteklenmesi de en az ev ortamı kadar önemlidir.

Ülkemizde 1950'lerden itibaren konuşmayan işitme engelli çocuklar, gündüzlü ve yatılı özel eğitim okullarında eğitim almaktadırlar. Genelde geç tanılanan ve konuşma gelişimi olmayan çocukların devam ettiği bu okullarda öğrenci sayılarını yıllara göre azaldığı dikkati çekmektedir. 1996-1997 yılında 6042, 2015-2016 yılında 4.722 ve 2017-2018 yılında ise 3.753 öğrenci olduğu ve sayının yıllara göre azaldığı dikkat çekmektedir (Kemaloğlu ve Yaprak Kemaloğlu, 2012; Kemaloğlu, 2014a; MEB Resmi İstatistikleri, 2018). 15 Ocak 2019 tarihinde ilan edilmiş Milli Eğitim Bakanlığı resmi istatistiklerine göre (<https://sgb.meb.gov.tr/www/resmi-istatistikler>), Türkiye'de 2017-2018 eğitim öğretim döneminde 35 işitme engelliler ilkokulunda 674 öğrenci ve 35 işitme engelliler ortaokulunda 1.193 öğrenci eğitim alırken; 20 işitme engelliler özel eğitim meslek lisesinde toplam 1.886 öğrenci eğitim görmüştür. 2018-2019 yılı verileri incelendiğinde ise 32 işitme engelliler ilkokulunda 674, 32 işitme engelliler ortaokulunda 1068 ve 20 işitme engelliler özel eğitim meslek lisesinde 1690 olmak üzere; toplam 3432 öğrenci ayrı ortamda eğitime devam etmiştir (MEB Resmi İstatistikleri, Ağustos, 2018, Eylül, 2019). Öte yandan erken tanılama, cihazlama ve erken işitsel sözel eğitime bağlı olarak kaynaştırma eğitimine giden işitme engelli çocukların sayısında artış gözlenmektedir (İlkbaşaran, 2016; Kemaloğlu, 2016a). Örneğin, 2018-2019 yılında kaynaştırma eğitimine okul öncesi düzeyde 1260, ilkokul düzeyinde 115.556, ortaokul düzeyinde 130.624 ve ortaöğretim düzeyindeki okullarda 48.257 öğrenci akranları ile eğitime devam etmiştir. Oysa bu rakam 2017-2018 yılı istatistiklerinde okul öncesi düzeyde 2601, ilkokulda 105.098, ortaokulda 108.753 ve ortaöğretim de 41.318 iken; 2010-2011 yılında ilköğretim düzeyi için 84.580 ve ortaöğretim düzeyi için 7775 öğrencidir (MEB, Örgün Eğitim İstatistikleri, 2010-2011; 2017-2018, 2018-2019).

Türkiye İstatistik Kurumu Engellilerin Sorun ve Beklentileri Araştırması (TÜİK-ÖSBA)'na göre işitme engellilerin %47.7'si işitme engelliler okullarında, sadece %28.6'sı kaynaştırma okullarında eğitim almak istedikleri yönündedir (TÜİK-ÖSBA, 2010:40). Ancak bu okullarda ilkokul yaşına kadar konuşma gelişimini sağlamamış olan çocuklara 2016 yılına kadar sadece işitsel sözel eğitim verilmekteydi (Kemaloğlu, 2016a<http://orgm.meb.gov.tr/www/turk-isaret-dili-dersi-ogretim-programi-yururlukte/icerik/766>). Son yasal düzenlemelerle birlikte 2015-2016 öğretim yılından itibaren işitme engelliler okullarında çalışan öğretmenlere TİD (Türk İşaret Dili) eğitimi verilmekte, TİD'de eğitim materyalleri ile TİD temelli bir okuma yazma çalışmaları yürütülmektedir.

İşitme engelli çocukların bir kısmı işaret dili ile eğitim alacak grupta yer almaktadır. İşaret dili, işitme engelli bireylerin kullandıkları iletişim yöntemlerinden birisidir (Piştav Akmeşe, 2020:57). İşitme engelli çocuklarla yapılan çalışmalarda dikkati çeken başlıca noktalar erken tanı, erken müdahale, ailenin desteklenmesi, çocuğun okul yaşamında işaret dili ile öğretime yer verilmesi, nitelikli ve erişilebilir özel eğitim desteği, odyolog, ebeveynler, dil konuşma terapistleri, öğretmenlerin işbirliği ile izleme ve değerlendirme çalışmalarıdır (ASHA, 2018a, b; Piştav Akmeşe ve Kayhan, 2016b:88; Sevinç, Aslan ve Özkan, 2013:11). Gerek okul öncesi gerekse diğer kademelerde, işitme engelli çocukların eğitimlerinde işaret dilinin kullanımına yönelik yapılan çalışmalar incelendiğinde Piştav Akmeşe (2015:341-345), işitme engelli çocukların erken yaşlarda işaret dili ile eğitimlerine başlanmasını ve okul çağında TİD yeterliğine sahip öğretmenlerce desteklenmesinin önemine değinmiştir. Ayrıca Piştav Akmeşe, öğretmenlere TİD eğitimlerinin yetişkin eğitimi ve eğitici eğitimlerini tamamlamış bu konuda formasyonu olan personeller tarafından verilmesi gerekliliğini belirtmiştir. Bowman-Smart, Gyngell, Morgan ve Savulescu (2019:1) ise okullarda işaret dili kullanımına yer verilmesini, çocuklar için etkili bir öğretimi sağlamak ve adaletli davranmak açısından önemli bir nokta diye belirtmişlerdir. Bir diğer araştırma bulgusu ise işitme engeli olan çocukların eğitiminin yalnızca öğretmenlerin iletişim ve işaret dili yeterliklerine bağlı olmayıp aynı zamanda, sağlık personeli, özel eğitim rehabilitasyon merkezlerinde görev yapan personelin de eğitim, sağlık ve rehabilitasyon açısından rol ve sorumluluklarını işaret etmiştir. Piştav Akmeşe ve Kayhan (2016b:88-102) tarafından yapılan çalışmada işitme engelliler öğretmenleri ile işitme, konuşma, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinde çalışan odyoloji ve konuşma bozuklukları uzmanlarının görüşlerine başvurulmuştur. Katılımcıların görüşlerinde dikkati çeken bulgu aile eğitimi ve erken dönemde çocukların işaret dili ve sözel dili birlikte kullanmaları gerektiğine ilişkin görüşleridir. Dolayısıyla işitme kaybı, öğrencilerin iletişim süreçlerini doğrudan etkilediğinden, öğretmenlerin işitme engelli bireylerin eğitiminde kullanılan yöntemleri etkili öğretim planlarına yansıtmaları gerekmektedir (Piştav Akmeşe ve Kayhan, 2016a:296-325; 2016b:103-104). İşitme engelli çocukların okul yaşamını etkileyen birçok faktör bulunmaktadır. Ebeveyn, öğretmen ve akranları ile ilişkileri, tutumlar, fiziksel düzenlemeler, öğretmenlerin etkili öğretim becerileri, ebeveyn katılımı, öğretimde işaret diline yer verilmesi, bireyselleştirme ve özel eğitim desteği bu faktörlerden bazılarıdır. Nitekim Odluyurt ve Batu (2012:33) işitme yetersizliği olan öğrenciler için öğretmenlerin dikkat etmesi gereken bir takım ilkelerden söz etmişlerdir. Örneğin öğretmenin işitme engelli öğrencisine yüzü dönük bir şekilde ders anlatması, sınıfta iletişim kurmak açısından işiten öğrencilere rol model olması, fiziksel düzenlemeler ve öğretimsel uyarlamalar yapması gibi. Ancak eğitim öğretim uygulamaları, özel gereksinimleri olan çocukları yalnızca kuruma yerleştirme ile biten bir süreç değildir (Sucuoğlu ve Kargın, 2006:29). İşitme engelli çocukların da yalnızca ilkökul eğitimine devam etmiş olmaları, okuma yazma becerileri açısından yeterli olmayabilir (Traxler, 2000). Piştav Akmeşe ve Kayhan, (2018a: 148-149; 2018b:149-154-155) işitme engeli olan bireylerin iletişim kurmak amacıyla kullandığı yöntemlerden biri olan işaret dilinin, tam ve kapsayıcı bir dil olduğunu, öğretmenlerin işaret dilini bilmelerinin ve öğretimde kullanıyor olmaları ile işitme engelli çocukla çalışma yeterliklerinin önemine değinmişlerdir. İşaret dili yeterliğinin okuma becerisini yordadığını ifade eden Chamberlain ve Mayberry (2008) ise eğitim ortamlarında derslerin akademik erişilebilirliği ve öğrencilerin katılımı açısından öğretmenlerin işitme engelli çocuklar hakkında bilgi sahibi olmalarının ve işaret dili kullanımının önemine dikkat çekmişlerdir.

Reagan'a (2010) göre işitme engeli olan çocukların eğitiminde iki temel nokta bulunmaktadır. Biri, işitme engelli çocukların işaret dili edinimi, diğer konu ise normal işten bireylerin işaret dilini öğrenmesidir (akt., Kubuş, İlkbaşıran ve Gilchrist 2016). Dolayısıyla ev ortamında ve eğitim öğretim sürecinde işaret diline yer verilmesi kadar toplumsal yaşamda işaret dili kullanımı da önemlidir. Çünkü her birey, tercih ettiği iletişim yöntemini kullanabilme hakkına sahiptir. İşaret dili işitme engelli bir çocuğun doğal olarak öğrenip kullandığı bir dildir. Okulda, ailede, sosyal yaşamda onun birincil dili olarak adlandırılmaktadır (Mann, Haug, Kollien ve Quinto-

Pozos 2015). İşitme engelli bireylerin daha iyi eğitim alabilmeleri için işitme engellilerle çalışacak öğretmenlerin işaret dilini bilerek mezun olmaları (Piştav Akmeşe ve Kayhan 2016a:296, 2016b:103, 2017:32-33, 2018a:148, 2018b:154-155); işitme engelliler okulları ile kaynaştırma ortamlarında görev alacak öğretmenlerin de işitme engeli hakkında bilgi sahibi olmaları ve işitme engelli bireylerin özelliklerine uygun eğitim sunabilme yeterlikleri ile yetiştirilmesi gerekmektedir. Öğretmenlerin bu becerilere sahip olması, işitme engelli çocukların anadillerini kullanarak, öğretimde fırsat eşitliğine dayalı eğitim görmeleri açısından önemli bir noktadır (Bowman-Smart, Gyngell, Morgan ve Savulescul, 2019:94). Dolayısıyla işitme engelli çocuklara sağlanan eğitim fırsatlarının, onlarla çalışacak öğretmenlerin lisans dönemi eğitimleri ile ilişkili olduğu söylenebilir. Çünkü öğretmen adayları aldıkları teorik derslerle birlikte çalışacakları öğrenci gruplarında gözlem verisi toplama ve ders planı hazırlayıp, öğretim gerçekleştirdiklerinde mesleki deneyim elde etmektedirler. Bu deneyim ayırtedici bir kazanım olup öğretmen eğitiminin, meslek öncesi ve meslek içi devam eden bir süreç olduğunu açıklamaktadır. Sonuç olarak, öğretmen yeterlikleri ile nitelikli öğretim arasında bir ilişki bulunmaktadır (Fritsch, Berger, Seifried, vd. 2015:1). Trittel, Low ve Schmitz (2014:63-64), mesleğini bir eylem planı çerçevesinde gerçekleştiren öğretmenlerin öncelikle öğrencinin bireysel farklılıklarını temel alarak doğru bir değerlendirme yapabildiklerini, ardından öğrenci ve ebeveynle ortak karar alarak etkili bir plan hazırlayabildiklerini, planlarını uygularken sınıf yönetiminde adil davrandıkları ve davranış gözlemi yaptıklarını, veri kaydedip öğrenciye geri bildirimini etkili biçimde verdiklerini ifade etmişlerdir.

Louws, van Veen, Meirink ve van Driel (2017:487), öğretmenlerin kendileri için tanımladıkları mesleki öğrenme hedefleri ile öğretmenlik deneyimleri arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında farklı kıdeme sahip 16 öğretmenle görüşmüşlerdir. Deneyime göre mesleğin ilk yılları, orta kıdemde ve ileri düzey kıdemde personel gruplaması yapmışlardır. Farklı mesleki deneyime sahip olsalar da öğretmenlerin kişisel mesleki gelişim hedeflerinin benzerlik gösterdiğini çoğunlukla iletişim, işbirliği becerileri ile müfredat, öğretim yöntem teknikleri, etkili öğretim konularında değişime açık oldukları sonucuna varılmıştır. Kariyerinin ilk yılları ile ortalarında olan öğretmenlerin mesleki gelişim hedeflerinin merkezinde müfredat bilgisi, etkili öğretim konuları öne çıkarken; ileri kıdeme sahip öğretmenlerin daha sıklıkla müfredat dışı etkinlikler ile eğitimde yenilikler hakkında bilgi edinmek istedikleri belirlenmiştir. Bu sonuçları mesleki yaşam evre modeli olarak tanımlayan araştırmacılar, öğretmenlerin konu alan uzmanlığını önemli gördükleri ve öğretimi bireyselleştirme noktasında yeterlik kazanma hedeflerinin olduğu şeklinde ifade etmişlerdir. Fernandez, Gonzalez ve Subirats (1988:123-124) ise öğretmen eğitiminde uygulama derslerinin önemine ve nasıl yürütüldüğüne dair bir araştırma gerçekleştirmişlerdir. Barselona Üniversitesi Öğretmen Kolejinde gerçekleşen araştırmaya stajyer lisans öğrencisi, kıdemli öğretim üyesi ve uygulama öğretmeni katılmıştır. İlkokul düzeyindeki öğretmenlik uygulamalarının incelendiği çalışmada, aday öğretmenlerin fakülte ve uygulama okulundaki öğretmenler ile çalışmaları performans temelli bir süreç olarak tanımlanmıştır. Aday öğretmenlerin gözlem yaptıkları sınıflarda uygulama öğretmenlerinden mesleğin işlevi hakkında deneyim sağladıkları, ayrıca öğretmenlerin ne tür yeterliklere sahip olması gerektiği ile ilgili kazanımlar elde edebildikleri, öğrenciler ve ebeveynlerine karşı olumlu tutum geliştirme fırsatları elde ettikleri belirtilmiştir. Dolayısıyla öğretmen adaylarının mesleğe hangi koşullar altında hazırlandıkları, uygulama süreleri ve meslekteki öğretmenler ile fakültedeki uygulama sorumlusu öğretim üyelerinden ne tür geribildirim aldıkları önem arz etmektedir.

2019 Aralık ayında görülmeye başlayan ve tüm dünyayı etkisi altına alarak küresel bir salgın haline gelen Covid-19 hastalığı nedeniyle ülkemizde de, Milli Eğitim Bakanlığına (Özer, 2020:1124) ve Yükseköğretim Kuruluna bağlı eğitim kurumları, uzaktan eğitim uygulamalarına geçmiştir (YÖK, 2020b). Milli Eğitim Bakanlığı'na (2020) ait uzaktan eğitim uygulamaları Dünya Bankası'na Ülkelerin Covid-19 sürecinde eğitimi desteklemek adına uzaktan eğitime erişimi (çevrimiçi öğrenme, radyo, televizyon, mesaj içerikleri) ne şekilde kullandıklarına ilişkin rapor yayınlanmıştır.

Raporda Eğitim Bilişim Ağı (EBA) üzerinden yapılan canlı yayınlara ve hazırlanan çevrimiçi içeriklere, Televizyon, Radyo programlarına vurgu yapılmıştır. EBA, Türkiye’de dijital bir eğitim platformu olarak tanımlanırken, MEB’e bağlı eğitim kademelerinde öğrenim gören öğrenciler ile görevli öğretmenlerin, ayrıca velilerin de akıllı telefonlar aracılığıyla erişimlerinin olduğuna dikkat çekilmiştir (Dünya Bankası, 2020). Dünya Sağlık Örgütü tarafından 11 Mart 2020 tarihi itibarıyla küresel salgın ilan edilmesiyle Türkiye Yükseköğretim kurumlarında da 16 Mart 2020 tarihinde eğitime 1 hafta ara verilmiş, bu süreçte kurumların uzaktan eğitim alt yapı sistemleri incelenerek hazırlıklar yapılmıştır. 23 Mart 2020 itibarıyla ders anlatımları, sınavlar dahil olmak üzere eğitim-öğretim dijital ortamda uzaktan eğitim şeklinde yürütülmüştür (Yükseköğretim Kurumu-YÖK, 2020a,b).

Eğitim ortamlarında yerel, ulusal veya küresel beklenmedik durumlara yönelik acil eylem planları hazırlanmakta, bu planlar doğrultusunda stratejik kararlar alınmaktadır. Covid-19 nedeni ile yükseköğretim kurumlarında uygulamalı derslerin ilk 5-6 hafta içerisinde gerçekleştirilmesi temel alınarak, salgının devam ettiği dönemde teorik derslerin uzaktan eğitim ile devam etmesi ve yüzyüze eğitime ara verilmesi kararı da buna örnek oluşturmaktadır. Eğitim Fakültesi özel eğitim programında öğrenim gören öğretmen adayları da bu sürecin katılımcıları arasında yer almıştır. Öğrencilerin teorik derslerle başlayan uzaktan eğitim sürecine uygulamalı dersler de dahil edilmiştir. Dolayısıyla öğrenciler, dönem boyunca programdaki derslere dijital ortamda katılmışlardır.

Lisans programındaki uygulamaya yönelik dersler incelendiğinde 2. Sınıf bahar döneminde *Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem*, 3. Sınıf bahar döneminde *Özel Eğitimde Okul ve Kurum Deneyimi* ile 4.Sınıfta Güz ve Bahar dönemlerinde *Özel Eğitimde Öğretmenlik Uygulaması* dersleri olduğu görülmektedir. 2. sınıfta alınan *Özel Eğitim Kurumlarında Gözlem* dersinde farklı engel gruplarında öğrencilerin eğitim aldığı okullarda dönüşümlü olarak gözlem yapan öğretmen adayları; 3. Sınıfta *Özel Eğitimde Okul ve Kurum Deneyimi* dersi ile 4. sınıfta her iki dönem *Özel Eğitimde Öğretmenlik Uygulamasını* özel eğitim öğretmenliğinde uzmanlaşacakları alt alanda eğitim alan öğrencilerin devam ettikleri okullara giderek tamamlamaktadırlar. Öğretmen adaylarının 2019-2020 Bahar yarıyılı uygulama derslerini uzaktan eğitim deneyimlerinin incelenmesi, dijital ortam yeterlikleri, uygulama dersi beklentileri, öğretmenlik uygulamalarına bakış açıları ile uzaktan eğitim sürecinde yaşantılarına bağlı görüş ve önerileri anlamında önemli görülmektedir. Öğretmen adaylarının uzaktan eğitim yoluyla deneyimledikleri uygulama derslerine ilişkin görüş ve önerilerinin, dijital çağda öğretmen yetiştirme sistemi ile ilgili alınacak kararlara, öğretmenlerin meslek öncesi yetişmesi anlamındaki planlamalar ile fakülte-uygulama okulu işbirliği süreçlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada, küresel salgın olarak ifade edilen koronavirus (COVID-19) salgın sürecinde yükseköğretime devam eden özel eğitim bölümü üçüncü ve dördüncü sınıf öğrencilerinin uygulama derslerinin uzaktan eğitim ile yürütülmesine yönelik deneyimlerinin incelenmesi amaçlanmıştır. Bu temel amaca bağlı olarak araştırmada yanıt aranan sorular:

Özel eğitim bölümü öğrencilerinin,

- 1- Uzaktan eğitime ilişkin görüşleri nelerdir?
- 2- Uzaktan eğitim yöntemi ile işlenen uygulama derslerine yönelik görüşleri nelerdir?
- 3- Uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları güçlükler nelerdir?
- 4- Uzaktan eğitim ile verilen uygulama derslerinde öğretimsel düzenlemelerle ilişkili deneyimleri nelerdir?
- 5- Yükseköğretimde uzaktan eğitimin daha etkili bir biçimde verilmesine ilişkin görüş ve önerileri nelerdir?

Yöntem

Betimsel desende gerçekleştirilen bu çalışmada, Covid-19 salgın süresince yükseköğretime devam eden özel eğitim öğretmenliği öğrencilerinin uzaktan eğitim ile yürütülen uygulama derslerine ilişkin deneyimleri incelenmiştir. Çalışma amaçlı örnekleme ölçütüne göre gerçekleştirilmiştir. Özel eğitim öğretmenliği öğrencilerinin Covid-19 salgın döneminde erişilebilirlik anlamında deneyimleri, uygulama derslerinin içerik ve değerlendirme süreçleri, uzaktan eğitim derslerinde yapılan uyarlamalar, meslek öncesi hazırlık süreci ve lisans eğitiminin öğretmen yeterliklerindeki önemine ilişkin görüşleri alınmıştır. Katılımcı öğretmen adaylarının görüşlerini temel alan bu araştırma, nitel yönetime göre gerçekleştirilmiştir (Creswell, 2012:1-12-160).

Örneklem/Katılımcılar

Araştırmanın verileri, Ege Bölgesinde yer alan devlet üniversitelerinden birinin eğitim fakültesi özel eğitim bölümü öğretmen adaylarından elde edilmiştir. Çalışmada amaçlı örneklem tercih edilmiş ve şu ölçütler aranmıştır. Katılımcı öğretmen adaylarının:

- Özel eğitim bölümü üçüncü ve dördüncü sınıfa devam ediyor olması,
- İşitme yetersizliği alt alanında aldığı seçmeli dersler ve işitme engelliler okullarında yaptığı uygulamalar ile işitme alanında uzmanlaşacak olması,
- 2019-2020 Bahar döneminde kayıt dondurmamış veya farklı bir nedene bağlı eğitime ara vermeden, uzaktan eğitim deneyimini yaşamış olması,
- Çalışmaya gönüllü katılım göstermeyi kabul etmiş olmasıdır.

Bu ölçütleri karşılayan ve katılımı kabul eden aldıkları seçmeli dersler ile işitme yetersizliği alanında uzmanlaşan *Özel Eğitimde Okul ve Kurum Deneyimi* dersini uzaktan eğitim ile alan 6 öğrenci ile *Özel Eğitimde Öğretmenlik Uygulaması* dersini alan 3 öğrenci katılmıştır. 9 katılımcı da, 2019-2020 bahar yarıyılında Özel eğitimde okul ve kurum deneyimi ve Özel eğitimde öğretmenlik uygulaması derslerini ilk dört hafta yüz yüze almışlar, sonraki 4 hafta ise uzaktan eğitim yoluyla almışlardır. Katılımcıların cinsiyet, sınıf düzeyleri uzaktan eğitim ile almış oldukları uygulama dersi, evinde bilgisayar ve/veya tablet olma durumu, uzaktan eğitim süresinde evde yaşayan birey sayısı ile uzaktan eğitim alan kişi sayısına ilişkin bilgiler Tablo-1 de belirtilmiştir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

Öğr No	Cins	Sınıf Düz.	Alınan Uygulama Dersi	Evde Bilg.var mı?	Evde kişi Sa.	Uz.Egt. Alan Kişi Sa.
ÖA1	Erkek	3	Özel Eğitimde Okul ve Kurum Den.	Bilg. var	4 Kişi	1 (Kendisi)
ÖA2	Erkek	3	Özel Eğitimde Okul ve Kurum Den.	Bilg. var	5 Kişi	2 (2 Üni. Öğr
ÖA3	Erkek	3	Özel Eğitimde Okul ve Kurum Den.	Bilg ve dizüst bilg. var	4 Kişi	2 (1'i Lise Öğr)
ÖA4	Kadın	3	Özel Eğitimde Okul ve Kurum Den.	Tablet var	4 Kişi	2 (2 Üni. Öğr)
ÖA5	Kadın	3	Özel Eğitimde Okul ve Kurum Den.	Birden fazla bilg. var	4 Kişi	2 (1'i Lise öğr)
ÖA6	Erkek	3	Özel Eğitimde Okul ve Kurum Den.	Bilg ve dizüst bilg. var	5 Kişi	3 (1 ilkökul 2 Ün)
ÖA7	Erkek	4	Özel Eğitimde Öğretmenlik Uyg.	Diz üstü bilg var	7 Kişi	2 (1'i Lise)
ÖA8	Erkek	4	Özel Eğitimde Öğretmenlik Uyg.	Diz üstü bilg var	3 Kişi	1 (Kendisi)
ÖA9	Erkek	4	Özel Eğitimde Öğretmenlik Uyg.	Diz üstü bilg var	1 Kişi	1 (Kendisi)

Tablo1'e göre öğretmen adaylarının çoğunluğu erkek (7 katılımcı), 6'sı 3. Sınıf düzeyinde ve Özel Eğitimde Okul ve Kurum Deneyimi dersini almıştır. Tamamının evinde internet bağlantısı olduğu, bilgisayar veya tabletleri bulunduğu, yalnızca 4 öğrencinin (ÖA3, ÖA5, ÖA6, ÖA9) kişisel bilgisayarın bulunduğu dikkati çekmiştir. Covid-19 salgın sürecinde evde yaşayan kişi sayıları incelendiğinde en kalabalık aile ortamının 7 kişi olduğu (ÖA7), 1 öğrencinin (ÖA9) ise yalnız

yaşadığı belirlenmiştir. Çoğunlukla 4-5 kişilik aile ortamında yaşayan öğrencilerin kardeşleri ile birlikte uzaktan eğitim aldıkları, bu nedenle evde 2 veya 3 öğrencinin uzaktan eğitime devam ettiği görülmüştür (ÖA2, ÖA3, ÖA4, A5, ÖA6, ÖA7).

Veri toplama yöntemi

Veri toplama süreci, çalışma nitel araştırmada desenlendiği için görüşme tekniğine göre planlanmıştır. Yazarların her ikisi de özel eğitim alanında doktora derecesine sahiptir ve bulundukları üniversitede Özel eğitimde okul ve kurum deneyimi ve Özel eğitimde öğretmenlik uygulaması derslerini yürütmektedirler. Ayrıca Yükseköğretim kurumunda eğitime devam eden öğrencilerin akademik, sosyal, kültürel faaliyetlere tam katılımları noktasında Türk İşaret Dili (TİD), işitme engelli bireylerin eğitimi ve öğretimsel uyarlamalar konularında da akademik bilimsel çalışmalar, projeler yürütmektedirler. Çalışmada etik kurul izni alınmıştır (03.11.2020 Sayı:E--804.01-BABBFCF3).

Özel eğitimde okul ve kurum deneyimi ve Özel eğitimde öğretmenlik uygulaması dersini alma ölçütleri karşılayan öğrencilerle e-posta ya da telefon ile iletişime geçilmiştir. Her iki yazar tarafından öğrencilere öncelikle çalışmanın amacını anlatan içerik yazısı ile bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca kabul ve bilgilendirme formu, katılımcılara e-posta ile iletilmiştir. Ardından online ya da telefonla görüşme gün ve saat aralığı planlanmıştır. Planlanan günde görüşmeler telefon ya da online olarak gerçekleştirilmiştir. Görüşmeler, ortalama olarak 20-25 dakika sürmüştür.

Veri toplama aracı

Çalışmanın verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan görüşme formu ile toplanmıştır. Formun hazırlık sürecinde alan yazın bilgisi, öğretmenlik programlarında uygulama dersleri ve öğretmen yeterlikleri, işitme engelli bireylerle çalışacak öğretmenlerin yetiştirilmesi, uzaktan eğitim, dijital ortamda öğretim tasarımları, erişilebilirliği temel alan 8 açık uçlu soru oluşturuldu. Özel eğitimde okul ve kurum deneyimi ve Özel eğitimde öğretmenlik uygulaması dersini yürüten 3 öğretim üyesinin görüşüne sunuldu. Uzmanlar soruları birbirine benzerliği, uzaktan eğitimde uygulama derslerinin yürütülmesi amacına uygunluğu ve lisans öğrencileri tarafından anlaşılabilirlik derecesine göre değerlendirmişlerdir. Gelen öneriler arasında 2 sorunun birleştirilebileceği yer almış, ona göre sorular yeniden düzenlenmiştir. Formun son halinde 6 açık uçlu soru yer almıştır. Görüşme sorularından birkaçına Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2: Görüşme Sorularına Örnekler

- | |
|--|
| S-1) Covid19 ile uzaktan eğitim sürecine geçişinizden bahseder misiniz? Nasıl bir bilgilendirme yapıldı, bu süreçte neler yaşadınız? |
| S-2) Öğretmen adaylarının eğitimlerinin (teorik ve uygulama) nasıl planlanması gerektiğini düşünüyorsunuz? Uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitime ilişkin uygulamaların etkililiği hakkında görüşleriniz nelerdir? |
| S-3) Size göre uzaktan eğitim sürecinizi etkileyen faktörler nelerdir? |

Katılımcıların görüşme sorularına verdikleri yanıtlar betimsel indeks formuna aktarıldığında, görüşlerin benzerlik ve farklılık gösteren yanları belirlenmiş, NVivo programı kullanılarak içerik analizi ile derinlemesine incelenmiştir. Birbirine benzeyen yanıtlar aynı şekilde kodlanmış, bütüncül bir biçimde temalar oluşturulmuştur (Yıldırım ve Şimşek, 2008:147-227-228). Çalışmada katılımcılara, kendilerine ait bilgilerin gizliliğinin korunacağı ve etik ilkelere göre analiz edileceği açıklanmıştır. Bu anlamda her öğrenci için Öğretmen Adayı (ÖA) ve Sıra No (1,2,3,) ÖA1, ÖA3 kodlamaları yapılmıştır. Veri dökümlerinde kodlayıcılar arası güvenilirlik analizi Güvenirlik=[Görüş birliği / (Görüş birliği + Görüş ayrılığı)] x 100 formülüne göre %93 olarak hesaplanmıştır (Miles ve Huberman, 1994:64).

Bulgular ve Tartışma

Bu bölümde öğretmen adaylarının uzaktan eğitim sürecindeki deneyimlerine göre şekillenen ana tema ve alt temalara yer verilmiştir. Her bir ana temada yer alan görüşler alan yazında öğretmen yetiştirme, işitme engellilerin eğitimi, işitme engelli öğrencilerle çalışacak personel yeterlikleri, öğretmen eğitiminde uygulamalar ve buna yönelik yasal düzenlemeler ile ilişkili biçimde bulgular çerçevesinde tartışılmıştır.

Özel eğitim öğretmenliği okuyan öğretmen adaylarının, uzaktan eğitim ve uygulama derslerine ilişkin deneyimleri hakkındaki görüşlerine ait alt ve ana temalar Tablo 3’de verilmiştir.

Tablo 3: Ana ve alt temalar

	Toplam frekans sayısı
1-Sürecin getirdikleri a) <i>Hazırlık ve geçiş (okul-ev-toplum)</i> (ÖA1, ÖA2, ...ÖA9) b) <i>Sistem-kişiler rol ve sorumluluklar</i> (ÖA1, ÖA2, ÖA5, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9) c) <i>Şeffaf ve bilgilendirme tercihleri</i> (ÖA1, ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA5, ÖA6, ÖA8)	23
2-Süreçte yaşananlar a) <i>Belirsizliğe bağlı yaşantılar</i> (ÖA1, ÖA2, ÖA4, ÖA6, ÖA7,ÖA8; ÖA9) b) <i>İletişim</i> (ÖA1, ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA5, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9) c) <i>Bireysel farklılıklar-imkanlar</i> (ÖA1, ÖA2, ÖA4, ÖA6, ÖA8) d) <i>Teknolojiyle ilgili deneyimler (Akademisyen-öğrenci)</i> (ÖA1, ÖA2, ÖA4, ÖA6, ÖA8)	26
3-Koronavirüs (Covid-19) sürecinin öğrettikleri a) <i>Erişilebilirlik</i> (ÖA1, ÖA2, ... ÖA9) b) <i>Mesleki beklentiler</i> (ÖA1, ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9) c) <i>Güçlükler (Süreç-uygulama değerlendirme)</i> (ÖA1, ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9)	25
4-Beklentiler ve öneriler a) <i>İşitme engelli öğrencilerle uygulama fırsatı</i> (ÖA1, ÖA2, ... ÖA9) b) <i>Dijital içerikler</i> (ÖA1,ÖA2, ...ÖA9) c) <i>Uzaktan eğitim ve yüzyüze eğitim eylem planları</i> (ÖA1, ÖA2,...ÖA9)	27

Tablo3’e göre ana temaya ait toplam frekans sayısı, her bir öğretmen adayının birden fazla alt temada görüş bildirdiğini göstermektedir. Toplam frekans sayısı araştırmanın geneli için 101 olup, Sürecin getirdikleri ana teması *Hazırlık ve geçiş (okul-ev-toplum)*, *Sistem kişiler, rol ve sorumluluklar ile Şeffaf ve bilgilendirme tercihleri* alt temalarından oluşmaktadır. Süreçte yaşananlar ana teması ise *Belirsizliğe bağlı yaşantılar, İletişim, Bireysel farklılıklar ve imkanlar, Teknolojiyle ilgili deneyimler* alt temalarında betimlenmiştir. Covid-19 salgın sürecinin öğrettiklerine ilişkin *Erişilebilirlik, mesleki beklentiler güçlükler* alt temalarında görüş bildiren öğretmen adayları; Beklentiler ve öneriler ana temasında *işitme engelli öğrencilerle uygulama fırsatlarının oluşturulması, dijital içeriklerin oluşturulması ve uzaktan eğitim ile ilgili eylem planlarının hazırlanması* konularında görüş bildirmişlerdir.

1. Sürecin getirdikleri

Araştırmaya katılan öğretmen adaylarının tamamı (9 katılımcı) gerek 6 AKTS’lik Özel Eğitimde Okul ve Kurum Deneyimi gerekse 15 AKTS’lik Özel Eğitimde Öğretmenlik Uygulamaları derslerini uzaktan eğitim ile aldıkları Covid-19 salgın sürecinde en çok hazırlık ve geçiş sürecindeki kaygı ve yaşadıkları diğer olumsuz duyguları ifade etmişlerdir. Bu süreçte en çok uzaktan eğitimin nasıl yürütüleceği kimlerin ne tür sorumlulukları olacağı, stajların nasıl yapılacağı ile bilgilendirme ihtiyaçlarının olduğunu ifade etmişlerdir. *Örneğin, ÖA1 Tedbirleri önce bireyler almalı diye düşündüm. Süreci öngörememe nedeni ile hazırlıksız başlangıçlar oldu. ÖA2 Beklenmedik durumlara hazırlıklı olmamam ve süreci kurumların ön görememesi nedeni ile belirsizliğin yarattığı stres ve korku yaşadım. ÖA3 Sürecin başındaki belirsizliğin yarattığı kaygı vardı ama sürecin zaman içinde belirginleşmesi ile rahatlama oldu, şeklinde görüş bildirmişlerdir. Öte yandan ev ortamını eğitim ortamına dönüştürmekte de zorlandıklarını ifade eden katılımcılar (ÖA, 2, ÖA3, ÖA4, ÖA5, ÖA6, ÖA7) evde bulunan fiziki imkanları ve uzaktan eğitim almak durumunda olan kişi sayısının da*

etkili bir faktör olduğunu ifade etmişlerdir. Örneğin, **ÖA4**, *evimizde 2 kişi ve ikimiz de üniversite öğrencisiyiz. Uzaktan eğitim süresinde evde fiziki olanaklar, internet alt yapısı konularında güçlükler yaşadık. ÖA5 ise evde 2 öğrenci (1 üniversite 1 lise) vardı. Ben kendimi hazırlamıştım ancak yine de adapte olmakta zorlandım. Covid 19' un Çin'deki etkilerinden sosyal medya sayesinde haberdardım. Çin'de de üniversitelerin kapatıldığını ve online eğitime geçildiğinin haberini almıştım. Yine de böyle bir salgının ülkemize geldiğinde nasıl bir politika izleyeceğimizi bilmiyordum ve online eğitime geçmek yerine bir sonraki dönem yoğunlaştırılmış- hızlandırılmış eğitime geçeriz diye düşünüyordum, şeklinde görüş bildirmiştir.*

Sistemin nasıl işleyeceği ve rol sorumluluklar konularına da değinen katılımcılar, özellikle üniversitelerde online derslerin yalnızca ders içeriklerinin sisteme yüklenip bırakılarak değil, web tabanlı seminer, oturum, iletişim birimlerine e-posta, telefon ve bireysel farklılıklara dayalı alternatif çözümler getirecek teknik-bilgi işlem çözüm birimleri oluşturulmasını da önermişlerdir. Örneğin, **ÖA7**...*Açıkçası geçiş sürecim hiç kolay olmadı. Verilecek olan aranın ne kadar uzunlukta olacağı başta farklı verildiği için okul, iş ve ev durumlarımızı sağlıklı bir şekilde planlayamadım. Örnek vermek gerekirse. İlk açıklanan verilecek aranın üç haftayı kapsayacağı düşüncesi ile aile evine okul ile ilgili herhangi bir kaynak kitap getirme ihtiyacı hissetmedik, ödev sorumluluğum olacağını düşünemedim mesela; diyerek yaşadığı kaygı ve planlama sürecinde deneyimine vurgu yaparken; ÖA8 Sistemin ilk başlarda kullanımına ilişkin güçlükler yaşadım. Herşey belirsiz gibi geldi. Ayrıca akademik takvimde nasıl bir değişiklik olacağını öngöremedim. O süreçte bilgi edinmek için çok çaba gösterdiğimi düşünüyorum. Sosyal medya, okul hocalarımız.. arkadaşlar.. her türlü bilgi kaynağına başvurdum, diyerek sistemin işleyişi, uzaktan eğitime alışma ve uyum süreci ile rol sorumluluklarını belirginleştirme konusunda bilgi, destek gereksinimleri olduğunu belirtmişlerdir.*

2. Süreçte yaşananlar,

Öğretmen adayları süreçte yaşadıkları deneyimlerini hazırlık ve geçiş süreci sonrası olarak açıklamışlardır. İlk şok aşaması yaşadıklarını ancak sağlık alanındaki bilgilendirmeleri titizlikle takip ederek, ulusal yayınları ve veri temelli açıklamaları izleyerek Sağlık Bakanlığının koruyucu, önleyici uyarılarını dikkate aldıklarını açıklamışlardır. Ancak ilerleyen günleri eğitim süreçleri bakımından ön görememeleri nedeniyle kaygılarının arttığını vurgulamışlardır (ÖA1, ÖA2, ÖA4, ÖA6, ÖA7,ÖA8; ÖA9). İletişim sınırlılıkları (ÖA1, ÖA2, ÖA4, ÖA6, ÖA8) ve gerek kendilerinin gerekse akademik idari personelin teknoloji deneyimlerinin, fiziki ortam-maddiyat ile diğer fırsatlara bağlı güçlükleri dile getirmişlerdir (ÖA1, ÖA2, ÖA4, ÖA6, ÖA8). Öğretmen adaylarının süreçte bazı deneyimlerinin olumlu (iletişim, teknoloji kullanımı, ev ortamı uygunluğu) bazılarının ise akademik ve idari personel arasındaki uyum, bilgilendirme sistematigi, öğrenciden kaynaklanan fiziki koşullara ve teknolojik imkânlarla bağlı farklılaştığını belirtmişlerdir. Örneğin, **ÖA1**, ...*Derslerimizi site üzerinden işlemeye başladık. Bütün derslerden ödevler aldık ve bu ödevleri tamamlamaya çalıştık. Biz bunları yaparken üniversitelerin yazın da eğitim vereceğini öğrendik. Finallerin önce eylül şimdi de haziran ayında olacağını öğrendik. Bu ani değişiklikler bizi olumsuz yönde etkiledi. diyerek uzaktan eğitimle ilgili ön hazırlıkların olması ve bu tür durumlarda öğrencilere bir takım desteklerin (yönlendirme-psikolojik destek, bilgi işlem gibi) verilmesi gerekliliğine dikkat çekmiştir. ÖA2 ve ÖA4, ise ilk bilgilendirme ile verilen aranın geçici olduğu söylenildiği için üniversiteden ve yurttan ayrılırken yanlarına eşya, kitap almadan memleketlerine döndüklerini ifade etmişler. Birçok öğrencinin de benzer durumu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu konuda, ÖA4....*yanıma kitaplarımın hepsini almadım sadece iki hafta çalışacak kadar not almıştım. Daha sonra bu süre uzatıldı ve ulaşım yasağı gelince kitaplarımı almaya gidemedim. Kargo ile yollayabilecek kimse de yoktu ve bu yüzden sonraki süreçte ihtiyaç duyacağım ders kaynaklarımdan mahrum kalmış oldum, görüşünü bildirmiştir. ÖA2, ÖA3, ÖA7 ise sürecin her aşamasında bilgilendirme yapılmasını olumlu bulduklarını belirtmişlerdir. Uygulama derslerine ilişkin YÖK, MEB ve üniversite bilgilendirme kaynaklarını temel aldıklarını ifade eden öğrenciler, uzaktan eğitim sistemlerinde akademik personelin yanı sıra MEB'e bağlı okullarda uygulama koordinatörü**

öğretmenlerinin de katılımının temel alınarak yazılımlar geliştirilmesi gerektiğine, bu yazılımların sesli, çevrimiçi görüşmelere izin verir halde tasarlanması ve ekonomik aynı zamanda mobil erişilebilir olmasını önermişlerdir (Tüm katılımcılar)

ÖA1 *Uzaktan eğitim sürecimizde uygulama derslerimiz için fakülte, bölüm, hocamız ile gerekli gördüğümüz durumlarda, ödevler ile ilgili bilgi almak istediğimiz zamanlarda veya ödevleri göndermek istediğimiz zamanlarda iletişim kurduk. Hocamız ile e posta ve üniversite uzaktan eğitim ders sistemi üzerinden iletişime geçtim. Ama uygulama okulu öğretmenlerimiz ile maalesef uzaktan eğitime geçtiğimiz günden sonra hiç konuşmadık. Uzaktan eğitim bazı ayrıcalıkları ortadan kaldırabilir, erişilebilir duruma getirebilir ama uygulama dersleri için de bir planlama yapılması gerekir.* **ÖA6,** *Teorik derslerde sıkıntı yaşamadım hocalarımızın göndermiş olduğu slaytlardan faydalandım, fakat uygulamalı derslerde zorluk yaşadım. Sistemin altyapısı kendini yenilediği için teorik olarak kolayca bilgiye ulaşabildim.* **ÖA2** *Uygulama dersinde sürece uygun uyarlanmış ödev tercihleri verildi. Bence sistemin en olumlu yanı öğretimsel uyarlamaların dikkate alınmasıydı. Uygulama ödevlerimizin uzmanlaşacağımız alana ve uygulama okulumuza özgü uyarlanabilir hale getirilmesini olumlu karşıladım.* **ÖA3** *Uygulama dersleri için yüz yüze eğitimin avantajları (sorulara hemen cevap alma bilgilendirmelerin daha hızlı olması).Yüz yüze eğitimde uygulama yapabilme avantajlı. Uzaktan eğitim mi, yüz yüze eğitim mi? Bence burada dersin içeriği önemli, çünkü her iki yönteminde avantajlı olduğu noktalar var.,* **ÖA8** *İki dersim ders sisteminde gözüküyordu. Bunun için dersin hocasına mesaj atmıştım. Daha sonrasında bölüm başkanlığı, merkez öğrenci işleri ile iletişime geçildi vs, sorun basitmiş esasında, çözüldü. İşte yine bunun da sistem hakkında hocaların yeterince bilgilendirilmemesinden kaynaklandığını düşünüyorum, şeklinde görüş bildirmiştir.*

3. Koronavirüs (COVID-19) salgın sürecinin öğrettikleri,

Koronavirüs sürecinin gerek ev ortamında gerekse sosyal yaşamlarındaki sınırlılıklara bağlı olarak erişilebilirlik, mesleki beklentiler, güçlükler (süreç-uygulama ve değerlendirme) açısından farklı bir öğrenme süreci olduğuna dikkat çeken öğretmen adayları; özellikle erişilebilirlik kavramının herkes için önemini ifade etmişlerdir. Öğretmen adayları alt yapısı erişim güçlüğü, telefon internet paketlerinin sınırlı olması, evde fiziksel ortamın uygun olmayıp, kalabalık yaşantı, bilgisayarın kişisel kullanıma ait olup olmama durumu ve teknoloji deneyimlerindeki farklılıklar nedeniyle erişilebilirlikle ilgili güçlükler yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Yanı sıra uzaktan eğitimle ilgili bilgi almak amaçlı personele erişimin istenilen düzeyde olmayışı, kullanım kılavuzlarının görsellerle desteklenmiş, anlatımların sesli ve alt yazılı olması gibi faktörleri içermemesi bir bakıma erişilebilirlik anlamında anlamayı zorlaştıran özellikler şeklinde ifade edilmiştir.

Öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili olumlu görüş bildirdikleri durumlar da bulunmaktadır. Bu konuda dersin hocası ve iletişimde olunan birimlerin işbirliği, uyumlu çalışmalarının verimi artıracaklarını düşünmektedirler. Uzaktan eğitimi oldukça verimli bulduğunu belirten iştirme uzmanlaşacak öğrencilerin mutlaka yüzyüze eğitimin yanı sıra alt yazı sistemlerinin kullanımının olduğu, dijital içerikte animasyon hazırlama, çevrimiçi görüşmelerde iştirme engelli öğrencilere ders anlatımı gibi konularda becerilerinin desteklenmesi gerektiğini vurgulamışlardır (ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA6, ÖA7, ÖA8, ÖA9). Örneğin, **ÖA6** *Kimlik edu adresinden gerekli bilgilendirme yapıldı. Akıllı telefon işimi kolaylaştırdı. Yüz yüze eğitimden sonra biraz zorluk çektim çünkü hiç böyle bir durum başıma gelmemişti. Bu anlamda uzmanlaşılacak alt alanda teknoloji deneyimi önemli. Çünkü özel eğitimde nitelikli mezun dediğimizde analiz yeteneği gelişmiş, uyarlama yapabilme becerisine sahip, aile ile iletişim kurabilen, iştirme engelli çocuğun ailesini tıbbi alanda da ilgili uzmanlara yönlendirebilen bir öğretmen diyebiliriz.* **ÖA5 ise** *özel eğitim öğretmen adaylarının teorik ve uygulama yeterliğine dikkat çekmiştir. Uzaktan eğitim sürecinde yüzyüze eğitimde sağlanan deneyimleri elde edemediklerini ifade etmiştir. Bu konuda* **ÖA5** *Özel Eğitim alanı çok kapsamlı bilgileri içermektedir. Tıptan, sağlığa, fizyoterapiden psikolojiye birden çok alanı ilgilendiriyor.*

Özel eğitim okuyan bir öğrencinin bu bilgileri teorik yoldan elde etmesi kolay belki ama pratik de yapmalı, öğrencilerle de çalışmalı. Derslerin içerisinde uygulama saatlerine yer verilmeli. Örneğin 6 hafta teorik ders verilecekse 6 hafta da uygulama dersleri olmalı. Öğretmen adayları OSB ve Zihin yetersizliği dersini gördükten sonra OSB'li çocukları gözlemlemek için okullarında onları görmeli. DEHB dersinden sonra Öğrenme Güçlüğü dersinden sonra bu özel çocuklarla çalışma fırsatı bulmalı, şeklinde görüş bildirmiştir.

Mesleki beklentiler bakımından da yüzyüze eğitim ile uzaktan eğitimde, deneyim paylaşımına fırsat veren dijital ortamlar oluşturulmasına vurgu yapan öğretmen adayları; işitme alanında kullanılan testleri tanımaları için sene içerisinde ziyarete dayalı gözlem yapmalarını önermişlerdir (ÖA5). İşitme engelliler okulunda gözlem, kurum deneyimi uygulamaları sırasında öğretmenlerin işaret dilini kendi imkanlarıyla öğrendiklerini ifade eden katılımcılar, üniversitede İşaret Dilini uygulamalı olarak öğrendiklerini bunun çok önemli bir yeterlik olduğunu belirtmişlerdir. İşitme engelli çocuklarla çalışacak öğretmenlerin işaret dilini bilmesinin önemine değinen öğretmen adaylarından özellikle son sınıf öğrencileri (ÖA7, ÖA8, ÖA9) işaret dili biliyor olmayı meslek öncesi süreçte kazanım ve diğer meslektaşlarına göre avantaja olarak değerlendirmişlerdir.

Uzaktan eğitim sürecinde yaşadıkları güçlüklerin aşılmasında en etkili durumu, ders hocası ve akranlarından aldıkları destekler olarak belirten öğrenciler; Covid-19 salgın sürecinde aynı alt alanda uzmanlaşmayı seçen akadaşları ile uygulama derslerine ilişkin daha sık paylaşımlar yaptıklarını da belirtmişlerdir (Tüm katılımcılar). Örneğin, **ÖA4** *Bu süreçte daha sık uygulama hocamıza sistem üzerinden ilettim sorularımı. Birkaç gün sonra kendisinden uygulama derslerinin ödevlendirme ile yapılacağına, ödevi sisteme yüklediği ve ödevleri bizden mail yoluyla göndermemizi istediğine dair bir mesaj aldım. Kurum deneyiminde ortak grupta olduğumuz arkadaşlarımızla ödevlerin içeriği hakkında bilgi alışverişi yaptık.*, diyerek bilgi edinme sürecinde arkadaşlarıyla daha destekleyici ve olumlu paylaşımlar yaptıklarını ifade etmişlerdir. Uzaktan eğitimi ölçme değerlendirme bakımından değerlendiren öğretmen adayları derslere ilişkin değerlendirmelerin gidebildikleri uygulama süresi ile sınırlı olmasını dezavantaj şeklinde tanımlamışlardır. Örneğin, **ÖA6** *Uygulamalı derslere gidebildiğimiz ilk haftalar edinmiş olduğumuz deneyimlerle, hocamızın vermiş olduğu ödevi hazırladık.*, **ÖA7** *Ben, birkaç teorik ders harici uzaktan eğitime karşıyım. Çünkü uzaktan eğitim sürecinde verilen ödevlerin kalıcı öğrenme oluşturmada sınırlılığı var. Bir öğretmen adayının daha fazlasını yapmaya ve bundan fazlasını öğrenmeye ihtiyacı var. Bu yüzden uzaktan eğitim ve yüz yüze eğitim uygulamalarının etkili olması için kurum gözlemi, sahadaki öğretmen ile birlikte çalışma, fakültede ders hocası ile planlama gibi deneyimler de gerçekleştirilmeli*, şeklinde görüş bildirmiştir.

4. Beklentiler ve öneriler

Öğretmen adaylarının yeterlikler bakımından gerek yüz yüze gerekse uzaktan eğitim sürecine yönelik beklentileri ve önerileri incelendiğinde, işitme engeli olan öğrencilerle ilerleyen süreçte ek uygulama fırsatlarının verilmesi, MEB ve YÖK ortaklığında dijital içeriklerin artırılması ve üniversitede bilgi iletişim teknolojilerine dayalı laboratuvar ortamlarının zenginleştirilmesi ile uzaktan eğitim eylem planlarının geliştirilmesi önerilerinin öne çıktığı belirlenmiştir. Uzaktan eğitim eylem planlarının hazırlıklı olma, rol ve sorumlulukların dağılımı ile iş yüklerinin netliği açısından verimliliği artıracığını ifade eden öğrenciler, ani yaşanan değişimlere ayak uydurmak zorunda kaldıklarında belirsizliklerle başetmekte güçlük yaşadıklarını belirtmişlerdir. Örneğin, **ÖA1** *Süreçte alınacak kararlar önceden belirginleştirilmeli. Yaşanan psikolojik güçlükler bizim açımızdan, eğitim öğretime odaklanmayı zorlaştırabiliyor*, şeklinde görüş bildirmiştir. Benzer şekilde **ÖA1, ÖA2, ÖA3, ÖA4, ÖA6, ÖA7**'de uygulamaya ilişkin kararlarda yapılan değişikliklerin öğrencilerde olumsuz etki bırakabildiğini ifade etmişler; gerek ölçme değerlendirme gerekse akademik takvim ile işleyişteki değişimlere hazırlıksız olmamak adına uzaktan eğitim merkezlerinin kurulmasını, MEB

ile işbirliği yapılarak uygulama derslerinin uzaktan eğitime entegre edilmesini ve sürece uygulama okulundaki öğretmenlerinin de dahil edilmesi gerektiğini belirtmişlerdir

Beklentiler ve öneriler bağlamında ortaya çıkan bir diğer sonuç ise uzaktan eğitimde beklentilerin daha bütüncül açıdan düşünüldüğü görüşüdür. Öğretmen adayları sisteme ders notlarının yüklenmesi, ödevlerin uyarlanması (Covid-19 salgın sürecinde salgın tehlikesine göre evde yapılabilecek şekilde ders izlencelerinde güncelleme yapılması vb.) öğretim üyelerinin erişilebilir olması, derslerin tekrara izin verecek şekilde kayıtlı olmasının teorik derslere yönelik beklentilerini karşıladığını vurgularken; uygulamalı dersler için uzaktan eğitimde yeni düzenlemeler yapılmasını önermişlerdir. Bu öneriler arasında öğrencilere bilgisayar, internet gibi donanımlarını sağlanması. Görme, işitme ve fiziksel yetersizliği olan öğrenciler için erişilebilir uyarlanmış dizüstü bilgisayar temin edilmesi, internet erişimine öğrencilerin gerektiğinde ödevlerini yapabilmeleri için ikamet yerlerinde belediyeler tarafından şifreli modem kullanımı hakkı tanınması, operatörler tarafından yükseköğretim dahil zorunlu eğitim çağındaki öğrencilerin yaşadığı hanelere internet erişim kotalarının maddi durum, gelir düzeyi, öğrenci sayısı temel alınarak destekleyici yönde artırılması yer almaktadır. Nitelikli mezunların teorik ve uygulamalı derslerde, bilgi ve beceri bakımından iyi yetişmesine de vurgu yapan öğretmen adayları, özel eğitim öğrencilerinin işaret dili ile işitsel sözel eğitim yöntemlerini aktif kullanmaları gerektiğini belirtmişlerdir. Bu konuda **ÖA3**, Programda yer alan işaret dili dersinde sınıf mevcudunun 10-15 kişi olması gerektiğini ifade etmiş; ayrıca işaret dilini daha iyi öğrenmeleri için lisans döneminde kullanma fırsatları sunulması ile ilgili görüş bildirmiştir. KBB kliniği ve odyoloji bölümüyle işbirliği yapılarak, sağır kültüründen bireyin tanı, değerlendirme, sosyal yaşamı hakkında uzaktan eğitimler yoluyla web tabanlı içerikler hazırlanmasını öneren öğretmen adayları; özel eğitim öğretmenliği öğrencilerinin uygulama yaptıkları okullarla işbirliğinin yalnızca yüzyüze eğitimi değil dijital platformları da kapsayacak şekilde olması gerektiğini ifade etmişlerdir (Öğretmen adaylarının tümü)

İşitme alanında uzmanlaşan öğretmen adaylarının uzaktan eğitim deneyimlerine ilişkin görüşleri incelendiğinde erişilebilirlik, hazırlıklı olma, öğretimsel uyarlamalar, planlama, işaret dili ile öğretim becerisi, meslek öncesi ve meslek içi öğretmen eğitimi ile dijital yetkinlik konularının öne çıktığı belirlenmiştir. İşitme engelli öğrencilerin eğitimlerine yönelik alan yazın incelendiğinde erken tanı, erken müdahale, aile ve okul toplumunda işaret dili kullanımı ve bu öğrenciler için etkili öğretim sunabilecek personel yetiştirmenin zorunluluğu açıkça görülmektedir. Öğretmen adaylarının işaret dilini yeterli kullanabilme becerisine sahip olmak ve uygulama deneyimlerinin bizzat işitme engelli öğrencilerle yapmak açısından görüşleri, alan yazındaki bazı araştırmaların bulgularıyla örtüşmektedir. Örneğin Piştav Akmeşe ve Kayhan (2016a:301), özellikle okul öncesi ve ilkökul döneminde çocukların iletişim ve dil becerilerinin işaretler ve diğer görsellere daha açık olduğunu, özel gereksinimli çocukların eğitimlerinde öğretmenlerin işitsel sözel yöntem ve işaret dilini birlikte kullandıklarında, öğrencilerin derse katılımlarının arttığını belirtmişlerdir. Gürboğa ve Kargın, (2003) doğuştan ileri ve çok ileri derecede işitme kaybı olan işitme engelli bireylerin %70-75'inin günlük yaşamlarında işaret dilini tercih ettiklerini, Piştav Akmeşe ve Kayhan (2017:30-31) ise öğretmen adaylarının lisans eğitimleri sırasında, işaret dili, dil gelişimi ve iletişim becerileri derslerini yeterli düzeyde almalarının işitme engelli çocukların eğitiminde görev aldıklarıandaki uygulamaları açısından önemine değinmiştir. Bu anlamda işaret dili konusuna hakim ve etkili öğretimi sunabilecek öğretmen adaylarının yetişmesinde, lisans dönemi uygulamaları önem arz etmektedir.

Katılımcıların öğretmen eğitiminde yüz yüze ve uzaktan eğitimin birlikte planlanması önerileri de, alan yazında Assunção Flores (2017:127-130) çalışma bulgularıyla benzerlik göstermektedir. Assunção Flores, öğretmenlerin kariyerlerinin ilk yıllarındaki en temel endişelerinden birinin etkili bir öğretim için ders planı hazırlamak olduğunu bu anlamda lisans eğitimleri sırasında iyi bir eğitim almaya dönük beklentilerinin olduğunu belirtmiştir. Öğretmen adaylarının da benzer kaygılarına vurgu yapılan araştırmada; özellikle meslek öncesi süreçte

öğretmenlik programlarına devam eden öğrencilerin hazırladıkları konuya özgü ders planlarına geribildirim verilerek, öğretimde bireyselleştirmeye dayalı uygulama becerilerinin desteklenmesini önermiştir.

Uzaktan eğitim deneyimlerine göre öğretmen adaylarının görüşlerinde dikkati çeken bir diğer bulgu ise öğretmen yetiştirmede dijital dönüşümlerdir. Gerek erişilebilirlik gerekse teknoloji deneyimleri bakımından uzaktan eğitim sisteminin yükseköğretimde fırsat eşitliğine dayalı planlanmasını öneren aday öğretmenlerin görüşlerini destekleyen araştırma bulguları mevcuttur. Bu çalışmaya katılan öğrencilerin öğretmen yetiştirme sisteminde teknoloji deneyimleri ile ilgili görüşleri ile akademik personelin kullanıcı yeterliklerinin geliştirilmesi, öğrencilerin bu konuda alt yapı ve cihaz erişilebilirliklerinin desteklenmesi, yazılımların bireysel farklılıklara dayalı tasarlanması önerileri; Townsend'ın (2011:483-484-497) makalesindeki öneriler ile örtüşmektedir. Dünya'da öğretmen eğitiminin son zamanlarda hızlı teknolojik değişimlerden etkilendiğini belirten Townsend, birçok ülkede öğretmen sayısının artışından çok mesleki yeterliklere sahip öğretmen yetiştirme kavramının temel alındığını ifade etmiştir.

Araştırmada kurum deneyimi ve öğretmenlik uygulaması dersini alan öğrencilerin işitme engelli çocukların özelliklerini öğrenme, tanı, değerlendirme, eğitimlerinde işbirliğinin önemli olduğu ve bu konuda işitme engelliler okulundaki öğretmenlerle birebir uygulama yapmanın gerekliliğine ilişkin görüşleridir. Bu görüş, İngiltere'de öğretmen eğitimi ile ilgili gerçekleştirilen bir araştırmanın bulgusu ile benzerlik gösterdiği söylenebilir. Hopper (2001:211-212) ilkökul öğretmen adaylarının yetiştirme süreçlerinde meslekteki öğretmenlerle fakülte uygulama koordinatörlerinin işbirliğini incelemiş ve yükseköğretim personelinin mentorluk rolünü yerine getirdiğinde hem öğretmen adayının hem de okuldaki öğretmenin mesleki olarak gelişim gösterdiğini belirtmiştir. Okul temelli mentorluk kavramı ile açıklanan çalışma bulgularında, öğretmenlik uygulamalarını yürüten akademik personelin stajyer öğrencisi ile işbaşındaki öğretmene, iş başındaki öğretmenin de stajyer öğrenciye geribildirimlerini etkili bir biçimde verdiğinde, sınıftaki etkili öğretim sürecine yönelik bir sistematğin oluştuğu gözlenmiştir. Buna göre işitme engelliler okulundaki uygulamaları yürütecek akademik personellerin işitme tanı değerlendirme ve rehabilitasyonları açısından deneyim sahibi olması, öğretmen eğitiminde işaret dili yeterliklerine hakim olması önerilebilir. Çünkü işitme engelli bir öğrencinin ders planlaması ve eğitiminde etkili öğretimi sunmak açısından öğretmenlerin öğretim yöntem tekniklerin kullanımı ile ilgili bilgiye ihtiyaçları olabilir. Nitekim alan yazında Piştav Akmeşe ve Kayhan'ın (2016a:88, 2016b:296, 2018b:154-155) çalışmalarında erken tanı, tedavi, işbirliği, işaret dilinin eğitim ve sağlık süreçlerinde kullanımı hakkında gerek öğretmenlerin gerekse odyoloji konuşma bozuklukları uzmanlarının işaret dilini biliyor ve kullanıyor olmaları gerektiği görüşü önemli bir bulgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Piştav Akmeşe ve Kayhan (2018b:148-149) tarafından işitme engelli bireylerin eğitiminde öğretimsel düzenlemeler ve Türk işaret dili kullanımı hakkında öğretmen görüşleri başlıklı bir diğer çalışmada, işitme engelli bireylerin devam ettiği bir okulda görev yapan branş öğretmenlerinin, işitme engelli öğrencileriyle iletişim kurma biçimleri, işaret dili kullanımları ile öğretimsel düzenlemeleri gerçekleştirme becerilerine yönelik görüşleri incelenmiştir. Çalışmanın sonucunda, öğretmenlerin çoğunlukla erken müdahale ve erken eğitime vurgu yaptıkları, özellikle Türkçe, Matematik, Fen Bilgisi derslerinde işitme engelli öğrencilerin okuma ve okuduğunu anlama becerilerinin gelişimini nasıl destekleyecekleri konusunda yöntem, teknik ve etkili uygulama örneklerine ihtiyaç duydukları belirlenmiştir.

Sonuç ve Öneriler

Eğitim öğretimle ilişkili temel kavramlardan biri de okul'dur. Günümüzde bilim ve teknolojik gelişmeler, dijital erişilebilirlik ve bireysel farklılıkların kabul görmesindeki artış, öğrenmenin okul dışında da desteklenmesi ve herkes için nitelikli eğitim yaklaşımlarını da beraberinde getirmiştir. Nitekim, son altı ay içerisinde tüm dünya ülkelerini etkisi altına alan ve küresel bir salgın olan Covid-19 salgın süreci de eğitim-öğretimin devamlılığı, öğrenmenin

desteklenmesi anlamında yapılan düzenlemeleri etkilemiştir. Uzaktan eğitim uygulaması erken çocukluk ve yükseköğretim dönemi dahil her kademedede öğrenime devam eden bireylerin sağlığını tehdit edecek unsurlarla karşılaşmaması açısından önemli bir uygulamadır. Nitel araştırma şeklinde desenlenen bu çalışmada özel eğitim öğretmenliği bölümünde okuyan ve işitme yetersizliği olan çocuklarla çalışabilmek amaçlı işitme alt alanında uzmanlaşan lisans öğrencilerinin uzaktan eğitim ile yürütülen uygulama derslerine ilişkin deneyimlerinin incelenmesi amaçlandı. 9 öğrencinin (6'sı özel eğitim VI. Dönem, 3'ü VIII. Dönem) görüşlerine başvurulmuş çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen görüşme formu kullanıldı. 2020 yılı Mayıs ayı içinde öğrencilerin sağlığını tehlikeye atmayacak şekilde telefon görüşmeleri ve online görüşmeler ile elde edilen veriler, betimsel olarak analiz edildi. Sonuç olarak öğrencilerin uzaktan eğitim sürecinde uygulama dersleri hakkında görüşler *Sürecin getirdikleri, Süreçte yaşananlar, Covid-19 salgın sürecinin öğrettikleri, Beklentiler ve öneriler* olmak üzere toplam dört ana temada özetlendi. Öğrencilerin özellikle erişilebilirlik açısından bireysel farklılıklara dayalı düzenleme önerileri ile Covid-19 salgın sürecinin yüzyüze eğitimle birlikte değerlendirilmesi önerisi dikkati çekmiştir. Öğretmen eğitiminde dijital ortamda öğretim tasarımları ile etkileşime fırsat veren düzenlemelerin gerekli olduğunu belirten aday öğretmenler, uygulama derslerinin nasıl planlanması gerektiği ve bundan sonraki süreçlerde uzaktan eğitime yönelik uygulamalarla ilgili de önemli noktalara değinmişlerdir.

Yanı sıra Yükseköğretim kurumlarında dijital ortamlara hazırlık anlamında eylem planlarının gerekliliğine vurgu yaptıkları, bu planlamaların yalnızca üniversite personeli ve öğrencileri değil; aynı zamanda MEB'e bağlı kurumlarda çalışan öğretmenleri ve özel gereksinimleri olan çocuklar ile ailelerini de çevrimiçi ortamda buluşturacak şekilde tasarlanması gerektiğini düşündükleri belirlendi. Bu anlamda tüm dünyayı etkisi alan, viral bir salgın olan Covid-19 salgın sürecinde özel gereksinimleri olan çocukların sağlık, eğitim ve yaşamın diğer alanlarını ilgilendiren düzenlemelerin benzer ve farklılaşan yönleri olduğu söylenebilir. Bu anlamda evde öğrenmeyi destekleyecek planlamaların yapılması, özellikle aileler, öğretmenler ve öğrenciler için erişilebilir, güvenli internet tabanlı öğrenme ortamlarının oluşturulması önem kazanmıştır (Dreeseni vd.2020).

Dünya Sağlık Örgütü (Mart-2020) verilerine göre yeryüzünde 466 milyon işitme engelli birey yaşamakta iken, bunların 34 milyonunu ise çocukların oluşturduğu ifade edilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020). Özellikle sosyal ve duygusal etkiler bakımından içinde yaşadığı topluma katılımını sınırlandıran bir engel olan işitme duyusunun tam kullanılamaması durumu, soyut kavramların anlaşılması, iletişim ve etkileşimlerin sınırlandırılmasına da yol açabilmektedir (Dünya Sağlık Örgütü, 2020; Piştav Akmeşe, 2020). Bu nedenle özel eğitim öğretmenliğinin alt alanı olan işitme yetersizliği alanında uzmanlaşmak için seçimlik dersler alan ve uygulamalarını işitme engelliler ilk ve ortaokulunda yapan öğrencilerin uzaktan eğitim deneyimlerinin, işitme engellilerle çalışacak öğretmenlerin yetiştirme süreçlerine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Sonuç olarak öğretmen eğitiminde yeterliklere dayalı bir sürecin planlanmasında dijital dönüşümler gözardı edilemez. Aynı zamanda yüzyüze eğitim ile uzaktan eğitimin avantajlı yanlarının birlikte uygulanması, gerek akademisyenlerin gerekse öğrencilerin gözüyle değerlendirilebilir. Öğretmen eğitiminde yapılacak nitelikli her düzenleme, çocuklar için erişilebilir ve nitelikli bir eğitimin sağlanması açısından önem taşımaktadır. Bu araştırma Covid-19 küresel salgın dönemine özgü olması ve işitme alanında uzmanlaşacak öğretmen adaylarını kapsaması yönüyle sınırlılıklar içermektedir. İlerleyen süreçte, özel eğitimin diğer alt alanlarında uzmanlaşan öğrencilerin deneyimlerine yönelik çalışmalar yapılabilir. Ayrıca Covid-19 salgın sürecinde eğitimlerini senkron ya da asenkron yürüten farklı üniversitelerde öğrenim gören özel eğitim öğretmenliği öğrencilerinin, uzaktan eğitim deneyimleri incelenebilir.

Kaynakça

- American Speech, Language, Hearing Association (ASHA) (2018a). *Cochlear implants*. <http://www.asha.org/public/hearing/Cochlear-Implant/>.
- American Speech, Language, Hearing Association (ASHA) (2018b). *What is hearing loss?* <https://www.asha.org/public/hearing/Hearing-Loss/>.
- Assunção Flores, M. (2020). Learning to teach: knowledge, competences and support in initial teacher education and in the early years of teaching, *European Journal of Teacher Education*, 43(2), 127-130, <https://doi.org/10.1080/02619768.2020.1733828>.
- Batu, E.S. (2014). Kaynaştırmada yasal düzenlemeler. *Özel gereksinimli çocukların kaynaştırılması* (E.S. Batu, A. Çolak, & S. Odluyurt, Eds.). Vize Yayıncılık.
- Belgin, Erol (2011). Çocuklarda işitme kaybı. *Özel eğitim* (N. Baykoç, Ed). Eğiten Kitap.
- Bolat, H., & Genç, G. A. (2012). Türkiye ulusal yenidoğan işitme taraması programı: Tarihçesi ve prensipleri. *Türkiye Klinikleri J E.N.T.-Special Topics*, 5(2), 11-4.
- Bowman-Smart, H., Gyngell, C., Morgan, A. & Savulescu, J. (2019). The moral case for sign language education. *Monash Bioethics Review*, 37, 94–110. <https://doi.org/10.1007/s40592-019-00101-0>.
- Creswell, J. (2012). *Educational research, planning, conducting and evaluating quantitative and qualitative research*. (Fourth Edition). Pearson Merrill Prentice Hall.
- Dikyuva, H., Makaroglu, B., & Arık, E. (2015). *Turkish Sign Language linguistics book*. Ministry of Family and Social Policies, Disabled and Elderly Services General Directorate. Impetus Media Production Ltd. Sti.
- Dreeseni, D., Akseeri, S., Brossardi, M., Dewanii, P., Giraldoii, J.P., Kameii, A., Mizunoyaiii, S., & Ortiz, J.S. (2020). *UNICEF Promising practices for equitable remote learning Emerging lessons from COVID-19 education responses in 127 countries*. <https://www.unicef-irc.org/publications/pdf/IRB%202020-10.pdf>.
- Dünya Bankası (2020). *How countries are using edtech (including online learning, radio, television, texting) to support access to remote learning during the COVID-19 pandemic* <https://www.worldbank.org/en/topic/edutech/brief/how-countries-are-using-edtech-to-support-remote-learning-during-the-covid-19-pandemic>.
- Fernandez, M., Gonzalez, R., & Subirats, A. (1988). The tutor's role in teaching practice in initial teacher training, *European Journal of Teacher Education*, 11(2), 123-130. <https://doi.org/10.1080/0261976880110206>.
- Fritsch, S., Berger, S., Seifried, J., Bouley, F., Wuttke, E., Kathleen Schnick-Vollmer, K., & Schmitz, B. (2015). The impact of university teacher training on prospective teachers' CK and PCK – a comparison between Austria and Germany. *Empirical Res Voc Ed Train*, 7(4). <https://doi.org/10.1186/s40461-015-0014-8>.
- Girgin C, Kemaloğlu Y. (2017). İşitme yetersizliği olan çocuklara yönelik eğitim ortamları ve eğitimlerinde kullanılan iletişim yaklaşımları. *İşitme ve görme yetersizliği* (H. Gürgür, & P. Şafak, Eds.). Pegem Akademi.
- Gol Guven, M. (2016). A study on developing educational material which supports the Turkish Sign Language acquisition (TİD) of the children with hearing impairment. *Turkish Sign Language studies* (E. Arık, Ed.). Koc University Publications.

- Hopper, B. (2001). The role of the HEI tutor in initial teacher education school-based placements, *Mentoring and Tutoring*, 9(3), 211-222. <https://doi.org/10.1080/13611260120111996>.
- https://www.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_05/01152722_MEBMakale.pdf.
- İlkbasaran, D. (2016). Studying in terms of young people's communication habits deaf and sociolinguistics of Turkish Sign Language in Turkey. *Turkish Sign Language studies* (E. Arık, Ed.). Koç University Publications.
- Kemaloğlu, Y. (2016). Türkiye’de sağırliğin görünürlüğü ve toplumsal ve eğitsel sorunları üzerine demografik bir inceleme. *Ellerle konuşmak Türk İşaret Dili araştırmaları* (E. Arık, Ed.). Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kirazlı, G. (2020). İşitme kaybı. *İşitme yetersizliği ve görme yetersizliği olan çocuklar ve eğitimleri* (P. Piştav Akmeşe, & B. Altunay, Eds.). Nobel Yayıncılık.
- Kubus, O. İlkbasaran, I., & Gilchrist S.K. (2016). Sign language in Turkey planning and legal status of Turkish Sign Language. *Turkish Sign Language studies* (E. Arık, Ed.). Koç University Publications.
- Louws, M.L., van Veen, K; Meirink, J.A. & van Driel, J.H (2017) Teachers’ professional learning goals in relation to teaching experience, *European Journal of Teacher Education*, 40(4), 487-504, <https://doi.org/10.1080/02619768.2017.1342241>.
- Mann,W.,Haug,T., Kollien, S., & Quinto-Pozos,D. (2015). Teaching signed languages. *The Encyclopedia of Applied Linguistics* (C.A. Chapelle, Ed.). Wiley. <https://doi.org/10.1002/9781405198431.wbeal1436>.
- MEB (2011, Haziran 21, 2020) *Türkiye Eğitim İstatistikleri-Örgün Eğitim. 2010-2011*. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2012_12/06021014_meb_istatistikleri_organ_egitim_2010_2011.pdf.
- MEB (2016, Haziran 21, 2020). *Özel eğitim ve rehberlik hizmetleri genel müdürlüğü, Türk işaret dili dersi programı*. <http://orgm.meb.gov.tr/www/turk-isaret-dili-dersi-ogretim-programi-yururlukte/icerik/766>.
- MEB (2018). *Millî Eğitim İstatistikleri örgün eğitim (National Education Statistics formal education 2017/18)*. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2018_09/06123056_meb_istatistikleri_organ_egitim_2017_2018.pdf.
- MEB (2018, Haziran 19, 2020). *Özel eğitim hizmetleri yönetmeliği*, <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2018/07/20180707-8.htm>.
- MEB (2019). *Millî Eğitim İstatistikleri örgün eğitim (National Education Statistics formal education 2018/19)*. http://sgb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2019_09/30102730_meb_istatistikleri_organ_egitim_2018_2019.pdf.
- MEV (Millî Eğitim Vakfı, 1994, Haziran 17, 2020) *Türk millî eğitim sisteminin yasal dayanakları* <https://www.mev.org.tr/images/kitapciklar/yasaldayanaklar.pdf>.
- Miles, M. B., & Huberman. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook*. Sage Publishers.
- National Deaf Children’s Society (NDCS) (2020, June 16). *COVID-19 (coronavirus):support for deaf children*, <https://www.ndcs.org.uk/covid-19-coronavirus-support-for-deaf-children/>

- Odluyurt, S., & Batu, E.S. (2014). Kaynaştırmanın başarısını etkileyen faktörler. *Özel gereksinimli çocukların kaynaştırılması* (E.S. Batu, A. Çolak, & S. Odluyurt, Eds.). Vize Yayıncılık.
- Piştav Akmeşe, P. (2015). Türk İşaret Dili (TİD) eğitimi ve yükseköğretim programlarında işaret dili dersi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi (KEFAD)*. 17(3), 341-361.
- Piştav Akmeşe P. (2018). İşitme yetersizliği olan öğrenciler. *Özel eğitim ve Kaynaştırma* (Ü. Şahbaz, Ed.). Anı Yayıncılık.
- Piştav Akmeşe P. (2020). İşitme yetersizliği olan çocukların gelişimsel özellikleri ve kullandıkları iletişim yaklaşımları. *İşitme yetersizliği ve görme yetersizliği olan çocuklar ve eğitimleri* (P. Piştav Akmeşe, & B. Altunay, Eds.). Nobel Akademik Yayıncılık.
- Pistav Akmese P., & Acarlar F. (2015). Using narrative to investigate language skills of children who are deaf and with hard of hearing. *Educ Res Rev*, 11, 1367-81. <https://doi.org/10.5897/ERR2016.2865>.
- Piştav Akmeşe P. & Kayhan N. (2016a). Okul Öncesi Düzeyde Eğitim Alan İşitme Engelli Öğrencilerin Eğitim Süreçlerinde Kullanılan İletişim Modlarına/Yaklaşımlarına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Ege Eğitim Dergisi*, 17(2), 296-332. <https://doi.org/10.12984/egedf.280747>.
- Piştav Akmeşe P., & Kayhan N. (2016b). İşitme engelliler öğretmenleri ile odyoloji ve konuşma bozuklukları uzmanlarının işitme kayıplı çocukların eğitimi hakkındaki görüşleri. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*; 40, 88-112. <https://doi.org/10.21764/efd.45205>
- Piştav Akmeşe, P., & Kayhan, N (2017). İşaret Dili Dersine Katılan Öğretmen Adaylarının Görüşlerine Göre Türk İşaret Dili Eğitiminin İncelenmesi *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 8(1), 1-38, <https://doi.org/10.17569/tojq.280054>
- Piştav Akmeşe, P., & Kayhan, N. (2018a, March 29-31). Türk İşaret Dili dersini alan öğretmen adaylarının görüşlerine göre okul öncesi dönemde işaret dili öğretimi. *2 nd. International Congress on Early Childhood Intervention (ICECI2018) Bildiri Kitabı*. 148-149, Antalya, Türkiye.
- Piştav Akmeşe, P. & Kayhan, N. (2018b, October 11-13). İşitme engelli bireylerin eğitiminde öğretimsel düzenlemeler ve Türk işaret dili kullanımı hakkında öğretmen görüşleri. 28. *Ulusal Özel Eğitim Kongresi Tam Metin Bildiri Kitabı* (Macit, Melekoğlu, Ed.). 148-156. Eskişehir, Türkiye.
- Özer, M. (2020, June 19). Educational policy actions by the ministry of national education in the times of COVID-19. *Kastamonu Education Journal*, 28(3), 1124-1129. <https://doi.org/10.24106/kefdergi.722280>.
- Sevinç, S. , Aslan, F., & Özkan, B. (2013). İşitme engelli öğrenciler için öğretmen kılavuz kitabı. Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim ve Rehberlik Hizmetleri Genel Müdürlüğü. Milli Eğitim Basımevi.
- Sucuoğlu, B., & Kargın, T. (Eds.). (2006). *İlköğretimde kaynaştırma uygulamaları. Yaklaşımlar, yöntemler ve teknikler*. Morpa Yayınları.
- Trittel M., Gerich M., Schmitz B. (2014). Training prospective teachers in educational diagnostics. Teachers' Professional development. the future of education research (S. Krolak-Schwerdt, S. Glock, & M. Böhmer, Eds.). Sense Publishers.

- Townsend, T. (2011) Searching high and searching low, searching east and searching west: looking for trust in teacher education, *Journal of Education for Teaching*, 37(4), 483-499. <https://doi.org/10.1080/02607476.2011.611017>.
- TBMM (1982, Haziran 19, 2020). *Türkiye Büyük Millet Meclisi Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 42. Madde II. Eğitim ve Öğrenim hakkı ve Ödevi*. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709.pdf>.
- Traxler, C. B. (2000). The Stanford Achievement Test 9th Edition: National norming and performance standarts for deaf and hard-of-hearing students. *Journal of Deaf Studies and Deaf Education*, 5(4), 337-348. <https://doi.org/10.1093/deafed/5.4.337>.
- TÜİK-ÖSBA (2010, Haziran 21). *Aile ve Sosyal Politiklar Bakanlığı ve Türkiye İstatistik Kurumu. TÜİK Yayınları*. www.tuik.gov.tr/IcerikGetir.do?istab_id=244.
- World Health Organization WHO (Dünya Sağlık Örgütü) (2020a, Haziran 18). *Deafness and hearing loss*. <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/deafness-and-hearing-loss>.
- World Health Organization WHO (Dünya Sağlık Örgütü) (2020b, Haziran 19). *Q&A on coronaviruses (COVID-19)*. <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-coronaviruses>.
- World Federation of the Deaf (Dünya Sağırılar Federasyonu) (2020b, Haziran 20). *Covid-19*. <http://wfdeaf.org/coronavirus/>
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. 7. Baskı- Seçkin Yayıncılık.
- YÖK (2020a, Haziran 18). *Pandemi Günlerinde Türk Yükseköğretim*. <https://covid19.yok.gov.tr/Sayfalar/HaberDuyuru/pandemi-gunlerinde-turk-yuksekogretimi.aspx>.
- YÖK (2020b, Haziran 21). *Yükseköğretim Covid-19 Bilgilendirme*. <https://covid19.yok.gov.tr/AnaSayfa>.

Güncel Sanat Argümanları Ekseninde Bir Anlamlandırma Süreci Olarak Yazı

On the Axis of Contemporary Art Arguments Writing as a Process of Interpretation

Şule Sayan* - Canan Deliduman**

Abstract: In today's art, which is determined by the structure and cultural policy of the historical period in which they take place, the artists present new values that support new searches, interpretations and production methods. Within this context, practices that led to the use of writing as an artistic expression language were discussed. With the diversity of the position of the writing in contemporary art, the works in which the writing meets the audience, aesthetic and conceptuality turn into a discourse that needs to be analyzed. Since the polyphonic/multilayered structuring of today's art often makes perception difficult, the works become open to interpretation by undergoing semantic transformations. However, the relationship between the work and the audience does not occur unless perceived. In such an analysis model that requires the perception of the viewer, in the process of creating meaning from the text, it was used for the reception of the work by different subjects. The purpose of this study is to make a series of determinations regarding their functioning and components in this phenomenon by considering the process of quotation, transfer, interaction, etc. based on the interpretation process of the article. Within this framework, using the clue about the idea to be given in the work of art, the works of James Webb, Sean Landers, Fiona Banner, Joseph Kosuth, On Kawara and Erdem Taşdelen one work for each were analyzed. Within the scope of the article, the data were collected through visual analysis, readings and literature reviews, and the use of the text in the interpretation process was examined in the light of the collected data, and it was tried to reveal the aforementioned works and its position in contemporary art practices. This work is considered a new proposal instead of reading and expressing the use of writing in contemporary art with certain dynamics.

Structured Abstract: One of the main sources of science and art development of humanity is the development of signs and symbols, which we call writing, by the Sumerians and this is considered one of the progresses that contributed to the social development of mankind. Human beings have been trying to prove their existence by thinking, saying, drawing and writing for years; belonging, being immortal, telling and communicating has been a guide for contemporary artists in the creating process. The desire to write, which has developed with these approaches in contemporary art, has become one of the problematic of today's artists in the light of both individual, social and cultural changes. The artist of today, who is influenced by the development of writing and usage variety in art history, has created a dynamic process by using art / writing combination. In this

* Arş. Gör., Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü
Res. Asst., Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Fine Arts, Department of Painting
ORCID 0000-0002-6959-3452
sule.sayan@hbv.edu.tr

** Prof. Dr., KTO Karatay Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Resim Bölümü
Prof. Dr., KTO Karatay University, Fine Arts and Design Faculty, Department of Painting
ORCID 0000-0001-7961-5670
canan.deliduman@karatay.edu.tr

Cite as/ Atıf: Sayan, Ş., & Deliduman, C. (2020). Güncel sanat argümanları ekseninde bir anlamlandırma süreci olarak yazı. *Turkish Studies*, 15(8), 3689-3702. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.47199>

Received/Geliş: 27 October/Ekim 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

process, words and sentences, which are indicators of language, are important in the context that artists want to express. Because writing has given more than the mere form. In fact, writing has a great importance on the surface not only as an image, but also as content and form.

Composition elements such as perspective, composition, color, rhythm, light-shadow, etc. are elements that enable a person watching an artwork to understand and make sense of the work. All kinds of visual materials, messages, objects and many more items that can be listed constitute the basic units of the signification process. Nonetheless, there is an uncertainty arising from millions of different interpretations and meanings that can be attributed to images. Because the human mind wants to interpret the image presented to him actively and make sense of what he sees.

For this reason, it will be necessary to enter a detailed reading process of the work in order to reveal a more consistent meaning. Elusive expressions, associations, and impressions make such a detailed reading necessary. Therefore, in the process of creating meaning in works of art, it is necessary to emphasize its importance in literature as well as visual elements. Each work is presented to the audience with a certain purpose and form of perception by the artist, with the use of writing in some works, in a way that contributes to the understanding of the recipient. This is a transition from a work of art for display purpose to a work of art that "wants to say" (Aktulum, 2016: 11). From this perspective, writing is of great importance for art history and cultural studies, as well as the relationship between writing and meaning.

In the process of creating meaning in contemporary art, writing has been used by the audience to clarify the interpretation and analysis of the work. Additionally, it's used as an assistant element to help understand the story. On the other hand, since every non-linguistic indicator group that creates meaning in the work will not be the same, writing is used to reveal the meaning. Especially the part of the article, which leaves no room for discussion because it contains concrete information, is thought to be important in terms of giving a clue towards the desired direction to be understood. The artist creates the relationship between words. It is up to the viewer to identify them and deduce their semantic functions. The audience is in a dialogue with the texts in the readings related to the work. The audience wants to structure what they interpret in the interpretation process. This is one of the possible ways for the work to become plural. The artist not only reveals his own meanings with writing, but also creates a new perception and interpretation of our own meanings through our consciousness. Nevertheless, a word has a meaning as it explains a thought. Thus, writing provides a consistent process of interpretation as it enables us to obtain less controversial information.

In general, in order to understand the importance of writing, which is the representation of language, in the process of creating meaning in contemporary art, the components of this process have been examined and defined. Particularly, we evaluate how artists who produce works by using writing as a representation of language as a means of self-expression and who are sampled deal with writing in their works, how linguistic message determines their art production, and finally, how artists approach the issue of writing in their productions. The article should be read not only with the methodology of using the plastic of the article in artistic production, but also as a perception practice within the framework of the dynamics of contemporary art rather than the official chronology of the history of the article. The purpose of the study is to take into consideration that the text is more effective than all non-linguistic indicators in the process of interpreting the work. From this perspective, it will be discussed how the text clarifies and improves the meaning of the work. Within this context, the study aims to reveal the situation of creating and interpreting the meaning of the article. Within this context, the study first focused on the use of writing in the history of art by considering the historical process of writing. Then, it discussed the effective role of writing and audience interaction in the formation of meaning and interpretation. Finally, a study and an analysis of the current artists selected within the scope of the subject were included for the purpose of examining the issue of writing by using word and textual contents in the analysis of meaning in their works. The comments are important in terms of providing information about the effective role of articles in creating meaning rather than their generalization feature. In these practices where writing is used, artists have come up with new options by presenting new definitions in the works they produce sometimes experimentally and sometimes temporarily and permanently with an autobiographical approach. The sample artist and his works have been selected based on disciplines such as sociology, psychology, philosophy, and anthropology, taking into account multiple reading methodology. For this reason, the article has the quality of a new proposal instead of the reading paddle in artistic dynamics as a plastic language. The changing discourse of the article and its importance in the process of creating meaning has been tried to be revealed by scanning the literature and examining the basic and current works on the subject.

Keywords: Contemporary Art, Writing, Quote, Meaning, Communication, Language.

Öz: Yer aldıkları tarihsel dönemin yapısı ve kültür politikasının belirlediği günümüz sanatında sanatçılar yeni arayışlar, yorumlar ve üretim yöntemlerini destekleyen yeni değerleri karşımıza çıkarır. Bu bağlamda, yazının sanatsal bir anlatım dili olarak kullanılmasına yol açan pratikler görülmüştür. Yazının güncel sanatta konumunun çeşitlilik göstermesi ile plastik, estetik ve kavramsallığı yanında yazının tek başına bile izleyenle bulunduğu yapıtlar çözümlenmesi gereken bir söyleme dönüşür. Günümüz sanatının çoksesli/çokkatmanlı yapılanması çoğu zaman algıyı zorlaştırdığından yapıtlar anlamsal dönüşümlere uğrayarak yoruma açık duruma gelmektedirler. Ancak yapıt ve izleyen arasındaki ilişki, algılanmadıkça gerçekleşmez. İzleyicinin algısına gereksinim duyan böyle bir çözümleme modelinde yazıdan, anlam oluşturma sürecinde, yapıtın değişik öznelerce alınılması amacıyla yararlanılmıştır. Bu çalışmanın amacı, yazının anlamlandırma süreci üzerinden yola çıkarak, örnekleme alınan güncel eserlerin özel bir çözümlemesi yanında alıntılama, aktarma ve etkileşim süreci göz önünde bulundurup bu görüngüdeki işleyişlerine ve bileşenlerine ilişkin bir dizi saptama yapmak olacaktır. Bu çerçevede, sanat yapıtında verilmek istenen fikre yönelik ipucunu yazıyı kullanarak, eserler üreten James Webb, Sean Landers, Fiona Banner, Joseph Kosuth, On Kawara ve Erdem Taşdelen'e ait birer eserin çözümlemesi yapılmaktadır. Makale kapsamında görsel analizler, okumalar ve literatür taraması yapılarak veriler toplanmış ve derlenen veriler ışığında anlamlandırma sürecinde yazının kullanımı incelenerek söz konusu yapıtlar ve güncel sanat pratiklerindeki konumu ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu çalışma güncel sanatta yazının kullanımını belirli dinamiklerle okuma ve ifade etme pratiğinin yerine, yeni bir öneri niteliği taşımaktadır.

Anahtar Kelimeler: Güncel Sanat, Yazı, Alıntı, Anlam, İletişim, Dil.

Giriş

Günümüz sanat yapıtları, çoğulluğu başköşeye oturtan bir anlayış geliştirdi. Yapıtın çoğullaşması okumalarında çoğullaşmasına olanak sağlar. Buna göre izleyiciye yorum serbestliği tanır. İmgeninse bu türden anlatım olanakları sınırlıdır. Göran Sonesson'un belirttiği gibi okuyucuyu farklı konularda bilgilendirmek için imgenin özel bir aygıtı yoktur. Tartışma konusunun ne olduğu, imgenin içindeki yeni ya da daha önceden var olan kısmın hangisi olduğu, önemli olanın önemsiz olandan ayrıldığı ile ilgili ayrıntılı bilgileri imgeden çıkarmak zordur (Sonesson, 1996: 38). Buna karşın yazının, gerçek dünyada ya da düşünsel evrende denkliğini, bir nesneye gönderimde bulunarak nesnenin biçimi, maddesi, rengi gibi konuları betimleyen yanları bulunabilir.

Yazının sınırları çok geniş ve değişkendir ama gerçeği, yaşanan gerçeği vermek amacıyla olduğunu söylemek ister. Bu ilişkinin algılanması bir yapıtın yazınsallığının, izleyence algılanmasıyla veya anlamlandırılmasıyla gerçekleşir. Anlamlandırma tanım olarak bireyin çevreden gelen işaretlere parantez açması ve bunlarla meşgul olarak, yorumlama ve çözüm döngüleri yoluyla öznelarası anlamlar oluşturmaya içeren bir süreç şeklinde ifade edilebilir. Sanatçı gerecini yazı aracılığıyla sunar. İzleyicinin algısına gereksinim duyan böyle bir çözümleme modelinde anlamlandırma süreci yazıyla yapılır. Sanatçı bunu sadece kendi anlamlarını gözler önüne sermek değil, “kendi” anlamlarımızı “kendi” bilinç durumumuz üzerinden giderek “yeni” bir algı durumu da yaratabilmektedir. Bunun sonucunda kültürel birikimi ayrı her izleyici kendini benzer yorumlar içerisinde bulmaktadır.

Bu makalede bir anlamlandırma süreci olarak kabul edilen yazı, söz konusu sanatçıların birer çalışması üzerinden, ilişki kurularak incelenmekte ve bu sanat yapıtlarının iç işleyişi irdelenmektedir. Getirilen yorumlar, genelleme özelliğinden çok yazının anlam yaratmadaki etkin rolü hakkında bilgi vermesi açısından önemlidir. Buna bağlı olarak literatür tarama yöntemi ile konu hakkında temel ve güncel eserler incelenerek yazının anlamlandırma sürecindeki önemi sorgulanmıştır.

1. Yazılıdan Görsele

Binlerce yıllık tarihsel geçmişe sahip olan yazı, gelişim süreci boyunca çeşitli aşamalardan geçerek günümüzdeki halini almıştır. İlk el yazısı kabul edilen çivi yazısı ve daha sonrasında hiyeroglif, kaligrafi, piktografi-ideografi gibi örneklerde yazı iletişimin bir aracıyken, sonraları farklı alanlarda ve farklı görevlerde kendisine yer bulmuştur. Yazı, 15. - 16. yüzyıllarda belgeleme veya kayıt altına almada önemli bir role sahiptir. 19. ve 20. yüzyıllara gelindiğinde ise, meydana gelen gelişmelerle çoğaltılması ve ulaştırılması daha kolay olan yazı, yeni bir sanat algısının oluşmasına katkı sağlamıştır. Sanatın tarihsel devinimi içerisinde yazı, sanat nesnesinde farklı amaçlarla kullanılmıştır. Bazen resmin içerisinde plastik bir öğe veya sadece bir kavram olarak kullanırken bazen mesaj içerikli simge, kimi zaman da sadece bir temsil aracı olarak yer alır. Aristoteles, “Yazı dilin bir bakıma yansımasıdır. Sözlerin soyut şekillerde görünür ve elle tutulur olarak somutlaştırılmasıdır. Tıpkı ressam yahut başka herhangi biçim verici sanat gibi taklit edici bir betimleyicidir.” demektedir (Aristoteles, 1987: 26).

Yazının temelini çizgi ve noktaların oluşturması plastik sanatlarda bu anlatım ögesinin resme dâhil edilmesine olanak vermektedir. Örneğin Jacques Louis David’in “Marat’ın Ölümü” isimli çalışmasında yazıyı biçimsel anlamda resme dâhil ederek, sözcüklerin etkisini güçlü bir şekilde kullanması bu yaklaşıma bir örnektir (Görsel 1). Bu eser Marat adlı bir figürün ölümü üzerine görselleştirilmiş olsa da figür tablonun merkezinde konumlanmamıştır. Ressam, figürün sol elinde tuttuğu kanlı kâğıdı odak merkezine alarak kâğıttaki okunabilir yazıyı izleyiciye sunmaktadır. Jacques Louis David bu çalışması ile bir yandan resimdeki konuya bakışını yazının üzerine yoğunlaştırırken bir yandan yazıyla tabloya daha güçlü anlatımsal bir kimlik kazandırmıştır. “Marat’ın Ölümü” görselliğiyle olsun, yazılı iletişimiyle olsun retorik olanakları sonuna kadar kullanmaktadır.



Görsel 1: Jacques Louis David, Marat’ın Ölümü / The Death of Marat, 1793, Tuval üzerine yağlı boya, 165cm×128 cm <https://www.tarihlisanat.com/maratin-olumu-jacques-louis-david> (Erişim Tarihi: 01.03.2020)

Sanat tarihindeki köklü değişimler ve gelişmeler ile birlikte yazının kullanım amaçlarında da farklılıklar oluşmuştur. Yazı, 19. yüzyılın sonları ile 20. yüzyılın başlarında afiş ve posterlerde biçimsel olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bununla birlikte çok çeşitli boyutlarıyla ele alınıp, tipografinin ağırlıklı olarak kullanıldığı yöntemlerle de karşımıza çıkmıştır. Henri de Toulouse-Lautrec Aristide Bruant’un 1892 tarihli, taş baskı afişi (Görsel 2) bu duruma iyi bir örnektir (Arnold, 1997: 31-33).



Görsel 2. Henri de Toulouse-Lautrec, Aristide Bruant'un Poster / Ambassadeurs, 1892, Taş baskı afiş, [https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Lautrec_ambassadeurs,_aristide_bruant_\(poster\)_1892.jpg](https://tr.m.wikipedia.org/wiki/Dosya:Lautrec_ambassadeurs,_aristide_bruant_(poster)_1892.jpg) (Erişim Tarihi: 01.12.2020)

Dönemin Kübist hareketi içerisinde geleneksel tuval yüzeyinde yazı ve metin kullanımı gazete, dergi veya bilet parçasından koparılmış gibi günlük yaşamın nesneleri olarak resmin yüzeyine eklenerek ilk örneklerini sunmuştur. Yazının sanat nesnesinde kullanım olasılıklarındaki sınır barındırmayan birlikteliği imgenin hâkimiyetinin kırıldığı dünyaya yayılan Dada hareketi içerisinde de görülmüştür. O dönemlerde gelişen fotoğraf ile baskı teknikleri sayesinde fotoğraf ve resimsel unsurlar bir araya getirilip, siyasal açıdan kullanılmıştır. Berlin Dada'sının kurucularından olduğu bilinen Raoul Hausmann'ın "Sanat Eleştirmeni" adlı çalışması fikrin yazılı kolaj parçalarıyla desteklenmesiyle izleyiciye yeni bir estetik anlayış ile birlikte sunulmuştur (Görsel 3). Eleştiri oklarına hedef olan siyasetçiler, bilim adamları ve ünlü düşünürler Dadaizm akımı içerisindeki yazılı kolajlarla izleyiciye, dönemin siyasi sıkıntılarına dair yeni bir estetik farkındalık sağlar. Bu yeni paradigmanın sonrasında Trsitran Tzara, Guillanume Apollinaire gibi önemli sanatçıların tipografik şiirlerinin yanında yazının batı ve doğudaki çeşitli göstergeleri ile yazı-imge/yazı-plastik arasındaki ilişki, sanat nesnesinin niteliğini değiştiren bir unsur olarak ortaya çıkmıştır.



Görsel 3. Raoul Hausmann, Sanat Eleştirmeni / The Art Critic, 1919, Fotokolaj, 32 x 23.5 cm <https://www.tate.org.uk/art/artworks/hausmann-the-art-critic-t01918> (Erişim Tarihi: 02.12.2020)

20. yüzyılın ortalarına gelindiğinde yazıyı görsel temsilin odağına dâhil eden Pop Sanatı, tüketim toplumunun nesnelerini yeni bir yazı dili ile birlikte sunmuştur. Yazı ve imgenin birlikte ve reklam estetiği içinde yinelenerek kullanımı gerçekliği olduğundan daha gösterişli kılmaya çalışmıştır. Fluxus hareketinde ise sanatçılar, Pop Sanatından daha farklı bir yöntemle sanatsal çalışmalarında yazıyı müdahaleye açan bir tavır sergilerler. Dada posterlerini andıran, sanatı galeri mekânının dışına taşıyan ve gezmesini sağlayarak özgürleştiren konser afişleri ve posta sanatı gibi grafik, tipografik uygulamaların öne çıktığı görülür (Antmen, 2009: 209). Yazının plastik sanatlarla olan birlikteliği, tarih boyunca kesintiye uğramadan devam etmiştir. Ayrıca yazının binlerce yıllık serüveni, günümüzde iletişimin başka bir boyutunda, sanat alanındaki yerini bundan sonra da koruyacak gibi görünüyor.

2. Anlamın Oluşumu ve İzleyici Etkileşimi

Yapıtın neyi söylediğinden çok nasıl söylediği, modern çağa özgü bir sanatsal okumadır. Ancak güncel sanat, geçici, çabuk tüketilen ve çoğulcu yapısıyla daha karmaşık bir anlamlandırma ve yorumlama sürecini ifade etmektedir. Güncel sanatta yapıtların anlamlandırma sürecinde sorunlar yaşanabilmektedir. Çünkü birden fazla biçim, kullanılan yöntem ve pek çok disiplin içiçe geçebilmektedir. Her sanat eseri belli düşünsel temellere sahiptir. Yani, her yapıtın bir içeriği vardır. Bu nedenle sanatsal yapıtların yorumlanmasında yazı dışındaki göstergelerin yetersiz kalması yazı-yapıt ilişkisini güçlendirmiştir.

Güncel sanatın anlam yaratma sürecinde yazı, yapıtlarda anlamı kuvvetlendirmekte ve “kimi, neyi, neden” gibi belirsizlik yaratan sorular açıklanabilir hale getirmektedir. Yazının öteki anlamlarının dışında kendisinin yapıtlarda kullanıldığı gibi, verilen isim veya esere dair ön bilgilendirme yazısı ile bu anlamlandırmanın çözülmesi istenmiştir. Çünkü yapıtın aslında herhangi bir nesne değil bir sanat yapıtı olduğu yazı sayesinde anlaşılır. Sanatçı dilsel ileti sayesinde o nesnenin kullanım amaçları arasına bir yönlendirme ve ya bir anlamlandırma süreci yüklemiştir. Horatius’un Epicuros’tan alıntıladığı söz konusu Latince kavram (hic et nunc), bir istegin, arzusun olduğu kadar, resim söz konusu olduğunda, anlamının da hemen, şimdi ve burada verilmesini gerektirir. Bu durumda izleyiciye paket olarak sunulan, bu yapılırken onu edilgenleştiren, kalıp bir anlam söz konusudur (Aktulum, 2016: 234).

Dilin temsili sözcükler arasındaki ilişkiyi, sanatçı kurar; onları saptamak ve anlamsal olarak işlevlerini çıkarmak ise izleyiciye düşer. Her mesaj çözülebilir, yeter ki bunun bir mesaj olduğu bilinsin (Eco, 1995: 132). Yazı, güncel sanatta çalışmaların çoğulcu yapısı göz önünde bulundurulursa algılama noktasında izleyiciye yardımcı olabilmektedir. Aynı zamanda yazı, sadece yapıtı anlamamızı, algılamamızı kolaylaştıran şeyler değildir; yapıta dair verilmek istenen bir konuya yoğunlaşmamızı ve dikkat etmemizi sağlayan bir yöntem, aynı zamanda bir süreçtir. Çoğu zaman bir yapıtta yalın ve açık olarak bulunan yazı, izleyenden özel bir kavrama, yorum veya bilgi birikimi gerektirmeden yapıta dair verilmek istenen belli eder. Yazının sınırları, konumu, kullanım biçimi ona verilen görev anlamın oluşumunda önemlidir. Ancak yine de dikkatli olmak gerekir. Metnin bir anlamı vardır. Birinci dizgede bir düşünce açıklar. İkinci dizgede de bir düşünce açıklar. Ama hiç birşey sözcüklerin ve tümcelerin aynı anlamda olduğunu kesinlememize olanak sağlamaz (Aktulum, 2016: 49). Kullanılan sözcüklerin tümcelerin hatta çalışmanın isminin bile anlamı tek değildir. Derrida’ya göre hiç bir sözcüğün anlamını sabitlemek mümkün değildir. Böyle bir çaba karşısında dil, kendi doğası gereği direnecektir (Uzunoğlu, 2019: 24). Bu noktada yazı, öznesini ve izleyiciyi işin içerisine katmaktadır. Anlamın etkisi; okumaya da bağlıdır. Doğal olarak anlamsal bakış açıları, zamana, uzama ve nesnenin sunumuna ve onu yorumlayan izleyenin konumuna göre değişir (Courtes, 1995: 25). İzleyicinin yapıt karşısındaki tutumu, yorumu da önemlidir. Bu bağlamda hiç kuşkusuz anlamlandırma sürecine bireysellik, algılama, görsel algılama (Küçükerdoğan, 2002: 56) izleyenin kültürü, kimliği anlam olasılıklarını da ekleyerek çoğaltmak mümkündür. Her okuma anlam olasılıklarının önünü aralar. O zaman da “çoğul okuma” deyimini bir çelişki olarak belirir.

Çünkü “çoğul okuma” kavramı dönüp dolaşıp “çoğul anlam” kavramına gelir (Yücel, 1999: 45). Ancak yapıta dair yapılan tek bir yorum olmayacağından hepsi birer tahmin olarak kalacaktır. Bu durumda önce bir “bağlam” kısıtlaması zorunlu görünüyor. Ernst Gombrich “bir yapıtın yorumlanması düzgü, bağlam ve yazılı olan arasında bir katkının göz önünde bulundurulmasına bağlıdır. Tüm kültürler için geçerli olan tek bir anlam yoktur” (Gombrich, 2015: 95) demiştir. Tüm bu dolayimler sonucunda sanatçı çalışmada yazı aracılığıyla izleyiciyi yönlendirir. Sanatçının istediği de budur. Yapıtın anlamlandırma sürecinde sözce düzleminde yürüyerek bu kopukluğu ve çoğul okumayı aştığını böylece yapıtı bütünlüğü içinde kavramayı büyük ölçüde başardığını biliyoruz (Yücel, 1999: 46).

Bu noktada sanatçı yazı aracılığıyla yapıtın alt metnini izleyiciye aktarır. Onu ikna eder; ikna olan izleyici yapıtı anlamak için harekete geçtiğinde dil dışı tüm öğelerde ona yardım edebilir. Anlatının bu amaç uğrunda dönüşümleri sonucunda sanatçı mesajını izleyene ulaştırır. Bu noktada izleyene yol gösteren bir anlatım biçimi veya açıklayıcı bir ön bilgilendirme metninin çalışmanın kavramsallığını ve çoğul anlamını sınırladığı açıktır. Bu nedenle güncel sanat yapıtlarının anlam yaratma sürecinde yazı yardımcı yöntemlerden en etkilisidir.

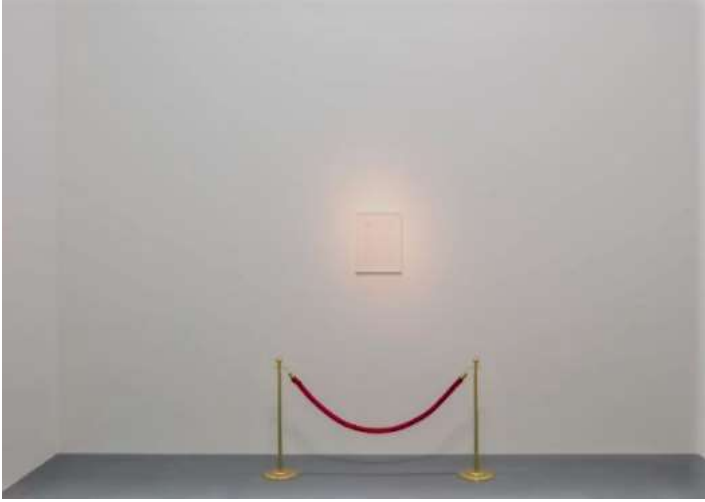
3. Güncel Sanatta Yazının Kullanımı

“Tam olarak yaşamak ve anlamak için yaşanılana yakınlık kadar uzaklık da gerekir. Ve bilinç bu mesafeyi en kolay yazı yardımıyla tanır” (Ong, 2013:102).

Postmodern süreç boyunca varlık sürdüren birçok sanat pratiği (enstalasyon, arazi, ses, süreç sanatı vb.) yazı ve sanat beraberliğinde yeni olmasa da farklı dinamiklerde bir ilişkiselliğin doğmasına neden olmuştur. Bu pratiklerde anlam yaratma sürecinde yazıyı paranteze alan geçici ve kalıcı olarak kurgulanan çalışmalar arasında güncel sanatın önemli isimlerinden birisi olan James Webb’in “Scream” (Çılgılık) adlı yapıtı gelir. Sanatçının söz konusu yapıtında (Görsel 4) yazı, çalışmanın aracı değil ifade etmek istediği düşünceyi anlatan bir elemandır. Güncel sanat argümanları perspektifinde yapıt ve yazı ilişkisi, yazıyı anlatımcı kuramın ihtiyaç duyduğu nesneye dönüştürmüştür. Webb’in “Çılgılık” isimli yapıtında, gerekli izinler alındıktan sonra Reina Sofya Müzesi’nde çalışan personelden bir ses performansı gerçekleştirmesi için Picasso’nun “Guernica” adlı tablosu önüne gelip, çılgılık atmaları istenmiştir. Bunun için verilen resmi izin belgesinde “Sanatçı James Webb’e Guernica tablosunun bulunduğu bölümde ses performansı gerçekleştirmesi uygun görülmüştür” ifadesi yazılıdır. Webb, gerçekleştirilen ses performansını kayda almak istemişse de müze yetkilisi buna izin vermemiştir. Bunun sonucunda Webb, müze yetkilisinin ona verdiği resmi izin sertifikasını çerçevelterek 2017 yılında İstanbul Arter’de gerçekleştirilen “Görme Biçimleri” adlı uluslararası bir sergide sergilemiştir. Görünürde bir Guernica tablosu olmamasına rağmen, Guernica’nın ardıl görüntüsü izleyenin gözünde canlandırılmaya çalışılmıştır. Çerçeveselenen yazılı belge, Guernica tablosunun yerine geçerek tabloya göndermede bulunmaktadır. Alberro ya göre:

Günümüzde, giderek artan sayıda sanatçı öncelikle zihnin gözünde var olan sanata kendisini adanmış durumda. ‘Kavramsal sanat’ adı altında, genelde çerçevelenmeye uygun, ölçek model biçiminde, bir ön taslak veya yazılı bir betimleme şeklinde var olur. Sanatçıların açıkladığı gibi, bu öğelerden herhangi biri, gerçek olana bir ipucu, bir gölge, bir işaretir (Alberro, 2009: 110).

Sanatçı bu çalışmada, yazı aracılığıyla mevcut olmayanın mevcutmuş gibi algılanmasını sağlamıştır. İzleyici çalışmanın adını okuduğu anda bile zihni yerini farklı anlam arayışlarına bırakmaktadır. Yazılı metin izleyicinin zihninde tablonun anımsanmasının tek yolu haline gelmiştir. Bu bağlamda görülen gerçeklik ve bilinen formula beraber yazı burada anlam yaratma sürecinde somut bilgiler içermesi nedeniyle tartışmaya veya ikileme meydan bırakmadan tabloyu adeta yazıya taşımıştır. Üstelik bu sertifika çılgılla yapıt arasında düşünsel bir ilişki olduğunun ipucunu vermekte ve izleyeni tarafından anlaşılmayı beklemektedir.



Görsel 4: James Webb, Çığlık / Scream, 2008, Enstelasyon (Kişisel Arşiv)

Mizah ve itiraf niteliğindeki sözcükleri, sanatsal yaratım sürecinde kullanarak ortaya koyan Amerikalı sanatçılardan biri olan Sean Landers’in 2003 tarihli “Luck, Fear, Regret” (Şans, Korku, Pişmanlık) adlı yapıtı, geleneksel kalıplar içerisinde yeni yaklaşımlarla üretilmiştir. Çalışma, tuvalde yüzermişçesine salınan, çok renkli ve rastgele taşıyormuş izlenimi veren sözcüklerden ve cümlelerden oluşur. Yazınsal dilin, resimsel okumada sanki bilincin su üzerine çıktığı, harflerin boyutu ve netliğini çeşitlendirmeye dayalı basit ama etkili bir yöntemle, laf kalabalığı şeklinde metin kullanımı görülmektedir. Yapıt özünde açık bir anlama sahiptir. Yalın ve net bir şekilde bulunan yazılar izleyenden özel bir kavrama, yorum veya anlamlandırma beklememektedir. Yani bütün iş kelimelere bırakılmış gibidir.

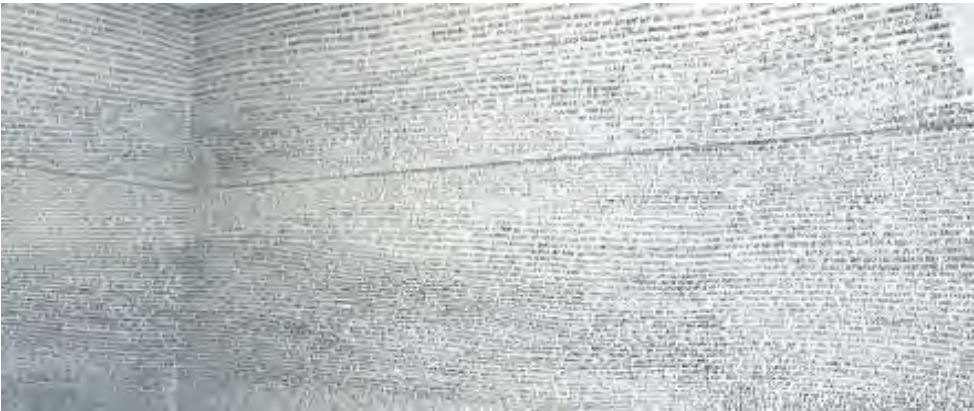
İtiraf içerikli gibi görülen kelimeler sanatçının, eserin anlamına odaklandığı noktadan görebilmesi için izleyiciye açık bir şekilde sunulmuştur. Sanatçının buradaki yaklaşımı, her şeyi bir kenara bırakıp anlam sürecinde meseleyi dile, söze, kelimeye indirgenmiş gibi görülmektedir. Ancak Landers geleneksel resim tekniğine ve boyaya sadakatle bağlıdır. Bu açıdan söz konusu çalışma tekrar gözden geçirildiğinde Derrida’nın resim ve dil üzerine dikkati çeken savı benzerdir. Derrida yazınsal dille resimsel söylev ve gereklilik arasında belli somut bir bağ bulunduğuna temas ederek, resmin, dilin öğretileri yanında yer aldığından söz eder. Hasan Bülent Kahraman’a göre, Derrida için resim yazınsal dilin içine gömülmek istenen kötü yazılmış bir yazıdır (Kahraman, 2005: 97). Derrida’nın bu savıyla Landers’in “Luck, Fear, Regret” isimli çalışmasındaki bilinci ön planda tutarak, yapıtın anlamını ifade etmede, yazıyı kullanarak sorgulayan tavrının benzerlik gösterdiğinden söz etmek mümkündür.



Görsel 5: Sean Landers, Şans, Korku, Pişmanlık / Luck, Fear, Regret, 2003, Keten üzerine yağlıboya
<https://www.pinterest.co.uk/pin/199354720975776982> (Erişim tarihi: 17.03.2020).

Güncel sanat ve yazının birleşme noktalarında ortaya çıkan ve yazılı dilin olanaklarını anlamlandırma sürecinde kullanan sanatçılardan bir diğeri Fiona Banner ve çalışmalarıdır. “Black Hawk Down” (Görsel 6) isimli yapıtında kelimeler arası boşlukların yok denecek kadar az, paragraf mantığından yoksun ve uzun cümlelerden kurulu olması bu yazılı metinlerin kolayca okunmasını neredeyse imkânsız hale getirmektedir. Çalışmada yazı aslında okunabilir özelliktedir, ancak yazının biçimi okumayı zorlaştırmaktadır. Banner’ın söz konusu eseri için daha çok bakma süreci sonunda görme durumu ikilisine odaklandığını söylemek mümkündür. Ancak izleyici yazıyı okumak istese bile çoğu zaman anlatıların rahatsız edici çıplaklıkta olması nedeniyle iletişim kurmak istemeyerek okumayı sonlandırmaktadır. Banner savaş ve cinsel içerikli filmlerde gerçekleşen eylemleri tüm detaylarıyla anlattığı çalışmada yazıları harfi harfine, büyük bir titizlikle yazmıştır. Bu bilgiye sahip olan seyirci için eserin alt metnini anlayabilmek ve çalışmayı okuyabilmek daha kolaydır.

Çalışmanın bir parçası haline gelen yazı plastik bir dil olarak ifade edilirken, izleyeni odağa alan sanatçı okunamamanın verdiği merak duygusundan yararlanabilmektedir. Çünkü alımlayıcıyı odağa alan bir yaklaşımda anlam dayatılmaz; anlamın üretilmesi beklenir (Aktulum, 2016: 70). Böylelikle izleyici kendi içgörüsü ve çıkarımlarıyla anlamlandırma sürecinde sanat eseri hakkında yeni anlam olasılıklarının önünü aralar. Umberto Eco’nun söylediği gibi; “Belli bir kodda, belli gösterilenler belli gösterenlere bağlıdır” (Eco, 1988: 92).



Görsel 6: Fiona Banner, Black Hawk Down, 2010, Indian ink on Wall, 600cm x 1300 cm (Kişisel Arşiv)

Kavramsal sanatın öncü isimlerinden olan Joseph Kosuth'e göre; "Dil yoksa, sanat da yoktur" (Antmen, 2010: 195). Çoğu çalışmada yazıyı merkeze alan Kosuth "The Wake" (Uyanma) başlıklı yerleştirme çalışmasını 2012 yılında İstanbul'da Kuad Galeri'de izleyiciye sunmuştur. Kosuth, bu çalışma için James Joyce'un, "Finnegans Wake" kitabından seçtiği metin parçalarını alıntılarını yapmıştır. Alıntı, bir yer değiştirilebilirlik ilkesiyle işler; kaynak metinden alıntılanan unsurlar bağlam değiştirerek bir yeniden üretim süreci içerisinde kullanıma sokulurlar (Aktulum, 2016, 63). Sanatçı bu yapıtında galerinin bir kitap olarak algılanmasını sağlamıştır. Tekil işlerini, tek bir büyük metinde birleştirerek, bir metinden onu izleyen bir başka metne, bir odadan onu izleyen odaya, bir şeyi takip eden başka bir şey olmasıyla öncekilere eklenen ve yazının uzamsal olarak kurgulandığı yeni bir anlatı kullanmıştır. Kosuth'un bir anlamda yazılmış olanı yeniden yazarak orijinal metni yapı sökümü uğrattığını söylemek mümkündür.

Duvara yazılı sözcükler alındıkları orijinal sayfa üzerindeki yerlerine sadık kalınmıştır. Ancak metin içerisinde boş bırakılan yerler vardır. Bu izleyiciye, Kosuth'un neleri dışarıda bıraktığı sorusunu sordurtur. Kosuth'un çalışmaya dâhil etmediklerini, seyirci mi doldurmalıdır? Kosuth, çalışmasını şöyle açıklamıştır:

"Benim "Uyanma" adlı işime yaklaşmak için aklınıza bir harita getirmelisiniz, insanlık tarihinin bir haritasını hayal etmek mümkünse eğer. Ama haritalar sadece dışarıda bıraktıklarıyla faydalıdır, eksikleriyle inşa edilirler; dışarıda bıraktıkları olmasaydı hiçbir işe yaramazlardı. Her şeyi, dünyadaki her şeyi içeren bir haritayı gözünüzün önüne getirin, tüm dünyayı değil belki ama yalnızca İstanbul'u, hatta yalnızca Kuad Galeri'nin sokağını, Süleyman Seba Caddesi'ni içerseydi, başa çıkılmaz, taşınamayacak, kullanılamayacak kadar büyük bir nesne olurdu, öyleyse, haritaların neyi dışarıda bıraktıklarıyla tanımlanabileceğini söyleyebiliriz. Benim işimi ortaya çıkaran da Finnegans Wake'in sayfalarından geriye kalanlardır, benim işime baktığınız zaman gördüğünüz kısmın görevi, orada bulunmamak yoluyla benim işimi ortaya çıkartmaktır." (Kosuth, 2013).

Bu noktada izleyici, yapıtın sonsuz çoğalma ve geniş yorum olanakları karşısında kendi iç zenginliğini dönüştürebilecek bir alan içinde baş başa kalır. Çünkü informal sanat açıktır ve sanat nesnesinin formal yapısını bozarak ona geniş yorum olanakları sağlar. Kosuth'un çalışmada kullandığı sözcüklerde boşluklar ile beraber sürekli değişen, her türlü karşılıklı ilişkiye açık anlam üretimlerine neden olur.



Görsel 7: Joseph Kosuth, Uyanma / The Wake, 2012, Özerkliğin tüm görünümüyle bir göndermeler düzenlemesi, <http://ekici.blogspot.com/2012/12/joseph-kosuth-wake.html> (Erişim Tarihi: 10.03.2020)

Derrida, "Platon'un Eczanesi" adlı metinde geçen Kral Thamous'un hafızayı tembelleştirerek unutmayı sağlayacağı savına karşı çıktığı yazı fikriyle, Kral Thamous'un aksine

düşünce dedir. Bellek sonlu, yazı taklit edebilme gücüyle biricik olana ve tek hakikate karşıdır. Yazının sonsuza kadar sabit ve hatırlanan bir tarihi yaratma ideali, anlamlandırma önerilerini yazı ile betimleyen On Kawara'nın çalışmalarıyla örtüşen bu fikrin altını eşelemektedir. Kawara, yazının doğası ve söylem yeteneklerinin barındırdığı sonsuza kadar var olma ve kendini hatırlatma konusundaki zaman algısına işaret etmektedir. Çalışmaları yeni zaman algısına direnç gösteren unutmama ve unutmaya karşı verilen mücadelenin direnişidir. İçinde bulunulan an ve o anın yani şimdinin geçiciliğine vurgu yaparak dil ve zamanın gerçekliğine ve geçiciliğine dikkat çeker: "Özgürlük gibi yazı da bir andır yalnızca." (Barthes, 1987: 21).

1965'ten beri New York'ta yaşayan On Kawara, "Bugün" serisinde (Görsel 8) yaklaşık 3.000 tane kişisel iş üretmiştir. Sanatçı neredeyse 50 yıl süren bu çalışmalarını, farklı varyasyonlarla metodik olarak tekrarlayarak dil ve zaman kavramlarına dikkat çeker. Tek renkli bir arka plan üzerinde boyalı, çeşitli boyutlardaki tuvalerin üzerine şablonlarla günün tarihini gün, ay, yıl olarak yazar ve onları sergiler. Sanatçı dokunuşunu, ortadan kaldırmak için, el yazısı yerine sabit şablonlar kullanarak kendisi ve o anki bulunduğu durum ile ilgili herhangi bir ipucu vermez. Çalışmalarda kullanılan malzeme ile yapıtın içerdiği kavramsal anlam arasında bir ilişki de vardır. Birbirinden bütünüyle bağımsız olarak ele alınamaz. Sanatçı her resminde o günün tarihini yazar, dolayısıyla yazılan tarih o günün tarihi olmalıdır. Yüzden fazla şehirde yaşamıştır ve tarihleri bulunduğu ülkedeki kullanım biçimine göre yazarak, o tarihte hangi ülkede olduğunu belgelemek ve unutmamak için bu yapıtları ürettiği düşünülmektedir. Esere dair önbilgisi olmayan bir "göz", "Bugün" serisinde sadece şablonla yazılmış tarihler görerek çalışmayı anlamlandırabilecek midir? İzleyici söz konusu yapıtların ismini ve tarihlerini gördüğü zaman, zihni aynı anda yerini anlam arayışlarına bırakmaktadır. Seyirci, tarihlerdeki bu varyasyonların nedenini ve çalışmadaki, eğer varsa kavramsal içeriği anlamak zorundadır. Bu noktada Umberto Eco'nun "örnek okur" kavramı akla gelir. Eco'ya göre örnek okur, sadece metinle işbirliğine gidecek kişi değil, yazarın yaratmaya çalıştığı okurdur aynı zamanda. Bunun tek yolu çalışmaya yapılacak olan yorumlar ve analizlerdir. Örnek bir okur olarak yazının bu anlamlandırma esnasında süreç bazlı, zamanı işaretleme olarak kullanımından hareketle varılan sonuçlar, sanatçının anlaşılması istenilen yöne doğru ipuçlarıdır. İzleyene evrendeki konumunu ve zamanı sorgulatan seri ve yazı ile kurulan ilişki, izleyene sanatçının ulaştırmak istediği nihai yolu gösterir.



Görsel 8: On Kawara, Silence, 2015, Solomon R. Guggenheim Museum, New York
<https://www.guggenheim.org/exhibition/on-kawara-silence> (Erişim tarihi: 17.03.2020)

Sanatın küreselleşmiş, homojenleşmiş bir dünya kültüründen Türkiye'deki pusulasına baktığımızda, Türk sanatçılarında bu ikili karşılaşma alanından etkilendiği görülmektedir. Yazı

anlamlandırma sürecinde sanatçıların elinde, dilsel bir araç veya yardımcı bir elemandır. Ayşe Erkmen, Cevdet Erek, Canan Şenol, Nil Yalter, Cengiz Çekil, Ali Kazma, Erdem Taşdelen ve daha birçok sanatçı, yazıyı anlamlandırma sürecinde çalışmalarında kullanmıştır. Konu kapsamında güncel sanatçılardan Erdem Taşdelen bir duyguyu, bir hikâyeyi, bir hissi, bir kavramı iletme için çalışmalarında kelimeleri kullanmıştır. 48 kişiselleştirilmiş kartvizitten oluşan “Erdem Taşdelen” adlı çalışması (Görsel 9) toplumsal cinsiyetin izlerini taşır. Çalışma “Ben” kültürüne indirgenmiş kartezyen ben fikrini konu edinmektedir. Erdem Taşdelen, kartvizit üzerindeki bazı yazılarında kendine mutsuz queer, ebedi ergen, ayaklı klişe, hayalperest aşık, sinik sanatçı diyerek kendini tanımlamaktadır (Hicks, 2015: 228). Kendisini temsil etmesi için tek bir adet otoportre seçmemiştir. Farklı yönlerinin bir kısmını betimlemek için 48 kartvizit bastırmıştır. Toplamda her birini kendine attığı renkli kartvizit betimlemeleri bizi, kendi kurgusal benliğini değerlendirmeye davet ediyor. Yapıtı izleyenden de, aynı özeni göstermeyi talep ediyor.

İlk bakışta yazıyı tipografik bir özellik olarak kullanmış gibi görülse de, çalışmanın alt metnine yoğunlaştığında yapıtı öne çıkaran, vurguyu ve anlamı oluşturarak kavrama dönüşen yazı, günümüz insanını hedef almaktadır. Eserin anlamlandırılmasına yardımcı olabilecek tek unsur, sanatçının herbirini kendine attığı sözcüklerdir. Anlamın çözümlenmesinde yazıdan yararlanıldığı ortadadır. Her bir kartvizit sanatçı ile yapıt arasında düşünsel bir ilişki olduğunun ipucunu vermekte ve izleyeninden anlaşılmayı beklemektedir. Böylece yazı hedeflenen amaca ulaşmıştır. Sanatçı seyirciyi düşünmeye, sorgulamaya, ilişki kurmaya, yaratıcı transfere itecek biçimi yazıyla ortaya koymaktadır.



Görsel 9: Erdem Taşdelen, Erdem Taşdelen, 2011, Pleksi koruyucu içinde 48 kişisel kartvizit, 8.4 cm x 5.5 cm, (Hick, 2015: 229)

Sonuç

Güncel sanat, yapıta dair ön bir bilgilendirme olmadan alımlayan özne tarafından çözümlenmesi gereken bir söyleme dönüşmüştür. Bu bakışı kıran çalışmalardaki yazı, imgeler üzerinden hareketle içeriği anlamamızı sağlayan sistematik bir anahtardır. Sanat yapıtı sonsuz anlam üreten bir organizmadır. Metinlerin veya tümcelerin dahil edilmesi çoğul okumaları ve sanat yapıtının anlam evrenini daha tutarlı kılmaktadır. Okuma bilen her seyirci, bir dizi anlamlandırma önerisi sunabilir. Bu oluşum sözün verdiği doğrudanlığın göstergesidir. Ancak bu yaklaşım, her zaman eserin anlamının doğru ve kesin bir biçimde ortaya koyulduğu manasına gelmeyebilir. Çoğul

okuma, sanatçının bireysel kararlarını aşarak çeşitli anlamlar üretebileceği gibi; farklı bireysel arka planlara sahip seyircilerin; coğrafya, sosyo-kültürel çevre ve zamanla değişen algıların; ve hatta çalışmanın sergilendiği fiziksel mekanın, izleyenin bireyselliğine göre yorumun sonsuz döngüsü olabileceği görüşünü desteklemektedir. Öte yandan sanat yapıtına dâhil olan sözcüklerin, devamlı izleyici tarafından yapıtın alt metnini yorumlamaları amaçlanmaz. İletişim çağında olmanın yarattığı temastan da etkilenen sanatçının, sistematik bir kodlamayla, yapıtın bel kemiğini oluşturan yazıyı kullanarak ürettiği çalışmalar, iletişimsel bir pratik görevi de görmektedir. Hiç kuşkusuz bu durum yeni bir deneyim yaratmakta ve bir yüzleşme alanı olması açısından da oldukça önemlidir. Bu nokta sürekli değişen, yenilenen, çok hızlı ve akışkan sınırları olmayan bir deney sahasına çevrilmiş güncel üretim dizgesinde, sanatçının özgün tavrıyla çeşitlenerek, onun amacına uygun olarak temsiline işleyişini ortaya çıkarmıştır. Güncel sanatta yapıtın anlamlandırma sürecinde, yazının, diğer yapıların önüne çıktığı görülmektedir.

Burada vurgu yapılan en önemli husus, yapıtın hikâyesinin daha iyi anlaşılması ve boşlukların yanıtsız veya belirsiz kalması noktasında, sanatçının nihai noktayı göstermede yardımcısı olan yazının her durumda kapsayıcı olmasıdır. Hiç kuşkusuz yazıdan yararlanarak oluşturulan anlam aktarımları izleyiciyi, eseri anlamaya ve anlamlandırmaya zorlamaktadır.

Kaynakça

- Aktulum, K. (2016). *Resimsel Alıntı, Resimlerarası Etkileşimler ve Aktarımlar*. Çizgi Kitapevi.
- Alberro, A. (2009). Düşünce Olarak Sanat. *Sanat Dünyamız*. (110) 7. Yapı Kredi Yayınları.
- Antmen, A. (2010). *Sanatçılardan Yazılar ve Açıklamalarla 20. Yüzyıl Batı Sanatı*. Sel Yayınları.
- Aristoteles. (1987). *Poetika*. Tunalı, İ. (Çev.). Remzi Kitabevi.
- Arnold, M. (1997). *Henri de Toulouse – Lautrec*. A. Antmen (Çev.). ABC Kitabevi Yayınları.
- Barthes, R. (1987). Yapısalcı Etkinlik. Enis Batur (Ed.), *Roland Barthes Yazı Nedir?*. Hil Yayınları.
- Courtes, J. (1995). *Okunandan Görünene*. De Boeck-Universite.
- Eco, U. (1988). *Gösterge*. Labor, Livre de Poche, Biblio Essais Koleksiyonu.
- Eco, U. (1995). *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*. Atakay, K. (Çev.). Can Yayınları.
- Gombrich, E. H. (2015). *Sanat ve Yanılsama, Resim Yoluyla Betimlemenin Psikolojisi*. Cemal, A. (Çev.). Remzi Kitapevi.
- Hicks, A. (2015). *Küresel Sanat Pusulası: 21. Yüzyıl Sanatında Yeni Yönelimler*. Yapı Kredi Yayınları.
- Kahraman, H. B. (2002). *Sanatsal Gerçeklikler, Olgular ve Öteleri*. Everest Yayınları.
- Kosuth, J. (22 Kasım 2012 – 23 Şubat 2013). *Uyanma*. Ekici, A. (Çev.). Sergi Metni. Kuad Galeri.
- Küçükdoğan, R. (2012). Görsel İletişim, Göstergeler ve Anlam Aktarımı: Görsel İletide “Pencere” İmgesi. *Görsel Göstergebilim İmgenin Adlandırılması*. (Ed.), Günay, V., & Parsa, A., 55-56. Es Yayınları.
- Ong, W. J. (2013). *Sözlü ve Yazılı Kültür*. Postacıoğlu, S. (Çev.). Metis Yayınları.
- Sonesson, G (1996). “Iconicite de l’image, Imaginaire de l’iconicite- De la Ressemblance a la Vraisemblance-et de Retour” *Visio. La Revue de l’association Internationale de Semiotique Visuelle*. (1) 1. Printemps, Quebec, 23-33.

-
- Uzunoğlu, M. (2019). Yapıbozumcu Çağdaş Sanat Pratikleri. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, Kış (21), 21-31. <https://doi.org/10.17484/yedi.418434>
- Yücel, T. (1999). *Yazının Sınırları*, Yapı Kredi Yayınları.

Examination of Visual and Audial Reaction Periods of National Team Football Players in terms of Gender Variance

Futbol Milli Takım Sporcularının Görsel ve İşitsel Reaksiyon Sürelerinin Cinsiyet Açısından Değerlendirilmesi

Mehmet Söyler* - Raif Zileli**

Abstract: Although there are many studies on the physical and physiological characteristics of football players, it can be said that studies describing the reaction characteristics of football players especially compare the genders are quite limited. The aim of this study is to determine the visual, auditory reaction times of male and female football national team athletes. Male (n=30; age 16.54±2.10years; height length 176.60±6.81cm; body weight 69.20±8.97kg) and woman (n=18; age 17.44±1.81) playing in the U 17 Men's and Women's Football National Team. Height length 163.72±5.45cm; body weight 54.23±6.48kg) player participated. The data obtained are presented as arithmetic mean, standard deviation, minimum and maximum. All statistical evaluations were made with the help of SPSS 21 package program. Visual reaction values of male players in the examination conducted right hand: 193.46±15.37ms; left hand: 191.10±23.55ms; auditory reaction values on the right hand: 171.40± 26.45ms; left hand was detected as 165.23±27.37ms. The female players; visual reaction values right hand: 187.66±47.14 ms; left hand: 210.44±47.96 ms; audial reaction values right hand: 217.72±69.30ms; left hand was determined as 204.05±49.13ms. It has been determined that the visual and auditory reaction times, which are the main determinants of the performance, are lower in favor of men than in women in the U 17 Football National Team. Different results were obtained according to gender in different sports branches at elite level in the literature and the reaction did not change according to gender.

Structured Abstract: 'Reaction time', defined as the time elapsed between the time when the stimulus begins and the time when the reaction begins, is one of the determinants of performance in modern football and is closely related to the ability of the players who are under the pressure of the field, time and opponent to have quick decision making (İmamoğlu and Kılıçgil, 2007) is an indication of how quickly athletes can think, plan and do their actions. It is known that athletes with a short reaction time have great advantages in responding to their rival attacks in order to think fast and make decisions quickly (Kaplan et al., 2018).

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Yapraklı Meslek Yüksekokulu, Mülkiyet Koruma ve Güvenlik Bölümü
Asst. Prof. Dr., Çankırı Karatekin University, Yapraklı Vocational High School, Property Protection and Security
Department

ORCID 0000-0002-6912-4218
mehmetsoyler@karatekin.edu.tr

** Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
Assoc. Prof Dr., Bilecik Şeyh Edebali University, School of Health Science, Department of Child Development
ORCID /0000-0003-4178-5468

raif.zileli@bilecik.edu.tr

Cite as/ Atıf: Söyler, M. & Zileli, R. (2020). Examination of visual and audial reaction periods of national team football players in terms of gender variance. *Turkish Studies*, 15(8), 3703-3709.
<https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46342>

Received/Geliş: 14 September/Eylül 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

Reaction time is the determining factor in most sports and can be improved with regular training (İmamoğlu ve Kılıçgil, 2007).

High level performance in terms of physiological and motor characteristics of the athlete for success in sports must exhibit. Especially for the footballer, in actions that require short distance speed, it will be advantageous to arrange the events before and to move before the opponent. One of the parameters that will ensure this is the reaction time. Reaction time is the amount of time it takes from the arrival of a signal that appears suddenly to the response to that signal. Stimuli can be auditory, visual, and tactile. Reaction time, which is defined as the time between the start of the stimulus and the time between the start of the reaction, is one of the determinants of performance in modern football and is closely related to the ability of players who are under the pressure of the area, time and opponent to make quick decisions. Reaction time is the determining factor in many sports, and studies for many years have shown that the reaction time can be shortened with training. Although there are many studies on the physical and physiological characteristics of football players, it can be said that studies describing the reaction characteristics of football players are quite limited. The aim of this study is to examine the differences in visual and auditory reaction times of national team football players. This research was realized with 30 male football players with an average age of 16.54 ± 2.10 years, height 176.60 ± 6.81 cm, body weight 69.20 ± 8.97 kg, playing in the U 17 Men's and Women's Football National Team; their average age was 17.44 ± 1.81 years, their height was 163.72 ± 5.45 cm; It was completed with 18 female footballers with a body weight of 54.23 ± 6.48 kg. Ethics committee report was received from Bilecik Şeyh Edebali University Ethics Committee before the study started (2020/8/25). After all volunteers were verbally informed before they were included in the study, their voluntary permissions were taken in written paper. Height was measured with "Holtain, England" device. Body weight was determined by Tanita MC-780 (Japan) brand body fat analyzer. Visual and audial reaction time measurements of volunteers were performed on the instrument with their right and left hands (Newtest 1000), which they used dominantly. After all volunteers were verbally informed before they were included in the study, their voluntary permissions were taken in written paper.

The data obtained are presented as arithmetic average, standard deviation, minimum and maximum. All statistical evaluations were made with the help of SPSS 21 package program. The purpose of this study is to determine the visual and audial reaction times of male and female football national team athletes and to evaluate them in terms of gender in different sports branches among elite level athletes in the literature. For this purpose, studies conducted with different sports branches (football, volleyball, handball, hockey, skiing, athletics, fencing, karate) in the literature and using the same measuring instrument (Newtest) were discussed.

According to our research findings, the average of the reaction values of male footballers was 193.46 ± 15.37 ms for the right and 191.10 ± 23.55 ms for the left; The auditory reaction mean is 171.40 ± 26.45 ms, 165.23 ± 27.37 ms for the right. The visual reaction values of the female football players participating in the research were 187.66 ± 7.14 ms for the right, 210.44 ± 47.96 ms for the left; Audial reaction average was found 217.72 ± 69.30 ms for the right and 204.05 ± 49.13 ms for the left (Table 2).

As a conclusion, in our study, it was determined that the visual and audial reaction times, which are the main determinants of the performance, are lower in favor of males than in females in the U 17 Football National Team Athletes. Besides these, it has been reviewed that the reaction in which different sports branches at elite level in the literature have different results by gender did not change according to gender. The reaction time, which is also considered as the intuition ability to act before the opponent in the action according to the opponent, is one of the determining factors in most sports and is considered to be developed by regular training.

Keywords: Sport, Gender, Visual Reaction, Auditory Reaction, Football

Öz: Futbolcuların fiziksel ve fizyolojik özellikleriyle ilgili çok sayıda çalışma olmakla birlikte, futbolcuların reaksiyon özelliklerini anlatan özellikle de cinsiyetleri karşılaştıran çalışmaların oldukça sınırlı olduğu söylenebilir. Bu çalışmanın amacı erkek ve kadın futbol milli takım sporcularının görsel ve işitsel reaksiyon sürelerinin cinsiyet açısından değerlendirilmesidir. Bu araştırmaya U 17 Erkek ve Kadın Futbol Milli Takımında oynayan erkek ($n=30$; yaş 16.54 ± 2.10 yıl; boy uzunluğu 176.60 ± 6.81 cm; vücut ağırlığı 69.20 ± 8.97 kg) ve kadın ($n=18$; yaş 17.44 ± 1.81 yıl; boy uzunluğu 163.72 ± 5.45 cm; vücut ağırlığı

54.23±6.48 kg) futbolcu katılmıştır. Katılımcılara görsel ve işitsel reaksiyon testleri uygulanmıştır. Elde edilen veriler aritmetik ortalama, standart sapma, minimum ve maksimum olarak sunulmuştur. Tüm istatistiksel değerlendirmeler SPSS 21 paket programı yardımıyla yapılmıştır. Yapılan incelemede erkek futbolcuların görsel reaksiyon değerleri sağ el: 193.46±15.37 ms; sol el: 191.10±23.55 ms; işitsel reaksiyon değerleri ise sağ el: 171.40±26.45 ms; sol el 165.23±27.37 ms olarak tespit edilmiştir. Kadın futbolcuların ise; görsel reaksiyon değerleri sağ el: 187.66±47.14 ms; sol el: 210.44±47.96 ms; işitsel reaksiyon değerleri sağ el: 217.72±69.30 ms; sol el 204.05±49.13 ms olarak tespit edilmiştir. Sonuç olarak, performansın temel belirleyicilerinden olan görsel ve işitsel reaksiyon sürelerinin U 17 Futbol Milli Takım Sporcularında kadınlara göre erkekler lehine daha düşük olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca, literatürdeki elit düzeydeki farklı spor branşlarında da cinsiyete göre farklı sonuçlar elde edildiği, reaksiyonun cinsiyete göre değişmediği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Spor, Cinsiyet, Futbol, Görsel Reaksiyon, İşitsel Reaksiyon.

Introduction

Sporting performance is the whole effort of the athlete to fulfill his sporting duty in the face of many internal and external factors. Parameters such as sports performance and fitness of the athlete to the sport and the position played in sports, effectiveness and efficiency of the training program are evaluated (Bayraktar and Kurtoğlu, 2009).

'Reaction time', defined as the time elapsed between the time when the stimulus begins and the time when the reaction begins, is one of the determinants of performance in modern football and is closely related to the ability of the players who are under the pressure of the field, time and opponent to have quick decision making (İmamoğlu and Kılıçgil, 2007) is an indication of how quickly athletes can think, plan and do their actions. It is known that athletes with a short reaction time have great advantages in responding to their rival attacks in order to think fast and make decisions quickly (Kaplan et al., 2018). Reaction time is the determining factor in most sports and can be improved with regular training (İmamoğlu and Kılıçgil, 2007).

The reaction speed is affected by factors such as age, gender, nutrition, physical activity level and fatigue. It is stated that the athletes in different branches differ and the athletes have a better reaction speed than the sedentary ones (Bavlı, 2011). The reaction time differs according to gender, depending on the sport and work done (Keçelioğlu and Akçay, 2019). Compared to gender in terms of reaction times, men have lower values than women (Adam et al., 1999). However, regular exercises eliminate the difference between genders (Jain et al., 2015). Visual and auditory tests and researches have been carried out regarding the reaction time. Although mostly differences between men and women were seen as better in favor of men, different results appeared on the significance (Gürsoy et al., 2017).

Based on the above information, the purpose of this study is to determine the visual and auditory reaction times of male and female football national team athletes.

Material and Method

This research was realized with 30 male football players with an average age of 16.54±2.10 years, height 176.60±6.81 cm, body weight 69.20±8.97 kg, playing in the U 17 Men's and Women's Football National Team; their average age was 17.44±1.81 years, their height was 163.72±5.45 cm; It was completed with 18 female footballers with a body weight of 54.23±6.48 kg. Ethics committee report was received from Bilecik Şeyh Edebali University Ethics Committee before the study started (2020/8/25). After all volunteers were verbally informed before they were included in the study, their voluntary permissions were taken in written paper.

Height Measurement

Height was measured with "Holtain, England" device. The measurements were taken with bare feet in the "Frankfort Horizontal Plan" position, with the arms on the side of the body, with the palms facing the legs, while the person's body weight was evenly distributed on both legs (Akın et al. 2004).

Weight

Body weight was determined by Tanita MC-780 (Japan) brand body fat analyzer. Measurements were taken before breakfast, without any nutrients. Measurements were held while the participants were wearing shorts and T-shirts. The metal and ornaments on the volunteers were removed and the player to be measured was asked to grasp the hand electrodes by standing in the vertical position by pressing the aluminum insoles of the analysis tool with a bare foot, wearing a light suit. Before each player is on the platform, the metal parts of the platform that are in contact with the hands and feet are wiped with a moist duster (Özer, 2001).

Reaction Time

Visual and audial reaction time measurements of volunteers were performed on the instrument with their right and left hands (Newtest 1000), which they used dominantly. After the trials, each measurement was repeated three times and the best grade was calculated. Measurements were made with an accuracy of 0.01 sec (Hasdemir et al., 2003).

Statistical Analysis

The data obtained are presented as arithmetic average, standard deviation, minimum and maximum. All statistical evaluations were made with the help of SPSS 21 package program.

Findings

Table 1: Physical Characteristics of Football Players

Variances	Gender	n	$\bar{x} \pm sd$	Min.	Max.
Age (year)	Male	30	16.54±2.10	16.00	17.00
	Female	18	17.44±1.81	15.00	17.00
Height (cm)	Male	30	176.60±6.81	163.00	193.00
	Female	18	163.72±5.45	152.00	173.00
Body Weight (kg)	Male	30	69.20±8.97	57.00	72.00
	Female	18	54.23±6.48	41.00	59.00

$\bar{x}$: average, sd: Standard deviation, min: minimum, max: maximum

When Table 1 is examined; The average age, height and body weight of male football players (n: 30) are 16.54±2.10 years, 176.60±6.81 cm, 69.20±8.97 kg, respectively; The average of age, height and body weight of female football players (n: 18) are 17.44±1.81 years, 163.72±5.45 cm, 54.23±6.48 kg respectively.

Table 2: Reaction Measurement Values of Female Football Players

Variances	Gender	Hand Choice	n	$\bar{x} \pm sd$	Min.	Max.
Visual Reaction (ms)	Male	Right	30	193.46±15.37	170.00	235.00
	Female	Right	18	187.66±47.14	54.00	249.00
	Male	Left	30	191.10±23.55	129.00	235.00
	Female	Left	18	210.44±47.96	80.00	318.00
Audial Reaction (ms)	Male	Right	30	171.40±26.45	123.00	240.00
	Female	Right	18	217.72±69.30	84.00	377.00
	Male	Left	30	165.23±27.37	126.00	277.00
	Female	Left	18	204.05±49.13	134.00	336.00

$\bar{x}$: average, sd: Standard deviation, min: minimum, max: maximum

When Table 2 is examined, the average visual reaction values of male football players participating in the study were 193.46±15.37 ms for the right and 191.10±23.55 ms for the left; Audial reaction is 171.40±26.45 ms, 165.23±27.37 ms for average for right. The visual reaction values of the female football players participating in the research were right187.66±47.14 ms, 210.44±47.96 ms for the left; audial reaction average is 217.72±69.30 ms for right and 204.05±49.13 ms for left.

Discussion and Conclusion

The purpose of this study was to determine the visual and audial reaction times of male and female football national team athletes and to compare them in terms of gender in different sports branches among elite level athletes in the literature. For this purpose, studies conducted with different sports branches (football, volleyball, handball, hockey, skiing, athletics, fencing, karate) in the literature and using the same measuring instrument (Newtest) were discussed. According to our research findings, the average of the reaction values of male footballers was 193.46±15.37 ms for the right and 191.10±23.55 ms for the left; The auditory reaction mean is 171.40±26.45 ms, 165.23±27.37 ms for the right. The visual reaction values of the female football players participating in the research were 187.66±47.14 ms for the right, 210.44±47.96 ms for the left; Audial reaction average was found 217.72±69.30 ms for the right and 204.05±49.13 ms for the left (Table 2).

In a study with male and female athletes in different sports branches; it has been observed that in the branches of Basketball, Volleyball, Football, Handball, Hockey, female footballers perform similarly with men in all other branches and reaction times, except for auditory reaction times (Kaplan et al., 2018).

In the visual and auditory reaction values of Alpine Discipline Ski National Team athletes with an average age of 19, consisting of 37 males and 37 females (Male right hand light 33.83±10.29 sl, left hand light 40.48±14.24 sl, right hand sound 37.13±15.68 sl, left hand sound 32.67±10.78 sl; Female right hand light 32.43±8.55 sl, left hand light 35.75±9.85 sl, right hand sound 33.40±13.51 sl, left hand sound 26.89±8.38 sl), no difference has been reported according to gender, but females appear to reach lower values (Musabaşoğlu, 2008).

When the reaction values of the average 16-year-old elite 16 male and 15 female athletes skiing and athletics at the National Team Level are examined (Ski Female right hand light 16.12±2.53 sl, left hand light 17.25±4.62 sl, the best average of both hands against sound 16.25±5.44 sl; Athletics Female right hand light 18.85±4.74 sl, left hand light 18.00±4.16 sl, best average of both hands against sound 17.42±2.43 sl; Ski Male right hand light 14.14±2.79 sl, left hand light 15.14±2.96 sl, The average of both hands against the sound is 15.00±1.63 sl; Athletics Male right hand light is 16.22±3.70 sl, the left hand light is 16.55±4.47 sl, the average of both hands is 15.88±2.26 sl), but there is no difference between skiers. As a result; females' appear to have lower values (Zepak, 2018).

They revealed that the average reaction time of 18 elite fencers (9 females and 9 males), consisting of stars and young people aged 14-19 years old, was 204.11 ± 16.04 ms in females at rest, and 171.00 ± 16.06 ms in males, and reported that males had a lower reaction average (Duvan et al., 2010).

In the study completed on the athletes in the Fencing and Karate National Team, the reaction time average of male fencers was 356.49 ± 38.50 ms, the reaction time average of female fencers was 397.11 ± 32.11 ms, the average of male karate players' reaction time was 399.00 ± 72.50 ms, female karate players' reaction time They determined the average as 396.84 ± 30.23 ms and reported better reaction averages of males in fencing and females in karate (Kocahan et al., 2018).

The visual reaction time of the Turkish National Badminton Team under the age of 19 in women is 126.6 ± 15.00 ms, left is 135.00 ± 20.7 ms; Audial reaction times right 118.3 ± 11.6 ms, left 126.6 ± 16.3 ms; in men, the reaction time of the right 135.6 ± 15.01 ms, left 130.00 ± 10.6 ms; Audial reaction times were found to be 118.7 ± 13.5 ms right and 131.2 ± 13.5 ms left, and females were reported to have lower reaction values (Şenel et al., 1998).

As a conclusion, in our study, it was determined that the visual and audial reaction times, which are the main determinants of the performance, are lower in favor of males than in females in the U 17 Football National Team Athletes. Besides these, it has been reviewed that the reaction in which different sports branches at elite level in the literature have different results by gender did not change according to gender. The reaction time, which is also considered as the intuition ability to act before the opponent in the action according to the opponent, is one of the determining factors in most sports and is considered to be developed by regular training.

References

- Adam, J. J., Paas, F.G., Buekers, M.J., Wuyts, I.J., Spijkers, W.A. & Wallmeyer, P. (1999). Gender Differences in Choice Reaction Time: Evidence for Differential Strategies. *Ergonomics*, 42(2), 327-35. doi: 10.1080/001401399185685
- Akın, S., Coşkun, Ö.Ö., Özberk, Z.N., Ertan, H., & Korkusuz, F. (2004). Comparison of the Physical Characteristics of Professional and Amateur Football Players and the Concentric Force of Isokinetic Knee Muscles. *Arthroplasty Arthroscopic Surgery*, 15(3), 161-67.
- Bavlı, Ö. (2011). Investigation of the Effects of Speed Studies Applied on Different Soils on Speed and Reaction Speed Performance. *Selcuk University Physical Education and Sports Science Journal*, 13(1), 100-102
- Bayraktar, B., & Kurtoğlu, M. (2009). Performance in Sports, Effective Factors, Evaluation and Enhancement. *Journal of Clinical Development*, 22 (1), 16-24.
- Duvan, A., Toros, T., & Şenel, Ö. (2010). Effect of Maximal Loading Density on Visual Reaction Times of Elite Turkish Fencers. *Niğde University Journal of Physical Education and Sports Sciences*, 4,(3), 146-151.
- Gürsoy, R., Akarsu, S., & Hazar, K. (2017). Investigation of Relationships Between Some Biomotor Properties and Reaction Time in Athletes and Sedentary in Different Branches. *Journal of Human Sciences*, 14(4), 3282-3291.
- Hasdemir, S., Gündüz, N., & Müniroğlu, S. (2003). Examination of Visual and Audial Reaction Time Differences of Female Handball Players. *Journal of Spormeter Physical Education and Sports Sciences*, 1(1), 49-52.
- İmamoğlu, O., & Kılıçgil E. (2007). Left-Handedness Issue at Reaction Time, Vital Capacity Values and Lateralization Distribution of Junior Football Players in Turkey. *Journal of*

Physical Education and Sports Sciences, 5(3), 95-100.
doi.org/10.1501/Sporm_00000000084

- Jain, A., Bansal, R., Kumar, A., & Singh, K.D. (2015). A Comparative Study of Visual and Auditory Reaction Times on the Basis of Gender and Physical Activity Levels of Medical First Year Students. *Int J Appl Basic Med Res*. 5(2), 124-7. doi: 10.4103/2229-516X.157168.
- Kaplan, D.S., Akcan, F., Yıldırım, C., Özdal, M., Kısak, A.P., & Biçer, M. (2018). Acute Effect of Anaerobic Exercise on Simple Visual and Auditory Reaction Times on Team Sports Athletes. *Journal of Sports and Performance Research*, 9(3), 206-215.
- Keçelioğlu, Ş., & Akçay, B. (2019). A Versatile Approach to the Evaluation of Hand-Wrist in Sporty Performance: Review. *İzmir Democracy University Journal of Health Sciences*, 2(2), 118-134.
- Kocahan, T., Üstündağ, B., Tortu, E., & Deliceoğlu, G., (2018). Investigation of Relationship Between Fencing-Specific Reaction Simulation Test and Balance, Anaerobic Power and Visual Reaction Parameters. *Gaziantep University Journal of Sports Sciences*, 3(4), 169-180.
- Musabaşoğlu, S. (2008). *Investigation of the Reaction Times of Elite Alpine Discipline Skiers* (Master Thesis, Atatürk University), 28-31.
- Özer, K. (2001). *Physical Fitness*. Nobel Publishing.
- Şenel, Ö., Atalay, N., & Çolakoğlu, F.F. (1998). Anthropometric, Body Composition And Some Performance Features Of Turkish National Badminton Team. *Physical Education Sports Science Journal*. III. 2, 15-20.
- Zepak, M. (2018). *Comparison of Some Physical Properties of Elite Level Athletics and Ski Running Athletes* [Master Thesis]. Ağrı İbrahim Çeçen University Social Science Institute

**Sağlık Temalı Popüler Yerli Dizilerin Başrol Karakterlerinin Rol Aldığı Kamu Spotlarının
Sağlık Çalışanları Tarafından Alınlanması: Sağ Kalım Kampanyası Çerçevesinde
'Coronavirüs 14 Gün Kuralı' Kamu Spotları Örneği**

*The Perception of Public Service Announcements with the Leading Characters of the Popular TV
Series related to Health Themes by the Healthcare Professionals: 'Coronavirus 14 Days Rule'
Public Service Announcements Within the Framework of Surviving Campaign Sample*

Selin Süar Oral*

Abstract: With the adoption of a healthy understanding that can be managed and maintained with the participation of the society, health communication studies have become an important branch that deals with the perceptions, attitudes, and behaviors of individuals as well as the factors affecting them positively as well as the examination of the factors affecting the communication with the patients and their relatives. Also, Surviving Campaigns for risky and epidemic diseases that are life-threatening in health communication are based on raising awareness among individuals with guides, brochures, posters, public service announcements, and short videos about early diagnosis and prevention methods based on data from clinical trials. The Corona Virus (COVID 19), which first appeared and diagnosed in China on December 31, 2019, and spread to the whole world in a short period, is a pandemic by the World Health Organization. COVID-19 Surviving Campaigns have been planned in the long term, which aims to tell the people hygiene rules and protection methods against the outbreak. Turkey also has launched a campaign for increasing awareness against to combat COVID 19 disease which is based on manuals, brochures, public service announcements, posters. Due to the COVID-19 outbreak, the public service announcements of 'Coronavirus 14 Days Rule', which were aired by the Ministry of Health on March 16, 2020, and starring the leading actors of the series the 'Mucize Doktor' and 'Hekimoğlu', were used in the COVID-19 Surviving Campaign. This study was intended to demonstrate how public service messages were viewed by healthcare workers and carried out in compliance with the agreement of the Istanbul Aydın University Social Sciences Ethics Committee, dated 25.11.2020, 2020/10 and the Qualitative Research Procedure. Consequently, the results of the research can be summarized as follows: Concerning the effectiveness of these public service announcements, ten participants think that these public service announcements are not impressive due to the long speeches rather than striking images, the lack of public information, and the lack of scientific explanations and statistical data. Considering the perceptions of the participants regarding the quality of the messages given in these public service announcements, eight of the participants think that the measures to be taken, their hygiene habits, the use of masks and gloves are clearly and adequately specified. The three participants directly stated negative views and stated that among the reasons, the experiences of communication campaigns organized in previous outbreaks were not benefited, the

* Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Aydın Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Dijital Oyun Tasarımı Bölümü
Asst. Prof., Istanbul Aydın University, Faculty of Fine Arts, Department of Digital Game Design
ORCID 0000-0001-7928-8948

selin.suar@gmail.com

Cite as/ Atıf: Süar Oral, S. (2020). Sağlık temalı popüler yerli dizilerin başrol karakterlerinin rol aldığı kamu spotlarının sağlık çalışanları tarafından alınması: Sağ kalım kampanyası çerçevesinde 'Coronavirüs 14 Gün Kuralı' kamu spotları örneği. *Turkish Studies*, 15(8), 3711-3740. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44429>

Received/Geliş: 23 June/Haziran 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

life experiences of patients and their relatives were not explained and the messages given were insufficient. Eight of the respondents found positive participation of popular players in public service announcements, while four reported negative views. However, those who expressed positive opinions expressed that the reality represented in popular media contents are incompatible with real-life and criticism about the content of the public service announcements was not used, striking images were not used, previous experiences and scientific data were not utilized, the target audience was not determined correctly, and no data on quality of life was used. Participants who gave negative opinions state that the use of popular players has no effect on individuals, real images and different communication techniques may be more beneficial.

Structured Abstract: Introduction and Aim: Health has become an increasingly multidisciplinary field, since being healthy means not only the absence of discomfort or illness, but also physical, social and psychological well-being meanings for the individual. For this reason, health measures have taken as a precautions before the disease occurs. These can be count as preventing the damages that may occur with the diagnosis as early as possible when the disease spreads and also prevent the physical, mental and/or social damages caused by the disease.

These stages formed a health promotion together and a health understanding that could be managed and maintained with the participation of the society was adopted. Consequently, all this has led to the birth of a comprehensive health communication study. Surviving Campaigns, which have a vital importance in health communication, are an emergency situation, which is called 'sepsis', with findings up to organ failure caused by the body's defense mechanism causing damage to its own tissues and organs as a result of encountering an infection.

Sepsis Surviving Campaign is also organized for life-threatening diseases and epidemics, with a series of health communication campaigns, such as the establishment of awareness, treatment and follow-up protocols and awareness raising, early detection and prevention methods, taking clinical experiments into consideration in terms of public health.

The Corona Virus (COVID 19), which first appeared and diagnosed in China on December 31, 2019, and spread to the whole world in a short period of time, is a pandemic by the World Health Organization. This means an epidemic that manifests itself with symptomatic and asymptomatic symptoms on individuals. Therefore it is difficult to diagnose this disease depends for the accelerating rate in spread and threatening the number of the people in the World. As the reason, COVID-19 Surviving Campaigns have been planned in a long term, which aims to tell the people hygiene rules and protection methods against the outbreak. Turkey also has launched a campaign for increasing awareness against to combat COVID 19 disease which is based on manuals, brochures, public service announcements, posters. Added to that the interviews with the famous in the society have been published, recently.

Within the context of Surviving Campaigns, which contain guidelines, brochures, posters, public service announcements (PSA) and short videos prepared to inform the public, to change the hygiene habits and to raise awareness for early diagnosis in order to prevent organ failure caused by infections that threaten human life and are included in the health communication. In these campaigns, the '*Coronavirus 14 Day Rule*' prepared by the Ministry of Health started to air on March 16, 2020 on the media. Moreover, these campaigns tried to reveal how the public service announcements were received by the healthcare professionals. The leading actors of the two medical popular drama genres of the period, *Mucize Doktor* and *Hekimoğlu*, took roles in these public service announcements which aim to tell the measures to protect against COVID-19.

Therefore, the aim of the study is to answer the questions through the purchase of health professionals by the public service announcements

Theoretical Background

The following questions will form the theoretical background of the study :

Q1) Is the COVID-19 Surviving Campaign successful for health professionals?

Q2) Are the messages given so clear in the context of COVID-19 Surviving Campaign in terms of awareness raising, measures to be taken and methods of protection in public service announcements where the leading actors of the two domestic popular series of the period take part?

Q3) What is the perspective of the healthcare professionals regarding the series characters representing health workers in public service announcements prepared within the framework of COVID-19 Surviving Campaign?

Methods

The in-depth interview technique, which was carried out in accordance with the permission of Istanbul Aydın University Social Sciences Ethics Committee, dated 25.11.2020, 2020/10 and a qualitative research method, was employed in the study. Qualitative research methods are used to reveal the events and phenomena that are researched around their own contexts and to reveal the meanings that individuals place on these events and facts. In this respect, the '*Coronavirus 14 Day Rule*' prepared under the roof of COVID-19 Surviving Campaign is aimed at preventing the epidemic in public service announcements, the messages given, and the extent to which awareness of the characters of the series representing healthcare workers in these public service announcements around awareness is given. Trying to reveal the perception of health professionals is important for the effectiveness of the Surviving Campaign.

The sample, which will be used in the qualitative research method, can be generalized to the whole universe, but it is not possible to generalize statistically because it is not large enough to represent the universe. Qualitative research contributes to the in-depth understanding of social events, as it enables an in-depth analysis of the problem to be addressed.

Due to the COVID-19 outbreak, the public service announcements of '*Coronavirus 14 Days Rule*', which were aired by the Ministry of Health on March 16, 2020 and starring the leading actors of the series the '*Mucize Doktor*' and '*Hekimoglu*', were used in the COVID-19 Surviving Campaign. Consequently, the results of the research, which aims to reveal whether the Healthcare Professionals' Success Campaign was successful and the procurement of the popular players representing them in the media, can be summarized as follows:

Results and Discussion

Concerning the effectiveness of these public service announcements, ten participants think that these public service announcements are not impressive due to the long speeches rather than striking images, the lack of public information, and the lack of scientific explanations and statistical data. One of the two participants, who think that public service announcements are effective, also thinks that the public can accept and apply the given messages more easily thanks to the popular TV series actors. The other participant, who stated that the public service announcements were impressive, gave a positive opinion due to the clear indication of the measures to be taken and the methods of protection.

Considering the perceptions of the participants regarding the quality of the messages given in these public service announcements, eight of the participants think that the measures to be taken, their hygiene habits, the use of masks and gloves are clearly and adequately specified. However, two of these eight participants stated that although the messages were clear and understandable, the increase in the number of daily cases, communication campaigns failed only due to the messages limited by isolation, social distance and hygiene and individuals did not consider these messages. The three participants directly stated negative views and stated that among the reasons, the experiences of communication campaigns organized in previous outbreaks were not benefited, the life experiences of patients and their relatives were not explained and the messages given were insufficient. One participant stated that the messages given in public service announcements are parallel to the culture level of the public and gave neither a positive nor a negative answer.

Finally, eight of the respondents found positive participation of popular players in public service announcements, while four reported negative views. However, those who expressed positive opinions expressed that the reality represented in popular media contents are incompatible with real life and criticism about the content of the public service announcements was not used, striking images were not used, previous experiences and scientific data were not utilized, the target audience was not determined correctly, and no data on quality of life was used. They expressed their views that the government's plans for pandemic crisis management are not reflected and communication experts are missing. Participants who gave negative opinions state that the use of popular players has no effect on individuals, real images and different communication techniques may be more beneficial.

Conclusion and Recommendations

The participants find it correct to include the opinions of experts, celebrities, popular actors and politicians in communication campaigns, but they find the public spots produced in the COVID 19 Survival Campaign inadequate due to reasons such as not using sufficient communication techniques and not identifying the target audience correctly. It has been determined that the information is sufficient and accurate based on the available data in terms of the nature of the messages given in the public service advertisements, but the information given is limited due to the insufficient comparative data analysis in different countries and around different demographic variables.

As for the recommendations, the public service advertisements should be prepared carefully, which aims to make health services successful; the creation of the images in the public service advertisements used in health campaigns should be designed properly; if the celebrities will take roles in these advertisements, they need to convey their messages to the people carefully; the scientific messages in the advertisements should be given by the experts or the relevant scientific staff; clear and understandable messages should be given to the audiences.

Keywords: Communication, Health, Surviving campaign, Public service announcement, Popular media.

Öz: Toplumun katılımıyla yönetilebilen ve sürdürülebilir bir sağlık anlayışının benimsenmesiyle birlikte sağlık iletişimi çalışmaları hasta ve hasta yakınları ile ilgili iletişimi etkileyen unsurların incelenmesi kadar bireylerin algı, tutum ve davranışlarını ve bunları olumlu yönde etkileyen etmenleri de ele alan önemli bir branş haline gelmiştir. Sağlık iletişiminde hayatı tehdit eden riskli ve salgın hastalıklar için düzenlenen Sağ Kalım Kampanyaları, klinik deneyler göz önünde bulundurularak erken teşhis ve korunma yöntemleri konusunda hazırlanan kılavuzlar, broşürler, afişler, kamu spotları ve kısa videolarla bireylerde farkındalık yaratma üzerine kuruludur. Aralık 2019’da Çin’in Wuhan kentinde meydana gelen ve hızla yayılım gösteren COVID-19 salgını, Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi olarak ilan edilmiş ve oluşturulan COVID-19 Sağ Kalım Kampanyası ile salgının yönetimi hakkında kılavuz ilkeler hazırlanmıştır. Farklı ülkelerde salgın için gerçekleştirilen Sağ Kalım Kampanyalarında, korunma yöntemlerinin, alınacak tedbirlerin, teşhis ve tedavi yollarının anlatıldığı bir dizi iletişim çalışması yapılmıştır. Türkiye’de ilk COVID-19 vakasının duyurulduğu 11 Mart 2020 tarihinden itibaren Sağlık Bakanlığı’nın öncülüğünde yürütülen COVID-19 Sağ Kalım Kampanyasında salgının yönetimi ve sağlık iletişimi çalışmaları kapsamında, medikal drama türünde olan dönemin iki popüler dizisi *Mucize Doktor* ve *Hekimoğlu*’nun başrol karakterlerinin rol aldığı ‘*Coronavirüs 14 Gün Kuralı*’ kamu spotları çekilmiştir. Çalışmada söz konusu kamu spotlarının sağlıkçılar tarafından nasıl alımlandığı, yüz yüze derinlemesine mülakat tekniği ile ortaya konmaya çalışılmıştır. Mülakatlar için gerekli etik kurul izni, İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurul’unun 25.11.2020 Tarihli, 2020/10 Sayılı izni doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. Yapılan odak grup çalışmasına İstanbul ilinden on iki kişi katılmış ve kendilerine yöneltilen toplamda yedi soruya verdikleri cevapların analizi açısından ‘*Coronavirüs 14 Gün Kuralı*’ kamu spotlarının etkileyciliği, kamu spotlarında verilen mesajların niteliği ve kamu spotlarında popüler yerli dizi oyuncularının kullanımı olmak üzere üç kategori belirlenmiştir. Buna göre katılımcılardan on kişinin çarpıcı görüntüler yerine uzun konuşmaların bulunması, kamuya verilen bilgilerin eksik olması, bilimsel açıklamaların ve istatistiki verilerin paylaşılması nedeniyle kamu spotlarını etkileyici bulmadıkları saptanmıştır. Söz konusu kamu spotlarında verilen mesajların niteliğine yönelik katılımcıların algılarına bakıldığında katılımcılardan sekizi alınacak tedbirlerin, hijyen kurallarının, maske ve eldiven kullanımının yeterince belirtildiğini düşünmektedirler. Bu sekiz katılımcıdan ikisi, mesajların açık ve anlaşılabilir olmasına rağmen günlük vaka sayısındaki artışı dile getirerek iletişim kampanyalarının yalnızca izolasyon, sosyal mesafe ve hijyen ile sınırlanan mesajlar nedeniyle başarısız olduğunu ve bireylerin bu mesajları dikkate almadığını düşünmektedir. Üç katılımcı doğrudan olumsuz görüş bildirmiş ve bunun nedenleri arasında, iletişim kampanyalarının tecrübelerinden faydalanılmamasını ve verilen mesajların yetersiz olduğunu söylemişlerdir. Bir katılımcı ise kamu spotlarında verilen mesajların halkın kültür düzeyiyle paralel olduğunu dile getirerek ne olumlu ne de olumsuz bir cevap vermiştir. Popüler oyuncuların kamu spotlarında rol almasını katılımcılardan sekizi, olumlu bulurken, dördü olumsuz görüş bildirmiştir. Ancak olumlu görüş bildirenler, popüler medya içeriklerinde temsil edilen gerçekliğin, gerçek hayatla bağdaşmadığını dile getirmişler ve kamu spotlarının içeriğine yönelik eleştirilerde bulunarak çarpıcı görüntülerin kullanılmadığı, hedef kitlenin doğru tespit edilmediği, yaşam kalitesine yönelik verinin kullanılmadığı, hükümetin kriz yönetimine ilişkin planlarının yansıtılmadığı ve iletişim uzmanlarının eksik olduğu yönündeki görüşlerini dile getirmişlerdir. Olumsuz görüş

bildiren katılımcılar ise popüler oyuncuların kullanılmasının, bireyler üzerinde hiçbir etkileyciliğinin olmadığını, gerçek görüntülerin ve farklı iletişim tekniklerinin daha faydalı olabileceğini belirtmişlerdir.

Anahtar kelimeler: İletişim, Sağlık, Sağ kalım kampanyası, Kamu spotu, Popüler medya.

Giriş

Hayvandan hayvana, hayvandan insana ve insandan insana bulaşabilen Coronavirüs ailesi, basit bir soğuk algınlığından ağır solunum yolu sendromlarına kadar varabilen etkileri olan virüslerdir. İlk olarak Aralık 2019'da nedeni bilinmeyen zatüree vakalarının bildirilmesiyle Wuhan Deniz Ürünleri Şehir Pazarı'nda ortaya çıkan (Özdemir, 2020; Zhu, 2020), ilk importe vakanın 13 Ocak 2020'de Tayland'dan 61 yaşındaki Çinli bir kadın olduğu (Gennaro vd., 2020) ve kısa süre zarfında vaka bildirilen ülkelerin sayısının giderek arttığı bir tablo ile seyretmiştir. Mart 2020 başı itibarıyla Çin'de salgının hızı yavaşlarken, İran, Güney Kore ve İtalya'da COVID-19 vakaları ve buna bağlı ölümler hızla artmış, 11 Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü (2020), virüsün 114 ülkede 118 bin vakanın görüldüğünü ve 4 bin 291 kişinin hayatını kaybettiğini açıklayarak salgını pandemi olarak ilan etmiştir.

Özellikle kronik rahatsızlığı olan ve yaş alanlarda çok daha ağır seyreden enfeksiyonun solunum yoluyla bulaştığı, kuru öksürük, yüksek ateş ve nefes darlığı ile seyreden belirtilerle kendini gösterdiği bilinmektedir. Bu nedenle virüsten korunmak amacıyla maske takma, el yıkama ve benzeri hijyen alışkanlıklarının önem kazandığı salgın için kurum ve kuruluşlarca gerçekleştirilen sağlık iletişiminin hayati önemi bulunmaktadır.

İlk olarak vücudun enfeksiyon ile savaşında rol alan bağışıklık sisteminin, vücudun kendi doku ve organlarında hasara neden olmasıyla ortaya çıkan ve organ yetmezliklerine neden olan sepsis için 2002 yılında Avrupa Yoğun Bakım Derneği (The European Society of Intensive Care Medicine-ESICM, Uluslararası Sepsis Forumu (International Sepsis Forum-ISF) ve Yoğun Bakım Derneği (Society of Critical Care Medicine- SCCM)'nin ortak çalışmalarıyla yapılan Sepsiste Sağ Kalım Kampanyası (Surviving Sepsis Campaign), sepsis tedavisinin yol haritasını belirlemek amacıyla farklı disiplinlerden ve teorik yaklaşımlardan etkilenen kapsamlı bir iletişim çalışmasıyla gündeme gelmiştir. Kampanya kapsamında afiş, broşür, billboard, kitapçık gibi basılı materyallerin yanı sıra virüsten korunma yöntemlerinin, tedbir alınmadığı takdirde oluşabilecek etkilerin, gerçek görüntüler eşliğinde hayatta kalanların ve onların aile üyelerinin yaşadıklarının anlatıldığı ve çocuklara yönelik hazırlanan kamu spotları, videolar ve röportajlar bulunmaktadır. Sağ Kalım Kampanyası, hayati risk oluşturan ve salgın haline gelen hastalıklar için de yapılmakta, riskin önüne geçebilmek için halkta tutum ve davranış değişikliklerini hedef almaktadır.

İlk kez 11 Mart 2020'de Sağlık Bakanı Fahrettin Koca tarafından resmen duyurulan ilk vakanın Türkiye'de tespitinin ardından COVID-19 Sağ Kalım Kampanyası çerçevesinde bir dizi iletişim metodu hazırlanmıştır. Bu çerçevede sıkça kullanılan kamu spotlarında hedef kitleyi ikna etmek ve tutum değişikliği yaratmak hedeflenmiş, hedef kitleye uygun semboller ve görseller aracılığıyla Coronavirüs'ten korunmak için yapılması gerekenler, erken teşhis, başkalarına bulaştırmamak için alınacak önlemler gibi bir dizi kural aktarılmaya çalışılmıştır.

Kamu Yararı ve Sağlık İletişimi

Kamu yararı, farklı disiplinlerde çeşitli açılardan ele alınmakla birlikte günümüzde ortaya çıkan sorunlar ve bu sorunlara yönelik çözüm üretirken kullanılan genel yarar, kamu iyiliği, kamu güvenliği, kamu menfaati gibi kavramlarla ele alınan ve eğitimden sağlığa, şehir planlamadan, siyasete kadar sıkça kullanılan bir üst çatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok işlevli bir kavram olan kamu yararı (Akıllıoğlu, 1991: 3), Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde "devletin gereksinimlerine cevap veren ve bu ihtiyaçları karşılayan, topluma yarar sağlayan değerler bütünü" olarak yer almaktadır.

Sağlık hizmetleri, bireylerin ve toplumların sağlıklarını korumak, hastalandıklarında tedavilerini yapmak, tam olarak iyileşemeyenlerin başkalarına bağımlı olmadan yaşayabilmelerini sağlamak ve toplumun genel sağlık düzeyini yükseltmek amacıyla yapılan çalışmalar olarak özetlenebilmektedir. Koruyucu sağlık hizmetleri, toplumdaki bireylerin hasta olmalarını önlemek ve erken dönemde hastalıklarını teşhis etmek için yapılan çalışmaları kapsadığından ana çocuk sağlığı, aile planlaması, aşılama, dengeli beslenme, ilaçla koruma, çevre sağlığının korunması, sağlık eğitimi, sağlığa zararlı alışkanlıklarla mücadele, atıkların zararsız hale getirilmesi, hava kirliliği ve gürültüyle mücadele, suların kontrolü, gıda ve besin güvenliği, konut sağlığı ve çevre kirliliğinin önlenmesi gibi hizmetler koruyucu sağlık hizmetleri olarak değerlendirilmektedir (Demirbilek & Çolak, 2008; Demir, 2011). Koruyucu sağlık hizmetleri bu açıdan tüm dünyada ve ülkemizde genellikle devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından sunulmakta ve bu olanaklar, herhangi bir ticari beklenti olmaksızın toplumun tüm fertlerine sunulmaktadır. Bu hizmetler arasında sayabileceğimiz ve kamu yararının arandığı sağlık iletişimi, sağlık ile ilgili kişi ve/veya grupların, söz konusu hedef gruplara yönelik gerçekleştirmiş olduğu iletişim şekli olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dolayısıyla kamu yararını da içine alan sağlığın, toplumla doğrudan ilişkisi bulunmaktadır. İnci Çınarlı (2008: 20-21)'ya göre insan sağlığını etkileyen faktörlerin araştırılmasında sosyolojik bir bakış açısının bulunması gerekmektedir. Bu açıdan sosyal model, sağlık otoritelerine, hükümet kuruluşlarına, gönüllü ve ticari organizasyonlara ihtiyaç duymakta ve sağlığın sosyal belirleyicileri olan sosyo-ekonomik durum (gelir, eğitim, barınma koşulları, sosyal değerler), kültür (medya, gelenekler, inançlar, sosyal kurumlar, politik sistem), sosyal ağ (okul, iş, aile, dinsel kurumlar, sosyal klüpler) ve aile yapısı (çekirdek aile, geniş aile, boşanma, ayrı yaşama vb.) gibi bileşenlerden oluşmaktadır.

ABD Sağlık ve İnsan Hizmetleri Departmanı (2000) tarafından geliştirilen tanıma göre sağlık iletişimi, sanat ve teknolojinin birleşmesi ile bireysel, kurumsal ve kamu kitlelerini önemli sağlık sorunları hakkında bilgilendirme, etkileme ve motive etmeye dayanmaktadır. Sağlık iletişiminin kapsamı, toplum içindeki bireylerin yaşam kalitesinin ve sağlığının iyileştirilmesinin yanı sıra hastalıkların önlenmesi, sağlığın teşviki ve geliştirilmesi, sağlık politikası ve işletmeyi içermektedir (Feeley & Chen, 2013: 1). Başlangıcı 1970'li yıllara kadar giden sağlık iletişimi (Costello, 1977), multidisipliner bir süreci kapsadığı için sürekli olarak gelişmektedir. Sağlık iletişimi, hasta ile bire bir kurulan iletişim becerilerini içermesinin yanı sıra medya aracılığıyla geliştirilen sağlık kampanyalarını da kapsamaktadır. Çeşitli düzeylerde oluşan sağlık iletişimi, toplum iletişimi düzeyinde bireylerin sağlıkla ilgili konularda yaptıkları sunumları ve benzer etkinlikleri kapsarken; kitle iletişimi düzeyindeki sağlık iletişimi ulusal ve evrensel sağlık programlarında, sağlık geliştirme kampanyalarında ve halk sağlığı planlarında yer almaktadır (Tunçel, 2010: 52). Bireyleri sağlık konusunda bilgilendirmek, onların farkındalıklarını artırmak ve tutum değişikliği sağlamak için sıkça kullanılan araçlardan biri kitle iletişimidir. Kitle iletişim kanalları vasıtasıyla bireylere iletilen sağlık konulu mesajlar, sağlık iletişiminde ana hedeflerden birini teşkil etmektedir.

Hiçbir sağlık iletişimi kampanyası gelişigüzel ortaya çıkmamakta ve tek başına etkili olamamaktadır. Sağlık iletişimi kampanyalarının iki süreci bulunmaktadır. Bunlardan biri biçimlendirici, diğeri ise değerlendirici olarak nitelenebilir. Biçimlendirici Sağlık İletişimi, müdahalenin biçimlendirilmesine ve şekillendirilmesine yardımcı olmaktadır. Örneğin, obezite ile mücadelede hastaları etkilemek için onların aşırı yemek yeme isteklerinin nedenlerinin anlaşılması gerekir. Bu tarz bir sağlık iletişimi inançları hedef almaktadır. Değerlendirici Sağlık İletişimi ise daha çok sonuca yönelir. Bir kampanyanın çalışıp çalışmadığına, çalışmıyorsa bunun nedenlerine odaklanmaktadır.

Feeley ve Chen (2013:6), bir sağlık iletişimi kampanyasında hedef kitlenin dikkatini çekecek ve bireylerin verilen mesaja aktif olarak katılımını sağlayacak bir iletinin verilmesi gerektiğini belirtmekte ve son olarak, izleyicinin bir kısmının, hedeflenen algı değişikliğinin oluşması için belirli

bir davranışı yaparken, olumsuz ve/veya uyarı olarak gösterilen eylemi düşünmesi gerektiğini vurgulamaktadırlar. Örneğin sigara karşıtı bir sağlık kampanyası etrafında oluşturulan bir kamu spotu için, o kamu spotunu izleyen bireylerin sigara içmeyi düşündüklerinde akıllarında soru işareti oluşması (*sigarayı bırakmalı mıyım?*), sağlık iletişiminin başarılı olduğunu kanıtlamaktadır. Yazarlara (Feely & Chen, 2013: 6) göre, bunlar belirli bir zaman dahilinde, örneğin, 30 saniyelik bir televizyon reklamında olduğu gibi tekrarlara dayalı şekilde yapılmalıdır.

Kitle iletişim kampanyaları, izleyicileri etkilemek için mantık ve duyguya hitap etmektedir. İzleyici, belirli davranışların etkilerini, yararlarını ve zararlarını bu yolla öğrenebilmektedir. Sağlık iletişiminde kitlenin dikkatin çekmek için bilimsel verilerin yanında duygusal cazibe de önem taşımaktadır (örneğin, popüler medya içeriklerinde alkol ve uyuşturucu kullanımı genellikle suça ilişkin davranışlarla ilişkilidir) (Feely & Chen, 2013: 6-7). Bu açıdan Kırık vd. (2020: 41-42)'ye göre görsel içeriklerin toplumun algılayış biçimlerini değiştirebilme yönünde kamu yararı açısından da büyük bir işlevi bulunmaktadır.

Sağlık İletişiminde Bir Yöntem Olarak Kamu Spotu

Sağlık iletişimi kampanyaları belirli bir süreç dahilinde gerçekleşmektedir (Şengün, 2016:41). Hedef kitlenin ayrıntılı biçimde tanımlanması ile yaratıcı süreç başlamakta ve belirlenen hedef kitleye uygun olan mesajlar, bilimsel veriler kullanılarak ve çarpıcı görseller eşliğinde verilmektedir. Aslıhan Ardıç Çobaner (2018: 810)'e göre sağlık iletişiminde bir kampanyanın başarılı olabilmesi için toplamda dört basamağın uygulanması gerekmektedir. Bunlar; (1) Planlama ve iletişim stratejisi geliştirme, (2) Kavram, mesaj ve materyal geliştirme ve test etme (ön test), (3) Program uygulama ve (4) Etkililik değerlendirmesi ve düzeltmelerdir.

İlk aşama, kampanyanın amacının belirlenmesi ile ele alınacak olan sağlık sorunundan kimlerin etkilendiğinin demografik açıdan ayrıntılı bir analizinin gerçekleştirilmesini ve bu sorunu çözüme ulaştırmak için kamu kurumları, üniversiteler, meslek örgütleri, sivil toplum örgütleri, medya kuruluşları ile yapılacak işbirliğinin adımlarının atılmasını içermektedir. Aynı, reklam stratejisinde olduğu gibi hedef kitleye yönelik her türlü bilginin edinilmesi doğru bir planlama yapılması açısından büyük önem taşımaktadır. Hedef kitle araştırmasının bu derece büyük önem taşımasının nedeni, kampanyanın hedefine ulaşmasına yardımcı olmasıdır.

İkinci aşama, yaratıcı sürece geçilmesiyle başlamaktadır. Hedef kitlenin tanımlanmasının ardından farkındalık oluşturma, tutum değiştirme, bilgiyi artırma gibi amaçlar, iletişim uzmanlarınca yürütülmesi gereken stratejik bir noktaya evrilmektedir. Bu aşamada, mevcut materyallerin gözden geçirilmesi, mesaj konseptinin geliştirilmesi ve denenmesi, hangi materyallerin oluşturulacağına karar verilmesi, mesaj ve materyallerin geliştirilmesi ve ön test uygulanması gerekmektedir (NCI'dan akt. Ardıç Çobaner, 2018:811). Temelde ikna süreci olan sağlık iletişiminde, verici ve alıcı gruplar bulunmakta, mesajı iletenler (vericiler) karşılığında ikna olmuş ya da olmamış gruplar (alıcılar) arasındaki etkileşim sonucu 'tutum değişikliği'nin elde edilmesiyle veya edilmemesiyle süreç sonlanmakta ve yeniden başa dönmektedir.

Bir sağlık iletişimi kampanyası sürecinde kamuya bilgi vermek, söz konusu kampanyanın odağında olan sağlık sorununu kamunun gündemine taşımak ve bu sağlık sorunu ile ilgili olarak bireylerde yaşam şekline dair davranışları değiştirmek amaçlanmaktadır. Buna göre İnci Çınarlı (2008: 143-144), sağlık iletişimi çerçevesinde kitle iletişiminin kullandığı iki ana yol saptamıştır. Bunlar, (1) Planlı kampanya ve reklam, (2) Parasız tanıtım ve medyada savunuculuktur. Sağlık iletişimi kampanyalarında sıkça kullanılan kamu spotu, kamu hizmeti yayıncılığı kapsamında değerlendirilen ve verilen mesajların belirli amaçlarla kitle ile buluşmak için verilebildiği, düşük maliyetli, güvenilir yapısı ile mesajların sağlık kuruluşlarınca doğrudan gönderilmiş gibi görülmediği bir yapı barındırmaktadır. "Toplumu eğlendiren, eğiten ve yönlendiren kısa süreli görsel-işitsel bir form olarak" (Bilis, 2014:347) tanımlayabileceğimiz kamu spotunda amaç, sağlık iletişiminin kitle iletişimi ayağında olduğu gibi hedef kitleyi ikna etmek ve tutum değişikliği

yaratmaktır. Bu nedenle bir kamu spotu hazırlanırken, hedef kitlenin doğru analizi, yaratıcı mesaj oluşturma, hedef kitleye güven telkin etmek, onunla ortak bir zemin bulmak, ona kanıtlar sunmak ve onunla duygusal bağlantı kurmak gibi kriterler dikkate alınmak zorundadır. Bu açıdan kamu spotunda yer alan mesajın iletilmesinde hem dilsel, hem de görsel semboller kullanılmakta ve yaratıcı bir senaryo ile hedeflenen kitle ikna edilmeye çalışılmaktadır. Reklam ile oldukça benzerlik gösteren kamu spotu, reklamdaki ‘ticari amaçla yapılmaması’ özelliği ile ayrılmaktadır (Aytekin, 2016: 251). Sağlık iletişiminde kamu spotlarının etkili olabilmesi için sağlık alanında çalışan uzmanların, iletişim profesyonellerinin ve halkla ilişkiler uzmanlarının entegre biçimde çalışması gerekmektedir. Belirlenen sağlık sorunu ile ilgili karmaşık olan mesajın, hedef kitleye uygun semboller ve görseller aracılığıyla aktarılması ve kurgunun hedef kitlenin beklentilerini karşılayacak biçimde düzenlenmesi, başarılı bir sağlık iletişimi kampanyasının önemli unsurlarındandır.

Buna göre, sağlık iletişimi çerçevesinde üretim süreci beş, dağıtım süreci ise sekiz aşamadan oluşan kamu spotları, araştırma, planlama, aksiyon-iletişim, değerlendirme olmak üzere dört yöntem ile oluşturulmaktadır (Çınarlı, 2008, s. 148-149): *Başlangıç* adımıyla kampanyanın yöneleceği sağlık konusunun tanımlanması, kampanyanın gerçekleştirilmesi için gerekli demografik, finansal ve zamanın belirlenmesi gerekmektedir. *Sağlığın Geliştirilmesi Stratejisinin Geliştirilmesi* adımıyla amaç ve hedefler saptanmakta, hedef kitle belirlenmekte ve iletişim kampanyası için değerlendirme planlanmaktadır. *Hedef Kitlenin Analizi ve Segmentasyonu* adımıyla söz konusu hedef kitlenin analizi ve ihtiyaçları tespit edilmekte ve bu ihtiyaçlara cevap verebilmek için gerekli maliyet hesabı yapılmaktadır. *İletişim Kaynaklarının Envanterinin Çıkarılması* adımıyla kampanyada kullanılabilecek her türlü kaynağın envanteri çıkarılmakta ve üretim sürecinin son aşaması olan *İletişim Amaçlarının Belirlenmesi* adımıyla geçilmektedir. Bu adım, kampanyanın neyi başarmak istediğinin belirlenmesine yöneliktir. *İletişim Kampanyası için Kanalların ve Yöntemlerin Seçimi*, bir kamu spotunun hangi araçla mesajları ileteceğine dayalıdır. Söz konusu kamu spotunun radyo üzerinden mi, yoksa televizyon aracılığıyla görsel bir dile dayandırılarak mı kitlelere dağıtılacağı, kanallarda kullanılacak olan mesajların iletilmesinde kullanılan formatlar olarak karşımıza çıkmaktadır. *Kampanya Aktivitelerinin Sıralanması*, iletişimde bir yol haritası hazırlamaya dayalıdır. İletişim planının hazırlanmasına tekabül eden bu adımda zaman çizelgesi, sağlık iletişimi aktiviteleri ve bunların nasıl iletileceği belirlenir. Kampanyanın iletildiği enformasyon olan *Kampanya Mesajlarının Geliştirilmesi* adımıyla, mesaj stratejilerinden yararlanılmakta ve bunun ardından kampanyanın yarattığı imajın geliştirilmesi olan *Kampanya Kimliğinin Geliştirilmesi* aşamasına geçilmektedir. *Kampanya Materyalinin Geliştirilmesi*, kampanyada kullanılacak olan her türlü yazılı, görsel-işitsel malzemenin hazırlanması adımıdır. Ve tüm bunların sonunda planlamayı yapanlar ve birincil hedef kitlenin üyeleri ile beraber kampanyanın iletilmesi, kontrol edilmesi ve tekrardan planlanması için bir arada yapılan *İletişim Kampanyasının Yürütülmesi* çalışması yer alır. Kampanyanın etkisinin ölçülmesi ve diğer grupların benzer kampanyalar yürütebilmeleri için iletişim çalışmasının en başından sonuna dek neler yapıldığının ölçülendirilmesi, *İletişim Kampanyasının Değerlendirilmesi* son adım olarak yer almaktadır.

Medyada görülen sağlık kampanyalarında mesajların davranışı değiştirecek hedef kitleyi doğrudan hedeflediği; kampanyanın odağındaki bireylerin çevresindekileri etkilemeyi hedeflediği ve doğrudan çevreyi değiştirmeyi hedeflediği (bireylerin sağlık davranışlarını biçimlendirmeyi hedeflemese de onlar üzerinde etkili olan kişileri etkilediği) üç temel yaklaşım bulunmaktadır (Çınarlı, 2008). Sağlık iletişiminde söz konusu farklı yaklaşımlar etrafında geliştirilen kamu spotları örnekleri aile planlaması, obezite, madde bağımlılığı, fiziksel aktiviteyi teşvik, yaşlılık, engelli olma, şiddet gibi konular etrafında yapılandırıldığı gibi HIV/AIDS veya kanser gibi hastalıklarla mücadele konularında da sıklıkla kullanılmıştır (Evans & McCormack, 2008; Campbell & Babrow, 2009; Bigsby vd., 2013; Tian & Robinson, 2014; Rogers vd., 2014). Yapılan araştırmalar, iletişim uzmanlarınca gerçekleştirilen, doğru hedef kitle seçimi ile birlikte belirlenen hedef kitlenin ilgilerine ve tutumlarına yönelik doğru mesajlar verebilen kamu spotlarının yalnızca seslendiği hedef kitleyi

eğitmediğini, aynı zamanda hasta-sağlayıcı iletişimini de geliştirdiğini belirtmektedir (Evans & McCormack, 2008: 787). Ancak madde bağımlılığı kapsamında gerçekleştirilen sigara karşıtı kampanyalar üzerine yapılan bir araştırmada, yalnızca kamu spotlarının veya basılı broşürlerin özellikle de sigara içicilerinin büyük bir kısmını oluşturan genç yaş grubu üzerinde etkili olmadığı, bu nedenle tasarlanan bir kampanyanın davranışı değiştirmeye yönelik bütünsel bir şekilde ele alınması ve her bir aşamanın birbiriyle girift şekilde tasarlanması gerektiği, mesajların hedef kitleye uygun tasarlanması gerektiği ve bu tasarıya uygun kitle iletişim araçları aracılığıyla verilmesi gerektiği belirtilmektedir (Mahoney, 2010).

Bu yaklaşımlar etrafında farkındalığı sağlamaya, ikna etmeye ve davranış değişikliğine yol açmaya yönelik tasarlanan kamu spotlarında mesajların tasarımı kadar, kullanılan ‘sözcü’lerin de büyük bir önemi bulunmaktadır. Mesajı iletenin çekici ve tanınır olması, mesajın etkin kılınmasında ve davranışa dönüşmesinde büyük öneme sahiptir, çünkü hedef kitle hayran olduğu ve/veya kendini özdeşleştirdiği sözcüleri taklit etmektedir. Bu açıdan mesajı veren kaynak, hedef kitle tarafından tanınır ve güvenilir olmalıdır. Bu nedenle sağlık iletişiminde mesajın iletilmesi, tanınmış ünlülerin kullanımı, uzmanlar, doktorlar, siyasetçiler, akran liderleri veya diğer rol modelleri tarafından yapılmaktadır (Schiavo, 2007: 314). Bu şekilde, verilen mesajı akıllarda kalıcı hale getirmek amaçlanmaktadır (Atkin & Rice, 2013: 9).

Kamu spotlarında yer alan sözcünün seçimi, hedef kitlenin eğilimlerine olduğu kadar, sağlık iletişimi stratejisinin ikna mekanizmasına bağlı olarak değişmektedir (Harrington vd., 2014: 1472). Eğitici mesajları ileten kamu spotları uzmanları kullanma, ikna mesajları sıradan insanları ve kurumsal liderleri kullanma eğilimindeyken; dikkati çekme üzerine odaklanılan kamu spotlarında ünlüler, karakterler ve resmi kişiler kullanılmaktadır (Çınarlı, 2008: 171). Buna örnek olarak, Ebola virüsüne karşı farkındalık oluşturma ve virüsten korunma için tasarlanan eğitici kamu spotlarının üniversite öğrencileri üzerindeki etkilerine yönelik yapılan bir araştırmada konu hakkında uzmanların kullanılması ve eğitici mesajların aktarılmasının oldukça etkili olduğu (Ajilore vd., 2017); Tip 2 diyabetin genç yaş grubu için sosyal ve çevresel belirleyicileri üzerine yapılan bir araştırmada söz konusu sağlık sorunu için hazırlanan kamu spotlarında tanınmış kişilerin kullanımı yerine, gençlerin ürettiği sözlü kamu spotlarını kullanan sağlık iletişimi kampanyalarının daha kapsamlı bir sağlık okuryazarlığı modeline katkıda bulunabileceği (Rogers vd., 2014) ve son olarak HIV virüsüne dikkat çekmek ve AIDS hakkında farkındalık yaratmak için oluşturulan kamu spotlarında ünlülerin kullanımının oldukça etkili olduğu – HIV taşıyıcısı ünlülerin kamu spotlarında kullanımının daha da etkili olduğu- (Ratzan, vd., 1994; Dejong vd., 2010) sonucuna varılmıştır.

Sonuç olarak, sağlık iletişiminde farklı kitle iletişim araçları aracılığıyla ikna etme, bilgi verme, davranış değişikliği sağlama gibi amaçlarla düzenlenen kamu spotlarının etkili olabilmesi için yapılandırılacak olan kamu spotunun amacı ve hedef kitesinin belirlenmesi en önemli adım olarak görülmektedir. Kamu spotunun görsel ve işitsel yönlerinin tasarlanması, kamu spotlarında yer alacak kişilerin seçimi ve mesajların verilmiş yönteminin kurgulanması ise ikinci adım olarak görülmektedir. Bununla birlikte kamu spotlarının tek başına yetersiz olduğu, bir sağlık kampanyasının başarıya ulaşması için tüm sağlık, eğitim ve diğer ilgili kurumlar ve gönüllü kuruluşlarla iş birliği ile panel, seminer, sempozyum, popüler medya ürünlerine mesaj yerleştirme, yarışma gibi faaliyetlerle birlikte yürütülmesi gerektiği saptanmıştır (Çınarlı, 2008: 180). Örneğin, 1994 yılından beri Dünya Sağlık Örgütü ve Finlandiya Halk Sağlığı Enstitüsü işbirliği ile küresel çapta düzenlenen ‘Sigarayı Bırak-Kazan’ Kampanyası, Sağlık Bakanlığı tarafından Türkiye’de de düzenlenmeye başlanmış; 2002 yılındaki kampanya sonunda kampanyaya katılanların %84’ünün sigarayı bıraktığı ve %44.7’sinin kampanyadan sonraki bir yıl boyunca sigara hiç içmediği tespit edilmiştir (Çınarlı, 2008; Çobaner, 2018).

Pandemi Süreci ve Kriz İletişimi

Pandemi, dünya genelinde insanların sağlığını tehdit ettiğinden ve bulaşıcılık etkisi yüksek olduğundan sağlık iletişiminde kriz yönetimini de beraberinde getirmektedir. “Beklenmedik, olağanüstü bazı olayların meydana gelmesi; tayfun, deprem, sel felaketi, nükleer tehlikeler, kimyasal maddelerin insan sağlığını yaygın bir biçimde tehdit etmesi, uçak düşmesi, demiryolu kazaları, gemilerin batması, terör amaçlı saldırılar, savaş tehlikesi, yanardağ patlamaları ve diğer doğal afetler yanında borsa ve finans piyasalarında meydana gelen olağan dışı gelişmeler kriz nedenleri arasında sayılmaktadır” (Aykaç, 2001: 125). Bu geniş tanıma göre karmaşık ve zor bir süreç olan kriz yönetimi, sonuç odaklı ve acil kararlar alınmasını gerektiren bir durum olarak karşımıza çıkmaktadır. Burhan Aykaç (2001: 125-126) krizin özelliklerini, örgütsel yapıların, değerlerin ve normların olumsuz biçimde etkilenmesi; beklenmedik gelişmelerin meydana gelmesi; kriz durumunun tahmin edilememesi; önleme mekanizmalarının yetersiz kalması; krizin örgüt amaç ve varlığını tehdit etmesi; krizin önlenmesi için alınması gereken önlemler konusunda yeterli bilgi ve zamanın bulunmaması; alınan önlemlerin ivedi olarak uygulamaya konulmasını gerektirmesi; örgüt yönetiminde gerilim yaratması şeklinde belirtmektedir.

Bir krizin oluşum süreci Hasan Tağraf ve N. Talat Arslan (2003: 151)’a göre dört aşamadan geçmektedir. Yöneticilerin iç ve dış çevrede meydana gelen ve örgütü tehdit eden sinyalleri aldığı, ancak bu sinyalleri teşhis etme ve tanımlamada yetersiz kaldığı aşama ilk aşama olan ‘Körlük’ aşamasını oluşturmaktadır. Krize karşı yeterli tedbirlerin alınmadığı ve krizin seyrine bırakıldığı aşama, ikinci aşama olan ‘Atalet’ aşamasıdır. Atalet aşamasında kriz durumu, şiddetini artırdıkça belirginleşmeye başlamaktadır. En nihayetinde üçüncü aşama olan ‘Yanlış Kararlar ve Faaliyetler’ aşamasına geçilmektedir. Belirsizliklerin arttığı, kişisel yorumların ön plana çıktığı ve krizi önlemek için stratejinin geliştirilemediği aşama olan üçüncü aşamanın bir sonraki adımı krizin kendisi olur. ‘Kriz’ aşamasında kaos ve çatışma gibi durumlar kendini göstermekte ve yöneticiler, günü kurtarmaya çalışmaktadırlar. Böyle bir ortamda yönetim merkezi hale gelmekte, karar alma süreci bozulmaktadır. Bu nedenle krizin üstesinden gelinebilmesi için etkin bir kriz yönetimi gerekmektedir. Etkin kriz yönetimi ise, yönetimin krizin etkilerini bilgi sistemleri, insan kaynakları ve/veya operasyon gibi çeşitli birimler etrafında yönetebilmesi anlamına gelmektedir (Hickman & Crandall, 1997: 75). Bu anlamda kriz yönetimi, krize karşı olası senaryoların oluşturulduğu ve önceden önlemlerin alındığı proaktif, ortaya çıkan krizin zararlarını en aza indirmeye yönelik çalışmaların yapıldığı reaktif ve yaşanan krizlerden ders alınarak ortaya çıkan sonuçların ve verilerin paylaşılarak öğrenmenin gerçekleştirildiği interaktif kriz yönetimi olarak özetlenebilmektedir (Pauchant & Mitroff, 1992; Tağraf & Arsal, 2003).

Şüphesiz ki sağlık alanında mesleki çeşitlilik nedeniyle koruyucu, tedavi edici veya rehabilite edici hizmetler bulunmaktadır (Bulduklu & Karaçor, 2017: 283). ‘Koruyucu sağlık hizmetleri’, bireyin fiziksel sağlığı bozulmadan önce onun korunmasına yönelik hizmetleri kapsarken, ‘Tedavi edici hizmetler’, bireyin sağlık halinin bozulması sonrası eski sağlıklılık halinin kazanılmasına yönelik hizmetleri, ‘Rehabilite edici hizmetler’ ise bireyin tam sağlıklılık halini sekteye uğratan bir olay sonrası ortaya çıkan sakatlık veya güçsüzlük gibi durumların etkisinin azaltılması ya da sağlık halinin yeniden kazanılması için sunulan hizmetleri kapsamaktadır. Mine Tunçel (2010: 4), bir toplum için en önemli sağlık sorununun en çok görülen, en çok öldüren ve en çok sakat bırakan hastalık olduğunu belirtmektedir. Tarih boyunca Kara Ölüm, Çiçek Hastalığı, 17. Yüzyıl Büyük Vebaları, Kolera Salgını, Sarı Humma, İspanyol Gribi, Rus Gribi, HIV/AIDS, Asya Gribi, SARS, MERS, Ebola, Domuz Gribi gibi farklı patojenlerle ilişkili birçok salgın ve pandemi ile karşılaşmış (Küçük, 2020) ve olası salgınlara karşı proaktif kriz senaryoları hazırlanmıştır (Tahir, 2019; Barnett, 2005).

Örneğin, Türkiye’de de 26 Nisan 2009 yılında ortaya çıkmış olan ve 656 kişinin hayatını kaybettiği Domuz Gribi (H1N1) için Sağlık Bakanlığı tarafından B.10.0.TSH.0.11.00.01-103.02/

sayılı, 2006/67 tarihli ‘Pandemik İnfluenza Ulusal Faaliyet Planı’ hazırlanmış ve 4 Mayıs 2009’da konu ile ilgili kamuoyunu bilgilendirmeye yönelik medya iletişim kampanyasının hazırlıkları tamamlanmıştır (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2012). Kampanyada, hastalık belirtileri, bulaşma yolları, korunma tedbirleri hakkında broşür, afiş, spot film ve internet sitesi hazırlanmış ve bunun yanında ‘Domuz Gribi ile İlgili Merak Edilenler’ başlıklı genelge yayınlanmıştır.

T. C. Sağlık Bakanlığı, Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü tarafından 2019’da hazırlanan Ulusal Pandemi Planı’nda influenza pandemisine karşı hazırlık ve faaliyet planının genel çerçevesi ortaya konmuş ve planın amacının tüm kişi, kurum ve kuruluşların influenza pandemisini tanımalarına, rollerini ve sorumluluklarını yerine getirmek üzere en uygun şekilde hazırlık yapmalarına ve pandemi durumunda koordinasyon içinde hareket etmelerine yardımcı olacak bilgi ve çerçeveyi sağlamak olduğu belirtilmiştir (T.C. Sağlık Bakanlığı, 2019: 4).

Sefer Darıcı (2020: 284)’nın kriz iletişimi ve afet planlarına ilişkin Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri üzerine karşılaştırmalı bir analiz sunduğu çalışmasında, olası bir salgın için ABD’de Federal Acil Durum Yönetim Ajansı (FEMA - Federal Emergency Management Agency) tarafından hazırlanan ve Temmuz 2019’da yayınlanan *Ulusal Tehdit ve Tehlike Belirleme ve Risk Değerlendirmesi Raporu*’nda bir salgın senaryosunun bulunduğu, fakat Türkiye’de proaktif kriz senaryolarının herhangi bir kamu kurumu tarafından hazırlandığına ilişkin bir bulguya ulaşamadığı, söz konusu Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı-2019’da (Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı, 2019), sadece ‘pandemi senaryoları’ olarak yer alan olası bir tahmine yer verildiği belirtilmektedir.

Sağlık İletişiminde Sağ Kalım Kampanyası (*Surviving Campaign*) ve Kriz Yönetimi

İlk kez 2002 yılında Avrupa Yoğun Bakım Derneği (The European Society of Intensive Care Medicine- ESICM, Uluslararası Sepsis Forumu (International Sepsis Forum-ISF) ve Yoğun Bakım Derneği (Society of Critical Care Medicine- SCCM)’nin ortak çalışmalarıyla yapılan Sepsiste Sağ Kalım Kampanyası (Surviving Sepsis Campaign), teşhisi zor olan bir sendrom olan sepsis tedavisinin yol haritasını belirlemek amacıyla oluşturulmuştur (Rhodes vd., 2017: 486). Kritik bir durum olan sepsis, vücudun enfeksiyon ile savaşında rol alan bağışıklık sisteminin, vücudun kendi doku ve organlarında hasara neden olmasıyla ortaya çıkmakta ve organ yetmezliklerine neden olmaktadır. Bunun sonucunda yaşam kaybına neden olabilen sepsis, yoğun bakım hastalarının en başta gelen ölüm nedenlerinden biri olup tüm dünyada her gün 1400 hastanın sepsis nedeniyle hayatını kaybettiği bildirilmektedir (Çopuroğlu vd., 2011: 92).

İnsan hayatını tehdit eden küresel bir sağlık sorunu olan sepsis için düzenlenen Sağ Kalım Kampanyalarında halkta farkındalık oluşturma, kişisel hijyen alışkanlıkları, antibiyotik kullanımı ve erken tanı için hazırlanan kılavuzlar, broşürler, afişler, kamu spotları ve kısa videolar sayesinde, enfeksiyonun tedavisi ve organ destek tedavilerinin erken başlanması sayesinde ölüm oranları, gelişmiş ülkelerde yıllar içerisinde düşmüştür (SSCM, 2019).

Aslıhan Ardıç Çobaner (2018: 809-810)’e göre sağlık iletişiminin kapsadığı Sağ Kalım Kampanyalarında çeşitli yöntemler kullanılabilir: Hedef kitleye uygun sağlık mesajlarının hangi araçlar yoluyla, nasıl oluşturulabileceğini ve/veya kitle iletişim araçlarının zararlı etkilerinden korunma, medyaya karşı eleştirel bir bakış açısının geliştirilebilmesi için medya okuryazarlığından faydalanılabilmektedir. Bunun yanı sıra medyanın konu seçimini etkileyerek medya sahipleri ile ilişkiler kurulması da farkındalığın artması için uygun bir seçenek olabilmektedir. Ayrıca bir ürün, hizmet veya davranışa yönelik farkındalığı ve desteği arttırmak amacıyla mesajların medyada veya kamuya açık alanlarda para karşılığında veya kamu yayıncılığı kapsamında kamu spotları yoluyla halkla ilişkiler ve reklam çalışmaları oluşturulabilmektedir. Tüm bunların yanında geleneksel medyada yayınlanan programlara sağlığı teşvik edici mesajların ve hikâyelerin yerleştirilmesi de toplumun algısını yönlendirebilmek için uygun bir tercih olabilmektedir. Aynı zamanda ortaklık oluşturularak kâr amaçlı kuruluşlar, kar amacı gütmeyen kuruluşlar veya hükümet kuruluşlarının

sahip olduğu etkiyi, itibarı ve kaynakları kontrol ederek bir program veya bir konuya ilişkin desteği arttırmak mümkün olabilmektedir.

Sağlık iletişimi farklı disiplinlerden ve teorik yaklaşımlardan etkilenmektedir. Başta davranışsal ve sosyal bilim teorileri, kitle iletişim teorileri, pazarlama ve sosyal pazarlama modelleri ve tıbbi modeller de dahil olmak üzere sosyoloji ve antropoloji gibi diğer disiplinler de bu sürece dahildir. Davranışsal ve Sosyal Bilim Teorileri, bireyin davranış ve tutum değişikliğinin sosyal düzeylerde nasıl gerçekleştiğini ve bunun kolektivite ile olan ilişkisini araştırmaya dayalıdır. Kitle İletişimi Teorisi ise kitle iletişim araçlarının hedef kitleler üzerindeki etkisine odaklanmaktadır ve belirli bir amaca ulaşmak için planlı bir iletişim hedefini içeren medya etkinliği ile ilgilidir. Bununla birlikte, genel olarak küresel sağlık iletişimi alanına girmekte ve temel ilkelerinin ve gözlemlerinin çoğu uygulanabilir nitelikte olmaktadır.

Bir Sağ Kalım Kampanyasında kitle iletişimi teorilerinden biri veya birkaçı kullanılmakta ve bu yolla daha geniş hedef kitleye ulaşılması amaçlanmaktadır. Sağlık iletişiminde kullanılan teori ve modeller (Çınarlı, 2008: VII) Şekil 1.de belirtilmiştir:



Şekil 1. Sağlık İletişiminde Kullanılan Davranışsal Kuramlar ve Modeller

Şekil 1.de görüldüğü gibi sağlık iletişiminde sıklıkla kullanılan modellerden ilki olan *McGuire'in İkna Modeli*, nispeten karmaşık mesajlara maruz kalan insanlarda, iletişimin davranış ve tutumları değiştirme amacıyla kullanılabileceğini öngörmektedir (Flay vd., 1980; Eagly & Chaiken, 1984). Çınarlı (2008: 128), bu modele göre iletişimin başarılı olmasının mesaj kaynağının özelliklerine, mesajın tasarımına, kanalın özelliklerine ve mesajı alanın özelliklerine bağlı olduğunu belirtmektedir.

Koruyucu sağlık davranışlarının açıklanmasında sıklıkla kullanılan *Sağlık İnanç Modeli* ise koruyucu sağlık davranışlarının belirleyicilerinin öngörülmesini sağlayan, hasta davranışı, hasta rolü davranışlarını ve sağlık davranışlarının gerçekleştirilmesini kolaylaştıran etmenleri açıklayan bir teori olarak karşımıza çıkmaktadır (Çenesiz & Atak, 2007: 427). Bu modelde bireyin hastalık hakkındaki farkındalığı ve söz konusu hastalık riskiyle karşı karşıya kalma olasılığına inanması gerekmektedir. Nazlı Atak ve Erdal Çenesiz (2007: 433)'in ortaya koymuş olduğu araştırma bulgularına göre Uluslararası indekslerde yer alan araştırmalarda, modelin HIV/AIDS'in önlenmesi, tüberküloz tarama programlarına katılınması, serviks ve kolorektal kanser taramalarına teşviki konusunda başarıyla kullanıldığı; ancak modelin adımlarının ve sonuçlarının aynı kültürde ve farklı kültürlerde değişebileceği ve yeni bileşenlerin eklenmesinin gerekli olabileceğinin altı çizilmektedir.

Sosyal Bilişsel Teori olarak da adlandırılan *Sosyal Öğrenme Kuramı* ise insanın öğrenmesinin bireysel, çevresel ve davranışsal faktörlerin birbirleriyle etkileşimi sonucunda oluştuğunu savunmakta ve toplum içerisinde bireylerin, diğer insanları model alarak ve gözlem yaparak öğrendiğini savunmaktadır (Bayrakçı, 2007: 198). Buna göre gözlem ve taklit, öğrenme yoluyla davranış değişikliğine neden olan birincil faktörler olarak teoriye dahil edilir. Dolayısıyla teori çerçevesinde davranış değişikliğini sağlamak için güvenilir ve tanınır kişilerin rol model olarak sunulması kaçınılmazdır. Sosyal Öğrenme Kuramı'nda tutum değişikliğinin olabilmesi için (1) İstenilen davranışın örneklerle, deneylerle açıklanması ve/veya modellenmesi, (2) İstenilen amaçlara

ulaşmak için davranışın etkili tanımı (iyi görünmek, mutlu hissetmek vb.), (3) Davranışın kavramsal olarak hayat şartlarına uygunluğunun belirtilmesi, (4) Riski önlemek için belirli bir davranış biçiminin telkin edilmesi, (5) Toplumun onayını almış bir davranış biçiminin sunulması, (6) İstenilen davranış için kamu desteğinin harekete geçirilmesi, (7) Kişinin eski davranışlarını değiştirmesi için yeni davranışa yönelik rehberlik hizmetinin verilmesi, (8) Hatalı davranış içinde olan kişinin, davranışı kendi kendine değiştirmek için yaptığı hatayı yenilememesi ve tekrar denemesi için rehberlik hizmetinin verilmesi, (9) Hedeflenen davranışın değiştirilmesi için kişilerarası sosyal desteğin geliştirilmesi, (10) İstenilen davranış değişikliğinin başarılması için altyapı desteği verilmesi, (11) Gerekli davranış değişikliğini baltalamaya yönelik herhangi bir sosyal hizmet kuruluşundan gelen engellemelere karşı kamu desteği sayesinde aktivitenin gerçekleştirilmesi gerekmektedir (Çınarlı, 2008: 131-132).

PRECEDE-PROCEED Modeli, birbirini tamamlayan süreçler olarak bireyin olumsuz davranışının sağlık sorununu ortaya çıkardığı sonucundan hareketle bir sağlık davranış değişikliği ile ilgili pek çok faktörü dikkate alan ve yol gösterici olan makro modellerden biridir (Tuzcu vd., 2018: 123). Model, daha çok, korunma, erken tanıyı çoğaltma davranışlarına yönelik bilincin artırılması ve bu davranışların düzenli olarak yapılmasına yönelik olan sağlık hizmetlerinde kullanılmaktadır. Dokuz basamağı olan modelde ilk beş basamak olan sosyal çevre, epidemiyolojik tanı (salgın hastalık varsa onun değerlendirilmesi), davranışsal ve çevresel değerlendirme, eğitimsel ve ekolojik tanı, yönetsel ve politik tanı basamakları, modelin uygulama ayağını oluşturmaktadır (Aydoğdu, 2020: 835).

Transteorik Model (Değişimin Evreleri Modeli) ise bireylerdeki davranış değişikliğinin, onların motivasyonuna göre değişebileceğini ve bu nedenle bu değişikliklerin dikkate alınarak söz konusu sağlık davranışını anlamaya ve ölçmeye yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini vurgular. Model, her bireyin değişime cevap verme hızının farklı olduğunu, bu nedenle bireyin içinde bulunduğu her aşamanın bilinmesinin, iletişimcilerin gerçekçi hedefler koyabilmeleri açısından önemli olduğunu belirtir (Sabırcan, 2012: 124).

Yeni fikirlerin ya da uygulamaların bir topluma nasıl sokulduğunu ve bireylerin bu yenilikleri nasıl benimsediğini ya da reddettiklerini açıklamaya çalışan *Yeniliklerin Yayılması Teorisi*, bilgi, ikna, karar, uygulama ve sağlamlaştırma olmak üzere beş aşamadan oluşmaktadır (Çınarlı, 2008: 136-137). Teoride iletişim kanallarının, yeniliklerin yayılması için büyük bir önemi bulunmaktadır. Yayılma, bir toplulukta veya sistem içerisinde farklı kanallarla iletilmektedir (Şengün, 2016: 39). Dolayısıyla hem kişilerarası iletişim hem de kitle iletişim kanalları aracılığıyla söz konusu sağlık sorununa yönelik düzenlenen kampanya ve aktiviteler ile sağlıklı davranış benimsetilmeye veya sağlıklı davranış terk ettirilmeye çalışılmaktadır.

Kitle iletişim teorisinin içinde yer alan ve sağlık iletişimde kullanılan bir başka çatı ise Pazarlamaya Dayalı Modellerdir. Bu modeller özel (ticari ve kâr amacı gütmeyen) sektörde pazarlama alanı, ürün veya hizmetlerin tüketiciler veya özel gruplar tarafından kullanılmasını teşvik eden stratejik faaliyetleri ifade etmektedir (Schiavo, 2007:46). Pazarlama tabanlı modeller, yeni sağlık ürünlerinin, hizmetlerinin veya davranışlarının onaylanmasını amaçlayan halk sağlığı müdahalelerine de ilham vermiştir. Pazarlamaya Dayalı Modellerden biri olan *Sosyal Pazarlama*, toplumsal yaşamı iyileştirmek ve sağlık, eğitim, kültür, güvenlik gibi birçok konuda var olan bir sorunla başa çıkabilmek için ilgili hedef kitlelerde tutum ve davranış değişikliği yaratma amacı taşıyan çalışmalar için kullanılmaktadır (Coşkun, 2012; Bayın & Akbulut, 2012). Alan R. Andreasen (2002: 7), sosyal pazarlamanın unsurlarını (1) Ürün (Bir kuruluşun veya programın hedef kitlesinde görmek istediği davranış, hizmet, ürün veya politika), (2) Fiyat, (3) Yer (Hedef kitlenin tanıtılan ürünü benimsemesini kolaylaştırmak için onların uygun olan iletişim araçlarına maruz bırakılması), (4) Tanıtım (Mesajın nasıl iletildiği, hedef kitlenin önerilen davranışı gerçekleştirmeye ve/veya yeni bir uygulama benimsemesini teşvik etmede önemli bir noktadır) olmak üzere dört maddede

toplamaktadır. Sosyal Pazarlama, bir planlama çerçevesi olarak kabul edilir ve sağlık iletişiminde diğer teori ve modellerle birlikte kullanılabilir.

Pazarlamaya dayalı modellerden bir diğeri *Bütünleşik Pazarlama İletişimi* olarak bilinmektedir. Bütünleşik pazarlama iletişimi (BPI), özel sektörde marka iletişim programlarını geliştirmek, uygulamak ve değerlendirmek için kullanılan stratejik bir yaklaşımdır. Tüketicinin bakış açısını, ihtiyaçlarını, inançlarını ve algılarını dikkate alır ve ölçülebilir hedef ve yaklaşımların stratejik entegrasyonuna dayanır (Çalık vd., 2013: 140). Bütünleşik Pazarlama İletişimi'nin sağlık iletişimindeki en önemli katkısı hedef kitlelerin bakış açısına ve temel ihtiyaçlarına dayalı çok yönlü ve stratejik bir yaklaşımın olmasıdır.

Stratejik davranış ve toplumsal değişim için seçilmiş modeller de sağlık iletişimi kampanyalarında kullanılmaktadır. Bu modeller, davranışsal, sosyal veya pazarlama teorilerini birleştirmekte ve karma bir model ile kampanyaları yapılandırmaktadır. Bunlardan biri *Davranışsal Etki İçin İletişim Modeli* (*Communication for Behavioral Impact - COMBI*) olarak bilinmektedir ve Dünya Sağlık Örgütü tarafından geliştirilmiştir. *Davranışsal Etki İçin İletişim Modeli*, sağlık çıktıları üzerinde etkisi olabilecek davranışsal sorunları tanımlamayı ve ele almayı amaçlayan, araştırmaya dayalı, katılımcı bir yaklaşımdır (Arsiwatia vd., 2017: 167). Bu yaklaşım, spesifik hastalıkların ve onlarla ilişkili olan davranışların toplumsal değişim üzerinde de etkisi olabileceğini işaret etmektedir. Dünya Sağlık Örgütü (2012)'ne göre Davranışsal Etki İçin İletişim Modeli'nin ilk odak noktası, tüm toplumların ve ülkelerin sosyoekonomik kalkınmasını tehlikeye atan bulaşıcı hastalıklardır.

Öncü İlerleme Modeli, uzun süreli değişimin her zaman gönüllü olarak gerçekleştiği ilkesine dayanarak davranış değişikliğine katkıda bulunan faktörleri analiz eden bir planlama yaklaşımıdır (Green & Kreuter, 2005). Model, bireyi sosyal çevrenin bir parçası olarak görmenin önemini vurgulamakta ve sürdürülebilir davranışın en önemli bileşenlerinden birinin toplumsal değişim olduğundan hareketle hem bireysel hem de toplum düzeyinde kapasite geliştirme üzerine odaklanmaktadır.

Son olarak *Toplumsal Değişim İçin İletişim Modeli* ise iletişim planlama, uygulama ve değerlendirme için katılımcı bir modeli tanımlamaktadır. 1997 yılında iletişim ve sosyal değişim arasındaki bağlantıyı araştırmak için bir konferans düzenleyen Rockefeller Vakfı'nın orijinal girdisi ve sponsorluğu ile geliştirilen modelde liderlik, katılım derecesi ve eşitliği, bilgi eşitliği, kolektif öz-yeterlik, sahiplenme duygusu ve sosyal uyum gibi faktörler bulunmaktadır (Figuera vd., 2002; Servaes, 2007). Toplumsal değişim; birey, grup ve topluluk düzeyinde bir dizi kademeli davranış değişikliğinin sonucudur. Bu yüzden davranışsal sonuçlar, sağlık iletişiminde önemli bir değerlendirme parametresi olarak bulunur.

Sağlık iletişiminde kullanılan davranışsal teori ve modeller, yukarıda sayılan modeller ile iç içe kullanılmakta ve ikna süreci ile birey ve toplum üzerinde davranışsal değişiklikler amaçlanmaktadır. Renata Schiavo (2007:48), bu stratejilerin, hedef kitlelerde hastalık ve risk bilincini artırmada yardımcı olduğunu ve programın sürdürülebilirliğinin yanı sıra uzun süreli bir toplum katılımı ve yerel kapasitenin oluşturulması gerektiğini belirtmektedir.

COVID-19 Sağ Kalım Kampanyası

COVID-19 pandemisi sürecinde virüsten enfekte olan her bireyde aynı etkileri göstermediği, kimi zaman taşıyıcı olan bireylerin virüsü taşıdıklarından haberi dahi olmadığı için tedbir almadan etrafındaki bireylerle yakın temasta bulunması sonucunda virüsü birçok kişiye yayması ve/veya virüsün bulaştığı bir yüzeye dokunduktan sonra bireyin ağzına, gözüne veya burnuna dokunduğunda enfekte olma riskinin oldukça artması gibi nedenlerden ötürü 30 Ocak 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından küresel bir sağlık acil durumu ilan edilen COVID-19 için acil eylem planları hayata geçirilmiş ve Sağ Kalım Kampanyaları oluşturulmuştur (Wee vd., 2020). Dünya Sağlık Örgütü Genel Direktörü Dr. Tedros Adhanom Ghebreyesus (DSÖ, 2020: 1)'un '*bir sağlık krizinden daha fazlası*'

olarak tanımladığı ve hükümetler ile toplumların birlikte hareket etmesi gerekliliğini vurguladığı COVID-19 pandemisi istatistikleri (Covid in the U.S.: Latest Map and Case Count, New York Times, 3 Ekim 2020), Amerika Birleşik Devletleri'nde FEMA'nın hazırladığı ve COVID-19 salgınına büyük ölçüde benzeyen kriz senaryosunun da başarısız olduğunu göstermektedir. Aralık 2019'da Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkarak çok kısa sürede tüm dünyaya yayılan COVID-19 pandemisinde, virüsün bulaşma niteliği ve çoğalma hızı konusunda yapılan araştırmalar yetersiz kalmış, küresel bazda halk üzerinde oluşan panik ortamı ile vakalara ilişkin ve virüse karşı alınacak tedbirlerle ilgili paylaşım süreçlerinde ilaçların yetersiz olduğu, sağlık altyapısının çökmekte olduğu, hayatını kaybeden hasta sayılarının saptırıldığı gibi bilgi güvenilirliği ve şeffaflık konusunda güvensizlik ortamı oluşmuştur (Erol, 2020: 14). Bu nedenle süreç içerisinde sağlık iletişiminde kriz yönetimi reaktif bir nitelik kazanmış ve elde edilen bulgularla krizin etkilerini en aza indirmeyi hedefleyen çabalar görülmüştür. Dünya genelinde pandemiye karşı halkı bilinçlendirmek ve farkındalığı artırmak adına devreye sokulan ulusal eylem planları çerçevesinde yürütülen sağlık iletişiminde bilimsel bilgiler ışığında, şeffaf ve açık bir dil kullanılarak toplumu koruma ve iyileşme konularında teşvik ederek etkili ve ortak hareket etme kapasitesini en üst seviyeye çıkarmayı amaçlamak, birincil hedefi oluşturmıştır (Türk Tabipleri Birliği, 2020: 48).

COVID-19 salgını süresince Sağlık Bakanlığı tarafından Sağlık Bakanlığı resmi internet sitesinde COVID-19 Rehberi yayınlanmış, Enfeksiyon kontrol yöntemleri açıklanmış, hastanelerde ve merkezlerde alınacak önlemler kapsamlı bir şekilde anlatılmış, 81 İl Psikososyal Destek Hattı kurulmuş, kurum ve kuruluşlara yönelik önlemlerin yer aldığı enfeksiyon kontrol tedbirleri haberleri güncellenmiş ve bunların yanı sıra uzman videolarının, koruma yollarının, evde tedavi yöntemlerinin, riskli mekanların yer aldığı kamu spotları ve kısa videolar hazırlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı, 2020). Bu videolar geleneksel medya yoluyla olduğu kadar internet üzerinden de her an erişilebilir nitelikte düzenlenmiş ve bunun yanı sıra virüsün Türkiye'de resmen görüldüğü 11 Mart 2020 tarihinden itibaren Sağlık Bakanı, kişisel sosyal medya hesabından güncel gelişmeleri bildirmiştir. 'Hayat Eve Sığar' mobil uygulamasıyla vatandaşları COVID-19 konusunda bilgilendirmek, yönlendirmek ve yaşanabilecek salgın hastalık ile ilgili riskleri en az seviyeye indirmek ve yayılmasını önlemek amaçlanmıştır. Söz konusu mobil uygulama sayesinde kişinin bulunduğu yerin haritası üzerinde hastane, eczane, market zincirleri, metro ve duraklar gibi temel ihtiyaç noktalarına kolayca ulaşım sağlanması amaçlanmış ve evde izolasyon, enfekte kişiler ve riskli bölgelerin yoğunluğu görülebilir hale getirilmiştir.

COVID-19 Sağ Kalım Kampanyası (SSC) alt komitesi, 2019 yılının sonunda Çin'in Wuhan kentinde meydana gelen ve hızla yayılım gösteren salgın için bir panel düzenlemiş ve panel üyelerini, alanında uzman kişilerden oluşan, mümkün olduğu kadar geniş bir coğrafi dağılım ile dengeli cinsiyet dağılımı üzerinden seçmiştir. COVID-19 Sağ Kalım Kampanyası paneli, oldukça yoğun zaman çizelgeleri dahilinde çalışan uzmanlar tarafından, kılavuz geliştirme, enfeksiyon kontrolü, bulaşıcı hastalıklar ve mikrobiyoloji, yoğun bakım üniteleri, acil durum, hemşirelik ve halk sağlığı konuları üzerine düzenlenmiştir.

Panel buna göre: (1) enfeksiyon kontrolü ve testi, (2) hemodinamik destek, (3) ventilatör desteği ve (4) terapi olmak üzere dört ana kategoriye ayrılmış ve virüsün neden olduğu semptomlar ile teşhis ve tedavi yöntemleri üzerine olduğu kadar halk sağlığı açısından virüsten korunma, psikolojik destek ve halkla iletişim konusunda da çalışılmıştır (Alhazzani vd., 2020: 855-856). Kampanya, Orta Doğu solunum sendromu (MERS-CoV), şiddetli akut solunum sendromu (SARS-CoV) gibi önceki pandemiklerden türetilen dolaylı kanıtlar temel alınarak ve daha önce düzenlenen Sağ Kalım Kampanyalarında yayınlanan sepsis ve septik şok için bir dizi kılavuzu örnek alınarak uzmanların, kritik hastalığı olan yetişkinlerde COVID-19'un yönetimi hakkında ilkeler hazırlamasına olanak sağlamıştır. Bu ilkeler, on iki ülkeden otuz altı uzman tarafından hazırlanmıştır (Poston vd., 2020: 1840).

COVID-19 için kılavuz oluşturmaları beklenen söz konusu panel tamamlandığında, Coronavirüs bir salgın haline gelmiş ve 80'den fazla ülkede 120.000'den fazla kişi ve dünya çapında 5000'den fazla ölümle sonuçlanmıştır (Alhazzani vd., 2020: 855). Bu nedenle henüz tedavisi bulunmayan, uzun vadede insan sağlığı üzerindeki etkilerinin bilinmediği, salgının önüne geçildiği düşünülen ülkelere enfekte bireylerin ve hayatını kaybedenlerin sayısının yeniden artış gösterdiği ve başta ekonomi olmak üzere küresel çapta tüm sistemlerin durma noktasına geldiği COVID-19 pandemisi risk yönetiminin, bilimsel veriler ışığında oldukça ciddi bir koordinasyon ve iş birliği ile yürütülmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda farklı ülkelerde ulusal eylem planları çerçevesinde hazırlanan Sağ Kalım Kampanyalarında (Pandey & Kumar, 2020; Ostler, 2020), afiş, broşür, billboard, kitapçık gibi basılı materyallerin yanı sıra virüsten korunma yöntemleri, tedbir alınmadığı takdirde oluşabilecek domino etkisi, gerçek görüntüler eşliğinde hayatta kalanların ve onların aile üyelerinin yaşadıklarının anlatıldığı ve çocuklara yönelik hazırlanan kamu spotları, videolar ve röportajlar bulunmaktadır.

Ülkemizde ise ‘Coronavirüs İlişkili Kritik Hastalarda Sepsis Sağ Kalım Kampanyası’ 2019 kılavuzunda da belirtilen ve Sağlık Bakanlığı’nın 14 Nisan 2020 tarihli COVID-19 Rehberi’nde olası/kesin COVID-19 hastalığı tanısı ile hastaneye yatırılan veya ayaktan takip edilen tüm olgular için önerilen ‘Hidroksiklorokin’ ile ilgili tedavi dozu ve tedavi süresi hakkında tıbbi bilgiler verilmektedir. Kampanya genelinde söz konusu tıbbi bilgilerin dışında ilk COVID-19 vakasının duyurulduğu 11 Mart 2020 tarihinden itibaren vakalarla ilgili gelişmeleri ve alınan önlemleri kamuoyuna duyurmada Sağlık Bakanı Fahrettin Koca önemli bir rol üstlenmiştir. Türk Tabipler Birliği (2020: 54)’nce hazırlanan rapora göre hükümetin pandemi iletişimini belirleyen iki temel karakter bulunmaktadır; bunlardan birincisi sınırlı bilgilendirme, ikincisi sağlık meslek örgütlerini dışlamadır. Rapora göre topluma ayrıntılı bilgi verilmemesi, Türk Tabipleri Birliği, TTB Uzmanlık Dernekleri, Halk Sağlığı Uzmanları Derneği, Türk Klinik Mikrobiyoloji ve Enfeksiyon Hastalıkları Derneği, Türk Toraks Derneği ve Türk Yoğun Bakım Derneği’nin tepkisini çekmiştir. 10 Nisan 2020 akşamı otuz bir kentte hafta sonu sokağa çıkma yasağının ilanının ardından Sağlık Bakanlığı ve tüm kamu kurumları ‘Evde kal’, ‘Hayat eve sığar’ kampanyası yürütmüşlerdir. Bu doğrultuda dönemin popüler iki yerli dizisi *Hekimoğlu* ve *Mucize Doktor*’un başrol oyuncularının yer aldığı kamu spotları hazırlanmış, bunların yanı sıra virüsün tanıtıldığı, maskelerin nasıl kullanılacağına ve ellerin nasıl yıkanması gerektiğine, alınması gereken tedbirlere, salgın süresince hayat kurtarıran virüs nedeniyle kendi hayatlarını kaybeden sağlık çalışanlarına ilişkin çeşitli videolar ve görseller hazırlanmıştır.

Sağlık Temalı Popüler Yerli Dizilerin Başrol Karakterlerinin Rol Aldığı Kamu Spotlarının Sağlık Çalışanları Tarafından Alınlanması

‘Coronavirüs 14 Gün Kuralı’ kamu spotu, yurt dışına çıkanların 14 gün boyunca kendilerini karantinaya almaları gerektiğini ve virüsten korunmak için temizlik, maske takma, 65 yaş üstü kişilerle yakın temastan kaçınma gibi önlemlerin *Hekimoğlu* dizisinin, bir eliyle bastonuna dayanmış, diğer elini cebine atmış bir şekilde ayakta duran başrol oyuncusu Timuçin Esen tarafından seslendirilmesiyle kurgulanmıştır. Komedi-drama türündeki dizi, Amerikan yapımı House M.D. dizisinden uyarlanmış ve 17 Aralık 2019 tarihinde Kanal D’de yayımlanmaya başlamıştır. Başrollerinde Timuçin Esen, Ebru Özkan, Okan Yalabık, Kaan Yıldırım, Damla Colbay ve Aytaç Şaşmaz’ın olduğu dizinin yapımcısı Ümmü Burhan, salgın nedeniyle setlere ara verilmesinden dolayı 15. Bölümde birinci sezonu tamamlamaya, ikinci sezona ise Eylül 2020’de devam etmeye karar verdiklerini açıklamıştır (Kamu Ajans, 2020). Hugh Laurie tarafından canlandırılan Dr. House karakterinde olduğu gibi, Ateş Hekimoğlu kırklı yaşlarında başarılı bir doktordur. Hastalarla bire bir ilişki kurmadan, farklı semptomlarla kendini gösteren ve diğer doktorlarca tedavisi bulunamayan hastalıklara odaklanarak araştırma yapan ve onlara çözüm üreten Hekimoğlu, aykırı davranışları nedeniyle hastane düzenine ayak uyduramamakta ve hastane yöneticisini çoğu kez zor durumda bırakmaktadır.

Bir diğer ‘*Coronavirüs 14 Gün Kuralı*’ kamu spotu, MF Yapım imzalı, ilk bölümü 12 Eylül 2019 tarihinde yayımlanan, senaryosu Pınar Bulut ve Onur Koralp tarafından yazılan medikal drama tarzında yerli televizyon dizisi ‘*Mucize Doktor*’un başrol oyuncusu Taner Ölmez tarafından seslendirilmesiyle kurgulanmıştır. 2013 Güney Kore yapımı olan *Good Doctor*’dan uyarlanan dizide (Fons, 2020), Savant Sendromu ile doğan Ali Vefa’nın cerrah olma yolundaki hikayesi anlatılmaktadır. *Mucize Doktor* dizisine de *Hekimoğlu* dizisi gibi salgınla beraber 26 Mart Perşembe günü yayınlanan 28. bölümle çekimlerine ara verilmiş, Eylül 2020’de ikinci sezona devam edilmiştir. Taner Ölmez’in rol aldığı kamu spotu, dizi karakteri Ali Vefa’nın beden dili kullanılarak COVID-19’dan korunma yöntemlerinin anlatılmasıyla yapılmıştır.

“*TİMUÇİN ESEN de bizim söylediklerimizi söylüyor: Yurt Dışından Dönüşlerde 14 Gün Kuralı. RETWEET’LEYİN, Koronavirüsün yayılmasını önleyin.*” ve “*TANER ÖLMEZ de bizim söylediklerimizi söylüyor. Koronavirüs Riskinden Korunmak İçin 14 Kural. RETWEET’LEYİN, Koronavirüsün yayılmasını önleyin.*” başlıklı kamu spotları Sağlık Bakanı Dr. Fahrettin Koca’nın kişisel sosyal paylaşım hesaplarından da duyurulmuştur.

Araştırmanın odağı, COVID-19 salgını nedeniyle Sağlık Bakanlığı tarafından 16 Mart 2020’de yayımlanmaya başlayan ve dönemin medikal drama türünde popüler yerli dizilerinden olan *Mucize Doktor* ve *Hekimoğlu* dizilerinin başrol oyuncularının rol aldığı ‘*Coronavirüs 14 Gün Kuralı*’ kamu spotu oluşturmaktadır. Bu spotların seçilmesindeki ana etken, kriz iletişimi ve kriz yönetiminin de içinde yer aldığı, insan hayatını tehdit eden küresel bir sağlık sorunu olan COVID-19 Sağ Kalım Kampanyası’nda kullanılmış olmaları ve sağlık çalışanlarının, kendilerini medyada temsil eden popüler oyunculara yönelik alımlamalarının ortaya çıkarılmasıdır. Bu nedenle söz konusu araştırma, hem Sağ Kalım Kampanyası’nın başarısı açısından, hem de sağlık çalışanlarını temsil eden hayali karakterlere yönelik sağlıkçıların bakış açılarının ortaya konması açısından özgün bir nitelik taşımaktadır.

Nitel araştırma yöntemlerinde veri toplamada önemli bir işleve sahip olan yüz yüze derinlemesine mülakat (*in-depth interview*), açık uçlu soruların sorulduğu, araştırılan konunun tüm boyutlarını kapsayan ve bire bir görüşme ile bireyin duygu, düşünce ve tutumlarının gözlemlenmesine imkan veren bir yöntemdir (Brounéus, 2011; Rivas & Gibson-Light, 2016). Araştırmacı tarafından seçilmiş ve araştırmaya konu olan problem hakkında açık uçlu sorulara dayanan bireysel görüşme yönteminin üzerine inşa edilmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2006: 153).

Buna göre odak grup çalışmasının ilk adımı olan amacın (sağlık çalışanlarının popüler medya ürünlerinde kendilerini temsil eden hayali karakterlerin rol aldığı kamu spotlarına yönelik bakış açılarının nasıl olduğunun ortaya çıkarılması) belirlenmesinin ardından sağlık iletişiminin kuramsal altyapısı tanımlanmıştır. Literatür taraması ve kuramsal altyapıdan hareketle elde edilen bilgiler ışığında katılımcılara sorulacak sorular yarı yapılandırılmış olarak aşağıdaki gibi geliştirilmiştir (Rabiee, 2004: 656) ve İstanbul Aydın Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik Kurul’unun 25.11.2020 Tarihli, 2020/10 İzni doğrultusunda katılımcılara yöneltilmiştir.

Soru 1. Sağlık Bakanlığı tarafından hazırlatılan ‘*Corona Virüs 14 Gün*’ kamu spotları sizce güçlü bir etki bırakmakta mıdır, neden?

Soru 2. Söz konusu kamu spotlarında Covid 19’un tehlikeleri sizce açıkça belirtilmekte midir?

Soru 3. Söz konusu kamu spotlarında Covid 19’un tehlikelerinden korunma yöntemleri sizce açıkça belirtilmekte midir?

Soru 4. Söz konusu kamu spotlarında rol alan yerli dizilerdeki oyuncular sizce gerçekliği artırmakta mıdır, neden?

Soru 5. S  z konusu kamu spotlarındaki oyuncuların verdikleri mesajlar sizce yeterince etkili midir?

Soru 6. S  z konusu kamu spotlarında pop  ler oyunculara rol verilmesi sizce doğru bir tercih midir, neden?

Soru 7. S  z konusu kamu spotlarını izleyen yakın   evrenizin değerlendirmeleri nasıl oldu?

Katılımcıların Demografik   zellikleri

Yapılan odak grup   alışmasına İstanbul ilinden on iki kişi katılmıştır. Buna g  re katılımcıların demografik   zellikleri Tablo 1.deki gibidir:

Tablo 1: Katılımcıların Demografik   zellikleri

KATILIMCILAR	CİNSİYETİ	G��REVİ	G��REV YERİ
1A	Erkek	Do��ent Doktor	Devlet Hastanesi
2B	Erkek	Uzman Doktor	��zel Hastane
3C	Kadın	Uzman Doktor	��zel Hastane
4D	Erkek	Profes��r Doktor	Eğitim Uygulama Ve Araştırma Hastanesi
5E	Erkek	Do��ent Doktor	Eğitim Uygulama Ve Araştırma Hastanesi
6F	Kadın	Pratisyen Hekim	Eğitim Uygulama Ve Araştırma Hastanesi
7G	Kadın	Do��ent Doktor	Eğitim Uygulama Ve Araştırma Hastanesi
8H	Erkek	Pratisyen Hekim	��zel Hastane
9I	Kadın	Profes��r Doktor	Eğitim Uygulama Ve Araştırma Hastanesi
10J	Erkek	Uzman Doktor	Devlet Hastanesi
11K	Kadın	Uzman Doktor	��zel Hastane
12L	Erkek	Uzman Doktor	Devlet Hastanesi

Katılımcıların kimlik bilgileri ve bağlı bulundukları birimler gizli tutulmuştur. Her bir katılımcıya harfler ile kimlik verilmiş ve katılımcılar, yalnızca cinsiyetleri, unvanları ve çalıştıkları sağlık kurumunun nitelikleri (devlet/özel/ eğitim, uygulama ve araştırma hastanesi) ile kodlanmıştır. Çalışmada cinsiyet dağılımı açısından yedi erkek, beş kadın katılımcı bulunmaktadır. Katılımcıların üçü devlet hastanesinde, dördü özel bir kurumda ve beşi eğitim, uygulama ve araştırma hastanesinde görevlidir. Odak grup görüşmelerinde araştırmanın amacına uygun olarak tüm katılımcıların fiziki bir mekanda toplandığı bir yöntemle veya gruba dahil olan katılımcılarla araştırmacının bire bir görüşme yaptığı bir yöntemle yapılması ve katılımcılara açık uçlu sorular sorularak tartışmanın özendirilmesi beklenmektedir (Yıldırım & Şimşek, 2006: 157-161). Ancak pandemi nedeniyle katılımcılar ile bire bir uzaktan konuşma ve görsel konferans hizmeti olanaklarını sunan Zoom üzerinden irtibat kurulmuştur.

Araştırma Bulguları ve Tartışma

Katılımcılara yöneltilen toplamda yedi soru, içerik analizi yöntemi ile yorumlanmıştır. İnsan davranışlarını açıklamada, kullanılan dilin önemi, içerik analizinin merkezinde yer almaktadır (Duriau vd., 2007: 7). İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşabilmek ve ortaya çıkan kavramları betimsel bir yaklaşımla analiz edebilmektir (Yıldırım & Şimşek, 2006: 227). Elde edilen bilgiler incelenerek anlamlı bölmelere ayrılmaya ve her bölümün kavramsal olarak ne anlam ifade ettiği ortaya konmaya çalışılmaktadır (Elo vd., 2014: 2).

İçerik analizinde kodlama süreci elde edilen verileri bölümlere ayırmayı, bu verileri inceleyip karşılaştırmayı, bunları kavramlaştırmayı ve ilişkilendirmeyi içermektedir (Yıldırım & Şimşek, 2006: 227). Bu nedenle birbiri içinde anlamlı bir bütün oluşturan veriler, araştırmanın kavramsal çerçevesi dikkate alınarak bir cümle ile yapılandırılmıştır. Kodlama, Anselm Strauss ve Juliet M. Corbin (1990:69)'in işaret ettiği ve araştırmanın temelini oluşturan ve literatür kısmında bahsettiğimiz kavramsal çerçeve etrafında temalar ve temaların altında yer alabilecek başlıca kavramlar düzeyinde bir ön yapı ile 'önceden belirlenmiş kavramlara göre' yapılandırılmıştır. Bu doğrultuda ilk etapta *Mucize Doktor* dizisinin başrol oyuncusu Taner Ölmez'in rol aldığı ve *Hekimoğlu* dizisinin başrol oyuncusu Timuçin Esen'in rol aldığı '*Coronavirüs 14 Gün Kuralı*' isimli kamu spotlarının etkileyciliği, söz konusu kamu spotlarında verilen mesajların niteliği ve en son, popüler oyuncu kullanımı başlıkları altında toplamda üç kategori belirlenmiştir.

Sağlık çalışanı olan bireylerin, COVID-19 pandemisi ile ilgili hazırlanan kamu spotlarında sağlık konulu popüler yerli dizi oyuncularının kullanımına yönelik bakış açılarının değerlendirilmesinin hedeflendiği çalışmamızda, söz konusu kamu spotları katılımcıların her birine izletilerek yukarıdaki soruları cevaplamaları istenmiştir. Alınan cevaplar şu şekildedir:

'Coronavirüs 14 Gün Kuralı' Kamu Spotlarının Etkileyciliği

İletişim kampanyalarında kamu spotlarının etkileyciliği, doğru hedef kitlenin seçilmesi, bilimsel verilere dayandırılmış mesajlardan oluşması ve çarpıcı görsellerin kullanımı ile başarılı bir kurgu dinamiğiyle harmanlanması gibi birtakım kriterlerden oluşmaktadır (Singh & Singh, 2017: 55-56). Buna göre '*Coronavirüs 14 Gün Kuralı*' kamu spotlarının etkileyciliğine yönelik katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıdaki gibidir:

3C. Evet, yapılması gerekenler açıkça belirtilmiş.

2B. Hastalık çok tehlikeli. Dahası, üzerine yapılmış yeterli araştırma yok. Belki sadece konuşma yerine daha çarpıcı görüntüler olabilirdi, çünkü sadece sözler var.

8H. Bizim halkımız söylenenleri pek dinlemez, uzun konuşmalardan hoşlanmaz. Ben çok etkili olduklarını düşünmüyorum.

1A. Etkili mi bilemiyorum. Dizi oyuncularından etkilenebilirler belki...

4D. Ben etkili olduğunu düşünmüyorum. Evet, belki tüm gerçekler gösterilemez, ama vaka sayısında artış yaşanması şunu şunu yapın diye söylenenlerin kulak ardı edildiğini kanıtlıyor.

6F. İnsanlar salgını çok hafife alıyor. Yaşananlar salgının sadece yakın zamandaki ölümcül sonuçlarını gösteriyor; oysa uzun vadedeki sonuçlarını henüz bilemediğimiz için bu durum salgının ne derece tehlikeli olduğunu kat kat artırıyor. Evet, aslında her şey oldukça güzel anlatılıyor, ama etkili olduğunu hiç sanmıyorum. Teşhis konulmasına rağmen hastaneden kaçmaya çalışanlar bile oluyor. Sizler haberlerde bunun çok seyreltilmiş halini görüyorsunuz, öyle çok olay yaşanıyor ki...

5E. Etkili değil bence, ders anlatır gibi.

7G. Ben etkilenmedim, ama hekim olduğumdan değil, çok niteliksiz bana kalırsa. Yani umarım etkili oluyordur.

10J. Bence etkili, dizilerdeki oyuncularla verilen mesajların vatandaşın belleğinde olumlu izler bırakacağını düşünmekteyim

12L. Dünya genelinde COVID 19'a yönelik konuya ilişkin uyarlamalar gündeme getirilmeli.

9I. Mevcut kampanyalarda cinsiyet, yaş, altta yatan hastalık ve çevresel faktörler göz ardı edilmiş bana kalırsa. Bir de diğer ülkelerdeki verilerle ülkemizdeki verilerin mukayese edilmesi de ihmal edilmekte. Pandemiyle mücadelede izlenecek yolu bilimsel yöntemlere ulaştırmak ve bu yöntemlerin uygulanmasını sağlamak gibi bir faydası var.

11K. Verilen rakamlarda günlük vaka artış sayısı ve iyileşen hasta sayısı öncelikle ele alınmaktadır. Oysa yoğun bakım tedavisi gören hasta sayısının öncelenmesi daha önemli.

‘Coronavirüs 14 Gün Kuralı’ Kamu Spotlarında Verilen Mesajların Niteliği

Kamu spotlarında verilen mesajların niteliği, bilimsel verilerden yararlanılarak hedef kitleyi bilgilendirici nitelikte olmalı ve karmaşık ifadelerle yer verilmemelidir (Martiniuk vd., 2010:1052). Buna göre ‘Coronavirüs 14 Gün Kuralı’ kamu spotlarında verilen mesajların niteliğine yönelik katılımcıların verdikleri cevaplar aşağıdaki gibidir:

4D. Zor bir süreç, bir kere halkta panik havası var. İzlediğim filmlerde (kamu spotları) ne olabileceği, neler yapılması gerektiği anlatılmış... Ama pandemide farkındalık yaratmak için iletişim kampanyalarının başarılı bir şekilde kullanılmadığı ortada. Mevcut görsel ve sözlü medyada üç şablon cümleyle bunlar anlatılıyor; ‘evde kal, sosyal mesafe, hijyen’ kavramlarıyla dikkatli olma uyarıları yapılıyor. İletişim kampanyalarındaki yetersizlik mevcut günlük ortalama vaka sayısının açıklanması irdelendiğinde kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

8H. E tabii, tek tek anlatmışlar. Yapılan uyarılar yerinde.

6F. Verilen mesajlar ve uyarılar anlatılmış.

7G. Evet, hem tehlikeleri hem de yapılması gereken her şey anlatılmış.

1A. Evet, her ikisinde de tüm önlemler sayılmış.

5E. Uyarılar ve korunma yöntemleri güzelce özetlenmiş, ama halkın bunu dikkate alacağını sanmıyorum ben.

2B. Evet, virüsün yol açtığı tehlikeler de buna karşı mutlak surette alınacak önlemler de anlatılmış.

3C. Her şey açıkça anlatılmış, daha fazla ne yapılabilir, bilmiyorum.

9I. Yirminci asrın başında dünyanın yaşadığı tifüs, kolera, veba gibi önemli pandemiye yol açan hastalıklarda izlenen politikalar göz önüne alınabilirdi. Yani oradaki birikimlerden ve tecrübelerden faydalanılabılırdi.

12L. Pandemi kavramı daha çarpıcı bir şekilde günlük yaşam pratiğine aktarılabilir. Yani mesela bire bir bu hastalığa yakalanmış kişilerin yakınlarıyla algılamaya yönelik röportajlar yapılabilir.

11K. Mevcut uyarlamalar ve pandeminin üçüncü ayında ortaya çıkan veriler, verilen mesajların ve uygulamaların yetersizliğini ortaya koyuyor.

10J. Sonuçta yapılan bu çalışmalar ülke vatandaşlarının algılamaya bağlı olarak kültür düzeyiyle orantılı. Mesajlar da buna göre düzenlenmiş.

‘Coronavirüs 14 Gün Kuralı’ Kamu Spotlarında Popüler Yerli Dizi Oyuncularının Kullanımı

İletişim kampanyalarında sıklıkla uzmanların, ünlülerin, popüler oyuncuların, siyasilerin görüşlerine yer verilmekte ve bu yolla halkın ilgisinin çekilmesi amaçlanmaktadır (Toncar vd., 2007). Katılımcıların ‘Coronavirüs 14 Gün Kuralı’ kamu spotlarında popüler yerli dizi oyuncularının kullanımına yönelik verdikleri cevaplar aşağıdaki gibidir:

6F. Benim çevremdeki kişiler de izliyor iki diziyi. Biz de denk gelirse izliyoruz. Her iki dizideki oyuncular da sevilen oyuncular. Bu nedenle her ikisine kamu spotlarında yer verilmesi uygun olmuş.

3C. Aslında her iki kamu spotu da oldukça güzel ve bence dizi oyuncularının kullanılması da yerinde olmuş. Bu iki dizi de çok tuttu. Ancak ne yazık ki hastane ortamı ve sağlık personelinin çalışma ortamı dizilerdeki gibi değil. Bunu sadece salgın açısından söylemiyorum, her zaman birçok çalışma yapmamız gerekiyor; biz sadece hasta bakmıyoruz. Birçok araştırma yapmamız, ulusal ve uluslararası konferans ve kongrelere katılmamız, sınavlara girmemiz gerekiyor. O nedenle diziler ve bu dizi karakterleri gerçeği hiçbir şekilde yansıtmıyor. Ama mesela benim çevremdeki kişiler de bu dizileri izliyor ve oyuncuları seviyorlar.

1A. Halk dizilerden ve filmlerden oldukça etkileniyor. Bu açıdan sevilen her iki dizideki oyuncuların oynatılması iyi bir karar olmuş. Ancak gerçeklikle ilgili bir soru sordunuz, bizler bu dizilerde yaşananlara çoğu kez gülüyoruz; çünkü içinde bulunduğumuz ortam ve çalışma koşulları ile hiçbir ilgisi yok bunların. Kamuda meşhur olan sanatçıların etkinliği iki çeşittir, bir kısmı negatif popülariteye sahip olan, bir kısmı da pozitif popülariteye sahip olan... Pozitif popülariteye sahip olan oyuncuların diyalogları da kamunun belli bir kesimini pozitif bir yönde etkilemekte. İnancım o ki bu tür oyuncularla sağlık yönünde yapılan kamu spotlarının faydalı olabileceği inancımdayım.

4D. Bakınız, bilime adanmış bir hayat asla dizilerdeki gibi olmaz. Bu mesleğe adım atarsanız kendi hayatınızı bile arka plana koymanızla eşdeğer anlama gelir. Diziler özelinde konuşmak gerekirse dizilerin senaryosunda tıbbi açıdan ciddi derecede önemli ve gerçeğe aykırı sahnelerin varlığı seyircide olumlu bir kanaat oluşmasını engeller niteliktedir. Her iki dizide hekim görevini üstlenen oyuncuların abartılı bir şekilde ve gerçek tıbbi ilkeler açısından bir sürü yanlışlıklarla dolu olduğu ortadadır. Özellikle hekimlik mesleğinde tıbbi deontolojik ve etik değerler uygulama pratiğinde önemli yer tutmaktayken dizilerde bu realite göz ardı edilmekte ve bu değerler bir şekilde yok kabul edilmektedir. Kamuoyunda farkındalık yaratabilmek için bu tür aydınlatıcı ve özellikle, pandemi vafına ulaşmış durumlarda farkındalık yaratmak elbette ki ciddi bir konudur. Bu uygulama pandeminin geçerli olduğu tüm ülkelerde yaygın bir şekilde gündemdedir. Ama en önemlisi halkta farkındalık yaratmak olduğundan, yani surviving campaign (sağ kalım kampanyası) dediğimiz anlayışa uygun olduğundan tabii ki dizi oyuncularının kullanımı doğrudur, ancak bu konuda Türkiye’deki iletişim uzmanlarının görüşlerine başvurulduğunu düşünmüyorum. Bu konuda Dünya Sağlık Örgütü’ne büyük sorumluluk ve görev düşmekteyken yeteri kadar aktif değil, standartları koyamadı. Tıpta tedavide, tanıda ve kamuoyunu bilinçlendirmede altın standartlar dediğimiz standartlar vardır ve bakıldığında dünya kadar da her ülkeden veri var. Ama bu ne yazık ki

değerlendirilememiştir. Buna ek olarak bu çalışmalar siyasi erkin pandemi sürecinin yönetimine ilişkin yakın, orta ve uzun vadedeki programlarını yansıtmaktan çok uzaktadır.

5E. Verilen mesajlar yerinde olmasına rağmen çok daha farklı görsel ve iletişimsel metotlar mevcutken bunların hepsi ihmal edilmiş durumda.

8H. Bir kere gerçekliğin artması diye bir durum söz konusu değil, çünkü diziler gerçeği göstermekten çok uzak. Yani mesela hiçbir hastanede hoca, asistanına ‘hadi gel sen yap bu ameliyatı’ demez. Aşk, intikam, rekabet, umut, hayal kırıklığı gibi konular var. Ama belki de bu yüzden insanlara çekici geliyor ve insanlar bu oyuncuları kendilerinden biri gibi görüyorlar. Bu nedenle hastaneyle ilgili dizilerdeki oyuncuların rol alması iyi olmuş.

2B. Ben bir hekim olarak daha etkili görüntülerin, mesela gerçek görüntülerin verilmesini arzu ederdim oyuncular yerine. Çünkü bana göre o zaman gerçeklik artardı. Mesela sigarayla mücadele kampanyasında kullanılan kamu spotlarında çok vurucu sahneler var. Sevdikleriniz birden yok oluyor; anneniz, arkadaşınız, babanız ve onların yerleri dolmuyor. On dört gün boyunca insanların sevdikleri kişilerden kendilerini izole etmeleri belki yine aynı oyuncularla dizide sevdikleri insanların hayatlarını nasıl etkilediği yönünde sahneler kurgulansaydı iyi olabilirdi.

7G. Oyuncuların oynatılması iyi olmuş ve verilen mesajlar da açıkça anlatılmış. Tabii biz sağlık çalışanları açısından bir etkileyiciliği yok, ama bu dizileri izleyen kişiler oyunculardan etkilenebilir. Mesela benim birkaç komşum, artık bana dizide gördükleri bazı şeyleri karşılaştırarak soru soruyor. Salgına yönelik filmler de çekilebilir.

10J. İletişim alanında popüler oyuncuların verilmek istenen mesajları kamuoyuna yansıtması geçerli bir yöntem. Bu açıdan bakıldığında verilen mesajların yerine ulaştığını söylemek mümkün.

12L. Verilen mesajlarda hasta psikolojisinin yansıtılmadığı ortada. Bu konuda psikiyatri bilim dalından faydalanmak mümkünken bu göz ardı edilmiş. Aynı zamanda COVID-19’la mücadelede yer alan sağlık çalışanları ve yakınlarının psikolojileri de bir alkışla geçirilebilecek kadar basit bir durum değil. Kısacası bana kalırsa bireylerin kaygı düzeyi ve stresle başa çıkma yöntemlerinin de olduğu gerçekçi çalışmalar hayati önem taşıyor, ancak bu yok.

11K. Ben bu tür şeylerin bire bir halka dokunduğuna inanmıyorum. Dolayısıyla halkı bilinçlendirme konusunda bir yetersizlik söz konusu. Başka figürlerin eklenmesiyle veya göz önüne alınmasıyla bu yetersizlik ortadan kaldırılabilir. Mesela salgının başlangıcı, hastanelerin o andaki görüntüleri ve sağlık çalışanlarının salgını algılayabilme özellikleri, hastalığın seyri ve ölüm veya sekel bırakarak iyileşme parametreleri işlenmeliydi. Hastalığı yaşayan kişilerin tedavi edildikten sonraki dönemde nasıl bir hayat tarzı sürdürecekleri de hiçbir çalışmada yok. Yaşam kalitelerinin ne olabileceği konusu eksik bırakılmış yani. Sonuçta toplumsal bilinç oluşturmada bir yetersizlik söz konusu. Eğer başarılı olduğu iddia ediliyorsa günlük vaka sayılarının bin beş yüzlerin üzerinde veya yoğun bakım hasta sayısının dokuz yüzler civarında seyretmemesi gerekirdi. Halen her gün yeni vaka sayısı giderek artıyor. Bu da bu çalışmaların yetersizliğini ortaya koyuyor.

9I. Popüler oyuncuların reklam, afiş, kamu spotu gibi yerlerde kullanılması doğal. Ancak verilen mesajların hedef kitlesinin ne olduğu açık değil. Hedef kitle tespitinde genç, orta yaş, ileri yaş ayrımını bilimsel açıdan ele alınması gerekirdi. Mesela yaşlılık kavramından bahsediyorsak eğer, yaşlılık 79 yaşından sonra başlar. 79’a kadar orta yaş vardır. Yani bu kamu spotları kime sesleniyor? Hedef kitle yaşlı kesim mi, orta yaş mı yoksa genç yaş grubu mu? Her birinin sağlık açısından farklı komplikasyonları bulunuyor. Bununla birlikte şehirlerarası dağılım ve mevsimsel özellikler de göz ardı ediliyor ve yalnızca tedbirler anlatılıyor. Oysa istatistiki veriler önemli.

COVID-19 salgını sonucu, dönemin medikal drama türünde popüler yerli dizilerinden olan *Mucize Doktor* ve *Hekimoğlu* dizilerinin başrol oyuncularının rol aldığı ‘Coronavirüs 14 Gün Kuralı’ kamu spotları insan hayatını tehdit eden bir sağlık sorunu olan COVID-19 Sağ Kalım

Kampanyası'nda kullanılmış ve sağlık çalışanlarının, kendilerini medyada temsil eden popüler oyunculara yönelik alımlamalarının ortaya çıkarılması hedeflenmiştir. Araştırmada metin çözümlemeleri ve izleyici tepkileri ölçülerek ikisi arasında bir ilişki kurulması amaçlanmıştır (Karaduman& Acıyan, 2019:677). Bu doğrultuda on iki sağlık çalışanına yöneltilen sorular kamu spotlarının etkileyciliği, kamu spotlarında verilen mesajların niteliği ve kamu spotlarında kullanılan yerli dizi oyuncularının kullanımı açısından kategorilendirilerek aktarılmış ve sonuç olarak katılımcıların, kamu spotlarında belirtilen önlemleri yeterli bulduğu, fakat çarpıcı görüntülerin kullanılmaması, başarılı iletişim tekniklerinin eksikliği, hedef kitlenin tespit edilememiş olması gibi nedenlerden ötürü kamu spotlarını başarısız buldukları saptanmıştır. Bununla birlikte sağlık çalışanlarını temsil eden hayali karakterlere yönelik sağlıkçıların bakış açıları da gerçekliğin çarpıtılarak aktarılması ve/veya gerçeklerin aktarılmaması gibi nedenlerden ötürü olumsuzdur. Ancak katılımcılar medya metinlerinin gerçekleri yeniden üretirken popülerleştirdiğinin ve bu şekilde halkın genelinin bunlara ilgi duymasının sağlandığının (Demir&Çencen, 2015:16) bilincindedir.

Sonuç ve Öneriler

Topluma yarar sağlayan değerler bütünü olarak özetlenebilecek olan kamu yararı tüm dünyada ve ülkemizde genellikle devlet ve diğer kamu tüzel kişileri tarafından sunulmakta ve bu olanaklar, herhangi bir ticari beklenti olmaksızın toplumun tüm fertlerine ulaştırılmaya çalışılmaktadır. Bu hizmetler arasında yer alan ve kamu yararının arandığı sağlık iletişimi, sağlık ile ilgili kişi ve/veya grupların, söz konusu hedef gruplara yönelik gerçekleştirmiş olduğu iletişim şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. Sağlık iletişimi, günümüzde yalnızca hekim ve hastanın arasındaki kişilerarası iletişimden çıkıp, toplumu hedef alan ve hedef kitlenin bilgi ve davranışlarını bilimsel verilere dayalı bir bakış açısıyla etkilemeye yönelik medya stratejilerini içermektedir. Sağlık iletişiminin bir parçası olan ve salgın hastalıklar ile riskli hastalıklar hakkında farkındalık yaratmak, toplumu bilinçlendirmek ve risklerin önüne geçmek amacıyla hazırlanan Sağ Kalım Kampanyaları, COVID-19 pandemisiyle birlikte yeniden gündeme gelmiştir. COVID-19 Sağ Kalım Kampanyası çerçevesinde oluşturulan sağlık ve iletişim çalışmalarında kullanılan yöntemlerden biri olan kamu spotu, hedef kitleyi ikna etmek ve tutum değişikliği yaratmak üzerine yaratıcı bir iletişim çalışması ile oluşturulmaktadır. Belirlenen sağlık sorunu ile ilgili karmaşık olan mesajın, hedef kitleye uygun semboller ve görseller aracılığıyla aktarılması ve kurgunun hedef kitlenin beklentilerini karşılayacak biçimde düzenlenmesi, başarılı bir kamu spotunun önemli unsurları arasındadır. Türkiye'de ilk COVID-19 vakasının resmen açıklandığı günden bugüne dek olan süreçte virüsten korunmak, tanı, teşhis ve tedavi için ilkeler oluşturmak, virüsün başkalarına bulaşmaması için alınacak önlemleri içeren bir dizi iletişim çalışması düzenlenmiştir. Bunlardan biri olan '*Coronavirüs 14 Gün Kuralı*' kamu spotları, yurt dışına çıkanların 14 gün boyunca kendilerini karantinaya almaları gerektiğini belirten ve dönemin iki popüler yerli dizisi *Mucize Doktor* ile *Hekimoğlu*'nun başrol oyuncularının yer aldığı kamu spotlarıdır. Araştırma, sağlık çalışanlarının, söz konusu kamu spotlarının başarısının ve kendilerini medyada temsil eden popüler oyunculara yönelik alımlamalarının ortaya çıkarılmasını amaçlamaktadır ve yüz yüze derinlemesine mülakat yöntemiyle açık uçlu soruların sorulduğu, İstanbul ilinden on iki sağlık çalışanının katıldığı bir çalışmadır. Bu doğrultuda katılımcılara yöneltilen sorular kamu spotlarının etkileyciliği, verilen mesajların açıklayıcı oluşu ve popüler oyuncu kullanımı başlıkları altında kategorileştirilerek yorumlanmıştır.

Buna göre ilk kategori için katılımcılardan on kişi, söz konusu kamu spotlarının etkileyci olmadığını düşünmektedir. Bunun nedenleri arasında çarpıcı görüntüler yerine uzun konuşmaların bulunmasını, kamuya verilen bilgilerin eksik oluşunu, bilimsel açıklamaların ve istatistiki verilerin paylaşılmamasını saymaktadırlar. Kamu spotlarının etkili olduğunu düşünen iki katılımcıdan biri, kamu spotlarında rol alan popüler dizi oyuncularını nedeniyle halkın, verilen mesajları daha kolay kabullenip uygulayabileceği düşüncesindedir. Kamu spotlarının etkileyci olduğunu belirten diğer katılımcı ise alınacak tedbirlerin ve korunma yöntemlerinin açıkça belirtilmesi nedeniyle olumlu görüş bildirmiştir. İkinci kategori olan kamu spotlarında verilen mesajların niteliği, hedef kitle

üzerinde tutum ve davranış değişimine yönelik tasarlanmaktadır. Kamu spotlarının niteliği, mesajların açık ve anlaşılabilir olması kadar hedef kitlenin estetik değerleri ve kültürel yapısıyla da ilgilidir. Bu açıdan söz konusu kamu spotlarında verilen mesajların niteliğine yönelik katılımcıların algılarına bakıldığında katılımcılardan sekizi olumlu görüş bildirmişlerdir. Buna göre katılımcılar, söz konusu kamu spotlarında alınacak tedbirlerin, hijyen alışkanlıklarının, maske ve eldiven kullanımının açıkça ve yeterince belirtildiğini düşünmektedirler.

Ancak bu sekiz katılımcıdan ikisi, mesajların açık ve anlaşılabilir olmasına rağmen söz konusu kamu spotlarının etkili olacağını düşünmemektedirler. Bu iki katılımcıdan biri, günlük vaka sayısındaki artışı dile getirerek iletişim kampanyalarının yalnızca izolasyon, sosyal mesafe ve hijyen ile sınırlanan mesajlar nedeniyle başarısız olduğunu düşünmektedir. Diğer katılımcı ise yine istatistiki verilere dayanarak bireylerin bu mesajları dikkate almadığını düşünmektedir. Doğrudan olumsuz görüş bildiren katılımcı sayısı ise üç kişidir. Olumsuz görüş bildiren katılımcılardan biri daha önce yaşanan salgınlarda düzenlenen politikalar ve iletişim kampanyalarının tecrübelerinden faydalanılmadığını belirtmiş, bir diğeri salgın kavramının geniş bir boyutla ele alınmadığını ve hasta ve hasta yakınlarının yaşam tecrübelerinden faydalanılmadığını dile getirmiş ve son katılımcı salgında yaşanan artışa dikkat çekerek, verilen mesajların yetersiz olduğu kanısında olduğunu söylemiştir. Bir katılımcı ise kamu spotlarında verilen mesajların halkın kültür düzeyiyle paralel olduğunu dile getirerek ne olumlu ne de olumsuz bir cevap vermiştir.

Son kategori olan popüler oyuncuların kamu spotlarında rol alması konusunda katılımcılardan sekizi, olumlu görüş bildirmişlerdir. Ancak katılımcılar, popüler medya içeriklerinde temsil edilen gerçekliğin, gerçek hayatla bağdaşmadığını dile getirmişlerdir. Bununla birlikte popüler oyuncuların rol aldığı söz konusu kamu spotlarının içeriğine yönelik eleştirilerde bulunarak çarpıcı görüntülerin kullanılmadığı, önceki tecrübelerden ve bilimsel verilerden yararlanılmadığı, hedef kitlenin doğru tespit edilmediği, yaşam kalitesine yönelik hiçbir verinin kullanılmadığı, hükümetin pandemi kriz yönetimine ilişkin planlarının yansıtılmadığı ve iletişim uzmanlarının eksik olduğu yönündeki görüşlerini dile getirmişlerdir. Katılımcılardan dördü ise olumsuz görüş bildirerek popüler oyuncuların kullanılmasının, bireyler üzerinde hiçbir etkileyciliğinin olmadığını, gerçek görüntülerin ve farklı iletişim tekniklerinin daha faydalı olabileceğini belirtmişlerdir. Bir katılımcı ise kamu spotlarında eğer popüler oyuncular kullanılacaksa, bu oyuncuların yer aldığı söz konusu medya ürünündeki senaryonun kamu spotuna uyarlanarak izlerkitlenin bildiği hikaye örgüsü eşliğinde mesajların verilmesinin daha etkili sonuçlar verebileceğini dile getirmiştir.

Sonuç olarak katılımcılar, iletişim kampanyalarında uzmanların, ünlülerin, popüler oyuncuların, siyasilere görüşlerine yer verilmesini doğru bulmakta, ancak yeterli iletişim tekniklerinin kullanılmaması ve hedef kitlenin doğru saptanamaması gibi nedenlerden ötürü COVID 19 Sağ Kalım Kampanyası'nda üretilen kamu spotlarını yetersiz bulmaktadır. Kamu spotlarında verilen mesajların niteliği açısından eldeki verilere dayanarak bilgilerin yeterli ve doğru olduğu, ancak farklı ülkelerde ve farklı demografik değişkenler etrafında karşılaştırmalı veri analizlerinin yetersiz olmasından ötürü verilen bilgilerin sınırlı olduğu tespit edilmiştir. İletişim kampanyalarında kamu spotlarının etkileyciliği, doğru hedef kitlenin seçilmesi, bilimsel verilere dayandırılmış mesajlardan oluşması ve çarpıcı görsellerin kullanımı ile başarılı bir kurgu dinamiğiyle harmanlanması gibi birtakım kriterlerden oluştuğundan etkili bir sağlık iletişiminin belirtilen kamu spotları çerçevesinde yetersiz kaldığı görülmektedir.

Elde edilen sonuçlara göre yapılabilecek öneriler şunlardır:

Bir kamu spotu hazırlanmadan önce hedef kitle analizinin doğru bir şekilde yapıp, mesajların buna göre kurgulanması, sağlık iletişiminin başarılı bir şekilde gerçekleşmesinin önkoşulu olarak tespit edilmiştir. Bir hastalığa yönelik koruyucu önlemlerin ve risklerin aktarıldığı sağlık kampanyalarında kullanılan kamu spotlarındaki görüntülerin, söz konusu sağlık sorununu gerçek hayatta yaşayan kişiler ve/veya yakınları üzerinden tasarlanması, izleyici üzerinde daha büyük etki

oluşturabilmektedir. Bir kamu spotunda eğer popüler medya ürünlerinde rol alan ünlüler kullanılacaksa, kamu spotunun hikaye kurgusunun söz konusu medya ürünlerine yerleştirilmesi ve mesajların bu hikaye çerçevesinde verilmesi daha etkili olabilmektedir. Özellikle salgın hastalık veya afet gibi toplum sağlığını ilgilendiren konularda bilimsel verilerin iletişim uzmanları tarafından etkili bir şekilde düzenlenip, bunların yeni veriler ışığında güncellenerek yeniden dolaşıma sokulması ve tekrarlanması, sağlıklı bir davranışın kazanılmasına ya da sağlıksız olanının terk edilmesine neden olabilmektedir.

Teşekkür

Çalışmamı şekillendirmemde ve sağlık çalışanları ile iletişime geçmemde büyük desteği olan Prof. Dr. Uğur Oral'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Kaynakça

- Ajilore, K., Atakiti, I. & Onyenakeya, K. (2017). College students' knowledge, attitudes and adherence to public service announcements on Ebola in Nigeria: Suggestions for improving future Ebola prevention education programmes. *Health Education Journal*, 76(6), 648 –660, <https://doi.org/10.1177/0017896917710969>
- Akıllıoğlu, T. (1991). Kamu Yararı Üzerine Düşünceler. *Amme İdaresi Dergisi*, 24(2), 2-15.
- Alhazzani, W.; Møller, M.H. & Rhodes, A. (2020). Surviving Sepsis Campaign: guidelines on the management of critically ill adults with Coronavirus Disease 2019 (COVID-19). *Intensive Care Medicine*, 46, 854–887. <https://dx.doi.org/10.1007/s00134-020-06022-5>
- Andreasen, A. R. (2002). Marketing Social Marketing in the Social Change Marketplace. *Journal of Public Policy & Marketing*, 21(1), 1-13. <https://dx.doi.org/10.1509/jppm.21.1.3.17602>
- Asriwatia, Arsinb A.; Abdullahc, A.Z.; Ishakd H. & Syam, A. (2017). Communication for Behavioral Impact (Combi) Strategy; Does it Improve Knowledge, Attitude and Practice on Dengue Control?. *International Journal of Sciences: Basic and Applied Research (IJSBAR)*, 36(7), 162-169.
- Atkin, C. K. & Rice, R. E. (2013). “Theory and Principles of Public Communication Campaigns”. *Public Communication Campaigns*. (Ed.) Ronald E. Rice & Charles K. Atkin. SAGE. 3-19.
- Aydoğdu, İ. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgının Sağlık Sektöründe Kullanılan İletişim Modelleri Bağlamında Değerlendirilmesi: İstanbul'daki Özel Hastanelerin Instagram Paylaşımları Üzerine Bir İnceleme. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 13 (71), 832-848.
- Aykaç, B. (2001). Kamu Yönetiminde Kriz ve Kriz Yönetimi. *G.Ü.İ.İ.B.F Dergisi*, 2, 123-132.
- Aytekin, H. (2016). Görsel-İşitsel Medyada Sağlık - Güvenlik Halleri: Tartışılması Gereken Bir Alan Olarak Kamu Spotu. *Selçuk İletişim*, 9(3), 249-275. <https://dx.doi.org/10.18094/si.37556>
- Bak, G.; Altıntop, M. & Bak, A. (2020). George Gerbner'in Genel İletişim Modeli, Kültürel Göstergeler Ve Ekme Kuramı. *Journal Of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 6(25), 484-492. <https://dx.doi.org/10.31589/JOSHAS.288>
- Barnett, D. J., Balicer, R.D., Lucey, D.R., Everly, G. S., Omer, S. B., Steinhoff, M.C. & Grotto, I. (2005). A systematic analytic approach to pandemic influenza preparedness planning. *Plos Medicine*, 2(12), 1235-1241. <https://doi.org/10.1371/journal.pmed.0020359>

- Bayın, G. & Akbulut, Y. (2012). Sağlık Sektöründe Sosyal Pazarlamanın Kullanımı. *Ankara Sağlık Bilimleri Dergisi*, 1(1): 53-72. https://doi.org/10.1501/Asbd_0000000005
- Bayrakçı, M. (2007). Sosyal Öğrenme Kuramı ve Eğitimde Uygulanması. *SAÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14, 198-210.
- Bermejo, R., Arto, I. & Hoyos, D. (2010). *Development Cooperation: Facing the Challenges of Global Change: Sustainable Development in the Brundtland Report and Its Distortion: Implications for Development Economics and International Cooperation*. Center for Basque Studies.
- Bigsby, E., Cappella, J. N. & Seitz, H. H. (2013). Efficiently and Effectively Evaluating Public Service Announcements: Additional Evidence for the Utility of Perceived Effectiveness. *Communication Monographs*, 80(1), 1-23. <https://doi.org/10.1080/03637751.2012.739706>
- Bilis, A.E. (2014). “Kamu hizmetleri yayıncılığının yeni eğilimi: Kamu spotları üzerine bir inceleme”. Kocaeli, Bildiriler Kitapçığı II. (Ed.) S. Koç Akgül & B. Küçüksaraç. İstanbul Ayvansaray Üniversitesi Yayınları. 347-364.
- Hekimoğlu ve Mucize Doktor'dan Covid-19 uyarıları. (2020, Mart 17 Mart). *Borsa Gündem*, <https://www.borsagundem.com/haber/hekimoglu-ve-mucize-doktordan-covid-19-uyarilari/1477509>.
- Brounéus, K. (2011). “In-depth Interviewing: The process, skill and ethics of interviews in peace research”. *Understanding peace research: Methods and challenges*. (Ed.) K. Hoglund & M. Oberg. Routledge.130-145.
- Bulduklu, Y. & Karaçor, S. (2017). Sağlık Hizmetlerinde Kriz İletişimi ve Yeni Medya. *Atatürk İletişim Dergisi*, 14, 279-296.
- Campbell, R. G. & Babrow, A. S. (2009). The Role of Empathy in Responses to Persuasive Risk Communication: Overcoming Resistance to HIV Prevention Messages. *Health Communication*, 16(2), 159-182. https://doi.org/10.1207/S15327027HC1602_2
- Costello, D. E. (1977). “Health communication theory and research: An overview”. *Communication Yearbook I*. (Ed.) D. Nimmo. Transactional-International Communication Association. 557-5671.
- Covid in the U.S.: Latest Map and Case Count (2020, Ekim 3). *New York Times*. <https://www.nytimes.com/interactive/2020/us/coronavirus-us-cases.html>.
- Çalık, M.; Altunışık, R. & Sütütemiz, N. (2013). Bütünleşik Pazarlama İletişimi, Marka Performansı ve Pazar Performansı İlişkisinin İncelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 9(19), 137-162. <http://dx.doi.org/10.11122/ijmeh.2013.9.19.451>
- Çenesiz, E. & Atak, N. (2007). Türkiye’de Sağlık İnanç Modeli ile Yapılmış Araştırmaların Değerlendirilmesi. *TSK Koruyucu Hekimlik Bülteni*, 6(6), 427-434.
- Çınarlı, İ. (2008). *Sağlık İletişimi ve Medya*. Nobel.
- Çopuroğlu, E.; Dikmen, Y.; Demirkıran, O.; Utku, T. & Ürkmez, S. (2011). Protokole Dayalı Tedavinin Ağır Sepsis Mortalitesi Üzerine Etkisi. *Türk Yoğun Bakım Derneği Dergisi*, 9(3), 90-98.
- Coşkun, G. (2012). Sosyal Pazarlama ve Sosyal Pazarlama Karması: Antalya Emniyet Müdürlüğü Komşu Kollama Projesi Örneği. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 226-246. <https://dx.doi.org/10.18026/cbusos.80993>

- Darıcı, S. (2020). Kriz senaryoları nedir? Türkiye-ABD'nin karşılaştırmalı analizi ve iletişim odaklı bir kriz senaryo modeli önerisi. *Turkish Studies*, 15(4), 277-294. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44283>
- Dejong, W., Wolf, R. C. & Austin, S. B. (2010). U.S. Federally Funded Television Public Service Announcements (PSAs) to Prevent HIV/AIDS: A Content Analysis. *Journal of Health Communication*, 6(3), 249-263. <https://doi.org/10.1080/108107301752384433>
- Demir, B. (2011). *Sağlık Hizmetlerinin Özel Sektör Tarafından Yürütülmesi* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, Ö. & Çencen, N. (2015). Tarih Sinema Etkileşiminin Popüler Kültürdeki Yeri. *Kafkas Üniversitesi, e – Kafkas Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 13-18.
- Demirbilek, S. & Çolak, M. (2008). Sağlık Hizmetlerinde Kalite: Manisa İli Örneği. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2, 91-111.
- Duriau, V., Reger, R. K. & Pfarrer, M. D. (2007). A Content Analysis of the Content Analysis Literature in Organization Studies: Research Themes, Data Sources, and Methodological Refinements. *Organizational Research Methods*, 10(1), 5-34. <https://doi.org/10.1177/1094428106289252>
- Eagly, A. H. & Chaiken, S. (1984). Cognitive Theories of Persuasion. *Advances in Experimental Social Psychology*, 17, 267-359. [https://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601\(08\)60122-7](https://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60122-7)
- Elo, S., Kääriäinen, M., Kanste, O., Pölkki, T., Utriainen, K. & Kyngäs, H. (2014). Qualitative Content Analysis: A Focus on Trustworthiness. *SAGE Open*, 1-10, <https://doi.org/10.1177/2158244014522633>
- Erol, M. (2020). *Koronavirüs Salgınında Kriz İletişimi*. (Sayı: 316). SETA Analiz, SETA Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı. <https://setav.org/assets/uploads/2020/04/A316.pdf>.
- Evans, W. D. & McCormack, L. (2008). Applying social marketing in health care: communicating evidence to change consumer behavior. *Med Decis Making*, 28(5), 781-792, <https://doi.org/10.1177/0272989X08318464>
- Feeley, T.H. & Chen, Y. (2013). An Introduction to Health Communication. B. Reynolds (Eds.). *Principles of Communication*, (ss.1-14), Hayden H M McNeil.
- Figueroa, M. E.; Kincaid, D. L.; Rani, M. & Lewis, G. (2002). "Communication for Social Change: An Integrated Model for Measuring the Process and Its Outcomes". Communication for Social Change Working Paper Series. (Ed.) D. Gray-Felder. The Rockefeller Foundation and Johns Hopkins University Center for Communication Programs. 2-11.
- Flay, B. R., DiTecco, D. & Schlegel, R. P. (1980). Mass Media in Health Promotion: An Analysis Using an Extended Information-Processing Model. *Health Education Quarterly*, 7(2), 127-147. <https://doi.org/10.1177/109019818000700203>
- Fons, A.Q. (2020). The Good Doctor: learning ethics by simulating popular drama series. *Conference: II Congreso Internacional Filosofía y Cine: Series*. Valencia.
- Gennaro, F.D.; Pizzol, D.; Marotta, C.; Antunes, M.; Racalbuto, V.; Veronese, N. & Smith, L. (2020). Coronavirus Diseases (COVID-19) Current Status and Future Perspectives: A Narrative Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 17, 1-11. <https://dx.doi.org/10.3390/ijerph17082690>

- Green, L. ve Kreuter, M. (2005). *Health Program Planning: An Educational and Ecological Approach*, 4. Baskı. McGraw-Hill Higher Education.
- Harrington, N. G., Palmgreen, P. C. & Donohew, L. (2014). Programmatic Research to Increase the Effectiveness of Health Communication Campaigns. *Journal of Health Communication*, 19(12), 1472-1480. <https://dx.doi.org/10.1080/10810730.2014.954082>
- Hickman, J. R. & Crandall, W. (1997). Before disaster hits: a multifaceted approach to crisis management. *Business Horizons*, 40 (2), 75-79.
- Karabıçak, M. ve M. B. Özdemir (2015). Sürdürülebilir Kalkınmanın Kavramsal Temelleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 6 (13), 44-49.
- Hekimoğlu İlk Sezon Sona Mı Erdi? Hekimoğlu Yeni Bölüm Ne Zaman? Hekimoğlu Çekimlere Başladı Mı?. (2020, Haziran 6). *Kamu Ajans*, <http://www.kamuajans.com/diziler/hekimoglu-ilk-sezon-sona-mi-erdi-hekimoglu-yeni-bolum-ne-zaman-hekimoglu-cekimlere-basladi-mi-h550061.html>.
- Karaduman, S. & Acıyan, E. P. (2019). Netflix'in İlk Türk Dizisi "Hakan Muhafız" Üzerine Bir Alımlama Analizi. *Akdeniz Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi*, 32, 669-687. <https://doi.org/10.31123/akil.620457>
- Kırık, A. M., Var, S. S. A., Özkoçak, V., Darıcı, S. (2020). Pandemi Dönemlerinde İletişim Ve Algı Yönetimi: Yeni Koronavirüs Hastalığı (Covid-19) Örneği. *ASOS Journal*, 8(104), 36-57. <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.43249>
- Küçük, S. (2020). Tarihte Salgın Hastalıklar. *Türk Yurdu Dergisi*, 109 (392), 70-74.
- Mahoney, J. (2010). Strategic communication and anti-smoking campaigns. *Public Communication Review*, 1(2), 33-48. <https://doi.org/10.5130/pcr.v1i2.1868>
- Martiniuk, A. L. C., Secco, M., Yake, Y. & Speechley, K. N. (2010). Evaluating the effect of a television public service announcement about epilepsy. *Health Education Research*, 25(6), 1050-1060.
- Ostler, J. (2020). Media effectiveness during COVID-19. *WPP*. <https://www.wpp.com/wpp-iq/media-effectiveness-during-covid-19>.
- Özdemir, Ö. (2020). Coronavirus Disease 2019 (COVID-19): Diagnosis and Management (Narrative Review). *Erciyes Med J*, 42(3): 00-00. <https://dx.doi.org/10.34084/bshr.721702>
- Öztek, Z. (2001). Sağlık Kavramı ve Sağlık Hizmetleri. *Yeni Türkiye Dergisi* (Sağlık Özel Sayısı), 7(39), 294-298. <https://dx.doi.org/10.18069/fusbed.31544>
- Pandey, H. K. & Kumar, S. (2020). Role of Print Media in Spreading Awareness on Coronavirus Disease (COVID-19). *Journal of Xi'an University of Architecture & Technology*, XII(IV), 5203-5212. <https://dx.doi.org/10.37896/JXAT12.04/1255>
- Pauchant; T. & Mitroff I. (1992). *Transforming The Crisis-Prone Organization: Preventing Individual, Organizational, and Environmental Tragedies*. Jossesy-Bass Publishers.
- Poston, J.T.; Patel, B.K. & Davis, A.M. (2020). Management of Critically Ill Adults With COVID-19. *JAMA Clinical Guidelines Synopsis*, 323(18), 1839-1841. <https://dx.doi.org/10.1001/jama.2020.4914>
- Rabiee, F. (2004). Focus-group interview and data analysis. *Proceedings of the Nutrition Society*, 63, 655-660. <https://dx.doi.org/10.1079/PNS2004399>

- Ratzan, S. C., Payne, J. G. & Massett, H. A. (1994). Effective health message design: the America responds to AIDS campaign. *American Behavioral Scientist*, 38(2), 294-309. <https://dx.doi.org/10.1177/0002764294038002010>
- Rhodes, A.; Evans L.E.; Alhazzani, W., vd. (2017). Surviving Sepsis Campaign: International Guidelines for Management of Sepsis and Septic Shock: 2016. *Critical Care Medicine*, 45(3), 486-552. <http://dx.doi.org/10.1097/CCM.0000000000002255>.
- Rivas, R. & Gibson-Light, M. (2016). Exploring culture through in-depth interviews: is it useful to ask people about what they think, mean, and do?. *Cinta de moebio*. 57, 316-328. <https://dx.doi.org/10.4067/S0717-554X2016000300007>
- Rogers, E., Fine, S., Handley, M. A., Davis, H., Kass, J. & Schillinger, D. (2014). Development and Early Implementation of The Bigger Picture, a Youth-Targeted Public Health Literacy Campaign to Prevent Type 2 Diabetes. *J. Health Commun.*, 19(02), 144-160. <https://dx.doi.org/10.1080/10810730.2014.940476>
- Sabırcan, F. (2012). *Sağlık İletişimi Kampanyalarının Davranış Değişikliği Oluşturmadaki Rolü: "Türkiye'de Son 15 Yılda Yapılmış Olan Kampanyalardan Örnekler Çerçevesinde Bir Değerlendirme"* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Schiavo, R. (2007). *Health Communication: From Theory to Practice*. Jossey-Bass.
- Servaes, J. (2007). *Communication for Development and Social Change*. SAGE.
- Singh, K. P. & Singh, A. (2017). Public Service Advertising In India: An Evaluation Through Literature. *International Journal of Marketing & Financial Management*, 5(3), 53-64.
- Strauss, A. L. & Corbin, J. M. (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. SAGE.
- Surviving Sepsis Campaign (2019). Guidelines and Bundles. SSCM. <https://www.sccm.org/SurvivingSepsisCampaign/Guidelines>.
- Şengün, H. (2016). Sağlık Hizmetlerinde İletişim Yönetimi. *İstanbul Tıp Fakültesi Dergisi*, 79(1), 38-42. <https://doi.org/10.18017/iuitfd.40259>
- T.C. Sağlık Bakanlığı Temel Sağlık Hizmetleri Genel Müdürlüğü. (2006). *Pandemik İnfluenza Ulusal Faaliyet Planı*, Ankara. https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf.
- T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü. (2012). *H1n1 Pandemi Bilgilendirme Kampanyası*. T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Geliştirilmesi Genel Müdürlüğü Resmi İnternet Sitesi. <https://sggm.saglik.gov.tr/TR,3981/kampanya-hakkinda.html>.
- T. C. Sağlık Bakanlığı Halk Sağlığı Genel Müdürlüğü. (2019). *Pandemik İnfluenza Ulusal Hazırlık Planı*. Ankara. https://grip.gov.tr/depo/saglik-calisanlari/ulusal_pandemi_plani.pdf
- T. C. Sağlık Bakanlığı (2020). *COVID-19 Yeni Coronavirüs Hastalığı*. Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi. <https://covid19bilgi.saglik.gov.tr/tr/videolar>
- Tağraf, H. & Arslan, N. T. (2003). Kriz Oluşum Süreci ve Kriz Yönetiminde Proaktif Yaklaşım. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(1), 149-160.
- Tahir, M. Z. (2019). Ebola Virus Threat: Awareness, Education And Preparedness. *Pakistan Journal of Public Health*, 9(1), 46-50. <https://doi.org/10.32413/pjph.v9i1.267>

- Tian, Y. & Robinson, J. D. (2014). "Content Analysis of Health Communication". *Research Methods in Health Communication: Principles and Application*. (Ed.) Bryan B. Whaley. Routledge. 190-212.
- Toncar, M., Reid, J. S. & Anderson, C. E. (2007). Effective spokespersons in a public service announcement: National celebrities, local celebrities and victims. *Journal of Communication Management*. 11(3), 258-275. <https://dx.doi.org/10.1108/13632540710780247>
- Tunçel, M. (2010). "*Halk Sağlığının Korunmasında Yapılan İletişim Faaliyetlerinin Rolü Üzerine Bir Araştırma*" [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi] Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Turner, G. (2016). *İngiliz Kültürel Çalışmaları*. (Çev.) B. Özçetin & D. Özçetin. Heretik.
- Tuzcu, A., Sümen, A., Avcı, Y. D. (2018). Kanser Tarama Programlarına Katılımı Artırmada Bir Sağlık Davranış Değişim Modeli: Precede-Proceed. *Hemşirelikte Eğitim ve Araştırma Dergisi*, 15(2), 123-130. <https://doi.org/10.5222/HEAD.2018.123>
- Türk Tabipleri Birliği (2020). *COVID-19 PANDEMİSİ İKİ AYLIK DEĞERLENDİRME RAPORU* (14 Mayıs 2020). <https://www.ttb.org.tr/kutuphane/covid19-rapor.pdf>.
- UNEP (1992). *United Nations Environment Programme*. https://wedocs.unep.org/bitstream/handle/20.500.11822/17274/92_GCSS_III_report_K9204725.pdf?sequence=19&isAllowed=y.
- Von Carlowitz, H. C. (1713). *Sylvicultura oeconomica, oder haußwirthliche Nachricht und Naturmäßige Anweisung zur wilden Baum-Zucht*. 2.Baskı. Johann Friedrich Braun.
- Wee, S.L.; McNeil Jr. D.G. & Hernández, J. C. (2020). W.H.O. Declares Global Emergency as Wuhan Coronavirus Spreads. *New York Times*. <https://www.nytimes.com/2020/01/30/health/coronavirus-world-health-organization.html>.
- World Health Organisation (2012). *Communications For Behavioral Impact (COMBI): A toolkit for behavioural and social communication in outbreak response*. https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/75170/WHO_HSE_GCR_2012.13_eng.pdf;jsessionid=3075BC3CCA2A5C1EB206D67679E4F228?sequence=1.
- World Health Organisation (2020). *Virtual press conference on COVID-19*. <https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/transcripts/who-audio-emergencies-coronavirus-press-conference-full-and-final-11mar2020.pdf?sfvrsn=cb432bb3>.
- World Health Organisation (2020). *Covid 19 Strategy Update*. 1-15. https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/covid-strategy-update-14april2020.pdf?sfvrsn=29da3ba0_19
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2006). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Seçkin.
- Zhu,H.; Wei, L. & Niu, P. (2020). The novel coronavirus outbreak in Wuhan, China. *Global Health Research and Policy*, (5)6, 1-3. <https://dx.doi.org/10.1186/s41256-020-00135-6>

Attitude Towards Early Marriage Scale (Atems): Validity and Reliability Study

Erken Yaşta Evliliklere Yönelik Tutum Ölçeği (EYEYTO): Güvenilirlik ve Geçerlilik Çalışması

Aygen Çakmak* - Müzeyyen Özhavzalı** - Hande Şahin*** - Yurdagül Erdem****

Abstract: Early marriage or child marriage generally refers to the case of being married before the age of 18. Early marriages are described as a woman or man being forced to marry before the age of 18 when they do not feel physiologically or psychologically ready to take on marital or parental responsibilities. The aim of the study is to develop a reliable and valid instrument assessing university students' attitudes towards early marriage and investigate the instrument's validity and reliability. The study was conducted with the data collected from 883 students studying at the Faculty of Health Sciences, Kırıkkale University. KMO and Bartlett's Test, exploratory and confirmatory factor analyses were conducted to examine the scale's validity and the results of the exploratory factor analysis used for construct validity indicated a construct that explained 55.599% of the total variance with factor load values ranging between .356 and .633. The fit indices from the results of the confirmatory factor analysis were calculated as; RMSEA= 0,069; GFI= 0.889; AGFI= 0.869. The scale consists of 23 items collected under 4 factors. These factors are Social Structure, Subjective Judgement, General Judgements and Effects on the Person. Cronbach coefficient for the total of the 23-item scale under four factors was calculated as Cronbach α = 0.871. In light of the findings, it can be said that the Attitude towards Early Marriage Scale (ATEMS) has high validity and reliability, adequately strong in terms of measuring the items and is a sufficient scale to determine the level of the construct it is expected to measure.

Structured Abstract: Early marriages are especially to the disadvantage of female children, violate their educational rights and increase their risk of being exposed to domestic violence. University students as the education population of the society have a major role in shaping future societies. Hence, their attitudes are of

*Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Çocuk Gelişimi Bölümü
Assoc. Prof. Kırıkkale University, Faculty of Health Sciences, Department of Child Development
ORCID 0000-0003-0692-336X

mail: ayalp71@gmail.com

** Dr. Öğrt. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Fatma Şenses Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu, İşletme Yönetimi Programı
Assis. Prof., Kırıkkale University, Fatma Senses Social Sciences Vocational High School, Department of Business
Administration ORCID 0000-0003-0518-3021

thavzalimuzeyyen@hotmail.com

***Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
Assoc. Prof. Kırıkkale University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work
ORCID 0000-0002-0012-0294

mail: hande_k1979@yahoo.com

****Prof. Dr., Kırıkkale Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Hemşirelik Bölümü
Assoc. Prof. Kırıkkale University, Faculty of Health Sciences, Department of Nursing

ORCID 000-0002-9209-9890

mail: erdemyard@gmail.com

Cite as/ Atıf: Çakmak, A., Şahin, H., Özhavzalı, M. & Erdem, Y. (2020). Attitude towards early marriage scale (atems): Validity and reliability study. *Turkish Studies*, 15(8), 3741-3752. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.47430>

Received/Geliş: 07 November/Kasım 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

great importance in terms of the society they live in. In this regard, university students' perspective on early marriage as a social problem is quite significant. Accurate, reliable and authentic evaluations should be made in order for the conducted studies to be effective. Thus, the present study aims to develop an instrument measuring attitudes towards early marriage.

Method: The study group consists of students studying at different departments of the Faculty of Health Sciences of Kırıkkale University during 2019-2020 academic year. Students were informed about the aim of the study and their voluntary participation was taken into consideration. The data for the study was collected from 883 students studying at the Faculty of Health Sciences of Kırıkkale University. The "Attitude towards Early Marriage Scale" items were developed through an item pool of 32 items which was formed on the basis of the review of relevant literature. The pilot scale consisting of 32 items was reviewed by 2 experts from the field of social services and 2 experts from the field of sociology. Each item included in the pilot form was rated as 5-point Likert-type with the options of "Strongly Disagree", "Disagree", "Undecided", "Agree" and "Strongly Agree". KMO and Bartlett's Test, exploratory and confirmatory factor analyses were conducted to examine the scale's validity and the results of the exploratory factor analysis used for construct validity indicated a construct that explained 55.599% of the total variance with factor load values ranging between .356 and .633. The fit indices from the results of the confirmatory factor analysis were calculated as; RMSEA= 0,069; GFI= 0.889; AGFI= 0.869. The scale consists of 23 items collected under 4 factors. These factors are Social Structure, Subjective Judgement, General Judgements and Effects on the Person. Cronbach coefficient for the total of the 23-item scale under four factors was calculated as Cronbach α = 0.871.

Findings: KMO and Bartlett's Test, exploratory and confirmatory factor analyses were conducted to examine the scale's validity and the results of the exploratory factor analysis used for construct validity indicated a construct that explained 55.599% of the total variance with factor load values ranging between .356 and .633. The fit indices from the results of the confirmatory factor analysis were calculated as; RMSEA= 0,069; GFI= 0.889; AGFI= 0.869. The scale consists of 23 items collected under 4 factors. These factors are Social Structure, Subjective Judgement, General Judgements and Effects on the Person. Cronbach coefficient for the total of the 23-item scale under four factors was calculated as Cronbach α = 0.871.

Conclusion: This study aimed to develop a reliable and valid instrument which can be used to determine university students' attitudes towards early marriage. Firstly, the relevant literature was surveyed while developing the Attitude towards Early Marriage Scale. The 32 items from the item pool were decreased to 30 at the end of the pilot study, then, out of those 30 items, 7 were omitted from the scale as their factor loads remained below .30; resulting in a finalized scale made up of 23 items. Exploratory and confirmatory factor analyses were implemented to determine the construct validity of the scale. The scale explains 52,971% of the total variance regarding the construct that needs to be explained. The results of the exploratory factor analysis revealed that the scale developed to determine university students' attitudes towards early marriage has a construct where the items are collected under four factors. The high scores received from the scale can be said to reflect an individual's negative attitudes toward early marriage. In terms of the subscales: high scores from the Social Structure subscale indicate negative social judgements regarding early marriage; high scores from the Subjective Judgements subscale represent negative subjective judgements towards early marriage; high scores from the General Judgements subscale point to negative general judgements regarding early marriage; and high scores from the Effects on the Person subscale show negative personal attitudes towards early marriage. It is believed that the instrument developed in this study will contribute greatly to the literature as there is no other instrument developed for this purpose in our country.

Keywords: Public Health, Adolescent, Early Marriage, Validity, Reliability, Scale

z: Erken evlilik veya ocuk yaşta evlilik genellikle 18 yaşından önce yapılan evlilik durumunu ifade etmektedir. Erken evlilikler, kadın ya da erkeğin 18 yaşından önce, kendisini fizyolojik ve psikolojik açıdan evlilik ve ocuk sahibi olma sorumluluklarını yüklenmeye hazır hissetmeden evlendirilmesi olarak tanımlanır. Araştırmanın amacı niversite ğrencilerinin erken yaşta evliliklere yönelik tutumlarını belirlemeye yönelik güvenilir ve geçerli bir lme aracı geliştirmek, lğin geçerlik ve güvenirliğini incelemektir. Araştırma 2019-2020 akademik yılında Kırıkkale Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesinde ğrenim görmekte olan 883 öğrenciden elde edilen veriler üzerinden yürütülmüştür. Toplanan veriler SPSS ve AMOS programları ile analiz edilmiştir. lğin geçerliğini araştırmak için KMO ve Bartlett testi, açımlayıcı ve doğrulayıcı faktör

analizi yapılmış, yapı geçerliği için kullanılan açımlayıcı faktör analizi çalışmasında faktör yük değerlerinin .356 ile .633 arasında değişen toplam varyansın %55.599'unu açıklayan bir yapı elde edilmiştir. Doğrulamalı faktör analizinde hesaplanan uyum indeksleri ise; RMSEA= 0,069; GFI= 0.889; AGFI= 0.869 şeklinde elde edilmiştir. Ölçek toplam 23 madde ve 4 faktörde toplanmaktadır. Bulunan faktörler, Toplumsal Yapı, Öznel Yargılar, Genel Yargılar ve Kişiyi Etkileri olarak belirtilmiştir. Dört faktör altında yer alan 23 maddelik ölçeğin tümü için Cronbach $\alpha = 0.871$ olarak hesaplanmıştır. Elde edilen bu bulgular doğrultusunda, Erken Yaşta Evliliklere Yönelik Tutum Ölçeği'nin (EYETÖ) geçerliği ve güvenirliği yüksek, madde ölçme gücü yeterince güçlü ve ölçeğin ölçülmesi beklenen yapıya ait düzeyi saptamada yeterli bir ölçek olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Halk Sağlığı, Adölesan, Erken Evlilik, Geçerlik, Güvenirlik, Ölçek

Introduction

Early marriage or child marriage generally refers to the case of being married before the age of 18. Early marriages are described as a woman or man being forced to marry before the age of 18 when they do not feel physiologically or psychologically ready to take on marital or parental responsibilities (Kavlak et al., 2018:37). Early marriages are especially to the disadvantage of female children, violate their educational rights and increase their risk of being exposed to domestic violence. Death due to adolescent pregnancy of girls between the ages of 15-19 is an important reason for death in this age group around the world (Jisun, 2016:51). World Health Organization (2018) reports that 21 million women between the ages of 15-18 experience pregnancy in the developing countries and 99% of these pregnancies result in the death of the mother or the baby (WHO, 2018). Singh and Samara (1996) state that the timing of the first marriage is an important factor affecting women's reproductive health (Singh & Samara, 1996:148). Long-established cultural practices, low socio-economic level, low literacy rate and lack of awareness of family planning methods increase early marriages and adolescent pregnancies (Udgiri, 2017:59). Similar characteristics are also observed in our country and the literature states that adults are still the decision-makers regarding marriage as a cultural factor, one of every 5 marriage is a kin marriage and education level is a significant predictor of marriage (Yüksel-Kaptanoğlu & Ergöçmen, 2008:1707; Sözer, 2020:157).

Early marriages sometimes take place when teenage girls do not wish to continue their education or poor families cannot afford educational expenses (Jisun, 2016:52). No matter whatever reason they are made for, early marriages negatively affect children's health and welfare as well as increasing the risk of sexually-transmitted diseases and various infections, and cause reproductive complications, social isolation, low education level, and different social, psychological and physical problems (Erulkar, 2013:6). In addition to poverty, cultural traditions and gender violence, early marriage incident is an important reason for disadvantaged people (Delpratoa et al., 2017:173).

Early marriages continue their prevalence in many parts of the world despite governmental efforts to discourage and end the practice. Around the world, 1 in every 6 women in the 15-19 age group is married (UNICEF, 2018-a). According to the 2005 Global Population Report, from the women in the 15-24 age group, 48% in South Asia and 42% in Africa got marriage before reaching the age of 18. In all developing regions, one third of women between the ages of 20-24 got married before the age of 18 in the period between 2000-2011 (UNFPA, 2011; Wahhaj, 2018:147). It was found that more than 40% of women aged between 20-24 got married before 18 years of age in Ethiopia (Gage, 2013:124). Although the density of these numbers vary between countries, child marriage rates in undeveloped countries are more striking; in recent years, it is seen that almost 1 in every 3 child bride is from South-Saharan Africa (UNICEF, 2018-b). Among the official marriages that took place in our country in the year 2014, the rate of female children marrying at the ages of 16-17 is 5,8% and their number is 34.629 (TÜİK, 2015). This rate dropped to 3,1% and the number decreased to 17.047 in the year 2019 (TÜİK, 2019).

Early and Forced Marriage Reduction Strategy Paper and Action Plan was prepared by UNICEF in order to prevent and remove child marriages in our country and strengthen national capacity on this matter. Adapted guidelines were distributed to 1.900 service providers within the scope of the project. A total of 1.000 service providers including Ministry of Family, Work and Social Services staff, field workers of NGOs and teachers were trained within the scope of UN's common program (UNICEF, 2018-a). The review of relevant literature revealed limited scale measuring the attitudes towards early marriage in our country (Akın and Peker, 2019; Kaynak et al., 2016). Conducted studies generally concentrated on the comparison of early marriages and certain demographic features as well as collecting perspectives on the issue (Kavlak et al., 2018; Acemoğlu et al., 2005; Aydın & Akay, 2017; Evgin et al., 2018; Güler & Küçükler, 2010; Orçan & Kar, 2008; Saday-Duman et al., 2017; Soylu & Ayaz, 2013).

University students as the education population of the society have a major role in shaping future societies. Hence, their attitudes are of great importance in terms of the society they live in. In this regard, university students' perspective on early marriage as a social problem is quite significant. Students who will take part in the health team have important responsibilities in this regard. Accurate, reliable and authentic evaluations should be made in order for the conducted studies to be effective. In this regard, raising awareness of early marriages among university students before graduation important for them to take responsibility in this regard in their professional life. Thus, the present study aims to develop an instrument measuring attitudes towards early marriage.

Materials and Methods

As this study aimed to develop a valid and reliable instrument in order to determine university students' attitudes towards early marriage, general survey model from descriptive survey models was used. General survey models are research models that aim to describe a situation that existed in the past or present. The most striking feature of this model is to be able to observe the existing as it is without changing it (Karasar, 2005). According to the researcher, the survey model is considered as studies conducted on large groups in order to determine certain characteristics of a group, to determine the opinions and attitudes of individuals in the group in relation to the phenomenon or events, and to explain the facts or events.

Study Group

The study group consists of students studying at different departments of the Faculty of Health Sciences of Kırıkkale University during 2019-2020 academic year. Students were informed about the aim of the study and their voluntary participation was taken into consideration. The data for the study was collected from 883 students studying at the Faculty of Health Sciences of Kırıkkale University. The average age of the study group is 20.99 ± 2.59 , 81.9% of them are female students. 51.9% of them continue their first year while 48.1% of them continue their fourth year. 85.6% of the students stated that they have a nuclear family, 76.7% of them stated that their income level is equal to their income and expense. 13.9% of the participants in the study Nutrition and Dietetics, 12.5% Child Development, 16.3% Physical Therapy and Rehabilitation, 35.2% Nursing, 5.0% Health Management, 17.0% Social Work students.

Data Collection Instrument

The "Attitude towards Early Marriage Scale" items were developed through an item pool of 32 items which was formed on the basis of the review of relevant literature (Kavlak et al., 2018; Acemoğlu et al., 2005; Aydın & Akay, 2017; Evgin et al., 2018; Güler & Küçükler, 2010; Orçan & Kar, 2008; Saday-Duman et al., 2017; Soylu & Ayaz, 2013). In addition, before the scale was developed, interviews were held with the students about early marriage in the domestic violence course.

Expert Opinion (Content Validity)

The pilot scale consisting of 32 items was reviewed by 2 experts from the field of social services and 2 experts from the field of sociology. Revisions were made based on the expert feedback and the pilot scale was reduced from 32 to 30 items it meant similar meanings. Each item included in the pilot form was rated as 5-point Likert-type with the options of “Strongly Disagree”, “Disagree”, “Undecided”, “Agree” and “Strongly Agree”. The positive items were scored from 1 to 5 starting with “Strongly Disagree”; and the negative items were scored from 5 to 1 starting with “Strongly Disagree”. The lowest score one can get is 23 and the highest score to be received is 115. The increase in scores indicate individual’s negative attitudes towards early marriage.

Data Collection

The questionnaires were distributed to the students in the classroom and collected in the envelopes. The students have completed theirs under the supervision of the authors. Students were informed about the purpose of the research. It was explained that participation in the study is optional and there is no obligation. Stating that the research was conducted for scientific purposes only and that no identity information was required. It took an average of 15 minutes to distribute and collect the surveys.

Data Analysis

Firstly, the data were transferred to SPSS software in order to test construct validity through factor analysis. To this aim, the suitability of the data to factor analysis was measured through Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) and Bartlett’s Test (Çokluk et al., 2014). Upon determining that the dataset is suitable for factor analysis, factor eigenvalues and explanation variances, factor construct and factor loads of the “Attitudes towards Early Marriage Scale”, item total correlation values and Cronbach Alpha internal consistency coefficients were calculated. For the confirmation of the dimensions gathered from exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis (CFA) was implemented through maximum likelihood method in the AMOS software (Meydan & Şeşen, 2011). The findings are presented in the results section.

KMO coefficient and Bartlett’s Test results were examined to see whether the data from the 30 items are suitable for factor analysis. KMO coefficient was calculated as .805 and Bartlett’s Test result was found significant ($p < .000$). Later on, upon determining that the data from the 30 items are suitable for factor analysis, Exploratory Factor Analysis and Principal Components Analysis were implemented in order to investigate the construct validity and factor construct of the Attitudes towards Early Marriage Scale. The “Pilot Form” consisting of 30 item was implemented to 209 university students. Certain items were made more open and clear upon pilot implementation. Unsuitable items (Item 1, Item 2, Item 6, Item 12, Item 13, Item 23 and Item 30) have been omitted as a result of the Direct Oblimin Rotation Methods and other analyses; thus, a scale of 4 factors and 23 items was obtained. The validity of the Attitudes towards Early Marriage Scale was also tested through confirmatory factor analysis method on the research data. The Cronbach Alpha coefficient of the Attitude towards Early Marriage Scale was calculated as .97 on the basis of the dataset gathered from 883 students. The evidence regarding the validity and reliability of the Attitude towards Early Marriage Scale indicate that ATEMS can be safely used for the purposes of measuring views on marriage at early ages.

Ethical Considerations

After receiving institutional permission, the study was approved by the Ethics Committee of Kırıkkale University (Ref. no. 01, date 14/01/2019). All students were informed, and written consents were obtained before data collection.

Results

Findings Regarding the Validity of the Scale

Exploratory Factor Analysis

Firstly, factor analysis was implemented for the construct validity of the scale. To this aim, obtained data was tested to see whether it is suitable for factor analysis. Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) fit value, showing whether data is suitable for factor analysis is .873. This value indicates that the dataset has perfect goodness of fit. The result of the Bartlett’s Test of Sphericity calculated for the same dataset is $\chi^2 = 9406,336$, $sd = 276$, $p = .000$ and it is meaningful at 0.001 value. These values show that the data obtained from the pilot implementation are suitable for factor analysis. The factor analysis results from the principal components analysis and varimax rotation are presented in Table 1.

Table 1: Factor Analysis Results Before and After Rotation Regarding the Pilot Form of the Attitude towards Early Marriage Scale

Factor	Initial Eigenvalue			Loads after Rotation		
	Total	Explained Variance Percentage	Pooled Variance Percentage	Total	Explained Variance Percentage	Pooled Variance Percentage
1	6,336	26,400	26,400	4,676	19,482	19,482
2	3,669	15,287	41,687	4,316	17,984	37,466
3	1,843	7,677	49,365	2,293	9,552	47,018
4	1,496	6,234	55,599	2,059	8,581	55,599

As can be seen in Table 1, there are 4 factors with eigenvalue of above 1. When the initial eigenvalues of the 55.599% of the total variance explained by these four factors, the variance percentage explained by Factor 1 is 26.400, followed by 15.287 explained by Factor 2, 7.677 explained by Factor 3, and 6.234 explained by Factor 4. Regarding the variance percentage explained by the factors after rotation, it is noted that the variance percentage explained by Factor 1 decreased (19,482), and the variance percentages explained by Factor 2 (17,984), Factor 3 (9,552) and Factor 4 (8,581) increased. On the other hand, the analyses done through varimax rotation indicate that the scale has a construct made up of four factors. No base limit was determined in the varimax rotation process for the factor load values for the items to be received in the relevant factor. Table 2 presents under which factors the items will be gathered and their factor load values.

Table 2: Factor Construct and Factor Loads of the Attitude towards Early Marriage Scale

	Social Structure	Subjective Judgements	General Judgements	Effects on the Person	R ²
Item 11	,356				,699
Item 15	,436				,410
Item 16	,576				,494
Item 17	,578				,673
Item 22	,611				,528
Item 25	,494				567
Item 3		,435			,709
Item 4		,426			,780
Item 5		,399			,755
Item 9		,614			,607

Item 19	,505		,827
Item 26	,586		,809
Item 27	,533		,762
Item 10		,384	,492
Item 18		,522	,630
Item 20		,564	,632
Item 21		,633	,602
Item 24		,553	,532
Item 7			,544
Item 8			,497
Item 14			,552
Item 28			,412
Item 29			,411

As presented in Table 2, a construct of 23 items and four factors was obtained. The revealed subscales are named as; 6 item Social Structure (SS), 7 item Subjective Judgements (SJ), 5 item General Judgements (GJ) and five item Effects on the Person (EP). The factor loads of the items vary between .356 and .633. According to these load values, the scale is made up of four subscales and all items have load values sufficient to be included in the scale. It was found that, 7 items were omitted from the 30-item scale because their factor load values remained below .35 and were overlapping at .10 level (Tabachnick & Fidell, 2001). The omitted items were not included in Table 2.

Table 3: Item Total Correlation Values

Social Structure (SS)		Subjective Judgements (SJ)		General Judgements (GJ)		Effects on the Person (EP)	
Item	R	Item	r	Item	r	Item	R
Item11	,331	Item 3	,297	Item 10	,465	Item 7	,328
Item 15	,300	Item 4	,528	Item 18	,436	Item 8	,370
Item 16	,476	Item 5	,476	Item 20	,403	Item 14	,462
Item 17	,420	Item 9	,587	Item 21	,578	Item 28	,450
Item 22	,382	Item19	,621	Item 24	,417	Item 29	,407
Item 25	,425	Item26	,527				
		Item27	,604				

The item total correlation coefficients of the items from the scale are given in Table 3. It is observed that item total correlation values range between $r=.297$ (Item 3) and $r=.621$ (Item 19), and are significant at 0.01 level. Based on the correlation values, it can be stated that the characteristic which can be measured by the overall scale is the same as the characteristic which is attempted to be measured by each item. Thus, all items are qualified enough to be included in the scale.

Confirmatory Factor Analysis

Upon determining that the scale is made up of 4 factor as a result of the exploratory factor analysis, confirmatory factor analysis was also conducted to confirm the factor constructs of instrument. The relation structure between the items and matching subscales are presented in Figure 1. Then, from the model fit criteria, χ^2/df , goodness of fit index (GFI), adjusted goodness of fit index (AGFI) and root mean square error of approximation (RMSEA) values were calculated (Di Fabio & Blustein, 2016).

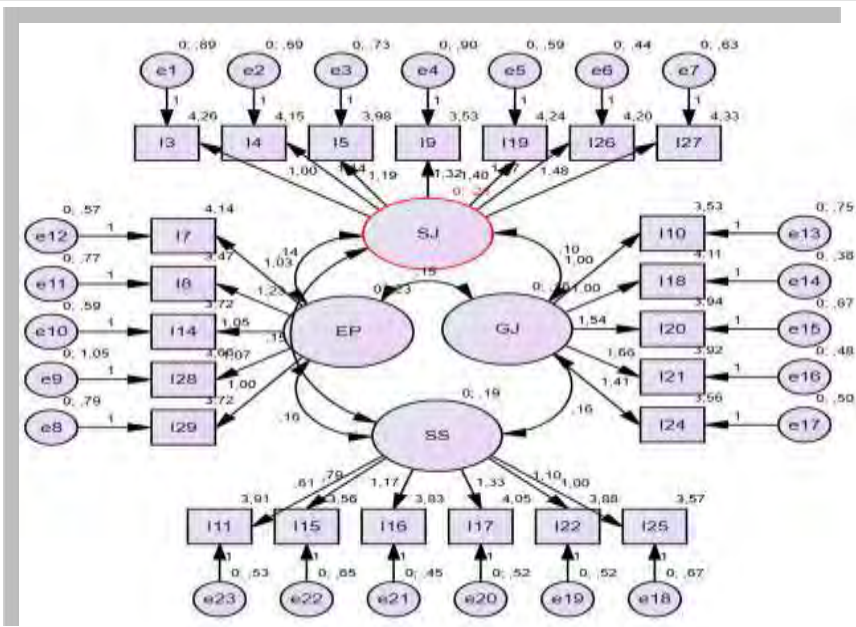


Figure 1: CFA Graphic

SJ: Subjective Judgements EP: Effects of the Person GJ: General Judgements SS: Social Structure

The findings from the Confirmatory Factor Analysis revealed the following values $\chi^2/df = 1,952, p < .001, GFI = .889, AGFI = .869$ and $RMSEA = .069$. Having a χ^2/df value below 2 indicates good fit, being below 5 points out an acceptable (Jabeen & Hamid, 2019; Kline, 2010; Şimşek, 2007); whereas, having RMSEA value at or lower than .05 represents a good fit, having a value between .05 and .08 reflects an adequate fit, and having a value between .08 and .10 indicates a weak fit. AGFI and GFI values over .95 indicate a perfect fit and values of .90 and above reflect a good fit (Hu & Bentler, 1999; Schumacker & Lomax, 1996). The calculated values of this study are $GFI=.889<.90$ and $AGFI=.869<.90$ which is a little lower than the expected values; yet, the scale model is concluded to be adequately fit.

Table 4: Regression Weights for the Factors

			Estimate	S.E.	C.R.	P
S3	<---	SJ	1,000			
S4	<---	SJ	1,145	,237	4,837	***
S5	<---	SJ	1,190	,244	4,870	***
S9	<---	SJ	1,322	,272	4,866	***
S19	<---	SJ	1,404	,266	5,271	***
S26	<---	SJ	1,565	,284	5,521	***
S27	<---	SJ	1,483	,280	5,292	***
S29	<---	EP	1,000			
S28	<---	EP	1,071	,242	4,420	***
S14	<---	EP	1,049	,211	4,982	***
S8	<---	EP	1,234	,246	5,025	***
S7	<---	EP	1,035	,208	4,983	***
S10	<---	GJ	1,000			
S18	<---	GJ	1,001	,210	4,765	***
S20	<---	GJ	1,537	,309	4,969	***
S21	<---	GJ	1,657	,316	5,237	***

			Estimate	S.E.	C.R.	P
S24	<---	GJ	1,408	,279	5,039	***
S25	<---	SS	1,000			
S22	<---	SS	1,105	,210	5,267	***
S17	<---	SS	1,328	,237	5,607	***
S16	<---	SS	1,170	,212	5,511	***
S15	<---	SS	,792	,186	4,260	***
S11	<---	SS	,609	,159	3,828	***

The regression coefficient weights of the items matching the factors are shown in Table 4. The results the most meaningful item for Subjective Judgements is the S26 question and statistical significance was ensured was all items. Similarly, it was noted that the effect of the items in all factors on the factors is statistically significant. While the most significant item in the Effects of the Person factor is S8, it is S21 for General Judgements, and S17 for Social Structure.

The relations among the subscales of the instrument were examined and the findings are presented in Table 5.

Table 5: Correlation Coefficients between Factors

Factors	Social Structure	Subjective Judgements	General Judgements	Effects on the Person
Social Structure				
Subjective Judgements	.354***			
General Judgements	.500***	.433***		
Effects on the Person	.529***	.288***	.640***	1.00

***p < 0.000

The relation between the subscales of the instrument were examined and the correlation coefficients between the subscales are presented in Table 5. According to the result of the analysis, it was found that all subscales have a positive and statistically significant relation with each other. While the lowest relation is between effects on the person and subjective judgement with one-way 28,8%; the highest relation is between effects of the person and general judgement subscales with one-way 64,0%.

Findings Regarding the Reliability of the Scale

Cronbach’s Alpha reliability coefficients were calculated for each factor and the overall scale to determine its reliability.

Table 6: Internal Consistency Coefficients of ATEMS

	1.Factor	2.Factor	3.Factor	4.Factor	Total
Item Number	6	7	5	5	23
Cronbach's Alpha	,705	,857	,772	,781	,871

The Cronbach alpha internal consistency coefficients were calculated as .705 for the 1st Factor (SS), .857 for the 2nd Factor (SJ), .772 for the 3rd Factor (GJ), .781 for the 4th Factor (EP) and .871 for the overall scale. In relation to the alpha coefficients, it is stated that is the reliability of a scale is 0.60≤ α <0.80 the scale is very reliable, and if reliability is 0.80≤ α <1, the scale is highly reliable (Kayış, 2014); so, it can be concluded that the Social Structure, General Judgements, and Effects on the Person subscales are “very reliable” while Subjective Judgement and the overall scale are “highly reliable”.

Conclusion

This study aimed to develop a reliable and valid instrument which can be used to determine university students' attitudes towards early marriage. Firstly, the relevant literature was surveyed while developing the Attitude towards Early Marriage Scale. The 32 items from the item pool were decreased to 30 at the end of the pilot study, then, out of those 30 items, 7 were omitted from the scale as their factor loads remained below .30; resulting in a finalized scale made up of 23 items. ATEMS instrument consists of 23 items, 6 of which are negative and 17 are positive statements. The highest score to be received from this 5-point Likert type scale is 115 while the lowest score is 23. Exploratory and confirmatory factor analyses were implemented to determine the construct validity of the scale. The scale explains 52,971% of the total variance regarding the construct that needs to be explained. The results of the exploratory factor analysis revealed that the scale developed to determine university students' attitudes towards early marriage has a construct where the items are collected under four factors. The results of the Confirmatory Factor Analysis implemented to test the accuracy of this construct are as follows: $\chi^2/df = 1,952$, $p < .001$, GFI = .889, AGFI = .869 and RMSEA = .069. Although the values indicating the goodness of fit for the model are relatively lower than expected, it was still concluded that the scale model is sufficient good for fit. The Cronbach Alpha values calculated for the reliability of the scale were found as .871 for the overall scale and that it ranged between .705 and .857 for the subscales. The high scores received from the scale can be said to reflect an individual's negative attitudes toward early marriage. Social structure subscale covers; family structure, poverty, migration and gender roles, cultural structure, subjective judgments covers; the person's thoughts on early marriages, general judgments covers the general reasons for early marriage and its effects on the person; effects on person covers the effects of early marriages on individuals.

In terms of the subscales: high scores from the Social Structure subscale indicate negative social judgements regarding early marriage; high scores from the Subjective Judgements subscale represent negative subjective judgements towards early marriage; high scores from the General Judgements subscale point to negative general judgements regarding early marriage; and high scores from the Effects on the Person subscale show negative personal attitudes towards early marriage. In conclusion, when all the findings are evaluated together, it can be said that the scale of attitude towards early marriage can be used as a valid and reliable measurement tool. Since this scale can be used in many studies that can contribute to the solution of the problem of early marriage, it is thought to make an important contribution to the literature. Early Marriage Scale can be used by the people who work in the fields of health. In addition, it may be suggested to examine individuals' attitudes towards early marriages according to family structures and gender roles in future studies.

Conflict of Interest

The authors declare that there is no conflict of interest. All listed authors meet the authorship criteria and they are in agreement with the content of the manuscript.

References

- Acemoğlu, H., Ceylan, A., Saka, G. & Ertem, M. (2005). Diyarbakır'da erken yaş evlilikleri. *Aile ve Toplum*, 2(9), 1-6.
- Akın, A., & Peker, N. (2019). Erken evliliğe yönelik tutum ölçeği. Geçerlik ve güvenirlik çalışması. 4. Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Kongresi'nde sunulan bildiri. Yalova, Türkiye.
- Aydın, D. & Akay, B. (2017). Hemşirelik öğrencilerinin erken evlilik ve çocuk gelinler hakkındaki görüşlerinin belirlenmesi. *Clinical and Experimental Health Sciences*, 7, 39-44. 10.5152/clinexphealthsci.2017.112.

- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2014). *Sosyal bilimler için çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Pegem Akademi.
- Delpratoa M, Akyeampong A. & Máiréad D. (2017). Intergenerational education effects of early marriage in sub-saharan Africa. *World Development*, 91, 173–192. 10.1016/j.worlddev.2016.11.010.
- Di Fabio, A. & Blustein, D. L. (2016). From meaning of working to meaningful lives: The challenges of expanding decent work. *Frontiers in Psychology*, 7, 1-2. 10.3389/fpsyg.2016.0111.
- Erulkar A. (2013). Early marriage, marital relations & intimate partner violence in Ethiopia. *International Perspectives on Sexual and Reproductive Health*, 39(1), 6-13. 10.1363/3900613.
- Evgin, D., Caner, N., Küçük Öztürk, G. & Calpbinici, P. (2018). Üniversite öğrencilerinin erken evlilik ve çocuk gelinler hakkındaki görüşleri. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research*, 11(55), 480-489. /10.17719/jisr.2018553722.
- Gage, A.J. (2013). Child marriage prevention in Amhara Region, Ethiopia: Association of communication exposure and social influence with parents/guardians' knowledge and attitudes. *Social Science & Medicine*, 97, 124-133. 10.1016/j.socscimed.2013.08.017.
- Güler, Ö. & Küçüker, H. (2010) Early marriages among adolescents girls in Afyonkarahisar Turkey. *European Journal of General Medicine*, 7, 365-371. 10.29333/ejgm/82887.
- Hu, L.T. & Bentler, P. M. (1999). Cutoff criteria for fit indexes in covariance structure analysis: Conventional criteria versus new alternatives. *Structural Equation Modeling: A Multidisciplinary Journal*, 6(1), 1-55. 10.1080/10705519909540118.
- Jabeen, S. & Hamid, A. B. A. (2019). *Customers switching intentions behavior in retail hypermarket Kingdom of Saudi Arabia: Customers Switching intentions behavior in retail hypermarket*. Partridge.
- Jisun, T.F. (2016). Early marriage of women: The case of Bangladesh. *World Journal of Social Sciences*, 4(2), 51 – 61. 10.1080/ 17441730 . 2015 . 1012785.
- Karasar, N. (2005). Bilimsel Araştırma Yöntemi. 15. Baskı. Nobel Yayınevi.
- Kavlak, O., Atan Ünsal, Ş., Yaşar, Ö. & Yanık Tok, N. (2018). Üniversite öğrencilerinin erken yaş evlilikler hakkında bilgi ve görüşlerinin incelenmesi. *STED*, 27(1), 37-44.
- Kayış, A. (2014). Güvenilirlik Analizi. Kalaycı, Ş. (Editör), *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayın.
- Kaynak, B.D., Malatyalı-Kaynak, M., Hasta, D. (2016). Kız çocuk evliliklerine yönelik tutum ölçeği. 1. Sosyal Psikoloji Kongresi. https://www.researchgate.net/publication/312094291_Kiz_Cocuk_Evliliklerine_Yonelik_Tutum_Olcegi.
- Kline, R.B. (2010). *Principles and Practice of Structural Equation Modeling*. (3rd.ed.). Guilford Press.
- Meydan, C.H. & Şeşen, H. (2011). *Yapısal eşitlik modellemesi (AMOS Uygulamaları)*, ISBN: 978-605-5437-01-5, Detay Yayıncılık.
- Orçan, M. & Kar, M. (2008). Türkiye'de erken yaşta yapılan evlilikler ve risk algısı: Bismil Örneği 1. *Aile ve Toplum*, 4(14), 97-111.
- Saday-Duman, N., Gökten Sarı, E. & Rana, H.N. (2017). Hekimlerin erken yaşta evliliklere yönelik farkındalıkları ve tutumları. *Klinik Psikiyatri*, 20,203-208. 10.5505/kpd.2017.84803.

- Singh, S. & Samara, R. (1996). Early marriage among women in developing countries. *International Family Planning Perspectives*, 22(4), 148-157. 10.2307 / 2950812.
- Soylu, N. & Ayaz, M. (2013). Adli değerlendirme için yönlendirilen küçük yaşta evlendirilmiş kız çocuklarının sosyodemografik özellikleri ve ruhsal değerlendirmesi. *Anatolian Journal of Psychiatry*, 14, 136-44. 10.5455/apd.36694.
- Sözer, H. (2020). Bir çocuk istismarı formu olarak çocuk evlilikleri: Kültüre sığınmanın sınırları. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi / Journal of Sociological Research*, 23(1), 157-191. 10.18490/sosars.728332.
- Schumacker, R.E. & Lomax, R.G. (1996). A beginner's guide to structural equation modeling. Lawrence Erlbaum Associates.
- Şimşek, Ö.F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş temel ilkeler ve lisrel uygulamaları*. Ekinoks Yayınları.
- Tabachnick, B.G. & Fidell, L.S. (2001). Using multivariate statistics (Fourth Edition). Ally and Bacon
- TUİK (2015). Çocuk gelinlere ilişkin kamuoyu duyurusu. http://www.Tuik.Gov.Tr/Duyurular/Duyuru_2860.Pdf?Utm_Source=Twitterfeed&Utm_Medium=Twitter.
- TUİK (2019). Demografik istatistikler. <https://Biruni.Tuik.Gov.Tr/Medas/?Kn=206&Locale=Tr>.
- Udgiri, R. (2017). Socio-demographic factors for early marriage and early pregnancy – a community based study. *Journal of Comprehensive Health*, 5(2), 59-66. 10.1007/s10597-019-00433-5.
- UNICEF (2018-a). Türkiye – Unicef ülke işbirliği programı. 2016-2020 yıllık rapor. https://www.Unicef.Org/Turkey/Sites/Unicef.Org.Turkey/Files/201905/UNICEF%20TCO%20Annual%20report%202018_Turkish.Pdf.
- UNICEF (2018-b). UNICEF Data: Monitoring the situation of children and women. <http://Data.Unicef.Org/Topic/Child-Protection/Child-Marriage/>. Diakses Pada Tanggal
- UNFPA (2012). *Marrying too young: And child marriage*. United Nations Population Fund.
- Yüksel-Kaptanoğlu İ. & Ergöçmen BA. (2014). Early marriage: Trends in Turkey, 1978-2008. *Journal of Family Issues*, 35(12), 1707-1724. 10.1177/ 0192513X14538025.
- Wahhaj, Z. (2018). An economic model of early marriage. *Journal of Economic Behavior and Organization*, 152, 147–176. 10.1016/j.jebo.2018.06.001.
- WHO (2018). Adolescent pregnancy. <http://www.Who.Int/En/News-Room/Fact-Sheets/Detail/Adolescent-Pregnancy>

İlkokul Öğrencilerinin Uzaktan Eğitime İlişkin Görüşleri Primary School Students' Views on Distance Learning

Canan Şentürk Barışık* - Ahmet Kurnaz** - Hamza Kaynar*** - Barış Doğrukök****

Abstract: This study was conducted with the aim of directing the data to be collected on the opinions of primary school students regarding their perceptions on distance education to guide future distance education practices. The working group of this research consists of 883 primary school students studying in 11 different cities in the 2019-2020 academic year. In the study, primary school students' perceptions of distance education, and a transformative mixed research design that includes qualitative and quantitative approaches was used. The study group was formed by appropriate / accidental sampling from non-random sampling method. Research data were collected using the "Primary School Students Distance Education Perceptions Scale" prepared by the researchers. In the analysis of the data, t-test and one-way analysis of variance / ANOVA technique were used due to the normal distribution of the data. This research was started on 20.10.2020 by obtaining the permission of Necmettin Erbakan University Social and Human Sciences Scientific Research Ethics Committee meeting number 1 and ethics committee decision number 2020/1. According to the findings of the research, it was concluded that the students studying at the state school have more positive opinions about distance education than the students who study at the private school according to the type of school. With another research finding, it was determined that students with high attitudes towards school have positive views on distance education. It was determined that female students have positive opinions in distance education compared to male students. According to the findings of the research, it was found that students with very good report cards and students with good report cards have the same positive views towards distance education, students who are equipped have more positive views about their own situation, thoughts and homework in distance education compared to students who are not equipped. Students' perceptions of distance education do

* Uzman Öğretmen, Akşehir Bilim ve Sanat Merkezi

MSc., Akşehir Science and Art Center

ORCID 0000-0003-2353-6011

canansenturkbarisik@gmail.com

** Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü

Assoc. Prof., Necmettin Erbakan University, Faculty of Education, Department of Special Education

ORCID 0000-0003-1134-8689

akurnaz@erbakan.edu.tr

*** Arş. Gör., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Özel Eğitim Bölümü

Res. Asst., Necmettin Erbakan University, Faculty of Education, Department of Special Education

ORCID 0000-0002-4490-551X

hkaynar@erbakan.edu.tr

**** Uzman Öğretmen, Yüksel Bahadır Alaylı Bilim ve Sanat Merkezi

MSc., Yüksel Bahadır Alaylı Science and Art Center

ORCID 0000-0001-9010-4978

barisdogrukok@gmail.com

Cite as/ Atıf: Şentürk Barışık, C., Kurnaz, A., Kaynar, H. & Doğrukök, B. (2020). İlkokul öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşleri. *Turkish Studies*, 15(8), 3753-3774. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44496>

Received/Geliş: 24 June/Haziran 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

not differ significantly regarding the cities they live in, the schools they study at, their class levels, the devices they connect to distance education (TV, tablet) and the connection problems experienced. On the other hand, a great majority of students about their thoughts and perceptions about distance education want to see their friends while the lessons are being taught in distance education. Accordingly, the participants think that their friends should take part in the lessons with video. It is seen that the majority of students regarding their perceptions of teaching practices for distance education prepare their needs (water, etc.) before starting the lesson. It is thought that the results of this study will contribute to these contexts and shed light on the necessary regulations regarding distance education.

Structured Abstract: Today, due to the Covid-19 outbreak, the necessity to interrupt education has emerged worldwide. In order to continue learning, different solutions have been sought. In our country, the digital platform envisaged by the Ministry of National Education has been implemented and distance education courses have been launched through the Education Information Network (EBA), which is planned to cover all students in the education system. According to Lionarakis (2005), students in distance education learn how to learn on their own and how to work autonomously on the intuitive self-learning path (Fotii, 2020). For this purpose, it is expected to shed light on the future at the points we will put forward with the sub-dimensions (attitude, homework) and variables (school, gender) about distance education in our country.

In line with this purpose, students' perceptions of distance education, school type, attitudes towards school, gender, opinions about distance education, report cards, equipment they have, cities they live, schools they study, channels where follow education, devices, connection problems and how it is tried to be determined whether there is a difference regarding the need to continue.

Method

In the research, the transformative mixed research design that covers elementary school students' perceptions of distance education, qualitative and quantitative approaches was used. The purpose of descriptive statistics is to understand the data, to identify patterns and relationships between them and to use the results better (Peker & Güngör, 2015). Cohen's d value was taken into account in calculating the effect size of the descriptive values obtained. Accordingly, the effect sizes were interpreted by considering the criteria of “ $d \geq 1$ very large effect, 0.8 large effects, 0.5 medium effects, 0.2 small effect”. Qualitative analysis was conducted to explain the quantitative data of the research with qualitative findings. For this, the data were interpreted by considering the percentages of the students' answers to the items in the research data collection tool.

The study group of the study consists of 833 students studying in seven regions of our country in the 2019-2020 academic year. 1.2.3. and 4th-year students were included in the study. It is aimed to determine the opinions of primary school students about distance education by including all classes from 1st grade to 4th grade in primary schools. The study group was formed by convenient/accidental from non-random sampling method. The method was preferred in terms of being economical in terms of time, money and labor (Büyüköztürk, 2012). Primary Education Students Distance Education Perceptions Scale was used as a data collection tool. The scale was developed by researchers to be used in this research. Cronbach Alpha coefficient of the last form of the scale consisting of 25 items was calculated as 0.819. The scale consists of five sub-dimensions. The first dimension factor load of the scale is 5, ranging from .54 to .76; the second dimension factor load is 6, ranging from .43 to .76; the third dimension factor load is 6, ranging from .45 to .78; the fourth dimension factor load consists of 4 items ranging from .51 to .84 and the fifth dimension factor load consists of 4 items ranging from .56 to .87. It was seen that all factors explained 61.74% of the total variance. In the analyzes made on the same research group, the relationship between the sub-scales of the scale was also examined. It was observed that the correlation coefficients between the factors were between 0.54 and 0.82, and the factors were in a positive and significant relationship with each other. The Test-retest method was used to determine the stability of the scale. As a result of the-test retest conducted on 106 students, 0.86 correlations were calculated between the two tests. This shows that the measurement stability of the scale is high.

Findings and Discussion

Descriptive statistics (percentage, frequency, arithmetic mean, standard deviation) and t-test and one-way variance analysis / ANOVA technique were used to analyze quantitative data in the analysis of the data. According to the findings obtained through the analysis of the data, it was concluded that the students studying at the public school according to the type of school they study in distance education have more positive views about distance education compared to the students attending private school. According to another research

finding, it was found that students with high attitudes towards school have more positive views on distance education. It has been determined that female students have more positive views of distance education compared to male students. According to Fotii (2020), the perceptions of distance education did not differ according to students' ages and genders in the education system, which moved away from traditional education during the Covid-19 pandemic and turned to distance education. Again, according to the research findings, it was concluded that students with great report cards and students with better report scores have the same positive views against distance education. The works of Hawkins, A., Barbour, M. K., and Graham, C. (2011) include the interaction between teachers and students, the first and the most intense feedback to students' homework, and the answers to questions. In this process, the grading system and findings on graduation are also included. It has been concluded that students who have equipment have more positive views about distance education than students who do not. There is no significant difference in students' perceptions of distance education regarding the cities they live in, schools they study, class levels, the devices they connect to distance education (TV, tablet) and the connection problems they experience.

Conclusion and Suggestions

According to the results obtained from the research findings, it is seen that the students who are studying at public school are more positive than the students who are studying at the private school in their opinions about the perceptions of distance education of primary school students. It can be thought that the differences in the environment and opportunities of students regarding this result are effective. It is concluded that the high attitude of students towards school is effective in their perceptions of distance education. Again, according to the findings obtained in the study, male and female students have similar thoughts regarding distance education according to the gender variable of the students. According to this result, measures to be taken for all distance education applications can be handled similarly for male and female students. It was concluded that students' report cards had a positive effect on the distance education process. The platforms used by students during distance education differ. Some students have used zoom, some Adobe Connect, some Microsoft, etc. According to the platforms used by students, it can be said that their perceptions of distance education are similar. Besides, connection roads and the equipment students have are an important predictor of the process. The cities in which students live, the schools they study, their class levels, the internet problems they experience and the devices they connect to (TV, tablet) do not differ in their perceptions of distance education. According to this result, common measures for variables can be taken in the development and renewal studies regarding distance education.

It is thought that the results of this study will contribute to these contexts and shed light on the necessary regulations regarding distance education. Future researchers can diversify the variables that affect primary school students' perceptions of distance education.

Keywords: Educational Sciences, Distance Education, Pandemic, Covid-19, EBA

Öz: Bu çalışma, ilkokul öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin algılarına dair görüşleri ile ilgili toplanacak verilerin ileride yürütülecek uzaktan eğitim uygulamalarına yön vermesi amacıyla yapılmıştır. Bu araştırmanın çalışma grubunu 2019-2020 eğitim öğretim yılında 11 farklı şehirde öğrenim gören 883 ilkokul öğrencisi oluşturmaktadır. Araştırmada ilkokul öğrencilerinin uzaktan eğitim algıları, nitel ve nicel yaklaşımları kapsayan dönüştürücü karma araştırma deseni kullanılmıştır. Çalışma grubu seçkisiz olmayan örnekleme yönteminden uygun/kazara örnekleme ile oluşturulmuştur. Araştırma verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan “İlkokul Öğrencileri Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği” kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle t-testi ve tek yönlü varyans analizi/ANOVA tekniği kullanılmıştır. Bu araştırma 20.10.2020 tarihinde Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 1 no'lu toplantı ve 2020/1 karar no' lu etik kurul izni alınarak çalışmaya başlanmıştır. Araştırma bulgularına göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde okul türüne göre devlet okulunda öğrenim gören öğrencilerin özel okulda öğrenim gören öğrencilere göre uzaktan eğitime dair daha olumlu düşüncelere sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Bir diğer araştırma bulgusu ile, öğrencilerin okula ilişkin tutumları yüksek öğrencilerin uzaktan eğitime dair olumlu görüşlere sahip oldukları tespit edilmiştir. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre uzaktan eğitimde düşüncelerinde olumlu görüşlere sahip oldukları belirlenmiştir. Araştırma bulgularına göre, karne notu çok iyi olan öğrenciler ile karne notu iyi olan öğrencilerin uzaktan eğitime karşı aynı olumlu görüşlere sahip oldukları, donanımına sahip olan öğrencilerin

donanımına sahip olmayan öğrencilere göre uzaktan eğitimde kendi durumlarına, düşüncelerine ve ödevlerle ilgili daha olumlu görüşlere sahip oldukları sonuçlarına ulaşılmıştır. Öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin algıları yaşadıkları şehirlere, öğrenim gördükleri okullara, sınıf seviyelerine, uzaktan eğitime bağlandıkları cihazlara (TV, tablet) ve yaşanan bağlantı sorunlarına ilişkin anlamlı bir farklılık yoktur. Bununla beraber öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili düşünceleri ile algılarına yönelik büyük bir çoğunluğunun uzaktan eğitimde ders işlenirken arkadaşlarını görmek istemektedir. Buna göre katılımcılar derslerde arkadaşlarının görüntülü olarak yer alması gerektiğini düşünmektedir. Uzaktan eğitime yönelik öğretim uygulamalarına ilişkin algılarına yönelik öğrencilerin çoğunluğu derse başlamadan önce ihtiyaçlarını (su vb.) hazırladığı görülmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarının bu bağlamlarda katkı sağlayacağı, uzaktan eğitime ilişkin gerekli düzenlemelere ışık tutacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Eğitim Bilimleri, Uzaktan Eğitim, Pandemi, Covid-19, EBA

Giriş

Bilgi; “belirli bir süreçte olgunlaşmış, kullanan için anlamlı olan, yönetsel karar almada stratejik öneme vakıf olduğu varsayılan veya gerçek değere sahip veri demektir” (Öğüt, 2003). Bilgi toplumu olarak adlandırdığımız günümüz dünyası, yeniden şekillenmektedir. Bilgi çağı “öğrenmeyi tüm bireyler için olanaklı kılan yeni eğitim teknolojilerinin gelişmesine yol açar” (Reddi, 1991). Gök (2011)’e göre eğitimin temel amacı, bireylerin kendi potansiyellerini özgürce ortaya koyarak çevreleriyle uyum yeteneği kazandıracak donanımlar kazandırıp bireyi üretken kılmaktır. İnsanların öğrenmeye yönelik sürekli temel bir ihtiyacı (Jerusalem, 2019) olduğunu varsayarsak; bu durum bilim ve teknolojiye gerçekleşen gelişmelerle bilgi alma kanallarını da çeşitlendirmiş; eğitim sürecinde bir değişime doğru ilerlemiştir. Eğitim sistemlerinde ortaya çıkan yenilikler ile bilgi iletişim teknoloji temelli bir sisteme geçiş yaşanmıştır. Bu sistemin araçlarından biri de uzaktan eğitimidir. Türk Dil Kurumu’na (2020) göre Öğrenci ile öğretmenin yüz yüze olmadan çeşitli iletişim araçları vasıtasıyla belli bir merkezden yaptığı eğitim biçimi uzaktan eğitim olarak adlandırılmaktadır. İşman (2011)’a göre “uzaktan eğitim, öğretmen ve öğrencinin aynı mekânlarda bulunmak zorunda olmadığı ve eğitim-öğretim faaliyetlerinin posta hizmetleri ve bilgi iletişim teknolojileri sayesinde yürütülen bir eğitim sistemi modelidir. “Uzaktan eğitim, yetenekleri, ilgileri, yaşları, öğrenim düzeyleri, coğrafi koşulları ve çalışma koşulları çok çeşitli olan kitlelerin eğitim engellerini önlemek, bireysel çalışmaya, bireysel öğrenmeye dayandığı için inşalara farklı eğitim seçenekleri sunmayı amaçlar” (Ekici, 2003). Eğitimin bireysel ve toplumsal amaçlara katkıda bulunmasını ve eğitimin coğrafi sınırlarını, eğitim için kullanılacak medya ile aşarak çok geniş kitlelere ulaşmasını sağlamak ayrıca örgün geleneksel öğretimin yarattığı yüksek maliyetleri aşağıya çekerek eğitimde fırsat ve imkân eşitliği yaratılmasını sağlamaktır (Kılınç, 2015). Tanımlamalardan da anlaşıldığı üzere uzaktan eğitimin; hedef kitle, ortam, zaman, mekân gibi hususlar bakımından da sınırsız olduğu görülmektedir.

Uzaktan eğitim faaliyetleri yaklaşık olarak üç yüz yıllık bir geçmişe sahiptir. Dünya üzerinde uzaktan eğitim 1728’de Boston Gazette stenografi dersleri için posta yoluyla gerçekleştirilen eğitimlerle başlarken (İskenderoğlu & Palancı, 2012) ülkemizde 1924 yılında ünlü eğitimci John Dewey’in sunduğu ‘Öğretmen Eğitimi Raporu’ ile dikkat çekmiştir. Ardından 1927 yılında okuryazar kişi sayısını yükseltmek amacıyla dönemin Milli Eğitim Bakanı Mustafa Necati önderliğinde sunulan Muharebe Yoluyla Tedrisat uygulamasının gündeme getirildiği toplantıda ele alınmış; fakat o dönem okuma yazma oranının düşük olması öğretmensiz bir uygulamanın hayata geçirilmesini engellemiştir (Aydın, 2015). 1900’lü yıllarla beraber Radyo ve Televizyon Yayınları Dönemi’ne dek hayata geçirilme çalışmaları sürmüştür. Bu dönemde radyo, televizyon, kaset ve bilgisayar disketleri gibi araçlar yaygın kullanılmaya başlanmıştır. Bu süreci takip eden İnternet/Web Dönemi 1990’lardan itibaren yükselişe geçmiştir. Bilgisayar, internet ve web tabanlı uygulamalar uzaktan eğitimi daha kaliteli bir hale getirmiş ve kullanımını verimli bir şekilde kolaylaştırmıştır. Günümüzde Covid-19 salgını nedeniyle “dünya genelinde yaklaşık 63 milyon ilköğretim okulu ve

eğitimci eğitime ara verme durumuyla karşı karşıya kaldı” (UNESCO, 2020). Öğrenmenin yaklaşık 1,5 milyar öğrenci için devam etmesini sağlamak adına farklı çözüm yolları aranmıştır. Ülkemizde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından öngörülen dijital platform hayata geçirilmiştir. Eğitim sisteminin içerisinde olan tüm öğrencileri kapsayacak şekilde planlanan Eğitim Bilişim Ağı (EBA) uygulaması ve TV yayınları üzerinden uzaktan eğitim dersleri başlatılmıştır. Bununla beraber bazı eğitim kurumları online (çevrimiçi) ders altyapılarını devreye sokarak derslerini dijital ortamda gerçekleştirmeye başladı. Eğitimde yeni bir döneme girildiğini ve bu dönemin ihtiyaçlarının farklılaştığı düşünülmektedir (Özer, 2020).

Öğretmen ve öğrenciler uzaktan eğitimde merkezi bir yerdedir. Dolayısıyla uzaktan eğitim sürecini daha kaliteli ve verimli geçirmek adına öğretmenlerin ve öğrencilerin göz ardı etmemeleri gereken hususlar vardır. Öğretmenler, eğitim programlarının uygulayıcıları olduklarından eğitim sisteminin ve eğitim hizmetlerinin kalitesini belirleme ve sistemin başarılı olup olmaması ile ilgili sorumluluk sahibidirler (Mahiroğlu & Coşar, 2008). Yıldırak (2012)’a göre, “Çok kısıtlı yüz yüze görüşmelere rağmen öğrenci ihtiyaçları belirlenmeye çalışılmalı ve farklı öğrenci kitlelerinin ihtiyaç ve beklentilerini göz önüne alarak öğretim teknikleri geliştirilmelidir. Böylece öğretmenler ders öncesi kullanacağı materyalleri, dersin işlenişini, kullanacağı öğretim yöntem ve tekniğini belirleyerek daha fazla öğrencinin uzaktan eğitimle beceri geliştirebilmelerine katkı sağlamaktadır. Uzaktan eğitimde öğrenciler kendi başına nasıl öğreneceklerini ve sezgisel kendi kendine öğrenme yoluna nasıl özerk bir şekilde çalışacağını öğrenmektedir (Fotii,2020).

Uzaktan eğitim sürecinin sürekliliğini ve öğrenciyle iletişimi arttıracak en önemli parçalardan biri de onlara vereceğimiz dönütlerdir. Ölçme ve değerlendirmenin, eğitimin amaçlarına ve bireylerin sunumdan ne kadar aldıklarına ilişkin başarı oranını belirlemek ve teoriye geri bildirim sağlamak için çok önemli olduğu düşünülmektedir (Kara, 2009 akt. İskenderoğlu ve ark 2012). Değerlendirme, birçok yenilikçi faaliyet ile odak noktası haline getirilebilir (Brown, 2008). İlkokul çağında değerlendirmeler daha çok ödev yoluyla gerçekleştirilmektedir. Öğrencilerin yarısından fazlası ödevi birincil stres kaynağı olarak görmektedir. Çok fazla ödev uyku eksikliği, bitkinlik vb. sorunlara neden olabilir (Stanford Üniversitesi, 2016). Bundan dolayıdır ki uzaktan eğitim sürecinde ödevlerin nitelikleri değiştirilerek öğrenciye katkı sağlaması beklenir. Proje değerlendirmesi, simülasyon odaklı değerlendirme biçimleri gibi güncel ödevlere yönelmek gerekmektedir (Brown,2008).

Etkin ve verimli bir uzaktan eğitimin gerçekleşebilmesi için diğer önemli unsurlar ise öğrencinin uzaktan eğitime yönelik düşünce, tutum ve imkân yeterliğidir. Düşünen/bilgili insan, merak ettiği bilgiye ulaşmanın yollarını keşfeden, ulaştığı bilgileri anlamlandırarak öğrenen, öğrendiği bilgilerle üretebilen kişi olarak düşünülebilir. Öyleyse insan beyni, öğrenilen bilgilerin yağmacı biçimde depolandığı bir yer değil; tersine etkin bir strateji merkezi olmalıdır (Çetinkaya, 2002). Bundan dolayıdır ki öğrencilerin uzaktan eğitime dair düşünceleri sürecin daha etkin olması adına kıymetlidir. Bloom ‘a (1995) göre tutum, olumlu düşüncelere sahip olma, dersi sevme ya da onunla ilgili olarak olumlu giriş özellikleri gösterme halinden, bir derse karşı olumsuz düşüncelere sahip olma, dersi sevmeme ya da onunla ilgili olarak olumsuz giriş özellikleri gösterme haline kadar uzanan iki kutuplu tek bir niteliktir. Franzoi’a (2003) göre tutum, bireyin bir nesneyi olumlu veya olumsuz değerlendirmesidir. Tutum; olumlu ve olumsuz tutumlar olarak çeşitlenir. “Olumsuz tutumlar; nesne ya da fikirler konusunda olumsuz inanca sahip olma, onu reddetme veya sevmeme ve ona karşı davranışlarda bulunmayla kendini gösterebilir. Olumlu tutumlar ise nesneler ya da düşünceler konusunda olumlu inanca sahip olma, onu benimseme ve sevme ile kendini gösterebilir” (Demirhan ve Altay, 2001). Öğrencilerin herhangi bir derse olduğu gibi uzaktan eğitim sürecine ve dersleri dair olumlu olumsuz tutumları vardır. Farklı öğretim yaklaşımları ile öğrencilerin bu tutumları uzaktan eğitime ilişkin algılarını olumlu etkileyebilir.

Teknoloji destekli öğrenme ortamları, geleneksel öğretimden çok farklı ders tasarımı ve gereksinimleri de beraberinde getirmektedir (Valenta, Therriault, Dieter ve Mrtek, 2001). Bu noktada, teknoloji destekli öğrenmeyi içeren uzaktan eğitim öğrencilerin süreci yönetebilmek adına donanım ihtiyacını giderme yönünde çalışmaya sevk eder.

İlkokul öğrencilerinin uzaktan eğitim almak zorunda kalması ile beraber, öğrencilerin uzaktan eğitime karşı oluşturdıkları tutum, düşünceleri ve uzaktan eğitim sürecinde karşı karşıya kaldıkları ödevlendirme ve kendi yeterlilikleri ve uzaktan eğitim sürecinde öğretimin sürdürülüşüne ilişkin algıları merak edilmektedir. Öğrencilerin cinsiyetleri, sınıf kademeleri, karne notları, okula karşı sevgileri, okul türü, internet bağlantısı, EBA'ya giriş ve donanım problemleri, uzaktan eğitimi takip ettikleri kanal, izledikleri yer ve kullandıkları cihazlar gibi faktörlerin uzaktan eğitime ilişkin algılarında bir farklılığa neden olup olmadığının belirlenmesi, ileride yapılacak olan eğitim faaliyetlerinin daha etkili bir hale getirilmesi ve sürdürülebilirliği için gereklidir. Bu çalışma, öğrencilerin COVID-19 salgını sürecinde almış oldukları uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin ortaya çıkarılması ve gelecekte yapılacak olan uzaktan eğitim uygulamalarına ışık tutması açısından önemlidir.

Bu amaç doğrultusunda “İlkokul düzeyinde öğrenim gören öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin geliştirdikleri algıları, uzaktan eğitime ilişkin tutumları, uzaktan eğitime ilişkin düşünceleri, uzaktan eğitimde aldıkları öğretime ilişkin görüşleri, uzaktan eğitimde verilen ödevlere ilişkin düşünceleri, uzaktan eğitime katılımlarında kendi yeterlilikleri ile ilgili görüşleri açısından farklılık göstermekte midir?” araştırma sorularına yanıt aranmaya çalışılmıştır.

Yöntem

Bu bölümde araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı, veri toplama süreci ve veri analizi ile ilgili bilgilere yer verilmektedir.

Araştırmanın Modeli

Bu araştırma için nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karma yöntem deseni kullanılmıştır. Karma desenler nicel ve nitel araştırma desenlerinin bir arada kullanıldığı bir yaklaşım olan bu desende amaç, nitel ve nicel desenlerin avantajlarını kullanarak bir olgunun daha detaylı ve kapsamlı anlaşılmasını sağlamaktır (Balcı, 2015; Mills & Gay, 2016). Araştırmanın desenlenmesinde dönüştürücü karma desenler kullanılmıştır. Bu desenlerde bir veri türü (nitel gibi) toplanır, bir yöntem kullanılarak analiz edilir, sonrasında veri diğer bir türe (nicel gibi) dönüştürülür ve dönüştürüldükten sonra diğer bir yöntem kullanılarak analiz edilir (Tashakkori & Teddlie, 2003'a, s.706 akt. Köksal, 2015). Böylelikle tek tip veri (nitel) hem tematik hem de istatistiksel analize tabi tutulmuştur ve meta-çıkarımlar her iki veri setini aynı anda kullanma mümkün hale gelmiştir (Köksal, 2015). Araştırmacıların karma yöntem desenini tercih ederek; farklı yöntemler aracılığıyla sonuçların doğruluğunu, benzerliğini ve ilişkisini bulma; bir desen ile elde edilen sonuçların diğer desenin sonuçlarıyla detaylandırılmasını, geliştirilmesini, örneklenilmesini ve açıklanmasını sağlama; farklı araştırma öğeleri için farklı desenlerle araştırmanın kapsamının ve sınırının genişletilme gibi farklı amaçları vardır (Greene, 2007 & Bryman, 2006). Bu çalışmada öğrencilerden nicel yöntemle toplanan verilerin analizi yapılmış, nicel verilerin daha anlaşılır hale gelebilmesi için her bir ölçek maddesi nitel yaklaşım ile yorumlanmıştır. Araştırmanın önce nitel verileri toplanmış, elde edilen görüşler yüzde ve frekanslarla yorumlanmış, buna dayalı olarak da nicel yöntemle devam edilmiştir.

Çalışma Grubu

Araştırma ilkökulda öğrenim görmekte olan öğrenciler ile yapılmıştır. Çalışma grubu seçkisiz olmayan örnekleme yönteminden uygun/kazara örnekleme ile oluşturulmuştur. Yöntem; zaman, para ve işgücü yönünden ekonomik olma (Büyüköztürk, 2012) yönü ile tercih edilmiştir. Araştırmanın çalışma grubu 2019-2020 eğitim-öğretim yılında ülkemizin yedi bölgesinde öğrenim

görmekte olan toplam 833 öğrenciden oluşmaktadır. 1. 2. 3. ve 4. Sınıf öğrencileri çalışmaya dahil edilmiştir. İlkokullarda 1. sınıftan 4. Sınıfa kadar tüm sınıfların araştırmaya dâhil edilmesiyle, ilkokul öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Çalışma grubunda yer alan öğrencilerin öğrenim gördüğü okulun türü, cinsiyetleri ve öğrenim düzeylerine ilişkin frekans bilgileri ve bunların yüzde oranları Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin öğrenim gördüğü okul türü ve seviyeleri ile cinsiyetlerine göre dağılımı tablosu

Değişken	Düzye	N	%
Okul Türü	Özel Okul	231	27,7
	Devlet Okulu	602	72,3
Cinsiyet	Kadın	431	51,7
	Erkek	402	48,3
Sınıf	1. sınıf	260	31,2
	2. sınıf	141	16,9
	3. sınıf	238	28,6
	4. sınıf	194	23,3
Toplam		833	100

Tablo 1' de görüldüğü gibi öğrencilerin çoğunluğu devlet okulunda öğrenim görmektedir. Çalışmaya katılan öğrenciler arasında erkek ve kız oranı birbirine yakındır. İkinci ve dördüncü sınıfta okuyan öğrenci sayıları diğer sınıflara göre daha düşüktür. Yaşanılan salgın hastalık sürecinde öğrencilere ulaşmadaki zorluk sebebiyle, çalışma grubuna uygun olan sınıf seviyesindeki öğrencilerin velilerinin bulunduğu sosyal ağlara çalışma ile ilgili envanter gönderilerek gönüllülük esasına göre ve tamamen rastgele katılım sağlanmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verileri, “İlkokul Öğrencileri Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği” aracılığı ile toplanmıştır. Ölçek bu araştırmada kullanılmak üzere araştırmacılar tarafından geliştirilmiştir. Ölçek geliştirme süreci aşağıdaki şekilde yapılmıştır;

Ölçek geliştirme sürecinde öncelikle ilk okul öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin algılarını ölçen mevcut bir ölçek olup olmadığı araştırılmış ve bu amaca hizmet eden bir ölçek olmadığı belirlenmiştir. Bunun üzerine ilgili literatür incelenmiş ve aynı anda uzaktan eğitim yapan ilk okul öğretmenleri ile görüşülmüştür. Bu görüşmelerde öncelikle uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin üzerinde durduğu temel noktalar belirlenmeye çalışılmıştır. Literatür taraması ve öğretmenlerle yapılan görüşmelere dayalı olarak 34 madde oluşturulmuştur. Oluşturulan taslak ölçeğe ilişkin eğitim bilimleri alanında doktora tamamlamış üç uzmandan maddelerin “İlkokul öğrencilerinin uzaktan eğitime ilişkin algılarının” belirlenmesi açısından kapsam geçerliği ve madde uygunluğuna ilişkin görüş alınmıştır. Beş madde uzman görüşüne dayalı olarak ölçek taslağından çıkarılmıştır. Geri kalan 29 maddeye ilişkin uzmanlardan alınan görüşler Kappa tekniği ile analiz edilmiş ve uzmanlar arası görüş uyumu iç tutarlılığı Cohen Kappa tekniği ile test edilmiştir. Elde edilen Kappa değerinin 0,87 (0,81-1,00 arası mükemmel uyum) olduğu görülmüştür.

Ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları 581 öğrenciden alınan veriler doğrultusunda yapılmıştır. Ölçeğin 29 maddeden oluşan ilk formunun Cronbach Alpha katsayısı 0,799 olarak hesaplanmıştır. Yapılan madde istatistikleri sonucunda ayırteçicilik düzeyleri kabul sınırları içerisinde olmayan, madde-madde ve madde-toplam korelasyonları düşük olan ve de faktör analizi sürecinde faktör yük değerleri ideal sınırlarda olamayan 4 madde ölçek formundan atılmış ve nihai ölçek formunda 25 madde elde edilmiştir. Nihai ölçek formunda kalan 25 maddeye ilişkin madde-madde ve madde-toplam madde puanları arasındaki korelasyon değerlerinin birbirleriyle olan ilişkilerinin $p@.000$ ($p<.01$) düzeyinde manidar olduğu görülmüştür. Bu sonuçla, ölçekteki maddelerin birbiriyle ilişkisinin yüksek düzeyde olduğu ve bağımlılık boyutunu iyi

tamamlayabildikleri savunulabilir. Nihai ölçeğe ilişkin madde ayırtedicilik düzeylerinin .426 ile .634 değerleri arasında değiştiği gözlenmektedir ki bu da kabul görülen .4 değerinin üstündedir. Nihai ölçek formunda bulunan 25 maddeye ilişkin Cronbach alfa (a) iç tutarlık katsayısı .819 olarak bulunmuştur.

Araştırma kapsamında faktör analizinin yapılabilmesi için gerekli görülen örneklem büyüklüğü incelenmiş, çalışma grubu yeterli görülmüştür (Tabachnick & Fidell, 2001). ‘İlkokul Öğrencileri Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği’nin yapı geçerliğini belirlemek için varimax döndürme ile temel bileşenler analizi kullanılarak Açıklayıcı Faktör Analizi (AFA) yapılmıştır. Analizde faktör yükleri en az .30 olarak belirlenmiştir (Büyüköztürk, 2006). Ölçeğin alt boyutları ve toplam güvenilirlikleri için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır. Alt boyutların ölçek bütünlüğü içindeki durumunun belirlenmesinde de alt boyutlar arasındaki korelasyonlar hesaplanmıştır.

Ölçeğin yapı geçerliliğini ortaya koymak ve maddelerin faktör yüklerini belirleyerek boyutlandırabilmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi yapılmıştır. Faktör analizine başlamadan önce verilerin uygunluğunu saptamak üzere Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı ve Bartlett Sphericity testi hesaplanmıştır. KMO değeri .813 bulunmuş ve Bartlett testi sonucu da $(2 \div = 5730,546; p = 0.000)$ anlamlı çıkmıştır (George ve Mallery, 2001). AFA sonucunda ölçeğin öz değeri 1’den büyük 7 faktör altında toplandığı görülmüştür. Bu 7 faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı varyans ise %64,57’dir. Hiçbir faktörde yüklenmeyen ve faktör madde yükü .30’un altında olan 4 madde analizden çıkartılmıştır. Faktör sayısı alanyazın dikkate alınarak ve çalışmanın amacı kapsamında beş ile sınırlandırılarak AFA tekrarlanmıştır. Bu 5 faktörün ölçeğe ilişkin açıkladığı varyans ise %61,74’dir.

Açımlayıcı faktör analizi ile ölçeğin beş alt boyuttan oluştuğu ve her alt boyutta hangi maddelerin olduğu belirlenmişti. Açımlayıcı faktör analizine ilişkin modelin uygunluğu da doğrulayıcı faktör analizi ile test edilmiştir. Elde edilen modelin uygunluğu (fit of model); Ortalama Hataların Karekökü (Root Mean Square Error of Approximation; RMSEA), Karşılaştırmalı Uygunluk İndeksi (Comparative Fit Index; CFI) ve Uygunluk Index (Goodness of Fit Index; GFI) kriterleri ile sınanmıştır. Yapılan analiz sonucu, modelin uygunluğuna ilişkin RMSEA değeri .038 ve RMSEA’nin %90 düzeyindeki güven aralığı .036-.043 arasında bulunmuştur. RMSEA değerinin sifıra yaklaşması ideal modelin habercisi olarak kabul edilmektedir (Tabachnick, 2001). Modelin uygunluğu için kriter olarak kullanılan CFI değeri .86 ve benzer şekilde GFI değeri de .84 olarak tespit edilmiştir. CFI ve GFI değerlerinin .90’a yaklaşması ideal bir modelin habercisi olduğu ilkesinden yola çıkarak, çalışmadaki bu değerlerin iyi bir seviyede olduğu kabul edilebilir. Tüm göstergeler Ölçeğin beş alt boyut altında iyi düzeyde açıklanabileceğini ve maddeler arasındaki korelasyonun iyi düzeyde olduğunu göstermektedir. Her bir maddenin örtük bağımlı değişken üzerindeki etki miktarları ve maddelere ilişkin korelasyon katsayılarının .55 ile .84 arasında değişim gösterdiği gözlenmiştir.

Ölçeğin güvenilirliğinin belirlenmesi için 79 katılımcı ile test tekrar test uygulaması yapılmış ve bu uygulamada 0,89 korelasyon hesaplanmıştır. Bu da ölçeğin güvenilirliği için uygun görülmüştür.

Ölçeğin 25 maddeden oluşan son formunun Cronbach Alpha katsayısı 0,819 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin son şeklinde birinci alt boyutta öğrencilerin uzaktan eğitimde kendileri ile; ikinci alt boyutta uzaktan eğitime ilişkin uzaktan eğitimin sürdürülüşüne yönelik düşünceleri ile algıları; üçüncü alt boyutta uzaktan eğitimde öğretim uygulamalarına ilişkin algıları; dördüncü alt boyutta tutumlarına ilişkin algıları ve beşinci alt boyutta uzaktan eğitimde verilen ödevlere ilişkin algıları yer almaktadır. Ölçeğin birinci boyut faktör yükü .54 ile .76 arasında değişen 5; ikinci boyut faktör yükü .43 ile .76 arasında değişen 6; üçüncü boyut faktör yükü ise .45 ile .78 arasında değişen 6; dördüncü boyut faktör yükü ise .51 ile .84 arasında değişen 4 ve beşinci boyut faktör yükü ise .56 ile .87 arasında değişen 4 maddeden oluşmaktadır. Tüm faktörlerin toplam varyansın %61,74’ünü açıkladığı görülmüştür.

Birinci faktör toplam varyansın %23,79'unu açıklamakta olup, uzaktan eğitimde öğrencinin kendi durumuna ilişkin ifadelerden oluşmaktadır ve bu boyut "uzaktan eğitimde öğrencinin kendine ilişkin algısı" olarak adlandırılmıştır. İkinci faktör toplam varyansın %13,73'ünü açıklamakta olup, öğrencilerin uzaktan eğitimin sürdürülüşüne yönelik düşünceleri ile algılarını içeren ifadelerden oluşmaktadır ve "uzaktan eğitimin sürdürülüşüne yönelik düşünceleri ile algıları" olarak adlandırılmıştır. Üçüncü faktör ise toplam varyansın %10,85'ini açıklamakta olup, öğrencilerin uzaktan eğitimde öğretim uygulamaları ile algılarını içeren ifadelerden oluşmaktadır ve "uzaktan eğitimde öğretim uygulamalarına ilişkin algıları" olarak adlandırılmıştır. Dördüncü faktör ise toplam varyansın %8,54'ünü açıklamakta olup, öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik tutumlarını yansıtan ifadelerden oluşmaktadır ve "uzaktan eğitime yönelik tutumlarına ilişkin algıları" olarak adlandırılmıştır. Beşinci faktör ise toplam varyansın %4,83'ünü açıklamakta olup, öğrencilerin uzaktan eğitimde verilen ödevlere ilişkin algılarını içeren ifadelerden oluşmaktadır ve "uzaktan eğitimde verilen ödevlere ilişkin algıları" olarak adlandırılmıştır. Analiz sonuçlarına göre işleyen tüm maddelerin planlanan boyutlarda olduğu görülmüştür. Sınırlandırılmış AFA ile elde edilen madde-boyut ilişkisi ile planlama aşamasında oluşturulan maddelerin boyutlara dağılımının tutarlı olduğu saptanmıştır. Aynı araştırma grubu üzerinde yapılan analizlerde ölçeğin alt ölçekleri arasındaki ilişkiye de bakılmıştır. Faktörler arasındaki korelasyon katsayıları 0,54 ile 0,82 arasında olduğu ve faktörlerin birbirleri ile olumlu ve anlamlı ilişki içinde olduğu görülmüştür. Ölçeğin kararlılık güvenilirliğinin belirlenmesi için test tekrar test yöntemi kullanılmıştır. 106 öğrenci üzerinde yapılan test tekrar test sonucunda iki test arasında 0,86 korelasyon hesaplanmıştır. Bu da ölçeğin ölçme kararlılığının yüksek olduğunu göstermektedir.

Veri Toplama Süreci

Araştırma verileri araştırmacılar tarafından hazırlanan "İlkokul Öğrencileri Uzaktan Eğitim Algıları Ölçeği" ile araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Çalışma grubunu oluşturan bireyler ile internet üzerinden anket uygulanarak veriler araştırmacılar tarafından toplanmıştır. Nitel araştırmalarda uyulması gereken bazı etik ilkeler bulunmaktadır (Creswell, 2007). Veriler toplanmadan önce araştırmanın amacı hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bu bağlamda katılımcılara araştırma bulguları raporlanırken verilerin herhangi bir şekilde üçüncü kişiler ile paylaşılmayacağı ve kendilerine araştırma sonuçları hakkında bilgilendirme yapılabileceği belirtilmiştir. Anket yaklaşık olarak (10) ile (12) dakika arasında sürmüştür. Bu araştırma 20.10.2020 tarihinde Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal ve Beşerî Bilimleri Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'ndan 1 No'lu toplantı ve 2020/1 karar no'lu etik kurul izni alınarak çalışmaya başlanmıştır.

Verilerin Analizi

Nicel verilerin çözümlenmesinde verilerin normal dağılım göstermesi nedeniyle (t testi ve tek yönlü varyans analizi/ANOVA) uygulanmıştır. Betimsel istatistik yöntemleri ile hedef veriyi anlayabilmek, desenleri ve aralarındaki ilişkileri tespit edebilmek ve sonuçları daha iyi kullanabilmektir (Gök vd., 2015). Bu araştırmada da verilerin en anlaşılır şekilde sunulabilmesi için betimsel istatistiklerle ortaya konulan sonuçlar yorumlanmıştır. Elde edilen betimsel değerlerin etki büyüklüğünün hesaplanmasında Cohen'in d değeri dikkate alınmıştır. Buna göre "d ≥ 1 çok büyük etki, 0.8 büyük etki, 0.5 orta etki, 0.2 küçük etki" ölçütleri dikkate alınarak etki büyüklükleri yorumlanmıştır. Araştırmanın nicel verilerinin nitel bulgularla açıklanması amacı ile nitel analizler yapılmıştır. Bunun için de araştırma veri toplama aracında yer alan maddelere öğrencilerin verdiği cevapların yüzdeleri dikkate alınarak veriler yorumlanmıştır.

Nitel veriler nicel verilerin daha anlaşılır hale getirilmesi amacı ile analiz edilmiştir. Nitel analizlerde betimsel analizler yapılmış, elde edilen görüşler belirli temaların altında frekans ve yüzdelikleri dikkate alınarak yorumlanmıştır.

Bulgular

Araştırma ile “öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde öğrenim gördükleri okul türüne göre farklılık olup olmadığı” ortaya konulmak istenmişti. Elde edilen veriler Tablo 2’de gösterilmiştir.

Tablo 2: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Okul Türü Değişkenine Göre t-testi Sonuçları

	Ok/Türü	N	X	SS	t	df	p	cohen
Kendi imkânları	Devlet Okulu	600	11,42	1,904	2,375	829	,018	,19
	Özel Okul	231	11,07	1,796				
Tutum	Devlet Okulu	600	9,03	1,486	-1,555	829	,120	
	Özel Okul	231	9,21	1,533				
Düşünce	Devlet Okulu	600	15,12	1,903	,248	829	,804	
	Özel Okul	231	15,08	1,827				
Öğretim	Devlet Okulu	600	13,87	2,473	-1,476	829	,140	
	Özel Okul	231	14,15	2,459				
Ödev	Devlet Okulu	600	7,70	1,559	4,418	829	,000	,34
	Özel Okul	231	7,17	1,484				
Top	Devlet Okulu	600	57,13	5,292	1,098	829	,273	
	Özel Okul	231	56,68	5,051				

Öğrencilerin öğrenim gördükleri okulun özel ve devlet okulu olmasına göre uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili veriler t testi ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 2’de gösterilmiştir. Veriler incelendiğinde öğrencilerin öğrenim gördükleri okulun özel ve devlet okulu olmasına göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin genel puanları, tutumları, düşünceleri ve öğretimin sürdürülüşüne ilişkin puanları açısından anlamlı bir fark olmadığı ($p > 0,05$) görülmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin öğrenim gördükleri okulun özel ve devlet okulu olmasına göre öğrencilerin uzaktan eğitimde kendi durumlarına ilişkin puanları ve ödevlerle ilgili düşüncelerine ilişkin puanları arasında anlamlı bir fark ($p < 0,05$) vardır. Elde edilen verilere göre devlet okulunda öğrenim gören öğrencilerin özel okuldaki akranlarına göre uzaktan eğitim ile ilgili kendi yeterliliklerine ve ödevlere ilişkin puanları daha yüksektir. Bu da devlet okulundaki öğrencilerin özel okula devam eden öğrencilere göre uzaktan eğitime de kendi durumlarına ve ödevlerle ilgili daha olumlu görüşlere sahip olduklarını göstermektedir. Elde edilen veriler üzerinde aralarında anlamlı fark olan değişkenlere ilişkin hesaplanan Cohen d değerinin 0,19 – 0,34 arasında olduğu, buna göre farklı orta derecede bir büyüklüğe sahip olduğu söylenebilir.

Araştırma ile “öğrencilerin okula karşı tutumları açısından uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde farklılık olup olmadığı” ortaya konulmak istenmişti. Elde edilen veriler Tablo 3’te gösterilmiştir.

Tablo 3: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Okula Karşı Duydukları Sevgi Değişkenine Göre t- testi Sonuçları

	Ok. Sevgi	N	X	SS	t	df	P	Cohen
Kendi imkânları	Yüksek	676	11,31	1,875	-,561	821	,575	
	Düşük	147	11,41	1,908				
Tutum	Yüksek	676	9,16	1,489	2,853	821	,004	,26
	Düşük	147	8,77	1,490				
Düşünce	Yüksek	676	15,15	1,860	,757	821	,449	,07
	Düşük	147	15,02	1,804				
Öğretim	Yüksek	676	14,12	2,395	3,906	821	,000	,34
	Düşük	147	13,26	2,570				
Ödev	Yüksek	676	7,55	1,544	,487	821	,627	
	Düşük	147	7,48	1,593				
Top	Yüksek	676	57,29	5,115	2,901	821	,004	
	Düşük	147	55,94	5,101				

Öğrencilerin okullarına karşı tutumlarına göre uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili veriler, t testi ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 3'te gösterilmiştir. Veriler incelendiğinde öğrencilerin okullarına karşı tutumlarının uzaktan eğitim sürecinde kendi durumlarına ilişkin puanları, düşünceleri ve ödevlerle ilgili düşüncelerine ilişkin puanları açısından anlamlı bir fark olmadığı ($p > 0,05$) görülmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin okullarına karşı tutumlarının uzaktan eğitim sürecinde uzaktan eğitime dair genel düşünce puanları ve öğretimin sürdürülüşüne ilişkin puanları arasında anlamlı bir fark ($p < 0,05$) vardır. Elde edilen bulgulara göre okula karşı tutumları yüksek öğrencilerin uzaktan eğitime dair genel düşünceleri, tutumları ve öğretimin sürdürülüşüne dair düşüncelerine ilişkin puanlarının okula karşı tutumları düşük öğrencilerin puanlarından daha yüksektir. Bu da okula karşı tutumları yüksek öğrencilerin uzaktan eğitime dair genel düşüncelerine, tutumlarına ve öğretimin sürdürülüşüne dair de daha olumlu görüşlere sahip olduklarını göstermektedir. Elde edilen veriler üzerinde aralarında anlamlı fark olan değişkenlere ilişkin hesaplanan Cohen d değerinin 0,26 – 0,34 arasında olduğu, buna göre farkın orta derecede bir büyüklüğe sahip olduğu söylenebilir. Cohen değeri 0,07 olduğu, buna göre farkın etki büyüklüğünün zayıf olduğu söylenebilir.

Araştırma ile “öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde cinsiyetlerine göre farklılık olup olmadığı” ortaya konulmak istenmişti. Elde edilen veriler Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Cinsiyet Değişkenine Göre t-testi Sonuçları

	Cins	N	X	SS	t	df	p	Cohen
Kendi imkânları	Kız	430	11,33	1,893	,123	829	,902	,19
	Erkek	401	11,31	1,868				
Tutum	Kız	430	9,10	1,543	,269	829	,788	
	Erkek	401	9,07	1,455				
Düşünce	Kız	430	14,93	1,886	-	829	,006	
	Erkek	401	15,29	1,860	2,763			
Öğretim	Kız	430	13,84	2,435	-	829	,200	
	Erkek	401	14,06	2,508	1,284			
Ödev	Kız	430	7,52	1,526	-,489	829	,625	
	Erkek	401	7,58	1,587				
Top	Kız	430	56,72	5,216	-	829	,105	
	Erkek	401	57,31	5,229	1,623			

Öğrencilerin cinsiyetlerine göre uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili veriler t testi ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 4'te gösterilmiştir. Veriler incelendiğinde öğrencilerin cinsiyetlerine göre uzaktan eğitime ilişkin genel puanları, kendi durumları, tutumları, öğretimin sürdürülüşü ve ödevle ilişkin puanları açısından anlamlı bir fark olmadığı ($p > 0,05$) görülmektedir. Bununla birlikte öğrencilerin cinsiyetlerine göre uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde düşüncelerine ilişkin puanları arasında anlamlı bir fark ($p < 0,05$) vardır. Elde edilen sonuçlara göre kız öğrencilerin uzaktan eğitimde düşünceleri ile ilgili puanları erkek öğrencilerin puanlarından daha yüksektir. Bu da kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre uzaktan eğitimde düşüncelerinde olumlu görüşlere sahip olduklarını göstermektedir. Elde edilen veriler üzerinde aralarında anlamlı fark olan değişkenlere ilişkin hesaplanan Cohen d değerinin 0,19 olduğu, buna göre farkın orta derecede bir büyüklüğe sahip olduğu söylenebilir.

Araştırma ile “öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde karne notlarına göre farklılık olup olmadığı” ortaya konulmak istenmişti. Elde edilen veriler Tablo 5'te gösterilmiştir.

Tablo 5: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Karne Notu Değişkenine Göre t-testi Sonuçları

	Karne	N	X	SS	t	df	p
Kendi imkânları	Çok İyi	755	11,28	1,882	-1,920	828	,055
	İyi	75	11,72	1,835			
Tutum	Çok İyi	755	9,07	1,474	-,633	828	,527
	İyi	75	9,19	1,761			
Düşünce	Çok İyi	755	15,10	1,799	-,623	828	,533
	İyi	75	15,24	2,572			
Öğretim	Çok İyi	755	13,94	2,434	-,052	828	,958
	İyi	75	13,96	2,840			
Ödev	Çok İyi	755	7,52	1,526	-1,548	828	,122
	İyi	75	7,81	1,821			
Top	Çok İyi	755	56,92	4,913	-1,582	828	,114
	İyi	75	57,92	7,705			

Öğrencilerin karne notlarına göre uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili veriler t testi ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 5’te gösterilmiştir. Veriler incelendiğinde öğrencilerin karne notlarına göre uzaktan eğitime ilişkin genel puanları, kendi durumları, tutumları, düşünceleri, öğretimin sürdürülüşü ve ödevlere ilişkin puanları açısından anlamlı bir fark olmadığı ($p > 0,05$) görülmektedir. Bu da karne notu çok iyi olan öğrenciler ile karne notu iyi olan öğrencilerin uzaktan eğitime karşı aynı olumlu görüşlere sahip olduklarını göstermektedir.

Araştırma ile “öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde donanımına sahip olma (internet paketi, bilgisayar, cihaz, TV gibi) durumuna göre farklılık olup olmadığı” ortaya konulmak istenmiştir. Elde edilen veriler Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Sahip Oldukları Donanım Değişkenine Göre t-Testi Sonuçları

	Donanım	N	X	SS	t	df	p	Cohen
Kendi imkânları	Var	743	11,23	1,858	-4,279	829	,000	,48
	Yok	88	12,13	1,880				
Tutum	Var	743	9,08	1,500	-,285	829	,775	
	Yok	88	9,13	1,515				
Düşünce	Var	743	15,10	1,878	-,447	829	,655	,04
	Yok	88	15,19	1,917				
Öğretim	Var	743	14,05	2,444	3,492	829	,001	
	Yok	88	13,08	2,543				
Ödev	Var	743	7,48	1,546	-3,778	829	,000	,43
	Yok	88	8,14	1,518				
Top	Var	743	56,93	5,083	-1,242	829	,215	
	Yok	88	57,66	6,310				

Öğrencilerin sahip oldukları donanımına göre uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili veriler t testi ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 6’da gösterilmiştir. Veriler incelendiğinde öğrencilerin sahip oldukları donanımına göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin genel puanları, tutumları ve düşüncelerine ilişkin puanları açısından anlamlı bir fark olmadığı ($p > 0,05$) görülmektedir. Bununla birlikte Öğrencilerin donanımına sahip olanlar ve donanımına sahip olmayanlar olmasına göre öğrencilerin uzaktan eğitimde kendi durumlarına ilişkin puanları, düşünceleri ve

ödevlerle ilgili düşüncelerine ilişkin puanları arasında anlamlı bir fark ($p<0,05$) vardır. Elde edilen sonuçlara göre donanımına sahip olan öğrencilerin uzaktan eğitime de kendi durumlarına ilişkin puanları, düşünceleri ve ödevlerle ilgili düşüncelerine ilişkin puanları donanımına sahip olmayan öğrencilerin puanlarından daha yüksektir. Bu da donanımına sahip olan öğrencilerin donanımına sahip olmayan öğrencilere göre uzaktan eğitimde kendi durumlarına, düşüncelerine ve ödevlerle ilgili daha olumlu görüşlere sahip olduklarını göstermektedir. Elde edilen veriler üzerinde aralarında anlamlı fark olan değişkenlere ilişkin hesaplanan Cohen d değerinin 0,43 – 0,48 arasında olduğu, buna göre farklı orta derecede bir büyüklüğe sahip olduğu söylenebilir. Cohen d değerinin 0,04 olduğu, buna göre farkın etki büyüklüğünün zayıf olduğu söylenebilir.

Öğrencilerin yaşadıkları illere göre uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili veriler Anova testi ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Şehir Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

	SS	df	KO	F	p
Grup içi	572,918	11	42,083		
Gruplar arası	22105,063	819	36,990	1,530	,053
Toplam	22677,981	830			

Veriler incelendiğinde öğrencilerin yaşadığı ile göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin puanları açısından anlamlı bir fark olmadığı ($f=1,530$; $p>0,05$) görülmektedir. Buna göre öğrencilerin yaşadığı iller uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde etkili değildir.

Öğrencilerin öğrenim gördükleri okullara göre uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili veriler Anova testi ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Okul Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

	SS	df	KO	F	p
Grup içi	922,481	24	38,437		
Gruplar arası	21755,500	806	26,992	1,424	,086
Toplam	22677,981	830			

Veriler incelendiğinde öğrencilerin öğrenim gördükleri okullara göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin puanları açısından anlamlı bir fark olmadığı ($f:1,424$; $p>0,05$) görülmektedir. Buna göre öğrencilerin öğrenim gördüğü okullar uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde etkili değildir.

Öğrencilerin sınıf seviyelerine göre uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili veriler Anova testi ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 9’da gösterilmiştir.

Tablo 9: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Sınıf Seviyesi Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

	SS	df	KO	F	p
Grup içi	49,318	3	16,439		
Gruplar arası	22628,663	827	27,362	,601	,615
Toplam	22677,981	830			

Veriler incelendiğinde öğrencilerin sınıf seviyelerine göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin puanları açısından anlamlı bir fark olmadığı ($f: ,601$; $p>0,05$) görülmektedir. Buna göre öğrencilerin sınıf seviyeleri uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde etkili değildir.

Öğrencilerin uzaktan eğitimleri takip ettikleri kanallara (EBA, okul platformu, tv) göre uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili veriler Anova testi ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 10’da gösterilmiştir.

Tablo 10: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Uzaktan Eğitimi Takip Ettikleri Kanal Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

	SS	df	KO	F	p
Grup içi	61,925	2	30,962		
Gruplar arası	22616,056	828	27,314	1,134	,322
Toplam	22677,981	830			

Veriler incelendiğinde öğrencilerin uzaktan eğitimleri takip ettikleri kanallara göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin puanları açısından anlamlı bir fark olmadığı ($f:1,134$; $p>0,05$) görülmektedir. Buna göre öğrencilerin uzaktan eğitimleri takip ettikleri kanallar uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde etkili değildir.

Öğrencilerin uzaktan eğitimleri takip ettikleri cihazlara (bilgisayar, akıllı telefon, tablet) göre uzaktan eğitime ilişkin görüşleri ile ilgili veriler Anova testi ile analiz edilmiş ve elde edilen sonuçlar Tablo 11’de gösterilmiştir.

Tablo 11: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Uzaktan Eğitim Alırken Kullandıkları Cihaz Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

	SS	df	KO	F	p
Grup içi	44,121	3	14,707		
Gruplar arası	22633,860	827	27,369	,537	,657
Toplam	22677,981	830			

Veriler incelendiğinde öğrencilerin uzaktan eğitimleri takip ettikleri cihazlara göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin puanları açısından anlamlı bir fark olmadığı ($f: ,537$; $p>0,05$) görülmektedir. Buna göre öğrencilerin uzaktan eğitimi takip ettikleri cihazlar uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde etkili değildir.

Tablo 12: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Uzaktan Eğitim Alırken İnternet Bağlantı Problemi Sıklığı Yaşamaları Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

	N	X	SS	F	p	Anlamlılık
1 Her zaman	72	56,27	6,032			
2 Ara sıra	462	57,30	4,823			
3 Hiç	295	58,32	5,477	6,026	,003	3 ile 1 ve 2 arasında
Toplam	829	57,02	5,207			

Tablo 12’ de görüldüğü gibi öğrencilerin uzaktan eğitim alırken internet bağlantısı sorunu yaşamaları uzaktan eğitime ilişkin görüşlerinde farklılığa ($f:6,026$; $p<0,05$) sebep olmuştur. Buna göre hiç sorun yaşamayan öğrencilerin ara sıra ve her zaman sorun yaşayan öğrencilere göre daha olumlu görüşlere sahip oldukları görülmektedir.

Tablo 13: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim Algılarının Uzaktan Eğitim Sürecinin Devamı Değişkenine Göre ANOVA Sonuçları

	N	X	SS	f	p	Anlamlılık
1 Dersleri okula giderek işlemek isterim.	617	56,87	5,042			
2 Kararsızım	124	56,71	4,942			
3 Dersleri uzaktan eğitimle almak isterim.	90	58,36	6,561	3,437	,033	3 ile 1 arasında
Toplam	831	57,00	5,227			

Tablo 13’ te görüldüğü gibi öğrencilerin uzaktan eğitimin devamının nasıl olması gerektiğine ilişkin görüşlerinde farklılığa ($f:3,437$; $p<0,05$) sebep olmuştur. Buna göre tüm dersleri okula giderek almak isteyen öğrencilerin; kararsız ve tüm dersleri uzaktan eğitim ile almak isteyen öğrencilere göre daha olumlu görüşlere sahip oldukları görülmektedir.

Araştırmada öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili genel düşünceleri değerlendirilmek istenmiştir. Tablo 14’ te öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili genel düşünceleri ile ilgili düşüncelerinin f ile %’lik bilgileri yer almaktadır.

Tablo 14: Öğrencilerin Uzaktan Eğitime Yönelik Düşünceleri ile İlgili Algıları

Maddeler	Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%
UE ders işlenirken arkadaşlarımı görmek istedim.	763	91,82	34	4,09	34	4,09
Tekrarlanmasını istediğim konu ile ilgili rahatça soru sormak istedim.	731	87,97	59	7,10	41	4,93
UE ders işleyen öğretmenim olmasını istedim.	675	81,23	59	7,10	97	11,67
UE derslerinin etkili olduğunu düşünüyorum.	411	49,46	234	28,16	186	22,38
Ders işlenirken örnekler konuyu anlamamız için yeterli gelmiyor.	358	43,08	185	22,26	288	34,66
Ders süreleri dersleri öğrenmem için yeterlidir.	274	32,97	156	18,77	401	48,26
Derslerin seviyemin altında olduğunu düşünüyorum.	239	28,76	239	28,76	353	42,48
Derslerin seviyemin üzerinde olduğunu düşünüyorum.	99	11,91	215	25,87	517	62,21
UE dersleri okuldaki derslerden daha eğlenceli geçiyor.	83	9,99	113	13,60	635	76,41

Tablo 14’ te görüldüğü gibi öğrencileri büyük bir çoğunluğunun (%91) uzaktan eğitimde ders işlenirken arkadaşlarımı görmek istediği görülmektedir. Buna göre katılımcılar derslerde arkadaşlarının görüntülü olarak yer alması gerektiğini düşünmektedir. Tekrarlanmasını istedikleri konularla ilgili rahatça soru sormak isteyen %87 katılımcı olduğu görülmektedir. Katılımcıların birçoğu (%81) uzaktan eğitim derslerinde kendi öğretmenlerinin olmasını düşündüğü görülmektedir. Öğrencilerin yaklaşık yarısı %49 uzaktan eğitim derslerinin etkili olduğunu düşünmektedir. Derslerin anlatımı sırasında konuların anlaşılmasına göre yeterli örnek sunulmadığını (%43) düşünen katılımcılar görülmektedir. Bununla beraber ders sürelerinin yeterli olmadığını (%48) düşünen katılımcılar bulunmaktadır. Derslerin seviyelerinin altında olmadığını düşünen (%42) ile derslerin seviyelerinin üzerinde olduğuna katılmayan (%62) katılımcı olduğu görülmektedir. Buna göre dersler ortalama bir seviyeye göre, öğrencilerin seviyelerine uygun olduğu düşünülmektedir. Uzaktan eğitim derslerinin okuldaki derslerden daha eğlenceli geçtiğine katılmayan (%78) katılımcıların çoğunluk olduğu görülmektedir.

Araştırmada öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili kendi imkânları değerlendirilmek istenmiştir. Tablo 15’te öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili kendi imkânları ile ilgili düşüncelerinin f ile %’lik bilgileri yer almaktadır.

Tablo 15: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ile İlgili Kendine İlişkin Algısı

Maddeler	Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%
Derse başlamadan önce ihtiyaçlarımla ilgili hazırlıklarımı tamamlıyorum.	698	84,00	61	7,34	72	8,66
Sistemde verilen dersleri düzenli olarak takip ediyorum.	644	77,50	119	14,32	68	8,18
Ödevlerini yaparken daha çok yardıma ihtiyaç duyuyorum.	356	42,84	159	19,13	316	38,03
Evdeki ortam ödev yapmamı zorlaştırıyor.	339	40,79	71	8,54	421	50,66
EBA’da verilen ödevlere ulaşmada sıkıntı yaşıyorum.	314	37,79	142	17,09	375	45,13

Tablo 15'te görüldüğü gibi öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun (%84) derse başlamadan önce ihtiyaçlarını (su vb.) hazırladığı görülmektedir. Uzaktan eğitim sisteminde dersleri düzenli olarak takip eden %77 öğrenciler olduğu görülmektedir. Ödevlerini yaparken bu süreçte yardıma ihtiyaç duyulması hususunda katılımcıların iki kutupta (katılıyorum %42- katılmıyorum %38) toplanmış oldukları görülmektedir. Buna göre kendi imkânlarını değerlendiren öğrenciler kesin bir görüş oluşturamamıştır. Öğrencilerin yarısı %50 ev ortamının ödev yapmalarını zorlaştırmadığını belirtmektedir. EBA portalı üzerinde ödevlere ulaşmada öğrencilerin %45'i zorlanmadıklarını dile getirmektedir.

Araştırmada öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili öğretim değerlendirilmek istenmiştir. Tablo 16'da öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili öğretim ile ilgili düşüncelerinin f ile %'lik bilgileri yer almaktadır.

Tablo 16: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ile İlgili Öğretim Uygulamalarına İlişkin Algıları

Maddeler	Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%
Ders tekrarları daha iyi öğrenmeye katkı sağlıyor.	641	77,14	102	12,27	88	10,59
Derslerde gösterilen resim ve görseller dikkatimi çok iyi çekiyor.	550	66,19	164	19,74	117	14,08
UE sisteminde öğretmen derslerde ilgi çekici etkinlikler yapıyor.	447	53,79	202	24,31	182	21,90
UE sisteminde öğretmenler dersi öğrenmem için dikkatimi çok iyi çekiyor.	409	49,22	240	28,88	182	21,90
Örnekler konuyu anlamamız için yeterli geliyor.	339	40,79	235	28,28	257	30,93
Örnekler konuyu anlamamız için yeterli gelmiyor.	332	39,95	222	26,71	277	33,33

Tablo 16'da görüldüğü gibi %77'sinin ders tekrarlarının daha iyi öğrenmelerine katkı sağladığını düşündüğü görülmektedir. Öğrencilerin birçoğu (%66) derslerde gösterilen görsellerin dikkatlerini çektiğini düşünmektedir. Uzaktan eğitim sisteminde öğretmenin derslerde ilgi çekici etkinlikler yaptığını düşünen yaklaşık %53 iken; öğretmenlerin derslerin kalıcı öğrenilmesi için dikkat çekmede başarılı olduğunu düşünen %49 katılımcı bulunmaktadır. Buna göre öğretmenlerin uzaktan eğitim sisteminde aktif rol oynadığı sonuca ulaşılabilir. Derslerde örneklerin konuyu anlama üzerine yeterliğine dair öğrencilerin kararları yayıldığı görülmektedir. Buna göre katılımcılar bu hususta kesin bir görüş oluşturamamıştır.

Araştırmada öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili ödevler değerlendirilmek istenmiştir. Tablo 17' de öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili ödev ile ilgili düşüncelerinin f ile %'lik bilgileri yer almaktadır.

Tablo 17: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ile İlgili Ödevlere İlişkin Algıları

Maddeler	Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%
UE ödevleri derste sunmayı isterdim.	644	77,50	103	12,39	84	10,11
Bilgisayar üzerinde yaptığım ödevler daha çok ilgimi çekiyor.	332	39,95	186	22,38	313	37,67
Ödevlerin seviyemin altında olduğunu düşünüyorum.	220	26,47	214	25,75	397	47,77
UE sürecinde öğretmenlerin verdikleri ödevleri fazla buluyorum.	172	20,70	144	17,33	515	61,97
Ödevlerin seviyemin üstünde olduğunu düşünüyorum.	100	12,03	216	25,99	515	61,97

Tablo 17'de görüldüğü gibi öğrencilerin %77'sinin Uzaktan Eğitimde Ödevleri Derste Sunmak İsteddiği görülmektedir. Öğrencilerin bir kısmı (%22) kararsız kalırken büyük bir bölümü 'Bilgisayar Üzerinde Yaptığım Ödevler Daha Çok İlgi Çekiyor.' düşüncesine katılmamaktadır.

Buna göre öğrenciler uzaktan eğitim sürecindeki ödevleri ilgi çekici bulmadıkları söylenebilir. Uzaktan eğitim sürecinde ödevlerin seviyelerinin altında olduğunu düşünen yaklaşık %47 iken ödevlerin seviyelerinin üstünde olmadığını düşünen %61 katılımcı bulunmaktadır. Buna göre katılımcılar verilen ödevlerin seviyelerine uygun olduğunu düşünmektedir. Uzaktan eğitim sürecinde öğretmenlerin verdikleri ödevleri fazla bulan %61 katılımcı bulunmaktadır.

Araştırmada öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili tutumları değerlendirilmek istenmiştir. Tablo 18’de öğrencilerin uzaktan eğitim ile ilgili tutum ile ilgili düşüncelerinin f ile %’lik bilgileri yer almaktadır.

Tablo 18: Öğrencilerin Uzaktan Eğitim ile İlgili Tutumlarına İlişkin Algıları

Maddeler	Katılıyorum		Kararsızım		Katılmıyorum	
	f	%	f	%	f	%
UE Sürecinde okulumu çok özliyorum.	788	94,83	25	3,01	18	2,17
UE Sürecinde okulumun açılması heyecanla bekliyorum.	777	93,50	34	4,09	20	2,41
UE sisteminde gelecek dersi heyecanla bekliyorum.	366	44,04	259	31,17	206	24,79
İnternete bağlanma sorunları yaşadığım zaman uzaktan eğitimden soğuyorum.	309	37,18	163	19,61	359	43,20

Tablo 18’de görüldüğü gibi öğrencilerin %94’ünün uzaktan Eğitim Sürecinde Okulu Çok özlediği; %93’ünün uzaktan Eğitim Sürecinde Okulumun Açılmasını Heyecanla beklediği görülmektedir. Uzaktan Eğitim Sisteminde Gelecek Dersi Heyecanla bekleme konusunda öğrencilerin kararlarının yayıldığı görülmektedir. Buna göre öğrenciler bu hususlarda kesin bir görüş oluşturamamıştır. İnternete Bağlanma Sorunları Yaşadığım Zaman Uzaktan Eğitimden Soğuyorum.’ Maddesinde öğrencilerin çoğunluğunun (%43) katılmadığı görülmektedir. Buna göre katılımcılar bağlantı sorunları yaşadıklarında sürece dair olumsuz düşünmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Uzaktan Eğitim sürecine dair ilkökul öğrencilerinin görüşlerinin belirlenmesinin amaçlandığı bu araştırmada elde edilen nicel bulgular değerlendirildiğinde, öğrencilerin öğrenim gördükleri illere, okullara, sınıf seviyelerine, katılım sağladıkları cihazlara ve bağlantı sorunlarına dair bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu durum örneklemde yer alan öğrencilerin çoğunluğunun uzaktan eğitim algılarının olumlu olduğunu ortaya koymaktadır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin genel algılarında, uzaktan eğitimde kendileri ile ilgili algılarında, uzaktan eğitime yönelik tutumlarında, uzaktan eğitimin sürecine ilişkin düşüncelerinde ve uzaktan eğitimde verilen ödevlerde cinsiyetlerine göre kadın öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha olumlu düşündüğü sonucuna ulaşılmıştır. Tanyıldız’a (2003) göre de uzaktan (çevrimiçi) eğitim uygulamalarına ilişkin üniversite öğrencilerinin görüşlerinde cinsiyetlerine göre farklılık yoktur. Fotii (2020) ‘ye göre Covid-19 pandemi sırasında geleneksel eğitimden uzaklaşarak uzaktan eğitime yönelen eğitim sisteminde öğrencilerin uzaktan eğitim algıları öğrenci yaşlarına ve cinsiyetlerine göre farklılık göstermemiştir. Kışla (2005) tarafından yapılan araştırmada uzaktan eğitime yönelik algılarının cinsiyete göre farklılık göstermediğine ulaşılmadığı ve bunu takiben Ateş & Altun (2008) ‘in araştırmaları destekler niteliktedir. Buna göre erkek ve kadın öğrenciler uzaktan eğitim ile ilgili benzer düşüncelere sahiptir. Bu sonuca göre uzaktan eğitim uygulamalarının tamamı için alınacak tedbirler erkek ve kadın öğrenciler için benzer şekilde ele alınabilir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin genel algılarında, uzaktan eğitime yönelik tutumlarında ve uzaktan eğitim sürecine ilişkin normal okula yönelik tutumları olumlu olan öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin tutumları daha iyidir. Bu sonuca göre uzaktan eğitim uygulamalarının başarıya ulaşabilmesi adına okula karşı yüksek tutum oluşturulması yönünde çalışmalar yürütülebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin genel algılarında, uzaktan eğitimde kendileri ile ilgili algılarında, uzaktan eğitime yönelik tutumlarında, uzaktan eğitimin sürecine ilişkin düşüncelerinde ve uzaktan eğitimde verilen ödevlerde karne notlarının çok iyi ve iyi olması arasında bir eşitlik söz konusudur. Karne notlarının iyi olması önemli bir avantaj oluşturmaktadır. Bu sayede öğrencilerin uzaktan eğitim algıları olumludur. Hawkins, A., Barbour, M. K., ve Graham, C. (2011) Öğretmenler ve öğrenciler arasındaki etkileşim, birinci ve en yoğun kısmını öğrencilerin ödevlerine verilen geribildirimler, sorulara verilen yanıtlar oluşturmaktadır (Şenyuva, 2013). Bu süreçte not sistemi ve mezuniyete dair bulgulara da yer verilmektedir. Karne notlarının süreci olumlu etkilediği sonucuna ulaşılmıştır. Ternus, Palmer ve Faulk (2007) çalışmalarında çevrimiçi öğretim tasarımını “yapı, içerik, süreç ve çıktı” başlıklarında değerlendirebilmek için puan tablosu hazırlamışlardır. Araştırmacılar, teknolojiye ilişkin ilerlemelerin ve tüketicilerin isteklerinin eğitim yöntem ve tekniklerinde sürekli değişimlere yol açacağını, internet tabanlı eğitiminde gelişmeye devam edeceğini belirledikten sonra, internet tabanlı eğitimde etkili bir değerlendirme sürecinin geliştirilmesinin ve kabaşık öğrenme çevresinin oluşturulmasının çevrimiçi öğrenme ve öğretme için en önemli adımlardan biri olduğunu ifade etmişlerdir. Buna göre öğrencilere uygulanacak olan teknoloji destekli değerlendirmeler onların başarılarına farklı pencerelerden bakmalarını sağlayabilir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin uzaktan eğitimde kendileri ile ilgili algılarında, uzaktan eğitimin sürecine ilişkin düşüncelerinde ve uzaktan eğitimde verilen ödevlerde donanımına göre anlamlı farklılık olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Karaaslan (2008), yaptığı çalışmada donanım, yazılım gereksinimleri, sistemin isleyişi ile ilgili bilgiler verilmiştir. Mc Greal, Davis, Murphy ve Smith (2006), araştırma sonunda öğrenciler, web tabanlı öğrenme çevrelerinde yaşanan değişim ve gelişmelerin, teknik sorunların, tartışma alanlarının düzenli olarak kullanılamamasının, eğitimcilerle kurulan minimum etkileşimin, içerik ve değerlendirme arasında kısa geliştirme zamanının olmasının ve öğrenci-eğitmen oranının yetersizliği nedeniyle geribildirimlerin yapılamamasının ya da çok geç yapılmasının web tabanlı öğrenmede yasadıkları en önemli sorunlar olduğunu ifade etmişlerdir (akt. Şenyuva, 2013).

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin genel algılarında, uzaktan eğitime yönelik tutumlarında ve uzaktan eğitimin sürecine ilişkin düşüncelerinde özel okulda öğrenim gören ve devlet okulunda öğrenim gören öğrencilerin algıları benzer niteliktedir. Bununla beraber uzaktan eğitimde kendileri ile ilgili algılarında ve uzaktan eğitimde verilen ödevlerle ilgili algılarında, öğrenim gördükleri okul türüne göre devlet okulunda öğrenim gören öğrencilerin özel okulda öğrenim gören öğrencilere nazaran daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır. İlkokul öğrencilerinin uzaktan eğitim sürecine ilişkin algıları ile ilgili literatürde yapılan çalışma bulunamamıştır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin genel algılarında, uzaktan eğitimde kendileri ile ilgili algılarında, uzaktan eğitime yönelik tutumlarında, uzaktan eğitimin sürecine ilişkin düşüncelerinde ve uzaktan eğitimde verilen ödevlerde yaşadıkları şehirlere göre farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu sonuca göre öğrencilerin uzaktan eğitim algılarına yönelik gerçekleştirilecek çalışmalarda şehirlere eşit imkanlar sunulduğu düşünülebilir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin genel algılarında, uzaktan eğitimde kendileri ile ilgili algılarında, uzaktan eğitime yönelik tutumlarında, uzaktan eğitimin sürecine ilişkin düşüncelerinde ve uzaktan eğitimde verilen ödevlerde öğrenim gördükleri okullara göre farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Tanyıldız’a (2003) göre uzaktan eğitim başarıları, öğrencilerin okudukları okullara (üniversitelere) göre değişim göstermemiştir. Detaylı ve çok yönlü yapılan uzaktan eğitim sürecine yönelik hazırlık, planlama ve uygulamaların, öğrencilere bulundukları şehirlerde de okudukları farklı okullarda da eşit imkanlarda sunulduğu

düşünülebilir. Böylece uzaktan eğitim sürecine daha hazır ve hâkim hâle getirebileceği de göz önünde tutulmalıdır.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin genel algılarında, uzaktan eğitimde kendileri ile ilgili algılarında, uzaktan eğitime yönelik tutumlarında, uzaktan eğitimin sürecine ilişkin düşüncelerinde ve uzaktan eğitimde verilen ödevlerde sınıf seviyelerine göre farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Kışla (2005) tarafından yapılan araştırmada uzaktan eğitime yönelik algılarının sınıflarına göre farklılık göstermediğine ulaşılmadığı ve bunu takiben Ateş & Altun (2008) ‘in araştırmaları destekler niteliktedir. Fotii’ ye (2020) göre Covid-19 pandemi sırasında geleneksel eğitimden uzaklaşarak uzaktan eğitime yönelen eğitim sisteminde öğrencilerin uzaktan eğitim algıları öğrenci yaşlarına göre farklılık göstermemiştir. Bununla birlikte özellikle 1.2.3. ve 4. sınıfların uzaktan eğitim sürecinde öğrencilerin eğitimlerini birbirinin devamı olacak içeriklerin öğretiminde canlı derslerin uygulamaya dahil edilmesi, sonraki öğrenmelerin temelini sağlam biçimde atabilmek için önerilmektedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin genel algılarında, uzaktan eğitimde kendileri ile ilgili algılarında, uzaktan eğitime yönelik tutumlarında, uzaktan eğitimin sürecine ilişkin düşüncelerinde ve uzaktan eğitimde verilen ödevlerde kanallara (uzaktan eğitimin işlendiği platformlar) göre farklılık olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Öğrencilerin uzaktan eğitim sırasında kullandıkları platformlar farklılık göstermektedir. Bazı öğrenciler Zoom, bazıları Adobe Connect bazıları da Microsoft Teams vb. kullanmıştır. Öğrencilerin kullandıkları bu platformlara göre uzaktan eğitime ilişkin algılarının benzerlik gösterdiği söylenebilir. Ülkemiz Millî Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) aracılığıyla yürütülen uzaktan eğitim dersleri öğrencilere tekrar izleme avantajı sunmaktadır. Bununla beraber okulların, öğretmenlerin EBA yayınlarını desteklediği farklı kanalları da kullandıkları görülmektedir. Bu araştırmadan elde edilen bulgulara göre uzaktan eğitim uygulamalarında öğrencilere ulaşılabilen tüm kanallar aynı etkiye sahiptir. Dersin kaydedilerek tekrar izlenme imkanının olması öğrencilerin daha iyi öğrenmelerine katkı sağlamaktadır. Kandilli ve arkadaşları tarafından yapılan araştırmaları sonunda, kullanılan ders materyallerinin (ders kitapları, video kasetleri, CD’ler vb.) dersin tekrar izlenmesine-dinlenmesine olanak verdiği ve öğrencilerin başarı ve tutumları üzerinde olumlu bir etki oluşturduğu ortaya konulmuştur. Rüzgar’ın (2005) araştırmasında, katılımcıların büyük çoğunluğu, uzaktan eğitimde ders çalışmak için zaman ve ortam kısıtlaması olmadığını, verilen derslerin video görüntüleri ile kaydedilip istenildiği zaman ders tekrarı yapılabildiğini, derslerin içeriğinin daha açık, herkes tarafından anlaşılabilir ve sade olduğunu vurgulamıştır. Bu sonuca göre uzaktan eğitim uygulamalarının öğrencilerin kolaylıkla kullanabileceği kanallar ile eğitimlerin devam etmesi yönünde olabilir. Alternatif kanallar ile eğitim ağı desteklenebilir. Öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik algıları, öğretim sürecinin renklendirilmesi, öğretmenlerin öğrencilerin katılımını sağlama adına gerekli etkinlikleri uygulaması ve içerik sunumunun önemi yönünde bir sonuca ulaşılmıştır. Çardak’ın (2006) Öğretme-öğrenme sürecinin etkililiğini sağlayan öğelerden öğretim öncesi etkinliklere ve içeriğin sunumu ilkelerine büyük oranda yer verilmektedir. Sevindik ‘e (2006) göre akıllı (çevrimiçi) sınıflar, öğrencilerin derse ilgi, motivasyon ve güdülenmelerini arttırmıştır. Karaaslan (2008), eğitmen açısından öğrencinin dersle olan ilgisini ölçmek için önemli olan öğrenci takip yöntemleri de incelemiş, ve eğitilmenin içerik sunumuna uygulanması gerektiği yönünde sonuçlara ulaşmıştır. Halter, Kleiner ve Hess (2006) öğrencilerin büyük çoğunluğunun online (çevrimiçi) eğitimin, farklı işlerde çalışan kişilerin eğitimlerine evden ya da işyerlerinden devam etmelerine fırsat vermesinin, bireysel öğrenmelerinde sorumluluk almalarının, bireysel öğrenme hızlarına göre çalışabilmelerinin, konu ile ilgili web kaynaklarında kolayca gezinme fırsatı vermesinin, konu uzmanları ile çevrimiçi iletişim kurulmasının, etkileşimli öğrenme materyallerinin kullanılmasının, kendi çalışma zamanlarını belirleyebilme esnekliğinin, öğrenmeyi kolaylaştırıcı eğitim materyallerinin (video klip, animasyon, grafik vb.) kullanılmasının öğrenme isteklerini arttırdığını, ancak eğitimcilerden düzenli olarak geribildirim alınamamasının da eksiklerini/hatalarını

görmelerini engellediğini ifade ettikleri belirlenmiştir. Ayrıca Halter (2006) araştırma bulguları çalışma grubunun uzaktan eğitime yönelik algıları, alt boyutlarından kendi imkânlarına yönelik edindiğimiz bulgularla örtüşür niteliktedir.

Araştırmadan elde edilen bulgulara göre öğrencilerin uzaktan eğitime ilişkin genel algılarında, uzaktan eğitimde kendileri ile ilgili algılarında, uzaktan eğitime yönelik tutumlarında, uzaktan eğitimin sürecine ilişkin düşüncelerinde ve uzaktan eğitimde verilen ödevlerde internet sorunu istatistiksel olarak anlamlı değildir. Salyers, V., Carter, L., Barrett ve Williams, L. (2010) Teknolojik yapıyı öğrenmek için fazla zaman harcanmaktadır, teknik destek için yeterli erişim vardır sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu bağlamda, etkili sonuçlar verebileceği düşünüldüğünden, internet kullanımının daha esnek olduğu ve ulaşılabilmesi adına altyapı şirketlerinin avantajlarından yararlanılması da önerilmektedir.

Öğrencilerin uzaktan eğitime yönelik algıları, ödevler yönünde dönütler alma isteği ve ödevleri derste sunmaya yönelik olumlu yöndedir. Öğretmenler ve öğrenciler arasındaki etkileşim, ilk olarak en yoğun kısmını öğrencilerin ödevlerine verilen geribildirimler, sorulara verilen cevaplarla sağlanmaktadır. İkinci olarak ise süreç ile ilgili (not sistemi, mezun olma, dersler arasındaki ilişkiler) görüşmeler, üçüncü olarak da kişisel ve sosyal konularla ilgili görüşmeler yer almaktadır.

Kaynakça

- Ateş, A. & Altun, E. (2008). Bilgisayar öğretmeni adaylarının uzaktan eğitime yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28(3), 125-145.
- Aydın, O. (2015). *Ruşçanın uzaktan eğitim yoluyla yabancı dil olarak öğretimi* [Yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi.
- Balcı, A. (2015). *Sosyal bilimlerde araştırma yöntem, teknik ve ilkeler*. Pegem Akademi.
- Brown, G.L. (2008). *Conceptions of assessment: Understanding what assessment means to teachers and students*. Nova Science Publishers.
- Bryman, A. (2006). Integrating quantitative and qualitative research: How is it done? *Qualitative Research*, 6(1), 97-113.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Pegem Akademi.
- Creswell, J.W. (2007). *Qualitative inquiry and research design*. Sage.
- Çardak, Ç.S. (2006). *Çevrimiçi derslerde öğretme-öğrenme sürecinin etkililiğinin değerlendirmesi (Anadolu Üniversitesi örneği)* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi.
- Çetinkaya Çiçek, S. (2004). *Afyon merkezindeki ilköğretim 8. Sınıf öğrencilerinin okuma alışkanlığı* (Yüksek lisans tezi). Kocatepe Üniversitesi.
- Dede, Y. & Demir, S.B. (2015). Karma yöntem araştırmalarının temelleri. M. S. Köksal (Ed.), *Karma yöntem araştırma desenleri içinde*. Anı Yayıncılık.
- Demiray, U. (1999, Kasım). *Türkiye’de uzaktan eğitim uygulamalarını konu alan araştırmalar Üzerine genel bir değerlendirme*. Uzaktan Eğitim Sempozyumu Bildirileri (s. 88). Kara Kuvvetleri Eğitim ve Doktrin Komutanlığı Yayını.
- Demirhan, G. & Altay, F. (2001). Lise birinci sınıf öğrencilerinin beden eğitimi ve spora ilişkin tutum ölçeği. *Spor Bilimleri Dergisi Hacettepe 1. of Sport Sciences*, 12(2), 9-20.

- Ekici, G. (2003). Uzaktan eğitim ortamlarının seçiminde öğrencilerin öğrenme stillerinin önemi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 24, 48-55.
- Fotii, P. (2020). Covid-19 pandemiği sırasında Yunan çocuk lisesi okullarında uzaktan öğrenme araştırmaları: Olasılıklar, dilemmalar, sınırlamalar. *Avrupa Açıköğretim ve E-öğrenme Çalışmaları Dergisi*, 5(1), 20.
- Franzoi, N.L. (2003). *da profissão como profissão de fé ao “mercado em Constante mutação” : trajetórias e profissionalização Dos alunos do plano estadual de qualificação do rio Grande do sul (peqrs)* (Doktora tezi).
- George, D. & Mallery, P. (2001). *SPSS for windows step by step: A simple guide and reference, 10.0 Update*. Allyn & Bacon.
- Gök, B. (2011). *Uzaktan eğitimde görev alan öğretim elemanlarının uzaktan eğitim algısı* (Yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi.
- Gök, O., Peker, S. & Hacıoglu, G. (2015). The marketing department's reputation in the firm. *European Management Journal*, 33(5), 366-380.
- Greene, J.C. (2007). *Mixed methods in social inquiry*. Jossey-Bass.
- Halter, E. (2006). *From tun tzu to xbox: War and video games thunder's*. Mouth Press.
- Halter, J.M., Kleiner, C. & Hess, R.F. (2006). The experience of nursing students in an online doctoral program in nursing : A phenomenological study. *International Journal of Nursing Studies*, 43, 99-105. Doi: <https://doi.org/10.1016/j.ijnurstu.2005.03.001>
- İskenderoğlu, M., Aydoğdu İskenderoğlu, T. & Palancı, M. (2012). Opinion of teaching staff in distance education systems, regarding the assesment and evaluation process. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 46, 4661-4665.
- İşman, A. (2011). *Uzaktan eğitim*. Pegem Yayınevi.
- Jerusalem. (2019). *Çevrimiçi ve geleneksel eğitim kurslarında öğretmenlerin tutumları*. Egoza Wasserman Herzog Akademik Koleji.
- Kaplan, Y. (1991). *Sanayi devriminin aşılması. Enformasyon devrimi efsanesi. U. V. reddi*. Rey Yayınları.
- Karaaslan Aydoğdu, İ. (2008). *Uzaktan eğitimde etkin erişim sitesi tasarım modeli ve bir uygulama* (Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Kılınç, M. (2015). *Uzaktan eğitim uygulamalarının etkililiği üzerine bir araştırma. İnönü üniversitesi uzaktan eğitim merkezi ilahiyat lisans tamamlama programı örneği* (Doktora tezi). İnönü Üniversitesi.
- Kışla, T. (2005). *Üniversite öğrencilerinin uzaktan eğitime yönelik tutumları* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Ege Üniversitesi.
- Koksal, M.S. (2015). Karma yöntem araştırma desenleri. Y. Dede & B. S. Demir (Eds.) *Karma yöntem araştırmalarının temelleri* içinde. Anı Yayıncılık.
- Mahiroğlu, A. & Coşar, M. (2008). Web tabanlı uzaktan eğitimde sıra, hız ve içerik kontrollerinin akademik başarıya etkisi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 6(1), 63.
- Öğüt, A. (2003). *Bilgi çağında yönetim*. Nobel Yayıncılık.
- Rüzgar, N. S. (2005, Eylül). *Uzaktan eğitim eğilimleri ve beklentileri*. Uluslararası Eğitim Teknolojileri Sempozyumu Bildiri Kitabı, Sakarya.

- Salyers, V., Carter, L., Barrett, P. & Williams, L. (2010). Evaluating student and faculty satisfaction with a pedagogical framework. *The Journal of Distance Education*, 24(3).
- Sevindik, T. (2006). *Akıllı sınıfların yüksek öğretim öğrencilerinin akademik başarı ve tutumları üzerindeki etkisi* (Doktora tezi). Fırat Üniversitesi.
- Stanford Üniversitesi. (2016). *Jeremy Hochstedler: A case for distance learning*. <https://online.stanford.edu/>
- Şenyuva, E. (2013). Nursing student's view about distance education. *International Online Journal of Educational Sciences*, 5(2), 409-420.
- Tabachnick, B.G. & Fidel, L.S. (2001). *Using multivariate statistics*. Allyn ve Bacon.
- Tanyıldız, M. & Semerci, Ç. (2003). Çevrim içi eğitim uygulamalarına ilişkin öğretim elemanı ve öğrenci görüşlerinin belirlenmesi. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3(2), 197-216. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tebd/issue/26124/275194>
- Ternus, M.P., Palmer, K.L. & Faulk, D. R. (2007). Benchmarking quality in online teaching and Learning: A rubric for course construction and evaluation. *The Journal of Effective Teaching*, 7(2), 51-67.
- Türk Dil Kurumu (2020). <http://tdkterim.gov.tr>
- UNESCO. (2020). *Teacher task force calls to support 63 million teachers touched by the COVID-19 crisis*. UNESCO: <https://en.unesco.org/news/teacher-task-force-calls-support-63-million-teachers-touched-covid-19-crisis>
- Valenta, A., Therriault, D., Dieter, M., & Mrtek, R. (2001). Identifying student. *JALN*, 5(2), 111-127.

Covid-19 Pandemisi Dönemindeki Reklamların Kurumsal Sosyal Sorumluluk Açısından İncelenmesi

Investigation of Ads During the Covid-19 Pandemic from the Point of Corporate Social Responsibility

Perihan Şiker*

Abstract: In today's competitive atmosphere, the number of businesses that make corporate social responsibility (CSR) an essential part of their activities increases with each passing day. CSR serves as a useful marketing tool in developing brand image by creating a competitive advantage for businesses. With the solutions they bring to social problems, businesses are noticeable among their competitors and become a more preferred brand by the consumer. Particularly unexpected situations that profoundly influence the society also affect the communication strategies of brands. In such periods, consumers' expectations from brands regarding voluntary responsibilities rise. The Covid-19 outbreak, which has hit the whole world, has also been one of the periodic crises worldwide. Social responsibility efforts to build an emotional bond with the consumer before Covid-19 have become much more critical with the epidemic process. In the process of the Covid-19 epidemic, brands play an active role in fighting the epidemic with the social messages they give in advertisements while supporting the fight against the epidemic by providing medical supplies or donating money directly. In this study, the most-watched ads on YouTube, which covered the fight against the epidemic in March when quarantine measures began to be taken in Turkey, were evaluated. In the study, a general evaluation of CSR reflections in advertisements has been done. These advertisements have been analyzed by applying the semiotic method. While the seven commercials considered within the study's scope generally emphasize the necessity for people to stay at home during the epidemic period, it was determined that visuals and sounds were employed for concepts such as unity and solidarity, struggle together, and gratitude. In all seven commercials that were analyzed, brands acted with the awareness of social responsibility. They gave messages reminding their target audience of the measures to be taken during the epidemic period rather than product promotion. The fact that these ads are among the most-watched ads on YouTube in March reveals consumers' expectations about CSR from brands have increased during such periods. Consequently, the brand images of businesses participating in such efforts are encouraged, and these businesses are regarded more positively by consumers and the public.

Structured Abstract: CSR, which is influential in developing emotional bonds among the customers and brands, is generally used by brands, primarily in natural crises. Billions of people worldwide are confronted with many adverse situations such as economic crisis, war, natural disaster, disease from time to time and the disasters encountered engraves society. The coronavirus epidemic, which first started in China in December 2019, has deeply affected many industries in the world. The epidemic started to spread rapidly worldwide and

* Dr. Öğr. Üyesi, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Halkla İlişkiler ve Reklamcılık Bölümü
Asst. Prof. Dr., Niğde Ömer Halisdemir University, Faculty of Communication, Department of Public Relations and Advertising

ORCID 0000-0002-0787-8516

gungorperihan@hotmail.com

Cite as/ Atıf: Şiker, P. (2020). Covid-19 pandemisi dönemindeki reklamların kurumsal sosyal sorumluluk açısından incelenmesi. *Turkish Studies*, 15(8), 3775-3791. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46411>

Received/Geliş: 17 September/Eylül 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

in February 2020, the disease was named Covid-19 by the World Health Organization (WHO). Due to the spread of the disease worldwide, it was declared a pandemic by WHO in March 2020. Undoubtedly, the pandemic period has started to change many conditions socially and economically all over the world. Brands have begun to review their communication strategies in this process. "According to the "Trust Barometer Special Report" research, consumers demand that brands act differently and communicate during the Covid-19 crisis. About two-thirds (65%) of those surveyed predict that how brands will respond to the pandemic will have an enormous impact on the possibility of purchasing their products in the future (Edelman, 2020). Shaikh (2020) argues that after the Covid-19 outbreak, there will be permanent differences in consumer behavior and some aspects of marketing responses. Brands aware of this situation and ready for this situation will emerge more strongly from the epidemic.

The Covid-19 pandemic grants excellent opportunities for brands to engage with CSR strategies actively. In these challenging times, brands giving messages that show their concern about the consumer are likely to come to the fore. If the brands tell the consumers how much they care about public health with the right movements, it will influence their brand preference. The voluntary participation of brands in CSR programs is due to the fact that brands' marketing efforts including CSR is perceived more positively by the consumers. Significantly, consumers' expectations concerning CSR from brands increase even more in times of natural crisis. During this period, most brands began to give messages containing more CSR by changing the messages' content in their advertisements. This study aimed to draw a general picture of CSR's reflections in the advertisements published during the pandemic period. These advertisements were analyzed by the semiotic method. Semiotics, which is applied in analyzing the message in advertising communication, examines the linguistic and visual elements of the message (Küçükerdoğan, 2005). With the content conveyed to the target audience in advertisements, the target audience's behavior and attitudes are directed. In this context, semiotics guides the analysis of linguistic and visual elements introduced to the advertisements' target audience. In this study, the most-watched advertisements about the epidemic on YouTube in March, when epidemic measures began to be taken in Turkey, were analyzed with the trilogy of indication, indicator and indicated by Barthes, one of the crucial linguists of semiotics. The most-watched advertisements on YouTube in March were reached from the "YouTube Ads Leaderboard" which is regularly declared by Google every month. When the ads in the list of the ten most-watched commercials on YouTube were examined, the subject of the commercial films' of Arçelik, Turkcell, Türkiye İş Bank, Vakıfbank, Beko, Yemek Sepeti, and QNB Finansbank was the Covid-19 outbreak. These advertisements form a sample of the research. The study's limitation is that there is no sectoral distinction in the advertisements considered in the study. The advertisements are limited to March when the Covid-19 epidemic started in Turkey.

As a result of the analysis, it is observed that the brands deliver optimistic messages to their customers, such as being for them in these uncertain times. It has been determined that texts, visuals, and sounds for concepts like unity and solidarity, struggling together, and gratitude are applied in the analyzed advertisements. The common point of all seven commercials is that this crisis will be overcome with unity and solidarity. The analyzed commercial of the Arçelik brand focuses on people over the age of 65. It includes verbal and visual codes that hold the value and cooperation which Turkish society provides to its elders. In Turkcell and Türkiye İş Bank advertisements, individuals are shown inside the house, and the call to stay at home is repeated. In these advertisements, where Turkish society's values regarding the family institution are tried to be conveyed through verbal and visual codes, it is demonstrated that the difficult days will be defeated with the feeling of unity and solidarity, and the good old days will come again. Likewise, in Vakıfbank's advertisement, that all difficulties will be overcome with social solidarity is emphasized. It is also highlighted with visual and verbal codes that Vakıfbank stands by every segment of the society. On the other hand, Yemek Sepeti advertisement draws attention to the fact that Turkish society, which is in solidarity under challenging times, can provide support by ordering food from restaurants in a difficult situation during the pandemic period. Beko and QNB Finansbank brands, highlighting healthcare professionals, covered more indicator codes such as gratitude and solidarity in their advertisements. When the ads are evaluated in general, brands give a standard message that they are concerned about their customers' health and focus on people staying at home. In all seven commercials, the phenomenon of "we" instead of "me" was featured, and linguistic and visual signs indicating social unity and solidarity were prominently featured.

As a result, consumers will remember how brands reacted when they looked back at the Covid-19 period. Therefore, brands must manage this process properly and make accepted CSR efforts in this period when consumers become more sensitive. It indicates that people spend more time at home during the pandemic,

watch more television, and spend more time on social media. Thus, the advertisements produced during this period reach vast audiences in a short time. Social messages given in advertisements produced especially during this period, within the scope of fighting the epidemic instead of calling the consumer to buy the product will contribute to the brands gaining a more powerful place in consumers' hearts.

Keywords: Corporate Social Responsibility, Advertising, Covid-19, Pandemic, Semiotics.

Öz: Günümüzün rekabetçi ortamında kurumsal sosyal sorumluluğu (KSS) faaliyetlerinin önemli bir parçası haline getiren işletme sayısı gün geçtikçe artmaktadır. KSS, işletmelere rekabet avantajı yaratarak marka imajı geliştirmede etkili bir pazarlama aracı olarak hizmet etmektedir. İşletmeler, toplumsal sorunlara getirdikleri çözümler ile rakipleri arasında fark edilebilir hale gelmekte ve tüketici tarafından daha çok tercih edilebilmektedir. Özellikle toplumu derinden etkileyen beklenmedik durumlar markaların iletişim stratejilerini de etkilemektedir. Tüketicilerin böyle dönemlerde markalardan gönüllü sorumlulukla ilgili beklentileri artmaktadır. Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını dünya tarihinde nadir görülebilecek krizlerden biri olmuştur. Covid-19 öncesi tüketici ile duygusal bağ oluşturmak için yapılan sosyal sorumluluk çalışmaları, salgın süreci ile birlikte çok daha önemli hale gelmiştir. Covid-19 salgını sürecinde, markalar bir taraftan tıbbi malzemeler üreterek ya da doğrudan para bağışlayarak salgınla mücadeleye destek verirken bir taraftan da reklamlarda verdikleri sosyal mesajlarla salgınla mücadelede aktif rol oynamaktadırlar. Bu çalışmada, Türkiye’de karantina önlemlerinin alınmaya başlandığı 2020 Mart ayında salgınla mücadeleyi konu edinen ve YouTube’da söz konusu dönemde en çok izlenen reklamlar değerlendirilmeye alınmıştır. Çalışmada, KSS’nin reklamlardaki yansımalarının genel bir değerlendirmesi yapılmış olup söz konusu reklamlar göstergebilimsel yöntemden hareketle çözümlenmiştir. Çalışma kapsamında ele alınan yedi reklam filmi genel olarak insanların salgın döneminde evde kalmalarının gerektiğini vurgularken, reklamlarda birlik ve beraberlik, birlikte mücadele, dayanışma, minnettarlık gibi kavramlara yönelik görsel ve dilsel ifadeler kullanıldığı tespit edilmiştir. İncelenen yedi reklam filminde de markalar, sosyal sorumluluk bilinciyle hareket ederek ürün tanıtımından ziyade hedef kitlelerine salgın döneminde alınması gereken önlemleri hatırlatan mesajlar vermişlerdir. Söz konusu reklamların Mart ayında YouTube’da en çok izlenen reklamların içerisinde olması da tüketicilerin markalardan böyle dönemlerde KSS ile ilgili beklentilerinin arttığını göstermektedir. Sonuç olarak, bu tür çabalar içerisinde yer alan işletmelerin marka imajları güçlenmekte ve bu işletmeler, tüketiciler ve kamuoyu tarafından daha olumlu algılanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kurumsal Sosyal Sorumluluk, Reklam, Covid-19, Pandemi, Göstergebilim.

Giriş

Günümüzde bir markayı tüketicinin zihninde ilk sıralarda tutabilmek gittikçe zorlaşmaktadır. Artık her marka tüketiciye özel çözümler sunmakta, uzun dönem garantiler vermekte, ürün çeşitliliği gibi birçok kolaylık sağlamaktadır. Birbirine benzer seçeneklerin tüketiciye sunulması nedeniyle artık tüketiciler markaları sadece rasyonel açıdan birbirleriyle karşılaştırmamakta, marka seçimlerini daha çok duygularla yapmaktadırlar. Tüketicilerin marka ile duygusal bağ geliştirmesinde etkili olan KSS, özellikle doğal krizlerin yaşandığı dönemlerde markalar tarafından sıklıkla kullanılmaktadır. Dünyada milyonlarca insan dönem dönem ekonomik kriz, savaş, doğal afet, hastalık gibi birçok olumsuz durumla karşı karşıya kalmakta ve yaşanan felaketler toplumda derin izler bırakmaktadır. İlk kez Aralık 2019’da Çin’de başlayan koronavirüs salgını da insanları derinden etkilemiştir. Salgın hızla tüm dünyada yayılmaya başlamış ve 2020 Şubat ayında Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tarafından hastalığa Covid-19 adı verilmiştir. Hastalığın dünya çapında yayılması nedeniyle WHO tarafından 2020 Mart ayında pandemi ilan edilmiştir. Şüphesiz ki pandemi dönemi, tüm dünyada sosyal ve ekonomik anlamda birçok şeyi değiştirmeye başlamıştır. Markalar da bu süreçte iletişim stratejilerini yeniden gözden geçirmeye başlamışlardır. “Trust Barometer Special Report” araştırmasına göre, tüketiciler, Covid-19 krizi sırasında markaların farklı hareket etmesini ve iletişim kurmasını talep etmektedir. Araştırmaya katılanların yaklaşık üçte ikisi (% 65) markaların pandemiye nasıl tepki vereceğinin, gelecekte ürünlerini satın alma olasılıkları üzerinde büyük bir etkiye sahip olacağını öngörmektedir (Edelman, 2020). Shaikh (2020), Covid-19 salgını sonrası,

tüketici davranışlarında ve tüketicilerin bazı pazarlama tepkilerinde kalıcı değişiklikler olacağını ve bu durumun farkında olan ve bu duruma hazırlıklı olan markaların salgından çok daha güçlü bir şekilde çıkacağını ileri sürmektedir.

Kriz zamanlarında yaşanan coğrafya, yaşam tarzı kültürel farklılık gösterse de toplumların dayanışma içinde ortak değerleri savundukları görülmektedir. Covid-19 salgınında, markaların hem üretim hem de iletişim boyutunda toplumun beklentilerini karşılayacak, toplumu birleştirici çalışmalarda bulunması gerekliliği kaçınılmazdır. Covid-19 salgını, şirketlere KSS stratejileri ile aktif bir şekilde ilgilenmeleri için büyük fırsatlar sunmaktadır (He & Harris, 2020). Birçok şirket bu dönemde, maske, el dezenfektanı, solunum cihazı gibi tıbbi malzeme üretimi sağlayarak ya da doğrudan para bağışında bulunarak dikkate değer KSS çalışmalarında bulunmuştur. Yine birçok marka bunlara ek olarak çalışanlarına yönelik evden çalışmaya imkan tanımış, bazı durumlarda çalışanlarına finansal destek sağlamıştır. Twitter'ın kurucusu ve patronu Jack Dorsey, Covid-19 salgınıyla mücadele etmek için 1 milyar dolar bağışta bulunmaya söz vermiştir (BBC, 2020a). Louis Vuitton sahibi LVMH, parfüm üretim hatlarını, Covid-19 salgınına karşı el dezenfektanı yapmaya başlamak için kullanacağını açıklamıştır (BBC, 2020b). Alibaba'nın kurucu ortağı Jack Ma, dünyadaki birçok ülkeye (BBC, 2020c) test kitleri ve diğer tıbbi malzemeler bağışlamıştır. Türkiye'de de markalar benzer şekilde salgınla mücadeleye yönelik bağışlarda bulunmuşlardır. Türkiye İş Bankası, hastanelere Covid-19 salgını ile mücadelede kullanılmak üzere 10 milyon TL bağışlama kararı almıştır. Arçelik markası, yerli solunum cihazı üreterek ve hastanelere çamaşır ve kurutma makinesi, fırın, çay, kahve ve tost makinesi bağışlayarak destek vermiştir. LC Waikiki markası ise maske üretilip bağışlayan markalardan biri olmuştur. Görüldüğü üzere Covid-19 salgını, markalara KSS stratejileri ile aktif olarak ilgilenmeleri için büyük fırsatlar sunmaktadır. Bu zor günlerde tüketiciyi önemseydiğini gösteren mesajlar veren markaların ön plana çıkması muhtemeldir.

Markaların toplum sağlığını ne kadar önemseydiğini doğru hamlelerle tüketiciye göstermesi tüketicinin marka tercihi etkileyecektir. Markaların KSS programlarına gönüllü olarak katılmalarının temelinde, markaların KSS içeren pazarlama çabalarının tüketici nezdinde daha olumlu algılanması yatmaktadır. Özellikle, tüketicilerin doğal kriz dönemlerinde markalardan KSS ile ilgili beklentileri daha da artmaktadır. Böyle dönemlerde, birçok marka reklamlarda verdikleri mesajların içeriklerini değiştirerek daha çok KSS içeren mesajlar vermektedir. Covid-19 salgını da birçok markanın reklam içeriklerini yeniden düzenlemesine neden olmuştur. Bu çalışmada, öncelikle KSS kavramı üzerinde durulmuş ve daha sonra markaların Covid-19 salgını döneminde yayınladıkları reklamlardaki görsel ve dilsel öğeler göstergebilimsel yöntemle analiz edilerek KSS açısından değerlendirilmiştir. Böylece markaların Covid-19 salgını sürecinde, reklam stratejilerinde nasıl bir yol izledikleri, kullandıkları ortak göstergeler karşılaştırmalı olarak ortaya koyulmuştur.

Kurumsal Sosyal Sorumluluk

KSS'nin geniş bir kapsam alanının olması net bir şekilde tanımlanmasını zorlaştırmaktadır. KSS kavramı 1953 yılında Howard Bowen'ın "İşadamların Sosyal Sorumlulukları" adlı kitabına kadar uzanmaktadır. Bowen'e (1953) göre KSS, "toplumun hedefleri ve değerleri ile uyumlu olan faaliyetleri takip etmek ve kararları almak için gerekli politikaları izleme zorunluluğu"dur. Avrupa Birliği Komisyonu (2001) KSS'yi, "işletmelerin, sosyal ve çevresel sorunları kendi iş süreçleri ve paydaşları ile olan ilişkilerine gönüllü olarak entegre etmesini öngören bir kavram" olarak tanımlamıştır. Komisyon KSS'nin tanımını 2011 yılında yeniden yaparak, "işletmelerin toplum üzerindeki etkilerinden dolayı sorumlulukları" olarak daha sade hale getirmiştir. Aktan ve Börü (2006) KSS'yi, "herhangi bir organizasyonun hem iç, hem de dış çevresindeki tüm paydaşlara karşı "etik" ve "sorumlu" davranması, bu yönde kararlar alması ve uygulaması" şeklinde tanımlamaktadır. Kotler ve Lee (2006) ise KSS'yi, "isteğe bağlı iş uygulamaları ve kurumsal kaynakların katkıları yoluyla toplumun refahını iyileştirmek için üstlenilen bir yükümlülük" olarak tanımlamışlardır.

KSS, kurumların toplumsal refah için çeşitli değerlerini sıraya dizmeleri ve pozitif etkileri olan davranışlarda bulunmaları anlamına gelmektedir (Clow & Baack, 2016). Ogrizek (2002), KSS'nin kapsamını sadece hayırseverlik ve toplum katılımı faaliyetleri olarak değil, aynı zamanda çevre yönetim sistemi, insan kaynakları politikası ve sürdürülebilir gelecek için stratejik yatırım gibi uygulamaları da kapsayacak şekilde tanımlamaktadır. İşletmeler, kurumsal imajlarını iyileştirmek ve pazarlama taktik etkilerini güçlendirmek ve böylece firma performansını olumlu yönde etkilemek için KSS yükümlülüklerini yerine getirmektedirler (Maignan, Ferrell & Ferrell, 2005).

İşletmeler genellikle sahiplerine karşı sorumluluklarını düşünürler. Fakat KSS'nin önceliği, şirketlerin sadece sahipleri ve hissedarları için kar elde etmenin ötesinde ahlaki sorumluluklara sahip olmasıdır (Berman vd., 1999). Artık tüketiciler, markalardan sadece kaliteli ve düşük fiyatlı ürün beklemiyorlar aynı zamanda markaların sosyal ve etik faaliyetlerde bulunmalarını da bekliyorlar (Alcaniz, Cacarez & Perez, 2010). KSS, işletmeler açısından ekonomik faaliyetlerin ötesinde gönüllü olarak daha iyi bir toplum ve daha temiz bir çevreye katkı sağlamanın altını çizmektedir (Carroll, 1999). Carroll'a göre KSS ekonomik, yasal, ahlaki ve gönüllü sorumluluk olmak üzere dört katmanlı bir piramitten oluşmaktadır (Carroll, 1991).



Şekil 1: Kurumsal Sosyal Sorumluluk Piramidi (Carroll,1991)

İlk katmanı oluşturan işletmenin ekonomik sorumluluğudur çünkü onsuz işletme topluma katkıda bulunan bir varlık olarak ayakta kalamaz. İşletmenin ekonomik sorumluluğu, toplumun istediği mal ve hizmetleri üretmek ve bunları karlı bir şekilde satmaktır. Yasal sorumluluk ise işletmelerin kar elde etme amacından sonra ikinci koşul olarak devletin ve yasaların beklentilerine uygun hareket etmesidir. Piramidin üçüncü basamağında yer alan ahlaki sorumluluk, işletmelerin faaliyetlerini toplumsal zorunluluk ve etik normlara uygun gerçekleştirmesidir. Son basamak olan gönüllü sorumluluk ise işletmenin kendi iradesi ile üstlendiği sorumlulukları ifade eder. Gönüllü sorumluluk işletmenin, kişilerin refahını artıracak programlara ya da eylemlere aktif olarak katılmasını içerir (Carroll, 1991). Özellikle toplumsal sorunların yaşandığı dönemlerde markaların tüketicilerle duygusal bağ oluşturmada gönüllü sorumluluk faaliyetleri daha önemli hale gelmektedir. Böyle dönemlerde tüketiciyle empati ile iletişim kurmak ve krizin neden olduğu sorunları çözmeye odaklanmak, kriz sırasında da marka bağlılığını sürdürülmesini sağlayacaktır (He & Harris, 2020).

Çalışmalar KSS faaliyetlerine katılmanın pazar payı, satış değeri, marka değeri üzerine olumlu etkiye sahip olarak pazarlama performansını artırdığını göstermektedir (Maignan, 2001; Chacal & Sharma 2006; Lai vd. 2010, Ogrizek 2002). Araştırmacılar, KSS faaliyetlerine katılmanın aynı zamanda şirket için dürüst ve güvenilir bir itibar yarattığını ve müşterilerin bu tür şirketlerin ürün ve hizmetlerini daha güvenilir ve daha kaliteli olarak değerlendirdiğini öne sürmektedir (McWilliams & Siegel, 2001). KSS, şirketlere yeni pazarlara girme ve müşteri sadakati sağlamada kolaylıklar sağlamakta, verimlilik ve kalite artışları yaşanmakta, risk yönetimi daha etkin hale gelmektedir (Argüden, 2002). İş dünyasındaki uzmanlar, sosyal sorumluluk sahibi firmaların, uzun dönemde daha çok ilerleme kaydedecekleri ve ayakta kalacakları konusunda hemfikirdir (Clow & Baack, 2016).

Reklamlarda Kurumsal Sosyal Sorumluluk

Firmaların algılanan itibarlarını etkilemek için kullandıkları temel araçlardan ikisi KSS ve reklamdır (Smith & An, 2019). Türk Dil Kurumu tarafından “bir şeyi halka tanıtmak, beğendirmek ve böylelikle sürümünü sağlamak için denenen her türlü yol” biçiminde tanımlanan reklam, geniş kitlelere ulaşmak için oldukça etkili bir iletişim aracıdır. Kotler ve Armstrong (2018) reklamı, “fikirlerin, ürünlerin ya da hizmetlerin belirli bir sponsor (şirket) tarafından belli bir ödeme yaparak sunulması ve tanıtılması” olarak tanımlamaktadır. Amerikan Pazarlama Birliği’nin (American Marketing Association-AMA) yapmış olduğu reklam tanımı ise biraz daha geniş kapsamlıdır. AMA’nın tanımına göre, “Reklamcılık, belirli bir hedef pazarı oluşturan bireyleri ya da izleyicileri ürünlere, hizmetlere, organizasyonlara veya düşüncelere dair bilgilendirmek ve/veya ikna etmek amacıyla firmaların, kar amacı gütmeyen organizasyonların, kamu kurumlarının ve bireylerin ikna edici mesajlarını ve duyurularını, kitle iletişim araçlarına, yer veya zaman satın alarak yerleştirmesidir.” (Elden, 2015). Tanımlardan da anlaşılacağı üzere reklamın temel amacı, işletmenin sunmuş olduğu mal ve hizmetlere karşı tüketicide olumlu bir tepki uyandırmaktır.

Reklam aynı zamanda, olumlu bir kurum imajı yaratmak ya da var olan imajı güçlendirmek, bir kişi, fikir ya da konu etrafında olumlu bir kamuoyu yaratmak için de yapılabilir (Elden vd.,2005). Tüketicinin bir konuya ilgisini teşvik etmek için sosyal veya çevresel bilgiyi yaymaya odaklanmak, KSS kapsamında kullanılan mesaj stratejilerinden birisidir (Kotler & Lee, 2006) ve son yıllarda işletmeler tarafından reklamlarda sıklıkla kullanılmaktadır. National Geographic’te 1979’dan 2008’e kadar yayınlanan reklamları inceleyen Bortree vd. (2013) reklamların ticari konulardan, işletmelerin, toplumun ve çevrenin sürdürülebilir gelişimine doğru kademeli olarak değiştiğini ifade etmektedir. Reklamların içeriklerindeki bu değişimler, KSS’nin günümüz tüketici pazarında önemli bir reklam stratejisi haline geldiğini göstermektedir. Reklam, büyük kitlelere ulaşarak, duygusal ve davranışsal tepkileri harekete geçirme kapasitesi olan güçlü bir araçtır (Salmones & Perez, 2017). Özellikle sosyal içerikli reklamlar bir taraftan tüketicilerin toplumsal konulara ve sorunlara yönelik tepki geliştirmelerini sağlarken bir taraftan da markaya yönelik olumlu tutum geliştirmelerinde etkili olabilmektedir. Dolayısıyla, işletme tarafından para kazanmaktan başka bir tür girişimin gerçekleştirildiğini gösteren pazarlama faaliyetleri değer yaratmakta ve marka bilincinin teşvik edilmesine yardımcı olmaktadır (Baker ve Sinkula, 2005).

KSS reklamcılığı, bir şirketin ahlaki bir amaca (sosyal sorumluluk, çevresel koşullar, toplumsal duyarlılık vb.) yaptığı katkıyı belirtmek için kitle iletişim reklamlarında doğrudan veya dolaylı olarak metin, simge veya görüntülerin kullanılması anlamına gelmektedir (Yang, 2018). Şirketin belirli bir ürün tanıtmadan, çevresel ve toplumsal kaygıları ele aldığı KSS reklamları, şirketlerin toplum tarafından nasıl algılanmak istendiğini gösterdiği için önemli bir çalışma alanıdır. Şirketler, KSS iletişimi için çoğunlukla sosyal raporlar, reklamlar, web siteleri gibi araçları kullanırlar. Ancak, KSS reklamcılığı, şirketlerin KSS iletişimi için kullandığı sosyal raporlar ve web siteleri ile karşılaştırıldığında en az araştırılan KSS iletişim aracıdır ve KSS reklamcılığı terimi yaygın olarak kullanılmamaktadır (Farache & Perks, 2010). Bununla birlikte, toplumsal sorunları ele

alan sosyal mesajların yer aldığı KSS reklamları son zamanlarda karşımıza sıklıkla çıkmaktadır. Özellikle tüm toplumu derinden etkileyen savaşlar, doğal afetler, ekonomik krizler, salgın hastalıklar gibi olumsuz olaylarda, markalar reklamlarında toplumsal duyarlılıklarını ortaya koymaktadırlar. Bu nedenle, bu çalışmanın konusu da işletmelerin en kritik KSS iletişim araçlarından birisi olan KSS reklamcılığını kapsamaktadır. Bu bağlamda, reklamlarında Covid-19 salgını ile mücadeleyi konu edinen markaların, KSS açısından nasıl bir tutum sergilediklerinin araştırılması bu çalışmanın ana temasını oluşturmaktadır.

Yöntem

Tüm dünyayı etkisi altına alan Covid-19 salgını ile birlikte bazı markalar değiştirilmiş içerikle reklam vermeye devam ederken, bazı markalar duruma cevap vermemeyi tercih etmiştir. Bu süreçte reklam vermeye devam eden çoğu markanın salgınla mücadeleyi konu edindiği görülmüştür. Bu çalışma ile pandemi döneminde salgınla mücadeleyi konu edinen reklamlardaki KSS yansımalarının genel bir tablosunun çizilmesi hedeflenmiştir. Bu amaçla, KSS açısından reklamlardaki ortak temaların neler olduğu, nitel araştırma yöntemleri içerisinde yer alan göstergebilimsel yöntemden hareketle çözümlenerek incelenmiştir.

Reklam üzerine yapılan çalışmalar içerisinde üzerinde en çok durulan konulardan birisi de reklamların nasıl analiz edileceği, daha doğrusu reklamların görünenin altında hedef kitlesine ne gibi mesajlar aktardığının nasıl araştırılacağıdır (Elden vd., 2005). Reklamların analiz edilmesinde kullanılan yöntemlerden birisi, temelleri Amerikalı Charles Sanders Pierce ve İsviçreli Ferdinand de Saussure tarafından atılmış olan göstergebilimdir. Göstergeleri inceleyen bilim dalı olarak kabul gören göstergebilimin temelini, Saussure'un çalışmalarında göstergeyi, gösteren ve gösterilen olarak tanımlaması oluşturmaktadır. Saussure, gösteren ve gösterilenden oluşan göstergenin asıl olarak gösteren tarafıyla ilgilenmiştir. Saussure'ün gösterge anlayışına göre gösterge, gösteren olarak ağızdan çıkan sözcük ile gösterilen olarak zihindeki kavram arasındaki bağıntının ürünü olarak gerçekleşir ve dış dünya gerçeğini dışarıda bırakır (Sayın, 2014). Peirce'in göstergesi ise gösteren ve gösterilenin yanı sıra yorumun devreye girmesiyle üç düzlemli hale dönüşmüştür. Saussure'den farklı olarak Peirce'e göre göstergeyi algılayan kişi, kendi zihninde eşdeğerini araştırır ve bir yorum yaparak kendi yorum göstergesini oluşturur (Erkman Akerson, 2005). Saussure'ün takipçilerinden Roland Barthes'a göre (2016), gösterge, bir gösteren ile bir gösterilenden kurulmakta ve gösterenler düzlemi anlatım düzlemini, gösterilenler düzlemi ise içerik düzlemini oluşturmaktadır. Göstergenin ortaya çıkmasını, gösterilen ile gösteren arasında kurulan bağıntı sağlamaktadır. Barthes'ın göstergebilim kuramında anlamlandırmanın düz anlam ve yan anlam olmak üzere iki düzeyi bulunmaktadır. Duyulan bir sözcüğün zihninde canlandığı ilk kavram, göstergenin düz anlamıdır. Duyulan bir sözcüğün çağrışım yoluyla oluşturulan farklı anlamlarını yüklenmiş kavramlar ise göstergenin yan anlamıdır (Sayın, 2014). Düz anlam nesnellik, bilişsellik ve mantıklılık gibi özellikler taşıırken, yan anlam öznellik, duygusallık ve çağrışımsallık nitelikleri taşımaktadır (Küçükdoğan, 2009). Reklam iletişiminde iletinin çözümlenmesi aşamasında başvurulacak göstergebilim, iletinin dilsel ve görsel öğelerinin çözümlenmesini yerine getirir (Küçükdoğan, 2005). Reklamlarda hedef kitleye aktarılan içerikle, hedef kitlenin davranış ve tutumları yönlendirilmeye çalışılır. Bu bağlamda göstergebilim, reklamlarda hedef kitleye sunulan dilsel ve görsel öğelerinin çözümlenmesine rehberlik etmektedir.

Bu çalışmada, nitel bir araştırma yöntemi olan göstergebilimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Nitel araştırma, "gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma" olarak tanımlanmaktadır (Yıldırım & Şimşek, 2008). Tanımdan da anlaşılacağı üzere nitel araştırmalarda amaç, bütüncül ve gerçekçi bir resim ortaya koyarak olayları yorumlamaya çalışmaktır. Olasılık temelli olmayan örnekleme yöntemlerinden amaçlı örnekleme, nitel araştırmalarda sıklıkla kullanılan bir örnekleme yöntemidir.

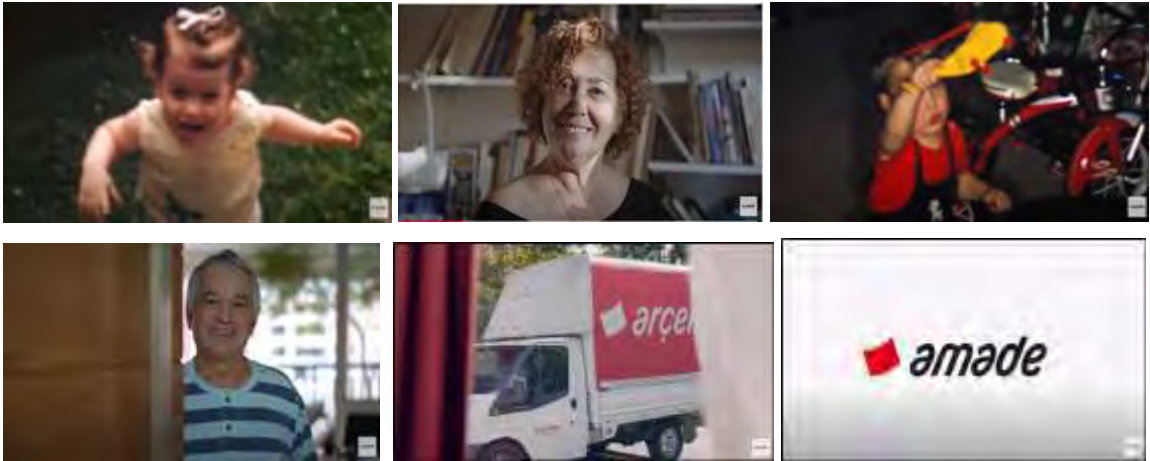
Amaçlı örneklemede, araştırmacının amacına en uygun olduğunu düşündüğü durumlar örneklem olarak seçilmektedir (Tanrıöğen, 2009). Amaçlı örnekleme yönteminin kullanıldığı bu çalışmada, araştırma örneklemi belirlenirken Türkiye’de Covid-19 salgını ile ilgili önlemlerin alınmaya başladığı 2020 Mart ayı içerisinde, YouTube’da en çok izlenen ve salgını konu edinen reklamlar ele alınmıştır. En çok izlenen reklamların listesine, Google’ın her ay düzenli olarak açıkladığı “YouTube Ads Leaderboard” dan ulaşılmıştır. 2020 Mart ayında YouTube’da en çok izlenen on reklam filminin yer aldığı listedeki reklamlar incelendiğinde, Arçelik, Turkcell, Türkiye İş Bankası, Vakıfbank, Beko, Yemek Sepeti ve QNB Finasbank’a ait reklam filmlerinin Covid-19 salgını konu edindiği görülmüştür. Söz konusu reklamlar araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Çalışmada incelenen reklamlarda sektörel ayırım yapılmaması ve reklamların Türkiye’de Covid-19 salgını başladığı Mart ayı ile sınırlandırılması çalışmanın kısıtını oluşturmaktadır.

Reklamların Göstergebilimsel Analizi

Reklamlar, göstergebilimin önemli dilbilimcilerinden biri olan Barthes’ın gösterge, gösteren ve gösterilenden oluşan üçlemesiyle incelenmiştir.

1.Arçelik Reklamı

İlk analiz yapılacak reklam filmi beyaz eşya markası Arçelik’e aittir. Reklam, Covid-19 salgını ile mücadele kapsamında Türkiye’de 65 yaş ve üzerine sokağa çıkma kısıtlaması getirildiği bir dönemde yapılmıştır. Bu nedenle reklamın ana temasını “önce büyükler” ifadesi ile yaşlılar oluşturmaktadır.



Resim 1: Arçelik Reklamı Sahneleri

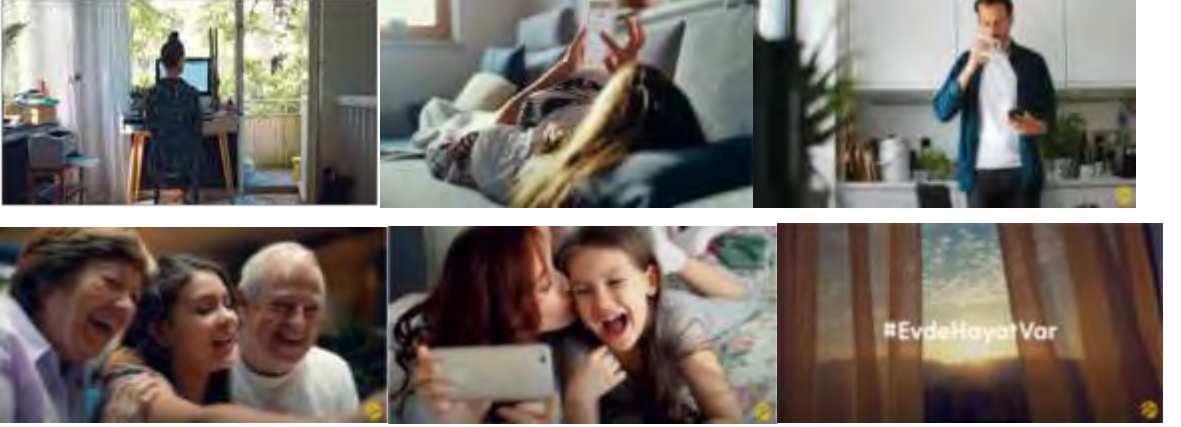
Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=GsnGBYA7NuY>

Reklamda duygusal bir fon müziği kullanılmıştır. Reklam, küçük bir kız çocuğun gülererek yürümesi ve hemen arkasından yaşlı bir kadının kameraya bakarak gülümsemesiyle başlamaktadır. Bu görüntülerin üzerine dış ses tarafından “Annen hep derdi sana aman anneciğim dikkat et kendine, şimdi sen söylüyorsun annene, aman anneciğim dikkat et kendine.” ifadesi söylenmektedir. Dilsel anlatımdan küçük kız çocuğun büyüdüğü ve küçükken onun için endişelenen annesi için artık onun endişelendiği anlaşılmaktadır. Daha sonraki karelerde ise elinde uçak uçuran küçük bir erkek çocuğu ve gülümseyerek kapıyı açan yaşlı bir adam gösterilmektedir. Söz konusu karelerde “Baban hep sorardı sana babacım gelirken ne getireyim, şimdi sen soruyorsun babana babacım gelirken ne getireyim.” ifadesi dış ses tarafından seslendirilmektedir. Küçükken babası tarafından istekleri karşılanan erkek çocuk büyümüş ve artık babasının isteklerini karşılamaya çalışmaktadır. Reklamda genel olarak, yaşanan salgın nedeni ile daha fazla risk altında olan 65 yaş üstü için duyulan endişeler anlatılmaya çalışılmıştır. Görsel göstergelerle birlikte dilsel göstergelerin kullanılması yan anlamın kuvvetlenmesini sağlamaktadır. Barthes’a (2016) göre, görsel göstergeler tek başına bir anlam

oluşturamamakta, dile ihtiyaç duymaktadır. Reklam filmi, Arçelik yazılı yeleklerini giymiş, Arçelik çalışanlarının yürüdüğü ve ardından Arçelik araçlarının Arçelik ürünleriyle yola çıktığı görüntüler ile devam etmektedir. Bu görüntüler üzerine dış ses şunları söylemektedir: “Biz de büyüklerimizin emrine amadeyiz. Bundan böyle Arçelik servis ve montaj önceliğini 65 yaş üstü büyüklerimize veriyor gelirken de isteyen büyüklerimizin market alışverişlerini yapıyoruz. Önce büyükler.” Büyüklere verdiği öneme dikkat çeken marka, hizmet önceliğini 65 yaş üstüne vereceğini ifade etmektedir. Talep edilmesi durumunda büyüklerin market alışverişinin de Arçelik çalışanları tarafından yapılacağı dilsel olarak ifade edilmiştir. Türk toplumunun büyüklere saygı, yardımlaşma, dayanışma gibi toplumsal değerlerini markayla özdeşleştiren reklam filmi, markanın logosunun değişerek, hazır anlamına gelen ‘amade’ kelimesinin ekrana gelmesi ile sona ermektedir.

2. Turkcell Reklamı

Turkcell’in salgın dönemine yönelik hazırlamış olduğu reklam filminde Tarkan’ın “İnci Tanem” şarkısından bir bölümün yorumlandığı duygusal bir fon müziği kullanılmıştır.



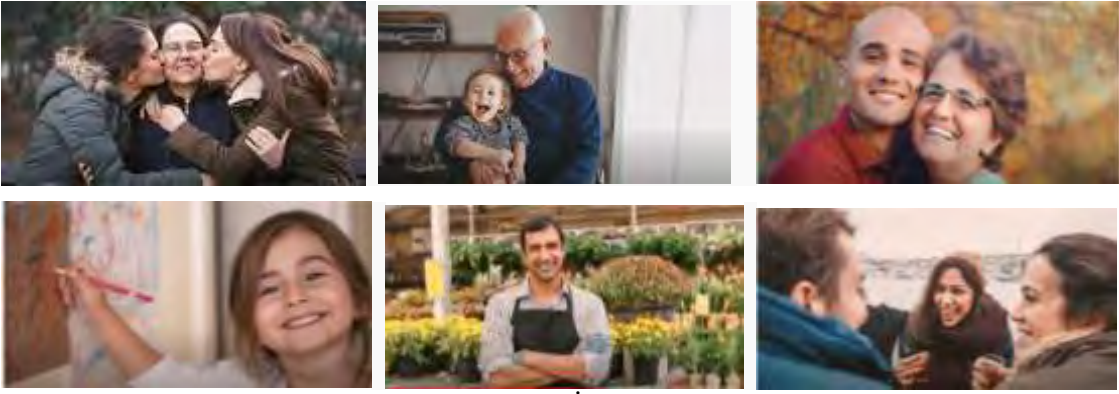
Resim 2: Turkcell Reklamı Sahneleri

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=8PgwWc7nHTk>

Özellikle evde kalmak zorunda olan risk grubundaki yaşlılar ve taşıyıcı olabilecek gençlerin görüntülerinin yansıdığı reklamda, “Evde hayat var” sloganı ile insanların salgın dönemini evde geçirmeleri için evde kalmaları yönünde çağrı yapılmaktadır. Reklamın ilk sahnelerinde evde yalnız olan gençlerin bilgisayar veya telefonları ile evden eğitim ve iş hayatına devam ettikleri göstereni ile Turkcell’in altyapısının, eğitim ve iş hayatını kesintisiz devam ettirecek teknolojiye sahip olduğu gösterilmektedir. Büyük ölçüde teknolojiye dayanan mevcut trend ile pandemi döneminde, insanların evden çalışabilmesi, uzaktan eğitim alabilmesi, çevrimiçi bankacılık işlemlerini yapabilmesi ve çevrimiçi mal /hizmet sipariş edebilmesi ile kişiden kişiye temas kolayca azalabilecektir (Wen vd., 2020). Sevdikleriyle telefonla iletişim kuran ailelerin gösterildiği sahnelerde de benzer şekilde Turkcell’in etkin bir dağıtım ağına sahip olduğu ve Turkcell’in bu zor günlerde güçlü aile bağları olan Türk toplumunun sevdikleri ile iletişim ağına kopmaması için çalışmaya devam ettiği gösterilmektedir. Dış sesin “Sizin bağıınız hiç kopmasın diye tüm enerjimizle çalışmaya devam ediyoruz.” ifadesi ile de bu düşünce desteklenmektedir. Reklam, dış sesin, “Sabret Türkiye! Bir süre sevdiklerimizden, güzel ülkemizin sokaklarından, caddelerinden ayrı kalacağız. Ama merak etme, geçici bu ayrılık. #EvdeHayatVar diyoruz ve sizin bağıınız hiç kopmasın diye tüm enerjimizle çalışmaya devam ediyoruz.” ifadesi ile sona ermektedir.

3. Türkiye İş Bankası Reklamı Analizi

2020 Mart ayında YouTube’da salgın dönemine yönelik en çok izlenen reklamlar içerisinde Türkiye İş Bankası’nın “El ele veremesek de ‘el birliğiyle’ hepsi geçecek.” sloganı ile yayınlanan reklamı yer almaktadır.



Resim 3: Türkiye İş Bankası Reklam Sahneleri

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=IF7PzylVYpo>

Cem Karaca'nın 'Bu son olsun' parçasının fon müziği olarak kullanıldığı reklam filminde fiziksel olarak el ele verilemese de bu zorlu dönemlerin beraber aşılabacağı mesajı verilmektedir. Türkiye İş Bankası reklamında, "Türk toplumunun sevdiklerine olan bağlılığı" gösterilen; "dedenin torununa şefkatle bakması", "anne ve oğlunun sarılması", "annenin bebeğini koklaması" gibi gösterenlerle çağrıştırılmaktadır. Reklamda Türk toplumunun, sevdiklerinin yanında mutlu olduğu yan anlamı, görsellerin yer aldığı sahnelerde dış ses tarafından seslendirilen "*Biz bizsiz yapamayız, sarılarak çoğalırız, koklayarak severiz.*" dilsel gösterge ile de desteklenmektedir. Reklamda "resim çizerken gülümseyen kız çocuğu", "gülümseyen çiçekçi", "dışarıda çay içerken gülümseyen insanlar" gösterenleri ile de mutlu günlerin yakında tekrar geleceği gösterilmeye çalışılmaktadır. Dış ses tarafından ifade edilen "*Bugün biriktirdiğimiz umutlar, bir bakmışsınız bize hayat olur. El ele veremesek de 'el birliğiyle' hepsi geçecek.*" sözleriyle de gösterilen desteklenmektedir. Türkiye İş Bankası'na yönelik herhangi bir vurgunun yapılmadığı reklam filminin sadece en son sahnesinde Türkiye İş Bankası'nın ismi ve "Türkiye'nin Bankası" sloganı yer almaktadır.

4. Vakıfbank Reklamı

Vakıfbank'ın salgın dönemine yönelik hazırladığı reklam filmi, "*Korkma demiş marşımız, sen de sakın korkma.*" sözleriyle başlamakta ve geleceğe dair umut dolu sözler içermektedir.



Resim 4: Vakıfbank Reklamı Sahneleri

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=v3lVHoabQs>

Türkiye olarak zorlukların birlikte aşılabacağını vurgulandığı reklam filminde "dükkanının kepengini kaldıran esnaf", "müşterilerine ikramda bulunan esnaf", "yurtdışına göndermek için hazırlanan ürün paketleri", "tarladan toplanan mahsuller" gösterenleri ile bu zor günlerin aşılabacağı ve tekrar üretimin ve ticaretin başlayacağı gösterilmektedir. "*Türkiye'yiz biz. Dün olduğu gibi bugün*

de, yarın da zorluklara boyun eğmeyiz. 83 milyon bir arada olur, bu zor günleri de birlikte aşarız, daha önce biz neleri aşmadık ki... Kavuşacağımız günler yakında, unutmama.” dilsel ifadeleri ile de gösterilen desteklenmektedir. Toplumun farklı kesimlerinden insanların yer aldığı reklam filminde, Vakıfbank’ın KOBİ’nin, esnafın, çiftçinin, gençlerin, girişimcinin yani toplumun tüm kesiminin yanında olduğunu gösterilmekte ve banka “Türkiye’nin Yanındaki Güç” olarak kendisini konumlandırmaktadır.

5. Beko Reklamı

Beyaz eşya markası Beko’nun pandemi döneminde hazırlamış olduğu reklam filmi ise sağlık çalışanlarını ön plana çıkarmaktadır.



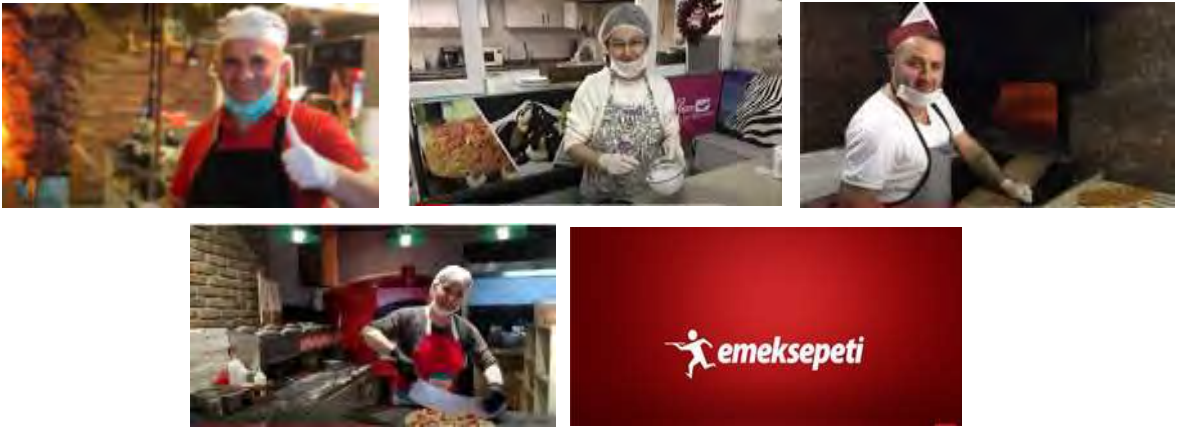
Resim 5: Beko Reklamı Sahneleri

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=JNChaH4AGxs>

Reklam filmi bir sağlık çalışanının yüzüne maske takmasıyla başlamakta ve reklam boyunca sağlık çalışanlarının hastalara müdahale için özveriyle koşuşturmaları gösterilmektedir. Dış ses tarafından sorulan “Onların kahramanlıkları bugüne özel değil. Bizim için hayatlarını ortaya koyan, canla başla savaşan sağlık çalışanlarına biz nasıl teşekkür ederiz?” sorusu ile de sağlık çalışanlarına duyulan minnettarlık ifade edilmektedir. Daha sonra dış sesin söylediği “Sağlık çalışanlarımız için hastanelere Beko ürünlerimizle destek oluyoruz.” ifadesi ile Beko markasının hastanelere sağlık çalışanlarının bu zor dönemde kullanması için ürünleri ile destek olduğu gösterilmektedir. Reklamda bir taraftan sağlık çalışanları birer kahraman olarak gösterilirken bir taraftan da Beko markasının sağlık sektörüne vermiş olduğu destek vurgulanmaktadır. He ve Harris (2020)’e göre tüketiciler, kriz sırasında çalışanlarına yardım eden, para ve ekipman bağışlayan markalarıyla gurur duyacaklardır. Reklamın sonunda sağlık çalışanlarının yer aldığı sahnede “emeğinize sağlık” sloganı, evden görüntülerin yer aldığı sahnede ise “evimize sağlık” sloganı yer almıştır.

6. Yemek Sepeti Reklamı

Yemek Sepeti, pandemi döneminde hazırladığı reklam filminde, salgın günlerinde de ara vermeden çalışmaya devam eden restoran çalışanlarının emeklerine dikkat çekmektedir.



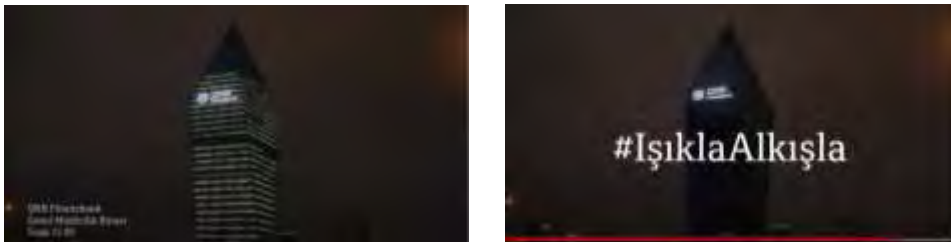
Resim 6: Yemek Sepeti Reklamı Sahneleri

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=gcPBnK7PRS4>

Yemek Sepeti reklamında yer alan sahnelerde, “üye restoranların çalışanlarının maske, bone ve eldiven ile yemekleri hazırladığı” göstereni ile “Yemek Sepeti’ne üye restoranlar salgın döneminde temizlik ve hijyen kurallarına uyarlar” düşüncesi iletilmeye çalışılmaktadır. Reklam filminde “döner, mantı, lahmacun, pizza, hamburger, kebab gibi her damak zevkine uygun çeşitli yemek görselleri” göstereni ile Yemek Sepeti’nin restoran ağının ne kadar geniş olduğu gösterilmektedir. Bu düşünce reklamdaki “*Osman Abi’nin döneri, Çiğdem Abla’nın mantısı, Ali Usta’nın pidesi ve daha binlercesi*” ifadeleri ile desteklenmektedir. Dolayısıyla reklamda dilsel göstergelerle, görsel göstergelerin aktarmak istediği anlam da desteklenmiştir. Reklam farklı restoranlarda çalışan kişilerin yemek hazırlarken çekilen fotoğraflarının yer aldığı sahneler ile devam etmekte ve dış sesin “*Biz hep yemeklerini konuştuk şimdi de gelin emeklerini konuşalım. Onlar restoranları ziyarete kapalı olsa da bu zor zamanlarda ayakta kalmak için mutfaklarını paket servise açmaya devam ediyor, onların alın teri ve emeği biz evde kalalım diye hepsinin emeklerine sağlık, dışarda tekrar buluşana kadar burası artık emek sepeti.*” ifadesi ile son bulmaktadır. Restoran çalışanlarının yemek hazırlama sahnelerinin gösterenleri ile salgın döneminde de paket servislerin devam edeceği gösterilmektedir. Reklamda, zor zamanlarda yardımlaşma bilinciyle hareket eden Türk toplumunun, pandemi döneminde de sipariş vererek restoran çalışanlarının bu süreçte maddi açıdan zor durumda kalmalarının önüne geçebileceği gösterilmektedir. Restoranların sipariş sisteminin devam ettiği vurgulanmakta, Yemek Sepeti logosunun “emeksepeti” olarak değiştirilmesiyle çalışanların emeklerine teşekkür edilmekte ve “*Dışarıda tekrar buluşana kadar burası artık emek sepeti.*” sözleri ile de bu anlam desteklenmektedir.

7. QNB Finansbank Reklamı

Son olarak ele alınan reklam filmi ise QNB Finansbank’ın pandemi döneminde hazırlamış olduğu reklam filmidir.



Resim 7: QNB Finansbank Reklamı Sahneleri

Kaynak: <https://www.youtube.com/watch?v=ialr6CLyzRY>

Reklam filmi QNB Finansbank Genel Müdürlük binasının gösterilmesi ile başlamakta ve reklam boyunca ekranda aynı görüntü yer almaktadır. Ekranda saatin 21.00 olduğu belirtilmekte ve reklam boyunca binanın tüm ışıkları yakılıp söndürülmektedir. Dış ses bu sırada “*Bu yanıp sönen ışıklar, özveriyle görevlerini sürdüren sağlık, market, belediye çalışanlarına, başta gıda ve ilaç sanayinde olmak üzere üretimi devam ettiren işçilere, eczacılara, kuryelere, basın mensuplarına, polisler, askerlere, bankacılara ve QNB Finansbank çalışanlarına... Türkiye evde kalsın diye canla başla çalışan herkese minnetimizin işareti.*” ifadesini seslendirmektedir. Banka başta Covid-19 salgınıyla mücadelede en büyük risk grubunda yer alan sağlık çalışanları olmak üzere bu süreçte dışarıda çalışmaya devam etmek zorunda olan diğer meslek gruplarına minnettarlığını göstermek için güzel günler gelene kadar her akşam aynı saatte ışık yakıp söndürmeye devam edeceğini belirtmektedir.

Araştırma kapsamında incelenen reklam filmlerinin göstergebilimsel çözümlemeleri sonucu elde edilen birlik ve beraberlik, yardımlaşma, dayanışma, minnettarlık gibi ortak temalara ilişkin genel değerlendirme tablosu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 1: KSS Kapsamında Değerlendirilen Reklamlar

Reklam	Gösteren	Gösterilen
Arçelik	Küçük çocuklar, yaşlılar, 65 yaş üstüne hizmet sunan Arçelik çalışanları	Türk toplumunun büyüklere olan saygısı ve yardımlaşma bilinci pandemi döneminde de devam etmektedir.
Turkcell	Ev ortamında zaman geçiren gençler, aileler	Toplumsal birlik ve beraberliğe önem veren Türk toplumu, pandemi döneminde evde kalmak zorunda olsa bile sevdikleriyle iletişim kurmaya devam etmekte, bağlarını koparmamaktadır
Türkiye İş Bankası	Gülümseyerek sarılan insanlar, gülümseyen esnaf, çay içen mutlu insanlar	Toplumsal birlik ve beraberlik sayesinde, salgın sona erdiğinde iş yerleri tekrar açılacak, insanlar bir araya geldikleri eski mutlu günlerine geri döneceklerdir.
Vakıfbank	Dükkanının kepengini kaldıran esnaf, müşterilerine hizmet sunan esnaf, ihracat için hazırlanan paketler, tarladan toplanan mahsuller	Bu zor günlerin birlik ve beraberlik sayesinde geçeceği, esnafın, çiftçinin, KOBİ'nin yeniden çalışmaya başlayarak tekrar yüzünün güleceği
Beko	Maskeleri ile koşuşturan sağlık çalışanları	Sağlık çalışanlarının salgın dönemindeki kahramanlıklarına duyulan minnettarlık.
Yemek Sepeti	Restoranlar kapalı olsa da paket servis için hizmet devam eden restoran çalışanları	Zor günlerde dayanışma içerisinde olan Türk toplumunun, Yemek Sepeti'nden sipariş vererek salgın döneminde zor durumda kalan restoran sahiplerine destek verebileceği
QNB Finansbank	Saat 21.00'da bütün ışıkları yakıp söndürülen QNB Finansbank Genel Müdürlük binası	Başta sağlık çalışanları olmak üzere bu zor dönemde çalışmak zorunda olanlara duyulan minnettarlık

Sonuç

Dünya çapında büyük bir kaosa yol açan Covid-19 salgını, başta ulaşım ve turizm sektörü olmak üzere pek çok sektördeki markayı derinden etkilemiştir. Bu süreçte reklam vermeye devam eden markaların reklam stratejileri de yaşanan sağlık krizinden etkilenmiştir. Pandemi sürecinde KSS bilinciyle hareket eden markalar reklamlarında, insanların toplumsal kaygılarını dikkate alan duygusal çekicilik içeren mesajlara odaklanmaya başlamışlardır. Çalışma kapsamında, 2020 Mart ayında YouTube’da en çok izlenen ve Covid-19 salgını konu edinen yedi reklam filmi göstergebilimsel analiz yöntemi ile ele alınmıştır. İncelenen yedi reklam filminin de ortak noktası birlik ve beraberlik ile bu krizin aşılabileceğidir. Arçelik markasına ait incelenen reklam filmi, 65 yaş üstü kişilere odaklanmakta ve Türk toplumunun büyüklerine verdiği değeri içeren sözel ve görsel kodlar içermektedir. Turkcell ve Türkiye İş Bankası reklamlarında, bireyler evin içerisinde gösterilerek sosyal izolasyonun önemine dikkat çekilmektedir. Türk toplumunun aile kurumuna ilişkin değerlerinin sözel ve görsel kodlarla iletmeye çalışıldığı bu reklamlarda, zor günlerin birlik ve beraberlik duygusu ile aşılabileceği anlatılmaktadır. Vakıfbank’a ait reklamda da benzer şekilde toplumsal dayanışma ile her türlü zorluğun aşılabileceği vurgulanmakta, Vakıfbank’ın toplumun her kesiminin yanında olduğu görsel ve sözel kodlarla vurgulanmaktadır. Yemek Sepeti reklamı ise zor günlerde dayanışma içerisinde olan Türk toplumunun, pandemi döneminde de zor durumda kalan restoranlardan yemek sipariş vererek onlara destek olabileceğine dikkat çekmektedir. Sağlık çalışanlarını ön plana çıkaran Beko ve QNB Finansbank markaları ise reklamlarında minnettarlık, dayanışma gibi gösterge kodlarına daha çok yer vermiştir. Reklamlar genel olarak değerlendirildiğinde, insanların evde kalmalarına odaklanan ve salgınla ilgili endişelerini azaltmaya çalışan benzer mesajlar verdikleri görülmektedir. Duygusal fon müziklerinin kullanıldığı reklamlarda, umut içeren söylemlerle insanlarda oluşan karamsar duygular bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Yedi reklam filminde de “ben” yerine “biz” olgusuna yer verilmiş ve toplumsal birlik ve beraberliğe vurgu yapan sözel ve görsel göstergeler belirgin biçimde yer almıştır. Markalar reklamlarında her ne kadar ürün tanıtımına yönelik vurgudan kaçınmış olsalar da, bu süreçte hizmetlerini aksatmadan devam ettirdikleri dilsel ve/veya görsel göstergelerle gösterilmiştir. İncelenen yedi reklam filminin YouTube’da 2020 Mart ayı içerisinde en çok izlenen on reklam filmi içerisinde yer alması, böyle zamanlarda toplumun markalardan sosyal sorumluluk bilinci ile hareket etmeleri konusunda beklentilerinin arttığını göstermektedir.

Pandemi dönemindeki pazarlama ve reklam stratejileri, pandeminin getirdiği zorluklarla yüzleşebilmek için yaratıcılığa ve yeniliğe dayanmalıdır. Markaların kriz dönemlerinde de içerik üretimini sürdürmeleri, hedef kitlesine uygun, topluma fayda sağlayacak şekilde iletişime devam etmesi son derece önem kazanmaktadır. Markaların pazarlama iletişimi yaklaşımında ürün ve fiyat odaklı bakış açısından ziyade ekonomik belirsizliklerin olduğu böyle dönemlerde topluma fayda odaklı bir bakış açısı kazanmaları daha doğru olacaktır. İçinde bulunduğumuz pandemi döneminde, markaların toplum sağlığını ne kadar önemseydiğini gösteren KSS projelerini hayata geçirmeleri tüketicilerin markaya bakış açılarını etkileyecektir. Tüketiciler, Covid-19 dönemine baktıklarında markaların nasıl tepki verdiğini hatırlayacaklardır. Bu nedenle, markaların bu süreci doğru bir biçimde yönetmeleri ve tüketicilerin daha duyarlı hale geldiği böyle dönemlerde, KSS ile ilgili kabul gören çabalar içinde olmaları önem kazanmaktadır. İnsanların pandemi nedeni ile evde daha fazla vakit geçirmeleri, daha çok televizyon izlemeleri ve sosyal medyaya daha fazla vakit ayırmaları anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bu dönemde yapılan reklamlar kısa bir süre içerisinde çok geniş kitlelere ulaşmaktadır. Özellikle bu dönemde yapılan reklamlarda, tüketiciyi ürünü satın almaya çağırmak yerine bu belirsiz zamanlarda onlar için orada olduklarını gösteren sosyal mesajlar veren markaların tüketicinin gözünde değerinin artması muhtemeldir.

Sonuç olarak bu çalışma ile Covid-19 salgınının reklamlar üzerindeki etkisi ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında değerlendirilen reklamlarda, birlik beraberlik, yardımlaşma, dayanışma gibi toplumu birleştiren ortak temaların kullanılması, KSS reklamcılığının

böyle dönemlerde önem kazandığını göstermektedir. Daha sonraki çalışmalarda, markaların pandemi dönemindeki reklamlarına yönelik tüketici tepkilerini ölçmek ve bu tarz reklamların tüketicilerin markalara olan tutumlarını, satın alma niyetlerini değiştirip değiştirmediğini ortaya koymak amacıyla kantitatif çalışmalar yapılabilir.

Kaynakça

- Aktan, C.C., & Börü, D. (2006). *Kurumsal sosyal sorumluluk. Kurumsal sosyal sorumluluk işletmeler ve sosyal sorumluluk* (Coşkun Can Aktan, Ed.). İGİAD Yayınları.
- Alcaniz, E.B., Caceres, R.C., & Perez, R.C. (2010). Alliances between brands and social causes: The influence of company credibility on social responsibility image. *Journal of Business Ethics*, 96, 169-186. DOI 10.1007/s10551-010-0461-x
- Argüden, Y. (2002). *Kurumsal Sosyal Sorumluluk*. Rota Yayın Yapım.
- Baker, W.E., & Sinkula, J.M. (2005). Environmental marketing strategy and firm performance: effects on new product performance and market share. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 33 (4), 461-75. DOI: 10.1177/0092070305276119
- Barthes, R. (2016). *Göstergebilimsel serüven* (Mehmet Rifat, Sema Rifat, Çev. 8.Baskı). Yapı Kredi Yayınları.
- BBC (2020a). Coronavirus: Twitter boss pledges \$1bn for relief effort. <https://www.bbc.com/news/technology-52209690> Erişim Tarihi: 25.08.2020
- BBC (2020b). Coronavirus: Louis Vuitton owner to start making hand sanitiser. <https://www.bbc.com/news/business-51868756> Erişim Tarihi: 25.08.2020
- BBC (2020c). Alibaba's Ma donates coronavirus test kits to US. <https://www.bbc.com/news/business-51904379> Erişim Tarihi: 25.08.2020
- Berman, S., Wicks, A., Kotha, S., & Jones, T. (1999) Does stakeholder orientation matter? The relationship between stakeholder management models and firm financial performance. *Academy of Management Journal*, 42(5), 488-506. <http://dx.doi.org/10.2307/256972>
- Bortree, D.S., Ahern, L., Smith, A.N., & Dou, X. (2013). Framing environmental responsibility: 30 years of CSR messages in national geographic magazine. *Public Relations Review*, 39(5), 491-496. <https://doi.org/10.1016/j.pubrev.2013.07.003>
- Bowen, R.H. (1953). *Social responsibility of the businessman*. Harper and Row.
- Carroll, A.B. (1999). Corporate social responsibility: evolution of a definitional construct. *Business & Society*, 38(3), 268-295. <https://doi.org/10.1177/000765039903800303>
- Carroll, A.B., (1991), The Pyramid of Corporate Social Responsibility: Toward the Moral Management of Organizational Stakeholders. *Business Horizons*, 34(4), 39-48. [https://doi.org/10.1016/0007-6813\(91\)90005-G](https://doi.org/10.1016/0007-6813(91)90005-G)
- Chahal, H., & Sharma, R. (2006). Implications of corporate social responsibility on marketing performance: A conceptual framework. *Journal of Services Research* 6(1), 205-216. <https://search.proquest.com/scholarly-journals/implications-corporate-social-responsibility-on/docview/195551747/se-2?accountid=16645>
- Clow, K. E., & Baack, D. (2016). *Bütünleşik reklam, tutundurma ve pazarlama iletişimi* (Gülay Öztürk, Çev. Ed.). Nobel Yayıncılık.

- Commission of the European Communities (2001). Green paper—promoting a European framework for corporate social responsibility <https://ec.europa.eu/transparency/regdoc/rep/1/2001/EN/1-2001-366-EN-1-0.Pdf>
- Commission of the European Communities (2011). Corporate Social Responsibility: a new definition, a new agenda for action https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/MEMO_11_730
- Edelman (2020). Trust barometer special report: brand trust and coronavirus pandemic. <https://www.edelman.com/research/covid-19-brand-trust-report> Erişim Tarihi:10.09.2020
- Elden, M. (2015). *Reklam ve reklamcılık*. Say Yayınları.
- Elden, M., Ulukök, Ö., & Yeygel, S. (2005). *Şimdi Reklamlar*. İletişim Yayınları.
- Erkman Akerson, F. (2005). *Göstergebilime giriş*. Multilingual.
- Farache, F., & Perks, K.J. (2010). CSR advertisements: A legitimacy tool?. *Corporate Communications: An International Journal*, 15(3), 235-248. <https://doi.org/10.1108/13563281011068104>
- He, H., & Harris, L., (2020). The impact of Covid-19 pandemic on corporate social responsibility and marketing philosophy. *Journal of Business Research*, 116, 176-182. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2020.05.030>
- Kotler, P., & Armstrong, G. (2018). *Pazarlama ilkeleri* (A.Ercan Gegez, Çev. Ed.). Beta Yayınları.
- Kotler, P., & Lee, N. (2006). *Kurumsal sosyal sorumluluk* (Sibel Kaçamak, Çev.). MediaCat Yayınları.
- Küçükerdoğan, G. R. (2011). *Reklam Nasıl Çözümленir?* Beta Yayınları.
- Küçükerdoğan, G.R. (2005). *Reklam Söylemi*. Es Yayınları.
- Lai, C.S., Chiu, C.J Yang, C.F., & Pai, D.C. (2010), The effects of corporate social responsibility on brand performance: The mediating effect of industrial brand equity and corporate reputation. *Journal of Business Ethics*, 95(3), 457-469. DOI 10.1007/s10551-010-0433-1
- Maignan, I., Ferrell, O. C., & Ferrell, L. (2005). A stakeholder model for implementing social responsibility in marketing. *European Journal of Marketing*, 39(9/10), 956-977. DOI: 10.1108/03090560510610662
- Maignan, I. (2001). Consumers' perceptions of corporate social responsibilities: A cross-cultural comparison. *Journal of Business Ethics*, 30(1), 57-72. DOI: 10.1023/A:1006433928640
- McWilliams,A.,&Siegel, D. (2001). Corporate social responsibility: A theory of the firm perspective. *Academy of Management Review*, 26(1), 117-127. <https://doi.org/10.2307/259398>
- Ogrizek, M. (2002). The effect of corporate social responsibility on the branding of financial services. *Journal of Financial Services Marketing*, 6(3), 215-228. <https://doi.org/10.1057/palgrave.fsm.4770053>
- Salmones, M.G., & Perez, A. (2017). Effectiveness of CSR advertising: The role of reputation, consumer attributions and emotions. *Corporate Social Responsibility and Environmental Management*, 25(2), 194-208. <https://doi.org/10.1002/csr.1453>
- Sayın, Ö. (2014). *Göstergebilim ve sosyoloji*. Anı Yayıncılık.
- Shaikh, A., (2020). Effective factors in changing the buying behavior of consumer due to Covid-19, *Studies in Indian Place Names*, 40 (68), 408-414.

- Smith, P.L., & An, H. (2019), Are corporate social responsibility and advertising complements or substitutes in producing firm reputation? *Applied Economics*, 51(21), 2275-2288. <https://doi.org/10.1080/00036846.2018.1540858>
- Tanrıöğen, A. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Wen, J., Kozak, & M., Yang, S., & Liu, F., (2020), COVID-19: Potential effects on chinese citizens' lifestyle and travel. *Tourism Review*, <https://doi.org/10.1108/TR-03-2020-0110>
- Yang, C.-M. (2018). Effects of message strategy and need for cognition (NFC) on consumer attitudes: A case of corporate social responsibility (CSR) advertising. *Open Journal of Business and Management*, 6(3), 714-732. <https://doi.org/10.4236/ojbm.2018.63055>
- Yıldırım, A., Şimşek, H.(2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (6. Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- YouTube Ads Leaderboard-Mart 2020. <https://www.thinkwithgoogle.com/intl/tr-tr/pazarlama-stratejileri/video/youtube-ads-leaderboard-mart-2020/>

İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Okuma Metinlerine Göstergebilimsel Bağlamda Bir Yaklaşım Denemesi*

An Experimental Approach to Reading Texts in Eighth Grade Turkish Textbooks in a Semiotic Context

Efe Sıddık Tekinarslan** - Murat Yiğit***

Abstract: The modern concept of education has made it a necessity to ensure diversity in the method, technique, material or educational tools used to increase the quality. The educational material that both students and teachers can smoothly and easily access and that they use most in in-class activities are textbooks. In terms of Turkish education, texts come to the forefront as educational materials. In the text processing, classical text analysis methods are used, in which the teacher is active, the student is passivated, and the content is shallowly handled. It is not possible to reach every detail in the texts handled with classical text analysis methods. Classical methods always leave missing elements, as known elements are scanned quickly. In this regard, it is necessary to benefit from the provision of semiotics in order to determine the meanings in the text, because semiotics offers objective evaluations and examination of the text in all its details with its scientific point of view. In this study, the Turkish textbook prepared for primary education 8th grade students in the 2017-2018 academic year, one of the recommendations of the Ministry of National Education, Head Council of Education and Morality, were taken as a basis and within this framework, the reading texts in the textbook were examined in a semiotic (reading) context. The study is restricted to 13 narrative reading texts in the 8th grade Turkish textbook. The narrative reading texts are examined with content analysis method, various concepts and relations are analyzed in accordance with the aim of the study. As a result of the study, it was concluded that the deep and implicit structure of textual messages can be reached by semiotic reading method, and this can contribute to the acquisition of basic language skills in Turkish teaching by laying the groundwork for the formation of deep learning.

Structured Abstract: Textbooks are among the most frequently used tools in language teaching. Various reading texts for students are included in the textbooks used in Turkish education. Methods of different sciences

* Bu makale Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı'nda hazırlanan "İlköğretim Sekizinci Sınıf Türkçe Ders Kitaplarındaki Okuma Metinlerine Göstergebilimsel Bağlamda Bir Yaklaşım Denemesi" adlı yüksek lisans tezinden üretilmiş olup son verilerle güncellenmiştir.

** Türkçe Öğretmeni, T.C. Milli Eğitim Bakanlığı

Turkish Teacher, Turkish Ministry of Education

ORCID 0000-0002-9405-2607

tekinaslan71@hotmail.com

*** Dr. Öğr. Üyesi, Kırıkkale Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Asst. Prof. Dr. Kırıkkale University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education

ORCID 0000-0001-7487-0007

muratyigit06@gmail.com

Cite as/ Atıf: Tekinarslan E. S & Yiğit, M. (2020). İlköğretim sekizinci sınıf Türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerine göstergebilimsel bağlamda bir yaklaşım denemesi. *Turkish Studies*, 15(8), 3793-3806. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46588>

Received/Geliş: 25 September/Eylül 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

are needed while examining these texts. One of these sciences is semiotics. In this study, a semiotic text reading is done.

Purpose: The aim of this study is to examine the reading texts from various angles with the semiotic analysis method, and to determine the deep meanings in the reading texts by focusing on the structures that cannot be noticed by conventional analysis methods. In this study, the Turkish textbook prepared for primary school 8th grade students in the 2017-2018 academic year, one of the recommendations by the Ministry of National Education, Head Council of Education and Morality, were taken as a basis and within this framework, the reading texts in the textbook were examined in a semiotic (reading) context. In that way details in the narrative reading texts are handled in semiotics method.

Method: The study is restricted to 13 narrative reading texts in the 8th grade Turkish textbook. The narrative reading texts are examined with content analysis method, various concepts and relations are analyzed in accordance with the aim of the study. The narrative reading texts in the eighth grade Turkish textbook of primary education were analyzed using the semiotic analysis method. The reading texts were examined by selecting one text of any kind, first at the discursive level, then at the narrative level, and finally at the logical/semantic level.

At the discursive level, the text was divided into sections from various angles, and thematic roles were reached by finding distinctive features and discussing elements such as heroes, space and time. At the narrative level, Greimas' model is used to reach actants: the sender, object, receiver, helper, subject, opponent (actantial model), and the axes of transmission, desire and power. By examining the deep structure of the text at the logical/semantic level, the relationships of contrast, contradiction and inclusion were questioned and reflected on the semiotic square.

The basic structure of the analyzed texts reflects the theme in which the text is located. The contrasts in the texts have an important place in the explanation and understanding of the basic structure. In particular, meaning finds its expression in contrasts. In the semiotic analysis method, the reader focuses on these contrasts while reading. In this way, the real writing purpose of the text can be understood more clearly.

Findings: In this study, thirteen narrative texts selected were analyzed with the method of semiotic analysis, and various data on three levels of these texts were obtained. The text divided into sections at the discursive level was examined according to the hero, space and time, and the distinctive features of the heroes were revealed. The hero staff in the texts is quite wide. The narrator is also included among these heroes in some texts. Mostly 'the house' concept is used in the space element. In the element of time, expressions regarding to past narratives are frequently used.

Six factors were emphasized at the narrative level and the narrative program expressing the change in the beginning and end states of the text has been determined. At the logical/semantic level, the basic contrasts in the text were determined by means of the semiotic square and the abstract meanings take place in the text were reached. In other words, semiotic reading is needed for the reader to reach the intricate meanings and to discover the relationships hidden in the text.

Discussion and Results: In the final analysis, it can be said that the deep and implicit structure of textual messages can be reached by the semiotic reading method, and this can contribute to the acquisition of basic language skills in Turkish teaching by laying the groundwork for the formation of deep learning. In this regard, various studies exist in the literature: In the study conducted by Ercantürk (2015), it was understood that the semiotic examination of secondary school Turkish textbooks helped the reader to understand, objectively evaluate and interpret the texts. In the study of Yozgat (2016), it was concluded that the semiotic method has a positive effect on students' classroom learning. Batur (2010) examines linguistic and iconic signs of 1, 4 and 7th grade Turkish textbooks with semiotics and finds out that iconic signs are lack of educational qualifications. Demir (2009) states that semiotics has developed a way of understanding by adopting a deductive method. İşeri (2002) in his study analyzed the texts in the eighth grade Turkish textbook the activities related to them as a whole based on the method of semiotic textual analysis. As a result of his research, he concluded that the texts that take place in Turkish textbooks are not suitable for the Turkish teaching program. Our study differs from those studies in terms of its focus on only narrative texts in 8th grade Turkish textbook.

The following suggestions can be made based on the findings of the research:

- Apart from the standard methods, semiotic reading (analysis) can be preferred in all kinds of textual reading as it allows to realize the essential meanings of the texts by opening new horizons to the individuals.
- The semiotic methods to be used in Turkish teaching courses will enable the readers to approach the structure of the text more carefully. Thus, the individual will be able to understand easily by recognizing the components of the texts.
- Since the main message can be reached more easily with the semiotic method, teachers and students should learn the semiotics and its analysis method in Turkish teaching courses.
- Reading texts can be reflected by associating them with the actantial model and semiotic square. Semiotic perspective can help the reader explain texts and intertextual relations.
- New studies can be planned to find out deep meanings and intertextual relations in different texts with the help of semiotic analysis while examining texts.

Keywords: Turkish Education, Text Linguistic Analysis, Reading Text, Semiotics, Semiotic Analysis.

Öz: Modern eğitim anlayışı; niteliğin artırılması için kullanılan yöntem, teknik, materyal ya da eğitim araçlarında çeşitliliğin sağlanmasını bir zorunluluk olarak ortaya koymuştur. Hem öğrencilerin hem de öğretmenlerin sorunsuz ve en kolay şekilde ulaşabildikleri, ders içi etkinliklerde en çok kullandıkları eğitim materyali ders kitaplarıdır. Türkçe eğitimi açısından bakıldığında ise eğitim materyali olarak metinler ön plana çıkmaktadır. Metin işleme sürecinde öğretmenin aktif olduğu, öğrencinin pasifize edildiği, içeriğin ise üstünkörü bir şekilde ele alındığı klasik metin inceleme yöntemleri kullanılmaktadır. Klasik metin inceleme yöntemleriyle ele alınan metinlerde her detaya ulaşabilmek mümkün değildir. Bilinen öğelerin üzerinden hızlıca geçildiği için klasik yöntemler her defasında eksik unsurlar bırakmaktadır. Bu bağlamda, metindeki anlamların tespit edilebilmesi için göstergebilimin imkanlarından yararlanmak gerekir. Çünkü göstergebilim, bilimsel perspektifle nesnel değerlendirme ve metinleri tüm detaylarıyla derinlemesine inceleme fırsatı sunar. Bu çalışmada, Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından; 2017-2018 eğitim öğretim yılında ilköğretim 8. sınıf öğrencileri için tavsiye edilen Türkçe ders kitaplarından biri esas alınmış ve bu kitaptaki okuma metinleri göstergebilimsel bağlamda bir incelemeye (okumaya) tabi tutulmuştur. Çalışma, 8. sınıf Türkçe ders kitabında bulunan 13 anlatısal okuma metniyle sınırlandırılmış, bu metinler içerik analizi yöntemiyle irdelenmiş, çalışmanın amacı doğrultusunda çeşitli kavram ve ilişkiler analiz edilmiştir. Çalışma sonucunda, metinsel iletilerdeki derin ve örtük yapıya göstergebilimsel okuma yöntemiyle ulaşılacağı, bunun derin öğrenmelerin oluşumuna zemin hazırlayarak Türkçe öğretiminde temel dil becerilerinin kazandırılmasına katkı sağlayabileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe Eğitimi, Metin Dilbilimsel İnceleme, Okuma Metni, Göstergebilim, Göstergebilimsel Çözümleme.

Giriş

Dil, bireylerin iletişimini karşılamaya yarayan araç, bazı kurallara dayanan çeşitli seslerden örülmüş bir yapı olarak tanımlanmaktadır (Ergin, 1998: 3). Birey, yaşamının her alanında dile ihtiyaç duyar ve dil aracılığı ile kişiler arası iletişimini kuvvetlendirir. Dil insandan ayrı düşünülemeyen bir yapıdır. Dilin incelenmeye başlanması yazının icadı ile ortaya çıkarken yazılı ve sözlü eserler ise dil aracılığı ile günümüze kadar gelmiştir. Diller, söz, tümce ve kelimeler gibi gösterge dizgelerinden oluşur, anlamsal olarak derinleşen göstergeler de mevcuttur (Rıfat, 2009: 11-13). Bu göstergelerin doğru anlaşılması dilin işlevine katkı sağlayacaktır.

Yazılı metinler sadece belli sınırlılıkta anlamlar ifade etmezler. Dolayısıyla yazılı metinler eleştirel düşünceye ve çeşitli bakış açılara göre değişen farklı anlam örüntülerini barındırmaktadır. Bu gerçeklikten hareketle; yazılı metinlerin yoğun olarak işlendiği Türkçe dersinde üst düzey dil

becerilerinin kazandırılması için analiz/sentez becerisine yönelik çalışmalara yer verilmelidir (Yiğit, 2017: 71). Bu nedenle metinlerin neyi nasıl söylediğini kavramak ve asıl anlamlara ulaşmak gerekmektedir. Geleneksel yöntemler, bireylerin çok yönlü düşüncelerini sınırlandırıp kalıcı öğrenmelerinin önüne geçmektedir. Bu bağlamda metinlerin irdelenmesinde yeni yöntemler de kullanılmalıdır. Göstergebilimsel perspektifle metinlerdeki karmaşık anlamlara ulaşarak tüm detaylarıyla metinlerdeki derin yapılar ortaya çıkarabilmektedir. Çünkü anlam sadece görünenin içinde ya da yüzeysel olanda değildir; gizli veya görünmeyen yapılar (örtülü ifadeler) da barındırır.

Göstergebilim

Göstergebilim; gösterge dizgelerinin işleyişini, yapısını bilimsel yöntemle inceleyerek betimlemeye çalışan bir bilim dalıdır (Rıfat, 2014: 12). Göstergebilim bir anlam üretimidir, anlamsal yapıları ortaya çıkararak onların yeniden yapılandırılmasını sağlar. Göstergebilim, günlük yaşamdaki iletişimin en önemli unsuru olan dil, trafik işaretleri, tabelalar vb. göstergelerin yanında edebi eserlerde bulunan karışık durumdaki göstergeleri çözümlemeye de çalışmaktadır (Koca & Asutay, 2020: 86). Doğru bir okumanın yapılabilmesi, metinlerdeki yapıların ortaya çıkarılmasıyla mümkündür.

Göstergebilim, dil alanında metinleri çözümlerken içeriğe yönelik nesnel kodlar ve göndermeler sayesinde gizil anlamların ortaya çıkarılması için farklı analizler yapar. Anlam üretme sürecinde bütün dizgeleri dikkate alırken aynı zamanda bu anlamları yeniden şekle sokup düzenleyebilir. Farklı ve yeni anlamlar üretir ve bunu yaparken kendine özgü yöntemleri kullanmayı ihmal etmez. Bir metni anlamak için sadece cümlelere, sözcüklere, yapıları odaklanmak yeterli olamamaktadır. Cümlelerin veya sözcüklerin uyumuna, mantıksal bütünlüğüne, cümlelerin dışında söylenmek istenene bakmak gerekir. Anlamanın analiz edilmesi, doğru bağlam içinde algılanması göstergebilim süreciyle mümkün olabilir. Bu göstergebilimsel süreçte anlamın ne olduğu ile ilgilenilmez nasıl oluştuğu ile ilgilenilir. Anlamanın nereden doğduğu, ne söylenmek istenildiği, asıl olanın ne olduğu üzerinde durularak gerçeklik aranır.

Anlatıları açıklayıp eleştiri yapan, o anlatıları okuyup yorumlayan, çözümleyen yöntemler vardır. Bu yöntemlerden biri de göstergebilimsel çözümleme yöntemidir (Rıfat, 2014: 21). Metni betimleyen, metinden hareketle manaları inceleyen okumadır göstergebilimsel çözümleme. Bu yönetime göre bir metnin anlamını kavrayabilmek için ilk önce içerikteki yapılar incelenmelidir ve ayrımlar gözlenmelidir.

Göstergebilimsel Çözümlemede Düzeyler

Bir metin incelenmeden önce anlatı çeşitli unsurlara bakılarak kesitlerine ayrılmalıdır. Bu ölçütler zaman, yer, paragraf unsuru vb. olabilir. Metni kesitlerine ayırmadaki temel amaç ögeler arasındaki ilişkileri net bir şekilde görebilmek ve metni daha sistemli inceleyebilmektir. Kesitlerine ayrılan metin içinde barındırdığı anlamları okuyucu ile paylaşacaktır. Göstergebilimsel çözümleme yönteminde söylemsel düzey, anlatsal düzey ve mantıksal anlamsal düzey olmak üzere üç başlık vardır. Bu üç düzey, ele alınacak metindeki anlamların çıkarılmasında yüzeyden derine doğru ilerleyen bir yol haritasıdır.

Göstergebilim çözümleme yönteminde üç düzeyden söz edilir. Bu düzeyler Bertrand'a göre şu şekilde ifade edilebilir (aktaran Uzdu-Yıldız, 2011: 13):

Tablo 1: Göstergebilimsel Çözümlemede Düzeyler

Söylemsel Yapılar	Betisel yerdeşlik (uzam, zaman, eyleyen) İzleksel yerdeşlik
Anlatsal-göstergesel yapılar	Anlatı şeması (eyletim-sözleşme-, edinç edim-eylem-,yaptırım) Eyleyensel sözdizim (özne, nesne, gönderen, karşı özne, anlatı izlencesi, anlatsal süreç) Kipsel yapılar (/istemek/, /zorunda olmak/, /bilmek/, muktedir olmak/, yapmak ya da olmak; bu kipliklerin olumsuzlukları)
Derin Yapılar	Temel anlam ve sözdizim (göstergebilimsel dörtgen: anlamlamanın temel yapısı)

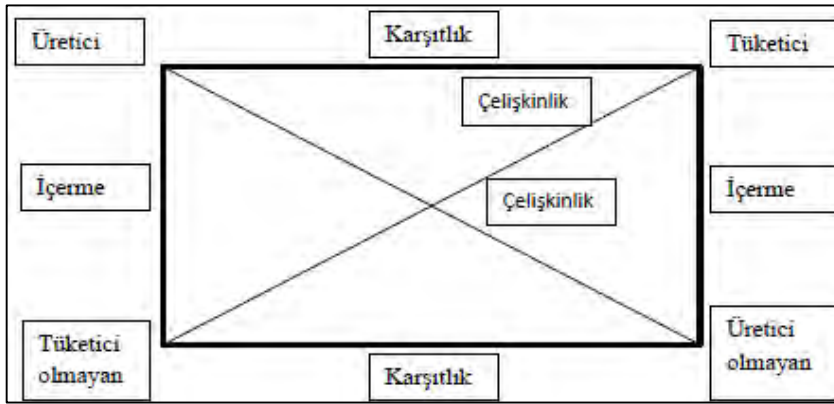
Söylemsel düzeyde metin kesitlerine ayrılarak kahraman, zaman ve uzamlar tespit edilir, izleksel roller ortaya çıkarılır.

Anlatısal düzeyde göstergebilimsel okuma yapılarak A. J. Greimas'ın ortaya çıkardığı eyleyenler (gönderici, özne, alıcı, yardımcı eyleyen, nesne, engelleyici eyleyen) bulunur. Daha sonra anlatıdaki özneyi etkileyen durum değişimi olan anlatı izlencesi ortaya çıkarılır.

Greimas anlatı izlencesini dört kademe olarak ifade etmiştir. Eyletim aşamasında gönderen eyleyen özne eyleyeniyle bir mütabakat yapar. Burada özne nesnesine kavuşmak için çaba sarf eder ve gönderen, özneyi harekete geçirmektedir. Edinç aşamasında özne bu hareket için kendini hazırlayıp ihtiyacı olan kiplikleri (yüklemine değişime uğratan olay ya da durumlar) edinir. Edim aşamasında öznenin söz konusu eylemini gerçekleştirip gerçekleştirmediği belirlenir. Yaptırım aşamasında özne sonuca göre ya ödüllendirilir ya da cezalandırılır (Ercantürk, 2015: 86). Bu da anlatı izlencesini ortaya çıkararak göstergebilimsel çözümlemede metnin anlaşılmasına ışık tutmaktadır. Anlatı izlencesi metnin başlangıcı ve bitiş durumlarındaki kavuşma ya da ayrılma durumlarını ifade etmektedir.

Mantıksal-anlamsal düzey olarak ifade edilen temel yapıda göstergebilimsel dörtgen üzerinde metin ortaya çıkarılır. Anlamın karşıtlıklardan doğduğu göz önünde bulundurulursa Üretici Tüketici karşıtlığı:

“Üretici V Tüketici” şeklinde ifade edilir. Göstergebilimsel çözümlemede ↔ işareti anlam ekseninde karşılıklı bir ilişkiyi ifade eder. Bu ilişkilerin göstergebilimsel dörtgende gösterilmesiyle bir kare oluşur (Uçan, 2015: 125):



Şekil 1: Göstergebilimsel Dörtgen

“Güzel” in karşıt ögesi “çirkin” dir, çelişik ögesi ise “çirkin olmayan” dır. Burada “güzel” ile “çirkin olmayan” birbirini içerirler yani tümlerler. Ayrıca “çirkin” ile de “güzel olmayan” birbirini içerirler. Dörtgende güzel ile çirkinlik arasındaki karşıtlık, çelişkinlik ve içerilen ögeler arasındaki ilişkiler bulunabilir (Rıfat, 2014: 79-80). Göstergebilimsel dörtgen sayesinde metinlerdeki ilişkiler düzeni çıkarılabilir.

Göstergebilim, bütünü oluşturan yapılar arasında bir bağlantı olduğunu söyler. Bu süreçte anlamın peşine düşerken karşıtlıkları kendine yol seçer. Göstergebilime göre anlam, karşıt unsurlar arasındaki ilişkiler ağından doğar ve gelişir. Göstergebilim en geniş tabirle insanoğlunun dünyayı anlamasını ve derin anlamlardaki mesajları bularak dünyayı bilinçli ve tutarlı anlamlandırmasını sağlar.

Dilbilim 1960’larda düşünsel anlamdaki bildiklerinin bir kısmını göstergebilime devretmiştir. Bu tarihten sonra dilbilim hızını azaltırken göstergebilim büyük sıçramalar yaparak ilerlemiştir. Günümüzde ilerleyişini devam ettiren göstergebilim anlamın bulunduğu her yerde yaşayarak özgür ama son derece kurallı oluşunu ispatlamaktadır (Rıfat, 2018: 21-22). Bu yönüyle göstergebilim gerekli varsayımları belirleyip tümdengelimle bilimsel olarak inceleme yapma tercihini ön planda tutar.

Yazılı metinleri göstergebilimsel çözümleme yöntemiyle incelemek metinlerdeki anlamların ortaya çıkarılmasına katkıda bulunacaktır. Ayrıca göstergebilimsel çözümleme yöntemi klasik yöntemlerin dışına çıkarak hapsedilmiş derin anlamları özgürlüğüne kavuşturacaktır. Göstergebilim çözümleme yöntemi metnin sesidir. Anlam söylenilenlerden ibaret değildir, altta, üstte, yakında ya da uzakta olabilmektedir. Göstergebilim, Türkçe dersinde metinleri öğrencilere iyi kavratarak onların yorumlayabilme ve eleştirel düşünebilme yeteneklerinin gelişmesine destek olabilir. Ayrıca metinlerin göstergebilimsel bakış açısıyla incelenmesiyle öğrencilerin okuma ve yazma sevgilerinin de artması beklenmektedir. Bu yönüyle Türkçe eğitiminde göstergebilimden yararlanılması gerekmektedir. Çünkü göstergebilim anlamlı ve derin öğrenmelerin oluşumuna zemin hazırlayarak Türkçe eğitimine katkı sağlama dinamiğine sahiptir. Göstergebilim sayesinde dil becerileri daha iyi kazandırılırken; buna bağlı olarak gelişmesi beklenen diğer becerilerin kazanılması da kolay olacaktır. Bu bağlamda literatürde farklı çalışmalar olduğu bilinmektedir. Ercantürk (2015) çalışmasında ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer alan metinleri göstergebilimsel açıdan incelemiş ve göstergebilimsel çözümlemenin metinlerin anlaşılmasında, nesnel olarak değerlendirilmesinde, yorumlanmasında okura yardımcı olabileceği sonucuna ulaşmıştır. Yozgat (2016) göstergebilimsel yöntemin öğrencilerin sınıf içi öğrenmeleri üzerinde olumlu etkisinin olduğu sonucuna varmıştır. Batur (2010) 1, 4 ve 7. sınıf Türkçe ders kitaplarındaki dilsel ve görüntüsel öğeleri göstergebilim ışığında inceleyerek görüntüsel göstergelerin eğitsel vasıflarının yeterli olmadığını ortaya koymuştur. İşeri (2002) çalışmasında sekizinci sınıf Türkçe ders kitabındaki metinleri ve metinle ilgili çalışmaları bir bütün olarak ele alıp göstergebilimsel çerçevede incelemiştir. Yaptığımız çalışma sadece sekizinci sınıf Türkçe ders kitabındaki anlatısal okuma metinlerini incelemesi yönüyle bu çalışmalardan ayrılmaktadır. Böylece anlatısal okuma metinlerinin göstergebilim ışığında ele alınarak çözümlenmesinin metinlerin kavranmasındaki etkisi somut olarak ortaya konulmuş olacaktır.

Yöntem

Bu çalışmada, belirlenen metinlerde yapılan göstergebilimsel inceleme sonucunda elde edilen veriler içerik analizi ile irdelenmiştir.

Araştırma Modeli

Çalışmada model olarak belli bir zamanda geniş alanda bilgi edinmeyi ve var olan bir durumu olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan tarama modeli kullanılmıştır (Karasar, 2017: 109). Bu modelde verileri kaydetmek gerekir. Ayrıca öğeler arasındaki ilişkiler ağı tespit edilerek çeşitli genellemelere ulaşmak temel esastır. Tarama modeli sayesinde bilgiler tasnif edilebilir.

İncelenen Eserler

Bu çalışmada Millî Eğitim Bakanlığı, Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığı tarafından; 2017-2018 eğitim-öğretim yılında ilköğretim 8. sınıf öğrencileri için tavsiye edilen Türkçe ders kitaplarından biri (Erdal, 2017) esas alınmış ve bu kitaptaki anlatısal okuma metinleri göstergebilimsel bağlamda bir incelemeye (okumaya) tabi tutulmuştur.

Çalışma, 8. Sınıf Türkçe ders kitabındaki 13 anlatısal okuma metniyle sınırlandırılmış, göstergebilimsel perspektif ve içerik analizi yöntemiyle metinler üç düzeyde (söylemsel düzey, anlatısal düzey, mantıksal-anlamsal düzey) ele alınmıştır.

Veri Toplama Araçları

Bu çalışma kapsamında tespit edilen anlatısal okuma metinleri göstergebilimsel metin inceleme ve içerik analizi yöntemi kullanılarak incelenmiştir. İnceleme neticesinde metinlerin söylemsel, anlatısal ve mantıksal/anlamsal olmak üzere üç farklı düzeyde tahlilleri yapılmıştır.

Verilerin Analizi

Çalışmada toplanan veriler içerik analizi yöntemiyle tasnif edilmiştir. Bu bağlamda göstergebilimsel çözümleme yöntemi kullanılarak metinler kesitlerine ayrılıp çözümlenmeye çalışılmıştır. Çözümleme sonucunda elde edilen bilgiler sınıflanarak tablo ve göstergebilimsel şemalarla ifade edilmiştir.

Bulgular ve Yorum

Göstergebilim, yüzeysel anlamların dışında kalan sığ anlamları ve bunların yanında dolaylı anlamları da kendi yöntemleriyle ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda işaretlerin sadece neyi ifade ettiği değil, kültürel anlamda karşılıklarının ne olduğu ile de ilgilenmektedir (Kunduracı-Özkan & Avcı, 2020: 29). Göstergebilimsel çözümleme yöntemi ile incelenen metinlere dair bulgular bu bölümde açıklanacaktır. Göstergebilimsel çözümlemede incelenen metinler üç düzeyde ele alınmıştır.

Söylemsel Düzey

Söylemsel düzeyde metin sözcük yığını gibi gözükmektedir. Metnin iyice anlaşılması için metin, kesitlerine ayrılarak sorgulanır, parçalanır. Gerçek dünyadaki karşılıklarıyla eşleştirilerek tanımlanan göstergeler sözceleme durumu açısından ele alınır. Bu en kolay aşamadır. Çözümlemesi gereken bütüncedeki kahramanlar, zaman ve uzam temel görevleri ile birincil değerleri tespit edilir (Günay & Parsa, 2012: 38). Böylece metinlerdeki figüratif unsurlar belirlenebilir.

Metin içindeki kavşaklar (kesitler) okuyucuya kahraman, mekân (uzam), zaman yollarını gösterecektir. Anlatıdaki kişilerinin rolleri belirlenince bu kişilerin nerede, ne zaman, nasıl davrandıkları da idrak edilecektir. Bu sayede anlam üretimine geçişte ilk aşama gerçekleşecektir. Mantıksal anlamsal yapıya doğru ilerleyişin ilk aşaması olan söylemsel düzeyde incelenen metinlerin içerik düzlemi tespit edilecek, söylemsel düzey açısından kahramanlar, yer (uzam) ve zaman açısından Tablo 2’de ortaya konulmaya çalışılacaktır.

Tablo 2: Söylemsel Düzeyde İncelenen Metinlerle İlgili Unsurlar

Metnin Adı	Metnin Türü	Kahramanlar	Uzam	Zaman
Tatlı Dil	Sohbet	Siz (okuyucu), anlatıcı, tatlı dilli insan (tatlı dil), acı dilli insan (acı dil), millet, zeki insan.	Ev, mağaza, dünya.	Kalk şunu yap dedikleri zaman, saatlerce, sonra, bütün ömürleri boyunca, kısa bir zaman için, dakikalar.
Kişiler Arası İletişim ve Kitle İletişimi	Araştırma	Bireyler (biz), yazar, Kenan Akyüz, insanlar, ana babalar, çocuklar, kardeşler, izleyiciler, yetişkin.	Ev, ülkemiz, İstanbul, Anadolu, ortam.	Gece, henüz, 1970’li yılların başları, yüz sene önce, yıl, yüzyıllar boyunca, çocukluğumda, günümüzde, yüzyılın ilk yarısında.
Selim	Anı	Öğretmen, Selim, öğrenciler, Selim’in annesi, Selim’in babası, Selim’in ablası, ağabeyi, Musevi vatandaşlar, matematik öğretmeni, resim öğretmeni, jimnastik öğretmeni.	Taşra, okul, İstanbul, sınıf, kürsü, ev, memleket.	Gündüz, birkaç yıl, sonra, daha uzun zaman, gün, ömrüm, hemen, kış mevsimi, on yıl, dakika, bahara doğru, uzun seneler.
Televizyonda Ne Var?	Eleştiri	Siz, Türkler, başka biri, yazar.	---	Yıl, gece
Çocuktan Mektup	Mektup	Çocuk, anne ve baba.	Ev.	Geniş zaman.
Eğitimin Hayati Önemi	Makale	Atatürk, aydınlar, Türk çocukları, Falih Rıfkı Atay, Türk milleti, Japonlar.	Memleket, köy, Türkiye, Anadolu, TBMM, yurt, il, Samsun İstiklâl Ticaret Okulu.	İnkılap yılları, devir, asır, yirminci yüzyıl, Tanzimat dönemi, 3 Mart 1924, nisan, 1925 Ağustos, 1925 Kasım, bir yıl sonra, 1928, yıl, 29 Ekim 1923, 3 Kasım 1928, 1 Mart 1923, cumhuriyetin ilanından önce, gün, 1924, 1 Kasım 1928.

Otoray Yolculuğu	Gezi yazısı	Niğdeli, otoraydaki diğer yolcu, makinist, yolcular, anlatıcı.	Otoray, Niğde, Kayseri, yol, Ulukışla, Adana.	İstiklal Muharebesi senelerinde, Üç gün, bugün, akşamın beş buçuğunda, bisikletin ilk icadı zamanlarında, yolculuktan usandığım bir zaman, akşam, vaktiyle.
Manisa Ovası'nda Bir Gün	Röportaj	Anlatıcı, işçiler, köylüler, iki delikanlı, genç çiftçi, Şükrü Cider, Ali Cider, narin yapılı çiftçi.	Manisa Ovası, yol, şehir, cadde, sokak, ova, Akhisar, tarla, köy, Gediz, Şükrü Cider'in çiftliği, çayırliklar, Bintepe, Menemen Boğazi, il, Balıkesir.	Sabahın altısı, geçen yıl, bu yıl, 1950- 51 yıllarında, bundan evvel, şimdi, yıllarca, bazı akşamlar, saat 12'den sonra.
Macera	Şiir	Şair, insanlar.	Deniz, gökyüzü.	Geçmiş zaman.
Garip Bir Hediye	Hikâye	Feridun, Feridun'un annesi, Yahudi, kuyumcu (firçanın değersiz olduğunu söyleyen), yolcular, kuyumcu(firçadan çıkan taşların değerli olduğunu söyleyen).	Kuyumcu dükkânı, çarşı, mağazalar, Mısır, Selanik, liman, güverte, İstanbul, Serencebey Yokuşu, ev, mahalle, Ahırkapı Feneri, oda, dışarı, sokak, köşe, merdivenler, kale duvarları, Kadıköy, şehir.	İki saat, vaktiyle, bir aralık, aylardan beri, beklenilmeyen bir zaman, sonra, on yıl önce, o sıra (o an) , o zaman, üç sene, bugün, bu akşam, erken saatte, önce, şu saatte, şimdi, haftalardan beri, birden, bütün gece, sabahleyin, alacakaranlık, bir gün önce.
Eski Çarıklar	Tiyatro	Kurban, Osman, Hacer, Feride, Hanife Bacı, İsmail, Dudu, Niyazi, Şükrü.	Ev, tandır, Yemen, Kafkas Dağları, Erzurum, Kafkaslar, tarla, bayır, oda.	Gel zaman git zaman, günün biri, az sonra, şimdi, sonra, doksan üç, bir gün, yedi sene, on bir sene sonra, son günlerde, bugün, akşam, sabah, altı ay önce, on iki saattir.
Dokuzuncu Hariciye Koşuşu	Roman	Genç, doktor, kahramanın annesi, Paşa, Nüzhet, Nüzhet'in yengesi, Doktor Ragıp, Doktor Mithat Bey, çocuklar.	Hastane, İstanbul'un kenar mahalleleri, eşik, Erenköy, köşk, 9. Hariciye Koşuşu, ev, kırlar, ağaç altı, tepe, şehir, sofa, sokak kapısının önü.	Çocukluğundan beri, iki üç sene, bugün, akşam, yarın öğleden evvel, bir an sonra.
Yayla	Deneme	Yayla adamı.	Yayla, Orta Anadolu dağlıkları, Anadolu, Ankara, kıyı, bucak.	Geniş zaman, geçmiş zaman, yıllar yılı.

Tablo 2'de görüldüğü üzere; metinlerdeki kahramanlar genellikle çevremizde görebileceğimiz insanlardan seçilmiştir. Metinlerin türüne göre kahraman tablosu değişiklik göstermektedir. Anı ve makale türündeki metinlerde geçmiş zamanda yaşayan tarihi aydınlardan söz edilmektedir. Gezi yazısı ve röportaj türündeki metinlerde anlatıcı yer almaktadır.

Metinde çok çeşitli uzam unsurları kullanılmıştır. En sık kullanılan uzamlar ev, memleket ve mahallelerdir. Uzamlar, metinde yaşanan olayların geçtiği yerlerdir ve bundan dolayı metin hakkında değerli bilgiler içermektedir. Buradan hareketle; uzamların metinlerin yol haritası olduğu söylenebilir.

Metindeki zaman unsurları ele alındığında geçmiş zaman unsurlarının sıklıkla kullanıldığı dikkat çekmektedir. Bazı metinlerde kullanılan zaman unsurları oldukça nettir. Örneğin “Eğitimin Hayati Önemi” adlı metinde geçen “3 Mart 1924, 29 Ekim 1923” gibi önemli tarihlere yer verilerek bir anlamda tarihi olaylara atıfta bulunulmuştur. Bu veriler göstergebilimin söylemsel düzeyinde metnin derin yapısına inilmeye başlandığının göstergesidir.

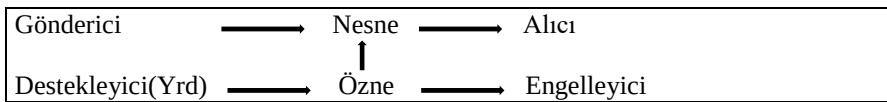
Anlatısal Düzey

Göstergebilimsel inceleme yönteminde bulunan anlatı çözümlemesi, söylem çözümlemesini bütünlükten ilerlemektedir. Anlatımın işleyiş biçimi bu düzeyde ortaya konulmaktadır. Eyleyenler şeması ile anlatı izlencesi bu düzeyde tespit edilmektedir (Günay & Parsa, 2012: 38-39). Bu aşamada söz dizimsel işlevler de denilen eyleyenlerin belirlenmesi esastır.

Agirdas Julien Greimas eyleyenler şemasını ortaya koymuştur ve altı eyleyenli bir model oluşturmuştur (aktaran Uçan, 2015: 118). Bunlar; gönderici, nesne, alıcı, yardımcı, özne, engelleyici eyleyenleridir. Gönderici (gönderen) eyleyeni, anlatıyı harekete geçiren, özneyi nesnesine ulaşması için güdüleyen eyleyen olarak ifade edilebilir. Nesne eyleyeni, arayışın amacı ve öznenin ulaşmak istediği ögedir. Alıcı eyleyeni, öznenin nesne arayışı sonucu etkilenen eyleyendir. Yardımcı eyleyen, öznenin nesnesine ulaşabilmesi için ona yardım eden eyleyendir. Özne eyleyeni, nesneye ulaşmak için çabalayan kahramandır. Engelleyici eyleyeni, özneyi durdurmak için uğraş veren eyleyendir (Rıfat, 2009: 74). Eyleyenler ve aralarındaki ilişkiler anlatı izlencesini vererek anlatı boyutundaki dönüşümleri, değişimleri ortaya koyacaktır. Anlatı izlencesinde bir başlangıç ve sonuç durumu olduğu unutulmamalıdır. Eyletim, edinç, edim, yaptırım evrelerinden oluşan anlatı izlencesi bir olay ya da durumun olduğu metinlerde karşımıza çıkmaktadır. Eyletim evresinde gönderen ile özne arasında bir ilişki vardır.

Gönderen özneyi yönlendirmeye çalışır. Edinç evresinde özne yetenekleri ölçüsünde nesneye ulaşmak için gerekli işleri yapar. Burada ona yardım edenler olabileceği gibi karşı çıkanlar da olabilir. Edim evresinde öznenin işi başarıp başaramadığına bakılarak başlangıç ve sonuç durumu arasındaki dönüşümlü durum incelenir. Yaptırım evresinde özne başarısına göre ödüllendirilir ya da başarısızlığına göre cezalandırılır. Anlatısal düzeyde gerçekleştirilen bu tespitler gizil anlamların ortaya çıkarılmasına katkı sağlayacaktır. Burada yapılan tespitler ve eyleyenler arası ilişkiler mantıksal/anlamsal düzeye de geçiş niteliğindedir.

A. J. Greimas, eylemleri altı eyleyene dönüştürüp eyleyenler arasındaki ilişkileri şöyle göstermektedir (aktaran Altunkaya, 2012: 763):



Şekil 2: Greimas'ın Eyleyenler Modeli

Ele alınan on üç metindeki anlatısal düzeyden edinilen veriler şu şekildedir:

Tablo 3: Anlatısal Düzeyde Eyleyenlerin Görünümü

Metinler	Gönderici	Nesne	Alıcı	Yardımcı	Özne	Engelleyici
Tatlı Dil	İnsanın durumu	Anlaşmak	İnsan	Tatlı dil	İnsan	Acı dil
Kişiler Arası İletişim ve Kitle İletişimi	Sosyal olmak	İletişim	İnsan	Sohbetli ortamlar	İnsan	Kitle iletişim araçları
Selim	Meslek aşkı	Selim ve ailesi	Öğretmen	Selim	Öğretmen	Olumsuz düşünceler
Televizyonda Ne Var?	İletişim	Dil (Türkçe)	İnsan	Dili doğru kullanma	İnsan	Medya
Çocuktan Mektup	İletişim kurmak	Mektup	Anne ve baba	Büyüme, değişme	Çocuk	Ceza, kıyas
Eğitimin Hayati Önemi	Çağdaşlaşma arzusu	Eğitim	Türk milleti	Falih Rıfık Atay	Atatürk	Kötü şartlar
Otoray Yolculuğu	Seyahat etmek	Otoray	Yolcu, anlatıcı	Cıralı çelik raylar	Anlatıcı	Şüphe, korku
Manisa Ovası'nda Bir Gün	Araştırmak	Manisa Ovası	Anlatıcı	Çiftçiler	Anlatıcı	----
Macera	Keşfetme isteği	Dünyayı tanıma isteği	Şair	İnsanlar	Şair	Geçim derdi
Garip Bir Hediye	Yoksulluk	Tıraş fırçası	Feridun	Yahudi	Feridun	Kuyumcu, karmaşık düşünceler
Eski Çarıklar	Özlem	Kavuşma isteği	Kurban Dede ve ailesi	İnanç, dualar, ümit	Kurban Dede ve ailesi	Niyazi, kıtlık
Dokuzuncu Hariciye Koğuşu	Dizdeki ağrı	Sağlık	Hasta genç	Doktorlar, ailesi	Hasta genç	Nüzhet, karamsarlık
Yayla	Sevgi	Yayla	İnsan	Temiz hava	İnsan	----

Anlatısal düzeydeki eyleyenlerin tespit edilmesi metnin şeması hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. Gönderici, nesne, alıcı, yardımcı (destekleyici), özne ve engelleyici eyleyenleri bulunarak metindeki durumlar tespit edilmektedir. Metindeki alıcılar ve özneler genelde insandır. İncelenen metinlere göre iki tane engelleyici unsur bulunamamıştır. Her metinde bütün eyleyenlerin olması şartı yoktur. Bu nedenle metinler irdelenirken metni oluşturan unsurlar bütüncül olarak ele alınmaktadır. Bu da göstergebilimin metin çözümlemesindeki yaklaşımının bir sonucudur.

Metinlerin anlatı izlenceleri ele alınacak olursa:

1. Tatlı Dil: Türü gereği anlatı izlencesi bulunmamaktadır.
2. Kişiler Arası İletişim ve Kitle İletişimi: Türü gereği anlatı izlencesi bulunmamaktadır.
3. Selim: $(\text{Ö} \vee \text{N}) \rightarrow (\text{Ö} \wedge \text{N})$. Özne nesnesine kavuşmaktadır ve ödüllendirilmektedir.
4. Televizyonda Ne Var? : Türü gereği anlatı izlencesinden söz edilememektedir.
5. Çocuktan Mektup: $(\text{Ö} \vee \text{N}) \rightarrow (\text{Ö} \wedge \text{N})$. Özne, nesnesine ulaşmaktadır.
6. Eğitimin Hayati Önemi: Türü gereği anlatı izlencesinden söz edilememektedir.
7. Otoray Yolculuğu: Anlatı izlencesinde özne nesnesine ulaşmış ve ödüllendirilmiştir. $(\text{Ö} \vee \text{N}) \rightarrow (\text{Ö} \wedge \text{N})$.
8. Manisa Ovası'nda Bir Gün: Anlatı izlencesinde özne nesnesine ulaşabilmiştir. $(\text{Ö} \vee \text{N}) \rightarrow (\text{Ö} \wedge \text{N})$.
9. Macera: $(\text{Ö} \vee \text{N}) \rightarrow (\text{Ö} \vee \text{N})$. Durum değişiminde yine özne nesnesinden ayrıdır.

10. Garip Bir Hediye: Anlatı izlencesinde özne nesnesine kavuşarak ödüllendirilmektedir. $(\ddot{O}\wedge N) \rightarrow (\ddot{O}\wedge N)$.
11. Eski Çarıklar: Anlatı izlencesinde özne nesnesine kavuşarak ödüllendirilmektedir. $(\ddot{O}\vee N) \rightarrow (\ddot{O}\wedge N)$.
12. Dokuzuncu Hariciye Koğuşu: Anlatı izlencesinde özne nesnesine kavuşamamıştır. $(\ddot{O}\vee N) \rightarrow (\ddot{O}\vee N)$.
13. Yayla: Türü gereği anlatı izlencesinden söz edilememektedir.

Mantıksal Anlamsal Düzey

Anlam evreninin en derin, en soyut düzeyi olan mantıksal anlamsal düzeyde temel yapılara bakılarak göstergebilimsel dörtgen ortaya çıkarılır. Göstergebilimcinin en çok önemseydiği kısım bu bölümdür. Çözümlemenin en zor kısmı bu aşamadır. Metinlerin derin yapıları incelenirken karşılaşılabilecek yan anlamlar, çağrışımsal değerler, simgeleştirme işleri dâhil tüm soyut durumların tespit edildiği bölüm bu düzeydir (Günay & Parsa, 2012: 39). Bu düzeyde, söylemsel ve anlatısal düzeyde saptanan anlamlı bütünlerin mantıksal dizimi yapılmaktadır. Bu bölümde A. J. Greimas'ın göstergebilimsel dörtgen yöntemindeki karşıtlık, çelişiklik, içermek, durumları incelenmiştir ve metinlerdeki zıt durumlar tespit edilmiştir. Göstergebilimsel okuma, mantıksal-anlamsal düzeydeki karşıtlıklardan da faydalanarak anlamsal bütünü sınıflandırıp yeniden üretme sürecidir.

Çözümleme yapan bir göstergebilimci, gerçekleşen durumlardan derin yapılara ulaşırken bir metnin üretim çekirdeğine doğru gitmiş olacaktır (Rıfat, 2018: 46). Bu düzeyde metnin mantığı çözülerek anlamı oluşturan karşıt durumlar derin düzeyde incelenir. Metinlerdeki karşıt durumlar şu şekilde ifade edilebilir:

Tablo 4: Mantıksal-Anlamsal Düzeydeki Karşıtlıklar

Metinler	Karşıtlıklar
Tatlı Dil	Tatlı dil – Acı dil
Kişiler Arası İletişim ve Kitle İletişimi	Geçmiş – Şimdi
Selim	Yoksulluk – Zenginlik
Televizyonda Ne Var?	Doğru – Yanlış
Çocuktan Mektup	Doğru – Yanlış
Eğitimin Hayatı Önemli	Geçmiş – Gelecek
Otoray Yolculuğu	Başlangıç – Bitiş
Manisa Ovası'nda Bir Gün	Önce – Sonra
Macera	Çocukluk - Yetişkinlik
Garip Bir Hediye	Ümit – Hayal Kırıklığı
Eski Çarıklar	Ayrılmak – Kavuşmak
Dokuzuncu Hariciye Koğuşu	Ümit - Karamsarlık
Yayla	Geçmiş – Gelecek

Metnin temel yapısında göstergebilimsel dörtgen üzerinde gösterilen karşıtlıklar metinlerin soyut mantığı hakkında bilgiler vermektedir. Bu düzeyde anlam karşıtlıklarında gizlidir. Anlamın peşine düşüldüğünde ilk olarak bakılması gereken nokta metinlerdeki karşıtlıklardır. Tabloda gösterildiği üzere; genellikle metinlerde doğru-yanlış, geçmiş-gelecek zıtlıklarının kullanıldığı görülmektedir. Metin türlerine göre karşıtlıklar değişebilmektedir. Metindeki karşıtlıkları tespit etmenin en doğru yolu metnin başlangıç ve bitiş kesitlerine odaklanmaktır. Tabloda görüldüğü gibi mantıksal-anlamsal düzeydeki karşıtlıklar metnin ne denli içine girilebildiğinin ve anlam arayışının da bir göstergesidir.

Tartışma ve Sonuç

Bu çalışmada ortaokul sekizinci sınıf Türkçe ders kitabında bulunan 13 anlatısal okuma metni göstergebilimsel perspektifle incelenmiş, metinlere dair üç düzeyde sonuçlar tespit edilmiştir. Söylem düzeyi aşamasında kesitlere ayrılan metin; kahraman, uzam ve zaman unsuruna göre incelenerek kahramanların ayırt edici özellikleri ortaya çıkarılmıştır. Metinlerde yer alan kahraman kadrosu oldukça geniştir. Bu kahramanlar arasında kimi metinlerde anlatıcı da yer almaktadır. Uzam unsurunda çoğunlukla “ev” kullanılmıştır. Zaman unsurunda ise geçmiş zamana dair ifadelerin ön plana çıktığı görülmüştür.

Anlatısal düzeyde altı eyleyen üzerinde durulmuş ve metnin başlangıç ile sonuç durumlarındaki değişimi ifade eden anlatı izlencesi belirlenmiştir. “Manisa Ovası’nda Bir Gün” ve “Yayla” metinlerinde engelleyici eyleyenler bulunmamaktadır. Alıcı ve özne genellikle aynı kişilerden oluşmaktadır ve metinlerin çoğunda özne insandır. Bu da metinlerin insan temelli olduğunun, insanı baz alarak kurgulandığının göstergesidir. Metinlerdeki göndericiler bir isteğin sonucu olarak kendini ifade etmektedir. Burada, nesne eyleyenlerinin insan dışında olan varlık veya soyut-somut nesnelerle ilgili olduğu söylenebilir.

Anlatı izlencesi bir olay ya da durum barındıran metinlerde aranmaktadır. Beş okuma metninde metinlerin türü gereği anlatı izlencesi bulunmamaktadır. Altı metinde özne nesnesine ulaşarak durum değişimini olumlu bir biçimde tamamlamıştır. İki metinde ise özne nesnesine kavuşamamıştır.

Mantıksal-anlamsal düzeyde göstergebilimsel dörtgen aracılığı ile metindeki temel karşıtlıklar tespit edilmiş ve metindeki soyut anlamlara ulaşılmıştır. Göstergebilimsel dörtgende “doğru-yanlış”, “geçmiş-gelecek” karşıtlıklarının yoğun olarak kullanıldığı görülmüştür. Buradan hareketle, karşıtlıklar ile üretici metnin tüm detaylarına ulaşmanın mümkün olduğu düşünülebilir.

Göstergebilim kavramsal tutarlılığa çok önem verir. Bu nedenle düzeyler arasındaki ilişkilerin mantıklı ve tutarlı olması gerekmektedir. Bu bağlamda, metinlerin derin ve yüzeysel yapısı arasındaki mantıklı ve tutarlı ilişkilerin göstergebilimsel okumayla ortaya çıkarılabilecek bağlamlar içine gizlenmiş karmaşık yapılardan oluştuğu söylenebilir. Bu karmaşık yapılar ve metin içi ilişkilerin anlaşılabilirlik düzeyine ulaşması göstergebilimsel okumayla mümkün olmaktadır. Başka bir deyişle, okurun metin içindeki girift anlamlara ulaşması ve metin içine gizlenmiş ilişkileri keşfetmesi için göstergebilimsel okumaya ihtiyaç duyulmaktadır.

Son tahlilde, metinsel iletilerdeki derin ve örtük yapıya göstergebilimsel okuma yöntemiyle ulaşılacağı, bunun derin öğrenmelerin oluşumuna zemin hazırlayarak Türkçe öğretiminde temel dil becerilerinin kazandırılmasında önemli bir katkı sağlayacağı söylenebilir. Ercantürk (2015), Yozgat (2016), Batur (2010), Demir (2009) ve İşeri (2002) tarafından yapılan çalışmaların sonuçları çalışma sonucu elde edilen bulgularla paralellik göstermektedir. Söz konusu çalışmalar da göstergebilimin metin inceleme sürecinde sunduğu olanakları gözler önüne sermektedir.

Araştırma sonucu elde edilen bulgulardan hareketle aşağıdaki önerilerde bulunulabilir:

- Göstergebilimsel okuma (çözümleme) klasik yöntemlerin dışında bireye yeni kapılar açarak metinlerdeki asıl anlamların fark edilmesine imkan tanınması yönüyle her türlü metinsel okumada tercih edilebilir.
- Türkçe derslerinde kullanılacak göstergebilimsel yöntemler okurların metnin yapısına daha dikkatli olarak yaklaşmalarını sağlayacaktır. Böylece birey, metinlerin bileşenlerini tanıyarak daha kolay anlamlar kurabilecektir.
- Göstergebilimsel yöntemle ana iletiye daha kolay varılabildiği için Türkçe dersinde öğretmenler ve öğrenciler göstergebilimi tanımalı ve çözümleme sistemini öğrenmelidir.

- Okuma metinleri, eyleyenler şeması ve göstergebilimsel dörtgen ile ilişkilendirilerek yansıtılabilir. Göstergebilimsel perspektif metinlerin açıklanmasında ve metinlerarası ilişkilerde okuyucuya yardımcı olabilir.
- Metin incelemelerinde göstergebilimsel çözümleme ile farklı metinlerdeki derin anlamlar ve metinlerarası ilişkilerin tespitine yönelik yeni çalışmalar planlanabilir.

Kaynakça

- Altunkaya, H. (2012). “Beyhude Ömrüm” adlı hikâyenin Greimas’ın eyleyenler modeline göre incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 7(4), 761-771. <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.3597>
- Batur, Z. (2010). Ana dili öğretiminde gösterge biliminin yeri: Ana dili ders kitaplarındaki yazılı metinlerle görsel metinleri bütünselliğinin analizi. *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 5(4), 174-200. <http://www.turkishstudies.net/DergiPdfDetay.aspx?ID=1713>
- Demir, S. (2009). *Göstergebilim, Umberto Eco ve yapıtları bağlamında göstergebilime katkıları* [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Ercantürk, O.K. (2015). *Göstergebilim açısından türkçe ders kitapları*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Erdal, N. (2017). *İlköğretim Türkçe 8 ders kitabı*. Dörtel Yayıncılık.
- Ergin, M. (1998). *Türk dil bilgisi*. Bayrak Yayınları.
- Günay, D.V. & Parsa, A. F. (2012). *Görsel göstergebilim imgenin anlamlandırılması*. Es Yayınlar.
- İşeri, K. (2002). *Türkçe ders kitaplarındaki metinlerin ilköğretim programına uygunluğunun incelenmesi: Göstergebilimsel bir betimleme*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karasar, N. (2017). *Bilimsel araştırma yöntemi*. Nobel Yayınları.
- Koca, F. & Asutay, F. (2020). Yüksel Pazarkaya’nın ‘Yeşeriyor’ adlı öyküsünün göstergebilimsel çözümlemesi. *Humanitas – Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(15), 81-94. <http://dx.doi.org/10.20304/humanitas.673343>
- Kunduracı-Özkan, H.K. & Avcı, N. (2020). Türk atasözlerinde çocukluk: göstergebilimsel bir bakış. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 9(1), 26-47. <http://dx.doi.org/10.7884/teke.4656>
- Rıfat, M. (2009). *Göstergebilimin ABC’si*. Say Yayınları.
- Rıfat, M. (2014). *Göstergebilimin ABC’si*. Say Yayınları.
- Rıfat, M. (2018). *Homo Semioticus ve genel göstergebilim sorunları*. Yapı Kredi Yayınları.
- Tekinarslan, E. S. (2019). *İlköğretim sekizinci sınıf türkçe ders kitaplarındaki okuma metinlerine göstergebilimsel bağlamda bir yaklaşım denemesi*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uçan, H. (2015). *Yazınsal eleştiri ve göstergebilim*. İz Yayıncılık.
- Uzdu-Yıldız, F. (2011). *Göstergebilim kiplikleri açısından anlatı kişilerinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

-
- Yiğit, M. (2017). *Kültürel etkileşim bağlamında yabancı dil olarak Türkçe öğretimi: “Arnavutlukta kültürel etkileşim desenleriyle”*. Hiper Yayın.
- Yozgat, E. E. (2016). *Göstergebilimsel çözümleme yönteminin Türkçe dersi okuma etkinliklerine uyarlanması*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Başkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dijital Reklamcılık Kapsamında Türkiye’de Yayınlanmış Lisansüstü Tezlerin Bibliyometrik Profili

*Bibliometric Profile of PostGraduate Theses Published in Turkey
within the Scope of Digital Advertising*

Ayla Topuz Savaş*

Abstract: The main purpose of this study, which is motivated by the fact that there is a lack of studies intended to determine the characteristics of digital advertising within the framework of bibliometric analysis in the national literature, is to draw out the profile of postgraduate theses written in the digital advertising field between 1999 and 2020. There is no date limitation. Since 1999, when the first thesis on this subject was written, all theses have been included in the study. From this point, the bibliometric analysis was made by scanning the National Thesis Center (CoHe) and including 159 postgraduate theses that have keywords about digital ad (Internet ad, electronic ad, online ad, social media ad, mobile ad, advergame) in their titles in the research. According to the findings obtained, the number of theses written about this subject has increased after 2015, peaking in 2019. Most preferred types of digital ads are internet ads and social media ads. It is remarkable that these two subjects are preferred far more than the main concept of digital advertising. Another finding is that most of the theses written about digital advertising is written in the field of Business Administration despite the fact that digital advertising is related to the science branch of advertising. Conditions of theses used in the research such as changes to the terms over time, commonly used ways of research, ways of collecting datum, distribution of theses by universities, most used keywords, status of authorization are also considered. In future researches, different bibliometric analyzes of studies such as books, articles, and conference papers in different databases can be made and obtained findings can be compared with the data in this paper.

Structured Abstract: The screening and systematic analysis of postgraduate theses in order to determine the scope and orientation of the studies in the academic literature of a scientific discipline enables access to important data about that field provides. Digital advertising, which is a sub-field of the advertising discipline, has become a field that academics work on, as well as its technological and sectoral development. Although it is a new subject, the number of theses on this subject has increased especially in the last five years. In this study, it is aimed to determine the change of digital advertising over the years by scanning the postgraduate theses between 1999-2020 with bibliometric analysis method in order to determine the dimensions and characteristics of the researches within the scope of digital advertising. There is no bibliometric study explaining the features of digital advertising in Turkish ad literature. The most important benefit that can be obtained from this study is to enable those working in the field of advertising to see the big picture of digital advertising studies within the scope of postgraduate theses. Systematic evaluation of the area, a graphical depiction of the literature that has changed over the years, determining which subjects were focused on in

* Dr. Öğr. Üyesi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir Meslek Yüksekokulu, Pazarlama Programı.
Asst. Prof. Dr., Anadolu University, Eskişehir Vocational School, Marketing Program.

ORCID 0000-0003-3604-5561

atsavas@anadolu.edu.tr

Cite as/ Atıf: Topuz Savaş, A. (2020). Dijital Reklamcılık kapsamında Türkiye’de yayınlanmış lisansüstü tezlerin bibliyometrik profili. *Turkish Studies*, 15(8), 3807-3832. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46076>

Received/Geliş: 01 September/Eylül 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

research, and facilitating the identification of gaps/trends in the literature may help identify new research topics for future research. In this study, the postgraduate theses in the Council of Higher Education Thesis Center (CoHe) were scanned and the bibliometric profile of theses written in digital advertising and digital advertising sub-areas (internet advertising, electronic advertising, online advertising, social media advertising, mobile advertising, game advertising, advergame, in-game advertising) has been drawn.

Theses in the field of social sciences were evaluated from 1999, the first digital advertising themed thesis had written, to April 2020. In this study, a descriptive bibliometric analysis was performed. The universe of the study consists of all scientific researches that deal with digital advertising in the national literature. Postgraduate theses in CoHe were chosen as samples. The study is limited to theses that can be accessed in CoHe within the scope of digital advertising. For the study, firstly, the theses in CoHe database were scanned, the theses that could be included in the study were determined, the obtained data were transferred to the SPSS program and the calculation/counting studies were carried out through this program. All theses using terms related to digital advertising in theses titles have been included in the study.

In order to determine the bibliometric properties of theses, data were determined through parameters such as "year", "distribution of theses by universities", "permit status of the theses", "master degree/Ph.D." "title of theses supervisor", "department", "language used in the theses", "type of digital advertisement", "the subject of research", "research method" "data collection method", "number of pages", "keywords". In order to evaluate the differences and relationships in the data, cross tables were created. According to the findings obtained; The subject of the first thesis in digital advertising is on internet advertisements. Of the 159 theses written at the time of this research; 72 of them are focused on internet ads and 47 of them are focused on social media ads. There are 10 theses in digital advertising. Mobile advertising concept was used for the first time in 2006 and 15 theses were written on this subject. When it comes to game advertisements, the first thesis on the topic was written in 2010 and 12 theses have been written so far. The concept of online advertising has been used twice. Theses were prepared in 52 different universities in total. Out of 159 theses written on this subject in social sciences, 144 were allowed to be published and 15 were not, by writer. 134 of the theses are Master and 25 are Phd. A total of 585 keywords were used in theses. The most used keywords are internet ads, social media ads, advertising and consumer behavior, consumer beliefs/attitudes, online behavioral advertising/online advertising, and game advertising/advergame/in-game advertising.

Theses are not only written in advertising, but also in different fields such as business, marketing, tourism, and communication. 142 of the theses were written in Turkish and others were in English. Study topics associated with digital advertising in theses are as follows; purchase decision process/purchase intention/purchase behavior/shopping behavior and consumer behavior/belief/attitude, ad effects/ad effectiveness. Theses have been prepared on many different subjects, This situation shows the efforts of the thesis writers to select the unworked topics. The research method of 109 theses is quantitative and 28 of them are qualitative. As data collection method, respectively; surveys, interviews, and content analysis were mainly used. The page count of 103 theses is between 101-200 pages. Results show that there has been a significant increase in the number of digital advertising research since 2015. This increase reached its peak in 2019. Of the 159 theses written in a 21-year period, 101 of them were written in the last five years. It can be said that digital advertising has developed as a sub-field of advertising where research on many different topics has been carried out in this process. The fact that theses have been written not only in the field of advertising but also in departments such as business, communication sciences, marketing, tourism management, information systems shows that digital advertising has become an interdisciplinary field.

Theses written on internet ads, from the first studies to the present day, within the scope of digital advertising stand out. 10 theses were written on digital advertising and 72 theses on internet advertising. Social media advertising, mobile advertising, and game advertising concepts have recently become a research topic, but with 47 theses, social media advertising stands out. The increase in social media users and the increase in the time spent on social media also caused an increase in social media investments, which also affected academic studies, and the interest in the subject increased.

Theses registered in CoHe database have been included in the research, but theses that have not been entered into the database yet may have been excluded from the study. The study is limited to the words scanned. In future research, such studies can also be conducted on articles, papers, and books related to digital advertising. Findings to be obtained can be compared with the findings of this study. In addition, citation analysis should be made for works written in the field of digital advertising.

Keywords: Advertising, Ad Research, Digital Ad, Internet Ad, Social Media Ad, Mobile Ad, Advergame, Bibliometric Analysis, Postgraduate theses.

Öz: Ulusal alanyazında dijital reklamcılık alanının genel özelliklerinin bibliyometrik analiz çerçevesinde belirlenmesine yönelik çalışmaların bulunmaması nedeniyle gerçekleştirilen bu çalışmanın temel amacı, 1999-2020 yılları arasında dijital reklamcılık alanında hazırlanan lisansüstü tezlerin bibliyometrik profilinin çıkarılmasıdır. Tarih kısıtlamaması yapılmamış, bu konudaki ilk tezin yazıldığı 1999’dan günümüze bütün tezler çalışmaya dahil edilmiştir. Bu noktadan hareketle, Ulusal Tez Merkezi (YÖKTEZ) taranarak tez başlıklarında dijital reklam ve dijital reklam türlerinin (internet reklamı, elektronik reklam, online reklam, sosyal medya reklamı, mobil reklam, oyun reklam –advergame, oyunu içi reklam-) de yer aldığı 159 lisansüstü tez araştırmaya dahil edilerek, bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, bu alanda yazılan tezlerin sayıları 2015 yılından sonra artmış, 2019 yılı en çok sayıda tez yazılan yıl olmuştur. Dijital reklamcılık türleri arasında en çok tercih edilen konular, internet reklamcılığı ve sosyal medya reklamcılığıdır. Tezlerde, bu iki reklam türünün, ana kavram olan dijital reklamcılıktan daha fazla tercih edilmiş olması dikkat çekicidir. Bir diğer bulgu da dijital reklamcılığın, reklamcılık bilim dalında yer almasına rağmen bu konudaki tezlerin en çok işletme alanında yazılmış olmasıdır. Araştırma kapsamındaki tezlerde, yıllara göre kullanılan kavramlardaki değişim, sıklıkla kullanılan araştırma yöntemleri, veri toplama yöntemleri, tezlerin üniversitelere göre dağılımı, en çok kullanılan anahtar kelimeler, izin durumu, kullanılan dil gibi alanlar da değerlendirilmiştir. Gelecek çalışmalarda, dijital reklamcılıkla ilgili olarak farklı veritabanlarındaki makale, kitap, bildiri gibi çalışmaların bibliyometrik analizleri yapılabilir, elde edilen bulgular bu makalenin verileriyle karşılaştırılabilir.

Anahtar Kelimeler: Reklamcılık, Reklam Araştırmaları, Dijital Reklam, İnternet Reklamı, Sosyal Medya Reklamı, Mobil Reklam, Advergame, Bibliyometrik Analiz, Lisansüstü Tezler.

Giriş

1990’larda internetin yaygınlaşmasıyla bilgi ve iletişim teknolojilerinde gelişmeler yaşanmış, veri aktarımının eş zamanlı hale geldiği dijitalleşme sürecine girilmiştir. Devrim niteliği taşıyan dijital yapılanma, dünya düzenini değiştirmiş, başta ekonomi, üretim, siyaset, pazarlama, eğitim ve iletişim olmak üzere her alanı etkilemiştir. “Enformasyon bilimcilere göre, dijital devrim, sanayi devriminden ya da insanlık tarihindeki zihniyet yapılarını değiştiren matbaanın icadından sonraki benzer bir sıçramayı temsil eden en büyük değişimdir” (Mutlu, 2005: 208). Bu dijitalleşmeyle beraber insanların iletişim tarzı, algılama şekli hatta yaşam tarzları kökten değişmiş, adeta evrimleşmiş; sosyalleşme, problem çözme, bilgi alma, eğlenme için dijital araçlar yoğun kullanılır hale gelmiştir.

İnsanı ve yaşam koşullarını her alanda farklılaştıran bu köklü değişim nedeniyle, reklamcılıkta dijital mecralar, geleneksel mecraların yerini almış, reklamverenlerin dijital kanalları da reklam aracı olarak kullanma gerekliliği doğmuştur. Bu sayede pahalı geleneksel mecralarda reklam vermesi mümkün olmayan pek çok küçük ve orta ölçekli kurum için dijital kanallar tek reklam mecrası haline gelmiştir.

Dijitalleşmeye bağlı olarak dijital reklamların artışı Yeniliklerin Yayılımı Modeli ile ilişkilendirilebilir. Bu modelin önemli ismi Everett Rogers (1931-2004)’a göre yenilik, birey ya da kurum tarafından yeni olarak algılanan bir fikir uygulama ya da nesnedir. Yayılma ise yeniliğin toplumsal sistemin üyeleri arasında belirli kanallar yoluyla zaman içinde iletilmesidir; mesajın yeni bir fikir ile ilgili olması bakımından özel bir iletişim türüdür. Yeni fikirler icat edildiğinde, yayıldığında, kabul veya reddedildiğinde belirli sonuçlara yol açarlar ve böylelikle toplumsal değişim gerçekleşir. Bu süreç farklı hızlarda, farklı derinlik ve genişliklerde olabilir (Demir, 2006:368-369, Severin ve Tankard, 1994:348-349). Dijital yeniliklerin yayılımı, kurumların sadece teknolojik yapılarında değil, hedef kitle ile olan reklam da dahil tüm iletişim biçimlerinde

değişikliklere neden olmaktadır. Bu nedenle kurumlar hedef kitleleriyle dijital mecraları kullanarak iletişim kurmakta, reklam vermekte ve pazarlama faaliyetlerini gerçekleştirmektedir. Modele dayanarak, dijital yeniliklerin yayılmasının toplumsal değişime neden olduğu söylenebilir. Dijital reklamlar, bireyleri, kurumları etkilediği gibi bu konu üzerindeki akademik çalışmaların da gündene artış gösterdiği bir alan haline gelmiştir. Dijital reklamcılık, yeni bir konu olmasına rağmen reklamcılık anabilimdalındaki tezleri ve makaleleri analiz eden bibliyometrik bir çalışmaya göre “bu alanda en çok çalışılan konuların başında gelmektedir” (Becan, 2019:327). İletişim teknolojisindeki gelişmeler ve dijital reklamın geleneksel reklamın yerini almaya başlamasıyla bu alandaki çalışmaların da artacağı öngörülmektedir.

Bu çalışmada, dijital reklamcılık kapsamındaki akademik gelişimin, araştırmaların, boyutlarını ve özelliklerini belirleyebilmek için Türkiye’deki üniversitelerde 1999-2020 yılları arasında hazırlanan lisansüstü tezler, bibliyometrik analiz yöntemiyle taranarak dijital reklamcılığın yıllar içindeki değişiminin tespit edilmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmadan elde edilebilecek en önemli yarar, reklamcılık alanında çalışanların lisansüstü tezler kapsamında dijital reklamcılık alanındaki çalışmalara ait büyük resmi görmelerini sağlamaktır. Elde edilecek bulgular; alanın sistemli olarak değerlendirilmesi, yıllar içinde değişim gösteren alanyazının grafiksel olarak tasvir edilmesi, araştırmalarda hangi konulara odaklanıldığının belirlenmesi, alanyazındaki boşlukların/egilimlerin tespitinin kolaylaştırılması ve gelecekteki araştırmalar için konuların belirlenmesine yardımcı olabilir.

Bir bilimdalına ait akademik alanyazındaki çalışmaların kapsamını, yönelimlerini belirleyebilmek için lisansüstü tezlerin taranması ve sistemli analizin yapılması, o alan hakkındaki önemli verilere ulaşılmasına olanak sağlamaktadır. Lisansüstü tezler, hazırlanma şekli, içerik özellikleri, akademik ve alanyazın gelişimi açısından en önemli niteliğe sahiptir. Bu bakımdan lisansüstü tezlerin çalışılan bilimdalının gelişimine ve bilimsel bilginin üretimine doğrudan katkısı bulunmaktadır.

Alanyazında reklam, marka, pazarlama gibi alanlarda hakkında bibliyometrik çalışmalar yapılmasına rağmen, dijital reklamcılık kapsamında bibliyometrik bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu durum dijital reklamcılığın, yeni bir konu olmasıyla açıklanabilir. Çalışma YÖKTEZ¹’deki yüksek lisans ve doktora tezleriyle sınırlıdır. Çapraz tablolarda, analiz gereği yüzde oranları verilmemiştir. Araştırmacılara, dijital reklam hakkında tez dışındaki makale, kitap, bildiri vb. gibi akademik çalışmalara yönelik bibliyometrik analiz ve atıf analizi yapmaları önerilebilir. Çalışma, araştırma ve yayın etiğine uygun olarak gerçekleştirilmiştir.

Dijital Reklamcılık ve Dijital Reklam Türleri

Dijital reklam, internet tabanlı reklamlar olarak açıklanabilir. Dijital reklamcılık teknolojisi internet, akıllı telefon, bilgisayar, i-pad gibi araçlar, gerekli elektronik donanıma sahip otomobiller ve reklam panolarında kullanılmaktadır. Dijital reklamlar, çoklu ortam özelliğine sahip², etkileşimli metin bağlantılarının sağlanabildiği, sanal, ölçülebilen yayılabilen özellikler gösterebilen reklamlardır.

Dijital reklam kapsamında, internetin kullanıldığı reklamlar ilk olarak 1994 yılında Hotwired.com’da yayınlanmıştır (Miller, 1996: 27). Bu yıldan günümüze, dijital reklamcılığın gelişmesi sürecinde Flash 1.0 Pop-up reklamlar, Google Ads, mobil reklamcılık, AdSense, Facebook Flyers, Youtube’ın dijital reklamları, geniş bant teknolojisi, Double Click Platformu, sosyal medya reklamları, mobil uygulama içi reklamlar, oyun reklamlar, ads.txt gibi pek çok dijital

¹ <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/>

² Çoklu ortam kavramı, çoklu ortam verilerini (metin, ses, görüntü, resim, müzik) gerçek zamanla ilişkilendiren ve bu verilerin eş zamanlı kullanımını sağlayan iletişim sistemidir (Buford, 1994:2).

reklam türü, uygulama ve teknik yapı kullanılmıştır.³ Görüldüğü üzere dijital reklam kapsamında, farklı özelliklere sahip reklam uygulamaları yapılmakta, teknolojinin gelişimine bağlı olarak çok farklı kavramlar kullanılmakta ve aynı kavramlara farklı isimler verilebilmektedir. Dijital reklamların genel kabul görmüş tek bir sınıflandırması bulunmamaktadır. Farklı kaynakların taranması sonucunda (Babacan, 2015; Öztürk, 2013; Erdem, 2014: 117; Perry&Wisnom, 2003: 133-136; Özkan, 2014: 52-70) dijital reklam alt alanları/reklam türleri belirlenmiştir. Ayrıca YÖKTEZ’de taramalarda bu kavramlarla arama yapılmıştır. Bu çalışmada dijital reklamın alt alanları; internet reklamı, elektronik reklam, online reklam, sosyal medya reklamı, mobil reklam, oyun reklam/advergame/oyun içi reklam kavramlarıdır. Bu kavramlar aşağıda tanımlanmıştır:

İnternet reklamı, alıcı ve satıcıyı bir araya getirmeye yönelik olarak, internet ortamında erişilebilir olan her türlü reklamdır (Hokkacı, 2005; Can & Memiş, 1999).

Elektronik reklam, elektronik reklam ortamlarında yapılan reklamlar; internet reklamcılığı, bloglar üzerinden reklam, e-posta üzerinden reklamları kapsayan kavramdır (Özkan, 2014: 67, Suher, 2012: 4)

Online reklam, bir şirketin bir pazarlama problemini çözmek için ürün ile ilgili bilgileri, logosunu ödeme yaparak bir internet ortamında yayınlamasıdır (Suher, 2012: 121)

Sosyal medya reklamı,⁴ facebook, instagram, twitter gibi sosyal medya ortamlarında yayınlanan reklamlardır (Wei vd, 2010), (Can & Serhateri, 2016: 16).

Mobil reklam, “mobil cihazlar kullanan hedef kitleye bu cihazlar aracılığıyla ürüne ait mesajların veya medya içeriğinin ulaştırılması ile yapılan reklam türüdür (Boz & Karakaş, 2014: 3), (Harte, 2008: 1).

Advergame/Oyun reklam/Oyun içi Reklam: Uygulamada aralarında farklar bulunmakla birlikte genel olarak bilgisayar, mobil vb oyunlarda markanın oyun içinde gösterildiği, pazarlamayı ve oyunu birleştiren reklamlardır. Markanın oyun karakterine büründüğü, oyun senaryosunun markaya uygun hazırlandığı şekliyle olabileceği gibi, oyun içine karakterler veya temayla ilgili ya da ilgisiz bir reklam yerleştirebilir (Kıracı & Yurdakul, 2014: 23), (Aktaş vd, 2010: 656) (Özkaya, 2010:456).

Dijital reklam türlerinden de anlaşılacağı üzere dijital reklamcılıkla birlikte, büyük tüketici gruplarından çok özel ilgi alanlarına veya daha etkin satın alma davranışlarına sahip daha küçük segmentteki hedef kitlelere ulaşmak mümkün olmuştur (Truong vd., 2010: 711). Reklamcılıkta dijital mecraların yaygın kullanımı, sektörel yatırımların artması akademik çalışmaları da etkilemekte bu konuda yapılan çalışmaların sayısını da arttırmaktadır. Dijital reklamcılığın gelişimiyle alanyazında kullanılmaya başlanan yeni kavramlar, yeni dijital uygulamalar, reklamcılık için çok farklı yönleriyle çalışılabilecek akademik bir alan haline gelmiştir.

Tüketici her geçen gün daha fazla dijital reklama maruz kalmaktadır bunun temel sebebi, internet kullanıcı sayısındaki artıştır. Digital in 2020 Global Overview, 30 Ocak 2020 raporuna göre, dünyadaki internet kullanıcı sayısı 4,5 milyardan ve sosyal medya kullanıcı ise 3,8 milyardan fazladır.⁵ Türkiye’de 62.07 milyon kişi internet kullanıcısı ve 54 milyon kişi de sosyal medya kullanıcısıdır.⁶ Bu rakamlar teknoloji kullanımının yaygınlaşması ile her geçen gün artış göstermektedir.

³ <https://dijilopedi.com/dijital-reklamlarin-25-yillik-gelisim-sureci/>

⁴ <https://reklamvermek.com/upload/7/sosyalmedya-reklamciliginin-el-kitabi.pdf>

⁵ <https://datareportal.com/reports/digital-2020-global-digital-overview>

⁶ <https://datareportal.com/reports/digital-2020-turkey>

Yeni fırsatlardan yararlanabilmek için, kurumlar faaliyetlerini dijitalleştirecek alan arayışı içine girmektedirler. Kurumlar, dijital platformları, satış ve pazarlama süreçlerine entegre etmekte ve bu durum kurumların dijital ortamda daha fazla görünürlük kazanmasıyla işlerini büyütmesini sağlamaktadır. Ayrıca, reklam ve müşteri hizmetleri gibi geleneksel unsurlar da dijitalleştiği için kurumların faaliyet araçları da değişmektedir.⁷ Kurumların bu dijitalleşme çabaları sonucunda tüketicilerin de reklama maruz kalma mecraları ve sonucunda alışveriş alışkanlıkları değişim göstermiştir. “2018’de dünya çapında, 39,3 milyon kişi 2,8 trilyon dolarlık online olarak alışveriş yapmıştır. 2021’de ise bu rakamın 4,8 trilyon dolar tutarında olacağı tahmin edilmektedir⁸ Türkiye’de ise 2018 yılında e-ticaret siteleri üzerinden toptan 28,4 milyar, perakende 31,5 milyar TL’lik alışveriş yapılmıştır.”⁹

Türkiye’deki 3,1 milyon kurumun %55’i (1,7 milyon), sosyal medya ve dijital iletişim uygulamalarını (Facebook, Instagram, Messenger, WhatsApp vb) kullanmaktadır. 2018 yılında sadece Facebook ve platformları aracılığıyla tetiklendiği tahmin edilen tüketici harcamaları 6,3 milyar TL’dir. Facebook platformlarında bir içerik veya reklam gördükten sonra gerçekleşen satın alma oranı %40, tüketici başına harcama tutarı ise 670 TL’dir. Kurumlar sosyal medya reklamlarıyla ulaşılması güç müşterilere erişim sağlayabilme yetkinliği de kazanmaya başlamışlardır¹⁰ Dünyada ve Türkiye’de sosyal medyada harcanan zaman ve etkileşim sayısındaki artış, kullanıcıların e-ticaret platformları ile olan etkileşimlerinde direkt etkiye sahiptir. Bu sebeple markalar sosyal medyayı; marka bilinirliklerinin artırılması ve sahip oldukları ürünlerin ön plana çıkarılması için kullanmaktadır.¹¹

Reklamcılar Derneği’nin verilerine göre, 2019 yılı itibarıyla küresel bazda, toplam medya yatırımlarının %4,4 büyüdüğü tahmin edilmektedir. Toplam yatırımın 2015 yılında %30’u, 2019’da ise %47’si dijital mecralara yapılmıştır. Dijital büyüme payını ağırlıklı olarak yazılı basın ve TV’den almaktadır. Dijital mecralara yatırım artarken yazılı basın ve TV yatırımları azalmaktadır. Dünyadaki medya yatırımları 2015 yılında 514 milyar dolar iken 2019 yılında 640 milyar dolardır.¹² Bu yatırımların mecralara göre oranı aşağıdaki gibidir:

Tablo 1: Dünyada Medya Yatırımlarının 2015 ve 2019 Yıllarında Mecraların Payı¹³

Mecra	2015 Yılı Pazar Payı	2019 Yılı Pazar Payı
Televizyon	%36	%29
Dijital	%30	%47
Basın	%19	%11
Açıklıya	%7	%6
Radyo	%7	%6
Sinema	%1	%1
TOPLAM	100	100

World Advertising Research Center (Dünya Reklam Araştırmaları Merkezi) verileri de, basın reklamlarının toplam reklam hacmindeki payının sert bir şekilde düştüğü ve dijital reklamların payının önemli ölçüde arttığı yönündeki eğilimi doğrulamaktadır (Fuchs, 2018: 6).

⁷ <http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dd-tusiad-eticaret-raporu-2019.pdf>

⁸ <https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/>

⁹ <http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dd-tusiad-eticaret-raporu-2019.pdf>

¹⁰ Dijital Köprüler Sınırları Aşmanın En Kısa Yolu (2018) Deloitte Danışmanlık A.Ş. <https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technology-media-telecommunications/dijital-kopruler-sinirlari-asmanin-en-kisa-yolu.pdf>

¹¹ <http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dd-tusiad-eticaret-raporu-2019.pdf>

¹² http://rd.org.tr/assets/uploads/Guncel_Medya_Yatirimlari_Rapor_2019.pdf

¹³ http://rd.org.tr/assets/uploads/Guncel_Medya_Yatirimlari_Rapor_2019.pdf

Türkiye’de 2018 yılında 8.324 milyon TL olan medya yatırımları 2019 yılında 8.839 milyon TL olmuştur. Bu yıllar arasındaki değişim %6.2 artmıştır. Dijital medya yatırımları 2019 yılında bir önceki yıla göre %19 artmıştır. Diğer mecralarla kıyaslandığında en büyük artış dijital medyada olmuştur. Tablo 2’de medya yatırımlarının mecralara göre değişimi görülmektedir.

Tablo 2: Türkiye’de Medya Yatırımları

Mecra	2019 yılı (milyon TL)	2019 Pazar Payı	2018-2019 Değişim
Televizyon	4.068	%46,0	%5,0
Dijital	2.940	%33,3	%19,0
Açıklıya	831	%9,4	%2,5
Basın	578	%6,5	-%25,9
Radyo	327	%3,7	%9,7
Sinema	95	%1,1	%7,1
TOPLAM	8.839	%100	%6,2

Çalışmanın yapıldığı dönem 2020 yılının ortalarına denk geldiğinden bu yıla ait veriler henüz bilinmemektedir. Ancak bu yılda, tüm dünyada yaşanan Covid-19 salgını nedeniyle sokağa çıkma yasakları, şehirlerarası ve ülkelerarası seyahatin kısıtlanması gibi pek çok nedenle sosyal hayat darbe almış, insanların evde geçirdikleri zaman artmıştır. Tüm bunların sosyal medya kullanımını arttırdığı, dijital reklamlara olan ilginin 2020 yılında önceki yıllara göre artacağı öngörülmektedir.

Alanyazın

Yunanca’da (Gr) biblion kitap, metron ise ölçüm/metre anlamına gelmektedir. “Bibliyometri belirli bir alanda, belirli bir dönemde ve belirli bir bölgedeki kişiler ya da kurumlar tarafından üretilmiş yayınların ve bu yayınlar arasındaki ilişkilerin nicel analizidir.”¹⁴ Bibliyometrik analiz, bir araştırma alanının ortaya çıkışını keşfetmek için kullanılan temel ama etkili bir yöntemdir.

Bilgi kaynaklarına niceliksel metodlar uygulanarak gerçekleştirilen bibliyometrik çalışmalar 1920 öncesinde başlamıştır. Bibliyometri terimi 1969 yılında Pritchard tarafından; kullanılarak önceki yıllarda kullanılan “istatistiksel bibliyografi” teriminin yerini almıştır (Forsman, 2008).

“Akademik alandaki gelişmelerin hangi yöne doğru evrildiğini, alan ve yapı dinamiklerinin çerçevesini çizen, filtrelemeler aracılığıyla en önemli çalışma konularının hangileri olduğunun tespit edilmesine olanak sağlayan bibliyometrik yöntemlerin gerekliliği sözkonusudur” (Ariaa ve Cuccurullo, 2017). Bibliyometrik yöntemler alanla ilgili evrime yönelik çok farklı bir bakış açısı oluşturmakta ve araştırmacıyı mikrodan makroya doğru odaklanabilmesi için yönlendirmektedir. Bu sayede araştırmacı alan dinamiklerini, daha geniş bir perspektifle analiz etme olanağı elde edebilir (Zupic, 2015). Bibliyometrik analiz sonucu elde edilen bulgular, çeşitli konularda ülkeler ve kurumlar arasında karşılaştırmalar yapılmasında, bilimsel iletişim araçlarının kullanım oranlarının tespit edilmesinde, dergi ve kitap bazındaki çalışmalarda en etkin yazarların belirlenmesinde kullanılabilmektedir (Garfield, 1972: 472).

Bu analiz yöntemi dergi, makale, kitap, tez gibi akademik eserlerde uygulanabilmektedir. Örneğin lisansüstü tezlerde, bu analiz yöntemiyle bir bilimdalındaki ya da belirli bir konu üzerinde tezin hazırlandığı kurum, tezin konusu, yılı, anabilimdalı, kullanılan anahtar kelimeler, danışman özellikleri, araştırma yöntemi gibi belirli özellikler çerçevesinde değerlendirilerek alan hakkında bulgular elde edilebilmektedir.

Bibliyometri, akademik yayınların özelliklerinin sayısal analizler ve istatistikler yardımıyla değerlendirilmesi, tablollaştırılmasıdır. Bibliyometrik analizler belirli bir zaman diliminde yayımlanmış eser özelliklerinin belirlenmesiyle tanımlayıcı nitelikte olabileceği gibi, bir eserin

¹⁴ <https://cabim.ulakbim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/bibliyometrik-analiz-sikca-sorulan-sorular/>

kendisinden sonra gelen araştırmaları ne şekilde etkilediğini ortaya koymak için atıf analizi yapılması şeklinde değerlendirici nitelikte de olabilmektedir (McBurney ve Novak, 2002). Bibliyometrik çalışmaların sayısı yıllarda giderek artmakta, ulusal ve uluslararası birçok alanda bu tür çalışmalar yapılmaktadır.

Uluslararası alanyazında az sayıda olmakla birlikte, dijital reklamla ilişkili bibliyometrik analizler mevcuttur. Kim ve McMillan (2008), 1990'ların ortalarından itibaren internet reklamcılığı alanındaki araştırmalar ve atıfları bibliyometrik olarak ele almıştır. Fang, Zhang ve Qiu (2017) online reklamcılık kapsamında alanyazın taraması yapmış ve bibliyometrik grafiklerle açıklamıştır. Yoon (2019), dijital oyunlardaki reklamların bibliyometrik verilerini analiz etmiştir. Vekjenko (2020) online reklamları yüksek lisans tezi kapsamında bibliyometrik olarak ele almıştır.

Ulusal alanyazında ise dijital reklamcılık kapsamında; ülkemizdeki lisansüstü tezlerin bibliyometrik profili bilinmemektedir. Reklamcılıktaki diğer temel kavramlara göre, dijital reklamcılığın daha yeni ve sürekli gelişmekte olan bir alan olması, bu konuya olan ilgide artış olması nedeniyle mevcut alanyazın tespiti önem taşımaktadır.

Yöntem

Bu çalışmada Yüksek Öğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi'ndeki (YÖKTEZ) lisansüstü tezler taranarak dijital reklam ve dijital reklam alt alanları (internet reklamı, elektronik reklam, online reklam, sosyal medya reklamı, mobil reklam, oyun reklam, advergama, oyuniçi reklam) alanında yazılan tezlerin bibliyometrik profili çıkarılmıştır. İlk yayınlandıkları yıl olan 1999'dan, Nisan 2020'ye kadar olan süreçteki sosyal bilimlerdeki tezler değerlendirilmiştir. Bu çalışmada tanımlayıcı nitelikte bibliyometrik analiz gerçekleştirilmiştir. Çalışmanın amacı, YÖKTEZ'de bulunan dijital reklam alanındaki lisansüstü tezlerin bibliyometrik analizinin yapılarak bu çalışmaların, yıllar içindeki değişim ve gelişiminin belirlenmesidir. Teknolojinin gelişimi ve iletişim teknolojilerine olan talebin artışı ile yakından ilgili olması nedeniyle sektörel olarak en hızlı gelişim gösteren reklam türlerinden biri haline gelen dijital reklamlar hakkında yazılan tezlerin bibliyometrik profilinin gelecek çalışmalara rehberlik edebileceği, bu nedenle önemli olduğu öngörülmektedir.

Çalışmanın evrenini, ulusal alanyazındaki dijital reklamcılık konusunu ele alan tüm bilimsel araştırmalar oluşturmaktadır. Örneklem olarak YÖKTEZ'deki dijital reklamcılık alanındaki lisansüstü tezler seçilmiştir. Çalışma dijital reklam/alt alanlarıyla ve YÖKTEZ'de ulaşılabilen tezlerle sınırlıdır.

Dijital reklam kavramı farklı sözcüklerle, farklı alt reklam alanlarıyla ifade edilebilen bir kavramdır. Bu nedenle sadece YÖKTEZ'den tek bir anahtar kavramla dijital reklamcılık alanındaki tezlerin tamamına ulaşmak mümkün olamayacaktır. Bu nedenle "internet reklamı", "dijital reklam", "elektronik reklam", "online reklam", "sosyal medya reklamı", "mobil reklam", "oyun reklam", "advergama" ve "oyun içi reklam" kavramları kullanılarak tarama yapılmıştır. Çalışma için öncelikle YÖKTEZ veri tabanındaki tezler taranmış, çalışma kapsamına alınabilecek tezler tespit edilmiş, tezlere ait değişkenler SPSS 22 programına aktarılmış ve hesaplama/sayım çalışmaları bu program aracılığıyla gerçekleştirilmiştir. Tezler taranırken zaman kısıtlaması yapılmamıştır. Tez başlıklarında, dijital reklamla ilgili kavramları kullanan bütün tezler çalışmaya dâhil edilmiştir. Tezlerin bibliyometrik özelliklerinin saptanabilmesi için "tezin yılı", "tezlerin üniversitelere göre dağılımı", "tezin izin durumu" "lisansüstü derecesi YL/Doktora" "tez danışmanının ünvanı", "anabilimdalı" "tezde kullanılan dil", dijital reklam türü" "araştırmanın konusu", "araştırmanın yöntemi", "veri toplama yöntemi", "sayfa sayısı", "anahtar kelimeler" gibi parametreler üzerinden veriler tespit edilmiştir. Verilerdeki farklılıkların ve ilişkilerin değerlendirilebilmesi için de çapraz tablolar oluşturulmuştur.

Çalışmada yanıtları aranan araştırma soruları şunlardır;

- Dijital reklam alanındaki tezlerin yıllara göre dağılımı nasıldır?
- Tezlerde ele alınan dijital reklam türleri ve yıllara göre dağılımı nasıldır?

- Üniversitelere göre tezlerin dağılımı nasıldır?
- Tezlerin izin durumu nasıldır?
- Tezlerde ele alınan dijital reklam türlerinin mezun olunan lisansüstü programa göre dağılımı nasıldır?
- Tezlerde kullanılan anahtar kelimelerin kullanım sıklıkları nasıldır?
- Tezlerde ele alınan dijital reklam türlerinin anabilim dallarına göre dağılımı nasıldır?
- Tez danışmanlarının ünvanlarının dağılımı nasıldır?
- Tezler hangi dilde yazılmıştır?
- Tezlerin konulara göre dağılımı nasıldır?
- Tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri nelerdir?
- Tezlerde kullanılan veri toplama yöntemleri nelerdir?
- Tezlerin sayfa sayısı nasıldır?

Bulgular

YÖKTEZ veritabanında ulaşılan 1999-2020 tarihleri arasındaki, dijital reklamcılıkla ilgili yazılan lisansüstü tez çalışmaların özellikleri analiz edilmiştir. Bu çalışmadan aşağıdaki bulgular elde edilmiştir:

Tablo 3’de görüldüğü üzere dijital reklamcılık kapsamındaki ilk tez 1999’da yazılmıştır ve bugüne kadar taranan kavramlar kapsamında araştırmaya dâhil edilen toplam 159 tez yazılmıştır. Bunların 134’ü yüksek lisans, 25’i doktora tezidir. Tezlerin 144’ü tam metin olarak yayınlanmıştır. Toplam 585 anahtar kelime kullanılmıştır ve tez başına düşen ortalama anahtar kelime sayısı 3,67’dir. Tezler 52 üniversitede ve 16 anabilimdalında yazılmıştır. Tezlerin 142 tanesinde kullanılan dil Türkçe’dir, 17 tanesinde İngilizcedir. Çalışmaya sadece sosyal bilimlerdeki çalışmalar dâhil edilmiştir. 1999’dan bugüne yayımlanan tezlere ait genel bilgiler şu şekildedir:

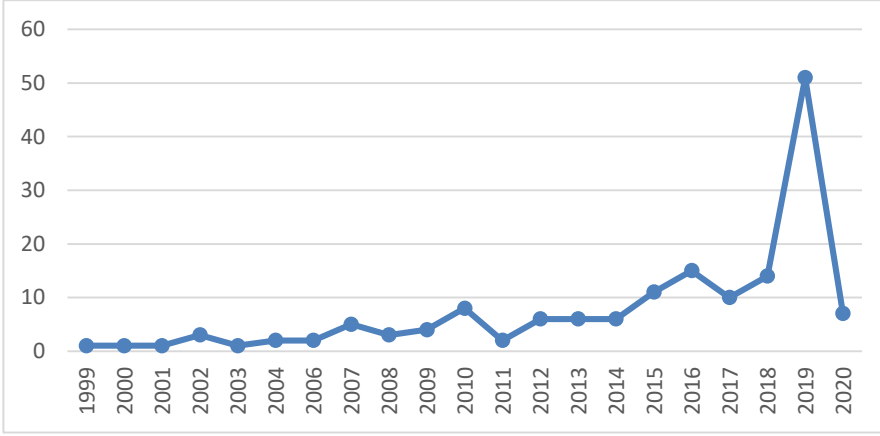
Tablo 3:YÖKTEZ’de 1999-2020 Yılları Arasında Dijital Reklamcılık Alanındaki Lisansüstü Tezlere Ait Genel Bilgiler

Tezlere Ait Genel Bilgiler	Sıklık
Yök tez veritabanında yayımlanan tez sayısı	159
Yükseklisans	134
Doktora	25
Yök tez veritabanındaki ilk tezin yılı	1999
Tez izin durumu	
İzinli	144
İzinsiz	15
Toplam anahtar kelime sayısı	585
Tez başına düşen ortalama anahtar kelime sayısı	3,67
Tezlerin yazıldığı üniversite sayısı	52
Tezlerin yazıldığı anabilimdalı sayısı	16
Tezin dili	
Türkçe	142
İngilizce	17

Grafik 1’de görüldüğü üzere dijital reklam kapsamındaki 1999-2014 yılları arası tezlerin sayısı 1-6 arası değişirken, 2015 yılında 11 tez, 2016 yılında 15 tez, 2017 yılında 10 tez, 2018 yılında ise 14 tez yazılmıştır. 2019 yılındaki tez sayısı 51, 2020 yılındaki tez sayısı ise 7’dir. Çalışmaya ait veriler 2020 yılının ilk dört ayına kadar olan süreyi kapsadığından tez sayısı düşüktür. Bu tarihler tezlerin bitirildiği yıllara aittir, tezin yazımının en az 2-3 yıl sürdüğü düşünüldüğünde Lisansüstü

çalışmalarda dijital reklamcılığa olan ilginin 2014 sonrasında artmaya başladığı asıl artışın ise 2016 yılı ve sonrasında olduğu söylenebilir.

Grafik 1: Dijital Reklam Alanındaki Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı



Tezlerde Ele Alınan Dijital Reklam Türlerinin Tezlerin Yayın Yıllarına Göre Dağılımı

Tablo 4’de görüldüğü üzere bu konu kapsamında ilk tez 1999 yılında yazılmıştır, bu alanda yazılan ilk tez internet reklamları üzerinedir; araştırma tarihine kadar yazılan toplam 159 tezdten; 72’si internet reklamları, 47’si sosyal medya reklamları üzerine yoğunlaşmıştır. Dijital reklam üzerine ilki 2014 yılında yazılan toplam 10 tez bulunmaktadır. Mobil reklam kavramı ilk defa 2006 yılında kullanılmış ve 15 tez yazılmıştır. Oyun reklam hakkında ise ilk tez 2010 yılında yazılmış ve bugüne kadar 12 tez yazılmıştır. Online reklam hakkında 2 tez, elektronik reklam üzerine ise 2002 yılında sadece bir tez yazılmıştır. Çalışmanın önceki bölümlerinde açıklandığı gibi dünyada ve Türkiye’de dijital mecralara olan yatırımın artması akademik çalışmalarda da yıldan yıla artışla etkisini göstermektedir. Bu artışta en büyük pay, internet reklamı kavramına aittir. İnternet reklamı kavramı; arama motoru reklamları, içerik ağı reklamları, sosyal medya reklamları, e-mail reklamları¹⁵ gibi kavramları içeren geniş kapsamlı bir kavramdır. Diğer kavramlara göre daha fazla tercih edilmesi bununla ilişkilendirilebilir. Sosyal medya reklamı da bu alanda en çok tercih edilen ikinci konu olmuştur. Sosyal medya reklamlarına olan sektörel ilginin artışı tezlere de yansımıştır denilebilir.

¹⁵ <https://www.brandingturkiye.com/internet-reklamciligi-nedir-turleri-ve-avantajlari-nelerdir/>

Tablo 4: Dijital Reklam Türlerinin Yıllara Göre Dağılımı

Tezin Yılı	İnternet Reklamı	Dijital Reklam	Elektronik Reklam	Online Reklam	Sosyal Medya Reklamı	Mobil Reklam	Oyun Reklam/ Advergame/ Oyun içi Reklam	Toplam
2020	5	1	0	0	1	0	0	7
2019	14	3	0	0	25	2	7	51
2018	3	1	0	1	6	2	1	14
2017	3	1	0	1	4	0	1	10
2016	6	2	0	0	5	1	1	15
2015	5	0	0	0	4	2	0	11
2014	3	2	0	0	1	0	0	6
2013	3	0	0	0	1	2	0	6
2012	4	0	0	0	0	1	1	6
2011	2	0	0	0	0	0	0	2
2010	6	0	0	0	0	1	1	8
2009	3	0	0	0	0	1	0	4
2008	3	0	0	0	0	0	0	3
2007	3	0	0	0	0	2	0	5
2006	1	0	0	0	0	1	0	2
2004	2	0	0	0	0	0	0	2
2003	1	0	0	0	0	0	0	1
2002	2	0	1	0	0	0	0	3
2001	1	0	0	0	0	0	0	1
2000	1	0	0	0	0	0	0	1
1999	1	0	0	0	0	0	0	1
Toplam	72	10	1	2	47	15	12	159

Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Tezler toplamda 52 farklı üniversitede hazırlanmıştır. Dijital reklamcılıkla ilgili olarak lisansüstü tezlerin yazılabilmesi için üniversitelerde sosyal bilimler ya da iletişim bilimlerinin enstitüleri olması ve bu enstitülerde uygun anabilim dallarında lisansüstü eğitimin veriliyor olması gerekmektedir. Çok sayıda üniversitede bu konu hakkında tez yazılmış olması, konunun yaygın olarak tercih edildiğini göstermektedir. Tablo 5’e göre, Marmara Üniversitesi’nde dijital reklamı konu alan 23 tez (%14,5) yazılmıştır. Diğer üniversitelerle kıyaslandığında Marmara Üniversitesi’nde dijital reklamcılığa ilginin fazla olduğu söylenebilir. Selçuk ve Bahçeşehir Üniversiteleri’nde ise 13 tezin (%8,2) yazılmış olduğu görülmektedir. Diğer üniversiteler sırasıyla Gazi Üniversitesi ve Ege Üniversitesi’nde 8 tez (%5), Anadolu Üniversitesi’nde 7 (%4,4) tez, Akdeniz Üniversitesi’nde 6 (%3,8) tez, Kocaeli Üniversitesi’nde ve Yeditepe Üniversitesi’nde 5 (%3,1) tez yazılmıştır.

Tablo 5: Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı	Sıklık	Yüzde			
Marmara Üniversitesi	23	14,5	Atatürk Üniversitesi	1	,6
Bahçeşehir Üniversitesi	13	8,2	Çankırı Karatekin Üniversitesi	1	,6
Selçuk Üniversitesi	13	8,2	Kırklareli Üniversitesi	1	,6
Gazi Üniversitesi	8	5,0	Namık Kemal Üniversitesi	1	,6
Ege Üniversitesi	8	5,0	İstanbul Bilgi Üniversitesi	1	,6
Anadolu Üniversitesi	7	4,4	Yüzüncü Yıl Üniversitesi	1	,6
Akdeniz Üniversitesi	6	3,8	Adnan Menderes Üniversitesi	1	,6
Kocaeli Üniversitesi	5	3,1	Maltepe Üniversitesi	1	,6
Yeditepe Üniversitesi	5	3,1	Niğde Ömer Halis Demir Üniversitesi	1	,6
İstanbul Aydın Üniversitesi	4	2,5	KTO Karatay Üniversitesi	1	,6
Beykent Üniversitesi	4	2,5	İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi	1	,6
Sakarya Üniversitesi	4	2,5	Gümüşhane Üniversitesi	1	,6
İstanbul Üniversitesi	3	1,9	İstanbul Ticaret Üniversitesi	1	,6
Fırat Üniversitesi	3	1,9	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi	1	,6
Gaziantep Üniversitesi	3	1,9	İnönü Üniversitesi	1	,6
Atılım Üniversitesi	3	1,9	Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi	1	,6
İstanbul Kültür Üniversitesi	2	1,3	Hitit Üniversitesi	1	,6
Erciyes Üniversitesi	2	1,3	Galatasaray Üniversitesi	1	,6
Hasan Kalyoncu Üniversitesi	2	1,3	Işık Üniversitesi	1	,6
Yaşar Üniversitesi	2	1,3	Celal Bayar Üniversitesi	1	,6
İstanbul Arel Üniversitesi	2	1,3	Şeyh Edebali Üniversitesi	1	,6
Trakya Üniversitesi	2	1,3	Pamukkale Üniversitesi	1	,6
Uşak Üniversitesi	2	1,3	Çağ Üniversitesi	1	,6
Süleyman Demirel Üniversitesi	2	1,3	Avrasya Üniversitesi	1	,6
Nuh Naci Yazgan Üniversitesi	2	1,3	Başkent Üniversitesi	1	,6
Karamanoğlu Mehmet Bey Ün.	2	1,3			
Hacı Bayram Veli Üniversitesi	2	1,3			
			Toplam	159	100,0

Tezlerin İzin Durumu

İzin durumu, YÖKTEZ’de tezin tam metin olarak yayınlanması konusunda tez yazarının, izin verip/vermediğini göstermektedir. İzinli tezlerde, tezin tam metnine ulaşabilmek mümkün olmaktadır. Tezden, araştırmacıların yararlanabilmesi, kaynak olarak kullanması için tezlerin erişebilir olması önem taşımaktadır. Tezlerin 144’ünün yayınlanması için izin verilmiş 15’ine izin verilmemiştir. İzinli ve izinsiz tüm tezler çalışmaya dâhil edilmiştir. İzinsiz tezlerde tezin tam metnine ulaşılamadığından YÖKTEZ web sayfasında bulunan ve tez hakkında ulaşılabilen bilgiler değerlendirilmiştir. 134 YL tezinin 121’i izinli, 25 doktora tezinin ise 23’ü izinlidir. Tablo 6’da da görüldüğü üzere genel olarak tezi hazırlayanların tezin yayınlanması konusunda izin verme eğiliminde olduğu söylenebilir.

Tablo 6: Yayın İzin Durumu

Tezlerin İzin Durumu	Yüksek Lisans	Doktora	Toplam
İzinli	121	23	144
İzinsiz	13	2	15
Toplam	134	25	159

Tezlerde Ele Alınan Dijital Reklam Türlerinin Tezin Derecesine (YL/Doktora) Göre Dağılımı

Tablo 7’de tezlerde ele alınan dijital reklam türlerinin tez derecelerine göre dağılımı verilmiştir. Yüksek lisansta en çok çalışılan dijital reklam türlerini sıralaması; internet reklamı 57 tez, sosyal medya reklamı 42 tez, mobil reklam 14 tez, oyun reklam 10 tez, dijital reklam 8 tezdır. Doktora ise, internet reklamı hakkında 15 tez, sosyal medya reklamı ile ilgili olarak ise 5 tez yazılmıştır. Hem doktora tezlerinde hem de YL tezlerinde en çok çalışılan ilk konu internet reklamları ikincisi ise sosyal medya reklamlarıdır. Bu reklamlar kapsamında internet reklamı kavramının en çok benimsenen kavram olduğu sosyal medya reklamcılığına olan ilginin de arttığı tablo 7’den anlaşılabılır. Teknoloji ile birlikte hızla değişen iletişim teknolojilerinin insanların yaşamının bir parçası haline gelmesiyle ve sosyal medyanın reklamcılık anlayışını değiştirmesi, araştırmacıların da bu konuya gün geçtikçe daha fazla yönelttiği söylenebilir.

Tablo 7: Dijital Reklam Türlerinin Lisansüstü Tez Derecelerine Göre Dağılımı

Yüksek Lisans/ Doktora	İnternet Reklamı	Dijital Reklam	Elekt-ronik Reklam	Online Reklam	Sosyal Medya Reklamı	Mobil Reklam	Oyun Reklam/ Advergame/ Oyun içi Reklam	Toplam
Yüksek Lisans	57	8	1	2	42	14	10	134
Doktora	15	2	0	0	5	1	2	25
Toplam	72	10	1	2	47	15	12	159

Tezlerin Anahtar Kelimelerine Göre Dağılım

Tezlerde kullanılan anahtar kelimelerin tespit edilmesi, incelenen tezlerin kapsadığı temel noktaların belirlenmesine yardımcı olacak unsurlardandır. Tablo 8’de kullanılan anahtar kelimelerin dağılımı, kullanım sıklığı, kavramların kullanım yoğunluğu görülmektedir. Tezlerde toplam 585 adet anahtar kelime kullanılmıştır. Buna göre tespit edilen 585 anahtar kelime içinde 69 tezde (%11,8) yer almasıyla internet reklamları ilk sırada yer almaktadır. İkinci olarak en çok bulunan anahtar kelime sosyal medya reklamları 41 tezde (%7) yer almaktadır. Reklam ve tüketici davranışı kavramları her biri 24 tezde (%4,1) kullanılmıştır. Tezlerde en çok kullanılan anahtar kelimelerin, internet reklamları ve sosyal medya reklamları olması tez konularıyla da paralellik göstermektedir. Üçüncü sırada reklam sözcüğünün olması, temel konuyla ilişkili olmasından kaynaklanmaktadır. Tüketici davranışının çok kullanılan kavramlardan olması da, reklamcılık araştırmalarında bu konunun önemli olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca tezlerin pazarlama, işletme gibi bilim dallarında da yazılmış olmasıyla da ilişkilendirilebilir. Anahtar kelimeler tek tek incelendiğinde dijital reklam alanında hazırlanan tezlerin temel noktalarına dair genel bir profil görülmektedir. Tablo 8’de kavramlar birleştirilmeden tek tek verilmeye çalışılmıştır, ayrıca çok sayıda anahtar kelimenin olması da dijital reklamların çok farklı boyutlarıyla araştırıldığını göstermektedir.

Tablo 8: Anahtar Kelimelere Göre Dağılım

Anahtar Kelimeler	Sıklık	Yüzde	Anahtar Kelimeler	Sıklık	Yüzde
İnternet Reklamı	69	11,8	İnternet		
Dijital Reklam	15	2,6	Kullanıcıları/Kullanıcı Bakış Açısı	2	,3
Elektronik Reklam	2	,3	İnternet Reklam Kabulü	1	,2
Online Reklam	6	1,0	İnternet Reklamı İzleyicisi	2	,3
Sosyal Medya Reklamı	41	7,0	İnternet Reklamlarının Etkisi	2	,3
Mobil Reklam	9	1,5	İnternet Reklam Türleri	1	,2
Arama Motoru	1	,2	Ağızdan ağıza reklam/İnternette Ağızdan Ağıza Reklam	4	,7
Sosyal Medya Reklam	25	4,3	Otel İşletmeleri	2	,3
Tüketici Davranışı/Davranış/Online Tüketici Davranışı	24	4,1	Planlı Davranış Teorisi	1	,2
Satınalma Davranışı	14	2,4	Bütünleşik Pazarlama İletişimi	2	,3
Tüketici İnançları/Tutumları	18	3,1	Reklamcılık	2	,3
Marka Bilinirliği	1	,2	Çevrimiçi Reklamcılık	1	,2
E-ticaret/Dijital Pazarlama/İnternette Pazarlama	17	2,9	Arama Motoru	1	,2
Dijital Görsel Kültür	2	,3	İletişim Teknolojisi	1	,2
Televizyon Reklamları	1	,2	Kullanıcılar ve Doyumlar	1	,2
Yeni Medya	1	,2	İzleme Motivasyonları	1	,2
Tüketici/E-tüketici/Müşteri	4	,7	Etik ve Hukuk Sorunsalı	1	,2
Çevrimiçi Davranışsal Reklam/Çevrimiçi Reklam	10	1,7	İnternet Reklamcılığı	7	1,2
Çerez Politikası	1	,2	İnternet Reklamlarının Türleri	1	,2
Kişisel Veri	2	,3	İnternet Reklamlarının Ölçülebilirliği	1	,2
Postmodernizm	1	,2	Yeni Ekonomi	1	,2
Şüphe/Reklam Şüpheliği	1	,2	Dijital Medya Planlama	1	,2
Tasarım (Grafik/Banner)	1	,2	Programatik Satın Alma	1	,2
Davranışsal Hedefleme	2	,3	Konut Piyasası	1	,2
İnternet Reklamına Yönelik İnançlar	1	,2	Fenomen	1	,2
Müşteri Memnuniyeti	1	,2	Reklamveren	1	,2
Ağızdan Ağıza Pazarlama	1	,2	Reklam Ajansı	1	,2
Algı/Tüketici Algısı/Tüketici Reklam Algısı	5	,9	Pazarlama	5	,9
Banner Reklamları	3	,5	Halkla İlişkiler	1	,2
Aldatma/Aldatıcı Reklamlar	1	,2	Medya Okuryazarlığı	1	,2
İnternet Alışveriş Siteleri	1	,2	Dijital Reklam Okuryazarlığı	1	,2
Reklam İletişimi	1	,2	Çocuk	1	,2
İnteraktif Reklam/Etkileşimli Reklam	1	,2	Doğalgaz, Petrol	1	,2
			Tarım, Ulaşım	1	,2
			Sosyal Medya Reklamlarının Etkisi	2	,3
			Sosyal Medya Pazarlaması	1	,2
			Turizm Sektörü	1	,2
			Davetsiz Reklam	1	,2
			Araya Gircilik	1	,2

Oynama Öncesi Youtube Video Reklam	1	,2	Beş Adımlı İhtiyacı Fark Etme	1	,2
Oynama Esnası Video reklamları	1	,2	Perakende Moda Endüstrisi	1	,2
Bilgilendirici Reklam	1	,2	Sinema	1	,2
Mizah İçeren Eğlendirici Reklam	1	,2	5 Faktör (Kişilik Envanteri)	2	,3
Reklamdan Kaçınma Davranışı	1	,2	Motivasyon	1	,2
Kuşaklar	2	,3	Kullanımlar ve Doyumlar	1	,2
Ünlü Sporcu	1	,2	Uluslararası Öğrenci	1	,2
Instagram Reklamcılığı	2	,3	Antalya	1	,2
Genç Tüketici	1	,2	Mobil Reklamcılığa Yönelik tutum	1	,2
Eğitim Düzeyi	1	,2	Mobil Pazarlama	4	,7
Göstergebilim	1	,2	Akademisyenler	1	,2
Otomobil	1	,2	Mobil Cihazlar	3	,5
Marka Denkliliği	1	,2	Banner Reklamlar	1	,2
Rızanın İnşası	1	,2	Müşteri Memnuniyeti	1	,2
Ağ Toplumu	1	,2	Hizmet Kalitesi	1	,2
Yerel Gazete	1	,2	Mobil Cihazların Ara Yüz Özellikleri	1	,2
KOBİ (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler)	1	,2	Mobil Reklam Çekiciliği	1	,2
Tüketici Satın Alma Tarzları	1	,2	Mobil Reklam Dizayn Özellikleri	1	,2
Plansız Satın Alma	1	,2	Eğlendiricilik	1	,2
Kültürlerarası	1	,2	İzinli Pazarlama	1	,2
Hofstede Kültür Modeli	1	,2	Oyun Reklam	5	,9
Sosyal Medya Algısı	1	,2	Advergame	8	1,4
Satın Alma Niyeti	6	1,0	Oyun İçi Reklam	4	,7
Satın Alma Karar Süreci	2	,3	Ön Hazırlama Etkisi	1	,2
Teknoloji Kabul Modeli	1	,2	Marka Yerleştirme	1	,2
Etik	3	,5	Marka Hatırlama	1	,2
Sağlık Sektörü	1	,2	Marka Tutumu	1	,2
Reklam Değeri	1	,2	Advergame	1	,2
Marka Farkındalığı	2	,3	Deneyimsel Pazarlama	1	,2
Ünlü Destegi	1	,2	Reklam Amaçlı Eğlence	1	,2
Hedonik Tüketimi	1	,2	Video Oyun	1	,2
Plansız Satın Alma	1	,2	Eğlence Pazarlaması	1	,2
Instagram	3	,5	Algı	1	,2
Ünlü Kullanımı	1	,2	Eğlence	1	,2
Web 2.0	2	,3	Oyun-Marka Etkileşimi	1	,2
Marka	1	,2	Oyun Reklam/Reklam Oyunları	3	,5
Markaya Yönelik Tutum	1	,2	Deneyim	2	,3
Facebook Reklamları	1	,2	Deneyimsel Pazarlama	3	,5
Facebook	3	,5	Antropomorfizm	1	,2
			Marka Antropomorfizmi	1	,2

Anahtar Kelimeler	Sıklık	Yüzde
Dijital Kültür	1	.2
Oyunlaştırma	1	.2
Marka Deneyimi	1	.2
Marka Farkındalığı	1	.2
Marka Kişiliği	1	.2
Akış	1	.2
Oyun	2	.3
Tasarım	1	.2
E-spor	1	.2
Dijital	1	.2
Yerleştirme	1	.2
Kişiselleştirilmiş Reklam	2	.3
Hedefleme/Yeniden Hedefleme	2	.3
Çevrimiçi Tüketici	1	.2
Tıklama Kararı	1	.2
Büyük Veri	1	.2
Toplumsal Cinsiyet	1	.2
Fenomen	2	.3
Programatik Reklamcılık	1	.2
Dijital Gözetim/Veri Gözetimi	1	.2
Dijital Göçmenler ve Dijital Yerliler	1	.2
Hedef Kitle	1	.2
Oyuncu Motivasyonları	1	.2
Reklam İletisi	1	.2
Göstergebilim	1	.2
Güvenilirlik	1	.2
Davranış	1	.2
Reklam Sloganı	1	.2
Arama MotoruArama Motoru Reklamcılığı	2	.3
Google AdWords	2	.3
Anahtar Kelime Reklamcılığı	1	.2
İkna Edici Reklam Etkileri	1	.2
Yayın İçi Video reklamlar	1	.2
Pre-roll, mid-roll, post roll reklamlar	1	.2
Tüketici Temelli Marka Değeri	1	.2
Çevrimdışı Reklam	1	.2
Geleneksel Reklam	1	.2
Basılı Reklam	1	.2

Anahtar Kelimeler	Sıklık	Yüzde
Marka İmajı	1	.2
Marka Sadakati	1	.2
Marka Farkındalığı	1	.2
Etkileşim	1	.2
Reklam Ortamları	2	.3
Reklam Görmekten Gelme	2	.3
Marka İmajı	1	.2
Hedeflenmiş Reklam	1	.2
Geleneksel Medya	1	.2
Yeni Medya	2	.3
Güven Kaynak Güvenilirliği	2	.3
Z Kuşağı/Milenyum Kuşağı	3	.5
Teknoloji Kabul Modeli	1	.2
Çevrimiçi Satın Alma Davranışı	3	.5
Televizyon Reklamları	1	.2
Tüketici Algıları	1	.2
Satın Alma Niyeti	3	.5
Transmedya Markalama Kampanyaları	1	.2
Transmedya Hikaye Anlatıcılığı	1	.2
Medya	1	.2
Youtube	1	.2
Web 2.0	1	.2
Fenomen Pazarlaması	3	.5
Çekicilik	3	.5
Çevrimiçi Davranış	2	.3
Yeniden Pazarlama	3	.5
Yakınsama	2	.3
Yeniden Dolayımılama	1	.2
Medyalararasılık	1	.2
Web Dizisi	1	.2
Marka İletişimi	1	.2
Yeni Reklam ortamları	1	.2
Sanal Gerçeklik	1	.2
Simülasyon	1	.2
Postmodernizm	1	.2
e-kullanıcı	1	.2
e-müşteri	1	.2
e-alışveriş	1	.2
Toplam	585	100,0

Tezlerin Anabilim Dallarına Göre Dağılımı

Reklamcılık alanına ait bir konu olan dijital reklamcılık¹⁶ alanyazınına; işletme, iletişim, pazarlama gibi farklı anabilim dallarında yazılan tezler de katkı sağlamaktadır. Bu nedenle, çalışmaya sosyal bilimlerde yapılan tüm çalışmalar dâhil edilmiştir. Elde edilen verilere göre, işletme anabilimdalında bu alanda yazılan 68 tezin, 32’si internet reklamı, 21’i de sosyal medyayı ele almıştır. Reklamcılık anabilimdallarında yazılan 60 tezin; 24’ü internet reklamı, 15 tanesi de sosyal medya reklamı üzerinedir. İşletme anabilimdalında çok geniş bir yelpazede konular seçilebilmesine rağmen bu alanda 68 tez yazılmasını, işletme alanında da dijital reklamcılığın önemli bir konu haline gelmesiyle ve işletme anabilimdalının ülkemizde reklamcılığa göre çok daha eski ve yaygın bir alan olması, çok daha fazla enstitüde lisansüstü eğitiminin verilmesiyle açıklanabilir. Diğer tezlerin dâhil olduğu anabilimdalları ise iletişim, radyo tv ve sinema, pazarlama, turizm, yeni medya şeklindedir. Dijital reklam sadece reklamcılığın değil, pek çok anabilimdalının çalışma konusu haline gelmiştir denilebilir. İzinli olmayan tezlerden 5 tanesinin anabilimdalı bilgisine ulaşılamamıştır.

Tablo 9: Anabilim Dallarına Göre Dağılım

Anabilimdalları	İnternet Reklamı	Dijital Reklam	Elektronik Reklam	Online Reklam	Sosyal Medya Reklamı	Mobil Reklam	Dijital Reklam Sosyal Medya Reklamı	Oyun Reklam/ Advergame /Oyun içi Reklam	Toplam
İşletme	32	2	0	1	21	6	3	3	68
Reklamcılık/Reklamcılık ve Marka İletişimi/Yönetimi/Halkla İlişkiler ve Reklamcılık/Halkla İlişkiler ve Tanıtım/İletişim/İletişim Bilimleri/İletişim ve Toplumsal Dönüşüm	24	6	0	1	15	5	2	7	60
Pazarlama/Uluslararası Ticaret ve Pazarlama	6	1	0	0	1	1	0	0	9
Bilgiye ulaşılammıştır	2	0	0	0	2	1	0	0	5
İletişim Tasarımı ve Bilişim Teknolojileri/Yönetim Bilişim Sistemleri	2	0	0	0	1	0	0	1	4
Radyo Televizyon ve Sinema	3	0	0	0	0	0	1	0	4
İletişim Sanatları	1	1	0	0	0	0	0	0	2
Yeni Medya Ana Sanat Dalı	0	0	0	0	0	0	0	1	1
Turizm İşletmeciliği	0	0	1	0	0	0	0	0	1
Toplam	72	10	1	2	41	15	6	12	159

¹⁶ http://www.uak.gov.tr/temelalan/2020M_BilimAlanlariAnahtarKelimeler_10032020.pdf

Tezlerin Danışmanlarının Ünvanı

Çalışmadaki tezlerin danışmanları değerlendirildiğinde Dr. Öğr. Üyesi/Yard. Doç. Dr. ünvanına sahip 53 (%33,3) danışman olduğu görülmektedir. Prof. Dr. ünvanına sahip 51 danışman (%32,1), Doç. Dr. ünvanlı ise 49 danışman (%30,8) bulunmaktadır. Her üç ünvana sahip danışman sayısının birbirine yakın olduğu Tablo 10'da görülmekte aralarında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Sadece Dr. ünvanına sahip danışman sayısının az olması genelde bu gruptaki danışmanlara daha az tez danışmanlığı verilmesi ya da bu gruptaki öğretim elemanı sayısının azlığı ile açıklanabilir.

Tablo 10: Tezi Yöneten Danışmanın Ünvanı

Danışmanın Ünvanı	Sıklık	Yüzde
Prof. Dr.	51	32,1
Doç. Dr.	49	30,8
Dr. Öğr. Üyesi/Yard. Doç. Dr.	53	33,3
Dr.	6	3,8
Toplam	159	100,0

Tezlerde Kullanılan Dil

Araştırmada değerlendirilen lisansüstü tezlerin yayım dili Tablo 11'de incelendiğinde 142 tezin (% 89,3) Türkçe yazıldığı görülmüştür. Diğer 17 tez (%10,7) ise İngilizcedir. İngilizce olarak yazılan tezlerde, yabancı dilde eğitim yapan üniversitelerin payı olduğu söylenebilir.

Tablo 11: Tezlerin Dili

Tezin Dili	Sıklık	Yüzde
Türkçe	142	89,3
İngilizce	17	10,7
Toplam	159	100,0

Tezlerin Konularına Göre Dağılım

Tablo 12'de, çalışmada yer alan konuların dağılımı verilmiştir. Aşağıdaki tabloda sıralanan konuların tespiti için lisansüstü tezlerde dijital reklamın; hangi yönüyle araştırılmak istendiğine, hangi kavramla birleştirildiğine, tez başlıkları temel alınarak karar verilmiştir. En çok ele alınan konuların başında “satınalma davranışı” ve “alışveriş davranışı” (34 tez-%21,4) gelmektedir. Reklamcılıkta, satınalma hedefinin önemiyle bu durum açıklanabilir. Diğer konu ise 23 tezle (%14,5) tüketici davranışı/tüketici inancı/tüketici tutumu gibi tüketiciye ait kavramlardır. Reklam-tüketici etkileşiminin önemi gözönüne alındığında tüketici temelindeki tez sayısının fazla olmasının beklenen bir durum olduğu söylenebilir. Reklam etkileri/reklam etkinliği hakkında 5 tez (%3,1) bulunmaktadır. Tablo 12'de görüleceği üzere diğer konular az sayıda çalışılmıştır. Tezlerin çok farklı konularda çalışılmış olması, tez yazarlarının çalışılmamış konuları seçme gayretini göstermektedir.

Tablo 12: Konulara Göre Dağılım

Konulara Göre Dağılım	Sıklık	Yüzde
Satınalma Karar Süreci/Satınalma Niyeti/Satınalma Davranışı/Alışveriş Davranışı	34	21,4
Tüketici Davranışı/İnanç/Tutum	23	14,5
Reklam Etkileri/Reklam Etkinliği	5	3,1
Web Sayfası Tasarım	2	1,3
Marka Bilinirliği	1	,6
Televizyon Reklamları	1	,6
Çerez Kullanımları	1	,6
Şüphe Algısı	1	,6
Bannerlar (Grafik Tasarım/Uygulama)	3	1,9
Aldatıcı Taktikler	1	,6
Kişiselleştirilmiş Reklam	1	,6
Kullanıcı Bakış Açısı	2	1,3
Alışveriş Siteleri/internette Alışveriş Siteleri	3	1,9
Ağızdan Ağıza Reklam (WOM)	3	1,9
Tutum Belirleyicileri	1	,6
Geleneksel Reklam Araçları	1	,6
Arama Motoru Reklamcılığı	1	,6
Kullanım Motivasyonları	1	,6
İnternet Reklamcılığı Sektörü	3	1,9
Etik ve Hukuk Sorunsalı	1	,6
İnternet Reklamlarının Ölçülebilirliği	1	,6
İçerik	1	,6
Yeni Ekonomide Elektronik Ticaret	1	,6
Programatik Reklamların Rolü	1	,6
Yeni Medya	1	,6
Reklam Ajansı	1	,6
Sosyal Medya Pazarlaması	1	,6
Reklam Okuryazarlığı	1	,6
Elektronik Reklam Ortamlarının Saptanması	1	,6
Sosyal Medya Reklamlarının Etkisi	1	,6
Sosyal Medya Reklamlarından Kaçınma Davranışı	1	,6
Marka Denkliliği	1	,6
Kobilerin Yerel Gazete Reklamları	1	,6
Satınalma Tarzı	1	,6
Sosyal Medya Reklamlarının Etik Boyutu	1	,6
Reklam Değerine ve Marka Farkındalığına Etkisi	1	,6
Reklam Algısı	1	,6
Ünlü Kullanımı	1	,6
Sosyal Medya Reklamcılığında Ortaya Çıkan Sorunlar	1	,6
Markaya Yönelik Tutum	3	1,9
Etik	1	,6
Reklam Aracı Olarak Sosyal Medya	1	,6
Müşteri Memnuniyeti	1	,6
Mobil Cihazların Ara Yüz Özellikleri	1	,6
Çekicilik	1	,6

Reklam Kabulünü Etkileyen Faktörler	1	,6
Reklam Ortamlarının Alternatif Kullanım Biçimleri	1	,6
Mobil Reklamların Geleceği	1	,6
Reklam Kampanyalarına Katılım Eğilimi	1	,6
Cinsiyet ve Yaş İlişkisi	1	,6
Görsel Tasarımın Etkisi	1	,6
Advergame Uygulamaları	1	,6
Marka Antropomorfizması	1	,6
Deneyime Dayalı Pazarlama/Deneyimsel Pazarlama	2	1,3
Marka Farkındalığı	1	,6
Dinamik Oyun içi Reklamcılık	1	,6
Oyun İçi Reklam Tasarımı	1	,6
Oyun İçi Reklam İncelemesi	1	,6
İnternet Kullanıcıları Perspektifi	1	,6
Tüketicilerin Tıklama Kararı	1	,6
Dijital Dönüşüm	1	,6
Toplumsal Cinsiyet Roller	1	,6
Programatik Reklam Satın Alma Modeli	1	,6
Dijital Göçmenler ve Dijital Yerliler	1	,6
Reklam Stratejileri	1	,6
Advergaming Oyuncu Motivasyonları	1	,6
Dijital Dönüşüm	1	,6
Otel Tercihleri	1	,6
Slogan Kullanımı	1	,6
Reklam Stratejileri	1	,6
Sosyal Ağ Siteleri	1	,6
İkna	1	,6
Yayıncı Video Reklamcılığı	1	,6
Online Davranışsal Reklam	1	,6
Google Adwords'te Kullanılan Remarketing	1	,6
Tüketici Temelli Marka Değeri	1	,6
İnteraktif Reklamlarda Tasarım	1	,6
Yeni iletişim Teknolojileri	1	,6
Marka İmajı	1	,6
Marka Farkındalığı	1	,6
Reklam Alanı Olarak Youtube	1	,6
Arama Motoru Reklamları	1	,6
Yeni Reklam	1	,6
Reklamlarda Kaynak Etkisi	1	,6
Viral Reklam	1	,6
Sanal Ortam Etkisi	1	,6
e-alışveriş	1	,6
Toplam	159	100,0

Dijital Reklam Alanındaki Tezlerde Kullanılan Araştırma Yöntemleri

Araştırma kapsamında değerlendirilen lisansüstü tezlerde kullanılan araştırma yöntemleri Tablo 13’de verilmektedir. Verilere göre lisansüstü tezlerde en çok kullanılan, 109 tez (% 68,6) ile nicel araştırma yöntemidir. Nicel araştırma yöntemini 28 tez (%17,6) ile nitel araştırma yöntemi takip etmektedir. Nicel ve nitel araştırma yöntemlerinin sayısı arasında ciddi fark bulunmaktadır. Nicel araştırma sayısının çokluğu reklamcılığın diğer sosyal bilimlerden psikoloji, felsefe, sosyoloji gibi alanlardan etkilenen, disiplinlerarası bir bilimdalı olmasından hem de tüketiminin tutum ve davranışlarının ölçmek için nicel yöntemlerin sıklıkla kullanılmasından kaynaklanmaktadır. Hem nicel hem de nitel yöntemler birarada 3 tezde (%1,9) kullanılmıştır. Tek bir yöntemin kullanıldığı araştırmalara göre iki yöntemin bir arada kullanılması daha fazla zaman ve emek istemektedir, bu nedenle de araştırmacılar tarafından daha az tercih edilmektedir.

Herhangi bir yöntemin uygulanmadığı tezlerin tez sayısı 11’dir (% 6,9). Bu verinin dikkat çekici olduğu düşünülmektedir. Yöntem olmadan akademik çalışmalar kapsamında yer alana lisansüstü bir tezin nasıl yazılabileceği sorusunu akıllara getirmektedir. Yöntem uygulanmayan tezlerde; inceleme, araştırma başlığı altında bilimsel araştırma yöntemleri kapsamında yer almayan çalışmalar yapılmıştır. Lisansüstü tez ve makalelerde bibliyometrik bir analiz gerçekleştiren Becan’a göre de (2019:326), reklamcılık alanındaki 621 tezin 34’ünde herhangi bir yöntem uygulanmamıştır. Yöntem uygulanmadan hazırlanan tezlerin sadece dijital reklamcılığın değil, reklamcılık alanının bir sorunu olduğu söylenebilir.

Yayın izni olmaması ve özetle yöntem hakkında bilgi verilmemesi nedeniyle yöntem bilgisine ulaşamayan tez sayısı 8’dir (%5).

Tablo 13: Araştırma Yöntemi

Araştırma Yöntemi	Sıklık	Yüzde
Nicel	109	68,6
Nitel	28	17,6
Nicel ve Nitel	3	1,9
Yöntem Kullanılmamış	11	6,9
Yöntem Bilgisine Ulaşılamıyor/İzinsiz Tez	8	5,0
Toplam	159	100,0

Tezlerde Kullanılan Veri Toplama Yöntemleri

Tablo 14’de ise tezlerde kullanılan, veri toplama yöntemlerinin dağılımları verilmiştir. Elde edilen bulgulara göre, en çok kullanılan veri toplama yönteminin başında 104 teze (% 65,4) anket gelmektedir. Onu sırasıyla 15 teze (%9,4) görüşme, 7 teze (%4,4) içerik analizi takip etmektedir. Anketin bir veri toplama yöntemi olarak en fazla tercih edilmesindeki temel nedeninin tüketici üzerindeki reklam etkilerinin ölçülebilmesi, ileri düzeyde istatistikler ve geleceğe yönelik tahmin, karşılaştırmalar gibi ileri düzey istatistiklerin yapılmasına imkân veren ve çok sayıdaki hedef kitleye ulaşılabilmesi gibi avantajlar sağlamasından kaynaklandığı söylenebilir.

Tablo 14: Veri Toplama Yöntemi

Veri Toplama Yöntemi	Sıklık	Yüzde
Anket	104	65,4
Görüşme	15	9,4
Yöntem Kullanılmamış	11	6,9
Yöntem Bilgisine Ulaşılmıyor	8	5,0
İçerik Analizi	7	4,4
Olay İncelemesi/Vaka Analizi	4	2,5
Göstergebilim	3	1,9
Deney	3	1,9
Anket ve Görüşme	2	1,3
İçerik Analizi ve Görüşme	1	,6
Durum Analizi ve Görüşme	1	,6
Toplam	159	100,0

Tezlerdeki Sayfa Sayısı

Çalışma kapsamındaki tezlerin sayfa sayıları 5 grupta incelenmiştir. Tezlerin sayfa sayılarının 103 tezin (%64,4) sayfa sayısı 101-200 arasındır. 26 tez (%16,2) 0-100 sayfa arasında hazırlanmıştır. 23 tez ise (%15) tez ise 201-300 sayfa aralığındadır. Dijital reklamcılık alanındaki tezlerin ağırlıklı olarak 101-200 sayfa aralığında yazıldığını söyleyebiliriz. Bu çalışmada yüksek lisans tez sayısının çokluğuyla bu durum açıklanabilir. Yüksek lisans tezleri daha sınırlı çalışmalar olduğu için sayfa sayıları da doktora tezlerine oranla daha az olmaktadır.

Tablo 15: Lisansüstü Tezlerin Sayfa Sayıları

Sayfa Sayısı	Sıklık	Yüzde
0-100 arası sayfa sayısı	26	16,2
101-200 arası sayfa sayısı	103	64,4
201-300 arası sayfa sayısı	23	15
301-400 arası sayfa sayısı	6	3,8
500-600 arası sayfa sayısı	1	,6
Toplam	159	100,0

Sonuç

Türkiye’de 70’li yıllarda iletişim fakülteleri kurulmaya, 80’li yıllarda da Halkla İlişkiler ve Reklamcılık bölümleri açılmaya başlamıştır. O yıllardan günümüze, bu alanda lisans, yüksek lisans ve doktora düzeylerinde eğitimler verilmektedir. Özellikle lisansüstü eğitimin yaygınlaşması ve bu alanda çalışan akademisyen sayısının artmasıyla bir bilimdalı olarak reklamcılık alanyazını gelişim göstermiştir. Teknolojik, sosyal ve sektörel gelişime bağlı olarak reklamcılık alanında çalışılan alt alanlar da çeşitlenmiştir. Bu çalışmada lisansüstü düzeydeki eğitimlerin nihai çıktısı olan tezler, detaylı olarak sınıflandırılmaya çalışılmış ve reklamcılık bilimdalının alt alanlarından biri olan dijital reklamcılığın, bibliyometrik profili çıkarılmıştır; tezlerin temel özellikleri, konuların gelişimi ve değişimi tespit edilerek sunulmuştur.

YÖKTEZ veri tabanında, 1999-2020 tarihleri arasında dijital reklamcılık alanında 52 farklı üniversitede 159 lisansüstü tez yayımlanmıştır. Süre kısıtlaması yapılmamış, veri tabanında bu konuyla ilgili bütün tezler çalışmaya dâhil edilmiştir. Bu konu üzerine ilk tez 1999 yılında

yazılmıştır. Türkiye’de internetin yaygınlaşması ile dijital reklamcılık araştırmalarının başlaması da hemen hemen aynı tarihlere denk gelmektedir.

Tezlerin değerlendirilmesi sonucunda, 2015 yılından itibaren bu konudaki tezlerin hem sayısı hem de konu çeşitliliğinde artış olduğu görülmektedir. Geçtiğimiz 21 yıllık zaman diliminde yazılan 159 tezin 101’i son beş yılda yazılmıştır. Sadece 2019 yılında yazılan tez sayısı 51’dir. Dijital reklamcılığın teknolojik gelişimin etkisi altında olduğu, gelişime açık ve dinamik bir alan olduğu söylenebilir. Sadece reklamcılık alanında değil, işletme, iletişim bilimleri, pazarlama, turizm işletmeciliği, bilişim sistemleri gibi anabilim dallarında da tezlerin yazılmış olması dijital reklamcılığın disiplinler arası bir alan haline geldiğini göstermektedir.

Bu alandaki, ilk çalışmalardan günümüze internet reklamları üzerine yazılmış tezler ön plana çıkmaktadır. Dijital reklamla ilgili olarak 10 tez, internet reklamı ile ilgili olarak 72 tez yazıldığı görülmektedir. Diğer dijital reklam uygulamalarına göre (sosyal medya reklamları, oyun reklam gibi) daha eski olan ve çok farklı şekillerde uygulanabilen internet reklamları araştırmacıların en çok tercih ettiği reklam türü olmuştur. 52 farklı üniversite içinde bu konu üzerine en fazla tez Marmara Üniversitesi’nde yazılmıştır. Diğerleri, Selçuk Üniversitesi, Bahçeşehir Üniversiteleri, Gazi Üniversitesi, Ege Üniversitesi, Anadolu Üniversitesi, Akdeniz Üniversitesi ve Kocaeli Üniversitesi’dir. Dijital reklamcılık alanyazınına en fazla katkı bu üniversitelerden olmuştur.

Sosyal medya reklamı, mobil reklam ve oyun reklam kavramları, yakın dönemde araştırma konusu haline gelmiş, ancak 47 teze sosyal medya reklamı araştırmaları ön plana çıkmaya başlamıştır. Sosyal medya insanların hayatında gün geçtikçe daha fazla yer almaktadır. İnsanların yaşamında hem süre olarak, hem de etkilenim olarak sosyal medya önemini arttırmaktadır. Bu durum reklamcılık sektörünün sosyal medya yatırımlarının artmasına neden olmuş, ayrıca akademik çalışmaları da etkilemiş, konuya olan ilgi artmıştır. Anahtar kelimeler değerlendirildiğinde, internet reklamı ve sosyal medya reklamlarına ilave olarak tüketici davranışı, reklam, sosyal medya, dijital reklam, tüketici inançları, tüketici tutumları, e-ticaret/dijital pazarlama/internette pazarlama, çevrimiçi davranışsal reklam/çevrimiçi reklam ve oyun reklam/advergame/oyun içi reklamların kullanıldığı görülmektedir. Anahtar kelimeler alanı destekler niteliktedir, ayrıca 585 anahtar kelimenin olması da tezlerin çok farklı kavramlar üzerine yazıldığını ve tez yazarlarının çok farklı boyutlarıyla dijital reklamcılık üzerine araştırmalar yaptıklarının göstergesi niteliğindedir. Reklamcılık alanında, reklamların tüketici üzerindeki etkisinin, tutumların, algının farklı boyutlarıyla ölçülmesi en önemli konular arasında yer almaktadır. Dijital reklamcılıkla ilgili tezlere bakıldığında da reklam etkilerinin ölçülmesi gibi amaçlarla ağırlıklı olarak nicel çalışmalar yapıldığı ve anket uygulandığı görülmektedir. Bu durum genel olarak reklamcılık alanyazınıyla da uyumludur. Tezlerin 103’ünün sayfa sayısı 101-200 sayfa aralığındadır, lisansüstü tezler için bu sayfa sayısının az olduğu düşünülebilir ancak bu durum yüksek lisans tez sayısının fazla olmasıyla açıklanabilir.

Dijital reklamlar geleneksel mecralardan uzaklaşmaya başlayan hedef kitleye, oyun reklamda olduğu gibi ilgi alanlarında ulaşmayı amaçlamaktadır. Dijital reklamcılığın; çok farklı şekillerde gelişeceği, alanyazının da çok daha önemli hale geleceği öngörülmektedir. An itibarıyla henüz bilmediğimiz, yeni dijital ürünler icat edildiğinde de, reklamcılık sektörü her türlü dijital ürünü/alanı reklam mecrası olarak kullanmaya başlayacaktır. Reklamcılığın geleceği, dijital reklamlardır denilebilir. Dünyada ve Türkiye’de dijital mecralara yatırımın, dijital reklam etkilerinin ve akademik çalışmaların artması bunun göstergesi niteliğindedir.

Araştırmaya, YÖKTEZ veri tabanına kayıtlı tezlerin dâhil edilmesi nedeniyle tamamlanmış ancak henüz veri tabanına girişi yapılmamış tezler çalışma dışı kalmış olabilir. Ayrıca dijital reklamcılığa ait farklı reklam uygulamalarının olması, kavramların farklı şekilde ifade edilmesi kısacası dijital reklamların tek bir sınıflandırması olmaması gibi nedenlerle veri kayıpları olabilir. Çalışma taranan sözcüklerle sınırlıdır. Gelecek araştırmalarda dijital reklamcılık alanı ile ilgili

makale, bildiri, kitaplar üzerine de bu tür çalışmalar yapılabilir, elde edilecek bulgular bu çalışmanın bulguları ile karşılaştırılabilir.

Kaynakça

- Aktaş, H., Akyol, A. Ç & Akyol, M. (2010). Yeni reklam aracı ‘oyunreklam’ın (advergame) çocuk üzerindeki etkisi. *e-Journal of New World Sciences Academy*, 5 (4), 652-672.
- Ariaa, M. & Cuccurullo, C. (2017). Bibliometrix: an r-tool for comprehensive science mapping analysis. *Journal of Informetrics Journal*, 11, 959-975.
- Babacan, M. (2015). *Nedir bu reklam?*. Beta Basın A.Ş.
- Becan, C. (2019). Reklamcılık literatüründe egemen ve eleştirel yaklaşımlara yönelik karşılaştırmalı bir alan çalışması: lisansüstü tezler ve makaleler üzerine bibliyometrik bir analiz. *Bilecik Şeyh Edebali University Journal of Social Sciences Institute*. 4(1), 314-334.
- Boz, M., & Karakas, E. (2014). Türkiye’de tüketicilerin mobil reklama yönelik tutumları. *Bartın Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 5 (10), 1-20.
- Buford, J. F. K., (1994). *Multimedia Systems, Uses of Multimedia Information*. Ed. By. John F. Koegel Buford. ACM Press.
- Can, L. & Serhateri, A. (2016). Sosyal medya reklamlarının markaya yönelik tutuma etkisi: facebook üzerinde bir uygulama, *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 2(03), 16.
- Can, M. & Memiş, T. (1999). *Elektronik ortamda haksız rekabet halleri*. e-Kitap. <http://www.ekitapyayin.com/?kitap=019>.
- Demir, K. (2006). Rogers’ın yeniliğin yayılması teorisi ve internetten ders kaydı. *Educational Administration: Theory and Practice Summer*. 47, 367-392.
- Erdem, M. N. (2014). *Tüketime dayalı bilinç endüstrisi ve reklam bağlamında bir dijital reklam okuryazarlığı eğitim modeli önerisi*, [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fang, C., Zhang, J. & Qiu, W. (2017). Online classified advertising: a review and bibliometric Analysis. *School of Economics and Management, Tongji University Scientometrics*. 113, 1481–1511.
- Forsman, M. (2008). *Do we need a qualitative approach in bibliometric studies?* http://www.uta.fi/conference/nwb2008/esitykset_pdf/Forsman,%20M.pdf
- Fuchs, C. (2018). *The online advertising tax as the foundation of a public service internet*, University of Westminster Press, 5-8.
- Garfield, E. (1972). Citation analysis as a tool in journal evaluation. *Science*, 178 (4060), 471-479.
- Harte, L. (2008). *Introduction to mobile advertising*. Althos Publishing.
- Hokkacı, İ. (2005). *İnternette pazarlama ve reklam*. e-Kitap. http://www.lulu.com/items/volume_1/136000/136991/1/print/136991.pdf.
- İspir, B. (2012). Online mecrada medya planlama. *Medya Planlama*. Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları.
- Kiraci, H. & Yurdakul, M. (2014). Enjoyable or humdrum advergames: the effects of brand congruity level on attitudes towards advergames. *International Journal of Information Technology and Business Management*, 21 (1), 22-29.

- Kim, J. &McMillan, S. J. (2008). Evaluation of internet advertising research: a bibliometric analysis of citations from key sources, *Journal of Advertising*, Spring, 37 (1), 99-112.
- McBurney, M. K. & Novak, P. L. (2002). What is bibliometrics and why should you care? *Proceedings of the Professional Communication Conference*. 17-20 Sept. 2002. 108– 114.
- Miller, S. E. (1996). *Civilizing cyberspace: policy, power and the information superhighway*. ACM Press.
- Mutlu, Erol (2005). *Globalleşme, popüler kültür ve medya*. Ütopya Yayınları.
- Özkan, A. (2014). *Reklam yönetimi*, İstanbul Ticaret Odası Yayınları Aktif Matbaa ve Reklam Hiz. San. Tic. Ltd. Şti.
- Özkaya, B. (2010). Reklam Aracı Olarak Advergaming. *Marmara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 2, 455-478.
- Öztürk, G. R. (2013). *Dijital reklamcılık ve gençlik*. Beta Yayınları.
- Perry, A. & Wisnom, D. (2003). *Markanın dna’sı eşsiz ve dayanıklı markalar yaratmanın kuralları*. MediaCat.
- Severin., J. & Tankard. W. J. (1994). *Communication theories: origins, methods, and uses in the mass media*. Longman.
- Truong, Y., Mccoll, R., & Kitchen, P. (2010). Practitioners' perceptions of advertising strategies for digital media. *International Journal of Advertising*, 29(5), 709-725.
- Veklenko, K. (2020). Effectiveness of online advertising: a bibliometric analysis. University of Twente Master Thesis Business Administration.
- Yoon, G. (2019). Advertising in digital games: a bibliometric review, *Journal of Interactive Advertising*, 19 (3). 204-218.
- Wei, K. K., Jerame, T., & Shan, L. W., (2010). Online Advertising: A Study of Malaysian Consumers, *International Journal of Business and Information*, 5 (2), 111-134.
- Zupic, I. (2015) . Bibliometric methods in management and organization. *Organizational Research Methods*, 18(3), 429-472.

İnternet Kaynakları

- <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/> (E. Tarihi:20.4.2020)
- <https://dijilopedi.com/dijital-reklamlarin-25-yillik-gelisim-sureci/> (E. Tarihi:20.4.2020)
- <https://reklamvermek.com/upload/7/sosyalmedya-reklamciliginin-el-kitabi.pdf> (E. Tarihi:22.4.2020)
- <https://datareportal.com/reports/digital-2020-global-digital-overview> (E. Tarihi:20.4.2020)
- <https://datareportal.com/reports/digital-2020-turkey>(E. Tarihi:20.4.2020)
- <http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dd-tusiad-eticaret-raporu-2019.pdf> (E. Tarihi:30.5.2020)
- <https://www.statista.com/topics/871/online-shopping/> (E. Tarihi:30.4.2020)
- <http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dd-tusiad-eticaret-raporu-2019.pdf> (E. Tarihi:20.4.2020)
- Dijital Köprüler Sınırları Aşmanın En Kısa Yolu (2018) Deloitte Danışmanlık A.Ş.
<https://www2.deloitte.com/content/dam/Deloitte/tr/Documents/technology-media->

telecommunications/dijital-kopruler-sinirlari-asmanin-en-kisa-yolu.pdf (E. Tarihi:30.4.2020)

<http://www.tubisad.org.tr/tr/images/pdf/dd-tusiad-eticaret-raporu-2019.pdf> (E. Tarihi:20.4.2020)

http://rd.org.tr/assets/uploads/Guncel_Medya_Yatirimlari_Rapor_2019.pdf (E. Tarihi:20.4.2020)

<https://cabim.ulakbim.gov.tr/bibliyometrik-analiz/bibliyometrik-analiz-sikca-sorulan-sorular/> (E. Tarihi:20.4.2020)

<https://www.brandingturkiye.com/internet-reklamciligi-nedir-turleri-ve-avantajlari-nelerdir/> (E. Tarihi:27.4.2020)

http://www.uak.gov.tr/temelalan/2020M_BilimAlanlariAnahtarKelimeler_10032020.pdf (E. Tarihi:15.5.2020)

Yabancı Dil Öğretiminde Teknolojinin İşe Koşulması Sürecinin Öğrenen Özelliklerine Göre İncelenmesi

Examining the Process of Employing Technology in Foreign Language Teaching According to Learner Characteristics

Mehmet Ülker*

Abstract: The purpose of this study is to contribute to the teaching Turkish as a foreign language process by interpreting the similarities and differences between the connectionist learning approach learner skills and the learning Turkish as a foreign language with watching TV series model learner skills. This study is a descriptive study based on qualitative research method. The data was obtained through document analysis and was analysed by the method of interpretation. In the conceptual framework; apart from behavioural, cognitive and constructivist learning approaches, there are topics such as connectionist learning approach as a new learning approach, technological differentiation and its employment in the learning process, learning, foreign language learning, learning Turkish as a foreign language with watching TV series model. The following results were obtained with questions suitable for the purposes of this study: Principles and learner characteristics of Learning Turkish as a foreign language with watching TV series model are compiled under six titles. The learning Turkish as a foreign language with watching TV series model learner characteristics and the connectivist learner characteristics are significantly similar. At the end of the study, it has been interpreted that technology like other systems creates significant differences in the education system and this affects the education system and foreign language teaching, which is a sub-element of the field of languages. It has been proposed to carry out new academic studies under the topics like connectivism, learning foreign language with watching TV series and natural – acquisition based – learning and learning Turkish as a foreign language.

Structured Abstract: Introduction: In this study, the connectionist learning approach learner skills and the learning Turkish as a foreign language with watching TV series model learner skills were compared. Around the findings obtained in this way; It is aimed to reveal the similarities and differences between the connectionist learning approach learner skills and the learning Turkish as a foreign language with watching TV series model learner skills. For this purpose, answers to the following questions were sought:

1. What are the learner skills and the principles of the Learning a foreign language with watching TV series model?
2. What are the similarities and the differences between the connectionist learning approach learner skills and the learning a foreign language with watching TV series model learner skills?

* Dr. Müdür, Yunus Emre Enstitüsü, Priştine YETKM, Prizren YETKM ve İpek YETKM
Dr, Director, Institute Yunus Emre, Prishtina YETCC, Prizren YETCC and Peja YETCC
ORCID 0000-0002-9072-8868
mehulker@gmail.com

Cite as/ Atıf: Ülker, M. (2020). Yabancı dil öğretiminde teknolojinin işe koşulması sürecinin öğrenen özelliklerine göre incelenmesi. *Turkish Studies*, 15(8), 3833-3851. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44650>

Received/Geliş: 30 June/Haziran 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

These similarities and differences are expected to contribute to those who will do studies in the body of literature and provide data to the practitioners. On the other hand, technological differences with foreign language learning are also considered important and necessary in terms of providing them with guidance, adaptation opportunities and opportunity to be noticed around more concrete data.

Conceptual Framework of the Study: The conceptual framework of this study is classified by treating the following subjects: learning approaches, technological transformation, teaching Turkish as a foreign language and technological adaptation, connectionism, teaching Turkish as a foreign language with watching TV series environment. These are composed of topics such as comprehensive principles and learner characteristics, including their detailed and in-depth views.

Method: A descriptive study method based on qualitative research method was used in the study. The data was obtained through document analysis and was analysed by the method of interpretation. In order to increase the reliability of the study, it has been diversified by amplifying the examined documents as much as possible. However, since the learning Turkish language as a foreign language with watching TV series learning model is composed of Ülker (2019) and a limited number of documents related to it, the document review section was made by adapting a holistic single case study pattern. As a result of these, the findings which subjectively cannot be accepted by everyone are obtained by the researcher which offer an additional perspective and are summarized in three sections.

Findings and Discussion: In order to obtain findings related to the first question which is suitable for the purpose of this study. According to this, findings were obtained regarding the principles and learner characteristics of Learning Turkish as a foreign language with watching TV series model which are compiled under six titles. Findings were also obtained by comparing the learner characteristics of learning Turkish as a foreign language with watching TV series which will subsequently answer the second question around the connectivist approach. The detail of these findings; as it is reflected in the conclusion section of this study, it is explained in detail in the "conclusion and suggestions" section below.

Conclusion and Suggestions: According to the findings obtained in this study were obtained around the comments made. The one is that the learning a foreign language with watching TV series model's principles and learner characteristic are compiled under six titles. The third is that this learning model's learner characteristics and connectivist learner characteristics are significantly similar.

According to this, the first result obtained is as following: learning with watching TV series; it takes place in a natural learning environment. That is, language skills are realized not through learning as in traditional environment, but through acquisition-in a natural way, such as children's mother tongue learning. In this process there is no "learner" but a "viewer". In addition, the purpose of a viewer is not to learn but to have fun. Moreover, the viewer; while having fun, he / she is not aware that he / she is learning Turkish as a foreign language. Each episode of the watching TV series forms basic learning links that are watched over and over. During the watching TV series process; link nodes are also used in the target language, such as listening to music broadcasts and recordings digitally, searching for meaning with electronic dictionaries and search engines, and obtaining information on topics. Information is accessed, information is made meaningful and learning is realized through the nodes such as watching or replaying the episodes of the TV series. This were not published before or the episodes which were not published in the country where the learner is located by the use of applications of distance learning portals (Yunus Emre Institute Distance Turkish Learning Portal and ligo hood).

In this study, the second result obtained with the comments made about the work of Ülker (2019) is presenting the principles and learning characteristics of the learning Turkish as a foreign language with watching TV series under six titles. These are as follows: (1) Technological communication tools and objects are used in the learning process. (2) Language skill types are employed differently over time. (3) Close learning skills are obtained at all language skill levels. (4) The watching TV series is watched by the process of "habit" and "liking" extending to imitation. (5) Learner watches the watching TV series for fun and unknowingly through acquisition-in a natural way obtains learning skills. (6) To understand the content or to support learning indirectly; some technological application tools, learning style and ways of communicating are used.

Compared to the learner characteristics set out in Siemens (2005) on the axis of learning Turkish as a foreign language with watching TV series and connectivism. The following results were obtained: The learning Turkish as a foreign language with watching TV series learner characteristics and the connectivist learner

characteristics are significantly similar. According to this, in connection with the axis of connectivism, while being completely different with 7 and having little difference with 4, it is significantly similar with 11 learner characteristics introduced in Siemens (2005).

It is interpreted that technology like other systems, significantly differentiates the education system. These differentiations also affect the area of languages, which is one of the discipline areas of the education system, and its area of foreign language teaching, which is its subordinate and independent element of it. However, in the literature it is seen that the studies on both the teaching Turkish as a foreign language and the current subjects of connectivism, learning foreign language with watching TV series model and natural – acquisition based – learning are very limited. For these reasons, it is recommended to carry out new academic studies addressing such issues.

Keywords: Teaching Turkish as a Foreign Language, Connectivist Learning Approach, Natural – acquisition based – Learning Environment, Technology, Learning Foreign Language with watching TV series.

Öz: Bu çalışmanın amacı; bağlantıcı öğrenme yaklaşımı öğrenen becerileri ile dizi film izlemeyle yabancı dil olarak Türkçe öğrenme (dizi film izlemeyle öğrenme) modeli öğrenen becerileri arasındaki benzerlik ve farklılıkları yorumlayarak yabancı dil olarak Türkçe öğretim sürecine katkı sunmaktır. Bu çalışma nitel araştırma yöntemine göre yapılmış, betimsel temelli bir çalışmadır. Veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiş ve yorumlama yöntemiyle çözümlenmiştir. Kavramsal çerçevede; davranışçı, bilişsel ve yapılandırmacı öğrenme yaklaşımları dışında, yeni bir öğrenme yaklaşımı olarak bağlantıcı öğrenme yaklaşımı, teknolojik farklılaşma ve bunun öğrenme sürecinde işe koşulmasını, öğrenme, yabancı dil öğrenme, dizi film izlemeyle öğrenme modeli gibi kavramlar yer almıştır. Kavramsal çerçevede ve çalışma amacına uygun sorular üzerinden elde edilen bulgulara göre yorumlara dayanan sonuçlar elde edilmiştir. Bu sonuçlardan ilki dizi film izlemeyle öğrenme yaklaşımının bir öğrenme modeli olduğudur. İkincisi ise dizi film izlemeyle öğrenme modelinin altı başlıkta derlenen ilke ve öğrenen özelliklerinin ortaya konulmuş olmasıdır. Üçüncüsü ise dizi film izlemeyle öğrenme modelinin, bağlantıcı öğrenen özellikleriyle birbirine önemli oranda benzerliğidir. Çalışmanın sonunda teknolojinin diğer sistemler gibi eğitim sisteminde de önemli farklılaşmalar ortaya çıkardığı, bunun eğitim sistemini ve diller alanının bir alt unsuru olan yabancı dil öğretimini de etkilediği yorumlanmıştır. Alan yazınında hem bu konularda hem de güncel olan bağlantıcılık, dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli ve doğal -edinim temelli- öğrenme gibi yabancı dil olarak Türkçe öğretimi başlıklarını konu eden çalışmaların da yok denilecek düzeyde olduğu görülmektedir. Bu nedenlerle bu tür konuları ele alan yeni akademik çalışmaların yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi, Bağlantıcı Öğrenme Yaklaşımı, Doğal -edinim temelli- Öğrenme Ortamı, Teknoloji, Dizi Film İzlemeyle Yabancı Dil Öğrenme.

Giriş

Öğretim ortamının tasarımı, Karataş (2011: 2)’a göre “öğretimin tasarlanması, geliştirilmesi, uygulanması ve değerlendirilmesidir”. Şahin (2019)’e göre ise “önceden belirlenmiş hedefler doğrultusunda öğrenme-öğretme sürecinin planlanması, uygulanması ve değerlendirilmesidir”. Gültekin vd., (2013: 296)’ne göre ise “analiz ile planlama, tasarım, geliştirme ile uygulama ve değerlendirme sürecidir”. Öğretim tasarımı da tüm sistemler gibi iç ve dış sistemlerden etkilenerek zamanla küçüklü büyüklü yenileşme, değişim ve dönüşüme uğrayarak farklılaşmıştır. Ortaya çıkan bu farklılaşmanın son zamanlardaki en büyük nedenlerinden biri teknoloji olmuştur. Kop (2011) teknoloji ile öğrenmenin bağlamının değiştiğini ele almaktadır. Bu değişimlerden biri öğretim tasarımı sürecinin inşasında yaşanmış ve dönüşüm kabul edilecek düzeyde bir farklılaşma ortaya çıkarmıştır. Teknolojiyle eğitim sisteminin etkileşimi sonucu ortaya çıkan bu yeni farklılaşma durumu, diğer öğretim tasarım süreçlerini tam olarak açıklanamadığı görüşü ekseninde Siemens ile Downes’in görüşleriyle açıklanan yeni bir öğretim yaklaşımını konu etmektedir. Bu yeni öğretim yaklaşımına bağlantıcı öğrenme yaklaşımı (bağlantıcılık) denilmektedir. Davranışçı, bilişsel ve yapılandırmacı öğretim yaklaşımlarını Siemens (2005)’de “geleneksel öğrenme yaklaşımları” olarak ele almıştır. Bu geleneksel öğrenme yaklaşımlarının “teknolojin ortaya çıkardığı yeni değerlerden

biri olan sosyal çevreyi yansıtmaktan çok zayıf ve sınırlı kaldığı” vurgusuyla bir anlamda ömrünü tamamladığını da söylemiştir. Bağlantıcılığın çıkış nedenini Downes (2011) ise diğer öğretim yaklaşımlarının “zayıflık ve sınırlılığı ortadan kaldırmaya” dayandırmaktadır.

Bağlantıcı öğrenme yaklaşımının daha iyi anlaşılması için geleneksel öğrenme yaklaşımlarını biraz daha detaylı açıklamak önemlidir. Geleneksel öğrenme yaklaşımlarının Newby vd., (2011: 18)’e göre 1960’dan hemen önce gündeme gelen ve kuramcısı Skinner olan ikli, davranışçı öğrenme yaklaşımıdır. İkincisi, 1960’lardan hemen sonra ortaya konulmuş ve kuramcısı Gagne olan bilişselci öğrenme yaklaşımıdır. Üçüncüsü ise 1980’lerin ortasında birçok eğitim bilimci tarafından ele alınan yapılandırmacı öğrenme yaklaşımıdır. Davranışçı öğrenme yaklaşımının Karataş (2011: 20)’da baskın bir psikoloji yaklaşımı olduğu ele alınır. Davranışçı öğrenme yaklaşımında; öğrenmenin nasıl gerçekleştiği ve öğretme sürecinin bu süreci nasıl etkilediği ile ilgilenildiği ele alınır ve kuramcıları; Pavlov, Thorndike, Watson ve Skinner olarak sıralanır. Bilişselci öğrenme yaklaşımı ise Selçuk (2001: 173)’a göre; “uyarıcıları işleyebilme ve anlamlandırabilme yeteneği” etrafında açıklanır. Bacanlı (2018: 231-232) ise bilişsel öğrenmenin “uyarıcı-organizma-tepki arasında gerçekleştiğini ve zihinde geçen bazı süreçlerin öğrenmede belirleyici olduğunu” konu eder. Yapılandırmacılık yaklaşımı ise “bilginin aynen alınması yerine, kendi bilgileri ile yeniden oluşturması” (Özden, 2003) anlayışına dayanır. Yapılandırmacılığı “özümleme, alma ve denge” kavramları ile açıklayan Özdemir vd., (2012: 158) yapılandırmacılığın kuramcılarını Dewy, Piaget ve Vygotsk olarak sıralar. Güneş (2013: 38) yabancı dil öğretimi ile yapılandırmacı temelde öğretim tasarımı işi yapılmak istendiğinde görüşlerine başvurulana etkili eğitim bilimcilerin Piaget, Vygotsky ve Bruner olduğunu bildirir.

Bağlantıcı öğrenme yaklaşımı ise öğrenenin ihtiyaçlarına uygun, ağlar üzerinde ve özerk, teknolojinin öğrenen eğilimini yönettiği, öğrenmenin bağ noktaları ile sağlanan iletişimle gerçekleştiği bir öğrenme yaklaşımı olarak açıklamak mümkündür. Jones (2015)’e göre bağlantıcılık, “davranışçılığın, bilişselciliğin ve yapılandırmacılığın standart ilkelerini reddetmeden kendisini dijital ve ağ teknolojilerine bir cevap olarak gören, bir sonraki (dördüncü) adım olarak” görülür. Bağlantıcılığı gündeme taşıyanlardan biri Siemens’dir. Siemens (2004)’e göre bağlantıcı öğrenme yaklaşımının ortaya çıkmasının nedeni “teknolojinin farklılaşması nedeniyle özel bilgi düğümleri arasında bağlantı oluşturma yoluyla yeni öğrenme biçimleri ortaya çıkması ve bu yeni durumu geleneksel öğrenme yaklaşımlarının açıklanmada yetersiz kalmasıdır”. Bağlantıcılığı gündeme taşıyan diğer kişi ise Downes’dir. Downes (2011: 2012)’a göre bağlantıcılıkta öğrenme; kargaşa, ağ, karmaşıklık ve kendiliğinden örgütlenme teorilerindeki ilkelerin bütünleşmesine dayanır. Öğrenmenin gerçekleşmesi; kişisel öğrenme ortamlarında bir ağ bağlantı örüntüsü arayıcılığıyla, ağlardaki düğümlerden, kaotik veya sisli bir ortamda gerçekleşir.

Öğrenme yaklaşımı anlayışları Öztürk (2019: 25)’te özetle; davranışçılık, nesnellikle; bilişselcilik, yaratıcılıkla ve yapılandırmacılık da yorumsalcılıkla ilişkilendirilir. Bu bağlamda Siemens (2008)’in ise “Nesnellikte, gerçek bilgi nesneldir ve öğrenme deneyimlerle elde edilir. Yararcılıkta öğrenme ise deneyim ve düşünce yoluyla elde edilirken yorumsamacılıkta öğrenme içsel bir yapılandırılma sürecinde elde edilir” açıklamalarına rastlanır. Siemens (2012) bağlantıcılığı ayrıca “web 2.0 ile gelen öğrenme fırsatlarıyla; yaratmaya, yaratıcılığa, özerkliğe ve ağlar üzerinden öğrenmeye” dayandırır. Bu süreçte öğrenme tamamen öğrenenin kontrolü altında olmayan, önceden kestirilemeyecek, karmaşık ve kaotik yani “bulanık ortamlarda ve kişinin bilgi düzeyinden çok, onun öğrenme potansiyeliyle ilişkilidir” (Eren 2017: 723). Bu öğrenme sürecinde bilgi “öğretenden öğrenene aktarılmasıyla elde edilmez, öğrenenin katılımı ve öğrenme kaynaklarıyla aktif etkileşimi ile elde edilir” (Downes, 2011).

Geleneksel öğretim tasarımı sürecinde, öğretim tasarımı için bir kısım unsur ve alt unsurları işe koymak gerekir. Bu unsurlar arasında; ortam, öğretmen, ders araç ve gereci ve öğrenme stratejileri de vardır. Bağlantıcılıkta bu unsur ve onlara bağlı alt unsurlar, bunların kendi aralarındaki önceliği,

konumu ve etki gücü yeniden biçimlenmiş ve konumlanmıştır. Geleneksel öğretim yöntemlerine dayalı öğretim tasarımı işi daha çok sınıf içi ortamda, ders kitabı ve bilişim teknolojileri gibi araçlarla, öğretmen rehberliğinde; öğretmen, diğer öğrenen ve ders araç gereçleri ile etkileşime dayanır. Bağlantıcılıkta ise daha çok ağ üzerindeki -internet, mobil iletişim araçları ve bilgisayar gibi- öğrenme araç ve gereci öne daha çok çıkmıştır. Bu süreçte öğrenme doğrusal olmayan eksenlerde, zaman ve mekândan bağımsız alanlarda, birbiriyle ilişkili bilgi düğümleri arasındaki bağlar kurulmasıyla gerçekleşir olmuştur. Bağlantıcılıkta öğretmene veya öğretmen rehberliğine ya çok az ya da hiç ihtiyaç duyulmamaya başlanmıştır. Bunun yerine bilgisayar yazılımlarına dayanan uygulamalarla öğrenenin öğrenme biçimini analiz eden algoritmaların yönlendirdiği bir sistem kurgulanır olmuştur. Bunun gibi öğrenenin bir kısım yetenekleri etrafında “geçerli ve doğru bilgiye ulaşması; ikincil veya gereksiz bilgiyi filtreleyebilme becerisi” (Downes, 2011; Siemens, 2005) önem arz etmiştir. Bir anlamda öğrenenin becerileri de öne çıkmıştır. Öğrenenin becerileri, 21. yüzyıl öğrenen özellikleri kavramı etrafında ortaya konulabilir. Dağhan vd., (2017) bu özellikleri “bilgi okuryazarlığı, bilişsel beceriler, sosyal özellikler, kişisel özellikler, dijital vatandaş olma, ahlaki özellikler, öğrenme tercihi ve medya okuryazarlığı” olarak da sıralamaktadır. Bu eksenle insanlık tarihinin her döneminde yer bulmuş teknolojinin, bağlantıcılıkta öğrenmeyi zenginleştirmesi, özzerkleştirmesi ve yönetimine katkı sağlaması nedeniyle daha da öne çıkman bir konuma taşınmasına neden olmuştur. Teknoloji, sağladığı öğrenme araç ve gereçleri yanında yaptığı algoritma analizlerle bir taraftan öğrenmeyi etkin ve keşfedici kılmış, öğrenme için daha çok fırsat sunmuş ve öğrenmeyi zaman ile mekân bağımsız ortama taşımıştır. Bir diğer taraftan da öğrenme sürecine yönelik, ölçme ve değerlendirme sürecini de etkin ve işlevsel kılmıştır.

Öğretim tasarımında bu denli etkin olan teknolojinin geçmişten bugüne farklılaşma seyrini hem teknolojik hem de öğretim süreci eksenlerinde açıklamak gelinen sürecin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacaktır. Buna göre yazının bulunması, yazının bazı yüzeylere ve zamanla kâğıt gibi araçlara önce kalemle sonra baskı yoluyla işlenmesi dönüşüm denilebilecek düzeyde önemli ve öncü farklılaşma süreçlerinden birisi olmuştur. 1950’lerde görsel-işitsel, tv, radyo gibi araçlar öğrenme-öğretme sürecinde çok daha fazla rol bulmuştur. 1980’lerden sonra ise bilgisayar ve çevre birimleri öğretim sürecinde konumlanmaya başlamıştır. Türkiye örneğiyle 1990’lara bakıldığında ise “bilgisayar eğitiminden-bilgisayar destekli eğitime doğru bir geçiş” (Keser, 1988: 164) yaşanmıştır. Bilgisayara dayalı teknolojik farklılaşmanın etkili olduğu yakın dönemde ortaya çıkan farklılaşmayı The Paisano (2008, akt. Yılmaz, 2014: 16)’nın çalışmasıyla açıklamak mümkündür. The Paisano’ya bu farklılaşma web 1.0’dan, web 4.0’a giden dört evre ile açıklanır. Buna göre özetle web 1.0 evresi sadece okunabilir temellidir. Web 2.0 evresi ise katılımcı, okunabilir ve yazılabilir teknolojiye geçişi temsil eder. Web 3.0 evresinde ise kişiye uygun ortam ve içeriklerle uyarlanabilir, algılanabilir akıllı web uygulamaları; web 4.0 evresinde de yapay zekâ ve zeki öğrenme sistemlerini konu edilir. Silva, vd., (2008)’ne göre web 1.0 evresi The Paisano ile aynı kavramlarla açıklanırken web 2.0 evresini benzer anlama gelen “dinamik, esnek ve sosyal uygulamaları içeren hem okunabilir hem de yazılabilir bir ortam” ifadeleriyle açıklar. Tanrıverdi vd., (2019: 203) ise web 3.0’ı dijital toplum olarak adlandırır ve bu evreyi internette daha güçlü bir teknoloji olarak, blokzinciri teknolojisi kavramıyla açıklar.

Teknoloji, öğrenme sürecinde bir kısım konu, tema ve başlıklarla yer bulur. Bunlar arasında bilgi ve iletişim teknolojisi destekli öğrenme, uzaktan eğitim-öğretim ve öğrenme, e-öğrenme, ağ bağlantılı öğrenme, ağ öğrenmesi ile m-öğrenme gibi kavramlar vardır. Bu bağlamda teknolojinin öğrenme sürecinin inşasında web 2.0 döneminde ortaya çıkan uzaktan eğitim araçları yanında sosyal medya mecraları ile daha da gelişmiş ve işlevsel özelliklere de kavuşmuştur. Bu durumu çevrimiçi öğrenme kavramı ile ele alan Üstündağ & Güyer (2017)’e göre bu süreç “internetin yaygınlaşması ve internet teknolojilerinin uzaktan eğitimde kullanılmasına” dayanmaktadır. Bu durumu Mutlu vd., (2004) ise “öğretenlerin, öğrenenlerin zaman ve mekân sınırlaması olmadan bilişim teknolojileri ile gerçekleştirilen eğitim etkinlikleri” olarak açıklanırken; Kuzgun & Özdiç (2017: 276) “sanal bir

sınıf aracılığıyla öğrenme sürecinin yürütülmesi” olarak açıklar. Durak vd., (2014); Karal vd., (2017); Rap ve Blonder, (2016); Toğay vd., (2013)’nin çalışmalarına da bakıldığında sosyal medya mecralarının değişik adlarla kullanılarak öğrenmeyi teşvik eden ve etkinleştiren, öğrenim ürünlerinin elde edilmesine katkı sunan ve öğrenme sürecini yöneten bir sistem olarak ele alındığını söylemek mümkündür.

Öğrenme-öğretme süreci ile teknolojik araç ve gereçler ile bunlara konu olan hususlardan biri m- öğrenmedir. M-öğrenmede, e-öğrenme ve sosyal medya temelindeki araçların işe koşulmasıyla öğrenme sürecine yönelik bir adım daha ilerleme konu edilir. Sosyal medya araçları ile Yıldırım (2017: 4)’a göre bilgiye, eğlenceye ve sosyal ağlara erişmek kolaydır. Ayrıca bu araçlar kolay taşınır, bilgisayar özelliklerini barındırır, yaşamı kolaylaştırır ve öğrenmeye de uygun bir ortam sağlar. Ocak vd., (2015: 374)’ne göre “web tabanlı topluluklar” olarak da adlandırılan sosyal ağ siteleri web 2.0’ın yükselişi ile oldukça popüler olmuş, “ne” bilgisinden çok “nasıl” bilgisinin öğrenme sürecinde önem kazanmasına ve öğretim sürecinde yeni öğrenme fırsatları sunmalarına katkısı olmuştur. Bu durumun “bir bağlantı çerçevesinde bilgi, sorgulama, meydan okuma için dijital diyalog yoluyla grup alanı yaratmaya yardımcı olmak” (Aksal vd. 2013: 243) şekliyle açıklandığı da görülür. Sosyal ağ sitelerine dayalı öğrenme sürecinde “neyi bildiğimizin yanında bilmek istediklerimizi nasıl öğrenebileceğimiz daha önemli bir boyut kazanmıştır” (Atay, 2019: 40). Bunun bir yansıması olarak sosyal medya platformları Çimen & Yılmaz’ın (2017) çalışmasında yer bulduğu gibi “yoğun kullanım oranları, ihtiva ettikleri teknolojiler ve çevrimiçi dünya ile gerçek dünyayı birbirine bağlamaları gibi özellikleri bakımından da eğitim alanındaki pek çok araştırmacının ilgisini çekmektedir”. M-öğrenme, “e-öğrenme kavramı ile taşınabilir cihazların birlikte değerlendirilmesi sonucu ortaya çıkmıştır” (Korucu ve Alkan, 2011: 1925). Karaduman (2018: 4)’a göre m-öğrenme “günlük yaşamla bütünleşmiş bilgiler ve birbiriyle bağlantılı bilgiye ulaşmak için yol olacak bilgiye erişim kaynakları” olarak görülür. Bu amaçla bir kısım teknolojik araçlar kullanılır, bu teknolojik araçlar Traxler (2005: 264-266)’e göre telefon, akıllı telefon, kişisel dijital yardımcılar, çevre birimleri, tabletler ve dizüstü bilgisayarlardır. Ozan (2013) ise bunları; cep telefon, akıllı telefon, avuç içi bilgisayar ve tablet bilgisayar olarak ele alır.

Teknoloji, bahse konu araç ve gereçlerin yanında bir kısım yazılım, uygulamalarla öğrenme-öğretme sürecinde yer alır. Teknolojik araç ve gereçlerde kullanılan yazılım türlerinden biri işletim sistemi yazılımlarıdır. İşletim sistemi yazılımları arasında Gartner Inc., (2012)’a göre Google Android, BlackBerry, Nokia Symbian, Apple iOS, Linux, RIM Microsoft Windows Phone OS ile Samsung Bada gibi marka ve ürünler de yer alır. Teknolojik araç ve gereçlerde kullanılan uygulamalar ise (Alemdağ, 2013; Atay, 2019; Topuz vd., 2015; Kazancı ve Dönmez, 2013)’in çalışmalarında şöyle derlenmiştir: Blogger, Edmodo, Eyejot, Facebook, Flashmeeting, Flickr, Google Talks, Jelf O’Har, LinkedIn, Instagram, Nick Brog Omegle, Pinterest, Tumblr, Twitch, Twitter, Secondlife, Skype, Snapchat, Swarm, Viber, Younow, Youtube ve WhatsApp.

Yabancı dil öğretimi ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi de insanlık tarihi kadar eski bir bilim dalıdır. Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi geçmişte birçok dönemde olduğu gibi teknolojinin ortaya çıkardığı fırsatlarla dünyanın küresel bir köye dönüştüğü son yüzyılın son çeyreği ve günümüzde de oldukça önemli bir konuma geldiğini söylemek mümkündür. Teknoloji temelli iletişim araçlarının gelişmesi, insanların kendi aralarında ve ülkeler arasındaki iletişim ve etkileşimin zirve yapması da bu süreçte etkili olmuştur. Dil; “ana dili, yabancı dili ve ikinci dili” (Durmuş, 2013: 15-16; Şen, 2019) gibi kavramlarla birbirinden ayrılır. Ana dili, bireyin öğrendiği ilk dili; yabancı dili, ana dili dışında öğrenilen yeni dilleri; ikinci dili ise yaşadığı toplumda ana dili dışında öğrenilen hâkim dili veya resmî dili temsil eder. Dil öğretiminde dolayısıyla yabancı dil öğretimi gibi yabancı dil olarak Türkçenin öğretiminde de dil becerileri konu edilir ve öğrenenin dil becerilerini kazanması önemsenir. Dil becerileri “dinleme, konuşma, okuma ve yazma” (Ertürk, 2006; Demir, 2014: 238 Gültekin vd., 2016; Güzel ve Barın, 2013: 268; Kan ve Durak, 2020; Temur, 2016: 87) becerileri olarak dörde ayrılır. Bu becerilerden dinleme ve okuma becerileri alıcı beceriler, konuşma ve yazma

becerileri ise üretici becerilerdir. Bu becerilerin Türkçenin yabancı dil olarak öğretimini konu eden tasarım sürecinde işe koşulmasında Melanlıoğlu (2020)'na göre özetle öğrenme duymaya dayanan, işitmeden farklı olan anlamlandırmaya dayanan, uygun konuşma hızında çıkarımda bulunma fırsatı veren dinleme becerileriyle başlar. Diğer dil becerileri bundan sonra ve uygun bir sırayla ve dil becerilerine yönelik alt unsurlarla kazandırılır ve bunlarla Türkçenin tüm dil becerilerinde iletişim dili olarak kullanabilmesine fırsat sunulmalıdır. Bu alt unsurları yazma becerisi ekseninde ele aldığımızda Yıldız vd. (2020: 1369)'nin belirttiği gibi “fikirler, üslup, kelime seçimi, cümle akıcılığı, imla ve sunum boyutları” önem kazanır.

Yabancı dil öğretim tasarımı sürecinin inşasında zamanla etkinliğini kaybedip kullanılmayan, ihtiyaçlara göre öne çıkan veya yenilerinin sisteme eklenmesiyle farklılaşan geçmişten günümüze birçok yaklaşım, strateji, yöntem ve tekniğe başvurulduğu görülür. Hengirmen (1979)'e göre bu eksende “40 civarında metot ve teknik vardır”. Bu durumu Türkiye örneğinde açıklayan Ülker & Sütçü (2019)'ye göre” “on civarında teknik ve yaklaşım ile 15 civarında yöntem ve daha fazla sayıda stratejinin” varlığı bildirilir. Bunlar arasında en çok tercih edilen yöntemleri Tarcan (2004: 7) “çeviri yöntemi, doğal yöntem, direkt yöntem, işitsel-dilsel yöntem, iletişim yönetimi, seçmeli yöntem, işitsel-görsel yöntem” olarak ele alır.

Yabancı dil öğretimi ile öğretim tasarımındaki ilke, yöntem, strateji ve teknikler ile öğretim yaklaşımı veya ekolü ekseninde öne çıkan hususları Brown (2000: 12, akt. Sütçü, 2014: 15)'de derlenen ve tablo 1'de sunulan verilerle açıklamak mümkündür.

Tablo 1: Yabancı Dil Öğretimi ve Öğretim Yaklaşımları Arasındaki İlişki Tablosu.

Dönem	Düşünce ekolü	Öne çıkan hususlar
A. 1900 başları ve 1940, 1950'ler	Yapısalcılık ve davranışçılık	Tasvir, gözlenebilir performans, bilimsel yöntem, deneycilik, yüzeysel yapı, şartlanma ve pekiştirme.
B. 1960'lar ve 70'ler	Rasyonalizm ve bilişsel psikoloji	Üretimci dilbilimi, edinim, doğuştanlık, ortak dil sistematikliği, evrensel dilbilgisi, yeterlilik ve derin yapı.
C. 1980'ler, 1990'lar, 2000'lerin başı	Yapılandırmacılık	Etkileşimli söylem, sosyo-kültürel değişkenler, işbirlikçi öğrenme, ortak dil değişkenliği, etkileşimli varsayım.

Yabancı dil öğretimi ile öğretim yöntemleri arasında ilişki tablo 1'de görüldüğü gibi özetle 1940-1950'lerde davranışçı öğrenme yaklaşımını esas almıştır. Bu dönemde şartlanma ve pekiştirme gibi öğrenme ilkeleri yer bulmuştur. 1960-1970'lerde bilişselci yaklaşım benimsenmiş ve üretimci dilbilimi, edinim ile yeterlilik gibi kavramlar gündem olmuştur. 1980-2000 döneminde ise yapılandırmacılık öne çıkmış; sosyo-kültürel değişkenler, işbirlikçi öğrenme, etkileşim gibi kavram ve konular yer bulmuştur.

Yukarıda ele alınan kavramsal çerçeveye özetle bakıldığında teknolojiye ilişkin farklılaşmanın, yabancı dil öğrenmeyi de işlevsel ve etkin kıldığını söylemeye fırsat sunmaktadır. Bunu derlenen ve aşağıda sunulan bilimsel çalışma verilerinde de görmek mümkündür. Buna göre Miangah & Nazarat (2012)'ın çalışmasında İngilizce dinleme, kelime bilgisi, dilbilgisi, telaffuz, yazma ve okuma becerisi kazandırma sürecinde mobil cep telefonlarının katkı sağladığı sonucu elde edilmiştir. Mehta'nın (2012) çalışmasında mobil araçların öğrenenin isteklenmesini artırdığı, yabancı dil becerilerinin kullanımını etkinleştirdiğini, keşfetme, araştırma, analiz etme, seçme etkinlikleriyle öğrenmeyi kolaylaştırdığı, iletişimi gerçek ve sanal ortamda kuvvetlendirdiği, eğlence ve öğrenci merkezli bir yaklaşımla öğrenmeyi ve kendi kendine öğrenmeyi sağladığı ele alınmaktadır. Saran vd., (2008)'ne göre cep telefonu kullanımı ile öğrenci telaffuzunun olumlu etkilediği tespit edilmiştir. Teknoloji “birçok öğrenme materyalinden istenilen zamanda yararlanma, etkili ve esnek bir ortamda iletişim kurma fırsatı sunmaktadır” (Mackinnon, 2013; Sağlam, 2014). “Geçmiş altı yıldan bu yana ise

internete erişim imkânı ve akıllı telefonlara sahip olma imkânlarındaki artışla birlikte; TV kullanım tercihlerinin düştüğü, bunların yerine önce bilgisayar ve daha sonra akıllı telefonların tercih edilme eğilimlerinin arttığı tespit edilmiştir” (Ülker ve Sejdiu 2019: 42). Teknoloji “zengin içerik, görsel medya imkanları ile öğrenmenin kolaylaşmasına ve zenginleşmesine yardımcı olmakta, hızlı dönüt sayesinde motivasyonu artırmaktadır” (Yamamoto vd., 2010).

Bunların yanı sıra teknoloji ile öğrenme tasarımı arasındaki ilişkiye köprü olan öğretim yöntemlerinden geleneksel öğrenme yaklaşımları etrafında biçimlenen alandaki bilimsel çalışmalar, yeni öğrenme yaklaşımı olan bağlantıcılığı ve bağlantıcılık ile yabancı dil öğretimini oldukça sınırlı çalışmaya konu ettiği görülmektedir. Bunlar arasında bağlantıcı mobil öğrenme Altınay vd. (2013); Bulut (2019); Saran vd., (2009); Kop, (2011)’ın çalışmalarına konu olmuştur. Arslan ve Yetgin (2020)’de çevrimiçi değerlendirme ve test konusunda yapılan çalışmaları içerik analizi yöntemiyle değerlendirmiştir. Skype’la öğretme sürecini konu eden (Khan vd., 2016)’nin çalışması ise Skype’ın öğrencilerin konuşma becerilerini geliştirdiği ve öğrenenleri motive ettiği sonucu elde edilmiştir. Bağlantıcılığın “kendini kabul ettirmesi ve daha iyi anlaşılması için ileri sürdüğü fikirleri destekleyen bilimsel araştırma yöntemlerine dayalı çok sayıda ileri araştırma yapmaya ihtiyaç olduğu” (Hogg ve Lomicky, 2012; Tinmaz, 2012; Rablin, 2012) ele almıştır.

Bu bağlamda teknolojinin yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanıyla ilişkili çalışmalarda işe koşulmasını konu eden sınırlı çalışmalardan biri Ülker (2019)’ın “Dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme yaklaşımı” başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışmaya göre yabancı dil olarak Türkçe, eğlenme amaçlı seyredilen dizi filmde, öğrenenin farkında olmadan, edinim temelli yani çocukların ana dili öğrenmesi gibi doğal ortamda öğrenilmektedir. Dil ve yabancı dili öğrenme sürecinin farklı olduğunu ele alan Özdemir, (2006: 28-29)’e göre “ana dili bilinçaltı işlemlerle edinilir iken yabancı dili ise bilinçli işlemlerle öğreniriz”. Bu eksende Demircan (2005: 16) geçmişte ana dilin de bilinçli öğrenme sürecinden geçerek öğrenildiğinin kabul edildiği, 1960’lı yıllarda alana yeni yorumlar getiren Chomsky’nin görüşleri çerçevesinde ana dilin edinim yoluyla öğrenildiğine yönelik değerlendirilmelerin yapılmaya başlandığı belirtilmektedir. Bu durumu benzer ifadeleri kullanan Parlak (2008: 3)’ın “Edinim, bilinçsiz; öğrenme ise bilinçli olarak gerçekleşmektedir. Çocukların 4-5 yaşlarında hiçbir gramer kuralını bilmeden, dili ustaca kullanmaları ana dilin bilinçdışı öğrenildiğinin kanıtı” ifadeleriyle de açıklamak mümkündür.

Dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme yaklaşımın da öğrenme; öğrenenin farkında olmadan, edinim temelli yani çocukların ana dili öğrenmesi gibi doğal ortamda gerçekleşir. Bu öğrenme süreci, geleneksel öğrenme yaklaşımlarıyla kıyaslandığında önemli farklılıklar barındırır. Bunun yanında bağlantıcı öğrenme yaklaşımıyla da önemli benzerlikleri vardır. Bu benzerlikleri bağlantıcı öğrenme yaklaşımına göre öğrenme, bir anlamda öğrenenin “bilgi kaynakları arasında bağlantı kurma ve dolayısıyla yararlı bilgi kalıpları oluşturma kapasitesine de dayanmaktadır” (Siemens, 2005) açıklamasıyla ilişkilendirmek mümkündür. Bunun gibi bağlantıcı öğrenme yaklaşımına göre öğrenme sürecinde “Sistematik öğrenme ortamı dışında yeni öğrenme ağları oluşturulmakta; öğrenen, farklı alanlarda güncel ve gerçekçi bilgi ile beceri ile buluşturmakta; öz düzenlemeli, özerk ve öğrenciyi kendisine bağlayacak öğrenme fırsatları da sağlayan araçlarla yapılmaktadır” (Czerkowski, 2016) açıklamalarıyla da ilişkilendirmek mümkündür. Bu veya başka benzerlik ve farklılıkların analiz edilmesi ve var olanların daha somut verilerle ortaya konulması; bilimsel çalışma yapanlar ile bu çalışmaları alana uygulayanlara veri temin ederek katkı sağlayacağı öngörülmektedir. Bu nedenle bilimsel çalışmaların sınırlılıkları etrafında oluşturulmuş kapsam etrafında belirlenmiş bu çalışma, dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme ve bağlantıcı öğrenme yaklaşımları öğrenen becerilerini konu edecektir. Bu çalışma bir anlamda karşılaştırma çalışmasıdır. Bu çalışma, araştırma kapsamındaki konuların daha çok fark edilmesine ve bu konular hakkında daha somut veriler temin edilmesine katkı sağlayabilecektir. Bu nedenlerle bu çalışmanın yapılması önemli ve gerekli görülmektedir.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışmanın amacı, “bağlantıcı öğrenme yaklaşımı öğrenen becerileri” ile “dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli öğrenen becerileri” arasındaki benzerlik ve farklılıkları yorumlamaktır. Bu amaçla şu sorulara cevap aranmıştır:

1. Dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modelinin ilke ve öğrenen becerileri nelerdir?
2. Bağlantıcılık öğrenme yaklaşımı ve dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli öğrenen becerileri arasındaki benzerlik ve farklılıklar nelerdir?

Yöntem

Bu çalışma nitel araştırma yöntemine göre yapılmış, betimsel temelli bir çalışmadır. Veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiş ve yorumlama yöntemiyle çözümlenmiştir. Nitel araştırma “algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül biçimde ortaya konmasıdır” (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 41; 189). Doküman incelemesi yöntemi ise “araştırması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizidir” veya “araştırma konusu hakkında bilgi içeren yazılı, görsel veya işitsel materyallerin çözümlenmesidir” (Balaban ve Salı, 2012; Gönc, 2012). Verilerin çözümlenmesinde başvurulmuş yorumlama yöntemi ise Yıldırım ve Şimşek (2018: 238)’te derlendiği gibi özetle anlamın ön plana çıkarılması için elde edilen bulguların kendi ortamı içinde araştırmacı tarafından ortaya çıkarılan ve ek bakış açısı sunan herkes tarafından aynen kabul edilemeyecek öznel bir süreçtir. Bu çalışmada kullanılan yorumlama yöntemi, daha geniş ve özetle yine Yıldırım ve Şimşek (2018: 30)’e göre şöyle açıklanabilir. Pozitivizm ötesi ve akılcılık ötesi paradigma gerçeğin, bilginin ve doğrunun (truth) sosyal kurgular (social constructs) olduğunu iddia eder. Yani insanlar anlamların yaratılması sürecine etkin bir biçimde katılır. Pozitivist anlayışta yerini bulan büyük söylemler, büyük kuramlar ve “tekil doğrular (singular truth)”, pozitivizm ötesi ya da yorumlamacı anlayışta çoklu gerçekliklerle yer değiştirir. Bilginin örgütlenmesi ve sunulmasında tek, en doğru bir biçim ya da yol yoktur. Aynı şekilde, yükselen paradigma, fen bilimlerinin yöntemi, kavramları ve amaçlarının sosyal bilimlere uygulanamayacağını varsayar. Örneğin araştırmacıların bilginin oluşturulması sürecindeki (ölçme aracının hazırlanması, verinin toplanması ve analizi gibi) etkisi yani “öznellik” (ya da daha yumuşak bir deyimle “bakış açısı”) kaçınılmazdır. Bizler belirli bakış açılarına sahip bireyleriz ve bu bakış açılarımız çalışmakta olduğumuz olay ve olguların anlaşılması sürecine bir dereceye kadar damgasını vurur. Sonuçta, öznel bir katkıda bulunmaksızın yorum yapmak mümkün değildir.

Veri Toplama Aracı ve Verilerin Toplanması

Bu çalışmada veri toplamak için kullanılan doküman analizi süreci Yıldırım ve Şimşek (2018: 194-200)’de ortaya konulan beş aşamadaki iş ve işlemler takip edilerek yapılmıştır. Bu ekseninde birinci aşamada; kitap, tez, makale, bildiri vb. basılı ve kullanım izni olan internet kaynakları belirlenmiştir. İkinci aşamada, yayınevlerince hazırlanmış basılı formları ve internet üzerinden ulaşılan kurumsal ve akademik yayın mecralarındaki özgün kaynaklar seçilmiştir. Üçüncü aşamada, bu kaynaklar kavramsal çerçevede ve araştırma amacıyla ele alınan hususlar etrafında derinleştirilerek anlaşılmaya çalışılmıştır. Dördüncü aşamada, derlenen veriler; araştırma konusu, geliştirilen kategoriler, analiz birimleri ve sayısallaştırma yollarıyla analiz edilmiştir. Son aşamada ise kullanılan kaynakların sahipleri ile atıf, izin ve alıntılarının doğruluğuna yönelik şüphe durumuna bakılmıştır.

Çalışmanın güvenilirliğinin artırılması için incelenen dokümanlar çeşitlendirilip mümkün olduğu kadar derinleştirilmesi yolu tercih edilmiştir. Ancak dizi film izlemeyle öğrenme modeli Ülker (2019)’de ve onunla ilişkili oldukça sınırlı birkaç doküman vardır. Bu nedenle bu kapsamdaki dokümanlarda çeşitlendirme fırsatı olmamıştır. Onun yerine “doküman incelemesi bütüncül tek durum desenine göre” Yıldırım ve Şimşek (2018: 300) çözümlenmiştir. Araştırmacının deneyimi ve

gösterdiği hassasiyetle güvenilirlik ve geçerlilik artırılmaya çalışılmıştır. Bunun yanında çalışmanın sadece bir araştırmacı tarafından yapılması, araştırmanın çeşitliliğini yani dolaylı olarak güvenilirliği ve genelleylebilir olmasını zayıflatmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analiz edilebilmesi için önce bulgular ortaya konulmuş daha sonra bu bulgular betimleme yapmak için yorumlanmıştır. Yorumlama, Dey (1993, akt.; Yıldırım ve Şimşek, 2018: 239)'de yer bulduğu gibi betimleme, sınıflandırma ve ilişkilendirme eksenlerinde bulgu, yorum ve sonuçlar ortaya konulabilir. Buna göre bu çalışmada betimleme yapabilmek için önce bir kısım kavramlar sınıflandırılmıştır. Bu kavramlar; öğrenme yaklaşımı, teknolojik dönüşüm, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi, teknolojinin Türkçe öğrenmeye uyarlanması, bağlantıcılık ve dizi film izlemeyle öğrenme ortamıdır. Bu kavramlar daha sonra öğrenen özellikleri ekseninde ilişkilendirilip açıklanmıştır. Bu amaçla önce bağlantıcılık, teorisyenlerinden biri olan Siemens (2005: 4)'in çalışmasında açıklanan bağlantıcı öğrenen özelliklerine başvurulmuştur. Daha sonra Ülker (2019)'in çalışması konu olan dizi film izlemeyle yabancı dil olarak Türkçe öğrenen becerileri ortaya konulmuştur. Bu beceriler ile bağlantıcı öğrenen becerileri arasındaki benzerlik ve farklılıklar kodlanmıştır. Bu kodlamalar etrafında yorumlar yapılarak sonuç ve önerilere ulaşılmıştır.

Bulgular

Araştırma amacına uygun soru ve bunların cevapları etrafında şekillenen bulgular aşağıda yer almaktadır.

Dizi Film İzlemeyle Öğrenme Modelinin İlkeleri ve Öğrenen Becerileri

Dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli Ülker'in (2019) çalışmasında öğrenme, doğal ve sistematik ortamlarda öğrenme, öğretim tasarımı, teknoloji, öğretim süreci, yabancı dil öğretimi ve teknolojinin yabancı dil öğretim sürecinde uyarlanması konuları etrafında ortaya konulan kavramsal çerçeve ile ele alınmıştır. Bahse konu çalışmanın bulgu, yorum, sonuç ve önerileri, bu araştırmanın birinci sorusuna cevap olacak şekilde araştırmacı tarafından aşağıda yorumlanmıştır. Bu yolla dizi film izlemeyle öğrenme sürecinin ilkeleri ve öğrenen özellikleri aşağıdaki gibi altı başlıkta derlenmiştir. Bunlar:

(1) *Öğrenme sürecinde teknolojik iletişim araç ve nesneleri kullanılmaktadır:* Öğrenme sürecinde kullanılan teknolojik araçlar; izlemeye aracılık eden televizyon, akıllı cep telefonu ve bilgisayar ile bir kısım uygulama yazılımlarından oluşmaktadır. Teknolojik temelli öğrenme nesneleri ise sinema veya film sektöründe hazırlanan ve daha sonra Arnavutça veya Boşnakça alt yazı eklenen Türkçe dizi filmlerdir.

(2) *Dil beceri türleri, zamana göre farklı biçimde işe koşulmaktadır:* İzleyen, izlemenin ilk dönemlerinde dil becerilerinden; dinleme-anlamadan çok, doğrudan alt yazı okumaya odaklıdır. Daha sonra yavaş yavaş doğrudan okuma azalmakta ve dinleme-anlama etkinleşmektedir. İzleme; ortalama altı ay sonunda okumaya gerek kalmadan dinleme-anlama yoluyla devam etmektedir.

(3) *Tüm dil beceri düzeylerinde birbirine yakın öğrenme becerileri elde edilmektedir:* İzleme sürecinde A1-C1 dil beceri düzeylerinde öğrenen kazanımları elde edilmektedir. Dil beceri düzeyleri, en düşük 1 ve en yüksek 6 puan ile işaretlendiğinde okuma becerisi için 3,02 yani B1, yazma becerisi için 2,93 yani A2, konuşma becerisi için 3,07 yani B1 ve anlama-dinleme becerisi için 3,14 yani B1 düzeyinde ortalama dil becerisi kazanılabilmektedir.

(4) *Dizi film izleme alışkanlığa dönüşmekte ve taklit gibi modellemelere de köprü olmaktadır:* Dizi filmi ilk defa izleme ana dilde sunulan tanıtım filmiyle veya yakın çevresinde bulunan kişilerin tanıtımı ve onlardan etkilenmeyle başlamaktadır. İzleme daha sonra beğeni ile tetiklenmekte ve kısa süre içinde "alışkanlık" hâlinde gelmektedir. Bu süreçte dizi filmin bölümleri tekrar tekrar, zaman ve mekân bağımlı veya bağımsız ortamlarda izlenmektedir. Alışkanlık; izleyenin

beğenisine, keyif almasına ve mutluluk hissi yaşamasına dayanmaktadır. Ayrıca içeriğin geçtiği yerleri sevmesi ve içeriğinde kendi yaşamında yer alan veya yer alması muhtemel güzellik ile kötülükleri bulması da alışkanlığı tetiklemektedir. Bunların yanında 18 yaşına kadar olan izleyiciler, dizi filmdeki oyuncularını rol model almakta ve o oyuncular gibi yaşama isteği duymakta ve onların bazı tavırlar ve davranışlarını sergileme eğilimi de göstermektedir.

(5) *İzleyici, dizi filmi eğlenmek için izlemekte ve öğrenme becerileri farkında olmadan yani doğal –edinime dayalı- yollarla elde edilmektedir:* İzleyici dizi filmi, yabancı dil öğrenmek için değil eğlenmek için izlemektedir. Üstelik bu süreçte yabancı dil olarak Türkçe öğrendiğinin farkında da değildir. Öğrenmeyle de sonuçlanan bu izleme sürecinde; öğretmen, bir öğretim programı ve öğrenme amacı gibi öğretim tasarımının unsurları yoktur. Ayrıca öğrenme aracı ile öğrenci ve öğretim sisteminin diğer unsurları da öğrenme için işe koşulmamıştır. Bunlara rağmen izleme belirli düzeyde dil becerisi kazanma ile de sonuçlanmaktadır. Yani öğrenme; sistematik bir öğrenme ortamı olmadan doğal öğrenme ortamında, çocukların dil becerisi edinimi gibi doğal yolla gerçekleşmektedir.

(6) *İçeriğin anlaşılması veya dolaylı olarak öğrenmenin desteklenmesi için bir kısım teknolojik uygulama araçları, öğrenme stili ve iletişim kurma yollarına başvurulmaktadır:* Bu teknolojik uygulama araçları arasında not alma, Google Çeviri, sözlük, Yunus Emre Enstitüsü Uzaktan Türkçe Öğretim Portalı ve Lingohood gibi dijital kaynaklar kullanılmaktadır. Öğrenme stilleri ise tekrar, çıkarımda bulunma, tahmin, taklit etme ve model alma gibi yollardır. İletişim kurma yolu hedef dili bilen ve kullanan veya aynı dizi filmi seyreden kişilerden oluşmaktadır.

Bağlantıcı Öğrenme Yaklaşımı ve Dizi Film İzlemeyle Yabancı Dil Öğrenme Modeli Öğrenen Becerileri Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

Dizi film izlemeyle öğrenme sürecinde “öğrenen” değil “izleyici” vardır. Ayrıca izleyicinin amacı öğrenmek değil eğlenmektir. Üstelik izleyici, eğlenirken yabancı dil olarak Türkçe öğrendiğinin farkında da değildir. Öğrenme, çocuğun ana dilini öğrenmesi gibi doğal bir ortamda yani “edinime” dayanan bir yolla gerçekleşmektedir. Bunların yanında dizi filmin bazen tekrar izlenen her bir bölümü, bağlantıcılıktaki temel öğrenme bağları gibi dizi film izlemeyle öğrenme sürecinin temel öğrenme bağlarını oluşturmaktadır. Üstelik dizi film izlemeyle öğrenme sürecinde, bağlantıcılıktaki “öğrenme topluluklarının çapraz bağlantılarla daha çok genişlemesi ve büyümesi” McCormick vd., (2011) gibi öğrenme toplulukları da vardır. Bunlar dizi film izleme sürecinde hedef dilde müzik yayın ve kayıtlarını dinlemek, elektronik sözlük ve arama motorlarıyla anlam aramak, konular hakkında bilgi edinmek ve uzaktan öğretim portalleri (Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğretim Portalı ile ligohood) uygulamalarından faydalanmak gibidir.

Bağlantıcılığı ilk olarak ortaya atan Downes (2011) ve Siemens (2005)’in çalışmalarında, bağlantıcılıkta öğrenmenin giderek ağ teknolojilerine dayalı olarak çevrimiçi ortamlarda gerçekleştiği açıklanır. Dizi film sürecinde de bağ düğümleri ve bu düğümler arasındaki bağlantıların, bir anlamda öğrenenlerin “bilgiye erişip, anlamlandırdığı ve içselleştirdiği” (Bozkurt, 2013; Kop ve Hill 2008) bir sürecin var olduğu yorumlanabilir.

Bağlantıcı öğrenme modeli öğrenen özelliklerine dayalı becerileri Siemens (2005: 4)’in çalışmasında on bir ayrı başlıkla açıklanmıştır. Bu özellikler ile dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli öğrenen özellikleri arasındaki benzerlik ve farklılıklar yorumlandığında ise şu bulgulara ulaşılmıştır.

(1) *“Demir atabilme” bağlantıcı öğrenme modeli öğrenen özelliklerine dayalı beceri türlerinden biridir.* Bu beceri *dikkat dağıtıcılara rağmen öğrenenin, öğrenilene odaklanabilmesi* ifadesi ile açıklanır. Bu açıklamalarla, dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli öğrenen becerilerine arasında benzerlik ve farklılıklar var mı? Sorusu etrafında bakıldığında şunlar yorumlanmıştır. İzleyici, dizi filmi izlemeye ana dilde sunulan tanıtım filmi veya yakın çevresinde

duyduklarının etkisiyle başlar. Daha sonra dizi filmle kendi arasında bir bağ oluşturmuştur. Bu bağ dizi film izlemeyi alışkanlığa dönüştürmektedir. Bu alışkanlık izleyiciyi, ikame edilecek başka fırsatlar yerine dizi filmin izlenmesini tercihe yönlendirmektedir. Bu ise başka dikkat dağıtıcılara rağmen dizi film izlemeye “demir atma” olarak da yorumlanabilir. Bu yönüyle bağlantıcı öğrenme sürecindeki “demir atabilme” özelliğiyle dizi film izlemeye dayalı öğrenen özelliği arasında tam bir benzerlik olduğu yorumu yapılabilir.

(2) “*Filtreleyebilme*”, bağlantıcı öğrenme modeli öğrenen özelliklerine dayalı becerilerden bir diğeridir. Bu beceri *devam eden bilgi akışı içinde, önemli öğeleri ortaya koyabilme* ifadesi ile açıklanır. Bu açıklamayı, dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli öğrenen becerileri ekseninde ise şöyle yorumlayabiliriz. Dizi film, izleyiciyi farkında olmadan özerk ve edinime dayanan bilgi akışına maruz bırakır. İzleyici, bu süreçte dizi film içeriğiyle kendisi arasında bağ kurar ve dizi film içeriğini daha iyi anlamak için bir kısım teknolojik iletişim araç ve uygulamalarını kullanmaya başlar. Ayrıca yakın çevresi ile iletişime geçer. Bunları, izleyicinin farkında olmadan yeni dil becerileri elde etmesine köprü olan hususlar olarak yorumlamak mümkündür. Bunlar etrafında bağlantıcı öğrenme sürecindeki “filtreleyebilme” özelliğiyle, dizi film izlemeye dayalı öğrenen özelliği arasında tam benzerlik olduğu yorumlanabilir.

(3) “*Bağlantı kurabilme*”, bağlantıcı öğrenme modeli öğrenen özelliklerine dayalı becerilerden bir diğeridir. Bu beceri türü *güncel bilgi sahibi olma yolunda ağlar oluşturmayı sürdürme* ifadesi ile açıklanır. Dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli öğrenen becerilerine bu ekseninde bakıldığında, dizi filmin yeni bölümlerini izleme ve içeriği daha iyi anlamak için başvuru araç ve gereçler ile öğrenme stilleri güncel bilgi sahibi olma yolunda kurulan ağları da temsil ettiği yorumlanabilir. Bu yönleriyle bağlantıcı öğrenen özelliklerinden “bağlantı kurabilme” özelliğiyle dizi film izlemeye dayalı öğrenen özelliklerinin tam benzerlik gösterdiği yorumu da yapılabilir.

(4) “*İnsanlarla etkileşim içinde olma*”, bağlantıcı öğrenme modeli öğrenen özelliklerine dayalı becerilerdendir. Bu beceri gibi dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli öğrenen becerileri de insanlarla yani dizi film içeriğiyle tek yönlüde olsa etkileşim kurma fırsatı vermektedir. İzleyici, diğer taraftan hedef dili bilen, kullanan veya aynı dizi filmi seyreden kişilerle Türkçe konuşarak iletişim ve etkileşime geçme eğilimindedir. Bunlar arasında aile bireyi, çevresindeki kişi, okul, sosyal ve arkadaş çevresi de vardır. Bu yönüyle bağlantıcı öğrenme sürecindeki “insanlarla etkileşim içinde olma” özelliğiyle dizi film izlemeye dayalı öğrenen özelliği arasında tam bir benzerlik olduğu yorumlanabilir.

(5) “*Anlam yaratabilme / çıkarabilme*”, bağlantıcı öğrenme modeli öğrenen özelliklerine dayalı becerilerden biridir. Bu beceri *var olan anlam ve etkiyi kavrayabilme* ifadesi ile açıklanır. Bu beceri ekseninde dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli öğrenen becerileri ilk dönemlerde dinleme-anlamadan çok alt yazı okumaya odaklı izlemeyle ortaya çıkar. Daha sonra bu süreç yavaş yavaş azalır ve genellikle altı ay gibi bir süre sonunda okumaya gerek kalmadan dinleme-anlama yoluyla devam eder. Ayrıca izleyicinin dizi filmin içeriğini daha iyi anlamlandırmak için başvurduğu öğrenme stili gibi örüntülerde vardır. Bunlar var olan anlam ve etkiyi kavrayabilme özelliği olarak da görülebilir. Bu yönüyle bağlantıcı öğrenme sürecindeki “anlam yaratabilme / çıkarabilme” özelliğiyle dizi film izlemeye dayalı öğrenen özelliği arasında tam bir benzerlik olduğu yorumlanabilir.

(6) “*Değerlendirme ve özgünlük*”, bağlantıcı öğrenme modeli öğrenen özelliklerine dayalı becerilerdendir. Bu beceri *bilginin değerini ve özgünlüğünü belirleyebilme* ifadesi ile açıklanır. Dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli öğrenen becerilerine bu ekseninde bakıldığında uyumun varlığı görülür. Bu uyum diz film izleme sürecinde daha önce bilmediği kelime ve konular etrafında geçen hususları daha anlamlı ve değerli kılmak için başvurduğu örüntülere açıklanabilir. Bu örüntüler bir anlamda bilginin değerini ve özgünlüğünün farkında olma şekli olarak da görülebilir. Bu yönüyle

bağlantıcı öğrenme sürecindeki “değerlendirme ve özgünlük” özelliğiyle dizi film izlemeye dayalı öğrenen özelliği arasında tam bir benzerlik olduğu yorumlanabilir.

(7) “*Yaratıcı ve eleştirel düşünebilme*”, bağlantıcı öğrenme modeli öğrenen özelliklerine dayalı becerilerdendir. Bu beceri *hayal kurabilme, sorgulayabilme* ifadesi ile açıklanır. Dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli öğrenen becerilerine bu eksenle bakıldığında izleyicinin, “alışkanlık” ve “taklide” uzanan bir “beğenme” ile sonuçlanan dizi film izleme serüveni, izleyicinin dizi filmden keyif alması ve mutluluk hissi yaşamasına da neden olduğu şekliyle görülebilir. Bu süreçte izleyici içerikte; kendi yaşamında yer alan veya yer alması muhtemel güzellik ve kötülükleri bulmakta, onun gibi yaşamak istediği oyuncu modellerini benimsemektedir. Bunlar ise izleyicinin, dizi film içeriği etrafında hayal kurduğuna ve içerikle ilgili bir kısım sorgulamaları yaptığı öngörüsü yapılmasına fırsat sunmaktadır. Bu yönüyle bağlantıcı öğrenme sürecindeki “yaratıcı ve eleştirel düşünebilme” özelliğiyle dizi film izlemeye dayalı öğrenen özelliği arasında tam bir benzerlik olduğu yorumlanabilir.

(8) “*Örüntüleri tanıyabilme*”, bağlantıcı öğrenme modeli öğrenen özelliklerine dayalı becerilerden bir diğeridir. Bu beceri *eğilim ve örüntüleri tanımlayabilme* ifadesi ile açıklanır. Dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modelindeki izlenen dizi film, dizi film izlemek için kullanılan teknolojik iletişim araçları, içeriği anlamak için kullanılan teknolojik temelli uygulama araçları, öğrenme stili ve yakın çevresiyle kurduğu iletişim yolları bu eksendeki öğrenen becerileri olarak görülmektedir. İzleyicinin bir kısmı yukarıdaki açıklanan öğrenme stillerine başvurmamaktadır. Tüm bunlara bir bütün olarak bakıldığında ise bağlantıcı öğrenen özelliklerinden “örüntüleri tanıyabilme” özelliğiyle, dizi film izlemeye dayalı öğrenen özelliklerinin tamama yakın düzeyde benzediği yorumlanmaktadır.

(9) “*Bilgi ortamlarında dolaşabilme*”, bağlantıcı öğrenme modeli öğrenen özelliklerine dayalı becerilerdendir. Bu beceri *bir amaç doğrultusunda teknolojik araç, insan, bilgi ağı ve fikirler arasında gezinebilme* ifadesi ile açıklanır. Bu beceri ekseninde dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli öğrenen becerileri arasında yukarıda “örüntüleri tanımlayabilme” başlıklı bölümde açıklandığı gibi teknolojik temelli uygulama araçları, öğrenme stili ve yakın çevresiyle iletişim kurma gibi yollara başvurmaktadır. Ancak bu süreç bu çalışma kişilerin genelini kapsamamaktadır. Bu nedenle bağlantıcı öğrenen özelliklerinden “bilgi ortamlarında dolaşabilme” özelliğiyle, dizi film izlemeye dayalı öğrenen özelliklerinin arasında tamama yakın düzeyde benzerlik olduğu yorumlanmaktadır.

(10) “*Belirsizliği kabullenebilme*”, bağlantıcı öğrenme modeli öğrenen özelliklerine dayalı becerilerden biridir. Bu beceri *bilinen - bilinmeyen dengesini oluşturabilme* ifadesi ile açıklanır. Dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modelinde öğrenme, doğal öğrenme ortamında gerçekleşmektedir. Üstelik öğrenen dizi filmi, öğrenmek için değil eğlenmek için izlemektedir. Dolayısıyla “öğrenmeye yönelik belirsizliklerin de” farkında değildir. İzleyicinin alt yazı okuyarak veya diğer duyu organları ile desteklediği içeriği anlamlandırma girişimleri, bazı izleyiciler için bir kısım ek örüntülere başvurmakla daha da etkinleşmektedir. Bu süreci bilinen –bilinmeyen arasında dolaylı bir denge kurma girişimi olarak yorumlamak mümkündür. Öğrenmenin farkında olmadan yani edinime dayalı gelişmesi, bilinen – bilinmeyenin tam olarak farkına varılmasının önünde çok azda olsa bir engel ortaya çıkarmaktadır. Bu yönleriyle bağlantıcı öğrenen özelliklerinden “bilgi ortamlarında dolaşabilme” özelliğiyle, dizi film izlemeye dayalı öğrenen özelliklerinin arasında tamama yakın düzeyde benzerlik olduğu yorumu yapılmaktadır.

(11) “*Bağlamlandırabilme*”, bağlantıcı öğrenme modeli öğrenen özelliklerine dayalı becerilerdendir. Bu beceri *bağlamın önemini kavrama, temel bağlamsal noktaları kaçırmama* ifadesi ile açıklanır. Bu beceri ekseninde, dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli öğrenen becerileri arasındaki benzerlik ve farklılıkların varlığına yönelik şu yorumlar yapılabilir: Dizi film izleme sürecinde içeriği anlama ve anlamayı destekleyen örüntülere başvurmayı aynı zamanda dizi film

izlemeyle yabancı dil öğrenme sürecinde kullanılan “bağ düğümleri” olarak görmek de mümkündür. Ancak içeriği anlamak veya öğrenmeyi desteklemek için kullanılan teknolojik temelli uygulama aracı, öğrenme stili ve yakın çevresiyle iletişim gibi bağ düğümleri çok etkin şekilde tüm taraflarca kullanılmadığı yorumlanmaktadır. Bu nedenle bağlantıcı öğrenen özelliklerinden “bilgi ortamlarında dolaşabilme” özelliğiyle, dizi film izlemeye dayalı öğrenen özelliklerinin arasında tamama yakın düzeyde benzerlik olduğu yorumu yapılmaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Bu çalışmada elde edilen bulgular etrafında yapılan yorumlarla şu sonuçlar elde edilmiştir. Dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli ilke ve öğrenen becerileri şunlardır: Öğrenme yani dil becerilerini elde etme süreci doğal öğrenme ortamında gerçekleşir. Bu süreçte “öğrenen” değil “izleyici” vardır. Ayrıca izleyicinin amacı öğrenmek değil eğlenmektir. Üstelik izleyici, eğlenirken yabancı dil öğrendiğinin farkında da değildir. Dört dil beceri türü, geleneksel uygulamalarda olduğundan farklı biçimde işe koşulmaktadır. İçeriğin anlaşılması veya dolaylı olarak öğrenmenin desteklenmesi için bir kısım teknolojik uygulama araçları, öğrenme stili ve iletişim kurma yollarına başvurulmaktadır. Bunlar arasında tekrar tekrar izlenen dizi film bölümleri, izleyicinin hedef dilde dinlediği müzik yayın ve kayıtları, elektronik sözlük ve arama motorlarıyla anlam arama girişimlerine de başvurmaktadır. Bunların yanında uzaktan öğretim uygulamalarına da (Yunus Emre Enstitüsü Türkçe Öğretim Portalı ve LigoHood) başvurmaktadır. İzlenen dizi filmin içeriği, izleyicide “alışkanlık” ve “taklitle” bir “beğenme” ortaya çıkarmaktadır. Bu süreç zamanla tüm dil beceri düzeylerinde birbirine yakın öğrenme becerileri elde edilmektedir.

Dizi film izlemeyle öğrenme modeli öğrenen özellikleri, bağlantıcılık ekseninde Siemens (2005)’in ortaya koyduğu on bir öğrenen özelliğinden yedisiiyle tamamen ve dördüyle de önemli oranda benzemektedir. Tamamen benzerlik gösteren öğrenen özellikleri: Demir atabilme, filtreleyebilme, bağlantı kurabilme, insanlarla etkileşim içinde olma, anlam yaratabilme veya çıkarabilme, değerlendirme ve özgünlük ile yaratıcı ve eleştirel düşünebilmedir. Önemli oranda benzerlik gösteren öğrenen özellikleri ise; örüntüleri tanıyabilme, bilgi ortamlarında dolaşabilme, belirsizliği kabullenebilme ve bağlamlayabilmedir. Tüm bunlarla dizi film izlemeyle öğrenme ve bağlantıcı öğrenenin özellikleri arasında önemli oranda benzerlik olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmada ortaya konulan kavramsal çerçeve, bulgu ve sonuçlara bir bütün olarak bakıldığında teknolojinin, diğer sistemler gibi eğitim sistemini de önemli oranda farklılaştırdığını yeniden yorumlama fırsatı vermektedir. Bu farklılaşmalar eğitim sistemi gibi eğitim sisteminin disiplin alanlarından biri olan diller alanını ve onun bir alt ve bağımsız unsuru olan yabancı dil öğretimi alanını da etkilemektedir. Ancak alan yazınında hem bu konuları hem güncel öğrenme yaklaşımı olan bağlantıcılığı hem de dizi film izlemeyle yabancı dil öğrenme modeli ve doğal – edinim temelli- öğrenme gibi yabancı dil öğretimini konu eden çalışmaların oldukça sınırlı olduğu görülmektedir. Bu nedenlerle bu tür konuları ele alan daha çok yeni akademik çalışmaların yapılması önerilmektedir.

Etik Kurul Raporu

Bu çalışmada araştırma ve yayın etiğine yönelik ilke ve kurallara uyulmuştur. Bu anlamda başkalarına ait ölçek, anket ve fotoğraf kullanılmamıştır. Araştırmacının yorumuna dayalı bu çalışma da veri toplamak için görüşüne başvurulmuş başka kimse yoktur. Ayrıca bu çalışma klinik ve deneysel insan ve hayvanlar üzerine yapılmış bir çalışma da değildir. Bu nedenle etik kurul raporuna ihtiyaç duyulmamış ve etik kurul raporuna başvurulmamıştır.

Kaynakça

Alemdağ, E. (2013). Edmodo: Eğitsel bir çevrimiçi sosyal öğrenme ortamı. XVIII. Türkiye’de İnternet Konferansı. İstanbul Üniversitesi. <http://inet-tr.org.tr/inetconf18/bildiri/28.pdf>

- Altınay, A.F., Altınay, G.Z. & Menemenci, B.N. (2013). Practice of connectivism as learning theory: enhancing learning process through social networking site (Facebook). *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12 (2), 243-252.
- Atay, B. (2019). *Bağlantıcı öğrenmeye hazır bulunuşluk ölçeği geliştirme çalışması*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aksal, F.A., Gazi, Z.A. & Bahçelerli, N.M. (2013). Practice of connectivism as learning theory: enhancing learning process through social networking site (Facebook). *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 12(2), 243-252.
- Arslan, K. & Yetgin, G. (2020). Çevrimiçi değerlendirme sistemlerinin eğitimde kullanımı: bir içerik analizi. *Turkish Studies - Education*, 15(2), 651-671. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39646>
- Bacanlı, H. (2018). *Gelişim ve Öğrenme*. Pagem Akedemi.
- Balaban, S.J. (2012). Verilerin toplanması, (Ed. A. Şimşek). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemi*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bozkurt, A. (2013). Açık ve uzaktan öğretim: web 2.0 ve sosyal ağların etkileri. *Akademik Bilişim *2013 – XV. Akademik Bilişim Konferansı Bildirileri*, Akdeniz Üniversitesi, Antalya. https://ab.org.tr/ab13/kitap/bozkurt_uzaktan_AB13.pdf
- Brown, H.D. (2000). *Principles of language teaching and learning*. Longman.
- Bulut, A. (2019). *Bağlantıcı öğrenmeye hazır bulunuşluk ölçeği geliştirme çalışmaları*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Kocaeli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Czerkowski, B. (2016). Blending formal and informal learning networks for online learning. *International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 17(3), 138-156.
- Çimen, A. & Yılmaz, M.B. (2017). Nasıl bir harmanlama? karma öğrenmede sosyal ağların lise düzeyinde erişimi ve ağ kullanım davranışlarına etkisi. *Eğitim ve Bilim*, 42 (191), 19-107. DOI: <http://dx.doi.org/10.15390/EB.2017.7190>
- Dağhan, G., Kibar, P.N., Çetin, M., Telli, E & Akkoyunlu, B. (2017). Bilişim teknolojileri öğretmen adaylarının bakış açısından 21. yüzyıl öğrenen ve öğretmen özellikleri. *Eğitim Teknolojisi Kuram ve Uygulama*, 7(2), 215-235.
- Demircan, Ö. (2005). *Yabancı dil öğretim yöntemleri*. Der Yayınları.
- Dey, I. (1993). *Qualitative data analysis: A user friendly guide for social scientists*. Rotledge.
- Downes, S. (2011). *Connectivism' and connective knowledge*. https://www.huffpost.com/entry/connectivism-and-connective_knowledge
- Downes, S. (2012). *Connectivism and connective knowledge: Essays on meaning and learning networks*. Canada: National Research Council. https://www.oerknowledgecloud.org/archive/Connective_Knowledge-19May2012.pdf
- Durak, G., Çankaya, S. & Yünkül, E. (2015). Eğitimde eğitsel sosyal ağ sitelerinin kullanımı: Edmodo örneği. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 41(0), 309-316. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dpusbe/issue/4783/65972>
- Durmuş, M. (2013). *Yabancılar Türkçe Öğretimi*. Grafiker Yayınevi.
- Eren, Z. (2018). Bağlantıcılık teorisi ve öğretmen adaylarının öğrenme ağlarının sosyal ağ analizi. *Turkish Studies Educational Sciences*, 13(19); 717-753 <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.13891>

- Ertürk, H. (2006). *İngilizce öğretiminde konuşma becerisinin kazandırılmasında yazılı görsel öğretim materyalinin erişime etkisi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gartner Inc. (2012). *Gartner says worldwide sales of mob declined 3 percent in third quarter of 2012*. <http://www.gartner.com/newsroom/id/2237315>
- Gönç, Ş.T. (2012). Nicel ve nitel araştırmalarda kullanılan araştırma teknikleri, *Sosyolojide araştırma yöntem ve teknikleri*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Gültekin, İ., Melanlıoğlu, D. & Ülker, M. (2016). Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde yöntem ve uygulamalar: *Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde Yunus Emre Enstitüsü modeli. Cilt-1*, Yunus Emre Enstitüsü.
- Güneş, F. (2013). Dil öğretimi ve temel dil yaklaşımları. *Yabancılar Türkçe öğretimi el kitabı*. (Ed.: M. Durmuş ve A. Okur), Grafik Yayınları.
- Güzel, A. & Barın, E. (2013). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi*. Akçağ yayınları.
- Hengirmen, M. (1979). *Yabancı Dil Öğretim Yöntemleri ve TÖMER Yöntemi*, Engin Yayınevi.
- Hogg, N. & Lomicky, C.S. (2012). Connectivism in postsecondary online courses: An exploratory factor analysis. *Quarterly Review of Distance Education*, 13(2), 95-112.
- Jones, C. (2015). *Networked learning an educational paradigm for the age of digital networks*. Springer.
- Kan, A.Ü. & Durak K.N. (2020). İkinci yabancı dil olarak Almanca öğretiminde öğretmenlerin karşılaştıkları sorunlar, *Turkish Studies - Education*, 15(2), 1025-1047. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.39886>
- Karaduman, G. (2018). Bağlantıcılık temelli mikro-öğrenmenin, yabancı dil öğreniminde, uygulanabilirliği: Voscreen örneği. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Karal, H., Kokoç, M. ve Çakır, O. (2017). Impact of the educational use of Facebook group on the high school students' proper usage of language. *Education and Information Technologies*, 22(2), 677-695. DOI: 10.1007/s10639-015-9428-y
- Karataş, S. (2008). Temel kavramlar ve kuramsal temeller. *İnternet temelli eğitim*, (Ed. H.İ. Yalın). Nobel Yayın Dağıtım.
- Kazancı, A. & Dönmez, F.İ. (2013). *Okul 2.0 eğitimde sosyal medya ve mobil uygulamalar*. Anı yayıncılık.
- Keser, H. (1989). Türk okul sisteminde bilgisayarların kullanılması. *A.Ü. Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 22 (1), 189-224.
- Khan, İ.U., Ayaz, M., & Khan, S. (2016). Using Skype to develop learners' speaking motivation. *Science International Journal*, 28(5), 41-48.
- Kop, R. (2011). The challenges to connectivist learning on open online networks: Learning experiences during a massive open online course. *The International Review of Research in Open and Distributed Learning*, 12(3), 19-38. <https://doi.org/10.19173/irrodl.v12i3.882>
- Kop, R., & Hill, A. (2008). Connectivism: Learning theory of the future or vestige of the past? *International Review of Research in Open and Distance Learning*, 9(3), 2-13. DOI: 10.19173/irrodl.v9i3.523

- Korucu, A. T. & Alkan, A. (2011). Differences between m-learning (mobile learning) and e-learning, basic terminology and usage of m-learning in education. *Procedia Social and Behavioral Sciences* 15(0), 1925–1930. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2011.04.029>
- Kuzgun, H. & Özdiç, F. (2017). Eğitsel sosyal ağ ortamı Edmodo'nun kullanılabilirliğinin incelenmesi. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 10(2), 274-297. <http://dx.doi.org/10.5578/keg.54103>
- Mackinnon, T. (2013). *Using e-tools to facilitate international collaborations and enhance language teaching*. Higher Education Academy.
- McCormick, R., Fox, A., Carmichael, P. & Procter, R. (2011). *Researching and understanding educational networks*. Routledge.
- Mehta, N.K. (2012). Mobile phone technology in English teaching: Causes & concerns. *The Modern Journal of Applied Linguistics*, 2(4), 82-92.
- Melanlioğlu, (2020). *Yabancılar türkçe öğretiminde anlama süreçleri*. <https://www.youtube.com/watch?v=xt2RgnCnuDU>
- Miangah, T.M. & Nazarat, A. (2012). Mobile assisted language learning. *International Journal of Distributed and Parallel Systems*, 3(1), 309-319.
- Mutlu, M.E., Dinçer, G.D., Okur, M.R. & Şişman, S. (2004). E-Öğrenme sistemlerinin tasarımında kavram haritaları, öğrenme nesneleri ve eğitim yönetim sistemlerinin rolü. *Presented at Akademik Bilişim Konferansları*, Karadeniz Teknik Üniversitesi.
- Newby, T.J., Stepich A.D., Lehman, D.J., Russell, D.J. & Ottenbreit-Leftwich, A. (2011). *Educational technology for teaching and learning*, Pearson Education Inc.
- Tarcan, A. (2004). *Yabancı dil öğretim teknikleri*. Nobel Yayınları.
- Ocak, D., Gökçearslan, Ş., Solmaz, E., Özcan, S. & Bayır, E. (2015). Üniversite öğrencilerinin sosyal ağ kullanım amaçları ve öğrenme stilleri üzerine bir inceleme. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35 (3), 0-0. <http://www.gefad.gazi.edu.tr/tr/issue/29790/320318>
- Ozan, Ö. (2013). *Bağlantıcı mobil öğrenme ortamlarında yönlendirici destek*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, S., Yalın, H.İ. & Sezgin, F. (2012). Türk eğitim sistemi, yasal temelleri ve sorunları. *Eğitim bilimine giriş*, (8. baskı). Pagem Akademi Yayınları.
- Özden, Y. (2003). *Öğrenme ve öğretme*. Pagem A.
- Öztürk, T. (2019). *Ortaöğretim İngilizce konuşma becerisinin geliştirilmesinde bağlantıcı mobil öğrenme sürecinin incelenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Rablin, A. (2012). Connecting the theory of connectivism to practice. *Australian Computers in Education Conference*. Wesley College.
- Sağlam, S. (2014). *Online support application for oral communication skills course: A case study*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Selçuk, Z. (2001). *Gelişim ve öğrenme*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Siemens, G. (2004). *Connectivism. learning theory for digital age*. http://itdl.org/Journal/Jan_05/article01.htm

- Siemens, G. (2005). Connectivism: Learning as network-creation. *ASTD Learning News*, 10(1), 1-28.
- Siemens, G. (2008). Learning and knowing in networks: Changing roles for educators and designers. *ITFORUM, for Discussion*, 27, 1-26.
- Siemens, G. (2012, July 25). *MOOCs are really a platform*. [Web log post]. <http://www.elearnspace.org/blog/2012/07/25/moocs-are-really-a-platform/>
- Şahin, M. (2019). Eğitim ve öğretimle ilgili temel kavramlar. *Eğitime giriş*. (Ed.: M. Şahin & T. Aytaç), PegemA Yayınları.
- Şen, Ü. (2019). *Dil eğitiminin temel kavramları*, Pagem Akademi.
- Tanrıverdi, M., Uysal, M. & Üstündağ, M.T. (2019). Blokszinciri teknolojisi nedir? ne değildir?: Alanyazın incelemesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 12 (3): 203-217. DOI: 10.17671/gazibtd.547122
- The Paisano. (2008). *WEB teknolojilerinin gelişim süreci*. <https://thepaisano.files.wordpress.com/2008/03/webtimeline.jpg>.
- Toğay, A., Akdur, T.E., Yetişken, İ.C. & Bilici, A. (2013). Eğitim süreçlerinde sosyal ağların kullanımı: Bir MYO deneyimi. *Akademik Bilişim Konferansı*, Antalya.
- Parlak, B. (2008). *Türkiye’de Ortaöğretimde Yabancı Dille Eğitim Uygulamasının Tarihsel Süreci (1955-2004)*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi], Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Rap, S. & Blonder, R. (2016). Let’s Face(book) it: Analyzing interactions in social network groups for chemistry learning. *Journal of Science Education and Technology*, 25(1), 62-76. doi:10.1007/s10956-0159577-1
- Silva, J. M., Rahman, A. S. & El Saddik, A. (2008). Web 3.0: a vision for bridging the gap between real and virtual. *ACM international workshop on Communicability design and evaluation in cultural and ecological multimedia system*, Vancouver British Columbia.
- Sütçü, S.S. (2014). *Öğrenme nesnelerine dayalı tasarlanmış öğretim materyalinin farklı dil öğrenme stratejilerini kullanan öğrencilerin akademik başarılarına etkisi*. [Yayınlanmamış doktora tezi]. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tinmaz, H. (2012). Social networking websites as an innovative framework for connectivism. *Contemporary Educational Technology*, 3(3), 234-245. DOI: 10.30935/cedtech/6080
- Topuz, A.C., Yıldırım, Ö., Topu, F.B. & Göktaş, Y. (2015). Öğrenme teorileri üzerine inşa edilen web 2.0 uygulamaları: Science direct veri tabanı incelenmesi. *Bilişim Teknolojileri Dergisi*, 8 (2), 59-69. DOI: <https://doi.org/10.17671/btd.03676>
- Traxler, J. (2005). Defining mobile learning. *The IADIS International Conference: Mobile Learning*, Malta.
- Ülker, M. (2019). The approach of learning a foreign language by watching TV series. *Educational Research and Reviews*, 14(17), 608-617. <https://doi.org/10.5897/ERR2019.3839>
- Ülker, M. & Seydiu R. L. (2019) Learning a Turkish as a foreign language in natural environment through soap opera: learners’ information technology preferences. *The International Virtual Symposium of Innovations in Education and Social Sciences – IVSESS*, Ankara.

- Ülker, M. & Sütçü, S.S. (2019) Dizi filmlerle doğal ortamda yabancı dil öğrenme: dizi filmlerin altyazısız izlenmesine kadar geçen sürenin analizi. *The International Virtual Symposium of Innovations in Education and Social Sciences – IVSESS*. Ankara.
- Üstündağ, M.T. & Güyer, T. (2017). Öğrenenlerin sosyal etkileşim araçlarının yer aldığı çevrimiçi öğrenme ortamına ilişkin uyarlama tercihleri ve görüşleri, *International Journal of Eurasia Social Sciences*, 8(30):1807-1831.
- Yamamoto, G.T., Demiray, U. & Kesim, M. (2010). *Türkiye’de e-öğrenme: Gelişmeler ve uygulamalar*. Cem Web Ofset
- Yıldırım, H. (2017). *Mobil öğrenme: meslek yüksekokullarında bilginin yeniden yapılandırılması üzerine bir durum çalışması*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.
- Yıldız, M. & Altuner Çoban, G. Ş. & Yaşar Sağlık, Z. (2020). Okuduğunu anlama ve yazılı anlatım becerileri arasındaki ilişki, *Turkish Studies - Education*, 15(2), 1367-1379. <https://dx.doi.org/10.29228/TurkishStudies.41891>
- Yılmaz, K.G.F. (2014). *E-öğrenme ortamlarında yansıtıcı düşünme etkinliklerinin, öğrencilerin akademik başarısına, sosyal buradanlığına ve güdülenmesine etkisi*, [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Nur İ    'n n  ocuk Kitaplarındaki Kişilerarası  atı malar ve  atı ma   zme Süreçleri*

Interpersonal Conflict and Conflict Resolution Processes in the Children's Books By Nur İ    

Emre B      ** - H     Yazıcı Okuyan***

Abstract: : The aim of this study is to analyze interpersonal conflicts and conflict resolution processes in the Turkish children's books by Nur İ    , an reputed author of children's literature. The answers were sought to the questions; reasons of interpersonal conflicts; conflict resolution approaches, and how conflicts resulted in the children's books analyzed for this purpose. Qualitative research method was used in the research. The author's ten children's books for secondary school children constituted the study group of the research. The books included in the study were evaluated according to their internal and external structure in terms of whether they are suitable for the level or not. The data obtained through document review was evaluated by content analysis. While creating the categories for the causes of conflict (scarce resources, ignored psychological needs and different values); conflict resolution styles (use of force, avoidance, accommodation, compromise, and collaboration) and conflict resolution results (win-win, win-lose and lose-lose), the researches in the literature about this subject were used. The cases, which did not fit into these categories, were evaluated under the heading 'other'. Direct citations from the books were given under the relevant categories. A total of 140 interpersonal conflicts were identified in all the books examined. 44.28% of these conflicts occurred in the context of 'Unmet Psychological Needs'. While the most common conflict resolution style was use of force (29.28%), 41.4% of the conflicts resulted in win-win. At the end of the research, it was concluded that the reasons for conflict that the author used in her books were appropriate to the age group addressed, and that the author shared different conflict resolution approaches with the child reader in the conflict resolution process.

Structured Abstract: Studies in the literature define conflict as a social phenomenon that arises from the differences in needs, goals, value judgments and perceptions between individuals or groups. Interpersonal conflict, which is the subject of this research, can be defined as a situation where at least one of the interacting parties perceives the difference between the current form of interaction and the ideal form of interaction, feels tension because of this difference, attempts to eliminate the tension, but their attempts are prevented. The purpose of this study is to determine interpersonal conflicts and conflict resolution processes in the children's books written by Nur İ     for secondary school children. For this purpose, the following sub-problems have been created: (1) How often do interpersonal conflicts occur in Nur İ    's books addressed to children in

* Bu makale Nur İ    'n n " ocuk Kitaplarındaki Ki ilerarası  atı malar ve  atı ma   zme Süreçleri" adlı yüksek lisans tezinden  retilmi tir.

** Türkçe   retmeni, TED Isparta Koleji,

Turkish Teacher, TED Isparta College

ORCID 0000-0001-7743-3291

mrbyksk@hotmail.com

*** Doç. Dr. Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü

Assoc. Prof. Dr. Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Education, Department of Turkish and Social Sciences Education

ORCID 0000-0001-6824-6427

hokuyan@mehmetakif.edu.tr

Cite as/ Atıf: B      , E. & Yazıcı Okuyan, H. (2020). Nur İ    'n n  ocuk kitaplarındaki kişilerarası çatışmalar ve çatışma   zme süreçleri. *Turkish Studies*, 15(8), 3853-3872. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.47340>

Received/Geli : 04 November/Kasım 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright   MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

secondary school? (2) What are the causes of interpersonal conflicts in the books examined? (3) What are the interpersonal conflict resolution styles in the books examined? (4) How do interpersonal conflicts result in the books examined?

Method. In the study, qualitative research method was preferred. The study group of the research consists of 10 children's books consisting of 5 stories and 5 children's novels written by Nur İçöz for secondary school children. In determining the age levels of the books, the researchers evaluated the books according to their internal and external structure characteristics in the context of the developmental characteristics of the period in which they were addressed, and the opinions of two field experts were taken. The data of the study was obtained through document review. was evaluated by content analysis. The conflicts in the books studied for the purpose of the research were coded, categorized and tabulated according to the causes of conflict, types of conflict and results of conflict. The data of the study was evaluated by content analysis. While creating the categories for the causes of conflict (scarce resources, ignored psychological needs and different values); conflict resolution styles (use of force, avoidance, accommodation, compromise, and collaboration) and conflict resolution results (win-win, win-lose and lose-lose), the researches in the literature about this subject were used. The cases, which did not fit into these categories, were evaluated under the heading 'other'. The context unit was used as the analysis unit in the study and the dialogues showing some of the interpersonal conflict resolution processes in the books are summarized and given in the findings section.

Findings. A total of 140 interpersonal conflict situations were identified in the books analyzed for the first sub-problem. In the examination of the causes of interpersonal conflicts in the books, it has been observed that conflicts arising from "ignored psychological needs" are more intense than conflicts based on "different values" and "scarce resources". It was understood that the use of force approach was adopted more in resolving conflicts in the books examined. This result was followed by accommodation, compromise, collaboration and avoidance conflict resolution styles, respectively. The findings on how the conflicts result in, that form the last sub-problem of the study, showed that conflicts resulted in the most win-win.

Discussion and Conclusion. At the end of the study, it is seen that the interpersonal conflicts and causes of conflict in the books that constitute the subject of the study are formed in accordance with the reality of the child. The events in İçöz's works include the conflicts that children may encounter in their own lives. The child reader can compare the positive and negative environment in the books and the attitudes and manners in this environment with their own experiences and examine and interpret their own experiences through the lives of the heroes. When considered in this way, the negative situations in İçöz's works (discussions, symbolic and verbal violence) also have a nature that directs the child reader to solve the conflicts. As a result of the research, it was found that the main reason of person-person conflicts in the works is "unmet psychological needs" (Table 4). In the category of unmet psychological needs, the most frequently used cause of conflict is "love -the need to be friends" (Table 5). Similar results are found when the related studies are examined. Ozan Demir (2009), in her research named "Conflict Resolution in Fairy Tales for Children", found that "interpersonal conflicts based on unmet psychological needs are included more in fairy tales". Individuals need affection and belonging in every period of life. However, it is important for the well-being of the individual to be free, to have confidence and to meet basic life needs. In the books examined, it has been determined that the heroes try to resolve conflicts by using force (Table 7). This situation coincides with the results of the studies of Samur and Arıkan's (2018) "Analysis of the Conflicts in Children's Books By Behiç Ak in Terms of Humour Element"; Yakar and Yılmaz's (2015) "The Manners of Characters' Conflict Resolution in Fictional Texts Which Take Place in Beyazbulut Journal"; Karagöz's (2014) "Analysis of the Main Characters' Solution Methods for Their Conflicts in the Children's Novels". Studies have shown that individuals prefer to use more force in their conflicts as they enter adolescence (Atıcı, 2007; Yavuzer, Karataş ve Gündoğdu 2013). Reaching such a finding in the books where the secondary school children are heroes is also compatible with developmental studies. However, when we look at the results of the conflict, it seems that both sides have won. It has been determined that conflicts in the books mostly result in win-win (Table 8). In interpersonal conflicts that result in win-win, individuals mutually look after each other's interests and realize them. During this process of protecting and realizing their interests, individuals gain concepts such as respect and love. In the conflicts contained in the books, the characters were not made to talk about topics that were not appropriate to their nature and that they were not interested in; this attitude did not artificialize the pattern of mutual conversation. The nature of the conflict has been given precisely and clearly, and its solutions have been resulted in a win-win situation that is positive for individuals.

Keywords: Turkish teaching, Children's literature, children's books, conflict, interpersonal conflict, conflict resolution processes.

  z: Bu araştırmanın amacı Türk  ocuk edebiyatının tanınmış yazarlarından Nur İ    'n n  ocuk kitaplarında yer alan kişilerarası çatışmalar ve çatışma çözme süreçlerinin incelenmesidir. Bu amaç doğrultusunda incelenen  ocuk kitaplarındaki kişilerarası çatışmalar ve bu çatışmaların nedenleri; çatışma çözme yaklaşımları ve çatışmaların nasıl sonuçlandığı sorularına yanıt aranmıştır. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yazarın ortaokul düzeyindeki çocuklara yönelik oluşturduğu on  ocuk kitabı araştırmanın çalışma grubunu oluşturmuştur. Araştırma kapsamına alınan kitaplar düzeye uygun olup olmadıkları bağlamında iç yapı ve dış yapı özelliklerine göre değerlendirilmiştir. Doküman incelemesi yoluyla elde edilen veriler içerik analiziyle değerlendirilmiştir. Çatışma nedenleri (kıt kaynaklar, karşılanmayan psikolojik gereksinimler ve farklı değerler); çatışma çözme biçimleri (güç kullanma, geri çekilme, uyma, uzlaşma ve işbirliği) ve çatışma çözme sonuçları (kazan-kazan; kazan-kaybet ve kaybet-kaybet) ile ilgili kategoriler oluşturulurken alanyazındaki araştırmalardan yararlanılmıştır. Bu kategorilere uymayan durumlar 'diğer' ba lı ı altında değerlendirilmiştir. Kitaplardan alınan doğrudan alıntılar ilgili kategorilerin altında verilmiştir. İncelenen tüm kitaplarda toplam 140 kişilerarası çatışma yaşandığı belirlenmiştir. Bu çatışmaların % 44,28'i 'Kar ılanmayan Psikolojik Gereksinimler' bağlamında gerçekleşmiştir. Yaşanan çatışmaların çözümünde en fazla güç kullanma (%29,28)  atı ma biçimi kullanılırken çatışmaların %41,4'  kazan-kazan ile sonuçlanmıştır. Araştırmanın sonunda yazarın kitaplarında kullandığı çatışma nedenlerinin seslenilen ya  grubuna uygun olduğu ve yazarın çatışma çözme sürecinde farklı çatışma çözme yaklaşımlarını  ocuk okurla payla tı ı sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkçe  retimi,  ocuk edebiyatı,  ocuk kitapları, çatışma, kişilerarası çatışma, çatışma çözme çözme süreçleri.

Giriş

Bireyin toplumsalla masıyla beraber yaşamına giren ve iletişim sürecinde farklı nedenlerle yaşamak durumunda kaldığı çatışmanın alanyazında farklı tanımları yapılmıştır. Deutsch (Aktaran: Johnson ve Johnson, 1997)  atı mayı "bireyin amacına ulaşmaya çalışırken kendi amacına ulaşmak isteyen başka biri tarafından engellenmesi" olarak tanımlamıştır. Karip (2015), bir çıkar, g   ve statü  eki mesi olarak tanımlarken çatışmayı,     m   (2002) "Bireyin ya da grubun bir seçeneği tercih etmede zorlanmasına bağlı olarak karar mekanizmalarında ortaya çıkan "bozulma" olarak nitelemiştir. Bilgin (1999)'e göre çatışma, insanların bireysel farklılıklarından kaynaklanan bakış açıları, istekleri, ilgileri ve ihtiyaçlarının farklılıklarıdır. Akkırman (1998)'a göre ise çatışma bireyler ya da gruplar arasındaki gereksinimlerin, amaçların, değer yargılarının, tercihlerin ve algıların farklı olmasından kaynaklanan toplumsal bir olgudur.

Görüldüğü üzere  atı mayla ilgili tanımlar genel olarak çatışma kavramı altında ele alınmıştır. Bununla beraber çatışma kavramı içsel, kişilerarası, grup içi ve gruplar arası çatışmaları da  a rı tırmaktadır. Bu nedenle bu çalışmanın konusu olan kişilerarası çatışmanın tanımı ve niteliği ile ilgili açıklama yapma gereği do mu tur.     m   (2006)'e göre "Kişilerarası  atı ma, etkileşimde bulunan taraflardan en az birinin, var olan etkileşim biçimi ile ideal etkileşim biçimi arasındaki farkı algıladığı, bu fark yüzünden gerginlik hissettiği, gerginliği ortadan kaldırmak için girişimde bulunduğu, ancak girişimlerinin engellendiği bir durum olarak tanımlanabilir."

Herhangi bir anla mazlı ın kişilerarası çatışmaya yol açabilmesi için, taraflardan en az birinin bu anla mazlı ı algılaması (fark etmesi), bundan rahatsızlık duyması ve bu durumu de i tirmeye yönelik girişimlerinin de diğer kişi ya da kişiler tarafından bilerek engellendi ini düşünüyor olması gerekir. Eğer taraflar anla mazlı ın farkında değilse ya da farkında olsalar bile bu durumdan rahatsızlık duymuyorsa bir çatışma söz konusu, değildir (Robbins, 1994. Aktaran:     m   2002).

Çatışma kavramı beraberinde kavga, şiddet, savaş, yıkım gibi anlamları da çağrıştırdığı için genellikle olumsuz bir kavram olarak algılanmaktadır. Buna karşın Johnson ve Johnson (1997)'a göre çatışmalar, kişilerarasındaki ilişkileri güçlendirirken bu ilişkilerin gelişmesine de katkı sağlar. Bununla beraber çatışmalar, başkaları ile ilişki kurma sürecinde güdülenmeyi artırır, hayatı ilginç ve eğlenceli kılar, sıradanlıktan kurtarır, merak duygusu uyandırır, kendimizi tanımamıza ve değişime ne kadar çok gereksinimimiz olduğunu anlamamıza yardım eder. Çatışmalarla yapıcı bir yolla başa çıkma becerileri, kişinin meslek başarısını ve yaşam kalitesini de artırır.

Çatışmayla ilgili yapılan tanımlar; çatışmanın toplumsal bir varlık olan bireyin iletişim halinde bulunduğu ortamda gereksinim, ilgi ve algılama farklılığından kaynaklanan bir olgu olduğu sonucunu yansıtmaktadır. Yazıcı Okuyan (2015)'a göre; toplumsal etkileşim ne kadar artarsa çatışmanın yaşanma ihtimali de bir o kadar kaçınılmaz olacaktır. Çatışma kaynağının belirlenmesi ve yapıcı çatışma çözme yollarının kullanılması çatışmalardan doğacak gerginliklerin çözülmesi için önemlidir. Çünkü toplumsal huzurun sağlanması ve sağlıklı bir toplumsal yaşam sürülmesi bireyin de toplumun da yararına.

Çatışma Nedenleri

Çatışmanın temelini bilmek sorunun belirlenmesini ve bu sorunu çözmeye yönelik adımın sağlıklı bir biçimde atılmasını sağlayabilir. Aslına bakılacak olursa bireyin tüm davranışlarının altında kendi varlığını devam ettirebilme arzusu yatmaktadır. (Glasser,1998). Alanyazında yapılan çalışmalarda giderilemeyen psikolojik gereksinimler, kısıtlı kaynaklar ve farklı değerler kişilerarası çatışmaların nedenleri olarak üç ana başlık altında gösterilmiştir. (Öğülmüş, 2006; Schrumph ve diğerleri, 2007; Bilgin, 2008). Bunun yanında farklı kişilik özellikleri ve düşünce yapıları da kişilerarası çatışmanın nedenleri arasında gösterilebilir.

Karşılanmayan psikolojik gereksinimlere dayalı çatışmalarda, çatışmaların çözümündeki öncelikli adım, çatışmanın temel nedeninin belirlenmesidir. Bireyler arasındaki her çatışma, yaşamın devamı için gerekli gereksinimlerin karşılanması, sevilme ve saygı duyulma isteği ve bunun devamının sağlanabilmesi, özgürlük ve eğlence gibi ana gereksinimlerin giderilebilmesine yönelik atılmış adımların sonucudur (Schrumph, Crawford & Bodine, 2007; Glasser, 1998; Türnüklü, 2006). Örneğin okullarda, eğlence gereksinimlerini gidermek amacıyla öğrenciler arkadaşlarına birtakım şakalar yapabilir. Eğer arkadaşları bu şakalardan rahatsızlık duyuyorlarsa kişilerarası çatışmalar kaçınılmazdır.

Karşılanmayan psikolojik gereksinimler şu şekilde özetlenebilir (Erem, 2008): Ait olma gereksinimi; güç gereksinimi; özgürlük gereksinimi ve eğlence gereksinimi. Ait olma gereksinimi; sevilme, saygı duyulma ve iş birliği yapabilme olanağının bulunduğu yerlerde ilişkilerin sürdürülebilmesi ve geliştirilebilmesiyle giderilebilir. Güç gereksinimi; başarı, zafer, saygı duyulma ve toplum tarafından kabul görmeyle giderilebilir. Özgürlük gereksinimi bireylerin kendi kararlarını verebildikleri ölçüde, eğlence gereksinimi ise eğlenme etkinlikleri içinde yer almakla giderilebilir.

Diğer yandan kaynakların sınırlı olmasına bağlı olarak da kişilerarası çatışmalar ortaya çıkabilir. Sınırlı kaynakların neden olduğu çatışmalar zaman, eşya, okul araç ve gereçleri ya da bunların değişik biçimlerinden ortaya çıkar. Bodine, Crawford ve Schrumph (2002), kıt kaynakların neden olduğu kişilerarası çatışmaların, diğer çatışma nedenlerine göre yapıcı olarak çözülebilmemesinin daha kolay olduğunu belirtmişlerdir. Çünkü insanlar, iş birliği ve paylaşımı kolay yoldan öğrenirken bunu sürdürme becerisine de daha kolay uyum sağlayabilmektedirler. Bunun yanında kişisel çıkarlarının bir sonucu olarak bölüşmeyi ve paylaşmayı da tercih edebilirler (Türnüklü, 2006).

Daha önce de belirtildiği gibi kişilerarası çatışmaların diğer bir nedeni bireylerin farklı değer yargılarına sahip olmalarıdır. Değerler, bireye yol gösteren bir tür inanç ve kurallar topluluğudur. Sosyal ve kültürel farklılıklar gibi bireyin sahip olduğu değerler de farklı isteklerinin oluşmasına

neden olabilir. Bunun sonucu olarak değerlerdeki bu farklılıklar çatışmaları doğurmaktadır. Değerlerden doğan çatışmaları çözmek epeyce zordur. Her bireyin değer yargıları farklı olduğu için, bireyler çatışmayı kişiliğine yapılmış bir saldırı olarak algılayabilmektedir (Türnüklü, 2006; Bilgin, 2008).

Çatışma Çözme Biçimleri

Kişilerarası çatışmalarda birey karşısındakiyle çatışmaya girerken amacına veya ilişkisine verdiği öneme göre çatışma çözme biçimi seçmektedir. Bu konuda Jhonson ve Jhonson'un (1997) yaptığı çatışma çözme stratejileri Tablo 1'de görülmektedir.

Tablo 1: Çatışma Çözme Stratejileri (Johnson, D. W. ve Johnson, F.P, 1997)

İlişkinin Önemi	Çok	Uyma (Oyuncak Ayı)	İşbirliği (Baykuş)
			Uzlaşma (Tilki)
	Az	Geri çekilme (Kaplumbağa)	Güç kullanma (Köpek Balığı)
		Az	Çok
		Amacın önemi	

Tablo 1'de görüldüğü üzere çatışma halinde, ilişkinin mi yoksa bireyin amacının mı daha çok önemli olduğu bireyin çatışma çözme yöntemlerini belirlemesindeki etkidir.

Alanyazında çatışma çözme biçimleri değişik isimler altında, fakat benzer tanımlarla beş davranış şekliyle açıklanmıştır (Blake ve Mountan, 1964; Hall 1969; Rahim, 1983). Bunlar sırasıyla aşağıda verilmiştir:

Kaçınma (Geri Çekilme); Bu çatışma çözme biçiminde taraflar birbirinin isteklerini göz ardı eder ve bir araya gelerek çözüm bulmaya yanaşmazlar. Çatışmanın çözümüyle ilgili umutlu olunmadığı durumlarda görülen bir çatışma çözme biçimidir. Bu çatışmadan kaçma durumu bireyin bir kazan-kaybet yaklaşımının sonucudur. Bu davranış biçimi benimsendiğinde birey en temel psikolojik gereksinimlerinden vazgeçer. Bu bireyler, kendi yaşamlarını yönetmekte zorlanırlar ve insanların kendilerini kullandıklarını düşünerek gizli öfke duygusunu içlerinde büyütürler. Bu kişileri temsil eden hayvan kaplumbağadır.

Uyma (Verme, Yatıştırma); burada taraflar kendi isteklerini arka plana atarak karşı tarafın isteklerini öncelikli olarak görürler. Temelde kabul görme arzusu yatar. Karşı tarafın söylediklerine birebir uyarlar yani iş birliği içindedirler. İtaat etme ve geri çekilme en etkisiz çözüm biçimi olmakla beraber ilişkiye en az zarar veren çözüm biçimleridir (Wiet, Branje & Meeus, 2006). İlişkinin önem kazandığı, amaçlara ulaşmanın önemini kaybettiği bir çatışma çözme biçimidir. Bireyler başkalarının sevgisini kaybetmemek ya da kazanmak için kendi amaçlarından ve ihtiyaçlardan vazgeçerler. Bu kişiler oyuncak ayı ile temsil edilmektedir.

Güçlü Olma (Hep Kazanma, Rekabete Girme); güçlü olmayı, hep kazanmayı amaçlayan kişiler, öncelikli olarak çatışmada kendi ihtiyaçlarını karşılamak isterler. Onlar için öncelik amaçlarına ulaşmaktır, ilişki daha sonra gelir. Bu nedenle çatışmalarda kendi çözümlerini dayatırlar. Karşılarındaki kişileri kendi istekleri doğrultusunda zorlarlar ve şiddet kullanırlar. Çatışma ortamı bir kazan/kaybet ortamıdır ve bu ortam içinde amaç hep kazanmaktır. Kazanmanın bir güç ve gurur kaynağı olarak görüldüğü bu davranış içinde olan kişiler köpekbalığı ile temsil edilmektedir.

Uzlaşma (Problemi Görme, Uzlaşma Yolları Arama); burada uzlaşma ortamının olabilmesi için taraflardan biri kendi isteklerinin bir kısmından vazgeçer ve karşı tarafın isteklerinin bir kısmını kabul eder. Bu sayede ortak bir çözüm bulunmaya çalışılır. Çatışmadan tek bir tarafın kazançlı

çıkmasından çok her iki tarafın da kazanabileceği çözüm yollarının arandığı bir yaklaşımdır. Bu davranış biçimini benimseyen kişileri temsil eden hayvan ise tilkidir.

Sorun Çözme (İş birliği Yapma, Yüzleşebilme), burada bireyler birbirlerini suçlamadan ve birbirlerine zarar vermeden sorunlarını çözmeye çalışırlar. İşbirliği içinde olabilmek için iletişimin önemli olduğuna inanırlar. Empatik bir yaklaşım içindedirler. Çatışmada bireysel çıkarların peşinde olmaktan çok her iki tarafın da çıkarları doğrultusunda bir yaklaşım sergilerler (Koruklu, 2003). Sorunu çözmeye yönelik çatışma çözme davranışında; çatışma yaşayan her iki tarafın da içsel doyum yaşayabileceği; adil, herkes tarafından kabul görebilecek çözümler buluncaya kadar çözüm arayışları devam ettirilir ve taraflar uzlaşarak aralarında bir anlaşma yaparlar. Bu kişiler baykuş ile temsil edilir.

Çatışma Sonuçları

Kişilerarası çatışmalar, çatışmada kullanılan çözüm biçimlerine bağlı olarak taraflardan birinin kazanması ya da kaybetmesiyle sonuçlanır. Johnson ve Johnson (1997) kişilerarası çatışma süreçlerinin sonuçlanmasını “müzakere biçimi” başlığı altında ele almıştır. Buna göre kişilerarası çatışmalar üç şekilde sonuçlanmaktadır:

Kişilerarası çatışma çözümlerinden biri olan kazan-kaybet yıkıcı ve olumsuz bir çatışma çözme süreci sonrası yaşanır. Bu sonucun yaşandığı çatışmalarda kullanılan çatışma çözme biçimleri hükmedicidir ve amaç yalnızca kazanmaktır (Schrumpf, Crawford, ve Bodine, 2007; Fisher, Ury ve Patton 1991).Lulofs ve Cahn (2000)’a göre hükmedici çatışma çözüm stratejilerini kullananlar üstün gelebilmek amacıyla tehdit etme, küçümseme, rekabet, aşağılama, bağırma ve ısrarcı olma gibi çatışma çözüm taktiklerini kullanmaktadırlar.

Kişilerarası çatışma çözümlerinden bir diğeri olan kazan-kazanda, çatışma sürecinde iş birliğine ve anlaşmaya dayalı yapıcı çatışma çözüm tercihleri kullanılmıştır. Bu süreçte kişiler, karşılıklı anlaşmaya, iş birliğine girmeye, güven duymaya, birbirlerine duydukları güveni göstermeye, belirledikleri amaç doğrultusunda çözüm aramaya ve karşılarındakiyle duygudaşlık kurmaya çalışırlar (Lulofs ve Cahn, 2000). Bodine ve Crawford (1998) yapıcı taktikleri tercih eden bireylerin girdikleri çatışmalarda hem kendilerinin hem de diğer tarafın gereksinimlerini gidererek çatışmanın “kazan-kazan” sonucuyla tamamlanmasına katkı sağladıklarını belirtir. Buna göre çatışma içindeki kişiler çatışma sürecinde sorunun çözümüne yapıcı olarak yaklaştıkları için kazan-kaybet ile sonuçlanması muhtemel olan çatışmayı kazan-kazan yapmak için çaba gösterirler.

Kişilerarası çatışma çözümlerinin sonuncusu olan “kaybet-kaybet”in oluşumunda en belirgin nedenlerden biri çatışmada her iki tarafın da hedeflerinden vazgeçmemesi ve yalnızca kendi hedeflerine ulaşma isteğidir. Bu amaçla her iki taraf da hedeflerine ulaşmak için saldırganlık, tehdit ve öfke içeren davranışlar ortaya koyarlar. Bu nedenle çatışma sürecinin sonucunda taraflar hedefine ulaşamaz. Sözel ve fiziksel şiddete varan bu sonuç türünde baskıcı bir tutumla taraflar birbirine düşüncelerini kabul ettirmeye çalışırlar (Taştan, 2004). Yaşanılan çatışma sürecinin sonunda kişilerden biri kazanç sağlasa bile bireyin kendisinde oluşan huzursuzluk ve mutsuzluk nedeniyle birey çatışma sonunda kazanmış sayılamaz. Bu nedenle çatışma kaybet-kaybet ile sonuçlanmış sayılır.

İyi yönetilmediği zaman yıkıcı özellikleri olan çatışma, olumlu ve yönetilebilir bir süreç olarak ele alındığında hem kişilerarası iletişimin gelişmesine hem de toplumsal yaşamın verimliliğine katkı sunabilir. Çatışmayla ilgili olumsuz yargıların değişmesi çatışmanın insan ilişkilerini desteklemesi ve ileriye taşınmasını sağlayabilir. Böyle bir değişim, çatışmaya yönelik algıları değiştirecek yapıcı çatışma çözme süreçleriyle gerçekleştirilebilir.

Çatışma olgusuna ilişkin anlamlandırmalar bireyin kişisel deneyimlerinin bir yansımasıdır (Girard ve Kosch; Aktaran: Türnüklü, 2006). Bu durumda kişilerin çatışmayı algılama biçimlerinde ve çatışmaya bakış açılarında farklılık yaratmanın yolu onlara bildiklerinden, gözlemlediklerinden, yaşadıklarından farklı çatışma deneyimleri yaşatmak ya da farklı çatışma çözme süreçleri

geliştirmelerini sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda kullanılabilir en etkili araçlardan biri de nitelikli ve  ocuk gerçekliğine göre hazırlanmış olan  ocuk kitaplarıdır. Çünkü yazınsal nitelikli bu kitaplarda yer alan çatışmalar kurgusal olsa bile gerçek yaşamın izlerini taşır. Bireylerin  ocukluk ya larından itibaren bu metinlerle karşılaştırılması onlara yeni yaşam deneyimleri sunması ve yaşantı zenginliği kazandırması açısından önemlidir. Bununla beraber  ocuk kitaplarında yer alan çatışmaların çocuğun kendi yaşantısında kar ıla tı ı, onun yabancı ı olmadığı ya da ilişkilerinde kar ıla ılabilece i çatışmalar olması gerekir. Bu nedenle  ocuk kitaplarındaki çatışmalar dikkatle seçilmeli ve çatışma nedenleri, sonuçları gibi  ogelere dikkat edilmelidir.

Aslan (2006)'a göre " nsan ilişkilerinde yaşanan bu çatışmalar, yazınsal yapıtlarda da kendini gösterir. Yazınsal yapıtlarda çatışma, metni başlatan, onu sürekli olarak harekete geçiren ve okuma etkinliği boyunca da sürükleyen önemli bir ögedir. Yazınsal yapıtlarda kişi-kişi  atı ması, bir ana karakterin yan karakterlerden biriyle ya da birkaçıyla herhangi bir konuda yaşadığı sorun, sıkıntı, anlaşmazlık ve uzla mazlıkları anlatır. Bunlar da öteki çatışma türleri gibi yapıtın konusunu oluşturur.  ocuk kitaplarında diğer iç yapı özelliklerinde olduğu gibi (konu, izlek, dil ve anlatım özellikleri, kahramanlar, plan)  atı malarda da " ocu a göre"lik ilkesi benimsenmelidir."

" ocuk edebiyatı ürünleri ele aldığı olay ve çatışmalar arasında çocukların hem kendi kültürel değerlerini hem de öteki toplumların kültürel değerlerini fark etmelerini sa lar. Farklılıklara saygıyla yaklaşmanın önemini duyumsatır. Olaylar ve çatışmalar arasında değerleri etkileyici ve sanatsal bir dille i ler, çocuklara bu değerlerin insan yaşamı açısından önemini sezdirir" (Aslan 2019).

"Değer çatışmalarını yansıtan  ocuk kitapları, açık bir biçimde çocukların kendi inançlarını de erlendirebilecekleri tartışmalar ve etkinlikler için uygun ortamlardır. Öğrencilere kitaplarda değerler üzerine çatışan karakterlerden daha çok hangisi olmak istediklerini sormak bir yaklaşımdır. Özel bir değere sahip olmanın gerekçeleri ve bunun üzerine eyleme geçmenin sonuçları üzerinde durulabilir. Kitaplar okunduktan sonra kitaplardaki değer  atı malarıyla ilgili gruplar oluşturulabilir" (Glazer, 2000: 207-208'den akt.: Aslan, 2019).

 a da   ocuk yazarlarının ürettiği  ocuk edebiyatı ürünlerinin çatışmaları yansıtmada b lamında incelenmesi önemli ve gereklidir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, Nur İ    'n n ortaokul dönemi çocuklarına yönelik yazdığı  ocuk kitaplarında yer alan kişilerarası çatışmalar ve çatışma çözme süreçlerinin belirlenmesidir. Bu amaç doğrultusunda  u alt problemler oluşturulmuştur:

1. Nur İ    'n n ortaokul dönemindeki çocuklara seslenen kitaplarındaki kişilerarası çatışmalar hangi sıklıkta yer almaktadır?
2. Nur İ    'n n ortaokul dönemindeki çocuklara seslenen kitaplarında yer alan kişilerarası çatışmaların nedenleri nelerdir?
3. Nur İ    'n n ortaokul dönemindeki çocuklara seslenen kitaplarında yer alan kişilerarası çatışma çözme biçimleri nelerdir?
4. Nur İ    'n n ortaokul dönemindeki çocuklara seslenen kitaplarındaki kişilerarası çatışmalar nasıl sonuçlanmaktadır?

Yöntem

Araştırmada, nitel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Doküman analizi yolu ile edilen veriler içerik analizi ile sistematik olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Çalışma Grubu

Araştırmının çalışma grubunu Nur İçözü'nün ortaokul dönemi çocuklarına yönelik yazmış olduğu 5 öykü (Bana Derler Küp Cadısı, Bugün Ne Cadılık Yaptım?, Cadılık Parayla Mı?, Dilek Mağarası, Ena Mena Dosi) ve 5 çocuk romanından oluşan (Yüreğimin Kıyısında, Güneşe Tırmanan Çocuk, Dönemeç, Reyhan, Hürriyet) toplam 10 çocuk kitabı oluşturmaktadır. Kitapların yaş düzeylerinin belirlenmesinde, kitaplar iç ve dış yapı özelliklerine göre seslendikleri çocukların gelişim özellikleri bağlamında araştırmacılarca değerlendirilmiş ve iki alan uzmanından da görüş alınmıştır.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada veriler doküman incelemesi yoluyla elde edilmiştir. Araştırma amacı doğrultusunda Nur İçözü'nün yapıtları incelenerek çatışma unsurları, çatışma biçimleri, çatışma çözme süreçleri ve çatışma sonuçları kodlanarak kategorilere ayrılmış ve tablolastırılmıştır. (Tablo 2) Araştırmada bulunan verilerin çözümlemesinde kategorilerden oluşan verilerin sayı, yüzde ve frekans dağılımlarından yararlanılmıştır.

Tablo 2: Çatışma Çözme Süreci Kodlama Çizelgesi

Kitabın Adı					
Çatışma Numarası			Çatışmanın Geçtiği Sayfalar		
Çatışmanın Nedeni					
Karşılanmayan Psikolojik Gereksinimler		Farklı Değerler		Kıt Kaynaklar	
Çatışmanın Nedeni Karşılanmayan Psikolojik Gereksinimlerse					
Sevgi-Arkadaş Olma Gereksinimi	Temel Yaşam Gereksinimi	Güç ve Güven Gereksinimi		Özgürlük Gereksinimi	
Çatışmanın Nedeni Farklı Değerlerse					
Dünyayı Algılama Farklılığı		Yaşam Şekli		Dini İnanç	
ÇATIŞMA ÇÖZME BİÇİMİ					
Geri Çekilme	Güç Kullanma	Uzlaşma	İş Birliği	Uyma	Diğer,
Çatışma Nasıl Sonuçlandı					
Kazan-Kazan		Kazan-Kaybet		Kaybet-Kaybet	

Verilerin Çözümlemesi

Araştırmada verilerin çözümlemesinde içerik çözümleme yöntemi kullanılmıştır. İçerik çözümlemesi amacıyla her araştırma için standardize edilmiş kategorilerden bahsedilemez. Bu nedenle bu çalışmada kuramsal çalışmalarda yer alan kategorilerden faydalanılmıştır (Tablo 2). Çatışma nedenleri ile ilgili kategorinin oluşturulmasında Bilgin (2008) ve Öğülmüş (2006)'ün belirttiği çatışma nedenlerinden (kıt kaynaklar, karşılanmayan psikolojik gereksinimler; farklı değerler) yararlanılmıştır. Bu çatışma nedenlerine ek olarak farklı değerler çatışma çözme başlığına 3 alt başlık (dini inanç, yaşam şekli, dünyayı algılama biçimi) eklenmiştir.

Araştırmada ortaya çıkarılmak istenen çatışma çözme biçimleri ile ilgili kategorilendirme yapılırken Johnson ve Johnson (1997)'in çatışmanın çözüm biçimlerini içeren 5'li kategorisinin dışında (uyma, geri çekilme, güç kullanma, iş birliği, uzlaşma) "diğer" kategorisi de araştırmaya dahil edilmiştir. Diğer kategorisine yer verilmesinin temel sebebi kişilerarası çatışmalardaki bireylerden birinin kurnazca hareketlerde bulunarak çatışmadan kazanarak çıkmasıdır.

Çatışma çözme nedenleri ile ilgili kategorilendirme yapılırken (Bilgin, 2008; Schrumpf vd., 2007; Öğülmüş, 2006; Türkünlü, 2006; Öner, 2000) araştırmacıların oluşturduğu çatışma sonuçları ile ilgili kategorilerden (kazan-kazan, kazan-kaybet, kaybet- kaybet) yararlanılmıştır. Kitaplarda bulunan çatışma sürecinin herhangi bir sonuca bağlanmaması veya taraflardan birinin hedefine ulaşırken diğer tarafın hedefine ulaşp ulaşmadığına dair bir bulguya rastlanmaması durumunda "diğer" kategorisi içinde yer verilmiştir.

Araştırmada çözümleme birimi olarak bağlam birimi kullanılmış ve kitaplarda bulunan kişilerarası çatışma çözme süreçlerinden bazılarını gösteren diyaloglar özetlenerek bulgular bölümünde verilmiştir.

Araştırmada ortaya çıkarılan veriler çözümlenerek her alt problem cümlesi için sayısal bilgilerini gösteren tablolar oluşturulmuştur ve bu sonuçlar kuramsal çerçevedeki verilen bilgilere göre yorumlanmıştır.

Elde edilen veriler çözümlenerek oluşturulan her bir kategori için yüzde değerlerini ve sayı değerlerini belirtir tablolar oluşturulmuştur. Daha sonra oluşturulan bu tablolar içerisindeki bilgiler, kuramsal çerçevede bulunan bilgiler ışığında irdelenmiştir.

Kişilerarası çatışmaları çözümleme aşamasında ilk olarak kişilerarası çatışmalar belirlenmiş daha sonra bu çatışmaların nedenleri ve çözümleri ortaya konmuştur.

İçerik çözümlemesinin güvenilirliği özellikle veri kodlama işlemine bağlıdır. Belirlenen soruların yorumlarının araştırmacıdan araştırmacıya ya da iki farklı zamanda değişmemesi nesnelliğin bir koşulu olan güvenilirliği sağlar (Tavşancıl ve Aslan, 2001). Bu çalışmanın güvenilirliğini sağlamak amacıyla rastlantısal olarak seçilen bir kitaptaki (Dönemeç) araştırmada belirlenen alt kategorilerin varlığı bakımından iki araştırmacı tarafından belli bir uzlaşmaya varılıncaya dek birlikte çözümlenmiştir. Araştırmada kodlayıcılar arasındaki güvenilirlik (Güvenirlik=Uzlaşma Sayısı/Uzlaşma+ Uzlaşmama sayısı) formülünden yararlanılarak hesaplanmıştır (Tavşancıl ve Aslan 2001). Buna göre belirlenen kodlar için güvenilirlik katsayısı .83 olarak belirlenmiştir.

Bulgular ve Yorum

Araştırmanın bulguları araştırmanın alt problemlerinin sırasına uygun olarak verilmektedir.

1. Nur İçözü'nün ortaokul dönemindeki çocuklara seslenen kitaplarındaki kişilerarası çatışmalar hangi sıklıkta yer almaktadır? Bu araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 1'de verilmiştir:

Tablo 3: Nur İçözü'nün Ortaokul Düzeyindeki Kitaplarında Bulunan Kişilerarası Çatışma Sıklığı

Kitap Adı	Frekans	Yüzde
Hürriyet	32	22,85
Dilek Mağarası	20	14,28
Yüreğimin Kıyısında	17	12,14
Bugün Ne Cadılık Yaptım?	14	10
Dönemeç	13	9,28
Bana Derler Küp Cadısı	11	7,85
Cadılık Parayla mı?	11	7,85
Ena Mena Dosi	11	7,85
Reyhan	10	7,14
Güneşe Tırmanan Çocuk	1	0,71
Toplam	140	100,0

Tablo 3'te de görüldüğü gibi Nur İçözü'nün ortaokul düzeyindeki kitaplarının hepsinde kişilerarası çatışma işlenmiştir. Bu eserler arasında en yüksek çatışma oranı Hürriyet eserinde (%22,85, n:32) belirlenirken en düşük çatışma oranı Güneşe Tırmanan Çocuk eserinde (%0,71, n:1) tespit edilmiştir.

2. Nur İçözü'nün ortaokul dönemindeki çocuklara seslenen kitaplarında yer alan kişilerarası çatışmaların nedenleri nelerdir? alt araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo 4: Nur İçözü'nün Kitaplarında Bulunan Kişilerarası Çatışmaların Nedenlerine Göre Dağılımı

Kişilerarası Çatışma	F	%
Karşılanmayan Psikolojik Gereksinimler	62	44,28
Farklı Değerler	45	32,14
Kıt Kaynaklar	33	23,57
Toplam	140	100,0

Tablo 4 incelendiğinde, araştırma kapsamında yer alan kitaplarda bulunan kişilerarası çatışmaların %44,28'i "karşılanmayan psikolojik gereksinimler'den oluşmaktadır. Bunu %32,14'le "farklı değerler, %23,57'sinde 'kıt kaynaklar'a bağlı çatışmalar takip etmektedir.

İncelenen kitaplarda yer alan kişilerarası çatışmaların nedenlerinin açılımı Tablo 5. (Karşılanmayan Psikolojik Gereksinimlerin Türlerine Göre Dağılımları) ; Tablo 6. (Farklı Değerler) ve Tablo 7'de (Kıt Kaynaklar) verilmiştir:

Tablo 5: Karşılanmayan Psikolojik Gereksinimlerin Türlerine Göre Dağılımları

Karşılanmayan Psikolojik Gereksinimlerin Türü	Frekans	%
Sevgi-Arkadaş Olma Gereksinimi	36	58,06
Güç ve Güven Gereksinimi	11	17,74
Temel Yaşam Gereksinimi	9	14,51
Özgürlük Gereksinimi	6	9,67
Toplam	62	100,0

Tablo 5'e göre Nur İçözü'nün incelen tüm eserlerinde karşılanmayan psikolojik gereksinimlerden kaynaklanan çatışmaların en sık rastlanana sevgi ve arkadaş olma gereksinimidir (%58,06). Bunu % 17,74 ile güç ve güven gereksinimi, % 14,51 oranı ile temel yaşam gereksinimi takip etmektedir.

Toplumsal gruplar ile meydana gelen birimler kendine özel psikolojik gereksinimlerini, normlarını ve ihtiyaçlarını yaratırlar ve bunlar bu gruplara dâhil olan kişilerde, kişilerarası çatışmalara neden olur (Doğrusöz,1987). Yılmaz (2005) ise çatışmanın temelinde kişilerin aralarındaki uyumsuzluk, rekabet, çıkar ve farklı değerler gibi yapısal ve psikolojik anlaşmazlıkların olduğunu söyler. Bu durum İçözü'nün kitaplarında yer alan çatışma nedenleriyle paralellik göstermektedir.

Kitaplarda yer alan “Karşılanmayan Psikolojik Gereksinimlerin Türü” ne bağlı çatışmalara yönelik doğrudan örnekler:

Yazarın ‘Hürriyet’ adlı romanında ‘Sevgi-Arkadaş Olma Gereksinimi’ ne yönelik sonu kaybet-kaybet ile biten bir çatışma yaşanır. Hürriyet annesinden sevgi görmediği ve evlatlık verildiği için annesiyle çatışma yaşar.

İleriki yıllarda annem; kardeşlerimi gösterip bak bunlar sağlıklı, tahsilleri yerinde aç da değiller sen olsan seni aç mı bırakacaktık diye haykırıyordu. Dayananmıyordum bu sözlerine. Ağzımı açsam ben mi istedim evlatlık verilmeyi ben mi istedim İstanbul'a yollanmayı kardeşlerimi sizleri hiç özlemedim mi sanıyorsun diye savunsam kendimi kuru dal parçalarını andıran parmaklarıyla saçlarıma yapışacağından korkup sessizce dinlerdim haykırmalarını.

(İçözü, 2012)

‘Güç ve Güven Gereksinimi’ ne dayalı bir çatışma ‘Bugün Ne Cadılık Yaptım?’ adlı kitapta açık biçimde yer alır. Eserde kaynağını güç gereksiniminin oluşturduğu, çatışma çözümü için gücün kullanıldığı ve kazan-kaybet ile sonuçlanan bir çatışma yaşanır. Kitapta yer alan bu çatışma şöyledir:

Serviste yine yerimi kapmışlar. Ufaklığın teki nedense benim yerime göz dikti. Benden bir durak önce binip benim yerime kuruluyor. Boşuna! Bende öyle yer kaptıracak göz var mı? Hemen başına bitiveriyorum.

-Haydi bakalım yerine ufaklık.

“Kalkmayacağım işte. Babanın tapulu malı mı?”

Ablamdan öğrendiğim gibi kaşlarımı çatıyorum ve çocuk ayağa fırlayıp bana yer veriyor.

(İçözü, 2012)

Tablo 6: Kişilerarası Çatışmaların Farklı Değerlerin Türlerine Göre Dağılımları

Farklı Değerlerin Türü	Frekans	%
Dünyayı Algılama Farklılığı	35	77,77
Yaşam Şekli	10	22,22
Dini İnanç	0	0
Toplam	45	100,0

Tablo 6 incelendiğinde ‘Farklı Değerler’ den kaynaklanan çatışmaların %77,77’sini ‘Dünyayı Algılama Farklılığı’ oluşturmaktadır. Kitaplarda ‘Dini İnançlar’a ilişkin herhangi bir çatışmaya rastlanmamıştır.

Koçel (2007)’e göre çatışmalara yalnızca algılama farklılıkları da neden olabilir. Çatışmanın birinci aşaması kişilerde hayal kırıklığı veya kabullenmeme doğuruyorsa algılanan çatışma ortaya çıkmaktadır. Çıkan bu çatışma algılama yani bakış açılarının farklılığından doğmaktadır.

Kitaplarda yer alan “Farklı Değerlere” bağlı çatışmalara yönelik doğrudan örnekler:

Yazarın ‘Yüreğimin Kıyısında’ adlı romanında sonu kaybet-kazan ile biten bir baba-kız çatışması yaşanır. Sibel’in babası, Sibel’in dans etmesine izin vermez. Sibel’in dans ederken giyeceği kıyafetler sorun olur. Sibel ise Budapeşte’de yapılacak olan yarışmalara gitmek istediğinden evde çatışma ortamı oluşur.

Sibel; evinden bale salonuna antrenmanına gitmek üzere çıkarken babası Sibel’e artık dans etmesini istemediğini, sadece annesinin yoğun isteğine karşı gelemediği için zamanında gönderdiğini ve Sibel’in sahnede yarı çıplak görünmesine izin vermediğini söyler. Sibel’se bu Gençlik Festivali’nin ne kadar önemli olduğunu, dansın kötü ya da çirkin bir şey olmadığını ve ne olursa olsun yarışmanın seçmelerini kazanması gerektiğini babasına söyleyip antrenmana katılır.

(İçözü, 2012)

İncelenen kitaplarda yaşanan kişilerarası çatışmaların %23,57’si ‘Kıt Kaynak’lara bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Kıt kaynakların sebep olduğu çatışmalar çoğunlukla nakit, vakit ve eşyayla ilgilidir. İncelenen eserlerdeki sığınma, barınma, yiyecek, içecek ve konumun sınırlılığı ile ilgili yaşanan çatışmalar bu kategoride değerlendirilmiştir.

‘Ena Mena Dosi’ adlı eserde kıt kaynaklardan kaynaklanan, uyma ile çözümlenen, sonucu kazan-kaybet ile biten bir çatışma yaşanır. Kitapta yaşanan çatışma süreci şu şekilde gerçekleşmiştir:

Ali arkadaşlarının basketbol oynama çağrısıyla aralarına katılır. Basketbol en sevdiği spor olmasının yanında mahallelerinde oturan eski bir basketbolcunun onlara yeni hareketler öğretmesinden dolayı da çok mutludur. Hem eğlenip hem öğrenirken vaktin nasıl geçtiğini anlamayan Ali, evlerinde aşçı olarak çalışan Sakine Hanım’ın eve gitmeleri gerektiğini söylemesiyle saati fark eder.

Sakine Hanım, biraz daha oyun oynamak isteyen Ali’ye eve dönüp yemek yapacağını söyleyerek reddeder çünkü akşam yemeğine çok az bir zaman kalmıştır. Ali ve Sakine Hanım arasında vakit azlığı sebebiyle çatışma çıkar. Sakine Hanım’ın ısrarı sonucu Ali çaresizce evin yolunu tutar.

(İçözü, 2015)

Schrumpf vd., (2007)’e göre çözümü en basit çatışmalar kıt kaynaklardan kaynaklanan çatışmalardır. Sınırlı kaynaklarla ilgili çatışmaların yer aldığı çocuk kitaplarında çatışma çözme sürecinde bireyler, birbirlerinin çıkarlarını görmezden gelmemeli ve herkesin kazanacağı farklı çözüm yolları çocuk okura sunulmalıdır.

Araştırmada incelenen kitaplarda farklı değerler başlığı altında ele aldığımız dini inançlara yönelik bir çatışma türüne rastlanmamıştır. Oysaki dini inançların farklılaşmasına yönelik çatışmalar günlük yaşam içinde rastlayabildiğimiz, haberlere konu olan, gazetelerde okuduğumuz çatışma türlerinden biridir. Çocuk edebiyatı konuları çocuğa iyi ve güzeli sezdirirken aynı zamanda onları içinde yaşadıkları topluma da hazırlamalı ve çocukta gerçek yaşam algısının oluşmasına katkı sağlamalıdır. Bu nedenle çocuk kitapları yazarları anlatının kurgusu içinde gerçek yaşamla ilgi de kurmalıdır. Bu durum çocuğun toplumsallaşması bağlamında önemlidir. Farklı dini inançlar, farklı yaşam biçimleriyle kitaplar aracılığıyla karşılaşan çocuğun bu inançlara ve yaşam biçimlerine ön kabulü yüksek olacak ve hoşgörü düzeyi yükselecektir. Burada çocuk kitabı yazarlarının dikkat etmesi gereken şey bu konuya bağlı olarak çıkan çatışmanın uzlaşmacı ve iş birliğine dayalı bir biçimde sonuçlandırılması ve her iki tarafın da kazanmasıdır. Çünkü bireyin küçük yaşlarda hoşgörüyü öğrenmesi ve bunu özümseyip öykünmesi çocuk edebiyatının işlevlerinden biridir.

3. Nur İçözü'nün ortaokul dönemindeki çocuklara seslenen kitaplarında yer alan kişilerarası çatışma çözme biçimleri nelerdir? alt sorusuna ait bulgular Tablo 7.'de verilmiştir.

Tablo 7: Nur İçözü'nün Ortaokul Düzeyindeki Kitaplarında Bulunan Kişilerarası Çatışma Çözme

Biçimleri		
Çatışma Çözme Biçimi	f	%
Güç Kullanma	41	29,28%
Uzlaşma	38	27,15%
Yüzleşme/ İşbirliği	23	16,43%
Uyma	20	14,28%
Geri Çekilme	13	9,28%
Diğer	5	3,57%
Toplam	140	100,0%

Tablo 7'e göre incelenen kitaplarda yer alan çatışmaların %29,28'i güç kullanma; %27,15'i uzlaşma; (%16,43'ü yüzleşme/ iş birliği ; % 14,28'i uyma ; % 9,28'i geri çekilme ve %3,57'si diğer çatışma çözme biçimleri ile çözülmüştür. Görüldüğü üzere kitaplarda çatışmalar daha çok güç kullanarak çözümlenmeye çalışılmıştır.

Yavuzer vd. (2013), kuralcı, koruyucu ve kısıtlayıcı aile yapısında çocuğun; boyun eğici, uysal, saygılı ve kabul edici olarak şekillendiğini söyler. Bu ailelerde çatışmalara daha az rastlanmaktadır. Buna karşın kendi isteğini dile getiren, söz sahibi olan çocukların bulunduğu evlerde çocuklar çatışma sürecine kaynak olmaktadır. Gelişim dönemlerinin farklı evrelerinde çeşitli sebeplerden dolayı yasaklara maruz kalan çocukların güç gereksinimi önemli bir ihtiyaç olabilmektedir. Gelişim süreci içerisinde çocuğa aşırı korumacı olarak yaklaşmak, yasaklayıcı tutum ve davranışlarda bulunmak onda güçsüzlük hissinin yaratabilir. Çocuğun güç gereksinimini hissettiği çatışmaların sıklığı onda güce karşı sempati oluşturabilir. Bu bağlamda, bu tür çatışmalara çocuk kitaplarında bolca rastlanması ve çatışmanın sonucunun olumsuz bir şekilde bitmesi okurda istenmeyen öykünmelere ve özdeşimlere neden olabilir. Kitaplarda yer alan yarışlardan doğan güç gösterileri çocukların hoşuna gidebilir ancak bu güç gösterisinin nasıl sonuçlanacağı önemlidir. Kaybet-kaybet ya da kaybet-kazan ile sonuçlanan kişilerarası çatışmalar kişiyi iş birliğinden uzaklaştırabilir (Ozan Demir, 2009).

Bireylerin gelişimsel özellikleri açısından bakıldığında çatışmaların nedenlerinin, çözümlerinin ve sonuçlarının değiştiği sonucuna ulaşılabilir. Çocukluktan gençliğe doğru ilerledikçe bireylerin güç elde etme gereksinimini artmaktadır. Yaş ilerledikçe bireyler gücü kontrol etme eğiliminde de olumlu davranışlar göstermektedir. Birey büyüdükçe gelişimsel dönemlere bağlı olarak arkadaşlarıyla ve çevresiyle girdiği çatışmalar da daha olumlu bir süreç izlemektedir. (Murphy & Eisenberg, 2002).

Kitaplarda yer alan ‘Çatışma Çözme Biçimleri’ne yönelik örnekler:

Nur İçözü’nün ‘Yüreğimin Kıyısında’ adlı eserinde sevgi ve arkadaşlık gereksiniminden kaynaklanan, geri çekilme ile çözümlenen ve sonucu kaybet-kaybet ile biten bir çatışma yaşanır. Kitapta yaşanan çatışma süreci şu şekilde gerçekleşmiştir:

-Belli ki eğlencene engel oldum... Onun için özür dilemek istemiştin.

- Ne o, kıskançlık mı? Ayıp ayıp.

-Ayıp mı on gündür bir kez olsun aramadın tek satır mesaj atmadın. Vaktin yok, yorgunsun diye düşünüyordum. Bir de kazayı duyunca deliye döndüm. Oysa sen...

- Eee ... Oysa ben? Ölmemişim, yataklarda sürünmüyorum diye suçluyorsun öyle mi? Belli ki üzülmüşsün.

- Konuyu saptırma Yaprak! Ne demek istediğimi biliyorsun. Biz arkadaş değil miyiz? Arkadaştan da öte... Bilmek hakkım değil miydi? İki sözcük duymayı beklemek fazla mıydı? İşi vardır diye düşünürken bir bakıyorum küçük hanım eğlencelerde.

- Amma da abarttın Tuna! Çocuklar yarışma öncesi biraz moral depolamak istedi o kadar. Onları kıramadım. Hem ne hakla bana hesap soruyorsun. Ben senin yaşamını sorguluyor muyum?

(İçözü, 2012)

Tuna’nın Yaprak’la vakit geçirememesine bağlı doğan çatışma sevgi-arkadaşlık gereksinimi kapsamına girer. Tuna için Yaprak’la arkadaşlığı önemliyen Yaprak aynı şekilde davranmaz. Çatışma arkadaşlığın bitmesiyle, yani kaybet-kaybet ile çözümlenmiştir.

4. Nur İçözü’nün ortaokul dönemindeki çocuklara seslenen kitaplarındaki kişilerarası çatışmalar nasıl sonuçlanmaktadır? Bu araştırma sorusuna yönelik bulgular Tablo 8.’de verilmiştir:

Tablo 8: Nur İçözü’nün Ortaokul Düzeyindeki Kitaplarında Yaşanan Kişilerarası Çatışma

Sonuçları

Çatışmaların Sonuçları	f	%
Kazan-Kazan	58	41,4
Kaybet-Kaybet	47	33,57
Kazan-Kaybet	27	19,28
Belli Değil	8	5,71
Toplam	140	100,0

Tablo 8’e göre Nur İçözü’nün incelenen kitaplarında yer alan çatışmalar %41,4 kazan-kazan ; %33,57 kaybet-kaybet; %19,28 kazan-kaybet ve %5,71 belli değil ile sonuçlanmıştır.

Kitaplarda yer alan ‘Çatışma Sonuçları’na yönelik örnekler:

Nur İçözü’nün ‘Dönemeç’ adlı eserinde sevgi ve arkadaşlık gereksiniminden kaynaklanan, uzlaşma ile çözümlenen ve sonucu kazan-kazan ile biten bir çatışma yaşanır. Kitapta yaşanan çatışma süreci şu şekilde gerçekleşmiştir:

Bazen şu atasözlerine bayılıyorum Serdar. Hani derler ya; “Derdini söylemeyen derman bulamazmış,” belki senin dermanın da bendedir, ne dersin?

Benim kimseye ihtiyacım yok! Herkesin akli kendine yeter. Artık düş yakamdan. Seninle uğraşmaya niyetim yok.

(Melih ilk kez sesini yükselterek) Ama benim var! Çünkü yaşamım söz konusu. Sen ne biliyorsun ki hayat hakkında. Not ortalamam belli bir seviyede olmazsa kaldığım yurttan atılırım. Sokaklarda kalmanın, serserilerle uğraşmanın ne demek olduğunu biliyor musun sen? Sen de karşıma geçmiş dertlerden söz ediyorsun. Miskinliğinden kurtulma zamanın gelmedi mi? Akıllısın, yakışıklısın ve en önemlisi sorunları paylaşacağın bir ailen var.

(Serdar, Melih'i ilk kez dikkatle dinler gibiydi. Acı bir kahkahayla cevap verdi Melih'e.) Aile mi? Güldürme beni! Benim hiç ailem olmadı ki. Önce babam vardı. Şimdi de annem. İkisini bir arada hiç görmedim.

Sanki dünyada ailesi ayrı olan tek sensin. Kendine acımayı bırak. Ben de soğuk yurt odasında tek başımayım. İki yıldır İstanbul'da ailemden ayrı tek başımayım ama ben senin gibi küsmüyorum hayata. Çevremdekilerle dost olmaya çalışıyorum. Onlarla pek çok şey paylaşıyorum. Mesala şu İngilizce meselesi ne olur bana yardımcı olsan? Bir yanın mı eksilir? Hem yurttta Osman Baba çay da ikram eder.

Peki, o zaman kabul ediyorum. Hadi gidelim ders çalışalım.

Romanda Serdar'ın herkesten uzak kalmak istemesi buna karşın Melih'in onu yalnız bırakmayışı iki arkadaş arasında çatışmaya neden olur. Çatışmanın sonunda Melih'in Serdar'a yardım etmek için bir fırsat vermesi çatışmayı kazan-kazanla sonuçlandırmıştır.

(İçözü, 2016)

'Yüreğimin Kıyısında' adlı romanda bakış açısı farklılığından kaynaklanan, uzlaşma ile çözümlenen ve sonucu kazan-kazan ile biten bir çatışma yaşanır. Kitapta yaşanan çatışma süreci şu şekilde gerçekleşmiştir:

Yağmur için ilk ders hiç de beklediği gibi geçmez. Besteleri çalmak için yanında nota götürür ancak hocası onlar için erken olduğunu önce kemani tutmayı öğrenmesi gerektiğini söyler.

Yağmur bunca zamandır çalıştığını kendisi unutsa bile ellerinin, parmaklarının unutamayacağını, parmaklarının uykuda bile nota çaldığını söyler.

Öğretmen ise Yağmur'a kaygısını anladığını bunca zamandır öğrendiği şeyleri unutmanın zor olduğunu ancak dünyaca ünlü kemancı olabilmesi için bugüne dek öğrendiklerini unutmaması gerektiğini söyler.

Genç kız içindeki isyankâr sesi öğretmenin cevabıyla bastırır ve iki-üç ders sonunda bu okula boşuna gelmediğini hem kendine hem de hocasına kanıtlar. Derslerin olumlu geçmesiyle öğretmenine hak verip onun sözünü dinlediği için mutlu olur.

(İçözü, 2012)

Öğretmenin yağmura önceki bildiklerini unutmasını söylemesi Yağmurla öğretmeni arasında bir çatışmaya neden olur. Öğretmenin bunun neden gerekli olduğunu anlatması ve Yağmur'un ona inanmasıyla çatışma uzlaşmayla son bulur. Yağmur'un öğretmenini dinlemesi ve öğretmenin yeni tarzının meyvesini alması çatışmayı kazan-kazan ile bitirmiştir.

'Reyhan' adlı eserde dünyayı algıma farklılığından kaynaklanan, güç kullanma ile çözümlenen ve sonucu kaybet-kaybet ile biten bir çatışma yaşanır. Kitapta yaşanan çatışma süreci şu şekilde gerçekleşmiştir:

Kahramanımız Reyhan, babasına okulda duyduğu parasız yatılılık ve bursluluk sınavından bahseder. Okulda öğretmenini Hasan Bey'in Reyhan'ın başarabileceğinden emin olduğu için onun sınava katılması gerektiğini söylediğini de belirtir.

Babası da “Daha neler! Bir de yatılı okul mu çıkarıyorsun başımıza. Kız kısmının öyle okullarda işi yok” diye kızgın bir şekilde kızına cevap verir. Ona göre Reyhan konfeksiyona gitmeli ve eve para getirmelidir.

Reyhan konuşmanın sonunda kapıyı çarparak odadan çıkar; babası hala hiddetli konuşmasına devam etmektedir. Odada buluna Reyhan'ın ablası, Reyhan'ın haklı olduğunu, kendisinin temizliğe gittiği evlerde yaşıtı insanların onun hanımı olduğunu söyler ve Reyhan'ın da bu duruma düşmemesi gerektiğini belirtir.

Baba, sesini daha da yükselterek evdeki herkesi susturup tartışmayı sonlandırır.

(İçözü, 2016)

Reyhan'ın okuma isteğine karşın babasının buna karşı çıkması ve onun çalışmasını istemesi bir çatışmaya neden olur. Baba sesini yükselterek herkesi susturur. Bu güç kullanmadır. Reyhan'ın isteği olmaz, baba ailenin tüm fertleriyle ters düşer ve çatışma kaybet-kaybet ile sonuçlanır.

Schrumpf vd. (2007) okul çağına erişmiş bireylerin çatışmalarında bulundukları ortam gereği fiziksel veya sözel şiddet uygulayarak, kararsız davranarak veya görmezlikten gelerek yani özetle kaç veya savaş çözümü kullandıklarından bahsetmiştir. Kişinin başka bireyle girdiği kişilerarası çatışmada geri çekilmesi “kaçma” tanımını oluşturmaktadır.

Kişilerarası çatışma sürecinde bireyler karşılıklı birbirlerini anlayıp, birbirlerinin çıkarlarını gözetip, bu çıkarlar doğrultusunda hareket ederlerse çatışma kazan-kazan sonucuyla sonuçlanabilir. Kazan-kazan ile sonuçlanan kişilerarası çatışma, bireylerin sorun çözme becerilerini geliştirirken, onların ahlaki değerlerini de güçlendirecektir. Diğer yandan kazan-kaybet ile sonuçlanan kişilerarası çatışmalarda bireyler karşı tarafın çıkarlarını kendi çıkarlarından önemsiz görmekte ve kendi çıkarlarının gerçekleşmesi için çaba sarf etmektedir. . Bu çatışma ortamında hedef kazanma yani zafer olup karşılıklı güven ortamı yoktur (Türnüklü, 2006).

Eserlerin tümü incelendiğinde “kazan-kazan” ile biten kişilerarası çatışmaların diğer çatışma sonuçlarından daha fazla olduğu belirlenmiştir. Bu durum kişilerarası çatışmaların iki tarafın yararına olacak biçimde çözümlendiğini göstermektedir. Kazan-kazan ile sonuçlanan kişilerarası çatışmalar; bireyin insan olarak değer yargılarının gelişimine katkı sağlarken, olumsuz adlandırılabileceğimiz şiddet öğelerine yönelmelerini de engellemektedir. “Kazan-kazan” ile biten kitaplardaki kişilerarası çatışmalarda kaybeden kişi “suçlu” ya da “mağdur” olarak yer almaz. Bu durum çatışmalarda iki yönlü kazanılabileceğini çocuklara sezdirmekte ve çatışmaların olumlu sonuçlanabileceği fikrini de pekiştirmektedir. İncelenen kitapların alıcısı durumunda olan çocuk için mağdur biri kazandığında kaybeden kişi için kötü duygu ve hislerin ortaya çıkmasının da önüne geçilebilecektir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Araştırmanın sonunda, incelenen kitaplarda yer alan kişiler arası çatışmaların ve çatışma nedenlerinin çocuk gerçekliğine uygun olarak oluşturulduğu söylenebilir.

İçözü'nün eserlerinde yer alan olaylar çocukların kendi yaşamlarında da karşılaşabilecekleri sorunlar üzerine kurulu çatışmaları içermektedir. Çocuk okur kitaplarda yer alan durumları, ortamları ve bunlara karşı geliştirilen tavır ve tutumları kendi yaşamına aktarabilir. Bunun yanında kahramanların yaşamı aracılığıyla kendi yaşadıklarını irdeleyip değerlendirebilir. Sağlıklı bir gelişim sürecinde çocukların kendi korkularıyla başa çıkabilmeleri için çocuk kitaplarında çocuk gerçekliğine uygun olarak yandıtılan şiddet ve korku öğeleri ile karşılaşmaları önemlidir. (Turan,2010). Bu şekilde bakıldığında İçözü'nün eserlerinde yer alan olumsuz durumlar da

(tartışmaların ele alındığı, simgesel ve sözel şiddetin kullandığı) çocuk okur için çatışmaları çözmeye yönlendirici bir nitelik taşımaktadır. Çünkü kitaplarda yer alan çatışmalar, karakterlerin genel olarak birbirlerinden farklı özellikleri ve amaçları nedeniyle oluşmaktadır ve bu durum çocukta gerçek yaşam algısını oluşturabilecek bir özellik taşımaktadır.

Araştırma sonucunda, eserlerde yer alan kişi-kişi çatışmalarının temel nedeninin “karşılanmayan psikolojik gereksinimler” olduğu bulgusuna ulaşılmıştır (Tablo 2). Karşılanmayan psikolojik gereksinimler kategorisinde ise en sık kullanılan çatışma nedeni “*sevgi-arkadaş olma gereksinimi*”dir (Tablo 3). İlgili araştırmalar incelendiğinde, benzer sonuçlara rastlanılmaktadır. Ozan Demir, (2009) de “*Çocuk Masallarında Kişilerarası Çatışma Çözme Süreci*” adlı araştırmasında masallarda “karşılanmayan psikolojik gereksinimlere dayalı kişiler arası çatışmalara daha çok yer verildiği bulgusuna rastlamıştır. İnsanlar yalnızca çocukluk döneminde değil, yaşamın her döneminde sevgi ve ait olma gereksinimi duyar. Bunun yanında özgür olmak, güven duymak ve temel yaşam gereksinimlerinin karşılanması da bireyin iyi olma hali için önemlidir. Bunlara ulaşmada engellerle karşılaşmak çatışmayı kaçınılmaz kılar. Bu süreçte duyguların anlatımı ve anlaşılması önemlidir. Duygular uygun bir şekilde ifade edilir ve anlaşılabilirse kişilerarası çatışma yapıcı bir şekilde çözülebilir. Öfke ve beklentiyle alakalı hislerin anlatılması bireylere beraber hareket etmeyi ve karşılıklı iş birliğiyle çatışma çözmeye yardım edebilir (Johnson, Fordv & Kaufman, 2000).

Doğrusöz (1987), toplumsal gruplar ile meydana gelen birimlerin kendine özel yarattıkları normların ve psikolojik gereksinimlerin kişilerarası çatışmalara neden olduğunu belirtir. Yılmaz (2005) ise çatışmanın temelde birbirine benzeşmeyen, ayrışan farklı değerler ve çıkarlar üzerindeki uyumsuzluk ve ön yargılar olduğunu söyler. Her iki araştırmacının da bahsettiği kişilerarası çatışma nedenleriyle Nur İçözü'nün incelenen kitaplarında bulunan karşılanmayan psikolojik gereksinimlerden kaynaklanan kişilerarası çatışma nedenleri paralellik göstermektedir.

İncelenen kitaplarda kahramanların çatışma çözme sürecinde diğerlerine göre daha çok güç kullanmayı tercih ettikleri görülmüştür (Tablo 5). Yapılan araştırmalar bireylerin ergenlik dönemine girdikçe çatışmalarında daha çok güç kullanmayı tercih ettiklerini göstermiştir (Atıcı, 2007; Yavuzer, Karataş ve Gündoğdu 2013). Kitaplarda yer alan kahramanların çoğu erillik döneminde olan çocuklardır ve araştırmada böyle bir bulguya ulaşılması gelişim çalışmalarıyla da uyumludur. Bu sonuç Samur ve Arıkan (2018)'in ‘Behiç Ak’ın çocuk kitaplarındaki çatışmaların mizah ögesi bakımından incelenmesi’; Yakar ve Yılmaz (2015)'in Beyazbulut Dergisi'nde yer alan kurgusal metinlerdeki karakterlerin çatışmaları çözme biçimleri’ ve Karagöz (2014)'ün ‘*Çocuk romanlarındaki başkişilerin yaşadıkları çatışmaları çözme yöntemlerinin incelenmesi*’ adlı çalışmaların sonuçlarıyla da örtüşmektedir.

Nur İçözü'nün incelenen kitaplarında yer alan çatışmaların en çok kazan-kazan ile sonuçlandığı belirlenmiştir (Tablo 6). Kazan-kazan ile sonuçlanan kişilerarası çatışmalarda bireyler karşılıklı olarak birbirinin çıkarlarını gözetirler ve haksızlık yapmazlar. Bu süreçte birbirlerine saygı duyarlar ve aralarındaki ilişkiye zarar vermek istemezler. Kitaplardaki bu durum, çocuk okur için çatışmaların çözümündeki uzlaşmacı yaklaşımı sezmesi bağlamında olumlu bir örnektir.

Araştırma kapsamındaki kitaplarda yer alan karakterler, içinde bulundukları duruma uygun olmayan bir biçimde geliştirilmemiş ve konuşturulmamıştır. Bu nedenle karakterler arasındaki konuşma örüntüleri yapay değil, gerçekçi bir özellik taşımaktadır. Bu sayede çatışmaların doğası konuşmalar aracılığıyla tam ve net olarak anlaşılır bir biçimde verilmiştir.

Sonuç olarak Nur İçözü'nün incelenen eserlerine bakıldığında, bu eserlerde yer alan kurgunun, akla ve çocuk gerçekliğine uygun olduğu, eserlerde hiçbir biçimde ayrımcılığın konu edilmediği söylenebilir. Bununla beraber eserlerin barışçıl ve uzlaşmacı bir anlayışta olmasının yanında evrensel değerleri yansıttığı da görülmektedir. Ayrıca yazarın çocuk kitaplarında toplumsal

duyarlılıklara saygı gösterdiği; çocuklara çevre bilinci, Türkçeyi güzel ve doğru kullanma bilinci ve hayvan sevgisi gibi bazı değerleri de aktarmaya çalıştığı belirlenmiştir.

Araştırmanın sonuçları bağlamında çocuk edebiyatı alanındaki araştırmacılara ve uygulamacılara yönelik aşağıdaki önerilerde bulunulmuştur.

Araştırmacılara yönelik yapılan öneriler:

1. Çocuk edebiyatı yapıtlarında olumsuz durumların yer aldığı çatışmalar (tartışmaların ele alındığı, simgesel ve sözel şiddetin kullandığı) çocuk okur için çatışmaları çözmeye yönlendirici bir nitelikte olmalıdır.
2. Çocuk kitaplarında yer alan çatışmalar ve çatışma çözme süreçleri okura yönelik olmalı ve sağlıklı bir iletişimle çözülmelidir.

Uygulamacılara yönelik yapılan öneriler:

1. Türkçe ders kitaplarında ya da öğrencilerin ortak okuma kitaplarında bulunan kişilerarası çatışmalar, etkileşimli okuma yoluyla sınıf ortamında tartışılmalıdır.
2. Ders kitaplarında ya da okuma kitaplarında bulunan kişilerarası çatışmalar iletişim becerilerini geliştirmek için kullanılabilir.
3. Kitaplarda bulunan kişilerarası çatışmalar dramitize edilerek öğrencilere etkili iletişim becerileri kazandırılabilir.

Kaynakça

- Akkirman, A. D. (1998). Etkin çatışma yönetimi ve müdahale stratejileri. *D.E.Ü.İ.İ.B.F. Dergisi*, 13(2), 1-11
- Aslan, C. (2006). Türk Çocuk Yazınında Çocuk-Yetişkin Çatışmasının Yer Aldığı Kimi Yapıtların İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, (39)2, 193-216.
- Aslan, C. (2019) *Çocuk edebiyatı ve duyarlık eğitimi*. Pegem Yayıncılık.
- Atıcı, M. (2007). Altı, yedi ve sekizinci sınıf öğrencilerinin çatışmalarını çözmeye arkadaşlarının yardımına ilişkin görüşleri. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(2), 29-42
- Bilgin, A. (1999). İlköğretim öğrencilerinin kullandığı çatışma çözme yöntemleri ve ilköğretimde çatışma çözme programlarına duyulan gereksinme. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12, 119-127.
- Bilgin, A. (2008). The impact of conflict resolution training on elementary school children. *İlköğretim Online*, 7(3), 541-556.
- Blake, R. R., Mouton, J. S., Barnes, L. B., & Greiner, L. E. (1964). Breakthrough in organization development, *Harvard Business Review*, 42 (6), 133 – 155.
- Bodine, J. R. & Crawford, K. D. (1998). *The handbook of conflict resolution education: A guide to building quality programs in schools*. Jossey-Bass Publishers.
- Bodine, R. J., Crawford, D. K. & Schrupf, F. (2002). *Creating peaceable school: a comprehensive program for teaching conflict resolution* (2th ed.). Research Pres.
- Doğrusöz, S. (1987). *Hastanelerde örgütsel çatışmanın yönetimi, H. O. Sağlık kurumları yönetimi* (Yayımlanmamış bilim uzmanlığı tezi), Ankara Üniversitesi.

- Erem, F. (2008). “Çatışma Çözme Eğitiminin” şiddet yönelimli öğrencilerin velilerinin çatışma çözme becerileri üzerindeki etkisi, (Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Fisher, R., W. Ury, and B. Patton. (1991). *Focus on interests, not positions. in getting to yes*. HNP
- Glasser, W. (1998). *Kişisel özgürlüğün psikolojisi seçim teorisi*. Hayat Yayınları.
- Hall, J. (1969). *Conflict Management Survey*. Teleometrics.
- İçözü, N. (2012a). *Hürriyet*. Altın Kitaplar.
- İçözü, N. (2012b). *Yüreğimin kıyısında*. Altın Kitaplar.
- İçözü, N. (2013). *Bugün ne cadılık yaptım?* Altın Kitaplar.
- İçözü, N. (2015). *Ena mena dosi*. Altın Kitaplar.
- İçözü, N. (2016a). *Reyhan*. Altın Kitaplar.
- İçözü, N. (2016b). *Dönemeç*. Altın Kitaplar.
- Johnson, C., Ford, R. & Kaufman, J. (2000). Emotional Reactions To Conflict Do Dependence And Legitimacy Matter. *Social Forces*, 79 (1), 107-137
- Johnson, D. W. & Johnson, F. P. (1997). *Joining together: Group theory and group skills*. Universty of Minesoto.
- Karagöz, S. (2014). *Çocuk romanlarındaki başkişilerin yaşadıkları çatışmaları çözme yöntemlerinin incelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eğitimin Kültürel Temelleri Anabilim Dalı.
- Karip, E. (2015). *Çatışma yönetimi*. Pegem Akademi.
- Koçel, T. (2007). *İşletme yöneticiliği, yönetim ve organizasyon-organizasyonlarda davranış-klasik-modern-çağdaş yaklaşımlar*. BETA Yayınları.
- Koruklu, N. Ö. (2003). *Arabuluculuk eğitiminin iletişim ve çatışma çözme becerisinde etkisi: bir grup üniversite öğrencisi üzerinde çalışma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Lulofs, R. S. & Cahn, D. D. (2000). *Conflict from theory to action* (2nd ed.). Allyn and Bacon.
- Murphy, Bridget, C. & Eisenberg, N. (2002). An integrative examination of peer conflict: children's reported goals, emotions, and behaviors. *social development*, 11 (4), 534-557.
- Ozan Demir, Y. (2009). *Çocuk masallarında kişilerarası çatışma çözme süreci* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Öğülmüş, S. (2002). *Ailede çatışma çözme eğitimi*. Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Yayınlar Genel Yayın No: 120.
- Öğülmüş, S. (2006). *Kişilerarası sorun çözme becerileri ve eğitimi*. Nobel Yayıncılık.
- Öner, U. (2000). *Çatışma çözme ve arabuluculuk eğitimi*. Yıldız Kuzgun (Ed.), *İlköğretimde rehberlik*. Nobel Yayın Dağıtım.
- Rahim, M.A.(1985). Referent Role And Style of Handling İnterpersonal Conflict. *Jorunal of Social psychology*, 125, 79-86.
- Samur İnce, A. Ö. ve Arıkan, Y. (2018). Behiç Ak'ın çocuk kitaplarındaki çatışmaların mizah ögesi bakımından incelenmesi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 27(1), 2018, 165-182

- Schrumpf, F. Crawford, D. K. & Bodine, R. J. (2007). *Okulda çatışma çözme ve akran arabuluculuk program rehberi*. (F. G. Akbalık, Çev.) İmge Kitabevi.
- Taştan, N. (2004). *Çatışma çözme ve akran arabuluculuğu eğitimi programlarının ilköğretim altıncı sınıf öğrencilerinin çatışma çözme ve akran arabuluculuğu becerilerine etkisi* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *Sözel, yazılı ve diğer materyaller için içerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon Yayınevi
- Turan, S. (2014). *Çatışma yönetimi*. Selahattin Turan (Ed.) *Eğitim yönetimi: teori, araştırma ve uygulama*. Pegem Akademi.
- Türnüklü, A. (2006). *Sınıf ve okul disiplinine çağdaş bir yaklaşım: onarıcı disiplin: okullarda yaşanan kişilerarası çatışmaları yapıcı ve barışçıl olarak yönetmek için çağdaş bir model*. Ekinoks Eğitim Danışmanlık.
- Wied, M., Branje, S. J. T., Meeus, W. H. J.(2007, Jan-Feb.). Empathy and conflict resolution in friendship relations among adolescents. *Aggressive Behavior*, 33 (1), p48-55.
- Yakar, Y. & Yılmaz, O. (2015). Beyazbulut Dergisi'nde yer alan kurgusal metinlerdeki karakterlerin çatışmaları çözme biçimleri. *Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (ERZSOSDER)* : 57-66
- Yavuzer, Y., Karataş, Z. ve Gündoğdu, R. (2013). Ergenlerin çatışma çözme davranışlarının incelenmesi: Nicel ve nitel bir çalışma. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi [H. U. Journal of Education]*. 28(1), 428-440
- Yazıcı Okuyan, H. (2015, Ekim). *Türkçe ders kitaplarında yer alan öyküleyici metinlerde kişilerarası çatışma çözme süreci*. UTEOK'da sunulmuş bildiri. İstanbul Üniversitesi Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi.
- Yılmaz, M. E. (2005). *Uyuşmazlık analizi ve çözümü: İnsan uyuşmazlıklarının kaynakları ve çözüm paradigmaları*, Nobel Yayın ve Dağıtım

Paul Gauguin'in Batı Kültürüne Karşı Duruşu Olarak Seramik Eserleri *Ceramic Artworks of Paul Gauguin as a Stance Against to Western Culture*

Ceren Yıldırım*

Abstract: On this research, one of the most important avant-garde of Western Art after impressionism Eugène Henri Paul Gauguin's (1848-1903) ceramic works are reviewed. The purpose of the research is explaining the meaning of Paul Gauguin's ceramic artworks in the Western Culture History. The intellectual framework of the study consists of the relations and problematics in the fields of psychology and the history of civilizations, such as philosophy of decadence and ceramic-earth-nature, primitive-civilization, individual-society-art in existential psychology, why modern art turns to primitives. In the first chapter artist's ceramic artworks have been introduced. Relations between of these artworks and primitive have been interpreted based on the subconscious and creation in the second chapter. In the creations where the subconscious is dominant, the meaning of the grotesque has been questioned, and the psychological analysis of why the grotesque is regarded as protest in the Western world is included. In the third chapter, the origin of melancholy in Gauguin's art was examined; It has been suggested that it originates from Western "human image". In the last section, Paul Gauguin's stance, solution proposal and the reflection of this proposal to future generations are included. Psychological and societal reasons of contemporary art's attention to primitive culture has been discussed. It has been reached the idea that Gauguin took a political stance and his ceramics formed as an important indicator in the history of Western art and culture.

Structured Abstract: This study claims to move towards intellectual issues rather than being a work inventory information or a case report. The primary sources that shape the general view of today's art environment are also the architects of the climate of thought. Until now, the connection of the modern with the primitive has been evaluated as the search for plastic; It is reduced to more extrinsic reasons such as trying to find fresh blood for authenticity, density and vitality. According to the modern art literature, the primitive are not seen as a social reaction, but it is thought to constitute the cultural basis used in modern art. When the artist's sensibilities are interpreted as escaping from urban life, reaction to industrialization and seeking new ways out in terms of form, the basic element underlying the artists' insistence on returning to zero point is blurred behind the fog. However, the severity of the tendency drives us to consider the phenomenon from a deeper and broader perspective, and to gradually read a cultural history. For this reason, literature review and analysis method from the fields of art science, social history and social psychology was used in this study. We should be able to argue that Western artists' impulses to return to the starting point may be among the indicators of decline, not development. In the field of Fine Arts in our country, there is watching and imitation of the West; In addition, it should be possible to criticize the West.

*Dr. Öğr. Üyesi, Gaziantep Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Seramik Bölümü
Asst. Prof., Gaziantep University, Faculty of Fine Arts, Department of Ceramics
ORCID 0000-0003-0348-2992
cildirim@gantep.edu.tr

Cite as/ Atıf: Yıldırım, C.(2020). Paul Gauguin'in Batı kültürüne karşı duruşu olarak seramik eserleri. *Turkish Studies*, 15(8), 3873-3897. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45982>

Received/Geliş: 27 August/ Ağustos 2020

Accepted/Kabul: 20 December/ Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/ Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

In a wide range of social sciences, it is not practical to work on a narrow-limited publication and it is selective in the use of resources since it will not produce a healthy result. For a similar reason, only a part of the ceramic works of the artist has been discussed.

The following results were reached in the study:

Gauguin's motivation for ceramic work is that he finds this oldest handicraft primitive. He rejected traditional sculpture and ceramics, seeing ceramics as 'grotesque' and 'defiant'. It modernizes the classic, which it maintains by protecting the inner space, by excluding the function. It predicts the cultural and aesthetic effects of rough and unadorned surfaces and irregular shapes. He remained alone while defending his grotesque aesthetics in the art environment. In response to harsh criticism, he responded that he turned to the original archaic source, the art of the savages and the art of children. Mud paved the way for him to reach the forms he would use as a material in his paintings. He did not get his ceramics from his paintings, on the contrary, he caught the form language he used while painting with mud. In the portraits of ceramic works that have not survived to the present day, the association (reckoning) of the modern Western (rational) and the primitive (irrational) can be interpreted as representations of non-communication.

Gauguin's art establishes an authentic bond with the primitive. His works are a reflection of his political view, he has fought relentlessly against the global economy and Western culture. It has turned into a school by affecting its successors. The solution he found to save himself from the West that has lost its spiritual balance has been a prescription for European art. He predicted that the destructions of globalization will grow. Going to the very beginning, pre-civilization, to zero point could not save him from melancholy. His melancholy arises from his "human image". After all, artists are surrounded by their environment. Gauguin's "human image" is limited to cultures that a Westerner knows.

We can argue that the impulse of Western artists to return to the starting point may be among the indicators of regression rather than development. Today, the current global art network has lost its "avant-garde". Our age cannot perceive the surrounding world in a coordinated and meaningful unity. The vision of free and self-discovering humanity has been replaced by a vision of a world in which people disappear, the individual disappears with random bursts of energy of random particles and incompatible emotions and impulses. Under these conditions, the process of returning to primitive emotions, which is an indicator of a collective dissolution and illness, and spiritual dissolution accelerates. Changes such as the disintegration of the world of perception, the loss of the imagination and imagination of the human self, are most clearly conveyed in art. Primitivism owes its aesthetic modernity to a desire to return to the past; It is hostile to the materialism, social modernity, technical development, and new social classifications of the Western World. This situation is a new paradox. An avant-garde that does not advance is dialectically revolutionary and anti-revolutionary at the same time. To what extent will Western art continue to domesticate non-Western cultures, or to what extent will these cultures maintain a conventional aesthetic perception of exoticism? What we have to do on our behalf is to produce theories that synthesize Western "fine arts" and the cultural and artistic values of our ancient past.

Keywords: Fine Arts, Gauguin, Ceramic, Social Psychology, Primitive, Grotesque, Melancholy, Globalization

Öz: Bu çalışmada İzlenimcilik sonrası Batı sanatındaki en önemli öncülerden (*avant-garde* 'lardan) biri olan Eugène Henri Paul Gauguin'in (1848-1903) seramikleri ele alınmıştır. Çalışmanın amacı Paul Gauguin'in seramik eserlerini Batı kültür tarihi içerisinde anlamlandırmaktır. Dekadanlık felsefesi ve seramik-toprak-doğa, primitif-uygarlık, varoluşçu psikolojide birey-toplum-sanat, modern sanatın primitife neden döndüğü gibi psikoloji ve medeniyetler tarihi alanlarına dair bağıntı ve sorunsallar çalışmanın fikri çatısını oluşturur. İlk bölümde sanatçının seramik eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde bu eserlerin primitif ile bağlantısı, bilinçaltı ve yaratım üzerinden yorumlanır. Bilinçaltının başat olduğu yaratımlarda groteskin anlamı sorgulanmış, ayrıca groteskin Batı dünyasında neden protest olarak karşılandığının psikolojik çözümlemesine yer verilmiştir. Üçüncü bölümde Gauguin'in sanatındaki melankolinin kökeni incelenmiş; Batılı 'insan imgesi'nden kaynaklı olduğu öne sürülmüştür. Son bölümde Batı Uygarlığı genel eleştirisi içerisinde Paul Gauguin'in duruşuna, çözüm önerisine ve bu önerinin gelecek kuşaklara yansısına yer verilmiştir. Güncel sanatın ilkel kültüre ilgisinin psikolojik ve toplumsal nedenleri tartışılmıştır. Gauguin'in politik duruş sergilediği ve seramik eserlerinin, Batı sanat ve kültür tarihinde önemli bir gösterge teşkil ettiği fikrine ulaşılmıştır.

Anahtar kelimeler: Güzel Sanatlar, Gauguin, Seramik, Toplum Psikolojisi, Primitif, Grotesk, Melankoli, Küreselleşme

Giriş

Bu çalışma, eser envanter bilgisi ya da olgu sunumu olmaktan ziyade, fikrî meselelere doğru yol alma iddiasında olacaktır. Sanat bilim, toplumsal tarih ve toplum psikolojisi alanlarından literatür taraması ve analizi yöntemi kullanılmıştır. Sosyal bilimlerin bu denli geniş alanında, sınırları dar bir yayın üzerinde çalışmak pratik olmayıp, sağlıklı bir netice de doğurmayacağından kaynak kullanımında seçmeci davranılmıştır. Benzer nedenle sanatçının seramik işleri içerisinde de sadece bir bölümü ele alınmıştır.

Gauguin, modern plastik sanatlarda primitife duyulan ilginin başlangıcını temsil eder. Açtığı çığır, günümüz sanatçılarının, primitif kültürü, performanslar aracılığıyla fiilen uygulama çabalarına kadar gelmiştir. Günümüz sanat ortamının genel bakışını şekillendiren birincil kaynaklar, düşünce ikliminin de mimarlarıdır. Şimdiye kadar modernin primitif ile bağı, plastik arayışlar olarak değerlendirilmiş; özgünlük, yoğunluk ve canlılık için taze kan bulmaya çalışma gibi daha dışsal nedenlere indirgenmiştir. Böylece modern sanat literatürüne göre primitife duyulan ilgi, toplumsal bir tepki olarak düşünülmekten çok, kendisinden yararlanan kültür tabanını teşkil eder. Sanatçı duyarlılıkları, kent yaşamından kaçış, endüstrileşmeye tepki ve biçimsel anlamda yeni çıkış yolları arama şeklinde yorumlandığında, sanatçıların sıfır noktasına dönmedeki ısrarcılıklarının altında yatan temel unsur da sisler ardında bulanıklaşmaktadır. Oysa eğilimin şiddeti, bizi olguyu daha derin ve geniş bir perspektiften ele almaya, giderek bir kültür tarihi okuması yapmaya doğru sevk edicidir.

Spengler'a göre, bir kültürün altında yatan fikir kavrandığında bu kültürün gelişim sürecinin en önemli evreleri de deşifre edilebilir. Kültürler kendilerine özgü yönleriyle birbirlerinden ayrılır ve bu farklılık, özellikle sanatlarda kendini gösterir (1978: 177). Çünkü Mülâyim'in de belirttiği gibi, sanatçı yapıtı, içinde yaşadığı toplumun manevi gereksinmesini karşılar. Sanat, milletlerin ve çağların yaşamında kendi kendini ayarlama sürecini temsil eder. Bilinçli hayat tek yönlülük ve yapmacık davranışla belirlediği zaman ortak bilinçdışı imgeleri içgüdüsel olarak harekete geçer ve bireylerin düşlerinde, sanatçı ve kâhinlerin vizyonlarında açığa çıkarak çağın psişik dengesini sağlar (2006: 11).

Batılı düşünürlerin, sanatın bir ilerleme değil değişimler ve kaynaşmalar tarihi olduğunu kabul ederek sanat bilimi yapmaya başlamalarının üzerinden yüzyıldan fazla zaman geçmiştir. Bununla birlikte Batı Uygarlığı hâlâ 'ilerleme' fikri ile eş tutulmaktadır. Dawson'ın açıklamasına göre; zamanın popüler fikirleri, nesnelerin doğasına aşılınmış ölümsüz gerçekler olarak kabul gördüğünden, doktrin haline gelmiş bu fikirlerin tarafsız şekilde değerlendirilmeleri de güçtür. Dünyanın her bakımdan ve her yönden sürgit daha iyiye gittiği inancı, toplumun ortak zihin yapısına nüfuz etmiş durumdadır, öyle ki tartışılması dahi hoş karşılanmaz. Burada Dünya'dan kasıt, Kaplan'ın da (2003: 8) belirttiği gibi; dünya medeniyetleri çoktandır unutulmuş olduğundan ve günümüzde medeniyet dendiğinde sadece Batı uygarlığı anlaşıldığından, Batı uygarlığıdır. Dünyanın ilerlemesi olarak bahsedilen de Batı uygarlığının ilerlediği görüşüdür. Bugün Batı kültürünü eleştirebiliyorsak, ilerleme fikrinin, toplumun zihnindeki etkisini kaybetmiş olmasındandır (Dawson, 2003: 19-20).

Bu eleştiride Gauguin'in neyi gerçekleştirebildiğini görmek önemlidir. Onunki diğerlerinden farklı olarak içinde bulunduğu entelijansiya'dan seslenen bir düşünce temrini değildir; bir varoluş mücadelesidir. Gerçeği arayışında rol-model olmuştur. Primitife duyduğu ilgi çağdaşlarınıninki gibi bir romantizm değil, otantik ve sıra dışıdır. Spengler'ın da (1978: 116) belirttiği gibi kültürler ihraç ya da ithal edilemezler. Özgün mistik varlıklardır, aynı kültürden olmayanın anlayamayacağı ruhlardır. Bu durumda 'öteki'ne ilgide 'empatik olma'dan başka yol

kalmamışken, sanatçılar çok geçmeden ortak-bilinçdışı tüm insanlıkla buluşabileceklerini keşfetmişlerdir. Bugün çağdaş sanatçılar ortak-bilinçdışı arketiplerinin (*archetyp*) sesine giderek daha fazla kulak vermektedir. İlk-imgeler olarak dilimize çevrilen arketip ve ortak-bilinçdışı kavramlarını anlamak için G. Carl Jung'un Analitik Psikoloji kuramının incelenmesi gerekir.

Batı sanatı 18. Yüzyıldan beri 'Doğu' denen 'öteki'nin sanatından etkilenmektedir (Germaner, 1996). Modern sanat Batı Klasiklerini aşma savaşı verirken bunu Asya, İslam-Türk, Afrika ve Okyanusya kültürleri sayesinde gerçekleştirebilmiştir. Sanat alanında 'öteki'ne ilgide primitif, uygarlaşmış kültürler nazaran ağırlık kazanmıştır. Günümüz sosyal bilimlerde prehistorik avcı topluluklarına karşı büyüyen ilgiyi de buna eklememiz gerekir. En yakın tarihten yayınlarından biri olan Alan Barnard'ın "Simgesel Düşüncenin Doğuşu" adlı çalışması alanla ilgili belli başlı eserlere yer verir. Bunun dışında başta Jung, Eliade ve Campbell olmak üzere birçok din bilimci de primifin inançları üzerine odaklanmıştır. Yönelmenin insanlığın emekleme çağına doğru olduğu görülmektedir. Böylece inançtaki boşluklar büyümenin yoğunluğu ile, kurallara tepki grotesk ile, şiddet içgüdüleri geleneksel trans ayinlerine öykünme ile karşılanır. Modern sanatın primitife ilgisi, çocuk sanatı ve delilerin sanatına duyulan ilgi ile paralel gelişmiştir. Primitife dönme arzusunun, çocuk saflığına dönme isteği olarak yorumlayan uzun bir literatür de mevcuttur.

Batılı sanatçıların başlangıç noktasına geri dönme içtepilerinin, gelişim değil de çöküşün göstergeleri arasında yer alabileceğini tartışabilmeliyiz. "Günümüzde Batı liberal toplum bilgisinin ürettiği sosyal bilgi anlayışına bağlı kalınma adına Türkiye'de, özgün sosyal bilimden hareketle sosyal düşünce geliştirme zafiyeti oldukça yaygınlık kazanmıştır." (Şimşek, 2008: 115). Ülkemiz Güzel Sanatlar alanında Batı'yı izleme ve taklit mevcuttur; bunun yanı sıra Batı'yı eleştiri de mümkün olabilmelidir.

Paul Gauguin'in Seramik Eserleri:

Gauguin'in seramik sanatındaki hızlı gelişen başarısı, resim ya da heykel sanatındaki başarısı kadar anılmaya değerdir. Bununla birlikte Avrupa'da dekoratif sanatlar pazarının büyümesine ve Gauguin'in seramik eserleri Durand-Ruel Galerisi, Paris Cemiyet Salonları, Hotel Drouot, Brüksel LessXX Fuarı gibi önemli organizasyonlarda sergilenmesine rağmen, bu eserler çağdaş koleksiyoncular tarafından eleştirilmiş ya da görmezden gelinmiştir. Belçika sanat çevrelerinde ve gazetelerde sert eleştiriler almış, sadece tarihçi A.J. Wauters ve eleştirmen Verhaeren ondaki ilkelik eğiliminin savunucusu olmuşlardır (Chung, 2008).

Bu objelerin birçoğu Avrupalı için tuhaf ve Kolomb öncesi üretilen çömlekler gibiydi. Bazıları ise izleyici açısından herhangi bir özel el sanatı ölçütü içerisinde yer almıyordu. Oviri, sanatçının bu tür bir çalışmasıdır (Resim 1). *Societe Nationale des Beaux-Arts*'ın Bahar Salonuna sunulduğunda sadece reddedilmekle kalmamış, aynı zamanda fırtınalı bir protesto gösterisi de yaratmıştır (Danielsson, 1966: 170). Oysa izlenimci duyarlılığa dayalı güçlü bir heykel oluşu veicat edilen formları ile zayıf üretimlerin tam zıt kutbunda yer alır.

Resim 1:P. Gauguin, “Oviri” 1894, kısmi sırlı kumlutaş heykel, Paris: Musée d’Orsay

Gauguin 1886’yı 1887’ye bağlayan kış aylarında seramik tekniğine özel bir ilgi duymuştur. “The Art of Fire” kurucularından, ünlü seramik sanatçısı Ernest Chaplet’in Blome Street’deki atölyesinde çalışır. Chaplet ile tuğla ocağında geçirdikleri her bir çalışma oturumu, Gauguin’in gerekli el becerisine sahip olduğunu kanıtlar. Daha önce Jean-Emile Bouillot’dan aldığı heykel dersleri seramik çalışırken işine yaramıştır. Heykellerinde tüm geleneksel malzemelerle çalışmış olduğundan özellikle taş, plaster ve ahşap malzemede edindiği deneyimler, seramik çalışırken kendisine teknik anlamda yardımcı olur (Galiamova, 2014: 1). Bunun dışında izlenimci eskizlerinin de işini kolaylaştırdığını yazmıştır (Chung, 2008).

Başlangıçtaki amacı çömlüklerinden daimi gelir elde etmektir. Ne var ki sanat yönetmeni Felix Bracquemond’a gönderdiği mektubunda kendisinin de itiraf ettiği gibi işleri ‘delice’ olmasının yanı sıra, fonksiyonel de değildir: “Benim büyük çılgınlığımın küçük üretimlerini görmek isteyebilirsiniz, fırından henüz çıkmış, hazır ve iyi durumda elli beş eser. Bu canavarca şeyler karşısında korku içinde bağırmanız ama ilginizi çekecekleri konusunda sizi temin ediyorum.” (Akt. Druick, 2010: 100). Sabırla bir müşteri portföyü oluşturması gerekirken beğenilen form ve stilleri reddetmiş; kendini kısa sürede bu en eski el sanatının içinde bulmuştur. Bracquemond, Gauguin’i Chaplet ile tanıştıran kişiydi. Gauguin’in seramikleri hakkında “vahşi ve ürkütücü” yorumunu yapıyordu.

Gauguin dekoratif yüzeyleri tamamen reddediyordu. Geleneksel Fransız seramik form ve teknikleri ile ilgilenmemiştir. Örneğin Resim 2’de Chaplet’e ait kuğu bezemeli tipik bir Fransız dekoratif seramiği görülmektedir. Oysa Gauguin için bir kuğu, “Fabl” ve mitolojilerdeki hali ile kaynağa götüren psişik bir öge idi. Resim 3’te kuğu figürünün, insan figürü ile kombine hale sokularak kabın ana formuna yön verdiğini görmekteyiz. Bu tip buluşçuluk Gauguin’in form arayışlarının özgün sonuçlarıdır.

“Gauguin için: “heykel doğaya bakıldığında kolay, formları bulmak istediğinde zor bir iş”ti. Onun form arayışı, uzam ve zaman içinde geniş ölçüde değişir. Aslında bu durum yaşamındaki ve sanatındaki itici güçlerden biridir. Burada sözü edilen arayış, stil arayışı değil; Klée’nin “plastik araç” dediği, iç gerçeklikleri ifade edecek görsel sembollerin aranmasıdır. Merak uyandıracak ve muhteşem vizyonlar yaratacak şekiller ve renkler arayışı.” (Gray, 1980: 23)

Resim 2: E. Chaplet, “Kuğulu Vazo”, 1880’ler New York: Metropolitan Museum



Resim 3: Gauguin, “Leda Formundaki Vazo”, 1887-88, kısmi sırlı kumlu-taş, Özel koleksiyon



Gauguin’ın ilk ilhamı Bretonya’nın (Brittany/Breton) toprak çömlek ve kavanozlarından geliyordu. Ürettiği ilk işleri Breton’un pastoral yaşantısından sahneleri yansıtır. Breton konularını, silindirik vazo satırlarına ve diğer seramik parçalara uygulamıştır. “Breton Kızlı Vazo” (*Vase with Breton Girls*) adlı çalışması “Dört Bretonlu Kız” şarkısının seramik diline uyarlanmış halidir (Resim 4). İlk bakışta, kırsal yaşamın basit gözlemleri gibi duran görünümün ardında yatan anlam, dünya üzerinde herkesin birbirinin kardeşi olduğuna dair evrensel görüştür ve silindirik form da her bireyin kaderinin yansıdığı sonsuzluğu simgeler (Galiamova, 2014: 44).

Gauguin Breton’da, aradığı kırsal ve bätıl sadeliği bulmuştu (Dagen, 2010: 47). Bu dönemde ürettiği Breton resimlerinin dekoratif, seramiklerininse çok daha farklı olduğunu yazmıştır (Galiamova, 2014: 44). Çalışmaları toprağın ruhunu bize duyuracak şekilde hamdır. Bunun için ilkel yoğurma tekniğini kullanmıştır. Böylece sanatçısının çalışma anındaki heyecanını, el jestlerini yüzey üzerinden izleyebiliyoruz. Bunun yanı sıra toprağın rengini sır ardında gizlememesi de primitif etkiyi kuvvetlendiricidir (Resim 5).

Resim 4: Gauguin, “Breton Kızlı Vazo”, 1886, mineli kumlu-taş, Kanada: National Gallery



Resim 5: Gauguin, “Çift Kulplu Vazo”, 1886, yarı sırlı kumlu-taş, Paris: Musée d’Orsay



Resim 6: Gauguin, “Ağaçlar Altında Banyo”, 1886, kumlu-taş slip ve altın sır, New York: MOMA



Resim 7: Gauguin, “Banyo Yapan Kadın Figürlü Vazo”, 1886, New York: MOMA



“Ağaçlar Altında Banyo” (*Bath Under Trees*) ve “Banyo Yapan Kadın Figürlü Kase” (*Bowl with a figure of a Bathing Woman*), sanatçının ömrü boyunca ele aldığı ve Cézanne başta olmak üzere dönem ustalarının rağbet ettiği revaçta bir konudur (Resim 6 ve 7). Gauguin de Cézanne gibi panteistik duyarlılıkla ilgileniyordu; yüce bilgeliği, doğal içgüdü ve duyguların bir sonucu olarak, insanla doğa arasındaki uyumlu ilişkide buluyordu. “Banyo Yapan Kadın Figürlü Kase” *Art Nouveau* etkiler taşımakla birlikte tektonik yapısı bakımından sanat tarihi eserleri içerisinde son derece özgün bir yere sahiptir (Resim 7). Nilüfer yaprağı şeklindeki form, gözenekli rezervuar kayalarını ve su dibi bitkilerini anımstırır. Kabın kulpu da uzun bir su bitkisi sapı görünümündedir. Böylelikle *Art Nouveau* dekorasyon zarafetinden uzaklaşır. Mağara ve suya ayak basma gibi psişik öğeler, bilinçaltı arketipleri ile ilişki kurarak kaba, otantik ruhunu kazandırır.

“Üzengi Şeklinde Sapla Birleştirilmiş Çift Boyunlu Vazo” (*Double-Necked Vase Joined by Stirrup-Shaped Handle*), La Fontaine’in “Fabl”ından esinlenerek gerçekleştirdiği eserlerindendir (Resim 8). Gauguin, Kolomb öncesi çömleklerdeki hayvan figürlerini incelemişti. Peru çömleklerine çocukluğundan beri aşinaydı. 1-4 yaş arası çocukluğunda kaldığı Lima’daki büyük amca evine dair canlı anılara sahipti; form ve renk zenginliğini anımsıyordu. Dickson bu ilginin canlı kalma nedenini annesinin koleksiyonuna ve Gustave Arosa’nın antik eserleri kamuya açmasına bağlar (2010: 104). Ayrıca yarı Perulu anneannesi Flora Tristany Moscoso’nun (1803-1844) Paris’teki evinde bir Peru seramikleri koleksiyonu da mevcuttu (Dorra, 2007: 7). Bu ev Gauguin 22 yaşındayken Prusya Savaşı’ndaki bombardımanda yanmıştır. Sonuç olarak Gauguin, “Fabl”ın yerlilere ait kaynaklarının farkındaydı. Fabl aracılığıyla farklı kültürlerden anlatım, Gauguin’in kendi sanatında yapmak istediği bir şeydi: Hikâyeleri en zarif ve ekonomik formlarında ele alarak, görünüşteki eğlencenin ardında ahlaki değerleri gizlice vermek ve bunu hayvanların aksiyonları üzerinden sağlamak. Bu öyküsel manevralardan Gauguin değerli resimsel dersler çıkartıyordu. Tilkiler, geyikler, köpekler, domuzlar, yılanlar, kertenkeleler 1886’dan itibaren resimlerinde de görünmeye başlar (Thomson, 2010: 21).

Resim 8: P. Gauguin, “Üzengi Şeklinde Sapla Birleştirilmiş Çift Boyunlu Vazo”, 1886, kumlu-taş, Paris: Musée du Petit Palais



Resim 9: Gauguin, “Kesik Baş Formundaki Kişisel Portreli Kupa” 1889, kumlu-taş, Kopenhag: The Danish Museum of Art & Design



Peru seramiklerindeki oran deformasyonları ve transformasyona uğramış figürler Gauguin’e ilham veriyordu. Bunlar arasında kafa biçimli kaplar ayrı bir öneme sahiptir. 1889-90 tarihli taş kupalardan ilkinde kendi başını kesilmiş halde göstermiştir (Resim 9). Gauguin’in, kendisinin toplumun kurbanı olduğuna dair üretimine ait ikonografisinde çok sayıda öz-portresi yer alır. Dickson’a göre söz konusu kupa, başı kesilen Vaftizci Yahya’ya (John The Babtist) gönderme yapmaktadır (2010: 72). Bu yorum inandırıcıdır çünkü gençliğinde dini bir okulda eğitim almış olan sanatçının, eserlerinde ilahiyat ile ilgili bağ kuvvetlidir. Hristiyanlıktan yerli mitolojilerine ve ardından bu ikisinin senkretizmine uzanan imaları, sanatının anlam boyutundaki başat unsuru oluşturur. Başlangıçta varsıl ve mutlu bir aileye sahip olan Gauguin, sanata duyduğu tutkusunu nedeniyle bir boheme dönüşmüş; sanat uğruna gerçekleştirdiği fedakârlıklarına karşılık otoriteler tarafından amansızca eleştirilmiş ve parasız kalmıştır. Kendisini toplum tarafından linç edilmiş bir Mesih gibi görmesi sadece toplumsal başarı hikâyesi ile ilgili değildi, kendisi daima Avrupalılık kültürü içerisinde, ona karşı kafa tutuyor, saldırıyordu. Ömrü boyunca da aynı çizgide kalmıştır. Dickson, söz konusu eserdeki bilinçaltı unsurun Gauguin’in Arles’te Van Gogh ile geçirdikleri ve bir trajedi ile son bulan olayın etkisi olduğunu düşünmektedir. Van Gogh’un ustura ile Gauguin’i tehdit ederek sonrasında kriz geçirip kulağını kesmesinin, bu kupada Gauguin’in korkuya karşı verdiği reaksiyon olarak görüldüğünü ileri sürer (2010: 72).

Gauguin’in bazı seramikleri korunamamış ve günümüze kadar gelememiştir. “O, gözde çömleklerinin, özgün yaratıcılığının göstergesi olmasını istiyordu. Arkadaşları ile giriştiği pek çok diyalogda seramiklerinin rahatsız edici yönünü tartışmıştır. Onları natürmort ve portrelerine dâhil ederek resimlerinin karmaşık anlamlar üretmesini ve seramiklerdeki rahatsız ediciliğin yeniden keşfini sağlamıştır. Bugün bu tablolar sayesinde kaybolan seramikleri hakkında bilgi sahibi olabiliyoruz. 10 numaralı görselde onun Arles’e yanında götürdüğü çömleğini görmekteyiz. Oldukça grotesk yapıdaki eser üç sıçan kafasından çıkan üç boynuz formundadır. Eseri peş peşe iki ayrı tablosunda kullanmıştır: Yelpazeli Naturmort (*Still Life with Fan*) ve Bayan Köhler’in Portresi (*Madame Alexandre Köhler*) (Resim 10).

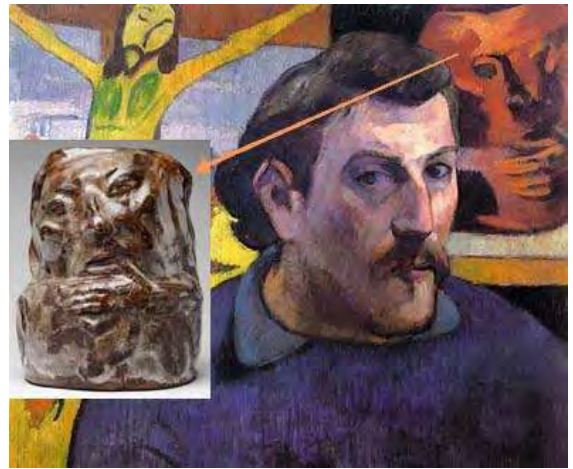
Resim 10: Gauguin, “Bayan Alexandre Köhler”, 1888, keten üzerine yağlı boya, Washington: National Gallery of Art



Resim 11: Gauguin, “Laval Portreli Naturmort”, 1886, tuval üzerine yağlı boya, Indianapolis: Museum of Art



Resim 12: Gauguin, “La Belle Angéle”, **Resim 13:** Gauguin, “Sarı İsa’lı öz-portre”, 1889, tuval üzerine yağlıboya, Paris: Musée d’Orsay (1890-91) isimli resmi ve resimde yer alan, öz-portreli seramik çalışması



Gauguin seramiklerinde daima iç boşluğu korumuştur, bu anlamda gelenekseli sürdürür. Seramik sanatında iç boşluğun önemi için Atilla Galatalı'nın 1985'te yazdığı “Eleştirim” adlı makalesi incelenebilir. Bununla birlikte seramiklerinin fonksiyonel olmayışları onları modern kılar. Tablolarında kullandığı seramik eserlerine bir diğer örnek Laval Portreli Naturmort'ta (*Still Life with Profile of Laval*) görünür. Bu resmi 1887'de Charles Laval'la Martinique'e gitmeden önce gerçekleştirmiştir. Seramiğin ortasındaki geniş oyuk ve dile benzeyen çıkıntı, arkadaşlarının dikkatini Sezanvari (*Cézannienne*) meyvelerden çok daha fazla çekmiştir (Dickson, 2010: 94). Bunun gibi, seramiklerinin yer aldığı portrelerinde, ‘insan gerçeği’ni diyalektik bir birlik içinde görürüz: bir yanda ‘medeni’ Avrupalı persona görünümü olan portreler, diğer yanda iç gerçekliğin yabancıl formları olan idin görünümü seramikler (Resim 12 ve 13).

Gauguin'in 1892-1895 tarihleri arasında yaptığı resim ve yontularda Hristiyan temaları, Tahiti dininden adapte ettiği temalarla yer değiştirir. 1893 Kasım'ında Durand-Ruel Galeri'de düzenlenen sergiye ahşaptan bir idol heykeli ve “Tahiti Tanrıları -Hina ve Tefatou” (*Vase with Tahitian Gods - Hina and Tefatou*) isimli seramik vazosu ile katılır (Resim 14). Bu çalışmasında

pagan tanrılarının anıtsal taş heykellerini taklit etmiştir. Kompozisyon prensibi, birçok eserinde olduğu gibi Yava Adası Borobudur Tapınağı rölyeflerinin röprodüksiyonlarından esinlenmiştir. Gauguin bu dökümanı 1889'da Paris Enternasyonel Sergisi'nden temin etmişti. Tanrılar diyalog içerisinde gösterilmiştir; Ay tanrıçası Hina, Yer tanrısı Tefatou'dan insanlara ölümsüzlük vermesini ister ancak reddedilecektir (Bodelsen, 1964: 25). Bu tip totem heykellerin asılları Tahiti topraklarında misyonerlerce yok edilmişti. Gauguin eserlerinde seremonileri ve dini ritüelleri devam ettirmek istemiştir (Dickson 2010: 144). Misyonunun: “inançları sadece korumak değil, tekrar hayata geçirmek” olduğunu söyler. Daha sonra yok olmakta olan bir dini kurtarmaya çalıştığını anlayacaktır (Dickson: 2010, 134). Korumaya ve kurtarmaya çalıştığı sadece bir din değil, tüm bir yerli kültürü idi. Politik mücadelesini gazete yazıları ile ölünceye kadar sürdürmüştür. Sadece Tahiti sömürge yönetimine değil; yerlilere de değişmemeleri konusunda seslenir. Gauguin'in büyük hayranlarından biri olan Victor Segalen (1878-1919), sanatçının kültürel melezleşmenin karşısında olduğunu, yerli halkın kendi özgün kültürlerini deforme etmemeleri konusunda, onları uyardığını yazmıştır (Forsdick, 2010: 62). Segalen Pasifik'te görevli bir doktordu. Kariyerini Gauguin'in hatırası üzerine inşa etmiştir. Gauguin'in ardından seramiklerini açık artırmada satın alarak korumuştur. Ayrıca Hiva Hoa'daki eserlerine de sahip çıkmıştır.

Resim 14:Gauguin, “Hina Tefatou'yla Konuşuyor”, 1893-5, pişmiş kil, Kopenhag: The Danish Museum of Art&Design



Resim 15: Gauguin, “Siyah Venüs”, 1889, sırlı kumlu-taş, New York: Nassau County Museum of Art



Resim 16: Gauguin, “Havva”, 1890, sırlı kil, Washington: National Gallery of Art



Gauguin'in seramik heykellerinde ilahi-dişi arketipi öne çıkar. 1887'deki Martinique seyahatinin ardından 19. yüzyıl negrolarını canlandığı pek çok oyma ve seramik eser üretmiştir. Klasik Ortodoks geleneğinin erotik ve estetik figürü Salomé'yi, “Venüs” adı ile siyahî bir kadın olarak tasarlar. Kendi sert ifadeli başını ise tanrısal bir ilaha yalvarıyormuşçasına korkutucu şekilde kesik olarak figürün kucağına yerleştirir (Garb, 2010: 28). Eser, Gauguin'in sembolik bir parçasıdır ve Judith, Salome ya da Sfenks'in baştan çıkarıcı ve yıkıcı bir enkarnasyonudur (Chung, 2008). Eseri önce kilden üretmiş; ardından ahşaptan yontmuştur (Resim 15). Orijinal olan kil eser hasar görmüştür. Bu tip sırlı eserlerinden biri de 1890'da gerçekleştirdiği Havva'dır (Eve) (Resim 16). Tek kollu Havva'nın bedeni siyah, saçları moda olan altın patinelidir. Gauguin'in işlerinde dekoratif bir malzeme olan altın, grotesk ile birleştiğinde hieve dönüşür.

1894 sonunda Gauguin ikinci etap seramik çalışmalarına girer. Ernest Chaplet atölyesinde gerçekleştirdiği “Oviri” bu gruptandır (Resim 1). Oviri vahşi (savage) anlamındadır ve büyük olasılıkla Piere Loti'nin eserinden gelir (Barkan & Bush, 1995: 46). Gauguin için “Oviri”, terör ve ölümün doğaüstü gizli güçlerini ifade etmekteydi (Galiamova, 2014: 47). Kilisenin zarafet ve

güzellik kurallarını küçük düşürmeyi ve tutucuları kızdırmayı hedefliyordu. Chung'a (2008) göre eser, Gauguin'in sanatsal inancında rol oynayan androjenlik kavramıyla da ilintilidir: "Honore de Balzac'ın meleksi ve androjen bir varlık olan "Seraphita"sı ile yakından bağlantılıdır. Baştan çıkarıcı, yıkıcı ama yine de yaratıcı bir figür olarak inşa edilmiştir ve basmakalıp *femme-fatale* imajını sarsar". Dickson'a göre "Oviri" açıkça ikinci benlik olarak güçlü bir alt kimliğe hizmet etmekteydi. Gauguin'in yabani kimliğine geçmek için somutlaştırdığı çalışmasıdır: "Dişi yan – bazen yaratıcı, gizemli ve hayalci, aynı zamanda yıkıcı, canavarca ve zalimdi. Akıldan çıkmayan bu acayip imaj Gauguin'in içindeki yaratıcı zekâsının örneğidir." (2010: 156-7). Dickson yorumunda haklı görülebilir çünkü Gauguin, "Oviri"yi seramikleri içerisinde başyapıt olarak seçmiş ve kendi mezarına yerleştirilmesini vasiyet etmiştir. Gauguin'in yaratıcı yönünü dişi olarak düşünmesi kayda değerdir. Eski mitoslardaki yaratan ve yok eden tanrıça simgesini ve onun da altında yatan çift yönlü kutsal dişi arketipini düşündürür.

Resim 17: Gauguin, sürahi, 1886-7, slip ve altın sırlı kumlu-taş, Saint Louis Art Museum



Resim 18: Gauguin, "Hac Kabağı", 1887, kısmi sırlı kumlu-taş, Quimper: Musée des Beaux Arts



Gauguin'in seramik tekniği üzerinde şimdiye kadar çok durulmamıştır; oysa primitif bir yol izlemesi bakımından kullandığı teknik önemlidir. Yüzeyleri pürüzlü bırakmış, grotesk formlar üzerinde çalışmış, kili taşlaşana kadar pişirmiştir. İlkel kıvrıma ve oyma teknikleriyle oluşturulan kaba ve pürüzlü yüzeyleri tercih etmiştir (Resim 17 ve 18). Pont-Aven ve Martinik'teki birkaç mükemmel sırlı parça dışında Gauguin'in seramikleri genellikle sırlanmamış temel vazo biçimindeki taş işlerdir. Toprak malzeme kaba ve rustik bir görünüm oluşturur. Kil ve ateşleme konusundaki söylemleri, üretim tekniği konusundaki fikirlerini açıklar:

"Bir parça kil alalım, işlenmemiş kaba haldeyken ilginç bir hali yoktur, fakat fırına konduğunda istakoz gibi kızarır. Çok değil az bir ateş onu değiştirir. Çok yüksek sıcaklığa erişinceye kadar içirdiği metal erimiş hale gelir. Çömlek parçasının kalitesi ateşlemede yatar. Bir uzman şöyle der: bu kötü ateşlenmiş veya bu iyi ateşlenmiş." (Akt. Chung, 2008).

Sanatçının sır tekniği de çağdaşlarınınkinden farklıdır. Gauguin'in 1886 seramiklerinde kullandığı boyama tekniğini Breton'da geliştirdiği *Cloisonniste* üslubunun devamı niteliğindedir. Klozyon, bir tür seramik mineleme tekniğine verilen isimdir. Edouard Dujardin, Bernard, Anquetin ve Gauguin'in 1888'de ürettiği Pont Aven Okulu resimlerini Klozyonist (*cloisonnist*) üslup olarak tanımlamıştır. Gauguin'in kusurlu ve düzensiz sır dağılımı, çağdaşları tarafından görmezden gelinmiş ve dışlanmıştır. Bununla birlikte sayılı arkadaşı bu çömlere hayran kalmıştı: "Seramikleri Chaplet'te, Pissarro'da ve Octave Mirbeau'da hayranlık uyandırmıştır (Dickson, 2010: 94). Sır olarak, tesadüfî etkiler yaratan düzensiz, doku veya kabarcıklara yol açan kusurlu glaze kullanmıştır. Yüzeyin, kilin doğal özelliklerine uyumlu kalmasını istemiştir. Renk tatbiki, parlaklığı ve sır rengi seçimi, resimlerinde olduğu gibi, semboliktir. Renk nüans ve geçişleri emayenin dağılışı ile oluşmuştur (Resim 4). Pürüzlü doku, imajın ruhsal yönünü kuvvetlendiricidir (Galiyova, 2014: 44) (Resim 19).

Resim 19: Gauguin, “Çifte Vazo”, 1886-7, kısmi sırlı kumlu-taş, Kopenhag: The Danish Museum of Art & Design



Primitif ile Kurulan Otantik Bağ ve Groteskin Anlamı Üzerine

Yukarıda örnekler eşliğinde açıklandığı gibi Gauguin’in, seramik sanatını tercih edişi toprak, doğa ve ilkel gelenek ile bağ kurma isteğinden kaynaklanır. 1886’da Paris’e döndüğünde heykel ya da resim yerine seramiği tercih edişi anlamlıdır. Gauguin için kil, seçmek için sıradan, basit bir malzeme değil, daha çok kültürel anlamda özel bir materyaldi ve kil ona Breton’da henüz yaşadığı ilkel dünyayı yeniden canlandırma imkânı veriyordu. “Çağdaş sanat artık çok fazla dallanarak büyüdüğü ve doğduğu yerden, menşeinden koptuğu için, sanatın topraktan çıktığı yer olan kökenine aşılanmak istiyordu.” (Chung, 2008). Toprak ve seramik en primitif malzeme ve sanattır. Tizgöl’ün de belirttiği gibi insanoğlu kendini bildiğinden beri topraktır. Yaşayan, yaşatan, ürün veren toprak, sanatçılar için vazgeçilmezdir. Binlerce yıldan beri üretilen seramik; yeryüzünün hemen her yerinde bulunan kilin, insan elinde şekillendirilerek pişirilmesi ile, yaşamın doğal bir parçasıdır (2008: 129). Herbert Read, seramik için, sanatların hem en zoru (soyut olduğu için), hem de en ilkeli der. En ilkeldir çünkü en basittir (İnan, 2018: 11). “Bu nedenle toprak, su ve ateş temel elementlerini kullanarak sanat üretmek kaynağa dönüş anlamına gelir.” (Yıldırım, 2019). Nissen’e göre en çok duyu ile kuşatılmış olandır: çanak çömleği biçimlendirme olanakları o kadar çeşitlidir, bu olanaklar dış etkileri önceden saptanmış kalıplara o denli az bağlıdır ki, seramik, insan ürünleri içinde en çok ‘duyu ile donatılmış olanlar’ arasında sayılır (2004: 33-34). Gauguin’in seramikleri samimi hisler doğurur; sanatçısının duyularını (el izlerini) doğrudan aktardığı için izleyicideki duyuları da harekete geçirir.

Üretimleri, iç boşluğa sahip olmaları ve kap olma özellikleri ile de klasik geleneği sürdürür. Seramik sanatı klasik olgunluğuna İlk Çağ’da erişmiştir. Hitit, Frig ve Asur seramikleri klasiktir (Galatalı, 1985). Elle yoğurma tekniği kullanmıştır. Toprağı boya ardında gizlememiş, görünür kılmıştır. Sayılan özellikler uygarlık öncesi doğallığa, hamlığa geri gidiştir. Böylece yeni, grotesk bir estetiğin önünü açar. Sanatçı için amorf biçimler özgün form arayışının sonuçlarıdır. Seramikteki form araştırmalarını resim sanatında da değerlendirmiştir. Goddard’ın yerinde tespitine göre Gauguin’in yazıları da primitif karakterdedir. Edebi yanının artistik olmadığı yönünde yoğun eleştiriler almıştır. Oysa o ne pahasına olursa olsun yazısının edebi olmamasına özellikle gayret gösteriyordu. Bu nedenle parçalı yazı stilini benimsemiştir (2010: 34).

Gauguin dünyanın egzotik ve yabancı bölümü ile ilgilenen ve oradan esinlenen tek ve ilk sanatçı değildi kuşkusuz. Delacroix ve Romantik Dönemin pek çok daha az tanınmış sanatçıları Fas, Cezayir ve Orta Doğu’yu ziyaret etmişlerdi. Ancak edindikleri izlenim, gördükleri yerler hakkındaki anekdotlar ve yöresel renk zenginliği ile sınırlı kalıyordu. Yeni motiflere üslupsal değişimler ve yeni teknikler eşlik etmedi. “Geçtiğimiz yüzyılda Avrupalı sanatçılar üzerinde Japon

sanatının etkilerini bir yana bırakacak olursak Gauguin'in, primitif sanatın estetiğini değerlendiren ve keşfeden ilk sanatçı olduğunu söyleyebiliriz." (Danielsson, 1969: 16). Kendi yapıtlarına o güne kadar ihmal edilen ve küçümsenen ilkel sanatların estetik değerlerini ve karakteristik özelliklerini adapte etmiştir. Yolculuğu Breton ile başlar.

Gauguin'in Breton deneyimini, Avrupa pastoral geleneğini yeni bir yorumla tekrar canlandırma olarak gören Lawrence Gowing "primitif pastoral" terimini kullanır. Ona göre: "Primitif Pastoral, Gauguin'in Bretonya, Martinique ve hatta Tahiti adalarını ziyaretini anlamamızı sağlamaktadır." (Akt. Solana 2004: 18). Pastoral, Batı sanatında uzun bir geçmişe sahiptir. 3. yüzyıla kadar geri gider. Theocritus Alexandria, sofistike okuyucularına yazdığı "Idylls'de Sicilyalı çoban kahramanlardan söz eder: "Arcadialı çobanlar saf, basit adamlardı; kent kültürünün hırs, düşmanlık, tutku ve kıskançlıklarından uzaktılar." Rönesans ve sonrasında devam eden pastoral, 19. Yüzyılda Constable, Corot ve Puvis de Chavannes gibi öncüler tarafından sürdürülmüştür. Gerçi bu sanatçılar dahi klasik hümanizm değerlerinin krizde olduğu dönemde, pastoralin çöküşünü engelleyememiştir. Kırsal sahnelerin betimlenmesinde yeni bilimsel ve ideolojik fikirler, sosyal uyanış ve vatanseverliğin yüceltilmesi, geleneği kırılan hale getirerek 'Realizm'e yol açmıştır (Solana, 2004: 18-20). Lawrence Gowing Avrupa modernizminin başlangıcı ile 'pastoral' arasındaki ilişkinin detaylarını şu şekilde açıklar: "Pastoralin unutulmasından yıllar sonra özgür düşünen yetenekler, 1880'lerin izlenimci gerçekliğine (*empresyonist realite*) alternatif bir görüş olarak pastorele yeniden hayat verdiler." (Akt. Solana, 2004: 19). Gowing'in analizi, doğalcılığa dönüşü kaydetmesi bakımından dikkate değerdir ancak yaptığı "pastoral primitif" tanımı Gauguin'in devrimci tavrını Batı geleneği içerisinde eritmektedir. Sanatçının Tahiti ve Markiz adalarına seyahatini Avrupa sanatının pastorele dönüşü olarak değerlendirirsek onun Batı kültürünü feshederek gittiği gerçeğini de gözden yitirmiş oluruz. Çünkü pastoral, iki durum ve iki tamamlayıcı özellik gerektirir: bir yandan sosyal yapılardaki yaygın adetlere duyulan tepki; diğer yandan toplumun istikrarına duyulan inanç. Gauguin toplumun istikrarına inanıyor muydu? Gerçekte Breton deneyimi Homer'e kadar geri giden ve Rousseau tarafından yüceltilen "asil vahşi" (*noble savage*) romantizmine karşı bir tepkiydi. Gauguin'in sanatı yerlilerle otantik bağ içerisindeydi, Avrupalılık ile değil.

Ortak-bilinç dışında ilkel buluşması, sanatındaki grotesk ile açığa çıkmıştır. Grotesk üç düzeyi içerir. İlki mitos alanıdır:

"Grotesk, henüz başkalaşmamış, yalnızca edilgen bir nitelik olarak bireyin iç dünyasına ilişkindir. Bu aşamada tinle madde arasında bir sınırdan söz edilmediğinden grotesk (içgüdü) henüz bir nesne durumuna gelmemiş, bir çözüme uğratılmamış, bir bilgiye dönüştürülmemiş, geçirgenlik değeri kazanmamıştır. Bu durumda grotesk yalnızca bireyin çocukluk dönemini çağrıştıran psikolojik bir durum, bir itkidir. Nedensellikten henüz söz edilmez. Bir başka anlatımla, bu düzey henüz zamanın işlerlik kazanmadığı, yaratım ve algının başlangıç aşamasına, gerçekliğin mitik bir görünümüne, mitik bir döneme (yani bilincin ilk aşamasına), C. Lévi-Strauss'un söylediği gibi, *tinin henüz evcilleşmediği, eğitilmediği*, potansiyel olarak mitik bilincin sanatsal bilinçle biçimlendirilmeye başlandığı aşamaya ilişkindir. Öyleyse grotesk, önce insanın evrenle ilişkilerine gönderme yapan temel nitel gerçekliklerin dışı vurumudur." (Aktulum, 2020: 11).

Alan Barnard (2016) "Simgesel Düşüncenin Doğuşu" adlı eserinde mitik bilinç ile sanatsal bilinci analiz ederken, simgesel anlatım basamağı olan sanat ve dil yetisinin din ve toplumsallık ile eş -ya da değilse bile ardışık- zamanlı başladığını yazar. Bu doğumun zannedildiğinin aksine çok daha eski bir tarihcisi ilkel zamana ait olduğunu savunur. Başlangıçta sanat da mitoloji gibi bilinçaltının bir etkinliğidir. Jung, ilkeli sanatta usta kılan şeyin ilkelin, bilinçaltının sesine kulak vermesi olduğunu söyler; iç dünya dış dünyaya yansıtılmıştır (2003: 73). Levy-Bruhl "katılım mistiği" ya da "mistik ortaklık" terimini, ilkellerdeki mantıksal akla sığmayan ilişkileri açıklamak için kullanmıştır (Jung, 2003: 125).

Geoffrey Harpham, bize groteski duyumsatan şeyin mitik unsurların mitik olmayan bir bağlamda buluşması olduğunu söyler. Zamanın çizgisel algısı, bedenın bütünlüğü, tinin ve maddenin değişmez kategorilerini içeren mitik sonrası bilince bağlıdır (Aktulum, 2020: 12). Tüm mitolojiler ana anlatılarında ortakır. Yaratılış miti bunlardan biridir; grotesk bir yapıdan çıkan düzen olarak anlatılır; bitmemiştir ve ritüellerle sürdürülmelidir. Sürdürülmediğı takdirde başlangıçtaki kaosa (mahşer) geri dönülecektir. Bu nedenle ilkelde ayin, evreni her defasında yeniden kurmaktır. Ritüelde Tanrı taklit edilmez, canlandırılır, yaşanır. İlkelde yaratılış ayini yaşamsaldır ve mevsim döngülerinde periyodik olarak tekrar edilme nedeni kozmos içindir (Eliade, 2016; 2017a; b). Bakhtın grotesk cisim için “asla bitmez, asla tamamlanmaz, sürekli inşa edilir, oluşturulur ve o başka bir beden oluşturur, yaratır” der (Akt. Chung 2008). Sanatçılar benzer şekilde malzemelerini bilinçaltının kaotik mahzeninde ararlar, bulduklarını bilincin aydınlığına çıkartırlar. Rollo May’ın ifadesi ile “sanatçılar, insanoğlunun süregelen kafa tutma gücünün taşıyıcılarıdır. Kendilerini, Tanrı’nın Yaratılış’ta kaostan biçimi yaratması gibi, kaosun içine, ona biçim vermek için gömmeyi severler.” (2018: 57). Sanat etkinliğini ilahi yaratıma benzeten Gauguin ise: “Sanat bir soyutlamadır. Onu önce hayal edip doğadan al, sonucu düşünmekten daha çok yaratmak için düşün. Tanrıya doğru yükselmek için bu tek yoldur; tıpkı bizim kutsal Mastırımız (İsa Mesih) gibi davranarak yarat.” der (Akt. Solana, 2004: 44). Grotesk mağara demektir. Mağara metaforu bilinçdışı alanı temsil eder. Mitlerde geçen evrenin yaratımının kaotik oluşumu ile bilinçaltının aktif olduğu sanat yaratımlarının (ibdâ değil terkiplerinin), grotesk yapıda oluşu koşutluk içerir; ikisinde de uygarlık öncesi hamlık vardır.

Groteskte ikincillik, birincilliğı sınırlar ve belirler. Birincil olan ancak bir olasılıkken, ikincillik bu olasılığa sınır çeker, onu bir bağlama taşır, ona güncellik katar. İkincillik varoluşa ilişkindir. “Nesne” (grotesk bir yapıt) bu kategoride oluşur. Öyleyse ikincillik; varoluş, sınırlama, sınır saymacalık demektir. (Aktulum, 2020: 11). Sınır saymacalık ilkelde kolektif, modernde sübjektiftir. Dönemin sembolist şairi Emile Verhaeren’in kullandığı “embriyonik” terimi groteskin ikincil evresi için uygun çağrışımı sağlamaktadır. Verhaeren, Champfleury ile aynı fikirdedir; sanatçıları, geleneksel akademik anlatımları terk etmeye, ilkel embriyonik-temelli sanatı ele almaya çağırır.

“Bir odun gövdesine bir vahşi tarafından oyulmuş bir idolün Michelangelo tarafından Musa’ya, yıllık Salonlardaki çok sayıda heykelden daha yakın olduğunu düşünüyorum. Gözlemlediklerimiz vahşice ve cüretkârca ve tüm kuralların kopukluğudur.” “(A)ma bir kişi embriyoların içine derinlemesine nüfuz etmeli ve kendilerini sanatçılar olarak tanımlayan birçok zanaatkârın beceri ve yetkinliğini geride bırakmalıdır.” (Akt. Chung, 2008).

Avrupa güzel sanatlar yaratıcılığında bilinçaltı-ego-süperego birlikte çalışır oysa ilkelde sanat, ritüelik işlevidir, bilinçaltının dışavurumudur. Bu nedenle ilkelde grotesk, ikincillikte kalırken uygarlık çevreninde üçüncüdür. “Bitki, hayvan ve minerallerin karışımı, doğal yasaların ortadan kalkması, kimlik yitimi, morfolojik sapmalar, bozulmalar, kişinin parçalanışı, tarihsel düzenin yok oluşu vb. çok sayıda unsur üçüncüllük düzeyine ilişkindir.” (Aktulum, 2020: 13).

Klasik anlayışın dayattığı kesin sınıflandırmaları ve tanımlamaları yok sayan ve onlara karşı çıkarak imgelemi serbest bırakan; saçma, korkunç ve gülünç özelliklerinin iç içe geçtiğı grotesk, sanatçıların özgürleşme çabalarının da metaforudur (Aktulum, 2020: 15). Gauguin, yarattığı korkunçluk için bir terim üretmişti: “Monstruosties”. 1889’da Redon’un hayali yaratıklarından esinlendiğini yazdı (Cung, 2008). Groteskteki parçalı olma halinde güzellik ve çirkinlik kendini parça parça ve ayrı zamanlarda tarif ederken Gauguin gibi bir sanatçıda aynı anda bir arada görünebilmiştir (Goddard, 2010: 36). Böylece “monstruosites” fikrinden yola çıkarak alternatif bir modernite kavramı önerir ve kurumsallaşmış akademik uygulamaları, Servis (Seramikleri) benzeri üretimleri eleştirir.

“Modern Batının *tuhaf dünya* düşüncesini yaratan grotesk karşısındaki tepkisi olumsuz bir tepkidir. Modern insanın tasarladığı grotesk tuhaf, tehlikeli ve saçma bir oyun gibidir.” (Aktulum,

2020: 12). Tehlikelidir çünkü tehditkârdır. Bu nedenle kendisine saldırılar düzenlenir. Saldırı korku karşısındaki savunmadır. May'in açıkladığı gibi; şaşırtıcı derecede mekanize olmuş bir dünyada yaşamaktayız. Usdışı fenomenler bu düzenekleşmeye karşı tehdit oluştururlar. Düzenekleşme tek biçimliliği ve önceden bilinirliği getirir. Bilinçdışı öğeler ise usdışı ve özgün olduklarından kentsoylu düzen ve tekbiçimliliğe yöneltilmiş tehditlerdir (2018: 88). Sanatçının tanımı, bildiğini söylemek (bilinmiş), gördüğünü göstermek (görölmüş) olmadığından, kendisi, iktidar tarafından tehdit olarak algılanır. İktidarın sanattaki bir yüzü de 'avant-garde' ı kendilerine borçlu olduğumuz 19. Yüzyıl akademikleridir.

Tasavvufsuz Tasavvurların Melankolisi

Gauguin'in "arada kalmışlığı" -bir yerli olması beklenebilirmiş gibi- sıklıkla vurgulanır: "Gauguin'in çelişkisi, kendini beğenmiş bir yorumcu ile naif bir mistiğin meydan okuması olup; Avrupalı toplum ile Polinez kültürün saflığı arasında kalmış olmasıdır." (Goddard, 2010: 33). "Arada kalmak", ancak eklektik için söylenebilir oysa Gauguin pek çok yorumcuyu hayrete düşürecek denli başarılı bir sentezcidir. Thomson da bunlardan biridir:

"Olağanüstü olan şey; yoğun kendinin farkındalığı ve entelektüel Fransızlığı ile; yabanıl naif sanat ve Avrupa geleneğini birbirinde kaynaştırarak bir sanat yaratmayı başarmış olmasıdır. Gauguin asla naif değildi. Hayret uyandıran o dur ki; bu kadar sofistike bir sanatçı ve neredeyse (kelimenin tam anlamıyla) bir akademisyen olarak bunu, sahte naiflikten etkilenmeden ve üzerine almadan başarmasıdır." (Thomson, 2010: 20).

Başarısının ardında, düşüncesinde senteze varmış olması yatıyordu, sanatı bu sentezin dış tezahürüdür. Solana, Gauguin'in 'tüm dinlerin' ve alt kültürlerin bir ve beraber noktalarını bütünleştirip birleştirdiğini söyler: "Polinezya'da iken resim ve yazılarında dini senkretizm ve ezoterizmi ortaya koymuştur. *The Catholic Church and Modern Times*" ve "*The Modern Spirit and Catholicism*" başlıklı yazılarında Hristiyan doktrini ile Mısır, İran, Hint, Çin ve Tahiti inançlarının benzerliklerini ve buluşmalarını vurguladı." (2004: 55). Burada 'İran'dan kasıt Zerdüştlük dinidir. Solana'nın yanlışı İslamiyet'in olmadığı listeye "tüm dinler" demesidir. Bâtıl fikri Gauguin için dinsel kökler anlamına geliyordu. Schuffenecker'e yazdığı bir mektubunda: "modern topluma zıt gelen tüm çabaların ardında, geçmiş asırların gelenek ve duygularını yeniden canlandırma amacı yattığını" yazdı (Solana, 2004: 47). Onu Bretonya'ya bağlayan, eski ata ruhu inanışının burada hâlâ devam ettiğini keşfetmesiydi. Böylece giderek daha fazla dünyevileşen Fransa'da, pek çok çağdaş ressamın gözde konularından ayrıldı.

Gauguin ahlakçı olarak kabul edilebildiği gibi tersi olarak da düşünülebilir. Bu paradoks, sanatında tekrarlanan dinsel temalarla izah edilebilir. Dinî hikâyeler, destanlar, işaret ve semboller Gauguin'i kaplamıştır. O, artistik ve entelektüel bir seviyede birden çok din ve inanç sistemiyle bağlantı kurmuştur. Onların geleneklerini ilk önce kendi kişisel farklılıklarıyla resimde ve heykelde canlandırmaya başlar, daha sonra *Noa Noa* ağaç oymasında olduğu gibi büyü yoluyla evrensel temaları, hayal ederek çağırmaya cesaret eder. Bu temalar: ebedi gece, tanrıların krallığı, yaradılış, tufan, cennet ve cehennemdir (Dickson, 2010: 133).

Gauguin, tıpkı Van Gogh gibi kurumsal Kiliseyi reddetmişti. Dışa dönük davranışları ve yazılı birçok beyanı; kilise ve öğretisine karşı olan antipatisini yansıtır.

"1896-1898'de "*L'Esprit Moderne et Le Catholicisme*" adlı kitabı üzerinde çalıştı (Resim 20). Kuşkuyla bilim çağının dini dogmalarında kışkırtıcı pek çok çelişki gördü. Sofistike metropol ortamından Fransa'nın sömürge imparatorluğuna gittiğinde bu çelişkinin daha da çok farkına vardı. Buna rağmen kişi, onun hissi ve pervasızca söylenmiş beyanlarına dayanarak işlerinin tamamını incelediğinde İsa'nın öğretisine derin bir saygı duyduğu sonucunu çıkarır. Protestanları, Katolik rakiplerinden daha yargılayıcı ve ikiyezlü bulmuştur. Bu perspektiften bakarak Gauguin Hristiyanlığın uğursuz etkisini açığa çıkarmaktan sakınmamıştır. Paradoksal olmasına rağmen Hristiyan dini enstitülerine karşı güçlü bir çekimi vardı. Son olarak Fransa'ya döndüğünde arkadaşlarının anlayışsızlığına karşı Katolik Piskoposun evinin hemen

yanına *Marquesan* stüdyosunu ve evini inşa etti. Sebep olduğu kızgınlıktan ve çelişkiden zevk almışçasına Protestan misyonerlik okuluna katıldı.” (Dickson, 2010: 113).

Resim 20: Gauguin, “L’Esprit Moderne et Le Catholicisme”’in kapağı, 1902



Kendi kültüründen sürgün olan Gauguin, Tahiti’de de aradığını bulamamıştır; sömürgecilerin Polinezya’nın saflığını tahrip ettiğini görmek ona acı verir. Sömürgeciliğin baskı ve adaletsizliğinden çok, asimilasyon girişiminden şikâyetçidir; töreleri yıkmasından ve hatta yerli nüfusun genetik mirasını yok etmesinden. Bununla birlikte kendisi de bir tahripkârdı; ada kadınlarına Avrupa’dan getirdiği hastalığını bulaştırmıştı. Çağının ve coğrafyasının eril kimlikli bireyi olarak, kendisiyle (mümkün olduğunca) barıştı (örneğin kendini İsa olarak resimlemesi nartistiktir), tıpkı ada yerlilerinin vahşi uygulamalarıyla barışık olduğu gibi. Böylece yerlilere yasaklanmış, açıkça uygulamadıkları yeni doğan bebekleri öldürme, yamyamlık, seksi dans, serbest çiftleşme gibi aşırı uçta yer alan eski âdetlerini sanatında imâ yolu ile göstermekten sakınca duymadı. Örneğin sömürge öncesi yerliler düşmanlarının etini yerdi. Gauguin’in “Black Pigs” (1891) ve “Haere Mai”(1891) adlı resimlerindeki domuzlar buna işaret eder. Gauguin eski eşine yazdığı bir mektupta konuya açıklık getirir:

“Domuzlar hakkında çok konuşuyorum diye düşünebilirsin: her köşede gördüğümüz ve köylerin karakterinin bir parçası olan domuzların ne olduğunu sana anlatmalıyım. İnsan yiyen yamyamların olduğu eski zamanlarda misyonerler, onlara domuz etinin de insan eti gibi olduğunu öğreterek bu kötü huylarından vazgeçmelerini sağladı. Resmin köşesinde bundan ilham alarak E haere mai’ta maha yazılı -anlamı – yemeğe davet ‘Come Eat’.” (Akt.Dickson, 2004: 112).

“E haere mai’ta maha”yerli kadınların söylediği bir şarkıydı.

Olanı bir dış gözlemci olarak yargılamaksızın kabulleniyordu, tıpkı kendi içtepilerini kabullenışı gibi doğal sayıyordu. Asıl şiddetin, yargılama eğilimi olduğunu çünkü insanın kibrinden doğduğunu anlamıştı. Tepki verdiği şey şiddet eğilimi değil; bu eğilime sahip olan Avrupalıların medeniyet maskesi ardındaki sahtecilikleriydi. Daha önce Manet ve Degas, erkek burjuva topluluğunun ikiyüzlülüğünü sanatları ile imâ etmişlerdi. Bu kervana Gauguin de kendi hesabınca katıldı, mahrem sayılan ilişkilerini protest amaçlı olarak gözler önüne serdi.

Gauguin primitifte daha sağlıklı bir psikoloji görüyordu, id ve doğa ile daha barışıktilar. Bir ilkelin farkındalık düzeyi modern kentliden çok daha gelişkindir, sezgisel düşünme yetisini yitirmemiştir çünkü pratik yaşam dışında ikinci bir ruhsal dünyası daha vardır. “İlkeller, biri ortak, pratik tekdüze diğeri ruhsal açılımları elde etmek üzere düzenli aralıklarla kaçıp içine sığındığı kutsal, güçlü ve fantastik olmak üzere iki ayrı dünyada yaşarlar.” (May, 2018: 279). Kollektif bilinç ayinleri ahlakı düzenlediğinden ayrıca bir ahlak yasası geliştirmeye ihtiyaç duyulmaz, en önemlisi kişiyi hırslara sürükleyecek mülkiyet duygusunun olmayışıdır. İlkel erginlenme ritleri kişiyi

dengeleyici bir maneviyat sunar (Thomson, 2007: 57). Tüm dinlerin iç yüzündeki tasavvuf fikri olan nefsin ölümü ve ruhun aydınlanması, ilkelin inanışında da başat öğedir. Ergen, manevi olarak ölerək bebeklik psikozundan, bencilliğinden sıyrılır; topluluğa zarar vermeyecek bir psikoloji ile yeniden doğar (Campbell, 2014: 41-154). Erginlenme törenleri Durkheim'in şu sözlerini haklı çıkartacak şekilde, çilecilik tarihinin uzun geçmişindeki şiddet içeren uygulamalardır: "Bedenlerimizin en derinlerine kök salmış içgüdü ve tutkular suçlanmaksızın moral kaynaklara ulaşamaz (Akt. Maestrovic, 2004: 235).

Uygarlığımızın ancak oksimoron "Uygar Barbarlık" tabiriyle tanımlanabileceğini öne süren Maestrovic, modern dönemde yaşayan insanların, atalarına göre daha rasyonel olduklarından ötürü, daha ahlaklı olduklarına inanmamaktadır. Çalışmasında Durkheim'den Shopenhauer'a çok sayıda düşünür ve toplumbilimciden örnekler verir. Uygar insan daha kibar ve potansiyel olarak daha vahşidir. (2004: 151). Çünkü "(u)ygurlığın rahatlıkları nedeniyle yaşam kalitesi yükseldikçe, yaşam kolaylaştıkça aç gözlü özgürleşmiş istenç eskiye göre insanlığın daha fazla acı çekmesine yol açmaktadır." (Maestrovic, 2004: 188). Uygar tavırlar insanın saldırganlığını azaltmamış sadece bunu dönüştürmüştür. Freud bunu ortaya çıkartmakta büyük hüner göstermiştir. Savaş ve soykırımların yanı sıra kamusal ve özel yaşamda sıradan bir gün aldatma, skandal, sözel şiddet gibi vahşiliklerle doludur. Günümüz modernistlerinin, rasyonelitenin barbarlığı frenleyeceğine dair inançları sarsılmıştır çünkü toplumun kendisi akıl üzerine değil çıkar üzerine kuruludur. Schopenhauer'ın bakış açısına göre de 'Aydınlanma' arttıkça istenç daha büyük barbarlıklara yol açacaktır. Rasyonalite, toplumları bir arada tutma noktasında da yetersiz kalmıştır. Modernistler uygarlaşma eğilimi sergilerler; dışsal kibarlıklarına karşın içleri barbardır. Peşi sıra gelen, post-moderncilerin akılcılığı yermelerinin hoşgörü çağını başlatacağına dair iyimserlik de boşadır çıkmıştır. Durkheim'in de belirttiği gibi uygarlık tek başına insanileştirici bir güç değildir. Aydınlanma her şeyi silip süpüren istenci azdırmıştır (Maestrovic, 2004: 190-252). Çünkü istencin taleplerine akılcı çözümler buldukça, id daha fazla ister hale gelmiştir. Sanayi Devrimi ile birlikte süpergonun manevi gereksemeleri Protestan ahlakı tarafından karşılandığında -Max Weber'in (2018) ortaya koyduğu gibi, Ortaçağlarda id nasıl süpergo ile birleşerek aklı (ego) susturduysa benzer bir dengesizlik tekrar ortaya çıkmıştır. Süpergo idin kontrolüne girdiğinde süpergo egoyu susturur. Yüksek değerler uğruna katliamlar gerçekleştirilir. Ortaçağ'da din uğruna gerçekleştirilen katliamlar ya da Nazi Almanyası gibi... Kapitalist dünyada da akıl, idin yönetimi altına girmiştir. Psikanalizi sosyal psikolojiye uygulayan George Frankl, (2003: 177) modern dünyada bilimin ilerlemesi ile birlikte önceden Tanrıya atfedilen dinamizm, kutsallık ve büyüsellüğün maddi dünyaya atfedildiğini söyler. Tanrı (süpergo) Antik dünyadaki gibi insan zihnine geri dönmüştür. Sonuç olarak Gauguin'in Avrupa'da bulunduğu hastalıklı psikolojinin ardında psikanalitik denge kayıplarının yattığını söyleyebiliriz.

Ortaçağ felsefesine göre -Doğu ve Batı olarak ayrılmaz (Gilson, 2005: 23)- insanın yaradılışında kusur yoktur. Aç gözlülüğü başlangıçtaki birliği arayışındandır. Dünya üzerinde yüzde yüz tatmin, yüzde yüz mutluluk diye bir şey hiçbir zaman olmayacaktır (Gilson, 2005: 245-246). Sufi psikolojisinde gerçek acı, ayrılıktandır ve tefekkürle karşılanır. Melankolik bir ruh hali sufiye eşlik eder (Sayar, 2004: 28). Freud melankoliyi 'ben'in bir ögesinin (süpergo) diğer bir ögesi (ego) ile karşı karşıya gelmesi ve diğer ögenin eleştirilmesi olarak tanımlamıştır (2015: 26). Kant ise yücelik hissi ile ilişkili bulmuştur; her ikisinde de estetik duygu hâkimdir. Sanat eserlerinde karşımıza çıkan melankoli, yüce ile karışık bir acıdır.

"Kant, yüceliği hem hoşnutsuzluğu hem de zevki birleştiren karmaşık bir duygu olarak tanımlar. Melankolide hoşnutsuz ya da olumsuz yönler yalnızlık, boşluk, kayıptan gelen üzüntü ve bazen özlemle birlikte gelen korku ya da dehşet duygusunda yatar. Hem acı hem de zevk yönlerini içeren karmaşık bir duygudur ve bunların tümü yansıtıcı, yalnız bir zihin durumuna bağlı olan bir dizi duyguya (üzüntü, aşk ve özlem) dayanır. Melankolinin bu özel karakteri, onu daha rafine ve estetik deneyim yaratan bir duygu haline getirir." (Brady & Haapala, 2003).

Melankoli aynı zamanda aşk, özlem ve özleme eşlik eden nostalji hissi ile de akrabadır. Bir duygu olarak melankolinin en ayırt edici yönü, derinlemesine düşünmeyi içermesidir. İlginç bir şekilde, tefekkür ve derinlemesine düşünme, genellikle daha genel olarak estetik tepki ile ilişkilendirilen zihin durumlarıdır; özellikle Kantçı gelenekte, bir tür yansıtıcı, düşünceli ve mesafeli bakış açısı, estetik durumun tipik özelliği olarak kabul edilmiştir (Brady & Haapala, 2003). Melankoliyi ayırt etmede düşünmenin merkezi rolü vardır. Bu duygu kendi kendine beslenir ve melankolik hissetmekle ortaya çıkan estetik deneyime katkıda bulunur.

Gauguin, eserlerinde acıyı acı olarak nasıl ve nereden geldiğini belirtmeksizin göstermek istemiştir (Thomson, 2010: 18). Yerlilerde bulduğu melankolide ya da onlara yansıttığı kendi melankolisinde Gauguin, Tahitili modellerine ruh durumlarını içeren pozlar verdirmiştir.

“Bu resimlerin hikâyelerinde, duygusal sahnelerinde kıskançlığı, korkuyu, şüphe ve merakı göz hareketinin aşağı çevrilmesiyle ve yan bakışlarla bildirir. Melankolik duruşlar, sömürge kuralları ile somurtkan, asit yüzlü, suspus, dermansız insanlara dönüşmüş olan yerlilerin bir zamanlar mutlu ve neşeli oldukları o eski zamanlara özlemi duyurur (Dickson, 2010: 178).

Mette’ye bir mektubunda: “Bu insanların neden saatlerce, günlerce hiç konuşmadan ve melankolik bir şekilde gökyüzüne bakarak oturabildiğini anlıyorum. Hissediyorum ki tüm bunlar beni alıp götürecektir.” diye yazar (Akt. Gille, 2010: 52).

Bununla birlikte Gauguin’in melankolisini Ada yerlileri ile duygudaşlığına bağlamak çok gerçekçi olmaz çünkü sanatındaki melankolik figürler Tahiti’den önce başlamıştır. Pont Aven Okulu’nu kurarak liderlik ettiği, kariyerindeki umut vaat eden Breton döneminde de yoğun şekilde gözlemlenebilir. Sanat da iç gerçeklik gibi dış etkenlerden kendisine varılabilen bir şey değil, otantik bir varoluş meselesidir.

Melankoli, içe bakış dediğimiz bir iç gözlemdir. Kayıp, acı yas ve depresyon yaratır, oysa melankolide acı yerine hüznün hâkimidir. İsyan gibi yakıcı duygular değil; kabulleniş vardır. Gauguin için bu kabulleniş belki de insanın kendi dualistik yapısından kurtulamayacağını görmesinden ileri gelen pesimistik görüşü ile ilişkiliydi. “Oviri” bir gösterge olabilir. Sonuç olarak Gauguin’in “arada kalmışlığı” kültürel farklılık yaşamasından değil, kültürünün temel fikirlerinden ileri geliyor olmalıdır. Sanatında fikirlerin senkretizmine dayalı sentezini ortaya koyması, sorunsalının daha manevi ve kişisel olduğunu gösterir. Gauguin dinlerin ortak paydasının insanın derinliklerinde yer aldığını gördü. Sonuçta mükemmel cennet hiçbir yerde yoktu. Gerçekte Polinezyalıların koruyucu ressamı olmak yerine öğünleri olmamasını o çok kızdığı Avrupalı misyonerlere borçluydu. Paradoks, Adaya Batının başka bir yüzü olarak ayak basmış olmasından çok Gauguin’in ‘insan imgesi’nden kaynaklanmış olmalıdır.

Simgecilikteki Gerçekçilik

Gauguin’in içinde bulunduğu sanat ortamında, sanayileşmeye verilen tepki bakımından birbiri ile zıtlaşan iki eğilim vardı: İzlenimcilerin paylaştığı, teknoloji ve hızın insanlığın ilerlemesini sağlayacağı görüşü ve J.J. Rousseau’dan beri süren dekadantlık felsefesi. “İzlenimcilerin, dinamik değişim ve gelişime duyulan özlem gibi söylemleri, o dönemin orta sınıf ülkeleriyle örtüşüyordu.” (Walther, 2005: 29). Gauguin, toplumu umursamayarak ondan kaçan bencil biri miydi, yoksa beğenmediği bu kültürü değiştirmeye mi uğraşmıştır? Bu soru, sanatın toplumsal işlevinin, Romantizm, Toplumcu veya Sosyalist Realizm’deki kahraman sanatçı modeli ile mi; Suprematizm’deki mistik sanatçı ya da İslam Sanatı’ndaki misyoner sanatçı ile mi; yoksa *avant-garde* sanatçı tarafından mı gerçekleştirildiği sorusudur. Walther’e göre Gauguin’in, toplumun gelişimine katkıda bulunma gibi bir amacı yoktu. Fransa’dan ayrılmasının başlıca nedeni toplumsal çalkantılardı: “Amacı, inancın ve geleneklerin, kişisel dostlukların ve bireysel özgürlüğün tanıdık ortamına sanatıyla kaçmak, oraya sığınmaktır.” (2005: 29). Sanat yaşamına atıldığında karşılaştığı ilk yol göstericilerinden biri olan sol görüşlü Pissarro da kendisine bu nedenle kızılıyordu.

Toplumcular, simgecileri gerçeği gizemleştirdikleri, gerçeklerden ve toplumdan kaçtıkları iddiasıyla eleştirmiştir. Örneğin Fischer'e göre alinyazısı dünyayı değiştirmek olan sanatçıların görevi büyülemek değil aydınlatmak, eyleme yöneltmektir (2016: 29). “Bir yandan dayanılmaz derecede karmaşık bir gerçekliği yalınlaştırma, onu temel özüne indirgeme isteği, bir yandan da insanları maddi değil de, temel insan ilişkileriyle bağlanmış gibi gösterme isteği sanatta mit'i, efsaneyi yaratmıştır.” (Fischer, 2016: 117). “(M)itlere dönmeyi salık verenler gerçekliğin zenginliğiyle ilgili değildirler: Tersine, onlar gerçekliği başka bir yoldan yoksullaştırmayı düşünürler. Onlar insanı toplumdan koparmak, onu yalnız alinyazısı karşısında güçsüz, herkesten uzaklaştırılmış, benzeri daha önce yaşanmamış bir varlık durumuna indirmek isterler.” (Fischer, 2016: 120). “Sanatçılar ve yazarlar toplumdan kaçtıkları ölçüde aşağısının bayağısı bir oyalama sanatı da halkın önüne serilir.” (Fischer, 2016: 124).

Bugün, sanatta ‘insan gerçeği’ne ulaşmanın en temel yollarından birinin de psikolojiden yükselen mitleri anlamaktan geçtiğini biliyoruz. Bir ilim haline gelmiş olan mitoloji araştırmaları bize, mitlerdeki yanılsama görünümünün ardında kültürel antropolojinin yattığını göstermiştir. “Mit, yanılsama değil evrensel gerçekliğin bir biçimidir.” (May, 2018:138). Sanatın yanılsamaları ise, gerçeklikle daha yakın ve daha doğru bir ilişki kurma amacına hizmet eder (Akt. Storr, 1992: 172). Simge, gerçekliği anlama ve denetleme gücümüzü artırır. Büyük sanatçı, kavrama gücümüzü sağlar. Gerçekliğin ya gözümüzden kaçan ya da farkına varmış olsak da “dile getiremediğimiz” yönlerini kaydeder. Etkilendiğimiz ama kavramlaştıramadığımız deneyimleri formüle eder (Storr, 1992: 182). Sembol ve mit, ruhun kendi ile karşılaşmasında, yükselmiş bir bilinç durumundan çıkıp gelir; bizi ele geçirecek güçtedirler çünkü bizden, yüksek bir bilinç yaşantısı talep eder ve yüksek bir bilinç yaşantısı verirler (May, 2018:103). May'in kitabındaki, yaratıcılık evresinde ‘karşılaşma’nın açıklandığı bölüm incelenebilir, burada kısaca ‘ruhun kendisi ile karşılaşması’ denmiştir. Jung, mitteki gücün nereden geldiğini ortak bilinçdışının arketipleri teorisi ile bizlere açıklamıştır ve izahatları mitlerin insan psikolojisinden (gerçeğinden) geldiğini göstermiştir. Ortak bilinçdışı alan henüz bilince çıkarak simgeleşmemiş arketiplerin, evrenin yaradılışı benzeri kaotik, grotesk, belirsiz, biçimsiz alanıdır.

Grotesk, “(b)ir gösterge olarak tüm gerçekliğe ilişkindir, gerçeklik aynı zamanda onun nesnesidir.” “İnsanın karmaşık iç dünyası onunla açıklanır.” Her grotesk yapıt gerçeklik konusunda ayrı (yeni) bir üstdil yaratmaya olanak sağlar. “(Y)erleşik dilsel uzlaşıları yıkar, bir başka anlatımla dilsel düzgüyü dönüşüme uğratar (Aktulum, 2020: 13). Dildeki mulaklık başka türlü açıklayamayacağımız için yaptığımız sanatın da ta kendisidir. Oysa toplumcu düşünürlere göre toplumcu sanat mulak düşlerle yetinemez. “Toplumcu sanatın işi ‘yarın’ın ‘bugün’den doğmasını tüm sorunları ile ele almaktır.” (Fischer, 2016: 136). Bu görüşten hareketle, üzerinde durulması gereken Gauguin'in ‘bugün’ü, çağdaşlarından çok daha güçlü şekilde ‘dün’den sezinlemiş olduğu gerçeğidir. Ardılları, ilkele yönelmiş ve bu ilgi çığ gibi büyüyerek günümüze gelmiştir. Konu sanatla sınırlı değildir tüm kültürü kapsar. Bir örnekle Eliade: “İlkel halklar daha büyük bir tarihin ufkunda belirme hazırlığındalar. Artık tarihin pasif değil, aktif özneli olacağı benziyorlar.” der (2017a: 18).

Mitolojik alan, sanatçıların, ilkele kendi psikolojilerinde buluştukları noktadır: “Bir Batılı açısından, antik kültürün tarihsel dışavurumları içinde güzel ve doğru olanın bir Okyanusyalı açısından değeri yoktur, çünkü kültürler kendilerini tarih tarafından koşullandırıldıkları yapı ve tarzların içinde dışavurdıklarından ötürü kendilerini sınırlandırmışlardır. Ama onları önceleyen ve bilgilendiren imgeler canlı ve herkes tarafından ulaşılabilir olarak kalmaktadır.” (Eliade, 2017b: 193).

Toplumsallığın yolu ‘insan gerçeği’ni tanımaktan geçer. Sanatçının misyonu gerçeği arayıştır. Schopenhauer sanatı bir bilme etkinliği olarak tanımlar. *Causal* (nedensellik) bağlarından özgürleşebilen deha, idelere ulaşır ve onları sanatında görünür kılar. Sanat hakikat ile aramızdaki sisi kaldırır. Bu, metafizik bir bilgidir. Metafiziğin amacı, oluşun şifresini /anlamını çözmektir

(Eren, 2006: 13-32). Heidegger'e göre de hakikat, bir esere yerleşerek varoluş yaratır. Varlık, aydınlanma olarak ortaya çıktığında insanı da aydınlatır. Bir eseri sanat yapan, bir dünya inşa etmesidir. İnsanın özünü, varlığın aydınlığı içinde açığa çıkartmasıdır. Sanat varlığın hakikatini kendi tarzında kurandır (Eren, 2006: 60-90). Bir sanat yapıtı gerçekten insan soylarına bildiri denebilecek olan bir şeyi içinde barındırır. Bir sanatçı, kâhin ya da önder sözle ya da eylemle kendini zamanının ifade olunmamış isteğiyle yönetilmeye bıraktığında herkesin kapalı gözle erişmeye can attığı şeye giden doğru yolu göstermiş olur (Jung, 1997).

“Her ne suretle olursa olsun, bireysel psikoloji her şeyden önce, aynı zamanda bir toplum psikolojisidir” (Frankl, 2003: 24). “Kendini bil” düsturu toplumu değiştirmenin anahtarıdır. Sanatçı, toplumun ihtiyacı olan gerçekleri ona yansıtır. Görgü ve bilgi ile donanmıştır; dünyayı eleştirir ve sorun görür; bunun üzerine düşünür (Erinç, 2004: 92). Gauguin Batı toplumunun ruhsal çatışmasını görmüş, onun parçası olarak kendi ruhsal çatışması ile bütünleştirmiştir. Daha sağlıklı bulunduğu vahşi yaşantısına geçmiş ve oradan da memleketini düşünmeyi sürdürmüştür. Öyle olmasa Paris'te vahşi yaşantısını ve sanatını kışkırtıcı şekilde sergilemez; toplumu değiştirmeye uğraşmazdı; aksine düzen adamı olurdu. Bu noktada tam politik bir insanla karşı karşıyayız.

Gauguin küreselleşme karşıtı bir insandı. Dagen'e göre, Gauguin'in sanatındaki “artistik primitivizm” her ne kadar devrimci *avant-garde* estetik olarak görülse de; gerçekte onun geçmiş toplumların yıkımına duyduğu üzüntüsüne karşı verilmiş bir yanıttır. Küresel ekonominin gelişimi (*process*), burjuvazinin aristokrasiyi yenilgiye uğrattığı Avrupa'da yerleşmeye başlamıştı ve sömürge rejimindeki eski dünyayı, Maori kültürünü yok etmişti. Durumlar Paris'te ve Papeete'de farklı da olsa, sanatçı, genel bir değişime, eski düzenlerin, sosyal alışkanlıkların yıkılıp, yerine paranın esas olduğu yeni yapıların düzeninin geçtiğine şahit oluyordu. Bu öylesine global bir etkiydi ki Pasifik Adalarına kadar ulaşmıştı (Dagen, 2010: 46). Onun devrim niteliğindeki sanatına eşlik eden devrimci politik görüşünün, sanatının tamamlayıcısı olduğunu düşünmek mantıksal olarak yeterli görünmektedir. *Avant-garde* düşüncesinin temelini oluşturan politik fikirlerini birkaç cümle ile göstermek mümkündür. 1890 sonunda Danimarka'lı ressam Ferdinand Willumsen (1863-1958)'e yazdığı bir mektubunda Paris'i terk ederek Tahiti'ye gitmeye karar verdiğini yazar:

“Geçmişe ait kötü şeyleri unutmak ve orada ölmek istiyorum. Bu bilinmeyen yerde özgürce resim yapmak istiyorum, hiçbir övgü olmadan -o övgü başkaları için ne demekse...” “Gelecek kuşak için Avrupa'da korkunç bir çağ hazırlanıyor: altın krallığı. Her şey çürümüş, insanlar da sanat da. Kendimizi devamlı bundan uzak tutmalıyız. Kadınlar ve erkekler ihtiyaçlarını ancak acımasız işçilikle sağlarken, soğukla mücadele ederken, açlıkla çırpınırken, fakirlikle azap çekerken Tahiti'liler tersine okyanusun bilinmeyen cennetinin mutlu sakinleri olarak yaşamın sadece güzel yüzüne aşinalar.” (Akt. Dagen, 2010: 40).

Endüstrileşen toplum hakkındaki eleştirilerini saptamak, Gauguin'in tıpkı insanın parayla bozulduğunu kast ettiğini görmek gibi sanatın çürümüş olduğunu kastettiğini de görmektir. Gauguin, doğa ve kültürün Avrupalılar tarafından katledilişini on yıl boyunca yazmıştır. Yoksulluk üzerine dikkat çeker; yatırımcıların, politikacıların, spekulatörlerin ahlaksızlıklarını yazar. Oysa borsa ve spekulasyon Avrupa'nın finansal oluşum eksenidir. Bunlar olmadan modern toplum devam edemezdi (Dagen, 2010: 41-47).

Primitivizm, estetik modernitesini geçmişe dönme arzusuna borçludur; Batılı Dünyanın materyalistliğine, sosyal modernitesine, teknik gelişimine, yeni sosyal sınıflandırmalarına düşmandır. Bu durum yeni bir paradokstur. İlerlemeyen bir *avant-garde* diyalektik olarak aynı zamanda hem devrimcidir hem de anti-devrimci.

Sonuç

Gauguin'i seramik çalışmaya yönlendiren itkisi bu en eski el sanatını primitif bulmasıdır. Seramiği ‘grotesk’ ve ‘meydan okuyan’ olarak gördüğünden geleneksel heykeli ve seramiği reddetmiştir. İç boşluğu koruyarak sürdürdüğü klasiği, fonksiyonu dışlayarak modernleştirir. Kaba

ve süslenmemiş yüzeylerin ve düzensiz biçimlerin kültürel ve estetik etkilerini öngörür. Sanat ortamında grotesk estetiğini savunurken yalnız kalmıştır. Sert eleştirilere karşılık, orijinal arkaik kaynağa, vahşilerin sanatına ve çocuk sanatına döndüğü yanıtını vermiştir. Toprak, malzeme olarak resimlerinde kullanacağı formlara ulaşmasında önünü açmıştır. Seramiklerini resimlerinden türetmemiştir fakat tersine olarak resimde kullandığı form dilini çamurla yakalamıştır. Sanatçı için ilkel, id ile çatışmayan ego ve süperegö anlamına gelir. Böyle bir bakış ile, günümüze kalmamış seramik eserlerinin yer aldığı portrelerinde modern Batılı (rasyonel) ile ilkelin (irrasyonel) birlikteliği (hesaplaşması) iletişimsizliğin temsilleri olarak yorumlanabilir.

Gauguin'in sanatı primitifle otantik bağ kurar. Eserleri politik görüşünün yansımasıdır, küresel ekonomi ve Batı kültürüne karşı amansızca mücadele etmiştir. Ardıklarını etkileyerek bir ekole dönüşmüştür. Kendini ruhsal dengesini yitirmiş Batı'dan kurtarmak için bulduğu çözüm Avrupa sanatına reçete olmuştur. En başa, uygarlık öncesine, sıfır noktasına gitmesi onu melankoliden kurtaramamıştır. Globalleşmenin yıkımlarının büyüyeceğini ön görmüştür. Melankolisi, çağ ile ilgili olduğu gibi aynı zamanda kendi 'insan imgesi'nden ileri gelir. Sonuçta sanatçılar çevreleri tarafından çevrelenirler. Gauguin'in 'insan imgesi' de bir Batılı'nın tanıdığı ya da bildiği kültürlerle sınırlı kalmıştır.

Bugün güncel küresel sanat ağı, 'avant-garde'ı yitirmiştir. Frankl'ın da belirttiği gibi çağımız insanı kendini çevreleyen dünyayı koordineli ve anlamlı bir bütünlükte algılayamamaktadır. Özgür ve kendini keşfeden insanlık vizyonu, yerini insanoğlunun yok oluverdiği, bireyin, tesadüfi parçacıkların ve ilişkisiz, uyumsuz duygu ve dürtülerin kazanında patlak veren tesadüfi enerji patlamalarının dünyasında kaybolup gittiği bir dünya vizyonuna terk etmiştir. Bu şartlarda primitif duygulara geri dönme, ruhsal çözülme süreci hız kazanır ki bu da kolektif bir çözülmenin, hastalığın göstergesidir. İdrak dünyasının çözülmesi, insanın ben tahayyülü ve tasavvurunun kaybedilmesi gibi gelişmeler en belirgin ve açık seçik olarak sanatlarda anlatılmış ve aktarılmıştır (2003: 227-228). Sanatçılar bilim-teknoloji çağına üç şekilde tepki vermiştir: 1. Yeni bilimsel kavramları eserlerinde kullanmışlardır; 2. Yeni bilim ve teknolojiyi protesto etmişlerdir; 3. Sanatçılar ilkel dürtülere geri dönerek kültürdeki ve insan kişiliğindeki çözülmeyle dile getirmişlerdir. Kendilerini bu ilkel dürtülere geri dönüşün hem kurbanı hem de temsilcisi saymışlardır. (Frankl, 2003: 232-233).

Çağdaş sanatta dehşetengiz bir boşluğun ve anlamsızlığın, ürkütücü bir zihin ve kafa karışıklığının, kaba bir olumsuzlama mantığının hâkim olduğunu görüyoruz (Frank, 2003: 240). Batı sanatı, nereye kadar Batılı olmayan kültürleri ehlileştirmeyi sürdürecektir ya da bu kültürler nereye kadar yerleşik ezbere estetik anlayışı olan egzotizm algısını sürdürebileceklerdir? Kültürel farklar çağdaşlık adı altındaki küreselleşme uğruna; sırayla altüst edilirken yaratıcı sanatçının rolü diğer kültürleri evcilleştirmek mi, yoksa onların süregelen çözümlemesi güç anlaşmazlıklarını yabancı gözlemlere açıklamak mı olmalıdır? Adımıza yapmamız gereken Batı 'güzel sanatlar'ı ile kadim geçmişimizin kültür-sanat değerlerini sentezleyen teorileri üretmemizdir.

Kaynakça

- Aktulum, K. (2020). Sanatsal bir biçim olarak grotesk nedir? *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Uluslararası Filoloji ve Çevrebilim Dergisi*, 2(1), 1-35. <https://dx.doi.org/55425/IntenentionalJournalOfPhilologyAndTranslationStudies.744989>
- Barkan, E. & Bush, R. (Ed.) (1995). *Prehistories of the future –the primitivist project and the culture of Modernism*. Stanford University Press Publishing.
- Barnard, A. (2016). *Simgesel düşüncenin doğuşu*. (2. Basım). (Çev. M. Doğan). Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Brady, E. & Haapala A. (2003). Melancholy as an aesthetic emotion. *Contemporary Aesthetics Journal*, 1(1). <https://contempaesthetics.org/newvolume/pages/article.php?articleID=214>

- Bodelsen, M. (1964). *Gauguin's ceramics: a study in the development of his art*. Farber And Farber Publishing.
- Campbell, J. (2014). *İlkel mitoloji* (Cilt 1). *Tanrının maskeleri* (Çev. K. Emiroğlu). Işık Yayınları.
- Cachin, F. (1992). *Gauguin: the quest for paradise*. Harry N. Abrams Publishing.
- Chung, Y. S. (2008). The monstrous and the grotesque: Gauguin's ceramic sculpture. *Image & Narrative Online Magazine of the Visual Narrative*, 9(23). <http://www.imageandnarrative.be/inarchive/Timeandphotography/shimchung.html>
- Dagen, P. (2010). *Gauguin's politics*. Şu kitapta: *Gauguin maker of myth*. Tate Publishing, 40-47.
- Danielsson, B. (1969). The exotic sources of Gauguin's art. *Penn Museum Expedition Magazine*, 4(11). <http://www.penn.museum/sites/expedition/?p=2030>
- Danielsson, B. (1966). *Gauguin in the south seas*. Doubleday And Co. Publishing.
- Dawson, C. (2003). *İlerleme ve din*. (2. Basım). Açılım Kitap Yayınları.
- Dickson, A. (2010). *Gauguin: a very British reception*. Şu kitapta: *Gauguin maker of myth*. Tate Publishing, 64-225.
- Dorra, H. (2007). *The symbolism of Paul Gauguin –erotica, exotica and the great dilemmas of humanity*. University Of California Press.
- Eliade, M. (2016). *Mitlerin özellikleri*. (Çev. S. Rifat). Alfa Basım Yayım.
- Eliade, M. (a, 2017). *Arayış: tarih ve dinde anlam*. (Çev. C. Soydemir). Doğu Batı Yayınları.
- Eliade, M. (b, 2017). *İmgeler ve simgeler*. (Çev. M. A. Kılıçbay). Doğu Batı Yayınları.
- Eren, I. (2006). *Sanat ve bilgi ilişkisi*. Asa Kitabevi Yayınları.
- Erinç, S. (2004). *Sanat psikolojisi'ne giriş*. (2. Basım). Ütopya Yayınevi.
- Frankl, G. (2003). *Batı uygarlığı –ütopya ve trajedi*. (Çev. Y. Kaplan). Açılım Kitap Yayınları.
- Fischer, E. (2016). *Sanatın gerekliliği*. (5. Basım). (Çev. C. Çapan). Sözcükler Yayınevi.
- Forsdick, C. (2010). *Gauguin and Segalen: exotism, myth and the 'aesthetics of diversity'*. Şu kitapta: *Gauguin maker of myth*. Tate Publishing, 56-63.
- Freud, S. (2015). *Yas ve melankoli*. (Çev. A. Emirsoy). Telos Yayıncılık.
- Galatalı, A. (1985). Eleştirim. *Sanat Çevresi Dergisi*, (79): 68-71.
- Galiyeva, G.R. (2014). The sculpture of Paul Gauguin. *Art And Literature Scientific And Analytical Journal*, 6(2), 41-48. https://art-texts.com/wp-content/uploads/2019/10/2014_2_web-1.pdf
- Garb, T. (2010). *Gauguin and the opacity of the other the case of Martinique*. Şu kitapta: *Gauguin maker of myth*. Tate Publishing, 24-31.
- Germaner, S. (1996). *18. Yüzyıl Avrupa Resmi*. Kabalcı Yayınları. Gille, V. (2010). *The last orientalist: portrait of the artist as Mohican*. Şu kitapta: *Gauguin maker of myth*. Tate Publishing, 48-55.
- Gilson, E. (2005). *Ortaçağ felsefesinin ruhu*. (2. Basım), (Çev. Ş. Öçal). Açılım Kitap Yayınları.
- Goddard, L. (2010). *Following the moon: Gauguin's writing and the myth of the primitive*. Şu kitapta: *Gauguin maker of myth*. Tate Publishing, 32-39.
- Gray, C. (1980). *Sculpture and ceramics of Paul Gauguin*. Hacker Art Books Publishing.

- İnan, H.B. (2018). *Seramik form ve yüzeylerde resimsel anlatımlar ve imgeler* [Yüksek Lisans Eser Metni]. Ankara Hacettepe Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Jung, C. G. (2003). *İnsan ruhuna yöneliş*. (5.basım). (Çev. E. Büyükinal). Say Yayınları.
- Kaplan, Y. (2003). *Sunuş*. Şu kitapta: *İlerleme ve din*. (2. Basım). Açılım Kitap Yayınları.
- May, R. (2018). *Yaratma cesareti*. (4.Basım). (Çev.A.Oysal). Metis Yayınları.
- Mülayim, S. (2006). *Akıl izleri: bilim olarak sanat tarihi*. Arkeoloji ve Sanat Yayinevi.
- Maestrovic, S. G. (2004). *Uygar barbarlık*. (Çev. M. Özay). Açılım Kitap Yayınları.
- Nissen, H. (2004). *Ana hatlarıyla Mezopotamya*. (Çev. Z. İlkelen). Arkeoloji ve Sanat Yayınları.
- Rosamond, E.M. (2005). *Doğu malı Batı sanatı- İslam ülkelerinde ticaret ve İtalyan sanatı*. Kitap Yayınları.
- Sayar, K. (2004). *Sufi psikolojisi: bilgeliğin ruhu, ruhun bilgeliği*. (4.Basım). İnsan Yayınları.
- Spengler, O. (1978). *Batının çöküşü*. Dergah Yayınları.
- Solana, G. (2004). *The faun awakes: Gauguin and the revival of the pastoral*. Şu kitapta: *Gauguin and the origins of symbolism*. Philip Wilson Publishing. 15-63.
- Storr, A. (1992). *Yaratma dürtüsü*. (Çev. İ. Babacan). Yayınevi Yayıncılık.
- Şimşek O. (2008). Türkiye'de ve Batı'daki medeniyet kavramlarına zihniyet-özgün sosyal bilim - iktisat etkileşimi bağlamında yaklaşım. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 10(2), 115-139.
- Tizgöl K. (2008). *Sanatta minimalizm ve günümüz seramik sanatına yansımaları*. [Sanatta Yeterlik Tezi]. İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
- Thomson B. (Ed.) (2010). *Paul Gauguin: navigating the myth*. Şu kitapta: *Gauguin maker of myth*. Tate Publishing, 10-23.
- Thomson G. (2007). *Tarihöncesi Ege: eski Yunan toplumu üstüne incelemeler*. (1.Baskı). (Çev. C. Üster). Homer Kitabevi.
- Walther, I. F. (2005). *Gauguin*. Taschen. Remzi Kitabevi.
- Weber, M. (2018). *Protestan ahlakı ve kapitalizmin ruhu*. Nilüfer Yayınları.
- Yıldırım, C. (2019). Başlangıca dönen modern: Madoura Atölyesi üretimleri ile Picasso. *International Fine Arts Journal*, 14(3): 200-213. <http://dx.doi.org/10.12739/NWSA.2019.14.3.D0238>

Görsel Kaynakça

(Resim 1)

Thomson, B. (Ed.) (2010), *Gauguin Maker Of Myth*, Tate Publishing, s.173

(Resim 9)

Dorra, H. (2007), *The Symbolism Of Paul Gauguin –Erotica, Exotica And The Great Dilemmas Of Humanity*. University Of California Press. s.120

(Resim 10)

Thomson, B. (Ed.) (2010), *Gauguin Maker Of Myth*, Tate Publishing, s.105

(Resim 11)

Thomson, B. (Ed.) (2010),Gauguin Maker Of Myth, Tate Publishing, s.101

(Resim 12)

Chan, I. (2000). Gauguin. Arch Cape Press. s.42

(Resim 13)

Thomson, B. (Ed.) (2010),Gauguin Maker Of Myth, Tate Publishing, s.72

(Resim 14)

Thomson, B. (Ed.) (2010),Gauguin Maker Of Myth, Tate Publishing, s.142

(Resim 15)

Solana, G. (Ed.) (2004). Gauguin Gauguin And The Origins Of Symbolism.Philip Wilson

Publishing.s.182

(Resim 16)

Dorra, H. (2007),The Symbolism Of Paul Gauguin –Erotica, Exotica And The Great Dilemmas Of Humanity.University Of California Press.s.107

(Resim 19)

Thomson, B. (Ed.) (2010),Gauguin Maker Of Myth, Tate Publishing, s.106

Görsel Kaynakça (Çevrimiçi)

(Resim 2)

<https://artsandculture.google.com/asset/vase-with-swan-ernest-chaplet-haviland-co/kwF-UCFri-PVNQ?hl=en> / (12.08.2020)

(Resim 3)

<https://www.19thc-artworldwide.org/autumn17/whitmore-reviews-gauguin-artist-as-alchemist/> (12.08.2020)

(Resim 4)

<https://ettagirl.files.wordpress.com/2014/03/picture-15.png> / (12.08.2020)

(Resim 5)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paul_gauguin,_vaso_a_due_anse,_1886.JPG/ (13.08.2020)

(Resim 6)

<https://www.mutualart.com/Artwork/VASE-DECORE-AVEC-UNE-BAIGNEUSE-SOUS-LES-/1F47438C8436241F/> (13.08.2020)

(Resim 7)

<https://cfonline.org/exhibition-gauguin-moma-ceramics-surface/gauguin-moma-4/> (13.08.2020)

(Resim 8)

https://publications.artic.edu/gauguin/reader/gauguinart/section/140230/140230_anchor/ (15.08.2020)

(Resim 17)

<https://www.slam.org/audio/paul-gauguin-the-art-of-invention/> (14.08.2020)

(Resim 18)

<http://www.mbaq.fr/en/our-collections/the-pont-aven-school/paul-gauguin-pilgrimage-flask-426.html/> (15.08.2020)

(Resim 20)

https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Paul_Gauguin_-_L%27Esprit_Moderne_et_le_Catholicisme_-_F_82a,_F_82b.jpg/ (15.08.2020)



www.turkishstudies.net/turkishstudies

Turkish Studies

eISSN: 1308-2140

Research Article / Araştırma Makalesi



INTERNATIONAL
BALKAN
UNIVERSITY
Sponsored by IBU

Sosyal Hizmette Teknoloji Kullanımı ve Sosyal Hizmet Uzmanlarının Dijital Yapabilirlikleri: Covid-19 Salgını Odağında Bir Değerlendirme

*Use of Technology in Social Work and Digital Capabilities of Social Workers: An Evaluation in the
Focus of the Covid-19 Pandemic*

Filiz Yıldırım* - Bilge Abukan** - Hatice Öztürk*** - Hülya Eker****

Abstract: Today, technological developments, access to these developments and technology using are an important necessity for a fair and sustainable life based on human development. The use of digital technologies in social work practices is gradually becoming widespread. In social services, it is important to use information and communication technologies in terms of collecting, classifying, storing and sharing information in addition to connecting with services according to the needs of the clients, reporting the data and in professional decision-making processes. With the Covid-19 pandemic, the effective use of technology in social services and the competence of social workers in it have become more important in order to continue the services uninterruptedly and to protect the rights of the clients. Because with this pandemic, "adaptation to the new normal" requires more active use of technology in many areas. From this point of view, the main objective of the current review study is to explain the impacts of the Covid-19 pandemic on the global and social work profession and emphasize the importance of the digital capabilities of social workers in this pandemic focus. In addition, it is aimed to highlight technology usage standards in social work practices for such a competence. This review study, showed that it is important to raise awareness of technology usage standards during the ongoing Covid-19 pandemic. Because ensuring the provision of social services by adhering to technology usage standards is necessary to protect and improve the health of both clients, social workers and society. However, technology usage standards in social work practices in our country are not yet determined. These

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
Assoc.Prof, Ankara University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work

ORCID 0000-0002-6987-9485

fyildirim@ankara.edu.tr

** Öğr. Gör. Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
Lecturer Dr., Ondokuz Mayıs University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work

ORCID 0000-0002-6690-9351

bilge.abukan@omu.edu.tr

*** Ar. Gör., Aksaray Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Fakültesi, Sosyal Hizmet Bölümü
Res.Assist., Aksaray University, Faculty of Health Sciences, Department of Social Work

ORCID 0000-0002-4982-3257

htcoztrk@outlook.com.tr

**** Doktora Öğrencisi, Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü
Ph.D student, Hacettepe University, Faculty of Letter, Department of Sociology

ORCID 0000-0001-5899-5520

hulya.eker@hacettepe.edu.tr

Cite as/ Atıf: Yıldırım, F., Abukan, B., Öztürk, H. & Eker H. (2020). Sosyal hizmette teknoloji kullanımı ve sosyal hizmet uzmanlarının dijital yapabilirlikleri: Covid-19 salgını odağında bir değerlendirme. *Turkish Studies*, 15(8), 3899-3916. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46164>

Received/Geliş: 05 September/Eylül 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

standards are important in terms of protecting the benefit of the client and preventing ethical violations with the use of technology in social services.

Structured Abstract: It is important to invest in the materials and human resources needed for social work practices to be carried out in a digital environment without interruption during Covid-19 pandemic. Because in many countries, the measures taken with this pandemic and "adaptation to the new normal" require more active use of technology, especially in the provision of social services, as in many other areas. Thus, the effective use of technology in social work and the competence of social workers in this field have become more important with this pandemic, especially in order to protect the rights of the clients and to continue the services uninterruptedly. For this reason, in the current review study, the global effects of the Covid-19 pandemic are explained and their reflections on social services are examined. In addition, in the focus of this pandemic, it is aimed to emphasize the importance of digital capabilities of social workers and to highlight technology usage standards in social work practices for such a competence.

It is important for social workers to be able to use many digital technologies such as electronic systems, applications for professionals and service users, websites, assistive robotic technologies, social media and sharing networks in their professional works. In addition, the ability of social workers to use digital technologies in issues such as reporting available data in social welfare institutions, developing and monitoring services, online and technology-supported learning, and care is seen as an important measure of competence to keep up with the times. This competence greatly facilitates the services offered to the clients and also ensures the functional management of existing services (Kennedy & Yaldren, 2017; BASW & SCIE, 2019). In this context, the ability of social workers to understand, comprehend and use information in the digital environment serves them to be digital literate (Gilster, 1997). Such competence supports the abilities of social workers as digital capabilities, consisting of skills, behaviors and attitudes.

Today's practices, in which social workers make more use of technology to serve their clients, to communicate with them, to collect information about them, and to train future social workers and practitioners, have brought some ethical challenges (Reamer, 2018). These difficulties made it necessary to develop new ethical standards in social work. As a matter of fact, standards have been established by important international professional organizations in social work (NASW et al., 2017; NLASW, 2012) for social workers to use technology in their professional work and practices in the digital environment. These standards are intended to guide social workers for the use of technology and increase their awareness of their ethical responsibilities when using technology. It is also important to inform social workers, employers and the community about these professional practice standards. These standards are described under four main headings: "provision of information to the public", "designing and delivering services", "gathering, managing and storing information about social services", "social work education and supervision" (NASW et al., 2017).

Newfoundland and Labrador Association of Social Services (NLASW, 2012) emphasizes that technology has become an integral part of social work practice in the "digital age". In these standards set by NLASW (2012), it is emphasized that the use of technology should be based on the values, ethical rules and principles of the social work profession. In addition, it is stated that the use of technology within competencies is important, the informed consent of the client regarding the use of technology is essential and the use of technology must comply with corporate policies, ethical standards and administration instructions. It is also stated that attention should be paid to the fact that use of technology in the professional intervention process should not exceed the limits of the jurisdiction, ensure ethical reliability in the use of technology to collect information or conduct research, as well as the issues related to conflicts of interest, bilateral and multiple relationships and boundaries.

As a result, it is important to improve the digital capabilities of social workers on the basis of knowledge, skills and value in delivering the social services. Because it is experienced that professional practices will not be possible to be conducted face to face in situations such as the Covid-19 pandemic, where professional practices are of primary importance such as health protection. In addition, it is known that social service needs of disadvantaged groups increase and new client groups emerge in crisis situations. This situation increases the need for alternative ways of producing services that will replace traditional methods. At this point, it is necessary to develop new social service practice methods with digital technologies, to support professional practices through these technologies, to determine technology usage standards in these practices and to make these standards established. Moreover, there is a need for organizational studies such as the shortcomings of digital equipment that social workers need in order to provide fast, effective and uninterrupted service in the

event of a health crisis such as Covid-19, which services are priority for which disadvantaged groups, and at what stages of social service interventions the technology will be used.

On the other hand, it is necessary to determine the needs of social workers for their digital capabilities. In addition, there is a need for informative and awareness-raising training activities aimed at strengthening the knowledge, skill and value base in line with the needs of professional experts for a digital transformation in the provision of social services. At this point, getting support from social work academics and providing evidence-based information is valuable. What is more, the studies of social service academics on new methods and alternative professional practices that can be used effectively through digital technologies in crisis situations such as the Covid-19 pandemic may also be useful in this regard. In addition, it is realized that the ability of social service practitioners to use technology in crisis situations is important today. For this reason, in social work programs; it is necessary to question the competencies to provide digital competence to the social workers of the future.

Keywords: Social work, Technology use, Digital capability, Covid-19 pandemic, Standard.

Öz: Günümüzde teknolojik gelişmeler, bu gelişmelere erişim olanakları ve teknoloji kullanımı insani gelişim temelinde adil ve sürdürülebilir yaşam için önemli bir gerekliliktir. Sosyal hizmet uygulamalarında da dijital teknolojilerin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. Sosyal hizmetlerde gerek bilginin toplanması, sınıflandırılması, saklanması ve paylaşılması konusunda gerekse müracaatçıların gereksinimlerine göre hizmetlerle bağlantı kurulması, verilerin raporlaştırılması ve mesleki karar alma süreçlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin kullanımı önemlidir. Müracaatçıların haklarının korunması ve hizmetlerin kesintisiz devam edebilmesi için sosyal hizmetlerde teknolojinin etkin kullanımı ve sosyal hizmet uzmanlarının bu konudaki yetkinlikleri Covid-19 salgınıyla birlikte daha da önemli hale gelmiştir. Çünkü bu salgınla birlikte “yeni normale uyum” birçok alanda teknolojinin daha aktif kullanımını gerektirmektedir. Buradan hareketle mevcut derleme çalışmanın temel amacı Covid-19 salgınının küresel etkilerini ve sosyal hizmet mesleğine olan etkilerini belirterek bu salgın odağında sosyal hizmet uzmanlarının dijital yapabilirliklerinin önemini açıklamak ve vurgulamaktır. Bu derleme çalışma, Covid-19 salgını sürecinde teknoloji kullanım standartlarına farkındalık kazandırmanın önemli olduğunu göstermiştir. Çünkü teknoloji kullanım standartlarına bağlı kalarak sosyal hizmetlerin sunumunu sağlamak hem müracaatçıların hem sosyal hizmet uzmanlarının hem de toplumun sağlığını korumak ve iyileştirmek için gereklidir. Ancak ülkemizde sosyal hizmet uygulamalarında teknoloji kullanım standartları henüz belirlenmiş değildir. Bu standartlar müracaatçının yararının korunması ve sosyal hizmetlerde teknoloji kullanımı ile birlikte etik ihlallerin ortaya çıkmaması açısından önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal hizmet, Teknoloji kullanımı, Dijital yapabilirlik, Covid-19 salgını, Standart.

Giriş

İnsani hizmet örgütlerinde önemli bir mesleki alan olarak sosyal hizmette “bireylerin, ailelerin, grupların ve toplulukların bireysel ve toplumsal iyilik hallerinin sağlanması” önemli bir hedeftir (CASW, 2008). Sosyal hizmet; birey ve çevresi içindeki etkileşime odaklanarak birey, aile, grup ve toplumların iyilik halinin artırılması için sosyal değişim, insan ilişkilerinde sorun çözme, güçlendirme ve özgürleştirmeyi temel alır (IFSW, 2000). İyilik hali; “bireysel, aile, topluluk ve toplum düzeyi” olmak üzere 4 temel boyuttan oluşur. Bu kavramsallaştırmada iyilik hali; refah durumunu çok boyutlu ele alarak çevre, coğrafi özellikler, sosyo-ekonomik ve politik güçleri de içermektedir (La Placa, McNaught ve Knight, 2013; Attepe-Özden vd., 2017). İyilik halinin bireysel boyutunda; bireyin kişisel iyi oluşu hem öznel deneyimlerin hem de yapısal koşulların etkisi ele alınarak incelenmektedir. Aile boyutu ise aile sağlığı, yaşam tatmini ve iş doyumunu, ilgi ve katılım, kişilerarası ve kuşaklararası ilişkilerin kalitesi, ailenin ekonomik ve diğer kaynaklara erişimi ile aile üyelerinin bu konudaki olumlu ve olumsuz değerlendirmelerini kapsar. İyilik halinin topluluk boyutu; birey, aile ve toplum düzeyinde sosyal, kültürel ve psikolojik ihtiyaçları ifade eder. Toplumsal boyutta iyilik hali ise refah ve insani gelişme temelinde, bireysel ve toplumsal katılımı esas alır ve toplumsal eşitsizliklere odaklanır (Attepe-Özden vd., 2017). Bu noktada insani

gelişmedeki eşitsizlikler toplumsal uyum, ekonomi, yönetim ve kurumlara güven gibi birçok alana etki ederek toplumun iyilik halini doğrudan etkiler (UNDP, 2019).

Günümüzde mevcut eşitsizliklerin yanı sıra teknolojik gelişmeler ve bu gelişmelere erişim olanakları, insani gelişim temelinde adil ve sürdürülebilir bir yaşam için önemli bir belirleyici haline gelmiştir. Nitekim sosyal hizmet alanında hem planlı müdahale süreci aşamalarında (tanışma – bağlantı kurma, ön değerlendirme, planlama, uygulama, son değerlendirme, sonlandırma ve izleme) hem de sosyal hizmet uzmanlarının mesleki çalışmalarının pek çok düzeyinde (sosyal politika, örgüt, uzman ve müracaatçılar için) dijital teknolojilerin kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır. İnsani hizmetlerin önemli bir parçası olarak gerek bilginin toplanması, sınıflandırılması, saklanması ve paylaşılması konusunda gerekse müracaatçıların gereksinimlerine göre hizmetlerle bağlantı kurulması, verilerin raporlaştırılması, mesleki karar alma süreçleri gibi pek çok aşamada bilgi ve iletişim teknolojileri önem kazanmaktadır (Öngen, 2014). İlk olarak 1982 yılında çevrimiçi kendine yardım destek grupları biçiminde ortaya çıkan hizmetler, 1990’lı yıllara doğru ücretli çevrimiçi danışmanlık hizmetleri ve e-terapi uygulamaları ile ruh sağlığı hizmetlerinin çevrimiçi ortamda sunulmasına ortam hazırlamıştır (Reamer, 2019). Bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimiyle birey ve toplum refahını temel alan sosyal hizmet uygulamaları bu sayede çevrimiçi ortamda daha görünür hale gelmeye başlamıştır. İleri teknolojiler sayesinde bilgiye erişimin daha hızlı hale gelmesi, kayıt ve değerlendirmenin daha kolay yapılabilmesine imkân sağlamış; çevrimiçi grup çalışmaları, e-danışmanlık ve e-terapi uygulamaları sosyal hizmet alanına büyük oranda katkıyı beraberinde getirmiştir (Csiernik vd., 2006; Midkiff ve Joseph Wyatt, 2008; Hanley, 2009).

Giderek gelişen ve kullanım alanı yaygınlaşan dijital teknolojiler, birçok mesleğin uygulama alanında kendine yer bulmaktadır. Bu bağlamda her mesleğin, dijital teknolojileri mesleki uygulamalarına entegre etme gereksinimi ortaya çıkmaktadır. Birey, aile, grup ve toplum refahını yükseltmeyi hedefleyen sosyal hizmet uygulamalarında da dijital teknolojilerin etkin kullanımı yeni olmamakla birlikte giderek önem kazanmaktadır (Tuncay, 2010). Çünkü çağın gereklerine uyum sağlayabilme ve teknolojik gelişmelerin sunduğu olanakları müracaatçı lehine kullanabilme ile yenilikçi yaklaşımları takip etme, mesleki beceri ve yetkinlik ölçüsü haline gelmiştir (Birinci, 2018). Bu bağlamda sosyal hizmet mesleki yeterliliklerinin ve hizmet sunma biçimlerinin de bilgi ve iletişim teknolojileri ile uyumlu hale getirilmesi önemlidir. Bunun yanı sıra teknolojik dönüşüm; bilgiye erişimi hızlandırmakta, kayıt ve değerlendirme süreçlerini de değiştirmektedir (Csiernik vd., 2006; Taylor, 2017). Dünya genelinde pek çok ülkede Covid-19 salgınıyla bu gerçeklik daha derinden hissedilmiştir. Bu salgınla birlikte alınan tedbirler ve “yeni normale uyum” birçok alanda teknolojinin daha aktif kullanımını gerekli kılmıştır. Şüphesiz dezavantajlı grupların iyilik halinin sağlanması odağında profesyonel müdahaleler gerçekleştiren sosyal hizmet mesleği de bu süreçten payını almıştır. Böylece müracaatçıların haklarının korunması ve hizmetlerin kesintisiz devam edebilmesi odağında sosyal hizmette teknolojinin etkin kullanımı ve sosyal hizmet uzmanlarının bu konudaki yetkinlikleri bu süreçle birlikte önemli bir gereklilik haline gelmiştir. Bu nedenle mevcut derleme çalışmada öncelikle Covid-19 salgının küresel etkileri açıklanarak sosyal hizmet mesleğine yansımaları açıklanmaktadır. Ayrıca bu salgın odağında sosyal hizmet uzmanlarının dijital yapabilirliklerinin önemini vurgulamak ve böyle bir yetkinlik için sosyal hizmet uygulamalarında teknoloji kullanım standartlarını öne çıkarmak da amaçlanmaktadır.

Covid-19 Salgınının Küresel Etkileri

Covid-19, dünya üzerinde farklı coğrafyalarda hızla yayılarak salgına neden olmuş ve küresel bir kriz haline gelmiştir. Küresel bir sağlık krizi olarak Covid-19 salgını; hemen her ülkede sosyal, ekonomik ve siyasi dengeleri değiştirmiştir (UN, 2020a). Dünya Sağlık Örgütü’nün Covid-19 Durum Raporu’nda (WHO, 2020a) Türkiye’yi de içerecek biçimde tedbir önerileri sunulmuştur. Birçok ülke, karantina ve bireylerin hareketlerinin kısıtlanması dâhil, Covid-19’un bulaşma riskini azaltmak ve etkisini en aza indirmek amacıyla toplumun hemen hemen her kesimini ilgilendiren

önlemler almıştır. Bunlar arasında kişisel koruyucu önlemlerden, fiziksel mesafe ve çevresel önlemlere kadar pek çok tedbire yer verilmiştir. Fiziksel mesafe önlemleri; bireyler (örneğin vakaların izolasyonu ve karantina uygulaması) ya da topluluklar bağlamında nüfusun belirli ya da büyük kesimi için geçerlidir. Dolayısıyla bireysel ya da topluluklara yönelik önlemlerin birbirlerini tamamlaması hedeflenmiştir (WHO, 2020b).

Dünya çapındaki bu önemli salgın, çok sayıda insanın hastalanmasına ve yaşamını yitirmesine neden olmaya devam etmektedir. Küreselleşmenin bir sonucu olarak insanların yaşam biçiminin değişmesi ve insanlar arasındaki etkileşimin artması; bilgi ve deneyimlerin paylaşılmasını kolaylaştırırken, hastalıkların yayılmasını hızlandırmaktadır (Akın ve Gözel, 2020, s.515). Bu nedenle salgın hastalıklar, küresel olarak birbiriyle uyumlu eylemleri gerektirmektedir. Çünkü bu hastalıklar; sosyal, ekonomik, sağlık ve siyasi açıdan ciddi sonuçlara neden olan yıkıcı olaylardır (ILO, 2020; UN, 2020a; WHO, 2020c).

Birleşmiş Milletler (UN, 2020b) de Covid-19 salgınının, toplumları derinden ve uzun vadede farklı boyutlarda etkileyeceğini belirterek ülkeleri; koordineli, kapsamlı ve çok boyutlu müdahaleye, küresel ve toplumsal işbirliğine davet etmektedir. Tarihsel süreçte salgınların sonuçları bakımından ciddi nüfus kayıpları ile ekonomik ve sosyal alanda önemli ölçüde değişimleri ve dönüşümleri beraberinde getirdiği bilinmektedir. Nitekim Covid-19 salgınıyla ekonomi, ticaret, eğitim ve hizmet sektöründe birtakım yapısal değişimler ortaya çıkmaya devam etmektedir (TÜBA, 2020).

Bu salgının özellikle dünyadaki işgücü piyasası üzerinde önemli etkiler yarattığı vurgulanmaktadır. Covid-19 salgınının, çalışanların sağlığına etkileri ve oluşturacağı ekonomik şoklar çalışma yaşamını özellikle; “iş sayısı (hem işsizlik hem de eksik istihdam)”, “iş kalitesi (ücretler ve sosyal korumaya erişim)” ve “olumsuz işgücü piyasası” açısından etkileyeceği belirtilmektedir. Böylece çalışma yaşamındaki olumsuz sonuçlara karşı bazı çalışanların daha savunmasız hale geleceği vurgulanmaktadır (ILO, 2020; WHO, 2020c).

Diğer yandan toplumdaki eşitsizliği daha da kötüleştireceği düşünülen Covid-19 salgınının çalışan yoksulluğunu da arttıracığı açıktır. Örneğin serbest meslek çalışanları, kısa süreli ve geçici işçiler dâhil korumasız çalışanlar, ücretli izin ya da hastalık izni gibi haklara erişemedikleri için geleneksel sosyal koruma mekanizmaları bu çalışanları daha az korumaktadır. Böylece Covid-19 salgını nedeniyle bu çalışanların orantısız biçimde zarar görmeleri kaçınılmaz hale gelmektedir (ILO, 2020). Bu sorunları da içerecek biçimde yapılan düzenlemeler salgının kontrol altına alınmasına ve ortadan kaldırılmasına odaklanmakla birlikte Covid-19 Pandemi Değerlendirme Raporu’nda (TÜBA, 2020) da ifade edildiği gibi ekonomik ve sosyal alanda önemli değişim, dönüşüm ve gelişmeler yaşanmaya devam etmektedir.

Covid-19 Salgınının Sosyal Hizmet(ler)e Etkisi

Covid-19 salgını pek çok savunmasız grubu farklı biçimde etkilemekte, savunmasızlıklarını pekiştirmekte ve istismara maruz kalma risklerini de arttırmaktadır. Bu salgın sürecinde kayıp riski en yüksek gruplar arasında yaşlılar, kronik hastalığı olanlar, bağışıklık sistemi zayıf olanlar, kalp hastalığı, solunum yolu rahatsızlığı ve şeker hastalığı olanlar sıralanmaktadır (UNFPA, 2020). Ayrıca kadınların, engellilerin, çocukların, göçmenlerin ve azınlık grupların da bu süreçte daha savunmasız hale geldiği vurgulanmaktadır. Bu salgın; kayıt dışı ekonomiye daha çok bağımlı olma, sosyal hizmetlere ve siyasi güce daha az erişim, sorunlarla yetersiz başa çıkma ve uyum kapasitelerinin ve fırsatlarının az olması, teknolojiye erişimlerinin daha sınırlı olması gibi nedenlerle bu grupların toplumda diğer gruplara göre daha dezavantajlı olmalarına neden olmaktadır (IASC, 2020). Örneğin savunmasız bir grup olarak çocuklar Covid-19 salgını hakkında kamuya açık bilgilere erişimde, bu bilgileri algılamada ve gerekli dikkati göstermede yetersizdirler. Genellikle korku ve endişelerini ifade edemedikleri için bu salgın karşısında savunmasızlıkları artmaktadır. Diğer yandan ebeveynlerin iş için dışarı çıkması ve okulların kapalı olması nedeniyle çocukların uzun süre evde kalmaları, güvenlik ve emniyet sorunlarını da beraberinde getirmektedir. Ayrıca ebeveynlerin

kaygıları ve umutsuzlukları evde çocuklarına şiddet uygulamalarına neden olabilmektedir (IASC, 2020). Bu dönemde örneğin kadın ve kız çocukları hane içinde gerilimin artması nedeniyle eş/partner şiddeti başta olmak üzere aile içi şiddet türlerine, cinsel sömürüye ve istismara daha fazla maruz kalabilmektedirler. Örneğin 2013-2016 yıllarında Ebola salgınının Batı Afrika'daki ekonomik etkileri kadınların ve çocukların daha fazla cinsel şiddete maruz kalmalarına neden olmuştur (UNFPA, 2020).

Covid-19 salgını sürecinde gerekli uyarılar ve alınacak tedbirler noktasında dezavantajlı gruplar arasında sıralanan engelli bireylerin iletişim ihtiyaçları onlar için oldukça sınırlıdır. Genellikle karar verme alanlarından dışlanmakta ve salgın hizmetlerinden yararlanmaya yönelik bilgiye erişimde sorun yaşayabilmektedirler. Bu bireyler sosyal aktivite, istihdam ve eğitim gibi toplumda birçok alandan izole olmakta ve ihtiyaçlarını karşılamada zorlanmaktadır (IASC, 2020).

Özellikle karantina, izolasyon ve fiziksel-sosyal mesafe Covid-19 salgını sürecinde; çocuk, genç, yaşlı, çalışan vb. pek çok dezavantajlı bireyin psiko-sosyal iyilik halini olumsuz etkilemiştir. Karantina durumu, bireylerin haklarına ve özgürlüklerine kısıtlama getirmesi nedeniyle bireylerde ruhsal, psikolojik ve davranışsal bozukluklara yol açmıştır. Yapılan bir çalışmaya (Brooks vd., 2020) göre salgın hastalıklarda, virüs bulaşmış kişi ile temas eden ve karantinaya alınan bireylerde korku, sinirlilik, üzüntü ve suçluluk duygularının açığa çıktığı belirlenmiştir. Covid-19 salgınının uzun süreli etkileri arasında kalabalıktan kaçınma, el yıkamada aşırılık gibi davranışsal değişiklikler gözlemlenmiştir. Ayrıca salgın sürecinde karantina durumunun ruhsal etkileri bakımından en fazla risk altındaki grubun, sağlık çalışanları olduğu vurgulanmaktadır. Karantinada çalışan sağlık personelinin ilerleyen zamanlarda hastalarla doğrudan teması en aza indirme davranışının, kaçınma ile ilgili olduğu belirtilmektedir (Yıldız vd., 2020).

Kriz durumları ve sonrasında birey ve ailelerde akut stres bozukluğu, majör depresyon gibi çeşitli psikolojik uyumsuzluk ve ruh sağlığı sorunları; iş ve eğitim kaybı gibi ekonomik sorunlar görülebilmekte ve bu sorunlar duygusal, fiziksel ve ekonomik nitelik taşımaktadır. Kriz sürecinde bireylerin ve toplumun mevcut gereksinimlerinin tespit edilmesi, krizle baş etme kapasitelerinin ve iyileşme becerilerinin geliştirilmesinde psikososyal destek hizmetleri önemlidir. Bu destekler kriz durumundan etkilenen bireylerin, normal yaşamlarına geçiş süreçlerini hızlandırmaya yardımcı olmaktadır (Arslan-Tomas ve Şavur, 2018; Tuncay, 2004). Kriz sonrasında, kriz sürecinden etkilenen bireylere ve ailelerine yönelik psikososyal destek için müdahale yöntemleri dört temel düzeyde ele alınmaktadır. İlk olarak temel ihtiyaçların karşılanması ve güvenliğin sağlanması ile kriz sonrasında bireylerin işlevselliklerinin artırılması hedeflenmektedir. Aile ve toplum desteğini içeren çalışmalarla psikososyal iyilik halini geliştirmek ise ikinci düzey kapsamında yer alır. Daha ileri düzeyde psikolojik desteğe ihtiyaç duyan bireylere yönelik olarak “odaklı ve uzmanlaşmamış” birey, aile ve grup müdahalesi üçüncü düzeyde gerçekleştirilmektedir. Dördüncü düzeyde ise bireylere ve ailelerine yönelik profesyonel tedaviler uygulanmaktadır (Arslan-Tomas ve Şavur, 2018). Covid-19 gibi önemli bir sağlık krizi ve biyolojik afet durumlarında mikro düzeyde birey ve aile; mezzo düzeyde kriz ve afet çalışanları ile resmi gruplar; makro düzeyde ise bütün olarak toplum üzerindeki etkilerin belirlenmesi önemlidir. Ayrıca böyle bir kriz ve afetten etkilenen grupların gereksinimlerine uygun mesleki müdahalelerin ve çalışmaların işlevsel ve sistematik bir biçimde planlanması, uygulanması ve bunun takibinin yapılması önem arz eder (Tuncay, 2004). Sosyal hizmet uzmanları Covid-19 gibi sağlık krizi ve biyolojik afet durumları öncesinde koruyucu-önleyici; sonrasında ise tedavi edici-iyileştirici ve geliştirici-destekleyici fonksiyonlar üstlenerek mikro-mezzo ve makro boyutta danışmanlık, kaynak yönetimi ve eğitim işlevlerini yerine getirirler (Buz, 2002; Duyan, 2002).

Görüldüğü üzere krizler, sadece birey ve aileleri değil aynı zamanda ülkeler düzeyinde geniş toplulukları da içerecek biçimde yapısal ve kurumsal boyutlarda yıkıcı etkilere müdahaleyi gerektirebilir. İyilik halini odağına alan sosyal hizmet uzmanları, Covid-19 gibi küresel sağlık krizi

ve biyolojik afet durumlarının birey ve toplum üzerindeki ruhsal, sosyal, kültürel ve ekonomik etkileri sonucunda ortaya çıkan toplumsal sorunların çözümü ve gerekli politikaların üretilmesi noktasında da önemli rol ve sorumluluklara sahiptir. Bu toplumsal sorunların tespit edilmesi ve çözülmesi konusunda öncülük etmesi beklenen sosyal hizmet uzmanları, içinde yaşadığımız bilgi toplumu ile uyumlu olarak bu sorunlara yönelik müdahalelerin planlanmasından uygulanmasına ve takibine kadar hizmetlerin sunumu ve politika üretilmesi noktasında da teknolojik gelişmeleri takip etmeleri gerekmektedir (Öngen, 2014).

Sosyal Hizmetlerde Dijital Yapabilirliklerin Önemi

Tuncay (2010) sosyal hizmette bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımını dört düzeyde açıklamaktadır. Bunlar (i)sosyal politika ve toplum düzeyi (sosyal politika geliştirme, bilgiyi yaygınlaştırma, kurumlararası eşgüdümü sağlama), (ii)kurum yönetimi düzeyi (bilgi toplama ve raporlaştırma, karar verme sürecini destekleme, finansal yönetimi kolaylaştırma, etkili personel ve gönüllü yönetimi), (iii)doğrudan hizmet sunumu düzeyi (profesyonellerin çalışmalarını yönetmesi ve raporlaştırması, hizmet alanlarla etkileşimin desteklenmesi), (iv)hizmet alanlar düzeyi (eğitim ve bilgilendirme, internet destek grupları) olarak ifade edilmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının bu teknolojileri kullanabilmeleri dijital yapabilirlikleri ile yakından ilişkilidir.

Dijital yapabilirlik kimi zaman dijital okuryazarlık kimi zaman ise medya okuryazarlığı ya da bilgi okuryazarlığı kapsamında açıklanmaktadır. Bununla birlikte genellikle online olarak bilginin oluşturulması, işlenmesi, ölçülmesi, paylaşılması ve online bilgiye erişim sağlanabilmesi için modern teknolojileri kullanma yeteneği olarak da ifade edilmektedir (Taylor, 2019).

Sosyal hizmet uzmanlarının yaşlı, engelli, kronik ruhsal hastalıkları olan pek çok dezavantajlı gruplara yönelik hizmet sundukları düşünüldüğünde, bu teknolojileri kullanabilmeleri onların dijital yapabilirlikleri ile paralellik gösterecektir. Özellikle elektronik ortamda bu hizmetleri daha önce yürütmemiş olan sosyal hizmet uzmanlarının dijital teknolojileri kullanabilmeleri için gerekli bilgi ve becerileri yetersiz düzeyde olabilir.

İngiltere’de Dunn, Braddell ve Sunderland (2014) tarafından sosyal bakım alanında çalışan ve aralarında sosyal hizmet uzmanlarının da bulunduğu yönetici ve personelden oluşan 539 kişi üzerinde dijital teknolojilerin kullanımı ve çalışanların yapabilirliklerini belirlemek üzere bir araştırma yapılmıştır. Araştırmaya göre dijital teknolojiler özellikle kurum içindeki ve dışındaki iletişim mekanizmaları, işgücü geliştirme ve insan yönetimi gibi genel örgütsel faaliyetlerde yaygın olarak kullanılmasına rağmen sosyal bakım sektöründeki işgücünün yaklaşık üçte birinden fazlasının temel çevrimiçi becerilere sahip olmadığı ortaya çıkmıştır. Buradan hareketle dijital yapabilirlikleri yetersiz olan sosyal hizmet uzmanlarının, dijital ortamda profesyonel hizmet sunmalarının mümkün olamayacağını söylemek mümkündür. Zira yapılan bir çalışma da mesleki uygulamaların günümüz koşullarında dijital ortamlarda sunumunun, profesyonellik gerektirdiğini vurgulamaktadır (Evans, 2008).

İngiltere’de Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği ve üniversite (BASW ve SCIE 2019) iş birliğinde yürütülen başka araştırmalar da mevcuttur. Buna göre İngiltere’de bir üniversiteye bağlı enstitü (SCIE) ve İngiltere Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (BASW) tarafından yürütülen bir araştırmada (BASW ve SCIE 2019) paydaşlarla danışma grubu toplantıları, farklı rollerdeki ve kıdemlerdeki 40’tan fazla sosyal hizmet uzmanı ve 15 sektör lideri ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra Ulusal Sağlık Sistemi’nde, yerel yönetimlerde, özel, gönüllü ve bağımsız sektörlerde, sosyal hizmet eğitiminde, çocuk ve yetişkin hizmetlerinde çalışan toplam 647 katılımcıya anket uygulanmıştır. Bu araştırma sonucunda sosyal hizmet uzmanlarının yarıya yakınının (%47), dijital becerilerini “iyi” olarak değerlendirdikleri belirlenmiştir. Bu uzmanların sırasıyla değerlendirme, bakım ya da planlama; çocuk ya da yetişkinleri koruma; müracaatçılarla rutin iletişim ve hizmet sağlama ile kurumlararası bilgi paylaşımı konularında dijital teknolojileri kullandıkları ortaya çıkmıştır. Bu uzmanlara göre mevcut teknolojinin, sosyal hizmetlerin ve iş

süreçlerinin bütünleştirilmesinde faydalı olduğu ve bu süreçte kurumlararası işbirliği ve koordinasyon açısından da bu teknolojilerin önemli olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca uzmanlar mesleki çalışmalarında etik konulara, veri güvenliği ve sosyal medya üzerinden gelen tehditlere önem verilmesi gerektiğini, üniversite eğitiminin dijital uygulamaya hazırlamadığını, dijital teknolojiler konusunda eğitim gereksinimi olduğunu, teknoloji sağlayıcılarla sosyal hizmet uzmanlarının birlikte çalışması gerektiğini belirtmişlerdir (BASW ve SCIE, 2019).

Ülkemizdeki konuya ilişkin bazı çalışmalarda ise teknoloji kullanımının, sosyal hizmet akademisyenleri (Ege ve Altındağ, 2018) ve sosyal hizmet eğitimi (Tuncay, 2020) üzerinden incelendiği görülmektedir. Öngen (2014)'in araştırmasına göre meslek elemanlarının bilişim sistemlerini yoğun olarak kullandıkları, bu sistemleri kullanırken bilgiye erişim ve gerekli işlemleri yapma konusunda zaman zaman sorun yaşadıkları, bu teknolojilerin daha çok kuruluş yönetimi düzeyinde kullanıldığı belirlenmiştir. Ayrıca sosyal politika oluşturma, doğrudan hizmet sunma ve hizmet alanlar düzeyinde bu teknolojilerin kullanımının yetersiz kaldığı saptanmıştır (Öngen, 2014). Bu noktada bilişim teknolojilerinin kullanımının yaygınlaştığı, bu konuda hizmet sağlayıcıların yetkinliklerinin önemli hale geldiği ve böylece sosyal hizmetlerde yeni uygulama yöntemlerinin geliştirilmesine ve mesleki uygulamaların desteklenmesine gereksinim olduğu söylenebilir (Tuncay, 2005).

Sosyal hizmet uzmanlarının mesleki çalışmalarında elektronik sistemler, profesyoneller ve hizmet kullanıcılarına yönelik uygulamalar, web siteleri, yardımcı robotik teknolojiler, sosyal medya ve paylaşım ağları gibi pek çok dijital teknolojileri kullanabilmeleri önemlidir. Ayrıca kurumlarında mevcut verilerin raporlanması, hizmetlerin geliştirilmesi ve takip edilmesi, çevrimiçi ve teknoloji destekli öğrenme, bakım gibi konularda sosyal hizmet uzmanlarının dijital teknolojileri kullanabiliyor olmaları çağa ayak uydurabilmeleri için önemli bir yetkinlik ölçüsü olarak görülmektedir. Bu yetkinlik, müracaatçılara sunulan hizmetlere büyük ölçüde kolaylık sağlamakta ve bu durum mevcut hizmetlerin etkin ve işlevsel bir biçimde yönetilmesini sağlamaktadır (Kennedy ve Yaldren, 2017; BASW ve SCIE, 2019). Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının dijital ortamdaki bilgiyi anlama, kavrama ve kullanma becerisi, dijital okuryazar olmalarına hizmet etmektedir (Gilster, 1997). Böyle bir yetkinlik dijital yapabilirlikler olarak sosyal hizmet uzmanlarının beceri, davranış ve tutumlarından oluşan yeteneklerini desteklemektedir. Böylece iletişim, işbirliği ve katılım; öğretme, öğrenme ve kendini geliştirme; bilgi, veri ve içerik okuryazarlığı; dijital üretkenlik, yenilik ve araştırma yapabilme; dijital teknolojileri kullanma konusunda teknik yeterlilik ve bu teknolojileri kullanırken dijital kimlik, mahremiyet ve güvenlik konularında bilinçli olma teknoloji kullanımı için gerekli yapabilirlikler olarak sıralanabilir (HEE, 2016; Kennedy ve Yaldren, 2017; NHS; 2018).

Covid-19 Salgını Odağında Sosyal Hizmetlerde Dijital Yapabilirliklerin Önemi

Özellikle Covid-19 salgını ile birlikte yüz yüze iletişim konusunda sosyal ve fiziksel mesafenin korunmasının önemi düşünüldüğünde sosyal hizmetlerin sunumunda dijital teknolojileri kullanabilme yetkinliğinin diğer bir ifadeyle “dijital yapabilirlikler”in daha önemli olacağı açıktır. Zira Covid-19 salgınında yaşamını yitirenler düşünüldüğünde ölenlerin yakınları başta olmak üzere bu hastalığa yakalanıp iyileşen ya da bu hastalık sürecinde karantinada kalan bireylerin yaşamlarını sürdürebilmeleri, bu kriz ile başa çıkabilmeleri ve günlük yaşamlarına uyum sağlayabilmeleri için çoğu bireyin sosyal hizmetlere olan gereksinimi artmaya devam etmektedir. Sosyal hizmet uzmanlarının bu salgın ile birlikte hem kendileri hem de müracaatçı gruplarını korumaları için dijital teknolojilerle uyumlu ve bu hizmetleri “müracaatçı odaklı” olacak biçimde sürdürebilmeleri önemlidir. Ayrıca Covid-19 salgınına karşı çözüm üretilse bile ülkeler, böyle bir salgın ihtimaline karşı tüm hizmet alanlarında dijital teknolojileri kullanarak bu hizmetlerin aksamadan sürdürülebilmesi için özellikle kamu politikalarında dijitalleşmeye olan yatırımlarını yeniden gözden geçirmek durumunda kalacaklardır.

Covid-19 salgını çoğu ülkede kadın, çocuk, yaşlı, engelli, mülteci vb. pek çok bireyin temel ihtiyaçlara erişimlerinin kısıtlanmasına yol açmış ve sosyal hizmetlerin sunulmasını zorlaştırmıştır. Sosyal hizmet mesleği refahın artırılması ve eşitsizliklerin azaltılmasına yönelik mikro, mezo ve makro düzeyde uygulamaların gerçekleştirilmesinde önemli yere sahiptir.

Salgının hızla yayılması ülkelerdeki kurum ve kuruluşlarda dijital altyapıların, toplumlarda ise teknolojik bilgi ve beceri düzeyinin gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Nitekim Deloitte tarafından hazırlanan “*Yeni Nesil Teknolojilerin COVID-19 Mücadelesindeki Önemi*” adlı rapora göre ülkelerin teknolojiyi kullanma durumları salgının kontrol altına alınması ve yayılımının azaltılması bakımından önem teşkil etmektedir (Deloitte, 2020). Rapora göre Çin “yapay zekâ, büyük veri, akıllı uygulamaları (ücretsiz çevrimiçi sağlık danışmanlığı gibi)” kullanarak salgını kontrol altına almaya çalışmaktadır. Benzer şekilde Amerika Birleşik Devletleri’nde yapay zekâ tabanlı akıllı sağlık uygulamaları sayesinde sağlık hizmetleri dijital araçlar kullanılarak uzaktan tedavi planları yapılmakta ve hasta ile ailesine bilgilendirmeler yapılmaktadır (Deloitte, 2020). Salgın sürecinde yeni nesil teknolojiler, farklı gruplarla çalışan sosyal hizmet uzmanlarının dijital yapabilirliklerinin özellikle hizmetlerin sunulması ve geliştirilecek olan akıllı uygulamaların müracaatçılara uygun biçimde tasarlanması bakımından önemini gözler önüne sermektedir.

Sağlık hizmetlerinin dijital teknolojiler aracılığıyla sunulmasında öne çıkan tele-sağlık uygulamaları, özellikle salgın sürecinde bulaş riskinin en aza indirilmesi ve erken tanı-tedavi hizmetlerinin sağlanması bakımından önemlidir (Smith vd., 2020). Vietnam’da özellikle salgın ile birlikte üniversite ve hastanelerde çeşitli tele-sağlık projeleri oluşturulmuştur. Bazı hastanelerde akıllı uygulamalar tarafından hasta bireyler görüntülü olarak incelenirken, bazı üniversite hastanelerinde de “dijital hastane” projesi gerçekleştirilmiştir. Dijital hastane projesinde doktorlararası mesleki koçluk sistemi ve hasta ile doktor arasında iletişimin sağlanması amaçlanmıştır (Tran vd., 2020). Öte yandan sosyal hizmet uzmanları kriz durumlarında ihtiyaç duyulan psikososyal desteğin sağlanmasında Skype, Zoom, GotoMeeting gibi online platformlar aracılığıyla birey ve grup çalışmalarını gerçekleştirmektedirler (Dorn, 2020). Covid-19 salgınının ölümcül riski ve belirsizlik durumu nedeniyle bakım planlamalarının yapılmasında, yas ve kayıp sürecine yönelik müdahalelerin gerçekleştirilmesinde sosyal hizmet uzmanları önemli roller üstlenmektedirler (BASW, 2020). Özellikle yaşlı bireylerin hem bedensel hem de ruh sağlığı hizmetlerine olan ihtiyaçları online evde bakım ve takip mekanizmalarının uygulanmasını gerektirmektedir. Amerika’da Sağlık Hizmetlerini Geliştirme Enstitüsü’nün “*The Conversation Project*” adlı çalışması, yaşlı bireylerin aile üyelerinin de katılımıyla erken bakım planlamasının yapılmasını sağlamaktadır. Böyle bir çalışma, Covid-19 salgının yaşamsal süreçleri nasıl etkileyeceği ile ilgili danışmanlık da sunmaktadır (Dorn, 2020). Ülkemizde ise salgın sürecinde yaşlı bireylere yönelik telefon destek hatları kurularak psikososyal destek hizmetleri sunulmaya başlanmıştır.

Diğer yandan bazı ülkelerde Covid-19 salgınından etkilenen önemli gruplardan biri olarak kırsal alandaki yaşlılara yönelik psikososyal destek çalışmaları dijital ortamlarda gerçekleştirilmektedir. Örneğin Kanada’da kırsal alanda yaşaması nedeniyle Covid-19 salgınından olumsuz etkilenen bir grup olarak siyah ırktan yaşlı bireylere yönelik bütüncül, sanal ve kültürel temelli bir müdahale programı ile sosyal izolasyon ve yalnızlığı azaltmaya yönelik müdahaleler gerçekleştirilmektedir (Giwa vd., 2020). Böylece bu yaşlılara yönelik kültürel temelli müdahalelerle bu bireylerin yalnızlıklarını azaltabilecek yeni dijital bağlantılar kurmaları teşvik edilmektedir. Bu bağlantılarla yemek tarifi paylaşma, benzer yemekleri yaparak sanal ortamda paylaşma gibi aktiviteler etkileşimin artırılmasına katkı sağlamıştır. Sosyal hizmet uzmanları, dini inançları dikkate alarak pandemi hakkında endişe ve kaygılarını paylaşacak biçimde bu yaşlılar arasında diyalogun geliştirilmesini teşvik etmektedirler. Ayrıca sosyal hizmet uzmanları bu yaşlılar arasında sanal iletişimi destekleyerek özbakımlarını gerçekleştirmelerine de katkıda bulunmaktadırlar.

Salgın sürecinde karantina ve sosyal izolasyon uygulamaları sonucunda eğitim hizmetlerinin de online ortama taşınması, dijital altyapı ve donanım eksikliği nedeniyle var olan eşitsizlik durumunu daha da derinleştirmektedir. Buna yönelik olarak UNICEF, Microsoft ve Cambridge Üniversitesi iş birliğinde, eğitime devam edemeyen mülteci çocuk ve gençler için kurulan “Öğrenim Pasaportu (Learning Passport)” uygulaması, eğitimlerin dijital ortamda gerçekleştirilmesine olanak sağlamayı amaçlamaktadır (UNICEF, 2020). Ülkemizde ise ilkököl, ortaokul ve lise düzeyine kadar Eğitim Bilişim Ağı (EBA), dijital eğitim platformu olarak hizmet sağlamaktadır. Bu noktada özellikle belirtilmelidir ki ülkemizde okul sosyal hizmeti uygulamaları gerçekleştirilememektedir. Oysa Covid-19 salgınının çocuklar üzerindeki biyo-psiko-sosyal etkileri gözönünde bulundurulduğunda okul sosyal hizmet uzmanlarının başta çocukların yeni normale uyum sağlamalarında rol almaları önemlidir. Bununla birlikte sosyal hizmet uzmanları eğitimde dijitalleşme sürecinde, çocuk ve gençlerin online eğitime erişimlerini deseklemek için ve sanal ortamda maruz kalabilecekleri siber zorbalığa karşı teknoloji desteği ile okul sosyal hizmeti müdahalelerini gerçekleştirebilirler. Bu hizmetlerin yürütülmesinde dijital okuryazarlık ve yapabilirlik; teknoloji kullanım standartlarına ve etik ilkelere hassasiyeti ve dijital profesyonelliği gerektirmektedir (Mishna vd., 2012). Bu nedenle son yıllarda sosyal hizmet uygulamalarında teknolojinin kullanımına ilişkin etik standartların oluşturulması özellikle Covid-19 salgınıyla birlikte daha da önem kazanmıştır.

Sosyal Hizmet Uygulamalarında Teknolojinin Kullanımına İlişkin Standartlar

Sosyal hizmet uzmanlarının müracaatçılarına hizmet sunmak, iletişim kurmak, bilgi toplamak, öğrencileri ve uygulayıcıları eğitmek için teknolojiye daha fazla yararlandığı günümüz uygulamaları bazı etik zorlukları da beraberinde getirmiştir (Reamer, 2018). Öngen (2014)’in araştırması da sosyal hizmet uzmanlarının mesleki çalışmalarında teknoloji kullanım standartlarını da içerecek biçimde pek çok sorun yaşadıklarını göstermektedir. Ayrıca teknolojinin, sosyal hizmet eğitimine yönelik yeni standartların ortaya çıkmasına neden olduğu da belirtilmektedir (Reamer, 2019). Bu durum, sosyal hizmette yeni etik standartların geliştirilmesine yönelik çalışmalarını gerekli kılmıştır. Nitekim sosyal hizmette uluslararası düzeydeki önemli meslek örgütleri (NASW vd., 2017) tarafından sosyal hizmet uzmanlarının, mesleki çalışmalarında ve uygulamalarında teknolojiyi dijital ortamda kullanabilmeleri için teknoloji kullanım standartları oluşturulmuştur (Tablo 1).

Bu standartların, sosyal hizmet uzmanlarının teknoloji kullanımına rehberlik etmesi ve teknolojiyi kullanırken etik sorumluluklarına dair farkındalıklarını artırması amaçlanmaktadır. Ayrıca sosyal hizmet uzmanlarını, işverenleri ve toplumu bu mesleki uygulama standartları hakkında bilgilendirmek de önemlidir. Bu standartlar “kamuya doğru bilgiyi sağlayabilme”, “sosyal hizmetleri planlayabilme ve sunabilme”, “sosyal hizmetlerle ilgili bilgiyi toplayabilme, yönetebilme ve kayıt altına alabilme”, “sosyal hizmet eğitimi ve süpervizyon” olmak üzere dört temel başlık altında Tablo 1’de belirtilmiştir (NASW vd., 2017). Kamuya doğru bilgiyi sağlayabilme standartları sosyal hizmet uzmanlarının kamuoyuna bilgi vermek için teknolojiyi kullanırken ya da savunuculuk yaparken mesleğin değerlerine bağlı kalması gerektiğini vurgulaması açısından önemlidir. Özellikle Covid-19 sürecinde doğru bilginin dijital ortamda paylaşılması ve yayılması açısından teknoloji kullanımında bu standarta meslek uzmanlarının bağlı kalması, başta halk sağlığı için önemli bir gerekliliktir. Salgın sürecinde danışmanlık, vaka yönetimi, destek ve diğer sosyal hizmet işlevleri dâhil olmak üzere teknolojinin, çeşitli amaçlarla sosyal hizmet uzmanları tarafından kullanılabilmesi de gerekir. Ayrıca hizmetlerin elektronik yollarla alınmasından müracaatçının fayda sağlayıp sağlamayacağını değerlendirilmesinde ve alternatif hizmet yöntemlerinin sunulmasında sosyal hizmetleri planlayabilme ve sunabilme standartlarına dikkat etmek önemlidir.

Tablo 1: Sosyal Hizmet Uygulamaları İçin Teknoloji Kullanım Standartları

Kamuya Doğru Bilgiyi Sağlayabilme	• Etik ve değerler • Benliğin temsili ve bilginin doğruluğu

Sosyal Hizmetleri Planlayabilme ve Sunabilme	• Sosyal hizmet uygulamaları için teknolojinin etik kullanımı • Lisans ya da diğer akreditasyon türleri gerektiren hizmetler • Sosyal hizmet uygulamalarının sunulmasını yöneten kanunlar • Bilgilendirilmiş onam: elektronik sosyal hizmet hizmetleri sunmanın yararları ve risklerinin tartışılması • Müracaatçıların teknolojiyle ilişkilerini değerlendirme • Yetkinlik: hizmet sağlamak için teknolojiyi kullanırken gerekli bilgi ve beceriler • Gizlilik ve teknoloji kullanımı • Elektronik ödemeler ve alacaklar • Mesleki sınırların korunması • Sosyal medya politikası • Kişisel teknolojinin iş amaçlı kullanımı • Elektronik sosyal hizmet kapsamındaki hizmetlerin plansız kesintileri • Acil durumlarda sorumluluk • Elektronik ve çevrimiçi görüşler • Organizasyon ve savunuculuk • Bağış • Müracaatçılara birincil bağlılık • Gizlilik • Uygun sınırlar • Benzersiz ihtiyaçları karşılama • Teknolojiye erişim • Programa dayalı ihtiyaç değerlendirmeleri • Güncel bilgi ve yetkinlik • Mesajların kontrolü • Yönetim • Çevrimiçi araştırma yürütme • Sosyal medya politikaları
Sosyal Hizmetlerle İlgili Bilgiyi Toplayabilme, Yönetebilme ve Kayıt Altına Alabilme	• Bilgilendirilmiş onam • Kişisel ve profesyonel iletişimin ayrılması • Gizli bilgilerin işlenmesi • Bir organizasyon içindeki kayıtlara erişim • Gizlilik ihlali • Elektronik olarak toplanan bilgilerin güvenilirliği • Bilgileri diğer taraflarla paylaşmak • Kendi kayıtlarına müracaatçı erişimi • Müracaatçılarla ilgili bilgileri bulmak için arama motorlarını kullanma • Profesyonel meslektaşlarla ilgili bilgileri bulmak için arama motorlarını kullanma • Meslektaşlara saygılı davranma • Açık erişim bilgileri • Müracaatçı kayıtlarına uzaktan erişim • Aşamalı ve eski elektronik cihazları yönetme
Sosyal Hizmet Eğitimi ve Süpervizyon	• Sosyal hizmet eğitiminde teknolojinin kullanımı • Sosyal hizmet uzmanlarını teknolojinin uygulamada kullanımı konusunda eğitime • Sürekli eğitim • Sosyal medya politikaları • Değerlendirme • Teknolojik aksaklıklar • Uzaktan eğitim • Destek • Akademik standartların sürdürülmesi • Eğitimci-öğrenci sınırları • Alan talimatı • Sosyal hizmet süpervizyonu

(NASW, ASWB, CSWE ve CSPA, 2017)

Sosyal hizmetlerle ilgili bilgiyi toplayabilme, yönetebilme ve kayıt altına alabilme standartları ise sosyal hizmet uzmanlarının bilgi toplamak, yönetmek ve depolamak için teknolojiyi kullandıklarında uymaları gereken etik standartları öne çıkarır. Günümüzde sosyal hizmet uygulamalarında tüm bu süreçler büyük ölçüde dijital ortamda yapılmaktadır. Ancak Covid-19 salgınıyla hizmetlerin artan oranda dijitalleştiği ve bunun sosyal hizmet uygulamalarına da yansıdığı görülmektedir. Bu durum dijital ortamda işlenmesi gereken daha fazla “veri”nin ortaya çıkmasına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca Covid-19 salgını sürecinde özellikle toplumun hemen her kesiminden yaş grubunun bu salgından etkilendiği göz önünde bulundurulduğunda bu bireyler, gruplar, aileleri, topluluklar ve topluma yönelik mesleki müdahalelerde gizlilik, mahremiyet gibi hassasiyet gerektiren konularda meslek uzmanlarının bu standartları bilerek dikkatli ve özenli olabilmeleri gerekir.

Ayrıca teknolojik gelişmeler, sosyal hizmetin eğitim, öğretim ve süpervizyon süreçleri üzerinde de etkili olmakta, teknolojinin kullanımı bu alanda giderek gelişmekte ve yaygınlaşmaktadır. Aslında sosyal hizmet eğitimi, öğretimi ve süpervizyonu için teknolojinin nasıl kullanılacağına ilişkin tartışmaların (Ege ve Altındağ, 2018; Reamer, 2019; Tuncay, 2020) devam ettiği günümüzde Covid-19 salgını zorunlu olarak online eğitime geçişe neden olmuştur. Bu kapsamda sosyal hizmet eğitimi ve süpervizyonu ile ilişkili standartlar daha önemli hale gelmektedir. Çünkü bu standartlar eğitim ve süpervizyon sunumunda teknolojinin kullanımına ilişkin sosyal hizmet uzmanlarına rehberlik etmektedir. Nitekim üniversite öğrencileriyle yapılan bir araştırmada e-ders memnuniyeti ile öğretici yenilikçiliği arasında güçlü bir ilişki bulunmuştur (Atasoy, Özden ve Kara, 2020). Bu durum eğitim amacıyla teknoloji kullanımında teknolojik gelişmeleri takip etmenin ve kendini yenilemenin önemini göstermektedir.

Diğer yandan bu standartlar eğitim ve süpervizyon için teknolojinin etik kullanımını, akademik standartları ve eğitimci-öğrenci sınırlarını ön plana çıkarmaktadır (NASW vd., 2017). Bunun yanı sıra teknolojinin uygulamada kullanımı konusunda sosyal hizmet uzmanlarının eğitimini, sürekli eğitimi vurgulayarak bu alandaki yetkinliği arttırmanın önemine dikkat çekmektedir (NASW vd., 2017).

Newfoundland ve Labrador Sosyal Hizmet Birliği (NLASW, 2012) ise “dijital çağda” teknolojinin, sosyal hizmet uygulamasının ayrılmaz bir parçası haline geldiğini vurgulamaktadır. Bu doğrultuda mesleki uygulamalarda teknoloji kullanımı konusunda sosyal hizmet uzmanlarını desteklemek, teknolojiyi kullanırken uygulama hususları ve etik sorumluluklar konusunda farkındalığı arttırmak ve hizmet sağlayıcıları ile yararlanıcıları uygulama standartları hakkında bilgilendirmek amacıyla 8 maddeden oluşan Tablo 2’deki standartlar oluşturulmuştur (NLASW, 2012). NLASW (2012) tarafından oluşturulan bu standartlarda teknoloji kullanımının, sosyal hizmet mesleğinin değerlerine, etik kurallarına ve ilkelerine dayanması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca teknolojinin yeterlilikler ve yetkinlikler dâhilinde kullanımının önemli olduğu, teknoloji kullanımına ilişkin müracaatçının bilgilendirilmiş onamının esas olduğu ve bu kullanımın kurum politikalarına, etik standartlara ve uygulama yönergelerine uygun olması gerektiği vurgulanmaktadır. Ayrıca mesleki müdahale sürecinde teknoloji kullanımının yetki alanı sınırlarını aşmaması gerektiği, bilgi toplamak ya da araştırma yapmak için teknoloji kullanımında etik güvenilirliğin sağlanması, çıkar çatışmaları, ikili ve çoklu ilişkiler ve sınırlarla ilgili konulara dikkat edilmesi gerektiği de belirtilmektedir.

Sonuç ve Öneriler

Covid-19 salgını öncesinde sosyal hizmetlerin planlanmasından yürütülmesine kadar pek çok aşamada dijital teknolojilerin kullanılması gerektiği vurgulanmıştır (Commission of the European Communities, 2006). Son yıllarda özellikle İngiltere gibi gelişmiş pek çok ülkede sağlık

ve sosyal bakımı da içerecek biçimde devlet politikalarında “dijitalleşme” vurgusu ile dijital teknolojilerin kullanılabilmesi öncelikli hale gelmiştir (Maguire vd., 2018).

Tablo 2: NLASW (2012)’nin Sosyal Hizmet Uygulamalarında Teknoloji Kullanım Standartları

Standart 1: Sosyal hizmet uygulamasında teknoloji kullanımı, sosyal hizmet mesleğinin değerlerine, etik kurallarına ve ilkelerine dayanmaktadır.
Standart 2: Sosyal hizmet uzmanları, bilgi, beceri ve yeteneklerini geliştirmeye devam ederken işyerinde teknoloji kullanımında yeterlilik ve yetkinlikleri dâhilinde uygulama yapar.
Standart 3: Bilgilendirilmiş onam sürecinin bir parçası olarak sosyal hizmet uzmanları müracaatçıları, içsel riskler ve fırsatlar dâhil olmak üzere sosyal hizmetlerin sunumunda kullanılan teknolojiler hakkında bilgilendirir.
Standart 4: Sosyal hizmet çalışanları; tüm elektronik iletişimleri kurum / kuruluş politikalarına, etik standartlara ve en iyi uygulama yönergelerine uygun olarak belgeler.
Standart 5: Sosyal hizmet uzmanları, elektronik teknolojileri kullanarak terapi ya da sosyal hizmetleri sağlarken yetki alanlarındaki sorunların farkında olma sorumluluğuna sahiptir.
Standart 6: Sosyal hizmet araştırması yapmak ya da uygulama için gereken bilgiyi toplamak için teknolojik yaklaşımları kullanan sosyal hizmet uzmanları, bunu etik güvenilirliği sağlayacak şekilde yapar.
Standart 7: Sosyal hizmet uzmanları, uygulamada teknolojinin kullanımına ilişkin çıkar çatışmaları, ikili ve çoklu ilişkiler ve sınırlarla ilgili konuları dikkate alır.
Standart 8: Sosyal adalet sorunları ve savunuculuk çabalarına katılmak ve / veya siyasi eyleme katılmak için teknolojiyi kullanan sosyal hizmet uzmanları, sosyal hizmet mesleğinin değerlerine ve ilkelerine bağlı kalır.

Covid-19 salgınıyla birlikte özellikle sağlık ve sosyal bakım alanlarında sosyal hizmetlerin sunumunda ve dolayısıyla refahın artırılmasında teknoloji desteği öne çıkmaktadır (Kennedy ve Yaldren, 2017). Ülkemizde de kamu yönetiminde dijital dönüşüm, e-devlet (elektronik devlet) ile başlamış ve kamu hizmetlerinin sunumunda bilgi ve iletişim teknolojileri öne çıkmıştır. Bu bağlamda kamu yönetim süreçlerinin dijitalleşmesi hem bir kamu politikası hem de ülkemizin kalkınma hedeflerine ulaşmada yeni bir yol haritası ve reform olduğu söylenebilir. Bu dönüşümde koordinatör devletin uygulayıcılarından biri olarak yeni reformu sürdürecektir olan kurum ise Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi’dir (Tamer ve Övgün, 2020). Bir kamu hizmeti olarak sürdürülen sosyal hizmetlerin, özellikle kamu politikalarını doğrudan etkileyen Covid-19 salgını ve benzer küresel sağlık riski durumlarında, dijital ortamda sürdürülmesi için kamuda dijitalleşme dönüşümüne yönelik çalışmalar değerlidir. Ayrıca kamunun sosyal hizmetler sisteminde Covid-19 küresel sağlık krizinin hemen her ülkenin ekonomik açıdan daralmasına etkileri göz önüne alındığında kaynakların etkin ve yerinde kullanımı önem arz eder. Bu nedenle sosyal hizmet uzmanlarının kriz sürecinde kesintisiz bir biçimde bu hizmetleri dijital ortamda yürütülebilmeleri için gereksinim duydukları materyal ve insansal kaynaklara yatırımların gerekli olduğu düşünülmektedir.

Diğer yandan bu hizmetlerin sunumunda sosyal hizmet uzmanlarının, dijital teknolojileri müracaatçı odaklı kullanabilmeleri için bilgi, beceri ve değer temelinde dijital yapabilirliklerinin geliştirilmesi önemlidir. Çünkü sağlığın korunması gibi birincil öneme sahip Covid-19 salgını gibi durumlarda mesleki uygulamaların, yüz yüze yürütülmesinin mümkün ol(a)mayacağı deneyimlenmektedir. Böyle durumlarda müracaatçı gruplarına yönelik hizmetlerin kesintisiz olarak devam edebilmesinin, mevcut hizmetlerin hak temelli sunumu açısından önemli olduğu fark edilmiştir. Bunun yanı sıra kriz durumlarında dezavantajlı grupların sosyal hizmet gereksinimlerinin arttığı ve hatta yeni müracaatçı gruplarının ortaya çıktığı bilinmektedir. Bu durum, geleneksel yöntemlerin yerini alacak alternatif hizmet üretme yollarına gereksinimi artırmaktadır. Bu noktada dijital teknolojilerle yeni sosyal hizmet uygulama yöntemlerinin geliştirilmesine, bu teknolojiler aracılığıyla mesleki uygulamaların desteklenmesine, bu uygulamalarda teknoloji kullanım standartlarının belirlenmesine ve yerleşik hale getirilmesine gereksinim vardır. Zira bu konuda yapılan çalışmalar sınırlı olmakla birlikte Öngen (2014)’in Covid-19 salgınından önce bir insani hizmet örgütünde yapmış olduğu araştırma, sosyal hizmetlerde teknoloji desteğinin çoğunlukla

kuruluş yönetimi düzeyinde kullanıldığını göstermiştir. Ancak Covid-19 salgınıyla birlikte bu teknolojilerin kırılgan grupların ihtiyaçlarına cevap üretmek üzere sosyal politika oluşturma, doğrudan hizmet sunumu ve hizmet alanlar düzeyinde kullanımının desteklenmesi son derece önemlidir. Çünkü Covid-19 salgını ve böyle bir salgın riski durumunda desteğe ihtiyaç duyan müracaatçıların artması dikkate alındığında müracaatçıların ihtiyaçlarını ve sorunlarını mümkün olan en kısa sürede belirlemek sosyal hizmet uzmanlarının görevidir. Bu bağlamda sosyal hizmet uzmanlarının böyle durumlarda hızlı, etkin ve kesintisiz hizmet verebilmeleri için gereksinim duydukları dijital donanım ile ilişkili eksiklikleri, hangi hizmetlerin hangi dezavantajlı gruplar için öncelikli olduğu ve ne tür hizmetlerin dijital ortamda gerçekleştirilebileceği gibi örgütsel düzeyde yapılacak araştırmalara da ihtiyaç vardır. Zira bu araştırmalar her insani hizmet örgütünün hedef grubunu oluşturan müracaatçıların ihtiyaç ve beklentilerinin Covid-19 salgını odağında belirlenerek teknoloji desteğinin ihtiyaçlara yönelik kullanılması açısından kanıt temeli oluşturmada etkili olabilir.

Diğer yandan sosyal hizmet uzmanlarının dijital yapılabirliklerine yönelik ihtiyaçlarının belirlenmesi de gerekmektedir. Böylece Covid-19 salgını sürecinde özel gereksinimli müracaatçılara ilişkin düzenli/sistemli kayıt ve rapor tutma, bu kayıt ve raporların daha işlevsel hale getirilmesi için idari işleyişi dijital ortamda nesnel ölçütlerle inceleyebilme, sosyal hizmet uzmanlarının birbirlerinin çalışmalarını dijital ortamda daha sistemli bir biçimde takip edebilmeleri, çalışan üzerindeki iş yükünün takibini kolaylaştırma gibi olanakların geliştirilmesi de mümkün olabilir.

Ayrıca sosyal hizmetlerin sunumunda dijital dönüşüm için meslek uzmanlarının ihtiyacı doğrultusunda bilgi, beceri ve değer temelinin güçlendirmek için onlara yönelik bilgilendirici ve bilinç artırıcı eğitim çalışmalarına gereksinim olabilir. Bu noktada sosyal hizmet akademisyenlerinden destek alınması ve kanıt temelli bilgi sağlanması değerlidir. Bunun yanı sıra sosyal hizmet akademisyenlerinin dijital teknolojiler aracılığıyla Covid-19 salgını gibi kriz durumlarında etkin olarak kullanılabilecek yeni yöntemler ve alternatif mesleki uygulamalar üzerine çalışmalarının yararlı olacağı düşünülmektedir.

Diğer yandan günümüzde sosyal hizmet uygulayıcılarının; özellikle kriz durumlarında teknolojiyi kullanabilme yetkinliğinin önemli olduğu uluslararası literatürdeki iyi uygulama örnekleri üzerinden fark edilmektedir. Bu nedenle sosyal hizmet lisans, yüksek lisans ve doktora eğitimi veren programların, geleceğin sosyal hizmet uzmanlarına dijital yetkinlik kazandırmaya yönelik yeterliliklerini sorgulamaları ve bu konuda teorik/uygulamaya dayalı dersleri müfredata eklemeleri gerekir.

Teknolojinin sosyal hizmet uygulamalarında da önem kazandığı Covid-19 salgını sürecinde teknoloji kullanım standartlarına farkındalık kazandırmak önemlidir. Çünkü teknoloji kullanım standartlarına bağlı kalarak sosyal hizmetlerin sunumunu sağlamak, hem müracaatçıların hem meslek uzmanlarının hem de toplumun sağlığını korumak ve iyileştirmek için gereklidir. Ancak ülkemizde sosyal hizmet uygulamalarında teknoloji kullanım standartları henüz belirlenmiş değildir. Bu standartlar müracaatçının yararının korunması ve sosyal hizmetlerde teknoloji kullanımı ile birlikte etik ihlallerin ortaya çıkmaması açısından son derece önemlidir.

Kaynakça

- Akın, L., & Gözel, M. G. (2020). Understanding dynamics of pandemics. *Turkish Journal of Medical Sciences*, 50(4), 515-519. <https://dx.doi.org/10.3906/sag-2004-133>
- Arslan Tomas, S., & Şavur, E. (2018). *Afet ve acil durumlarda psikososyal destek hizmetleri saha çalışanları için el kitabı*. UNICEF Türkiye Temsilciliği.
- Atasoy, R., Özden, C. & Kara, D. N. (2020). Covid-19 pandemi sürecinde yapılan E-ders uygulamalarının etkililiğinin öğrencilerin perspektifinden değerlendirilmesi. *Turkish Studies*, 15(6), 95-122. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.44491>

- Attepe-Özden, S., Pak, M. D., & İçağasıoğlu-Çoban, A. (2017). Sosyal hizmette iyilik hali kavramı. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 87-104. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/tushad/issue/31868/360203>
- BASW. (2020). *End of life social work during Covid-19*. <https://www.basw.co.uk/end-life-social-work-during-covid-19>
- BASW & SCIE. (2019). *Digital capabilities for social workers: Stakeholders' report*. <https://www.scie.org.uk/files/social-work/digital/digital-capabilities-download.pdf>
- Birinci, M. (2018). Sosyal hizmet örgütleri ve yenilikçi yaklaşımların önemi üzerine bir değerlendirme. *Sosyal Çalışma Dergisi*, 2(2), 43-62. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/601941>
- Brooks, S. K., Webster, R. K., Smith, L. E., Woodland, L., Wessely, S., Greenberg, N., & Rubin, G. J. (2020). The psychological impact of quarantine and how to reduce it: Rapid review of the evidence. *The Lancet*, 395(10227), 912-920. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(20\)30460-8](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)30460-8)
- Buz, S. (2002). Afet yönetimi ve sosyal hizmet. G. Erkan, F. Demiröz & S.Ö. Çetin (Editörler). Sosyal hizmet sempozyumu 2001: Deprem ve sosyal hizmetler. (1.baskı, s. 56-67). Aydınlar Matbaacılık.
- CASW. (2008). *What is social work?*. <https://www.casw-acts.ca/en/what-social-work#:~:text=Social%20work%20is%20a%20profession,the%20community%20to%20resolve%20problems>
- Csiernik, R., Furze, P., Dromgole, L. & Rishchynski, G. M. (2006). Information technology and social work—the dark side or light side?. *Journal of Evidence-Based Social Work*, 3(3-4), 9-25. https://doi.org/10.1300/J394v03n03_02
- Commission of the European Communities. (2006). *Green paper: A European strategy for sustainable, competitive and secure energy*. https://europa.eu/documents/comm/green_papers/pdf/com2006_105_en.pdf
- Deloitte. (2020). *Yeni nesil teknolojilerin Covid-19 mücadelesindeki önemi ülke örnekleri*. <https://www2.deloitte.com/tr/tr/pages/consulting/articles/yeni-nesil-teknolojilerin-covid-19-mucadelesindeki-onemi.html>
- Dorn, C., (2020). *COVID-19 advance care planning in health care practice*. <https://www.socialworkers.org/LinkClick.aspx?fileticket=nE5MuNSwnZE%3d&portalid=0>
- Dunn, S., Braddell, A. & Sunderland, J. (2014). *Digital capabilities in social care: Final report. Skills For Care*. http://www.saradunn-associates.net/fileadmin/saradunn/downloads/clients/Skills_for_Care/Digital-Capabilities-Research-Report-300714-FINAL.pdf
- Duyan, V. (2002). Doğal afetler ve sosyal hizmet. G. Erkan, F. Demiröz & S.Ö. Çetin (Eds). Sosyal hizmet sempozyumu 2001: Deprem ve sosyal hizmetler. (1. baskı, s. 35-41). Aydınlar Matbaacılık.
- Ege, A. & Altındağ, Ö. (2018). Sosyal hizmet akademisyenlerinin teknoloji kullanımlarının incelenmesi. *Ufuk Ötesi Bilim Dergisi*, 18(1), 73-89. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/626191>

- Evans, L. (2008). Professionalism, professionalism and the development of education professionals. *British Journal of Educational Studies*, 56(1), 20-38. <https://doi.org/10.1111/j.1467-8527.2007.00392.x>
- Gilster, P. (1997). *Digital literacy*. John Wiley.
- Giwa, S., Mullings, D. V., & Karki, K. K. (2020). Virtual social work care with older black adults: A culturally relevant technology-based intervention to reduce social isolation and loneliness in a time of pandemic. *Journal of Gerontological Social Work*, 1-3. <https://doi.org/10.1080/01634372.2020.1800885>
- Hanley, T. (2009). The working alliance in online therapy with young people: Preliminary findings. *British Journal of Guidance & Counselling*, 37(3), 257-269. <https://doi.org/10.1080/03069880902956991>
- HEE. (2016). *Digital literacy: Towards a definition*. The NHS Constution. <https://www.hee.nhs.uk/sites/default/files/documents/1.%20Digital%20literacy%20Toward%20a%20definition.pdf>
- IASC. (2020). *Covid-19: How to include marginalized and vulnerable people in risk communication and community engagement*. <https://interagencystandingcommittee.org/covid-19-how-include-marginalized-and-vulnerable-people-risk-communication-and-community-engagement>
- IFSW. (2000). *International definiton of social work*. <http://www.ifsw.org/f38000138.html>
- ILO. (2020). *Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) bilgi notu COVID-19 ve çalışma yaşamı: Etkiler ve yanıtlar (18 Mart 2020)*. https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---europe/---ro-geneva/---ilo-ankara/documents/briefingnote/wcms_740193.pdf
- Kennedy, S. & Yaldren, J. (2017). A look at digital literacy in health and social care. *British Journal of Cardiac Nursing*, 12(9), 428-432. <https://doi.org/10.12968/bjca.2017.12.9.428>
- La Placa, V., McNaught, A., & Knight, A. (2013). Discourse on wellbeing in research and practice. *International Journal of Wellbeing*, 3(1), 116-125. doi: 10.5502/ijw.v3i1.7
- Maguire, D., Evans, H., Honeyman, M., & Omojomolo, D. (2018). *Digital change in health and social care*. The King's Fund. https://www.kingsfund.org.uk/sites/default/files/2018-06/Summary_digital_change_health_care_Kings_Fund_June_2018.pdf
- Midkiff, D. M. & Joseph-Wyatt, W. (2008). Ethical issues in the provision of online mental health services (etherapy). *Journal of Technology in Human Services*, 26(2/4), 310-332. <https://doi.org/10.1080/15228830802096994>
- Mishna, F., Bogo, M., Root, J. Sawyer, J.-L. & Khoury-Kassabri, M. (2012). "It Just Crept In": The digital age and implications for social work practice. *Clinical Social Work Journal*, 40(3), 277-286. <https://doi.org/10.1007/s10615-012-0383-4>
- NASW, ASWB, CSWE & CSWA. (2017). *Standards for technology in social work practice*. https://www.socialworkers.org/includes/newIncludes/homepage/PRA-BRO33617.TechStandards_FINAL_POSTING.pdf
- NHS. (2018). *A health and care digital capabilities framework*. <https://www.hee.nhs.uk/sites/default/files/documents/Digital%20Literacy%20Capability%20Framework%202018.pdf>

- NLASW. (2012). *Standards for technology use in social work practice*. https://nlasw.ca/sites/default/files/inline-files/Standards_For_Technology_Use_In_Social_Work_Practice.pdf
- Öngen, Ç. (2014). *Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'na bağlı sosyal hizmet kuruluşlarının sosyal hizmet uygulamalarında bilişim teknolojilerinin kullanımı: Ankara ili örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi
- Reamer, F. G. (2018). Ethical standards for social workers' use of technology: Emerging consensus. *Journal of Social Work Values and Ethics*, 15(2), 71-80. <https://jswve.org/download/15-2/articles15-2/71-Use-of-technology-JSWVE-15-2-2018-Fall.pdf>
- Reamer, F. G. (2019). Social work education in a digital world: Technology standards for education and practice. *Journal of Social Work Education*, 55(3), 420-432. <https://doi.org/10.1080/10437797.2019.1567412>
- Smith, A. C., Thomas, E., Snoswell, C. L., Haydon, H., Mehrotra, A., Clemensen, J., & Caffery, L. J. (2020). Telehealth for global emergencies: Implications for coronavirus disease 2019 (COVID-19). *Journal of Telemedicine and Telecare*, 26(5), 309-313. <https://doi.org/10.1177/1357633X20916567>
- Tamer, H.Y. & Övgün, B. (2020). Yapay zeka bağlamında dijital dönüşüm ofisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 75(2), 775-803. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/974381>
- Taylor, A. M. (2019). *Examining the contribution of social work education to the digital professionalism of students for practice in the connected age* (Doctoral Dissertation). University of Central Lancashire.
- Taylor, A. (2017). Social work and digitalization: Bridging the knowledge gaps. *Social Work Education*, 36(8), 869-879. <https://doi.org/10.1080/02615479.2017.1361924>
- Tran, B. X., Hoang, M. T., Vo, L. H., Le, H. T., Nguyen, T. H., Vu, G. T., ... & Ho, R. C. (2020). Telemedicine in the COVID-19 pandemic: Motivations for integrated, interconnected, and community-based health delivery in resource-scarce settings? *Frontiers in Psychiatry*, 11, 1-3. <https://dx.doi.org/10.3389/fpsyt.2020.564452>
- Tuncay, T. (2004). *Afetlerde sosyal hizmet: 1999 yılı Marmara ve Bolu Düzce depremleri sonrasında gerçekleştirilen sosyal hizmet uygulamaları*. Özbay Ofset Matbaacılık.
- Tuncay, T. (2005). İnsani hizmet örgütlerinin yönetiminde bilişim sistemleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 16(1), 125-146. https://www.academia.edu/10076604/%C4%B0nsani_Hizmet_%C3%96rg%C3%BCtlerini_n_Y%C3%B6netiminde_Bili%C5%9Fim_Sistemleri
- Tuncay, T. (2010). E-sosyal hizmetler: İnsani hizmetlerde bilişim teknolojisi uygulamaları. İzmir 3. İleri Yaş Sempozyumu: "Kırılgan Yaşlı". (1.baskı, s. 57-67). Ege Geriatri Derneği.
- Tuncay, T. (2020). Çevrimiçi sosyal hizmet eğitimi: Fırsatlar ve engeller. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 18-25. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1133355>
- TÜBA. (2020). *Covid-19 pandemi değerlendirme raporu*. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları. <http://www.tuba.gov.tr/files/images/2020/kovidraporu/T%C3%9CBA%20Covid-19%20Raporu%201.%20G%C3%BCncelleme.pdf>
- UN. (2020a). *Commodity exporters face mounting economic challenges as pandemic spreads, urgent, preemptive measures needed to address twin economic and health crisis*.

https://www.un.org/development/desa/dpad/wpcontent/uploads/sites/45/publication/PB_60.pdf

- UN. (2020b). *"Yeni normal: BM Covid-19 sonrası dönemde ekonomilerin toparlanması ve istihdamın korunması için yol haritasını açıkladı"*. <https://turkey.un.org/tr/43294-yeni-normal-bm-covid-19-sonrasi-donemde-ekonomilerin-toparlanmasi-ve-istihdamin-korunmasi>
- UNDP. (2019). 21. yüzyılda insani gelişmedeki eşitsizlikler. <https://www.undp.org/content/dam/turkey/hdr2019/UNDP-TR-EN-HDR-2019-OVERVIEW-TUR-TR.pdf>
- UNICEF. (2020) *"UNICEF ve Microsoft, COVID-19 salgınının yol açtığı eğitim krizine müdahale etmek için küresel bir eğitim platformu kuruyor"*. <https://www.unicef.org/turkey/bas%C4%B1n-b%C3%BCltenleri/unicef-ve-microsoft-covid-19-salg%C4%B1n%C4%B1n%C4%B1n-yol-a%C3%A7t%C4%B1%C4%9F%C4%B1-e%C4%9Fitim-krizine-m%C3%BCdahale-etmek>
- UNFPA. (2020). *Toplumsal cinsiyet perspektifinden Covid-19 cinsel sağlık, üreme sağlığının ve haklarının korunması ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin teşvik edilmesi. Mart 2020.* https://www.unfpa.org/sites/default/files/resource-pdf/Turkish_-COVID-19_A_Gender_Lens_Guidance_Note.pdf
- WHO. (2020a). *Coronavirus disease 2019 (COVID-19) situation report – 72.* https://www.who.int/docs/default-source/coronaviruse/situation-reports/20200401-sitrep-72-covid-19.pdf?sfvrsn=3dd8971b_2
- WHO. (2020b). *Considerations in adjusting public health and social measures in the context of COVID-19 interim guidance.* https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/331773/WHO-2019-nCoV-Adjusting_PH_measures-2020.1-eng.pdf
- WHO. (2020c). *Getting your workplace ready for COVID-19: How COVID-19 spreads, 19 March 2020.* <https://apps.who.int/iris/handle/10665/331584>
- Yıldız, İ., Çıkrıkçılı, U. & Yüksel, Ş. (2020). *Karantinanın ruhsal etkileri ve koruyucu önlemler.* <https://www.psikiyatri.org.tr/TPDDData/Uploads/files/KarantinaCOVID.pdf>

Müzikle Uğraşan Salihli Romanları Üzerine Bir İnceleme

A Study on Salihli Romanies Dealing with Music

Erhan Zeteroğlu* - Hüsniye Seval Köse**

Abstract: In this research, it was aimed to give information about the history and migration of Salihli Romanies and to determine the information about the musicians among them. The information obtained was obtained by applying the semi-structured interview technique, which is a qualitative research type, to the music-dealing Romany residing in the Şehitler and Atatürk neighborhood of Salihli. Romanies in Salihli who are engaged in music know Turkish, Romanian and Bulgarian and languages and sing the songs sung in these languages. The instruments they use are wind instruments: alto saxophone, ney, clarinet, zurna(similar clarion); percussion instruments: drums, tambourine, hanging drums and darbouka; string instruments: oud, cumbus(similar mandolin with a metal body), bağlama(Turkish folk lute) and kanun; keyboard instruments: Organ, piano and accordion; It is also violin from strings instruments. The social environments in where they perform their music are mostly events such as wedding/engagement. Apart from events such as weddings and engagements, they perform music in festivals, concerts, casinos, restaurants, pavilions, circumcisions, bars, hotels, henna and television. Salihli Romanies, who are engaged in music, have also composed compositions besides playing music. These compositions are named *dim dim Ali* and *abe kaynana*. Also, among the participants, there are also those who make cassette albums. The genres of music performed by the Romany musicians consist of Turkish folk music, Turkish art music, populer music, jazz music and other music genres. The ages of Romany who are engaged in Salihli range from 28 to 70. The most readers, as well as the ones who cannot read and write, have completed their high school education. They learned how to play musical instruments by attending music courses or from their elders. Some of them stated that their native language was Turkish, while others stated that they were Romany.

Structured Abstract: Introduction: No matter where in each region with Turkey's Romany community, it is possible to come across Romanies musicians. Because musicianship is one of the most important professions Romanies acquired to make a living. It is known that Romanies live in Salihli like other regions. Romanies adopted music as well as musicianship. Music has been included in the cultures of the Romany, thus creating their own unique music cultures. In this research, the musical activities of Salihli Romanies who are engaged in music are explained.

* Öğr.Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Güzel Sanatlar, Tasarım ve Mimarlık Fakültesi, Müzik Bölümü, Müzikoloji ABD

Lecturer, Manisa Celal Bayar University, Faculty of Fine Arts, Design and Architecture, Department of Musicology
ORCID 0000-0002-3941-672X
erhan_zeteroglu@hotmail.com

** Prof.Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Müzik Eğitimi Bölümü
Prof.Dr., Burdur Mehmet Akif Ersoy University, Faculty of Education, Department of Music Education
ORCID 0000-0001-5991-741X
skose@mehmetakif.edu.tr

Cite as/ Atıf: Zeteroğlu, E. & Köse, H. S. (2020). Müzikle uğraşan Salihli Romanları üzerine bir inceleme. *Turkish Studies*, 15(8), 3917-3930. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45605>

Received/Geliş: 06 August/Ağustos 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

Purpose

Romany musicians, is found in almost all the regions inhabited by Romanies in Turkey. In general, music has a special importance in Romany cultures and they have adopted different musical cultures in every region they live in. In this research, it is aimed to give information about the history and migration of Salihli Romanies who are engaged in music, and to determine the information about them in place.

For this basic purpose, the following research questions were sought: Salihli Romanies who are interested in music;

- Q1: What are the types of music they perform?
- Q2: What are the instruments they use?
- Q3: What are their native languages, the languages they sing and speak?
- Q4: Where are the social environments where they perform their music?
- Q5: What are their traditional music?
- Q6: How are their education levels and music education?

Method

In this research, the data were obtained by literature review and interview techniques. The semi-structured interview form was applied with the interview technique of the qualitative research method and these interviews were recorded in the voice. The data were collected and analyzed by content analysis. Also deductive method was used in the research. The history and immigration of the Romanies were mentioned and the issue of Romanies, residing in Salihli, was passed, that is, a general to specific research was conducted.

Results

It was determined that Salihli Romanies, who were engaged in music, resided in Şehitler and Atatürk neighborhoods and were between the ages of 28-70. They mostly perform Turkish folk music, Turkish art music and arabesque music. Pop, fantasy and jazz music were among the music genres they performed. In addition, the instruments used by the participants were determined by dividing into 5 categories. Of these wind instruments: alto saxophone, ney, clarinet, zurna(similar clarion); percussion instruments: drum, tambourine, hanging drum and darbouka; stringed instruments: oud, cumbus(similar mandolin with a metal body), baglama(Turkish folk lute) and kanun; keyboard instruments: organ, piano and accordion; It was determined that it was a violin from string instruments.

It was determined that the native language of three of the participants was Romanian and the native languages of the other 6 participants was Turkish. It was determined that 5 people among these 6 people also knew Romanian. It was announced that 3 people knew Turkish, Bulgarian as well as Romanian, and the native language of 2 people among them was Romanian. It was understood that 1 person among those who knew all three languages, his native language was Turkish. It was determined that 1 person speaks only Turkish and sings in this language. It was reported that 6 people among those who sing along with the instrument performance sang in Romanian and 1 person sang only in Turkish.

It has been reported that the Romanies in Salihli, who are engaged in music, mostly performed their music in social environments such as weddings/engagements, and subsequently worked in festivals, concerts, casinos and restaurants. Apart from these social environments, it was determined that they performed their music in places such as pavilion, circumcision, bar, hotel, henna and television. In addition, it was determined that some of the participants composed compositions and these compositions were the compositions named “abe kaynana” and “dim dim Ali”.

Participants who perform their traditional music at events such as weddings, engagements, ceremonies, henna and circumcision; There are also customs such as removing a bride and tying a red belt to the bride. It was understood that some Romany do the custom of playing music while shaving the groom, while others do not. It has been determined that the play music between the Romany dance and Neşet Ertaş’s songs are played the most during the bride leaving and weddings.

Their music education is usually from music courses and choir etc. It was understood that they took lessons by participating in the activities, and also from the musicians in one’s family. In line with the explanations, it has been understood that the Romanies who are engaged in music in Salihli received their

music education by choirs, music courses and relatives. It was among the statements that those who took music lessons took lessons for a short time and those who worked in choirs worked for a long time and thus experienced playing the instrument. It is observed that the Romany do not get their music education from institutions such as universities and conservatories.

It has been determined that Romany in Salihli who are engaged in music do not study university education. In this case, they either did not attach importance to reading or did not continue reading for other reasons. Formal education is as follows: 3 people are high school graduates, the other 3 people are primary school graduates, 1 person dropped out of primary school, the other 1 person dropped out of secondary school, and finally, 1 person among them was found to have never studies and was illiterate. Thus, it has been determined that the school education of Salihli Romanies, who are engaged in music, does not last long, just like the music education.

Keywords: Music, Gypsy, Romany, Music Of Romany, Romanies living in Salihli, Ethnomusicology

Öz: Bu araştırmada Salihli Romanlarının tarihleri, göçleri ile ilgili bilgiler verilir, içlerindeki müzikle uğraşanlar hakkında bilgilerin yerinde tespit edilmesi amaçlanmıştır. Elde edilen bilgiler nitel araştırma türü olan yarı yapılandırılmış görüşme tekniğinin, Salihli'nin Şehitler ve Atatürk mahallesinde ikamet eden müzikle uğraşan Romanlara uygulanmasıyla elde edilmiştir. Salihli'deki müzikle uğraşan Romanlar Türkçe, Romanca ve Bulgarca dillerini bilmekte ve bu dillerde söylenen şarkıları söylemektedirler. Kullandıkları çalgılar, üfleli çalgılardan: alto saksofon, ney, klarnet, zurna; vurmalı çalgılardan: davul, tef, asma davul ve darbuka; telli çalgılardan: ud, cümbüş, bağlama ve kanun; tuşlu çalgılardan: org, piyano ve akordiyon; yaylı çalgılardan da kemandır. Müziklerini icra ettikleri sosyal ortamlar en çok düğün/nişan gibi etkinliklerdir. Düğün, nişan gibi etkinliklerin dışında festival, konser, gazino, restoran, pavyon, sünnet, bar, otel, kına ve televizyon gibi yerlerde müzik icra etmektedirler. Müzikle uğraşan Salihli Romanları çalgıcılık dışında besteler de yapmışlardır. Bu besteler *dım dım Ali* ve *abe kaynana* isimindedir. Ayrıca, katılımcılar arasında kaset albümü yapan da bulunmaktadır. Roman çalgıcıların icra ettikleri müzik türleri Türk halk müziği, Türk sanat müziği, popüler müzik, caz müziği ve diğer müzik türlerinden oluşmaktadır. Salihli'deki müzikle uğraşan Romanların yaşları 28 ila 70 aralığındadır. Aralarında okuma, yazma bilmeyen olduğu gibi, en çok okuyanları lise öğrenimini tamamlamıştır. Müzik aleti çalmayı, müzik kurslarına giderek ya da büyüklerinden öğrenmişlerdir. İçlerinden bazıları ana dillerinin Türkçe olduğunu, bazıları ise Romanca olduğunu açıklamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Müzik, Çingene, Roman, Roman Müziği, Salihli Romanları, Etnomüzikoloji

Giriş

Türkiye tarih boyunca coğrafi yapısı ve misafirperverliği sonucu göç eden birçok topluma ev sahipliği yapmıştır. Göç eden toplumlar savaş, geçim sıkıntısı, katliam gibi sebeplerden dolayı, yaşadıkları coğrafyalardan farklı coğrafyalara yerleşmişlerdir. Göç sonucu Türkiye'ye yerleşen ve kalabalık bir nüfusa sahip olan etnik gruplardan biri de Romanlardır. Bu topluluğa Dünya'nın birçok yerinde rastlamak mümkündür. V. ila XV. yüzyıllar arasında Dünya ülkelerine Hindistan'dan göç etmeye başlayan bu topluluk, Anadolu'ya da yerleşmiştir. Günümüzde, Roman adı dışında çeşitli isimlerle adlandırılan bu topluluktan, Çingene adıyla da bahsedilmektedir. “Çingene örgütlenmelerinin devreye girmesi ile Çingene adlandırmasının da özellikle Avrupa'da yaşayanlar için Roman'a doğru kaymaya başladığı görülür” (Dişli, 2016: 110). Bir başka kaynakta da bu durumla ilgili şunlar aktarılmıştır: “Popüler müzik pazarında, geçmişte Müslüman Türk toplumunun ideali dışında kurgulanan olumsuz Çingene ismi, Roman adlandırılması aracılığıyla yetenek, eğlence ve sanat atıflarıyla yeniden inşa edilmeye başlanmıştır” (Girgin, 2015: 91). Onlarla ilgili bilgilerde, aynı anlamda olan ve aynı topluluğu ifade eden Roman ya da Çingene isimlerinden biri kullanılmıştır.

Romanlar göç ederek yerleştikleri bölgelerde yaşamlarını sürdürmeleri için çeşitli mesleklerde çalışıp geçimlerini bu mesleklerden elde ettikleri gelirlerle sağlamışlardır. Çetin (2017), Romanların geçimlerini sağladıkları mesleklerden bahsederken: “eğlence sektöründe; müzisyenlik,

çalgıcılık, dansçılık, kuklacılık, hikâye ve masal anlatıcılığı...” (s. 97) gibi işlerde çalıştıklarını açıklamıştır. Romanların en çok bilinen mesleklerinden çalgıcılıktır. Her Roman çalgıcının müzik repertuvarına sahip olması gerekmektedir. Duygulu, Romanların icra ettiği müzik türlerinden bahsederken, repertuvarlarını iki kategoride açıklamıştır. “Birincisi Türk müziği repertuvarları (Türk halk müziği ve yerel müzikler, Türk sanat müziği, fasıl, arabesk ve diğer popüler müzikler), diğeri ise Çingenelerin özel repertuvarıdır” (Duygulu, 2006: 37). Ayrıca Duygulu, icra ettikleri müzik türlerinden bahsederken şu ifadeleri eklemiştir: “Çingene müzisyenlerin daha önce ağırlıklı olarak ‘fantezi’ müzik ya da şarkı türünü temsil eden sanat müziğini icra etmeleri, bu müziklerle yapısal benzerlikler içeren arabeske geçiş sürecini hızlandırmış ve kolaylaştırmıştır” (s. 88). Romanların icra ettikleri müzik türlerinden başka bir kaynakta da şu ifadeler yer almıştır: “Bir anlamda stüdyo müzisyenliğini tanımlar biçimde söylenen sözler, Türkiye müzik piyasasında çok farklı tarzları (halk müziği, sanat müziği, pop, fantezi, arabesk vs.) çalan bu müzisyenler için mesleki bir gereklilik durumundadır” (Akgül, 2006: 51). Müzik icralarını sanatsal ve eğlencelik olarak ayırmak mümkündür. “Çingeneler ve müzik arasındaki tarihsel kayıtlardaki bir bağlantı genellikle sanatsal bir pratik olarak müzik icrası ve eğlencelik müzik icrası arasında kurulan bir ayrıma dayanmaktadır. Birincisi daha çok özel mekanlarda icra edilirken (ve genellikle burjuva veya soylu bir seyirci kitlesine hitap ederken), diğeri daha çok düğün ya da törensel unsurlar taşıyan diğer sosyal pratikler esnasında genellikle açık havada icra edilmektedir” (Değirmenci, 2009: 165-166).

Türkiye’nin pek çok bölgesinde Romanlara rastlamak mümkündür ve yaşadıkları her bölgede Roman çalgıcı bulma ihtimali yüksektir. Bu duruma bir örnek olarak Salihli verilebilir. Romanlar bu bölgede kültürlerini ve geleneklerini sürdürmektedirler. Bu gelenekleri ve kültürleri arasında müziğin önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu araştırmada, müzikle uğraşan Salihli Romanları’nın gelenekleri ve kültürleri içerisinde müziğin nasıl bir yer edindiği açıklanmıştır.

Problem Durumu

Türkiye’nin neresinde olursa olsun Roman toplumu olan her bölgede Roman çalgıcıya rastlamak mümkündür. Çünkü çalgıcılık, Romanların geçimlerini sağlamak için edindikleri en önemli mesleklerden biridir. Romanların çalgıcılık mesleği birçok kaynakta ele alınmıştır. Fakat bazı kaynaklar onlardan bahsederken Roman adını değil de aynı topluluğu ifade eden Çingene adını kullanmışlardır ve yine çalgıcılığın onlar için ne kadar önemli olduğundan bahsetmişlerdir. “Çingenelerin yaşamlarında müzik, tutkuların en büyüğü olup bir yaşam biçimi ve bir geçim yoludur” (Sal, 2009: 72). Romanlar, çalgıcılığı benimsedikleri gibi müziği de benimsemişlerdir. Müzik, Romanların kültürlerine dahil olmuş ve bu sayede kendilerine özgü müzik kültürleri oluşmuştur. Bu araştırmada müzikle uğraşan Salihli Romanlarının müzik faaliyetleri açıklanmaktadır.

Problem Cümlesi

Müzikle uğraşan Salihli Romanlarının müzik faaliyetleri nasıldır?

Alt Problemler

Müzikle uğraşan Salihli Romanlarının;

1. İcra ettikleri müzik türleri nelerdir?
2. Kullandıkları çalgılar nelerdir?
3. Ana dilleri, şarkı söyledikleri ve konuştukları diller nelerdir?
4. Müziklerini icra ettikleri sosyal ortamlar nerelerdir?
5. Geleneksel müzikleri nelerdir?
6. Eğitim düzeyleri ve müzik eğitimleri nasıldır?

Amaç

Bu araştırmada müzikle uğraşan Salihli Romanlarının tarihleri ve göçleri ile ilgili bilgiler verilir, onlar hakkındaki bilgilerin yerinde tespit edilmesi amaçlanmıştır.

Önem

Bu araştırma Salihli’de yaşayan ve müzikle uğraşan Romanlar hakkında bilgi vermesi bakımından önem taşımaktadır.

Sınırlılıklar

Bu araştırmada Salihli’nin Şehitler ile Atatürk mahallelerinde yaşayan, müzikle uğraşan Romanların incelenmesi konu olmuştur ve bu konu katılımcıların aktardığı bilgiler ile sınırlıdır. Ayrıca elde edilen veriler araştırma yöntemi doğrultusunda yapılan kaynak taraması ve görüşmeler ile sınırlıdır.

Araştırmanın Yöntemi

Bu araştırma etnomüzikoloji bilim dalı kapsamında yapılmıştır. Araştırmada literatür taraması ve görüşme tekniğiyle veriler elde edilmiştir. Nitel araştırma yönteminin görüşme tekniğiyle yarı yapılandırılmış görüşme formu katılımcılara uygulanmış ve bu görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Veriler toplanıp, içerik analiziyle çözümlenmiştir. “Analitik bir yaklaşım olan içerik analizi veya yazım analizi ile görüşme verilerinin analizi yapılabilir” (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz & Demirel, 2018: 171). Ayrıca araştırmada tümdengelim yöntemi kullanılmıştır. Romanların tarihlerinden ve göçlerinden bahsedilip Salihli’de ikamet eden Romanlar konusuna geçilmiştir, yani genelden özele doğru bir araştırma yapılmıştır.

Verilerin Toplanması

Araştırmada yarı yapılandırılmış görüşme formu katılımcılara uygulanarak veriler toplanmıştır. “Yarı yapılandırılmış görüşmelerde, görüşmecinin belirli soruları vardır, ancak güzergahın bir kısmını görüşülen kişinin cevaplarının belirlenmesine de izin verilir” (Karahasanoglu & Yavuz, 2015: 17).

Çalışma Grubu

Çalışma grubu Salihli’nin Atatürk ve Şehitler mahallelerinde ikamet eden ve müzikle uğraşan 9 kişilik Romandan oluşmuştur. Çalışma grubu ile 9 Ekim 2019 tarihinde 1 gün süre ile görüşmeler yapılmıştır. Bu grubu oluşturan katılımcıların yaşları 4 kategoride şöyle sıralanmaktadır: 28-40 yaş arası 3 kişi, 41-50 yaş arası 2 kişi, 51-60 yaş arası 2 kişi ve 61-70 yaş arası 2 kişidir.

Tablo 1. Katılımcıların Yaş Aralığı

Katılımcı (K)	28-40	41-50	51-60	61-70
K.1			X	
K.2	X			
K.3		X		
K.4				X
K.5			X	
K.6	X			
K.7		X		
K.8	X			
K.9				X

Romanların Adları

Romanlar, Türkiye'de Çingene toplumu olarak bilinirler. Romanlara Çingene ismi, Çingene olmayan toplumlar tarafından verilmiştir. Bir kaynakta bu durum şöyle ifade edilmiştir: “Çingeneler yüzyıllar içerisinde birbirlerinden ayrılmış, büyük ölçüde çeşitlenmişlerdir. Aynı şey Çingene terimine yakıştırılan anlamların da başına gelmiştir ki bu, Çingenelerin dışında gelişmiş anlamsal bir problemidir. Çingene sözcüğü onlara başkaları tarafından verilmiş birçok isimden biridir” (Fraser, 2005: 11). Bu toplum kendilerine ortak isimler kullanarak, bu isimlerle kendilerinden bahsetmişlerdir. “Türkiye'nin batı kesiminden başlayarak Avrupa'nın birçok yerinde kendilerine ortak bir isim olarak, Rom, Roman, Roma ve Romni demeyi tercih ederler” (Duygulu, 2006: 13). Bu açıklamalardan da anlaşıldığı gibi, Salihli'de yaşayan Çingene topluluklarının "Roman" adıyla anılması, Romanların kendilerine verdikleri addan kaynaklanmıştır.

Romanların Kısa Tarihi

Romanların Hint asıllı oldukları ve Kuzey-Batı Hindistan'dan Dünya'nın çeşitli yerlerine göç ettikleri pek çok kaynakta yer almaktadır. Kaynakların çoğunda Roman kelimesi yerine, Dünya'da onlara verilen isimlerden biri olan Çingene adıyla da bahsedilmektedir. Çingenelerin anavatanlarından bahsederken Arayıcı (2004) şöyle açıklamıştır: “Çingenelerin anavatanları ve ilk geldikleri yer konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmektedir. Ancak, bu insanların Hint asıllı olup anavatanlarının Kuzey-Batı Hindistan oldukları ile ilgili pek çok kanıt mevcuttur” (s. 27). Hindistan'dan göçleri konusunda başka bir kaynakta şunlar açıklanmıştır: “Çingenelerin dil ve menşeleri üzerinde çalışmış olan XIX. yüzyılın en meşhur alimlerinde A.F. Pott ve Franz Miklosich; Çingene isminin, Hint kast sisteminin en alt tabakasının müzisyen ve şarkıcıları olan 'doma' ve 'domba'lardan geldiği görüşündedir” (Özkan, 2000: 3). Buradan da anlaşılabileceği gibi kökenlerinin Hindistan'dan geldiği bilinmektedir. “Çingenelerin Hindistan üzerinden dünyaya dağılmaları, kendileri için ekonomik ve toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir” (Kılınçer & Dönmez, 2013: 10).

Bazı Romanların Türkiye'ye göçleri 1923 yılında gerçekleşmiştir. “Günümüz Türkiye'sinde Roman ya da Çingene olarak tanımlanan Rom grubu Yunanistan'la 1923 yılında yapılan Lozan antlaşmasıyla Türkiye'ye 456.720 göçmen gelmiştir. Bu göçmenlerin arasından Türk oldukları gerekçesiyle çok sayıda Çingeneler de ülkemize gönderilmiştir. Bunu, Bulgaristan ve Yugoslavya'dan gönüllü göçmen statüsünde gelen Çingeneler takip etmiştir” (Özkan, 2000: 2). Göçlerle gelen bu Rom grubu Türkiye'nin Ege, Karadeniz ve Marmara bölgelerine yerleşmişlerdir. “Göçlerle gelen Rom grupları günümüzde çoğunlukla, İzmir, Aydın, Manisa, Çanakkale, Balıkesir, Bursa, Kocaeli, İstanbul, Tekirdağ, Kırklareli, Zonguldak, Bartın ve Samsun illerinde yaşamaktadırlar” (Kolukırık, 2008: 149).

Salihli Romanları

Salihli Romanlarının bu ilçeye Selanik'ten göç ettikleri bilinmektedir. “Şehitler Mahallesi Romanları: 1330'lu yıllarda (1914) Yunanistan'a bağlı Selanik şehrinde Salihli ilçesi Şehitler Mahallesi'ne gelmişlerdir” (Otman, 2013: 537). Türkiye'nin birçok ilinde olduğu gibi bu ilçede de dernek kurmuşlardır. Bu bilgiyle ilgili şunlar ifade edilmiştir: “Manisa (Akhisar ve Salihli), Diyarbakır ve İstanbul'da yaşayan Romanlar, Dayanışma ve Yardımlaşma Derneklerinde örgütlendi” (Uzpeder, 2008: 115). Romanların en bilinen mesleklerinden olan sepetçilik ve müzisyenliğin bu bölgede de yapıldığı bilinmektedir. “Kendilerine genel olarak seçtikleri meslekler sepetçilik, müzisyenlik ve bohçacılıktır” (Otman, 2013: 537). Müzisyenliği, yaşadıkları birçok bölgede meslek edinen Romanlar, kültürlerinde müziğe önemli bir yer vermişlerdir. Salihli'de yaşayan ve müzikle uğraşan Romanlar da kültürleriyle beraber müziği kullanarak, kendilerine özgü bir müzik kültürü oluşturmuşlardır.

Salihli'deki Romanların bir kısmı Manisa'nın Selendi ilçesinde 2010 yılının yılbaşı akşamı başlayan ve devamında Romanların evlerinin taşlanmasıyla gelişen olaylar sonucu bu bölgeye yerleştirilmiştir. Selendi ilçesinde yaşanan olaylar 2015 yılında “Al Jazeera Türk” televizyonu tarafından “Selendi Romanları” adında yayınladıkları belgeselde ayrıntılı olarak açıklanmıştır. Bu belgeselde Romanların Salihli'ye nasıl göç ettikleri hakkında kısaca şu bilgiler yer almaktadır. “Selendi ilçesine yaklaşık 40 yıl önce gelen Romanların sayısı 70'i geçmemektedir. 2010 yılı yılbaşı akşamı başlayan olaylar sonucunda, Romanlarla yıllarca huzurlu yaşayan Selendi halkı arasında sorun yaşandı. Selendi'de gelişen olaylar sonucunda 5 Ocak 2010 akşamı, Romanların yaşadığı 21 eve baskın yapıldı. Sabaha kadar jandarma karakolunda gizlenen aileler, vali ve diğer yetkililerin kararıyla 40 yıl yaşadıkları Selendi'den Manisa'nın diğer ilçelerine göç ettiler. 8 aile kaymakamlık tarafından kendilerine kiralanmış binalara taşınmak üzere Salihli'ye taşındılar. Birkaç ay devlet desteği alan ailelerden bazıları, desteğin kesilmesiyle geçimlerini sağlamak için başka ilçelere göç etmek zorunda kaldılar” (Al Jazeera Turk, 2015).

Salihli Romanlarının bölgeye farklı göçlerle çeşitli yerlerden geldiği yapılan araştırmalar sonucu görülmektedir. Fakat Romanlar nereye göç ederlerse etsinler kültürlerini yanlarında getirmişlerdir. Romanların müzik kültürleri Dünya ülkelerinde farklılıklar gösterse de onların müziğe ilgileri hep olmuştur. Salihli Romanları, diğer Roman toplulukları gibi bilinen mesleklerinin yanında çalgıcılık mesleğiyle de geçimlerini sürdürmektedirler.

Bulgular ve Yorum

Müzikle Uğraşan Salihli Romanlarının İcra Ettikleri Müzik Türleri

Tablo 2. Müzikle Uğraşan Salihli Romanlarının İcra Ettikleri Müzik Türleri

Katılımcı (K)	THM	TSM	ARABESK	FANTEZİ	CAZ	POP
K.1	X	X	X	X		
K.2	X	X	X	X		X
K.3	X	X			X	X
K.4	X		X			
K.5	X	X	X			X
K.6	X	X				X
K.7	X	X				
K.8	X	X	X	X		
K.9	X	X	X			

Görüşmeler sonucunda icra ettikleri müzikler hakkında K.7 tarafından açıklanan Roman müziği ve türkü cevapları THM (Türk halk müziği) olarak tabloda belirtilmiştir. Ayrıca icra ettikleri müzikler arasında bulunan fasıl, alaturka gibi müzik türleri de TSM (Türk sanat müziği) kategorisinde yer almıştır (M. Uğurçay, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). Tabloda K.6 tarafından açıklanan yabancı müzikler pop müzik kategorisinde yer almıştır (F. Dönmez, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). Tablodaki verilere göre görüşme yapılan kişilerin tamamı THM icra etmekte, TSM icra edenler 8 kişi, arabesk icra edenler 6 kişi, fantezi müziği icra edenler 3 kişi, pop müziği icra edenler 4 kişi ve caz müziği icra edenler 1 kişidir. Ayrıca tabloda verilen müzik türleri, katılımcıların açıklamaları doğrultusunda düzenlenmiştir.

Müzikle Uğraşan Salihli Romanlarının Kullandıkları Çalgılar

Tablo 3. Müzikle Uğraşan Salihli Romanlarının Kullandıkları Çalgılar

Katılımcı	Yaylı	Telli	Vurmalı	Üflemeli	Tuşlu
K.1	X	X	X	X	X
K.2	X		X	X	X
K.3					X
K.4		X			
K.5		X			
K.6					X
K.7			X	X	X
K.8			X		X
K.9	X				

Katılımcıların icra ettikleri çalgılar 5 kategoride şöyle açıklanmıştır: Üflemeli çalgılardan: alto saksofon, ney, klarnet, zurna; vurmalı çalgılardan: davul, tef, asma davul ve darbuka; telli çalgılardan: ud, cümbüş, bağlama ve kanun; tuşlu çalgılardan: org, piyano ve akordiyon; yaylı çalgılardan ise kemandır. Tabloya göre en çok tuşlu çalgıların kullanıldığı görülmektedir. Görüşülen katılımcıların aralarında tuşlu çalgıları 6 kişinin, vurmalı çalgıları ise 4 kişinin kullandığı ifade edilmiştir. Çoğunluğun tuşlu ve vurmalı çalgıları çalanlardan oluştuğu anlaşılmıştır. İçlerinde yaylı çalgıları 3 kişi, telli çalgıları 3 kişi ve üflemeli çalgıları da 3 kişinin icra ettiği taraflarınca açıklanmıştır.

Müzikle Uğraşan Salihli Romanlarının Ana Dilleri, Şarkı Söyledikleri ve Konuştukları Diller

Tablo 4. Müzikle Uğraşan Salihli Romanlarının Ana Dilleri, Şarkı Söyledikleri ve Konuştukları Diller

Katılımcı(K)	Türkçe	Romanca	Bulgarca
K.1	Ana dil	Biliyor(Şarkı söylüyor)	
K.2	Ana dil	Biliyor(Şarkı söylüyor)	
K.3	Ana dil	Biliyor	Biliyor
K.4	Biliyor	Ana dil(Şarkı söylüyor)	Biliyor
K.5	Ana dil	Biliyor(Şarkı söylüyor)	
K.6	Ana dil	Biliyor(Şarkı söylüyor)	
K.7	Biliyor	Ana dil	Biliyor
K.8	Biliyor	Ana dil(Şarkı söylüyor)	
K.9	Ana dil(Şarkı söylüyor)		

Görüşülen Romanlar arasında K.4, K.7 ve K.8 ana dilinin Romanca olduğunu açıklamış, diğer 6 kişi ise ana dillerinin Türkçe olduğunu söylemişlerdir (E. Ayvacı, M. Uğurçay, R. Büyüktepe, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). 8 kişi Türkçe ve Romanca konuştuklarını, aralarından 6 kişinin bu dillerde şarkı söylediğini ve içlerinden 2 kişinin şarkı söylemediğini ifade etmişlerdir. Şarkı söyleyenler arasında olan K.3, K.4 ve K.7 Bulgarca da bildiklerini, K.9 ise sadece Türkçe şarkılar

söylediğini açıklamıştır. K.7 ise, bahsi geçen 3 dili bildiğini fakat şarkı söylemediğini ifade etmiştir (B. Gezer, E. Ayvacı, M. Uğurçay & N. Ercan, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019).

Müzikle Uğraşan Salihli Romanlarının Müziklerini İcra Ettikleri Sosyal Ortamlar

Tablo 5. Müzikle Uğraşan Salihli Romanlarının Müziklerini İcra Ettikleri Sosyal Ortamlar

Katılımcı (K)	Festival/ Konser	Düğün/ Nişan	Sünnet	Kına	Bar/Otel	Pavyon	Restoran/ Gazino	TV
K.1	X	X	X	X	X		X	
K.2	X	X	X	X	X	X	X	
K.3	X	X	X		X			
K.4	X	X					X	X
K.5	X	X			X			
K.6	X	X			X		X	
K.7		X	X	X			X	
K.8	X	X			X		X	
K.9		X	X			X	X	

Tabloda görüldüğü gibi müzikle uğraşan Romanların müzikleri icra ettikleri sosyal ortamlar arasında en çok düğün/nişan etkinlikleri görülmektedir. Çoğunlukla konser/festival ve restoran/gazino gibi yerlerde müziklerini icra ettiklerini ifade etmişlerdir. Aralarında K.9'un 1970 yılında arabesk müzik kasedinin olduğu açıklanmıştır (N. Ercan, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). K.4 ise, bestelerinin olduğunu ve televizyon programlarına çıktığını açıklamıştır (E. Ayvacı, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). K.5, Salihli belediyesi ve kendisinin oluşturduğu bir koroda, Türk sanat müziği koro şefi olduğunu ifade etmiştir. 2012 yılından beri Türk müziğini tanıtmak için Balkanlara ve orta Avrupa ülkelerine, senede 4 kere gittiğinden bahsetmiştir (S. Kandaş, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). Tablodaki sosyal ortamlar görüşmeler sonucunda oluşturulmuştur.

Müzikle Uğraşan Salihli Romanlarının Geleneksel Müzikleri

K.1 tarafından açıklanan geleneksel müzikler hakkında açıklama şöyledir: Düğünler iki gün yapılıyor. Bazen düğünleri 3 gün de yapan oluyor ama genellikle 2 gün yapılmaktadır. 2 gün yapılan düğünlerde birinci gün kına, diğer gün düğün yapılmaktadır. Gelin çıkarma düğün günü yapılıyor ve o esnada Roman havası çalınıyor. Çalınan eserler, *abe kaynana*, *dım dım Ali* gibi eserlerdir. “*Dım dım Ali*” isimli bir bestem vardır ve bu yüzden bana ‘*dım dım Ali*’ derler (A. Kalender, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). Bu durumda bölge Romanlarının çalgı dışında bestecilik de yaptığı anlaşılmaktadır. Başka bir açıklama K.2 tarafından yapılmıştır: “Düğünler şu an iki gün olmaktadır. Birinci gün kına, ikinci gün düğün olur. Eskiden gündüz saat 3-4’e kadar olan düğünler şimdi gece saat 12-1’e kadar sürmektedir. Düğünlerde içki masaları kurulur. Bu masalarda ortalama 5’er kişi oturulur. Aile büyükleri bu masaları dolaşp ne içeceklerini sorup ikramlarını yaparlar. Sünnetlerde ise sünnet gezmeleri yapılır. Sünnetlerde çalmaya oğlumla gideriz. Böyle etkinliklerde oğlum davul çalar ben de saksafonla ona eşlik ederim. Genelde Roman havası çalıyoruz ama zamanın popüler parçalarını da çaldığımız oluyor. Örnek olarak, *kesik çayır* şarkısını belirtebilirim” (A. Gök, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). Bunlara ek olarak düğünlerde çaldıkları *abe kaynana* adlı bestenin kendisine ait olduğunu açıklamıştır.

K.3 tarafından yapılan açıklamada geline kına yakıldıktan sonra, damat tarafı gelini evinden almaya gidip, orada altın ve para taktıklarından bahsetmiştir (B. Gezer, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). K.4’ün yaptığı açıklama da şöyledir: “Düğünler 2 gün, 3 gün veya 4 gün olmaktadır. Birinci gün ve ikinci gün sadece bayanlara kına gecesi yapıp üçüncü gün, erkekler de dahil edilir. Dördüncü gün erkekler için masalar kurulur, istek şarkılar alınır ve oynamak isteyenlere oyun havası çalınır. Damat traşında müzik çalınmamaktadır. Gelin çıkarmada ise, davul, zurna, klarnet ve keman gibi çalgılar çalınıyor. Gelin çıkarma esnasında mani okunmaz ama eskiden Ramazan ayında davul çalarak şiir ve mani okunurdu. Maniye bir örnek olarak şunu verebilirim: ‘ne uyursun ne uyursun,

uykulardan ne bulursun, kalk abdest al kıl namazını, abe cennet yolunu bulursun'. Eskiden bu mahallelerde sepet yaparlardı ama şimdiki çocuklar ya okumak ya da müzisyenlik yapmak istiyorlar" (E. Ayvaci, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019).

Görüşülenler arasında K.5 geleneksel müziklerini şöyle ifade etmiştir: "Roman olduğumuz için, gelin çıkarma ve kına gecelerinde Roman havaları çalarız. Gelin çıkarma esnasında yaptığımız müziklerde ben kanun çalarım. Klarnet, keman, klavye ve ritim çalgıları ile bana eşlik edilir. *Çek tulumbayı* isimli Roman havaları gibi eserler çalarız. Damat traşı müziği yapılmıyor. Eskiden gelini at üstünde çıkarma vardı ama şimdi bu yapılmıyor. O zamanlar damat evi ve gelin evinde öğle yemeği verilirdi. Gelin at üstünde damat evine giderdi. Şimdiki düğünler iki gün olmaktadır. Birinci gün kına, ikinci gün düğün olur. İkinci gün geline, babası tarafından kırmızı kuşak bağlanır" (S. Kandaş, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019).

Geleneksel müzikler hakkında K.6 şunlardan bahsetmiştir: "Düğünler iki gün olur. İlk gün gece saat 12'ye kadar, ikinci gün ise gece saat 9-10 civarında sona erer. İlk gün akşamdan önce yemek yenilir, akşam içki masaları kurulur ve gece saat 12'ye kadar müzik çalınır. Ertesi gün en geç gece saat 10'a kadar müzik çalınır. Gelin çıkarma sırasında davula klarnet ya da zurna eşlik etmektedir. Damat traşı esnasında keman-darbuka çalgılarıyla birkaç dakika müzik yapılmaktadır. O sırada Roman havası ve damadın istediği şarkılar çalınır. *Abe kaynana* şarkısı Romanca söylenir. Düğünlerde eğlenceden önce birkaç dans şarkısı çalınır ve sonrasında hep Roman havaları ile eğlenmeye devam edilir. Aralarda takı merasimleri yapılır. Kınalarda uzun hava da söylendiği olmaktadır" (F. Dönmez, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019).

Gelin alma müzikleriyle ilgili K.7 şunları açıklamıştır: "Damat, gelini evinden alırken Roman havası çalınır. Roman havası klarnet, davul, keman ve cümbüş gibi çalgılar ile çalınır. Roman havasının yanı sıra Neşet Ertaş şarkıları da çalınır. Neşet Ertaş'ın *bahçe duvarından aştım* ve *kesik çayır* gibi hareketli şarkıları çalınır. Damat tarafı gelin almaya davul, zurna, klarnet ve cümbüş gibi çalgıların icra ettikleri müzikler eşliğinde oynayarak giderler. Geline, babası ya da herhangi bir erkek akrabası, kendi evlerinden çıkmadan önce kırmızı kuşak bağlar. Sünnetleri düğün gibi yaparız ve davetiye ile misafirleri davet ederiz. Gelin, bir süre at üstünde gezdirilir. O sırada müzisyenler Roman havaları, Neşet Ertaş'ın hareketli şarkıları, Ankara havaları ve 2/4'lük şarkılar icra ederler" (M. Uğurçay, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019).

Genel olarak düğünlerin iki gün olduğu ifade edilmiştir. Bir gün kına ve birgün düğün olarak gerçekleştiği açıklanmıştır. K.8 bu bilgilere, bir gün nişan ve bir gün düğün olduğunu eklemiştir. Devamında ise, "düğünler ilk gece yemekli ve içkili olur. İkinci gün gelin çıkarma olur. Gelin çıkarmada davul-zurna çalınır. İlk gün gelinin ve damadın evlerinde müzikler çalınır. İkinci gün damat evi gece saat 9'da davul-zurna eşliğinde, gelini yürüterek almaya giderler. Bu sırada Balıkesir-İstanbul çiftetellileri, Roman havası, sağlama, para bizde türküsü ve popüler şarkılar çalınır. Gelin evinde misafirler için 3-5 kişilik masalar kurulur ve gelen misafirler damattan içki ikram etmesini isterler. Damadın her misafirle içki ısmarlama konusunda pazarlık yapıp, anlaşması gerekmektedir. İçkiler yemekten sonra içilmektedir. Gelin çıkarmaya damadın ailesi gider ve o esnada geline babası tarafından kırmızı kuşak bağlanır. Mevrit yapılmaz ancak bir hoca tarafından gelin evden çıkarken dua okunur. Gelin arabaya bindikten sonra arabanın üstüne buğday ya da şeker atılır. Bekar olanlar atılan bu şekerleri toplayıp yerler ve ben de birkaç defa yedim. Düğün eğlenceleri, düğün sonrasında damat tarafı evine geldikten sonra bir süre daha devam eder" (R. Büyüktepe, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019).

Genelde gelin çıkarma olduğuna dair veriler elde edilmesine karşın, K.9 tarafından açıklanan bilgide gelin çıkarma olmadığı, düğünlerin bir gece ve bir gündüz olarak yapıldığı açıklanmıştır. Ayrıca düğünlerde klarnet, kanun, keman, org ve darbuka çalındığını, düğün öncesinde fasıl müziği yapıldığını ve düğünün başlarında bazen dans müziği de çalındığı ifade edilmiştir (N. Ercan, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019).

Müzikle Uğraşan Salihli Romanlarının Eğitim Düzeyleri ve Müzik Eğitimleri**Tablo 6.** Müzikle Uğraşan Salihli Romanlarının Eğitim Düzeyleri ve Müzik Eğitimleri

Katılımcı (K)	Eğitimi Yok	İlkokul Terk	İlkokul Terk	Ortaokul Terk	Ortaokul	Lise
K.1			M.eğitimi almış			
K.2			M.eğitimi almış			
K.3			M.eğitimi almış			
K.4	X					
K.5						M.eğitimi almış
K.6						M.eğitimi almış
K.7				X		
K.8						M.eğitimi almış
K.9		X				

Müzikle Uğraşan Salihli Romanlarının arasında tabloda da açıklandığı gibi ortaokul ve üniversite mezunu bulunmamaktadır. Görüşülen katılımcılar arasında lise mezunu ve ilkokul mezunu üçer kişi, ortaokul ve ilkokul terk birer kişi, eğitimi olmayan ise bir kişi bulunmaktadır. K.1 çalgı çalmayı babasının mesleği olduğu için, babasından ve halk eğitim merkezinden aldığı eğitim sonucunda öğrendiğini açıklamıştır (A. Kalender, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). K.2 babasının yönlendirmesiyle Yamaha müzik kursunda bir ay eğitim alarak çalgı çalmaya başladığı tarafınca ifade edilmiştir (A. Gök, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019).

K.4 ve K.9 müzik eğitimi almadıklarını izah etmişlerdir. Devamında ise, K.9 şunları söylemiştir: “Çalgı çalmayı çocuk yaşta kendi kendime öğrendim çünkü ailemde müzisyen yoktu. Bağlama çalıyordum ve gazino ya da konsere giden müzisyenlerle beraber gidip, onlar yemekten ben kemani alıp çalmaya çalışıyordum” (E. Ayvaci & N. Ercan, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019).

K.3 klavye çalmayı 7 yaşındayken Ertan Açıkpozu'dan öğrendiğini, daha sonra eğitimine Yamaha müzik okuluna giderek devam ettiğini söylemiştir (B. Gezer, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). K.5 ilkokulda ritim aletleri çalarak müzik eğitimine başladığını, ortaokulda kanun çalmaya ve 10 yıla yakın Ali Rıza Eren'den müzik eğitimi aldığını açıklamıştır. Kurs aldığı sıralarda belediye korosunda sazende olarak çalıştığından, sonrasında Ahmet Özçağlayan yönetimindeki İzmir Amerikan kültür merkezinin korosuna katıldığından ve Ege üniversitesindeki müzik bölümündeki arkadaşlarıyla çalıştığından bahsetmiştir (S. Kandaş, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019).

K.6 lisede bilgisayar programcılığı okuduğunu ve Yavuz Daridere'den 3 ay eğitim alarak çalgı çalmaya başladığını açıklamıştır (F. Dönmez, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). K.8 müzik eğitimini Barış Gezer'den aldığını ifade etmiştir (R. Büyüktepe, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019). K.7 diğerlerinden farklı olarak müziği akrabalarından öğrendiğini ifade etmiş ve şöyle devam etmiştir: “Mahallemizde müzisyenleri, abimi ve büyüklerimizi izleyerek çalgı çalmaya heveslendim. Abilerimin ikisi de bağlama çalıyordu ve çoğu akrabamız müzikle uğraşıyordu. Çalgı çalmaya darbukayla başladım, daha sonra klarnet de çalmayı öğrendim. 4-5 yıl amatör olarak müzisyenlik yaptım ve bu meslekte 30 yıla yakın tecrübem oldu” (M. Uğurçay, kişisel görüşme, Ekim 9, 2019).

Sonuç ve Tartışma

Müzikle uğraşan Salihli Romanlarının Şehitler ve Atatürk mahallelerinde ikamet ettileri ve 28-70 yaş aralığında olduğu tespit edilmiştir. En çok Türk halk müziği, Türk sanat müziği ve arabesk müzik icra etmektedirler. Pop, fantezi ve caz müziği de icra ettikleri müzik türleri arasında yer almıştır. Ayrıca katılımcıların kullandığı çalgılar 5 kategoriye ayrılarak tespit edilmiştir. Bunların üflemeli çalgılardan: alto saksafon, ney, klarnet, zurna; vurmali çalgılardan: davul, tef, asma davul ve darbuka; telli çalgılardan: ud, cümbüş, bağlama ve kanun; tuşlu çalgılardan: org, piyano ve akordiyon; yaylı çalgılardan ise keman olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara benzer şekilde Kılınçer (2012: 49), Malatya Romanlarının çaldıkları çalgılar ve müzik türleri ile ilgili bilgilerden bahsederken Türk sanat müziğinde keman, kanun, klarnet, darbuka, tef; Türk halk müziğinde bağlama, org, darbuka; arabesk müzikte keman, klarnet, kaval, kanun, klavye; düğün müziğinde davul-zurna, org-bateri çaldıklarını açıklamıştır.

Katılımcıların üçünün ana dilinin Romanca, diğer 6 kişinin ana dilinin ise Türkçe olduğu belirlenmiştir. Bu 6 kişi arasındaki 5 kişinin Romanca da bildiği tespit edilmiştir. 3 kişinin Türkçe, Romanca dışında Bulgarca da bildiği ve aralarındaki 2 kişinin ana dilinin Romanca olduğu açıklanmıştır. Bu üç dili de bilenlerin arasındaki 1 kişinin ise, ana dilinin Türkçe olduğu anlaşılmıştır. İçlerinde 1 kişinin sadece Türkçe bildiği ve bu dilde şarkı söylediği tespit edilmiştir. Çalgı icrası ile beraber şarkı söyleyenlerin arasındaki 6 kişinin Romanca şarkı söylediği ve 1 kişinin sadece Türkçe şarkı söylediği aktarılmıştır. Romanların Türkçe dışında Romanca da konuştukları başka bir kaynaktan şöyle ifade edilmiştir: “Romanlar çocuk yaştan hem yaşadığı ülkenin dilini hem de kendi kültürlerindeki Romanca dilini konuşurlar” (Şensesli, 2019: 91).

Salihli’deki müzikle uğraşan Romanların en çok düğün/nişan gibi sosyal ortamlarda müziklerini icra ettikleri, bunu takiben en yoğun festival, konser, gazino ve restoranlarda çalıştıkları aktarılmıştır. Bu sosyal ortamların dışında pavyon, sünnet, bar, otel, kına ve televizyon gibi yerlerde de müziklerini icra ettikleri tespit edilmiştir. Ayrıca bazı katılımcıların beste yaptıkları ve bu bestelerin *abe kaynana* ve *dım dım Ali* isimli besteler olduğu belirlenmiştir.

Geleneksel müziklerini düğün, nişan, kına ve sünnet gibi etkinliklerde icra eden katılımcıların; gelin çıkarma, geline kırmızı kuşak bağlama gibi adetleri de bulunmaktadır. Damadın traş olma esnasında müzik çalınması adetini bazı Romanların yaptığını, bazılarının ise yapmadığı anlaşılmıştır. Gelin çıkarma ve düğünlerinde en çok Roman havaları ve Neşet Ertaş’ın şarkıları arasındaki oyun havalarının çalındığını belirlenmiştir.

Müzik eğitimlerini genellikle müzik kurslarından ve koro vb. etkinliklere katılarak aldıkları, ayrıca aralarından bir kişinin ailesindeki müzikle uğraşanlardan ders aldığı anlaşılmıştır. Açıklamalar doğrultusunda Salihli’deki müzikle uğraşan Romanların müzik eğitimini genelde korolar, müzik kursları ve akrabalar tarafından aldıkları anlaşılmıştır. Müzik dersi alanların kısa bir süre ders aldıkları ve korolarda görev yapanların uzun süre çalışıp böylece çalgı çalmayı tecrübe edindikleri açıklamalar arasında yer almıştır. Romanların müzik eğitimini üniversite ve konservatuvar gibi kurumlardan almadıkları görülmektedir. Şensesli, bu durumu şöyle açıklamıştır: “Roman müzisyenlerin büyük çoğunluğu ‘ayırt edici’ yeteneklerine rağmen kurumsallaşmış bir müzik eğitimi almamışlardır” (2019: 3).

Salihli’deki müzikle uğraşan Romanların üniversite eğitimi almadıkları belirlenmiştir. Bu durumda ya okumaya önem vermemişlerdir ya da başka sebeplerden dolayı okumayı devam ettirmemişlerdir. Formal eğitimleri ise şöyledir: 3 kişi lise mezunu, diğer 3 kişi ilköğretim mezunu, 1 kişi ilköğretim terk, diğer 1 kişi ortaokul terk, son olarak aralarında 1 kişinin hiç okul okumadığı ve okuma-yazma bilmediği tespit edilmiştir. Böylece müzikle uğraşan Salihli Romanlarının müzik eğitimleri gibi okul eğitimlerinin de uzun sürmediği belirlenmiştir. Genel olarak eğitim seviyelerinin düşük olduğu bu araştırma gibi birçok kaynaktan da bahsedilmiştir. “Romanların işsiz olmasının ve düşük gelirli, sigortasız, geçici ve zor koşullarda enformel işlerde çalışmalarının nedenlerinden biri, eğitim seviyesinin düşük olmasıdır” (Şimşek, 2020: 90).

Kaynakça

- Akgül, Ö. (2006). *Türkiye müzik piyasasında Roman müzisyenler: Meslekî örgütlenme ve kimliksel dönüşüm*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İstanbul.
- Arayıcı, A. (2008). *Avrupa'nın vatansızları*. Kalkedon Yayıncılık.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç-Çakmak, E., Akgün, Ö.E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F. (2018). *Bilimsel araştırma yöntemleri*: 24. Baskı. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Çetin, B.I. (2017). Kimlikleriyle Romanlar: Türkiye'deki Roman vatandaşlara yönelik sosyal içerme ulusal strateji belgesi ve birinci aşama eylem planının değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 15(1), 85-112. <https://doi.org/10.11611/yead.278435>
- Değirmenci, K. (2009). Dünya müziği (world music) söylemlerinde Romanlık ve Roman müzik icrası: Selim Sesler ve Hüsnü Şenlendirici örneği. *Toplum ve Bilim*, (114), 159-187.
- Dişli, S.Ö. (2016). “Çingene” mi, “Roman” mı? Bir inşa süreci. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Antropoloji Dergisi*, (31), 97-117. https://doi.org/10.1501/antro_0000000329
- Duygulu, M. (2006). *Türkiye'de çingene müziği*. Pan yayıncılık.
- Fraser, A. (2005). *Avrupa halkları çingeneler*. İstanbul: Homer kitabevi ve yayıncılık ltd. şti. Çev. İlkin İnanç.
- Girgin, G. (2015). *9/8 Roman dansı*. İstanbul: Kolektif kitap bilişim ve tasarım ltd. şti.
- Karahasanoğlu, S. Yavuz, E. D. (2015). *Müzikte araştırma yöntemleri*. İTÜ TMDK Yayınları:7
- Kılınçer, Z. (2012). “Kültürel kimlik” ve “kültürel adaptasyon” kavramları çerçevesinde Malatya'da yaşayan Romanların müzik pratikleri. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kılınçer, Z. & Dönmez, B. M. (2013). “Kültürel kimlik” ve “kültürel adaptasyon” kavramları çerçevesinde Malatya Romanlarının müzik pratikleri. *Folklor/Edebiyat*, 19(74), 9-45.
- Kolukırık, S. (2008) Türkiye'de Rom, Dom ve Lom gruplarının görünümü. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları (HÜTAD)*, 8, 145-154.
- Otman, A. (2013). Salihli'de kültür ve sanat. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(3), 531-545.
- Özkan, A.R. (2000). *Türkiye çingeneleri*. T.C Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sal, A. (2009). *Türkiye'de yaşayan Çingenelerin sanatsal olarak ele alınışı*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şensesli, T. (2019). *Profesyonel müzisyenlik ve informal öğrenim: Profesyonel Roman müzisyenler örnek olayı*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü. İzmir.
- Şimşek, S. (2020). *Türkiye'de Çingene/Romanların yoksulluk ve sosyal dışlanma ile mücadelesinde Roman derneklerinin rolü*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Uzpeder, E. (2008). Türkiye'de Roman hakları hareketinin gelişimi. *European Roma Rights Center Country Reports Series* 17, 109-127.

İnternet Kaynakları

Al Jazeera Turk (2015). Selendi'nin Romanları. <https://www.youtube.com/watch?v=SKLhS0Jfx2I>
Erişim Tarihi: 01/10/2019

EK 1. Katılımcı Listesi

- K.1: Ali KALENDER** kişisel görüşme, 9/10/2019
K.2: Aşkın GÖK kişisel görüşme, 9/10/2019
K.3: Barış GEZER kişisel görüşme, 9/10/2019
K.4: Erdoğan AYVACI kişisel görüşme, 9/10/2019
K.5: Salih KANDAŞ kişisel görüşme, 9/10/2019
K.6: Fırat DÖNMEZ kişisel görüşme, 9/10/2019
K.7: Mahir UĞURÇAY kişisel görüşme, 9/10/2019
K.8: Rıdvan BÜYÜKTEPE kişisel görüşme, 9/10/2019
K.9: Nuri ERCAN kişisel görüşme, 9/10/2019

Sanatta Mekânın Yeni Deneyimi: James Turrell

New Experience of the Space in Art: James Turrell

Canan Zöngür* - Nilay Özsağ Uluçay**

Abstract: In the modern period, art expression does not have a single form, it has become interdisciplinary. In this context, new experiences shaped by the unity of art and design fields and the contribution of science increase. With the rise of contemporary art, space plays an important role in these new forms of production and expression, offering different experiences to the viewer. The aim of this study is to convey the works of James Turrell, one of the artists working on the subjects of color-light-space, as well as expressions of contemporary art. As a methodology, descriptive research was used in this study, the literature was reviewed and the data were evaluated by using qualitative analysis method. As a result of the researches, Turrell's works, especially with the effect of both art, design and science, were examined and important examples created by the use of space, light and color were emphasized. Turrell creates new spaces by emphasizing the interaction of nature with art in his works and offers the audience new experiences of the space with the effects he creates with light and color in these spaces. His work becomes an art that is not only watched but also lived. Thus, new experiences of space are offered in the interaction of art and design. Space has ceased to be an element of art and shows a different form of expression as art itself. This approach, which is one of the examples of interdisciplinary interaction, reveals the art of James Turrell as one of the expressions of art. With this research, it is aimed to guide new studies to be created in an interdisciplinary understanding of art.

Structured Abstract: Communication, interaction and expression styles have differed in the field of art and design as in every field from past to the present. Instead of the domination of a single art field, interdisciplinary works have started to come to the forefront. Thus, the forms of expression that started to change in the field of art, create a different communication and interaction environment and can shed light on tomorrow's art. In this study, it is aimed to convey interdisciplinary approaches and new forms of expression on art. New aesthetics, new concepts and new experiences are introduced in contemporary art expressions, where interdisciplinary approaches play an important role. This study, in which new approaches are interpreted, is deemed necessary in order to understand today and to be able to read tomorrow, especially with works where the relationship between space and art is the principal focal point.

The artistic expression forms, which appear as a form of communication with the audience, have changed with the modern period and new trends have begun to appear. Interaction between art disciplines has increased with the beginning of these new trends and pursuits. With the effect of technology, differences have

* Doçent, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Bodrum Güzel Sanatlar Fakültesi, Heykel Bölümü
Assoc. Prof., Muğla Sıtkı Koçman University, Bodrum Fine Arts Faculty, Department of Sculpture
ORCID 0000-0002-5665-0112
csonmezdag@gmail.com

** Doçent, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Bodrum Denizcilik MYO, Yat İnşaatı Programı
Assoc. Prof., Muğla Sıtkı Koçman University, Bodrum Maritime Vocational School, Yacht Building Programme
ORCID 0000-0003-1994-6675
nozsavas@gmail.com

Cite as/ Atıf: Zöngür, C. & Özsağ Uluçay, N. (2020). Sanatta mekânın yeni deneyimi: James Turrell. *Turkish Studies*, 15(8), 3931-3941. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46700>

Received/Geliş: 02 October/Ekim 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

occurred in materials and methods and new forms of expression have developed. In this period, where pluralist art disciplines and multi-layered studies are involved and many fields such as engineering and architecture are intertwined with art, the artistic production style is at an interdisciplinary point. In this study, it is aimed to focus on the point where space design and art are integrated. Space is seen in different ways as an element of art and art as an element of space, but within the scope of this study, the transformation of space into art is discussed. With the change of artistic expression forms, the use of space and the definition of space have changed and a new experience has begun to be offered to the audience. Thus, space has transformed from a limited volume to an unlimited concept. While space, by definition, means the place where the acts of accommodation, eating, drinking and sleeping are performed, it has become the meaning of being the work of art that the artist can realize sensual interaction with the audience.

As a methodology of the study, a literature review has been made about the art works that bring together technology, science, art and design on a common ground and create a new space experience with the new forms of expression. The descriptive research method was used, the obtained data were evaluated by using the qualitative analysis method. Interpreting the formation and transformation of these new trends, the study focuses on an artist's works. With the new spaces he creates in his works, James Turrell is the subject of this study, examples of his art works, approaches and artistic perspective. Turrell, who also has some serial works together with great space works, creates effects with color and light in the space and creates new spaces where the audience can experience their emotions and live in it. Thus, he offers new experiences of space in his art works. He started his art works on light in the 1960s, and he especially focused on sky light transitions and color changes in different time zones. At the same time, in his work, he succeeded in bringing together land art and space at a common point. Combining his art with the structural features of nature, Turrell creates a spatial experience by reflecting the light effects of the sky to an area on the surface, and his land art works by transforming this area into the third dimension. These works, in which the interaction between the audience and the artist takes a different dimension, continues in a series called "Skyspace".

As a result of this study, space is redefined in terms of technology and design with this interdisciplinary approach where nature, science and art meet at a common point. Thus, this study reveals the trends that shape the future in interdisciplinary art works. Design and art are part of an inseparable whole, and developing technology and science are fictionalized as a part of the contemporary art. It is seen that the use of this fiction includes a new expression of art and also gives new meanings to the concept of space which is the common point of all these fields. In this context, the concept of space in art has differentiated theoretically. With this study, art works are included in the context of the space that has become the center of new experiences. Also, it is aimed to guide researchers and artists working on the subject and to contribute to the literature.

Keywords: Sculpture, Space, Light, Color, James Turrell.

Öz: Modern dönemde sanat ifadesi tek bir biçimde olmaktan çıkmış, disiplinlerarası bir hal almıştır. Bu bağlamda özellikle sanat ve tasarım alanlarının birlikteliği ve bilimin katkısıyla biçimlenen yeni deneyimler artmaktadır. Çağdaş sanatın doğuşu ile birlikte bu yeni üretim ve ifade biçimlerinde mekân önemli bir rol oynayarak, izleyiciye farklı deneyimler sunmaktadır. Bu çalışmadaki amaç, çağdaş sanatın ifade biçimleri ile birlikte renk-ışık-mekânı konu alan sanatçılardan biri olan James Turrell'in çalışmalarını aktarmaktır. Çalışmada betimsel araştırma yöntemi olarak kullanılmış ve konu ile ilgili literatür taraması yapılarak, veriler nitel analiz yöntemiyle değerlendirilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda, Turrell'in özellikle hem sanat, hem tasarım, hem de bilimin ışığında yapmış olduğu çalışmalar incelenerek, mekân, ışık ve renk kullanımı ile oluşturduğu önemli örnekler üzerinde durulmuştur. Turrell çalışmalarında doğanın sanatı ile olan etkileşimini ön plana çıkararak yeni birer mekân oluşturmakta ve bu mekânlarda ışık ve renk ile oluşturduğu etkilerle izleyiciye mekâna dair yeni deneyimler sunmaktadır. Çalışmaları sadece izlenen değil aynı zamanda yaşanan birer yapıt haline gelmektedir. Böylece sanat ve tasarım etkileşiminde mekâna dair yeni deneyimler sunulmaktadır. Mekân sanatın ögesi olmaktan çıkmış ve sanatın kendisi olarak farklı bir ifade biçimi göstermektedir. Disiplinlerarası etkileşime dair örneklerden birini oluşturan bu yaklaşım, sanatın ifade biçimlerinden biri olarak James Turrell'in sanatını ortaya koymaktadır. Yapılan bu araştırma ile disiplinlerarası sanat anlayışında oluşturulacak yeni çalışmalara yol göstermek hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Heykel, Mekân, Işık, Renk, James Turrell.

Giriş

Sanat, bir başkasının duygularının görerek ya da duyarak algılanması ve bu duyguların yaşanması temeline dayanan bir etkinlik (Tolstoy, 2016: 39). Sanatçının eseri ile ortaya koyduğu ifade biçimi izleyen ile iletişim kurma şeklidir. Tarihte sanatsal ifade biçimleri çoğunlukla benzer şekilde açığa çıkmıştır. Platondan bu yana sanatın yalnız bir güzellik sorunu olmayıp, onun toplumu etkileyen bir güce sahip olduğu, dolayısıyla bu etkinin yararlı yönde olması gerektiği düşüncesi süregelmiştir (San, 2004: 75). Bu nedenle sanat, 19. yüzyıla kadar önemli kişilerin himayesinde ve onların siparişleriyle yapılmış, konuları bu kişiler tarafından belirlenmiştir (Sönmezdağ Zöngür, 2017: 152). Modernizme kadar sanatı ifade eden kavramlar değişime uğrayarak bu dönemde yeni eğilimleri ortaya çıkarmıştır (Erzen, 1991: 22). Modern sanat, malzeme ve yöntemlerle temelden değişim göstermiş (Lynton, 2015: 371), böylece bir iletişim ve ifade biçimi olarak sanat, disiplinlerarası etkileşimin merkezi halini almıştır. Yeni eğilimler, sanatsal ifadenin farklı biçimde izleyiciye iletilmesi anlamında izleyiciye deneyimler sunmaktadır. Antmen (2008: 277), tek bir sanat dalı egemenliği yerine disiplinlerarası ve çoğulcu bir anlayışın ortaya çıktığını belirtmektedir. Sanat hem kendi içindeki farklı alanlarla hem de mühendislik, teknoloji, mimari gibi diğer alanları kapsayacak biçimde etkileşim içerisinde olmakla kalmamış, sanatsal üretim biçiminde ortak bir noktaya taşınmıştır. Modern dönemdeki bu yeni yaklaşımlar sanat ve tasarımın bütünlük ve birlikteliğini de ortaya koyarak mekânın bir sanat objesi olması, mekânın sanatın kendisine dönüşmesinde rol oynamaktadır. Özellikle mekân ile oluşturduğu bu etkileşim eserin artık kendi sınırlarının dışına çıktığını göstermektedir. Sanat, tasarım ve mimari alanlarını sınırları belirsizleşmiştir (Ilfeld, 2014: 11).

1960'lı yılların kültürel dönüşümü içinde sanatsal pratikler yoğun bir değişim geçirirken, sanatın sergilendiği mekânların yapısı, kuralları, sınırları da yavaş yavaş zorlanarak, sanatçıların yarattığı basınca uyum sağlamaya başlamıştır. 1950'lerden itibaren asambraj, mekân düzenlemesi (environment), oluşum (happening), performans, enstalasyon gibi yeni ifade biçimleri resim ve heykel gibi geleneksel kategorilerin sınırlarını bir yana, mekânla ve izleyiciyle daha yakın daha içli dışlı daha karşılıklı bir ilişkiye dayalı yeni bir anlayış getirmişlerdir. Bu dönüşümün bir ucunda sanatın anlatım olanaklarını aşmak varsa diğer ucunda dönemin toplumsal dönüşüm taleplerinin yansımaları vardır (O'Doherty, 2010: 10).

1960'lı yıllar ile birlikte yayılımı görülen çağdaş sanat ifade biçimlerinde mekânın yeri ve tanımı sorgulanmaya, yeni rolü ortaya çıkmaya başlamıştır. Sanatçı eserini bir mekân içinde sergilemekten öteye taşıyarak, mekân ile bir bütün haline getirmiştir. Sanatın sergilendiği mekânların yapısı, kuralları ve sınırları zorlanarak, sanatçılara uyum sağlamaktadır (Antmen, 2010: 10). Bu bağlamda mekân kavramı olarak sanatın hem birlikte olduğu, hem içinde barındırdığı, hem de içinde barındığı bir ifade biçimi haline gelmektedir. Sanat eserlerinin sergilenmesi için kullanılan sınırlandırılmış bu hacim artık eserin bir parçası ve alışlagelmişten farklı biçimlenmektedir. Mekânın tasarımı eserin bir parçası, eserin bir parçası da mekânın kendisi halindedir. "Postmodernizm ile birlikte galeri mekanı "nötr" bir mekan olmaktan çıkmıştır" (O'Doherty, 2010: 100). Mekân tanımı artık sınırlandırılmış bir uzay parçası değildir, mekân barındıran, koruyan, saran tüm anlamları ile birlikte zaman-nesne-mekân bağlamında eserin kendisine dönüşmektedir. Mekânın edindiği bu yeni rol ile sanat eseri ile izleyici ilişkisi mimari ile bütünleşerek yeni bir deneyim oluşturmaktadır (Özsavaş Uluçay, 2019: 137).

Mekân ile birlikte yaratılan bu yeni deneyim yerleştirme sanatı, arazi sanatı, performans sanatı gibi sanatsal ifade biçimleri ile büyük etkileşim göstermektedir. Yerleştirme sanatı, belirli bir mekân için oluşturulup mekânın nitelikleri ile izleyiciyi de içine katan bir sanat türü (Gombrich, 1995: 125), sanatçının kendi mekânını yarattığı çalışmalar (Oliveira vd., 2015:14) olarak adlandırılmaktadır. Özyayın (1997: 1939), nesnenin mekân içinde sergilenmesinden çok, mekânın yaşam alanı oluşturmasının amaçlandığını belirtmektedir. Yine doğanın, sanatın mekânı ve nesnesi

olarak kullanıldığı arazi sanatı da yeni deneyimlere örnektir. Collins (2001: 226-227), o dönemde yaygın olan kentsel metaryalist pop sanatına tepki olarak ve izleyiciye sunulmak istenen his için bazı sanatçıların stüdyoları yerine arazi de çalışmaya yöndiklerini ve sanatçıların Stonehenge, Aztek ve Maya kültürlerinin taş tapınakları ve piramitleri gibi sergilenen yapılarda Amerika'nın kırsal kesimlerinde dikdörtgenler, kareler ve daireler gibi basit şekiller çizerek çalışmalar ortaya koyduğunu belirtmektedir. Bu çalışma kapsamında özellikle mekân konusu üzerinden sanat çalışmalarına yer verilmekte ve yeni deneyimler aktarılmaktadır. Çağdaş sanatın ifade biçimi olarak, mekân ile etkileşimi söz konusu olduğunda bu alanda, hem bilimi hem sanatı hem de mekânı kullanarak renk ve ışık ile ilişkilendirdiği çalışmalarıyla James Turrell dikkati çekmektedir. Kosky (2012: 94), Arts of Wonder kitabında Turrell'in 20. yüzyıl sonu ve 21. yüzyıl başlarında çalışan en heyecan verici sanatçılardan biri olduğu konusunda birçok eleştirmen ve sanatseverin hem fikir olduğunu belirtmektedir. Turrell'in eserlerinde büyük mekân çalışmaları ile birlikte bazı grup serileri de bulunmaktadır. Sanatçı yeni bir ifade biçimi olarak çalışmalarında bir mekân oluşturmakta ve mekânı renk ve ışık ile yarattığı etkilerle izleyicinin yeni bir deneyim yaşayabildiği bir sanat eserine dönüştürmektedir. Bu çalışma kapsamında özellikle mekân-renk-ışık konusundaki çalışmalarından bazı örneklerle yer vermek, tasarım ve sanatın buluştuğu ortak noktada mekâna katılan yeni anlamları, izleyici ile oluşturduğu diyalogları aktarmak hedeflenmiştir.

James Turrell'in Sanatında Mekân Deneyimi

James Turrell (1943), ışık ve mekânı çalışmalarında konu edinen, izleyiciye insan algısının sınırlarının ve mucizesinin aktarımı ile ilgili çalışmalar yapan Amerikalı bir sanatçıdır. Çok fazla zaman ve hassas üretim gerektiren çalışmalarının yanı sıra birçok enstalasyonda mimari yapıları kullanmaktadır (Lawrence, 2013: 729). Pilot olarak on iki bin saatin üzerinde uçuş yaparak gökyüzünü stüdyosu, yeryüzünü malzemesi olarak görmüştür. Çalışmalarında özellikle gökyüzünü, ışık geçişlerini ve günün saatlerine göre ortaya çıkan renk değişimlerini gözlemlemeyi sağlayan mekânlar yaratmaktadır (Turrell, 2020a). Işık ile ilgili ilk çalışmalarına 1960'lı yıllarda başlamış ve sadece açıklıklardan girecek miktarda ışık geçirgenliği ile ilk ışık projeksiyonlarını oluşturmuştur (Turrell, 2020b). Çalışmalarında doğrudan ve odaklanmış ışık ile mekânı karartmakta ve net bir biçimde objeleri görmemizi sağlamaktadır (Kosky, 2013: 44).

Robert Irwin ve James Turrell'in 1960'lı yılların sonunda Los Angeles'ta geliştirdikleri "Işık ve Alan Hareketi" ile izleyicileri doğal ışığın gizemlerine karşı duyarlı kılmaya adanmıştır. Neticede Turrell kendini, 1970'li ve 1980'li yıllarda, odaların tavanlarında bulunan, gökyüzündeki renk yoğunluğunda veya parlaklığında oluşan tanımlanamayan değişikliklerin ancak kontrollü aydınlatma koşullarıyla bağlantılı olarak deneyimlenebileceği, dikdörtgen, dairesel açıklıklardan ibaret "Gökyüzüne Açılan Pencere" yerleştirmeleri yaparken bulmuştur. 1977 yılından itibaren sanatçı Arizona'daki bir volkan konisinin içinde dönüştürmeye dayanan kapsamlı Roden Krateri (Görsel 1) üzerinde çalışmaya başlamıştır. Böyle yapıtların dünyevi uyarılarda bulunmaktan veya izleyeni sarsmaktan çok uhrevi deneyimler yaratması istenmektedir (Hopkins, 2018: 167). 1977'de Arizona'daki Hopi Amerikan yerlilerinin bölgesinde en büyük sanat eseri için sönmüş bir yanardağ satın alınmıştır. "Biz ona girmedikçe doğa yoktur ve bunu sanat yoluyla yapabiliriz, bu ilişkinin bilincine varabiliriz" diyen sanatçı, Roden kraterinin iç şeklini değiştirmiş böylece gökyüzü, güneş, ay ve yıldızları görmek için dört odadan oluşan bir mekân yaratmıştır. Bu alanlar aydınlatıcı bir ışık deneyimi sunmaktadır (Collins, 2001: 226-27).



Görsel 1-2. Roden Krateri, 1979, 183m / 600ft, Arizona, Amerika. (Art&Place: Site-Specific Art of the Americas, 2013: 68).

Turrell'in ömür boyu süren araştırmasının doruk noktasını temsil eden Roden krateri, insanın görsel ve psikolojik algısında, ışığın deneyimlenmesi ve düşünülmesi için kontrollü bir ortam yaratmaktadır. 1960'lı yılların arazi sanatı geleneğinin içerisinde yer alan çalışmayı deneyimlemek için çölde yolculuk etmek gerekmektedir. Dışarıda yer alan manzarayı minimal düzeyde işgal eden kırmızı ve siyah cüruflar, jeolojik ve göksel zaman döngülerinin doğrudan deneyimlenebileceği özel tasarlanmış alanlara dönüştürmektedir (Görsel 2). Gündüz saatlerinde güneşten doğrudan gelen ışığı ve geceleri ise gezegenleri ve yıldızları yakalayan bir alandır. Roden Krateri, yüzyıllar süren doğal oluşumun ışık, zaman, manzara ve ruhsal deneyimin yaşandığı sürekli akış halinde olan çıplak gözle izlenen gözlemevidir (Görsel 3-4) (Roden Crater, 2020). Sanatçı bu çalışmasında, doğa ile sanatın bütünleştiği ve çağdaş sanatta ifade biçimlerinden biri olan arazi sanatına dair bir etkinlik sergilemiş ve izleyenin sadece dışarıdan görebileceği bir alan yerine içinde yer alabileceği bir mekân olarak kurgulamıştır. Doğanın sadece arazi kullanımı ile değil gökyüzüne açılan bir boşluktan mekâna sağlamış olduğu ışık ve renk ile sanatın bir ögesi olması, mekân tasarımı açısından da yeni bir deneyim, mekânsal bir kurgu ve algı yaratmıştır. Çalışmada mekân ve doğa hem sanat eserini barındıran, hem sanat eserinin bir ögesi, hem de kendisini oluşturmaktadır.



Görsel 3-4. Roden Krateri, 1979, 183m / 600ft, Arizona, Amerika. (Collins, 2001: 69; Los Angeles County Museum of Art, <https://www.youtube.com/watch?v=g0g6JFYRKxQ>)

James Turrell, çalışmalarında özellikle toplamsal renklerin özellik ve karakteristiklerini keşfetmektedir. Renk kombinasyonları, bir rengin algısını artırabilmekte ya da değiştirebilmektedir ve bu çalışmada gökyüzünün rengi yapının sürekli değişen çevre aydınlatması ile etkilenmektedir. Sanatçı, toplamsal rengin hem uzam hem de ilkelerini kullanarak, ışığı algıladığımızda ortaya çıkan psikolojik ve tinsel fenomeni araştırmaktadır (Ocvirk vd., 2013: 187).

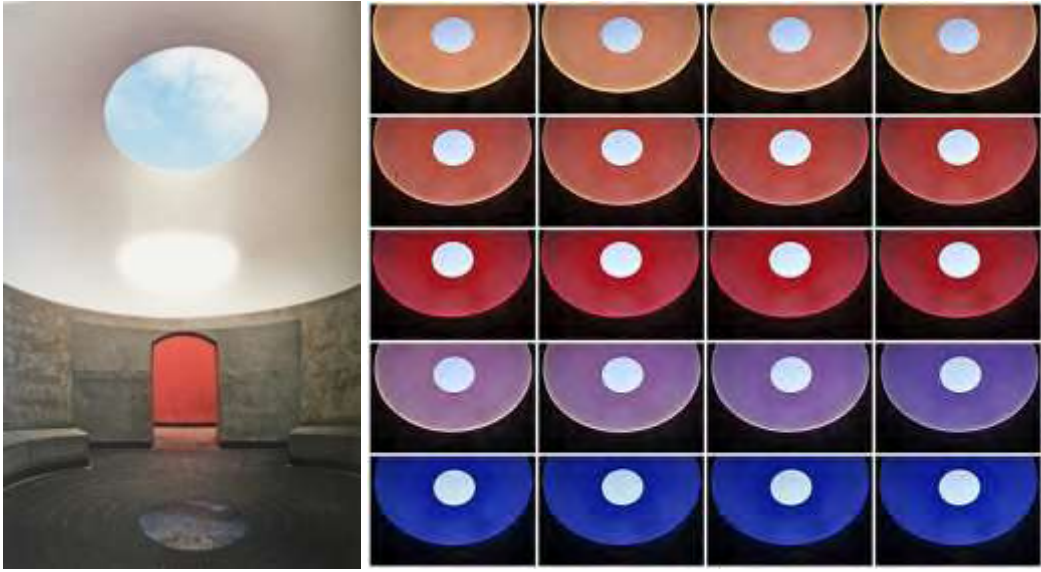
James Turrell'in önemli çalışmalarından biri de "Işık Evi"dir. Bu çalışma için Turrell'den bir "meditasyon evi" tasarlaması ve Junichiro Tanizaki'nin Gölgeye Övgü adlı kitabından ilham alması tavsiye edilmiştir. Tanizaki kitabında mekânı, içerideki ışığı dışarıdaki ışıkla ilişkilendirerek, kişinin ışıkta yaşamayı deneyimleyebileceği bir alan olarak belirtmiştir. "Güzelliği şeyin kendisinde değil ama gölgelerin desenlerinde, ışık ve karanlıkta birinin diğeri üzerinde yarattığında buluruz" (Tanizaki, 1933: 52) şeklinde tanımlamaktadır. Turrell bu çalışması için "kaybettiğimiz gölgeler dünyasını gerçekleştirmeyi diledim" demektedir (<https://hikarinoyakata.com/eng/space>, t.y.). Bu çalışmada, mekânın dışı geleneksel Japon mimarisinden esinlenilerek gölge oluşturacak bir şemsiye gibi tasarlanırken, iç mekânda yumuşak ve dönüşebilen ışık deneyimlenmiştir. Shohii (kâğıt sürgü kapı) ve tokonoma (girinti) gibi Japonca deyimler kullanılarak gölgelerin güzelliğini yaratmaya çalışmıştır. Tavandaki pencerede gök mavisi, duvarlarda altın rengi, girintide kırmızı, banyonun yeşili ve tüm mekânı kaplayan siyah renk kontrast oluşturmuştur. Sanatçı bu çalışması ile ilgili "ışık algılama" arayışında olan bir sanatçı olarak "benim için 'Işık Evi' hem gündüz hem de gece, Doğu ve Batı, gelenek ve modern bir zıtlık yaratma girişimiydi" ifadesini kullanmıştır (<https://hikarinoyakata.com/eng/space>, t.y.). Işık Evi çalışmasında aslında tamamen mekan tasarımına dayalı kurgulanmakta ve belirli bir konsept üzerinde konumlandırılmış mekânsal öğeler yer almaktadır. Fakat burada amaç, Turrell'in sanatının odak noktası olan mekân-ışık-renk üçlemesinin yaratmış olduğu yeni deneyim ve izleyici ile etkileşimini ortaya koymaktır. Ve böylece sanatın estetik kaygılar dışında bir iletişim biçimi olarak algıların ve hislerin izleyiciye aktarılması yer almaktadır. Bu çalışması ile Tanizaki'nin belirtmiş olduğu ışık-gölgenin desenleri sanatın estetik, mekân tasarımı ile işlevsel yaklaşımı betimlenmiştir.



Görsel 5. Işık Evi (House of Light), 1997, 2.260 m², Tokamachi, Niigata, Japonya (House of Light, <https://hikarinoyakata.com/eng/space>)

Turrell, insani duyuusal sınırlarımızın yanı sıra bağlamsal ve kültürel normlarımıza tabi olarak kendi yarattığımız bir gerçeklikte yaşadığımız fikrini ortaya koymak için Platon'un mağara alegorisinde gönderme yapmıştır. Gökyüzüne bir Turrell Skyspace'in içinden özellikle şafak ve alacakaranlıkta tanıklık edilen basit eylemi, gördüğümüz renkleri ve dolayısıyla algılanan gerçekliğimizi içten içe nasıl yarattığımızı ortaya koymaktadır (Turrell, 2020a).

“Three Gems” isimli çalışması onun “Skyspace” adını verdiği çalışmaların ilkidir. Tavanda büyük bir merkezi açıklık ile tasarlanmış bir mimari mekâna atıfta bulunmak için sanatçı tarafından icat edilmiş bir terimdir. “Three Gems” mimarisi Budist stupası şeklinde inşa edilmiştir. Budizmin önemli sembollerinden biri olan stupa, yarım küre şeklindeki inşa edilmiş son derece sade bir mimari yapı olarak tanımlanmakta, içinde Buda ve onun öğretileriyle ilgili ikonlar yer almakta ve meditasyon için kullanılmaktadır (Snodgrass,1985: 4). Three Gems'in çatısındaki dairesel boşluk, mekânın içinde taş banklarda oturan kişiler, hava ve atmosfer olaylarını izlemeye davet etmektedir. Bu mekanda oturmak meditasyon deneyimini güçlendirmektedir. Çalışmada ışık ve hava olaylarına dikkat çekmek için LED aydınlatma dizisi kullanmıştır (Art&Place, 2013: 36). Böylece Turrell'in, Roden Krateri ile 1979 yılında ilk adımlarını atmış olduğu çalışmalarını düzenli bir seri olarak gerçekleştirmeye başladığı görülmektedir. Yine doğa ile içiçe bir etkileşimin yer aldığı bu çalışması, sergilenme biçimi olarak izleyenin hem dışarıdan algılayabildiği, hem de içinde yer alarak oluşturulan bu mekânı deneyimleyebildiği bir biçimde kurgulanmıştır. Malzeme olarak beton, polyester, taş ve doğanın yarattığı ışık etkisiyle birlikte LED Aydınlatmalar kullanılmış, 19,9 metre boyutundadır. Kullandığı renkli ledler ile farklı algılar yaratmakta ve çalışmayı doğanın, sanatın ve teknolojinin buluştuğu bir noktaya taşımaktadır.



Görsel 6-7. Three Gems, 2005, Beton, Polyester, Taş, LED Aydınlatma, 19.9m / 65 ft, de Young Museum, Amerika (Art&Place: Site-Specific Art of the Americas, 2013: 68; Newman, 2015 <https://www.hidden-insite.com/2015/08/07/theee-gems-a-skyspace-by-james-turrell/>).



Görsel 8. Three Gems, 2005, Beton, Polyester, Taş, LED Aydınlatma, 19.9m / 65 ft, de Young Museum, Amerika (Haines Gallery, <https://hainesgallery.com/james-turrell-work>).

Turrell'in Avustralya ulusal galerisi için gerçekleştirdiği Skyspace, mekâna özgü bir çalışmadır (Görsel 9). Sanatçı tarafından Avustralya Ulusal Galerinin bahçesine tasarlanmıştır. Dışarıdan etrafı su ile çevrili bir höyük görülmektedir. Kısmen yer altında olan heykel, bahçenin ayrılmaz bir parçası olarak kurulmuştur. Etrafındaki su ve yerin kısmen altında olması dışardan gelen sesi engellemektedir. Uzun eğimli bir yürüyüş yolu aracılığıyla ziyaretçileri belli saatlerde karşılar içeride renkli iç duvarları olan kare tabanlı büyük bir piramit yer alır. Odanın ortasında, etrafı saran turkuaz su ile vurgulanan büyük bir bazalt stupa yükselmektedir. Odanın çevresinde dik açılarla yerleştirilmiş iki rampa, stupanın tek girişinde birleşmektedir (Görsel 10) (NGA, 2020). Within Without isimli bu çalışması diğer Skyspace serilerinde olduğu gibi hem doğa ile etkileşim içerisinde ve oluşturulan mekân, sanatın farklı bir iletişim biçimi olarak izleyiciye yeni deneyim sunmaktadır. Beton, alçı, taş gibi genellikle mekân oluştururken kullandığı malzemelerin yanı sıra su, çalışmanın bir parçası olarak yer almakta, sadece estetik olarak değil işlevsel olarak kullanımı görülmektedir. İçerideki LED aydınlatmalarla birlikte, ışık ve rengin mimari ile buluşmasının yaratmış olduğu sonsuzluk hissi vurgulanmaktadır.



Görsel 9. Within Without, 2010, Beton, Alçı, Taş, Su, LED Aydınlatma, Ulusal Galerî, Avustralya (National Gallery of Australia, 2010, <https://artsearch.nga.gov.au/detail.cfm?irn=200287>).



Görsel 10. Within Without, 2010, Beton, Alçı, Taş, Su, LED Aydınlatma, Ulusal Galerî, Avustralya (National Gallery of Australia, 2010, <https://nga.gov.au/turrell>).

Turrell'in Skyspace çalışmaları benzer tiplerde yapılmış ve mekânın yeni deneyimi anlamında çok katmanlı yapılardan oluşmaktadır. İzleyici ile kurduğu bu etkileşimde sanat eseri mekânın kendisi, mekânın bulunduğu yer, içinde barındığı, içinde barındırdığı kavramlarıyla sanat, tasarım ve mimarinin sınırlarını ortadan kaldıran bir yapılanma içerisinde. Böylece çalışmalarında hem mühendislik, hem teknolojiyi barındırarak doğayı, doğanın kendi hareketlerini izleyiciye sunmaktadır. Bu bağlamda üretmiş olduğu yeni sanat yaklaşımları, yöntem ve deneyimleri ile Turrell, sanatta mekânın farklı bir deneyimini oluşturmakta ve izleyicinin de deneyimleyebileceği kalıcı çalışmalar ortaya çıkarmaktadır. Sanatçı çalışmalarında bir nesneyi aydınlatarak ön plana çıkarmaktan ziyade doğa, renk ve ışık ile etkileşiminden doğan mekânın kendine özgü özelliklerini ön plana çıkartmayı hedeflediği söylenebilmektedir. Böylece bu kendine özgü özellikler kendi seyrinde izleyiciye görsel olduğu kadar duysal bir deneyim de kazandırmaktadır. Mekânın fiziksel gücü, insanın birçok duyusuna hitap eden bir olgu haline gelmektedir.

Sonuç

Sanatı ifade eden kavramların değişime uğraması, yeni eğilimler ve yeni deneyimler yaşatmaya yönelmesi ve sanatçının yeni sanatsal ifade biçimlerini ortaya koyması ile birlikte özellikle disiplinlerarası etkileşim ön plana taşınmıştır. Sanat tüm dalları kapsayacak nitelikte mühendisliği de teknolojiyi de mimariyi de içerisinde barındırmış, sanatsal üretimin merkezine koymuştur. 60'lı yıllardan bu yana özellikle sergilendiği alan anlamında bir boşluktan çıkarak sanatın ögesi haline gelen mekân, sanatı içinde barındıran ve sanatı ögesi haline getiren bir yapıya bürünerek izleyiciye yeni deneyimler sunmaya başlamıştır. Bu bağlamda mekân kavramı, sanat eserinin sergilenme alanı değil, sanat eserinin kendisi olmuştur. Özellikle çağdaş sanatta ifade biçimlerinde önemli noktalara taşınan bu yeni deneyim, mekânı dört duvar olmaktan çıkartarak, izleyiciyi de içine aldığı bir katman olmuştur. Performans sanatında hareket alanı, yerleştirme sanatında bir barınak, arazi sanatında doğanın dokusu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada mekân bağlamında yeni deneyimler sunan Turrell'in çalışmaları ele alınarak disiplinlerarası sanat kavramında mekânın yeni rolü aktarılacak hedeflenmiştir. Gökyüzüne açılan pencereler, ışık ile ilişkili çalışmalarının yanı sıra Roden Krateri çalışması ile de gökyüzü, güneş, ay ve yıldızlar ile mekânda yeni bir deneyim yaratmak için kraterin içinde mekânsal bir yapı oluşturmuştur. Bu çalışmada artık sanatın kendisi haline gelen mekân, izleyici için bir ışık deneyimi sunmaktadır. Roden krateri, sanat eseri-izleyici arasındaki estetik ifadeye dayanan etkileşimi ile birlikte psikolojik bir algı yaratmaktadır. Tanizaki'den ilham alınmış olan Işık Evi çalışmasında ise görünen yüzeyler değil, ışık ve karanlıkta algılanan deneyimler ön plana çıkmaktadır. Yine mekânın kendisi çalışmanın özü olarak üretilmiş, izleyici ile etkileşiminde mekân tasarımının vazgeçilmez iki ögesi olan ışık ve renk kullanımı ile yeni bir deneyim yaratmak amaçlanmıştır. Skyspace çalışmalarında ise Turrell artık tamamen mimari mekâna atıfta bulunmak için üretim yapmış, gökyüzünün gün, güneş ve gece ışığında mekâna olan renk ve ışık anlamındaki etkileri ile yeni bir mekân deneyimi yaratmayı amaçlamıştır. İzleyici bu mekânı kullanır, mekânın içinde oturarak hava ve atmosfer olaylarını izleyerek farklı bir deneyim yaşamaktadır.

Sonuç olarak Turrell, mekân ve sanat ilişkisinde nesne ve özne olmak eyleminde üretimlerini farklı katmanlara taşımıştır. İzleyici artık sanat eserini sadece izleyen değil, içinde yaşayan, vakit geçiren ve deneyimleyen olmaktadır. Sanatçı, sanat, tasarım ve bilim ışığında yeni deneyimler sunarak, bu bağlamda hem mekân tasarımı, hem sanat çalışmalarında yeni bir yaklaşım sergilemektedir. Farklı ifade biçimleri kullanarak izleyiciye sanatta mekânın yeni deneyimini yaşatmaktadır.

Kaynakça

- Antmen, A. (2008). *20. yüzyıl batı sanatında akımlar*. Sel Yayıncılık.
- Antmen, A. (2010). "Beyaz Küp ve Ötesi: Postmodern Dönemde Galeri Mekanının Dönüşümü", O'Doherty, B., *Beyaz Küpün İçinde Galeri Mekanının İdeolojisi*. Sel Yayıncılık.
- Art&Place: Site-Specific Art of the Americas* [Editorial]. (2013). Phaidon Press Limited.
- Collins, J. (2001). *Sculpture today*. Phaidon Press.
- Erzen, N. J. (1991). *Modernizm sonrası sanat*. Çağdaş Düşünce ve Sanat, Plastik Sanatlar Derneği Yayın Dizisi 1.
- Gombrich, E. H. J. (1995). *Sanatın Öyküsü*, (Çev. Erol Erduran, Ömer Erduran). Remzi Kitabevi.
- Ilfeld, E. J. (2012). *Beyond contemporary art*. Vivays Publishing.
- Kosky, J. L. (2012). *Arts of wonder: Enchanting secularity - Walter De Maria, Diller + Scofidio, James Turrell, Andy Goldsworthy*. University of Chicago Press.

- Kosky, J. L. (2013). Contemplative Recovery: The Artwork of James Turrell, *CrossCurrents* 63(1), *Aesthetic Theology*, 44-61.
- Lawrence, J. (2013). *James Turrell Los Angeles, Jerrusalem and Canberra*. Exhibitions. The Burlington Magazin, 729-730.
- Lynton, N. (2015). *Modern sanatın öyküsü*. Çev. Sadi Öziş, Cevat Çapan. Remzi Kitapevi.
- Ocvirk, O. G., Stinson, R. E., Wigg, P. R., Bone, R. O., Cayton, D. L. (2013). *Sanatın temelleri*. Ed. Nazlı Eda Noyan, Çev. Nur Balkır Kuru, Ali Kuru. Karakalem Kitapevi Yayınları.
- O'Doherty, B. (2010). *Beyaz küpün içinde galeri mekânının ideolojisi*. Çev. Ahu Antmen. Sel Yayıncılık.
- Oliveira, D. N., Oxley, N., Petry, M., & Archer, M. (1994). *Installation art*. Smithsonian Institution Press.
- Özayten, N. (1997). Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi 3. Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Özsavaş Uluçay, N. (2019). Mekânın ögesi olarak çağdaş sanat. *Sobider Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(38), 132-138. <http://dx.doi.org/10.16990/SOBIDER.5015>
- San, İ. (2004). *Sanat eğitimi, yaratıcılık temel sanat kuramları sanat eleştirisi yaklaşımları*. Ütopya Yayınevi.
- Snodgrass, A. (1985). *The symbolism of the Stupa*. Cornell Southeast Program, Cornell University.
- Sönmezdağ Zöngür, C. (2017). 20.yy. heykel sanatında taş malzemeye gelenekten farklı yaklaşan sanatçılar. *The Journal of Academic Social Science*, 5(57), 151-169. <http://dx.doi.org/10.16992/ASOS.12944>
- Tanizaki, J. (1993). *Gölgeye övgü*. Çev: Didem Kizen. 2. Baskı. Jaguar Kitap.
- Tolstoy, L. N., (2016). *Sanat nedir?*. Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Çev. M. Beyhan. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnternet Kaynakları

- Haines Gallery. (t.y.). Three Gems, 2005. <https://hainesgallery.com/james-turrell-work>, Erişim tarihi: 20.08.2020.
- House of Light. (2020). <https://hikarinoyakata.com/eng/space>, Erişim tarihi: 20.08.2020.
- Los Angeles County Museum of Art. (12.02.2020). James Turrell's Roden Crater. Youtube. <https://www.youtube.com/watch?v=g0g6JFYRKxQ>, Erişim tarihi: 10.06.2020.
- National Gallery of Australia (NGA). (2010). Australian Garden Gallery. <https://artsearch.nga.gov.au/detail.cfm?irn=200287>, Erişim tarihi: 20.08.2020.
- Newman, E. (07.08.2015). Three Gems, a Skyspace by James Turrell, Hidden-InSite. <https://www.hidden-insite.com/2015/08/07/theee-gems-a-skyspace-by-james-turrell/>, Erişim tarihi: 20.08.2020.
- Roden Crater. (2020). About. <http://rodencrater.com/about/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.
- Turrell, J. (2020a). About. <http://archive.jamesturrell.com/about/introduction/>, Erişim tarihi: 08.06.2020.
- Turrell, J. (2020b). About. <http://jamesturrell.com/about/introduction/>, Erişim tarihi: 10.06.2020.

Sosyal Amaca Yönelik Pazarlama Faaliyetlerinin Tüketici Temelli Marka Değeri Boyutları Üzerindeki Rolü

The Role of Cause-Related Marketing on Consumer-Based Brand Equity Dimensions

Gülnil Aydın* - Sabahattin Çelik**

Abstract: The purpose of this study is to investigate the impact of cause-related marketing activities by businesses on consumer-based brand equity. Brand equity bears great importance on consumers' preferences for products. Several methods are developed and proposed to measure brand equity. In consumer-based brand equity, apart from financial approaches, interest is given to consumer perceptions instead of brand costs and sales revenue. Most important dimensions that shape brand equity are brand awareness, brand loyalty, perceived quality and brand associations. Cause-related marketing activities require businesses to integrate their work related to social problems with branding and marketing activities. That perception of this integration by consumers and whether this integration has a predictive impact on brand equity, and if so, how this impact plays out matters. In the researched international firm in the leg of Turkey, since 2005 under the name of Journey to Health Project breast cancer fight work is carried out written. In the framework of project in question, one of the comprehensive works in the area of health, a part of the revenue obtained from the sales of breast cancer combat products (for example, mobile phone accessories, silver badge, pink diary, bag made of cloth with multiple use etc) is spent in order to fight cancer. As a result of statistical analyses (exploratory factor analysis, correlation and regression analyses), it is seen that negative and positive attitude dimensions associated with cause-related marketing activities have a predictive impact on the consumer-based brand equity dimensions (brand association, brand awareness, brand loyalty and perceived quality). Although negative attitude shows the strongest negative impacts on brand loyalty and brand associations, positive attitude affects perceived quality and brand awareness.

Structured Abstract: Introduction: Perceptions and evaluations of consumers towards a brand give a direction to decisions and activities of businesses. The core of brand equity is value, beliefs and perceptions, which consumers associate with brand (Tosun, 2017). Several methods are developed and proposed to measure brand equity. In consumer-based brand equity, apart from financial approaches, interest is given to consumer perceptions instead of brand costs and sales revenue. Aaker (2012) defines the brand equity "as a set of assets and liabilities related a brand's name and symbol, which adds or subtracts from the value given

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İşletme Bölümü
Asst. Prof. Dr., Bandırma Onyedi Eylül University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Business Administration

ORCID 0000-0002-5613-920X

gaydin@bandirma.edu.tr

** Dr.

Phd.

ORCID 0000-0002-1733-6235

sabahattin.celik@gmail.com

Cite as/ Atıf: Aydın, G. & Çelik, S. (2020). Sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerinin tüketici temelli marka değeri boyutları üzerindeki rolü. *Turkish Studies*, 15(8), 3943-3959. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.47866>

Received/Geliş: 10 November/Kasım 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

by a product or service to a company and / or that company's customers". Most important dimensions that shape brand equity are brand awareness, brand loyalty, perceived quality and brand associations.

That one of the reasons that consumers prefer well-known brands is trust towards these brands is stated. There are studies reporting that brand trust increases as a result of cause-related marketing (Al-Dmour et al., 2016; El-Hilali, Nasery, 2014). Cause-related marketing is defined as "a means of strategic positioning and marketing that connects a business or brand with a social cause or problem to provide mutual benefit" (Yaman, 2003 cited by Varinli, Çatı, 2008).

In this study, it is aimed to ascertain whether cause-related marketing activities have any impact on consumer-based brand equity, if so, how this impact plays out. Brands that make contributions to the society, which they belong to and that want to be remembered with these contributions break grounds with different applications. One of these applications is cause-related marketing activities. Once reviewed the relevant literature, it is understood that new studies in this area are necessary. Subsequently, findings in relation to the impact of cause-related marketing activities can give ideas to practitioners as to how to direct these activities.

In the study, consumers' opinions on cause-related marketing activities of international cosmetic/self-care/accessories products brand are made use of. Since the product is related to cosmetic and accessory and has a hedonic feature, it can be evaluated differently in terms of marketing activities. According to Change (2011) hedonic products can be more suitable for cause-related marketing activities on the grounds that consumers might feel guilty after the purchase.

Method

In the study, quantitative research methods are employed. Population consists of individuals, resident in Istanbul, aged 18 and 18+, users of cosmetic brand that are at the centre of the research. Surveys are used as a method of data collection method. Data of the study is collected by Statistical Consulting Research Company. The questions related to corporate social responsibility in the study of Aslan and Aydın (2018) are made use of in the definitions of scale on the survey form in order to measure consumer attitude toward corporate social responsibility activities. In order to draw attention to cause-related marketing activities, on the question form "In the researched firm in the leg of Turkey, since 2005 under the name of Journey to Health Project breast cancer fight work is carried out written. In the framework of project in question, one of the comprehensive works in the area of health, a part of the revenue obtained from the sales of breast cancer combat products (for example, mobile phone accessories, silver badge, pink diary, bag made of cloth with multiple use etc) is spent in order to fight cancer" explanation is added. To measure consumer-based brand equity, brand equity scale of Aaker, which consist of 4 dimensions (brand associations, brand awareness, brand loyalty and perceived quality) is used. 430 survey are filled by 430 participants, but for analysis, 408 surveys with reliable data are considered.

Hypotheses of the study:

H1: Positive attitude towards cause-related marketing has positive predictive impact on consumer-based brand equity dimensions (H1a: brand associations, H1b: brand awareness, H1c: brand loyalty, H1d: perceived quality)

H2: Negative attitude towards social cause-related marketing has negative predictive impact on consumer based brand equity dimensions (H1a: brand associations, H1b: brand awareness, H1c: brand loyalty, H1d: perceived quality)

Findings

Firstly, exploratory factor analysis is applied to the questions, where attitudes associated with cause-related marketing activities and the consumer-based brand equity variables are measured. Two dimensions (positive attitude, negative attitude) are identified as a result of factor analysis to measure the attitudes of consumers towards social cause-related marketing activities.

As a result of factor analysis applied to the scale of consumer-based brand equity, 4 dimensions are found, brand associations, brand loyalty, brand awareness and perceived quality. It is seen that the reliability of four dimensions, each of them separately, and of the entire scale are at the acceptable level.

In order to see the predictive role of social cause-related marketing activities on brand equity dimensions, multiple regression analysis is conducted. It is seen that in all the multiple regression analysis

conducted, multiple collinearity is not an issue in light of VIF and Tolerance values. In addition, with a view to test autocorrelation, Durbin Watson test is conducted, and the values obtained range from 1,5 and 2,5 (1,851-1,715-1,779-1,628). As a result of the analysis, the hypotheses of the study (H1 and H2) along with sub-hypotheses are supported.

Conclusion, Discussion and Suggestion

In this study, a research is realised in the field where a project conducted by a cosmetic firm with a social aim is integrated with marketing activities. As a result of the research, the attitude towards social cause-related marketing activities by the brand has a predictive impact power on the dimensions of consumer-based brand equity.

It is noteworthy that attitude towards social cause-related marketing activities, which is differentiated as negative and positive and, for each of them, impacts are measured by separate analysis, has high predictive power especially on brand associations. The area where negative attitude has a higher role than positive attitude to play emerges as brand loyalty and brand associations. Hence, in the case of target group, subjected to social cause-related activities, with negative attitude towards activities in question, the most affected brand equity turns out to be loyalty and brand associations. Consumer with a negative attitude may show tendency to punish by not purchasing the brand and in brand associations negative factors may come into play. Consumer with a positive attitude can carry her brand quality perception towards higher positive dimension and increase her brand awareness.

Keywords: marketing, consumer-based brand equity, cause-related marketing, cosmetics and personal care products, regression analysis

Öz: Bu çalışmanın amacı işletmelerin yürüttüğü sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerinin, tüketicilerin marka değeri algısı üzerine etkisini araştırmaktır. Marka değeri, tüketicilerin ürün tercihlerinde büyük önem taşımaktadır. Marka değerinin ölçülmesi için çok farklı yöntemler geliştirilmiş ve önerilmiştir. Finansal yaklaşımlardan ayrı olarak tüketici temelli marka değerinde, marka maliyetleri veya marka satış miktarlarına bakmak yerine tüketici algılarıyla ilgilenilmiştir. Marka özvarlığını şekillendiren en önemli boyutlar; marka farkındalığı, marka sadakati, algılanan kalite ve marka çağrışımlarıdır. Amaca yönelik pazarlama faaliyetleri, işletmelerin toplumsal sosyal sorunlara ilişkin çalışmalarının marka ve pazarlama faaliyetleri ile bütünleştirilmesini gerektirmektedir. Bu bütünleşmenin tüketiciler tarafından algılanışı ve marka değeri boyutları üzerinde bir yordayıcı etkisinin olup olmadığı ve varsa bu etkinin nasıl bir rol oynadığı önem taşımaktadır. Çalışmada araştırılan uluslararası markanın Türkiye ayağında, 2005 yılından bu yana “Sağlığa Yolculuk Projesi” adı altında Meme Kanseri Mücadele Çalışmaları yürütülmektedir. Sağlık alanındaki kapsamlı çalışmalardan biri olan söz konusu proje çerçevesinde Meme Kanseri ile Mücadele Ürünleri’nin satışından elde edilen gelirin bir kısmı (Örn: Cep Telefonu Süsü, Gümüş Rozet, Pembe Ajanda, Çok İşlevli Kumaş Çanta vb.) kanserle mücadele için harcanmaktadır. Yapılan istatistiksel analizler sonucunda (keşfedici faktör analizi, korelasyon ve regresyon analizleri) sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerine ilişkin sahip olunan negatif ve pozitif tutum boyutlarının marka değeri bileşenleri (marka çağrışımları, marka farkındalığı, marka bağlılığı ve algılanan kalite) üzerinde yordayıcı rolü olduğu görülmüştür. Negatif tutumun en fazla olumsuz etkiyi, marka bağlılığı ve marka çağrışımları üzerinde göstermesine karşın; pozitif tutum ise algılanan kalite ve marka farkındalığını etkilemektedir.

Anahtar Kelimeler: pazarlama, tüketici temelli marka değeri, sosyal amaca yönelik pazarlama, kozmetik ve kişisel bakım ürünleri, regresyon analizi

Giriş

Marka, hem işletmeler hem de tüketiciler açısından büyük önem taşımaktadır. Tüketicilerin markaya yönelik algı ve değerlendirmeleri, işletmelerin karar ve faaliyetlerine yön vermektedir. Marka değerinin özü de tüketicilerin marka ile ilişkilendirdikleri değer, inanç ve algılamalara dayandırılmaktadır. Ürüne işlevsel amacı dışında katılan değer, marka değerini oluşturmaktadır (Tosun, 2017). Marka değerinin ölçülmesi için çok farklı yöntemler geliştirilmiş ve

önerilmiştir. Finansal yaklaşımlardan ayrı olarak tüketici temelli marka değerinde marka maliyetleri veya marka satış miktarlarına bakmak yerine tüketici algılarıyla ilgilenilmiştir.

Marka değerinin ve ölçülenmesinin bu derece önemsenmesinin nedenlerinden biri, marka değerinin; tüketicilerin markaya verdikleri önemi, markanın gücünü ve enerjisini tanımlayan bir büyüklük olarak kabul edilmesidir. Her yıl, dünyanın en değerli marka sıralaması yapılmakta ve markaların küresel anlamdaki gücü ve enerjisi anlaşılmaya çalışılmaktadır. Zaman içinde değer kaybeden markalara yönelik reçeteler sunulmaya ve değer kazanan markaların ise başarılarının sırları anlaşılmaya çalışılmaktadır.

Tüketici temelli marka değeri üzerinde çok farklı faktörler etkili olmaktadır. Markanın yaşadığı bir kriz, algılanan değerın hızlıca değişmesine neden olabilmektedir. Marka ve hat yayma uygulamaları, siyasi ve politik gelişmeler, rekabet gücü/durumu ve daha birçok faktör marka değerinin şekillendiricisi niteliğindedir.

Markalar aynı zamanda tüketicilerin sempatisini kazanmak, marka değeri algısını yönetmek ve toplumsal fayda yaratmak amacıyla sosyal faaliyetlerin aktörü konumuna gelebilmektedir. Bulunduğu topluma katkıda bulunmak isteyen ve bu katkılarla anılmak isteyen markalar, farklı uygulamalara imza atmaktadır. Bu uygulamalardan biri de amaca dayalı pazarlama faaliyetleridir. Edelman'ın geniş çapta yürüttüğü araştırma sonuçlarına göre (2014), tüketicilerin %85'i sosyal sorumluluk projesi yapan markaları tercih etmekte, %70'i daha fazla ödeyerek sosyal sorumluluğa sahip markaları satın almakta ve %55'i ise bu markayı arkadaşlarına ve ailelerine önermektedir. Bunun yanı sıra sosyal sorumluluk çalışmalarının içinde büyüyen, amaca dayalı pazarlama, işletmelerin giderek daha fazla başvurduğu bir faaliyet halini almaktadır. Vardarajan ve Menon'a (1988) göre amaca dayalı pazarlama kurumsal sosyal sorumluluk ile iş çıkar/hedeflerinin birleşmesi şeklinde ortaya çıkan ve temel iki hedefi gerçekleştirmeye çalışan bir pazarlama programı olarak tanımlanmaktadır (aktaran Akgül, 2017).

İlgili literatür incelendiğinde, sosyal amaca yönelik pazarlama türlerinden genel olarak alışverişe dayalı promosyonların uygulandığı görülmektedir. Günümüzde tüketiciler, bu tür faaliyetleri yürüten markaların mal ve hizmetlerine daha fazla ödeyerek topluma destek veren şirketleri ödüllendirmeye istekli davranabilmektedirler (Ladero, Casquet ve Singh, 2015).

Sosyal amaca dayalı pazarlama çalışmalarına ilişkin eleştirel yaklaşımlar da mevcuttur. Banerjee (2008), bu uygulamaların topluma bir fayda sunmaktan ziyade işletmeleri zenginleştirdiğini ifade etmektedir. Benzer bir eleştiri de sosyal amaca dayalı pazarlama kavramının ortaya çıkmasında etkili olan Amerika Özgürlük Heykeli'nin güçlendirilmesi örneğinden gelmektedir. Söz konusu kampanyada Amerikan Ekspres'in, kampanyanın reklamı için, kampanyanın gerçekte yarattığı miktardan (1,7 m. \$) üç kat daha fazla harcama yaptığı ifade edilmektedir (yani 6 m \$) (Berglund ve Nakata, 2005, Vlachos ve diğ., 2016). Genel olarak bakıldığında, kurumsal yolsuzluk skandalları veya işletmelerin sosyal çalışmalarında ortaya çıkan tutarsızlıklar tüketicileri sosyal sorumluluk sahibi girişimlere katılma veya sempatik bakma konusunda şüpheyi itebilmektedir (Vlachos ve diğ., 2016). Sosyal amaca dayalı pazarlama çalışmaları, yapısı itibarıyla, diğer kurumsal sosyal sorumluluk çalışmalarına (örn. Hayırseverlik) kıyasla, daha fazla şüphe uyandırıcı nitelikte görülebilmektedir (Barone ve diğ., 2000, Vlachos ve diğ., 2016). Örneğin; Türkiye'de 2011 yılında yaşanan Van depreminden sonra Onur Air, depremzedelere gönderilmek amacıyla sosyal medyadaki her takipçisi için 0,5 TL bağışta bulunulacağını açıklaması üzerine negatif tepki görmüş ve destekte bulunma gayesini kendi popularitesini artırma çalışmasına çevirmesi nedeniyle eleştirilere hedef olmuştur (Batu, 2014).

Bu çalışmada, tüketici temelli marka değeri üzerinde amaca dayalı pazarlama faaliyetlerinin bir etkisi olup olmadığı ve varsa bu etkinin nasıl bir rol oynadığını anlayabilmek amaçlanmaktadır. Bu konuda yapılan araştırmalara bakıldığında konuya ilişkin yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğu anlaşılmıştır. Amaca dayalı pazarlama faaliyetlerinin etkisine yönelik elde

edilecek bulgular, bu faaliyetlere nasıl bir yön verilebileceği konusunda özellikle uygulamacılara fikir verebilecektir.

Çalışmada bu amaçla Türkiye’de kozmetik ve kişisel bakım sektöründe faaliyette bulunan bir markanın amaca dayalı pazarlama uygulamalarına ilişkin değerlendirmeler dikkate alınmıştır. Söz konusu marka kozmetik sektöründe olması nedeniyle erkeklere yönelik ürünleri de mevcut olmasına karşın, özellikle kadınlara yönelik uygulamalarıyla dikkat çekmektedir. Kadınların sağlık konusundaki mücadelelerine destek vermeye çalışan marka, aynı zamanda bu destekte tüketicileriyle kol kola girerek sattığı ürünler üzerinden ayırdığı paylarla farklı konularda desteklerde bulunmaktadır. Marka kullanıcılarının, ürün satın alırken bu desteğin bir parçası olduğunu hissetmeleri sağlanmaktadır. Çalışmada uygulanan analizler ve bulgulara geçmeden önce ilgili kavramlar ve araştırmalar hakkında bilgi verilecektir.

Kavramsal Değerlendirme

Tüketici Temelli Marka Değeri

Marka değeri kavramının teorik altyapısı 1979’da Srinivasan’ın yazdığı bir makaleye dayanmaktadır. Makalede marka değeri; “markanın üründen bağımsız bir biçimde sahip olduğu değer (fayda)” şeklinde ifade edilmiştir (Jourdan, 2002). Aaker (2012) marka değerini “bir ürün veya hizmet tarafından bir işletmeye ve/veya işletmenin müşterilerine yarattığı değeri yükselten ya da azaltan; bir markayla, markanın ismi ve simgesiyle bağlantılı bir sıra varlık ve yükümlülükler” şeklinde tanımlamıştır. Yoo ve diğerleri (2000) ise; bir tüketicinin aynı niteliklere sahip markalaşmış bir ürünle markası olmayan bir ürün arasındaki tercih farklılığını marka değeri olarak tanımlamışlardır.

Literatürde marka değeri için farklı kavramlar kullanılmaktadır: marka denkliği, marka ederi, marka sermayesi, marka özvarlığı... Bu kavramlar büyük ölçüde aynı içerikte olmasına karşın bazı farklılıklar da taşıyabilmektedir. Bu farklılıklar temel olarak marka değerinin ölçümü için kullanılan yöntem ve yaklaşımların farklılığından kaynaklanmaktadır. Bazı çalışmalarda tüketici temelli marka değeri, marka denkliği kavramıyla kullanılmış ve finansal bakışı yansıtan marka değeri kavramından tüketiciyi dikkate alması özelliği nedeniyle ayrıştığı belirtilmiştir (Erdil ve Uzun, 2009).

Aaker’e göre güçlü markalar yaratmanın temel yolu, güçlü bir marka özvarlığından geçmektedir. Marka özvarlığı, “bir ürün ya da hizmet tarafından bir firmaya ve/veya o firmanın müşterilerine sağlanan değeri artıran (ya da azaltan), bir markanın ismine ve sembolüne bağlı aktif ve pasif varlıklar (yükümlülükler) topluluğudur.” Marka özvarlığını şekillendiren en önemli boyutlar; marka farkındalığı, marka sadakati, algılanan kalite ve marka çağrışımlarıdır. Her boyut tüketiciler için olduğu kadar işletmeler için de önem taşımaktadır (Aaker, 2012). Bu boyutlarla ilgili detaylı değerlendirme yapmak daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Marka Farkındalığı

Bir markanın varoluşunun tüketicinin hafızasında ne kadar güçlü yer aldığıyla ilgili olan marka farkındalığı, marka değeri kavramının önemli bir boyutudur. Marka farkındalığı, “*tüketicilerin markayı tanımlayabilme veya tanıyabilme yeteneği*” olarak tanımlanabilir (Müller ve Chandon, 2003, s.211). “Farkındalık, bir markanın tüketicinin zihnindeki varlığının gücüne karşılık gelir.” Aaker’e göre (2012), eğer tüketicilerin zihinleri her biri tek bir markayı gösteren zihinsel ilan panolarıyla dolu olsaydı, o zaman bir markanın farkındalığı/bilinirliği kendi ilan panosunun büyüklüğüyle ifade edilirdi. Farkındalık/bilinirlik, bir markayı tanımadan, hatırlamaya, zihinde en önde gelmesinden baskın olana kadar tüketicilerin çeşitlilik gösteren farklı hatırlama yollarına göre ölçülür (Erdil ve Uzun, 2009).

Markayı fark ettirebilmek, etkili pazarlama iletişimine ve dolayısıyla iletişim stratejilerine bağlıdır. Markalamanın temel adımı olan bir ürüne isim verme sürecinden sonra, ilgili ürünün bütünleşik pazarlama iletişimi faaliyetleri ve özellikle reklâmcılık çabalarıyla desteklenmesi gerekmektedir. Reklamcılığın işlevlerinden biri marka farkındalığı yaratmaktır. Bazı araştırma sonuçlarına göre, reklam yatırımı ile marka farkındalığı arasında olumlu bir ilişki görülmüştür (Rooney, 1995). Sağlıklı iletişim çalışmaları sayesinde oluşturulabilecek güçlü marka farkındalığı tüketiciler nezdinde öğrenme, değerlendirme ve tercih avantajları sunmaktadır (Keller, 2019).

Tüketiciler her gün çok daha fazla pazarlama mesajıyla bombardımana tutulduğu için hatırlanmayı ve tanınmayı sağlama (ve bunu ekonomik bir şekilde yapma) giderek daha zor hale gelmiştir. Bu nedenle markalar, klasik medya kanallarının yanı sıra etkinlik çalışmaları, sponsorluklar, tanıtım ve numuneler ve diğer dikkat çekici yaklaşımları kullanarak avantaj yakalayabileceklerdir (Aaker, 2012). Farkındalık için önemli olan aynı zamanda markanın nasıl bilindiğidir. Çünkü hatırlanmak sadece bir boyut olarak görülmektedir, doğru gerekçelerle hatırlamak daha önemli hale gelmektedir.

Algılanan Kalite

Marka değeri boyutlarından biri de algılanan kalitedir. Algılanan kalite, tüketiciler açısından satın alma nedeni yaratarak ve markanın rakip markalardan farklılaşmasını sağlayarak tüketicilere değer temin etmektedir (Pappu ve diğerleri, 2005). Algılanan kalite, ürün veya hizmetlerin genel anlamda üstünlüğüne veya mükemmelliği konusunda tüketicilerin subjektif yargılarına dayanabilmektedir (Parasuraman ve diğerleri, 1988: 15). Dolayısıyla bir marka birine göre kaliteli görülürken bir başkası için kalitesiz yorumu alabilmektedir (Tosun, 2017).

Algılanan kalite güçlü bir markanın önemli bir temel bileşeni olarak görülür. Kalite denildiğinde ürüne ait somut ya da soyut çeşitli özellikler düşünülmektedir. Algılanan kalite ise, rakiplere bakıldığında genel kalite ya da üstünlüğe ilişkin müşteri algısıdır. Bir başka deyişle algılanan kalite, müşterilerin algılaması ile ilişkilidir. Tüketiciler, belirli bir ürünü ya da hizmeti, kendi ürün sınıfının nitelikler kümesi kapsamında değerlendirirler ve her özellik açısından farklı markaların nerede konumlandığına ilişkin algılar geliştirirler. Algılanan kalite, bir markaya ait soyut, genel duyguları içermesinin yanında, ürünün kendisine özgü niteliklerine vurgu yapan kriterleri de (güvenilirlik, performans, dayanıklılık gibi) içine alabilmektedir (Atılgan, 2005).

Aaker'e göre (2012) algılanan kalite geliştiği zaman tüketicilerin marka algılarındaki diğer unsurlar da genellikle değişme eğilimi sergileyecektir. Çoğu zaman kurumsal markalar (Toshiba, Ford) ve ürün kategorileri arasında farklılık gösteren markalar için algılanan kalite kilit konumlandırma boyutu olarak görülebilmektedir. Özellikle birden çok ürün kategorisine yayılan markalar için fonksiyonel fayda tarafından yönlendirilmeleri olasılığının düşüklüğü algılanan kalitenin önemini artırmaktadır. Dolayısıyla farklı ürün kategorilerinde yer alan markalar için algılanan kalitenin daha ciddi bir önemi olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Marka Bağlılığı/Sadakati

Tüketicilerin bir markaya karşı bağlılık düzeyi marka değerinin önemli unsurlarından görülmektedir. Bağlılık düzeyi yüksek müşteri temeline sahip olan markaların marka değeri de yüksektir (Kotler, 1997). Marka bağlılığı, markaya karşı tüketicinin olumlu bir tutuma sahip olması ve ilerde düzenli olarak belirli bir markayı satın alma niyeti olması şeklinde tanımlanmaktadır (Pappu ve diğ., 2005). Bu tanım, marka bağlılığına yönelik hem tutumsal hem de davranışsal boyutları içermektedir.

Marka bağlılığının işletmeler açısından önemi büyüktür. En önemli etkisinin de karlılık üzerinde olduğu bilinmektedir. Markadan vazgeçme oranını %5 düşürmenin; bir bankada %85, bir sigorta acentasında %50, araba servis zincirinde %30 kar artışına neden olduğu görülmüştür. Bir

finansal hizmetler şirketinde müşterileri elde tutma oranındaki %5'lik artışın, 5. yıl sonunda şirketin karını %60 artırdığı hesaplanmıştır (Aaker, 2012).

Bağlılığı artırmak için, müşterilerin markayla olan ilişkilerini geliştirmek ve güçlendirmek önem taşımaktadır. Bir marka hakkında pozitif düşüncelere sahip olan tüketicilerin aynı markaya bağlı kalmasını sağlamak nispeten kolaylaşabilmektedir. Tüketiciler pozitif düşünceler geliştirdikleri markaları satın almalarını haklı çıkartacak davranışlara girme eğilimi sergileyebilmektedirler (Erdil ve Uzun, 2009; Biyan, 2019). Bu nedenle müşteri-marka etkileşimini sağlayan stratejiler büyük önem kazanmaktadır.

Marka Çağrışımları

Marka değerini oluşturan bir boyut da güçlü marka çağrışımlarıdır. Marka çağrışımları, tüketicinin markayla ilgili aklındaki her şey olarak ifade edilmektedir (Aaker, 2012). Marka çağrışımları, tüketiciler açısından markanın anlamını içeren ve tüketicinin hafızasında yer alan marka bilgi kümesine bağlı markaya ilişkin bilgi alanlarıdır (Keller, 1993:3).

Marka çağrışımları pazarlamacılar ve tüketiciler için oldukça önemlidir. Pazarlama çalışanları markayı farklılaştırma, konumlandırma, marka genişletme faaliyetlerinde, markaya karşı olumlu tutumlar ve hisler oluşturmada ve bir markayı satın alma ve kullanmanın sağlayacağı faydaları tavsiye etmede marka çağrışımlarını kullanmaktadırlar. Bir başka ifadeyle marka değer ve imajının temel bir unsuru olan marka çağrışımı, markanın farklılaştırılmasında, konumlandırılmasında ve markaya karşı olumlu tutum ve düşünceler yaratılmasında katkı sağlamaktadır (Taşkın, 2018). Tüketiciler ise marka çağrışımlarını; akıllarındaki markayla ilgili bilgileri işlemek, düzenlemek, hatırlamak ve satın alma kararını desteklemek için kullanmaktadırlar (Low ve Lamb, 2000: 351).

Bir marka, özellikleri, kullanıcıları, sembolleri, kullanım bağlamları, ülke veya bölgesi ve marka kişiliği ölçüsünde çağrışımlara sahip olabileceği gibi, kurumsal çağrışımlara da sahip olabilir. Kurumsal çağrışımlar, gelişen toplum odaklı çağrışımlar için neredeyse vazgeçilmez görülmektedir. İşletmeler için iyi bir şey yapmak “iyi vatandaş” olmak markaya, müşteri ilişkilerine katkı sağlayarak yardımcı olacak saygı, takdir ve beğenme gibi duygular yaratabilmektedir. “Hayır işleriyle bağlantılı” programlar, bir markaya ilgi ve görünürlük verebilir (Aaker, 2012). Bu nedenle sosyal amaca dayalı pazarlama faaliyetlerinin de markayla ilgili olumlu bir bakış açısına ve olumlu çağrışımlara hizmet etmesi mümkün olabilmektedir. Bir sonraki başlıkta sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerinden ve kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları ile arasındaki ilişkiden bahsedilmektedir.

Sosyal Amaca Yönelik Pazarlama Faaliyetleri

Günümüzde tüketiciler marka tercihlerinde, markaların sosyal amaçlı faaliyetlerine büyük önem verme eğilimi göstermektedir. Bu kapsamda değerlendirilebilecek amaca yönelik pazarlama “bir işletme ya da markayı, karşılıklı fayda sağlamak üzere ilgili bir sosyal amaç veya sorunla bağlayan stratejik bir konumlandırma ve pazarlama aracı olarak” ifade edilmektedir (Yaman, 2003 aktaran Varinli ve Çatı, 2008). Tanımdan da anlaşıldığı üzere; amaca yönelik pazarlama çalışmalarında işletmeler, gelir elde etmeye yönelik değişimleri hedeflerken aynı zamanda da sosyal bir sorunla ilgili çözümü amaç edinerek destek sağlamaktadırlar. Bunu yaparken de, işletmenin ürünleri ile sosyal bir amaç bütünleştirilerek pazarlama etkinliklerine girilmekte ve elde edilen gelirin bir kısmı veya tamamı sosyal amaçla ilgili kar amacı gütmeyen kuruma veya bir destek etkinliğine bağlanmaktadır.

Sosyal amaca dayalı pazarlama terimi 1980’lerde, bir işletmenin kar amacı gütmeyen bir organizasyon veya sivil toplum kuruluşu ile işbirliği yaparak ürünlerinin satışı aracılığıyla belirli bir toplumsal amaca destek verdiği kampanyaları tanımlamak için kullanılmış ve **kurumsal sosyal sorumluluğun** yeni bir şekli olarak ortaya çıkmıştır (Varadarajan & Menon, 1988). O yıllarda

çalışmalara konu olmaya başlayan bu uygulamalar, günümüzde farklı markalar tarafından yaygın bir şekilde kullanılan kampanyalar haline gelmiştir (Ladero, Casquet ve Singh, 2015). Sosyal amaca dayalı pazarlamanın temel mantığı, müşterilerin ürün satın almalarını sağlamanın yanı sıra onları sosyal bir çalışmaya da dahil edebilmek olarak tanımlanmaktadır.

Amaca yönelik pazarlama faaliyetleriyle ilgili bazı özellikler aşağıda belirtilmektedir (Varinli ve Çatı, 2008):

- *İşletmenin sosyal bir sorun, konu veya amaçla bütünleşmesi,*
- *İşletmenin bu sosyal konuyla ilgili olarak kar amacı gütmeyen bir kurumla ortaklığa girebilmesi,*
- *Sosyal amaç doğrultusunda ürünlerin tüketicilere sunulması, gelir getirici değişimlerin gerçekleştirilerek tüketicilerin de faaliyetin bir parçası haline gelmesinin sağlanması,*
- *Elde edilen gelirin bir kısmı ya da tamamının sosyal amaç için kullanılması,*
- *İşletme tarafından sosyal konuya/amaca verilen bu desteğin pazarlama mesajlarında paylaşılmasıdır.*

Sosyal amaca yönelik pazarlamanın, işletmelere sağladığı faydaları ortaya koyan birçok çalışma vardır. İşletmeler genel olarak sadık müşteriler elde etmek, rekabet avantajı sağlamak, imaj geliştirmek veya var olan imajı değiştirmek, marka bilinirliğini ve müşteri sadakatini artırmak ve çalışanlarını motive ederek bağlılıklarını arttırmak gibi avantajlar elde etme amacı gütmektedirler. Bu açıdan işletmelerin sosyal amaçlarla ilgilenmeleri, müşterilerle aralarında duygusal bir bağın kurulmasını sağlayarak markaya yarar ve değer eklemekte, rakip markalardan ayrı bir yere konmasına yardım edebilmektedir (Varinli ve Çatı, 2008; Ceylan, Köse ve Aydın, 2016).

Sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerinin kurumsal sosyal sorumluluk çalışmaları kapsamında değerlendiren araştırmalar mevcuttur. Bu nedenle amaca yönelik pazarlamanın, bir tür kurumsal sosyal sorumluluk çalışması olduğunu belirtmek yanlış olmayacaktır. Nitekim Kotler ve Lee'ye göre (2005) kurumsal sosyal sorumluluk uygulamaları; *sosyal amaçlı teşvikler, amaca yönelik pazarlama, kurumsal sosyal pazarlama, kurumsal hayırseverlik, toplum gönüllülüğü ve sosyal sorumluluk esaslı iş uygulamaları* olarak altı başlık altında incelenmektedir.

Bu çalışmada sosyal amaca yönelik pazarlama ifadesi kullanılmasına karşın, bahsedilen uygulamaların literatürde farklı isimlerle değerlendirildiğini de belirtmek gerekir. Örneğin; sorumlu pazarlama (responsible marketing), yardımsever pazarlama (charity marketing), kurumsal veya stratejik hayırseverlik (corporate or strategic philanthropy), sosyal yatırım (social investment), sosyal amaca yönelik markalaşma (cause branding) gibi (Ceylan, Köse ve Aydın, 2010).

Amaca Yönelik Pazarlama ile Tüketici Temelli Marka Değer Boyutları Arasındaki İlişki

Tüketicilerin iyi bilinen markaları tercih etmelerinin sebeplerinden birinin, bu markalara duyulan güvenin yüksekliği olduğu belirtilmektedir. Marka güvenilirliğinin, amaca yönelik pazarlama faaliyetleri sonucunda arttığını belirten çalışmalar mevcuttur (Al-Dmour ve diğ., 2016; El-Hilali ve Nasery, 2014). Bu sonuç, marka bağlılığı üzerinde de rol oynamaktadır. Aynı zamanda sosyal amaca yönelik pazarlama uygulamalarının; satışları, marka imaj ve bilinirliğini, işletmelere yönelik olumlu tüketici tutumunu artırdığı da belirtilmektedir (Ceylan, Köse ve Aydın, 2016).

Sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerinin marka bilinirliğini artırmasının yanı sıra, bilinirliği yüksek markaların yürüttüğü amaca yönelik pazarlama çalışmalarının da başarılı olma potansiyelinin yüksek olduğunu belirten çalışmalar da mevcuttur. Örneğin; Edmondson ve Lafferty'nin (2007) gerçekleştirdiği bir araştırmaya göre; bilinirlik ağırlıklı olarak amaç-marka

birlikteliği konusunda önemli rol oynamakta ve amaca yönelik pazarlama faaliyetinin başarısını etkilemektedir.

Westberg ve Pope (2012) işletmeler tarafından giderek daha fazla başvurulmaya başlanan amaca yönelik pazarlama faaliyetleri ile ilgili yeni çalışmalara ihtiyaç duyulduğuna dikkat çekmiş ve yaptıkları araştırmada amaca yönelik pazarlama faaliyetleri ile sponsorluk ve satış geliştirme çalışmalarını kıyaslayarak marka tutumu üzerine etkilerini açıklamaya çalışmışlardır. Çalışmanın sonucunda tüketicilerin amaca yönelik pazarlama faaliyetlerine daha olumlu tepki verdiğini ve bu stratejinin marka ile ilgili hedeflere ulaşmada daha etkili olabileceği belirtilmiştir. Ancak amaca yönelik pazarlama çalışmalarında bu başarının elde edilebilmesi için seçilen sosyal amacın markayla uyumu büyük önem taşımaktadır.

Seçilen sosyal amacın markayla uyumu, amaca yönelik pazarlama faaliyetlerinin başarısı açısından büyük önem taşımaktadır. Choi ve Seo (2019) toplumsal olarak negatif eleştirilere maruz kalan (örneğin, sağlığa zararlı ürünler ürettiği düşünülen fast food markaları gibi) işletmeler tarafından yürütülen amaca yönelik pazarlama faaliyetlerinin etkinliğini araştırdıkları çalışmada, markaya yönelik tutumun pozitive çevrilebilmesi konusunda amaca yönelik pazarlama çalışmalarının işe yarayabileceği sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca bu başarı için, marka-amaç uyumunun önemine vurgu yapılmıştır.

Amaca yönelik pazarlama çalışmalarının pozitif etkilerinin yanı sıra negatif değerlendirmelere zemin oluşturmaları da söz konusu olabilmektedir. İşletmelerin sosyal amaca yönelik yaklaşımı samimi ve gerçekçi olmadığı zaman tüketicinin şüphesini uyandırabilmekte ve bu durum marka imajını olumsuz etkileyebilmektedir (Müller, Fries ve Gedenk, 2014). Daha önce belirtildiği üzere, sosyal amaçların pazarlama faaliyetlerine entegre edilmesinin yarattığı negatif bir tutum da oluşabilmektedir. Markaların yürütülecek sosyal içerikli çalışmalardan nemalanmaya gayret göstermelerini, olumsuz değerlendiren görüşler de mevcuttur (Banerjee, 2008).

Bu değerlendirmeler ışığında markaların yürüttükleri sosyal amaca yönelik pazarlama çalışmalarından nasıl bir sonuç elde edebileceklerine ilişkin araştırmalara ihtiyaç duydukları görülmektedir.

Yöntem

Çalışmada uluslararası bir kozmetik-kişisel bakım/aksesuar ürünleri markasının yürüttüğü sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerine ilişkin müşteri görüşlerine başvurulmuştur. Ürünün kozmetik ve aksesuar üzerine olması nispeten hedonik bir özellik taşıması nedeniyle amaca dayalı pazarlama faaliyetleri açısından farklı değerlendirilebilmektedir. Chang'e (2011) göre, hedonik ürünlerin, tüketicilerin satın aldıktan sonra nispeten suçluluk duygusu içinde olabilmeleri nedeniyle amaca dayalı pazarlama faaliyetleri için daha uygun olabileceğini ifade etmektedir.

Anakütle İstanbul ilinde yaşayan 18 yaş üzeri, araştırmada dikkate alınan kozmetik markası kullanıcısı bireylerdir. Çalışmada veri toplama aracı olarak anket tekniğinden yararlanılmıştır. Çalışmanın verileri Statistical Consulting Araştırma Şirketi tarafından tüketici paneli kullanılarak toplanmıştır. Anket formunda yer alan ölçek ifadelerinde kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik tüketici tutumunu ölçmek için; Aslan ve Aydın'ın (2018) çalışmalarında kullandıkları kurumsal sosyal sorumlulukla ilgili sorulardan yararlanılmıştır. Amaca yönelik pazarlama faaliyetlerine ilişkin dikkati çekmek için, soru formuna “*Çalışmada araştırılan markanın Türkiye ayağında, 2005 yılından bu yana “Sağlığa Yolculuk Projesi” adı altında Meme Kanseri Mücadele Çalışmaları yürütülmektedir. Sağlık alanında kapsamlı çalışmalarından biri olan söz konusu proje çerçevesinde Meme Kanseri ile Mücadele Ürünleri’nin satışından elde edilen gelirin bir kısmı (Örn: Cep Telefonu Süsü, Gümüş Rozet, Pembe Ajanda, Çok İşlevli Kumaş Çanta vb.) kanserle mücadele için harcanmaktadır.*” açıklaması eklenmiştir. Tüketici Temelli Marka Değeri ölçümü

için; Aaker'in 4 boyuttan oluşan (marka çağrışımları, marka farkındalığı, marka bağlılığı ve algılanan kalite) marka değeri ölçeği kullanılmıştır.

Anket çevrimiçi platformda gerçekleştirilmiştir (Temmuz 2019 ile Aralık 2019 tarihleri arasında anket çevrimiçi yayında kalmıştır). Anketi toplam 430 katılımcı cevaplamıştır. Örneklem sayısı belirlenirken evren büyüklüğü 10 milyon üzeri, kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerine yönelik pozitif ve negatif tutum sergileme olasılığı (p/q değerleri) %60/%40, %95 güven aralığı ve 0,05 anlamlılık düzeyi için kabul edilebilir örneklem hatası 0,05 olarak alınmıştır (Altunışık ve diğ., 2012). Katılımcılar tarafından toplam 430 anket doldurulmuş, ancak analizler için sağlıklı verilerin yer aldığı 408 anket değerlendirmeye alınmıştır.

Çalışmanın hipotezleri:

H1: Sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerine ilişkin olumlu tutumun tüketici temelli marka değeri boyutları (*H1a: marka çağrışımları, H1b: marka farkındalığı, H1c: marka bağlılığı, H1d: algılanan kalite*) üzerinde pozitif yordayıcı etkisi vardır.

H2: Sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerine ilişkin olumsuz tutumun tüketici temelli marka değeri boyutları (*H1a: marka çağrışımları, H1b: marka farkındalığı, H1c: marka bağlılığı, H1d: algılanan kalite*) üzerinde negatif yordayıcı etkisi vardır.

Analiz ve Bulgular

408 katılımcının cevapladığı anket formunda yer alan demografik sorulara ilişkin dağılımlar Tablo 1'de paylaşılmıştır.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

<i>Katılımcı sayısı: 408</i>	<i>Sıklık</i>	<i>%</i>
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	278	68
Erkek	130	32
<i>Yaş</i>		
18-25	147	36
26-35	166	41
36-45	26	6
46 ve üzeri	69	17
<i>Eğitim</i>		
İlköğretim	51	13
Ortaöğretim	154	38
Yükseköğretim	203	49
<i>Medeni Durum</i>		
Bekar	185	45
Evli	223	55
<i>İş durumu</i>		
Çalışıyor	144	35
Çalışmıyor	264	65
<i>Aylık Hanehalkı Geliri</i>		
2.500 tl ve daha az	90	22
2.501-4.000 tl	179	44
4.001-5.500 tl	40	10
5.501-7.000 tl	21	5
7.000 tl ve üstü	78	19

Çalışmanın takip eden kısmında değişkenlerin ve alt boyutların belirlenebilmesi amacıyla faktör analizi gerçekleştirilmiş ve faktör analizi sonucunda elde edilen boyutlar itibariyle katılımcıların bölümlendirilmesine ve tanımlanmasına yardımcı olacak kümeleme analizine başvurulmuştur.

Faktör Analizi

Sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerine ilişkin tutum ve tüketici temelli marka değeri değişkenlerinin ölçüldüğü sorulara öncelikle keşfedici faktör analizi yapılmıştır. Analizden önce verilerin basıklık ve çarpıklık değerlerine bakılmış ve değerlerin ± 2 aralığında (Kalaycı, 2005) yer alması nedeniyle normal dağılım sergiledikleri görülmüştür. Ayrıca ölçeğin içinde yer alan ters sorular yeniden kodlanmıştır. Faktör analizine ilişkin bulgular ve güvenilirlik analizi (Cronbach alpha) değerleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 2: Sosyal Amaca Yönelik Pazarlama Faaliyetlerine İlişkin Tutum Keşfedici Faktör Analizi

<i>Faktör Boyutları ve İfadeler</i>	<i>Faktör Yükleri</i>	<i>KMO</i>	<i>Açıklanan Varyans (%)</i>	<i>Güvenilirlik (CAlpha)</i>
SAYP TUTUM		0,936	75,174	0,87
Faktör 1: POZİTİF TUTUM			48,783	0,97
Ap_T16	0,869			
Ap_T17	0,865			
Ap_T14	0,854			
Ap_T13	0,849			
Ap_T12	0,830			
Ap_T15	0,820			
Ap_T18	0,799			
Ap_T19	0,775			
Ap_T20	0,748			
Ap_T11	0,738			
Ap_T10	0,726			
Ap_T8	0,720			
Ap_T7	0,698			
Ap_T6	0,683			
Ap_T9	0,657			
Ap_T5	0,626			
Faktör 2: NEGATİF TUTUM			26,391	0,95
Ap_T3	-0,903			
Ap_T2	-0,891			
Ap_T4	-0,858			
Ap_T1	-0,857			

Sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerine ilişkin tüketicilerin tutumunu ölçmeye yönelik yapılan faktör analizi sonucunda 2 boyut belirlenmiştir. Boyutlardan biri “Destek faaliyetleri zaman ve enerji kaybından başka bir şey değildir” ve “Bu tür faaliyetlerin toplumu kandırmak için gerçekleştirilen bir göz boyama çabası olduğunu düşünüyorum” şeklinde ifadelerin yer aldığı negatif yargıları içerirken diğer boyut ise “Bir ürün satın alırken kurumun gerçekleştirdiği bu tür projelerden olumlu yönde etkilenirim”, “Bu tür projeler gerçekleştiren markaların ürünlerini fiyatı yüksek olsa bile satın alırım” şeklinde pozitif ifadeleri kapsamaktadır. Her bir boyutun ve tüm ölçeğin güvenilirlik değerleri kabul edilebilir düzeydedir ($>0,60$). “Destek faaliyeti gerçekleştirmeyen kurumların çalışanlara karşı ilgisiz olduğunu düşünürüm” ifadesi düşük faktör yükü nedeniyle çıkarılmıştır ($<0,50$).

Tablo 3: Tüketici Temelli Marka Değeri Keşfedici Faktör Analizi

<i>Faktör Boyutları ve İfadeler</i>	<i>Faktör Yükleri</i>	<i>KMO</i>	<i>Açıklanan Varyans (%)</i>	<i>Güvenilirlik (CAlpha)</i>
MARKA DEĞERİ		0,943	86,544	0,98
Faktör 1: MARKA ÇAĞRIŞIMLARI			32,234	0,97
MC_9	0,888			
MC_7	0,886			
MC_5	0,869			
MC_8	0,836			
MC_6	0,789			
MC_3	0,786			
MC_4	0,781			
Faktör 2: MARKA BAĞLILIĞI			22,099	0,96
MB_2	0,814			
MB_4	0,772			
MB_3	0,757			
MB_5	0,718			
MB_1	0,681			
Faktör 3: MARKA FARKINDALIĞI			21,008	0,93
MF_1	0,885			
MF_2	0,804			
MF_5	0,750			
MF_3	0,716			
MF_4	0,715			
Faktör 4: ALGILANAN KALİTE			11,204	0,94
AG_2	0,678			
AG_4	0,663			

Tüketici temelli marka değeri ölçeğine uygulanan faktör analizi sonucunda 4 boyut bulunmuştur; marka çağrışımları, marka bağlılığı, marka farkındalığı ve algılanan kalite (Tablo 3). Boyutların ayrı ayrı ve ölçeğin tamamının güvenilirliğinin kabul edilebilir düzeyde olduğu görülmektedir. Güvenilirlik ve faktör analizleri sonucunda 3 ifade çıkarılmıştır.

Çalışmanın değişkenleri arasındaki ilişkiyi görmek amacıyla gerçekleştirilen çoklu korelasyon analizi sonuçlarına Tablo 4'te yer verilmiştir. Sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerine yönelik negatif yargıların yer aldığı boyut diğer değişkenlerle anlamlı, güçlü bir ilişkiye sahiptir. Negatif tutumun en güçlü ilişkili olduğu değişken marka çağrışımlarıdır. En zayıf ilişki ise algılanan kalite boyutuyla.

Tablo 4: Değişkenler Arası Korelasyon Analizi

	1	2	3	4	5	6
1. NGTFTUTUM	-					
2. PZTFTUTUM	-,642**	-				
	,000					
	408					
3. CAGRISIM	-,690**	,675**	-			
	,000	,000				
	408	408				
4. FARKINDALIK	-,463**	,572**	,559**	-		
	,000	,000	,000			
	408	408	408			
5. BAGLILIK	-,617**	,582**	,698**	,737**	-	
	,000	,000	,000	,000		
	408	408	408	408		
6. ALG_KAL	-,499**	,624**	,737**	,652**	,760**	-
	,000	,000	,000	,000	,000	
	408	408	408	408	408	
** p< 0.01						

Regresyon Analizleri

Sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerinin marka değeri boyutları üzerinde yordayıcı rolünü görebilmek amacıyla çoklu doğrusal regresyon analizi yapılmıştır. Değişkenlere ait ortalama, standart sapma katsayıları aşağıdaki tablolarda (5, 6, 7 ve 8) verilmiştir. Yapılan tüm çoklu regresyon analizlerinde VIF ve Tolerans değerlerine bakılarak çoklu eş doğrusallık problem olmadığı görülmüştür. Ayrıca otokorelasyonu test etmek amacıyla yapılan Durbin Watson testi sonucunda elde edilen değerlerin 1,5 ve 2,5 arasında yer aldığı görülmüştür (1,851-1,715-1,779-1,628). Bu da değişkenler arasında otokorelasyonun olmadığını göstermektedir (Kalaycı, 2005).

Tablo 5: Marka Çağrışımları Üzerinde Amaca Yönelik Pazarlamaya İlişkin Tutumun Yordayıcı Rolü

Değişkenler	β	S.Hata
PZTFTUTUM	,394**	,046
NGTFTUTUM	-,437**	,039
Sabit	3,101	,250

$R^2=0,568$; Düz. $R^2=0,566$, $p<0,001$

** p< ,01

Çoklu regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=266,418$ $p<0,001$). Modelde VIF ve Tolerans değerlerine bakıldığında çoklu eş doğrusallık problemi olmadığı görülmüştür. Amaca yönelik pozitif ve negatif tutumun, marka çağrışımları üzerinde yordayıcı rolü vardır. Çağrışımlarda negatif tutumun rolünün, pozitif tutuma kıyasla daha yüksek olduğu dikkati çekmektedir.

Tablo 6: Marka Farkındalığı Üzerinde Amaca Yönelik Pazarlamaya İlişkin Tutumun Yordayıcı Rolü

Değişkenler	β	S.Hata
PZTFTUTUM	,467**	,055
NGTFTUTUM	-,164**	,047
Sabit	2,203	,299

$$R^2=0,585; \text{Düz.}R^2=0,343, p<0,001$$

** $p<,01$

Çoklu regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=105,514$ $p<0,001$). Modelde VIF ve Tolerans değerlerine bakıldığında çoklu eş doğrusallık problemi olmadığı görülmüştür. Amaca yönelik pozitif ve negatif tutumun, marka farkındalığı üzerinde yordayıcı rolü vardır. Modelin açıklama gücü, marka farkındalığını etkileyen çok sayıda değişken olabileceği düşünüldüğünde çok düşük değildir (Düzeltilmiş R^2 : 0,34).

Tablo 7: Marka Bağlılığı Üzerinde Amaca Yönelik Pazarlamaya İlişkin Tutumun Yordayıcı Rolü

Değişkenler	β	S.Hata
PZTFTUTUM	,316**	,054
NGTFTUTUM	-,414**	,046
Sabit	3,136	,293

$$R^2=0,663; \text{Düz.}R^2=0,439, p<0,001$$

** $p<,01$

Çoklu regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=158,690$, $p<0,001$). Amaca yönelik pozitif ve negatif tutumun, marka bağlılığı üzerinde yordayıcı rolü vardır. Negatif tutumun marka bağlılığı üzerine etkisi, pozitif tutumdan daha fazla görülmektedir.

Tablo 8: Algılanan Kalite Üzerinde Amaca Yönelik Pazarlamaya İlişkin Tutumun Yordayıcı Rolü

Değişkenler	β	S.Hata
PZTFTUTUM	,517**	,054
NGTFTUTUM	-,167**	,046
Sabit	2,089	,291

$$R^2=0,637; \text{Düz.}R^2=0,406, p<0,001$$

** $p<,01$

Çoklu regresyon analizi sonuçları istatistiksel olarak anlamlıdır ($F=138,324$, $p<0,001$). Amaca yönelik pozitif ve negatif tutumun, algılanan kalite üzerinde yordayıcı rolü vardır.

Yapılan analizler sonucunda çalışmanın hipotezleri (H1 ve H2) alt hipotezleriyle birlikte desteklenmiştir.

Sonuç

Markalar tüketiciler ile bağ kurabilmek için çok farklı çalışmalar yürütmektedirler. Sosyal amaca yönelik faaliyetler de bunların arasında yerine almaktadır. Bu programların başarıyla yürütülmesi önem taşımaktadır. Çünkü aksi takdirde arzu edilen sonuçların elde edilmesi mümkün olmamaktadır. Aaker'e göre (2012) bir sosyal sorumluluk çalışmasından başarı elde edebilmek için; a) öncelikle odaklanmak gerekir, tek bir alan ve tek bir işle ilgilenmek b) zaman içinde tutarlı olmak c) yürütülen programın markaya bağlanması ve d) ayrıca yürütülen faaliyetlerin bir markasının olması işe yaramaktadır. Markalaşmış bir program çok etkilidir.

Bu çalışmada bir kozmetik markası tarafından sosyal bir amaçla yürütülen Sağlığa Yolculuk projesinin pazarlama faaliyetleriyle bütünleştirildiği alana ilişkin bir araştırma gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda markanın yürüttüğü sosyal amaca yönelik pazarlama

faaliyetlerine yönelik tutumun tüketici temelli marka değeri boyutları üzerinde yordayıcı gücü olduğu görülmüştür. Elde edilen bu sonuç; Polonsky ve Macdonald (2006) tarafından gerçekleştirilen ve marka değeri ile sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetleri arasındaki ilişkiye vurgu yapan çalışmadaki değerlendirmelerle paralellik göstermektedir. Polonsky ve Macdonald çalışmalarında ayrıca güçlü bir marka değerinin, yürütülen sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetinin başarısı için de büyük önem taşıdığını belirtmişlerdir.

Negatif ve pozitif olarak ayrıştırılan ve her biri için ayrı ayrı analiz yapılarak etkilerin ölçüldüğü sosyal amaca yönelik faaliyetlere ilişkin tutumun özellikle marka çağrışımları üzerindeki yordayıcı gücünün yüksekliği dikkati çekmektedir. Negatif tutumun, pozitif tutumdan daha yüksek rol oynadığı alan ise marka bağlılığında ve marka çağrışımlarında ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla sosyal amaca yönelik faaliyetlere maruz kalan hedef kitlenin söz konusu faaliyetlere ilişkin negatif bir tutumunun mevcudiyetinde bundan en fazla etkilenen marka değeri unsuru bağlılık ve çağrışımlar olmaktadır. Negatif tutuma sahip tüketici markayı satın almamakla cezalandırma eğilimi sergileyebilecek ve marka çağrışımlarında negatif unsurlar devreye girebilecektir. Pozitif tutuma sahip tüketici ise marka kalite algısını daha pozitif boyuta taşıyabilecek ve marka farkındalığı artabilecektir. Shabbir ve diğerleri (2010) yaptıkları çalışmada sosyal amaca yönelik pazarlama faaliyetlerine yönelik pozitif tutumun satın alma niyeti üzerindeki etkisinde marka çağrışımlarının aracı role sahip olduğunu belirtmektedirler.

Çalışmanın önemli bir kısıtı bu tür faaliyetlerde sonuçları etkileyen en önemli unsurun tüketicilerin yapılan amaca dayalı pazarlama faaliyetlerinin başarısına ilişkin görüşleridir. Çalışmada bir marka ve onun yürüttüğü sosyal amaca dayalı pazarlama faaliyeti üzerinde durulmuştur. Bu çalışmanın başarılı ve/veya başarısızlığı değerlendirilmemiştir. Bunun yanı sıra seçilen marka kozmetik sektöründe kitle iletişim kanalları kullanımıyla tanıtımını oldukça düşük düzeyde tutmaktadır. Daha çok katlı pazarlama ve temsilciler aracılığıyla satış faaliyeti yürüten markanın reklamlarının nispeten çok fazla yapılmıyor oluşu da sosyal amaca dayalı pazarlama faaliyetinin etkilerinin değerlendirilmesi açısından sağlıklı bir zemin sunmuştur.

Kaynakça

- Aaker, D. A. (2012). *Güçlü Markalar Yaratmak*, 4. Baskı, MediaCat Yayınları.
- Akgül, Y. (2017). Amaca Yönelik Pazarlama Değerlendirmesi ve Bir Ölçek Geliştirme Denemesi [Yayınlanmamış Doktora Tezi]. *Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*.
- Al-Dmour, H., Al-Madani, S., Alansari, I., Tarhini, A. & Al-Dmour, R.H. (2016). Factors affecting the effectiveness of cause-related marketing campaign: moderating effect of sponsor-cause congruence. *International Journal of Marketing Studies*, 8(5), 114-127. <http://dx.doi.org/10.5539/ijms.v8n5p114>
- Aslan, E. Ş., & Aydın, C. (2018). Kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin marka tercihi üzerine bir araştırma. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 11(1), 146-166. <https://doi.org/10.18094/josc.341734>
- Atılğan, E (2005). Marka değeri belirleyicilerinin uluslararası analizi (Yayınlanmamış Doktora Tezi). *Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Antalya.
- Barone, M.J., Norman, A.T. & Miyazaki, A.D. (2007). Consumer response to retailer use of causerelated marketing: Is more fit better?. *Journal of Retailing*, 83(4), 437-445. <https://doi.org/10.1016/j.jretai.2007.03.006>

- Batu, M. (2014). Sosyal medyada kurumsal kriz yönetimi: Onur Air örneği. *Gümüşhane Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 2(3), 197-203. <https://doi.org/10.19145/guifd.74720>
- Bergkvist, L. & Zhou, K., Q. (2018). Cause-related marketing persuasion research: An integrated framework and directions for further research. *International Journal of Advertising*, 38(1), 5-25. <https://doi.org/10.1080/02650487.2018.1452397>
- Berglund, M. & Nakata, C. (2005). Cause-related marketing: More buck than bang?. *Business Horizons*, 48(5), 443-453. <https://doi.org/10.1016/j.bushor.2005.04.008>
- Biyan, N. A. (2019). Tüketici temelli marka değerinin ölçümü: Starbucks örneği. *Alanya Akademik Bakış*, 3(2), 151-164. <https://doi.org/10.29023/alanyaakademik.538245>
- Ceylan, H. H., Köse B. & Aydın, M. (2016). Sosyal amaca yönelik pazarlamada tüketici tercihleri üzerine bir araştırma. *AKÜ IIBF Dergisi*, 18(1), 149-160. <https://doi.org/10.31834/kilissbd.623190>
- Chang, C.T. (2011). Guilt appeals in cause-related marketing. *International Journal of Advertising*, 30(4), 587-616. <https://doi.org/10.2501/IJA-30-4-587-616>
- Choi, J., & Seo, S. (2019). When a stigmatized brand is doing good: the role of complementary fit and brand equity in cause-related marketing. *International Journal of Contemporary Hospitality Management*, 31(9), 3447-3464. <https://doi.org/10.1108/IJCHM-10-2018-0806>
- Edmondson, D. R., & Lafferty, B. A. (2007). *Cause related marketing: A model of consumer's attitude toward the cause-brand alliance*. W.J. Kehoe, L.K. Whitten (Eds.) in *Advances in Marketing Concepts, Models and Theories* (s.20-23).
- Erdil, S. & Uzun, Y. (2009). *Marka Olmak*. Beta Yayınları.
- El-Hilali, N., & Nasery, N. (2014). An assessment of customer perception of corporate social responsibility (CSR) through cause related marketing (CRM) initiatives. *International Conference of Business, Law and Corporate Social Responsibility*, 141-152. <http://dx.doi.org/10.15242/ICEHM.ED1014009>
- Jourdan, P. (2002). Measuring brand equity: proposal for conceptual and methodological improvements. S. M. Broniarczyk, K. N. Valdosta (Eds.) in *NA - Advances in Consumer Research*, 29, 290-298.
- Kalaycı, Ş. (2005). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Asil Yayın ve Dağıtım.
- Keller, K. L. (1993). Conceptualizing, measuring, and managing customer-based brand equity. *Journal of Marketing*, 57(1), 1-22. <https://doi.org/10.1177/002224299305700101>
- Keller, L.K. (2019). *Stratejik Marka Yönetimi*, A. Candemir (Ed.), Nobel Yayınları.
- Kotler, P. (1997). *Marketing Management, Analysis, Planning, Implementation, and Control*. Ninth Edition, Prentice-Hall International Inc.
- Kotler, P., & Lee, N. (2005). Best of breed: When it comes to gaining a market edge while supporting a social cause, "corporate social marketing" leads the pack. *Social Marketing Quarterly*, 11(3-4), 91-103. <https://doi.org/10.1080/15245000500414480>
- Ladero, M.M.G., Casquet C. G. & Singh, Jaywant (2015). Understanding factors influencing consumer attitudes toward cause-related marketing. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 20, 52-70. <https://doi.org/10.1002/nvsm.1517>
- Low, G. S. & Lamb C. W. (2000). The measurement and dimensionality of brand associations. *Journal of Product & Brand Management*, 9(6), 350-368.

- Müller, B. & Chandon, J.L. (2003). The impact of visiting a brand website on brand personality. *Electronic Markets*. 13(3), 210–221.
- Müller, S. S., Fries, A. J., & Gedenk, K. (2014). How much to give?—The effect of donation size on tactical and strategic success in cause-related marketing. *International Journal of Research in Marketing*. 31(2), 178-191. <https://doi.org/10.1016/j.ijresmar.2013.09.005>
- Pappu, Ravi, Pascale G. Quester & Ray W. Cooksey (2005). Consumer-Based brand equity: Improving the measurement-empirical evidence. *Journal of Product & Brand Management*, 14(3), 143–154.
- Parasuraman, A., Zeithaml V.A. & Berry L. L. (1988). Servqual: A Multiple-Item Scale for Measuring Consumer Perceptions of Service Quality. *Journal of Retailing*. 64(1), 12–40.
- Polonsky, M. J., & Macdonald, E. K. (2000). Exploring the link between cause-related marketing and brand building. *International Journal of Nonprofit and Voluntary Sector Marketing*, 5(1), 46-57. <https://doi.org/10.1002/nvsm.96>
- Rooney, J.A. (1995). Branding: A trend for today and tomorrow. *Journal of Product & Brand Management*, 4(4), 48–55.
- Shabbir, S., Kaufmann, H. R., Ahmad, I., & Qureshi, I. M. (2010). Cause related marketing campaigns and consumer purchase intentions: The mediating role of brand awareness and corporate image. *African Journal of Business Management*, 4(6), 1229-1235. <https://doi.org/10.5897/AJBM.9000129>
- Taşkın, Ç. (2018). *Marka ve Marka Stratejileri*. Dora Yayınları.
- Tosun, N. B. (2017). *Marka Yönetimi*. Beta Yayınları.
- Uğur U. & Sarioğlu Uğur S. (2018), Amaca yönelik pazarlama uygulamalarına ilişkin tüketici ilgilenimi: tüketici-marka-amaç uyumu üzerine bir araştırma. *Business & Management Studies: An International Journal*, 6(3), 216-227. <http://dx.doi.org/10.15295/bmij.v6i3.349>
- Varadarajan, P.R. & Menon, A. (1988). Cause-Related marketing: A coalignment of marketing strategy and corporate philanthropy. *Journal of Marketing*. 52(3), 58-74. <https://doi.org/10.1177/002224298805200306>
- Varinli, İ. & Çatı, K. (2008). *Güncel Pazarlama Yaklaşımlarından Seçmeler*. Detay Yayıncılık.
- Vlachos, P.A., Koritos, C.D., Kreppa A., Tasoulis, K. & Theodorakis, I.G. (2016). Containing Cause-Related marketing skepticism: A comparison across donation frame types, *Corporate Reputation Review*. 19(1). 4-21.
- Westberg, K., & Pope, N. (2014). Building brand equity with cause-related marketing: A comparison with sponsorship and sales promotion. *Journal of Marketing Communications*, 20(6), 419-437. <https://doi.org/10.1080/13527266.2012.723025>
- Yoo, Boonghee, Naveen DONTU & Sungho LEE (2000). An examination of selected marketing mix elements and brand equity. *Journal of Academy of Marketing Science*, 28(2). 195–211. <https://doi.org/10.1177/0092070300282002>

İşsizlik Olgusuna Kavramsal Bakış ve Türkiye’de Genç İşsizliği Sorunu

The Conceptual Perspective on the Phenomenon of Unemployment and Problem of Youth Unemployment in Turkey

Yılmaz Aydın* - Tuğba Dayıoğlu**

Abstract: In orthodox economics, the labor market is analyzed similarly to the goods and services markets. The labor market, where the labour force is considered only as a production factor, is analyzed by isolating it from the effects of all kinds of institutional, sociological and psychological factors. Institutional arrangements are seen among the most important causes of unemployment and deregulation of the markets is advocated. In the globalization process, in which deregulation policy is implemented intensively, unemployment has become one of the most important macroeconomic problems. At the end of the COVID-19 pandemic process, which started in early 2020, the problem should be expected to reach even more significant dimensions. Recently the problem of youth unemployment has been more important than the general increase in unemployment in the Turkish labor market. Young people, especially young women, are among the most disadvantaged groups in the labor market. The youth unemployment rate is about twice the total unemployment rate as well as the adult unemployment rate. Young women unemployment rate is one and a half times higher than young men. While analyzing the youth labor market, determining the educational status of young people is of great importance. In this sense, the recent widely used to start not in education, employment or training (NEET) rate has exceeded the tolerable size in Turkey. Turkey is the country with the highest NEET rate among OECD countries. Taking into account the relatively rapid population growth, these statements show that a policy for young people, especially young women, needs to be established and enforced in the Turkish labor market.

Structured Abstract: Introduction: Orthodox economics treats the labour market similarly to the goods and services markets and it argue the spontaneous equilibrium which will always be achieved under the assumption of flexibility of prices as in these markets. In this approach, based on Neoclassical Theory economics is defined as a science that studies the effective distribution of resources to provide the unlimited human needs. The internal mechanisms to achieve full employment balance in the free market economies the unemployment is mainly explained by rigidity of labour markets and high labour costs. The especially crisis of 1929 in the crises has shown that Orthodox theory is far from reflecting reality. In this sense the coronavirus pandemic crisis has began in the first period of 2020 the unemployment rate is expected to

* Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi Bölümü
Nisantasi University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Economics
ORCID 0000-0003-4297-4228
yilmaz.aydin@nisantasi.edu.tr

** Dr. Öğr. Üyesi, Nişantaşı Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi, Ekonomi ve Finans
Nisantasi University, Faculty of Economics, Administrative and Social Sciences, Department of Economics and Finance
ORCID 0000-0002-8987-3080
tugba.dayioglu@nisantasi.edu.tr

Cite as/ Atıf: Aydın, Y., & Dayıoğlu T. (2020). İşsizlik olgusuna kavramsal bakış ve Türkiye’de genç işsizliği sorunu. *Turkish Studies*, 15(8), 3961-3978. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46404>

Received/Geliş: 16 September/Eylül 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

increase for Turkey as well as in the world. When the consider the rapid population growth which has a high unemployment rate for Turkey it is necessary to implement the necessary measures immediately. The holding the necessary measures and the implementation of healthy policies to solve the problem will be possible only with the revealing the nature of the problem.

Taking into the unemployed are divided under groups such as age, education, gender and periods of unemployment that reveals the micro-dimensional qualities of unemployment and facilitates the production of solutions on this issue. Examining the unemployment like this will show which social segment faces a higher risk of unemployment thus it will also allow the implementation of micro-policies as well as macro measures to solve the problem. In this context each country takes into account its own special conditions in the definition of youth unemployment with the generally accepted and considered classification for Turkey covers the 15-24 age group. The increasing unemployment among the young population means increasing pressure in terms of labor supply. The young people work as unpaid family workers where the economies where there is not enough demand for labor or where the share of the agricultural sector in the economies. The psychological and social costs of the unemployment problem distinguish unemployment from other macro-economic problems. It can be said that compensation for the damage caused by psychological problems such as frustration, anxiety, despair, fear caused by unemployment is more difficult than compensation for the loss of income caused by unemployment. The fact that young people encounter such problems at an early age can lead to significant behavioral disorders among the life.

Although the youth unemployment rate is higher than total unemployment in OECD countries the downward trend is seen in these countries contrast to Turkey in the recent years. The youth unemployment rate shows the share of the unemployed in the same age group and does not take into account the relationship of the unemployed or those outside the workforce with education. However the concept of young population determines the young unemployment either in education nor in employment (NENE: youth not in employment, education or training) has recently been used to analyze the work of young people or their exclusion from the workforce according to educational activities. In the NEET approach, two important conditions occur the first one not employed (being unemployed or inactive) and the second one not participating in any training or training program until four weeks before the survey. This classification covers the segment of young people excluded from both the labor market and education, that is, the unemployed and inactive young population that is not in education and education. The Turkey is in the worst position among all OECD countries in NENE classification which has wider coverage than the concept of youth unemployment. The NENE rate is average of 10% in OECD countries and the rate 26% for Turkey for the total young population.

The low macroeconomic performance is one of the reasons affecting the size of youth unemployment. Although not enough growth rate affects every segment, it affects some segments for such as young population more. The young people firstly are faced various difficulties in accessing the labour markets. This situation, usually is caused by a lack of experience reduces their chances of finding a job and it leads to their first dismissal by employers in the crisis time. In addition, the young people have an experience uncertainty about their jobs what they want to work so it makes the replacement rates are higher among young people than adults so it takes longer time for young people to find permanent work. Another important reason for youth unemployment is the rate of growth in the young population. However this situation usually occurs for developing countries. The increasing youth unemployment causes the probabilities of the unemployment problems in later periods. On the other hand the dynamic young population eans that the national workforce is not being used with full potential. This situation firstly can increase the migration and triggers the intergenerational poverty and social exclusion. The youth unemployment finally can lead to a climate of crime and conflict in the country that caused the high social costs results.

The aim of this study is to analyze the problem of youth unemployment and comparison with OECD countries to discuss the nature of the problem in Turkey. In the first chapter the theoretical and conceptual explanations about labor and unemployment are included. In the second chapter the concept of Neither Education Nor Employment (NENE) is examined after the explaining the definition and importance of youth unemployment. The third part examined the comparative analysis of youth unemployment and NENE rates in Turkey with OECD countries using recent data then the general evaluation of the results section is taken.

Keywords: Economic Theory, Unemployment, labour force, youth unemployment, labour market, labour economics

Öz: Ortodoks iktisatta işgücü piyasası mal ve hizmet piyasaları ile benzer şekilde analiz edilmektedir. İşgücünün sadece bir üretim faktörü olarak ele alındığı işgücü piyasası, her türlü kurumsal, sosyolojik ve psikolojik faktörlerin etkisinden soyutlanarak incelenmektedir. Kurumsal düzenlemeler işsizliğin en önemli nedenleri arasında görülmekte ve piyasalarının deregülasyonu savunulmaktadır. Ancak deregülasyon politikalarının yoğun bir şekilde uygulandığı küreselleşme sürecinde işsizliğin azalması bir yana en önemli makroekonomik sorunlardan biri haline gelmiştir. 2020 yılı başlarında başlayan COVID-19 pandemisi sürecinin sonunda sorunun daha da önemli boyutlara ulaşacağı beklenmelidir. Son dönemde Türkiye’de işgücü piyasasında toplam işsizlik artışından daha önemli bir sorun genç işsizliğidir. İşgücü piyasasında genç nüfus, özellikle genç kadınlar en dezavantajlı gruplar arasında yer almaktadır. Genç işsizlik oranı hem toplam işsizlik oranının hem de yetişkin işsizlik oranının yaklaşık iki katıdır. Genç kadın işsizlik oranı ise genç erkeklere kıyasla bir buçuk kat daha fazladır. Genç işgücü piyasası analiz edilirken gençlerin eğitim durumlarının da saptanması büyük bir önem taşımaktadır. Bu anlamda son dönemde yaygın şekilde kullanılmayana başlanan Ne Eğitimde Ne İstihdamda yer alan (NEET) oranı da Türkiye’de tolera edilebilir boyutları aşmıştır. Türkiye, OECD ülkeleri arasında en yüksek NEET oranına sahip ülkedir. Bu açıklamalar, görece hızlı nüfus artışı da dikkate alınarak, Türkiye’de işgücü piyasasında genç nüfus, özellikle de genç kadınlara yönelik politikaların oluşturulması ve bir an önce hayata geçirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: İktisat teorisi, İşsizlik, işgücü, Genç İşsizlik, İşgücü Piyasası, Çalışma Ekonomisi,

Giriş

Ana akım veya aynı anlama gelmek üzere ortodoks iktisat, işgücü piyasasını mal ve hizmet piyasasına benzer şekilde ele almakta ve bu piyasalarda olduğu gibi fiyatların esnekliği varsayımı altında kendiliğinden dengenin her zaman sağlanacağını savunmaktadır. Neoklasik teorileri esas alan bu yaklaşımda iktisat, sınırsız insan ihtiyaçlarının karşılanması için kaynakların etkin dağılımını inceleyen bir bilim olarak tanımlanmaktadır. Tam istihdam dengesini gerçekleştirecek içsel mekanizmalara sahip serbest piyasa ekonomilerinde işsizlik esas itibarıyla işgücü piyasalarının katılığı ve yüksek işgücü maliyetleri ile açıklanmaktadır. Başta 1929 krizi olmak üzere yaşanan krizler ortodoks teorinin gerçekliği yansıtmaktan uzak olduğunu göstermiştir. Yüksek işsizlik oranına sahip Türkiye’de hızlı nüfus artışı da dikkate alındığında gerekli tedbirlerin ivedilikle hayata geçirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Gerekli önlemlerin alınabilmesi ve sorunun çözümüne yönelik sağlıklı politikaların uygulanması ise ancak sorunun niteliğinin ortaya konması ile mümkün olacaktır. İşsizlerin yaş, eğitim, cinsiyet, işsizlik süreleri dikkate alınarak alt gruplara ayrılarak incelenmesi işsizliğin mikro boyutta niteliklerini ortaya koymakta ve bu konuda çözüm önerileri üretilmesini kolaylaştırmaktadır. İşsizliğin bu şekilde incelenmesi hangi toplumsal kesimin daha yüksek oranda bir işsizlik riski ile karşı karşıya kaldığını göstereceği için sorunun çözümü açısından makro tedbirlerin yanı sıra mikro politikaların da uygulanmasına da olanak sağlayacaktır. Türkiye’de işsizlik yaş gruplarına ayrılarak incelendiğinde gençler arasında işsizlik oranının toplam işsizliğin oldukça üzerinde seyrettiği görülmektedir. Yetişkin işsizler ile kıyaslandığında genç işsizlik oranının yüksek olması Türkiye’de işgücü piyasasının karakteristik özelliklerinden biri haline gelmektedir. OECD ülkelerinde de genç işsizlik oranı toplam işsizlik ile kıyaslandığında daha yüksek düzeyde olmasına karşın bu ülkelerde son dönemde Türkiye’nin aksine düşme eğilimi gözlenmektedir. Bu çalışmanın amacı Türkiye’de genç işsizlik sorununu OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı analiz etmek ve sorunun niteliğini tartışmaktır. Birinci bölümde işgücü ve işsizlik ile ilgili teorik ve kavramsal açıklamalar yer almaktadır. İkinci bölümde genç işsizliğin tanımı ve önemi açıklandıktan sonra Ne Eğitimde Ne İstihdamda (NEET) kavramı incelenmektedir. Son dönem verileri kullanılarak Türkiye’de genç işsizlik ve NEET oranlarının OECD ülkeleri ile karşılaştırmalı analizinin yer aldığı üçüncü bölümü genel bir değerlendirmenin yapıldığı sonuç bölümü izlemektedir.

1. Kavramsal Çerçeve

İşsizlik sorunu, Türkiye’de ve dünyada en önemli sosyal sorunların başında gelmektedir. İşsizliği sadece gelir kaybına yol açan bir olgu olarak görmek ve değerlendirmek son derece yanıltıcıdır. İşsizlik, gelir kaybı dışında, sosyolojik, psikolojik ve politik açıdan birçok sorunu beraberinde getirmektedir. Ortodoks teorinin işgücü piyasasına ilişkin analizlerinde işgücünün sadece bir üretim faktörü olarak ele alınması, sorunun bu niteliklerinin gözardı edilmesi anlamına gelmektedir.

1.1. Ortodoks İktisat ve İşsizlik

İşsizlik kavramı, Klasik-neoklasik paradigmanın geçerli olduğu 1930’lu yıllara kadar dikkate alınmamış veya sadece gönüllü işsizlik olarak değerlendirilmiştir. İktisadi analizlerde, serbest piyasa ekonomisinin kendiliğinden tam istihdam dengesinin sağlayacak içsel mekanizmalara sahip olduğu varsayılmıştır. Ortodoks iktisat ya da aynı anlama gelmek üzere Ana Akım iktisat, işsizlik sorununu görmezden gelme eğiliminde olmuş veya işgücü piyasasını mal piyasalarına benzer bir şekilde ele alarak işgücünün bir üretim faktörü olmasının yanı sıra kendine özgü niteliklerini göz ardı etmiştir (Ardıç ve Aydın, 2011).

Neoklasik iktisat teorisinde işgücü piyasası her türlü kurumsal, sosyolojik ve psikolojik faktörlerin etkisinden soyutlanarak incelenmektedir. İktisadi birey, mevcut alternatifler arasında özgürce seçim yaparak her zaman amacı doğrultusunda optimum karar veren Homo Economicus ile temsil edilmektedir. (Sesselmeier vd., 2010: 73). Homo economicus olarak tanımlanan bireylerin emek arzını belirleyen gelir ile boş zaman arasındaki tercihleri, büyük ölçüde bireysel seçimle ilgilidir. Bireyler çalışmaya karar verdikten sonra zamanlarının ne kadarını gelir elde etmek için ve ne kadarını boş zaman olarak kullanacaklarına karar verirler. İşçiler için çalışma süresi arttıkça işin marjinal zahmetinin (negatif faydası) artacağı varsayılır. Buna karşılık, gelir (çalışma süresi) arttıkça, gelirin marjinal faydası da benzer şekilde giderek azalır. Öte yandan çalışma süresinin artması ile birlikte çalışmanın alternatif maliyeti (fırsat maliyeti) yükselmeye başlar. Bu yaklaşım, marjinal analizin genel ilkelerinin işçi davranışlarına uygulanması olarak görülebilir (Ardıç ve Aydın, 2011: 35-47). Firma emek talebi ise emeğin marjinal ürünü ile reel ücret tarafından belirlenir. Emeğin marjinal ürünü, yani emeğin veriminin, reel ücrete eşit olduğu durumda firma karını maksimize eder. Başka bir ifadeyle, firma emeğin marjinal ürün değeri reel ücrete eşit oluncaya kadar işçi istihdam etmeye devam edecektir. Tek bir firma için geçerli olan bu açıklamalar, ekonomideki diğer firmalar için de, yani piyasa için de geçerlidir (Snowdon, 1996: 47-48). Modelde, çalışmak isteyen bireyler, emeğinin marjinal ürün değerine eşit ücrete razı oldukları sürece iş bulurlar. İşsizlik, emeğin marjinal ürün değerine eşit reel ücrete razı olmamak, yani mevcut ücret düzeyinde çalışmak istememek anlamına gelmektedir. Bir çeşit totolojiyi yansıtan bu yaklaşımda gayri iradi işsizlik görülmez, tüm işsizler iradi işsiz kabul edilmektedir. İşsizlik, bireylerin denge ücret düzeyine razı olmaması ile açıklanmaktadır (Ardıç ve Aydın, 2011).

Neoklasik iktisat ve bunun çağdaş yorumları, örneğin Monetarizm veya Yeni Klasik iktisat, işsizliği istisnai ve geçici bir durum, buna karşılık tam istihdamın genel bir eğilim olduğunu ileri sürmektedir. Tam rekabet koşullarının geçerli kabul edildiği bir ekonomide ücretlerin esnekliği varsayımı tam istihdamın sağlanması için gerekli ve yeterli koşulu sağlamaktadır. İşgücü piyasasında denge, mal piyasasına benzer şekilde arz ve talep eğrileri yardımıyla analiz edilmektedir. Firmaların emek talebi reel ücretin azalan, emek arzı ise artan bir fonksiyonu olarak çizilir. Arz ve talep eğrilerinin kesiştiği noktada gerçekleşen denge istihdam düzeyi, tam istihdam olarak adlandırılır. Tam istihdam, denge ücret düzeyinde çalışmak isteyen herkesin istihdam edildiği anlamına gelmektedir. Çalışmayan kişiler, mevcut ücreti düşük buldukları için çalışmamayı tercih etmişlerdir. Başka bir deyişle piyasada geçerli ücret ile çalışmak istemeyen kişiler “gönüllü işsiz” veya “iradi işsiz” olarak tanımlanmaktadır. Gayri iradi işsizlik söz konusu değildir. Gönüllü işsiz veya iradi işsizler ise işsiz olarak kabul edilmemektedir (Ardıç ve Aydın, 2011). Emek arzının emek talebinden fazla olması anlamına gelen gayri iradi işsizlik ancak reel

üretin denge ücretinden yüksek olması halinde mümkündür. Reel ücretlerin yüksek olması ise sendikaların toplu iş sözleşmeleri veya devletin asgari ücret uygulaması gibi kurumsal düzenlemeler, yani dışsal faktörler ile açıklanmaktadır. Dolayısıyla, Ortodoks teoride, işgücü piyasasını sosyal sistem olarak organize eden ve böylece işgücünün fiyatının artmasına sebep olan tüm kurumlar fiyat mekanizmasının işlemez hale getirdikleri için işsizliğin temel sebebi olarak görülmektedir (Sesselmeier vd., 2010: 83).

Tam istihdam düzeyinde denge kavramı daha sonra Monetarist yaklaşımda doğal işsizlik düzeyinde denge olarak adlandırılmıştır. Monetarist yaklaşımın önemli temsilcilerinden M. Friedman tarafından geliştirilen doğal işsizlik, ekonomilerin normal performans gösterdikleri denge üretim düzeyinde gözlemlenen işsizlik oranını ifade etmektedir. Şöyle de söylenebilir; doğal işsizlik bir ülkede kaynakların tamamının istihdam edilmesi halinde dahi gözlemlenen işsizlik oranıdır. Cari işsizlik oranı kısa dönemde talep yanlı politikalar sonucunda artabilir veya azalabilir; ancak uzun dönemde ekonomi kendiliğinden doğal hasıla düzeyine dönecek ve işsizlik oranı doğal değerine ulaşacaktır. Friksiyonel ve yapısal işsizliği kapsayan doğal işsizlik oranı, işgücü piyasalarının niteliği, etkin çalışıp çalışmaması gibi faktörlerden etkilenmektedir. Bu işsizliğin esas kaynağı, insanların kendi istekleri ile işten ayrılmaları ve yeni bir iş aramaları ya da genel bir ifadeyle işgücü arzı ile işgücü talebinin örtüşmemesi sebebiyle ortaya çıkan işsizliktir. Friedman’a göre, kadınlar, gençler ve yarı zamanlı çalışanların çok sık iş değiştirmeleri ve işsizlik sigortasının varlığı, ABD’de doğal işsizliğin en önemli sebepleri arasında yer almaktadır. Friedman, işini kaybeden kişinin iş bulmak için yeterince baskı hissetmemesi bu kişinin iş arama süresini uzatacağını ve mevcut açık işler arasında daha seçici davranacağını ileri sürmektedir (Friedman, 1977: 458). Yeni Keynesyen iktisatçılar, uzun dönem işsizliği açıklamak için doğal işsizlik kavramı yerine enflasyon oranını yükseltmeyen işsizliği ifade eden NAIRU kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir. NAIRU (non-accelerating inflation rate of unemployment) enflasyon oranını değiştirmeyen, enflasyon ile uyumlu (consistent with stable inflation) işsizlik oranını ifade etmekte ve doğal işsizlik kavramından farklı olarak rekabetçi olmayan piyasaları kapsamaktadır (Snowdon et al, 1996: 323). Stiglitz’e göre NAIRU, enflasyonun sebeplerinin anlaşılması ve enflasyondaki değişimleri öngörebilme açısından yararlı bir kavramdır. Şöyle ki; işsizlik oranı NAIRU’nun altında ise enflasyonu artıracak yönde baskı oluşturacak, NAIRU’nun üzerinde ise enflasyonu düşürme yönünde bir baskı oluşturacaktır. Dolayısıyla enflasyon oranı ile uyumlu, yani enflasyonu arttırmayacak bir işsizlik oranı NAIRU değeri ile aynı olacaktır (Stiglitz, 1997: 3-4).

Özetlemek gerekirse, ortodoks iktisat rekabet koşullarının geçerli olduğu bir ekonomide tam istihdamın veya doğal işsizlik oranında ekonomik dengenin her zaman kendiliğinden sağlanacağını ileri sürmektedir. Çalışmak istediği halde iş bulamayan işsizler olabilir, yani gayri iradi işsizlik ortaya çıkabilir, ancak bu durum geçicidir, kısa dönemlidir. İşgücü piyasasında sadece dışsal faktörlere, başka bir deyişle piyasaların regüle edilmesine bağlı olarak işgücü arz ve talebi arasında uyumsuzluk söz konusu olabilir. Böyle bir durumda deregülasyon sorunun çözümüne yönelik temel politika olarak önerilmektedir.

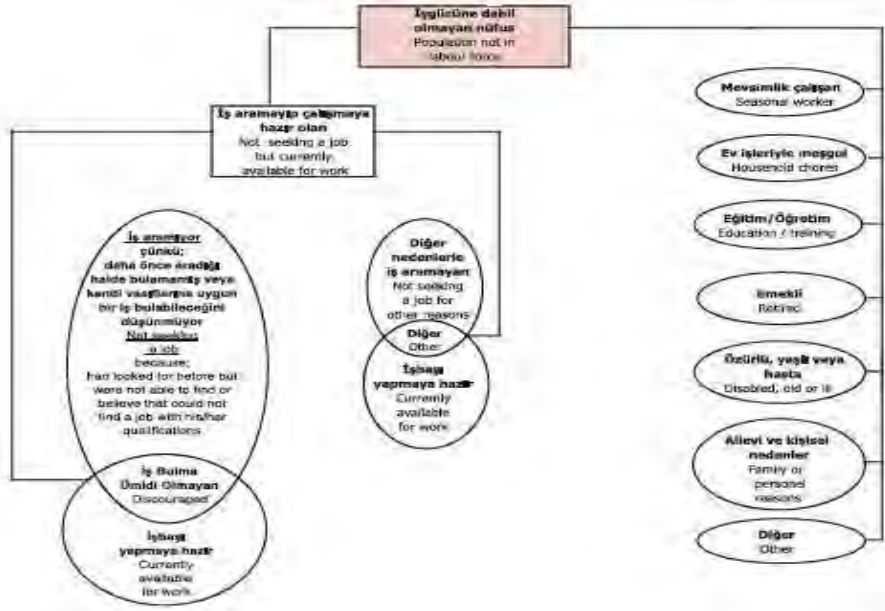
1.2. İşgücü Piyasası ve İşsizlik Olgusu

İşgücü piyasalarının ayırt edici özelliklerinin başında, istihdam, işsizlik, eksik istihdam vb. çeşitli kategorilerin zenginliği ve bunların karşılıklı olarak iç içe geçmiş içeriklerinin geldiği söylenebilir. Bu durum, işgücü piyasasına ilişkin kavramları tanımlama ve ölçme konusundaki zorlukların temelini oluşturmakta ve kamuoyunda, işgücü piyasası ve işsizlik ile ilgili yapılan çalışmalara ve bu çalışmaların sonuçlarına duyulan güvensizliğe yol açmaktadır (Lordoğlu, 2006: 38). Başka bir deyişle işgücü piyasası ile ilgili tanım ve kategoriler arasındaki sınırın çok ince olması kamuoyunda böylesi bir algının oluşmasında önemli rol oynamaktadır.

İşgücü piyasası konusunda özellikle işsizlik oranının tanımı ve bir kişinin işsiz sayılması için gerekli kriterler oldukça tartışmalıdır. Örneğin “iş arama” kriteri ile belirlenen işsizle işgücüne dahil olmayan arasındaki sınır çok incedir. Bir kişi, iş aramaktan hangi gerekçe ile vazgeçtiği

işsiz sayılmadığı görülmektedir. Görüldüğü gibi, genç işsizliği tanımında, eğitim-öğretimde olmak değil, iş arayıp aramamak kriteri ön plana çıkmaktadır.

Şekil 2: İşgücüne Dahil Olmayanlar Şeması



Kaynak: TÜİK

TÜİK tarafından açıklanan rakamların gerçeği yansıtmadığı algısının büyük ölçüde işgücüne dahil olmayan nüfusa ilişkin tanımlardan kaynaklandığı, özellikle iş aramayıp işbaşı yapmaya hazır olan nüfusla ilgili olduğu söylenebilir. Bu kesim, tanım gereği işsiz değil, işgücüne dahil olmayan grup olarak tanımlanmakta ve işgücü piyasasının içinde bulunduğu sorunların olduğundan daha hafif görülmesine neden olmaktadır (Sapancalı, 2007: 10). İşgücü piyasasına ilişkin sorunların daha sağlıklı bir şekilde saptanmasına yardımcı olacağı düşüncesiyle özellikle sendikalar farklı ve daha geniş tanımlı işsizlik sınıflandırmaları kullanmaktadır. Türkiye’de Türkiye Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK), düzenli olarak geniş tanımlı işsizlik hesaplanması yapmakta ve yayınlamaktadır. DİSK’in Geniş tanımlı işsizlik hesaplaması, klasik dar tanım kapsamında yer alan işsizler yanında, iş bulma ümidini kaybeden işsizleri, iş aramayan ancak çalışmaya hazır olan işsizleri, mevsimlik ve zamana bağlı eksik çalışanları kapsamaktadır (DİSK, 2018).

2. Genç İşsizliğin Tanımı ve Önemi

Genç işsizliğin tanımlanmasında her ülke kendi özel koşullarını dikkate almakla birlikte genel kabul gören ve Türkiye’de de dikkate alınan sınıflandırma 15-24 yaş grubunu kapsamaktadır. Referans döneminde işi olmayan, yani ücretli, kendi işinde veya ücretsiz aile işinde bir saat bile çalışmamış olmak, çalışmaya uygun halde olmak, aktif biçimde, iş arıyor olmak kriterlerini sağlayan 15-24 yaş grubundaki nüfus işsiz olarak kabul edilmektedir (Vogel, 2015: 8). Türkiye’de referans döneminde iş arama süresi 2014 yılına kadar “son 3 ay” iken “son 4 hafta” olarak değiştirilmiş ve ILO standartlarına uygun hale getirilmiştir (TÜİK, 2019).

İşsizliğin boyutu kadar önemli olan bir diğer konuda hangi toplumsal kesimlerin işsiz kaldığıdır. İşsiz nüfusun kadın-erkek, kısa dönemli-uzun dönemli, eğitilmiş-eğitimsiz veya genç-yaşlı kategorilerine ayrılıp incelenmesi sorunun sebeplerinin anlaşılması ve bu doğrultuda doğru politikaların geliştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda genç nüfus arasında

işsizliğin artması emek arzı açısından baskının artması anlamına gelmektedir. Yeterli emek talebinin olmadığı veya tarım sektörünün toplam istihdam içindeki payının yüksek olduğu ekonomilerde gençler ücretsiz aile işçisi olarak çalışmaktadır. Ekonomik gelişme ile birlikte tarım kesiminin payının giderek azalması ile birlikte genç nüfusun şehirlerde emek arz baskısını arttıracığı söylenebilir (Lordoğlu, 2006: 18). Gençler, işgücü piyasasında daha az deneyime sahip nüfusu oluşturdukları için, işsizliğin artmasıyla birlikte işten öncelikli olarak çıkarılacaklar arasında yer alacaklardır. İstihdam edilmek, gençler açısından gelir elde etmenin yanı sıra saygınlık kazanmak, sosyal kimliklerin geliştirmek, bağımsızlığını kazanmak anlamına geldiği için genç işsizlik gerek bireysel gerekse toplumsal anlamda ciddi sorunlara yol açabilecek potansiyele sahiptir (Taş vd. 2018: 282). İşsizlik sorununun psikolojik ve sosyal maliyetleri işsizliği diğer makro ekonomik sorunlardan ayırmaktadır. İşsizliğin sebep olduğu hayal kırıklığı, endişe, umutsuzluk, korku benzeri psikolojik sorunların yaratacağı hasarların telafisinin işsizliğin yol açtığı gelir kaybının telafi edilmesinden daha zor olduğu söylenebilir. Gençlerin erken yaşlarda bu tür sorunlarla karşılaşmaları ilerleyen yaşlarda önemli davranış bozukluklarının ortaya çıkmasına sebep olabilir. Bunun dışında çalışmayan gençlerin, işsizliği başarısızlık göstergesi olarak algılayıp kendilerini toplumdan soyutlamaları başka bir tehlike olarak görülebilir (Kelleci ve Türk, 2016: 14). Yapılan birçok çalışmada, işsizlerin çoğunluğunun kızgınlık duyduğu, geleceğe ilişkin umutları ile iş bulma umutlarının bulunmadığı, büyük bir çoğunluğunun depresyonlu oldukları belirlenmiştir (Yüksel, 2003).

ILO verilerine göre son dönemde küresel anlamda gençlerin yarısı işsiz veya elverişsiz işlerde düşük ücretlerle çalışmaktadır. Bu yönüyle genç işsizliğin boyutlarının tolere edilebilir sınırı aştığı söylenebilir. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde genç nüfus arasında işsizlik oranı yetişkin işsizlik oranına kıyasla oldukça yüksek düzeydedir. 2018 yılı için küresel genç işsizlik oranı %12,8 olarak tahmin edilmektedir. Genç nüfus arasında işsizlik oranı artarken İKO azalmaktadır. Bu gelişme genç istihdam oranının azalması sonucunu doğurmaktadır (Vogel, 2015: 2-4). Küresel işsizlik yakından incelendiğinde iki önemli nokta ön plana çıkmaktadır: Birincisi, işgücüne katılım oranı daha düşük olmasına rağmen kadın işsizlik oranı (%5,4) erkek işsizlik oranından daha yüksektir (%4,7). İkincisi, genç işsizlik oranı yetişkin işsizlik oranından oldukça yüksektir. Genç işsizlik oranı genel işsizlik oranının 2 katından daha fazladır (ILO, 2019b: 20).

Genç işsizliğin boyutunu etkileyen sebeplerin başında düşük makroekonomik performans gelmektedir. Büyüme oranının yeterli olmaması her kesimi etkilemekle birlikte bazı kesimleri, örneğin genç nüfusu daha fazla etkilemektedir. Gençlerin önemli bir kesiminin ilk kez iş arıyor olması, deneyimsiz olması, vasıflarına uygun iş bulmalarının belirli bir süre alması, seçici olmaları vb. gibi faktörler, konjonktürel dalgalanmalardan bu kesimi daha çok etkilemesi anlamına gelmektedir (Gürsel ve Ulusoy, 1999: 210). Öncelikle gençler işgücü piyasalarına erişimde çeşitli zorluklarla karşı karşıyadırlar. Genellikle tecrübe eksikliğinden kaynaklanan bu durum, onların iş bulma şansını azalttığı gibi kriz dönemlerinde işverenler tarafından öncelikli olarak işten çıkarılmalarına neden olmaktadır. Ayrıca, gençler çalışmak istedikleri işlerle ilgili olarak belirsizlik yaşadıkları için iş değiştirme oranları gençlerde yetişkinlere göre daha yüksek olmakta ve gençlerin kalıcı iş bulmaları daha uzun zaman alabilmektedir. Genç işsizliğin önemli sebeplerinden bir diğeri de genç nüfustaki artış hızıdır. Ancak, bu durum daha ziyade gelişmekte olan ülkeler için söz konusudur (Taş vd., 2018: 283). Genç işsizliğin artması, gençlerin sonraki dönemlerde de işsizlik sorunu yaşama ihtimalini arttırmaktadır. Diğer yandan, istihdam edilmeyen dinamik genç nüfus ulusal işgücünün tam potansiyel ile kullanılmıyor olması anlamına gelmektedir. Bu durum başta göçü artırabileceği gibi nesiller arası yoksulluk ve sosyal dışlanmayı da tetikleyebilir. Son olarak, genç işsizliği ülkede suç ve çatışma ortamının doğmasına neden olarak yüksek sosyal maliyetlere neden olan durumları ortaya çıkarabilir (Günaydın ve Çetin, 2015: 18).

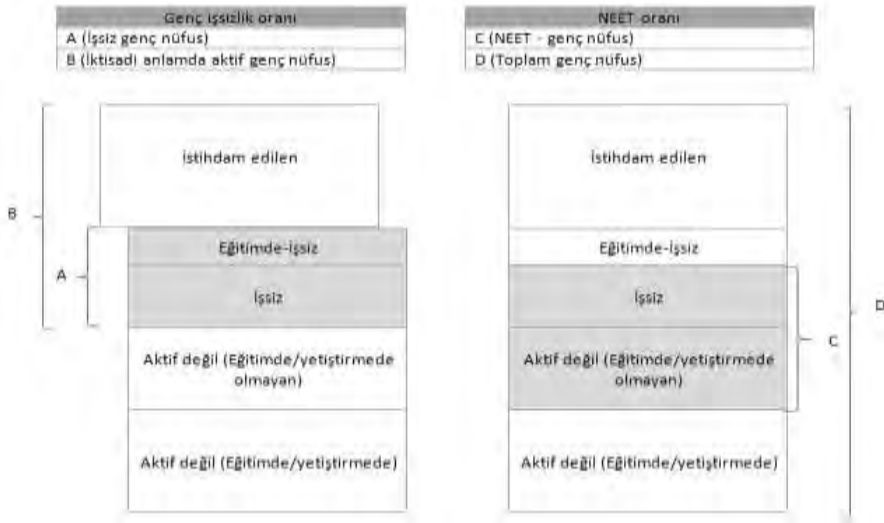
Gençlerin işgücü piyasasında yaşadıkları zorluklar, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde yüksek genç işsizliği ve uzun süre iş bulamaması nedeniyle ümidi kırılan gençlerin kalıcı hale gelmesi sorunları yaşanırken; gelişmekte olan ülkelerin

çok daha ciddi sorunlarla karşı karşıya oldukları söylenebilir. Bu bağlamda, gelişmekte olan ülkelerin tek problemi daha fazla sayıda iş yaratabilmek değildir. 2017 yılı itibarıyla gelişmekte olan ülkeler ve yükselen ekonomilerde istihdamda yer alan gençlerin yüzde 39’u (160.8 milyon genç) orta düzey veya aşırı yoksulluk seviyesinde, başka bir ifadeyle çalıştığı halde günlük 3,10 doların altında kazanarak yaşamını sürdürmeye çalışmaktadır. Söz konusu ülkelerde bugün her beş gençten ikisi işsiz veya çalıştığı halde yoksulluk içindedir. Bu durum genç işgücü göçünü etkileyeceği için sadece bu ülkeleri değil, tüm dünyayı etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Dolayısıyla, gelişmekte olan ülkelerde, aynı zamanda, eksik ya da kayıt dışı istihdam içinde yer alan gençleri bir an önce niteliklerine uygun ve kayıtlı işlere yönlendirebilmek ile çalışan yoksulluğu gibi yapısal sorunlarla mücadele etmek de son derece önemlidir (On Birinci kalkınma Planı, 2018: 19-21).

Genç işsizlik oranı işsiz sayısının aynı yaş grubundaki işgücü payını göstermekte ve işsizlerin veya işgücü dışında kalanların eğitimle ilişkisini dikkate almamaktadır. Buna karşılık son dönemde kullanılmaya başlanan Ne Eğitimde Ne İstihdamda olan genç nüfus kavramı (NEET: youth not in employment, education or training), gençlerin çalışmasını ya da işgücü dışında kalmalarını eğitim faaliyetlerine göre analiz etmektedir. Standart bir tanıma sahip olmayan bu kategori, hem istihdam edilmeyen hem de eğitim sürecinde olmayan gençleri kapsamaktadır. Genel kabul gören OECD sınıflandırmasında, yarı zamanlı veya tam zamanlı eğitime devam eden gençler eğitimde olarak kaydedilirken, resmi olmayan kurumlarda eğitim gören veya çok kısa süreli eğitim alan gençler ise eğitimde olmayan şeklinde kaydedilmektedir. İstihdamda olanlar ise referans haftası için en az bir saat ücretli çalışanları (kayıt dışı çalışanlar bu tanımın içerisindedir) kapsamaktadır (Uysal ve Acar, 2019). NEET yaklaşımında iki önemli koşul gerçekleşmektedir: Birincisi istihdam edilmemek (işsiz veya inaktif olmak) ve ikincisi ankettten dört hafta öncesine kadar herhangi bir eğitim veya yetiştirme programında yer almamış olmak (ILO, 2015: 1).

NEET ve genç işsizliği kavramları çok yakın anlamlara sahiptir. Ancak işgücü piyasasına yönelik politikaları etkilemesi açısından önemli farklılıklar söz konusudur. Bu durum Şekil 3 yardımıyla gösterilebilir. Genç işsizlik oranı, işsiz genç sayısının iktisadi anlamda aktif genç nüfus, yani genç işgücüne oranıdır. Şekil 3’de A’nın B’ye oranı (A/B) ile gösterilen bu oran, işgücünün ve işgücüne dahil olmayan gençlerin eğitimde olup olmamasını dikkate almamaktadır. Başka bir deyişle iş arayan ve bulamayan bir gencin eğitimine devam etmesi veya hem işsiz hem de eğitim faaliyetinde yer almaması önemsizdir. Buna karşılık NEET oranı hesaplanırken çalışmayan gençlerin eğitim faaliyetlerinde bulunup bulunmaması önem taşımaktadır. Bu sınıflandırma, gençlerin hem işgücü piyasası hem de eğitimden dışlanan kesimini, yani eğitimde ve yetiştirmede olmayan işsiz ve inaktif genç nüfusu kapsamaktadır. İşsiz genç nüfusun eğitimde yer almayan kesiminin toplam genç nüfusa oranı C’nin D’ye oranı (C/D) şeklinde ifade edilmektedir (Vogel, 2015: 11).

Şekil 3: Genç İşsizlik ve NEET



Kaynak: Vogel, 2015: 11

Ülkeler arasında eğitim süreleri her ne kadar farklılık gösterse de genel olarak 15-24 yaş grubu üniversite veya orta öğrenim çağıdır. Başka bir deyişle bu yaş grubunun çalışmayan kesiminin eğitimde veya farklı yetiştirme kurslarında olması beklenir. İstihdam edilmeyen ve eğitimde-yetiştirmede olmayan genç nüfusun önemini vurgulamak için kullanılan NEET, potansiyel genç işgücü arzını oluşturduğu için genç işsizlik kavramından daha geniş bir kapsama sahiptir. Ayrıca işgücü piyasasına ilişkin işsizlik oranı ve istihdam oranı gibi klasik göstergelerin yanında gençlerin istihdamına ilişkin performans göstergelerinden biri olarak kullanılmaktadır. Şöyle de söylenebilir; işsizlik oranı, istihdam oranı veya eğitim nedeniyle işgücüne dahil olmayan nüfus sadece aktif olanları kapsadığı için sorunu ortaya koymakta yetersiz kalmaktadır. Sorun iş arayan gençleri istihdam edilebilmekte mi yoksa işsiz mi kalmakta olduklarına indirgendiği zaman sorunun önemli bir kısmı göz ardı edilmektedir. Ne herhangi bir eğitimde ne de istihdamda olmayan bu gençler hem gelirden yoksun hem de herhangi bir beceri veya beşeri sermayeye sahip olmayan tamamen ailelerine bağımlı şekilde yaşamaktadır. Ekonomik ve toplumsal anlamda dışlanma tehlikesi altında bulunan ve kendilerini marjinal bir geleceğin beklediği bu kesim toplumsal açıdan önemli bir sorun olarak olarak görülmektedir. Dolayısıyla, işgücü piyasasındaki gençleri istihdam edilen ve işsiz olanlar şeklinde basit bir şekilde gruplandırmanın gençlik politikaları bakımından yetersiz olacağı söylenebilir (Kılıç, 2014: 122).

Sonuç olarak, herhangi bir eğitim faaliyetinde yer almayan ve aynı zamanda çalışmayan gençlerin sosyal bir maliyet oluşturma olasılığı oldukça yüksektir. Başka bir ifadeyle, hem çalışmayan ve dolayısıyla çalışma hayatında deneyim kazanmayan hem de eğitim-öğretim hayatının dışında kaldığı için herhangi bir vasıf, yetenek sahibi olmayan gençleri kapsayan NEET oranının yüksek olduğu ülkelerde gençlerin yaşamlarını sürdürebilmek için sosyal yardımlara daha fazla bağımlı olacakları anlamına gelmektedir (Taş vd. 2018: 285).

3. Türkiye’de ve OECD Ülkelerinde Genç İşsizliği

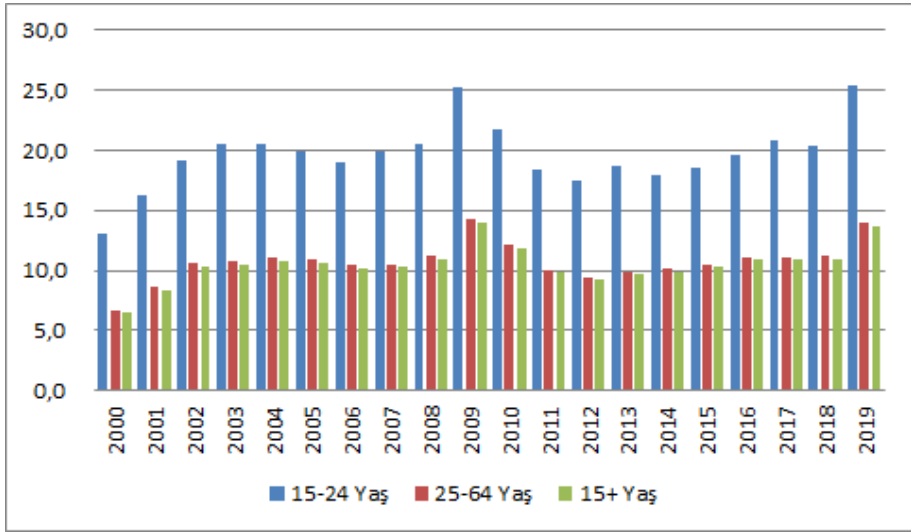
ILO verilerine göre, küresel boyutta, 2019 yılı itibarıyla 15 ve 24 yaşları arasındaki gençlerin işsizlik oranı yetişkin işsizlik oranının iki katından daha fazladır.¹ Ayrıca gençler

¹ 16 Mart 2020 tarihli ILO raporunda dünyada 9,4 milyon gencin işsiz, 23 milyon gencin ise ne eğitimde ne de istihdamda (NEET) yer aldığı belirtilmektedir (ILO, 2020a).

arasında enformel istihdamın yaygınlaştığı görülmektedir. Bu bağlamda küresel anlamda her dört çalışan gençten üçü enformel sektörde istihdam edilmektedir. ILO’nun dikkat çektiği bir diğer konu da genç nüfusun işgücü piyasasında yaşadığı dezavantajların bölgeler arasında önemli farklılıklar göstermesi ve bu durumun da genç işgücü göçünü etkileyen önemli faktörler arasında yer almasıdır (ILO, 2020b).

Aşağıda yer alan Şekil 4’e göre 2000 yılında Türkiye’de toplam işsizlik oranı %6,7 iken genç işsizlik oranı %13,1 olarak ölçülmüştür. Son yirmi yıllık dönemde genç işsizliği oranının gerek 25-64 gerekse 15+ yaş gruplarının yaklaşık iki katı olduğu görülmektedir. Genç işsizlik oranı küresel krizin yaşandığı 2009 yılında %25 oranı ile en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Sonraki dönemlerde ortalama %20 civarında seyreden oran son yıllarda tekrar yükselmeye başlamış ve 2019 yılında %25,4 seviyesi ile rekor kırmıştır. Kriz ortamında genç işgücünün daha kırılgan olmasının sadece Türkiye’ye özgü olmadığını belirtilmesi gerekir. İşverenlerin, işçi çıkarma sürecinde bir seçim yapmaları gerektiğinde, genç işçiler bu seçimde ilk sıralarda yer alırlar. Çünkü gençleri işten çıkarmanın işveren açısından fırsat maliyeti yetişkin işçilere göre daha düşüktür. Ayrıca tecrübesiz olmaları ve kendilerine yapılan meslek içi eğitim yatırımının genelde düşük olması bunda önemli bir rol oynamaktadır (Gündoğan, 1999: 69).

Şekil 4: Türkiye’de Genç İşsizlik Oranı (2000-2019)

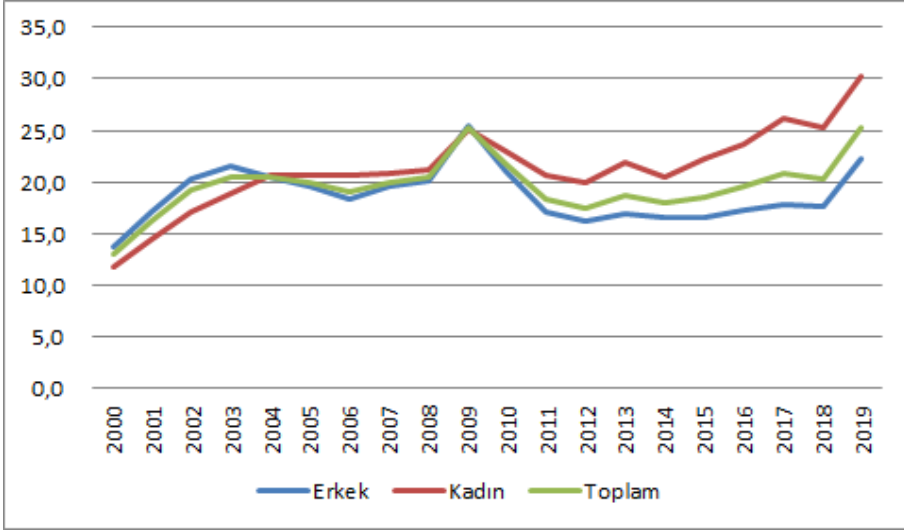


Kaynak: OECD ve TÜİK

Genç işsizlik cinsiyet ayrımı temelinde incelendiğinde Türkiye’de genç kadınların işgücü piyasasında genç erkeklere kıyasla daha dezavantajlı olduğu görülmektedir. Başka bir deyişle çalışmak isteyen ve iş arayan genç kadınların iş bulma olasılıkları genç erkeklerden daha düşüktür. Şekil 5, 2019 yılında, genç kadınların işsizlik oranının (%30) genç erkek işsizlik oranının yaklaşık 1,5 katı olduğunu göstermektedir. İncelenen dönemde, 2004 yılı öncesinde genç erkekler arasında işsizlik oranı genç kadın işsizlik oranından daha yüksek iken, 2004 sonrası dönemde bu durum tersine dönmüştür. Genç kadınlar arasında işsizliğin artması, işgücüne katılım oranının oldukça düşük olmasına rağmen gerçekleşmiştir. İKO’nun düşük olması, ceteris paribus, işsizlik oranını düşüren bir etkidir. Türkiye’de işgücü piyasasının önemli özelliklerinden birisi, AB ülkeleri veya OECD ülkeleri ile karşılaştırıldığında, kadınların büyük oranda çalışma yaşamının dışında kalmasıdır. Genç kadınlar arasında İKO Türkiye’de yaklaşık %32 iken OECD ülkeleri ortalaması yaklaşık %44 düzeyindedir (OECD.stat). Eğitim seviyesinin yükselmesiyle birlikte kadınlar için İKO’nun artmasının kadın işsizliğini yükselteceği beklenmelidir. On Birinci Kalkınma Planında (2019-2023) gençlerin işgücü piyasasındaki dezavantajlı durumlarının, genç kadınlar açısından daha fazla kırılganlık içerdiği vurgulanmakta ve kadınların özel olarak korunması gereken gruplar

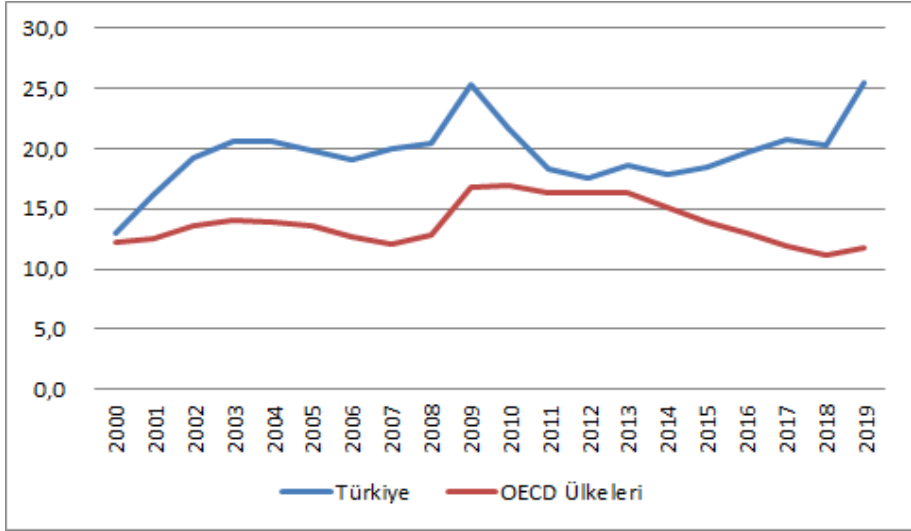
arasında yer aldığı vurgulanmaktadır. Kadınların çalışma yaşamına katılımların önündeki engellerin ve işgücü piyasasında uğradıkları cinsiyet ayrımcılığının ortadan kaldırılması için kaliteli istihdama erişim, ayrımcılıkla mücadele, eğitimde fırsat eşitliği, iş – aile yaşamı uyumu politikaları önerilmektedir. Bu bağlamda, kadınların çalışma hayatındaki rolüne ilişkin algı ve tutumların da değişmesinin büyük önem taşıdığı belirtilmektedir (On Birinci kalkınma Planı, 2018: 16-18).

Şekil 5: Cinsiyet Ayrımına Göre Genç İşsizlik (2000-2019)



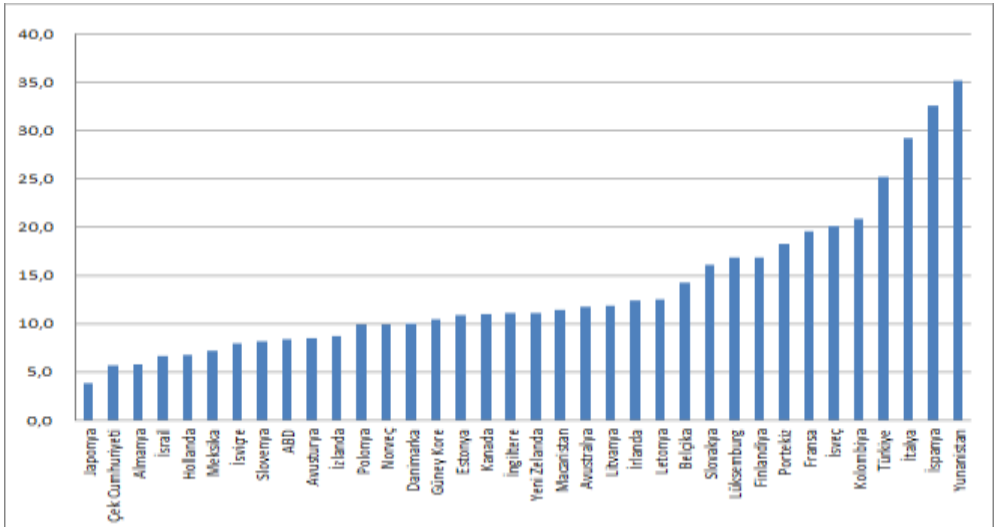
Kaynak: OECD ve TÜİK

Şekil 6’da Türkiye ve OECD ülkelerinde genç işsizliğin tarihsel gelişimi yer almaktadır. 2000 yılı sonrası dönemde genç işsizlik oranı Türkiye’de OECD üyesi ülkelerin ortalamasının üzerindedir. Ancak incelenen dönemde OECD ülkelerinde de oldukça yüksek, çift haneli genç işsizlik oranları söz konusudur. Türkiye’de olduğu gibi OECD ülkelerinde de genç işsizlik oranları toplam işsizlik oranlarının yaklaşık iki katıdır. Küresel krizin yaşandığı 2008 sonrasında gerek Türkiye’de gerekse OECD ülkelerinde genç işsizliğin önemli ölçüde arttığı görülmektedir. OECD ülkelerinde kriz döneminde yükselen işsizlik daha sonra azalmaya başlamıştır. Türkiye’de ise krizden etkilenen işsizlik bir miktar azaldıktan sonra artmaya başlamıştır. 2014 yılından itibaren OECD ülkelerinde genç işsizlik oranı istikrarlı bir şekilde düşüş gösterirken Türkiye’de artmaktadır. 2000 yılında Türkiye ve OECD ülkelerinde oran yaklaşık olarak aynı iken 2018 yılına gelindiğinde aradaki fark kayda değer miktarda artmıştır. Başka bir deyişle genç işgücü piyasasında gelişmeler kapsamında Türkiye diğer ülkelerden ayrılmaya başlamıştır. Türkiye’nin genç nüfus oranının yüksek olduğu bir demografik yapıya sahip olması, gelecek dönemde sorunun ciddi boyutlara ulaşacağını işaretlerini vermektedir.

Şekil 6: Türkiye ve OECD Ülkelerinde Genç İşsizlik (2000-2019)

Kaynak: OECD ve TÜİK

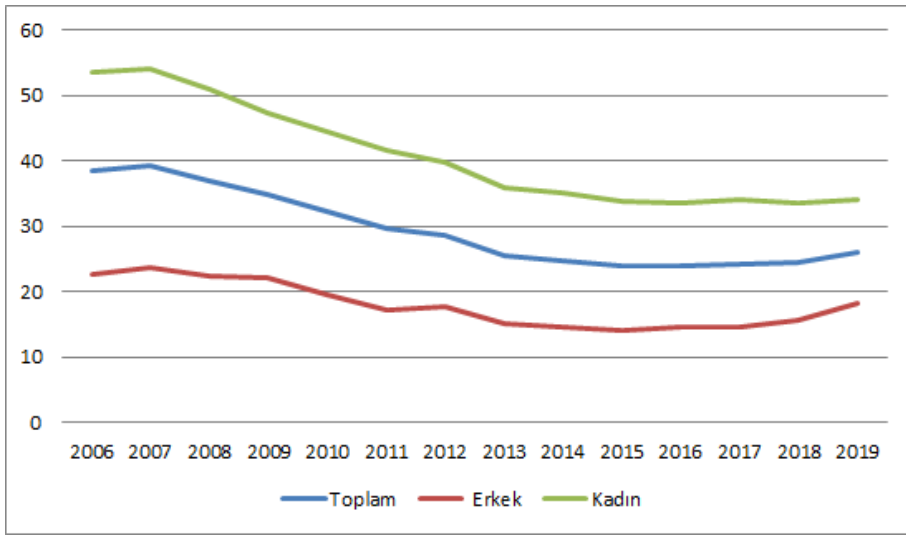
Şekil 7, Türkiye ve OECD ülkeleri genç işsizlik oranlarının güncel durumunu karşılaştırmalı olarak ortaya koymaktadır. 2019 yılı itibarıyla sadece ciddi iktisadi sorunlar yaşayan Güney Avrupa Ülkeleri, Yunanistan, İspanya ve İtalya Türkiye’den daha fazla genç işsizliğe sahiptir. İşsizlik oranının %10 düzeyinin altında tutan ABD, Hollanda, Almanya, Japonya gibi ülkelerin genç işsizliği konusunda başarılı politikalar izlediği söylenebilir. Bu verilere göre Türkiye gençlerin iş bulmakta zorlandıkları ve dolayısıyla genç işsizliği açısından potansiyel olarak en yüksek riske sahip ülkelerin başında gelmektedir. Ayrıca Türkiye’de işgücü piyasasının kendine özgü bazı nitelikleri, geleceğe ilişkin daha da olumsuz bir görünüm ortaya koymaktadır. Kırsal kesimde kentlere göre nispi olarak düşük gözükken işsizlik oranları tarımsal yapı özellikleri nedeniyle yanıltıcıdır. Herşeyden önce tarımda kısmi zamanlı çalışma vardır ve gizli işsizlik hakimdir. Bu çerçevede Türkiye’de sektörel yapı değişimi sebebiyle ortaya çıkan çözülme ve kırsaldan kente yaşanan göç olgusunun, genç işsizliği üzerinde olumsuz bir baskı uygulayacağı aşıkardır (Taş ve Bilen, 2014: 59).

Şekil 6: Türkiye ve OECD Ülkelerinde Genç İşsizliği Oranları (2019)

Kaynak: OECD ve TÜİK

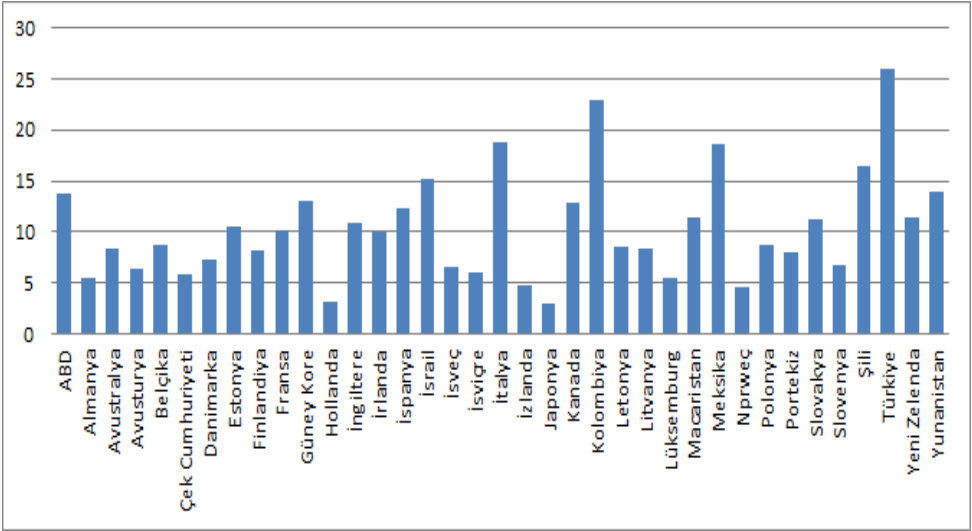
Aşağıda Şekil 7’de ne eğitimde ne de istihdamda yer alan gençlerin toplam genç nüfus içindeki oranları yer almaktadır. 2006 yılında NEET oranı tüm genç nüfus için %38,5 düzeyinde iken 2015 yılına kadar azalma göstermiş ancak bu yıldan itibaren artmaya başlamış ve 2019 yılında %26 seviyesine ulaşmıştır. Ne eğitimde ne istihdamda yer almak, düşük bir eğitim düzeyi, düşük nitelik ve becerilere sahip olmak veya iş deneyiminden yoksun kalmak anlamına geldiği için bu gençler, işgücü piyasasında iş bulmakta zorlanacak veya düşük ücretli niteliksiz sektörlerde çalışmak zorunda kalacaklardır. Başka bir deyişle, gençlik çağında eğitime devam etmemek ve çalışmamak, bu gençlerin gelecek dönemde iş bulma şanslarını azaltacağı gibi buldukları işlerin de niteliksiz ve düşük ücretli işler olacağı anlamına gelmektedir. NEET kategorisinin cinsiyete göre dağılımı incelendiğinde genç kadınlarda bu oranın genç erkeklere kıyasla yaklaşık iki kat daha fazla olduğu gözlemlenmektedir. 2019 yılında NEET oranı genç kadınlar arasında %34 düzeyindedir. Bu veriler, Türkiye’de işgücü piyasasında gençlere yönelik özellikle de genç kadınlara yönelik politika önerilerinin oluşturulması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Şekil 7: Türkiye’de NEET Oranı (2006-2019)



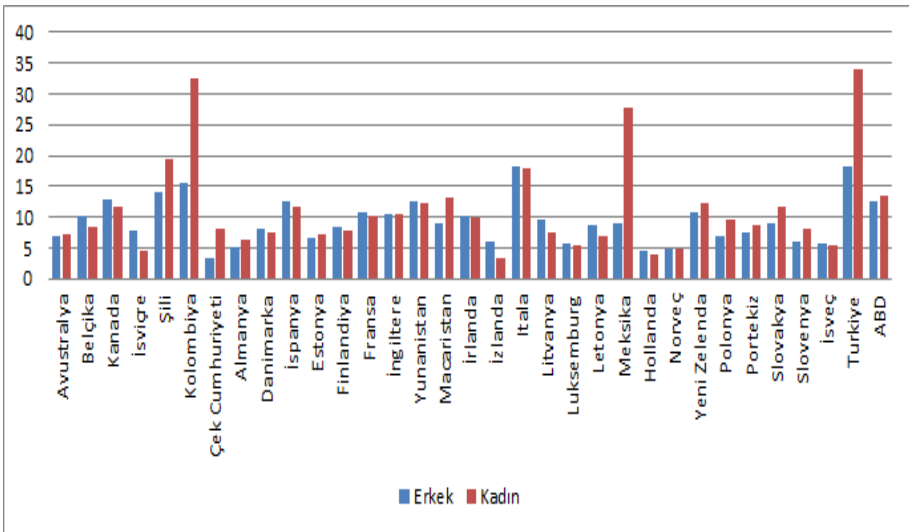
Kaynak: ILO ve TÜİK

Şekil 8’de yer alan 2019 yılı verilerine göre OECD ülkelerinde NEET oranlarının ortalaması %10,2 düzeyindedir. Başka bir anlatımla, OECD ülkelerinde gençler arasında ortalama her on kişiden biri ne eğitimde ne yetiştirmede ne de istihdamda yer almaktadır. OECD ülkeleri arasında en yüksek NEET oranına sahip Türkiye’de bu oran ortalamanın 2,5 katıdır. TÜİK verilerine göre 2019 yılı itibarıyla 15-24 yaş grubunda 3 milyon genç ne eğitimde ne de istihdamdadır. Türkiye’de gençler açısından sorunun tolere edilebilir düzeyi aştığı görülmektedir. 2019 yılı itibarıyla OECD ülkelerinde Türkiye ile birlikte Kolombiya, İtalya, Şili ve Meksika gibi ülkelerde de gençlerin büyük kısmı eğitim ve çalışma yaşamının dışında kalırken, Japonya, Hollanda, Norveç gibi ülkelerde NEET oranı %5’in altındadır.

Şekil 8: NEET Oranı (2019)

Kaynak: ILO ve TÜİK

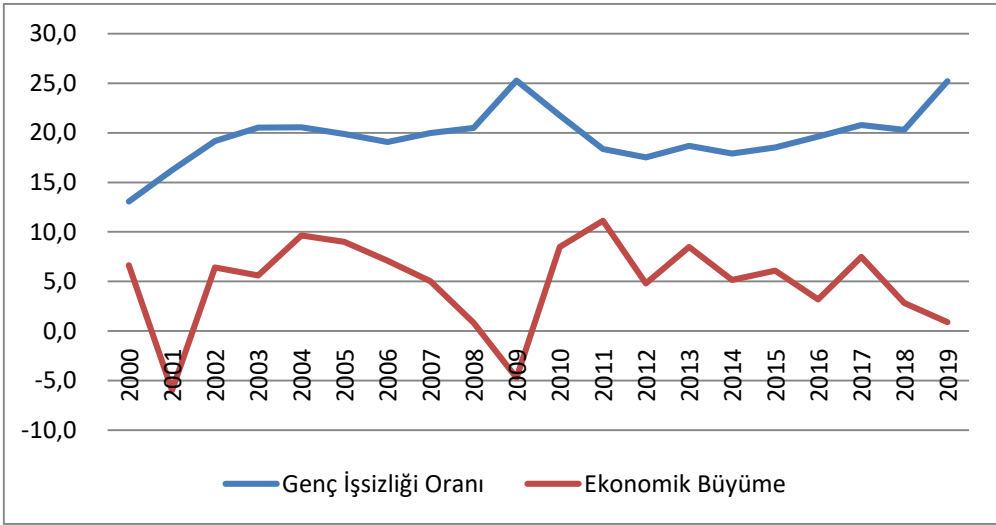
NEET oranı, cinsiyet ayrımcılığı dikkate alındığında genel olarak kadınlar arasında daha yüksektir. Şekil 9’a göre bir-iki istisna dışında OECD ülkelerinin tümünde toplumsal cinsiyet farklılıkları söz konusudur. OECD ülkelerinde NEET ortalaması, erkekler için yüzde 9 ve kadınlar için yüzde 11 olarak hesaplanmıştır. NEET oranları açısından OECD ortalamasında toplumsal cinsiyet ayrımcılığının dikkate değer bir boyutta olmadığını söylemek mümkündür. Buna karşılık Türkiye ve Meksika’da eğitim ve çalışma hayatında kadınların önemli bir ayrımcılığa maruz kaldığı görülmektedir. Meksika ve Türkiye’de Kadın-erkek NEET oranları arasındaki fark sırasıyla 19 ve 18 puandır. Şekil 9’da ayrıca, hem kadınlar hem de erkekler için NEET oranının en yüksek olduğu ülkenin Türkiye olması dikkat çekici bir gelişmedir. Bu açıklamalar, OECD ülkeleri arasında NEET oranların bakımından Türkiye’nin en olumsuz ülke konumunda olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.

Şekil 9: NEET Oranı - Kadın -Erkek (2019)

Kaynak: ILO ve TÜİK

İşsizliği etkileyen faktörlerin başında ekonomik büyüme gelmektedir. Üretim artışı, istihdam artışına dolayısıyla da işsizlikte azalmaya yol açacaktır. Bu durum literatürde Okun Yasası ile açıklanmaktadır. Aşağıda Şekil 10'da Türkiye'de büyüme ve genç işsizlik arasındaki ilişki yer almaktadır. Okun Yasası'na da uygun şekilde büyüme ile genç işsizliği arasında ters yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Bu ilişki özellikle ekonomide daralmanın yaşandığı 2009 yılında çok belirgindir. Bu dönemde ekonomi %4 civarında küçülürken genç işsizliği %25 ile en yüksek oranına ulaşmıştır. Benzer şekilde 2017 yılından sonra büyüme oranı azalırken genç işsizlik artmaktadır.

Şekil 10: Büyüme ve Genç İşsizliği



Kaynak: OECD ve TÜİK

Büyüme ve genç işsizlik üzerine bir çok çalışma ele alınmıştır. Bu çalışmalar belirli ülkeler arasındaki farklılıkları söz konusu yıllar itibarıyla farklılığını ortaya koymuştur. Bu çalışmaların bir kısmı ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki ilişkiyi Okun yasası çerçevesinde araştırırken, bir kısmı ilgili ilişkinin asimetrik olup olmadığı üzerinde durmuştur. Örneğin Tarı ve Abasız (2009) tarafından, asimetrik etki üzerinde durularak ve İki Rejimli Eşik Eş Bütünleşme ve Eşik Hata Düzeltme Modeli kullanılarak, yapılan çalışmada elde edilen sonuçlara göre daralma döneminde büyümede görülen dalgalanmaların, genişleme dönemine göre işsizlik üzerinde daha çok etkilidir. Büyüme ve genç işsizliği konusunda büyümenin genç işsizliği uzun dönemde etkilediğini gösteren çalışmalar söz konusudur (Sayın, 2012).

Sonuç

Neoklasik iktisatçılar ve daha sonraki temsilcileri Monetarist veya Yeni Klasik iktisatçılara göre rekabet koşulları geçerli ise işsizlik söz konusu olamaz. Ortodoks iktisat olarak adlandırılan bu yaklaşımda işsizlik kısa dönemde görülse bile ücret ve fiyatların esnekliği sayesinde uzun dönemde her zaman tam istihdam dengesi ya da aynı anlama gelmek üzere doğal işsizlik düzeyinde denge kendiliğinden sağlanacaktır. İşsizlik geçici ver iradi işsizlik olarak betimlenmektedir. Gayri iradi işsizlik, reel ücretlerin dışsal olarak denge ücretinin üzerinde belirlenmesiyle ortaya çıkabilir. Asgari ücret uygulaması ve sendikaların varlığı işsizliği arttıran en önemli faktörler olarak görülmekte ve çözüm olarak da piyasaların deregülasyonu önerilmektedir.

Türkiye'de 1980'li yıllarda başlayan ve son dönemde yoğun bir şekilde uygulanan deregülasyon politikası işsizliği azaltmak bir yan önemli boyutlarda arttırmıştır. Sendikaların üye sayılarının son derece azaldığı ve özelleştirmelerin hız kazandığı Türkiye'de işsizlik oranında artma eğilimi sürmektedir. Bir ekonomide işsiz sayısının artması kadar önemli olan bir diğer konu

da hangi toplumsal kesimlerin işsiz kaldığıdır. Bu anlamda işsizlerin yaş gruplarına göre incelenmesi sorunun çözümüne yönelik doğru politikalar oluşturulması açısından büyük önem taşımaktadır. Bu anlamda genç işsizliğin toplam işsizlik içinde oldukça yüksek bir paya sahip olması Türkiye’de işgücü piyasasının karakteristik özelliklerinden biri haline gelmektedir. Son yirmi yıllık dönemde genç işsizlik oranı gerek 25-64 gerekse 15+ yaş grupları oranının yaklaşık iki katıdır. Ayrıca genç işgücü kadın-erkek ayrımına göre incelendiğinde genç kadınlarda işsizlik oranının genç erkek oranına kıyasla 1,5 kat daha yüksek olduğu görülmektedir. Türkiye OECD ülkeleri arasında genç işsizlik oranında dördüncü sırada iken genç kadın işsizliğinde birinci sıradadır. OECD ülkeleri içinde işgücü piyasasında toplumsal cinsiyet ayrımcılığının en yoğun yaşandığı ülke Türkiye’dir. İşgücü piyasasına yönelik politikaları etkilemesi açısından genç işsizlik kavramından daha geniş kapsama sahip Ne Eğitimde Ne İstihdamda (NEET) sınıflandırmasında da Türkiye tüm OECD ülkeleri arasında en kötü durumdadır. Toplam genç nüfus için NEET oranı OECD ülkelerinde ortalama %10 iken Türkiye’de %26’dır. Kadın-erkek ayrımı dikkate alındığında Türkiye’de kadınlar için NEET oranının (%34) OECD ortalamasının (%11) 3 katından daha fazla olduğu görülmektedir. Bu açıklamalar, OECD ülkeleri ile kıyaslandığında Türkiye’de genç işgücünün yaşadığı sorunların boyutlarını ortaya koymakta ve sorunların çözümüne yönelik politikaların ivedilikle uygulanması gerektiği anlamına gelmektedir.

Kaynakça

- Ardıç, K. & Y. Aydın (2011). *İktisat Okulları ve Emek Piyasası*, Derin Yayınları
- Dornbusch, R. & S. Fischer (1992). *Makroökonmik*, 5. Aufl., R. Oldenbourg Verlag.
- Friedman, M. (1977). Nobel Lecture: Inflation and Unemployment, *The Journal of Political Economy*, 85(3), p.451-472
- Günaydın, D., & M. Çetin (2015). Genç İşsizliğin Temel Makroekonomik Belirleyicileri: Ampirik Bir Analiz, *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 17-34.
- Gündoğan, N (1999). Genç işsizliği ve Avrupa Birliği-ne Üye Ülkelerde Uygulanan Genç istihdam Politikaları, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 54-1, ss. 63-79.
- Gürsel, S. & V. Ulusoy: *Türkiye’de İşsizlik ve İstihdam*, Yapı Kredi Yayınları.
- Kelleci, S. Ü ve Z. Türk (2016). Genç İşsizliğin İncelenmesi: OECD Ülkeleri ve Türkiye Karşılaştırması, *Emek ve Toplum*, 5(13), ss.10-25.
- Kılıç, Y. (2014). Türkiye’de Ne Eğitimde Ne İstihdamda Ne de Yetiştirmede (NEİY) Yer Alan Gençler, *Eğitim ve Bilim*, 39(175), ss. 121-135.
- Lordoğlu, K., & N. Özkaplan (2005). *Çalışma İktisadı*, Der Yayınları.
- Lordoğlu, K (2006): Türkiye İşgücü Piyasaları (Durum Raporu), *İstanbul, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası*, Yayın No: 5.
- O’Higgins, N. (2015). Youth unemployment, *IZA Policy Paper*, No. 103, June 2015, ILO Geneva, University of Salerno.
- Okun, A. M. (1962), Potential GNP: Its Measurement and Significance, *1962 Proceedings of the Business and Economic Statistics Section American Statistical Association*, pp 98–104.
- Özkaplan, Ö. (1998). Türkiye’de İşsizliğin Analizi ve Makroekonomik Politikalara Karşı Duyarlılığı, *İktisat, İşletme ve Finans*, No: 145, Nisan 1998, ss.31-43.
- Sapancalı, F. (2007). Türkiye’de İşgücü Piyasası Sorunlar ve Politikalar, *TUHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21 (2-3), 8-30.

- Sayın, F. (2012), Türkiye’de 1988-2010 Döneminde Eğitim ve Büyümenin Genç İşsizliğine Etkisinin Analizi, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(4), 33-53.
- Sesselmeier, W., L. Funk und B. Waas (2010). *Arbeitsmarkttheorien: Eine ökonomisch-juristische Einführung*, Dritte, vollstaendige überarbeitete Auflage, Springer-Verlag
- Snowdon, B., H. Vane and P. Wynarczyk (1996). *A Modern Guide to Macroeconomics: An Introduction to Competing Schools of Thought*, Edward Elgar.
- Stiglitz, J. (1997). Reflections on the Natural Rate Hypothesis, *Journal of Economic Perspectives*, Vol. 11, No. 1, pp.3-10.
- Tarı, R. & T. Abasız (2010), Asimetrik Etkiler Altında Okun Yasası’nın Eşik Hata Düzeltme Modeli ile Sınanması: Türkiye Örneği, *İktisat, İşletme ve Finans Dergisi*, 25(291), 53-77.
- Taş, H.Y., M. Küçükoğlu & M. Demirdöğmez (2018). Türkiye’de Genç İşsizliği Sorunu ve Alternatif Çözüm Önerileri, *Emek ve Toplum*, 7(18), doi: 10.31199/hakisderg.453873
- Taş, H. Y. & M. Bilen (2014). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Genç İşsizliği Sorunu ve Çözüm Önerileri, *HAK-İŞ Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, Cilt: 3, Sayı: 6 (2), ss. 50-69.
- Uysal, G. & U. Acar (2019). Araştırma Notu 19/242, *Betam*, Bahçeşehir Üniversitesi, Erişim tarihi: 31.05.2019, <https://betam.bahcesehir.edu.tr/wp-content/uploads/2019/05/ArastirmaNotu242.pdf>
- Vogel, P. (2015). *Generation Jobless? Turning the Youth Unemployment Crisis Into Opportunity*, Palgrave Macmillan.
- Yüksel, İ. (2003). İşsizliğin Psiko-Sosyal Sonuçlarının İncelenmesi(Ankara Örneği), *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 4 (2), 21-38.

İnternet Kaynakları

- DİSK (2018). Şubat 2018 “İşsizlik ve İstihdam Raporu: Geniş tanımlı işsizlik 6 milyona yaklaştı”, Erişim tarihi: 10.08.2020, <http://disk.org.tr/2018/02/genis-tanimli-issizlik-6-milyona-yaklasti/>
- ILO (2015). “What does NEETs mean and why is the concept so easily misinterpreted?”, Technical Brief No.1, Employment Policy Department, pp.1-14.
- ILO (2019a), “Quick Guide on Interpreting the Unemployment Rate”, *International Labor Office*, Geneva.
- ILO (2019b), *World Employment Social Outlook, Trends 2019*, Geneva.
- ILO (2020a). *Global Employment Trends for Youth 2020, Unemployment, informality and inactivity plague youth in Latin America and the Caribbean*, News | 16 March 2020.
- ILO (2020b). *Global Employment Trends for Youth 2020: Technology and the future of jobs*, International Labour Office, Geneva.
- TÜİK (2011). *Hanehalkı İşgücü İstatistikleri*
- TÜİK (2019), *İşgücü İstatistikleri*, Erişim tarihi: 02.12.2019, http://www.tuik.gov.tr/PreTablo.do?alt_id=1007
- T:C. Kalkınma Bakanlığı, (2018). *On Birinci kalkınma Planı (2019-2023), İşgücü Piyasası ve Genç İstihdamı, Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara

Türkiye’de Yaratıcı Ekonominin Uluslararası Rekabet Gücü

The International Competitiveness of Creative Economy in Turkey

Emine Demet Ekinci Hamamcı*

Abstract: The creative economy, maintained to grow up even during the economic crisis, is one of the major driving sectors in today’s global economy. In this sector, Turkey has also been among the most important creative product exporting countries. This study aims to determine the international competitiveness of the Turkish creative industry in the global economy and its position in foreign trade. For this purpose, the international competitiveness of Turkish creative industry has primarily been calculated for seven sub-categories of this industry using the import and export values between the years of 2005 to 2015 with Revealed Comparative Advantage Index (RCA), Relative Trade Advantage Index (RTA) and Revealed Competitiveness Index (RC). After that, by using Comparative Export Performance Index (CEP) for the period 2005-2015, it has been determined the export performance of Turkish creative industry against the countries (China, Hong Kong, Taiwan, India, Malaysia, Mexico, the Philippines, Singapore and Thailand) taking part in the major rivals of Turkey. According to the results of RCA, RTA and RC, Turkey has international competitiveness in the creative industries for 2005-2015 periods. In Turkey, the sub-product categories displaying comparative advantage are art crafts and design. However, Turkey does not have any comparative advantage in the other creative product categories (audiovisuals items, new media items, performing arts, publishing and visual arts). On the other hand, the result of CEP has also showed that export performance of Turkey’s art crafts is relatively higher than that of the all other developing countries. In addition, Turkish creative industry has higher export performance than Hong Kong, Taiwan, Malaysia, Mexico, Singapore, and Thailand in 2015. Nevertheless, the Turkish creative industry has showed lower export performance compared to China, India and the Philippines.

Structured Abstract: Creative economy, first mentioned in the last period of the 20th century, is defined as a concept shaped by creative assets that stimulate economic growth and development and constantly renewed itself (UNCTAD, 2010). This economic concept is a sector that facilitates the transfer of occupations required creativity and talent through information communication technologies, and thus expands individual talents on global scale.

The creative economy is recognized as one of the driving sectors on the global economy with its contribution on macroeconomic variables (growth, employment, added value, foreign trade, etc.) and innovative perspective created on other sectors. However, the contributions of the sector are not only limited to the economic dimension, but also provide social and cultural benefits to countries such as strengthening human capital, decreasing crime rates and increasing the recognition of the cultural elements worldwide. For

* Dr. Öğr. Üyesi, Erzurum Teknik Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, İktisat.

Asst. Prof. Dr., Erzurum Technical University, Faculty of Economics and Administrative Sciences, Economics

ORCID 0000-0003-2808-2186

demet_ekinci@hotmail.com, ehamamci@erzurum.edu.tr

Cite as/ Atıf: Ekinci Hamamcı, E. D. (2020). Türkiye’de yaratıcı ekonominin uluslararası rekabet gücü. *Turkish Studies*, 15(8), 3979-4007. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.45456>

Received/Geliş: 23 July/Temmuz 2020

Checked by plagiarism software

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

CC BY-NC 4.0

this reason, many countries, especially developed countries, place growing emphasis on the creative economy onto a sustainable economic development path and place it at the center of their development strategies.

In Turkey, the fact that İstanbul was awarded for the capital of culture in 2010 has increased its recognition in the creative sector by stimulating interest in the concept. In 2015, Turkish creative economy reached nearly \$ 48 billion and provided employment opportunity registered on Social Security Institution for 445,000 people (TAVAK, 2017). In addition, Turkey, a significant player in global creative goods trade, is one of the ten largest exporters among the developing countries. However, the size of informal economy in Turkey leads to problems for attaining the stable and reliable statistics on the creative economy (cited by Lazzeretti et al., 2014). This problem has prevented and limited comprehensive studies to determine the place of the Turkish creative economy in the national and international economy. Therefore, the studies on Turkish creative economy have generally examined the sectoral development by focusing on specific industries and provinces narrowly. However, there are several studies that determine the place of the Turkish creative economy in the international economy and allow the sector comparing with different countries.

This study has two main objectives. The first aim is to determine the international competitiveness of the Turkish creative industry in world trade. In this regard, it has been used competitiveness measurements based on foreign trade data as Balassa's (1965) Revealed Comparative Advantage Index (RCA) and Vollrath's (1987, 1989) Relative Trade Advantage Index (RTA) and Revealed Competitiveness Index (RC) in the study. The second aim of the study is to identify the export performance of Turkish creative industry against the countries (China, Hong Kong, Taiwan, India, Malaysia, Mexico, the Philippines, Singapore and Thailand) taking part in the major rivals of Turkey by using Comparative Export Performance Index (CEP).

In the study, it has been used the export and import values of the creative industry and its sub-product categories (art crafts, audiovisuals item, design, new media item, performing arts, publishing and visual arts) classified by UNCTAD between the years 2005-2015. The total foreign trade data of the countries has been extracted from the UN's Comtrade database.

Based on the results of RCA, RTA and RC, Turkey has international competitiveness in the creative industries for 2005-2015 periods. However, the competitiveness of the Turkish creative industry decreased between 2005 and 2010 and fell to its lowest level in 2009, especially after the 2008 Global Economic Crisis. On the other hand, the competitive power of the industry has begun to increase after 2010.

In view of the sub-product categories, Turkey has comparative advantage in traditional industry including art crafts and design, whereas the other creative product categories (audiovisuals items, new media items, performing arts, publishing and visual arts) does not have any comparative advantage. The art crafts are most competitiveness sub-category of the creative industry in Turkey. The international competitiveness in art crafts has reached to 8.45 in 2015 from 5.58 in 2005 according to the RCA index value. This power in the industry has continued to grow, not even affected by the 2008 crisis. In 2015, the competitive products in art crafts are carpets, yarn and other art crafts. In particular, the carpet production has very strong competitive advantage. In 2015, the international competitiveness of carpet is 26.62 and 34.57 according to the value of RCA and RTA, respectively.

Design is other category of creative industry having a comparative advantage in Turkey. The products standing out in this category are jewelry, glassware and interior. The international competitiveness of all three products has increased in 2015 comparing with those obtained in 2005. However, while fashion had an index value greater than 1 in 2005, this value has decreased to 0.69 in 2015. As a result of this, Turkey has lost its comparative advantage in fashion design.

The results of CEP index for 2015 have shown that Turkish creative industry has higher export performance than Hong Kong, Taiwan, Malaysia, Mexico, Singapore and Thailand whereas the industry has exhibited lower export performance than China, India and the Philippines. Examining at sub-product categories, it has been found that Turkey is relatively superior on art crafts export performance against its all rival countries.

Keywords: Creative economy, International competitiveness, Balassa Index, Vollrath Index, Comparative Export Performance Index.

Öz: Ekonomik kriz dönemlerinde bile hız kesmeden büyümeye devam eden yaratıcı ekonomi, günümüz küresel ekonomisinin başlıca lokomotif sektörlerinden biridir. Bu sektörde Türkiye de en önemli yaratıcı ürün ihracatçısı ülkeler arasında yer almaktadır. Bu çalışma Türk yaratıcı endüstrisinin uluslararası alanda rekabet gücünün ve dış ticaretteki konumunun belirlenmesini amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle Türkiye’nin yaratıcı endüstrideki uluslararası rekabet gücü, 7 alt ürün kategorisinde 2005-2015 yılları arasındaki ithalat ve ihracat değerleri kullanılarak; Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA), Görelî Ticaret Avantaj Endeksi (RTA) ve Görelî Rekabet Üstünlüğü Endeksi (RC) ile hesaplanmıştır. Daha sonra Türkiye’nin yaratıcı ürün ticaretinde önemli rakipleri arasında yer alan ülkeler (Çin, Hong Kong, Tayvan, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler, Singapur ve Tayland) karşılarındaki ihracat performansı 2005-2015 dönemi için Karşılaştırmalı İhracat Performans Endeksi (CEP) ile tespit edilmiştir. RCA, RTA ve RC endeks sonuçlarına göre Türkiye 2005-2015 yıllarında yaratıcı endüstride uluslararası rekabet gücüne sahiptir. Türkiye’nin karşılaştırmalı üstünlüğe haiz alt ürün kategorileri el sanatları ve tasarımıdır. Bununla birlikte Türkiye diğer yaratıcı ürün kategorilerinde (görsel-işitsel, yeni medya, sahne sanatları, yayıncılık ve görsel sanatlar) karşılaştırmalı üstünlüğe sahip değildir. Diğer yandan, CEP endeks sonucu ise Türkiye’nin karşılaştırıldığı diğer gelişmekte olan ülkelere göre el sanatlarında ihracat performansının göreceli olarak daha üstün olduğunu göstermektedir. Ayrıca, Türkiye 2015 yılında Hong Kong, Tayvan, Malezya, Meksika, Singapur ve Tayland’a göre yaratıcı endüstrinin genelinde daha yüksek bir ihracat performansına sahiptir. Bununla birlikte Çin, Hindistan ve Filipinler’e kıyasla daha düşük yaratıcı endüstri ihracat performansı göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Yaratıcı Ekonomi, Uluslararası Rekabet Gücü, Balassa Endeksi, Vollrath Endeksi, Karşılaştırmalı İhracat Performans Endeksi.

Giriş

İlk kez 20. yüzyılın son döneminde dile getirilen yaratıcı ekonomi, iktisadi büyüme ve kalkınmayı uyarayan yaratıcı varlıklar üzerinden şekillenen ve sürekli kendini yenileyen bir kavram olarak nitelendirilmektedir (UNCTAD, 2010). Bu ekonomik kavram; bilgi iletişim teknolojileri aracılığıyla yaratıcılık ve yetenek gerektiren işlerin iletilmesini kolaylaştıran, böylece bireysel yetenekleri kitlesel ölçekte yaygınlaştıran bir sektör niteliğindedir (Hartley, 2005: 5).

İngiltere Medya, Kültür ve Spor Departmanı (DCMS, 2001)’e göre reklamcılık, mimarlık, sanat ve antika piyasası, zanaat, tasarım, moda, film ve video, müzik, gösteri sanatları, yayıncılık, yazılım, televizyon ve radyo ile video ve bilgisayar oyunları yaratıcı ekonomi kapsamında yer alan endüstrilerdir. Yaratıcı ekonomiye ait faaliyet kolları dikkatli incelendiğinde birçoğunun oldukça uzun bir tarihsel geçmişe sahip olduğu ve kültürel öğelere dayandığı görülmektedir. Bu yönüyle yaratıcı ekonomiler, kültürel ve ticari aktivitelerin kesiştiği bir alan oluşturmaktadır (Turok, 2003: 552).

Yaratıcı ekonomi büyümeye, istihdama, katma değere ve dış ticarete yaptığı katkıyla, diğer sektörlerde yarattığı yenilikçi bakış açısıyla küresel ekonominin lokomotif sektörlerinden biri olarak kabul görmektedir. Bununla birlikte sektörün katkıları sadece ekonomik boyutla sınırlı kalmamakta, beşerî sermayenin güçlenmesi, suç oranlarının azalması ve ülkelerin kültürel öğelerinin tüm dünyada tanınırlığının artması gibi sosyal ve kültürel yönden de ülkelere faydalar sağlamaktadır. Bu nedenle başta gelişmiş ülkeler olmak üzere birçok ülke iktisadi kalkınma yolunda yaratıcı ekonomiye ayrı bir önem atfetmektedir.

Türkiye’de İstanbul’un 2010 yılı kültür başkenti olarak seçilmesi yaratıcı ekonomi kavramına olan ilgiyi tetikleyerek sektörün ülke içindeki tanınırlığını artırmıştır. Türkiye’de yaratıcı ekonomi 2015 yılında yaklaşık 48 milyar \$ ekonomik büyüklüğe ulaşmış ve SGK’ya kayıtlı 445.000 kişiye istihdam olanağı sağlamıştır (TAVAK, 2017: 13). Ayrıca yaratıcı ürün ticaretinde küresel piyasalarda önemli bir oyuncu niteliğine sahip olan Türkiye gelişmekte olan ülkeler (GOÜ) arasında en büyük on ihracatçı ülkeden biridir. Bununla birlikte Türkiye’de kayıt dışı ekonominin yaygınlığı, yaratıcı ekonomiye ait istikrarlı ve güvenilir istatistiklere ulaşılmasında problemlere yol açmaktadır

(akt. Lazzeretti ve diğerleri, 2014: 200). Söz konusu problem, Türk yaratıcı ekonomisinin ulusal ve uluslararası ekonomideki yerini tespit etmeye yönelik kapsamlı çalışmaların yapılmasını engellemekte ve sınırlandırmaktadır. Bu nedenle Türkiye’de yaratıcı ekonomi üzerine yapılan çalışmalar genellikle belirli endüstriler ve iller üzerinde yoğunlaşarak yaratıcı ekonominin gelişimini irdelemektedir. Bununla birlikte Türk yaratıcı ekonomisinin uluslararası ekonomideki yerini belirleyen ve farklı ülkeler ile karşılaştırılmasına olanak sağlayan çok az sayıda çalışma (Lazzeretti ve diğerleri, 2016) bulunmaktadır.

Bu çalışmanın iki temel amacı vardır. Birinci amacı, dünya ticaretinde Türk yaratıcı endüstrisinin uluslararası rekabet gücünün belirlenmesidir. İlgili hedef doğrultusunda çalışmada dış ticaret verileri temelli rekabet gücü ölçüm yöntemlerinden Balassa (1965)’in Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA) ile Vollrath (1987, 1989)’un Görelî Ticaret Avantaj Endeksi (RTA) ve Görelî Rekabet Üstünlüğü Endeksi (RC) kullanılmaktadır. Çalışmanın ikinci amacı ise dünya yaratıcı ürün ticaretinde söz sahibi olan diğer GOÜ’ler (Çin, Hong Kong, Tayvan, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler, Singapur ve Tayland) karşısında Türkiye’nin yaratıcı endüstrideki uluslararası rekabet gücünü Karşılaştırmalı İhracat Performans Endeksi (CEP) ile tespit etmektir.

Çalışmada UNCTAD’ın yaratıcı endüstri ve bu endüstri altında sınıflandırılan 7 alt ürün kategorisine (el sanatları, görsel-işitsel öğeler, tasarım, yeni medya öğeleri, sahne sanatları, yayıncılık ve görsel sanatlar) ait 2005-2015 yılları arasındaki ihracat ve ithalat değerleri kullanılmıştır. Ülkelere ait toplam dış ticaret verileri ise BM’in Comtrade veri tabanından alınmıştır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde yaratıcı ekonomi ile ilgili teorik bilgiler aktarılırken ikinci bölümde Türkiye’de yaratıcı ekonominin mevcut durumu ve yaratıcı ekonomi üzerine yapılan bilimsel çalışmaların sonucu verilmektedir. Son bölümde ise Türkiye’nin yaratıcı ürün ticaretindeki uluslararası rekabet gücü, endeks sonuçlarıyla aktarılmakta ve Türkiye’nin Çin, Hong Kong, Tayvan, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler, Singapur ve Tayland karşındaki rekabet gücü tespit edilerek karşılaştırmalı analizler yapılmaktadır.

Teorik Çerçeve: Yaratıcı Ekonomi ve Dünya Ekonomisindeki Yeri

Yaratıcı ekonomi ilk kez 1994 yılında Avustralya’da yayımlanan “Yaratıcı Ulus” raporunda yaratıcı endüstri olarak yer almıştır (Liu ve diğerleri, 2015: 19). Daha sonra 1998’de İngiltere’de DCMS tarafından yayımlanan “Creative Industries Task Force Mapping Document” adlı belgede endüstrinin tanımı ve kapsadığı faaliyet alanları belirtilmiştir. DCMS (2001: 5)’e göre yaratıcı endüstri; bireysel yaratıcılık, beceri ve yetenek gibi unsurlara dayanan ve bu nedenle fikri mülkiyet haklarının üretilmesi ve kullanılmasını temel alan, refah ve istihdam sağlama potansiyeline sahip faaliyetlerdir. 2001 yılında ise Howkins (2001) tarafından endüstri yerine sanat, bilim ve teknoloji gibi farklı alanlardaki endüstrilerden oluşan daha geniş kapsamlı yaratıcı ekonomi terimi kullanılmıştır. Yaratıcı ekonomi, yaratıcı endüstrilere ek olarak kültürel faaliyetleri de kapsayan ve teknoloji tabanlı geleneksel olmayan yenilikçi endüstrilerdir (akt. Lazzeretti ve diğerleri, 2014: 198).

Yaratıcı ekonomi terimi 2008 ve 2010 yıllarında UNCTAD’ın yayımladığı “Yaratıcı Ekonomi” raporlarına ismini vermiş, böylece daha geniş kitleler tarafından tanınan ve kabul edilen ekonomik bir kavram olmuştur. Söz konusu raporlarda UNCTAD yaratıcı ekonominin büyüme ve istihdam üzerindeki olumlu etkisini vurgulayarak gelişmekte olan ülkelerin yaratıcı ekonomi kapsamındaki faaliyetlere yönelmesinin önemini vurgulamaktadır. Ayrıca bu faaliyetlerin temelinde yaratıcı endüstrilerin olduğunu belirtmektedir (UNCTAD, 2010).

Literatürde sektörün nasıl adlandırılacağı üzerine ortak bir karara varılamamıştır. Bu nedenle kültür ekonomisi-kültür endüstrileri, yaratıcı ekonomi-yaratıcı sektörler, gelecek odaklı endüstriler, içerik endüstrileri, eğlence ekonomisi, yaratıcı sınıf ve yaratıcı girişimci, yaratıcı şehirler gibi farklı adlandırmalar kullanılmaktadır (akt. Güran ve Seçilmiş, 2013: 6). Ayrıca yaratıcı endüstri ile kültür

endüstrisi arasındaki ilişki de önemli bir tartışma konusudur. Bu durumun altında yaratıcı ekonominin ortaya çıkış sürecinde kültür ekonomisinin özel bir yere sahip olması oldukça etkilidir.

Kültür ekonomisi kavramı ilk kez II. Dünya Savaşı sonrası Adorno ve Horkheimer tarafından 1947 yılında yayımladıkları “Aydınlanmanın Diyalektiği” adlı eserde dile getirilmiştir. Frankfurt okulunun temsilcileri arasında yer alan Adorno ve Horkheimer eserlerinde kapitalizmin kültürü nasıl metalaştırdığını ve kendisine hizmet eden bir araç haline dönüştürdüğünü eleştirmişlerdir. Yazarlar ABD’de dönemin önemli eğlence ve medya şirketlerini işaret ederek kültür ekonomisinin sadece eğlenceyi düşünen bir toplum yarattığını ifade etmişlerdir. Bu nedenle kültür endüstrisinin ürettikleri sanat için değil, sadece pazar için üretilmektedir (akt. Demirel, 2014: 5).

Eleştiriler ile yola çıkan kültür ekonomisi kavramı, zamanla olumsuz bakış açısından kurtularak olumlu çağrışımlara ve imaja sahip olmaya başlamıştır (Özdemir, 2009: 75). Bu süreçte kültür ve ekonomi ilişkisi farklı noktalardan ele alınarak gelişme göstermiştir (Throsby, 2008). Örneğin; Baumol ve Bowen (1966) kültür ekonomisini ilk kez sistematik olarak inceleyen “Performing Arts: The Economic Dilemma” adlı eserlerinde gösteri sanatlarını iktisadi araçlar ile irdelemiş ve bu sanat kolunun devamlılığı için devlet desteğinin ne kadar önemli olduğunu belirtmişlerdir. 1970’lerden sonra kültür ve sanat gerek bölgesel gerekse ulusal kalkınmada yarattığı olumlu etkiler ile ele alınarak devletlerin kültür politikaları oluşturmaya yol açmıştır (Hartley, 2005). Böylece kültür ekonomisi önemli bir yatırım ve istihdam alanı haline gelmiştir (Özdemir, 2009: 75). 1990’lara gelindiğinde ise kültür ekonomisi ile sıkı bağlara sahip yaratıcı ekonomi adı altında yeni bir kavram ortaya çıkmıştır.

Kültür ekonomisi ile yaratıcı ekonomi arasındaki ilişkiye dair araştırmacılar birbirine zıt fikirler sunmaktadır. Bazı araştırmacılar bu iki kavramın birbirinden farklı anlamlara sahip olduğunu belirtirken (Cunningham, 2001; Garnham, 2005; Bilton, 2007; Peltoniemi, 2015) bir kısım araştırmacı yaratıcı ekonominin kültür ekonomisini de kapsayan daha geniş kapsamlı bir kavram olduğunu iddia etmektedir (Galloway ve Dunlop, 2007; Throsby, 2008; Aksoy ve Enlil, 2010). Bununla birlikte farklı fikirleri savunan araştırmacılar, tarihsel süreci yönlendiren baş aktörün yeni ekonomi kavramı olduğu yönünde hemfikirlerdir.

Yeni ekonomi teknolojideki, özellikle iletişim teknolojilerindeki, hızlı değişimle ortaya çıkan, fiziksel işgücünden öte zihinsel işgücünün ön planda olduğu bir dönemi nitelendirmektedir. Bu dönemde iletişim teknolojisi birçok yeni ürün ve hizmeti uluslararası pazara dâhil etmiştir. Büyüyen pazarda ise gerek firmaların gerekse ülkelerin en önemli rekabet gücü, yeni fikirler yaratmak ve bu fikirleri üretime aktarmak olmuştur. Yaşanan süreç kültürel ve sanatsal faaliyetlere de yansımış ve yaratıcılığın temel alındığı, ulusal sınırları aşan bir sektör ortaya çıkmıştır. Bu sektörde geleneksel kültürel öğelerin yanına yeni ürün ve hizmetler eklenmiş, ürünler dijital ortama aktarılmaya başlanmıştır. Böylece tüketim kalıbı da farklılaşmıştır (Özdemir, 2009: 75-76).

İki kavramın birbirinden farklı olduğunu savunan Cunningham (2001)’e göre klasik anlamda büyük şirketler tarafından kitlesel olarak üretilen ve tüketilen kültür endüstrisi kavramı 20. yy.in son döneminde yaşanan teknolojik gelişmeler ile güncelliğini yitirmiştir. Bu endüstrinin yerini ise küçük işletmelere dayalı yaratıcılığın ön plana çıktığı ve kitlesel üretim/tüketimin olmadığı yeni bir endüstri, yaratıcı endüstri almıştır. Bu endüstri; ulusal değil, küresel boyuttadır ve etkileşim, iş birliği ile ağ yapısı endüstrinin kilit kavramlarıdır. Bilton (2007: 173) yaratıcı endüstrinin eski ekonomi karşısında yeni ekonomiyi güçlendirdiğini belirterek yeni ekonomi içerisinde daha fazla özerk ve esnek üretimin ön plana çıktığı, nitelikli işgücüne dayalı bir endüstrinin oluştuğunu ifade etmektedir.

Yaratıcı endüstrinin kültür endüstrisini kapsayan bir kavram olduğunu savunan araştırmacılara göre yaratıcı endüstriler; sanat, kültür endüstrileri ve bilgi iletişim teknolojilerinin oluşturduğu üçlü bir sarmalı ifade etmektedir (Aslan, 2017: 113). Bu sarmalda iletişim teknolojilerindeki ilerleme kültürel öğeleri ulusal sınırları aşan daha geniş bir kitleye ulaştırmakta ve bu öğelerin ülkelerin ekonomi politikasındaki yeri değişmektedir. Böylece yayıncılık, müzik ve

sinema gibi kültür endüstrileri yaratıcı endüstriler başlığıyla ekonomi politikasının içerisinde yer almaktadır (Galloway ve Dunlop, 2007: 18). Bu endüstri, sanat ile medya-eğlence gibi oldukça uzun geçmişe sahip iki endüstriyi bir araya getirmektedir (Hartley, 2005: 6).

Kültürel endüstrilerin temeli yaratıcı fikirlere dayanmaktadır. Bu yaratıcı fikirler ise iç içe geçmiş halkalar oluşturmakta ve geniş bir ürün yelpazesine dönüşmektedir. Bu ürün yelpazesinin merkezinde iç içe geçmiş halka modeline göre edebiyat, müzik, sahne sanatları, görsel sanatlar gibi çekirdek yaratıcı sanatlar yer almaktadır. İkinci halka diğer çekirdek kültür endüstrilerinden (film, kütüphane, galeri, müze, fotoğrafçılık) ve üçüncü halka daha geniş kültür endüstrilerinden (kültürel miras, radyo ve televizyon, basım ve yayıncılık, seslendirme, video ve bilgisayar oyunları) oluşmaktadır. Son halka ise reklamcılık, mimarlık, moda, tasarım gibi ilgili endüstrilerdir (Throsby, 2008: 150). Bu model çerçevesinde merkezde yer alan kültürel sektörler, dış katmanlardaki ticari kültürel sektörler tarafından desteklenmektedir (Güran ve Seçilmiş, 2012: 11). Böylece araştırma-geliştirme temeline dayalı, kültürel öğeleri içeren ve hizmet odaklı melez bir sektör oluşmaktadır (Cunningham, 2004: 111).

Yaratıcı ekonominin hangi sektörleri kapsayacağı konusunda fikir birliği sağlanamamakta, ülkelerin ve uluslararası kuruluşların farklı sınıflandırmaları bulunmaktadır. Bu durumun oluşmasında kavramın kültürden kültüre değişiklik göstermesi ve buna bağlı olarak ülkelerin ekonomik politikalarına farklı yansımaları önemli rol oynamaktadır. Örneğin; yaratıcı ekonomi kavramının mimarı olan iki ülke Avustralya ve İngiltere farklı sınıflandırmalar yapmaktadır. Avustralya Ulusal Bilgi Ekonomisi Ofisi (NOIE, 2003) reklamcılık, mimarlık, tasarım, film ve televizyon, müzik, yayıncılık, sahne sanatları ve yazılımı yaratıcı endüstriler olarak kabul ederken İngiltere’de DCMS (2001) bu endüstrilere ilave olarak antika piyasası, moda, video ve bilgisayar oyunlarını da kapsama dâhil etmektedir. Ayrıca DCMS endüstrileri sıralarken herhangi bir sınıflandırma yapmazken UNCTAD (2010) endüstrileri alt başlıklar ile sınıflandırmaktadır. Bu başlıklar ve içerdikleri faaliyetler şu şekildedir;

- Kültürel mekânlar: Arkeolojik alanlar, Müzeler, Kütüphaneler, Sergi salonları;
- Geleneksel kültürel sunumlar: Sanat ve el sanatları, Festivaller, Kutlamalar;
- Gösteri sanatları: Canlı müzik, Tiyatro, Dans, Opera, Sirk, Kukla oyunları vb.;
- Görsel-İşitsel sanatlar: Film, Televizyon, Radyo ve diğer yayıncılık faaliyetleri;
- Görsel sanatlar: Resim, Heykel, Fotoğraf ve Antikalar;
- Basılı medya ve yayıncılık: Kitap ve Basılı diğer yayımlar;
- Tasarım: İç grafik, Moda, Mücevher ve Oyuncak;
- Yeni medya: Yazılım, Video oyunları, Dijital yaratıcı içerikler;
- Yaratıcı hizmetler: Mimari, Reklamcılık, Yaratıcı ARGE, kültürel ve rekreasyonel.

Dünya Fikri Mülkiyet Örgütü (WIPO, 2015) de üçlü bir gruplandırma yapmaktadır. Çekirdek telif hakkı endüstrileri olarak adlandırılan birinci grup film ve video, müzik, yazılım, televizyon ve radyo, reklamcılık vb. endüstrilerden oluşmaktadır. İkinci grup birbirine bağlı telif hakkı endüstrileridir ve kayıt materyalleri ve tüketici elektroniği gibi endüstrileri kapsamaktadır. Üçüncü grup kısmi telif hakkı endüstrileri olarak isimlendirilmekte; mimarlık ve modanın yanı sıra giyim ve ayakkabı tasarımı, ev eşyaları ve oyuncak gibi endüstrileri içermektedir. WIPO (2015) bu gruplara ilave olarak tahsis edilmemiş destek endüstrileri şeklinde son bir grup da sınıflandırmasına dâhil etmektedir.

Yukarıda farklı kurumlar tarafından yapılan sınıflandırmalar bir bütün olarak incelendiğinde farklılıklara rağmen yaratıcı ekonominin temelinde kültürel ve sanatsal faaliyetlerin yer aldığı, ancak iletişim teknolojilerindeki ilerleme ile yaratıcılığa dayalı yeni faaliyetlerin de kapsama dâhil olduğu görülmektedir. Bu faaliyetlerin sahip olduğu ortak özellikler ise yaratıcı ekonominin diğer ekonomik dallardan ayrılmasına yol açmaktadır. Ayırt edici özellikler; ürünün yapılış amacı, ürünü ortaya çıkaran endüstri çalışanın niteliği, ürün çeşitliliği ve ürüne yönelik talep vb. şeklinde sıralanabilir.

Öncelikli olarak bu endüstrinin ürünleri genellikle sanat için yapılmakta ve ürünü tasarlayanın sahip olduğu yaratıcı yetenekler ile şekillenmektedir. Diğer endüstrilerden farklı olarak ürünün standartlaştırılması gibi bir durum geçerli olmamakta ve endüstri çalışanlarının farklı bakış açılarıyla çeşitlenmektedir. Ayrıca ortaya çıkan ürüne yönelik talebin ne olacağına dair net bir bilgi söz konusu değildir (Caves, 2000).

Galloway ve Dunlop (2007: 19) yaratıcı endüstri tanımlamalarından yola çıkarak bu endüstrinin beş temel kriter üzerinde şekillendiğini vurgulamaktadır. Bu kriterler;

- Yaratıcılık,
- Fikri mülkiyet,
- Sembolik anlam,
- Kullanım değeri,
- Üretim yöntemidir.

Yaratıcılık; endüstrinin en temel özelliğidir. Endüstride bireylerin kişisel yetenekleri ile var olmayan bir ürünü ortaya çıkarma çabası yer almaktadır. Bu nedenle bireylerin fikri mülkiyet haklarının korunması gereksinimi ön plana çıkmaktadır. Sektörün diğer önemli bir özelliği de sembolik anlamıdır. Bu özellik sektörün ürettiği ürünün anlamı ile ilişkilidir ve ürünü tasarlayan bireyin değer, inanç ve düşünce yapısı gibi soyut kavramlara dayanmaktadır. Bu nedenle endüstride amaç, fonksiyonel bir fayda üretmek yerine sembolik bir anlam üretmektir. Bununla birlikte endüstri soyut olan ürünün somut bir değerinin oluşturulmasını da hedeflemekte ve ekonomik olarak ürünün kullanım değerini ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Üretim teknikleri ise yaratıcı endüstrilere karakteristik özelliklerini kazandıran bir diğer konudur ve teknolojiye bağlı olarak sürekli değişmektedir (Aslan, 2018: 110-111).

Yaratıcı ekonominin çok boyutlu bir süreç olduğunu belirten UNCTAD (2010) bu ekonominin ekonomik, sosyal, kültürel ve sürdürülebilir kalkınma için çeşitli katkılarda bulunduğunu ifade etmektedir. UNCTAD (2010: 77)’ye göre yaratıcı endüstrilerin ulusal ekonomiler üzerindeki etkileri dört grupta sınıflandırılabilir. Birinci grubu oluşturan temel iktisadi etki ulusal gelir ve istihdamdaki artış ile ortaya çıkan doğrudan etkidir. İkinci düzeydeki iktisadi etkiler yaratıcı endüstrilerin çarpan etkisiyle diğer sektörlerde oluşturduğu niceliksel dolaylı katkılarken üçüncü düzeydeki iktisadi etkiler endüstrinin diğer endüstrilere yaydığı daha niteliksel özelliklere sahip yenilikçi bakış açılarıdır. Yaşam kalitesi, eğitim ve kültürel kimlik gibi dolaylı ve niceliksel katkılar ise dördüncü iktisadi etkilerdir.

Yaratıcı ekonomi günümüzde hızlı büyüme trendi, yarattığı istihdam ve katma değerle büyük bir ekonomik değer oluşturmaktadır. UNESCO (2015: 15)’e göre kültürel ve yaratıcı endüstriler küresel ölçekte 2.250 milyar ABD \$’lık bir gelir yaratmaktadır. Telekomünikasyon hizmetlerinin oluşturduğu gelirden (1,570 milyar ABD \$) daha yüksek olan bu gelirden en büyük paya sahip endüstriler ise televizyon, görsel sanatlar ile gazete ve dergidir (UNESCO, 2015: 15). Küresel ölçekte oldukça yüksek değerlere ulaşan gelirin bölgesel dağılımı ise ciddi farklılık göstermektedir. Gelirin en yüksek payı 743 milyar \$ ile Çin, Avustralya ve Hindistan’ı içeren Asya-Pasifik bölgesinde gerçekleşmektedir. Avrupa 709 milyar \$ ile ikinci sıradayken üçüncü sıradaki Kuzey Amerika’nın payı 620 milyar \$’dır. En düşük pay ise Afrika ve Ortadoğu bölgesindedir ve sadece 58 milyar \$’dır (UNESCO, 2015: 16).

Başta görsel sanatlar, kitap ve müzik endüstrisi olmak üzere yaratıcı ekonominin tamamı yaklaşık 30 milyon kişiye istihdam olanağı sunmaktadır. UNESCO (2015: 18) bu rakamın dünyadaki aktif nüfusun %1’ine karşılık geldiğinin altını çizmekte ve diğer tüm sektörlerden daha fazla 15-29 yaş aralığındaki gence istihdam imkânı sağladığını belirtmektedir. Ayrıca pek çok ülkede diğer sektörlerle kıyasla kültürel sektörde kadın erkek dengesi daha fazla sağlanabilmektedir (Özdemir, 2009: 78).

Dış ticaret açısından bakıldığında yaratıcı ürünlerin küresel piyasadaki büyüklüğü 2002’de 208 milyar \$’dan 2015’te 509 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde toplam ithalat ise 227 milyar \$’dan yaklaşık 454 milyar \$’a çıkmıştır. Yaratıcı ürün ticaretindeki büyüme trendi, 2008 finansal krizinde bile hızını kesmeden devam etmiştir (UNCTAD, 2018: 9).

2002-2015 döneminde GOÜ’lerin yaratıcı ürün ticaretine katılımı özellikle Çin’in performansı ile gelişmiş ülkelerden daha yüksek oranda artmış ve 2015’te yaklaşık 265 milyar \$ olarak gerçekleşmiştir. Çin’in 2015’teki toplam yaratıcı ürün ticareti 168 milyar \$ olarak gerçekleşmiş ve Çin dünya ticaretinde birinci sırada yer almıştır (UNCTAD, 2018: 11). Çin’in bu başarısı kültür ekonomisinin büyüme üzerindeki etkisini önemsemesi ile yakından ilişkilidir. Çin alanda yaratıcı kabiliyet ve miras nedeni ile doğal olarak sahip olduğu avantajı, özelde Şangay şehrinde genelde ülkenin tamamında kullanmayı hedeflemekte ve yaratıcı ekonomide özel bir Çin modeli geliştirilip geliştirilemeyeceğini tartışmaktadır (akt. Güran ve Seçilmiş, 2012: 27). Çin’in ardından Hong Kong, Hindistan, Singapur, Tayvan, Türkiye, Tayland, Malezya, Meksika ve Filipinler GOÜ’ler içerisinde en yüksek performansa sahip on ülkeyi oluşturmuştur (UNCTAD, 2018: 9).

Gelişmiş ülkelerin 2015’teki toplam yaratıcı endüstri ihracatı 241 milyar \$ ve en büyük on ihracatçı ülke ise ABD, Fransa, İtalya, Birleşik Krallık, Almanya, İsviçre, Hollanda, Polonya, Belçika ve Japonya’dır (UNCTAD, 2018: 21). Yaratıcı ekonomi açısından AB ülkeleri küresel ölçekte baskın ve öncü konuma sahiptir. İlgili sektörler AB gayri safi milli hasılasının %4,5’ini, toplam istihdamın ise %4’ünü oluşturmakta ve Avrupa’nın en büyük üçüncü işvereni konumunda yer almaktadır (CANON, 2016: 2). Dış ticaret açısından AB-28 ülkeleri 171 milyar \$ ve AB-15 ülkeleri 150 milyar \$ toplam ihracat ile önemli bir yere sahiptir. AB; Avrupa Komşuluk ve Ortaklık Aracı, Avrupa-Akdeniz Ortaklığı ve Yaratıcı Avrupa programı ile sektöre önemli bir destek sağlamaktadır (Lazzeretti ve diğerleri, 2014: 199).

“Yaratıcı ve kültürel sektörlerin iktisadi büyüme üzerindeki olumlu etkisinin temelinde çeşitli faktörler vardır. Bu faktörlerin başında sektörün servet artışı yaratması gelmektedir. İlgili sektörlerle yapılan masrafların gelir elastikiyeti birim değerinde olduğu için servet toplulaşmaktadır” (Lazzeretti ve diğerleri, 2014: 199). Çarpan etkisiyle yaratıcı ekonomiye yapılan bir yatırım hem harcamaları hem de vergi gelirini artırmaktadır. Örneğin; ABD’de yapılan hesaplamalara göre kültürel yatırımlardaki 1 \$’lık artış, vergi gelirini 7 \$ artırırken 5 \$’lık çarpan etkisine yol açmaktadır. (İKSV, 2012: 22). Ancak yaratıcı ekonominin harcama ya da vergi artırıcı yönünden daha büyük öneme sahip katkısı, yenilik fikrini tüm ekonomiye yaymasıdır. “Yaratıcı endüstrilerin inovasyon kapasitesi sadece klasik biçimde yapılmış endüstrilerden değil, bilgi odaklı hizmet sunan birçok sektörden dahi daha üstündür. Ürettiği yaratıcı çıktılarla ekonomik büyümeye doğrudan katkı sağlayan sektör; aynı zamanda diğer endüstrilerin kullanımına sunduğu yaratıcı ürünlerle de ekonominin geri kalanının yenilikçi potansiyelini arttırmakta ve kalkınma üzerinde olumlu rol oynayan dolaylı bir etken olarak da dikkat çekmektedir” (Lazzeretti ve diğerleri, 2014: 198).

Yaratıcı ekonominin ülkeler üzerindeki ekonomik etkileri oldukça önemli bir yere sahiptir ve söz konusu endüstrinin günümüzün lokomotif endüstrilerinden biri olarak kabul görmesine neden olmaktadır (Garnham, 2005). Ancak endüstrinin olumlu katkıları sadece ekonomik boyut ile sınırlı kalmamakta, önemli sosyal ve siyasal etkiler de yaratmaktadır. Yaratıcı ekonomi sosyal yönden eğitim seviyesinin yükseltilmesi, suç oranlarının azaltılması, vergi ödeme bilincinin geliştirilmesi gibi toplumsal yapıyı yenileyen pozitif dışsallıklara yol açmaktadır (akt. Ekşioğlu, 2012: 16). UNESCO (2009: 7) endüstrinin ekonomik olmayan etkilerini toplumsal uyumun sağlanması; marjinal grupların toplum ile bütünleşmesi; yaratıcılık, yetenek ve mükemmellik fikrinin toplumda yerleşmesi; kültürel çeşitliliğin, ulusal kimliğin ve farklı kültürel grupların kimliğinin geliştirilmesi ile yaratıcılık ve yenilik fikrinin kolaylaşması şeklinde sıralamaktadır. Bu etkiler ise sosyal ve

ekonomik kalkınmayı uyarmaktadır. Bu nedenle UNCTAD yaratıcı ekonomi ile ilgili tüm raporlarında yaratıcı faaliyetlerin ekonomik kalkınma için ne kadar önemli olduğunu vurgulamakta ve bu faaliyetlere başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere tüm dünyanın yatırım yapması gerektiğini belirtmektedir.

Yaratıcı ekonominin önemli bir diğer katkısı da ülkelerin sahip olduğu kültürel değerleri uluslararası arenaya taşımasıdır. Yaratıcı ekonomi kapsamındaki müzik, film, oyun, yayıncılık, moda, tasarım, müzeler, galeriler vb. tüm faaliyetler yaratıldığı toplumun kültürel öğelerini yansıtmaktadır. Bu ürünlerin ekonomik bir değer olarak uluslararası arenaya taşınması, ürün ile birlikte ürünün ait olduğu kültürün de uluslararası arenaya taşınmasına yol açmaktadır. Böylece ülke kültürünü tüm dünyaya tanıtırken siyasi güç de elde etmektedir. Bu konudaki başlıca örnek ABD’dir. ABD ürünleri ile tüm dünyaya kültürünü yaymakta, kültürel hegemonya oluşturmaktadır (Aslan, 2018: 111).

Sonuçta yaratıcı ekonominin ekonomik, sosyal ve siyasal birçok etkisi vardır. Bu olumlu katkılarının farkında olan gelişmiş ülkeler endüstriye sürekli yatırım yapmakta ve hâkimiyetlerini oluşturmaktadırlar. Bununla birlikte bireysel yaratıcılığa dayanan sektör, sınırları olmayan ve keşfedilmeye açık bir alan sunmakta ve kendini sürekli güncellemektedir. Girdi maliyetleri yüksek olmayan sektör, çok fazla ara mal ve fiziki sermaye gerektirmemektedir. Ayrıca enerji fiyatlarındaki yükseliş, kurlardaki oynaklık ya da bankacılık krizi gibi piyasalardaki değişimlerden çok fazla etkilenmemektedir (Ekşioğlu, 2013: 10). Sektör için en önemli unsur yaratıcı, ama girişimci ruha sahip bireylerdir. Bu nedenle Mercer (2009) da belirttiği gibi bu endüstrilerin yerel, bölgesel, ulusal ve küresel arenadaki stratejik öneminin tüm ülkeler tarafından daha iyi anlaşılması ve girişimcilerin desteklenmesi gerekmektedir.

Türkiye’de Yaratıcı Ekonomi ve İlgili Çalışmalar

Küresel yaratıcı ekonomide Türkiye ilk yirmi ülke arasında yer almakta ve dış ticaretteki payını sürekli artırmaktadır (UNCTAD, 2018). Türkiye küresel ölçekte sektörde önemli bir konuma sahip olmakla birlikte, sektöre ilişkin kapsamlı bir ulusal politikası bulunmamaktadır (Kaymas, 2020). İlk kez 10. Kalkınma Planı (2014-2018)’de yaratıcı ekonomiye yer verilerek sektöre ilişkin “Kentsel dönüşüm projelerinde yenilikçi ve katma değer yaratan sektörleri, yaratıcı endüstriler ile yüksek teknoloji ve çevreye duyarlı üretimi destekleyen uygulamalara öncelik verilecektir.” ibaresi kullanılmıştır (Kalkınma Bakanlığı, 2013: 128).

10. Kalkınma Planı “yaratıcı şehirler, kültür ve güzel sanatlar, Türk sineması, dijital oyun ve oyun sektörü, yaratıcı çalışanlar, kültürel sektörler ve fikri mülkiyet hakları gibi yaratıcı sektörün ana aktörlerinin Türk kültür politikalarında yer almasına imkân tanımıştır (Kaymas, 2020: 84). Ancak planda sektöre ilişkin standart bir tanım ve sınıflandırma yapılmamıştır. Ayrıca 10. Kalkınma Planı Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma sürecine kültürün dâhil edilmesinde de başarılı olamamıştır (Kaymas, 2020). Bu problem 11. Kalkınma Planı (2019-2023)’de de devam etmektedir. Mevcut planda kültürün öneminden bahsedilmekte, ancak kültürel ve yaratıcı sektörlerin iktisadi kalkınmada oynayacağı rol ve bu rolü daha ileriye taşıyacak bir politika önerisi bulunmamaktadır.

Türkiye’de yaratıcı ekonomi ulusal politikalarda kendine çok fazla yer bulamamakla birlikte, İstanbul’un 2010 yılı kültür başkenti olarak seçilmesi ile dikkatleri üzerine çekmeye başlamıştır. Bu gelişme ise sektörün ekonomik ve sosyal etkilerini ortaya koymayı amaçlayan çalışmaların hız kazanmasına yol açmıştır (akt. Lazzeretti ve diğerleri, 2014: 201). Söz konusu çalışmaların bir kısmı Türkiye genelinde sektörün büyüklüğünü ve ülke ekonomisi üzerindeki etkisini ortaya koymayı amaçlarken büyük bir çoğunluğu ise sektör içindeki bir endüstrinin, özellikle film endüstrisinin, gelişimine ya da il/bölge bazında sektörün yerel kalkınmadaki rolüne odaklanan araştırmalar yapmıştır. Ancak sektöre ilişkin yeterli verinin olmaması nedeniyle araştırmalar sınırlı kalmaktadır.

Sınırlı çalışmaların ortak sonucu Türkiye’de yaratıcı ekonominin altyapı, insan gücü ve finansman yetersizliği gibi eksik noktalara rağmen büyük bir büyüme potansiyeline sahip olduğu; gerek ulusal gerekse yerel boyutta milli geliri, istihdamı, dış ticareti vb. olumlu etkilediği yönündedir. Örneğin; Türkiye Avrupa Eğitim ve Bilimsel Araştırmalar Vakfı (TAVAK) ilk kez 2011 yılında 47 sektörden oluşan kültür ekonomisinin ülke ekonomisi içerisindeki büyüklüğünü araştırmış ve sektörün 46 milyar \$ milli gelire katkı yaptığı sonucuna ulaşmıştır. Bu rakam söz konusu dönemde Türkiye milli gelirinin yaklaşık %6’sına denk gelmektedir. TAVAK ilerleyen yıllarda güncellediği araştırmasında 2014 yılında kültür ekonomisinin spor ve gastronomi faaliyetlerini de içeren büyüklüğünün 124,96 milyar TL (yaklaşık 57 milyar \$) olduğunu, 2015’te ise bu değer 125 milyar TL (47,64 milyar \$)’a yükseldiğini belirtmiştir. Bu rakam ile kültür ekonomisinin GSYH’deki payı %6,4 olmuştur (TAVAK, 2017: 12).

Başka bir çalışmada Ekşioğlu (2012) kültür sanat etkinliklerinin istihdam ve vergi boyutlarını incelemeyi ve Girdi-Çıktı analiziyle ilgili faaliyetlerin çarpan etkisini hesaplamayı hedeflemiştir. 2002 Girdi-Çıktı tablosunun kullanıldığı araştırmada 92 kodlu “Eğlence, Dinlenme, Spor ve Kültür ile ilgili faaliyetler” sektörü temel veri olarak alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre kültür ile ilgili faaliyetlerin sektörel çarpan katsayısı 1,7, marjinal istihdam katsayısı 0,37 ve marjinal gayrisafi katma değer katsayısı 0,82 olarak hesaplanmıştır. Bu sonuç kültürel faaliyetlerdeki 1.000 TL’lik bir üretim artışının ara malı kullandığı sektörlerde toplam 1.724 TL’lik bir üretim artışına neden olduğunu göstermiştir. Sektör üretim için gerekli olan ara malları, başta kendisi olmak üzere enerji, sigortacılık, ulaşım, seyahat acenteleri faaliyetleri, basım-yayım, posta, telekomünikasyon vb. gibi sektörlerden elde etmektedir. Böylece büyüyen bir kültürel sektör diğer sektörleri de beslemektedir. Ayrıca bu faaliyetlere yapılacak 1.000 TL’lik bir yatırım net olarak 373 TL ek istihdam ve ekonomide 819 TL’lik ek gelir artışına yol açmaktadır.

Yardımcı (2016) DCMS’nin endüstriyel sınıflandırmasını kullanarak Türkiye’deki yaratıcı endüstrilerinin 2009-2013 yılları arasındaki gelişimini incelemiştir. Çalışmada yaratıcı endüstri faaliyetleri genel, girişim ve çalışan başına değerler ile irdelenmiş ve faaliyet gruplarına ait bir performans değeri oluşturulmuştur. Çalışma sonucuna göre girişim sayısı, çalışan sayısı, kadın çalışan sayısı, maaş ve ücretler, ciro, katma değer, katma değer/üretim değeri oranı ve çalışan başına katma değer göstergelerinde yaratıcı endüstrinin Türkiye ortalamasının üstünde artış oranına sahip olduğu tespit edilmiştir. Ancak endüstrinin üretim değeri, çalışan başına üretim değeri, çalışan başına aylık maaş ve ücretlerdeki artış oranı diğer sektör ortalamalarına göre daha düşüktür. Ayrıca bilgi teknolojileri, yazılım ve bilgisayar hizmetleri faaliyeti en yüksek performans değerine, buna karşın mimarlık ile tasarım ve moda tasarımı faaliyetleri en düşük performans değerlerine sahip endüstrilerdir.

Demir (2018: 92) Türkiye’de kültürel ve yaratıcı endüstrilerdeki istihdamın toplam istihdamın %2,46’sını oluşturduğunu ve 2009’dan 2014 yılına kadar geçen sürede bu endüstrideki girişimci sayısının %44 arttığını belirtmiştir. Lazzeretti ve diğerleri (2014) ise Türkiye’de yaratıcı ve kültürel sektörlerin yapısını araştırarak yaratıcı ekonominin inovasyon ve iktisadi büyüme üzerindeki rolünü tespit etmeyi hedeflemiştir. On altı sektör için 2008 ve 2011 yıllarına ait istihdam rakamlarını karşılaştıran yazarlar reklamcılık hariç, diğer sektörlerde büyüme artışının olduğunu; özellikle yayıncılık ile yazılım ve programlama faaliyetlerinde %400’ün üzerinde istihdam artışının meydana geldiğini tespit etmişlerdir. Ayrıca Lazzeretti ve diğerleri (2014) sektörün inovasyon ve iktisadi büyüme kapsamında önemli bir potansiyele sahip olduğunu, bununla birlikte sektörün henüz istenilen düzeye ulaşmadığını ve yurt çapındaki iktisadi katkısının düşük kaldığını belirtmiştir.

Yaratıcı endüstri Türkiye’de ulusal gelire, yatırımlara ve istihdama önemli katkılar sunmanın yanı sıra dış ticarete de önemli katkıda bulunmaktadır. Sektör ürettiği ürün ve hizmetler ile dünya ticaretinde söz sahibidir. Bu konuda UNCTAD’ın hazırladığı yaratıcı ekonomi raporları önemli bilgi sunmaktadır. UNCTAD (2018)’e göre Türkiye geliştirmekte olan ülkeler arasında en büyük on yaratıcı

ürün ihracatçısından biridir. Türkiye 2014 yılında 9.881 milyon \$ yaratıcı ürün ihraç ederken 4.204 milyon \$ ürün ithal etmektedir. Başlıca ihraç ürünleri el sanatları ve tasarım olan Türkiye yaklaşık 5.500 milyon \$ ticaret fazlası vermektedir. Cari açık problemi yaşayan bir ülke için ticaret fazlası vermek oldukça önemli bir husustur. Bununla birlikte yaratıcı hizmet ticaretinde Türkiye bu başarıyı devam ettirememektedir. Toplam 18 milyon \$’lık hizmet ihracına karşın 39 milyon \$ hizmet ithalatı yapmaktadır. Yaklaşık 20 milyon \$’lık ticaret açığının oluşmasına sebep olan sektör ise telekomünikasyon, bilgisayar ve bilgi hizmetleridir. Ancak dış ticaret sadece ekonomik kazanç yaratmamaktadır. Sektör niteliği gereği ürettiği ürün ve hizmetlerde ülkenin kültürel değerlerini barındırmaktadır. Böylece ihraç edilen ürün ve hizmetler ülkenin kültürel öğelerini de uluslararası alana taşımaktadır. Aslan (2018)’in çalışması da bu hususu desteklemektedir.

Aslan (2018)’nın çalışmasında Türk televizyon dizilerinin kültürel ve yaratıcı endüstrisi ürünü olarak uluslararası halkla ilişkiler çerçevesinde incelenmesi ve bu dizilerin yumuşak güç, kamu diplomasisi kavramlarıyla ilişkilendirilerek yorumlanması hedeflenmiştir. Bu bağlamda, Türk dizilerinin yayımlandıkları ülkelerde; Türkiye’ye dair önyargıların yıkılmasındaki rolünün, Türkiye’ye dair bir bilgi kaynağı olarak rolünün ve Türkiye’nin yumuşak gücü üzerindeki yapıcı rolünün araştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada Türk dizilerinin yayınlandığı Şili’de yaşayan farklı meslek gruplarına mensup 30 kişi ile bir alan araştırması yapılmıştır. Betimsel araştırma yönteminin kullanıldığı çalışmada Şili’de yayınlanan Türk dizilerinin Türkiye’nin ekonomik, sosyal ve kültürel yönden tanınırlığını artırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Şilililerin Türk dizileri ile eskisi gibi Türkiye’yi uzak görmediği sonucu tespit edilmiştir.

UNCTAD (2018: 417) Türkiye’de tekstil sektörünün kalite ve ürün çeşitliliği yönünden dünyada yakaladığı başarısını ve gastronomi alanındaki kültürel zenginliğini vurgulayarak Türkiye’nin yaratıcı ekonomi alanında büyük potansiyele sahip olduğunu belirtmekte; özellikle bu potansiyelde İstanbul’u ön plana çıkarmaktadır. Yapılan araştırmalar da İstanbul’un diğer sektörlerdeki liderlik konumunu yaratıcı sektörde de devam ettirdiğini kanıtlamaktadır (Lazzeretti ve diğerleri, 2014; Seçilmiş 2015; Lazzeretti ve diğerleri, 2016).

Lazzeretti ve diğerleri (2014) çalışmalarında yoğunlaşma katsayısını hesaplayarak sektörün yoğunlaştığı illeri tespit etmeyi amaçlamıştır. DCMS’nin endüstriyel sınıflandırması dikkate alınarak yapılan yoğunlaşma oranı (LQ) analizinde endüstrinin yoğunlaştığı üç il tespit edilmiştir. Bu iller İstanbul, Ankara ve Van’dır. Van ülke çapındaki yaratıcı istihdam eşik değerinden küçük değere sahip olduğu için İstanbul ve Ankara yaratıcı il olarak kabul edilmiş ve iki kentte sektörün kümelenme eğiliminde olduğu belirtilmiştir. İstanbul’da öne çıkan sektörler film, video ve müzik (2,64), radyo ve TV (2,00) ve yayıncılık (1,98) iken Ankara’da mimarlık (2,54), eğlence ve sanat (1,79) ile yayıncılık (1,67) faaliyetleridir. Sonuçlar, bilgi-iletişim teknolojileri ile ilişkili yeni yaratıcı faaliyetlerde Ankara’nın İstanbul’a nispetle daha iyi performans sergilediğini işaret etmiştir. Bu sonuç Uçkan (2013)’ün Türkiye’de bilgi toplumu ve yaratıcı kentleri değerlendirdiği araştırması ile benzerdir. Söz konusu çalışmada Ankara’nın bilim ve teknoloji alanlarında İstanbul’a göre daha iyi bir performansa sahip olduğu tespit edilmiştir.

Benzer bir çalışmada Seçilmiş (2015) Türkiye’de yaratıcı endüstrilerin kümelenmesini iktisadi coğrafya perspektifinden araştırmayı amaçlamış ve yoğunlaşma oranı (LQ) analizi yapmıştır. LQ analizi sonuçlarına göre sırasıyla İstanbul, Van, Ankara ve İzmir yoğunlaşmanın olduğu en yüksek illerdir. Bununla birlikte İstanbul 1,71 LQ değerine sahip olmasına rağmen istihdamda regresyon doğrusunun altında kalmaktadır. Bunun nedenini Seçilmiş (2015) Türkiye’nin finansal başkenti olan İstanbul’da yaratıcı endüstrilerin görece olarak daha zayıf istihdam yaratması ile açıklamaktadır. Seçilmiş (2015) LQ değerine göre ikinci sırada yer alan Van’a dikkati çekmekte, diğer mesleki, bilimsel ve teknik faaliyetler kapsamında değerlendirilen uzmanlaşmış tasarım, fotoğrafçılık, tercüme benzeri faaliyetlerin Türkiye’de yarattığı toplam istihdamın yaklaşık olarak %10’nun Van ilinde üretildiğini belirtmektedir. Seçilmiş (2015: 14) “bu tespiti karşılaştırmalı

üstünlüklere önem atfedilmesinin ilgili bölgede yaratıcı sektörlerin gelişimine katkı sağlayabileceğinin; genelde ise iktisadi performansı pozitif yönde etkileyebileceğinin göstergesi olarak yorumlamaktadır”.

Esen ve Atay (2020) çalışmalarında Türkiye’de şehirlerinin yaratıcılık seviyeleri ile gelişmişlik düzeyi arasındaki ilişkinin irdelenmesini amaçlamışlardır. Ekonomik büyümenin 3T’si olarak adlandırılan teknoloji, tolerans ve yetenek belirleyicilerini temel aldıkları çalışmalarında illerin yaratıcılık endekslerini hesaplamışlardır. Sonuçlara göre teknoloji alt endeksinde ilk üç il Kocaeli (0,984), Ankara (0,914) ve Eskişehir (0,893) iken yetenek endeksinde Ankara (1,00), İstanbul (0,975) ve İzmir (0,932) ilk üç sırada yer almaktadır. Tolerans endeksinde birinci sırada Tekirdağ (0,018) yer alırken Gümüşhane (0,015) ve Antalya (0,012) bu ili takip etmektedir. Söz konusu üç alt endeksin bir araya gelerek oluşturduğu yaratıcı endeksine göre Ankara ve Kocaeli (0,963) birinciliği paylaşmakta; onları Eskişehir (0,938), İstanbul (0,926) ve İzmir (0,905) takip etmektedir.

İstanbul ilinin yaratıcı sektördeki öncü niteliği il ve bölge bazında yapılan çalışmaların İstanbul üzerinde yoğunlaşmasına yol açmakta (Özkan, 2009; Alvarez ve Yarcın, 2010; Aksoy ve Enlil, 2011; Enlil ve diğerleri, 2011; İKSV, 2012; YEKON, 2014; Kerimoğlu ve Güney, 2018; Demir, 2018), buna karşın diğer iller üzerine yapılan çalışmaların (Durmaz ve diğerleri, 2008; Çetindamar ve Günsel, 2012; Güran ve Seçilmiş, 2013; İZKA, 2013; Erataş ve diğerleri, 2013) daha sınırlı kalmasına neden olmaktadır. İstanbul üzerine yapılan çalışmalar yaratıcı ekonominin boyutunu, hangi sektörlerin ilde kümелendiğini, sektör için gerekli işgücünü, kentsel dönüşüm sektörlerinin etkisini vb. farklı konuları ele almaktadır.

Kültür ekonominin İstanbul’daki büyüklüğünü ortaya koyan önemli bir çalışma İstanbul Kültür ve Sanat Vakfı (İKSV) tarafından hazırlanmıştır. İKSV (2012) 2011 yılında düzenlediği tüm kültür ve sanat etkinliklerinin ekonomik etkisini araştırarak bu etkinliklerin yarattığı mahalli ekonomik katma değeri tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma İKSV’nin faaliyetlerini yürüttüğü beş ilçeyi –Şişli, Kadıköy, Fatih, Beyoğlu ve Eyüp- kapsamaktadır. Ekonomik etki analizinin yöntem olarak kullanıldığı araştırmada kültürel faaliyetlerin doğrudan, dolaylı, çarpan ve bölgesel gelişim etkileri incelenmiştir. Araştırma sonucunda, 2011 yılında düzenlenen tüm etkinlikler için yapılan harcamalar, izleyici ve yabancı konuklar tarafından yapılan bilet dışı harcamalar, genel ekonomide yaratılan çarpan etkisi ile birlikte, İstanbul özelinde ülke ekonomisine yaklaşık 70 milyon TL toplam katkı sağladığı belirlenmiştir. Ayrıca İKSV’nin 2011 yılında 2 milyon TL’lik bir kamusal destek aldığı, buna karşın kamuya 4,7 milyon TL’lik vergi ve yasal ödeme yaptığı vurgulanarak İKSV’nin kamudan aldığı desteğin 2 katından fazlasını vergi olarak kamuya geri aktardığı belirtilmiştir.

Yaratıcı Endüstriler Konseyi Derneği (YEKON) de İstanbul adına birçok araştırma gerçekleştirmiştir. 2012 yılında 18 meslek örgütünün katılımıyla kurulmuş olan derneğin amacı fikri ve sınai mülkiyete tabi yaratıcı endüstrileri bir araya getirmektir. YEKON amacı doğrultusunda birçok atölye çalışması yapmıştır. Bu çalışmalardan biri İstanbul Yaratıcı Ekonomi Çalışmaları Atölyesi (2014)’dür. Yürütücülüğünü Aksoy ve Ada’nın yaptığı projenin final raporunda Türkiye ve İstanbul’da yaratıcı ekonominin mevcut durumuna ilişkin bilgiler verilmiş ve daha önce yapılmış çalışmalardan elde edilen sektör sorunları beş sektör (müzik, film, yayın, reklamcılık ve halkla ilişkiler) üzerinden irdelenmiştir. Bu sorunlar; yetkinlik, fiziksel altyapı, finansal destek, bilinç ve farkındalık, veri eksikliği ile yetkinlik eksikliğidir. Beş sektörde alanında yetkin kişiler ile yapılan sektör toplantıları sonucunda tüm sektörler için fiziki alan yetersizliğinin önemli bir problem olduğu tespit edilmiş, bu problemin giderilmesi için ise yaratıcı endüstri merkezlerinin kurulması önerilmiştir. Başka bir öneri de sanal portalın kurulması, böylece sektörlerle dair tüm istatistiksel verilerin yer alacağı, kamuoyuna bu sektörleri tanıtacak, yabancı yatırımcıların İstanbul’daki yaratıcı sektörlerle ilgili bilgi edinebileceği, fikri mülkiyet hukuku, yararlanılabilecek mevcut fonlar ve

mekânlar gibi konularda online danışmanlık hizmetinin alınabileceği bir platform olarak kurgulanması öngörülmektedir.

İstanbul özelinde yaratıcı ekonominin önemini vurgulayan bir başka çalışma da İstanbul Kalkınma Ajansı (İSTKA) tarafından hazırlanan İstanbul Bölge Planı 2014-2023’tür. İSTKA (2014) bu çalışmada İstanbul’un uluslararası rekabet gücünü artırmak için yaratıcı ekonominin oldukça önemli bir yere sahip olduğunu belirtmektedir. Plan, yaratıcı endüstrileri kültür endüstrilerine indirgmeden daha geniş perspektifte ele alan bölgesel çalışmaların gerekliliğini vurgulamaktadır. Ayrıca planda sektöre ilişkin bilgi bankası oluşturulmasının da önemli bir ihtiyaç olduğu belirtilmektedir.

Türkiye’de yaratıcı ekonomi üzerine yapılan akademik araştırmalar ve projeler zamanla artış göstermekle birlikte, yeterli düzeyde değildir. Bu problemin başlıca nedenleri arasında araştırmaya olanak sağlayacak verilerin yeterli ve güvenilir olmaması, Türkiye özelinde sektörel tanımlama ve sınıflandırmanın yapılmamış olması yer almaktadır. Ancak sektör niteliği gereği yüksek katma değer yaratan ve yenilikçi bakış açısını ekonominin geri kalanına aktaran oldukça önemli bir sektördür. Bu nedenle sektöre ilişkin özellikle veri eksikliğinin giderilmesi önem teşkil etmektedir. Böylece sektöre ilişkin daha detaylı ve farklı boyutlarda araştırmalar yapılabilecek ve yaratıcı ekonomi kavramının sürekli gündemde olması sektöre yönelik politikalara da yön verebilecektir.

Araştırmanın Veri Seti ve Yöntemi

Bu çalışmada Türk yaratıcı endüstrisine odaklanılarak endüstrinin dış ticaretteki konumunu ve uluslararası rekabet gücünü belirlemek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda çalışmada öncelikle Türkiye’nin yaratıcı endüstrideki uluslararası rekabet gücü, 2005-2015 yılları arasındaki ithalat ve ihracat değerleri kullanılarak; Balassa (1965)’in Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA) ve Vollrath (1987, 1989)’un Görelî Ticaret Avantaj Endeksi (RTA) ve Görelî Rekabet Üstünlüğü Endeksi (RC) ile hesaplanmıştır. Daha sonra Türkiye’nin yaratıcı ürün ticaretinde önemli rakipleri arasında yer alan GOÜ’ler (Çin, Hong Kong, Tayvan, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler, Singapur ve Tayland) karşısındaki ihracat performansı söz konusu dönem için Karşılaştırmalı İhracat Performans Endeksi (CEP) ile tespit edilmiştir.

Rekabet kavramı, üzerinde ortak karara varılmış bir tanımlamaya sahip değildir. Bu durum rekabet kavramının çok boyutlu olmasına ve dinamik yapı sergilemesine dayandırılmaktadır. Ancak “rekabet gücü kavramı, ele alınmak istenen alana (firma, sanayi veya ülke), rekabet gücünü belirlemede kullanılan ölçütlere ve bakış açısına (mikro ya da makro düzey) bağlı olarak farklı biçimlerde tanımlanmaktadır (Aktan, 2011; 1). Bu çalışmada rekabet gücü kavramı, firma, endüstri ve ülke düzeyinde ele alınarak endüstri rekabetine odaklanılmaktadır.

Ülke düzeyinde rekabet ulusal/uluslararası rekabet olarak adlandırmaktadır. Ulusal rekabet gücü; bir ülkenin vatandaşlarına daha yüksek hayat standardı ve sürdürülebilir yüksek istihdam sağlama becerisi olarak kabul edilmektedir. Krugman (1996)’ya göre hayat standartlarını iyileştirmek ise ulusal verimliliği artırma yeteneğine bağlıdır. Porter (1990) da benzer şekilde ulusal rekabet gücü kavramının en anlamlı tanımının ulusal verimlilik olduğunu belirtmektedir. Bununla birlikte Krugman (1996) ve Porter (1990) ulusal ekonomilere uygulanan rekabet kavramının anlamsız olduğunu ileri sürmektedirler.

Firma rekabeti, firmanın ulusal ya da uluslararası rakiplerine göre daha kaliteli ve düşük maliyetli mal/hizmet üretme ve satma yeteneğidir (Buckley ve diğerleri, 1988: 176). Başka bir ifadeyle firmanın rekabet gücü belirli bir piyasada rekabet edebilme, piyasa payını artırabilme ve kâr elde edebilme kapasitesidir (OECD, 1996: 9). Firmanın rekabet gücünü tüm boyutları ile yakalayabilecek tek bir rekabet ölçüsü bulunmamakta, bu nedenle firma rekabetini performans, potansiyel ve yönetim süreci boyutlarında ele alan farklı ölçüm setleri kullanılmaktadır. Bu ölçümler; kârlı pazar payı, teknolojik gelişme, uzun vadeli fiyat ve maliyet etkinliği, müşteriye yakınlık, yatırım

stratejisi, teknolojinin ticarileştirilmesi ve içselleştirmeye yönelik yönetim tutumu vb.dir (Siudek ve Zawajska, 2014: 96).

Endüstri düzeyinde rekabet gücü kavramını tanımlamak, firma düzeyinde yapılan tanıma göre daha zor ve belirsizdir. (Aktan, 2011: 2). Endüstriyel rekabet gücü, bir endüstrinin rakiplerine eşit ya da onlardan daha yüksek bir verimlilik düzeyine ulaşması ve bu düzeyi sürdürmesi veya rakiplerine eşit ya da onlardan daha düşük maliyet ile ürün üretmesi ve satmasıdır (Aktan ve Vural, 2004: 16). Bir başka ifadeyle rekabet gücü, sektör/endüstrinin, rakiplerinin sunduğu malların paralel özelliklerinden daha cazip fiyat, kalite ve diğer özelliklerde ürünlerini tasarlama ve satma kapasitesidir.

Endüstriyel rekabet gücü, özellikle ihracata yönelik sanayileşme politikası izleyen ülkeler için önemli bir konudur (Özdamar ve Albeni, 2011: 197). Türkiye de 1980 sonrası ihracata yönelik sanayileşme stratejisini benimsemiştir. Bu nedenle ülkenin sahip olduğu endüstrilerin uluslararası piyasalardaki konumunu belirlemek ve rekabet edebilirliklerini artırmak uygulanan stratejinin başarısı için oldukça önemlidir. Böylece daha güçlü ve rekabetçi endüstriler ile Türkiye küresel ticaretteki payını artırarak cari açık problemini zayıflatabilecek ve sürdürülebilir ekonomik büyümesini sağlayabilecektir.

Endüstri düzeyinde rekabet gücü genellikle, verimlilik ve uluslararası ticaretteki performans açısından tanımlanmaktadır (Aktan, 2011: 2). Endüstri düzeyinde rekabet gücüne ilişkin ölçümler ise kâr payı, maliyet, üretilen mal ve hizmetlerin kalitesi, doğrudan yatırımlar ve dış ticaret dengesi gibi yöntemleri içermektedir (Özdamar ve Albeni, 2011: 198).

Bu çalışmada Türk yaratıcı endüstrisinin küresel piyasalardaki rekabet gücünü tespit etmek amacıyla dış ticaret temelli ölçüm yöntemleri tercih edilmiştir. Bu yöntemler, maliyet eksenli ölçüm yöntemlerinin aksine, ticari ilişkilerin hem talep hem de arz yönüne ilişkin bilgiler sunabilmekte ve böylelikle daha şeffaf bir rekabet gücü hesaplanması anlamında avantaj sağlayabilmektedir (Altuntaş, 2010: 64). Çalışmada tercih edilen dış ticaret temelli ölçüm yöntemleri şunlardır:

- **Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi (RCA):** Rekabet gücünü belirlemede en yaygın kullanılan yöntemlerden biridir. RCA endeksi ilk kez Liesner tarafından geliştirilmesine rağmen günümüzde yaygın olarak kullanılan şekli, 1965 yılında Balassa tarafından literatüre kazandırılmıştır (Altuntaş, 2010: 66). RCA endeksi 1 no'lu eşitlikte verilmektedir.

$$RCA_{ij} = \frac{(X_{ij}/X_{it})}{(X_{wj}/X_{wt})} \quad (1)$$

1 no'lu eşitliğe göre X_{ij} i ülkesinin j malı ihracatını, X_{it} i ülkesinin toplam ihracatını, X_{wj} dünyanın j malı ihracatını ve X_{wt} dünyanın toplam ihracatını göstermektedir.

RCA endeks değerinin 1'den büyük olması ele alınan ülkenin ilgili malda karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu, 1'den küçük olması ise ülkenin dezavantaja sahip olduğu yönünde yorumlanmaktadır. Ayrıca endeks değerinin 1 ile 2 arasında değer alması zayıf rekabet avantajını, 2 ile 4 arasında değer alması orta derece rekabet avantajını, 4'den büyük olması güçlü rekabet avantajını işaret etmektedir (Erkan, 2013: 96).

- **Görelî Ticaret Avantajı Endeksi (RTA):** Vollrath (1991) tarafından geliştirilen bu endeks, ihracatın yanı sıra ithalatı da hesaba katmaktadır. Söz konusu endeks göreceli ihracat avantajı endeksi (RXA) ile göreceli ithalat avantajı endeksi (RMA) arasındaki farka eşittir.

$$RTA = RXA - RMA \quad (2)$$

$$RXA = \frac{\sum X_{ij} / \sum_{L \neq j} X_{iL}}{\sum_{K \neq i} X_{KJ} / \sum_{K \neq j} \sum_{L \neq j} X_{KL}} \quad (3)$$

$$RMP = \frac{\sum M_{ij} / \sum_{L \neq j} M_{iL}}{\sum_{K \neq i} M_{KJ} / \sum_{K \neq j} \sum_{L \neq j} M_{KL}} \quad (4)$$

3 no’lu eşitliğe göre X_{ij} i ülkesinin j malı ihracatını, X_{iL} i ülkesinin j ürünü haricindeki toplam ihracatını, X_{KJ} i ülkesi hariç dünya j malı ihracatı, X_{KL} i ülkesi hariç dünya toplam ürün ihracatını göstermektedir. 4 no’lu eşitlikte ise ihracat yerine ithalat değerleri dikkate alınmaktadır.

Endeksin pozitif bir değer alması, rekabetçi avantajı gösterirken, negatif değerler alması, rekabetçi dezavantajı göstermektedir.

- **Görelî Rekabet Üstünlüğü Endeksi (RC):** Vollrath (1991) tarafından geliştirilmiş başka bir endekstir. RC endeksi de RTA endeksi gibi görelî ihracat avantaj endeksi ile görecelî ithalat avantaj endeksine dayanmakta, bununla birlikte bu iki endeksin logaritmaları alınarak hesaplanmaktadır. Böylece her iki endeksin orijin boyunca simetrik hale gelmesi sağlanmaktadır (Fertö ve Hubbard, 2003: 250). RC endeksi 5 no’lu eşitlikte gösterilmektedir.

$$RC = \ln RXA - \ln RMA \quad (5)$$

RC endeksinin pozitif değer alması, ele alınan ülkenin ilgili üründe karşılaştırmalı rekabet avantajına sahip olduğunu; RC endeksinin negatif değer alması ise ülkenin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olmadığını ifade etmektedir.

- **Karşılaştırmalı İhracat Performans Endeksi (CEP):** Balassa endeksinin modifiye edilmiş bir versiyonu olan CEP endeksi belirli ürün/ürün grubunda bir ülkenin ihracattaki uzmanlaşmasını ölçmektedir (Serin ve Civan, 2008: 31). Ayrıca söz konusu endeks iki farklı ülkenin belirli mal grubundaki rekabet güçlerini karşılaştırma imkânı da sağlamaktadır (Şahin, 2016: 711).

$$CEP = \frac{X_{ij}/X_{rj}}{X_{it}/X_{rt}} \quad (6)$$

6 no’lu eşitliğe göre X_{ij} i ülkesinin j malı ihracatını, X_{rj} rakip ülkenin j malındaki ihracatını, X_{it} i ülkesinin toplam ihracatını, X_{rt} ise rakip ülkenin toplam ihracatını göstermektedir. Endeks değerinin 1’den büyük olması belirli ürün/ürün grubunda ele alınan ülkenin rakip ülkeye karşı ihracat avantajına sahip olduğunu göstermektedir.

Yukarıda kısaca açıklanan Balassa ve Vollrath endeksleri bir endüstrinin uluslararası piyasadaki rekabet gücünü dış ticaret verileri ile analiz eden başlıca yaklaşımlar arasında yer almaktadır. Bu endeksler ile hesaplanan katsayılar ülkenin bir endüstrideki yurtiçi uzmanlaşmasını, dünyanın veya herhangi bir ülkenin uzmanlaşmasıyla karşılaştırma olanağı tanımaktadır (Erkan, 2013: 93). Bu nedenle çalışmada söz konusu endeksler analize dahil edilerek Türk yaratıcı endüstrisinin uzmanlaşma derecesini ve uluslararası ticaretteki konumunu seçili ülkelere karşı tespit etmek amaçlanmıştır.

Endekslerin hesaplanmasında kullanılan toplam ürün ihracat ve ithalat değerleri Birleşmiş Milletler (BM) Comtrade veri merkezinden (<https://comtrade.un.org/data/>); yaratıcı ürün ihracat ve ithalat değerleri ise UNCTAD’ın veri merkezinden elde edilmiştir (<https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/reportFolders.aspx>). Söz konusu veri seti cari yıla göre ABD \$’ı olarak hesaplanmıştır.

UNCTAD yaratıcı ürün verilerini oluştururken BM Comtrade verilerinden yararlanmakta ve yaratıcı ürünleri 7 alt ürün kategorisinde ele almaktadır. Bu ürün kategorileri ve içerdikleri ürünler şu şekildedir:

- El sanatları (kutlamalar, kâğıt sanatı, hasır işi, iplik, halı, diğer el sanatları)
- Görsel-işitsel öğeler (film, CD, DVD ve bant),
- Tasarım (mimari, moda, züccaciye, iç mimari, mücevher, oyuncak),

- Yeni medya öğeleri (kayıtlı medya, video oyunları),
- Sahne sanatları (müzik enstrümanları, basılı müzik),
- Yayımcılık (kitap, gazete, diğer basılı ürünler),
- Görsel sanatlar (antika, resim, fotoğraf, heykel).

Yaratıcı ürün verileri, Harmonize ürün tanımlama ve kodlama sistemi (HS)'ye göre sınıflandırılmıştır. Bu nedenle çalışmada kullanılan toplam ürün ihracat ve ithalat değerlerinde de HS-02 sınıflandırması tercih edilmiştir.

Çalışmada 2005-2015 dönemine ait dış ticaret verilerine yer verilmektedir. UNCTAD yaratıcı ekonomilere ilişkin 2015 sonrası verileri araştırmanın yapıldığı tarihe kadar yayımlamadığı için çalışmanın bitiş yılı 2015 olarak belirlenmiştir. Çalışmada başlangıç yılı olarak 2005 yılının seçilmesinin nedeni ise Türkiye'nin yaratıcı endüstri performansının 2005-2014 yılları arasında sürekli büyüme sergilemesidir (UNCTAD, 2018: 415). UNCTAD (2018) Türkiye'nin gelişmekte olan ülkeler arasında yaratıcı ürün ihracatında ilk on ülkeden birisi olarak sektörde önemli bir büyüme potansiyeline sahip olduğunu belirtmektedir. Bu dönemde Türkiye'nin toplam yaratıcı ürün ihracatı 3,3 milyar \$'dan 9,9 milyar \$'a ulaşmış ve Türkiye ürünlerini Avrupa'nın yanı sıra ABD ve Asya ülkelerine de artan oranda ihraç etmeye başlamıştır. Ayrıca Türkiye ele alınan dönemde İtalya hariç, diğer ticari ortaklarına karşı yaratıcı ürün ticaretinde ticari açık da vermemiştir.

Araştırmanın Ampirik Bulguları

1. Türk Yaratıcı Endüstrisinin Uluslararası Rekabet Gücüne ilişkin Bulgular

Bu bölümünde 2005-2015 dönemi için Türk yaratıcı endüstrisinin ve alt kategorilerinin uluslararası rekabet gücü Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlük Endeksi (RCA), Görelî Ticaret Avantajı Endeksi (RTA) ve Görelî Rekabet Üstünlüğü Endeksi (RC) kullanılarak hesaplanmıştır.

2005-2015 dönemi için yıllar itibarıyla Türk yaratıcı endüstrisinin uluslararası rekabet gücü endeks değerleri Tablo 1'de verilmektedir.

Tablo 1. Türk Yaratıcı Endüstrisine ait RCA, RTA ve RC Endeks Değerleri

Yıllar	Endeksler		
	RCA	RTA	RC
2005	1,6493	1,1505	0,4719
2006	1,5702	1,0030	0,4090
2007	1,4803	0,8985	0,3759
2008	1,4011	0,8093	0,3505
2009	1,3249	0,7332	0,3279
2010	1,5664	0,9893	0,4000
2011	1,6596	1,0824	0,4204
2012	1,7194	1,1888	0,4610
2013	1,9016	1,3706	0,4909
2014	1,9544	1,4371	0,5028
2015	1,8693	1,3789	0,5081

RCA endeks değerinin 1'den büyük olması ve RTA ile RC endekslerinin ise pozitif değer alması ele alınan endüstrinin uluslararası rekabet gücüne sahip olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Buna göre Tablo 1'deki üç endeks değerine ait sonuçlar ele alınan dönem içerisinde tüm yıllarda Türkiye'nin yaratıcı endüstride uluslararası rekabet gücüne sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Türk yaratıcı endüstrisinin rekabet gücü 2005-2010 yılları arasında azalmış, özellikle 2008 Küresel Ekonomik Krizi sonrası 2009 yılında en düşük seviyeye inmiştir. Ancak 2010 yılı sonrası endüstri toparlanma sürecine girmiş ve endeks değerleri yükselmiştir. 2015 yılında RCA, RTA ve RC endekslerine göre rekabet gücü sırasıyla 1,87, 1,38 ve 0,51'e ulaşmıştır.

Tablo 2’de Türk yaratıcı endüstrisinin alt ürün kategorileri itibariyle RCA, RTA ve RC endeks değerleri verilmektedir.

Tablo 2’deki endeks sonuçlarına göre Türkiye’nin yaratıcı endüstri içerisinde rekabet gücünün en yüksek olduğu alt kategori el sanatlarıdır. El sanatlarındaki uluslararası rekabet gücü RCA endeks değerine göre 2005’te 5,58 iken 2015’te 8,45’e ulaşmıştır. Endüstrideki rekabet gücü 2008 krizinden bile etkilenmeyerek büyümeye devam etmiştir.

El sanatlarında rekabet gücünün olduğu ürünler 2015 yılına göre halı, iplik ve diğer el sanatlarıdır. Türkiye halı ve iplikte ele alınan dönemde tüm yıllarda rekabet gücüne sahipken diğer el sanatlarında sadece 2015 yılı itibariyle karşılaştırmalı avantaja sahip olmuştur. Ancak bu endüstride ön plana çıkan başlıca ürün halıcılıktır. Halıcılık çok güçlü bir rekabet avantajına sahiptir. RCA endeksine göre 2015’te halıcılığın uluslararası piyasalardaki rekabet gücü 26,62 ve RTA endeksine göre 34,57’dir. RTA endeks değerinin daha yüksek olmasının nedeni ise Türkiye’de halı ithalatının ihracata kıyasla oldukça düşük düzeyde kalmasıdır.

Tasarım Türkiye’nin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu diğer bir yaratıcı endüstri kategorisidir. Bu alanda ön plana çıkan ürünler mücevher tasarımı, züccaciye ve iç mimaridir. Her üç üründe de uluslararası rekabet gücü 2015 yılında 2005 yılına göre artış göstermiştir. Bununla birlikte moda tasarımı 2005’te 1’den büyük endeks değerine sahipken 2015’te bu değer 0,69’a düşmüştür. RCA endeksine göre moda tasarımı endeks değerleri ele alınan dönem içerisinde bir önceki yıla göre sürekli düşüş sergilemiş ve 2012 yılından itibaren karşılaştırmalı avantajını kaybetmiştir. RTA ve RC endekslerinde ise sürekli düşüş yaşanmakla birlikte, karşılaştırmalı avantaj 2015 yılı itibariyle kaybedilmiştir.

Türkiye el sanatları ve tasarım gibi geleneksel yaratıcı endüstrilerde uluslararası rekabet gücüne sahipken diğer alt ürün kategorilerinde (görsel-işitsel, yeni medya, sahne sanatları, yayıncılık ve görsel sanatlar) karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir.

Tablo 2. Türk Yaratıcı Endüstrisinin Alt Ürün Kategorileri itibariyle Uluslararası Rekabet Gücü: RCA, RTA ve RC Endeks Değerleri¹

Ürün Kategorileri	RCA			RTA			RC		
	2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
El sanatları	5,5816	7,4781	8,4542	4,9064	6,7031	8,1556	0,7926	0,7950	0,9285
Kutlamalar	0,0447	0,0763	0,0178	-0,0503	-0,0562	-0,3729	-0,3293	-0,2410	-1,3442
D. el sanat.	0,2675	0,1402	4,0602	-0,1983	-0,5405	3,4181	-0,2418	-0,6883	0,7383
Kâğıt sanatları	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000	0,0000
Hasır işi	0,0000	0,0000	0,2547	-0,3099	-0,5115	-0,2077	0,0000	0,0000	-0,2603
İplik	4,5196	4,7349	4,6368	3,3212	3,0896	2,8306	0,5419	0,4333	0,3845
Halı	14,2484	20,5916	26,6206	14,2530	22,5319	34,5730	0,9964	1,1168	1,6946
Görsel-işitsel	0,1487	0,0946	0,1053	-0,2721	-0,5051	-0,5454	-0,4533	-0,8043	-0,7940
Film	0,0000	0,2117	0,0000	-1,2573	-0,4780	0,0000	0,0000	-0,5148	0,0000
CD, DVD, Bant	0,1458	0,0964	0,1053	-0,2471	-0,4995	-0,5458	-0,4321	-0,7936	-0,7940
Tasarım	1,8705	1,6756	1,9958	1,4581	1,0630	1,3987	0,6040	0,4140	0,4785
Mimari	0,0000	0,9993	1,6366	-2,7354	0,5883	0,2538	0,0000	0,3859	0,0727
Moda	1,5861	1,1757	0,6949	0,9408	0,4261	-0,0398	0,3836	0,1939	-0,0242
Züccaciye	2,2046	3,7213	3,1015	1,7598	3,4072	2,6107	0,6802	0,9851	0,7577
İç mimari	1,3582	1,6151	1,7397	0,9725	0,9555	0,9428	0,5363	0,3816	0,3309
Mücevher	4,4270	3,0245	4,0496	3,9943	2,3845	3,6913	0,8745	0,6306	0,8658
Oyuncak	0,0746	0,0932	0,0929	-0,2081	-0,3764	-0,4672	-0,5806	-0,7047	-0,7832
Yeni Medya	0,1022	0,0565	0,0468	-0,8754	-0,2453	-0,2616	-0,9830	-0,7302	-0,8223
Kayıtlı medya	0,4585	0,0995	0,0672	-4,0501	-0,3841	-0,3338	-0,9942	-0,6891	-0,7788
Video oyun.	0,0000	0,0000	0,0248	-0,0886	-0,1292	-0,1378	0,0000	0,0000	-0,8206
Sahne Sanatları	0,1853	0,2613	0,2499	-0,1988	-0,2884	-0,2784	-0,3178	-0,3243	-0,3267

¹ Türk Yaratıcı Endüstrisinin alt ürün kategorilerine ait yıllar itibariyle endeks değerleri ekler kısmında verilmektedir.

Müzik enstr.	0,1912	0,2686	0,2557	-0,2027	-0,2934	-0,2654	-0,3152	-0,3219	-0,3107
Basılı müzik	0,0000	0,0000	*	0,0000	0,0000	*	0,0000	0,0000	*
Yayımcılık	0,1623	0,2292	0,2443	-0,7771	-0,5927	-0,4824	-0,7644	-0,5563	-0,4753
Kitap	0,1953	0,2815	0,2995	-0,0411	0,0546	-0,0773	-0,0834	0,0942	-0,1003
Gazete	0,0835	0,1273	0,0754	-1,7087	-1,6690	-1,4386	-1,3345	-1,1522	-1,3065
D. basılı ürün	0,2585	0,2814	0,3113	-0,2361	-0,1285	-1,1589	-0,2829	-0,1640	-0,1800
Görsel Sanatlar	0,1028	0,0759	0,0408	-0,0714	-0,1870	-0,1128	-0,2301	-0,5415	-0,5781
Antika	0,0000	0,0000	0,0000	-0,0946	-0,0994	-0,0470	0,0000	0,0000	0,0000
Resim	0,0000	0,0345	0,0116	-0,0202	-0,6833	-0,0371	0,0000	-1,3217	-0,6245
Fotoğraf	0,0000	0,1918	0,0469	-0,1249	0,0480	-0,0797	0,0000	0,1259	-0,4334
Heykel	0,3126	0,1348	0,1119	-0,1385	-0,4806	-0,4701	-0,1599	-0,6616	-0,7190

* UNCTAD Veri tabanında Basılı müzik ürünü için 2015 yılına ait veri bulunmamaktadır.

2. Türk Yaratıcı Endüstrisinin Dünya Ticaretindeki Başlıca Rakiplerine karşı Uluslararası Rekabet Gücü

Bu bölümde öncelikle Türkiye'nin yaratıcı ürün ihracatında başlıca rakipleri olan Çin, Hong Kong, Tayvan, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler, Singapur ve Tayland'a ait uluslararası rekabet gücü RCA, RTA ve RC endeksleri ile hesaplanmıştır. Daha sonra Türkiye'nin bu ülkeler karşısındaki uluslararası rekabet gücü Karşılaştırmalı İhracat Performans Endeksi (CEP) ile tespit edilmiştir.

Tablo 3'de seçili ülkelere ait RCA, RTA ve RC endeks sonuçları verilmektedir.

Tablo 3. Yaratıcı Endüstride Çin, Hong Kong, Tayvan, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler, Singapur ve Tayland'ın Uluslararası Rekabet Gücü

Ürün Kategorileri		RCA			RTA			RC		
		2005	2010	2015	2005	2010	2015	2005	2010	2015
Çin	Yaratıcı Ürün	2,595	2,352	2,407	2,996	2,673	3,007	1,246	1,020	1,037
	El sanatları	3,246	3,259	3,544	3,561	4,051	5,702	0,989	1,070	1,313
	Görsel-ışitsel	0,121	0,331	0,364	-0,898	-0,783	-1,117	-0,951	-0,550	-0,642
	Tasarım	3,194	2,861	2,800	3,944	3,667	3,914	1,579	1,483	1,317
	Yeni Medya	4,323	2,471	2,433	5,801	2,395	2,456	1,946	0,701	0,648
	Sahne Sanat	2,877	2,705	2,488	3,205	3,142	2,792	1,300	1,175	0,841
	Yayımcılık	0,359	0,573	0,689	0,185	0,307	0,400	0,339	0,358	0,406
	Görsel Sanat	1,872	1,831	0,121	1,986	1,987	0,018	1,819	1,670	0,080
Hong Kong	Yaratıcı Ürün	3,263	2,715	1,773	1,290	0,318	-0,506	0,179	0,047	-0,102
	El sanatları	3,587	2,220	1,597	1,403	0,549	0,205	0,193	0,118	0,058
	Görsel-ışitsel	0,423	0,877	1,577	0,111	0,357	1,029	0,134	0,228	0,442
	Tasarım	4,291	3,165	2,003	1,848	0,388	-0,672	0,196	0,051	-0,118
	Yeni Medya	2,928	4,591	2,196	0,440	0,419	-0,803	0,066	0,037	-0,130
	Sahne Sanat	0,708	0,446	0,214	-0,118	-0,300	-0,365	-0,068	-0,226	-0,439
	Yayımcılık	1,330	1,679	1,555	0,405	0,561	0,357	0,155	0,172	0,111
	Görsel Sanat	1,003	0,796	0,539	0,023	-0,584	-0,996	0,010	-0,240	-0,458
Tayvan	Yaratıcı Ürün	0,564	1,135	0,987	0,174	0,526	0,398	0,158	0,258	0,215
	El sanatları	1,603	1,424	1,727	1,479	1,308	1,510	1,039	1,041	0,855
	Görsel-ışitsel	0,819	2,557	0,523	0,478	1,963	-0,721	0,382	0,587	-0,379
	Tasarım	0,494	0,383	0,363	0,173	0,009	-0,177	0,188	0,011	-0,173
	Yeni Medya	0,374	5,582	6,874	-0,383	3,919	6,643	-0,309	0,436	0,830
	Sahne Sanat	2,072	1,071	1,177	1,669	0,621	0,528	0,675	0,375	0,257
	Yayımcılık	0,104	0,161	0,272	-0,487	-0,340	-0,258	-0,760	-0,497	-0,292
	Görsel Sanat	0,369	0,424	0,190	-0,365	-0,296	-0,316	-0,301	-0,232	-0,429
Hindistan	Yaratıcı Ürün	2,693	2,250	2,053	2,680	2,053	1,756	1,029	0,798	0,674
	El sanatları	3,809	2,320	2,754	3,705	2,140	2,474	1,205	1,000	0,878
	Görsel-ışitsel	1,268	0,779	0,311	1,187	-0,716	-1,806	1,163	-0,283	-0,837
	Tasarım	3,487	3,364	2,847	3,636	3,502	2,780	1,403	1,317	0,981
	Yeni Medya	0,469	0,115	0,179	0,029	-0,238	-0,253	0,028	-0,489	-0,386
	Sahne Sanat	0,082	0,131	0,225	-0,075	-0,070	-0,051	-0,283	-0,188	-0,090

	Yayımcılık	0,335	0,338	0,463	-0,683	-0,655	-0,925	-0,484	-0,471	-0,479
	Görsel Sanat	2,142	0,581	0,208	2,116	0,490	0,100	1,570	0,819	0,288
Malezya	Yaratıcı Ürün	0,685	1,003	0,985	0,442	0,712	0,569	0,438	0,509	0,357
	El sanatları	0,110	0,117	0,102	-0,229	-0,141	-0,405	-0,492	-0,346	-0,700
	Görsel-işitsel	0,333	2,290	3,198	0,248	1,904	2,478	0,604	0,728	0,604
	Tasarım	1,023	1,126	0,970	0,853	0,908	0,545	0,744	0,680	0,349
	Yeni Medya	0,053	0,985	2,294	-0,417	0,770	1,865	-0,953	0,657	0,689
	Sahne Sanat	0,788	1,332	1,000	0,044	0,168	-0,005	0,025	0,058	-0,002
	Yayımcılık	0,290	0,406	0,509	-0,223	-0,389	-0,088	-0,249	-0,293	-0,070
	Görsel Sanat	0,050	0,099	0,029	-0,054	-0,087	-0,055	-0,322	-0,278	-0,463
	Yaratıcı Ürün	0,595	0,535	0,465	-0,004	-0,199	-0,144	-0,003	-0,137	-0,117
Meksika	El sanatları	0,547	0,328	0,270	-0,781	-0,686	-0,684	-0,387	-0,494	-0,553
	Görsel-işitsel	0,829	0,676	0,644	0,416	-0,330	-0,106	0,304	-0,173	-0,066
	Tasarım	0,689	0,521	0,503	0,205	-0,015	-0,030	0,152	-0,012	-0,025
	Yeni Medya	0,280	0,996	0,684	-0,373	-0,470	-0,485	-0,371	-0,168	-0,234
	Sahne Sanat	0,394	0,698	0,734	-0,055	0,180	0,238	-0,057	0,130	0,172
	Yayımcılık	0,438	0,430	0,483	-0,457	-0,415	-0,365	-0,313	-0,296	-0,247
	Görsel Sanat	0,258	0,141	0,090	0,024	-0,033	-0,010	0,043	-0,091	-0,048
	Yaratıcı Ürün	3,090	3,097	3,007	3,214	3,108	2,925	1,247	1,057	0,909
	El sanatları	2,840	1,900	1,749	2,486	0,958	0,934	0,863	0,302	0,329
Filipinler	Görsel-işitsel	4,305	3,918	4,168	4,185	3,786	4,001	1,333	1,285	1,249
	Tasarım	3,580	3,017	3,254	3,687	2,969	3,064	1,401	1,163	0,906
	Yeni Medya	1,456	5,768	4,422	1,190	5,813	4,338	0,730	1,630	1,379
	Sahne Sanat	2,046	4,044	4,747	1,804	3,721	4,251	0,912	1,043	0,929
	Yayımcılık	2,274	2,490	3,127	2,042	1,839	2,346	0,942	0,569	0,585
	Görsel Sanat	1,339	0,817	0,582	1,284	0,724	0,527	1,349	0,939	1,024
	Yaratıcı Ürün	0,344	1,002	0,949	-0,193	0,219	-0,024	-0,194	0,104	-0,010
	El sanatları	0,200	0,277	0,095	-0,098	-0,021	-0,157	-0,176	-0,032	-0,429
	Görsel-işitsel	0,354	5,586	6,333	0,137	5,594	6,178	0,217	0,929	0,841
Singapur	Tasarım	0,284	0,579	0,635	-0,293	-0,318	-0,552	-0,310	-0,190	-0,271
	Yeni Medya	0,734	0,912	2,163	-0,032	-0,022	1,204	-0,018	-0,010	0,337
	Sahne Sanat	0,249	0,197	0,193	-0,263	-0,340	-0,389	-0,317	-0,440	-0,484
	Yayımcılık	0,646	0,666	0,873	0,091	0,092	0,154	0,066	0,065	0,084
	Görsel Sanat	0,222	0,354	0,034	-0,293	-0,373	-0,479	-0,370	-0,316	-1,185
	Yaratıcı Ürün	1,211	1,103	0,925	0,957	0,312	0,316	0,624	0,139	0,176
	El sanatları	1,017	1,125	0,768	0,361	0,384	-0,074	0,190	0,180	-0,040
	Görsel-işitsel	0,142	0,778	0,420	-0,532	-4,914	-4,142	-0,680	-0,865	-1,038
	Tasarım	1,761	1,553	1,292	1,609	1,195	0,849	0,924	0,594	0,441
Tayland	Yeni Medya	0,135	0,329	0,298	-0,118	0,217	-0,074	-0,273	0,473	-0,097
	Sahne Sanat	0,417	0,308	0,317	-0,112	-0,285	-0,329	-0,104	-0,286	-0,311
	Yayımcılık	0,280	0,158	0,161	-0,121	-0,432	-0,349	-0,157	-0,574	-0,505
	Görsel Sanat	0,357	0,197	0,082	0,330	0,142	0,050	1,152	0,565	0,417

Tablo 3’de yer alan Çin’e ait RCA, RTA ve RC endeks sonuçlarına göre Çin yaratıcı endüstride, el sanatları, tasarım, yeni medya, sahne sanatları ve görsel sanatlar alt kategorilerinde uluslararası rekabet gücüne sahiptir. Çin 2001’de 10. Beş Yıllık Kalkınma Planı ile yaratıcı endüstrideki stratejilerini belirlemiş ve bu tarihten itibaren yaratıcı endüstride büyük bir atılım gerçekleştirerek dünyanın en büyük yaratıcı ürün ihracatçısı konumuna yükselmiştir. Çin güçlü kültürel mirasını yaratıcı kabiliyet ile birleştirerek kendine ait bir Çin yaratıcı ekonomi modeli oluşturmaya çalışmaktadır. Bu politikaların sonuçları da yaratıcı endüstrinin ülke ekonomisine yaptığı katkı ile net bir şekilde görülmektedir. Örneğin; Çin’in kültürle ilgili sektörlerinden gelen katma değer bir önceki yıla göre %13 artarak 2016 yılında 463,9 milyar \$ olmuştur (UNCTAD, 2018: 127). Yukarıda verilen endeks sonuçları da bu hususu destekler niteliktedir.

Asya kaplanları olarak adlandırılan Singapur, Tayvan ve Hong Kong yüksek kişi başına düşen milli gelirleri ve ileri teknoloji endüstrilerindeki başarılarıyla gelişmiş olan ülkelere farklılaşmaktadır (UNESCO, 2013: 68). Bununla birlikte UNCTAD (2018) bu ülkeleri yaratıcı

ürün ihracatında başlıca GOÜ'ler arasında sıralamaktadır. Bu nedenle söz konusu ülkeler çalışma kapsamında yer almaktadır. Tablo 3'deki endeks sonuçları incelendiğinde Hong Kong'un 2015 yılında yaratıcı endüstride RCA endeksine göre karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu, RTA ve RC endekslerine göre karşılaştırmalı dezavantaja sahip olduğu görülmektedir. Bu durum RTA ve RC'nin ihracatın yanı sıra ithalatı da dikkate almasından kaynaklanmaktadır. Hong Kong'un uluslararası rekabet gücüne sahip olduğu alt kategoriler 2015 yılında RCA endeksine göre el sanatları, görsel-işitsel ürünler, yeni medya, yayıncılık ve tasarımken RTA endeksine göre el sanatları, görsel-işitsel ürünler ve yayıncılıktır. Tayvan ise 2015 yılında RTA ve RC endekslerine göre yaratıcı endüstride rekabetçi ülkeyken RCA endeksine göre karşılaştırmalı dezavantaja sahiptir. Tayvan'ın 2015 yılında rekabet gücüne sahip kategorileri ise el sanatları, yeni medya ve sahne sanatlarıdır. Tayvan ele alınan dönemde özellikle yeni medya kategorisindeki rekabet gücünü ciddi boyutta artırmıştır. Singapur 2015 yılında görsel-işitsel ürünler, yeni medya ve yayıncılık alanında uluslararası rekabet gücüne sahiptir. Söz konusu ülke ele alınan dönem içerisinde özellikle görsel-işitsel ürünlerdeki rekabet gücünü büyük oranda artırarak 2005'teki dezavantajlı konumunu 2015'te güçlü rekabet üstünlüğüne dönüştürmüştür.

Bu üç ülke 1990'ların son döneminden itibaren yaratıcı sınıfı Hong Kong, Singapur ve Taipei gibi belli kentlere toplamak için kendi yaratıcı ekonomi stratejilerini oluşturmuşlardır. Söz konusu ülkeler gelişmiş ülkelerin kullandığı batılı yaratıcı ekonomi kavramlarını yenilik, adaptasyon ve mutasyon gibi süreçler ile değiştirerek yerel koşullara uyumlu hale getirmişlerdir (UNESCO, 2013: 68). Bunun sonucunda ise bilgi iletişim teknolojilerini, özellikle yazılımı daha fazla içeren görsel-işitsel ve yeni medya alt kategorilerinde başarıyı yakalamışlardır.

Hindistan 350 milyon üzerindeki genç nüfusu ile yaratıcı endüstrinin birçok alt kategorisi (video oyunları, film, müzik, TV ve radyo vb.) için büyük bir pazarı temsil etmektedir (UNCTAD, 2018: 235). Ayrıca Hindistan hem el sanatları gibi geleneksel yaratıcı endüstrilerin hem de görsel-işitsel ürünler (özellikle yazılım) gibi daha gelişmiş yaratıcı ürün kategorilerinin ihtiyaç duyduğu yeteneklere sahiptir. Ancak gerek araştırma gerekse politika düzeyinde bu yetenekleri sektöre entegre edebilecek yeterli düzeyde ilerleme kaydedememiştir (<https://www.eur.nl/en/research/creative-industries/research/projects/creative-industries-india>).

Tablo 3'deki endeks sonuçlarına göre Hindistan yaratıcı endüstride uluslararası rekabet gücüne sahiptir. Hindistan'ın karşılaştırmalı avantaja sahip olduğu kategoriler ise el sanatları, tasarım ve görsel sanatlar gibi geleneksel yaratıcı endüstrilerdir. Bununla birlikte güçlü potansiyele sahip olduğu görsel-işitsel ürünlerdeki rekabet avantajını 2010 yılından sonra kaybetmiştir.

Güneydoğu Asya'nın hızla büyüyen üç ekonomisi Malezya, Tayland ve Filipinler'e ait endeks değerleri incelendiğinde 2015 yılında Malezya, Tayland ve Filipinler'in yaratıcı endüstride rekabet avantajına sahip olduğu görülmektedir. Malezya'nın 2015 yılında rekabetçi alt endüstrileri görsel-işitsel ürünler, tasarım ve yeni medya iken Tayland'ın tasarım ve görsel sanatlar alt kategorileri rekabet üstünlüğüne sahiptir. Filipinler ise tüm alt ürün kategorilerinde ele alınan dönemde RCA, RTA ve RC endeks sonuçlarına göre rekabet avantajına sahiptir. Ayrıca rekabet üstünlüğünü de 2005 yılına göre genel olarak artırmıştır. Bu ülkeler 2000'li yıllardan itibaren yaratıcı ekonomi üzerindeki politikalarını şekillendirerek bazı sektörlerde (film, müzik, yiyecek turizm vb.) hızlı gelişim yakalamışlardır. Bununla birlikte Güneydoğu Asya ülkeleri henüz sahip oldukları potansiyeli tam olarak kullanamamışlardır. Bu ülkeler iç pazarın büyümesine, işletmelerin önündeki ticari engellerin kaldırılmasına, korsancılığın azaltılması/yok edilmesine ve en önemlisi sektör genelinde bir girişimcilik kültürü oluşturulmasına ihtiyaç duymaktadırlar (Fleming, 2017: 5).

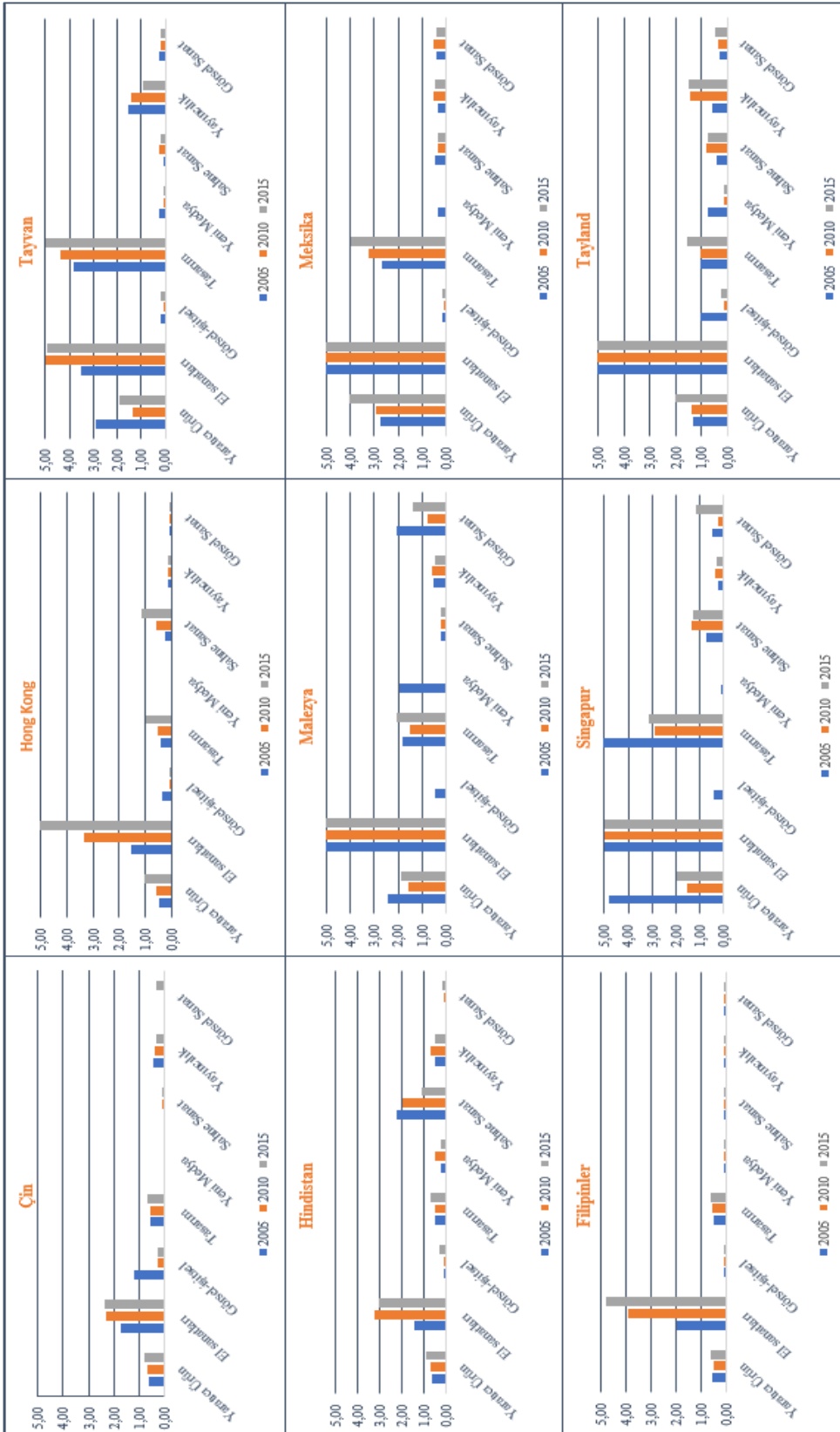
Ele alınan son ülke Meksika 2005-2015 döneminde üç endeks sonucuna göre yaratıcı endüstride rekabet gücüne sahip değildir. Meksika'nın 2015 yılında RTA ve RC endeks sonucuyla rekabet avantajına sahip olduğu kategori sahne sanatlarıdır. Meksika; Brezilya, Şili, Kolombiya ve Küba gibi diğer Latin Amerika ülkelerine göre yaratıcı ekonominin potansiyelini daha geç fark

etmiştir (UNESCO, 2013: 79). Bununla birlikte ülke yaratıcı ürün ihracatını 2005’te 3,5 milyar \$’dan 2014’te 5,2 milyar \$’a artırmıştır. Söz konusu dönemde ihracat artışı %67 olarak gerçekleşmiştir. Meksika’nın başlıca ihraç ürünleri tasarım, yeni medya ve yayımcılıktır. Ayrıca Brezilya’dan sonra Latin Amerika’da en fazla video oyunu geliştiren firmaya sahip ülke konumundadır.

Grafik 1 yaratıcı ürün ihracatında Türkiye’nin Çin, Hong Kong, Tayvan, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler, Singapur ve Tayland karşısındaki Karşılaştırmalı İhracat Performansı (CEP) endeks sonuçlarını aktarmaktadır.

Grafik 1’deki sonuçlar 2015 yılı itibariyle Türkiye’nin yaratıcı endüstride Hong Kong, Tayvan, Malezya, Meksika, Singapur ve Tayland’a göre daha yüksek ihracat performansına sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte Çin, Hindistan ve Filipinler’e kıyasla Türkiye daha düşük yaratıcı endüstri ihracat performansı sergilemektedir.

Alt ürün kategorileri itibariyle Türkiye karşılaştırıldığı tüm rakip ülkelere karşı el sanatları ihracat performansında göreceli olarak daha üstündür. Bununla birlikte Türkiye diğer yaratıcı ürün kategorilerinde bazı ülkelere karşı rekabet üstünlüğüne sahipken bazı ülkelere karşı dezavantajlı konumdadır. Örneğin; Türkiye tasarım kategorisinde Hong Kong, Tayvan, Malezya, Meksika, Singapur ve Tayland’a göre daha yüksek ihracat performansına sahipken Çin, Hindistan ve Filipinler’in gerisinde kalmaktadır. Ayrıca Türkiye sahne sanatlarında Hong Kong, Hindistan ve Singapur; yayımcılıkta Tayvan ve Tayland; görsel sanatlarda ise Malezya ve Singapur’a göre daha yüksek ihracat performansına sahiptir. Bununla birlikte görsel-işitsel ve yeni medya kategorilerinde karşılaştırıldığı tüm ülkelere göre dezavantaja sahip bulunmaktadır.



Grafik 1: Türkiye ile Çin, Hong Kong, Tayvan, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler, Singapur ve Tayland arasındaki İhracat Performansının Karşılaştırılması: CEP Endeksi

Sonuç

Türk yaratıcı endüstrisinin temel alındığı çalışmada 2005-2015 yılları arasında söz konusu endüstrinin uluslararası alandaki rekabet gücünü ve dış ticaretteki başlıca rakiplerine karşı ihracat performansını tespit etmek amaçlanmıştır. Çalışmada öncelikle Balassa (1965)’in Açıklanmış Karşılaştırmalı Üstünlükler Endeksi ile Vollrath (1987, 1989)’un Görelî Ticaret Avantaj Endeksi ve Görelî Rekabet Üstünlüğü Endeksi kullanılarak Türkiye’nin yaratıcı endüstrideki rekabet gücü hesaplanmıştır. Daha sonra Türkiye’nin yaratıcı ürün ticaretinde önemli rakipleri arasında yer alan ülkeler (Çin, Hong Kong, Tayvan, Hindistan, Malezya, Meksika, Filipinler, Singapur ve Tayland) karşısındaki ihracat performansı 2005-2015 dönemi için Karşılaştırmalı İhracat Performans Endeksi (CEP) ile tespit edilmiştir. Hesaplamalarda UNCTAD’ın yaratıcı endüstri ve bu endüstriye ait yedi alt ürün kategorisindeki ihracat ve ithalat verileri kullanılmıştır.

RCA, RTA ve RC endeks sonuçları, Türkiye’nin yaratıcı endüstride uluslararası rekabet gücüne sahip olduğunu ve bu gücü özellikle 2010 yılı sonrası arttırdığını göstermektedir. Bu sonuca göre Türk yaratıcı endüstrisi artan küresel rekabete rağmen, rekabetçi gücünü daha ileri taşımıştır. Bununla birlikte alt ürün kategorilerinde Türkiye el sanatları ve tasarım gibi daha geleneksel ürünlerde ön plana çıkarken bilgi iletişim teknolojilerini daha fazla kullanan ve katma değeri daha yüksek yeni medya, yayıncılık, görsel işitsel ürünler vb. kategorilerde geri planda kalmaktadır. Bu durumu CEP endeks sonuçları da desteklemektedir.

CEP endeks sonuçlarına göre Türkiye 2015 yılında Hong Kong, Tayvan, Malezya, Meksika, Singapur ve Tayland’a göre yaratıcı endüstrinin genelinde daha yüksek bir ihracat performansına sahipken Çin, Hindistan ve Filipinler’e kıyasla yaratıcı endüstri ihracat performansı daha düşüktür. Türkiye karşılaştırıldığı tüm ülkelere göre el sanatlarında göreceli olarak daha yüksek ihracat performansına sahiptir. Bununla birlikte Türkiye görsel-işitsel ürünler ve yeni medya kategorisinde diğer ülkelere göre dezavantajlı ihracat performansı sergilemektedir.

Bu çalışma ile Türk yaratıcı endüstrisinin dış ticaretteki konumuna ve bu ticaretteki başlıca rakiplerine karşı görelî performansına dair ampirik bulgular sunularak mevcut literatüre katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte gerek ulusal gerekse uluslararası boyutta endüstriye ilişkin geniş kapsamlı verinin bulunmaması çalışmanın başlıca sınırlılığını oluşturmaktadır. Ancak geleceğin öncü endüstrileri arasında gösterilen yaratıcı endüstrinin gereksinimlerinin daha iyi anlaşılabilmesi için bu endüstriye ilişkin bilimsel çalışmaların sayısının nicelik ve nitelik olarak artırılması gerekmektedir. Bu nedenle de endüstriye ilişkin daha geniş kapsamlı verilere ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç olarak Türkiye’nin yaratıcı endüstride güçlü bir rekabet potansiyeline sahip olduğu, ancak bu potansiyeli sadece el sanatları ve tasarım gibi geleneksel ürünler ile sınırlamayıp diğer kategorilere de taşıması gerektiği belirtilebilir. Türkiye bu değişim için gerekli bilgi iletişim teknoloji altyapısına, araştırma merkezlerine, güçlü pazar potansiyeline ve en önemlisi genç ve dinamik insan gücüne sahip bulunmaktadır. Ancak Türkiye’nin yaratıcı endüstrisindeki rekabet edebilirliğini artırmak için kapsamlı iktisadi politikalara ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada politika yapıcılarının yaratıcı ekonomiye ait ayrıntılı iktisadi sınıflandırmayı yapmaları, sektör içindeki kayıt dışı ekonominin önüne geçmeleri ve ülke kalkınmasında bu sektörün stratejik önemini tanımlamaları oldukça önem teşkil etmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, A. & Enlil, Z. (2011). *Kültür ekonomisi envanteri*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Aktan, Coşkun, C. (2011). Global rekabet gücü ve işletmeler. *Mercek Dergisi*, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası (MESS) Yayınları, 16(61), 69-78.

- Aktan, Coşkun, C. & Vural, İstiklal, Y. (2004). *Rekabet gücü ve rekabet stratejileri*. Rekabet Dizisi: 2, Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu Yayınları.
- Altuntaş, M. (2010). *Türkiye’de otomotiv ana sanayi ve uluslararası rekabet gücü*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Alvarez, Maria, D. & Yarcın, Ş. (2010). Istanbul as a world city: a cultural perspective, *International Journal of Culture, Tourism and Hospitality Research*, 4(3), 266-276, <https://doi.org/10.1108/17506181011067646>
- Aslan, G. (2017). Yaratıcı endüstrilerin yükselişi: Geçmiş, bugün ve gelecek. *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(4), 109-122, <https://doi.org/10.18037/ausbd.417385>
- Aslan, P. (2018). *Bir uluslararası halkla ilişkiler stratejisi olarak kültür ve yaratıcı endüstri ürünleri: Latin Amerika pazarında Türk dizileri üzerine bir araştırma*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Balassa, B. (1965). Trade liberalization and revealed comparative advantage. *The Manchester School*, 33, 99-123, <https://doi.org/10.1111/j.1467-9957.1965.tb00050.x>
- Baumol, W. & Bowen, W. (1966). *Performing arts: The economic dilemma*. The Twentieth Century Fund.
- Bilton, C. (2007). *Management and creativity: From creative industries to creative management*. Blackwell.
- Buckley, Peter, J., Pass, Christopher, L. & Prescott, K. (1988). Measures of international competitiveness: A critical survey. *Journal of Marketing Management*, 4(2), 175–200, <https://doi.org/10.1080/0267257X.1988.9964068>
- CANON. (2016). *Think creative: Yaratıcı sektör ve günümüzün yaratıcı pazarında baskının rolü* https://canon.a.bigcontent.io/v1/static/636899603645219517BL_03_think_guides_tr (Erişim Tarihi, 26.06.2020).
- Caves, Richard, E. (2000). *Creative industries: Contracts between art and commerce*. Cambridge: Harvard University Press.
- Cunningham, S. (2004). The creative industries after cultural policy. *International Journal of Cultural Studies*, 7 (1), 105-115, <https://doi.org/10.1177/1367877904040924>
- Cunningham, S. (2001). From cultural to creative industries, theory, industry and policy implications. *Culturelink*, Special Issue, 19-32.
- Çetindamar, D. & Günsel, A. (2012). Measuring the creativity of a city: A proposal and an application. *European Planning Studies*, 20(8), 1301-1318, <https://doi.org/10.1080/09654313.2012.680583>
- DCMS. (2001). *Creative industries mapping document*. London, <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-2001>
- DCMS. (1998). *Creative industries mapping document*. London, <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-1998>
- Demir, O. (2018). Looking forward for Istanbul’s creative economy ecosystem. *Creative Industries Journal*, 11(1), 87–101, <https://doi.org/10.1080/17510694.2018.1434361>
- Demirel, Elif Ü. (2014). *Kültürel ekonomi açısından kültür ve sanat ürünleri pazarlaması ile tüketimi arasındaki ilişkinin ampirik olarak analizi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi], Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Durmaz, B., Velibeyoğlu, K. & Yiğitcanlar, T. (2008). Emergence of a creative City: Antalya a film-induced tourism centre. *4th Word Conference for Graduate Research in Tourism Hospitality and Leisure*, 22-27 April, Antalya.
- Ekşioğlu, Ş., Zeynep. (2013). Kültür ile ilgili faaliyetlerin ekonomik etkisi", *EY International Congress on Economics I Europe and Global Economic Rebalancing*. Gazi University, ss. 1-24, Ankara.
- Ekşioğlu, Ş., Zeynep. (2012). Kültürel sermaye ve ekonomik kalkınma arasındaki ilişkinin Girdi-Çıktı Analizi ve Fayda Maliyet Analizi yöntemleri ile Türkiye için Değerlendirilmesi. [Yayımlanmamış Doktora tezi], Kadir Has Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Enlil, Z. & Evren, Y. (2011). *Yaratıcı İstanbul, yaratıcı sektörler ve kent*. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Enlil, Z., Evren, Y. & Dinçer, İ. (2011). Cultural triangle and beyond: A spatial analysis of cultural industries in Istanbul. *Planning Practice & Research*, 26(2), 167-183, <https://doi.org/10.1080/02697459.2011.560460>
- Erataş, F., Alptekin, V. & Uysal, D. (2013). Türkiye’de kültür ekonomisinin gelişimine yerel bir bakış. *ANEMON, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 25-47.
- Erasmus University Rotterdam. Creative Industries in India: Size, Geography and Potential. <https://www.eur.nl/en/research/creative-industries/research/projects/creative-industries-india> (Erişim Tarihi, 21.06.2020).
- Erkan, B. (2013). Türkiye’nin tekstil ve hazır giyim sektörü ihracatında uluslararası rekabet gücünün belirlenmesi. *Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 93-110.
- Esen Bike, Ü. & Atay, Ö. (2020). Türkiye’nin yaratıcı şehirleri. *Bilgi – Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi*, 92, 29-54, <https://doi.org/10.12995/bilgi.9202>
- Fleming, T. (2017). *The Philippine creative economy: Toward a baseline & programme*. https://www.britishcouncil.ph/sites/default/files/tfcc_the_philippine_creative_economy_toward_a_baseline_final.pdf (Erişim Tarihi, 23.05.2020).
- Fertö, I., & Hubbard, L. J. (2003). Revealed comparative advantage and competitiveness in Hungarian agri-food sectors. *The World Economy*, 26(2), 247–259, <https://doi.org/10.1111/1467-9701.00520>
- Galloway, S. & Dunlop, S. (2007). A critique of definitions of the cultural and creative industries in public policy. *International Journal of Cultural Policy*, 13(1), 17-31, <https://doi.org/10.1080/10286630701201657>
- Garnham, N. (2005). From cultural to creative industries. *International Journal of Cultural Policy*, 11(1), 15-29, <https://doi.org/10.1080/10286630500067606>
- Güran, C. Mehmet & Seçilmiş, İ., Erdem. (2013). *Ankara kültür ekonomisi: Sektörel büyüklüklerin değerlendirilmesi*, Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri Projesi, https://www.researchgate.net/publication/320402819_Ankara_Kultur_Ekonomisi_Sektorel_Buyukluklerin_Degerlendirilmesi, (Erişim Tarihi, 16.05.2020).
- Güran, C. Mehmet & Seçilmiş, İ., Erdem. (2012). *Ankara kültür ekonomisi: Kapsam ve ölçüm tartışmaları çerçevesinde sektörel büyüklüklerin değerlendirilmesi*. Ankara Kültür Mirası ve Kültür Ekonomisi Envanteri Projesi, Ankara.
- Hartley, J. (2005). Creative industries. John Hartley (Ed.), *Creative Industries* (ss. 1-41). Blackwell Publishing.

- Howkins, J. (2001). *The creative economy: How people make money from ideas*. London: Allen Lane.
- İKSV. (2012). *Ekonomik Etki Araştırması*. <https://www.iksv.org/tr/raporlar/iksv-ekonomik-etki-arastirmasi>, (Erişim Tarihi, 12.04.2020).
- İSTKA. (2014). *2014-2023 İstanbul Bölge Planı*, <http://www.istka.org.tr/planlama/istanbul-bolge-planı>, (Erişim Tarihi, 10.06.2020).
- İZKA. (2013). *İzmir 2012 Kültür Ekonomisi, Kültür Altyapısı Envanteri ve İzmir Kültür Ekonomisi Gelişme Stratejisi Projesi*, http://www.izmiriplanliyorum.org/static/upload/file/izmir_kultur_ekonomisi_envanteri_ve_kultur_ekonomisi_stratejisi_projesi.pdf, (Erişim Tarihi, 04.05.2020).
- Kaymas, S. (2020). Is development possible without cultural policies? Rethinking creative industries and sustainable development in the case of Turkey, *Creative Industries Journal*, 13:1, 72-92, <https://doi.org/10.1080/17510694.2019.1652026>
- Kerimoğlu, E. & Güven Güney, B. (2018). İstanbul'da yaratıcı işgücünün eğitimi ve endüstri pratikleri üzerine bir değerlendirme. *Sosyoekonomi*, Vol:26(37), 57-80, <https://doi.org/10.17233/sosyoekonomi.2018.03.03>
- Krugman, P. (1996). Making sense of the competitiveness debate. *Oxford Review of Economic Policy* 12(3), 17-25.
- Lazzeretti, L., Capone, F. & Seçilmiş, İ. Erdem. (2014). Türkiye'de yaratıcı ve kültürel sektörlerin yapısı. *Maliye Dergisi*, 166, 195-220.
- Lazzeretti, L., Capone, F. & Seçilmiş, İ. Erdem. (2016). In search of a Mediterranean creativity: Cultural and creative industries in Italy, Spain and Turkey. *European Planning Studies*. 24(3), 568-588, <https://doi.org/10.1080/09654313.2015.1082979>
- Liu, H., Silva, A. Elisabete & Wang, Q. (2015). *Creative Industries and Urban Spatial Structure*. Springer International Publishing.
- Mercer, C. (2009). Convergence, creative industries and civil society: Towards a new agenda for cultural policy and cultural studies. *Culture Unbound*, (1), 179-204, <https://doi.org/10.3384/CU.2000.1525.09111179>
- NOIE. (2003). *Creative industries: Cluster study*. http://www.govonline.gov.au/publications/NOIE/DCITA/cluster_study_report_28may.pdf. (Erişim Tarihi, 16.07.2020).
- OECD. (1996). *Industrial competitiveness*. Organization for Economic Co-Operation and Development.
- Özdamar, G. & Albeni, M. (2011). Türkiye otomotiv sanayisi dış ticaret rekabet gücü üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13), 193-216.
- Özdemir, N. (2009). Kültür ekonomisi ve endüstrileri ile kültürel miras yönetimi ilişkisi. *Milli Folklor*, 21(84), 74-86.
- Özkan, E. (2009). Kentsel dönüşümde kültür endüstrileri: İstanbul'da film endüstrisinin kentsel dönüşüm yaratma potansiyellerinin belirlenmesi. [Yayımlanmamış doktora tezi], Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Peltoniemi, M. (2015). Cultural industries: product–market characteristics, management challenges and industry dynamics. *International Journal of Management Reviews*, 17(1), 41-68, <https://doi.org/10.1111/ijmr.12036>

- Porter, Michael, E. (1990). *The Competitive advantage of nations*. The Free Press.
- Seçilmiş, İ. Erdem; (2015), Türkiye’de yaratıcı endüstrilerin kümelenmesi. *Ege Akademik Bakış*, 15(1), 9-18.
- Serin, V. & Civan, A. (2008). Revealed comparative advantage and competitiveness: A case study for Turkey towards the EU. *Journal of Economic and Social Research*, 10(2), 25-41.
- Siudek, T. & Zawojka, A. (2014). Competitiveness in the economic concepts, theories and empirical research. *Oeconomia*, 13(1), 91-108.
- Şahin, D. (2016). İmalat sanayinde rekabet gücünün ölçümü: Türkiye ve BRIC ülkeleri örneği. *Ege Akademik Bakış*, 16(4), 709-718.
- Throsby, D. (2008). The concentric circles model of the cultural industries. *Cultural Trends*, 17:3, 147-164, <http://dx.doi.org/10.1080/09548960802361951>.
- TAVAK. (2017). *Türkiye’de Kültür (Kreatif) Ekonominin Boyutları* <https://tavakvakfi.org/wp-content/uploads/2019/01/T%C3%BCrkiyede-K%C3%BCl%C3%BCr-Ekonominin-Boyutlar%C4%B1.pdf>, (Erişim Tarihi, 09.07.2020).
- TC. Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/07/OnbirinciKalkinmaPlani.pdf>, (Erişim Tarihi, 05.06.2020).
- TC. Kalkınma Bakanlığı. (2013). *Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)*. <https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/Onuncu-Kalk%C4%B1nma-Plan%C4%B1-2014-2018.pdf>, (Erişim Tarihi, 05.06.2020).
- Turok, I. (2003). Cities, clusters and creative industries: The case of film and television in Scotland. *European Planning Studies*, 11(5), 549-565, <https://doi.org/10.1080/09654310303652>
- Uçkan, Ö. (2013). Politika Yapım Süreci ve Yönetişim: Türkiye’de Bilgi Toplumu ve Bilgi Ekonomisi Politikalarının Üretiminde Yönetişim Fobisi. M. Akif Çukurçayır ve H. Tuğba Eroğlu (Eds.), *Yönetişim: Kuram, Uygulama ve Boyutlar*, (ss. 103-140), Çizgi Kitabevi.
- UN. (2020). Comtrade database. <http://comtrade.un.org/data/>, (Erişim Tarihi, 11.05.2020).
- UNCTAD. (2020). Creative economy database. https://unctadstat.unctad.org/wds/ReportFolders/report_Folders.aspx, (Erişim Tarihi, 10.05.2020).
- UNCTAD. (2018). *Creative economy outlook: Trends in international trade in creative industries, 2002-2015*. United Nations.
- UNCTAD. (2010). *Creative economy report 2010, Creative economy: A feasible development option*. United Nations.
- UNESCO. (2015). *Cultural times: The first global map of cultural and creative industries*, https://en.unesco.org/creativity/sites/creativity/files/cultural_times_the_first_global_map_of_cultural_and_creative_industries.pdf, (Erişim Tarihi, 24.06.2020).
- UNESCO. (2013). *Creative economy report 2013: Widening local development pathways, Special edition*. <http://www.unesco.org/culture/pdf/creative-economy-report-2013.pdf> (Erişim Tarihi, 13.05.2020).
- UNESCO. (2009). *Measuring the economic contribution of cultural industries: A review and assessment of current methodological approaches*. <http://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/measuring-the-economic-contribution->

of-cultural-industries-a-review-and-assessment-of-current-methodological-approaches-en_1.pdf, (Erişim Tarihi, 24.00.2020).

- Vollrath, Thomas, L. (1991). A theoretical evaluation of alternative trade intensity: Measures of Revealed Comparative Advantage. *Weltwirtschaftliches Archiv*, 130, 265-79, <https://doi.org/10.1007/BF02707986>
- Vollrath, Thomas, L. (1989). *Competitiveness and protection in World Agriculture*, Agricultural Information Bulletin No. 567, Washington DC Economic Research Service.
- Vollrath, Thomas, L. (1987). *Revealed competitive advantage for wheat*, Washington DC: Economic Research Service Staff Report No. AGES861030.
- WIPO. (2015). *Guide on surveying the economic contribution of the copyright industries*. Revised Edition. https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/copyright/893/wipo_pub_893.pdf, (Erişim Tarihi, 16.07.2020).
- Yardımcı, A. (2016). İçerdiği faaliyet gruplarına göre Türkiye'deki yaratıcı endüstri üzerine bir çalışma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 53(613), 65-77.
- YEKON. (2014), *İstanbul Yaratıcı Ekonomi Çalışmaları Atölyesi Final Raporu*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Araştırma Merkezi.

EK-1: Türk Yaratıcı Endüstrisinin yıllara göre Alt Kategoriler itibariyle Uluslararası Rekabet Gücü: RCA, RTA ve RC Endeks Değerleri

	Ürün Kategorisi.	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
RCA	El sanatları	5,582	5,993	6,565	6,406	6,789	7,478	8,274	8,747	8,602	8,588	8,454
	Görsel-işitsel	0,149	0,092	0,084	0,092	0,118	0,095	0,161	0,142	0,132	0,128	0,105
	Tasarım	1,871	1,698	1,722	1,632	1,419	1,676	1,659	1,704	1,910	1,975	1,996
	Yeni Medya	0,102	0,035	0,066	0,060	0,047	0,056	0,060	0,058	0,057	0,047	0,047
	Sahne Sanatları	0,185	0,213	0,228	0,241	0,234	0,261	0,236	0,231	0,227	0,238	0,250
	Yayıncılık	0,162	0,153	0,195	0,186	0,221	0,229	0,230	0,224	0,232	0,239	0,244
	Görsel Sanatlar	0,103	0,084	0,063	0,053	0,065	0,076	0,074	0,050	0,087	0,065	0,041
RTA	El sanatları	4,906	5,285	5,897	5,657	6,129	6,703	7,652	8,454	8,341	8,373	8,156
	Görsel-işitsel	-0,272	-0,264	-0,581	-0,469	-0,602	-0,505	-0,412	-0,444	-0,445	-0,396	-0,545
	Tasarım	1,458	1,140	1,102	0,982	0,810	1,063	1,033	1,127	1,297	1,370	1,399
	Yeni Medya	-0,875	-0,406	-0,224	-0,202	-0,270	-0,245	-0,247	-0,265	-0,237	-0,264	-0,262
	Sahne Sanatları	-0,199	-0,158	-0,173	-0,170	-0,252	-0,288	-0,286	-0,334	-0,249	-0,198	-0,278
	Yayıncılık	-0,777	-0,819	-0,711	-0,694	-0,670	-0,593	-0,585	-0,606	-0,534	-0,521	-0,482
	Görsel Sanatlar	-0,071	-0,073	-0,093	-0,146	-0,156	-0,187	-0,242	-0,228	-0,212	-0,256	-0,113
RC	El sanatları	0,793	0,792	0,816	0,777	0,817	0,795	0,857	0,954	0,959	0,970	0,929
	Görsel-işitsel	-0,453	-0,591	-0,903	-0,788	-0,786	-0,804	-0,553	-0,617	-0,644	-0,616	-0,794
	Tasarım	0,604	0,456	0,420	0,381	0,352	0,414	0,401	0,441	0,457	0,469	0,479
	Yeni Medya	-0,983	-1,100	-0,643	-0,643	-0,834	-0,730	-0,710	-0,746	-0,715	-0,823	-0,822
	Sahne Sanatları	-0,318	-0,243	-0,247	-0,233	-0,318	-0,324	-0,346	-0,389	-0,323	-0,264	-0,327
	Yayıncılık	-0,764	-0,806	-0,668	-0,677	-0,608	-0,556	-0,551	-0,571	-0,521	-0,504	-0,475
	Görsel Sanatlar	-0,230	-0,271	-0,396	-0,575	-0,534	-0,541	-0,634	-0,751	-0,537	-0,699	-0,578

The Cross Ignorance Approach Can End the Conflict Between Scientists and Journalists and Contribute to the Public Understanding of Science Efforts

Çapraz Bilgisizlik Yaklaşımı, Bilim İnsanları ve Gazeteciler Arasındaki Çatışmayı Sona Erdirebilir ve Bilim Çabalarının Halk Tarafından Anlaşılmasına Katkıda Bulunabilir

M. Murat Yeşil* - Yasin Bulduklu**

Abstract: In the early 1960s, first in the USA and Britain and then in many countries, the debates initiated by scientists that the public's interest in scientific developments is gradually decreasing, the sense of trust in scientists is also weakening, which will endanger the future of the countries, has started to be influential in the world of science and politics. When the surveys conducted at that time began to confirm these concerns, it raised the question of how to find a solution to this problem. This issue has attracted the attention of almost every segment of society from academics to politicians. The concerns that the public is less and less interested in the developments in science and technology, that their trust in scientists is decreasing, and that this endangers the future of the countries, was expressed by scientists for the first time, and this problem started to be discussed in the context of science and politics. In the 1980s, some social scientists developed the "deficit model", in other words the "knowledge deficit" model, to help to solve this problem. The Knowledge Deficit model is based on the assumptions that the public is unaware of the basic scientific facts, therefore exhibits negative attitudes towards science and some scientific applications, they distrust scientists, and if the basic scientific facts are taught to the public, they will develop attitudes that support science and scientific practices, and will start to trust scientists. In this study, the Cross Ignorance approach, which examines the assumptions on which the Knowledge Deficit model is based, in terms of different variables is proposed. The Knowledge Deficit model, which asserts that there is an information gap in the public and that if this gap is filled, attitudes will develop in the public to support scientific developments and scientists, has not considered the possibility that there may be an information gap in scientists and journalists who are expected to play an important role in filling the supposed information gap in the public. This paper proposes the Cross Ignorance approach, which claims to contribute to developing attitudes in the public to support science and to build trust in scientists. The Cross Ignorance approach looks at this issue from a different perspective than the Knowledge Deficit model does. The Cross Ignorance approach is important in terms of proposing a different perspective to researchers,

* Prof. Dr., İstanbul Ticaret Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Medya ve İletişim Bölümü
Prof. Dr. İstanbul Commerce University, Faculty of Communication, Media and Communication Department

ORCID 0000-0002-4857-5992

mmyesil@ticaret.edu.tr

** Doç. Dr. Yasin Bulduklu, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi, Sosyal ve Beşeri Bilimler Fakültesi, Medya ve İletişim Bölümü

Assoc. Prof. Dr. Yasin Bulduklu, İzmir Kâtip Çelebi University, Faculty of Humanities and Social Sciences, Media and Communication Department

ORCID 0000-0001-9997-8663

drbulduklu@gmail.com

Cite as/ Atıf: Yeşil, M. M. & Bulduklu, Y. (2020). The cross ignorance approach can end the conflict between scientists and journalists and contribute to the public understanding of science efforts. *Turkish Studies*, 15(8), 4009-4034. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.46865>

Received/Geliş: 12 October/Ekim 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

which can contribute to the elimination of the scientist-journalist conflict, and ultimately to Public Understanding of Science efforts.

Structured abstract: Introduction: In the early 1960s, first in the USA and Britain and then in many countries, the debates initiated by scientists that the public's interest in scientific developments is gradually decreasing, the sense of trust in scientists is also weakening, which will endanger the future of the countries, has started to be influential in the world of science and politics. When the surveys conducted at that time began to confirm these concerns, it raised the question of how to find a solution to this problem. This issue has attracted the attention of almost every segment of society from academics to politicians. The concerns that the public is less and less interested in the developments in science and technology, that their trust in scientists is decreasing, and that this endangers the future of the countries, was expressed by scientists for the first time, and this problem started to be discussed in the context of science and politics. In the 1980s, some social scientists developed the "deficit model", in other words the "knowledge deficit" model, to help to solve this problem. The Knowledge Deficit model is based on the assumptions that the public is unaware of the basic scientific facts, therefore exhibits negative attitudes towards science and some scientific applications, they distrust scientists, and if the basic scientific facts are taught to the public, they will develop attitudes that support science and scientific practices, and will start to trust scientists.

Purpose: In this study, the Cross Ignorance approach, which examines the assumptions on which the Knowledge Deficit model is based, in terms of different variables is proposed. The Knowledge Deficit model, which asserts that there is an information gap in the public and that if this gap is filled, attitudes will develop in the public to support scientific developments and scientists, has not taken into account the possibility that there may be an information gap in scientists and journalists who are expected to play an important role in solving this problem. This paper proposes the Cross Ignorance approach, which claims to contribute to developing attitudes in the public to support science and to build trust in scientists. The Cross Ignorance approach looks at this issue from a different perspective than the Knowledge Deficit model does. The Cross Ignorance approach is important in terms of proposing a different perspective to researchers, which can contribute to the elimination of the scientist-journalist conflict, and ultimately to Public Understanding of Science efforts. Studies indicate that reaching the goal of developing an attitude in the public that supports science in a short time is only possible through media (Science and the Media: Securing the Future, 2010, January: 3; The public understanding of science, 1985: 33 / 9.19). For the media to fulfill this task, conflict between scientists, who are the sources of information, and journalists, who will disseminate this information to the public, must be resolved. Scientists explain their studies orally in scientific meetings, and in written at refereed journals. But in each case public is excluded from the communication process. Journalists who are considered to help in including the public to this process are at odds with scientists due to different reasons (Brockway, 2002, 09 August 3: 3).

Method: This study, dealing with the problem of scientists - journalists conflict and its effects on the public and possible solutions, is designed in a descriptive manner. Most studies on relations between scientists and journalists are based on standardized surveys of scientists or, occasionally, on parallel surveys of scientists and journalists (e.g. Allgaier, Dunwoody, Brossard, Lo, & Peters, 2013; Sieber & Tolich, 2015; Peters, 2013; Hartz, & Chappel, 1997). With the help of a semi-structured interview form created based on similar research results in the literature, data from 31 journalists and 40 scientists working in İzmir, Istanbul and Konya between October 2018 and March 2019 were collected, and content analysis was applied to the data. The data obtained from the determined codes were analyzed with descriptive statistical techniques. Face-to-face interviews were held with 40 participants from different fields of science working in three different cities and 31 journalists working in local and national newspapers. The data obtained through the semi-structured questionnaire were analyzed in terms of content, and the data were categorized with semantic coding for each interview. Categorized data were analyzed by SPSS 25.0 software package using appropriate statistical techniques.

Findings and Discussions: In the study, it was stated by both scientists and journalists that the statements made by scientists to journalists were published as tabloids. While it is stated that a tabloidizing style in the publication of scientific news is a situation defended by journalists, it is interpreted as the deterioration of the quality of information by scientists (See Table-2). This result is similar to the results of studies conducted by both Hartz and Chappel (1997) and Dean (2008). Regarding the Presentation of Scientific News, both studies are similar to the current research in terms of revealing the perspective of scientists, but in this study, unlike previous studies, it was revealed that journalists also accept that they tend to present scientific

information as exaggerated and entertaining with the motivation to be read by more people (See Table-6). Hartz and Chappel (1997), in their research, revealed that scientists used to use long and boring sentences in their interviews with journalists, thus rendering the subject they wanted to tell incomprehensible. Current research has also confirmed the problem that scientists have long sentences and complex expressions in their statements. This study revealed that scientists accepted that they also wrote texts using complex and dense jargon in their press releases to journalists. In studies conducted by different scientists at different times (Feldman & Wihbey, 2015; Peters, 2013: 14102; Shipman, 2012; Hayes & Grossman, 2010; Oriare, 2008; Hartz & Chappel, 1997), journalists suggest that scientists avoid communicating with them, do not trust them, and they have the perception that they distort the news. These results were also supported in the current study (See Table-2). Majority of scientists seem to agree with the distortion, and some journalists share the same opinion. Journalists who agree with this idea stated that they witnessed some journalists presenting content from different perspectives with various motivations. It is seen that the concern of scientists, expressed by Dean (2008), that the inclusion of scientific research in a newspaper before it is published in a scientific journal, will undermine the value of scientific knowledge is confirmed in this study. Scientists' request from journalists to send a scientific news story back to the scientist who made the study to control before it is published is one of the problems of between scientists and journalists (Dean, 2008: 43-44; Hartz and Chappel, 1997). In the present study, it was revealed that the vast majority of journalists were uncomfortable with such an attitude (See Table-3). Although some scientists acknowledged that the traditional journalistic practices do not allow to send every news story back to the news sources for control, they expressed concerns that the journalist was distorting the story from the original by making last-minute changes.

Result and Suggestions: Different proposals have been made to overcome the scientist -journalists conflict. Journalists suggest steps to eliminate the problem of trust between the parties, while scientists give more weight to the proposal of organizing joint training programs that will create and increase interaction. 5% of science constructions say that it is not possible to overcome the problem unless both sides lean to taking steps towards empathy. Looking at the table, one can see that both sides have suggestions on training. Studies in this area need to be constantly updated to prevent the problem from being carried over to future generations. It is seen how closely scientists and journalists need to work during the epidemics such as the Covid-19 pandemic that presently the world is experiencing.

Key words: Journalism, Journalist, Scientist, Training, Cross Ignorance Approach

Öz: 1960'ların başında önce ABD ve İngiltere'de, daha sonra birçok ülkede bilim adamlarının başlattığı, halkın bilimsel gelişmelere olan ilgisinin giderek azaldığı, bilim insanlarına duyulan güven duygusunun da zayıfladığı, bunun da ülkelerin geleceğini tehlikeye atacağı yönündeki tartışmalar, bilim ve siyaset dünyasında etkili olmaya başlamıştır. O dönemde yapılan anketlerin de bu endişeleri doğrular nitelikte sonuçlar vermeye başlaması, bu soruna nasıl çözüm bulunacağı konusunu gündeme getirmiştir. Bu konu akademisyenlerden, politikacılara kadar toplumun hemen her kesiminin ilgisini çekmiştir. Halkın bilim ve teknolojiye gelişmelere gittikçe daha az ilgi gösterdiği, bilim adamlarına olan güveninin azaldığı ve bunun da ülkelerin geleceğini tehlikeye attığı endişeleri ilk kez bilim adamları tarafından dile getirilmiş ve bu sorun bilim ve siyaset bağlamında tartışılmaya başlamıştır. 1980'lerde bazı sosyal bilimciler bu sorunu çözmeye yardımcı olmak için "eksiklik modeli", diğer bir deyişle "bilgi eksikliği" modelini geliştirmiştir. Bilgi Eksikliği modeli, halkın temel bilimsel gerçeklerden habersiz olduğu, bu nedenle bilime ve bazı bilimsel uygulamalara karşı olumsuz tavırlar sergilediği, bilim adamlarına güvenmediği ancak halka temel bilimsel gerçekler öğretilirse, bilimi ve bilimsel uygulamaları destekleyen ve bilim adamlarına güven duyan tutumlar geliştireceği varsayımına dayanmaktadır. Bu çalışmada, Bilgi Eksikliği modelinin dayandığı varsayımları farklı değişkenler açısından inceleyen Çapraz Bilgisizlik yaklaşımı önerilmektedir. Halkta bir bilgi eksikliği olduğunu ve bu boşluğun doldurulması halinde halkta bilimsel gelişmeleri ve bilim adamlarını destekleyecek tutumların gelişeceğini ileri süren Bilgi Eksikliği modeli, bu sözde boşluğun doldurulmasında önemli bir rol oynaması beklenen bilim adamları ve gazetecilerde de bilgi eksikliği olabileceği olasılığını göz önünde bulunduramamıştır. Konuya Bilgi Eksikliği modelinden daha farklı bir perspektiften bakan bu çalışma, halkta bilimi destekleyen ve bilim insanlarına güven duyan tutumlar geliştirmeye katkıda bulunacağını savunan Çapraz Bilgisizlik yaklaşımını önermektedir. Çapraz Bilgisizlik yaklaşımı, araştırmacılara, bilim insanı-gazeteci çatışmasının ortadan kaldırılması ve sonuçta, Halkın Bilim Anlayışı çalışmalarına katkıda bulunabilecek farklı bir bakış açısı önermesi bakımından önemlidir.

Key words: Gazetecilik, gazeteci, bilim insanı, eğitim, çapraz bilgisizlik yaklaşımı

1. Introduction

In the early 1960s, first in the USA and Britain and then in many countries, the debates initiated by scientists that the public's interest in scientific developments is gradually decreasing, the sense of trust in scientists is also weakening, which will endanger the future of the countries, has started to be influential in the world of science and politics. When the surveys conducted at that time began to confirm these concerns, it raised the question of how to find a solution to this problem. This issue has attracted the attention of almost every segment of society from academics to politicians.

Scientists, who are the source of scientific developments, and journalists, who are the means of conveying the information produced by this resource to the broad public, were at the center of the discussions. The work of scientists cannot be delivered to the masses without the media. A recent research has revealed that the public can access information on scientific developments through the media: "Surveys continue to show that the vast majority of the public gets most of their information about science from the mass media (Science and the Media: Securing the Future, 2010: 3)".

This result has indicated that scientists and journalists had an important role in educating the public in science and technology. "The role of the media in informing the public and shaping public perceptions has been widely researched and the media are known to have great power in molding public attitudes on a wide range of issues — science is no exception. Many of the greatest scientific issues of our time are being played out across the bulletins and front pages of the mainstream media and are now being discussed and debated in new media, as well (Science and the media: From ideas to action, 2011, March: 1)".

The concept of Public Understanding of Science, which was put forward in the Public Understanding of Science (PUS) report published by the Royal Society of London in 1985, also known as the Bodner Report, is based on the assumption that if the public is informed more about science and technology, they will develop positive attitudes towards science (Bauer, 2009). The Bodner report stated that the public became less interested in scientific developments, and that scientists and journalists had important duties to solve this problem (The public understanding of science, 1985: 33, 34, 35). Scientists and journalists, who take an important role in informing the public in the field of science and technology, have not been able to get along with each other for years. While scientists describe journalists as people who are unaware of science, who reverses the scientific information given them for the sake of writing sensational news stories, journalists also complain that scientists use expressions that are overwhelmed with jargon that the public cannot understand. Although it has partially disappeared, the conflict between scientists and journalists continues today. This disagreement of the members of both professions, who have a common goal of reaching real knowledge, both harms their own career and reputation and causes a decrease in public interest in scientific studies (Hartz and Chappel, 1997: IX; Hayes and Grossman, 2010: 36).

1.1 The Knowledge Deficit Model

The concerns that the public is less and less interested in the developments in science and technology, that their trust in scientists is decreasing, and that this endangers the future of the countries, was expressed by scientists for the first time, and this problem started to be discussed in the context of science and politics. In the 1980s, some social scientists developed the "deficit model", in other words the "knowledge deficit" model, to help to solve this problem (Sulodovsky, 2017; Brown, 2009; Dickson, 2005). The Knowledge Deficit model is based on the assumptions that the public is unaware of the basic scientific facts, therefore exhibits negative attitudes towards science and some scientific applications, they distrust scientists, and if the basic scientific facts are taught to

the public, they will develop attitudes that support science and scientific practices, and will start to trust scientists. (The public understanding of science, 1985; Miller, 1983; Morison, 1969).

The concept of Scientific Literacy, was introduced in the early researches. The concept of Scientific Literacy, which Miller (1983: 29-48) defines as “understanding basic scientific words and facts, understanding the general scientific process and understanding policy issues related to science”, has been explained with the Knowledge Deficit model. According to this model, if educated in the field of scientific literacy, the current knowledge gap in the public will be closed. When this gap is closed, the public will become more interested in science.

The perspective of the second-period studies, covering the years 1985 and 1990 is also conducted by taking into account the assumptions of the Knowledge Deficit model. It was the Public Understanding of Science (PUS) report published by the Royal Society of London in 1985 that left its mark on this period. The concept of Public Understanding of Science put forward in this report, also known as the Bodner Report, is based on the assumption that if the public is more informed in the fields of science and technology, they will develop positive attitudes towards science (Bauer, 2009). In this report, it is stated that the public is less and less interested in scientific developments and that scientists have important duties to solve this problem. It has been suggested that the lack of knowledge explained by the deficit model is an important factor based on the public's indifference to scientific developments, and it has been predicted that the public will develop attitudes interested in science if this deficiency is completed (The public understanding of science, 1985). The purpose of the Public Understanding of Science theme, which was introduced in 1985, was to develop attitudes that support scientific and technological developments in the public without scientific background. To achieve this goal, the public had to be educated in science and technology. The public, who is given sufficient information, will perceive environmental and scientific information as completely correct and reliable and will gladly support new technologies. The public's support for advances in science and technology meant supporting public investment in this field and therefore continuing research funds allocated to scientists (Dickson, 2005; Brown, 2009).

“The Knowledge Deficit model has been heavily criticized by scientists. The most sustainable criticism came from what we call contextual perspective. In this view, understanding the ways in which science is embedded in the wider political, economic, and regulatory environments of people is fundamental to explaining their attitudes towards science. Most studies that adopt this point of view are based on qualitative case studies as empirical evidence (Sturgis and Allum, 2004, January: 1)”. Another researcher criticizing the prediction that good knowledge will encourage positive attitudes in the report in question stated that with the publication of the report, the relationship between knowledge and attitude has become the main theme of the research, but the expectation that better knowledge develops a positive attitude in people is not confirmed, although there is a relationship in general, there is no correlation in controversial issues (Bauer, 2009). The common criticism in these studies can be summarized as follows: Without taking into account the characteristics of people such as religious beliefs, culture, history, and personal experiences that are effective in people's decision making process, and without giving them a say, their perspectives cannot be changed by simply giving them more information (Kearnes, Macnaghten, & Wilsdon, 2006; Boykoff, 2009). In another study, it is argued that the prediction of the Knowledge Deficit model that if basic science knowledge is taught to people belonging to very different religious beliefs and cultures, the public will be interested in science and technology and will support the work of scientists, that the public, who is forced to receive information that they do not want, may cool off from science (Kennedy, 2017). Turney, who looked at the issue from a different perspective, stated that he found the criticisms mostly positive and claimed that the goals aimed to be achieved in the PUS report were considered difficult but exciting in the scientific world (Turney, 1996: 1087).

“Different versions of the Knowledge Deficit model such as Contextual, Lay Expertise, and The Public Participation model have emerged (Suldozsky, 2017)”. “The most interesting of these was the Contextual model. According to the Contextual model, as in the Learning Model, people learn best what has meaning in their lives. First of all, factors such as the masses, education levels, cultural characteristics should be examined. After these features are determined, the public should be taught the information they need, not general information. The Knowledge Deficit model predicts that the public develops attitudes that are interested in science and technology issues and support the work of scientists can only be achieved in this way. Contextual model critiques characterize this model as just an improved version of the Knowledge Deficit model (Sturgis, & Allum, 2004: 1)”.

In both Scientific Literacy and Public Understanding of Science concepts, it was pointed out that activities such as starting to give science and technology lessons to students beginning from primary school, establishing science museums, organizing science fairs, to eliminate the assumed knowledge gap in the public. It has been argued that it is also important for scientists to take science communication courses and learn the functioning of the media well so that they can explain their work to the public firsthand. However, the results obtained after all these years have remained below expectations. The Knowledge Deficit and its different versions, which have been used in researches for a long time, have not achieved the expected results from the Public Understanding of Science efforts to ensure that the public develops positive attitudes that support science and technology, and that they trust scientists. The purpose of this study is to contribute to the solution of this problem. The study proposes the Cross Ignorance as an alternative approach that can contribute to the solution of the problem that the Knowledge Deficit model and the modified versions of this model cannot solve.

1.2 Problem Statement and Importance of the Study

In this study, the Cross Ignorance approach, which examines the assumptions on which the Knowledge Deficit model is based, in terms of different variables is proposed. The Knowledge Deficit model, which asserts that there is an information gap in the public and that if this gap is filled, attitudes will develop in the public to support scientific developments and scientists, has not taken into account the possibility that there may be an information gap in scientists and journalists who are expected to play an important role in filling this supposed gap.

This paper proposes the Cross Ignorance approach, which claims to contribute to developing attitudes in the public to support science and to build trust in scientists. The Cross Ignorance approach which looks at this issue from a different perspective than the Knowledge Deficit model does. The Cross Ignorance approach is important in terms of proposing a different perspective to researchers, which can contribute to the elimination of the scientist-journalist conflict, and ultimately to Public Understanding of Science studies.

Studies indicate that reaching the goal of developing an attitude in the public that supports science in a short time is only possible through media (Science and the Media: Securing the Future, 2010, January: 3; The public understanding of science, 1985: 33 / 9.19). For the media to fulfill this task, conflict between scientists, who are the sources of information, and journalists, who will disseminate this information to the public, must be resolved. Scientists explain their studies orally in scientific meetings, and in written at refereed journals. But in each case public is excluded from the communication process. Journalists who are considered to help in including the public to this process are at odds with scientists due to different reasons (Brockway, 2002, 09 August 3: 3).

1.3 Cross Ignorance Approach

From this point on, we propose an approach that the Knowledge Deficit model cannot fully support, but will provide a different perspective to this model, which we call "Cross Ignorance". The Cross Ignorance approach also points to a knowledge gap as in the Knowledge Deficit model but argues that this gap is not only in the public but also among scientists and journalists and that

eliminating this gap will make an important contribution to the success of Public Understanding of Science efforts. According to this approach, first of all, the knowledge gap that needs to be eliminated is not in the public, but in scientists and journalists. This has a two-way feature.

Scientists do not know the functioning of the media in a broad sense, and the conditions under which journalists work in this order. Journalists also have a superficial knowledge of the world of science, they do not know how the science world works, how scientists work, and under what conditions. In summary, although science and media members work towards the same purpose as accessing real knowledge, they are people of different worlds and ignorant of each other's world (Dean, 2008, March 13:41). So, both professions are foreign to one another. For this reason, members of these two professions have not been able to communicate well with each other for years. They constantly complain about each other. According to the Cross Ignorance approach, we have developed, if scientists are educated about the functioning of the media, the working order of journalists, the communication arts, and the process of writing news stories, and if journalists are trained in the functioning of the scientific world, the working order of scientists and the fundamentals of science, scientists and journalists will get to know each other's working order more closely.

Thus, scientists and journalists, who will be familiar with each other's working style and order will eliminate the "noise" factors such as "arrogance, incomprehensible language or jargon, prejudices, mutual lack of knowledge of the field" which have been shown as obstacles to communication in Shannon's Information theory (Al-Fedaghi, 2012), and a "communication" that could not be established or had difficulty in establishing, will be provided, and a healthy communication will be established between scientists and journalists. When a healthy communication is provided, as Maillé, Saint-Charles, & Lucotte also pointed out in their study (2010: 77), the idea of "develop relationships where trust and confidence" will come true and the conflict between scientists and journalists will disappear. The result is that scientists and journalists, two separate independent variables, will affect each other and the dependent variable public. Thus, the public will receive the information they need in the field of science and technology directly from scientists and indirectly from the media, in a simple and plain language they can easily understand.

1.4 The Shannon -Weaver Communication Theory

“Developed by Claude Shannon and Warren Weaver, the Shannon-Weaver theory was first proposed in the 1948 article "A Mathematical Theory of Communication". This theory, which was designed to develop the understanding of communication through the telephone and eventually to improve the quality of phones, was later used as communication theory. Claude Shannon and Warren Weaver, who stated that the message might be interrupted on the way from the sender to the receiver, could be caused by factors such as arrogance, incomprehensible language or jargon, prejudices, mutual lack of knowledge of the field, which prevent communication with internal and external physical obstacles. This theory, which has an important function in terms of showing people the ways of making a healthy communication by explaining in detail the noise elements that prevent effective communication, does not take into account power relations in the communication process and remains silent about certain problems that arise when there is a sender and more than one receiver (Al-Fedaghi, 2012). Because of its wide popularity, the Shannon-Weaver theory is called the mother of all models. Also known as information theory, the Shannon-Weaver theory's primary value is in explaining how messages are lost and distorted in the process of communication (Handwerker, 2020).

2. Conceptual Framework:

2.1 Public Understanding of Science

As a result of researches carried out in England and the USA and then in other countries of the world, it has been revealed that the public has gradually lost interest in the developments in the

field of science and technology and that the sense of trust in scientists has been decreasing, it has mobilized the world of science and politics. The measures to be taken to solve the problem were published in the Public Understanding of Science (PUS) report published by the Royal Society of London in 1985. This study, which aims to enable the public to develop attitudes that support scientific studies and to gain trust in scientists, was named Public Understanding of Science. Public understanding of science defined by House of Lords as follows: "Public understanding of science" means the understanding of scientific matters by non-experts. This cannot of course mean a comprehensive knowledge of all branches of science. It may however include understanding of the nature of scientific methods, including the testing of hypotheses by experiment. It may also include awareness of current scientific advances and their implications. Public understanding of science has become a shorthand term for all forms of outreach by the scientific community, or by others on their behalf (e.g. science writers, museums, event organizers), to the public at large, aimed at improving that understanding. It is sometimes expressed more comprehensively as "public understanding of science, engineering and technology (Public understanding of science, 2000)".

2.2 Science and Scientists

The description of science is difficult. There has been much debate in the literature about the exact definition of science. One of these definitions is the one made by The Panel on Public Affairs of the American Physical Society: "Science is a systematic attempt to gather information about the world and organize and intensify it according to testable laws and theories (Burns et al., 2003: 185)". According to Dictionary.com, science is the systematic knowledge of the physical or material world gained through observation and experimentation. Merriam-Webster has a similar definition: "Knowledge or a system of knowledge covering general truths or the operation of general laws especially as obtained and tested through the scientific method".

While Merriam-Webster defines a scientist as a person who is trained in a science and whose job involves in doing scientific research or solving scientific problems, dictionary.com describes a scientist as an expert in science, especially one of the physical or natural sciences. The Science Council, which defines the scientists as 'those who systematically conduct research, collect evidence, produce, test and share hypotheses about the subject / subjects he is working on', adds that all scientists should not be seen only as people who wear white coats and work in laboratories, there are career opportunities in a wide range of fields that require practice, research, business, regulation, and education (The Science Council, nd).

The concept of "scientist" was first proposed to the world of science by William Whewell. The first publication to use the concept in question was the magazine, The Quarterly Review for March 1834. Many researchers, writers, politicians have refused to use this concept for a long time. The debates on this issue lasted for years. However, the concept of "scientist" succeeded to enter the universal literature even if it was late (Ross, 1962: 71,72,75).

2.3 Journalism and Journalists

A person wants to have information about the developments occurring in his environment by nature. There has been a lot of evidence suggesting that people have needed information from an early age. As a result of the need for people to be aware of the environment they live in, journalism has come to offer different functions over time as determining the level of interaction of people with their environment. The need to receive news as a basic requirement has led to the development of different tools and tools for individuals to access information from places they cannot access. The desire to understand what is happening and to know the unknown is the main motivation for the development of the newspaper and journalism. Journalism has developed as a result of the need to be social and knowing, and it is a profession that has emerged for the satisfaction of individuals' desire to be informed. Since the first days of the newspaper, it has taken an institutional structure in

the direction of news research, news writing, and delivery to the audience, technology has differentiated; Since the first newspaper was published, it has been constantly diversified and at the point reached, although the function is the same, the techniques used have changed. Gathering and transferring information is a set of efforts that require adapting to unexpected events and situations from time to time, which consists of separate processes. The presentation of media contents in a way that creates a reaction in the audience is the most important motivation to stand out in the competition. News story is a type of content that quickly gets perishable as it was stated in the study World Apart (1997: 27). If it cannot be delivered to its reader on time, it becomes worthless. This means constant rush in journalism. The media strives to gather information and documents collected from different sources in this hustle and bustle, and organize and present the most interesting of these collected materials according to the interests and needs of the readers / viewers.

Merriam -Webster defined journalism as an occupation of reporting, writing, editing, photographing, or broadcasting news or of conducting any news organization as a business. Burgh defines journalism as a mediated reality (Burgh, H. de., 2005: 30). Journalism is a professional profession that aims to investigate and analyze the events that develop from the nearest circle to the global to inform the public.

A journalist is a person whose main occupation is to gather, write, and edit news stories as it is defined at Merriam -Webster dictionary. There are no specific working hours in journalism. Journalism, unlike other professions, has a feature spanning 24 hours. During the 1700s to the mid-1800s, the journalist's job was defined in vague terms. Journalism was then carried out through an apprenticeship system, where curious novices such as Benjamin Franklin were trained. Journalists were also town printers and correspondents. In the 1950s, only journalists, columnists, and editors were identified as journalists. As society became more complex and journalistic activities became institutionalized in the 20th century, radio and TV newscasters and online writers became known as journalists (Weaver, 2005: 44).

2.4 Conflict Between Scientists and Journalists

Scientists and journalists must work together in the process of reaching the ultimate goal of information, capturing reality, and transferring it to the communities in which they live. In the process of their approach to time and the organization of knowledge, journalists often encounter and conflict with scientists. Lack of communication is the main problem in this conflict. This problem between scientists and journalists sometimes arises in the media and academia. To understand the problem, it is necessary to take a look at the working patterns of scientists and journalists, and the perspectives of both professions. As a result of this process, it will be possible to reveal the causes of miscommunication between scientists and journalists and make suggestions for the solution of this problem.

When the world of science is compared with the media, it has a structure that operates on a certain methodological framework within a system where principles and rules are determined. Contrary to the media, the working tempo of the scientific world is very slow and needs to work with a system based on a test, pretest, posttest, and control logic. It can take weeks, months, and sometimes even years to get results from a researched topic. What science does is often newsworthy, and the paths of these two areas often overlap. There is no rush in the scientific world. The contradiction workstyles of the two professional groups is well stated by in the study dated 1997: “Kathy Sawyer of The Washington Post, said, “Science is slow, patient, precise, careful, conservative and complicated. Journalism is hungry for headlines and drama, fast, short, very imprecise at times (Hartz, & Chappel, 1997: 14) ”.

This difference in their way of working orders leads to conflicts between scientists and journalists who have to work together from time to time. Science and media relations has been an object of research since the 1970s. Actors of two different worlds have sometimes problems

communicating with each other. "They studied incompatibilities between the professional cultures of scientists and journalists, as well as mutual prejudices and negative perceptions, and investigated differences in the way scientists and journalists observe and describe the world (Peters, 2013: 14102)."

The parties' views on each other sometimes cause problems in presenting the content to the audience. According to some researchers (Hartz and Chappel, 1997: IX; Hayes and Grossman, 2010: 36), disagreements between scientists and journalists do not only harm members of these two professions; It also reduces the public's interest in scientific studies. The media is responsible for informing the public about the economic, social, political, and cultural developments that occur in the country and abroad. In recent years, comments have been made that the media has given less and less coverage about the researches that scientists are doing, and because of this attitude of the media, the audience / readers are losing their interest in this kind of news. Journalists describe scientists as people who are difficult to communicate; scientists also define journalists as a group with few people who understand science (Hayes and Grossman, 2010: 3).

2.4.1 Scientists' Perspective

Scientists have an understanding that their work is very important. A long process is needed for long-term and systematic efforts, focusing on the solution of the social, individual, or environmental problem they are working on. Even for an examination of only a simple subject, a labor-intensive preparation process is required. It takes quite a long time to become a researcher with a scientific notion. Science, by nature, requires constant testing, cautiousness, constant attention, patience, and systematic work. It is possible to summarize scientists' evaluations of journalists under three headings:

- **“Journalists have an insufficient scientific background”**

Some scientists highlight the “lack of scientific background” while listing the reasons for the disagreement with journalists. According to them, journalists make serious mistakes that may mislead the public in the news story they compile from the information they receive since they do not have the background to understand the information given to them regarding scientific developments.

“According to the N.S.F. (National Academy of Sciences), only eleven percent of scientists have a good deal of confidence in the news media. Almost all of them -ninety-one percent- agree that few in the media understand science and technology. Seventy-six percent describe the media as sensationalistic and only four percent say they speak regularly with reporters (Dean, 2008: 41)”.

In an earlier study, Hartz and Chappel (1997:27, 29) found similar results: “Scientists complained that reporters don't understand many of the basics of their methods, including the proper interpretation of statistics, probabilities, and risk..By an overwhelming margin (91 percent), scientists agreed that few members of the news media understand the nature of science and technology, such as the “tentativeness of most scientific discovery and the complexities of the results”.

Besides, scientists and journalists think that because of the low level of scientific literacy, the American public is often confused and gullible to absorb news stories on scientific developments, according to the survey results published in the study World Apart (1997: 27). While interpreting survey results Hartz and Chappel said that journalists must pay attention to make the complex terms of scientific developments understandable for the public (1997: 58). Peters who oppose this suggestion said: “The gap between the arenas has two aspects: First, the content of a communication, marked as special knowledge and carrying the label “scientific” is not easily merged into the everyday knowledge of the audience. Second, scientific knowledge is produced and validated without the expectation that the general public should be involved (Peters, 2013: 14103). ”

- **“Journalists interest in writing sensational news”**

In an earlier study, Hartz & Chappel (1997) said, “Scientists have accused journalists of reducing serious scientific research, which took months, perhaps years, for the sake of getting more ratings or reaching more readers, to a level of simple magazine news story, and argued that journalists have unnecessarily simplified complex scientific issues”. Similar thoughts were reported in some other studies: Some scientists believe that journalists reversed the facts in their news stories on scientific research results because of their interest in sensational news writing. “The common complaint from scientists and social scientists is that news media tend to pump up findings and hype studies through catchy headlines, distorting public understanding (Feldman & Wihbey, 2015). “Scientists often complain about journalistic tendency to ignore serious issues and highlight what they see as trivia (Oriare, 2008: 11)”.

As a general rule, the media that prefers to put the controversial issues on its agenda pays attention to maintain balance in the news to be published. However, disagreements may sometimes arise between scientists and journalists at this point. “Media loves controversy. Media will give equal time to anti-science non-experts, and label it 'balance.' Media also favors stories focused on shocking / amazing discoveries, but rarely takes the time to give insight into the years of work and teams of scientists involved in the research (Englehardt, 2015).

Some researchers, disagreeing with the claim that journalists reversed the information given to them because of their interest in sensationalism, argued that this result is also the responsibility of scientists. A recent study, led by professors Petroc Sumner and Chris Chambers at Cardiff University, found that most inflation and distortion in media reports of biomedical and health-related science began in press releases produced by academics and their universities. The problem was likely to stem not from a desire by scientists to distort, but a natural tendency to say something more strongly when verbally explaining a topic for a press release rather than a peer-reviewed paper, with the additional problem than brevity tends to lead to stronger statements, Sumner said. He suggested press releases should always be published alongside research papers to remind scientists they would be read and judged by their peers. Scientists' over-enthusiasm could be part of the problem, but might funding pressures also be prompting universities to push for the greatest media coverage (Ward, 2015).

In another study, trying to find out the reasons for journalists' sensational reporting scientific research results, Ransoff & Ransoff argued that not only journalists but scientists also have responsibility. “In sensational reporting of scientific works arises from an implicit agreement between scientists and journalists. We propose that sensational reporting does not arise simply from miscommunication in the face of good intentions. Rather, in some instances, both scientists and journalists may perceive benefits from sensationalism.... After a sensationalized press release, journalists and scientists can point fingers of responsibility at each other, even though both may gain from the controversy or media attention that a sensationalized story receives (Ransoff & Ransoff, 2001: 186)”.

- **“Communication with the media as a waste of time”**

Compared to the past, the majority of scientists now admit that communicating with the media has many benefits. However, some scientists still keep the old prejudices against journalists: “I don't like media attention. I would prefer to not have any. I don't like... What I feel is... it's a waste of my time. And then... Once your name is out there, everybody knows and then calls you. Right? Or they email you. And also you're answering questions from the public. And that takes up a lot of time. And I've always liked the idea of anonymity (Allgaier, et al., 1993)”. In the study (2014), Summer et al. shared the same thoughts: “Far too often, talking to reporters is a no-win proposition for scientists. They communicate their findings in learned treatises published in peer-reviewed

journals, not in lay-language news reports. They gain little by talking to journalists; decisions on whether they will be tenured, promoted or awarded research grants do not normally hang on what appears in the public prints. Viewed from this perspective, time spent with journalists is time wasted (Hayes & Grossman, 2010: VI)".

2.4.2 Journalists' Perspective

According to journalists, the number of scientists who can communicate with the media is quite low (Hartz and Chappel, 1997: 8). Journalists often complain that scientists complicate matters with long and boring sentences. Their long working hours, their reluctance in communication, and their reluctance to return, delay the transfer of information or developments to the readers on time. In addition, from their point of view, scientists are meaninglessly distant from journalists. Below, journalists' perspectives on scientists are summarized under three headings:

- **"Scientists approach journalists with prejudice"**

From the perspective of journalists with a biased approach, scientists avoid communicating with journalists. They do not trust them, they worry that their statements will be distorted in the newspapers and they will be criticized by their colleagues. This is cited as an important cause of conflict between journalists and scientists (Shipman, 2012; Hayes & Grossman, 2010; Oriare, 2008; Hartz & Chappel, 1997). However, Dean (2008:40) points out that there is another important reason: "Scientists prefer to share the data they obtain as a result of their research in peer-reviewed scientific journals instead of the news media. If his studies are published in a scientific journal, the rank of the scientist will rise; will be able to win research scholarships. For this reason, scientists think that interviewing journalists would be just a waste of time".

- **"Scientists do not know the media and the working order of journalism"**

Journalists claim that some scientists do not know the differences between "article" and "news". The working order of scientists and journalists is different in terms of the time used. A scientist who researches any subject can do a study for months depending on the situation and conditions. In other words, the work of scientists is not limited in time. On the other hand, journalists have to gather, write and publish the news stories they are working on within a certain time. Scientists who do not have sufficient information about this working order of the media believe that journalists should proceed without haste while writing news, and in constant contact with news sources, as if they were writing a scientific article. Scientists who defend this view say they do not know the differences between the writing and publishing processes of articles and news stories. Writing and publication of an article may take until the desired or expected findings are achieved, but there is no chance of the news stories being held.

News is a media product that will be written, published, and consumed in a hurry. As Hartz and Chappel (1997:28) put it, "some scientists are unaware that news is a commodity that gets stale very quickly". One of the issues of disagreement between scientists and journalists, "a request to return a written article to the scientist, who conducted the study, for control" is generally not accepted by journalists, which often leads to friction.

Journalists who regard the control of content as an interference with their field and news notion have a negative attitude towards returning the news text for the control. Journalists arguing that the reason for this friction is that scientists do not have sufficient knowledge of the working order of the media, claim that scientists do not understand what it means to write and publish news stories in an environment that continues in a race against time. Dean (2008) said, "Scientists know that their articles need to go through a peer-review process to be published in a scientific journal. For this reason, they want a similar working style to be applied to the statements they make to journalists. Journalists who disagree with this view state that sending each news story written to the news source

and obtaining consent before it is published is not a feasible way due to the lack of time and journalism working principles (Dean, 2008: 43-44)” Oriare (2008) points out that some journalists interpret this as “the desire of scientists to intervene in the media”. According to Oriare, “the reason behind their insistence that the statements they make to journalists are sent back to them to be examined after they have been turned into news stories is the desire of scientists to interfere with the media, even to control it (Oriare, 2008: 4-5).

- **“Scientists fail to communicate”**

Journalists state that some scientists do not know how to explain their work to the public, that they use a very volatile language in their statements, and therefore it has become impossible to communicate with them (Hartz and Chappel, 1997: 28). Making an assessment that overlaps with Hartz and Chappel, Oriare (2008: 8) states that “Scientists make their explanations incomprehensible because they use several claims, predictions, and hypotheses while informing the media.” It is argued that most scientists cannot help using scientific jargon when making statements to journalists, and consequently, journalists try to solve this jargon first to make these statements into news, and this process causes a waste of time. Oriare (2008: 5) argues that journalists complain that scientists are weak in communication and that they cannot express the complex problems of science understandably. Scientists are unable to clearly express the results they have obtained in their research because they include “statistical information that cannot be understood by the journalists nor the reader / audience” in their reports and their statements to journalists about it, and they use a language that is open to interpretation and difficult to understand, and therefore, they cannot establish a healthy communication bridge between the public and themselves (de Semir, 2010: 61-62).

2.4.3 The effect of the conflict on the public

Conflict between scientists and journalists, who are supposed to share their work with the public, harm members of both professions, and both scientists and journalists risk the future of their profession. The weight of the language used by scientists isolates them from the public, and therefore the funds to support their research are in danger of being cut off. Likewise, journalists lose credibility in the eyes of readers as a result of their immersion in sensationalism (Hartz and Chappel, 1997: XII). According to the same researcher, the public wants to follow scientific developments. However, scientists cannot use plain language when making statements to journalists, and journalists have difficulty in translating these heavy jargon-laden statements into news language. Journalists who have difficulties in putting these statements into news, which are immersed in scientific jargon, cannot interfere with the content in terms of making the text understandable, rather than producing interesting, sensational, headline, and spot sentences. As soon as they make such an intervention, they are accused by the news source of simplifying the results of scientific research and tabloidizing, and the result is ambiguous texts that cannot be understood whether it is news or an article full of statistical information. Since the public cannot understand these texts presented as news, they lose interest in the developments in science and technology and hold scientists and journalists responsible for this.

2.5 Training Scientists and Journalists

According to dictionary.com the simple meaning of training is the education, instruction, or discipline of a person or thing that is being trained. Merriam Webster defines training as the state of being trained. Scientists and journalists are trained in their own field like every other professionals. However, since scientists are not trained in media and journalistic practices, and journalists are not trained in the world of science and the working conditions of scientists, they do not know each other's world. These two groups, with the same common goals of finding the truth, learning and explaining it to people, look at the world from different angles and cannot communicate with each other because

both groups are ignorant of the other's field (Dean, 2008, March 13: 41; The public understanding of science. 1985: 33 / 9.19). In summary, science and media members are people of different worlds and ignorant of each other's world, even though they work for the same purpose as accessing real knowledge (Dean, 2008, March 13:41). So, both professions are foreign to one another. For this reason, members of these two professions cannot communicate well with each other for years. Similar results were obtained in other studies on the same issue (Boon, 2015: 1; Oriare, 2008: 4).

In this study, the Cross Ignorance approach, which we developed, has given priority not to inform the public, but to educate scientists about the functioning of the media, the working order of journalists, and the training of journalists on the fundamentals of science in achieving the goal of developing attitudes supporting science and trusting scientists. Training scientists and journalists in each other's field can eliminate conflict between them paving the way to success in Public Understanding of Science efforts.

There are many studies in the literature that support the issue of educating scientists and journalists in each other's fields: Communicating science effectively to the public can and should be taught formally to all professional scientists. Opportunities should be provided throughout the formal education period for gaining experience in explaining science simply, without jargon and without being condescending (The public understanding of science, 1985:34-9.42).

Science news reporters, as stated in previous scientific research, do not have adequate education in the fields of science and health. Therefore, educating journalists on scientific concepts and scientific research processes enables the media to have a stronger infrastructure in science and technology (Besley& Tanner, 2011:255). There is evidence that the barriers between scientists and journalists are real and culturally based. There is need to bridge the gap through advanced degree and professional training programs that use participatory and experiential strategies (Oriare, 2008:15). Scientists also need more training about how best to work with the media (Russell, 2006). Although they place the blame on the media and its shortcomings, a large part of the problem is that many prominent scientists do not see this as part of their job and are not trained to deal with the media (Russell, 2006). In addition to country-specific organisations of science writers, there are now global association such as the World Federation of Science Journalists, and many students all over the world are expressing an interest in science communication training (Dunwoody, 2008:17).

Capacity building through training programs targeting journalists and scientists is the best means of bridging the gap (Oriare, 2008:13). The group was not in favour of compelling scientists to engage with the media but we did feel that a requirement for all scientists to undergo some media training was not unreasonable – if only to teach them some basic facts about good communications skills....(Science and the Media Expert Group report: Securing the Future, 2010, January 3:18). Seek out media training in workshops and classes– make communication a priority in your professional development.

Journalists want to find scientists who know how to communicate effectively (Gill, 2012, March 14). All parties need training, albeit of different types. Journalists need to understand how scientific knowledge is produced, and what the limits of it are. Scientists need to become more skilled in the possibilities and limits of different media for communicating with different publics. The publics need to be both media- and science-literate. (de Semir, 2010, May 12-13:21). From this starting point, our study identified sources of the gap that matched the findings reported in the literature: inaccuracy of the news reported by journalists, lack of scientific training for journalists, lack of communication skills for scientists, text revision by scientists, etc. (Maillé, Saint-Charles, & Lucotte, 2010:73). All scientists need, therefore, to learn about the media and their constraints and learn how to explain science simply, without jargon and without being condescending. Each sector of the scientific community should consider, for example, providing training on communication and greater understanding of the media.... (The public understanding of science, 1985:6).

According to the Cross Ignorance approach, when a healthy communication is established between scientists and journalists, scientists and journalists will gain the power to, directly and indirectly, affect each other as two separate independent variables, and the public, which is the dependent variable. At the end of their training, the issues of disagreement between scientists and journalists, who will know each other's fields better, will disappear one by one, and the work of scientists will take place in the media in a simple and plain language that the public can easily understand, and will reach large masses in a short time. Only when the lay-public can easily understand what the scientists talk about, then they can develop attitudes supporting scientific developments, and trusting scientists.

3. Method

This study, dealing with the problem of scientists - journalists conflict and its effects on the public and possible solutions, is designed in a descriptive manner. Most studies on relations between scientists and journalists are based on standardized surveys of scientists or, occasionally, on parallel surveys of scientists and journalists (e.g. Allgaier, Dunwoody, Brossard, Lo, & Peters, 2013; Sieber & Tolich, 2015; Peters, 2013; Hartz, & Chappel, 1997). With the help of a semi-structured interview form created based on similar research results in the literature, data from 31 journalists and 40 scientists working in İzmir, Istanbul and Konya between October 2018 and March 2019 were collected, and content analysis was applied to the data. Konya, Izmir and Istanbul are the provinces where the Turkish media is the strongest locally, regionally and nationally. Since these provinces are also central in the field of science, our research was conducted in these three provinces. The data obtained from the determined codes were analyzed with descriptive statistical techniques. Face-to-face interviews were held with 40 participants from different fields of science working in three different cities, and 31 journalists working in local and national newspapers. The data obtained through the semi-structured questionnaire were analyzed in terms of content, and the data were categorized with semantic coding for each interview. Categorized data were analyzed by SPSS 25.0 software package using appropriate statistical techniques. The findings obtained from the data analyzed by cross table and chi-square are given below.

3.1 Findings

Table - 1: Distribution of Participants by Fields

Fields	N	%
Journalist	31	43,66
Social Sciences	23	32,39
Health Sciences	9	12,68
Engineering Sciences	8	11,27
Total	71	100,00

The research was collected from 71 participants using a semi-structured questionnaire. 43.66% of the interviewees are journalists and 56.34% are scientists. More than half of the scientists are from social sciences. 22.5% are scientists specialized in health sciences and 20% in engineering sciences.

Table-2: Judgments Regarding the Presentation of Scientific News

	Journalist				Scientist				p
	Yes	%	No	%	Yes	%	No	%	
News is tabloidized	20	64,5	11	35,5	32	80,0	6	15,0	0,075
Journalists present scientific work by simplifying it	6	80,6	25	19,4	19	52,5	21	47,5	0,014
Scientists explain the subject with long texts.	26	83,9	1	3,2	25	62,5	9	22,5	0,056
Journalist distorts the news	14	45,2	16	51,6	29	72,5	8	20,0	0,019
Journalist reduces the quality of scientific news	10	32,3	21	67,7	15	62,5	25	37,5	,646
Scientist wants to check news before it is published	25	80,6	5	16,1	23	57,5	17	42,5	,039

Both sides agree on whether a tabloidizing style was used during the writing of scientific news. 64.5% of journalists; 80% of scientists think that the news is presented as tabloid. The parties stated that they did not believe that tabloidization was a tactic used to capture attention of more readers, and that this would lead to bad results.

Although there is no significant difference in the approaches of the parties towards tabloidization (chi-square analysis; $p = 0.075$), more scientists believe that scientific news is being tabloidized compared to journalists. While journalists state that scientific news is made understandable by the public by simplifying it, the rates of participation and disagreement of scientists in this judgment are equal.

80.6% of journalists stated that scientific studies are written like scientific articles when sent to newspapers by scientists; They argue that explanations consisting of long sentences and scientific jargons should be simplified in order to make them understandable, and that the journalist's doing this will not affect the quality of the scientific study. It has been stated by both professions that the information notes on scientific developments that scientists send to journalists to be published are too long.

83.9% of journalists and 62.5% of scientists admit that their information notes on scientific developments are too long. 45.2% of the journalists stated that they believed that the journalist was distorting scientific news; 72.5% of the scientists stated that they agree. 62.5% of the scientists stated that they believed that the quality of the content would decrease if scientific news were written by journalists. This rate has been stated as 32.3% among journalists.

Table-3: The Attitudes of the Parties towards Each Other									
	Journalist				Scientist				p
	Yes	%	No	%	Yes	%	No	%	
Scientist doesn't trust journalist	12	38,7	18	58,1	17	42,5	19	47,5	,455
Communication of the scientist is poor	13	41,9	17	54,8	10	25,0	28	70	,315
The scientist must mind his/her own business	28	90,3	3	9,7	30	75,0	10	25,0	,098
The parties can work together	6	19,4	25	80,6	17	42,5	23	57,5	,039

Table-3 shows the attitudes of scientists and journalists towards each other. Generally speaking, it is possible to say that the sides view each other positively. While the rate of journalists using statements that scientists do not trust journalists is 38.7%, this rate is 42.5% for scientists. 41.9% of journalists and 25% of scientists think that scientists do not have good communication skills. 90.3% of the journalists and 25% of the scientists stated that the scientist should not be involved in the writing of the scientific news.

The most interesting result in the table is related to the divergence that emerged in the issue of collaboration in scientific news writing. 80.6% of journalists and 57.5% of scientists do not support the proposal to collaborate in the writing of scientific news.

Table-4: Use of Language													
	Journalist						Scientist						p
	Yes	%	No	%	Middle way	%	Yes	%	No	%	Middle way	%	
Scientific news should be conveyed from a scientific perspective	1	3,2	26	83,9	4	12,9	1	2,5	27	67,5	12	30,0	,23
Scientists should use scientific language (jargon) in their statements to the media.	2	6,5	27	87,1	2	6,5	0	0	35	87,5	5	12,5	,19

In both sample groups, although it is observed that participant journalists and scientists stand against the use of scientific rules in news writing, 1/3 of the scientists advocate a common form of writing and transmission that includes scientific qualities.

It is seen that there is a solid consensus among the parties that the scientist should not use scientific jargon in public statements.

Table-5: Attitudes towards the Sensational Writing of Scientific News

	Journalist		Scientist	
	N	%	N	%
It should be used unless the meaning has changed	0	0,0	3	7,5
Negatively affects media trust / reduces readers' respect for science	4	12,9	26	65,0
Increases the impact of the news	27	87,1	8	20,0
It creates a problem for the scientist	0	0,0	3	7,5
Total	31	100,0	40	100

Journalists present some news in exaggerated headlines in order to attract the attention of the readers. Using a sensational presentation format in scientific news can make the news read by more people. While journalists are more receptive to the use of this method, scientists oppose it and think that this will lead to a decrease in confidence in science, the media and the journalist himself. The rate of journalists who express the opinion that the sensational presentation increases the impact of the news is 87.1%, while the agreement of scientists to this opinion is 20%.

Table-6: Solution proposals for the scientists-journalists dispute

	Journalist		Scientist	
	N	%	N	%
This problem cannot be solved	0	0,0	2	5,0
Scientists should be educated about journalism and media	0	0,0	1	2,5
Journalists should be trained in the fundamentals of science / specialize in different fields of science	1	3,2	8	20,0
Programs should be organized to create empathy between the parties.	4	12,9	10	25,0
Joint training programs should be organized	6	19,4	18	45,0
Improving mutual trust	20	64,5	1	2,5
Total	31	100,0	40	100,0

Although different suggestions have been made to overcome the problem between scientists and journalists, it is seen that the suggestions fall into six categories. It is seen that journalists suggest steps to eliminate the problem of trust between the parties, while scientists give more weight to the proposal of organizing joint training programs that will create and increase interaction. It is seen that 5% of science constructions say that it is not possible to overcome the problem, and that both sides lean towards taking steps towards empathy. Looking at the table, it can be seen that both sides have suggestions on training.

3.2 Discussions and Results

The media is the institutional form of the public's right to know and receive news, and journalists, whether in print or electronic, mediate the public's demand for understanding, knowing and receiving news from social, political, cultural, economic, science and technology developments

occurring in their country and abroad. On the other hand, scientists are people who investigate social or universe issues, collect data through systematic efforts to find solutions to problems, and conduct research to obtain scientific data on facts and variables.

Scientists who aim to obtain data by using scientific methods reveal long-term studies using scientific methods. Scientists are people who produce scientific knowledge with a critical perspective in health, engineering, medicine and social fields. Scientific research concerns individuals, society, living things or the universe. This aspect of scientific research also requires public awareness of the work of scientists. The media is the means of transferring the work of scientists and new developments in the world of science. While, Scientists may be motivated to provide information to the public for purposes such as contributing to the development and welfare of societies in general, and finding resources for their scientific research in particular, while journalists strive to transfer newsworthy developments from scientists to the society. Scientists and journalists are generally two groups that should be in close communication and cooperation (Peters, 2013: 14102). However, there are problems in the communication and relations of the parties for various reasons. As this research reveals, the main problems between the parties are lack of communication and the prejudices of both professions against each other (See Table-3). Due to the current non-communication problem, scientists are reluctant to make statements to journalists, and therefore, news about scientific developments cannot be adequately covered in the media. As a result, the public is deprived of the knowledge about the science and technological developments they need.

In the study, it is stated that a tabloidizing style in the publication of scientific news is a situation defended by journalists, it is interpreted as the deterioration of the quality of information by scientists (See Table-2). This result is similar to the results of studies conducted by both Hartz and Chappel (1997) and Dean (2008).

Both studies are similar to the current research in terms of revealing the perspective of scientists, but in this study, unlike previous studies, it was revealed that journalists also accept that they tend to present scientific information as exaggerated and entertaining with the motivation to be read by more people (See Table-6). Hartz and Chappel (1997), in their research, revealed that scientists used to use long and boring sentences in their interviews with journalists, thus rendering the subject they wanted to tell incomprehensible. Current research has also confirmed the problem that scientists have long sentences and complex expressions in their statements. This study revealed that scientists also accepted that they have written texts using complex and dense jargon in their press releases to journalists.

In studies conducted by different scientists at different times (Feldman & Wihbey, 2015; Peters, 2013: 14102; Shipman, 2012; Hayes & Grossman, 2010; Oriare, 2008; Hartz & Chappel, 1997), journalists suggest that scientists avoid communicating with them, do not trust them, and they have the perception that they distort the news. These results were also supported in the current study (See Table-2). The majority of scientists seem to agree with the distortion, and some of the journalists also seem to agree with this idea. They stated that they witnessed other journalists presenting content from different perspectives with various motivations, although they did not do it themselves.

The concern of scientists, expressed by Dean (2008), that the inclusion of scientific research in a newspaper before it is published in a scientific journal will undermine the value of scientific knowledge is shared in this study. It is claimed that the request to send a scientific news story back to the scientist who made the study subject to control before it is sent to the publication is one of the problems of miscommunication between scientists and journalists (Dean, 2008: 43-44; Hartz and Chappel, 1997). In the present study, it was revealed that the vast majority of journalists were uncomfortable with such an attitude (See Table-3). However, although scientists also acknowledged the existence of this practice, they also expressed concerns that the journalist was distorting the story

from the original by making last-second changes, even though they themselves had communicated and checked their request.

Some studies (Hartz & Chappel, 1997; Oriare, 2008) have argued that scientists fail to explain the subject to the public, and their communication is weak. This research differs from the findings of previous studies. In the current study, the rate of those who consider scientists to be insufficient in language use and communication was found to be 41.9% for journalists and 25.0% for scientists (See Table-3).

In this study, the parties stated that the rules of journalism should be applied in news writing and that the messages should be coded in a way that the public understands. As expected, journalists are more receptive to the sensational presentation that journalists use to make the news more interesting, but scientists oppose it. As a result, it was determined in the study that the problem of miscommunication between scientists and journalists was caused by the prejudices of the parties against each other and that the parties were aware of their needs for each other. The difference in the professional working styles of scientists and journalism seems to be the main cause of the problem, but the difference in the working motivations of the parties also differentiates the approaches of the parties to each other.

Studies in this area need to be constantly updated to prevent the problem from being carried over to future generations. It is seen how closely scientists and journalists need to work during the epidemics such as the Covid-19 pandemic that presently the world is experiencing.

References

- Allgaier, J., Dunwoody, S., Brossard, Lo, Y. & Peters, H. P. (2013). Medialized science? Neuroscientists' reflections on their role as journalistic sources. *Journalism Practice*, 2013 Vol. 00, No. 00, 1-17. <http://dx.doi.org/10.1080/17512786.2013.802477>
- Barel-Ben David Y, Garty ES, Baram-Tsabari A (2020) Can scientists fill the science journalism void? Online public engagement with science stories authored by scientists. *PLoS ONE* 15(1): e0222250. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0222250>
- Bhattacharya, A. (29 Eylül 2011). Scientists should not be allowed to copy-check stories about their work. Science and Skepticism-Notes & Theories. *The Guardian*. <https://www.theguardian.com/science/blog/2011/sep/29/scientists-copy-check-stories>
- Bauer, M.W. (2009). The evolution of public understanding of science - discourse and comparative evidence. *Science, Technology and Society*, 14 (2). pp. 221-240. ISSN 0971-7218
- Besley, J.C. & Tanner, A. H. (2011). What Science Communication Scholars Think About Training Scientists to Communicate. <https://doi.org/10.1177/1075547010386972>
- Boon, S. (19 Nisan 2015). To communicate or to excommunicate? Is that the scientist versus journalist question? Canadian Science Writers' Association. <http://sciencewriters.ca/2015/04/09/to-communicate-or-to-excommunicate-is-that-the-scientist-versus-journalist-question/>
- Boykoff, MT. (2009). Creating a Climate for Change: Communicating Climate Change and Facilitating Social Change. *Glob. Environ. Polit.* 9 (2) 123-128
- Breckler, S. J. (2008). Public understanding of science. *Science Directions*. December 2008, Vol 39, No. 11. <https://www.apa.org/monitor/2008/12/sd>
- Britt, R. R. (2009). Do scientists and journalists get along? <http://www.livescience.com/5690-scientists-journalists.html>

- Brockway, L. (2002, August 09). Scientists and Journalists: Worlds Apart. AAAS.ORG. http://sciencecareers.sciencemag.org/career_magazine/previous_issues/articles/2002_08_09/nodoi.13174110920058361754/
- Brownell, S.E., Price, J.V. & Steinman, L. (2013) Science communication to the general public: Why we need to teach undergraduate and graduate students this skill as part of their formal scientific training. *The Journal of Undergraduate Neuroscience Education* 12(1): E6–E10.
- Burnham, J. (1987). How Superstition Won and Science Lost: Popularizing Science and Health in the United States. New Brunswick, Rutgers University Press
- Burns, T.W., O'Connor D.J. & Stocklmayer, S.M. (2003) Science communication: A contemporary definition. *Public Understanding of Science* 12: 183–202.
- Cadieux-Shaw, L. (2013). Scientists and journalists: why can't they just get along? *Kings Journalism Review*. <http://thekjr.kingsjournalism.com/?p=11887>
- Chambers, C., & Summer, P.(2012). Science journalism through the looking glass. the School of Psychology, Cardiff University. <http://www.theguardian.com/science/blog/2012/jul/11/how-improve-science-journalism>
- Colón-Ramos, D., Kirschner, E. & Rather, D.(October 30, 2018). What Journalists and Scientists Have in Common.<https://blogs.scientificamerican.com/observations/what-journalists-and-scientists-have-in-common/>
- Dean, C. (2008, March 13). Disconnect: The Gulf Between Scientists and Journalists. *Juniata Voices*. <https://www.juniata.edu/offices/juniata-voices/media/Disconnect%20-%20Cornelia%20Dean%20-%20Juniata%20Voices.pdf>
- de Semir, V. (2010, May 12-13). Science Communication & Science Journalism. www.mediaforscience.com
- Dunwoody, S. (2008). Science journalism. In *The Handbook of Public Communication of science and Technology* (1st ed.) (pp. 15-30). Routledge
- Eight questions to ask when interpreting academic studies: A primer for media.(2015). Journalist's Resource: A project of the Harvard Kennedy School's Shorenstein Center and the Carnegie-Knight Initiative. <http://journalistsresource.org/tip-sheets/research/interpreting-academic-studies-primer-media#>
- Englehardt, K. (2015).Trust in Science: Problem (not quite) solved. Academia, Communication Strategy, Media Relations, Public Outreach, Scicomm, Science Communication, University - Higher Ed Communication. <http://www.scilogsg.com/the-leap/trust-in-science-problem-not-quite-solved/>
- Ève Maillé, E., Saint-Charles, J., & Lucotte, M. (2010). The gap between scientists and journalists: the case of mercury science in Québec's press. *Public Understand. Sci.* 19(1) (2010) 70–79
- Fahy, D., & Nisbet, M. (2011). The science journalist online: Shifting roles and emerging practices *Journalism*, 12 (7), 778-793 <https://doi.org/10.1177/1464884911412697>
- Feldman, J. & Wihbey, J. (19 Nisan 2015). Eight questions to ask when interpreting academic studies: A primer for media. *Journalist's Resource*. Shorenstein Center Harvard Kennedy School. <https://journalistsresource.org/tip-sheets/research/interpreting-academic-studies-primer-media>

- Furay, S. (2010, June 8). the American Society of Agronomy, Crop Sciece Society of America, and Soil Science Society of America. Originally published in CSA News, September 2009. <http://common-breath.com/science-and-journalism-understanding-the-relationship/>
- Gill, J. (2012, March 14). How can scientists actively engage with the media? <http://contemplativemammoth.wordpress.com/2012/03/14/how-can-scientists-actively-engage-with-the-media/>
- Goldstain, M. (2011). Scientists vs. Journalists: A Field Guide. <http://deepseanews.com/2011/10/scientists-journalists-a-field-guide/>
- Grimes, D.R. (08 Kasım 2016). Impartial journalism is laudable. But false balance is dangerous. The Guardian. Science Notes & Theories. <https://www.theguardian.com/science/blog/2016/nov/08/impartial-journalism-is-laudable-but-false-balance-is-dangerous>
- Hartz, J. ve Chappel, R. (1997). *Worlds apart- How the distance between science and journalism threatens America's future*. www.worldfreedom.org. Nashville: First Amendment Center
- Hayes, R., ve Grossman, D. (2010). *Bilim İnsanın Medya Rehberi* . (1.Baskı). (M. Kayı, Çev.). TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları
- Handwerker, J. (2020). Why Shannon Weaver models is mother of all? <https://askinglot.com/why-shannon-weaver-models-is-mother-of-all>
- Impacts of science journalism on public understanding of science. CAISE: Center for the Advancement of Informal Science Education. <http://www.informalscience.org/research/wiki/Impacts-of-science-journalism-on-public-understanding-of-science>
- Iverson, M. (2001, April). Should there be an oath for scientists and engineers? Summary of The AAAS Committee on Scientific Freedom and Responsibility meeting held on September 27, 2000. <https://www.aaas.org/programs/scientific-responsibility-human-rights-law/should-there-be-oath-scientists-and-engineers>
- Journalists vs Scientists: Who to trust. (2015). Environmental Journalism: Practice and theory where the media meets the environment. <http://www.gettysburgcollegeitt.org/ES241/?p=628>
- Kearnes, M., Macnaghten, P. & Wilsdon, J. (2006). Governing at the nanoscale: people, policies and emerging technologies. https://www.researchgate.net/publication/30050340_Governing_at_the_nanoscale_people_policies_and_emerging_technologies
- Kennedy, D. & Overholser, G.(Eds.). (2010).Science and the Media. *the American Academy of Arts and Sciences*. <http://amacad.org/pdfs/scienceMedia.pdf>
- Kennedy, J. (2017). The ‘deficit model’ only works half the time when you’re fighting chemophobia. <https://jameskennedymonash.wordpress.com/2017/08/22/the-deficit-model-only-works-half-the-time-when-youre-fighting-chemophobia/>
- Kloor, K. (2012, January 18). The Rift Between Journalism and Science. <http://www.yaleclimatemediaforum.org/2012/01/the-rift-between-journalism-and-science/>
- Koelsche, C. (1965). Scientific literacy as related to the media of mass communication. *School Science and Mathematics* 65:719-25

- LaFollette, M.C. (1990). *Making Science Our Own: Public Images of Science*, 1910- 1955. University of Chicago Press.
- Lenart, M. (2010). Journalist and scientists have different roles but they share a goal-An informed public. Arizona Water Resource, Joe Gelt ed.,vol. 18, no. 1,8 pp.,Water Resources Research Center , Winter, 2010. The Arizona University
- Lévy-Leblond, J.-M. (1992). About misunderstandings about misunderstandings. *Public Understanding of Science*, 1(1), 17–21. <https://doi.org/10.1088/0963-6625/1/1/004>
- Lewenstein, B. V. (2003, June, 16). Models of Public Communication of Science & Technology. [https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/43775/mod_resource/content/1/Texto/Lewenstein %202003.pdf](https://edisciplinas.usp.br/pluginfile.php/43775/mod_resource/content/1/Texto/Lewenstein%202003.pdf)
- Lewenstein, B. V. (1998). “Editorial,” *Public Understanding of Science* 7 (1998): 1–3.
- Lewenstein, B. V. (1992). Public understanding of science in the United States after World War II. <https://www.researchgate.net/publication/231582111>. <https://doi.org/10.1088/0963-6625/1/1/009>
- Littlemore, R. (2007, September 07). Why Scientists Fear Journalists. DESMOG Clearing The PR Pollution That Coluds Climate Science. <https://www.desmogblog.com/why-scientists-fear-journalists>
- ManuscriptEdit. (2012). Why Communication Skills Are So Important. <https://www.manuscriptedit.com/scholar-hangout/why-communication-skills-are-important/>
- Maillé, M.& Saint-Charles, J. ve Lucotte, M.(2010). The gap between scientists and journalists: the case of mercury science in Québec's press. Sage Publications. *Public Understand. Sci.* 19(1) (2010) 70–79. <https://doi.org/10.1177/0963662509102690>
- Marken, G. A. “Andy.” (2001). Journalists vs PR People...We’re Making the Bullets They Shoot. *Public Relations Quarterly*, 46(2), 29–31.
- Miller, J.D. (1992). “Toward a scientific understanding of the public understanding of science and technology,” *Public Understanding of Science* 1 (1992): 23–26.
- Miller, J.D. (1987). *The American People and Science Policy: The Role of Public Attitudes in the Policy Process*. Pergamon Press.
- Miller, J.D. (1983) Scientific literacy: A conceptual and empirical review. *Daedalus* 112(2): 29–48. <https://doi.org/10.1177/0963662516629749>
- McNair, B. (2005). What is journalism? In *Making Journalists : Diverse Models, Global Issues*. eBook Academic Collection (EBSCOhost). Routledge.
- Nakkazi, E. (2013, September 25). What journalists want from scientists and why. <http://www.scidev.net/global/communication/practical-guide/what-journalists-want-from-scientists-and-why.html>
- Nelkin, D. (1987). The Culture of Science Journalism. *Society*, 24(6), 17-25.
- Oriare, P. (2008). Barriers Between Scientists and Journalists: Myth or Reality? ATPS Special Paper Series No. 35. Nairobi: ATPS Communications Department. http://www.atpsnet.org/Files/special_paper_series_35.pdf

- Pearson, J. (2012, December 11). Why don't journalists write about scientists the way they write about chefs? <http://jmxpearson.com/2012/12/11/why-dont-journalists-write-about-scientists-the-way-the-write-about-chefs.html>
- Pemberton, M. (2014). Why scientists, not journalists, are bad for your health. *The daily Telegraph*. <http://www.telegraph.co.uk/news/health/news/11290053/Why-scientists-not-journalists-are-bad-for-your-health.html>.
- Peters, H. P. (2013). Gap between science and media revisited: Scientists as public communicators. *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 110(Suppl 3), 14102–14109. <http://doi.org/10.1073/pnas.1212745110>
- _____. Public understanding of science. (2000). Select Committee on Science and Technology. House of Lords. . Chapter 3. Third Report
- Randall, D. (2016). *The Universal Journalist*: Vol. 5th revised edition. Pluto Press.
- Ransoff, D.F., & Ransoff, M.R. (2001). Sensationalism in the Media: When Scientists and Journalists May Be Complicit Collaborators. *Effective Clinical Practice*. July/August 2001. Volume 4. Number 4
- Rehman, J. (2013, May 13). The need for critical science journalism. Peer review and scientific publishing. *Notes & Theories*. The Guardian.
- Reichel, C. (2019, November 22). Research-based tips for reporting on science research. *Journalist's Resource*. <https://journalistsresource.org/tip-sheets/research/research-communicating-science-dietram-scheufele/>
- Rensberger, B. (n.d.). Covering Science-What every journalist should know. Australian Science Media Center. <https://www.smc.org.au/for-media/tips-on-reporting-science>
- Resnick, B. (2019, June 11). Hyped-up science erodes trust. Here's how researchers can fight back. <https://www.vox.com/science-and-health/2019/6/11/18652225/hype-science-press-releases>
- Schmidt, C. W. (2009). Communication Gap: The Disconnect Between What Scientists Say and What the Public Hears. *Environmental Health Perspectives*, 117(12), A548–A551. volume 117 | number 12 | December 2009
- Science and the media: From ideas to action. (2011, March). *Expert Working Group Report*. Australian Science Media Centre. https://www.industry.gov.au/sites/default/files/2018-10/inspiring_australia-science_and_the_media-from_ideas_to_action_2011.pdf
- Science and the Media: Securing the Future. (2010, January). Science and the Media Expert Group. Science Media Centres. <https://www.sciencemediacentre.org/science-and-the-media-expert-group-report-securing-the-future/>
- Science and Technology - Third Report (2000: Ch 3/1). House of Lords. Publications on the internet Science and Technology Committee Publications. Chapter 3/1. Her Majesty's Stationery Office
- Seakins A. & Hobson M. (2017) Public Understanding of Science. In: Taber K.S., Akpan B. (eds) Science Education. *New Directions in Mathematics and Science Education*. SensePublishers, Rotterdam
- Shamos, M.H., Koballa, T., Kemp, A., & Evans, R. (1997). The Myth of Scientific Literacy; Thomas Koballa, Andrew Kemp, and Robert Evans, "The spectrum of scientific literacy: An in-depth look at what it means to be scientifically literate," *The Science Teacher* 64, no. 7 (1997): 27–31.

- _____. Science and the media: From ideas to action (March 2011). *Expert Working Group Report*. https://www.industry.gov.au/sites/default/files/2018-10/inspiring_australia-science_and_the_media-from_ideas_to_action_2011.pdf
- Sumner, P., Vivian-Griffiths, S., Boivin, J., Williams, A., Venetis, C. A., Davies, A., Ogden, J., Whelan, L., Hughes, B., Dalton, B., Boy, F., & Chambers, C. D. (2014). The association between exaggeration in health related science news and academic press releases: retrospective observational study. *BMJ (Clinical research ed.)*, 349, g7015. <https://doi.org/10.1136/bmj.g7015>
- Rotblat, J. (1999, November 19). A hippocratic oath for scientists". *Science*. Vol. 286. Issue 5444. pp. 1475. <https://doi.org/10.1126/science.286.5444.1475>
- Russell, C. (2006). Covering Controversial Science: Improving Reporting on Science and Public Policy. https://www.researchgate.net/publication/237505859_Covering_Controversial_Science_Improving_Reporting_on_Science_and_Public_Policy/stats
- _____. *Science and the Media Expert Group report: Securing the Future* (2010, January 3).<https://www.sciencemediacentre.org/science-and-the-media-expert-group-report-securing-the-future/>
- Smith, D. (2018, January 03). Scientists and Journalists Square Off Over Covering Science and ‘Getting it Right. <https://undark.org/2018/03/01/science-journalism-fact-checking-quotes/>
- Shipman, M. (2012, Jan 31). The Promise & Pitfalls of Public Outreach Part 1: What Scientists, Science Writers and PIOs Should Expect From Each Other. <http://www.nature.com/spoton/2012/01/what-scientists-science-writers-and-pios-should-expect-from-each-other/>
- Sides, J. (2008, May 6). On the Relationship between Journalism and Social Science. http://themonkeycage.org/2008/05/06/on_the_relationship_between_jo_1/
- Simis, M. J., Madden, H., Cacciatore, M. A., Yeo, . K. (2016). The lure of rationality: Why does the deficit model persist in science communication? *Public Understanding of Science* 2016, Vol. 25(4) 400–414. <https://doi.org/10.1177/0963662516629749>
- Sumner, P., Vivian-Griffiths, S., Boivin, J., Williams, A., Venetis, C. A., Davies, A., Ogden, J., Whelan, L., Hughes, B., Dalton, B., Boy, F., & Chambers, C. D. (2014). The association between exaggeration in health related science news and academic press releases: retrospective observational study. *BMJ (Clinical research ed.)*, 349, g7015. <https://doi.org/10.1136/bmj.g7015>
- Taylor, H. R. (1979). How we see the process and problems of science communication. Proceedings of the National Agricultural Science Information Conference, "popular Reporting of Agricultural Science, Strategies for Improvement" Held at the Scheman Continuing Education Building, Iowa State University, Ames, Iowa, October 22-26, 1979
- _____. The public understanding of science. (1985). A report by the Council of the Royal Society The Royal Society of London
- _____. The Science Council.(n.d.). <https://sciencecouncil.org/about-science/our-definition-of-a-scientist/>
- Treise, D., & Weigold, M. F. (2002). Advancing Science Communication: A Survey of Science Communicators. *Science Communication*, 23(3), 310–322. <https://doi.org/10.1177/107554700202300306>

- Turney, J. (1996). Public understanding of science. *The Lancet*. Volume 347. Issue 9008. Pages 1087-1090. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(96\)90283-4](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(96)90283-4).
- Ward, L.(2015). Is slack science reporting letting down the public? https://www.theguardian.com/higher-education-network/2015/mar/24/is-slack-science-reporting-letting-down-the-public?CMP=share_btn_tw
- Ward, S. J. A. (2008, May 10). How Print Reporters and Editors Construct their Science Stories.The Importance of the Editor in Science Journalism. http://www.sciencejournalism.net/importance_of_editor.html
- Weaver, D. (2005). *Who are journalists? In Making Journalists : Diverse Models, Global Issues*. eBook Academic Collection (EBSCOhost). London & New York: Routledge.
- Williams, A. & Clifford, S. (November 2009). Mapping the Field: Specialist science news journalism in the UK national media. The Risk, Science and the Media Research Group Cardiff University School of Journalism, Media and Cultural Studies. http://www.cardiff.ac.uk/jomec/resources/Mapping_Science_Journalism_Final_Report_2003-11-09.pdf
- Wilkes, J. (2002). Training scientists to be journalists. *Science and Society*. <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1307590/> doi: 10.1093/embo-reports/kvf225

Tanzimat Bürokrasisinde Yeni İdari Yapı Arayışlarında Aracı Reform Kurumu Olarak Meclis-i Ahkam-ı Adliye (1861-1868)*

Supreme Council of Judicial Ordinances as the Mediator Reform Institution at Tanzimat Bureaucracy in the Pursuits of New Administrative Structure (1861-1868)

Halim Kılıç**

Abstract: The Tanzimat Period essentially indicates to a new era in the administrative understanding of the Ottoman State with all its aspects. During this period, the relationship between the ruler and the subject began to change, and the Ottoman central and provincial administrative system underwent radical transformations. The Tanzimat Period was officially started as of 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu/The Imperial Edict of Gulhane, but considering the origins of the reform, this Firman consists of a formalized formulation of the reorganization process of the government that began in the Mahmud II era. The most important steps of the process that pave the way for the Tanzimat was establishment of ministries by completely changing the cabinet system and adopting a European-style cabinet understanding, establishing councils with the status of expert advisory boards in order to provide technical support and expertise to the central administrative body Suplime Porte in the reform process. After the official start of the Tanzimat Period, the Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye/Supreme Council, established by Mahmud II, was charged with preparing the legal infrastructure of the Tanzimat reforms. This council, which is responsible for preparing the legal basis for the modern tax system, financial structure and administrative order, legal system construction, was organized as the control center of the Tanzimat reforms. However, conducting a sophisticated reorganization process throughout the Ottoman geography resulted in the dysfunction of the Meclis-i Vâlâ with its current structure. Thereupon, Meclis-i Âli Tanzimat was established as a higher legislative body in 1854 due to the deceleration of the reform process. During the bilateral council period, Meclis-i Tanzimat took over the legislative duty, Meclis-i Vâlâ was interested in judicial matters. By virtue of the fact that the job descriptions of the councils were not clear, the conflict of authority occurred in the operation, and the transformation balances of power in the Tanzimat bureaucracy, the understanding of the dual assembly was abandoned and the two assemblies were united under the name of Meclis-i Ahkâm-ı Adliye/Supreme Council of Judicial Ordinances in 1861. The modus operandi, boards of experts and bureaucratic structure of the new Council were re-determined in order to accelerate the reform efforts. In this respect, the new legislative structure can be considered as the updated version of the Meclis-i Vâlâ. However, the concentration of all judicial and administrative powers under a single roof in the center, while the functions were separated in the provincial assemblies and courts, while the authority was shared, was a development contrary to the natural process. In fact, the central bureaucracy realized that the concentration of authority slowed down the reform

* Bu makale Prof. Dr. Cenk Reyhan danışmanlığında Halim Kılıç tarafından hazırlanan, Osmanlı Devleti'nde Bir İdari Modernleşme Kurumu Olarak Şura-yı Devlet (1868-1876), başlıklı (Gazi Üniversitesi, SBE, Ankara 2013) yayınlanmamış yüksek lisans tezinin ilgili bölümünün genişletilmiş halidir.

** Doktora Öğrencisi, Ankara HBV Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih/Yakınçağ Tarihi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü PhD Student, Ankara HBV University Faculty of Arts, History/Modern History Department, Institute of Graduate Programs

ORCID 0000-0002-1953-2600

halim.kilic@hbv.edu.tr

Cite as/ Atıf: Kılıç, H. (2020). Tanzimat bürokrasisinde yeni idari yapı arayışlarında aracı reform kurumu olarak Meclis-i Ahkam-ı Adliye (1861-1868). Turkish Studies, 15(8), 4035-4048. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.47360>

Received/Geliş: 04 November/Kasım 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

process instead of accelerating it and did not stand against the expectations of functional separation and this parliament evolved into a dual structure where administrative and judicial powers were separated. In this study, the contribution of the Meclis-i Ahkam-ı Adliye to the acceleration of the reorganization proceeding within the scope of the central reform legislative body tradition brought by the Tanzimat is evaluated.

Structured Abstract: In the classical period Ottoman management approach, with the exception of the Imperial Council and the Sublime Porte in the early modern period, large-scale assemblies were convened in times of emergency or in situations requiring the consensus of all influential groups. Selim III, who revived this tradition, convened a large advisory board under the name of Meclis-i Meşveret/Consultancy Council in order to get the support of all groups active in the state administration and to learn their opinions and solution proposals on the problems. Since Mahmud II period, these kinds of consultative assemblies, which were made functional again by Selim, but which did not have any systematic functioning and rules determined by certain orders, were mostly based on customs and traditions. In fact, a certain standardization has emerged in the consultancy method. Mahmud II started to convene these councils more frequently and seek their views. Mahmud II decided to change the consultancy practice from its traditional form to a systematic council structure whose working procedures and rules are determined, and whose duties are clearly and distinctly defined. In order to support Sublime Porte in the governance of the state and in the reform process, he made official to the practice of consensus and formed the Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye/Supreme Court on March 24, 1838. The task of the Meclis-i Vâlâ was the preparation of regulations and regulations to facilitate the state administration. In fact, in the reform process, which started after the declaration of the Gulhane Hatt-ı Sherif/Tanzimat Firman, the Council gained its main function. The Meclis-i Vâlâ was held accountable for the preparing of the laws and regulations requisite for the application of the notions determined by the Tanzimat Firman, and its institutional structure was strengthened within this framework. Additionally, it was underlined that free negotiation procedure was determined, all members have equal voice and voting rights. Meclis-i Vâlâ started to experience various deadlocks due to the fact that failure to maintain a stable line in working order, member profile and assembly presidency, the increase in the workload with the reforms in the bureaucracy compared to the previous periods, but a bureaucratic structure that works efficiently and rationally could not be built yet. In this process, the Meclis-i Âli-i Tanzimat/Supreme Council of Tanzimat was established on September 26, 1854, as a more distinguished structure, whose main task was to prepare large-scale and important regulations and laws, besides the Meclis-i Vâlâ. The Ottoman bureaucracy, who planned that the reform process would proceed faster with the structure of bilateral councils, realized that the two councils, whose boundaries were not clearly separated, and whose job descriptions were not precisely defined, would create inconveniences and cause conflicts within the bureaucracy and the understanding of monodic council was high on the agenda. Administrative disorder in the Ottoman Empire emerged due to the inefficiency of the work of the two councils, Sultan Abdulaziz's ascension to the throne with the change of the sultanate, the gaining of the second generation Tanzimat bureaucrats such as Âli Fuad Cevdet Pasha, and the difficulties experienced in the implementation of reforms towards non-Muslims. In addition to this, in consequence of the disorder created by the work of the Meclis-i Tanzimat and Vâlâ on similar issues and the excessive workload caused by the provincial councils referring many reform proposals and complaints to the center, the reform and legislative process has once again entered a period of stalemate. Eventually, in the end of the consultations held in the Meclis-i Vükela to overcome this obstruction, it was decided that the outstanding situation in the working areas of the two assemblies affected the working order of the councils and caused the delays in the works, and on July 14, 1861, the two legislatures were united under the name Meclis-i Ahkâm-ı Adliye. Fuat Pasha appointed as the head of the council. The new council was divided into three specialized boards: The Codes and Ordinance Department, the Court of Justice, and the Civil Chamber. French administrative law and the British administrative regime were in strong competition over the Ottoman State throughout the Tanzimat period. Ottoman administrative system under French influence with its dual council structure however, the British ambassador offered to unite the two councils under a single body in the reform proposal he made to the Sublime Porte for the execution of the terms of the Firman of Reform in 1861. Thereupon, two structures were combined under an assembly divided into administrative, legal, and judicial sections. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye/Supreme Council had the right to supervise the implementation of laws and regulations. When the Council saw a deficiency or error in the enforcement of the law and order, it would report this situation and demand that those responsible be punished if this mistake were repeated. With this provision, the Meclis-i Ahkâm has been given the right to authority over the execution. As long as the Meclis-i Ahkam-ı Adliye was in existence, it continued to be the key in the preparation of the Tanzimat laws. Meclis-i Ahkam-ı Adliye carried out important legislative affairs during its seven years of operation. The Meclis-i Ahkam made regulations

regarding the tax administration and the administrative system in general and the newly established law courts. In addition, the Council carried out reconstruction-related works such as the organization and reorganization of the Treasury, facilitating the employment of graduates of the Mekteb-i Mülkiye in order to employ competent civil servants, construction of new roads, railways, and telegraph lines in the provinces. While there was a union of functions in the centre by this way, the principle of separation of functions in the provinces created a contradiction for the governmental system of the Ottoman Empire. However, in the following process, Ottoman statesmen preferred the principle of separation of functions (tefrik-i vezaif). First of all, with the 1864 Provincial Regulations, they embodied this principle in provincial administration, and then in 1868, with the foundation of the Council of State and Divan-ı Ahkam-ı Adliye, the principle of separation were implemented in the centre.

Keywords: Ottoman State, Period of Tanzimat, Supreme Council of Judicial Ordinances, Suplime Council of Tanzimat, administrative reform

Öz: Tanzimat Dönemi, esasen Osmanlı Devleti'nin yönetim anlayışında bütün veçheleriyle yeni bir dönemi ifade eder. Yöneten-yönetilen münasebetlerinin değişmeye başladığı bu dönemde Osmanlı merkez ve taşra idari sistemi de kökten dönüşümlere uğramıştır. Tanzimat Dönemi resmen 1839 Gülhane Hatt-ı Hümayunu'ndan itibaren başlatılmakla birlikte reformun kökenleri dikkate alındığında bu ferman, II. Mahmud devrinde başlayan yönetimin reorganizasyon sürecinin resmîleştirilmiş formülasyonundan ibarettir. II. Mahmud'un kabine sistemini baştan aşağı değiştirerek nezaaretler ihdası ve Avrupai tipte kabine anlayışını benimsemesi, merkezi yönetim organı Bab-ı Âli'ye reform sürecinde teknik katkı ve uzmanlık desteği vermesi için uzman danışma kurulu statüsünde meclisler kurması Tanzimat'ın zeminini hazırlayan sürecin en önemli adımlarıdır. Tanzimat Dönemi'nin resmen başlamasının ardından II. Mahmud'un ihdas ettiği Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye, Tanzimat reformlarının hukukî altyapısını hazırlamakla görevlendirilmiştir. Modern vergi sistemi, mali yapı ve idarî düzen, hukuk sistemi inşasında yasal zemini hazırlamakla mükellef kılınan bu meclis, Tanzimat reformlarının kontrol merkezi olarak düzenlenmiştir. Ancak Osmanlı coğrafyası çapında, çok yönlü bir reorganizasyon sürecini yürütmek mevcut yapısıyla Meclis-i Vâlâ'nın işlevsizleşmesiyle sonuçlanmıştır. Bunun üzerine 1854 yılında reform sürecinin ivme kaybetmesi nedeniyle üst bir yasama organı olarak Meclis-i Âli Tanzimat kurulmuştur. İkili meclis döneminde yasama görevini ağırlıklı olarak Meclis-i Tanzimat üstlenirken Meclis-i Vâlâ, adli konularla ilgilenmiştir. Meclislerin görev tanımlarının açık olmaması, işleyişte yetki karmaşasının meydana gelmesi, Tanzimat bürokrasisinde güç dengelerinin zamanla değişmesi nedeniyle ikili meclis anlayışından vazgeçilmiş ve iki meclis Meclis-i Ahkâm-ı Adliye adı altında 1861'de birleştirilmiştir. Yeni meclisin reform çalışmalarını ivmelendebilmesi için işleyişi, uzmanlık kurulları ve bürokratik yapısı yeniden belirlenmiştir. Bu süreçte Meclis-i Vâlâ deneyimi göz önünde tutularak Meclis-i Ahkam-ı Adliye'nin çalışma sürecini hızlandıracak, etkin ve verimli faaliyet göstermesini sağlayacak önlemler alınmıştır. Bu açıdan yeni meclis, Meclis-i Vâlâ'nın güncellemeye tabi tutulmuş versiyonu olarak değerlendirilebilir. Fakat taşra meclislerinde ve mahkemelerinde işlevler ayrılırken, yetki paylaşılırken merkezde adli ve idari bütün yetkinin tek bir çatı altında temerküzü tabii sürece aykırı bir gelişmeydi. Nitekim merkez bürokrasisi yetki temerküzünün reform sürecini ivmelenlendirmek yerine yavaşlattığını fark ederek işlevsel ayrışma beklentileri karşısında durmamış ve bu meclis, idari ve adli yetkilerin ayrıştığı ikili bir yapıya evrilmiştir. Bu çalışmada Tanzimat'ın getirdiği merkezi reform meclisi geleneğinin bir halkası olarak Meclis-i Ahkam-ı Adliye'nin reform sürecinin ivmelenmesine katkıları ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Tanzimat, Meclis-i Ahkam-ı Adliye, Meclis-i Tanzimat, idari reform

Giriş

Klasik dönem Osmanlı yönetim anlayışında Divan-ı Hümayun ve erken modern dönemde Bab-ı Âli haricinde, olağanüstü hallerde yahut bütün nüfuz sahibi kesimlerin konsensüsünü gerektiren durumlarda geniş çaplı meclisler toplanırdı (Akyıldız, 2003: 248; Akyıldız, 1993: 177-179; Mumcu, 2007: 142-148; Findley, 1994: 77-78). Bu geleneği canlandıran III. Selim, geniş kapsamlı reform projesine devlet yönetiminde söz sahibi bütün kesimlerin desteğini almak ve onların da sorunlar hakkındaki görüşlerini, çözüm önerilerini dinlemek için Meclis-i Meşveret adı altında

büyük bir danışma kurulu toplamıştır. III. Selim'in yeniden işlerlik kazandırdığı ancak herhangi bir sistematik işleyişi ve belli nizamlarla zapt altına alınmış kuralları olmayan büyük ölçüde teamüller ve gelenekler çerçevesinde toplanan bu türden Meşveret meclislerine II. Mahmud döneminden itibaren sıklıkla başvurulmaya başlanmıştır. Hatta belirli bir standartlaşmada ortaya çıkmış, Meclis-i Şura yahut Meclis-i Meşveret denilen bu kurullara sadrazam, şeyhülislam, kazaskerler ve önde gelen rical-i devletin katılımı mutata hale gelmiştir. Yeniçeri Ocağı'nın lağvından sonra devlet yönetimindeki keskin dönüşümlerde II. Mahmud, bu meclisleri daha sık toplamaya ve görüşlerine başvurmaya başlamıştır. Nitekim Yeniçeri Ocağı'nın lağvından sonra izlenecek yol haritası da Sadrazam Selim Paşa, şeyhülislam ve rical-i devletin çoğunluğunun iştirak ettiği büyük meşverette kararlaştırılmıştır. Ordunun yeniden tanziminde, hükümet sistemindeki reformlarda, kabine usulüne geçişin kabulünde, nezaretler ihdasında, bürokratik yapıdaki yeniliklerde, sadaretin başvekalet tahvilinde Meclis-i Meşveret kararlarıyla etkili olmuştur¹. II. Mahmud, işlevsel hale getirdiği bu danışma meclisi uygulamasını, geleneksel kalıplarından çıkarıp sistematik, çalışma usul ve kaideleri tespit edilmiş, vazifeleri açıkça ve vazıh bir şekilde belirlenmiş bir meclis yapısına çevirme kararı almıştır (Akyıldız, 2004:32; Mumcu, 1986:5). Bab-ı Âli'ye ülke idaresinde ve reform sürecinde destek olması için 24 Mart 1838'de meşveret uygulamasına resmi bir nitelik kazandırarak Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye'yi teşkil etmiştir (Ahmed Lûtfi Efendi, 1999: 92; Kaynar, 1991: 198-199). L Bir reis, beş üye ve kendine mahsus kitabeti olan kuruluşundan kısa süre sonra hazırlanan nizamname ile çalışma usulleri ve vazifeleri ilan edilen Meclis-i Vâlâ'nın görevi ülke yönetimini kolaylaştıracak talimatnamelerin ve nizamnamelerin hazırlanmasıydı (Mehmed Süreyyâ, 1290/1874: 50-51; Takvim-i Vekayi (TV), 11 Muharrem 1254 (6 Nisan 1838), Def'a: 163; Seyitdanlıoğlu, 1999: 18; Ahmed Lûtfi Efendi, C. IV-V, 1999: 921)². Esasen Tanzimat Fermanı ilanından sonra başlayan reform sürecinde meclis asıl işlevine kavuşmuştur. Tanzimat Fermanı ile belirlenen esasların filliyata

¹ Meşveret Meclisi'nin toplanmasını gerektiren durumlara dair örnek olarak bkz. (Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA), Hatt-ı Hümayun, Nr. 260/14982, 29 Zilhicce 1222 (27 Şubat 1808); Şeyhülislam konağında Fransa elçisiyle yapılan görüşme sonunda sefere dair görüş sorulması için meşveret toplanması kararlaştırılmıştır; (HAT, Nr. 261/15042, Osmanlı-İngiltere ittifakının görüşülmesi için meşveret davetini ihtiva eder; HAT, Nr. 18/783 29 Zilhicce 1203 (20 Eylül 1789); Osmanlı-Rus Savaşı'nın mali konularını görüşmek üzere Şeyhülislam konağında meşveret toplanması; HAT, Nr. 959/41182-B, 29 Rebiülevvel 1209 (24 Ekim 1794); Bab-ı Âli'de sadrazam huzurunda akdolunan meşveret meclisin de İsveç ve Rusya'ya dair meseler görüşülmüş, ayrıca bu belgeden anlaşıldığı üzere kalemiye, sayfiye ve ilmiye ricali bu meclislerin sabit üyeleri haline elemeye başlamıştır; HAT, Nr. 20/965, 29 Zilhicce 1191(takribi tarih-28 Ocak 1778); Osmanlı-Rus harbine dair Meclis-i Meşveret'te alınan kararların muvafık olduğuna dair I. Abdülhamid'in onayının yer aldığı ve örneklerin çoğaltılabileceği bu türden belgeler 1768'de başlayan Osmanlı-Rus çatışmasında Meşveret Meclislerinin önemli bir rol oynadığını, kritik kararların üst düzey devlet ricalinin ortak kararıyla alındığını gösterir; HAT, Nr. 250/14160, 3 Zilkade 1227 (8 Kasım 1817); şeyhülislam, kapudan Paşa, ulema, rical-i devlet ve ocak ağaları Babıâli'de toplanan Meclis-i Meşveret'in davetlileri arasında sayılmıştır; HAT, Nr. 268/15632-A, 29 Zilhicce 1204 (9 Eylül 1790); Meşveret Meclisi üyelerinin detaylı dökümünün yapıldığı bu belge, ilmiye, seyfiye ve kalemiye sınıfından önde gelen bütün temsilcilerin bu meclislerde bir araya geldiğini, iç-dış ülkenin genel sorunlarına çözüm yolu aradığını göstermektedir.

² (Ahmed Lûtfi Efendi, C. IV-V, 1999: 921); Meclis-i Vâlâ'nın azası şu kişilerden mürekkepti:

“Sudurdan Eminbeyzade Abdülkadir Beyefendi
Evkaf-ı Hümayun-ı Şahane Nazırı Ziver Efendi
Defter-i Hakanî Emîni sabık Said Muhib Efendi
İhtisab Nazırı esbak Emin Faik Efendi
Duhan Gümrüğü Emîni Mustafa Kâni Bey Efendi
Meclis Başkitabeti Tezkire-yi Sâni esbak Ahmet Atıf Bey
İkinci Kitabetine Kapıkethüdası Mehmed Muhsin Efendi
Dar-ı Şura-yı Bab-ı Âli'nin azası ise şunlardı:
Erzurum Müşiri Sabık Esad Paşa
Sudur-ı kiramdan Çerkeşli Mehmed Efendi
Tophane-yi Âmire Nazırı esbak Arif Efendi
Tenkîh-ı Defatir-i Tevziata memur Ali Raif Efendi
Ruznamçeci esbak Salih Efendi
Harir Nazırı sabık Lebîb Efendi
Katib-i evvel Mektubi-i sabık Nasır Efendi
Katib-i sâni Dahilîye Katibi sabık Akif Efendi”

geçmesi için gerekli kanun ve nizamnamelerin hazırlanmasından Meclis-i Vâlâ sorumlu tutulmuş, bu çerçevede kurumsal yapısı güçlendirilmiştir. Ayrıca serbest müzakere usulü belirlenerek bütün üyelerin söz hakkı ve oy bakımından tamamen eşit olduğu söylenmiştir. Yeni döneme uygun olarak Meclis-i Vâlâ'nın çalışma mekânı saraydan devletin bu dönemdeki yönetim merkezi Bab-ı Âli'ye taşınmıştır (TV, Def'a: 188, 18 Şevval 1255 (25 Aralık 1839); TV, Def'a: 195, 11 Muharrem 1256 (15 Mart 1840); Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) İ.DH, Nr. 5/ 197, 18 Ramazan 1255 (25 Kasım 1839); Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi, C. VI-VII-VIII, 1999: 036 – 1038, 1045-1046; Shaw, 1990a: 76; Ahmed Rasim, C.I, 1926: 237-242; Kaynar, 1991: 206-208).

Tanzimat-ı Hayriye'nin “hami-i hakikisi” olarak adlandırılan, reformun merkezi olan Meclis-i Vâlâ, bürokrasi içerisindeki güç çatışmalarından azade kalamamış, meclis yapısı, aza profili, riyaseti bu çatışmalar nedeniyle sürekli tebeddüle uğramıştır. Meclis-i Vâlâ'nın örgütsel yapısı istikrara kavuşmamasına rağmen alt meclislerin yahut nezaretlere bağlı faaliyet gösteren danışma kurullarının hazırladığı bütün kanun, talimat ve nizamnameler bu meclisin onayı olmadan kabul edilmezdi. Bu nedenle Tanzimat'ın ilk döneminde çıkartılan Ceza Kanunnamesi, Askerlik Kanunu ve Eyalet düzenlemeleri gibi geniş çaplı reformlar Meclis-i Vâlâ'nın Tanzimat dönemindeki etkinliğini ortaya koyar. Bununla beraber, çalışma düzeni, aza profili ve Meclis riyasetinde istikrarlı bir çizgi tutturulamaması, bürokrasideki reformlar ile iş yükünün ve ilgilenilmesi gereken konuların miktar ve çeşitlilik bakımından klasik dönemdeki devlet yönetiminin karşılaşmadığı boyutlarda artması ancak buna mukabil verimli, rasyonel çalışan bürokratik bir yapının henüz inşa edilememiş olması Meclis-i Vâlâ'nın çeşitli tikanıklıklar yaşamasına yol açmıştır. Bu süreçte Meclis-i Vâlâ'nın yanında esas görevi büyük çaplı ve önemli nizamnameleri, kanunları hazırlamak olan daha seçkin bir yapıda olarak Meclis-i Ali Tanzimat 26 Eylül 1854'te kurulmuştur (TV, Def'a: 510, 18 Zilhicce 1270 (11 Eylül 1854); İ. DH, Nr. 306/19484, 14 Zilhicce 1270 (7 Eylül 1854) Mehmed Süreyyâ, 1290/1874: 259-261; Akyıldız, 1993: 250-251; Shaw, 1990a: 206-207). Reform sürecinin ikili meclis yapısıyla daha hızlı ilerletileceğini düşünen Tanzimat ricali kısa sürede sınırları kesin çizgilerle ayrılmamış görev tanımları muğlak iki meclisin bir arada faaliyetin sakıncalar doğuracağını ve bürokrasi içerisinde çatışmalara neden olacağını fark etmiş ve tekli meclis anlayışı yeniden gündeme gelmiştir.

Kuvvetler Birliği Prensibi ve Meclis-i Ahkam-ı Adliye'nin Kuruluşu

Bab-ı Âli'nin bir başka ifade ile Tanzimat ricalinin esas hedeflerinden biri merkezi idarenin rasyonel bir yapıya kavuşturulmasıydı. Bu hedef doğrultusunda inşa edilen kurumsal yapılar, iç ve dış gelişmelerin etkisi altında kesintilerle, ancak ihdas-lağv sarkacında faaliyet göstermişlerdir. Tanzimat reformlarının ilk planlama merkezi olarak ihdas edilen Meclis-i Vâlâ, sürekli tadil ve yenilenen nizamnamelerine rağmen bür türlü işlevsel hale gelemeyen hantal bürokratik yapısı ve çalışma düzeni ile devasa reform sürecinin altında kalkamamıştır (Seyitdanlıoğlu, 1999: 53-54). Reform sürecini canlandırmak için başvurulanan Meclis-i Âli Tanzimat deneyimi de benzer bir akıbete uğramıştır. Meclis-i Vâlâ yanında faaliyet gösteren, sadece üst düzey rical-i Tanzimat'ın yönetimi altında büyük çaplı ve kapsamlı reform projelerini hayata geçirmek için ihdas edilen bu seçkin meclis, iki yapı arasındaki görev tanımlarının muğlak olması, önceki tecrübelerde görüldüğü üzere taşradan merkeze iletilen reforma yahut gündelik işlere dönük taleplerin yol açtığı büyük işlem hacmi nedeniyle Meclis-i Vâlâ ile ortak akıbeti paylaşarak bürokratik tikanıklık yaşamaya başlamıştır. Meclislerin iç yapısı ve çalışma düzenleri haricinde bürokratik kadrolarda ve Osmanlı yönetiminde yaşanan değişiklikler, dış baskılar da bu kurumların uğradığı dönüşümlerin esas müsebbibleri arasındadır. 1858'de Reşid Paşa'nı vefatı üzerine Tanzimat bürokrasisinde Âli ve Fuad Paşaların egemen olduğu bir dönem başlamıştır. Tanzimat döneminin ikinci nesil devlet adamlarının nüfuz elde ettiği bu dönemin padişahı ise onlatın yönetim üzerindeki etkinliklerini kısıtlayabilecek vasıtalardan henüz yoksun olan ve 1861'de tahta geçen Sultan Abdülaziz'di. 1860'lar itibarıyla idari reformu ve meclis yapısında değişimi zorunlu kılan bir diğer faktör ise 1856 Islahat Fermanı'nın hükümlerinin uygulanmasında karşılaşılan aksaklıklar ve bu konu üzerine bilhassa Büyük

Britanya'nın sürekli şikayetleri ve baskılarıydı (Shaw, 1982: 79). Kırım Savaşı ile başlayan dış borçlanma sürecinde Osmanlı Devleti'nin dahili düzenine daha yakından alaka gösteren İngiltere, bu idari düzensizlik ortamında İstanbul'daki büyükelçisi vasıtasıyla Islahat Fermanı'nın uygulanması hususunda alınması gereken tedbirleri ve idari sistem üzerine yapılması gereken düzenlemeyi bir muhtıra ile Bab-ı Âli'ye bildirerek, iki meclis yerine danışma, icra ve yargı yetkilerinin hepsine sahip olarak reform sürecini kontrol edecek tek bir meclis kurulmasını önermiştir (Karal, C. VII, 1977: 144-145). Tanzimat'ın reform sürecinin yeni bir yavaşlama dönemine girmesi ve idari yapıdaki karmaşanın artması üzerine yeni bir düzenlemeyi kaçınılmaz gören Bab-ı Âli, 14 Temmuz 1861/ 6 Muharrem 1278 tarihli İrade-i Seniyye'deki;

“Gerek Meclis-i Tanzimat ve gerek Meclis-i Ahkam-ı Adliye'mizin suret-i teşkilleri Devlet-i Âliyyemizin ihtiyacat-ı hazırasına kafi olmayub rü'yet-i mesalihde bi'l-zarure bazı müşkülât ve tehirat zuhura gelmekte olduğuna ve bu halin ıslahı nezdimizde pek mültezem bulunduğuna binaen işbu iki meclisde riyaset-i vahide tahtında olarak kemakan Ahkam-ı Adliye ismiyle yad olunmak üzere birleşdürülüb birisi umur-ı idare-yi mülkiye ve biri tezkir ve tanzim-i kavanin ve nizamata ve biri dahi derdest-i ilan olan Cinayat Divanları nizamı iktizasınca oraya havalesi lazım gelecek muhakemata mahsus olma üzere üç kısma taksim olunması ve bu esasa göre icab edecek suret-i tesviyenin bi'l-müzakere istizan edilmesi tensib olunmağın riyaset-i hizmet-i mühimmesi Umur-ı Haricîye-yi Devlet-i Aliyye'miz Nazırı Fuad Paşa'nın malumat-ı kamile ve dirayet-i müslimesi iktizasınca onun uhdesine tevcih olunarak kendüsünün avdetine kadar riyaset vekaleti dahi mecalis-i aliyyeye me'mur olub ehliyeti mücerreb olan Kamil Paşa'ya ihale kılınmağı ilan-ı keyfiyet-i mübaderet eyleye Hak-Teali hazretleri cümlemizi muvaffak buyura amin (İ.DH, 474/31803, 6 Muharrem 1278/14 Temmuz 1861)”

ifade ile iki yasama meclisi Meclis-i Ahkâm-ı Adliye adıyla birleştirilmiştir. Özetle ikili meclis yapısıyla beklenen faydanın hasıl olmadığını ifade eden rical-i Tanzimat, işlerin idaresindeki gecikmeler ve yaşanan yetki karmaşası dolayısıyla iki meclisin Ahkam-ı Adliye adı altında birleştirildiğini ilan etmiştir. Meclis başkanlığına Fuat Paşa tayin edilmiştir. Yeni meclis Kavanin ve Nizamât Dairesi, Muhakemat Dairesi ve Mülkiye Dairesi olmak üzere üç uzmanlık kuruluna bölünmüştür. (TV, Def'a: 616, 17 Muharrem 1278; Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 153; Findley, 1994: 149)³.

Tanzimat dönemi boyunca İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti üzerinde siyasi olduğu kadar idari düzen üzerinde de nüfuz elde etme, Osmanlı idari düzenini belirleme, reformlara yön tayin etme konusunda rekabeti söz konusudur. Tanzimat'ın hazırlayıcılarından Mustafa Reşid Paşa, her ne kadar İngiltere ile yakın münasebetler içerisinde olsa da Osmanlı hukuk ve idari sisteminin yeniden tanziminde Fransız etkisinin açık olduğu ifade edilir (Gözler, 2019: 26-28). Kırım Savaşı sonrası Osmanlı Devleti üzerindeki nüfuzu sürekli artan İngiltere, Osmanlı mali yapısı ve idari düzeni üzerine hazırlattığı raporlar ile Bab-ı Âli'yi idari yapının reforma tabi tutulması için tazyik altına almıştı. Islahat Fermanı'nda ilan edilen ahkâmın kuvveden fiile geçmesi için bürokratik yapının, kamu personel rejiminin ve meclis sisteminin değişmesi gerektiğini savunan İngiltere, Bab-ı Âli'ye bu konuda sunduğu reform önerisinde iki meclisin adli, idari ve teşri yetkilere haiz tek bir meclis çatısı altında toplanmasını önermiştir (Engelhardt, 1999: 163-165). Nitekim bu talep Bab-ı Âli tarafından da kabul görerek bu öneri çerçevesinde yeni meclis ihdas edilmiştir.

Osmanlı idari düzeni üzerinde yaşanan rekabette merkez teşkilatında İngiliz etkisi ağırlık kazanmasına rağmen Osmanlı taşra yönetiminde Fransız etkisi ve bununla birlikte kuvvetler ayrılığı/tefrik-i vezaif fikri ağırlığını sürdürmüştür. Merkezde kuvvetler birliği hâkim anlayış haline gelirken taşra yönetimindeki ilke farklılığı iki anlayışın çatışmasıyla sonuçlanmıştır. Ancak 1864 Vilâyet Nizamnamesi ile kuvvetler ayrılığı prensibi taşra yönetiminde somut hale gelmiş ardından

³ Ahmed Cevdet Paşa, iki meclisin birleştirilmesini fiilen Meclis-i Tanzimat'ın Meclis-i Vâlâ'ya iltisak ettirilerek buranın Kavanin kısmına dönüştürülmesi olarak mütalaa etmiştir; (Ahmed Cevdet Paşa, 1986: 153).

1868 yılında Şura-yı Devlet ve Divan-ı Ahkâm-ı Adliye'nin kurulması ile merkezde tefrik-i vezaif ilkesi kabul görmüştür (Karahanogulları, 2005: 130-132).

Meclis-i Ahkâm-ı Adliye teşri selahiyete sahip, reformun yeni merkezi olarak tasarlanmıştır. Geçmiş tecrübelerden ders alınarak meclisin azaları ve bürokratik kadrosunun liyakatli rical arasından seçilmesine ve üyeler arasında büyük rütbe farkları olmamasına ihtimam gösterilmiştir. Bununla birlikte meclis dairelerindeki aza sayıları da tespit edilerek Mülkiye Dairesi'ne sekiz, Kavanin ve Nizamât Dairesi ile Muhakemat Dairesi'ne ise beşer aza tayin edilmesi kararlaştırılmış, böylelikle meclise havale edilen hususların hızla karara bağlanması sağlanmaya çalışılmıştır;

“...mesalih-i mühimme-yi Devlet-i Âliyyelerinin hüsn-i rü’yeti ve nizamât ve kavanin-i mülkiye ve hukukiyenin layığı üzere icra ve ikmalî hususuna masruf olan himem-i celîlelerinin cümle-yi nafia ve cümlesinden olmak üzere merkez-i mehamm-ı devlet olan Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin dahi ıslah-ı hal-i hazırı hakkında memnuniyet-i (?) efza-yı sünûh olan irade-yi mehasin-i adde-yi cenab-ı şehinşahi ayn-ı isabet ve vezaif-i lazımesini mebeyyin ve mükemmel talimat-ı saadet-i ayat olmağla şimdi cay-ı mülâhaza birleşmiş olan iki meclisin azasının intihab ve suret-i taksimi maddesi olarak olababda deveran eden müzakeratın fezlekesinde çünkü şu tebdilat ve tadilattan murad-ı âli meclisin memur olduğu umur-ı devleti yoluyla ve vakt u zamanı ile rü’yete muktedir olması ve böyle mu'tena bir heyetin icra-yı mürekkebesi ehl ve erbab bulunması kazıyye-yi hayriyesi olduğuna el-yevm mevcut olanların birçoğu ise sıfat-ı matlube-yi cami olmamasına mebni evvel be evvel bunların defteri ortaya konulup tenkihatına bakılması ve birde meclisin aksam-ı selasesinin her birinde kaçar aza bulunmasının kararlaştırılması tensib olunarak buna göre çıkarılması ve yeniden alınması lazım gelecekler bila-ittihad temyiz(?) birle tertib olunan pusulası mezkur hakayık-ı mevfur-ı hazret-i padişahî buyurulmak için leffen takdim kılınmış ve umur-ı mülkiye kısmında sekiz ve kavanin ve muhakemat kısmında ise beşer aza bulunması kifayet edeceği bahsinde dahi ittifak-ı ârâ hasıl olmuş...” (İ.MMS, 23/977(Lef 1), 10 Muharrem 1278).

Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin Mülkiye Dairesi'ne, Vecihi Paşa, Damad Edhem Paşa, Rıza Efendi, Tevfik Bey Efendi, Tahir Efendi, Rauf Bey Efendi, Arif Efendi; Kavanin Dairesine, Edhem Paşa, Mehmed Nuri Paşa, Cevdet Efendi, Said Efendi, Mehmed Cemal Beyefendi, Muhakemat Dairesine ise Mehmed Celal Paşa, Ahmed Vefik Efendi, Şirvanizade Mehmed Rüşdi Efendi, İrfan Beyefendi, Muhtar Beyefendi seçilmiştir. Ancak meclise yeni aza tayinine sıcak bakılmayarak 14 Muharrem 1278 tarihli İrade-yi Seniyye'de Edhem Paşa, Vecihi Paşa, Said Efendi ve Şirvanizade Mehmed Rüşdi Efendi'nin azalığa tayininden vageçilmiştir. (İ.MMS, 23/977 (Lef 1), 10 Muharrem 1278; İ.MMS, 23/977(Lef 3) 14 Muharrem 1278) Meclis-i Ahkâm'ın kitabeti de yeniden düzenlenerek katip kadrosu yenilenmiştir (Ahmed Lûtfî Efendi, 1989: 40).

Meclis-i Ahkâm'ın İşleyişi

Meclis-i Ahkâm-ı Adliye Nizamnamesi, 14 Safer 1278 (9 Ekim 1861) tarihinde ilan edilmiştir ve nizamname doğrudan Ahmed Cvedet Paşa'nın kaleminden çıkmıştır (Meclis-i Tanzimat Defteri, C. II: 11-14; İ.MMS, 23/995, Gurre-yi Safer 1278; Ahmed Cevdet Paşa, 1980: 34)⁴. Nizamnamenin ilk maddesi meclisin ihtiva ettiği daire sayısını tespit eder, buna göre Meclis-i Ahkâm-ı Adliye Kavanin ve Nizamât Dairesi, Mülkiye Dairesi, Muhakemat Dairesi olmak üzere üç daire üzerine tesis edilmiştir (md. 1). Ana uzmanlık kurulları yanı sıra meclis bürokrasisini hızlandırmak ve çalışma düzenini daha etkin hale getirmek amacıyla 1862 yılında ilaveten

⁴ (Meclis-i Tanzimat Defteri, C. 2, s. 11 – 14); Meclis-i Tanzimat Defteri'nde nizamname 14 Rebiülâhîr 1278 tarihli olarak kaydedilmiştir, fakat nizamname layıhasından anlaşıldığı üzere bu tarih nizamnamenin deftere derç tarihidir; (İ.MMS, 23/995, Gurre-yi Safer 1278); Ahmed Cevdet Paşa, esasen meclisten beklenen üç ana görev olduğunu ifade eder. Bunlardan ilki nizamname ve kanun tanzimi, diğeri üst düzey devlet ricalinin yargılanması sonucunu ise kanunların uygulanmasını denetleyerek usulsüzlükleri ve uygulama hatalarını sadarete bildirmektir. Bu vazifelerin ilkinin icrasından Kanun Dairesi, nizamname ve kanun hazırlanmasından Meclisin genel kurulu olan Heyet-i Umumî sorumlu tutulmuştur. Bu meclise tevdi edilen denetleme yetkisi ise daha sonra ortadan kaldırılmış ve başka herhangi bir kuruma bu hak tanınmamıştır.

Cemiyet-i Muvakkate-yi Tefrikiyye adı altında bir alt kurul daha ihdas edilmiştir. Meclisin bütün yazışmaları, kitabeti bu kurul tarafından düzenlenecek, meclise gelen her türlü mesele bu kurula geldikten sonra ilgili daireye yönlendirilecekti. Ayrıca yasama sürecinde üst kurulların ihtiyaç duyacağı her türlü araştırma ve bilgi yine bu daire tarafından sağlanacaktı. Böylelikle Meclis-i Ahkâm-ı Adliye sadece esas görevi olan kanun ve nizamname hazırlama konusuna odaklanabilecekti (TV, Def'a 706, 10 Safer 1280). Nizamname ve kanun layihalarının tanzimi, mevcut kanunların gözden geçirilerek ıslahı Kavanin ve Nizamât Dairesi'nin vazifesiydi (md. 2). Mülki konuların halli, merkezi hükümet ve taşra idaresini ilgilendiren meselelerde görüş sunma, yine idari sisteme dair öneriler sunma Mülkiye Dairesi'nin tasarrufu altındaydı (md. 3). Teşri ve istişari yetkinin yanı sıra Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin haiz olduğu yargı yetkisi, Muhakemat Dairesi eliyle kullanılacaktı. Bu daire bir nevi istinaf mahkemesi vazifesi görerek taşra idare meclislerinde karara bağlanan davaların temyiz işiyle görevliydi. Bundan başka bu daireye doğrudan sevk edilen davaları da ru'yet etme hakkı mevcuttu (md. 4). Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'nin bütün daireleri meclis reisine bağlı çalışacaktı ve meclis mazbataları reis tarafından mühürlenecekti (md. 5). Meclisin daireleri kendi sorumluluk alanlarındaki mevzuları görüşecek ancak geneli ilgilendiren önemli konuların müzakereleri Meclis-i Umumî adı altında toplanacak genel oturumda icra edilecekti (md. 6). Mecliste müzakere edilecek konular da evrakın havale tarihi dikkate alınacak fakat önemli görülen konulara öncelik tanınabilecekti (md. 7). Meclisin bir kanun layihasını yahut müzakere ettiği bir konuyu hem oy çokluğu/ekseriyyet-i ara hem de oybirliği/ittifak-ı ârâ ile alma hakkına sahipti. Ancak aleyhte rey veren üyelerin muhalefet sebeplerinin gerekçelendirmeleri istenecekti (md. 8). Yargılamalarda, kanun layihaları ve nizamnamelerin kabulünde salt çoğunluk bir balka ifade ile azanın üçte birinin muvafık rey-i oyçokluğunu sağlamak için yeterli olacaktı, fakat kritik görülen hususların kabulünde nitelikli çoğunluk yani azanın yarısından bir fazlasının lehte oyu aranacaktı. Oylamalarda eşitlik ortaya çıkması halinde Meclis reisinin oyu iki sayılarak onnu görüşü doğrultusunda karar verilecekti (md. 9)⁵; Oylamalarda meclis reisinin görüşünün aksine bir sonuç çıkması halinde reis, mazbatayı kişisel mührüyle değil Meclis-i Ahkâm-ı Adliye mührüyle temhir edecek ve kararın oy çokluğu ile alındığını derkenar düşecekti (md. 10).

Önemli konuların oylanmasında azaların baskı ve tesir altında kalmamaları için Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'ye gizli oylama yapma hakkı verilmiştir (Shaw, 1990b: 298). Gizli oylama usulü de nizamnamede detaylı bir şekilde tarif edilmiştir. Buna göre oylama esnasında azalara kabul anlamına gelen beyaz taş, red anlamına gelen siyah taş verilecekti. Müzakerelerin sonunda aza, görüşünü işaret eden taşı salona gelen muhafazaya atacak elinde kalan taşı ise başka bir muhafazaya gizlice bırakacaktı. Nihayetinde açık bir şekilde oy sayımı tamamlanacaktı. Çıkan sonucun oy birliği ya da oy çokluğuyla alınmış olduğu ayrıca ifade edilecekti (md. 12).

“Lede'l-iktiza rey-i hafi olunmak lazım geldikte aza-yı meclisin her birine bir nev'i beyaz diğer nev'i siyah olmak üzere ikişer ufak dane ita olunub beyaz daneler dermiyan-ı müzakere olunan maslahatın kabulüne ve siyah daneler reddine işaret olacağından içine bu daneler konulacak ve hîn-i vaz'ıda derunu görünmeyecek suretle ortaya iki muhafaza vaz olunarak ve bu muhafazaların birisi azanın ita edeceği rey-i hafi muhafazası ve diğeri muhalif rey olup yedinde kalacak diğer daneleri keزالik hafice konulacak diğer tarafı itibar kılınarak azadan bulunan bir zat eğer kendi rey-i o maslahatın kabulü tarafında ise yedinde olan iki daneden olan kabulü müş'ir olan beyaz daneyi ve eğer o maddeyi kabul etmeyib reddedecek ise redde alamet olan siyah daneyi rey-i hafi muhafazasına hafice vaz eyleyecek ve yedinde kalan diğer daneyi hafice diğer muhafazaya koyacaktır bu vecihle daneler tekmlen vaz olunduktan sonra rey muhafazası alenen boşalttırılıp eğer daneler hep beyaz zuhur eder ise ol maslahat ittifak-ı ârâ ile kabul olunmuş demek

⁵ “Müzakere-yi kavanin ve nizamatta ve muhakematta ekseriyyet-i ârânın hükmü azanın sülûsanının reyleri bir tarafta ictima etmesiyle caridir hususat-ı sairede ekseriyet dahi azanın nisfından ziyadesinin reylerinde ittihad olunmasıyla hasıl olur ve tesavi-yi ârâ vukuunda Reis-i Meclis'in rey-i iki rey makamında itibar olunur” (Meclis-i Tanzimat Defteri, C. 2, s. 11- 14).

olacağından mazbatasında bu suret *müttehidten tensib olundu* ve eğer beyaz daneler ziyade çıkar ise ol maslahat ekseriyyet ile kabul olunmuş demek olacağından mazbatasına *ekseriyyet-i ârâ ile tezkir ve tasvib kılındı* deyu tahrir ve iki surette dahi cümle aza tarafından temhir kılınacaktır ve eğer siyah daneler ziyade çıkar ise ol maslahat reddolunmuş olacaktır.”(Meclis-i Tanzimat Defteri, C.II: 11-14)

Meclis-i Ahkâm-ı Adliye istişari ve teşri yetkilerinden başka kanun ve nizamın icrasını denetleme yetkisine de sahipti. Bu hususta tespit ettiği yanlışlık ve hataları mazbata ile ilgili kaleme bildirecek, uygulamada düzeltmeye gidilmediği takdirde mesullerin cezalandırılmasını talep etme hakkına sahip olacaktı (md. 13). Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’ye bu hüküm ile Bab-ı Âli bürokrasisi ve yürütme kuvveti üzerinde resmî denetleme yetkisi tanınmıştır.

Kavanin Dairesi

Meclis-i Ahkam-ı Adliye’nin Kavanin Dairesi iki ayrı usulde kanun hazırlama hakkına sahipti. Daire yahut Meclis-i Ahkâm, doğrudan gerekli gördüğü herhangi bir hususta kanun ve nizamname layihası hazırlama hakkına sahipti (md. 19). Bundan başka ikinci usul ise Meclis azası haricinde bürokrasiden yetkin rical-i devletin ve erbab-ı vukufun hazırladığı reforma yönelik kanun tekliflerini de müzakere ederek tasdik edebilirdi (md. 16). Kavanin ve Nizam Dairesi, yeni kanun ve nizamnamelerin hazırlanması yanı sıra mevcut kanunların da gözden geçirilerek tadil ve ıslahından da sorumluydu (md. 14), ayrıca genel idari, askeri, ekonomik ve hukuki ıslahat sürecini ilgilendiren konularda diğer dairelerin hazırlayacağı kanun ve nizamname layihalarını da öncelikle bu daire inceleyecekti fakat bürokrasinin günlük ve sıradan işlerine dair düzenleme tekliflerinin Kavanin ve Nizam Dairesi’ne havale edilmemesi ve gereksiz iş yükü ortaya çıkarılmaması istemiştir (md. 15). Meclis başkanının onayı ve tezkiresi ile Kavanin Dairesi, bilgi almak, görüş sormak yahut uzmanlık alanına başvurmak için nazır dahil herhangi bir rical-i devleti ve erbab-ı vukuf bir şahsiyeti kanunların müzakere sürecine davet etme yetkisi söz konusuydu (md. 17).

Kavanin Dairesi, müzakere ettiği konu hakkında esasa dair genel bir karar alır, ardından mesele teferruatlı ve madde madde incelenerek layihası hazırlanırdı (md. 18), Kavanin Dairesi’nde kaleme alınacak yahut dış birimlerden buraya havale olunacak kanun ve nizamname metinlerinde kullanılacak dile dair de hüküm getirilerek hukuk dilinin sabit kurallara bağlanması hedeflenmiştir. Buna göre layihalar karmaşık ve düzensiz yazılmayacak, hükümlerde müphemlik bulunmayacak, sade, açık, anlaşılır, kolay ve kısa ibarelerle maddeler kaleme alınacaktı (md. 19). Bu dairede hazırlanan bütün kanun ve nizamname layihaları için düzenlemenin amacını, beklenen faydayı ihtiva eden esbab-ı mucibe layihaları da hazırlanacak ve bunlar kanun teklifini muhtevi mazbatayla birlikte takdim edilecekti (md. 21). Dairenin hazırladığı ve meclisin heyet-i umumiyesinin kabul ettiği nizamname ve kanun layihaları Meclis-i Vükela’ya sunulacaktı ve müzakerelerden beş-altı gün evvel vükelaya teslim edilecekti (md. 22).

Kavanin Dairesi’nin tanzim ettiği ve resmen onaylanan bütün yasa ve nizamnameler o senenin kanun ve nizamnamelerini tedvin için hazırlanacak Düstur adlı kanun derlemesinde basılacaktı (md. 24).

Mülkiye Dairesi

Mülkiye dairesinin öncelikli görevi, mülki idare ve maliye bürokrasisi ve bu hususlara dair buraya havele edilen konuları tedkik ve müzakere etmek, yine bu hususlardaki nizam ve kanunların icrasını denetlemektir (md 25). Bir başka vazifesi ise, kaymakamların azl ve tayinine dair Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’ye havale edilen evrakı müzakere etmektir. Kaymakam azline ardından azledilen kaymakamın yerine tayin olacak kişiye bu dairede oybirliği yahut oyçokluğu ile karar verilecekti. Alınan karar mazbata suretinde takdim edilecekti (md. 26). Müdürlerin azil ve tayin hakkı taşra idaresi hakkında çıkarılan Talimat-ı Muvakkate hükümlerinde vali ve mutasarrıfların yetki alanına alındığından dolayı Mülkiye Dairesi’nde ancak bunların memuriyetlerinin icra-yı asaleti tasdik edilecekti (md. 27), ancak kaymakamlık ve müdürlüklerin Mekteb-i Mülkiye’nin ihdasından sonra

rütbe ve sınıflara göre taksim edilmesi, dışarıdan mülkiyeye liyakati görülerek iltihak ettirilenlerle Mekteb- i Mülkiye üzerinden mülki idare tarikine dahil olanların ayrışması ve mülki memuriyetin “tarik-i mahsus”a dönüştürülmesi sonrasında müdürlerin de azil ve tayin hakkı Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’ye tevdi edilmiştir. Müdürlerin kazalar arasında tayini, rütbe yükseltilmesi ve kaymakamlığa terfi ettirilmeleri Mülkiye Dairesi’nin yetkisine verilmiştir (md. 28). Mühim olarak sınıflandırılan ve Meclis-i Ahkâm azası yanısıra dış kurumlardan çağrılan uzmanlardan mürekkep kurullarda görüşülen tafsilatlı hususlar hakkında Mülkiye Dairesi nihai müzakereleri gerçekleştirerek konu hakkında kesin kararı verecekti (md. 30).

Muhakemat Dairesi

Muhakemat Dairesi’nin çalışma düzeni ve vakacağı davaların niteliğine dair nizamnameye tafsilatlı bir hüküm konmamıştır. Ancak nizamnamenin sonuna ilav edilen muvakkat madde ile bu dairenin kurulması düşünülen Cinayat Divanı’nın göreceği davaları istinafiyla yetkili olacağı, muhakeme usul ve esaslarına dair genel düzenleyici kanun çıkana kadar eski muhakeme usulüyle çalışmalarını sürdüreceği kaydedilmiştir (Meclis-i Tanzimat Defteri, C. II: 11-14).

Geçmiş tecrübeler ışığında görev tanımları ve çalışma sahaları netleştirilen Meclis-i Ahkâm-ı Adliye, düzenli aralıklarla toplanarak reform sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Sultan Abdülmecid döneminden itibaren padişahın her sene Bab-ı Âli’yi ziyareti ve gerçekleştirilen faaliyetler hakkında genel nitelikli bir rapor alması adet haline gelmişti. Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’nin ihdasından sonra bu ziyaretlerin meclise yapılması ve kabul esnasında irad edilen nutukta meclisin faaliyetinin özetlenmesi, Meclis-i Ahkâm’ın Tanzimat reformlarının hazırlanması ve uygulanmasındaki rolünün açık delilidir (Shaw, 1990b: 298).

Meclis-i Ahkâm’ın Faaliyetleri

Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’nin reform sürecindeki yerini ve Osmanlı merkez teşkilatında üstlendiği rolü, padişahın mutad yıllık Bab-ı Âli ziyaretlerinde Meclis’in heyet-i umumîye toplantısında irad edilen senelik faaliyet raporlarının kapsamı ve ihtiva ettiği konuların çeşitliliği ortaya koyar. (TV, Def’a: 760, 5 Rebiülevvel 1281(9 Ağustos 1864). 1863-1864 yılları arasındaki faaliyet döneminde öncelikle bürokraside dikkat edilmesi istenen tasarruf tedbirlerine ihtimam gösterilmiş, gereksiz personel istihdamından kaçınılarak Meclis’in sarfiyatı tahsis edilen miktarın altında tutulmuştur. Meclis’in harcamalarının kontrolü Mülkiye Dairesi’nin yetkisi altına verildiğinden bu kurul mesaisinin büyük kısmını Meclis’in hem işlevsel kalmasını hem de lüzumsuz harcamalardan kaçınılmasını sağlamaya hasretmiştir. Meclis-i Ahkâm’ın reforma dair üstlendiği görevler arasında yeni ticaret mahkemelerinin ihdası öne çıkar. Buna göre beş adet yeni ticaret mahkemesi kurulmuş ayrıca vergilendirme hususunda düzenlemeler yapılmıştır. Yargılama süreçlerinin hızlanması için fiziksel altyapının iyileştirilmesine önem verilmiş, bunun için Rumeli Eyaleti’nde deavi-yi hukukiye için yeni mahkeme binaları ihdas edilmiştir. Ayrıca yine Rumeli’de zaptiye birlikleri arasından seçilen kimselerden vergi tahsildarı ve polis tayinleri yapılmıştır. Ayrıca askerî binalar, kışlalar, istihkamlar tamir ettirilerek asayiş tedbirleri arttırılmıştır. Niş’te yetim çocukların himayesi ve yetiştirilmesi için ıslahhane kurulmuş, aynı bölgede keşfedilen maden yataklarının verimli bir şekilde işletilmesi ve ekonomik katkı getirmesi için düzenlemeler yapılmıştır. Karadeniz’de Samsun’dan Batum’a yerli bir vapur kumpanyasının düzenli sefer icrası, ticari değeri çok yükselen pamuk ziraatının ıslahı, modern usullerle pamuk üretimi için verimli tohumlar ve pamuk işleme makinelerinin satın alınması, ziraatin gelişmesi için murabaha usulunun revizyonu, Osmanlı telgraf ve posta teşkilatının düzenlenmesi, yeni tarifelerin tanzimi, limanların işletilmesinin ıslahı için liman reislikleri ve idare usullerini sabit hükümlere bağlayan nizamnamelerin hazırlanması, Dersaadet’in fenerlerle gece aydınlatılması, askerî amaçlı nüfus sayımı Meclis-i Ahkâm-ı Adliye’nin mali ve nafia/bayındırlık kategorisi altında değerlendirilebilecek faaliyeti arasındadır.

Tanzimat döneminde Anadolu ve Rumeli'nin çeşitli bölgelerine üst düzey ricalden mürekkep heyetlerin gönderilerek idari, adli aksaklıkların yerinde görülmesi, tebaanın taleplerinin dinlenmesi ve genel anlamıyla mülki idarenin teftişi sık başvurulmuş bir yöntemdi (Serbestoğlu, 2014: 774-776). 1863 yılında Anadolu ve Rumeli'ye reformların icrasının yerinde denetimi ve aksaklıkların, ahalinin durumunun tespiti için gönderilen teftiş heyetlerinin geniş kapsamlı raporları ışığında Mülkiye Dairesi acil görglen hususlar üzerine çalışmalarını yoğunlaştırmıştır. Bu çerçevede öncelikle usul ve nizamla riayet etmeyen, yolsuzluğu sabit memurlar azledilmiştir. Taşra idare, eyalet ve liva meclislerinin sıhhatli, verimli işlemlerini sağlayacak ıslahatlar, tashihler yapılmıştır. Geniş Osmanlı coğrafyasındaki reformun doğrudan ahalinin hayatını ilgilendiren veçhelerinden biri nafia/bayındırlık hizmetleridir. 1863 teftiş raporlarında da hem Anadolu hem de Rumeli'de nafiaya dair eksiklikler fazlaca vurgulanan konular arasındadır. Sosyal hayatın modernleşmesi, ülkenin refah, mamuriyet ve gelişmişlik derecesi için ölçü olan bu sahadaki çalışmalara, Tanzimat Dönemi reform sürecinde büyük oranda kaynak ve mesai sarfedilmiştir. Bu meyanda Mülkiye Dairesi'nin çalışmalarıyla çeşitli yollar ıslah edilmiş, geçitler açılmıştır. Ayrıca hapishanelerin ıslahı, çarşı-pazar yerlerinin düzenlenmesi, eksik olan bölgelerde çarşı-pazar ihdası, telgraf hatlarının uzatılması, teftiş bölgelerindeki vakıfların tanzimi, ziraatin tevsii ve inkişafı için tohumluk dağıtımı, arazi ıslahı, sulama kanallarının açılması, borç sandıkları kurulması gibi hizmetler sağlanmıştır. Tanzimat'ın uygulanmasında akasaklıklar görülen ve bu yüzden Cevdet Efendi'nin bilhassa teftişe gönderildiği Bosna VE Hersek tarafı için onun raporu doğrultusunda özel düzenlemeler yapılmıştır. Öncelikle bölgedeki lüzumsuz memurluklar ilga edilmiş, işlevsiz zaptiye eratı istihdamından vazgeçilmiş ve eyalet bütçesinde tasarruf yapılmıştır. Tasarruf edilen miktar Bosna'ya mahsus Nizamiye Askeri alayı kurulması, istihkam, kale ve karakolların tamirine, gerekli bölgelerde yeni karakol inşasına sarfedilmiştir. Ayrıca mülki idareyi kolaylaştırmak için yakın kaza ve köyler birleştirilmiş eyaletin idari düzeni yenilenmiştir (Tural, 2004:93; Reyhan ve Önen, 2011).

Kavanin ve Nizam Dairesi'nin söz konusu faaliyet döneminde hazırladığı, tanzim, tadil ettiği, onayladığı nizamname sayısı yirmi üçtür. Mali, askeri, idari, mülki ve nafiaya dair reform sürecinin her alanına dair nizamnameler tanzim edilmiştir. Osmanlı Maliyesi'nin işleyişini baştan aşağı değiştiren, muhasebe sistemini yenileyen, devlet bütçesini inceleme vzfesiyle ihdas edilen Divan-ı Muhesabat'ın işleyişini ve çalışma prensiplerini belirleyen nizamname, deniz ticaret davalarının görüşülmesi için kurulan mahkemelerin yapısını ve vazifelerini tespit eden nizamname, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren hızlanan liman modernizasyonunun şartlarını ve yeni inşa edilen limanların işletilme usulünü ve buralardan alınacak vergileri ilan eden nizamname, ticari hayata dair olarak köşe sarraflığının usul ve esaslarını belirleyen nizamname, yerli üretimi teşvik eden ve bu sahayı düzenleme amaçlı nizamnameler Kavanin Dairesi'nin hazırladığı ve Osmanlı mülki idaresini, mali düzeni ve ekonomik hayatını ıslah amaçlı düzenlemelerdir.

Meclis-i Ahkâm-ı Adliye nizamnamesinde çalışma usul ve esasları spesifik olarak ilan edilmemesine karşın eski muhakeme kanunu çerçevesinde faaliyet yürüten Muhakame Dairesinde bahsedilen dönemde toplamda bin beş yüz yetmiş beş dava görülmüştür. Bunların yiz yirmi altısı asayiş, yirmi altısı memurların rüşvet, irtikap suçu, otuz sekizi miri malın usulsüz kullanımı, biri devletin emirlerine karşı fiil, on biri kalpazanlık, beş yüz altmış yedisi cinayet, katl, elli yedisi cerh, yüz onu adi suç (kavga sair), altısı yalancı şahitlik etme, ii yüz doksan ikisi hırsızlık suçu işleme, yirmi biri ise sahte iflas ilanı ve dolandırıcılık davasıydı.

Sonuç

Tanzimat'ın ilk merkezi danışma organı ve yasama kurumu olarak ihdas edilen Meclis-i Vâlâ, verimli ve rasyonel bir yapı inşası için sürekli uğradığı değişiklikler, yetki arttırmaları yahut kadro genişlemelerine rağmen beklenen etkinlikte reform sürecini yürütememiştir. İkinci kuşak Tanzimat ricali Âli Paşa, Fuad Paşa, Mithat Paşa gibi isimler Meclis- Vâlâ'nın etkinliğini yitirdiği fikrindeydi. Bu amaçla daha hızlı karar alma mekanizmalarına sahip bir üst derecede kurum oluşturma fikri gündeme geldi. Bu ortamda kurulan Meclis-i Ali-i Tanzimat, reformun önemli görülen kısımlarını hızlı bir şekilde karara bağlamak ve hayata geçirmek üzere inşa edildi. Ancak bu ikili yapı bürokratik süreçleri hızlandırmak ve reform sürecini ivmelendirmek yerine, yetki çatışmalarını çoğaltmıştır. Faaliyet alanı muğlak bırakılan iki meclisin çalışma sahası birbiriyle örtüşmesi reform sürecinin yasama merkezi olması beklenen meclislerin çalışma düzenini sekteye uğratmıştır. Tanzimat bürokrasisi bu çatışmaları nihayetlendirmek için iki meclisin yetki sahalarını kesin çizgilerle belirlemek yerine bunları yeniden tek bir çatı altında toplamayı uygun görmüştür. Meclis-i Ahkam-ı Adliye adını alan bu meclis, bürokratik yapısı, çalışma usulleri, personel rejimi ve uzmanlık kurulları ile Meclis-i Vâlâ'nın sade bir yapıyla yeniden ihdas edilmiş biçimiydi.

Meclis-i Ahkam-ı Adliye yedi yıllık etkin faaliyet dönemi boyunca yasama alanında kritik düzenlemeleri hayata geçirmiştir. Bilhassa mülkiye, yargı ve nafia alanında çalışmalarını yoğunlaştıran Meclis-i Ahkam-ı Adliye, mülkiye tarikinin sistematik hale gelmesini sağlayan düzenlemeler ve Mektep-i Mülkiye mezunlarının istihdamına öncelik tanıyarak liyakatli kadroların memurluk hizmetine alınmasını sağlayarak rasyonel bürokrasinin inşasında tesirli olmuştur. Yargı örgütlenmesinin hem fiziki ayağını hem de kanuni sürecini yürüten Meclis, yeni ihdas edilen Nizamiye Mahkemelerinin işleyişine dair düzenlemeleri kaleme almıştır. Osmanlı merkez teşkilatına dair Meclis'in hayata geçirdiği bir diğer önemli düzenleme ise maliye bürokrasisine dairdir. Osmanlı muhasebe sistemini ve bütçe usulünü modernize etme amaçlı kurulan Divan-ı Muhasebat'ın nizamnamesi Meclis-i Ahkâm'da müzakere edilerek hazırlanmış, bundan başka Hazine-i Âmire'nin yapısı ve işleyişi reforme edilmiştir. Kara, demir yolu inşası, telgraf hattı kurulması ziraatin gelişmesi ve yerli üretimin teşviki için alınan önlemler, çıkarılan nizamlar Meclis'in nafia işlerine dair faaliyeti arasında öne çıkar.

Meclis-i Vâlâ-yı Ahkam-ı Adliye, yetki ve görevleri bakımından Tanzimat'ın başından itibaren taşra idaresinde uygulamaya sokulan, merkez teşkilatta da belli nisbette etkilerini hissettiren kuvvetler ayrılığı anlayışını tersine çeviren bir yapıda ihdas edilmiştir. Yargı, yasama ve denetleme salahiyetiyle ihdas Meclis, kuvvetlerin temerküzü prensibinin taşrada geçerli kuvvetler ayrılığı ilkesinin aksine merkez teşkilatında hakim görüş haline geldiğini göstermektedir. Merkez ve taşra idareleri arasındaki bu anlayış farkı nihayetinde kuvvetler ayrılığı ilkesinin kabul görmesiyle nihayetlenmiştir. Bütün yetkilerin tek bir çatı altında toplanmasının verimli ve işlevsel olmadığını fark eden Tanzimat bürokrasisi, Meclis-i Ahkâm-ı Adliye'yi biri idari yargı ve yasama Şura-yı Devlet; diğeri adli yargı ile mükellef Divan-ı Ahkâm-ı Adliye olmak üzere iki ana organa bölerek merkezde de kuvvetler ayrılığı ilkesini somutlaştırmıştır.

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi (COA)

Hatt-ı Hümayun (HAT), Nr. 260/14982, 29 Zilhicce 1222 (27 Şubat 1808).

HAT, Nr. 261/15042, 29 Zilhicce 1219 (31 Mart 1805).

HAT, Nr. 18/783, 29 Zilhicce 1203 (20 Eylül 1789).

HAT, Nr. 20/965, 29 Zilhicce 1191(takribi tarih-28 Ocak 1778)

HAT, Nr. 959/41182-B, 29 Rebiülevvel 1209 (24 Ekim 1794).

HAT, Nr. 250/14160, 3 Zilkade 1227 (8 Kasım 1817).

HAT, Nr. 268/15632-A, 29 Zilhicce 1204 (9 Eylül 1790).

İrade Dahiliye (İ.DH), Nr. 5/ 197, 18 Ramazan 1255 (25 Kasım 1839).

İ.DH, Nr. 306/19484, 14 Zilhicce 1270 (7 Eylül 1854).

İ.DH, 474/31803, 6 Muharrem 1278 (14 Temmuz 1861).

İrade Meclis-i Mahsus (İ.MMS), 23/977, 10 Muharrem 1278 (18 Temmuz 1861).

İ.MMS, 23/977, 14 Muharrem 1278 (22 Temmuz 1861).

İ.MMS, 23/995, Gurre-yi Safer 1278 (8 Ağustos 1861).

Meclis-i Tanzimat Defteri, C. II.

Gazete

Takvim-i Vekayi

Telif-Tetkik Eserler

Ahmed Cevdet Paşa. (1986). *Tezahir (13-20)*. TTK Yayınları.

Ahmed Cevdet Paşa. (1980). *Ma'ruzat*. Çağrı Yayınları.

Ahmed Lûtfî Efendi. (1999). *Vakanüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, haz. Ahmet Hezarfen. C. IV-V-VI-VII VIII. Yapı Kredi Yayınları.

Ahmed Lûtfî Efendi. (1989). *Vak'a-nüvis Ahmed Lûtfî Efendi Tarihi*, haz. Münir Aktepe, C. X, TTK Yayınları.

Ahmed Rasim. (1926). *İstibdaddan Hâkimiyet-i Milliyeye*. Vatan Matbaası

Akyıldız, A. (1993). *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkilatında Reform*. Eren Yayınları.

Akyıldız, A. (2003). Meclis-i Meşveret. *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. XXVIII.

Akyıldız, A. (2004). *Osmanlı Bürokrasisi ve Modernleşme*, İletişim Yayınları.

Engelhardt, E. (1999). *Tanzimat ve Türkiye*. Kaknüs Yayınları.

Findley, C. (1994). *Osmanlı Devleti'nde Bürokratik Reform Bâbîali (1789-1922)*. İz Yayıncılık.

Gözler, K. (2019). Osmanlı Mülkî İdare Sistemi Üzerinde Fransız Etkisi: 1864 ve 1871 Vilayet Nizamnameleri Fransa'dan mı İktibas Edilmiştir?, *Amme İdaresi Dergisi*, 52(1),1-32.

Karahanoğulları, O. (2005). *Türkiye'de İdari Yargı Tarihi*. Turhan Kitabevi.

Karal, E. (1977). *Osmanlı Tarihi, C.VII; Islahat Fermanı Devri (1861-1876)*. TTK Yayınları.

- Kaynar, R. (1991). *Mustafa Reşit Paşa ve Tanzimat*. TTK Yayınları.
- Mehmed Süreyyâ. (1290/1874). *Nuhbetü'l-Vekayi*.
- Mumcu, A. (1986). Osmanlı Devleti'nde Meşveret Yöntemi Demokratik Bir Gelişme Sağlayabilir Miydi? *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 4(1), 3-23.
- Mumcu, A. (2007). *Divan-ı Hümayun*. Phoenix Yayınevi.
- Reyhan, C. Önen, N. (2011). *Mülkten Ülkeye Türkiye'de Taşra İdaresinin Dönüşümü (1839-1929)*. İletişim Yayınları.
- Serbestoğlu, İ. (2018). Tanzimat'ın Uygulanmasında Bir Yöntem Olarak Teftiş, *XVII. Türk Tarih Kongresi*, 15-17 Eylül 2014, TTK Yayınları.
- Seyitdanlioğlu, M. (1999). *Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ*. TTK Yayınları.
- Shaw, S. (1982). *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*. C.II, E Yayınları.
- Shaw, S. (1990a). 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketinde 1876 Öncesi Merkezi Yasama Meclisleri, *Tarih ve Toplum*, 13 (76), 203-208.
- Shaw, S. (1990b). 19. Yüzyıl Osmanlı Reform Hareketinde 1876 Öncesi Merkezi Yasama Meclisleri, *Tarih ve Toplum*, 13 (77), 40-47.
- Tural, E. (2004). 1861 Hersek İsyanı, 1863 Eyalet Teftişleri ve 1864 Vilayet Nizamnamesi, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 2(13), 93-123.

Türklerde Yerleşim Birimlerine Ad Olan Bazı Kelimeler

Some Words Used by Turks to Refer to Residential Areas

Mithat Usta*

Abstract: Throughout history, people have moved continuously. The main reasons of nomadic life style are nutrition and safety necessary for survival. The decrease in food resources during the winter months due to climate changes led human beings to agriculture, and the agricultural revolution brought a sedentary life. At the beginning of the transition to settled life, human beings, who lived a semi-nomadic life, started to live settled life by developing the buildings they built in summer and winter regions. That Turks were identified with nomadism and that they started a sedentary life in a late period compared to other nations is accepted by scientists. However, the Kokturk Inscriptions, the first written source belonging to Turks, give information about a sedentary life. Bilge Kağan mentions cities in the inscriptions and states that after capturing Biş Balık, the city was flourishing. The most frequently used word for the largest settlement in Turkish is "şehir". However, it is seen that the words " il, balık, kent, saray, yurt, ordu" were used as the name of the settlement unit from the old Turkish until today. In this article, the words "il, balık, kent, saray, yurt, ordu" which are used to refer to the city inhabited in modern Turkish since old Turkic are analyzed. The origins and etymologies of these words are emphasized; the phonological and semantic changes, their forms in historical and modern dialects have been examined. Residential areas which also mean shining, light have been examined and determined that some of these words mean light, bright.

Structured Abstract: The transition to sedentary life occurred at different times for every nation and tribes within these nations. It is believed that the Turks were in settled life or transition to urban life in a late period compared to other nations, but most of the other nations did not have written documents before the Middle Ages. Although the Köktürk Inscriptions, which are the first written source of Turkish, contain information and concepts about nomadism, there are also traces of settled life in the monuments. In Turkish, the most preferred word as the largest settlement unit is "şehir", which is a loan Word from Arabic. There is also the word "kent", "il", "vilayet", "saray" used in the same sense as the word şehir, and "ordu" meaning capital. In addition to these, there is the word "balık" in Old Turkish.

In ancient times, small settlements formed by primitive structures surrounded by obstacles such as simple walls and fences grew over time and became complex and modern cities. In this process of development, civilizations have been affected by each other and they have also made the same applications and the words meaning city or city building names have passed from one language to another.

The words with the meaning city have also acquired the meanings of country, state, capital, by expanding their meanings. Among the words with the meaning city in Turkish, especially "balık" has been the

* Doktora Öğrencisi, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili Anabilim Dalı.
PhD. Student, Sakarya University, Graduate School of Social Sciences, The Department of Turkish Language

ORCID 0000-0001-9013-7534

mithatusta@duzce.edu.tr

Cite as/ Atıf: Usta, M. (2020). Türklerde yerleşim birimlerine ad olan bazı kelimeler. *Turkish Studies*, 15(8), 4049-4062. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.47072>

Received/Geliş: 21 October/Ekim 2020

Accepted/Kabul: 24 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

subject of discussion among researchers, and different theories have been put forward on this subject. One of these theses is the claim that the word means "to shine."

In this paper, the origin and meaning of the words "balık, il, kent, ordu, saray and yurt", which corresponds to the meaning of settlement used in Turkish, based on the word balık, was analyzed whether they have the meaning of "glow, light". In the research, the works and dictionaries of historical dialects and the dictionaries of contemporary dialects were scanned and these words and the words that are thought to be related to the same conceptual field were examined etymologically and morphologically. The detected words were shown in the study by trying to classify them. It was concluded that the words balık, il, kent and saray studied had the meanings of "light, brightness", the concept of light could not be determined in the words of ordu and yurt, it was observed that these two words were interchangeable with the words that mean the same, and they were two complementary elements.

It was concluded that the settlements like small villages in the early ages or their surroundings were illuminated by lighting devices such as torches and kindling, and it came from the roots of the word meaning light. In these etymological connections, it was observed that the names of the settlements where the first meaning of the word is the words with the meaning light were taken from these words. It has been determined that the words originated roots meaning light, glitters are also related to the concepts in Turkish mythology, and it has been determined that the names of the stars and the places where the gods sit are also related. It is seen that the different names of the Ülker star, known for its brilliance, such as Yedikandil, Ak Işık and Ayaz Kan in Turkish dialects mean light and the word Sarayganla is one of these words.

Since the names for settlements, whether they are Turkish or not, are as old as the history of humanity, it is very difficult to determine the origin and meaning of these words in the language they belong to, and it is also difficult to determine which language is borrowed from the other. The word that is thought to be taken from another language can actually be found in the roots of very ancient words in that language. It is deduced from the words that are very similar phonetically and semantically in these languages that people living in very distant geographies somehow borrowed words from each other. In ancient times, the lights in the sky are also the main source of mythologies. The "bright places where the gods dwell" in the sky were called the saray, and the place where the khan lived in the same way collided with the word saray because it was glowing.

The word il+ gerü, which was formed by adding the direction suffix to the word il, had the meaning of a direction-determining concept and also the place where the sun rises. In ancient times, the illumination of the settlement or defensive structures such as walls with primitive lighting tools such as torches, oil lamps, and kindling made it possible to see the settlement from outside and far. For this reason, the Turks directly gave some meaningful names to some of the settlements "glow, light".

The fact that the word māhi, which means "aquatic creature" in Persian, also means "lunar, like the moon" shows that two different nations conceptualized this creature in the same way. In this case, it turns out that the fish got this name because of the shining of its scales, that is, its own shine. The fish, which means "city", is named after the "bright" because of the flashing torch.

The simple settlements built by the Turks in ancient times have become much more complex today, but the names given to these structures have changed phonetically, but the same origin remains the same. The meaning of light in the words yurt and ordu could not be determined. The words yurt, "tent, oba" and or "ditch, pit", or words derived from these roots, which were two structures that complemented each other in ancient times by digging trenches and ditches around the settlement area, became a name for these settlements as small settlements grew over time and formed cities and countries. The new meanings they acquired caused the concept areas to get mixed up, and they started to meet the same concept as in the example of "state, country" or the same settlement as in the example of "settling down".

Keywords: Onomastics, city, center, palace, homeland, light.

Öz: İnsanlar, tarih boyunca durmaksızın bir yerlere hareket etmişlerdir. Yaşamın devam ettirilebilmesi için gerekli olan beslenme ve güvenlik, göçebe hayatın temel sebeplerindendir. İklim değişimlerine bağlı olarak kış aylarında besin kaynaklarının azalması insanoğlunu tarıma yönlendirmiş, tarım devrimini beraberinde yerleşik hayatı getirmiştir. Yerleşik hayata geçişin başlangıcında yarı göçebe bir hayat süren insanoğlu zamanla yazlık kırsal olan bölgelerde inşa ettikleri yapıları geliştirerek yerleşik hayatı yaşamaya başlamıştır. İlim dünyasında

Türklerin göçebelik ile özdeşleştirildiği ve yerleşik yaşama diğer milletlere göre geç dönemde geçtiği tartışmasız kabul edilmiştir. Ancak Türklere ait ilk yazılı kaynak olan Köktürk Yazıtlarında yerleşik hayata dair bilgiler de yer almaktadır. Bilge Kağan yazıtlarda şehirlerden bahseder, Biş Balık'ı ele geçirmesinden sonra şehrin bayındır olduğunu belirtir. Türkçede en büyük yerleşim birimi için en sık kullanılan kelime “şehir”dir. Ancak Eski Türkçeden günümüz Türkçesine gelene kadar “il, balık, kent, saray, yurt, ordu” kelimelerinin de yerleşim birimi adı olarak kullanıldığı görülmektedir. Bu makalede Eski Türkçeden günümüz Türkçesine, içerisinde yaşanan kent anlamında kullanılan “il, balık, kent, saray, yurt, ordu” kelimeleri incelenerek, bu kelimelerin kökenleri ve etimolojileri üzerinde durulmuş, kelimelerdeki ses ve anlam değişiklikleri, tarihî ve çağdaş lehçelerdeki şekilleri incelenmiştir. Yerleşim adı olarak kullanılan bu kelimelerde “ışık” anlamı araştırılarak, bu kelimelerden bazılarının “parlama, ışıık” anlamları taşıdığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Adbilim, balık, kent, saray, il, ışıık.

Giriş

“En yüksek, parlak, gök kavramları az ya da çok açık biçimde eski terimlerde var olan kavramlardır”. Mircea Eliade

İnsanoğlu yerleşik hayata geçmeden önce göçebe bir hayat sürmüştür. Göçebe hayatın sebepleri av hayvanlarının takibi, yaz ve kış aylarında sıcaklığın ve bitki örtüsünün değişimi, diğer bir sebep ise güvenlidir. Kavimler tehlike anında ya da bir saldırı gerçekleştiğinde daha güvenli gördükleri topraklara hızlıca geçiş yapmışlardır. Bu yerler genellikle takibi zor, saklanma ve savunmanın kolay olduğu yüksek tepelik bölgeler olmuştur.

Yerleşik hayata geçiş her millette ve bu milletlere ait boylarda farklı zamanlarda teşekkül etmiştir. Türklerde yerleşik hayata ya da şehir hayatına geçişin diğer milletlere göre geç dönemde olduğuna dair bir kanı mevcut fakat diğer milletlerin çoğunun Ortaçağdan önce yazılı belgesi bulunmamaktadır. Türklerin ilk yazılığı kaynağı olan Köktürk Yazıtlarında göçebelikle ilgili bilgi ve kavramlar yer alsa da abidelerde yerleşik hayatın izleri de vardır. Bilge Kağan şehirlerden bahsetmekte, Biş Balık'ı ele geçirdikten sonra şehrin bayındır olduğunu belirtmektedir (BK-D28) (Ergin, 1989: 83). Eski Uygur Türkçesinde “bugday” ve “tarık” gibi pek çok tarım terimi bulunması ve Uygur medeniyetinin Tarım Havzası üzerinde kurulması yerleşik hayat olduğunun ispatıdır.

Günümüzde Anadolu'da ve Orta Asya'da yörük olarak adlandırılan topluluklar hâlâ göçebe hayata devam etmekte, yerleşik olan bazı topluluklar ise yaz aylarını et ve süt gibi ürünlerinden faydalandığı hayvanları ile birlikte yaylalarda geçirerek yarı göçebe bir hayat sürmektedir. Yazlık ve kışlık olarak kullanılan bölgelerde inşa edilen yapıların gelişimi ile birlikte insanoğlu giderek göçebe hayatı terk ederek yerleşik hayata geçmiştir. Yeni yapıları geliştirerek kendilerini ve hayvanlarını sıcaklığın ya da soğukun etkisinden korumaya çalışmış, kendilerinin ve hayvanlarının yiyecek-içecek ihtiyacını temin etmenin farklı yollarını bulmuş, kanallar ve kemerler yaparak bulunduğu bölgeye su taşımış, tarım tekniklerini geliştirmiş ve ürün çeşitlerini artırmıştır.

Roux, “M.S. birinci yüzyıldan başlayarak yüksek Asya'nın göçebe kabilelerinde gök, güneş ve yıldızlar kültü veya yıldızlar, güneş ve ay kültünün geliştiğini” belirtir (Roux, 2002, s. 132). Fakat belirttiği zaman dilimi bu kültürlerin oluşumu için çok yenidir, bu inanışlar bütün kavimlerde çok daha önceleri ortaya çıkmış olmalıdır.

Türkçede, en büyük yerleşim birimi olarak en fazla tercih edilen kelime Arapçadan Türkçeye geçmiş olan “şehir”dir. Şehir kelimesinin yanında kullanılan aynı anlamı veren diğer bazı kelimeler “kent”, “il” ve “vilayet”tir, bunlara ilaveten “saray” kelimesinin de aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. “Ordu” kelimesi ise daha çok başkent manasında kullanılmıştır. Bunlara ilaveten Eski Türkçede “balık” kelimesi vardır. Bu kelimelerden “il, balık ve ordu” aslî olarak Türkçedir, “şehir ve vilayet” Arapçadan alıntıdır, “saray” Farsça, “kent” kelimesi ise Sogdca kökenli kabul edilir. “İl”

ve “saray” kelimeleri Türklerin yaşadığı tüm coğrafyalarda kullanılırken, “balık” Eski Türkçede, “kent” ise daha çok Orta Asya’daki Türk lehçelerinde mevcuttur.

1. İl

“Cumhuriyet döneminde vilâyete “il”, kazaya “ilçe” adı verilmiş, Türkiye Türkçesinde anlam daralmasına uğramıştır” (Şahin, 2016: 635-637). İlk olarak Orhun Yazıtları’nda tespit edilen kelime, yazıtlarda pek çok kere geçmektedir. *Türk kagan Ötüken Yış olursar ilte buñ yok* (KT: G3) “Türk kağanı Ötüken Ormanı’nda otursa ilde sıkıntı yoktur”. Ergin, kelimenin anlamını “il, memleket, ülke, vatan, millet, devlet, halk, devlet düzeni” olarak vermektedir. (Ergin, 1989, s. 17). Kelimenin “barış” anlamı da mevcuttur. Karahanlı Türkçesinde “ülke” anlamının yanı sıra “barış” anlamında da kullanılmıştır, *el “barış”, ekki beg birle el boldı* “iki bey birbiriyle barıştı” (Atalay, 1986).

Clauson *il* kelimesinin esas anlamının “siyasî birlik” olduğunu, sonradan Türklerin uluslararası siyaset izlemesi ile birlikte “barış” anlamı da kazandığını belirtmektedir (Clauson, 1972: 121). Şinasi Tekin, kelimenin ilk manasını “barış” olarak kabul etmekte, “siyasî birlik, ülke, halk” anlamlarını vermektedir (Tekin; 2001, s. 103-119, 235). Gülensoy, *il* kelimesi için iki ayrı isim kökü belirlemiştir: *il < él* “barış, barış hâli, barış hâlinde yaşayan boylar, siyasî birlik, devlet, ülke, yurt” ve *il “ön taraf, doğu; ilk ve ileri”* kelimelerinin bu kökten geldiğini belirtmiştir (Gülensoy, 2007).

Kelimenin, tarihî lehçelerde tespit edilen şekilleri şunlardır: Köktürk *ilbilge* “Bilge Kağan’ın eşinin unvanı”; *ilig* “hükümdar, hakan”; *ille-* “devlet kurmak”; *illig* “devleti olan, devletli”; *ilsire-* “ilsizleşme, kağansızlaşma”; *ilsiret-* “devletsiz bırakmak, devletsiz komak”; *ilteber* “yüksek bir unvan, genel vali”; *iltiriş* “İltiriş Kağan” (Ergin, 1989, s. 114-115; Tekin, 1988, s. 138-139). Kar. *el* “il, ülke”, *beg eli* “beyin buyruğu altındaki ülke” (Atalay, 1986); Har. *él* “ülke” (Demirci & Karşlı, 2014), *il* “diyar, memleket” *Tâ haddî ki firenk ilinde esîr oldum* (Özkan, 1992); Kıp. *el* “millet; memleket” (Grönbech, 1992); Altınordu *il kırığına y(i)te kelgente* “il sınırına ulaşıp geldiklerinde” (A.I.10) (Özyetgin, 1996); EAT *il* “memleket, yer, bölge” (Yelten, 1998); Dede Korkut’ta *el* ve *il* her iki şekilde bulunmaktadır ve anlam olarak fark yoktur. Ayrıca *il* kelimesinin yanı sıra *ülke* kelimesi de kullanılmıştır: *kala ülke vereyin saña, yigit dedi* (Gökyay, 2007, s. 106); Osm. *il* “memleket ve halk” (Kiremit, 1999).

Çağdaş lehçelerdeki şekil ve anlamları şunlardır: Hak. *il* “halk” (Arıkoğlu, 2005); Kar.-Mal. *el* “köy; yurt, vatan, memleket; halk, toplum” (Tavkul, 2000); Kaz. Tat. *il* “il, devlet, memleket, el”, *il-ana* “vatan ana”, *ildeş* “vatandaş”, *il-yort* “vatan”, *il-söyer* “vatanperver”, *il-cir* “vatan” (Ganiyev vd., 1997); Kum. ülke anlamında değil “köy” anlamındadır, aynı zamanda anlam genişlemesiyle “dost” anlamı da kazanmıştır, *el* “köy”, *el bol-* “dost olmak” (Nemeth, 1990); Özb. *el* “yurt, diyar” (Yusupova, 2018); Türkm. *il* “el, insanlar halk; ülke, memleket, diyar” (Tekin vd., 1995); YUT *el* “vatan, memleket, il, ülke”, *el-jurt* “vatan ve millet” (Necip, 1995).

İl kelimesinin “parlak, parıldayan, ılık, ışıldayan” anlamı da olabilir. Türk lehçelerinde, *il* kökünden türeme ihtimali bulunan ve “parlama, ılık” anlamı içeren kelimelerden bazıları *y=s(c/ç/j/ø)* denkliliği göz önüne alındığında şunlardır:

Kar. *iler-* “ilerdi”, *menig közüme neñ ilerdi* “herhangi bir şey (karanlık ya da uzak bir mesafe söz konusuysen) anahatlarıyla göründü”, *taglar başı ilerdi* “dağların zirveleri şöyle böyle seçildi (siluet halinde göründü)” (Atalay, 1986); Har. *yula* “ateş” (Demirci & Karşlı, 2014); EAT *yıldırigan* “çok parlayan, çok parlak”, *ıldıra-/yıldıra-/ıldıra-/yaldıra-/yıldura-* “parıldamak, ışıldamak, ziya saçmak”, *yıldırayık* “parlak” (Dilçin, 1983); Çoban *ilerü vardı, gördü kim bir yığanak yatur, yaldır yaldır yaldırur* (109b-12) (Gökyay, 2007); Çağ. *iltıra-* (Moğ.) *iltira-* “parlamak, ışıldamak” (Poppe, 2017) kelimeleri, tarihî lehçelerde “parlak, parlama, ılık” anlamında kullanılan şekillerdir.

TT *ıldırak* “parlak” *ıldıra-* “arasıra parlamak”, *ıldır-/ıldıra-* “parıldamak” (Derleme Sözlüğü VII, 1974); Özb. *yaltilla-/yaltira-* “parıldamak” (Yusupova, 2018) örnekleri, çağdaş lehçelerde “parlak, parıldamak” anlamında kullanılan kelimelerdir.

Türk mitolojisinin en önemli unsurlarından “Ülker”de de ışık anlamı mevcut olabilir. Bu takımyıldızının en bilinen özelliği parlaklığı ve yedi yıldızının gözle görülebilir olmasıdır. *Orta Asya’da “Ürgel” denen Ülker’e, Anadolu’da “Yediger, Yedigen, Yedi kardeş, Yediler, Yedikandil”* de denir (Ögel,1995). Kutadgu Bilig’de Ülker ve Yitiken olarak iki şekil bulunmaktadır. Ülker’e yedi sayısı ile isimler verildiği gibi parlaklığı ile ilgili isimler de verilmiştir. Alt. *Bay Ülgen* (Naskali & Duranlı, 1999) olarak adlandırılmıştır. *Altay Tatarları, tanrılarını “Ülgen, Bay Ülgen, Ak Işık ve Ayaz Kan” olarak adlandırdırlardı* (Eliade, 2003, s. 80).

“Yedikandil” ve “Ak Işık”ta olduğu gibi “Ayaz Kan”da da “ışık” anlamı vardır. Clauson, Türkçe yıldız adlarının genelde hayvan adları gibi, başka nesnelerin isimlerini aldıkları için Ülker’in özgün anlamında olduğunu düşünmektedir. (Clauson, 1972, s. 143).

Eski Türkçede “doğu” manasındaki *ilgerü* kelimesi de *il+gArU* “ışığa doğru” anlamı taşımaktadır. Orhun Yazıtları’nda *ilgerü kün togsık[k]a* (KT:G2) şeklinde geçmektedir (Ergin, 1989). Morfolojik olarak aynı yapıdaki “öne, ileriye” manasındaki *ileri* kelimesi de aynı kök ve eke sahiptir. Dede Korkut’ta *ilerü vardı, pay diledi* (40B1) (Gökyay, 2007).

Kelime ilk olarak “parlaklık, ışık” anlamında olmalıdır, sonradan yerleşim yerindeki ya da surlardaki “meşale, çıra” gibi aydınlatma araçları yüzünden “yerleşim, şehir, kent” anlamları, daha sonra yön eki ile birlikte “ön” anlamı kazanmıştır.

İl kelimesinin bulunduğu *il kün* ikilemesinde, araştırmacılar her iki kelime için de farklı anlamlar tespit etmiştir. Clauson *el gün* ikilemesinde *gün* kelimesine “halk” anlamı vermenin problemli olduğunu, güneş anlamının da olamayacağını, “birliktelik” anlamı katan son ek olduğu görüşündedir (Clauson,1972: 121). Doerfer ise *gün* kelimesinin ek olmadığını, devlet anlamının genişleyerek “barış” manası kazandığını ifade etmektedir (Doerfer, 1975). Gülensoy, iki kelimeyi ayırmadan, *el kün* olarak göstermekte ve anlamını “halk, millet” olarak açıklamaktadır (Gülensoy, 2007).

İl kün ikilemesinde *kün* ek olarak değil ayrı bir kelime olarak ele alınmalıdır, *kün* tek başına kullanıldığında “halk, kavim” manası tespit edilememektedir. İkilemede ikinci kelime olan *kün*, ilk anlamı olan “güneş” olarak ele alındığında, her iki kelimenin de ışığa bir gönderme olması ve *il* örneğinde olduğu gibi, anlam genişlemesi ile *kün* kelimesinin de “halk” anlamı kazanmış olması muhtemeldir.

2. Balık

Şehir anlamında kullanılan diğer bir kelime “balık”tır, kelime Eski Türkçede kullanılmış; bugün kullanımdan kalkmıştır. Orhun Yazıtları’nda iki farklı anlamı mevcuttur. Birincisi “çamur, balçık, bataklık” manasındaki *balık*; *iki erig sançdı, balıkka basıkdı* (KT:K8) (Ergin, 1989: 74), diğeri ise “şehir” anlamındaki *balık*; *taşra yoriyur tiyin kü eşidip balıkdaki tagıkmış, tagdaki inmiş, tirilip yitmiş er bolmuş* (KT:D12) (Ergin, 1989: 69). Şehir anlamında tek başına kullanıldığı gibi şehrin adı olarak da kullanılmıştır: *Şantuñ Balık* (TunI:D2), *Biş Balık* (BK:D28), *Togu Balık* (BK:D30) (Ergin, 1989: 83).

Kelimenin etimolojisi hakkında Türkologlar tarafından ortak bir yargıya varılamamıştır. Räsänen köken bilgisine değinmeden, Poppe’nin Moğ. **balaka* > *balga+sun* olarak açıkladığını belirtmektedir (Räsänen, 1969), Clauson, Moğ. *balağasun* kelimesinin çok erken dönemde alındığını, Orta Çağ’da yerini *kent* kelimesine bıraktığını ifade etmektedir (Clauson, 1972, s. 336).

Stachowski, *balık* kelimesinin kökeni ile ilgili fikirlerden en eskisinin, kelimeyi *balkı*- “parıldamak, ışıldamak, ışık saçmak” fiili ile ilişkilendiren László Rásonyi’ye ait olduğunu; Tolstov’un *bal* ya da *bar* “bataklık ve su birikintisi” gibi kelimelere bağladığını ve Sevortyan’ın bu fikri ilave ettiği örneklerle kelimeyi farazî bir *bal*- köküne dayandırıldığını belirtmektedir. Stachowski kelimenin “çamur, kil” anlamında *bal* kökünden geldiğini, *bal(ı)k* “kilden yapılmış duvar, şehir adı” olduğunu ve ayrıca balıklara da çamurlu suda yaşayan çeşitleri olması dolayısıyla bu adın verildiğini öne sürmektedir (Stachowski & Ağca, 2014).

Nalbant, kelimenin şekil ve anlamlarını tespit ettikten sonra köken hakkındaki görüşleri açıklamaktadır. Farklı dil ailelerinde “su canlısı”; “yerleşim yeri”; “balçık” anlamlarında tespit ettiği birçok kelime, Türkçe *balık* kelimesi ile anlam olarak da fonetik olarak da uyum göstermektedir. Kelimenin farklı dil ailelerinde “su” temel anlamı etrafında, ortak bir **pal* köküne dayandığını ve suyun parlaması dolayısıyla *bal+ık+ı* “parlamak” kelimesinin türediğini, “su canlısı” anlamındaki *balık* kelimesinin ise “suyumsu, su gibi, suda yaşayan” anlamında olduğunu, *balçık balık* ilişkisini ise “suyun bulunduğu yer”, “şehir” olarak ifade etmekte, yeni bir bakış açısı getirmektedir. (Nalbant, 2018).

Kökü *bal* olan kelimenin “parıltı, ışık, parıldama” manalarında tarihî Türk lehçelerindeki kullanımları şu şekildedir: Har. *balkı*- “parlamak, ışıldamak”, *balkın*- “parlamak, ışıldamak” (Demirci & Karşı, 2014); Kıp. *balkı*- “parlamak, ışıldamak, ışık saçmak” (Grönbech, 1992); EAT *balk ur*- “parlamak, ışık saçmak” (Yelten, 1998); *balkı*- “parlamak” *öteki kara dağın bir yanında alını başı balkır bir er gördüm* (105B2) (Gökay, 2007, s. 139).

Çağdaş Türk lehçelerinde: TT *balkı*- “parlamak, parıldamak, şimşek çakmak, su halkalanmak, dalgalanmak”, *balkı* “güzel, süslü, parlak”, *balkır* “parıltı, şimşek” (Türk Dil Kurumu, 2019); Hak. *palanna-/palınna*- “parlamak; dalgalanmak; kızarmak” (Arıkoğlu, 2005); Kırg. *bal-bal can*- “alev alev yanmak” *balbil* “alev” (Yudahin, 1998); Özb. *balqi*- “balkımak” (Yusupova, 2018); Türkm. *balkılda*- “parlamak, parıldamak (göz ve yıldızlar hak.)”, *yıldız balkıldadı* “yıldız parladı” (Tekin vd., 1995); YUT *val* “parıltı, pırıltı, parlaklık” *valildigan* “ışıldayan, parıldayan”, *vallida* “parıltı, pırıltı, parlaklık” (Necip, 1995).

Balık kelimesinin etimolojisi hakkındaki görüşlerden ilki olan Rásonyi’nin “parlamak” anlamındaki tahmini isabetlidir. Nalbant da “parlamak” anlamını kabul etmekte, kavram alanını ise “suyun varlığı” üzerine kurmaktadır.

İl kelimesinde olduğu gibi *balık* kelimesi de yine “parıltı” anlamındaki bir kelimedenden, “yerleşim yeri” anlamı kazanmıştır *bal+ık*; “su canlısı” manasındaki *balık* kelimesi de “kent” manasındaki *balık* kelimesi ile aynı morfolojik, fonetik yapıdadır ve her ikisi de doğrudan kendi parlaklıkları dolayısıyla aynı ismi almıştır. Nitekim Farsçada da benzer bir durumla *māhi* kelimesi bu canlıya ad olmuştur. Esasen “ay gibi, kamerî” anlamlarındadır (Steingass, 2005).

3. Kent

“Şehir” manasında kullanılan diğer bir kelime “kent”tir. Kelimenin Sogdcadan alıntı olduğu kabul edilir, Farsça, Hintçe ve Arapçada mevcut değildir. Batı Türkçesinde *kent* kelimesi “köy” anlamında da kullanılmaktadır. Fakat bu kullanım köy kelimesine nazaran oldukça nadirdir. Sümer, 1933 tarihli dahiliye vekâletinin kılavuzuna göre Türkiye’de *kent* adı taşıyan yirmi iki kadar köy olduğunu ve Azeri-Farsça sözlüğe göre Azerbaycan’da kelimenin anlamının “köy” olduğunu tespit etmektedir. (Sümer, 2019).

Kelime Avrupa dillerinde merkez manasında kullanılan ve Latince kökenli *centrum* kelimesiyle benzerlik göstermektedir. İtalyancada *centro*, İngilizcede *center*, Yunancada *kéntron* şekillerindedir. Köken olarak “keskin, sivri uç” manasındadır (Woodhouse, 1910). Her ne kadar “orta, merkez” anlamlarında ise de *kent* kelimesi de *il* ve *balık* kelimeleri gibi “parlaklık, ışık”

anlamları da taşımaktadır. Kelime fonetik ve semantik olarak Arapçadan Türkçeye geçen *kandil* kelimesi ile benzerlik göstermektedir. *Kandil*, Räsänen'e göre Latince'den, Arapça ve Farsçaya geçmiştir (Räsänen, 1969). Osm. ise *kandîl* “kandil” (aslı *kındîl*) şeklindedir (Devellioğlu, 2006). TT *kandil* “içinde sıvı bir yağ ve fitil bulunan kaptan oluşmuş aydınlatma aracı” anlamındadır (Türk Dil Kurumu, 2019).

Räsänen, Sogdca kökenli olduğunu, “şehir” anlamına geldiğini ve Memlûk Kıpçakçasında “köy” anlamı olduğunu belirtmektedir (Räsänen, 1969). Clauson, kökenini Sogdca *knd* olarak, anlamını ise “köy, küçük yerleşim” olarak tespit etmektedir (Clauson, 1972, s. 728). Eren, Sogdca *kndh* kökünü işaret ederek, Az. ve Türkm. “köy” anlamında olduğunu açıklamaktadır (Eren, 1999). Şinasi Tekin de kelimenin Sogd asıllı olduğu, her ikisi de yabancı kökenli olduğu hâlde *şehir* kelimesinin bize *kentten* daha yakın olduğu görüşündedir (Tekin, 2001, s. 35).

Kaşgarlı, *ken* “kent; doğu bölgelerindeki bütün kentlere verilen genel ad, *kend* kelimesinin kısaltılmış biçimidir” açıklamasını yapmakta ve bu sözden alıntılanarak Kaşgar'a *ordu kend* dendiğini ifade etmektedir (Atalay, 1986). Türk lehçelerindeki şekil ve anlamları arasında çok bir fark yoktur.

Tarihî Türk lehçelerinde, Kar. *kénd* “kent, şehir” (Arat, 2006); Kıp. *kent* “kent, şehir” (Grönbech, 1992); Altınordu ve Kır. Tar. *kent* “kent” (Özyetgin, 1996); Osm. *kend* “kent, şehir” (Kiremit, 1999), şekilleri mevcuttur.

Çağdaş Türk lehçelerinde, Kırg. *kent* “oturaklık yeri, meskûn mahal, şehir” (Yudahin, 1998); Kum. *gentli* “köylü, köye has olan” (Nemeth, 1990); Özb. *kent* “şehir” (Yusupova, 2018); YUT *kent* “kent, büyük köy, kasaba” (Necip, 1995), şekilleri tespit edilmektedir.

4. Saray

Günümüzde “şehir” manasına gelmeyen, anlam kayması ile “kral ya da hakanın yaşadığı büyük gösterişli yapı” anlamı kazanan *saray* kelimesi de geçmişte çokça binanın yan yana bulunduğu halkın içinde yaşadığı bölge anlamında kullanılmıştır. Kelimenin Farsçadan Türkçeye geçtiği kabul edilir. Farsçada *serā* ve *serāy* iki şekil; “saray, ev, büyük yapı” anlamları taşımaktadır (Steingass, 2005). Kelime yolcuların, kervanların konaklaması için yapılan hanlara da isim olmuştur, *kārbân-serāy* “kervansaray, şehirlerde, köylerde, yol üzerinde yolcuların, misafirlerin gecekalmelerine mahsus büyük han” (Devellioğlu, 2006) anlamına gelir.

Kelime Avrupa dillerine de geçmiştir. Räsänen, Farça *serāy* olduğunu Rusçaya da geçtiğini belirtmektedir (Räsänen, 1969). Mozart'ın meşhur operası Saraydan Kız Kaçırma'nın orijinal adında (Die Entführung aus dem Serail) *serail* olarak geçmektedir. Kelime İtalyancada da *serraglio* şeklinde mevcuttur.

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri şunlardır: Kar. *saray* “saray, köşk”, *saray karşı* şeklinde ikileme olarak da kullanılmıştır (Arat, 2006: 1418); *qarşı* “hakan ve sülalesinin ikamet ettiği saray” (Atalay, 1986); Har. *sarây* “konak, saray, ev” ...*hiç bilmezem bu od benim sarâyuma nireden düşdi*” (20a-18), *sarây* “yurt, mekân” *Derviş her ne yire irişe, gice olduğu vakt ora anuñ sarâyıdır* (43a-7), *serâçe* “küçük saray; billur köşk” ... *telef kaldugum 'ömr-içün te'essüf yirdüm ve gönül serâçesini göz yaşı elması-la delerdüm*. (3b-4) (Özkan, 1992); *sarayçığ* ve *saraykına* “küçük saray” (Ünlü, 2012); Kıp. *saray* “saray” (Grönbech, 1992); Kır. Tat. *saray* “kırk yirde sarayda bitinildi” (Özyetgin, 1996); EAT *saray* “ev, konak, saray” (Yelten, 1998); Osm. *serây* “saray, büyük konak” (Devellioğlu, 2006).

Çağdaş Türk lehçelerindeki şekilleri şunlardır: Kar.-Mal. *sarayım özden/sarayma özden* “prensler hizmet eden soylular tabakası”, *sarayımlık* “kurum, kibir” (Tavkul, 2000); Kzk. *saray* “saray, orda” (Koç vd., 2007); *saray* “saray” (Ganiyev vd., 1997); Kırg. *saray* “han; hükümdarın

yaşadığı ev” (Yudahin, 1998); Özb. *saroy* “saray” (Yusupova, 2018); Türkm. *saray* “saray” *sarayman* “saray bekçisi” (Tekin vd, 1995); YUT *saray* “saray” (Necip, 1995).

Mukaddimetü’l Edeb’de *saray* kelimesini Poppe “saray” anlamını vermekte ama verilen örneklerde bu kelime “ağıl” manasındadır; *saraydu hiç kün ügey* “sarayda kişi yok turur” (Poppe, 2017). Aynı kullanım Eski Anadolu Türkçesinde de vardır: *buğdayı saraydan çıkardılar* (9B13) (Gökyay, 2007). Kelimenin “ambar, odunluk, ahır” anlamında kullanımı TT’de de mevcuttur, bu anlam farklı bir kökten de geliyor olabilir.

Bu kelimenin de *parılı* ile alakalı bir kökten gelme ihtimali üzerine anlam bağlantısı olabilecek kelimeler *yarı-* ve *çirag* kelimeleridir. Bu kelimelerden *çirag* Farsça kökenli olarak kabul edilir, Farsçada *çirāh* ve *çirāg* şekillerindedir, sözlükte karşılığı “lamba, ışık, kandil fitili, rehber” olarak verilmektedir (Steingass, 2005).

Bu iki kelimenin ve bu kelimelerden türemiş ya da türeme ihtimali olan kelimelerin, tarihi Türk lehçelerindeki kullanımlarından bazı örnekler, kelime başı /y/ ünsüzünün Türk lehçelerinde c/ç/j/s/ş ünsüzlerine dönüşmesi ve uzak lehçelerde /s/ denkliliği esas alınarak şunlardır:

EUT *yarı-* “aydınlanmak” *yaruk* “ışık, aydınlık” (Tekin, 2019); EUT *yarukın yaltrıkın yarutur siz* (652-1) (Kaya, 1994); Kar. *yarı-* “aydınlanmak”, *yarıq* “aydınlık”, *yarutgan* “aydınlatan”, *yarutti ajunka küniğ hem ayıg* (Arat, 2006), Har. *yarı-* “parlamak”, *yaruk* “parlak, ışık”, *yarukluk* “parlaklık”, *çerag*, *çerāh*, *çıra*, *çirag* “ışık”, *tañırkap oğlu fikr ü rāyın kılğan alıp yüziñe sürtdi kün çırasın* (Demirci & Karslı, 2014); *çirāk* “mum, kandil”, *Ne gam aña karıcuğun çirāğı söyündüğinden* (74a-7) (Özkan,1992); EAT *çirāg/çirāk* “ışık veren şey, kandil”, *yarıt-* “parlatmak, ışıklandırmak” (Yelten,1998); *yarımasun yarçımasun senüñ oğluñ kür kopdu* (2911B3) (Gökyay, 2007); Osm. *çerāg* “fitil, mum”, *çerāg-ı seher* “sabah yıldızı”, *çerāg-ı sipihr* (mecaz) “güneş, ay, yıldızlar”, *çirāg* “fitil, kandil, mum; çirak” (Devellioğlu, 2006).

Çağdaş lehçelerde: TT *çıra* “çam vb. reçineli ağaçların yağlı ve yanmaya elverişli bölümü; lamba” (Türk Dil Kurumu, 2019); Alt. *carı-* “aydınlatmak”, *carık* “ışık; neşeli; dünya”, *carıtkış* “kandil”, *carkın* “ışık, parıltı” (Naskali & Duranlı, 1999); Hak. *çarı-* “aydınlanmak, parlamak, ışık saçmak”, *çarıdığ* “aydınlık, ışık, parlaklık”, *çarıhtığ* “parlak, ışıklı”, *çarıthı* “lamba, idare; ışık”, *çırıl-* “ışımak, parlamak”, *sırah* “çıra”, *izen sağaa, çarılı künnih suzi* “selam sana, parlak güneşin ışığı” M. Kilçiçekov (Arıkoğlu, 2005); Kar.-Mal. *saraş/sarı aş* “sahur vakti”, *carı-* “aydınlanmak”, *carık* “ışık”, *çirak* “meşale, lamba”, *sırah* “çıra” (Tavkul, 2000); Kırg. *carık* “ışık, aydın”, *carıl-* “aydınlattırmak, aydınlanmak”, *carka* “parıltı”, *carkı-* “parlamak, yıldırırmak”, *çirak* “mum kandil”, *çirakçı* “meşaleci”, *çiraktan-* “aydınlanmak, yıldırırmak, parlamak” (Yudahin, 1998); Kum. *ırtılāy* “ışık, aydınlık”, *ırtılāy et-* “parıldamak, ışık saçmak”, *yarık* “ışık”, *yırtıla-* “parlamak”, *yırtıllau* “parlaklık”, *çirak/çerağ* “mum, lamba”, *çirak sallagan* “şamdan”, *er çiragi eki göz* “erkeğin mumu iki gözüdür” (Nemeth, 1990). Buna benzer bir kullanım Farsçada da vardır: *çirāg-ı çeşm* “göz ışığı, gözün ferisi” (Steingass, 2005). Özb. *çiroq* “çıra”, *çarog* “çırağ” (Yusupova, 2018); Şor. *çarı-* “gün ağarmak, aydınlanmak”, *çarık* “ışık, ziya”, *çarıt-* “bir meseleyi aydınlatma”, *çarıtkış* “kandil” (Tannagaşeva & Akalın, 1995), Tuv. *çırık* “ışık, aydınlık” (Arıkoğlu & Kuular, 2003); Türkm. *çıra* “lamba” *çiraz* “güneş ışığı” (Tekin vd., 1995); YUT *çaraklaş-çaraklimak* “görünüp kaybolmak, parlamak”, *yultuzdek çaraklaydu* “yıldız gibi parlar”, *çirag/çirak kandil* “yağ lambası” (Necip, 1995); uzak lehçelerde, Çuv. *şurda* “mum” (Paasonen, 1950); Yak. *sardaña* “ışın”, *sarsın* “yarın”, *sırdat-* “ışıklandırmak”, *sırdık* “ışık” (Vasiliev,1995). Moğolca aynı kökten *sara/saran* “ay” anlamına gelmektedir (Poppe, 2017).

Çirag kelimesinin “çıra, meşale, lamba” anlamları yanı sıra “ışık” anlamına da geldiği görülmektedir.

Har. *çirāgını yak-* “yardım etmek”, *Bârî Ta ‘âlâ bunun çirāgını yakdı ve tevbe nasîb eyledi* (7b-11), *yarı kıl-* “yardım etmek”, *Devletüñ yarı kıldı ki cihânüñ eyüsin ve yavuzın sınamış* (58a-15)

(Özkan, 1992); EAT *çırağ*, *Hak yandurañ çırağun yana dursun* (19B9) (Gökyay, 2007), örneklerinde ise “yardım, yardım etmek” anlamları mevcuttur.

“İşık, ışımak” anlamındaki *yar* kökünden türeyen kelimeler, Türk lehçelerinin tamamında farklı formlarda ve farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Türk lehçelerinde bu kadar çok şekli ve kavram alanı olan bir kökten türeyen kelimelerin alıntı değil, Türkçe kökenli ya da Avrasyatik olarak kabul edilmeleri gerekmektedir. *Çırag* kelimesi *yar* “parlama” kökünden türeyen *yaruk* “ışık” kelimesinin Türk lehçelerindeki şekillerinden biridir. Kelime başı y > ç değişimi ile Hakas ve Şor lehçelerinde *çarığ/çarıh* şeklini almış, Altay ve Karaçay-Malkar Türkçelerinde y- > c- ve bir çok lehçede ünlü daralması ile *çırag* şeklini almıştır. Uzak lehçelerde ise s- olmuştur.

Saray kelimesinin kökeni de *yar* “parlama” isim köküne dayanmaktadır. Kelime, *sar+ay* “parlama” anlamındaki *yar* kökü, kelime başı /y/ ünsüzünün Türk lehçelerinde c/ç/j/s/ş/ø ünsüzlerine dönüşme şeklinde olduğu gibi *yar > sar* şeklini almıştır. +Ay eki isimden isim yapma ekidir. Ergin, işlek olmayan eklerden biri olduğunu, ilgi ifade ettiğini, *gün-ey*, *kuz-ay* misallerinde bulunduğunu belirtmektedir (Ergin, 1990: 168). Bu ek daha çok yön bildiren kelimelerde ve gök cisimlerinde görülmektedir: Kar. *Oñay* “Jüpiter” (Arat, 2006: 132), EAT *iley* “ileri, ön” (4B9) (Gökyay, 2007: 21). *Saray* kelimesi de “parlaklık, ışık” anlamından yerleşim yeri anlamı kazanmış bir diğer kelimedir ve alıntı değildir, kökü ve eki itibarıyla arkaiktir.

Kar.-Mal. *İlker* “Venüs, Çobanyıldızı”, Ülker ise *Sarayganla* “Büyük Ayı yıldız grubu” olarak geçmektedir (Tavkul, 2000). Ülker’in *saray* kelimesi ile ifade edilmesine diğer Türk lehçelerinde rastlanmamaktadır.

Bu kelime *sarayganla > sar+Ay+kAn+IA* şeklinde açıklanabilir. Gabain, +kAn ekinin unvan bildirdiğini açıklayıp dağ isimlerinde *Kadırkan* ve *Ötüken*, ayrıca yıldız ismi *Yitiken* (yedi beyler) yani Büyük Ayı’da bulunduğunu ifade etmektedir (Gabain, 2003, s. 44). Clauson, *Yetigen* ile ilgili ifadesinde, +gAn ekinin kelimeye birliktelik katan +gün ekinin değişikliğe uğramış şekli olduğunu belirtmektedir (Clauson, 1972). Gabain, +IA ekinin çok eski ve ekseriya yüklem yahut cümle belirleyicisi olduğunu ve çok seyrek bulunduğunu belirterek; *körkle* “güzel” *kurla* “kere” *kur* “sıra” kelimelerini tespit etmektedir (Gabain, 2003, s. 47).

Sarayganla kelimesindeki her üç ek de arkaiktir ve üç ekin de bu kadar nadir olması, +kAn ekinin Ülker’in üç adına da (Ülgen, Yetiken, Sarayganla) eklenmesi tesadüf değildir.

“Ülgen gökte, göğün yedinci, dokuzuncu ya da onaltıncı katında oturur. Tahtı göğün en yüksek yerinde ya da kozmik dağın zirvesindedir. Abakan Tatarları gök tanrının kubbesinden, Buryatlar gümüş ve altından nurlu evden, Altaylılar altın kapılı ve altın tahtlı “Saray”dan söz ederler” (Eliade, 2003: 81). Esin ise *Altun* (veya *Temür*) *Kazguk*’un gök hükümdarı denen göksel tanrının sarayı sanıldığını, Yitiken’in hükümdarın arabası sayılıp, Kutupyıldızı’na bağlı olarak gökyüzünde dairesel şekilde hareket ettiğini belirtmiştir (Esin, 2001, s. 41).

Eliade’nin aktardığı görüşe göre Ülker tanrının *sarayı* iken, Esin’in ifade ettiği inanca göre *arabasıdır*. Bu inanışlardan da anlaşılacağı üzere *saray* kelimesi yeryüzünden önce gökteki cisimlere ad olmuştur.

5. Yurt

Kelimenin Türk lehçelerinde “şehir” anlamı yoktur “ülke” anlamı taşır, Türk dili ve kültüründe önemli bir yere sahiptir.

Yurt kelimesi için Räsänen, “vatan, toprak, halk” anlamlarını tespit etmektedir (Räsänen, 1969). Clauson, anlam genişlemesi olduğunu belirterek, açıklamasının sonuna *yurdu* kelimesini ekleyerek *iğne yurdu* “iğne gözü”, *ir* kelimesinin değişmiş şekli gibi görüldüğü açıklamasını yapmaktadır (Clauson, 1972, s. 958). Doerfer, kelimenin çeşitli Kafkas ve Doğu Avrupa dillerine

geçtiğini örnekleriyle belirtmektedir (Doerfer, 1975). Eren, “bir halkın üzerinde yaşadığı toprak parçası; insanın doğup büyüdüğü, yaşadığı yer, memleket; göçebelerin yazın veya kışın oturdukları yer” açıklamasıyla, kelimenin kökeninin bilinmediğini, Kononov’un “yürümek, göçmek” fiilleri savına, Doerfer ve Clauson’un fiilin *yur-* değil *yori-* olması sebebiyle karşı çıktıklarını, Rusçaya *jurt* “çadır” olarak geçtiğini ifade etmektedir. Türk lehçelerinden verdiği örnekler arasında Yak. *surt* “oba” ve Çuv. *śurt* “ev” de vardır (Eren, 1999). Gülensoy, *yurt* (Moğolca eş zamanlı *nutug*) türevlerini Y(>c,ç,j,m,n,s,ş)Ü(>o,u)RT şeklinde göstermekte ve Almancaya *jurte* olarak geçtiğini belirtmektedir (Gülensoy, 2007).

Orhun Yazıtları’nda *yurt* şeklindedir; *ölügi yurtta yolta yatu kaldaçı ertigiz* (KT-K8/9), Ergin kelimenin manasını “yurt” (Ergin, 1989), Talat Tekin “kamp yeri, konaklama yeri” olarak açıklamaktadır (Tekin, 1988).

Kar. *yurt* “harabe hâlindeki eski yerleşimler”, *yortug* “savaş gününde ya da konaklama yerinden ayrıldığında hakanın yanında bulunan eşlikçiler, korumalar” (Atalay, 1986); EAT *yurt*; *kaba ağacı yeriyile yurduyla kopardı* (Gökyay, 2007), *yurt idin-/yurt it-/yurt tut-/yurdlan-/yurtlan-* “yerleşmek, mesken edinmek” (Dilçin, 1983); Alt. *curt* “yurt” (Naskali & Duranlı, 1999); Hak. *çurt* “konut, mesken”, *çurta-* “yaşamak, hayat sürmek”, *çurtağ* “mesken, yurt”, *çurtas* “hayat, yaşam” (Arikoğlu, 2005); Kar.-Mal. *curt* “yurt” (Tavkul, 2000); Kırg. *curt/curut* “halk; ülke, memleket” (Yudahin, 1998); Özb. *yurt* “yurt” (Yusupova, 2018); Tuv. *çurt* “yurt, memleket; oba, oymak” (Arikoğlu & Kuular, 2003); Şor. *çurt* “yurt” *çurta-* “oturmak, yaşamak” (Tannagaşeva & Akalın, 1995); Çuv. *śurt* “ev, (avlu ve bütün müstemlatıyla birlikte)” (Paasonen, 1950); Yak. *uraha* “çadır” (Vasiliev 1995) şekil ve anlamları tespit edilmektedir.

6. Ordu

Daha çok *orda* ve *ordu* şekilleri görülen kelime, “şehirden” çok “başkent” anlamında kullanılmış, Altınorda devletine isim olmuştur.

Räsänen, *ordu*, *ortu*, *orda*, *ordo* şekillerini tespit etmekte (Räsänen, 1969), Clauson, *ordu/ordo* “duruma göre saray ya da otağ olabilen hakanlık yerleşimi” ve Budist ve Mani metinlerinde “cennet mekânı” anlamları olduğunu belirtmekte, Azeri ve Osmanlı Türkçelerinde anlamının önce “otağ” sonra “askerî otağ” en sonunda da “en büyük askerî birim” anlamına geldiğini ifade etmektedir (Clauson, 1972: 203). Şinasi Tekin, **or* “*yer taht” **or*+*t* > *or*+*t*+*a* “orta” olarak açıklamakta ve ilkin “hükümet merkezi, kağanın çadırı” daha sonra “saray” mânâsına gelen ve imlâsı “*ortu*”dan farklı olan *ordu* kelimesinin başka bir ekle türetilmiş olup olmadığını bilinmediğini ifade etmektedir (Tekin, 2001, s. 235). Gülensoy, kökenini < *or* “kale, ana meydan” < **yer*, **taht* şeklinde açıklamaktadır (Gülensoy, 2007).

Tarihî Türk lehçelerindeki şekilleri şunlardır: Orhun Yazıtları’nda *ordu* “merkez, pâyitaht, kağanın oturduğu yer, hakanın oturduğu şehir, ordugâh, karargâh”, *Oguz yağı ordug basdı* (KT-K8/9) (Ergin, 1989); EUT *karşı* kelimesi ile birlikte de kullanılmıştır, *ordu karşı içinteki* (90-3) (Kaya, 1994); Kar. *ordu* “bir hakanın ikametgâhı”, nitekim Kaşgar kentine *ordu kend* “hakanların ikametgâhının olduğu kent denir”, *ordulan-*; *bég bir yérig ordulandı* (Atalay, 1986); *ordu* “saray, şehir” *ordu saray* (KB 6113) ikilemesi de bulunmaktadır (Arat, 2006); Kıp. *orda* belediye (?) köy yeri (?) (Grönbech, 1992); Altınordu ve Kır. Tat. *orda/ordu* “şehir, hanın ikâmet ettiği yer, *orda-yı muazzam* ve *ordu-yı muazzam* (Özyetgin, 1996); EAT *ordu* “hanın çadırı, hanın karargâhı, hükümdarın yurdu ve durağı, padişahın oturduğu yer; askerin konakladığı yer, karargâh, ordugâh, *ordu uşağı* “bey çocuğu, beyin çadırına mensup çocuk” (Gökyay, 2007).

Çağdaş Türk lehçelerindeki şekilleri şunlardır: Kar. Mal. *orda* “karargah, ordu” (Tavkul, 2000); Kırg. *ordo* “hanın karargâhı, bir asilzadenin karargâhı, belli-başlı bir adamın muhteşem obası”, *ak ordo* “mükellef, beyaz oba”, *oordoluu* “saraya malik olan” (Yudahin, 1998); Özb. *ordu* “ordu” (Yusupova, 2018).

Kaşgarlı, *orı qolı* tamlamasını “vadinin yamaçlarını oluşturan silsileden alçak olan ve vadi boyunca uzanan dağ kolu” şeklinde açıklamaktadır (Atalay, 1986). Burada *or* “vadi; koyak; dağların ortası; çukurda kalan yer” anlamlarında kullanılmıştır. Kelimenin “çukur, hendek” anlamları dağlara göre çukurda kalmasından dolayı da olabilir.

Or ve *yurt* kökenli kelimelerin benzer manalara geldiği örnekler bulunmaktadır:

“*Or*”un Çağatay Türkçesindeki “şehir ve kale viranesi” (Kúnos, 1902) anlamını, Karahanlı Türkçesinde Kaşgarlı, *yurt* için “harabe hâlindeki eski yerleşimler” (Atalay, 1986) olarak vermektedir. “*Or*”un *yurt* kelimesine benzer şekilde “ülke” anlamı da bulunmaktadır, Altay Türkçesinde Moğolca kökenli *oroon* “devlet, ülke, memleket” (Naskali, 1999) anlamlarındadır.

Ayrıca EAT *yurt idin-/yurt it-/yurt tut-/yurdlan-/yurtlan-* “yerleşmek, mesken edinmek”; Hakas Türkçesi *çurta-* “yaşamak, hayat sürmek”; Şor Türkçesi *çurta-* “oturmak, yaşamak” kelimelerine benzer şekilde, Karaçay-Malkar Türkçesinde *orunlan-* “yerleşmek, yurt edinmek, kök salmak” (Tavkul, 2000); Kırgız Türkçesinde *orunda-* “yerleşmek” (Yudahin, 1998) fiileri de “yerleşmek, yurt tutmak” anlamları taşımaktadır.

Or, yerleşim yeri olarak seçilen bölgenin adından, anlam genişlemesi ile “çadır, ev, ülke” gibi pek çok anlam kazanan *yurt* ile bazı benzer anlamlara sahiptir ve bu iki kelime birbirleriyle bağlantılı görünmektedir.

Sonuç

Türkçe olsun olmasın yerleşim adları insanlık tarihi kadar eski oldukları için bu kelimelerin ait oldukları dilde hangi kökten türediklerinin ve hangi anlama geldiklerinin belirlenmesi çok zor olduğu gibi hangi dilin diğerinden alıntı yaptığının tespiti de zordur. Başka bir dilden alındığı düşünülen kelime gerçekte o dilde çok eski çağlara ait kelimelerin köklerinde bulunabilmektedir. Birbirlerine çok uzak coğrafyalarda yaşayan halkların da bir şekilde birbirlerinden kelime alıntılardığı, bu dillerdeki fonetik ve semantik olarak çok benzer olan kelimelerden anlaşılmaktadır.

Eski çağlarda gökyüzündeki ışıklar mitolojilerin de ana kaynağıdır, gökyüzünde “tanrıların oturduğu parlak mekânlara” *saray* adı verilmiş, yeryüzünde “hakanın yaşadığı yer” de aynı şekilde, ışıltılı olması sebebi ile *saray* kelimesi ile karşılanmıştır.

İl kelimesine yön ekinin eklenmesi ile oluşmuş *il+gerü* kelimesi, yön belirleyen bir kavramı ve aynı zamanda güneşin doğduğu yer anlamlarını karşılamıştır.

Eski çağlarda “meşale, kandil, çıra” gibi ilkel aydınlatma araçlarıyla yerleşim yerinin ya da duvar gibi savunma yapılarının ışıklandırılması, yerleşimin dışarıdan, uzaklardan görülebilmesini, sağlamıştır. Bu sebeple Türkler, yerleşim yerlerinin bir kısmına, doğrudan “parlama, ışık” anlamlı adlar vermiştir.

Farsçadaki “su canlısı” anlamındaki *māhi* kelimesinin aynı zamanda “kamerî, ay gibi” anlamında olması iki farklı milletin aynı düşünce tarzı ile bu canlıya ad verdiğini göstermektedir. Bu durumda balığın, pullarının parlaması yani kendi parlaklığı sebebiyle bu adı aldığı ortaya çıkmaktadır. “Şehir” anlamındaki *balık* da yanan meşale parıltıları sebebi ile “parlak” anlamındaki bu adı almıştır.

Türklerin, antik çağlarda inşa ettikleri basit yerleşimler günümüzde çok daha karmaşık hâle gelmiştir ama bu yapılara verilmiş olan adlar fonetik değişim gösterse de aynı kalmıştır. *Yurt* ve *ordu* kelimelerinde ışık anlamı tespit edilememiştir. Yerleşim alanının etrafına çukur, hendek kazılması suretiyle, eski çağlarda birbirini tamamlayan iki yapı olan *yurt* “çadır, oba” ve *or* “hendek, çukur” kelimeleri ya da bu köklerden türemiş kelimeler, zaman içinde küçük yerleşimlerin büyüyerek şehirleri, ülkeleri oluşturmasıyla bu yerleşimlere de ad olmuş, kazandıkları yeni anlamlar kavram

alanlarının karışmasına yol açmış, “devlet, ülke” örneğinde olduğu gibi aynı yerleşimi ya da “yerleşmek” örneğinde olduğu gibi aynı kavramı karşılamaya başlamıştır.

Kısaltmalar:

Alt.	: Altay Türkçesi
Az.	: Azerbaycan Türkçesi
Çağ.	: Çağatay Türkçesi
Çuv.	: Çuvaşça
EAT	: Eski Anadolu Türkçesi
EUT	: Eski Uygur Türkçesi
Hak.	: Hakas Türkçesi
Har.	: Harezmi Türkçesi
Kar.	: Karahanlı Türkçesi
Kar.-Mal.	: Karaçay Malkar Türkçesi
Kaz. Tat.	: Kazan Tatar Türkçesi
Kıp.	: Kıpçak Türkçesi
Kır. Tat.	: Kırım Tatar Türkçesi
Kırg.	: Kırgız Türkçesi
Kum.	: Kumuk Türkçesi
Kzk.	: Kazak Türkçesi
Moğ.	: Moğolca
Osm.	: Osmanlı Türkçesi
Özb.	: Özbek Türkçesi
Şor.	: Şor Türkçesi
Tuv.	: Tuva Türkçesi
Türkm.	: Türkmen Türkçesi
TT	: Türkiye Türkçesi
Yak.	: Yakutça
YUT	: Yeni Uygur Türkçesi

Kaynakça

- Arat, R.R. (2006). *Kutadgu Bilig*. Kabalcı Yayınevi.
- Arıkoğlu, E. (2005). *Örneklili Hakaşça Türkçe Sözlük*. Akçağ Yayınları.
- Arıkoğlu, E. & Kuular, K. (2003). *Tuva Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Atalay, B. (1986). *Divanü Lûgat-it-Türk Tercümesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Clauson, G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. Oxford University Press.
- Demirci, Ü.Ö. & Karşlı, S. (2014). *Kutb'un Husrav u Şirin'i Dizin*. Kesit Yayınları.
- Devellioğlu, F. (2006). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Aydın Kitabevi.
- Dilçin, C. (1983). *Yeni Tarama Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Doerfer, G. (1975). *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen, Band IV*. Franz Steiner Verlag GmbH.
- Eliade, M. (2003). *Dinler Tarihine Giriş*. Kabalcı Yayınevi.
- Eren, H. (1999). *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Bizim Büro Yayınevi.
- Ergin, M. (1989). *Orhun Abideleri*. Boğaziçi Basım ve Yayınevi.
- Ergin, M. (1990). *Türk Dil Bilgisi*. Bayrak Basım Yayım.
- Esin, E. (2001). *Türk Kozmolojisine Giriş*. Kabalcı Yayınevi.
- Gabain, A. (2003). *Eski Türkçenin Grameri*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ganiyev, F., Ahmet'yanov, R., Açıkgoz, H. (1997). *Tatarca-Türkçe Sözlük*. İnsan Yayınevi.
- Gökyay, O. Ş. (2007). *Dedem Korkudun Kitabı*. Kabalcı Yayınevi.
- Grönbech, K. (1992). *Kuman Lehçesi Sözlüğü*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Gülensoy, T. (2007). *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kaya, C. (1994). *Uygurca Altun Yaruk*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kiremit, M. (1999). *Mir'âtü'l-Memâlik*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Koç, K., Bayniyazov, A., & Bayniyazova, C. (2007). *Türkiye Türkçesi-Kazak Türkçesi Sözlüğü*. Çimkent Enstitüsü.
- Kúnos, I. (1902). *Şeyh Suleyman Efendi's Çağatay-Osmanisches Wörterbuch*. Ungarischen Akademie der Wissenschaften.
- Nalbant, M. V. (2018). Eski Türkçe Balık Sözcüğü Üzerine Yeni Bir Etimoloji Denemesi. *Köktürk Yazısının Okunuşunun 125. Yılında, Orhun'dan Anadolu'ya Uluslararası Türkoloji Sempozyumu*.
- Naskali, E. G. & Duranlı, M. (1999). *Altayca-Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Necip, E. N. (1995). *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Nemeth, G. (1990). *Kumuk ve Balkar Lehçeleri Sözlüğü*. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk Mitolojisi II*. Türk Tarih Kurumu.
- Özkan, M. (1992). *Gülistan Tercümesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özyetgin, M. (1996). *Altın Ordu, Kırım ve Kazan Sahasına Ait Yarlık ve Bitiklerin Dil ve Üslup İncelemesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Paasonen, H. (1950). *Çuvaş Sözlüğü*. İbrahim Horoz Basımevi.
- Poppe, N. N. (2017). *Mukaddimetü'l-Edeb: Moğolca-Çağatayca Çevirinin Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

- Räsänen, M. (1969). *Versuch Eines Etymologischen Wörterbuchs Der Türkspachen*. Suomalaisen Kirjallisuuden Kirjapaino.
- Roux, J. P. (2002). *Türklerin ve Moğolların Eski Dini*. Kabalcı Yayınevi.
- Stachowski, M. (2014). Avrupa balkan(lar)I, Türkçe bal(yk) ve Bunların Asıl Anlamları Sorunu. Ağca, M. (Çev.). *Türkbilig*, 27, 155-159.
- Steingass, F. A. (2005). *Comprehensive Persian-English Dictionary*. Çağrı Yayınları.
- Sümer, F. (2019). *Eski Türklerde Şehircilik*. Türk Tarih Kurumu.
- Şahin, İ. (2016). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopesi*. Türkiye Diyanet Vakfı. 635-637.
- Tannagaşeva, N. & Akalın, H.Ş. (1995). *Şor Sözlüğü*. Çukurova Üniversitesi Basımevi.
- Tavkul, U. (2000). *Karaçay-Malkar Türkçesi Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, Ş. (2001). *İştikakının Köşesi*. Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Tekin, T. (1988). *Orhun Yazıtları*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2019). *İrk Bitig*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T., Ölmez, M., Ceylan, E., Ölmez, Z., & Eker, S. (1995). *Türkmence-Türkçe Sözlük*. Simurg Kitapçılık ve Yayıncılık.
- Toparlı, R (2000). *Ahmet Vefik Paşa Lehce-i Osmânî*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1972). *Derleme Sözlüğü, VI. Cilt*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (1974). *Derleme Sözlüğü, VII. Cilt*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu. (2019). *Türkçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2012). *Harezmi Altınordu Türkçesi Sözlüğü*. Eğitim Yayınevi.
- Vasiliev, Y. (1995). *Türkçe-Sahaca (Yakutça) Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Woodhouse, S.C. (1910). *English-Greek Dictionary*. George Routledge & Sons Limited.
- Yelten, M. (1998). *Târih-i İbn-i Kesîr Tercümesi*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yudahin, K. (1998). *Kırgız Sözlüğü*. Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yusupova, N. (2018). *Türkçe-Özbekçe Sözlük*. Türk Dil Kurumu Yayınları.

Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre 17. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Kadın

Woman in the Ottoman Empire in the 17th Century According to Evliya Çelebi's "Seyahatname"

Osman Köse*

Abstract: The social life of women in the Ottoman state differed according to religions, legends and geography. Muslim women and Christian women and girls were different from each other in dressing, dressing, eating, traveling and decorating. In this article, the lives of women in the Ottoman state are examined according to the book "Traveling", written by the famous Ottoman traveler Evliya Çelebi. Evliya Çelebi, the great traveler of the 17th century, who wrote the cities, towns and wide geography he visited with detailed comments and clear-attention observations and transferred them to the next centuries, was born in 1611 in Istanbul. His father is the goldsmith of the palace. Due to his father's duty in the palace, he studied at Enderun, the most important educational institution of the time, and received a high level of education. The family is originally from Kütahya. He made his travels on official assignments or as a traveler. He wrote by traveling, seeing or listening to almost the entire Ottoman geography for over forty years. It is assumed that he died in 1682 or 1684. Since Evliya Çelebi spent his life traveling around the vast Ottoman geography through both official duties and travels, it is possible to find information about all stages of social life in his "Seyahatname", which he wrote. The fact that he spends his life on travel shows that he has a personality who likes to travel. The subject studied is limited to the 17th century, when Evliya Çelebi lived. Accordingly, the lives of women and girls who are Ottoman state subjects living in a wide area from Yemen to Vienna and from North Africa to the Caucasus are the subject of this article.

Sutructured Abstract: In the Ottoman state, women's social life differed according to religions, dignitaries and geography. Muslim women and Christian women and girls were different from each other in dressing, dressing, eating, traveling and decorating. In this article, the lives of women in the Ottoman state are examined according to the book "Traveling", written by the famous Ottoman traveler Evliya Çelebi. Evliya Çelebi, the great traveler of the 17th century, who wrote about the cities, towns and the wide geography he visited with detailed interpretations and pure-attention observations and transferred them to the next centuries, was born in 1611 in Istanbul. His father is the goldsmith of the palace. Due to his father's duty in the palace, he studied at Enderun, the most important educational institution of the time, and received a high level of education. The family is originally from Kütahya. He made his travels on official assignments or as a traveler. He wrote by traveling, seeing or listening to almost the entire Ottoman geography for over forty years.

In the first volume of his work, he tells the reason why he started traveling, and connects everything to a dream he saw. Accordingly, a dream he saw at the Ahi Çelebi Mosque near the Yemiş Pier in Eminönü in early September 1630 changed his later life. In his dream, Hz. Prophets and Companions come to the mosque. Hz. While the Prophet leads the prayer, Evliya Çelebi also acts as a muezzin with Bilal-i Habeşi. At the end of

* Prof. Dr., Polis Akademisi
Prof., The Turkish National Police Academy
ORCID 0000-0002-6157-2841
oskose@hotmail.com

Cite as/ Atıf: Köse, O. (2020). Evliya Çelebi Seyahatnamesi'ne göre 17. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde kadın. Turkish Studies, 15(8), 4063-4082. <https://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.47241>

Received/Geliş: 30 October/Ekim 2020

Accepted/Kabul: 20 December/Aralık 2020

Copyright © MDE, Turkey

Checked by plagiarism software

Published/Yayın: 25 December/Aralık 2020

CC BY-NC 4.0

the prayer, Hz. Instead of kissing Prophet's hand and saying "intercession or Rasullah", as a result of a slip of the tongue, he said "Travel or Rasullah", Hz. The Prophet laughed and replied, saying, "'Sheha'ati and seyâhatî and ziyâretî and Allahâhümma yessir bi's-sih-sihhati ve's-salâme. "Sa'd bin Ebi Vakkas takes out his" quiver", that is, his gun, and puts it on Evliya's waist. Ebi Vakkas advises him to travel and to write about the places he visited and he saw.

Evliya Çelebi traveled to Istanbul and its surroundings, the capital of the Ottoman state, for a few years, after 1630, that is, after experiencing the dream event, and then traveled to distant provinces and regions. His travels continued for over forty years until he died. During the years he visited the Ottoman country, Mustafa I, IV. Murad, I. Ibrahim and IV. Mehmed they were the Ottoman sultans. A total of 27 Grand Viziers, including Köprülüler in their last years, also served in the office of grand viziers.

The 17th century is the most turbulent years of the Ottoman Empire compared to the previous periods. In this period, long years of wars were fought with Iran, Austria and Poland, and Ottoman foreign policy was busy with the crises that occurred with these countries. Long years of wars have deeply shaken the economic and social structure. With the European states putting precious metals on the Ottoman markets, the economic balance was upset and the value of money fell. In the Ottoman state, which represents the traditional Turkish state understanding and life in all its aspects, the woman is the foundation of the family and is in the social life. It is possible to come across charity institutions and social areas opened all over the country with the names of women. During his travels, Evliya Çelebi came across neighborhoods, mosques, madrasahs, baths and fountains known by the names of women in the regions he traveled.

In Istanbul, places of worship such as Afife Banu Masjid, Kösem Celile Sultan Mosque, Şeker Ana Mosque, Eşe Kadın Mosque, Şebşah Kadın Mosque and Kadınana Mosque; Educational institutions such as Sunni Women's Madrasa, Fatma Sultan Women's Madrasa; Charities such as Fatma Sultan Fountain, Kösem Valide Sultan Fountain and Taya Kadın Fountain and known places such as Hacı Kadın Hamam, Eşe Kadın Hanı and Eşe Kadın Mahallesi are some of the places Evliya has visited, seen and recorded. Considering all the places he visited, it is possible to increase the number of religious and social places named after women.

In the Oman state, women were in social life. In village life, women other than those involved in agricultural life were shopping at markets, and shops were run by women in most places. In the Ottoman geography, which Evliya Çelebi, the prominent traveler of the 17th century, traveled, saw and wrote in detail, it is not possible to fit the social life of women and their functions in social life into a single pattern.

The fact that the state has wide borders and the emergence of different races, religions and cultures within these broad borders brought with it a wide variety of women's positions in social life. In addition to Muslim, Christian, Jewish and other different sects, racial differences also increase this diversity.

Evliya Çelebi gave information about the social life and daily life of Ottoman women in the 17th century by describing and explaining the women he saw in this vast geography in every sense in detail.

It is assumed that he died in 1682 or 1684. Since Evliya Çelebi spent his life traveling around the vast Ottoman geography through both official duties and travels, it is possible to find information about all stages of social life in his "Seyahatname", which he wrote. The fact that he spends his life on travel shows that he has a personality who likes to travel. The subject studied is limited to the 17th century, when Evliya Çelebi lived. Accordingly, the lives of women and girls who are Ottoman state subjects living in a wide area from Yemen to Vienna and from North Africa to the Caucasus are the subject of this article.

Keywords: Ottoman State, woman, Evliya Celebi, 17th century, *Seyahatname*.

Öz: Osmanlı devletinde kadınların sosyal hayatı, dinlere, meşreplere ve coğrafyaya göre farklılıklar gösterirdi. Müslüman kadınlarla Hristiyan kadınların ve kızların giyim, kuşam, yemek, gezme ve süslenme şekilleri birbirinden farklıydı. Bu makalede, ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi'nin seyahatlarını kaleme aldığı "Seyahatname" adlı kitabına göre Osmanlı devletinde kadınların yaşamı incelenmektedir. Gezdiği şehirleri, kasabaları ve geniş coğrafyayı detaylı yorumları ve pür-dikkat gözlemleri ile kaleme alan ve sonraki asırlara aktaran 17. asrın büyük seyyahı Evliya Çelebi 1611 yılında İstanbul'da doğdu. Babası sarayın kuyumcusudur. Babasının saraydaki görevi nedeniyle, devrin en önemli eğitim kurumu olan Enderun'da okudu ve yüksek düzeyde bir eğitim aldı. Aile aslen Kütahyalıdır. Seyahatlerini resmi görevlendirmelerle veya seyyah olarak

yaptı. Kırk yılı aşkın bir zaman Osmanlı coğrafyasının neredeyse tamamını gezerek, görerek veya dinleyerek kaleme aldı. 1682 yılı veya 1684 yıllarında ölmüş olduğu varsayılmaktadır. Evliya Çelebi ömrünü gerek resmi görevler ve gerekse seyahatler vasıtasıyla geniş Osmanlı coğrafyasını gezerek geçirdiği için, kalem aldığı “Seyahatname”sinde, sosyal hayatın tüm evreleri ile ilgili bilgilere rastlamak mümkündür. Ömrünü seyahatle geçirmesi, gezmeyi seven bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. İncelenen konu, Evliya Çelebi'nin yaşadığı asır olan 17. Yüzyıl ile sınırlıdır. Bun göre Yemen'den Viyana'ya ve Kuzey Afrika'dan Kafkasya'ya kadar geniş bir alanda yaşayan Osmanlı devlet tebaası olan kadınların ve kızların yaşamları bu makalenin konusudur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, kadın, Evliya Çelebi, 17. asır, *Seyahatname*.

Giriş

Toplumsal yapının oluşumunda temel faktör olan aile; kadın ve erkekten oluşur ve çoğalır. Bu nedenle kadının insan neslinin çoğalmasında ve sosyal hayatın şekillenmesinde önemli bir yeri vardır. Kadınların yaşamı, toplumun ve çevrenin ona bakışı ve sosyal hayattaki yeri tarih boyunca her kültür ve medeniyette farklılıklar göstermektedir.

Osmanlı devletinde de kadının sosyal hayat içindeki yeri ve onların işlevi hakkında farklılıklar bulunmaktadır. Bunun muhtelif sebepler vardır. Osmanlı devleti Yemen'den Viyana'ya ve Kuzey Afrika'dan Karadeniz steplerine kadar çok geniş bir alana sahiptir. Bu kadar geniş coğrafyada kültürel yaşamda farklılıkların olması, kadın yaşamını da ayırtırmaktadır. İkincisi, Türk ve İslam kültür temeli üzerine inşa edilen Osmanlı devletinin sınırları genişledikçe farklı ırk, din, mezhep ve kültürden oluşan toplulukları sınırlarına katmasıdır. Bu denli geniş sınırlara sahip olan ülkedeki renklilikler dolayısıyla Osmanlı devletinde tek düze bir kadın yaşamı yoktur.

Mısır, Suriye, Sana, Medine, Kırım, Tiflis, Kabartay, Bosna, Belgrad, Sofya, Konya, İstanbul, Trabzon, Adana, Girit ve Kıbrıs gibi değişik coğrafyaların her birinde kültürel farklılıklardan oluşan değişik formatlarda kadın yaşamları ve sosyal hayat içinde kadın profilleri görmek mümkündür.

Bu çalışmada, 17. asırda Osmanlı devletinde kadının sosyal hayat içindeki yeri ve kadına bakış açısı ele alınacaktır. Araştırmada istifade edilecek temel bilgi kaynağı dönemin seyyahı Evliya Çelebi'nin gözlemleri olacaktır. Yani bir bakıma Evliya Çelebi'nin gördüğü ve izlediği ölçüde Osmanlı devletinde kadın profili ortaya koyulmaya çalışılacaktır. Fakat, bunun yanında değişik kaynaklardan da istifade edilecektir.

Gezdiği şehirleri, kasabaları ve geniş coğrafyayı detaylı yorumları ve pür-dikkat gözlemleri ile kaleme alan ve sonraki asırlara aktaran 17. asrın büyük seyyahı Evliya Çelebi 1611 yılında İstanbul'da doğdu. Babası sarayın kuyumcusudur. Babasının saraydaki görevi nedeniyle, devrin en önemli eğitim kurumu olan Enderun'da okudu ve yüksek düzeyde bir eğitim aldı. Aile aslen Kütahyalıdır. Seyahatlerini resmi görevlendirmelerle veya seyyah olarak yaptı. Kırk yılı aşkın bir zaman Osmanlı coğrafyasının neredeyse tamamını gezerek, görerek veya dinleyerek kaleme aldı. 1682 yılı veya 1684 yıllarında ölmüş olduğu varsayılmaktadır (Gemici, 2013: 1-3).

A – Seyahata Başlaması

Evliya Çelebi ömrünü gerek resmi görevler ve gerekse seyahatler vasıtasıyla geniş Osmanlı coğrafyasını gezerek geçirdiği için, kalem aldığı “*Seyahatname*”sinde, sosyal hayatın tüm evreleri ile ilgili bilgilere rastlamak mümkündür. Ömrünü seyahatle geçirmesi, gezmeyi seven bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir.

Eserinin ilk cildinde, seyahate başlama sebebini anlatırken, her şeyi gördüğü bir rüyaya bağlamaktadır. Buna göre, 1630 yılı Eylül ayı başlarında Eminönü'nde Yemiş İskelesi yakınlarında bulunan Ahi Çelebi Camii'nde gördüğü bir rüya onun daha sonraki yaşamını değiştirdi. Rüyasında,

Hız. Peygamber ve sahabeler camiye gelirler. Hız. Peygamber namaz kıldırırken, Evliya Çelebi de Bilal-i Habeşi ile birlikte müezzinlik yapar. Namazın sonunda Hız. Peygamber'in elini öper ve “*şefaati ya Resulüllah*” diyecek yerde, dil sürçmesi sonucu “*Seyahat ya Resulüllah*” deyince, Hız. Peygamber gülererek “*“şefâ’atî ve seyâhatî ve ziyâretî ve Allâhümme yessir bi’s-sıhhati ve’s-selâme*” diyerek mukabele eder. Sa’d bin Ebi Vakkas da belindeki “*sadak*”ını yani silahını çıkararak Evliya’nın beline takar. Sa’d bin Ebi Vakkas ona, gezmesini, gezdiği ve gördüğü yerleri kaleme almasını tenbihler. Rüyadan etkilenen Evliya Çelebi yaşadıklarını Kasım Paşa Mevlevihanesi şeyhi Abdullah Dede’ye nakleder. Dede, “*İslâmıbolcuğazımızı tahrîr etmek*” ile kendisinin görevlendirildiği noktasında yorumlar yapar (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, s. 159).

Kendi ifadesine göre, bu rüyadan hareketle Evliya Çelebi’nin seyahatleri başladı.

B – Evliya Çelebi’nin Seyahatı Dönemlerinde Osmanlı Devleti ve Dünya

1630 yılından itibaren, yani rüya hadisesini yaşadktan sonra, bir kaç yıl Osmanlı devleti payitahtı İstanbul ve çevresini gezen Evliya Çelebi, daha sonra uzak vilayetlere ve bölgelere seyahatlerde bulundu. Kırk yılı aşkın bir zaman yani ölünceye kadar bu seyahatleri devam etti. Kendisinin Osmanlı ülkesini gezdiği yıllarda I. Mustafa, IV. Murad, I. İbrahim ve IV. Mehmed Osmanlı padişahlarıydılar. Son yıllarında Köprülüler olmak üzere bu yıllarda toplam 27 Sadrazam da sadaret makamına çıkarak görev yaptı.

17. asır, önceki dönemlere göre Osmanlı devletinin en çalkantılı yıllarının yaşandığı zamanlardır. Bu dönemde İran, Avusturya ve Lehistan ile uzun yıllar devam eden savaşlar yapıldı ve Osmanlı dış politikası bu ülkeler ile oluşan krizlerle ile meşguldü (Cezar, 1960). Uzun yıllar devameden savaşlar iktisadi ve sosyal yapıyı derinden sarstı. Avrupa devletlerinin değerli madenleri Osmanlı piyasalarına sürmesi ile iktisadi denge altüst oldu ve paranın değeri düştü (Karta, 2013, s. 169).

Bu asırda görülen siyasi boyutu olmayan isyanlar ve eşkıyalık türü olayların sıkça yaşanması da Osmanlı ekonomisinin bozulmasını etkileyen faktörlükl arasındadır (Uzun, 2008, s. 64-147).

Evliya Çelebi’nin seyahat yaptığı yıllarda devlet ve toplum hayatı, daha önceki asırlara göre iktisadi ve sosyal sarsıntılar geçirmeye başlasa da, Osmanlı devleti yine çağın güçlü bir devleti ve dünya siyasetinde etken ve belirleyici özelliğe sahipti.

C – Kadın Adları Verilen Sosyal Alanlar

Türk tarihinin her devresinde, kadın profili sosyal hayatın içinde etken olarak yer almıştır. Kadını sosyal hayatın ve yaşamın dışına iten ve onu toplumdan soyutlayan uygulamalara ve geleneksel davranışlara Türk devletlerinde rastlanmaz.

Geleneksel Türk devlet anlayışını ve yaşamını tüm yönleriyle temsil eden Osmanlı devletinde de kadın, ailenin temelidir ve sosyal hayatın içindedir (Solak & Uysal, 2016). Kadınların adları ile ülkenin her tarafında açılan hayır kurumlarına ve sosyal amaçlı alanlara rastlamak mümkündür. Evliya Çelebi, gezdiği dönemlerde seyahat ettiği yörelerde kadınların adları ile anılan mahallelere, camilere, medrselere, hamamlara ve çeşmelere rastlamıştır.

İstanbul’da Afife Banu Mescidi, Kösem Celile Sultan Camii, Şeker Ana Mescidi, Eşe Kadın Camii, Şebşah Kadın Camii ve Kadınana Camii gibi banileri kadın olan ibadet yerleri; Sunni kadın Medresesi, Fatma Sultan Kadın Medresesi gibi eğitim kurumları; Fatma Sultan Çeşmesi, Kösem Valide Sultan Çeşmesi ve Taya Kadın Çeşmesi gibi hayratlar ve Hacı Kadın Hamamı, Eşe Kadın Hanı ve Eşe Kadın Mahallesi gibi bilinen mekanlar, Evliya’nın gezdiği, gördüğü ve kaydettiği yerlerden bazılarıdır. Onun gezdiği yerlerin tamamına bakıldığında kadınların adlarıyla anılan dini ve sosyal mekanların sayılarını çoğaltmak mümkündür.

D – Kadın İsimleri ve Sünnet Geleneği

Osmanlı coğrafyasında kız çocuklara verilen isimler, genelde Türklerin Ortaasya'da veya Müslüman olduktan sonra kullandıkları isimlerden oluşuyordu. Osmanlı devletinde sosyal hayatın bir gerçeği olarak devlet ve aileler içinde yer alan cariyelerin / kölelerin isimleri ise onların dış görünüşleri veya karakterlerine göre adlandırılmaktaydı. Mesela, Belgrad civarında yaşayan Müslümanların kızlarının isimleri genelde Çiğdem, Meryem, Sevindi, Şahgöl, Hayre, Nisâ ve Emîne iken cariyelerinin adları, yaygın olarak Bîzâre, Bîçâre, Şekerpâre, Mehpâre, Balkız ve şâdimân şeklindeydi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, I. Kitap, s. 159).

Tarih boyunca Türklerin sosyal yaşamlarında kız çocuklarını sünnet etme geleneği yoktur. Ancak Ortadoğu ve Afrika'nın bazı bölgelerinde bu geleneğe rastlanmak mümkündür¹. Hz. Hacer'den beri Araplar arasında kız çocuklarının sünnet etme uygulaması İslamdan önce bulunmaktaydı. Osmanlı devleti, Yavuz Sultan Selim döneminde geniş Arap coğrafyasını idaresine alınca farklı geleneklere sahip olan Arapları da toplum içine katmış oldu. Yeni alanan ve Araplarla meskûn olan Mısır eyaletinin her tarafında kız çocuklarını sünnet ettirme geleneği görülmezken, yalnızca Hazariler kabilesi arasında bu tarz bir uygulama eski tarihlerden beri süre gelen bir alışkanlıktı. Bu yörede kız çocuklarının sünnetleri, geceleri eğlenceler tertip edilerek yapılıyordu. Kız çocuklarını sünnet etmedeki maksat, evlendiklerinde doğumun kolay olmasıydı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, I. Kitap, s. 323).

Evliyanın seyahati döneminde, “*keşf sahibi*” olarak bilinen ve “*gaypten haber veren*” erkekler olduğu gibi kadınlara da tesadüf ediliyordu. Evliya Çelebi bu anlamda “*celal sahibi*” ve “*mezcube*” olarak tanımladığı Deli Nisan Kadın'dan bahsetmekte ve onun sürekli salâh halinde ve fazla yemek yemeden dolaştığını ifade etmektedir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, IV. Kitap, s. 222).

E – Kadın Hafızlar

İslam geleneğinde Kur'an-ı Kerimi ezberleyen erkeklere “*hafız*” ve kadınlara da “*hafize*” denmektedir. Osmanlı toplumunda da Kur'anı hıfz etmek yaygın bir gelenektir. Bu amaca ve Kur'an eğitimine yönelik olarak Darul Kurra, darul Huffaz, Medrese, Darul Kuran ve Ribatlar bulunuyordu (Bayraktar, 2008, s. 120). Toplumda erkek hafızların yanında her yerde kadın hafizelere rastlamak mümkündür. Bu kapsamda Evliya Çelebi'nin yaşadığı dönemlerde İstanbul'da 6 bin erkek hafızdan başka 3 bin kadar da kadın hafize bulunmaktadır (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, I. Kitap, s. 254). Bunun gibi taşra vilayet, kaza ve köylerde de hafızlık geleneği yaygındı. Ulemasının çok olması ile bilinen Bolu'da da 200'den fazla hafızın bulunması buna güzel bir örnek teşkil etmektedir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, II. Kitap, s. 89).

Halk arasında yaygın olan kanaatlere göre insan kitleleleri, üzerinde yaşadıkları coğrafyalara göre analiz edilmekteydi. Evliya Çelebi seyahatnamesinde bu yönde tahlillerde de bulunmaktadır. Kendisinin en çok gezdiği yerlerden Tuna bölgesi ile ilgili bir anlatımı dikkat çekmektedir.

Tuna suyu ile ilgili bir değerlendirmesinde Evliya “*Hak Te'âlâ Sultân Mehmed'e ve Sultân Bâyezîd'e ve Sultân Süleymân'a garîk garîk rahmetler eylesin, cümle İslâmbol halkını Tuna'ya ve gayri suya muhtâc etmedi. Hak Te'âlâ'nın İrâde- i alıyyesi ol imiş kim İslâmbol halkı Tuna suyu içmeyeler. Eğer içmiş olsalar ehl ü iyâl ve sıgâr u kibâr başka tabî'atde olup zabt u rabtları mümkün olmayup.. sâhib i isyân olurlardı*” demekteydi. Elbette Tuna suyu burada hem sembol ve hem de bir bölgeyi tanımlayan sınır olarak kullanılmıştır. Bölge ahalisinin çoğunluğu gayr-ı müslimdir. Bu hükmün oluşmasında Tuna bölgesinde yaşayan halkın genelde gayr-ı müslim olması ve bunların

¹ Bugün dahi Ortadoğu ve Afrika'daki 29 ülkede tahminen 125 milyondan fazla kadın sünnetlidir (Karaman, 2017, s. 126).

yaşam tarzlarından kaynaklanan ön yargıların etkili olmuş olması muhtemeldir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 171).

F - Kadınların Doğumları

Kadınların doğum oranları ve çocuk sayıları yörelere göre farklılıklar göstermekteydi. Osmanlı aile yapısında ortalama çocuk oranı 3 olarak kabul edilmektedir. Fakat aiede çocuk sayısı oranı kişilerin statü ve ekonomik durumlarına göre de değişmektedir (Çakır, İ. E., 2012).

Bazı yörelerin havasından olsa gerek kasdınlarda doğurma, geç yaşlara kadar sarka biliyordu. Mesela Mısır'ın Kif şehrinin güzel havası ve suyundan olması muhtemeldir ki burada 100 yaşında bile kadınların hamile olduğu görülmektedir. Abartılı bir yaş olmakla beraber, Evliya Çelebi 150 yaşındaki erkeklerin de Hıta (Çin) kızları ile beraber olduklarını söylemektedir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, X. Kitap, s. 274).

G - Kadınların Güzellikleri

Kadınlar, güzellikleirni her zaman muhafaza etmek veya daha da çekici görünmek için fiziksel görünüm ve bakımlarına çok dikkat ederler. Tarih boyunca kadınların bu yöndeki gayretleri ve uğraşları toplumların kültürel yaşamlarına göre farklılıklar arz etmektedir. Bunun yanında köy ve şehir yaşamları da bunu etkilemektedir. Köy şartlarının meşgalesi ve tabiatla yüz yüze olan uğraşları bu alanda yaşayan kadınları ister istemez atıl bırakmaktadır. Bu nedenle kadınlarda bakım, şıklık ve zerafet deyince şehirli yaşam akla gelmektedir. Osmanlı devleti de bu genel yaşamın dışında değildir. Şehirli yaşam içindeki Osmanlı kadınlarının daha bakımlı, zarif ve dış görünümleirne dikkat ettikleri bilinen bir gerçektir

Osmanlı kadınları güzel olamak ve var olan güzelliklerini muhafaza etmek için çeşitli bitkiler veya karışımlar kullanıyorlardı. Osmanlı devletinde şehirli kadın deyince akla şüphesiz payitaht İstanbul gelmektedir. Zira bu asırlardaki genel anlayışa göre şehir deyince akla gelen yer de İstanbul'dur. Osmanlı devletinin ve toplumunun bakışına göre göre İstanbul "*asitan-i saadet*"tir yani "*başkentlerin başkenti*"dir. Tüm resmi yazışmalar ve yazılan eserlerde bunu görmek mümkündür.

Bu nednele İstanbul'da yaşayan, hayatının tüm evrelerini burada idame ettiren kadın figürü her anlamda taşra şehirleirne göre farklılıklar göstermektedir. Giyimden yaşamın en ince noktalarına kadar, model alınan İstanbul kadınıdır. İstanbul'da da saray yaşamının içinde olan kadın, her anlamda odak noktasını oluşturur. Osmanlı sarayında veya saray çevresinde yetişen, evlilikler ile bir paşanın veya üst düzey bürokratin eşi olan ve bu şekilde eşinin görevi gereği taşra şehirlerinde belirli bir süre yaşam süren Osmanlı kadını, taşradaki diğer kadınlar tarafından örnek alınır.

Bu vesileyle gerek İstanbul'da yaşam süren ve gerekse taşra şehir ve kasabalarında hayatlarını idame ettiren kadınlar, güzelliklerini muhafaza ve daha da zarif olabilmek için giyimlerinin yanında yüzlerine ve derilerine çeşitli macunlar sürüyorlardı. İstanbul'da buna yönelik olarak "*esnaf-ı macuncuyan*" vardı. Evliya Çelebiye göre bu mamullerden biri de kadınların dudaklarına ve koltuk altlarına sürdükleri macunlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, I. Kitap, s. 258).

Bazı yörelerin kızlarının güzellikleri halk arasında konuşulmaktaydı. Bu kapsamda Evliya Çelebi Ankara'dan çıktıktan sonra uğradığı Istanos'u anlatırken, bu yörenin Ermeni nüfusunun çok olduğunu ve Istanoslu Ermeni kızlarının güzelliklerinin meşhur olduğunu belirtmekteydi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, II. Kitap, s. 222). Bu anlatıma göre, Şii köyü olan Havrassuba'nın "*mahbubeleri*", "*marâli*" ve "*gazâl*"i gözlüydü (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, II. Kitap, s. 280). Bu tecrübeye göre, havası güzel olan yörelerin kızları da güzel oluyordu. Mesela Hotin, havası güzel olan bir şehirdi. Bağ bahçe ve meyveleriyle ünlü Podhayıçse (Lehistan)'nin de havası güzeldi ve bu yörelerde güzel kızların sayısı çoktu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 69).

Hotin kızlarının güzellikleri herkesçe bilindiği için genelde kızların ve kadınların güzellikleri tarif edilirken “*maralı*”, “*gazalı*” ve “*Hotin ahusu gözlü*” ifadeleri kullanılmaktaydı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 77).

Serhad şehri Belgrad'ın kadınları sözlerinin erleri olarak biliniyordu fakat erkekleri pek muteber sayılmıyordu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 192). Evliya Çelebi, Belgrad'ın kızlarını “*perhizkar bakire kızlar*” olarak tanımlayarak onları “*dürr-i na süfte*” ve “*gonca-i şüküfte*” yani “*inci danesi*” ve “*yeni açılan güller*” olarak tarif etmektedir. Kızlar, edepli ve güzel yüzlü halleryle babalarından başka erkek yüzü görmüyorlardı. Toplum içinde “*sim beden ve nazik endam*” olan kızlar, “*feşihül-lisân ve bedî'ül-beyân*” konuşmalarıyla dinleyenleri etkiliyorlardı. Bu yörenin kadınları “*Rabia ı Adeviyye*” misali “*ehl-i perde*” ve “*zahide-i sahib-i cemel*” olarak biliniyordu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 195) Erdel'in güzel kızları ise düzgün dişlere sahip ve güzel konuşmakta maharetliyidiler (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 209).

Evliya, bu çerçevede Bosnasaray'ın kızlarından da güzellik ve bakımlılıklarından dolayı stayişle bahsederek “*her biri birer dâne i dürr i yetim-âsâ gonca-femm i nâ-şüküfte ve birer dürr i nâ-suftu Meryem-âsâ kızlardır*” diyerek onların babalarından başka erkek yüzü görmediklerini söylemektedir. Bosna'nın kadınları “*rabiâtül Adeviyye*” mertebesinde görülerek namuslu ve edepliydiler. Genelde tesettürlü olan kadınların konuşmaları çok düzgündü. Güzel giysiler giyen ve kokular süren kadınlar, kendileirne iltifatlar eden aşıklara karşı “*bedî'ül-beyân ve fasihül-lisân hulvül-kelâm*” sözlerle karşılık veriyorlardı. Kadınların ağızlarından çıkan sözlerin inceliği ve zerafeti, muhataplarını etkiliyordu.

Bosna'nın güzel kadınları her tarafta meşhurdu. Evliya Çelebi'nin döneminde buraya “*dilber kanı*” denmektedir. Fatih Sultan Mehmed 1463 yılında Bosna'yı aldığı zaman Hersekkade Ahmed Paşa'ya, “*Askerimiz henüz hizmetkâr yerin (buldu) ve bekârlıktan kurtuldu ve cümlelerin yüzleri güldü*” diye latife yapmıştır (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 221).

Bulgaristan'ın Bobosova kasabasının kızları da “*maralı*”, “*gazalı gözleri*” ve “*şirin sözleri*” ile görenlerinin aklını giderecek derecede güzeldiler (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 63). Üsküp de, havasının güzelliği ile Balkanların güzel şehirlerindendi. Burada bulunan Rum kızları “*al yanaklı*” ve “*güzel talihli*” olmalarıyla meşhurdular (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 69).

Selanik yakınlarındaki Orfene kasabasının kadınları güzellikleri ve dostluklarıyla maruftular. Orfene'nin kadınları “*orfene yani fahişe olurlar*” anlamında bir söz varsa da bu tamamen “*haddini aşan bir söz*” olarak görülmekteydi. Sadece Orfene değil, Selanik'in geneli “*suleha-yı ümmetten*” bilinirdi. Zengin bağ ve bahçelere sahip olan Orfene halisinin onuştukları diller Rumca ve Bulgarca'ydı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 280).

Lehistan'ın Tobordok kasabası ve Pihar kazası, kızlarının güzellikleriyle her tarafta iyi bilinmekteydi. Yine burası “*kara kaşlı, siyah gözlü, buğday teni, enli yüzlü*”, “*marmara adası mermeri gibi beyaz*” ve “*tüysüz kadife gibi yumuşak*” gulamları ile de bilinmekteydi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 57).

Macar kadınları da güzellikleri ile biliniyorlardı. Evliya Çelebi bir gece kaldığı Bistirçe kalesinde yörenin kadınlarının güzelliklerine büyük övgüler düzmektedir. Kaleyi seyrederken gördüğü çok sayıda kızların güzelliklerini tarif ve tavsif edecek kelimeler bulamadığını söyler. Onun kaldığı hanedeki kızı “*elmas yanaklı, lal gün kiraz dudaklı, ahu gözlü, şirin sözlü*”, “*dürr-i meknun*” dişli olarak tarif eder ve görenin “*aklının perişan olacağını*” ifade eder ((Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 28).

Evliya Çelebi, Macar kasabası olan Seykel'in kadınlarını anlatırken “*Seykel diyarının mahbub ve mahbubesi Macar-ı fuccar-ı Erdel memleketinde değil belki Leh ve Çeh ve Alman*

vilayetlerinde misilleri yoktur” diyerek mübalağalı bir açıklama yapmaktadır (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 39).

Bulgaristan’ın Silistre kasabasının kadınları “*çağatayi ve Rum Nogayi gözlü*”, mert sözlü ve beyaz yüzlü olarak biliniyordu. Pahalı ve güzel elbiseler giyerlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, III. Kitap, s. 188).

Kırım yarımadasındaki Gözleve’nin Tatar kızları da güzel olmakla beraber, ekekları soluk yüzlüydüler (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 212). Tatarların yarısının yaşadığı, zevk ve sefa yeri olarak bilinen Tateli’nin Rum kızları ve delikanlıları da güzellikleriyle şöhretliyidiler (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 230). Keza bu yarımada bulunan Karasu havasının ve kızlarının güzelliğiyle biliniyordu. Burada güzel Rus cariyeleri, Çerkes, Abaza ve leh kızlarına her tarafta rastlamak mümkündü (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 242).

Kırım’a giderken yol üzerinde olan Öziçe’nin havasının hoşluğundan kadınların yüzleri “*bedr-i münir-i mehtab*” yani etrafa ışık saçan ve parıldayan bir dolunay gibiydi. Al yanaklı ve dolgun dudakları yüzlerine farklı bir güzellik veriyordu ((Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 42).

Çeşitli milletlerin yaşadığı bir yer olan ve Araplar tarafından “*elsine-i cebel*” olarak tavsif edilen Kafkasya, Çerkeslerin de yaşadığı bir coğrafyadır. Dağlık ve yüksek olması sebebiyle yörenin havası çok güzeldir. Buranın eski sakinlerinden olan Çerkeslerin kadınları, güzellikleriyle dillere destandır Evliya Çelebi Kırım’a vardığında misafir olduğu için hizmetine iki “*bakire kız*” verdiler. Kızları birer “*inci danesi*” yeni açılmakta olan gül ve parlayan ay olarak gören Evliya, kızların her birini “*Mısır hazinesi*” değerinde görmektedir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 270). Güzellikleriyle meşhur Çerkes kızları hizmetleriyle de bilinmekteydiler. Erkeklerle iltifatlar ederek “*saçlarını bitlerler*” fakat edep dışı bir davranış içine girmezlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 278).

Arabistan sınırının başlangıç yeri olarak görülen Antakya’nın “*marâli*” ve “*gazâli*” gözlü, “*münevver yüzlü*” “*şirin sözlü*” güzel kızları vardı. Paşalar buraya geldiklerinde tüm kadınlar beyaz “*izarlarına*” yani elbiselerine bürünerek onları karşılarlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, III. Kitap, s. 36).

Akdeniz’in sahil kenti Sayda çok sıcak olduğu için havası çok ağırdı. Temmuz ayında serinlerde bile insanlar sıcaktan pişiyordu. Bu nedenle halk soluk benizliydi. Evliya, sıcak bölgenin kadınlarının güzel olmadığını vurgularken, Sayda’nın kadınlarını bu gup içinde görmektedir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, IX. Kitap, s. 209).

Evliya Çelebi Mısır seyahatinde Behice, Hınadı ve Zuafa kabilelerini ziyaret ettiğinde kızların çok güzel olduğunu, buğday tenli, “*merali ve gazali Hotin ahusu gözlü, şirin sözlü, münevver yüzlü*” olduklarını ve insanı “*baştan çıkaracak*” güzellikte olduklarını söylemektedir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, X. Kitap, s. 3419).

Edirne’nin kızları da iltifatlar düzülecek güzellikteydiler. Çelebi, “*divane biraderlerimizin zencir kırdıkları mahal*” olarak tanımladığı Edirne bimarhanesine ziyaret için gelen kızları gören divanelerin, onların güzelliklerini gördükçe şifalar bulduğunu söyler. Evliya, kendisi de güzel Edirne kızlarını gördüğü zaman “*sağlığını kaybederek divane olduğunu, gözünün akının karasına, yaşının sümüşüne, tükürüğünün balgama ve balgamının salyasına karışarak neredeyse tımarhaneye düşeceğini*” söylemektedir. Şüphesiz bu mübalağalı bir anlatımdır fakat bunu anlatırken Edirne kızlarının güzelliğinin olağanüstü olduğunu belirtmektedir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, III. Kitap, s. 256).

Evliya Çelebi, “*Kürdistan*” olarak tanımladığı Malatya’nın kadınlarının güzelliklerinin pek meşhur olmadığını söylemektedir. Ona göre “*ekrad*” yani kürd nesli 10 yaşından sonra “*güzeşte*” olmaya yani cevelan ve güzellikleri geçmeye başlamaktadır (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, IV. Kitap, s. 14).

İzmir’in havasının letafetinden buranın gayr-ı müslim kızları da çok güzeldi. Sokağa çıktıklarında saçlarını sallayarak yürüyen kızları görenlerin “*akılları tarumar*” olmaktaydı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, IX. Kitap, s. 52).

H - Kadınların Giysileri

Osmanlı devleti, geniş sınırlara sahipti ve çok çeşitli dinleri ve kültürleri bünyesinde barındırıyordu. Bu nedenle giyim tarzları da farklılıklar arz ediyordu. Özellikle şehir hayatında kadınların giyim ve kuşamlarına, örf, adet ve gelenek ölçüsünde dikkat edilmesine yönelik padişah fermaları çoktur. Dönem dönem görülen bu tarzdaki uygulamalara rağmen kadınların günlük hayatın ve zamanın akışına göre kıyafetlerle gündelik yaşamlarını sürdürdükleri görülmektedir².

Payitaht İstanbul’un giyim ve kuşamı şüphesiz her anlamda örnek olması açısından büyük önem arz etmektedir. Burada da giyim kuşam zaman ve statüye göre değişmektedir (İpşirli Arıt, 2015).

Evliya Çelebi, giyim ve kuşam ile ilgili Osmanlı coğrafyasının neredeyse tamamı hakkında öngörülerde bulunmaktadır. Bu öngörülerin, onun bizzat gördüğü veya çevresinde duyduklarından oluştuğu muhtemeldir.

Evliya’ya göre, çok geniş sınırlara sahip olan Osmanlı devletinin her yöresinde kadınların giysileri farklıdır. İmparatorluğun uzak batı sınırlarında gayr-ı müslimlerin yoğunlukta olduğu ve havası, bağları, bahçeleri, arpa suyu, rakıları, bal ve yağları ile meşhur Hotin’in gayr-ı müslim kadınları başı açık ve siyah kaküllü olarak dolaşmaktaydılar (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 67). Lehistan yöresinin de genelde tüm kızları açık başlı olarak dolaşıyorlardı. Siyah saçlı Leh kızları elvan ipek hilatlar ve fistanlar ile kubadi sarı pabuçlar giymekteydiler (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 69). Rumeli’deki Abelyond’un Rum “*mahbubeleri*” ipek fistanlar giyiniyorlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 143).

Güzellikleri ile bilinen Sakız’ın kızları da genelde uzun elbiseler ile dolaşırlardı. Kadınların, uzun elbiselerini giydiklerinde tavus kuşu gibi salınarak gitmeleri görenlerin aklını almaktaydı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 302). Havasının güzelliği ile bilinen Varna halkı çuka feraceler ile geziyorlar ve genelde ticaret ile uğraşıyorlardı. Bu yörede “*Tatar kalpağı*” fakir giysisi olarak özdeşleşmişti. Kış aylarında, “*Kutmen kürkü*” ve üzerlerine “*Merzifon bezi*” ile kaplama yapmaktaydılar. Kadınlar, beyaz renkli feraceler ve yassı baş ile müeddeb olarak geziyorlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 50). Gelibolu’da da kadınlar gündelik yaşamlarında ferace giyiniyorlar, üzerlerine izar (peştamal) bürünüyor ve yüzlerine burka koyuyorlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 159).

Osmanlı devletinin uç bölgelerinden olan Erdel kadınları çeşitli renklerde ipek arakiyyeler (külâh) üzerine inci, al yakutlar takmaktaydılar. Ziyet takınmaya düşkünlüler. Ayaklarına ise sarı ve turncu renklerde sahtiyandan (tabaklanmış deri) papuçlar giyerlerdi. Avusturya ve Frenk kadınlarının geleneksel olarak kullandıkları “*kara şapkalar*”ı Erdelli kadınlar takınmıyorlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 31).

Üsküp’ün Bulgar kızlarının güzellikleri orta derecede de olsa giydikleri giysilerin şatafatı ve salınarak yürümeleri görenlerin “*akıllarını tarumar*” etmekteydi. Evliyaya göre görenlerin kıskandığı kızlara erkek eli değmiyordu. Kırkkilise, Saray ve Vize kasabaları halkı güzellikleri ile

² Sibel Dulum, aynı tez, s. 19 – 30;

maruf gayr-ı müslim Üsküplü kızlar ile nikahlar kıyıp evleniyorlardı. Bu yörelerde yüzlerce müslümanın hanımı Üsküp yöresinden evlilik yoluyla gelmiş bulunuyordu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 69).

Belgrad'ın kadınları günlük hayatlarında siyah ferace ve yassı serpuş takke giyerlerdi. Üzerlerine de beyaz örtü takınırlardı. Burada da çarşı ve pazarlarda kadın görmek mümkün değildi. Kadınların çarşı pazar dolaşmaları “*ayıp*” olarak telakki ediliyordu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 26).

Belgrad'a yakın Rodnik kasabasının gayr-ı müslim kadınları günlük hayatlarında saçlarını zarif örtülerle kapatarak geziyorlardı. Kadınlar giysileri ve başlarındaki örtüler üzerine gümüşler ve akçeler dizerler; zarif elbiseleri, fistanları ve örgülü saçları ile “*reaya*” kadınlarından farklılık gösterirlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 235).

Azak'a yakın Aşağı Hisarın kadınları çuka elbiseler giyerlerdi. Elbiselerinin yenleri ve göğüsleri gümüş düğmeli ve başları elvan kapaklı oluyordu. Soğuk bir iklime sahip olduğu için üst giysi olarak Samur ve Nafe kürk giyiniyorlardı. Bu yörenin kadınları günlük yaşamlarında yüzleri açık olarak gezmekteydiler (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 313).

Yalan söylememe yönleriyle bilinen Kalmuk kadınları, yüzleri açık olarak sokağa çıkıyorlardı. Erkekleri asık sürat olmalarına karşı kadınları güzel yüzlü, siyah kaşlı-kirpikli ve doğal “*gazal gözülü*”ydüler. Yörede nikah kıyma geleneği yoktu. Evlilikler doğrudan yapılıyordu. Kalmuk erkekleri cesur ve ölümden korkmuyorlardı; eğer ölürlerse bir kadının karnından tekrar çocuk olarak dünyaya gelecekları (hulul) inancına sahiptiler (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 318).

Sofya ve çevresindeki evlerde cariyeler olarak hizmetkarlık yapan Bulgar Vounuk kızları da evde, çarşıda, pazarda ve her yerde başları açık olarak gezmekteydiler. Voynuk kadınları her alanda hizmete canla başla koşmalarıyla bilinirlerdi.

Sofya'da “*ehl-i perde*” olarak nitelenen muhafazakar kadınlar halkın yoğun olarak dolaştıkları “*şahrâha*” yani cadde ve sokaklara çıkmazlardı. İhtiyaçları olduğunda “*sûk-ı Sulataniye*” yani Sultan Pazarı'na çıkarak alış verişlerini yaparlardı. İnsanlar fanuslarla gece karanlığında başka hanelere veya yerlere giderek yıkanmak ve çamaşırlarını yıkamaya giderlerdi. Bu yörede, çoğu yerlerin akisne kadınlar geceleyin gezmek veya farklı amaçlarla sokağa çıkıyorlardı. Geceleyin kadınların sabaha kadar dolaşmalarını Melek Ahmed Paşa yasaklamış fakat yöreye has bir özellik olduğu için ayanlar buna rıza göstermediklerinden başaramamıştı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, III. Kitap, s. 220).

Sofyadaki gayr-ı müslimlerin hepsi Bulgardı. Gayr-ı müslim kadınlar başları açık ve saçları örgülü olarak dolaşırlardı. Bu giyim tarzı sadece Sofya şehrine mahsus bir özellikti. Başlarına taktıkları takye ise pek hoş olmayan bir görüntüye sahip oluyordu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 183).

Balkanlarda kadın giyimleri her ayerde aynı değildi. Kızılhisar'ın Rum kadınları uzun fisanlar giyerek gezerlerdi. Çok rüzgarlı bir yer olduğundan etekleri esintilerde kalkmaması maksadıyla ferace ve fisan uçlarına ağırlık yapması için kurşunlar dikerlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 113). Eğlenceye düşkün olan Atina'nın Rum kadınları başlarına tavus kuşu kuyruğu gibi nakışlı ve dikkat çeken görünüme sahip bir şey takarlardı. Erkekleri ise Frenk kalpağı takarlar ve üzerlerine de aba ve kebe giyerlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 16).

Halkının tamamı Rumca konuşan, müslümanları fukara ve ehl-i tarik olan Mora'nın Rum kadınları başlarına beyaz sarık sarmaktaydılar. Bu giysiyi giydiklerinde gülünç bir hal alıyorlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 135). Hanya'nın Rum kadınları hem güzel ve

hem de aşık-perestdiler. Giydikleri elbiseler güzellikleriyle tenakuz teşkil ediyordu. İpekli fistanlarının koltuk altları, arkaları ve göğüsleri “*hamal semeri gibi*” yumru oluyordu. Bunu giydiklerinde bir “*harar*” gibi oluyor ve Mevlevi dervişleri gibi bir görünüm kazanıyorlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 171).

İsfakiyeli kadınlar da başlarına beyaz örtü takıyorlardı. Bunun yanında Mora'nın Çakona kasabası kadınları gibi başlarına “*beyaz katib sarıları*” saranlar da vardı. Bazen de saçlarını örterek farklı şekillerde bağlarlardı. Elvan çukalardan ve ipeklerden elbiseler giyinirlerdi. Zengin Rum kadınları ise elbiselerini kadifeden dikerlerdi. Bu yörenin kadınları da Moralı kadınlar gibi dolaşıyorlar, koltuk altları, önlerinde ve arkalarında hamal semerleri gibi yumru fistanları onları kanbur şeklinde gösteriyordu. Fakat bu yumru fistanlar, hekim tavsiyesi ile giyilmekteydi ve gelenekselleşmişti. Kadınlar “*don*” giymezlerdi ve ayaklarına siyah papuç giyinirlerdi. Yörenin kadınları ilginç görünümlere sahip olmakla beraber “*aşık-perest*” olarak bilinirlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 243).

İsfakiye'nin kadınları 12 yaşlarında bülüğa erişirler ve hamile kalırlardı. Yörede 13 yaşlarında çocuk sahibi olanlar çoktu. Doğumlar çoğunlukla yedi buçuk veya sekiz ayda olmaktaydı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 244).

Manya'daki Vitiloz bölgesinin kadınları diğerlerine göre farklılıklar göstermekteydiler. Bu yörenin kadınlarının özel günler için elbiseleri ve fistanları vardı. Mücevherler ve ziynet eşyaları takınırlardı. Firenk fistanları ve Frenk papuçları giyinerek başlarına mücevher taşlı takyeler alıyorlardı. Bazı kadınlar da gümüş veya altun taşlı takyeler takarlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 261).

İstanköy'de, Müslümanların yanı sıra Rum kadınları da örtü takarlardı. Gündüzleri asla sokağa çıkmazlardı. Rum kızları yüzleri açık gezerler, fistanlar giyerek başlarına nakışlı havlu örterlerdi. Adanın Müslüman kadınları ise günlük yaşamlarında çuka feraceler kullanırlardı. Halkın tamamı da “*Cezayir mamülü*” elbiseler giyinirlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, IX. Kitap, s. 112). Sönbeki kadınları beyaz tül bent sarıklar sararlar ve elbiselerinin üzerlerine beyaz gömlekler giyinirlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, IX. Kitap, s. 119).

Havası ve suyunun lezzetinden, güzelleri de çok olan Bolulu kadınlar çeşitli tarzlarda feraceler giyerler ve yassı başlı ve örtülü olarak gezerlerdi. Yörenin kadınları gayet müeddeb ve tesettürlü olarak biliniyorlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, II. Kitap, s. 189). Farklı bir yöre olmakla beraber Bayburd'un kadınları “*fasihu'l-lisân ve bedi'u'l-beyân*”dı yani akıcı ve güzel konuşurlardı. İffetli ve edebli olmalarıyla meşhurdular (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, II. Kitap, s. 172).

Bursa'nın kadınları güzeldi ve konuşmaları düzgündü. Güzel kokulu elbiseler giyinerek eteklerini düğümlü ve saçaklı olarak giyerlerdi. Bu özellikler, Osmanlı coğrafyasında sadece Bursalı kadınların giysilerinde görülürdü. Bu nedenle Bursalı şairler buna “*giysü yı mergule*” derlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, II. Kitap, s. 22).

Edirne'de kadınlar çuka ferace ve elvan suflar giyinmekteydiler ve başlarındaki örtülerinden dolayı yassıbaş olarak gezerlerdi. Buranın kadınları “*İslambollu kadınlar*” gibi selamiyye takye giymezlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, III. Kitap, s. 255).

Kayseri, nispeten soğuk olduğundan zengin kadınlar çuka, semur, zerdava, tilki boğazı ve sincab kürkleri ve atlas kaftanlar giymekteydiler. Orta halli olanlar ise iskerled ve Londra çuka ve boğası kaftan giyerlerdi. Başlarına da sivri takye takar ve üzerlerine de izar (örtü) bürünürlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, III. Kitap, s. 102).

Ruscuk halkı genelde ticaretle uğraşmaktaydı ve bu nedenle çukalar ve pahalı kumaşlar giyinirlerdi. Kadınları da beyaz şeyh abası denen ferace giyerler ve yassı başlı olarak dolaşırlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, III. Kitap, s. 176).

Halkının geneli “*ehl-i sünnet vel-cenaat*” ve “*müdevim-i namaz*” olarak tanımlanan Silistre’nin kadınları yasıbaşı takye ile dolaşmaktaydı ve elvan çuka ferace ve beyaz karovası ferace olarak tanımlanan giysileri giyerlerdi. Kadınları da “*edebli*” ve “*nazlı*” olarak bilinmekeydi. Burası “*ganimet şehri*” olduğundan buraya müsafirlere izeet ve ikramda eksiklik olmazdı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, III. Kitap, s. 188).

Ekseri yörüklerin yaşadığı Tatarbazarcığı’nda yaşayanlar orta halli bir ekonomiye sahiptiler. Halk, yazın Despot yaylasına çıkmaktaydı. Kadınları genelde beyaz aba ferace giyiniyorlardı. Yörede imal edilen “*şih abası*” ve “*yörük ihramı*” ise meşhurdu. Burada yaşayan yörüklerin lehçeleri diğer yörelere oranla farklılıklar göstermekteydi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, III. Kitap, s. 214).

Revan’ın kadınları gündelik yaşamlarında beyaz çarşaf giymektedirler. Yüzelerine kıl örtü takıyorlar ve başlarında sivri altun ve gümüşlü takye bulunuyordu. Ayaklarına da çizme giyerlerdi. Revan “*diyar-ı bıkı*” olarak biliniyor ve kızları muteber görülüyordu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, IV. Kitap, s. 30).

Öziçe’nin “*güzel yüzlü kadınları*” siyah ferace giyinmekteydiler. Buranın kadınları al, yeşil ve kırmızı ferace giyinmezlerdi. Kadınları olgun tavırlarıyla bilinirler ve onların çarşıya pazara girmeleri ayıp olarak karşılanırdı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 242).

Beç’in kadınları günlük hayatlarında erkekler gibi üzerlerine çukadan yensiz “*nigendeli rokla*” giyerlerdi. Bu dış giysinin içine pahalı kumaşlar ve “*çerkab*” fistanlar giyerlerdi. Beç kadınlarının fistanları diğer Hristiyan memleketlerin kadınlarının daracık ve kısa giyilerinin aksine uzun ve geniştir. Kadınların giydikleri elbiselerin etekleri yerde bir arşın kadar (68 cm) sürünürdü. Giysileri mevlevi dervişlerinin etekleri gibi boldu ve don asla giymezlerdi. Al renkli “*kubadi*” papuçlar giyerlerdi. Bellerine bağladıkları kuşakları “*cevahir ve murassa*” yani kıymetli taşlardan yapılıyordu. Bekar kızların dışındaki kadınların göğüsleri açıktı. Sokakta gezerken kadınların göğüsleri “*kar gibi*” belli oluyordu. Kadınların giyim şekli Macar, Eflak ve Boğdan yörelerinde farklı olarak bellerine kalbur çemberi gibi taktıkları kuşaklar onları kanbur olarak göstermekteydi. İyi görünümlü bir giyim tarzı değildi.

Kadınlar başlarına beyaz tül bentten örme takkeler üzerinde değerli taşlarla bezenmiş “*arakiyye*” yani külahlar takarlardı. Yörenin kızlarının başları açıktı ve siyah giysilerle dolaşıyorlardı. Saçları üzerine inci veya boncuklar bulunuyordu. Saçlarından örülmüş değerli taşlarla süslenmiş halkalar kulaklara kadar inerdi. Kızların göğüsleri, yaşlı kadınlarınkı gibi açık değildi. Üzerlerine dış giysi örtünmezler ve günlük olarak fistanlarıyla dolaşırlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 121).

Nogaylar yaşadıkları coğrafyanın özelliklerine göre giyimlere sahiptiler. Nogaylı kadınlar üzerlerine koyun ve kuzu kürkleri, başlarına “*Tatar kalpağı*” ve ayaklarına da sarı çizmeler giyerlerdi. İpek hilatler, “*elvan boğası kaftanlar*” ve ipek kuşaklar çoğunun kullandığı giyim şekliydi. Ata binmek, tirkeş (ok) ve kılıç bağlamak da gelenektendi. Kadınları “*marali ve gazali Hotin ahusu gözlü*” ve Tatarlar gibi siyah kirpikli, keman-yay kaşlıydı. Nogayların yiyecekleri de farklıydı. Talkan ve kurud çorbası, at eti, yelesi ve bstrması ve darı ekmeği yerlerdi. Asla buğday ekmeği yemezlerdi. Su yerine Boza içerlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 265).

Kıymalı Nogay kadınları da kestikleri hayvanların derilerini giyinerek gezerlerdi. Başlarına deriden kalkpak takarlar, ata binerek kılıç kuşanırlar ve erkeklerden daha da savaşçıydılar. Bazı kadınların kalpakları üzerindeki ipeklerde çeşitli şekiller bulunurdu. Kadınlar Çin ve Hitay bezlerinden kaftanlar giyerlerdi. Ayaklarına da keçe çakşır ve domuz derisinden papuç ve çizme takarlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 316).

Çerkes kadınları beyaz yünden örölmüş kalpak giyerlerdi. Başka yöredeki kadınlar gibi saçlarını sarkıtmazlar ve gözlerine sürme çekmezlerdi. Çerkes beylerinin hanımları ise “*elvan boğası*” ipekten daracık kaftanlar giyerlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 319).

Dağıstan'da da giyim bölgelere göre farklılıklar gösterirdi. Tavustan kasabasında kadınlar beyaz yünden tilki derisi kalpak giyerlerdi. Giyseler yerlere kadar uzanmazdı ve yüzleri açık gezerlerdi. Günlük giysilerinde daracık “*Acem bezinden*” yapılmı kaftanlar giyerlerdi. Bunların da Çerkes kadınları gibi kaftanların altında elbiseleri oluyordu. Kızları çok güzeldi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 289).

Yanya'nın gayr-ı müslim kadınları başlarına beyaz astardan sarık sararak saçlarını sarkıtıyorlardı. Yüzleri ve gözleri açıktı. Boğazlarında çukadan dolamalar bulunuyordu ve günlük hayatlarında elbiseler giyorlardı. Başka yörelerin gayr-ı müslim kadınları gibi fistan giymezlerdi. Şehir merkezinde outran kadınlar başlarına kırmızı çukadan başlık giyerlerdi. Yanya'nın Kanlıçeşme mıntıkasında ikamet eden çingene kadınları da şehirdeki diğer kadınlardan etkilenecek kırmızı başlıklı çukalar takınırlardı. Evliya çelebi “*nuhuset*” yani uğursuz ve sevimsiz çehre olarak tanımladığı bu çingene kadınlarının kocalarına yardım için çekiç çalıp, körük çekip ve demircilik yaptıklarını ifade etmektedir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 286).

Akdeniz'in sahil şehri Sayda'nın kadınları gümüş ve halis altın karışımından yapılmış “*arakiyye*” yani külahlar takınırlardı. Üzerlerine de beyaz “*car*” yani çarşaf bürünürlerdi. Ayaklarına çizme ve kadife çakşır giyerlerdi. Ekonomik durumları iyi veya kötü tüm kadınlar gözlerine “*kuhl-ı arabi*” yani Arap sürmesi çekerek (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, IX. Kitap, s. 209).

Kudüs'ün kadınları gayet müeddebдилer. Boyunlarına altın ve gümüş takye takıyorlar, üzerlerine “*car*” yani çarşaf bürünüyorlardı. Ayaklarına da çizme giyiniyorlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VX. Kitap, s. 242).

I - Kadınların Çalışması

Omanlı devletinde kadınlar sosyal hayatın içindeydiler. Köy yaşamında zirai alanda hayatın içinde olanlardan başka kadınlar pazarlarda alışveriş yapıyorlardı ve dükkanlar çoğu yerlerde kadınlar tarafından işletiliyordu (Kurt, 1999).

Evliya Çelebi'in uğradığı lehistan'ın Ilvov kasabasında bulunan yedi bin dükkanın genelinde” *pence-i afitâb*” kızlar gelen müşterilere satış yapmaktaydılar (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 77).

Üsküp kadınları da pazarlarda ticaret yapmaktaydılar. Güzellikleri ve zarif giyimleri ile maruf Üsküplü Rum kızları müşterilerine mal satarken, iyi pazarlık yapmaları ile bilinmekteydi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 69). Macaristan'ın Kolojvar kasabasında alışverişleri hanımlar yapmaktaydı ve kocaları başka işlerle meşguldüler (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 11). Labos kasabasının zengin pazarında da ticaret yapanlar yine buranın kadınlarıydı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 14).

Kafkasya'nın eski yerlilerinden olan Çerkesler hırsızlıklarıyla da bilinmekteydiler. Hatta onların yaşadıkları yörelerde hırsızlık yapanlara yiğit gözüyle bakarlar ve “*yapmayanlara da kız vermezler*”di. Bu nedenle kadınlar ve erkekler siyah elbiseler giyerek etraftan mal aşırarak üzere gezerlerdi. Yakaladıkları esirleri Osmanlılara veya Tatarlara satarlardı. Kurtulmak isteyenler ise bir-iki bin baş mal vererek kurtuluyorlardı. Kırım ve Osmanlı pazarları, bu şekilde Çerkes kadınları ve erkelerinin ele geçirdikleri esir ve değişik türde mallarla doluyordu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 270).

Azak kalesine yakın Aşağı Hisar'ın dükkanlarında da kadınlar çalışmaktaydılar. Onların alışveriş ederek ticaret yapması ayıp karşılanmıyordu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VII. Kitap, s. 313).

Sofya’da en az bir olmak üzere her hanede beş veya onar Bulgar Voynuk kızları hizmetçi olarak çalışmaktaydılar. Yörede “*örfene*” olarak tesmiye edilen Voynuk kızları oldukça güzeldi. Örfene’ye başka yerlerde “*fahişe*” denmekteyse de bu yörede hizmetçi anlamında isimlendirilirdi. Sofya civarında hizmet edecek makbul cariyeler bunlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, III. Kitap, s. 220).

Rumeli tarafında yol güzergahlarında yolcuların ücret karşılığı konaklayacakları mekanlar bulunmaktaydı. Yol üzerindeki bu yerler korunaklı derbentlerdi. Her evin yanında veya içinde yolcular için hanlar veya odalar bulunmaktaydı. Bu yerlerden biri olan Kara Güvercinlik’te yollar üzerinde güzel ve bakımlı kızlar yolcuları hanelerine davet ederlerdi. Yolculara “*ağa benim evime kon. Bak benim ekmeğim ak pakdır ve evimin aşağısı ve yukarusu pâkdir. Ak akçene bakmam. Senden bir şey saklamam. Sana pek ri âyet ederim*” diyerek müşterileri etkilemekteydiler. Bu evlerde hizmet ve ikram çok güzeldi fakat bir “*Girid mankı*” bile bağışlanmazdı. Yolculardan hesap ödemeyenler olursa etraftaki tüm kadınlar toplanarak onu döverlerdi. Derbendin görevlilerinin de olaya müdahale etmeleyle haklarını alan kadınlar işlerinin başlarına dönerlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 33).

Moralı kadınlar arkalarında fazla yük taşımakla biliniyorlardı. Yarımada’ya bağlı Akonya’da hamile kadınların bile 250 vukiyye (300 kg) yük taşıdığını söyleyen Evliya Çelebi burada mübalağa yapsa da bir gerçeği anlatmaya çalışmıştır. Buranın erkeklerinin de gayet güçlü olduklarını ifade ederek her birinin 300 – 400 vuliyye (360 – 380 kg) yük taşıdıklarını söylemektedir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 155).

Lehistan’ın Topordok kasabasında da çarşı ve pazarlarda alış verişleri kadınlar yaparlardı. Aslında kadınların pazarda alış veriş yapmaları geleneği sadece buraya mahsus değil gayr-müslimlerin yoğun yaşadığı yerlerde yaygındı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 77).

Lehistan’ın Praşo kasabası sakinleri de evleinde imal ettikleri ürünleri pazarlarda satarlardı. Yörenin kadınları “*Züleyha kadar*” güzeldi ve bu yüzden aynı zamanda müşterilerine mallarını satarken bu güzelliklerini de kullanırlardı. Müşterilere olan yakınlık ellerindeki ürünü tanıtmak ve satmaya çalışmaktan öteye gitmezdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 46).

İ – Hamam Kültürü

Osmanlı toplumunda hamam kültürü yaygındı. Hamama sadece temizlenmek için değil, sağlık için de gidiliyordu. Osmanlılar anadoluya geldiklerinde Bizans ve Roma ‘dan da etkilenmek suretiyle ileri düzeyde bir hamam kültürü ortaya koyacaklardır (Yegül, 2009).

Osmanlı sosyal yaşamında kadınlar da erkekler gibi hamamların daimi müdavimleriydiler. Sadece kadınlara mahsus hamamlar olduğu gibi haftanın belli günlerinde hanımlara tahsis edilen hamamlar da vardır. Evliya Çelebi’nin uğradığı Üsküp’te de çok sayıda hamam bulunuyordu. Şehirde ekseriya kadınların girdiği Yahya Paşa’ya Yakın “*kızlar hamamı*” bilinen bir hamamdı. Bu hamamın tercih edilmesinin sebebi yoldan uzak bir yerde olmasıydı. Çünkü kadınların, erkeklerin yoğun olduğu sokaklarda dolaşması Üsküp’te pek de iyi karşılanmamaktaydı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 290).

Tire yöresinde de kadınların hamama gitme kültürleri yaygındı. Cümle “*dilberan*” bu hammalarda birbirlerine sarılırlardı, eğlenirler ve sonra da yıkanılırlardı. Bu hamamların tellakları da “*yüzleri ay gibi parlayan*” dilberlerdir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, IX. Kitap, s. 86).

Bursa, kadın ve erkeklerin şifa için kaplıcalara girdiği meşhur bir yerdı. Osmanlı Türkleri Anadolu’ya geldiklerinde ilk hamamı 1336’da Orhan Bey döneminde Bursa’da yaptırmıştır. Osmanlı hayatının her döneminde Bursa hamamları ve kaplıcaları tarihi yönleri ve şifa kaynağı olmalarıyla önem kazanmıştı (Bozok, 2005, s. 67).

Çelebiye göre Bursalılar, ılıcalara “*dilberanlarıyla*” beraberce giriyorlardı ve bu ayıp karşılanmıyordu. Özellikle baharlarda kadınlar kızlar ve sevgililer gruplar halinde gece boyu ellerinde güzel kokulu mumlar olduğu halde havuza geliyorlardı. Havuze giren erkeklerin kimi “*perr-i tavusi*” yani kanatlı tavus kuşu gibi ve kimisi de “*kebûter*” yani güvercin gibi takla atarak dalgıçlar gibi dalış yaparlardı. Bu şekilde bir “*dilberin huzruna çıkararak*” selam veririrlerdi. Bazıları da birbiri üzerine çıkarak el ele tutuşmak suretiyle oyun oynarlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, II. Kitap, s. 17).

K - Eğlence

Osmanlı devletinde eğlence kültürü yöreden yöreye değişiyordu. Kapalı mekânlarda, mesire ve piknik alanlarında görülen eğlence şekli ve kültürü de geniş Osmanlı coğrafyasında değişiyordu (Gümüş, 2015).

Evliya Çelebi gezdiği ve görüşü yerlerden Osmanlı eğlence kültürü ile örnekler vermektedir. Bu yörelerden Varna'nın havası gayet güzel olduğundan burada yaşayan halk da eğlence ve içkiye düşküncü. Güzel kadınlara burada pek nadir rastlanmaktaydı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, V. Kitap, s. 50). Atina'da da akşam olunca Rum kadınları ve kızları ellerine fanuslar alarak sokaklara çıkarlar sabaha kadar evlerde ve hamamlarda eğlenirlerdi (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 16).

Eğlence kültürünün bir parçası olarak, “*fahişelikle*” geçimini sağlayanlar vardır. Kadınların bu durumlarını kullanarak aracılık yapmak suretiyle ekonomik gelir sağlayanlar da vardı. Osmanlı devletinde sosyal bir olgu olarak her zaman var olan ve bazen de bir sektör olarak görülen fahişelikle ilgili Evliya Çelebi İstanbul ve Mısır'da bazı gözlemlere sahiptir. Çelebiye göre İstanbul'da “*Esnâf-ı deyyusan*” vardı ve payitahttaki “*deyyus*” sayısı 212 civarındaydı. Hatta deyyusların pirleri bile bulunmaktaydı. Evliya Çelebi bunu “*haşa pirleri ola*” diye belirtmiştir. Ayrıca 300 kadar da “*pazveng*” yani “*pezevenk*” bulunmaktaydı. Bunların da pirleri bulunmaktadır. Çelebi bunu da “*haşa minessamirin pirleri ola*” diye belirtmiştir. Bunun yanında 500 kadar da “*gidiyan*” bulunmaktadır. Bu rakamların aslında çok olduğunu belirten Çelebi, çoğunun evli olduğunu ve evlerinden doğru bu işi yaptıkları için gerçek sayılarının bilinmediğini ve bunların sayısını ancak vergileri toplayan asesbaşı ve subaşının bileceğini söylemektedir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, I. Kitap, s. 252).

Ülkenin çoğu yerinde benzer yapı olmakla beraber Evliya Çelebi Mısır'a gittiğinde, Kahire'nin Babüllük bölgesindeki fahişelerden ilgiyle bahseder. Babüllük'te 800 kadının bu işle iştigal ettiğini ve bunların Hisar dibinde kulübeleri olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında evlerinden doğru fahişelik yapan kadınlar da bulunmaktadır. Bu kadınlar görünüşte tesettürlü ve müeddeb görünümlüydüler. Çelebi bunlara “*mel'uneler*” demektedir. Bunlar evlerinde otururlar ve bu işle alakasız görünseler bile aradaki “*vasıtalar*” ile bunu yapmaktaydılar.

Şehirde bu şekilde 2.100 fahişe olduğu bilinmektedir. Kahire subaşısının defterinde kayıtlı olan bu kadınlar vergilerini vermekteydiler. Bir de evdeki kadınların erkekler ile buluşmasını sağlayan “*koca karılar*” vardır. Bunlar da talebi olan erkeklere kadın bularak ücretlerini almaktaydılar. Bu durumda Kahire'de 300 civarında kadının olduğu bilinmektedir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, X. Kitap, s. 200).

Evliya Çelebi'ye göre Mısır'da eğer bir kızın yanına varıp güzel bir üslupla “*ıyd-i şerîfin mübârek ola*” dendiğinde karşılığında güzel sözler duyulduğunu ifade etmektedir. Çelebi bu tür davranışlar için “*kanun-ı Mısır böyledir, ayıp değildir*” demektedir ((Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, I. Kitap, s. 256).

Evliya Çelebi, Dimyat'ta 300 bin insan yaşamasına rağmen Babüllük'te olan durumun burada olmadığını söyler. Burada kadınların pazara çıkması ayıp olarak karşılanıyor ve geceleyin fanuslarla dolaşmaları gerekmektedir ((Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, X. Kitap, s. 381).

Nil nehri Mısırlılar için bir eğlence ve hayat kaynağıydı. Evliya Çelebi, Mısırlı kadınların nehre girmelerinden de bahseder. Mısırlı kadınlar ve sevgilileri çekinmeden ve çıplak olarak bu nehre girmektedirler. Nehre giremeyen kadınlar ise seyretmekteydiler. Nehirlerde binlerce kayıklar ve gemiler yolcu taşımaktaydılar (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, X. Kitap, s. 151).

İstanbul kadınlar ve erkekler, “*Kadıköy bağları*” ile Fenerbahçe arasındaki Kalamış Burnu’nda denize girip eğlenmekteydiler. Burada sevgililer rahatça oturabilmekte ve denize girebilmektedirler. Salacak’ta da yine Temmuz ayında kadınlar denize giriyorlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, I. Kitap, s. 231).

Kağıthane, İstanbul’un önemli eğlence yerlerinden biriydi. Evliya Çelebi, tatil günlerinde binlerce kayığın ve kayıklara binmiş “*aşıkân*”ın buraya gelip gün boyu “*cilveleştiklerini*” söylemektedir. Bazzıları da sevgilileri ile nehre girmektedirler. Bu şekilde nehir muhabbeti yaygın bir gelenektir. Nehrin iki tarafında olan ağaçların kökleri yüzenlerin ayaklarına battığında “*hay deniz maliki beni tuttu*” diyerek korkudan boğulma olayları görülmektedir. Bu tür olaylara rağmen “*nice bin dilberan*” nehre girmektedir (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, I. Kitap, s. 234).

Bursa’daki Murat Han Mesiresi, kızların salıncakta sallanarak eğlendiği yerlerdendi. Burada birkaç yerde sedir ve namazgâh sofraları kurulurdu. Bu sofralarda bolca yemekler ve kebaplar yeniliyordu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, II. Kitap, s. 19).

Silistreli de Tuna nehri üzerinde kışın doğal örtüsü üzerinde eğleniyorlardı. Kış aylarında binlerce Silistreli “*şahbaz*” yani delikanlılar sevgilileriyle buz tutmuş Tuna üzerinde çadırlar kuruyorlardı. Burada yerler içerler ve mehterhane eşliğinde “*cümle dilberanlar*” buz üzerinde kayarlardı. Kayma sıralarında seyredilmeye değer garip görüntüler oluşuyordu. Tuna nehri üzerinde kayan delikanlılar ve kızlar pabuçlarıyla, nalınlarıyla, kızaklarla, iki elde değneklerle şehirden şehire yıldırım hızıyla kayarak geçerlerdi. Eğer Tunanın donması bayram ayına tesadüf ederse nehir üzerine büyük salıncaklar kurulur ve âşıklar birbirlerini sallarlardı. Tuna nehri en az “*beş karış*” ve şiddetli kışlarda da “*on karış*” kalınlığında buz kitlesi şeklinde donuyor ve bu görüntü beş ay kadar sürüyordu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, III. Kitap, s. 185).

Edirne’den geçen Arda, Tunca ve Meriç nehirlerinde şehrin kızları ve kadınları ikinci vaktinden sonra beaberce yüzerek eğlenirlerdi. Edirne, Osmanlı toplumunun gözünde diğer yörlere göre İstanbul’dan sonra büyük değere sahip bir yerdi. Üç Osmanlı başkentiyle ilgili Evliya Çelenbi şu dörtlüğü yazmıştır (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, III. Kitap, s. 258):

Sanasın bağ ı cennettir Edirne, Bursa, İslâmbol

Güzellerle müzeyyendir Edirne, Bursa, İslâmbol

Birinin Tunca suyunda, birinin kaplıcasında

Sitanbûl Kumkapsu'nda deniz mâlikleri oynar

17. asırda Osmanlı devletinde kahvehanelerin yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Kahvehaneler aynı zamanda bir eğlence mekânı niteliğindedir. Evliya Çelebi’nin uğradığı Sarıhan Sancağına bağlı Durgutlu’da (Turgutlu) yedi kahvehane bulunmaktaydı. Burada “*Rakkâs, hânende, çöğür, sâzende, meddâhânlar, ârâste ve dilberânlar*”ın olduğu intizamlı kahvehaneler vardı. Kahvehanelerde, kadınların da benzer bir eğlence dünyasına sahip olduğu anlaşılmaktadır (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, IX. Kitap, s. 36).

L - Dini Hayat

İslam dini, Osmanlı devletinin ve toplumunun referans kaynağı ve külütrel yapının dayandığı ana yelpazeydi. Toplumun yaşamı, dini değerlere tezat teşkil etmeyen bir çizgi üzerine devam ediyordu. Osmanlı toplumunun içinde varlıklarını sürdürüen hatırlar sayılır ölçüdeki gayr-ı Müslimleri de, kendi dini külütürleri zaviyesinden bu kapsamda değerlendirmek gerekir (Baş, 2011).

Osmanlı toplumunda kadınlar, dini mekânlarda da hayatın içindeydiler. Camiler ve kiliselerde değişik şekillerde kadın figürlerine rastlamak mümkündür.

Macaristan'ın Sibin şehrinde kiliselerde ömürlerini “*riyazet halinde*” geçiren kadınlara sıkça rastlanmaktaydı. Babaları tarafından “*hizmet için vakfedilen*” binlerce güzel ve bekâr kız ömürlerini kiliselerde geçirmekteler; erkek sözü ve yüzü görmeden hayatlarını burada tamamlamaktaydılar. Kiliseler dolaşıldığında binlerce kadının gençliğinde buralara vakfedilerek “*çürüdüğünü*” yani ihtiyaçladıklarını görmek mümkündür (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 49).

Sakız adasında çok sayıda “*kız kiliseleri*” bulunmaktaydı. Burada kalan kızlar, kendilerini “*İsa ve Meryem yoluna*” vakfetmişlerdi. Kiliselerde yüz yaşını doldurmuş ve hiç evlenmemiş bekâr kızlar çoktu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, IX. Kitap, s. 64).

M - Kadınların Esaret Hayatları

Dünyada olduğu gibi, Osmanlı devletinde de pazarlarda esir satışlarına rastlamak mümkündür. Esir ticareti dünyanın her yerinde bir sektör olarak dikkati çekmekteydi. Evliya Çelebi, uğradığı Macaristan'ın Fiamos kasabasında 10 yaşında genç bir çocuğun bir kuruşa ve iki çocuğuyla bir kadının da bir buçuk kuruşa satıldığını gözlemlerinde anlatmaktadır (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 19).

Müslüman kadınlardan da gayr-ı müslimler elinde esir olanlar bulunkataydı. Osmanlı devletine esirlerden bazılarının zamanla Hristiyanlığı bırakarak İslamı kabul ettiklerine, Hristiyanların elinde esir olanların da onların dinine geçtiklerine sıkça tesadüf ediliyordu. Evlilikler bu durumu hızlandıran sebeplerdi. Manya'nın Güllü köyüne varan Evliya Çelebi'nin yaşadığı bir olay buna güzel örnektir.

Çelebi, atı ile köyden geçerken zeytin ağacı altında yeşil başörtülü güzel bir kadın görür. Kadının kucığında da yeşil örtüler arasında bir bebek bulunmaktadır. Evliyayı gören kadın, bebeği yere bırakarak ayağa kalkar ve Rumca ona “*hoş geldin*” der ve ağlayarak atın ayaklarına kapanır. Aralarındaki konuşmada, kadın Sardunya kapdanı Hasan Ağanın kızı olduğunu ve Evliyanın yıllar önce kendilerinde misafir olarak kaldığını söyler. Yedi yıldır esir olan kızı Evliya kurtarmaya çalışır fakat kız bunu kabul etmez. Çünkü kız burada evlenmiş, çocuk sahibi olmuş ve dinini de değiştirerek Hristiyan olmuştur. Kızın Hristiyan olmasına çok kızan Evliyaya göre Manya civarında binlerce Müslüman bu şekilde esir edilmişti (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 264).

N – Savaşta Kadın

Kadınlar sosyal hayatın yanında olağan durumlarda savaşlarda da erkekler gibi görevler ifa etmekteydiler. Osmanlı toplumunda askeri sınıftan sayılanların eş ve çocukları da bu sınıftan sayılmaktaydı. Bunun yanında serhad kale ve şehirlerde zaman içinde görev alan kadınlar da olmaktadır (Karadeniz, 1999).

Bu anlamda serhat şehri Kaniye'de kadınların olağüstü durumlarda ülke savunmasında görev almaları doğaldı. Bu tarz hallerde kadınlar ayaklarına çizmeler giyiyor ve başlarına örtü bağlıyorlardı. Kaniyeliler bu tür durumlarda kadınların katkılarında iftihar duymaktaydılar.

Onlara göre erkek arslanlar gibi “*dişi arslanlar da*” vardı. İmparatorluğun uç bölgesinde olması sebebiyle tüm kadınlar “*Rabiatül adebiyye*” misali savaş zamanlarında erkeklerin yanlarındaydılar. Münecimlere göre Kaniyenin imar tarihi akrep burcuna rast geliyordu. Bu nedenle halkı, “*cellad gibi*” kâfire aman vermezken, kadınları da “*akrep gibi*” her kâfiri sokmaktaydı. Gazileri de “*su gibi*” her tarafa anında ulaşmaktaydı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 313).

Ferdenver de Erdel’de sınır boylarına yakın bir kasaba olduğu için bu yörenin kadınları da savaş zamanlarında görevler alırlar ve gidişata yardımcı olurlardı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VI. Kitap, s. 39).

O – Gayr-ı Müslim Eşler

Osmanlılar Balkanlar ve Avrupa yönünde ilerlerken zamanla buraya yerleşen Müslümanlar gayr-ı Müslimlerle evleniyorlardı. Çoğu yörelerde gayr-ı müslim kadınlarla evlilikler çok fazlaydı. Müslüman erkeklerle evlenen kadınların yanlarına Gördes’te olduğu gibi Müslüman olmayan yakınları da ziyaret için geliyorlardı. Gördes kalesine gayr-ı Müslimlerin girme yasağı ancak bu evliliklerle aşıyordu (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 124).

Üzüm bağları ile meşhur Mora’daki Müselonka’nın “*mümin*” ve “*muvaahhid*” halkı Rumca konuşuyor, “*Müslüman lisani*” olarak bilinen Türkçeyi ise gündelik yaşamlarında pek kullanmıyorlardı. Bu yörelerde yaşayan Müslüman erkeklerin çoğunun hanımları Rum kadınlarıydı (Dankoff, Kahraman & Dağlı, 2016, VIII. Kitap, s. 274).

Sonuç

17. asrın önemli seyyahı Evliya Çelebi’nin gezdiği, gördüğü ve etraflica kaleme aldığı Osmanlı coğrafyasında kadınların sosyal hayatını ve sosyal hayat içindeki işlevlerini sıradan ifadelerle tek bir kalıba sığdırmak mümkün değildir.

Devletin geniş sınırlara sahip olması, bu geniş sınırlar içinde farklı ırk, din ve kültürlerin hayat bulması kadınların sosyal hayattaki konumunun da çok çeşitli olmasını beraberinde getirmiştir. Müslüman, Hristiyan, Yahudi ve diğer farklı mezheplerin yanında, ırkı farklılıklar da bu çeşitliliği artırmaktadır.

Evliya çelebi, gezdiği bu geniş coğrafyada gördüğü kadınları her anlamda etraflica tasvir ederek ve anlatarak, 17. asırda Osmanlı kadınının sosyal yaşamı ve gündelik hayatı hakkında bugüne ışık tutan bilgiler vermiştir.

Kaynakça

- İpşirli Argut, B. (2015) Osmanlı İstanbul’unda giyim kuşam. C. Yılmaz. (Ed.) *Büyük İstanbul Tarihi*, C. IV içinde (s. 230-263). <https://istanbultarihi.ist/118-osmanli-istanbulunda-giyim-kusam>. <https://doi.org/10.30520/tjsosci.663198>
- Baş, E. (2011). Osmanlı Devleti’nin kuruluş döneminden din kültürü ve hayatı (Tarih Yazarı Neşri’nin anlatılarına göre)”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 55-84. https://doi.org/10.1501/ilhfak_0000001078
- Bayraktar, M. F. (2008). Hafızlık eğitiminin geleneksel yöntemleri ve Kur’an kursları. *X. Kur’an Sempozyumu Kur’an ve Din Eğitimi*, 12 -13 Mayıs 2007; 117-138. <https://doi.org/10.15869/itobiad.82189>
- Bozok, D. (2005). Türk hamamı ve geleneklerinin turizmde uygulanışı (Bursa Merkez ilçede bir araştırma). *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(13), 62-86. <https://doi.org/10.19129/sbad.215>
- Cezar, M. (1960). *Mufasssal Osmanlı Tarihi*, IV. Türk Tarih Kurumu Yayınları. <https://doi.org/10.33404/anasay.534493>
- Çakır, İ. E. (2012). Osmanlı toplumunda eş ve çocuk sayısı, statü, servet: 1671-1678 Sofya örneği. *OTAM*, 31, 41-60. https://doi.org/10.1501/otam_00000000590

- Dankoff, R., Kahraman, S.A. & Dağlı, Y. (Ed.). (2016), *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, Seyahatname, I. Kitap*. Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R., Kahraman, S.A. & Dağlı, Y. (Ed.). (2016), *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, Seyahatname, II. Kitap*. Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R., Kahraman, S.A. & Dağlı, Y. (Ed.). (2016), *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, Seyahatname, III. Kitap*. Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R., Kahraman, S.A. & Dağlı, Y. (Ed.). (2016), *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, Seyahatname, IV. Kitap*. Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R., Kahraman, S.A. & Dağlı, Y. (Ed.). (2016), *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, Seyahatname, V. Kitap*. Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R., Kahraman, S.A. & Dağlı, Y. (Ed.). (2016), *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, Seyahatname, VI. Kitap*. Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R., Kahraman, S.A. & Dağlı, Y. (Ed.). (2016), *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, Seyahatname, VII. Kitap*. Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R., Kahraman, S.A. & Dağlı, Y. (Ed.). (2016), *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, Seyahatname, VIII. Kitap*. Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R., Kahraman, S.A. & Dağlı, Y. (Ed.). (2016), *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, Seyahatname, IX. Kitap*. Yapı Kredi Yayınları.
- Dankoff, R., Kahraman, S.A. & Dağlı, Y. (Ed.). (2016), *Evliyâ Çelebi b. Derviş Mehemed Zillî, Seyahatname, X. Kitap*. Yapı Kredi Yayınları.
- Dulum S. (2006). *Osmanlı Devleti'nde kadının statüsü, eğitimi ve çalışma hayatı (1339-1918)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://doi.org/10.17494/ogusbd.595088>
- Gemici, N. (2013). Evliya Çelebi. *Bilgeler Zirvesi: Gönül Sultanları Buluşması Bildirileri*. 1-10. Türk Dünyası Kültür Başkenti Ajansı.
- Gümü, M. (2015). Kağıt'na'dan Sofya'ya 17. yüzyıl Osmanlı insanının eğlence durakları: Evliya Çelebi'den notlar. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 8 (41), 441-448. <https://doi.org/10.17719/jisr.20154115031>
- Karadeniz, F. (1999) XVI. ve XVII. yüzyıllarda farklı sınıflardaki Osmanlı kadınına genel bir bakış. *Osmanlı*, 5, 452-457.
- Karaman, M. İ. (2017, Mayıs). Sosyokültürel, etik, tıbbi ve islamî perspektiften kız çocuklarında ve kadınlarda sünnet. *Anadolu Kliniği Tıp Bilimleri Dergisi*, 22(2), 125-130. <https://doi.org/10.21673/anoloklin.266077>
- Karta, N. (2013). 17. ve 18. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile iktisadî ilişkileri. *Turkish Studies*, 8(11), 163-173. <https://doi.org/10.7827/turkishstudies.5701>
- Kurt, A. (1999). Osmanlı kadınının sosyo-ekonomik durumu. *Osmanlı*, 5, 437-438.
- Solak, İ. & Uysal, Z. (2016). Osmanlı toplumunda kadın (Konya örneği 1670-1680). *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, 991-1004.
- Uzun, E. (2008). *XVII. Yüzyıl Anadolu İsyanlarının Şehirlere Yayılması; Sosyal ve Ekonomik Hayatı Etkilemesi (1630-1655)* [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. <https://doi.org/10.9775/kausbed.2018.042>

Yegül, F. K. (2009). “Anadolu su kültürü: Türk hamamları ve yıkanma geleneğinin kökleri ve geleceği. *Anadolu*, 35, 99 -118. https://doi.org/10.1501/andl_0000000368